

सुन्दर सुन्दर

वर्ष ३ छे] ध. स. १९०५ सप्टेम्बर—लाइपज (य. स. १९६१, [अंक १ छे।

ज्ञानसुगन्धः

आमंत्रण—

आवो सन्तो ! आवो सन्तो !
रसकुंजे आवो सन्तो !
एसेश्वरने पदे शमे शीणां शीणां गीत;
निर्मल तेज उवाचमां पान करीशुं नित्यः
व्हालां ! शीलशुं, व्हालां ! शीलशुं,
गीतलहरे व्हाला ! शीलशुं.
हिवेत्यना फालमां हिंचशुं उर हरवाइ;
य गुणवान फुलो गुंथी धरशुं प्रियपद माहिः

પ્રિય સંગે, પ્રિય સંગે,
 આનન્દિશું, પ્રિય સંગે.
 પ્રેમવાટિકાક્ષરણમાં ગીતીની રે નહાડ.
 રાસેશ્વરને પૂજતાં પ્રભુતા રૂઢે પથરાડઃ
 પ્રભુતામાં, પ્રભુતામાં,
 જગ મુલર્ણુ રસ પ્રભુતામાં !

—કવિ ન્હાનાલાલ દક્ષપતરામ.

કાવ્યકુંજ.

ચંદ્રોદય.

(“ અરબે રમવાને ગોરી નિસવાં ૨ લોલ ” એ રાઠ પ્રમાણે.)

ધીરા ધીરા રે ચડો વ્યોમમાં હો લોલ,
 ચાંદલિયા વીર લાલ બહાલમાં હો લોલ;
 ધીરા ધીરા રે ચડો વ્યોમમાં હો લોલ.

જારી કેપેરીં જાલી હાથમાં હો લોલ,
 પગલી સુનેરીં પાડી ન્હાનડી હો લોલ;
 ખાર વહી બહાલા સરો વ્યોમમાં હો લોલ.

તારલિયા મધુર પલકે આંખડી હો લોલ,
 પાછં પિયૂંપ પ્રીત કરી જૂકતા હો લોલ,
 ઝીલું વિમલ ગાન દેવા-દોરજો હો લોલ.

અબ વાયુ-અશ્વ ચઢી ખેલતાં હો લોલ,
 છાંટીં શીકર રિમત કરી ભીંજજો હો લોલ;
 બબ્બ કુંળી રંગ લપટ અપેજો હો લોલ.

સ્વાયંપીડિત મર્મભૂમિ બાલ શું હો લોલ,
રેલી અમી, સ્નિગ્ધહૃદય ચાંદલા ! હો લોલઃ
શીતળ કાન્યસક્તિ દર્ધ શાંતજો હો લોલ.

આંખડીયોં સૂર ખોલી સ્વર્ગના હો લોલ,
બહાલપનાં ગીત ગાતાં, બહાલિડા ! હો લોલઃ
ધીરા ધીરા રે ચડો બ્યોમમાં હો લોલ.

વસન્તવિનોદી.

(શિશુમરજી)

પત્નીના પ્રથમોદ્ગાર.

(ગરબી.).

પ્રિય દીપોત્સવીનો દીન આને આવ્યો,
ચાર સ્નેહ કુસુમનો છોડ મુજ કંઈ કાલ્યોરે;
મમ હૃદય મહી આનંદ જે નવ માયોરે,
તે અનિલ લઈ નિજ સંગ જગમાં રરતોરે. ૧

જેમ કૃષ્ણ પક્ષની રાસ ચંદ્ર વિયોગરે,
મીઠી સ્થામ વસ્ત્ર નિજ અંગ દિવસો ગાજેરે;
તેમ શુભ અવસર આ માટ બહાલા મહારા ! રે,
જેમ તેમ મહે ગાળ્યાં વર્ષ ઉપેક્ષી કાપારે. ૨

આ આછો બૂરો રંગ મુજ સાળુનો રે,
કંઈ તારા ટપકી સાય મગને ધાયોરે;
મીઠી ઘણા દિવસની વાત અમ નવ ખૂટરે,
લઈ અંકે રજની, કાન્ત મુજ સમ મ્હાસેરે. ૩

નહિ રૂપ અને કંઈ સ્વાદ મુજ મન ખેંચેરે,
નહિ વસ્ત્ર અને નહિ દ્રવ્ય મુજને બહાલુરે;
પ્રિય ! એ સહ કાશુભજુર હું તો લેખુરે,
નહિ આવે સ્નેહની તોલ, જે અશુભસોરે. ૪

પતિ પ્રતીનો સમૃધ ને જલુ મોઢેરે,
 તે સુખદુઃખનો આધાર જગમાં એઠેરે;
 મન ઉભત ને ને હોય સ્નેહી જાનેરે,
 તો સુખમય જીવન સાથ પરદુઃખ ટાળેરે. ૫
 “આ પ્રથમ દિવસનો સ્નેહ નિત નિત વાપરે,
 નિજ સંતતિતો કિર્કર્ષ સાથે જાણેરે,
 લઈ કુંકુમ અક્ષત બાલ પ્રભુને પામરે,
 પ્રિયઅનુકુળ થાણે દુઃખ” પ્રેમે ઇચ્છેરે. ૬

સુખ-ધુ.

(બન્ધુ સમાજ.)

વર્તમાનરંગ.

અમારુ ગયું વર્ષ.

‘સુન્દરીસુખોધ’ ના ત્રીજા વર્ષની શરૂઆતમાં, ગયા વર્ષમાં મળેલી માનવન્તા સહાયકો અને ઉત્સાહી આહવાની મોઢાટી પ્રદદનું સ્મરણ કરતાં ધન્યવાદ. અમને ઘણો હર્ષ થાય છે; અતે આજના આ મંગલનાન્દોના શુભ પ્રસંગે, આ પત્રના જાળજીવનમાં સખળતા, અમરતાના મનોહર સૂર પૂરિ, હૃદયને આપણી ગરવી ગુજરીની સાથાજ વીણાના મધુરા સ્વરણકારની સાથે એકતાલ કરવા માટે અમે તે સર્વ અમારાં નિરંતર સાહયક રહેલાં અહેનો અને બન્ધુઓ (આહક, લેખક, તેમજ વાચક) ને અન્તઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપવા રજા લઇએ છીએ.

પહેલા વર્ષની પેઠે, આ વર્ષમાં પણ અમારા લગભગ સમગ્રા અંક લેખક-ભગિની-ઓની કૃતિઓથી શોભાયમાન થવા પામ્યા હતા. અને હૃદયનું માન ગયા વર્ષના મુખ્યત્વે કરીને આંગરોળવાળા સ્વદેશપ્રેમી દાક્તર અંબરિયાનો ‘શ્રીલેખ’. હતામી નિલમ્બ લખનાર બહેન જીવીબાઈને, વાતોઓ, કવિતાઓ, અને ખીજ વિષયોમાં ઢમ્મેણાં વધતી જતી કળા, સુન્દરતા ભરી લેખિનીથી ગતિમાન કરનાર અ. સી. પ્રમિલાને-તથા ગૃહસંસારની ત્રોષા ચલાવવામાં

હતી નિપુણતાનું દર્શન કરાવવાનું. આરંભનાર બ્હેન “નિશા” ને. હરે છે. બ્હેન સુલોચના, બ્હેન ત્રિભુવનતનયા, સ્વર્ગસ્થ અ. સૌ. સુલોચના, અને મિસિસ ઉપાધ્યાયનો પણ હેમનાં વિવિધ પ્રકારનાં સહાયતાવાળાં લખાણને માટે અમારા ઉપર મદદન ઉપકાર છે. આ પત્રના પ્રારંભમાંથી જ ‘સીદ્ધવણી’ ને અમારા આશયોમાં મુખ્ય અમે મણુતા આવ્યા છીએ, અને તેને આવી રીતે ઉમંગભર્યું ઉત્તેજન મળતું જોઈ અમને આનન્દ થાય હેમાં શું આશ્ચર્ય? રહેલા વર્ષમાં અમને પાંચ સીદ્ધવણીની મદદ મળી હતી અને બીજા વર્ષમાં અમે દસ સત્કારીઓના લેખ પ્રકટ કરવાને બાંધ્યાણી થયા છીએ, એ મણુ આ પત્ર તરફ વધતી જતી સીદ્ધવણી પ્રીતિભાવનાનું જ પરિણામ છે. સ્વર્ગસ્થ અ. સૌ. માલિક બ્હેનનો “મુવાવડ” હપરનો એક મોટો મુખોપકાર અન્ય અમારા ઉપર મોક્ષલાભમાં આવેલ છે અને તેને પ્રકાશમાં મૂકવાનું પણ અમે શરૂ કર્યું હતું; હેમાંના વિષયની મહત્તા તથા વસ્તુવિચારની ઘટના તો અમારા બીજા વર્ષનો પ્રથમ અંક જેમાં જ નજરે પડશે, પરંતુ તે હજુ પણ વધારે ઉપયોગી બને તેને માટે હેમાં કેટલાક અગત્યના વંદનને લગતા મુદ્દાસંધારનાની જરૂરિયાત હોવાનું અમને જણાવવામાં આવતાં તેમ થવા માટે તે તુરતને માટે પ્રસિદ્ધ કરવા મોકુફ રાખતું પડ્યું હતું; આશા છે કે આ વર્ષમાં અમે ને ફરીથી ચાલુ કરી શકીશું. સીદ્ધવણી (બી. એ., એલ, એમ એન્ડ એસ) નો વધારા તરીકે પ્રકટ કરેલો લેખ તથા ભારતમહિલાપરિષદનાં પ્રમુખ મિસિસ રમાબાઈ રાનડેનું ભાષણ પણ અનિશ્ચય પ્રશંસાપાત્ર હતાં એ રહેલું બહુ જરૂરનું નથી, કારણ તે લેખો વાંચતાં એ વાતની સત્યતા પોતાની મેળે જ સાબીત થાય છે. આ મધ્યમાં બ્હેનોને આ પત્રનાં પ્રમુખ સદાયક તરીકે અભિનંદન આપતાં, નવીન વર્ષમાં તેવી ને તેવી જ ઉદ્દાસભરી સદાય આપવા હેમને તથા અન્ય સર્વ બ્હેનોને અમે વિનવીએ છીએ.

અમારા સન્માનિત લેખક મંડળમાં સાક્ષર—કવિવરો, રા. રા. મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ બી. એ.—(કાન્ત), રા. રા. ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ અમારું અન્ય એમ. એ.—(પ્રેમભક્તિ) તથા રા. રા. લલિત-નવરિમલ; સાક્ષર લેખક મંડળ—વિદ્વાનો—રા. રા. કૃષ્ણરાવ ભોળાનાથ દિવટિયા બેરિસ્ટર એટ લો.—(અરપ્પરહિત), રા. રા. બળદેવજી લાલજીભાઈ મુ. બી. એ. એલ એલ. બી., રા. રા. સત્યેન્દ્રરાવ લીમરાવ દિવટિયા બી. એ.—(ભ્રમર) તથા રા. રા. સાકરલાલ મોતીલાલ વજરાળની—બી. એ.; વિદ્વાન દાકતરો—રા. રા. દેવલાલ જયશંકર ધોળકિયા એલ. એમ એન્ડ એસ; રા. રા. એન. જી. શાહ એલ. એમ એન્ડ એસ; તથા દાકતર કલ્યાણદાસ એલ. એમ એન્ડ એસ; અને આચાર્યનક વિદ્વાન લેખકો—રા. રા. ચન્દુલાલ મણિલાલ ડાક્ટર—(વસન્તવિનોદી), સ્વર્ગસ્થ વિન્દુભાઈ (કાન્તિરાવ) જસવંતરાવ—(સુષેષ), રા. રા. સનાતન, રા. રા. કે-હિત-તો, રા. રા. રણછોડલાલ મદાસખ કવિ, રા. રા. નિર્મળ, તથા રા. રા. શુક્રાધવ,—આદિ કુત્સાદી દેશપ્રેમી સદાયકોનાં લખાણોથી “સુન્દરીમુખોષ” ના બીજા વર્ષના અંકો વિભૂષિત થયા હતા, જેને માટે અમે તે સમગ્ર મદાયોના અપૂર્વ આભાર તજે છીએ; અને આશા રાખીએ છીએ કે, હેમની તથા અન્ય સર્વ સહાય વિદ્વાનોની તેવીને તેવી સદાય અમને ચાલુ વર્ષમાં પણ મળ્યાં કરશે.

‘ગઈ’ સાંલના અકોમાં નીચેના વિષયો પ્રકાશિત થયા હતા: કાવ્યકુંજમાં—બ્હાલી બહેની, રત્નનીચન્દ્ર, સુન્દરીસુબોધ, શિયળની સાડી, બાળાવિનોદ, (૨) ગત વર્ષની સખીને આમંત્રણ, અને નર્મદા કિનારે—એ ગરબા ગરબીઓ તથા વિષયાવલી. સુખ, માળાપને નમન, હૈયાતું હેત, બહેની મ્હારી, ગૃહદેવી, ઉગતા હૃદયના ઉદ્દગાર, વેણુ અને ઉપહાર—વગેરે કાવ્યો; ગૃહધર્મમાં—અભ-જ્ઞમાતાથી છોકરાંપર થતી અસર, રોમનિવારક ગૃહ, હિન્દુ સ્ત્રીઓનું જીવન, અને બાળવ્રમ વિશે સંવાદ; વિધાકળામાં—સુવાવડ, શરીરવિશાન, કુદરતના ચમત્કાર, સ્ત્રીબાળકોના બાંધા, અને બાળકોની કુટેવ ટાળવાના ઉપાય; વિવિધવિદ્યાર્મ—પતિવ્રતાનો પ્રતાપ, માતાએ, (૨) સ્ત્રીકેળવણી, સતિનો પતિ, ભારત મદિલા પરિવહ, અને સ્ત્રીઓનું નિલકર્મ ખોટો રસ્તો બકિત તથા ઇશ્વરસ્મરણનો ફારસ (જે ત્રણે કેટલેક અંશે આનન્દાશ્રમના અધિકારી પણ ગણાય તે-); રમણીમાળામાં—ગ્રામીન ભારતનાં સ્ત્રીઓ તથા જાપાનનાં મહારાણી; અને વાર્તાસહસ્રીમાં—અનિલા, ઉર્મિલા, ઓરમાન છોકરાં, રતનનો મુધરેલો સંસાર, રજપૂત વીરાંગના, ખુશકારક જૂલવણી, ન્હાનકડો મહારાજ કુંવર, સ્ત્રીનું હૃદય, તથા પતિપત્ની; એ વગેરે લેખો, નિગંધો, સંવાદો, વાર્તાઓ અને કવિતાઓ આવવા ઉપરાંત,—વર્તમાનરંગમાં દરેક સામયિક વિષય અર્થિત થયેલો હતો, અને જ્ઞાનસુગન્ધ તથા સમયતરંગ તો ત્હેમની પોતાની ઉપયોગિતા, સુરમતા માટે જાણીતા થયેલા જ છે. આ વર્ષમાં પ્રકાશકોએ ‘વધારા’ તરીકે આ ઉપરાંત બીજા પણ ઉત્તમ લેખ પ્રસિદ્ધ કરવાનું સાહસ આરંભ્યું હતું, જેમાં કેટલાક દેશહિતૈષી સદૃશસ્થોની સહાય ધણીજ મહત્વની થઈ પડી હતી: ન્યાયમૂર્તિ રા. બા. વૈદ્ય કૃત ‘સીચિસણ સંબંધી યોજના’ અને દાકતર કૃષ્ણભાઈ કૃત ‘સ્ત્રીઓનાં કર્તવ્ય’ અને આવી જ રીતે બ્હાર પાડી શક્યા હતા. સુબાઈની સંસારસુધારાસમાજની વ્યવસ્થાપક મંડળીની ‘સ્ત્રીકેળવણીની યોજના’ ને અમે પત્રમાં સ્થાન આપ્યું હતું; અને વડોદરાના રાજ્યના મહારાજા શ્રીમાન ગાયકવાડ તરફથી પ્રચલિત કરવામાં આવેલા ‘સંસારસુધારાના સવાસ’ માંથી સ્ત્રીઓને લગતા પ્રશ્નો પણ અમારા વાચકમંડળના વાચન-મનન માટે અમે પ્રસિદ્ધ કરવા માંડ્યા છે. ગતવર્ષના અમારા સ્વાગતમન્દિરમાં આવેલા અન્યો પૈકી, અતિશય સ્થળ સંકોચ છતાં, સાત પુસ્તકોનું અવલોકન અમે કરી શક્યા હતા.

આપણા સાહિત્યપ્રદેશમાં કોઈ પણ પત્રના જન્મોત્સવને શુભ દિવસે લેખકો, આહકો, વાચકો, સહાયકો અને પ્રકાશકો સર્વ એકલા મળી મંગળ વિચારની નવીન વર્ષની પુષ્પાંજલીનો અન્યોન્ય ઉપર છંટકાવ કરે—અગવડો દૂર કરવાની આશાઓ. યોજનાઓ તથા સુગમતા વધારવાનાં સાધનો કેવી રીતે અનુકૂળ થઈ શકે તે બાબતના હૃદયતરંગોની અસ્પરસ આપ લે કરે, ત્હેને માટે—સારા સારા મેળાવડાઓ બરવાનાં સાધન તથા સામર્થ્યની હળુ બહુ ખોટ છે: છતાં આવા ઉત્સવના રમણીય પ્રસંગે અમે અમને મળેલી અનન્ય સલાહ આપનાર તથા ઉદાર મદદ કરનાર સન્નિવૈરોનાં પ્રાતઃસ્મરણીય નામોનું અહિં સ્મરણ કરીએ—અમારી હાલની પ્રવૃત્તિ કેટલે સુધી આગળ વધી શકે એમ છે તથા અમારા વિચારની ક્ષિતિજ હાલ ક્યાં સુધી એકિત

ધયેલી છે તે જણાવીએ—અને અમારા સમસ્ત વાચક મંડળની અવડો દૂર કરતી, તથા મુગમતા સુલભ કરતી સચનાઓ કરવા વિનવીએ—તો તે સુકતજ છે એમ આપણે નિઃસંશય માની સકીશું. ગત વર્ષમાં વિકાસમાન લેખક બન્ધુ વિન્દુભાઈ તથા સહૃદય બગિની મુશોચનાનાં અકાળ મૃત્યુથી અમારા સહાયક મંડળમાં, તથા સીકેળવણી તરફ અપૂર્વ ભાવના રાખનાર બ્લેન હેમકુંવર રોહાવાળાના અકાળ મરણથી અમારા વાચક મંડળમાં ઉમંગી પક્ષપાત ધરાવનાર હૃદયેલી ઘણીજ મ્હોટી ખોટ પડી છે તે દર્શાવી, આવા મુખ્ય અવસરે પણ શોકનાં અશ્રુ પાડવાની અમે રજા લઈએ તો આશા છે કે તે અયોગ્ય ત્રિહિ ગણાય. —કૃષ્ણ પત્ર-મિત્રોએ અમારા પત્રની પ્રસિદ્ધિમાં સહાય કરી છે તેની માન-પૂર્વક નોંધ લેતાં, કાઠિયાવાડમાંથી પ્રકાશ પામતા નવીન “ ત્રિમાસિક ” ની ઉમંગ બરી મદદને માટે અમે તેના પ્રકાશકોને આભાર માનીએ છીએ. અમારા મિત્રમંડળ તરફથી (જે કે તે ગૃહસ્થોની પરવાનગી વિના અમે તેમનાં નામ બહાર મૂકી શકતા નથી) પણ ઘણી રીતે અમે મ્હોટી સહાયને યોગ્ય ગણાવને બાંધ્યશાળી થયા છીએ:—નવીન વર્ષમાં, કેળવાયલી સ્ત્રીઓની તન્દુરસ્તી, સ્ત્રીઓને વાંચવા લાયક ગ્રન્થસમૃદ્ધિ, તથા સ્ત્રીઓનું બાળબોધ (દેવનાગરી) સિપિની આદના તરફ વલણ કેવી રીતે વધારવું, —એ વગેરે સર્વોપયોગી વિષયો તરફ લક્ષ આપવા સંકલ્પ છે; અને પ્રભુ તેને અનુસાર વર્તન કરવાનું બળ આપશે એમ દૃઢ આશા છે. આ પત્રની તથા બેટના પુસ્તક બાબતની અનિયમિતતા વિશે ઘણી શ્રમિદાયક પામી છે; તે બાબત પણ થોડાજ સમયમાં હાથમાં લેવાયલી નજરે પડશે... સ્ત્રીઓને ખરી કેળવણી આપવાની મહાકારત યોજના ઉપાડી લેવાનું સાહસ માથે લઈ તેવી પ્રવૃત્તિનો મહાન રથ ખેંચવાનું અમે આરંભ્યું છે, તે વાચક વર્ગને સુવિદિત છે; આપણે સર્વ અદ્યપણવાળા જ છીએ એ વાત ખરી છે, પરન્તુ અનેક અદ્યપણ મળીને એક મહાબળ થાય છે અને તેવું મહાબળ બ્યારે મર્તિમાન યશો-સ્વારે જ રૂટિ, ડેંગ, અજ્ઞાનતા અને અધકારના આઘાતોથી ઝાળાગીને, કેળવણી, સાહ્ય પ્રકાશ તથા ઉદ્યનાં ચક્ર ઉપર ચાલતો રથ આપણે પ્રભુના દરબાર તરફ ગતિમાન કરી સકીશું: વાચક બહેનો અને બન્ધુઓ! આપણે આ જગત્તાયજીને રથ આગળ ચલાવવામાં હાથ આપવો એ જ ખરી નીતિ છે, સસધર્મ છે; એજ ઉત્તમ પ્રયુક્તિ છે.

શોકજનક મરણ:—કેળવાયલા હિન્દુસ્થાનના ચારે ખૂણામાં કોઈ પણ એવું મનુ-

ષ્યતો ભાગ્યે જ દશે, જેણે હિન્દી પરમ દિનેપિણી સન્નારી

મિસ મેનિંગનો મિસ મેનિંગની ખ્યાતિ નહિ સાંભળી હોય. આ બાતુએ પોતાની સ્વર્ગ વાસ.

આખી છાંદગી સ્ત્રીવર્ગની અને તેમાં વિશેષે કરીને હિન્દી સ્ત્રીઓની

હાલત સુધારવામાં ગાળી હતી; તથા અવસાન કાળ સુધી તેઓ નેશનલ હિન્ડિયન એસોસિયેશન નામના હેવાજ પ્રકારના મહાન ઉદ્દેશવાળા મંડળનાં મંત્રી હતાં. પ્રભુ તેમના અમર આત્માને ચિરકાળ સન્નિ આપો!

મિસ મેનિંગનું મરણ નિઃસંશય શોકજનક છે, કારણ સર્વ ધનથી ધીમે ધીમે રહિત

યર્ષ જતા આપણા ભાગ્યહીન ભારતના મિત્રધનમાં પણ એમના અ. સૌ. મુલક્ષણોના પરશોક વાસથી મ્હોટી ખોટ પડી છે; પરંતુ એ બાતુ પોતાના વૈકુંઠવાસઃ

જીવનની સંખ્યામાં હતાં, જીંદગીનો ઉપભોગ કીધો અને તેનો સુવાસ ચોતરફ યથેચ્છ ફેલાવ્યો, તથા પોતાના આત્માની મહે-

ચ્છાએને ફલદ્રુલ પણ ફાલતાં તેમણે નિહાળ્યાં: આવી જીંદગીની શાન્તિમાં નિવૃત્ત થાય તેને માટે બહુ શોક ન થાય એ સ્વાભાવિક છે. પણ જીવનવાટિકામાં પ્રથમાનન્દ ભયે સુખઠર સમીર મનઠર વાતો હોય, આકાશની રંગપટુતા અવનવી રમણીયતામાં જ ખીલી નીકળતી હોય, હૃદયતરંગોની ક્ષિતિજ દિનપરદિન આધી આધી જ જવા માંડી હોય, આત્મતૃપ્તિ વધતી વધતી પ્રભુપદમાં પહોંચવા આતુરતા ભરી ગતિમાન હોય, જીંદગીના ઉપભોગ અને સુખભોગ હજી નૂતનતાપૂર્ણ હોય, મન બાહ્યનિર્મળતા ભર્યું, ચૌવન ઉક્લા-સમય હોય,—આવે સમયે માનવજીવનની વેલિ ઉપર જે વ્યાધિનો ચિન્તિતો, મૃત્યુનો વજ્ર ધા યર્ષ, આ સર્વ સુવર્ણકલ્પનામંદિરની રચનાનો સહસ્ર નાશ થાય ત્યારે આપણને તે કેટલું બધું દુઃખદર લાગે છે? અમારી બન્ધુ-સમાજના એક સમાસદ બન્ધુ રા. રા. દિનકરરાવ બહાસાભાઈનાં પત્ની અ. સૌ. મુલક્ષણા (મનવન્ત મ્હેન) ના અક્ષાળ મૃત્યુની નેંધ લેતાં અમને જે મહાન મનો-બ્યથા થાય છે તેનો કાંઈક પણ ખ્યાલ એવી પીડાના અનુભવની કંઠવાચ સંલન કર-નાર વાચકને જ આવી શકશે. ‘મુંદરીમુખોધ’ માસિક પત્રનો જન્મ જે એ આત્મ-ત્યાગી દંપતીયુગલની પ્રબળ આર્થિક સહાયને વધે જ યર્ષ શક્યો હતો, તેમાં પણ વિશેષ માન તો આ પતિ પત્નીની ઉત્સાહી મદદને જ ધટે છે. અને તેથી પ્રકાશકોને આ સન્નારીનું અવસાન વધારે દુઃખદ યર્ષ પડે એ સ્વાભાવિક છે. મ્હેન મુલક્ષણા અ-મારા બન્ધુના મનોરાજ્યનાં રાણીરૂપ હતાં; ‘મુંદરીમુખોધ’ ઉપર તેમને ઉચ્ચ પ્રકા-રની સહાયતા હતી;—“શ્રીસંસારના માર્ગ ” વિષે તેમણે આ પત્રના જ્ઞાન મુગન્ધમાં ‘સૌ. મુલોચના’ની સહીથી મોકલેલો ઉતારો જ એમની ચૃદિથી તરીકેની મનોવાંચના-ઓનું દર્શન કરાવવાને બસ છે. રૂઢી જીંદગીમાં પણ મનુષ્ય આત્મસુવાસ કેટલે સુધી રેલાવી શકે છે તેનું આ જીવન એક સફળ દર્શાવત છે. પતિભક્ત સૌ. મુલક્ષણાના મર-ણથી રા. રા. દિનકરરાવને તથા તેમના સર્વ સંબન્ધી વર્ગને પડેલી મ્હોટી ખોટ માટે તેમના આવા પ્રકારના અસાધ્ય દુઃખાવેગમાં ભાગ લેતાં, ઇશ્વરેચ્છા આગળ મનુષ્ય-શક્તિની નિર્બળતા સ્વીકારી, પ્રભુના પરંતપ મહારાજ્યમાં શ્રદ્ધા અને શાન્તિ એજ વે-દનાથી મુક્ત થવાનો એક માર્ગ છે એ સહ તેમની સમક્ષ સુકવાની રજા લઈએ છીએ અને વૈકુંઠનિવાસી મ્હેન મુલક્ષણાનું આત્મતત્વ પણ સર્વદા તેવાજ પ્રકારની દિવ્ય શાન્તિ પ્રભુપદમાં અનુભવે, એમ પરમેશ્વર પાસે સપ્રેમ, સવિનય યાચીએ છીએ.

મુમન્ત (બન્ધુસમાજ)

વાર્તાલહરિ.

મોતીની માંખા.

“ જમ ગજવંજો ઘોર ગીતડાંઃ
 “ થડી નચવંજો કાન્ત ચિતડાંઃ
 “ નમેરી છાયાનો વિકટ તુજ ઘેરો ઘટ ચરે
 “ ચળાતી જ્યોત્સ્નાનો મણિમય પ્રીતિપન્થ દો

નહાનાલાલ ૬. કવિ.

(બહે, જગત્ ! તું તારાં ઘોર ગીતથી જીવન ગમવજો; અને મનુષ્યોનાં કાન્ત ચિત્તને પણ, બહે ! તું સુખ દુઃખ-આશા-નિરાશા-શાન્તિ તોફાનનાં મોજામાં ધ્રુવાથી મૂકજો; જેમ જેમ જીવંતી ઉપર આધારી નાંખતી તારી નિર્દય છાયા ગાદી થતી જશે, તેમ તેમ ત્હેની વેદનામાંથી પસાર થતાં અમારાં મૃદુ હૃદયની શોભા પોતાના નિર્ભજ પ્રેમ-માર્ગને વધારે વધારે જ અનુપાળતી રહેશે.)

તારા અને નયનલાલને પરપરે એકાદ વર્ષ થયું હતું, છતાં હજી સુધી હિન્દુશુદ્ધ-સંસારને લગતાં ન્હાનાં મ્હોટાં હમકલાંથી ત્હેમનું ઘર યુક્ત હતું. ખીજાં કારણોમાં એક એ પણ હતું કે, તેઓ જાને એકલાં હતાં; નયનલાલનાં માતાપિતા મરણ પામેલાં હતાં અને જે યોદ્ધાં ફરનાં સંબંધી હતાં, તે એવાં ન્હોતાં કે આ દંપતીના શુદ્ધરાજ્યમાં હાથ નાંખવાની ઇચ્છા કરે. આપણાં કુટુંબમાં માળાપના કાયમો રહેલા કાર્યભારની તથા જ્વામિત્વની સામે આથી કાંઈ પણ આશ્વેષ કરેલો માનવાનો નથી; પરન્તુ હમ્મરલાલકે થયેલા પુત્ર અને પુત્રવધુના પ્રીતિ-પરિચયની વચમાં આડખીલી નાંખવા પ્રયત્ન કરતાં કુટુંબીજનની અનીતિ ઉપર તો આ સત્ય આરોપ છે ખરે !

તારા પૈસાદાર ગણાતા કુટુંબમાં ઉછરી હતી અને તેથી ત્હેની જિજ્ઞાસા અને જરૂરિયાતો સ્વાભાવિક રીતે ખરચાણ થઈ હતી; પરન્તુ નયન પાઠશાળામાં સિદ્ધકંઠી જગો ઉપર હોઈ પચાસ રૂપિયાનો દરખાસો લાવતો હોવાથી, હમણાં હમણાંમાં સાધારણ થઈ પડેલી આવક અને ખર્ચ વચ્ચેની તાણાતાણ આ યુગલના મન ઉપર ચિન્તા, વ્યથા કે વેદનાની માઠી અસર લાગુ પાડી ચકી ન્હોતી. તારા સાધારણ રીતે બહેલી હતી અને ત્હેને વાંચન તરફ શોખ પણ હતો; તેમ ત્હેનામાં કોઈ દેખીતા દુર્ગુણ કે દોષ પણ ન્હોતા; એટલે ખૂં જોતાં આવાં પતિપત્નીયે જ્યાં કદિ કદિજ નજરે પડે છે, તે દેશમાં તારા અને નયનનાં વખાણ જ્યાં ત્યાં સંભળાય તો ત્હેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું ન્હોતું.

નયનલાલ સારો વિદ્વાન હતો અને ઓકળવણીનો હિમાયતી હતો; તેનો સ્વભાવ સુશીલ, શાન્ત અને નમ્ર હતો, તથા તેના મનનાં આશયો ધણજા ઊંચા પ્રકારના હતા. પરંતુ પાઠશાળાનું કેટલુંક વધારા પડતું કામ તેને ઘેર લાવીને કરવું પડતું ને તે ઉપરાંત, ત્રણથી જાણે દરજ્જે મહડવાની લાલસાથી તેને જૂદી જૂદી પરીક્ષાઓ પસાર કરવાની ઉમેદ બર લાવવા ઘણા ખર્ચ વખત અભ્યાસમાં ગાળવો પડતો. આથી તારાનો ન્હાની ન્હાની જૂથો સુધારવાનું તેના ધ્યાનમાં આવ્યું જ નહિ. તારાનો સ્વભાવ બહાલસ્ટોયો, કામગરો ને વિનયશીલ હતો; પરંતુ તેનામાં મ્હોટી ખોડો, ઉપર જણાવેલા ખરચાળપણ ઉપરાંત પણ, હઠીલાપણું અને સારાં સારાં લૂગડાં ધરેણીની ઘેલછા તથા પરિણામની બેદરકારી—એવી એવી હતી. આ ખોડો એવી નથી કે જે યોગ્ય રસ્તે વાળ્યા છતાં ન જ સુધરી શકે; પરંતુ નહીં વસ્તુઓ પણ વારંવાર ધણી મ્હોટી સંખ્યામાં એકઠી થાય તો બપોંકર નુકશાન કરી બેસે છે.

* * * * *

તારાના એક સગાને ઘેર લમ હતું અને નયન તથા તારા બંનેને લાં જવાનું હતું. નયનલાલને તો સાધારણ પહેરવેશના કપડાંથી આવ્યું, પણ તારાને કેમ આવે? બપોં સગાં સંબંધીની સ્ત્રીઓ સારાં સારાં કીમતી વસ્ત્ર અલંકાર ધારણ કરીને એકઠી થાય લાં શું તારા ગરીબડી બીખારણુ જેવી, નહિં બારે લૂગડાં, નહિં સારાં ધરેણી, એવી જાળે બેસે? નયનનું માસિક ખર્ચ આળાસ પચાસનું હોવાથી તેણે અત્યાર સુધીમાં નામની જ રકમ બચાવી હતી; ને લૂગડાં ધરેણી નવાં કરાવવાનું ખર્ચ હાલમાં તેને બહુ બારે પડે તેમ જ હતું. પરંતુ કંકાસની રાક્ષસીતું પ્રથમ દર્શન એટલું બધું બચાનક, ચિત્તભેદક હોય છે કે તેણે સ્મરણુ જેટલું ઓછું ધાય તેટલું સાફ! તારાએ કંઈયે આરંબ્યો અને કેટલાક વખત પછી પરિણામ એ આવ્યું કે નયનનું બહુ હૃદય તે બાર ખામી ન શક્યું; નવાં લૂગડાં નામે મંડાવીને હાલ ઉધાર લાવવાં અને તેના પૈસા ચોડા ચોડા કરીને બેચાર મહિનામાં આપી દેવા, તથા ધરેણી તો તારાના પાંદાનાં હતાં પરંતુ કાંઈ નવું આબૂપણુ જોઈએ તે તારાની એક નવી બ્હેનપણી વિજયાલક્ષ્મી જોના પતિ ઝવેરીનો ધંધો કરતો હતો તેને ત્યાંથી એકાદ હીરાનો દાર ફિંવા મોતીની માળા લાવીને કામ ચલાવી લેવું, એમ અન્તે ઠણું; અને કંકાસ શાન્ત થયો.

વિજયાલક્ષ્મીને ઘેરથી મ્હોટાં મોતીની એક સુશોભિત માળા આવી; લૂગડાં પણ સારાં આંખને ગમે તેવાં, સ્ત્રીઓનાં મન લોભાવે તેવાં, ધ્રુવી કરાવે તેવાં, તૈયાર થઇને આવ્યાં; હવે તારાનો છવ ટેકાણે બેઠો ને આત્મા પ્રસન્ન થયો. હર્ષના ઉબરામાં તેના રમણીય મ્હેરા ઉપર પસરેલું મનોહર રિમત હાસ્ય જોઈને નયન પણ પોતાને પડેલી મહેનત, કંઈયે, કંકાસ અને ચિન્તા, બધું વિસરી ગયો; અને પતિપત્નીનાં હૃદય પાછાં એક મામે બેઠાં થયાં.

લમ તો પાછું આવીને ગયું એ ખરું; સારાં લૂગડાંને સારાં ધરેણી પહેરી, લોકાને

ગમ્યાં, વખણ્યાં, ટૂંક સ્ત્રીઓનાં અન્તઃકરણ સોભાયાં, બન્યાં; તારાના સૌભાગ્યસુખની અનેક અનેક રીતે ઈર્ષ્યા યર્ધ; હેતો આત્મા કાન્ત થયો, શાન્ત થયો—હવે બધું મૂકી દેવાનો વખત થયો !.....પણ, પણ, યાહુએ જોયું, બધી જગોએ શોધ્યું, ઠેકાણે ઠેકાણે તપાસ કરી જોઈ; પણ, વિજયાસક્ષીની મોતીમાળા ગૂંમ યર્ધ ગર્ધ—સાચ લાગી જ નહિ ! તારાએ તો કક્ત જે દિવસ જ પ્હેરી હતી; અને પારકી, એટલે ખાસ સંભાળીને મૂકી હતી; પણ ક્યાં મૂકી તે યાદ આવતું નહોતું અને જડતી પણ નહોતી.

હવે તો તારા પૂરેપૂરી ગમરાઈ. નયનને એધાર આંસુથી ઉભરાતી આંખે અને હૃદય-વેધક વેદનાથી ચીરાતા હૃદયે ત્હેણે વાત કહી; નયન પણ ગુન્નવાયો, પણ 'ક્યાં જવાની છે ?—આજ નહિ' તો કામે પણ તે જડયાં વિના રહેવાની નથી,'—કહી દિશાસો આપ્યો. ફરીથી શોધ—જોગ કરી, પણ પરિણામ એનું એજ આન્યું !—પારકો માલ, તે વળી વધારે ચિન્તાનું કારણ હતું. અન્તે નયન જમત થયો; કાંઈક કરવું જ જોઈએ, દેહનય પણ આજ ન જ્યા દેવી એવા દૃઢ આમદ ઉપર આવી, ત્હેણે ખાનગી રીતે ઝવેરીઓમાં તપાસ કરી, પોતાને લાંથી જોવાયલી માળાના જેવી અને જેવડીની કિંમત કરાવી. મોતીમાળાનો ઘાટ, અને ઉચાં પાણીદાર મોતીના જેવો દાગીનો કરાવતાં લગભગ જે હજાર રૂપિયા જેટલું ખર્ચ થયા હાન્યું; તે પણ ત્હેણે કબ્જ કરી, તે જાનેમાને બનાવવાની એક ઓળખીતા ઝવેરીને ફરમાવ કરી.

તારાની ચોતાની જાકથી પતિને આવા શંકામાં ફસાવું પડ્યું ત્હેવા શોકજનક ગનાવે ત્હેની આંખ ઉપાડી દીધી હતી; પતિની ઈર્ષ્યા ઉપરાંત યર્ધ જે કંઈ ત્હેને માટે તે પૂરેપૂરી પસ્તાતી હતી અને પોતાનો આવો બારે વાંક છતાં, એક પણ કહ્યું વચન ન દહાડતાં સમ્રેષાં ઈર્ષ આપવા પ્રયત્ન કરનાર નયનને તે હવે પરમેશ્વર સમ પૂજ્ય ગણવા લાગી હતી. નયન દેવું કરીને બારે કરજના જોગમાં ઉતરે ત્હેના કરતાં, ત્હેણે ચોતાનાં લગણં યરેણું ખપાવી નાંખીને પણ કરજ જેમ બને તેમ ઓછું કરવું એ વધારે સાડું ગાન્યું. નયનનો તેમ ન કરવાનો આમદ તારાએ ખરી દલીલો તથા દાખલાથી દૂર કર્યો અને ખાસ જરૂર શિવાયનાં વસ્ત્રઅર્થકાર વેચી દીધાં તો લગભગ બારસો તેરસો રૂપિયા ઉપજ્યા તે તથા ચોતાના મહાન ઉપર બાકાની રકમ વ્યાજે કઢાડી, માળાની કિંમત ભરી દઈ તે વિજયાસક્ષીને ઘેર પહોચાડી.

એક રીતે જોકે શાન્તિ યર્ધ, પણ બીજી રીતે ઉદ્વેગ તો કાપમ જ હતો. લમ સમયે શીવરાત્રિના વૃણાના પૈસા બાકી હતા; અને મોતીમાળાના ખર્ચ માટે ઉપાડેલી રકમ પૈકી પણ સાતસો આઠસો રૂપિયા આપવાના હતા. તારાએ યરના નોકરને રજા આપી અને એક બાવડીથી કામ નભાવી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો; આણં અવળાં ખર્ચ બધાં કર્યાં અને દરેક ઓજા પોતાની દેખરેખ તજે રાખવા આંડી. દરમહિને નકામી પણ યર શુભ-મારની અને થોડી વધારે ઉપયોગી વસ્તુઓમાં પૈસાનો જે વ્યય થતો તે પણ બન્યો તેટલો થટાડી દીધો. પતિને જેમ બને તેમ સુખ આપવા પ્રયત્ન કરવો, ત્હેની સમજે. સા-અવળી, ત્હેને, હસતે ન્હોંચે મળતું, જેમ બને તેમ ત્હેને પ્રસન્ન રાખવો, એવું એવું કરવામાં

તારાનું રસયોવન પ્રથમ કરતાં જૂદી જ દિશામાં વળ્યું. પહેલાં તેને 'જે વખત જતો
 થે નહિ' તેને બદલે હવે સમયના સદુપયોગથી જીવંતી જીવે બમણી થતી હોયતી એમ
 તેને લાગવા માંડ્યું. અને એશઆરામના ત્રિલાસની લહરો જોઈ તેના જીવનમાંથી ઉડી
 ગઈ, તો પણ કર્તવ્યપરાયણતા (ધર્મ-કર્તવ્ય-ભક્તિ) એ લાં નિવાસ કરવાથી, સુન્દ-
 રીને બદલે તે સાધ્વી યઈ;-રમણી રૂપે જગતમાં રમવાનું તો જતું રહ્યું; કારણ અનુભવ
 એ ધણો કડવો શિક્ષક છે. પણ તેને સ્થાને, જીવંતીમાં ગૃહિણી રૂપે બની ગૃહરાજ્યમાં
 સઘળી રીતે કારબાર ચલાવવાનું આવ્યું, જે પણ એટલું ને, એટલું જ સુરમ્ય,
 સુમધુર હતું. તારા યોગ વખતમાં જદલાઈ જ ગઈ: 'દેનસ'માં આગળને, આગળ વધતી/
 સારાં સારાં વસ્ત્ર શણગારથી સોંઘાતી, અત્તર ગુલાબજળ ને 'સેન્ટ' (સુગંધી પાણી)
 બર્થો સુવાસ એતરફ રેલાવતી, લીલાયુક્ત યુવતીને બદલે હવે સાદા પહેરવેશમાં સુંખ-સું-
 તોપ-આનન્દ માનતી, ખોટી શિશીયારીથી લોકોમાં બરાશ દેખાડાવવા કરતાં ઘરમાં સુધડ-
 તાથી સઘળું સુન્દર મનાવવામાં લગ્ન ધરતી, 'બીજ' અન્તઃકરણમાં સારાં લગ્ન ધરે-
 લાંથી ઈર્ષ્યા કરાવવા તથા તેમની સાથેના હઠહરીફાઈમાં વખત ગુમાવવા કરતાં, પ્રિય
 પતિના એક સ્મિત હાસ્ય માટે રસીલી, પ્રેમાળી જનતી,-તારા હવે એક સુન્દર, મધુરી
 ગૃહિણી બની હતી.

* * * *

તારા અને નવનના એક સરખા પ્રયત્નોથી યોગ વખતમાં સઘળું કરજ અદા થઈ
 ગયું હતું; તેમ છતાં પણ તેઓ હજી પોતાની નવીન સાદી જીવનરીતિને જ વળગી
 રહ્યાં હતાં. તારાને સીમન્તની વધામણી પણ તેના સખીમંડળમાં બહેનવાનો શુભ
 પ્રસંગ આવ્યો હતો.

વિજયાસક્ષ્મી પરગામ ગયેલી લાંથી આવ્યા પછી એક દિવસ તેને મળવા આવી;
 વાત નીકળતાં તેણે તારાને પૂછ્યું : " ખડેન ! પેલી કંઠી કાઈ પરખી સક્યુંતુ કે ? "

" એમ તા સાઈ રહે છે, ખડેન ? " તારાએ હસીને કહ્યું : " પારકું પ્હેરીયે
 તે વળી એવી રીતે પ્હેરતાં હોયકું કે કાઈ બળે ! "

વિજયાસક્ષ્મી બોલી કહી : " ના. ખડેન ! ના. હું એની વાત નથી કરતી.—
 આ તો, લેને લારે ખડેન કહી દઉં; એ લેને કંઠી આપી'તોને, તેનાં મોટાં તો ખોટાં
 હતાં, હોં !—એ વાત કોઈએ સમજ્યુંતુ નહું તો એ પૂછું છું. "

તારાના અંતરમાં મ્હોટા ચિરાડો પડ્યો. " શું એ માળાનાં મોતી ખોટાં હતાં!—
 લારે એ હજાર રૂપિયાને માથે શું નાહકજ પાણી ફરી વળ્યું ? " તેના મનમાં તો કાંઈ
 કાંઈ થઈ આવ્યું પણ તે બ્હાર એક શબ્દનો પણ ઉચ્ચાર કરી શકી નહિ.

" કેમ, ખડેન ! વિચારમાં પડી ? " વિજયાસક્ષ્મીએ પૂછ્યું. " કાંઈ નહિ, રહે-

જગ. " તારાએ જવાબ દીધો, પણ તે સંતોષકારક ન નીવડયો; અને વિન્યાના અતિ આશ્ચર્યથી ખરી વાત ત્હેને કહેવી પડી.

" ખડેન ! એ બધું હું જાણતી'તી, " વિન્યા બોલી : " એમનો ને નયનલાલ બાઇનો બહુ મેળાપ થયો નથી તો પણ-તેઓ એમનાં હૃદયમાં વખાણ કર્યા કરે છે ને વખન મળશે તેમ તેમ રોમની સાથે દોસ્તી કરવા પણ આખો દહાડો વાતો કર્યા કરે છે. એમનીજ મરજીથી હું, ખડેન ! ત્હને પ્લેસ વ્હેલી મળવા આવી'તી, ને પછી આપણે ઓળખાણ થયું :—એમને ત્હેં કંઠી માગ્યાની વાત મ્હેં કહી, ત્યારે એમને જરા વિચાર તો થયો'તો, કે ધરાય માલ એટલે ખોવાય કે બગડે તો શું કરવું ? તે ઉપરથી એમણે યેલી ઉપરથી બમણાદાર પણ પચીસેક રૂપિયાની ખોટાં મોતીવાળી કંઠી ત્હને મોકલાવી;—કોઈ ઝવેરી વગર એ ઝટ પરખાય એવી નહોતી, એટલે, ખડેન ! ત્હારે ખોટું માનવાનું નથી, હોં ! પણ પછી તો નયનલાલ બાઈએ ઝવેરીઓમાં તપાસ કરવા માંડી; એ વાત તરત એમને ધાને આવી ને એમણે રામજીઆ પ્રમાણે પ્રથમના જેવી જ માળા ત્હમ્હારે સાં યદને આવી.—આ વાન મ્હેને તો હમણાંજ ખબર પડવા દીધી, તરિ' તો ખડેન ! આપણાથી તો સારા સગાચાર કલા વગર ના રહેવાય, હોં ! પણ એ તો કહે કે મ્હારે એ જાને વરવટની પરીક્ષા કરવી'તી, એટલે ન કહ્યું. આખરે ત્હમે દેવું કરીને કંઠી પાછી આપી ને દેવું પણ વાળી દીધું !—એ વાત એમણે જાણી, કે તરત મ્હને મુ'ગાઈમાં જે બધું થયું'તું તે, અથવા તે છતિ મુધી કહ્યું ને બધી રકમ પાછી આપવાની તે કામ પણ મ્હને સોંપ્યું.—એ ખડેન ! આ ત્હારા રૂપિયા ! "

વિન્યાસક્ષમીએ એ દબર રૂપિયાનાં નોટ તારના ખોળામાં નાંખ્યાં.

* * * *

નયનને બધી દક્ષીણ જણાવતાં તારા ગળમળી યદ ગદ; "પરમેશ્વર સર્વનું સાઈજ કરે છે, વહાલી ! " નયને ત્હેને છાતી મરમી દાખી, ત્હેનાં આંસુ હોતાં કહ્યું : "પૂરવેનાં પુણ્ય એવીજ રીતે આડે આની બહું કરે છે; પરન્તુ આપણે તો ઈશ્વરનો આભાર માનવાની સાથે દયાળુબાઈ જેવા સજ્જન અને ત્હેમનાં વહુ વિન્યાસક્ષમી જેવાં સદ્ગુણી સ્ત્રીનો પણ ઉપકાર માનવાનો જ છે.—ગમે તેમ હો, પણ આપણે જાને આ જનાવમાંથી જે સાર શીખ્યાં છીએ ને તો કદિ બૂલવાનો નથી,—એવો સાર કદિયે સુખસાન્તિમાં મળતો નથી જ—ને તે એ છે કે, મનુષ્યની જીંદગી સુધરે ત્હેને માટેકુઃખ અને વેદના પણ જરૂરનાં છે : ત્હેને પણ ઈશ્વરની મ્હોટી કૃપાની પેઠે વધાવી સેવાં એ દરેક પ્રજાબક્ત હૃદયનો ધર્મ છે. " કવિ ખડેજ કહે છે કે,

" ચળાતી જ્યોત્સ્નાનો મહિમય પ્રીતિપન્થ દીપદો. "

તારા આ પોતાની પ્રેમમર્તિના મુખમાંથી ઝરતાં ચન્દ્રામૃતના દિવ્ય ઝરણનાં બિન્દુ પીતી, નયનના હૃદય ઉપર મસ્તક મૂકી, સ્વર્ગીય આનન્દમાં વિલીન પતિબક્ત ઉભીજ રહી.

સુમન્તા.

પત્રપુષ્પોંજલિ.

૧.

*સ્વર્ગસ્થ મિત્રનો પત્ર.

૧

પ્રિય બાઈ x x x x

મહારા સદ્ગત શરીરે આર્વાવર્તમાં મહે ધણે પ્રવાસ કર્યો પરંતુ જડ શરીરની જન્મજૂમી ગુજરાત હોવાથી અને તેજ જૂમીના સંસ્કાર વિશેષ હોવાથી હું વખતો વખત ત્યાં વિશેષ આવું છું. ત્યારે જ્યારે આવું છું ત્યારે તદને સ્વપ્નમાં પ્રસક્ત થામવા પત્રદારા મહારો અતુ-ભવ જણાવું છું આ ફેરી પત્ર મોકલું છું તે તદને પ્રસિદ્ધ કરવા રજા છે. કેટલોક વખત થયાં હું તથા ત્હારું મંડળ “સુદરીસુઓષ” નામનું માસિક કહાડી એ દ્વારા હિંદુ સ્ત્રી-ઓની ઉત્પત્તિ અર્થે પ્રવાસ કરે છે તે જોઈ હું ખરેખર આનંદિત થાઉં છું. અત્યંત સ્ત્રીઓથી સ્ત્રીને પુત્રી તરીકે પત્ની તરીકે તેમજ માતા તરીકે, મુખ્યત્વે કરી અવિભક્ત કુટુંબમાં, કેટલું સહન કરવું પડે છે તેનું આદર્શ જરાયર આપવામાં આવે છે. પણ બાઈ ! કેળવાયેલા ઉચ્ચ કુટુંબોમાં, મોટી ઉંમરે લગ્ન થાય છે એવી યાતિઓમાં, સ્ત્રીને એટ-લુંજ નહિ પણ પુરુષને કેટલું સહન કરવું પડે છે તે તદને મહારા અનુભવથી કયાં અગ-વ્યું છે ! આગ છતાં માત્ર અત્યંત કુટુંબોનો જ દોષ કાઢી લેમને એકલાને શું કામ નિંદા છે ! અબલુ ગુમાન અને દ્રવ્યાભિમાની લક્ષ્મીનેદનના કુટુંબમાં સરસ્વતીચંદ્રને રહેવું ફાવ્યું નહિ અને સંસારનો સાગ કર્યો તો પછી બને બાળુ કેળવાયેલાં કુટુંબોમાં રહેવા છતાં અમારે બનેને દેહસાગ કરવો પડ્યો એમાં કાંઈ નવિન નથી. મોટી વયે અને વિદ્યા-વ્યાસ સમયગ પુરો થયા પછી અમારાં લગ્ન થયાં હતાં તે તદને ખબર છે. અને ઇશ્વર-કૃપાએ અમને પતિપત્નીને એક ખીજ તરફ નિર્મળ સ્નેહ હંતો. લગ્ન કર્યા પહેલાં જોટલો આનંદ કુટુંબમાં હોય છે તેટલો લગ્ન પછી નથી રહેતો. પુત્રપુત્રીનાં લગ્ન સહમજલ્યાં થાય એટલી મોટી વયે કરવાં, બનેને એક ખીજ તરફ બાવ ઉત્પન્ન થાય એવાં સાધન લગ્ન પહેલાં કરી આપવાં, અને લગ્ન પછી પતિપત્ની પોતાની મેળે વધારે સહવાસમાં

* ગઈ રાત્રે સ્વપ્નમાં મહારા સ્વર્ગસ્થ મિત્રનો પત્ર મળ્યો, વાંચ્યો અને તે હજી સુધી અક્ષરશઃ સ્મરણમાં છે તેજ અત્રે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે-

માને એ ન ખમી શકનાર વડિલ વર્ગને માટે જાહેતર તો એ છે કે કડવાકણ્ણીની પેઠે પોતાનાં છોકરાંને ન્હાનપણમાંથીજ ઘોડીયામાંથી પરણાવી દેવાં અને સ્નેહ શું એ ન સમજે એમ અચાન રાખવાં. જ્ઞમાઈ દુર્ગુણી હોય, નિર્દય હોય. અને છોકરીને ન બોલાવતો હોય તો 'છોકરી કુવામાં પડી' 'જ્ઞમાઈ કલાંકે મળ્યો' એવાં વચનો નિકળે એ સ્વાભાવિક છે; પરન્તુ છોકરીને જ્ઞમાઈ સાથે સારી રીતે બનતું હોય, બન્ને એક બીજાને જોઈ આનંદ પામતાં હોય ને વખતે દુનિયામાં પોતપોતાનાં કર્તવ્યો જરાબર બજાવ્યા પછી પણ વધારે સહવાસમાં રહે, એ જોઈને પણ 'પુત્રી વરચેલી છે' 'જ્ઞમાઈ બેશરમ છે' વિગેરે કંઠેર વચન કઢાડી પુત્રીને સાસરે જતાં અટકાવે તે માળાપો કેવાં ? પુત્રને પણ એવાંજ હુઘારા પોતાના વડિલ વર્ગ તરફથી સાંભળવા પડે છે. આનું પરિણામ એ આવે છે કે પતિ કે પત્નીથી પોતાની મરજી છતાં આમન્યા સોખી મ્હોટાંને કહી શકાતું નથી અને મનમાંજ સુઝાઈ આત્મા સંયુક્ત હોવા છતાં વિધુર-વિધવા અવસ્થામાં જીવન ગાળે છે. આ ઉપરથી કેટલાકને એ શંકા થશે કે નવીન યુગના યુવાનો ભાવમય હોવાથી વિપય-સુખની બદ્ધ લાલસા ગૂબે છે અને તેથી જ વિયોગ ખમી શકતા નથી. પણ હે મિત્ર ! કેળવાયેલાં મનવાળાં, ઉચ્ચ પ્રાપ્ત્યો વાળાં, ધર્મિરની ગદનતા અને શક્તિનો વિચાર કરનાર દંપતીઓને વિપયસુખ એજ જીવનનું કર્તવ્ય નથી હોતું. ઉચ્ચ વિચારો માથે આનુકૂળ પતિ અથવા પત્ની મળવાથી ઉપર સચિત વિચારો વધારે ખીલી નીકળે છે. અને જન-સમાજનું દરેક રીતે ક્યાણ કરવા આ દંપતી સશક્ત બને છે. પુત્રના વડિલો એક વિચારથી, ભારે પુત્રીના વડિલો બીજા વિચારોથી, દોરવાઈ જઈ પતિપત્નીને ભેગાં જ થવા દેતાં નથી. આવી સ્થિતિમાં સ્નેહાળ દંપતીને કેનું થતું હશે તે સખવાની જરૂર ધારતો નથી.

“ પાપાણોમાં નહિ નહિ હવે આપણે નાય રે’તું,
 રાને આતું-નહિ નહિ જરે આપણે હાય રહેતું,
 આસો એવા રથળ મહિં વસે સૂર્ય જેમાં સદૈવ
 આનાથી દેં અધિક હૃદયે આદૈ જ્યાં હોય દૈવ.”

—કાન્ત.

ચક્રવાકીની પેઠે મ્હારી પ્રિયતાએ પાયાણુ હૃદયના જનમંડળમાં ન રહેતાં દિવ્ય સ્નેહ રૂપી સૂર્ય જ્યાં હમેશાં રહે છે અને જ્યાં આદૈતા વિશેષ દ્રવતી હોય એવા સ્વર્ગ બલનમાં સાથે રહેવા પત્ર મોકલેલો તે વાસ્તવિકજ હતો. અરેરે સામાન્ય રીતે તો દીક પરન્તુ બેમાંથી એકનું શરીર સ્વસ્થ ન હોય ત્યારે પણ બીજાથી તેની પાસે જવાય નહિ, તેની સુશ્રુષા-સેવા થાય નહિ, તેનું સુખ આપેથી પણ જોવાય નહિ, એવો પ્રતિબંધ સહૃદયથી કેમ સહન થઈ શકે !

માત મૌતર્દલતિ હૃદયં ધ્વંસતે દેહવન્ધ :

શુન્યં મન્યે જંગદવિરતજ્વાલમન્તર્જ્વલામિ ।

સોદશન્યેતમસિ વિધુરો મજ્જતીવાન્તરાત્મા

વિપ્વહ્મોહઃ સ્પગયતિ કયં મન્દમાગ્યં કરોમિ ॥*

જ હે મા, મ્હારું હૃદય કાટી નળ છે, દેહબન્ધ તૂટી નળ છે. જગત મ્હને શુન્ય.

તેથી અમે અહીં વધારે સુખી છીએ. અમારા-આપણા બંડ દેહના માતપિતાનો પણ મહાન પિતા અમારા જેવા હજારો દંપતીને આનંદમાં સાથે રહી કર્તવ્ય બજાવતાં જોઈ ખુશી થાય છે, અને જગત એવા ઉચ્ચ વિચારો વાળું જરૂરી થાય એ જોવા ઉત્સુક છે. હમારું યુવાન મંડળ મહારા જવાનો અથવા મહારી પ્રેમાળ પત્ની જેવી વિનીત બાલાઓનો જીવનમાર્ગ વધારે સરળ અને સુરમ્ય કરી આપશે એમ માનું છું. ઘણા દિવસે મહારા મનમાં ધ્રુમરાતા રહે છે આજ તહારી આગળ કહાડ્યા છે. કેટલાક રૂઢિચુસ્ત સમજનારાઓ તહારો વાંક કહાડશે અને આ તહારા કદગાર છે એમ માનશે. પણ તું બહીશ નહિ. અમ્મ રખે મહારા-મહારી પ્રિયતમાના મૃત્યુ સૂક્ષીના અનુભવનું પરિણામ છે. આ પત્ર વાંચી ઉચ્ચ સ્વદમ્બુ કુટુંબો પોતાના દેશો દૂર કરવા પ્રયત્ન કરશે તો પણ અમે આનંદ માનીશું. આનું પરિણામ શું આવ્યું તે હવેની જગતચર્ચામાં અવલોકી ફરી મળીશ ત્યારે કહીશ. અમારા બહેના ત્હને પ્રણામ.

લી. સ્નેહાંકિત.

તહારો X X X

—મુબન્દુ.

૨

સ્ત્રીઓની પ્રાચીન ઉચ્ચ સ્થિતિ.

મે. 'બુદ્ધીસુભેદ' પત્રના તંત્રી સાહેબ !

જનસભાજમાં સ્ત્રીઓની કેવી ઉચ્ચ સ્થિતિ દત્તી તે બતાવવાને માહાભારતના સમયનું નીચેનું ચિત્ર આપના પત્રમાં દાખલ કરવા કૃપા કરશે.

એક વખત મુલબા નામની નૈષ્ઠિક ધ્વજચારિણી રાજકન્યા રાજ્ય જનકની સભામાં ગઈ ત્યારે રાજા જનકે પૂછ્યું જે હે વિદુષી ! આપ કોણ છો ? તેના જવાબમાં

‘સાહં તસ્મિન્ કુલે જાતા મર્તવ્યસાતિ માદ્વિધે ।

વિનીતા મોક્ષધર્મેષુ ચરામ્યેકા મુનિવ્રતમ્ ॥’

‘હું ક્ષત્રિય કુલ આર્ચાત રાજ્યકુલમાં ઉત્પન્ન થઈ છું, અને શુદ્ધિથી વિદ્યા બધી ધ્વજચર્ચાવર્યાની સમાપ્તિ પછી મુને યોગ્ય વિદ્યાદ્વિયુક્ત જેવો જોઈએ તેવો પતિ નહિ મળવાથી મેં સન્યસ્ત ગ્રહણ લીધો છે’ (માહા. શાં. અ. ૩૨૧)

જે સમયમાં સ્ત્રીઓ પણ પૂર્ણ ધ્વજચર્ચ પાળી યુવાવસ્થામાં આવતાં પોતાને યોગ્ય પતિ શોધીને લગ્ન કરતી હશે તે સમયનું ચિત્ર કેટલું પ્રેમપરીપૂર્ણ રમણીય હશે ?

• વળી તેથી ઉચ્ચતર ભૂમિકા કે જેમાં યોગ્ય પતિ નહીં મળવાથી સન્યસ્ત ગ્રહણ કરી જગતનો ઉપકાર કરવા સ્ત્રીજાતિ અને વળી તેમાં ક્ષત્રીય કુલોત્પન્ન રાજકન્યાઓ, સૌંદર્યતા, મધુરતા, સ્વતંત્રતા, અને નિઃસ્વાર્થની રમણી મૂર્તિઓ ન્યારે માહાત્મા તત્વજ્ઞાની જનક જેવાની રાજસભામાં દેદીપ્યમાન પ્રકાશતી હશે તે વખતના પ્રભાવની શું અલોકીકતા હશે ? હતાશાંચ હિંદને હાલ તો તેવી સ્થિતિનાં સ્વપ્ન પણ નથી.

કૃપાકાંક્ષી.

વિદ્યાકળા.

સ્ત્રીઓના તથા બાળકોના શરીરના બાંધા સુધારવા ઉપર
આપણું જોઈતું ધ્યાન.

સખનાર,—દા. એન. જી. શાહ. એસ. એમ. એન્ડ એસ.

(ગયા વર્ષના ૧૨ મા અંકથી ચાલુ.)

ખીજ થોડી છાતી ખીલવવાની કસરત નીચે આપું છું તે ઉપર ઇચ્છાતુર વાચક-
દંડ તેને બરોબર સમજી તે પ્રમાણે પ્રયાસ કરવા ધ્યાન આપશે.

૧ કેડે હાથ રાખી ટટાર ઉભા રહો અને ધીમેથી શ્વાસ લ્યો. શ્વાસ લઇને દસ
સેકન્ડ રથાર ઉભા રહો; એટલે કુંબક રચી દમ લેવો કે મુકવો નહિ, સાર બાદ દમને
ધીમે ધીમે બહાર કાઢો. શ્વાસ લેતી વખત શરિરને થોડું પાછળ વાળો અને બહાર કાઢતી
વખત આગળ વાળો.

૨. આ કસરતની અંદર પહેલી કસરતની માફક શ્વાસ લેતી વખતે બાજુ તરફ
સાંઘા કરેલા હાથને આરતે આરતે ડેક માથા ઉપર આવે ત્યાં સગી ઉંચા કરતા જાઓ.
હાથ કાણીથી વાળવા નહિ. ઉપર મુજબ દસ સેકન્ડ થોભી શ્વાસ ધીમે ધીમે મુકતા જાઓ,
તેની સાથે હાથ નીચે લાવતા જાઓ.

૩. આ કસરત ખીજ કસરતની માફક કરવાની છે, પણ આની અંદર તરફત એટલો
જ છે કે બાજુ ઉપર હાથ સાંઘા કરી માથા ઉપર લાવવા કરતાં આગળ સાંઘા કરતા
જવાના છે અને ખભાના મોપ સુધી જ ઉંચા કરવાના છે, વધારે નહિ.

૪. ખીજ તથા ત્રીજ કસરતની માફક દમ લેતા જાઓ અને હાથને બાજુએ અગર
આગળ ઉંચા કરો અને દસ સેકન્ડનો અંતર છે તેમાં જોડણીને વાંકા વાળો અને પહોળા
કરો અને શરીરને બની થકે તેટલું નીચે ઉતારતા જાઓ અને ઉંચું કરતા જાઓ.

૫. ખીજ કસરતની માફક હાથ ઉંચા લાવ્યા બાદ જ વખતે દસ સેકન્ડ શ્વાસ
બંધ રાખો તે વખતે શરિરના ઉપરનાં ભાગને, એટલે કમરથી આગળના જમીનને અડે
ત્યાં સગી, જોડણીને તદન સીધા રાખી, વાળો અને પાછું હાથ તે સ્થિતિમાં લાવો.

૬. કૃષ્ણ ઉપર ટટાર ઉભા થવું અને પાછું હતી તે સ્થિતિમાં આવવું; આમ જે ચાર પાંચ વખત કરવું.

છેલ્લી ત્રણ કસરતો દમ લીધા બાદ દસ સેકન્ડના અંતરની અંદર કરવાની છે. આ અંતર જેમ ટેવ પડે તેમ વધારતા જવાનો માદાવરો રાખવો. આ બધી કસરતો બહુ જ આસ્તેથી કરવાની છે, અને રોજ પાંચ દસ અગર વીસ વખત જે પ્રમાણે બની શકે તે પ્રમાણે નીચમીત રીતે કરતા જવી અને યથાશક્તિ વધારવાનો માદાવરો રાખવો.

નાકથી શ્વાસ લેવાની કસરત.

છાકરાંચીને હમેશાં નાકથી દમ લેવાની ટેવ પાડવા માટે યોડું શીક્ષણ આપવું જોઈએ. વયે પોહોંચતાં ઉપલા જડબાનું હાડકું તથા ગળાની અંદરના બાગમાં થતા કુદરતી વધારા (Development) ને લીધે તેવી રીતે દમ લેવામાં બહુ સારી મદદ મળે છે. યોડી મુદત તેવી રીતનું શિક્ષણ આપ્યાથી તેમ કરવાની બચાંને ટેવ પડી જશે. આથી યથા હાયદા થાય છે. નાકની અંદરના બાગમાં રહેલા ખાલ ખળડામાં હવા સારી રીતે પેસારો કરી શકે છે અને તેથી ત્યાં રહેતાં કોઈ નાશકારક જંતુને દૂર કરી શકે છે, કે જે જંતુને લીધે નાકમાં મસાનો મરજ થાય છે. આ મસાઓ નાકથી દમ લેવાની ટેવ પાડવાથી વાડકાપ કરાવ્યા વગર તદન નાશુદ થઈ શકે છે. જો કદાપી આને જ માટે વ્હાડકાપ કરવામાં આવી હોય તો નાકથી શ્વાસ લેવાની ટેવ વગર તેની અંદર કંતેહ મળી શકતી નથી. બચાંની અંદર દુઃખતા તથા પાકતા દાનનો મરજ આમ ટેવ પાડવાથી દૂર રાખી શકાય છે. સપાટ છાતીવાળાં ગાબુરા કે જેની છાતીનું મધ્યહાડકું (diaphragm) બેઠેલું હોય છે તથા ખભા ગોળ હોય છે તથા પાછલી દાંડણી (scapula) પાંખ જેવી યઈ મએલી હોય છે તેનામાં મસા ધણી થાય છે. આ ઉપરથી ધ્યાનમાં આવશે કે નાકથી દમ લેવા તરફ બેદરકારીને લીધે અહોરા તથા નાકથી ગળાવાટેના રસ્તાનો ઘાટ બેડોળ થવા ઉપરાંત છાતીને પણ બેડોળ કરે છે માટે જો ઉમરે પોંચ્યા પછી પણ જો આ સ્થિતિ ચાલુ રાખવામાં આવે તો તે માણસની સ્નાયુની કામ કરવાની શક્તિને બહુ ધીકા પોહોંચાડે છે.

કરોડના વળણ (Spiral curvature) માટે દમ લેવાની કસરત.

શ્વાસોશ્વાસની કસરત શરીરને ખીલવવામાં મુખ્ય હોવી જોઈએ. તેમાં મુખ્યત્વે કરીને બચાંની અંદર તેને પહેલ આપવી જોઈએ. શ્વાસ ભેતી તથા મુકતી વખતે કરોડ વાંકી વળે છે અને સીધી થાય છે. જેથી આવી કસરત તેની વળણની સ્થિતિ જળવી રાખવામાં મદદ કરે છે. યોડાં મોટાં થએલાં બચાંની અંદર કરોડનું પડખા તરફ વળવું અસાધારણ નથી. આવી ખીમારીવાળાં કે જેને બીજા ધલાજથી આરામ થતો નથી તેને આ કસરતો બહુ હાયદાકારક યઈ પડે છે. તે નીચે મુજબ. જેની કરોડ પડખા તરફ વળી મએલી હોય તેને એક સાંના ટેબલ ઉપર સીધી સુવારી તેના પગ પટાથી નીચે બાંધી રાખવા. ત્યાર બાદ તેને ધીમે ધીમે શ્વાસ લેવા કહેવું અને શ્વાસ ભેતી વખત તેના હાથ બાજુ ઉપરથી

સમને ખીજ માણસે તેના માથાની ઉપરવટ લઈ જવા અને પાછા લાવવા. આ માફકને અખતરો કુખી:ગએલ માણસને પાછો શુધીમાં લાવવા અજમાવવામાં આવે છે. આથી કરીને હવા. નેરથી અંદર દાખલ થાય છે અને છાતીને નેરથી કુલાવી શકે છે. જે કેસોની અંદર કરોડની ખોડ સુધારવી ધણી મુશ્કેલ હોય તેવા કેસોની અંદર ઉપલી કસરત વખતે જે બાજુ: (concare aide) તરફ કરોડ વળી ગઈ હોય તે બાજુના હાથને વધારે નેર આપવું નેમ્મએ વધારે નેર આપ્યાથી જે છાતીની બાજુ સકોડાઈ ગઈ હશે તે વધારે નેરથી કુલશે. આ કસરત આવા કેસોની અંદર બહુ જ અગત્યની છે. કારણ જે તેવા કેસોની સાધારણ રીતે થતી હવા કરવામાં આવે તો ધણે ભાગે શાયદો થવાને બદલે નુકશાન પણ થાય છે. તેવી જ રીતે કરોડનો ભાગ પાછળ વળી ખુધ નીકળી હોય તેની અંદર પણ આવી કસરતથી બહુ ફાયદો થાય છે. રીકેટસ (Rickets) નામના રોગની અંદર પણ ઉપર જણાવેલ નામની કસરતથી આરામ મળે છે.

આ કસરતથી પેટ પરના સ્નાયુની ઉપર થતી અસર:

છોકરાં મોટાં થતી વખતે જે તેમનાં પેટ વધેલાં હોય છે તો તેમના પેટ ઉપરના સ્નાયુ કે જે પેટને કળાળમાં રાખવાનું કામ કરે છે તે આરતે આરતે ઢીલા પડતા જાય છે, અને તેથી કરીને નીચેના પેટના બન્ને પડખાંને બહુ નુકશાન પોંચે છે. જ્યારે પેટ મોટું થવા માંડે છે ત્યારે પાછળ અમર બાજુમાં તેને વધવાની જગ્યા નહિ હોવાથી આગળ વધતું જાય છે અને તેને લીધે તેના ઉપર આવેલા, પેટ ઉપર જાપતો રાખનારા, સ્નાયુને બહુ જ નુકશાન પોંચે છે. તે સ્નાયુ પણ પોતાની હદ સુધી ટકાવી રાખવાની મહેનત કરે છે, પણ પછી જ્યારે હદ ઉપરાંત થાય છે ત્યારે તેને તાબે થયું પડે છે અને પેટની આગળ તે સ્નાયુ પણ વધવા માંડે છે. પણ જ્યારે ઠાઈ પણ પ્રકારથી પેટ ઓછું થઈ નાનું થઈ જાય છે ત્યારે તે સ્નાયુએ હદ છોડી દીધેલી હોવાથી તેનામાં સ્થિતિસ્થાપકતાનો ગુણ જતો રહ્યાને લીધે વધેલા નાના થઈ શકતા નથી, પણ તે તો તેમને જે સ્થિતિમાં લાવવામાં આવ્યા હોય તે જ સ્થિતિ જળવી રાખે છે. આસ્થમાસની કસરતથી આ સ્થિતિમાં પણ ધણો ફાયદો થાય છે. તેને તન્દુરસ્ત અને મજબુત સ્થિતિમાં રાખે છે અને તેની નળાણને લીધે થતા રોગો જેવા કે સારણમાં તેને થતાં અટકાવે છે. કારણ તે આ સ્થિતિનું મોટામાં મોટું નેખમ છે.

વાંચનાર આ લેખ ઉપરથી સમજશે કે આ નજીવી જેવી કસરત ચરિરને તાકાત આપી કેટલો ફાયદો કરી શકે છે. માટે પોતે તે પ્રમાણે કરી પોતાનાં બાળબચ્ચાંમાં તેનાં બીજ રોપવા પ્રયત્ન કરવો નેમ્મએ. સ્ત્રીઓ પોતાના બાંધા સુધારી-ફાય, દમ, હાંફણ વીગેરે મરજીમાંથી દુર રહી, યુદ બની દૈવતવાળી પ્રજાને જન્મ આપશે. આ લેખનો હેતુ આ સ્થળે પુરો થાય છે પણ થોડી બ્યવહારીકસૂચના જણાવી આ લેખ પુરો કરવાની રજા લઈશ.

દરેક માણસે પોતાની તન્દુરસ્તી ઉપર સારી રીતે ધ્યાન આપવું નેમ્મએ. હરહંમેશ બની શકે તો માંજની ખુશી હવામાં એક બે માઈલ ફરવા ગયાથી આખા દીવસનો થાક

ઉતરી નહીં મન પ્રવૃત્તિત બને છે અને આસાએસ મળે છે, ખોરાક ઉપર સારી રમી થાય છે તથા શાંત નિદ્રા પ્રાપ્ત થાય છે. ફરવું પણ શરિરને અથાગ શ્રમ પડે તે પ્રમાણમાં ન હોવું જોઈએ; તેમ યોગ દહાડા ફરવા જવું, વળી ન જવું, વળી જવું, એમ કરવું પણ ફાયદાકારક નથી. નિયમીતપણું રાખવાની ટેવ રાખવી. ખોરાક પણ રમી માફક જ ખાવો. અકરાંતીઆ થવાથી બહુ તુકશાન થાય છે. આપણા લોકોમાં સાફ જોજન જોઈ તેના ઉપર ખુબ ત્રાપો મારવાની ટેવ જોવામાં આવે છે. જો કે તે ખાતી વખતે સાફ લાગે છે પણ પચાવવું મુશ્કેલ પડે છે, તેથી અજીર્ણ, ખાટા ઝોડકાર, પીડ, ઝાડો, ઉલટી વીગેરે વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. આથી પેટ ચોળી પીડા ઉત્પન્ન કરવા જેવું જ થાય છે માટે તેમ નહિં કરવાની દરેકને બલામણ છે. જેથી મીતાહારીપણું રાખતાં શીખવવાની ટેવ પાડવી. આપણો ખાધેશો ખોરાક આપણને બરોબર પચે એ નહિં તે જોવાને દરેક માણસે સવારમાં મોઢું સાફ કરી આયનામાં પોતાની છબ ઉપર નજર કરવી. છબ એ શરીરનો આયનો છે; અંદરના બીગાડનું તે પોતાના ઉપર પ્રતીબીબ પાડે છે. કોઈ પણ રંગની, તેના ઉપર થસી કાઢવાથી દુર ન થઈ શકે તેવી, છારી શરીરની અંદર વીકાર છે એમ જણાવી આપે છે. માટે તે દુર કરવા પ્રયાસ કરવો. તેની સાથે માણસને હરહમેશ એક યા તો જે વખત ઝાડો સાફ આવવો જોઈએ. તે ન આવે તો મનને ઉદ્દેગ રહ્યાં કરે છે. ઝાડાની કમછપત ધણી રોગની ઉત્પત્તિનું મુળ છે, જેવાં કે માથાનો દુઃખાવો, મુંઝ તાવ વીગેરે. માટે તે તરફ બેદરકારી રાખવાની જરૂર નથી. ઝાડો સાફ આવે તો જ મનને આનંદ રહે છે. આ બધી જાગત લક્ષમાં રાખવામાં આવશે તો બેશક ક્ષપકારપ નીવડશે.

સમાપ્ત.

સ્વીકાર.

નીચેનાં નવાં માસિકપત્રા અમને મળેલાં છે તેનો ઉપકાર સાથે સ્વીકાર કરીએ છીએ.

આત્માનંદ પ્રકાશ, વૈશ્યવ, સુમતિ, નૈનોદય.

ગૃહ્યર્થ.

દેશઉત્પત્તિનો પાથો—ખાલિકાશિક્ષણ.

(સ્ત્રીલેખ.)

(ગયા વર્ષના ૧૨ મા. અંકથી ચાલુ.)

૧૦. ગર્ભાણીએ રાખવાની સાવચેતી—એ ત્રણ મહીના સુધી ચોક્કસ ખબર પડી રાકતી નથી તો પશુ તેનાં કેટલાંક ચીન્હ નીચે પ્રમાણે છે. શરીર બારે લાગે છે, ઊંધ વધતી જાય છે, સવારમાં જીમ લાગે છે, ન ખાવા જેવી ચીજનું મન થાય છે અને ફેવાડાં ઉભાં થાય છે. તે અવસ્થામાં વધારે સાવચેત રહેવાની જરૂર છે, કારણ કે નવ માસની પોતાની વર્તણૂક બાલક પર જખરી અસર કરતાં છે. માટે ખુલી દવામાં ફરતું, કસરત થાય તેટલું કામ કરવું, ખોરાક હલકો ને પૌષ્ટિક લેવો તથા દુધ ચોખ્ખા ને ક્ષીનો ઉપયોગ વધારે કરવો. કદરૂપાં મનુષ્યના મહેરા નિહાળીને જેવા નહિ, સુચરિત્રવાન સ્ત્રી પુરુષનાં ચરિત્ર વાંચવાનો ખાસ મહાવરો રાખવો ને વાંચીને મનમાં ઠસાવવો. ટાંઠો વાપડો કે તેલ મરચાં વાળો ખોરાક ખાવો નહિ, ચાક માટી કે કોપલા જેવી ખરાબ ચીજ ખાવી નહિ, પશુ તેને બદલે બદામ દ્રાક્ષ કે વરીયાળીનો ઉપયોગ હીકરો. નખળા ગર્ભાણીએ ડાકટરની સલાહ લઈ “ ટોનીક ” પીવું પશુ સારું છે. ઉભરો કરવો નહિ, અચકર ફેખાવો તેમ જ અકસ્માત જેવા નહિ, ગર્ભાણીના પ્રસવ વખતે પાસે જવું નહિ અને સદાચરણ તથા નિતિમાં મન રાખી પોતાનો ગર્ભ સર્વ રીતે સર્વોત્તમ થાય એમ પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવી; તેમ જ ગર્ભાણીનાં સંબંધમાં આવતાં તેની સગાં વહાલાં તેમ જ પતિએ પશુ તેને આનંદમાં રાખવા પ્રયત્ન કરવા.

૧૧. સ્ત્રીઓની ૬૪ ઠણા શીખવી.

૧ સજ્જગારની સોળ ઠણા. (૧) ચોળા પહેરવાની—એકની એક ચોળી હોય પશુ પહેરનારી ચતુર હોય તો એની મેળે જ શોભી નીકળે છે. (૨) દાંત રંગવાની—આગળ તો દાંત લાલ કે કાળા રંગવાની તેમજ રેખો મૂકાવવાની, પશુ હાલમાં તો પાઉડર વગેરે લગાડી દાંત સાફ રાખવાની. (૩) નવી નવી જાતનાં, ચાંદા, આડ તથા પીળ કરવાની. (૪) સેંથો પુરવાની—માથું ઓળ્યા પછી હાંગલેથી સેંથો પુરવાની તેમ જ મોતીની સેં નાખવાની તથા આડા સેંથા લેવાની. (૫) વેણી ગુંથવાની—નવી નવી ફેચનના અંબોડા તેમ જ છૂટા વાળની જુદી જુદી જાતની વેણી ગુંથવાની. (૬) નેત્રાંજનની—આંખમાં આંજણ તેમ જ સોંયઈ આંજવાની. (૭) પાન ખાવાની—પાન ખાતી વખતે હોઠ જ લાલ થાય પશુ મોંડું સાફ રહે તેવી. (૮) હાથમાં બંગડી કંઠણ કે ચુડી પહેર-

વાની. (૯) શરીર પર સૂઝાંધી લગાડવાની-શરીરે ચંદન કેસર અત્તર તથા સેંટ વગેરે લગાડવાની. (૧૦) ખાકમાં હીરો વાળી કે કુલ પહેરવાની. (૧૧) વેણીમાં કુલ નાંખવાની-અંબોણમાં તેમ જ વેણીમાં કુલ નાંખવાની. (૧૨) પગમાં ઝાંઝર વગેરે અલંકાર ધારણ કરવાની. (૧૩) કંઠમાં હાર મોતીની કંઠી વગેરે અલંકાર પહેરવાની. (૧૪) હાથે પગે મેંદો લગાડવાની. (૧૫) પોષાક પહેરવાની-દક્ષિણી, પારસી, દાદીયાવાડી ને ગૂજરાતી પોષાક પહેરવાની (૧૬) હાથ પગની આંગળીમાં-વીંટી વગેરે પહેરવાની.

૨ પતિરંજન સોળ કળા-(૧) મુખ સાંત રાખવાની (૨) ચહેરો દસતો રાખવાની. (૩) બહારથી ઘેર આવે ત્યારે માન આપવાની (૪) સ્વાદીષ્ટ રસોઈ કરી પીરસવાની (૫) પાન સોપારી વગેરે મુખવાસ આપવાની (૬) શલુગાર સજી બતાવવાની (૭) સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચી સંભળાવવાની (૮) પતિને મનગમતિ જેવી કે, પાંચા, મેન્દ્રજી, ચોપાટ કે ગંજી વગેરેની રંગ રમવાની (૯) ગાયન કરવાની (૧૦) મધુર વાણીથી જવાબ દેવાની (૧૧) વાજાંજ જેવાં કે પીવાનો મુંદરી સતાર ફોલ કે હારમોનિયમ વગાડવાની (૧૨) પતિનો દોષ ધ્યાનમાં ન લેવાની (૧૩) પર પુરૂષ સાથે પ્રસંગ જોઈથી જ મંબીર ચહેરાથી વાત કરવાની (૧૪) પતિને દરેક બાંજતમાંયોગ્ય સલાહ આપવાની (૧૫) મુંગારમાં સંતોષ આપવાની (૧૬) અને વિનય રાખવાની.

૩ ધરકાંમમાં ધ્યાન રાખવાની ૮ કળા-(૧) નિર્ધનતા બહાર ન જણાવવાની (૨) કરકસર કરવાની (૩) વસ્ત્રાલંકારની સંભાળ રાખવાની (૪) વાસણ વગેરે ધરમીજ તથા ધર સ્વચ્છ રાખવાની (૫) ધરમાં નામું રાખી વ્યવહાર ચોખે રાખવાની (૬) ધરની છાની વાત બહાર ન કરવાની (૭) બાહરશુભુની (૮) બાહરશુભુની.

૪ કુદરતી આક કળા-(૧) જન સમુદાયમાં એકલાં ન જવાની (૨) પિપરપનોતાં ન થવાની (૩) શિયળ સાચવવાની (૪) પતિમાં જ ચિત્ત રાખવાની (૫) વિનયવિવેક રાખવાની (૬) મર્યાદામાં રહેવાની (૭) આત્મકિંત થવાની (૮) અને સ્વતંત્રતા ન બતાવવાની.

૫ સંદ્યુષ્ટ શલુગારની સોળ કળા-(૧) ચપળપણું (૨) ચતુરાઈ ને પતિવ્રતપણું (૩) ઉદારપણું (૪) સત્ય (૫) ક્ષમા (૬) સંતોષ (૭) દયા (૮) હાલપણું (૯) આવડત (૧૦) ઉદ્યોગ (૧૧) ધીરજ (૧૨) સંતોષ (૧૩) વિદ્યા (૧૪) ભાતુભાવ (૧૫) માયાળુપણું (૧૬) અને પરમાત્માભક્તી.

(અપૂર્ણ.)

રીશા.)

૨૫૨૨.૨૦૫.

૫૧ ૩ લું] ઈ. સ. ૧૯૦૫ ઓક્ટોબર-આશિન (૫. સં. ૧૯૧૧. [અંક ૨ નો.

પત્નીવ્રત.

પેટલું તો અવધય યાદ રાઘવું કે જેમ એક પ્રજાનું ધોરણ હું તેમ તેનું ગૌરવ અને ઘટ્ટ પણ મોટું. તેમ સ્ત્રીઓના કરતાં પુરુષો જ નીતિના આચરણને માટે ઘધારે મહમ હોવા જોઈએ. નીતિના મંગ માટે કોઈપણ પ્રજાના કાયદામાં જોઈએ તો પુરુષને ગુન્હેગાર ગણેલો છે. અને તેનું કારણ પણ એજ કે, સ્ત્રીઓ સૌમ્ય અને નીતિની રક્ષક છે. પુરુષો મોટે ભાગે તેનો મંગ કરનારા છે. આપણામાં જેટલો માર મૂકોને પતિવ્રતનો ઉપદેશ કરેલો છે તેનાથી ઘણો જ યોદ્ધો પણ જો પત્નીવ્રતનો ઉપદેશ હોત તો દેશનો હાલ જે સ્થિતિ થઈ છે તે કદી પણ યાત નહિ. મનનો ધર્મ છે કે સામાનો દાઢલો લઈ તે પ્રમાણે વર્તવાને તૈયાર થાય. મોટાઓનો ચોરસો અન્યાય હમેશાં નાનાઓને અનેક ગુન્હા કરવાની પ્રેરણા કરે એ સ્વાભાવિક છે. પુરુષ એકથી અનેક સ્ત્રીઓ કરે, ઘય જતો રહેવા છતાં યાઢા સાથે વિવાહ કરે અને ઘીંજી તરફથી સ્ત્રીઓને પતિવ્રત અને ફરી લગ્ન નહિ કરવાનો સઘતમાં સઘત જાપતો મુકે, એ મોટાં અને યઢયાં પુરુષોનો યક્ષપાતી ચોરસો અન્યાય સ્ત્રીઓનાં મનને ડલટી યાઢુણ ઉઢકેરે, એ સ્વાભાવિક છે. માટે પુરુષોએ પત્નીવ્રત ધારણ કરી, સમયયના વિવાહમાં જ હદ રહી પોતાનો દાઢલો લેવાને સ્ત્રીઓને અપરોક્ષ ઉપદેશ આપવો જોઈએ. ઓ એમ થાય તો જ એક સરસી નીતિનો ઘધારો ઘદ પ્રજાનું ચારિત્ર્ય ઉન્નતાવધાને પ્રાપ્ત થાય.

-સમાલોચક, પુ. ૧૦, અં. ૩.

પ્રીતી મ્હને આમન્ત્રણ કર્યું. હું પણ આખરે એક દિવસ પોઈમેતોમાં ઠપડાં લગા બરીને, રેલ ગાડીમાં બેસીને હાવનિ મળવા ગયો. હાવનિનું ઘર લંડનથી ચાલીસ માઇલને છેડે છે. એ મ્હને સેવા સ્ટેશન ઉપર આપ્યો હતો. અને મ્હને જોઈને બહુ ખુશી થયો. હમે બન્ને એની ગાડીમાં બેસીને ઘર તરફ ચાલ્યા.

ચોડે દૂર ગયા એટલે હાવનિએ કહ્યું “જો બેઠું મ્હારું ઘર દેખાય છે. એ બગીચાની ચારે તરફ જે મકાનો દેખાય છે તે મ્હારા મિત્રોના છે. મ્હે’ મ્હારા ઘરમાંથી એ બધાના ઘરોમાં તેલીમાશ લગાડી દીધી છે. જ્યારે કોઈ દિવસ કામ પડે છે ત્યારે તારથી મ્હાગ મિત્રોને બોલાવું છું. એ સોડો આવીને મ્હારી સાથે ચતરંગ રમે છે. નહિ તો ખીજા કોઈને પુછાવું છું કે ‘અલો, આજ આપણે રીકાર ખેલવા જઈએ.’”

એટલામાં હમારી ગાડી ઝાંપાની પાસે આવી પહોંચી. હાવનિએ ગાડીને રોકી. ઝાંપો બંધ હતો. એ ઉઘાડવાને માટે હું ગાડીમાંથી નીચે ઉતરવા જતો હતો પરન્તુ હાવનિએ મ્હને રોક્યો. ઝાંપો એની મેજે જ ઉઘડી ગયો. આશ્ચર્ય પામીને મ્હે’ કહ્યું ‘વાહ, વાહ, આ તો બહુ મગની વાત.’

હાવનિએ કહ્યું ‘કેમ, આ ત્હારી સમજમાં ન આવ્યું ? ! ઝાંપાની બહાર ફસ પાર હાય સોદાનું મજબૂત પતર છે. ત્હેના ઉંપર ગાડી ચડી એટલે એ થોડુંક નીચું દબાઈ ગયું. એ પતરાની સાથે જમીનની નીચે ચમકે ઝાંપાના નીચલા ભાગની સાથે એક સાંકળ લાગેલી છે. જ્યારે સોદાનું પતર નીચે નમી ગયું ત્યારે કળ ઝાંપાના નીચલા ભાગથી છુટી ગઈ. ઝાંપામાં કમાન છે. તેથી તે પોતાની મેજે જ ઉઘડી ગયો. અંદર પણ બરોબર એવી જ રીતે સોદાનું મજબૂત પતર રાખેલું છે. એના ઉપર ગાડી આવ્યાથી ઝાંપો પાછો બંધ થઈ જાય છે. મ્હે’ કહ્યું ‘આવું તો મ્હે’ કોઈ દિવસ જોયું નહોતું. દરવાન તો ત્હારે રાખવો જ નહિ પડતો હોય !’

ગાડી પોર્ટિકો (સાયબાન) ની નીચે જઈને ઉભી રહી. મ્હે’ જોયું તો એક સાઇસ (ઘોડાવાળો) ઉભો છે અને નોકર અંદરથી કમાડ ઉઘાડે છે. હાવનિએ કહ્યું ‘જુઓ, મ્હે’ કોઈને બોલાવ્યો નહોતો પણ એ સોડો પોતાપોતાને કામને માટે આવી પહોંચ્યા. ઝાંપો ઉઘાડવાના સોદાના પતરાની સાથે વીજળીના એ તાર લાગેલા છે. એ તારોએ તમેલા અને નોકરોની ઓરડીની ઘંટડીઓ વગાડી. સોદાની ચાંદરો જ્યારે નીચી નમી ગઈ તે વખતે એ ઘંટડીઓ વાગી, અને એ સોડોએ જાણી લીધું કે આપણે ત્હાં કોઈ આવ્યું છે.

મ્હે’ કહ્યું ‘એ તો બહુ જ સાફ. ત્યારે ત્હાં આવીને કોઈને ખોટી જ ન થવું પડે.’

હમે ઘરની અંદર ગયા. હાવનિની બહેન પાસેની એક ઓરડીમાં હતી. હમને જોઈને એ હમારી પાસે આવી. હાવનિએ ત્હેને મ્હારો પરિચય કરાવ્યો. મીસ હાવનિ જોવાથી એમ માલું નહોતું પડતું કે એ હાવનિની બહેન છે. ત્હેની ઉંમર આશરે પચાસ વર્ષની

હતી. ત્હેનામાં શ્રીમતિની કામળતા જરાયે નહોતી. યથાસાધ્ય મધુર સ્વરે ત્હેણે પુછ્યું. 'મહારાજ, આવતાં રસ્તામાં આપને કાંઈ અડચણ તો નહોતી પડીને?' આવી રીતે એ ચાર વાતો પુછ્યા પછી ત્હેણે કાંઈ કામ માદ આપ્યું અને એ ત્યાંથી ઉડીને ચાલી ગઈ.

ઉપર જવાના દાદરની ડાબી બાજુએ મ્હં જોયું કે, એક મ્હોટા સોદાના સળાઆને સોદાનાં ન્હાનાં ન્હાનાં ઘણાં શીર્ષાં ગાંઠાં વાંઠાં ટાંગેલાં છે. દરેક શીર્ષામાં એક એક ધણ હતું. એ કળેનો પ્રયોગ સમજમાં ન આવવાથી મ્હં પૂછ્યું 'ભાઈ, હાર્વી! આ શું છે?'

હાર્વી—'શું? હા, એ ધણ-સાફ કરવાની કળ છે. આવ, હું ત્હેને સમજાવી દેઉં. આ જો, જમીનથી એક ષ્ટ ઉંચે એક પુલખીટ-ચણુતરો છે, ત્હેના ઉપર એક સ્ટુલ છે. ત્હેના ઉપર ઉભા રહેવું પડે છે. ઉપર ઉભા રહેતાંની સાથે જ એ સ્ટુલ નીચે ઉતરવા માગે છે. અને ઉતરતી વખતે ધડીયાલની માફક અન્દરના અનેક ચક્રોને ચલાવે છે. એથી ધણવાળા શીર્ષાઓ ફરી ફરીને ત્હમારા કોટ, પાટલુન, જોડા વિગેરે બધું સાફ કરી નાંખે છે. પરન્તુ ટોપી સાફ કરવાનાં ધણ જે સોધી ઉપર છે એ ઘણું મળતું છે. જો, એનો આકાર વચ્ચમાંથી એ બાગ પાડેલી હેટ (ટોપી) ની પેટીના જેવો જ દેખાય છે.'

મ્હં કહ્યું 'વિલક્ષણ છે, અદ્ભુત છે, એકવાર એના ઉપર ચઢો તો ખરા.'

હાર્વી સાહેબ જમને એ સ્ટુલ ઉપર ઉભા થયા. ચડતાંવાંત જ બધા ધણો ફરી ફરીને ત્હેના ચરીર ઉપરના બધાં વસ્ત્રો ઝાડવા લાગ્યા. પરન્તુ ઉપર વાળું ટોપીનું ધણ એમને એમજ રહ્યું. ત્હારે નીચેના ધણોનું અડધું કામ ચઇ રહ્યું ત્હારે ઉપરનું ધણ નીચે ઉતરી આવ્યું. અને જલદી જલદી ગોળ ફરીને દસ બાર ચક્રમાં માથા ઉપરની ટોપીને સાફ કરી પોતાની જમ્બાએ જતું રહ્યું.

હાર્વીએ ઉતરીને કહ્યું 'કેવું મળતું ચન્ત્ર છે? આવ, હું પણ ત્હારાં વસ્ત્ર સાફ કરાવ.'

મ્હં કહ્યું 'ના, ના, હમણાં રહેવા દો.'

હાર્વી—'ત્હારે ઠીક, ઉભા રહો, હમણાં હું ખજર કઢાડું છું કે જમવાની કેટલી વાર છે.'

હાર્વીનાં ગયા પછી મ્હં એ સાફ કરવાનું ચન્ત્ર જોયું. મનમાં એમ પણ થયું કે એ કેવી રીતે ચાલે છે એ એક વખત હું પણ જોઉં. ચારે તરફ મ્હં જોયું તો ઓરડામાં કોઇ હતું નહિ. હું સ્ટુલ ઉપર ચડી ગયો. બધા ધણ સારી રીતે ફરીને મ્હારા વસ્ત્ર સાફ કરવા લાગ્યા અને ટોપીનું ધણ-અરે બાપ રે! આ શી આપત્તિ આવી પડી! હાય! મ્હારા તો પ્રાણ નીકળી ગયા.

મ્હારા માથા ઉપર ટોપી નહોતી એ વાત તો હું જીલ્લીજ ગયો હતો. ટોપીના બને

જશે મ્હાઈ મ્હોં પકડી લીધું. અંદરના બન્ને ચીપીઆ વડે, મ્હારા કાનને અમ્મી રીતે પકડીને એ મ્હારા મ્હોંની ચારે તરફ ફરવા લાગ્યા. મ્હને લાગ્યું કે નાક ઉપર ચામડી રહેવાની નથી. મ્હેં વિચાર કર્યો કે માથું નીચું નમાવીને ઉતરી જાઉં. પરન્તુ જેવો હું નીચો નમવા ગયો તેવોજ પાછળથી કપડાં સાફ કરનારા જશોએ એટલા વેગથી ધક્કા માર્યો કે હું તરત જ પાછો સીધો થઈ ઉભો થઈ ગયો. સૌભાગ્યથી આ યન્ત્રણાનો તરતજ અન્ત આવી ગયો. ઉતરીને જોયું તો હાર્વી એક ખુણામાં ઉભો ઉભો હસ્યા કરે છે. તેનું હસવું બન્ધ થતું નહોતું. મ્હેં પણ એક વખત હસીને મ્હારું મ્હોં સ્હામેના દર્પણમાં જોયું, પહેલાં તો હું હસવાની પરાણે એટલું કરતો હતો પરન્તુ હવે મ્હાઈ મ્હોં જોઈને તો મ્હારાથીજ ન રહેવાયું. હું પણ ખુબ ખડખડ હસવા લાગ્યો. માથાના વાળ મન્દિરની ચમરી જેવા થઈ ગયા હતા અને મ્હારા પ્યારા વ્હીસકર્સ (લાંબી મુંછા) નો એક અંશ કળમાં જ બરાઈ રહ્યો હતો.

હાર્વીએ હસવું જરા બંધ કરીને કહ્યું:—‘શો તગાશે છે? એ કળ બરાબર મ્હારા જ માપની છે એનો ત્હેં વિચાર ન કર્યો. અને ટાપી ઉનારીને કેવી રીતે ચડી ગયો?’ મ્હેં કહ્યું ‘બસ, રહેવા દે. હું ખુબ ઝડપી ગયો છું.’

‘તો આવ, કપડાં બદલ, ભોજન તૈયાર છે.’ એમ કહી હાર્વી ઉપરને મેડે એક ઓરડીમાં લઈ ગયો. તેજો કહ્યું ‘જેટલા દિવસ અહિં રહે એટલા દિવસ આ ત્હારી ઓરડી છે.’

મ્હેં કહ્યું ‘ઠીક, આ ઓરડી તો ઘણી સુંદર છે.’

હાર્વી:—‘ઓરડી ઘણી મ્હોટી છે. રાતે એકલા આટલી મ્હોટી ઓરડીમાં સુઈ રહેતાં ત્હને ખ્હીક લાગે તો હું આ ન્હાના પલંગ ઉપર આવીને સુઈ જઈશ.’ મ્હેં કહ્યું ‘ના, ના. હવે મ્હને મ્હોટા ઓરડામાં સુતાં ખ્હીક નથી લાગતી.’

હાર્વીએ હસીને કહ્યું:—‘ઘણી સારી પાત છે. આ ઓરડીમાં કેટલીએક કળો છે તે ત્હને બતાવી દેઉં છું. અંધાઈ થતું જાય છે. પહેલાં દીવા સળગાવીએ. મ્હારે ત્હાં દીવા એની મેજે જ સળગે છે. કોઈ એને સળગાવતું નથી. નીચે એક બેટરી (વીજળી ઉત્પન્ન કરવાનું સાધન) છે. બેટરીના તાર બધી જગ્યાએ આસની (હવાની) નળાઓને લાગેલા છે. આ હાથીદાંતના હાથાને દબાવીશ એટલે તરત જ બેટરી ચાલતી થશે. એક તાર આસની બધી ચક્કીઓ ઉઘાડી દેશે, અને વિજળાથી ગ્વાસ ચાલશે.’

એમ કહી હાર્વીએ હાથો દબાવ્યો. જોત જોતામાં ઓરડામાં બધે આસના દીવા સળગી ગયા. આશ્ચર્ય ચકિત થવાથી હું તો બોલી જ ન શક્યો. મ્હેં પુછ્યું ‘ઠીક; પણ આટલે ઉંચે આસ કેમ લગાડ્યો છે?’ હાર્વીએ કહ્યું ‘એના ઉપર પીતળનું એક સીકું લાગેલું છે. એ પીતલનું નથી. કંઈ બીજી ધાતુઓનું એ બનેલું છે. અને એ એવી રીતે બનાવ્યું છે કે, જરાક ગરમી મળતાંવાંત જ એ વાંકું થઈ જાય છે,

હાર્વીની વાત પુરી થવા નહોતી પામી એટલામાં ઓરડામાંના બધા 'શટર્સ' બંધ થઈ ગયા બારીઓના પડદા પડી ગયા. જાણે કે હું ભુતની હવેલીમાં આવી ગયો.

હાર્વીએ મ્હને આશ્ચર્ય થયેલો જોઈને હસીને કહ્યું:—'એ 'શીક' ગરમીથી વાંકું થઈ જાય છે અને છતને વળગી રહે છે. છતપર દબાવવાની એક કળ છે. એ કળને એ દબાવે છે. 'શટર્સ' ઉઘાડ્ય હોય છે ત્યારે એક કમાનને આધારે ઉઘાડ્ય રહે છે. દબાવવાની કળ દાબતાંની સાથે જ એ કમાન ટીલી થઈ જાય છે. અને બીજી કમાનથી શટર્સ બંધ થઈ જાય છે. અને જુઓ શટર્સ બંધ થતાની સાથે જ પડદાની દોરડી ખસી જઈ પડદા પડી જાય છે.'

મ્હેં પ્રુછ્યું 'પેલો એક હાથો છે તે પણ ગ્વાસ સળગાવવાના મુદાના જેવો જ છે. પેલી કળના ઉપર લખ્યું છે ત્હેવું શું પ્રયોજન ?'

હાર્વી:—'A તો અર્થ (alarm) એલાર્મ-બય-છે. પ્રત્યેક ઓરડીમાં એક એલાર્મ છે. છત પર એક મ્હોટી ધંટડી છે. નીચેની એક વીજળીવાળી બેટરી સાથે એ ધંટડીનો સંબંધ છે. હાથો દબાવતાં વાંત જ બેટરી સાથે છે અને ધંટડી મ્હોટા અવાજ થવા લાગે છે. ધંટડી શબ્દ સાંભળતાં જ પડોશીઓ સમજી જાય છે કે કોઈ ભારે વિપત્તિ આવી પડી છે. પરન્તુ આજ સુધી એ ધંટ વગાડવાનું પ્રયોજન નથી પડ્યું.'

ત્હેણે ફરી કહ્યું; 'આ ઓરડીમાં બે બીજી કળો છે. પેલા પ્રુણામાં જ્યાં પડદો નાંખ્યો છે ત્યાં સ્નાન કરવાની જગ્યા છે. ત્હેની અંદર માથાના ઉપર જ એક મ્હોટો નિર્ઝર (shower bath) છે. અંદર ઘુસતાં જ પાણી ઝરવા લાગે છે, કોઈક કળ દબાવવી નથી પડતી. કાલે સવારે મરજી હોય તો ત્યાં જ સ્નાન કરજો.'

મ્હેં કહ્યું:—'હીક, એમ જ કરીશ. હું જાણું છું કે ત્હમ્હારી બધી કળો ત્હમે આ ઓરડામાં લગાડી છે.'

હાર્વી:—'નહિ, ઠરેક ઓરડીમાં કોઈને કોઈ કળ છે. હીક, જોઈ આલો-કે કળમાં પાણી છે કે નહિ ?'

મ્હેં કહ્યું 'હા, હમણાં આવ્યું છે.'

હાર્વી:—'હમણાં નથી આવ્યું. અંદર જતી વખત ત્હમ્હારા જમણા પગથી ત્હમે કળ દબાવી તેથી પાણી પડવા લાગ્યું છે, અને પાછા આવતી વખત પગથી બીજી કળ દબાવી તેથી જળ પડતું બંધ થઈ ગયું. મ્હેં કહ્યું 'પણી હોશીયારીનું કામ છે. બેડેબેડે આ જ કામ કર્યા કર્યું છે ?'

હાર્વી:—'અદિઆં એક બીજી વાત છે. પથારીની પાસે ત્રણ નળીઓ દેખાય છે ? એ વાત ઠરવાની છે. જેના ઉપર ૧ લખ્યું છે, એ મ્હારી ઓરડી સુધી ગઈ છે. બીજી

બેમાંથી એક મ્હારી બહેનની ઓરડીમાં અને બીજી લીડીની ઓરડીમાં ગઈ છે. એ બેનું ત્હમારે કામ નહિ પડે. ચાલ લાવવા માટે લીડીને બોલાવવી. હોય તો બોલાવજો.' મ્હેં પુછ્યું 'લીડી દોષુ છે? શું દાસી છે? સુંદરી જેવી દેખાય છે એ ને?'

હાર્વી:—'કેમ, દાસી છે માટે ખુબસુરત ન હોય કે? બહી આટલી જલદી ત્હમારી નજર એ તરફ ગઈ! જો જો, તેની મસ્કરી કમ્મ નહિ ચાલે.'

મ્હેં કહ્યું:—'ત્હમે એવી વાત કેમ કહી? શું ત્હમે મ્હાફે ચાલચલણ નથી જાણતા?'

હાર્વી:—'ત્હમાફે ચાલચલણ હું સારી રીતે જાણું છું. હું તો ત્હમારી કેવલ મસ્કરી જ કરતો હતો. હવે કપડાં બદલો. બોજન તૈયાર છે. હું પણ વસ્ત્ર બદલવા જાઉં છું.'

વસ્ત્ર બદલ્યા પછી મ્હને વિચાર થયો કે નળાની મારફતે બોલું. નંબર એકમાં હું બોલ્યો. જવાબ મળ્યો 'શું છે?' મ્હેં કહ્યું 'હું વસ્ત્ર બદલી રહ્યો છું. ત્હમને હવે કપડાં બદલી રહેવામાં વિલંબ છે?' ઉત્તર મળ્યો 'ના, હું પણ તૈયાર છું. આવો.'

નીચેના એક મ્હોટા ઓરડામાં હમે ત્રણે બોજન કરવા બેઠા. બોજન થઈ રહ્યા પછી મીસ હાર્વી ચાલી ગઈ. હાર્વી મ્હને પોતાની કબોત્ર કોચલ સમજાવી રહ્યા હતા એટલામાં ત્યાં એક ઘંટડી વાગવા લાગી.

હાર્વીએ કહ્યું 'જરૂર એડમ સાહેબનો તાર (ટેલીગ્રાફ) છે. જોઈ શું કહે છે.'

કટ, કટ, કટ, કટ...

'એ કહે છે કે કાલે રહાંજે એમને ઘેર બોજન કરવું પડશે. હું કહું છું કે 'મ્હારે ઘેર એક મિત્ર આવ્યા છે.'

કટ—કટ—કટ—કટ—

'સાંભળો, એ ત્હમને પણ બોલાવે છે. કેમ આવશો?'

મ્હેં કહ્યું 'હી હરકત છે?'

કટ—કટ—કટ.....

હાર્વી—હીક તો એ જ નકકી થઈ ગયું.

ઓરડામાં એક પીયાનો વાગતો હતો. હાર્વી પીયાનો વગાડીને ગાવા લાગ્યા. ગીત પુરું થતાં રહેલું કહ્યું 'આ પીયાનો પોતાની મેજે વાગી શકે એ જાણો છો?'

મ્હેં કહ્યું:—'પોતાની મેજે કેવી રીતે વાગે છે? ચાવી ફેરવવી પડે છે?'

હાર્વી:—'કોઈ નહિ, જુઓ આ વાગવા માંડ્યું.'

ખરેખર પીયાનો વાગવા લાગ્યો. ચાવીઓ પોતાની મેજે જ ઉઘી નીચી થવા લાગી. જાણે કે કોઈ વગાડતું જ ના હોયતો. પણ પાસે કોઈ નહોતું. પછી હાર્વીએ એવો એવો

રહસ્ય સમગ્રચું. હાર્વીના ધરની પાસે ત્હેના એક મિત્રનું ઘર. છે. ત્હેને ત્હાં પશુ બરો-
બર એવો જ પીયાનો છે. પાતળા પાતળા તારોથી બનેલી ચાવીઓ જોડાયેલી છે. એકમાં
ગાયન વગડાતું તો બીજામાં પશુ એવું ગાયન વાગતું. અત્યાર સુધી હાર્વીએ વગાડયું
હતું. હવે ત્હેનો મિત્ર વગાડી રહ્યો હતો.

હાર્વી:—‘જુઓ, મ્હે એક કેવી સરસ ચોરકલ બનાવી છે ? જે બારણે યદને ધરમાં
દાખલ થવાય છે ત્હાં પીતળની બે હાથકળો લાગેલી છે. ત્હેમની સાથેજ બે ગેલવેનીક
બેટરી જોડેલી છે. જ્હારે સુવા જાઉં છું ત્હારે એક ચાવી દબાવીને બેટરીને ચાલતી કરું
છું. જો કોઈ ચોર, ધરમાં ધુસી જવાનો યત્ન કરે તો એ ઘણી જાનજમાં આવી પડે.
ઉંઘાળો પકડતાંની સાથે જ ત્હેનું શરીર ધ્રુજવા લાગશે. હાથની નસો એટલી બધી નકામી
થઈ જશે કે ત્હેનામાં ઉઠવાની શક્તિ પશુ નહિ રહે. તેથી ઉઘાળો પકડીને જ ઉભા રહેવું
પડશે. આખરે હું આવીને જ કસને બંધ કરી દઈશ.’

મ્હે કહ્યું—‘એતો ઠીક ! પશુ જો ત્હને એ વાતની ખબર ન પડે તો ખીચારા ચા-
રને રાતભર દુઃખ ભોગવવું પડે.’

હાર્વી:—‘મ્હારી ઓરડીમાં એક ધંટડી છે. ઉંઘાળો પકડતાંની સાથે જ એ વાગવા લાગે છે.’

રાત વધારે પડી ગઈ. હવે સુવા ગયા. હાર્વીએ મ્હારી ઓરડીના દાર સુધી આવીને
થૂક નાંખી (રાતની સલામ) કહ્યું. જતી વખત કહેતા ગયા કે કોઈ વાતની જરૂર
હોય તો મ્હને તારમાં હેજો.’

હું પથારી ઉપર જઈ સુઈ ગયો. થોડી જ વખતમાં ઉંધ પશુ આવી ગઈ. સ્વપ્નમાં
હું એવું દેખવા લાગ્યો કે જાણે રેલ ગાડીમાં બેસીને કોઈ જઈ રહ્યો છું. એન્જીનની સી-
ચુડી વાગી રહી છે. એ સીસોડી સાંબલતાં જ મ્હારી ઉંધ ઉડી ગઈ. જોયું તો હાર્વી સા-
હેજ ટેલીફોનની નળીમાં સીડી વગાડી રહ્યા છે—મ્હે પુછ્યું ‘ શી ખબર છે ? ’ જવાબ
મળ્યો કે ‘ જાસ કાંઈ નહિ. કોઈ વાતનું કંઈ નથી ? હું કહું છું કે રહવારે નવ વાગે
આપણે બોજન કરીશું. ’ મ્હે જરા ક્રોધમાં હતું ‘ અત્યાર સુધી કોઈ દુઃખ નહોતું. ત્હમે
મ્હારી ઉંધ બગાડી, હવે મ્હને ન જગાડતા. ’ ‘ ન જગાડતા ’ તો કહ્યું પરંતુ ઉંધ આવે તો
કોઈ જગાવે ને ? ! નીકાતો હવે આવતી જ નથી. ઘણા વખત સુધી પથારી ઉપર પડ્યા
પડ્યા પાસું બદલતો રહ્યો. પરંતુ ઉંધ ન જ આવી. ત્હારે મ્હે વિચાર કર્યો કે ‘ હાર્વીએ
મ્હને જોવો હેરાન કર્યો તેવો ‘ હું પશુ ત્હેને છેડી નેહું. ’ ટેલીફોનની નળી હાથમાં લઈ સીડી
વગાડી. ત્હેમાંથી ઝટ ઉત્તર મળ્યો ‘ શું છે ? ’ મ્હે કહ્યું મ્હને ઉંધ નથી આવતી. ત્હમે
મ્હારી પાસે આવો. નહિ તો હું ત્હમારી પાસે આવું. ત્હમે જ આવો તો ઠીક પડે. ત્હમે
કહ્યું હતું તે પ્રમાણે આવીને મ્હારી પાસે ન્હાના પલંગ ઉપર ‘ સુઈ રહો. ’

ઉત્તર મળ્યો:—‘ મ્હે ! ! ! ! મ્હે ત્હને શું કહ્યું હતું ? પાછા, બદમાશ, કમખામ ! તું
આવી ખમખા ચાકનો છે ? રહવારે ઉડીને હાર્વીને કહીને ત્હને જરૂર યોગ્ય સિદ્ધા કરાવીશ. ’

અરે બાપરે ! સહાંનાંશં વળા ગર્જા ! શુલ્કથી બીજાં ને બરની નંબીથી મ્હે હાવીને બદલે ત્હેની બહેનને બોલાવી. હવે શા ઉપાય ? વિચાર કરીને પોછી નંબીને ઉપાડીને મ્હે કહ્યું. 'મેમ સાહેબ, મ્હારી બુલ થઈ ગઈ. શુલ્કથી આપનાં બાધને બોલાવવાને બંદસે મ્હે આપને બોલાવ્યાં.' કાંઈ જવાબ મળ્યો નહિ. મ્હે પાછું કહ્યું 'મેમ સાહેબ ! આપ સાંભળો છોને ? માફ કરજો સાહેબ.' પણ કાંઈ જવાબ નહિ. જરૂર મેમ સાહેબે મ્હારા ઉપર ધણે ભારે ક્રોધ કર્યો છે. હવે એ મ્હારી વાત વધારે નહિ સાંભળે. પ્રયત્ન કરવો નિષ્ફળ સમજીને હું પાછો પલંગમાં પડ્યો. મનમાં ને મનમાં જ છે ધૃષ્ટા ઉત્પત્ત થઈ ત્હેનું તો પુછું જ શું ? કેવી શરમની વાત બની ? ૫૦ વર્ષની બુદ્ધિને મ્હારી પાસે સુવાને માટે મ્હે બોલાવી ! આના કરતાં તો મ્હાફ મૃત્યું કેમ ન થયું ? અરે ! અરે ! હાય ! હું તો સમજી છું કે આ વાત બ્રમને લીધે થઈ. પરન્તુ મીસ હાર્વીના માનવામાં તો એ વાત નહિ આવે. સ્વપ્નારે હું મ્હાફ મ્હેં કેવી રીતે બતાવીશ ? મ્હારાથી રહેવાયું નહિ. હાર્વીને જગાડીને બધી વાત કહેવાને માટે મ્હે નળી હાથમાં લીધી અને ફરીથી સીટી વગાડી કહ્યું કે 'મુઓ, નામની ધણી મ્હોટી બુલ થઈ ગઈ. બહે જણ એક સાથે સુવાની ઇચ્છાથી ત્હમને ન બોલાવતાં બુલથી મ્હે મીસ હાર્વીને બોલાવી. પરન્તુ ત્હમે તરત મ્હારી પાસે આવી જાઓ નહિ તો હું ત્હમ્હારી પાસે આવું છું.'

જવાબ સાંભળીને મ્હારી બુદ્ધિ ચકરાવા લાગી. હું તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો. આતો હાર્વીનો અવાજ નથી. એ એક કોમળ નમ્ર સ્વર હતો. આ વખતે પહેલાંના જેવી જ વિચિત્ર બુલથી મ્હે સુન્દરી લીડીને મ્હારી પાસે બોલાવી હતી. એ કહેવા લાગી 'તું મરી કેમ નથી જતો ? મ્હારી પાસે શું કામ આવે ? જીન્ટુમમાં નથી જતો ?' મ્હે તરત જ કહ્યું 'અરે ! ક્રોધ ન કરો. આગળ મ્હારી વાત તો સાંભળી લ્યો ?' લીડીએ મ્હને બોલતો અટકાવીને કહ્યું 'શું સાંભળું ? કમબખ્ત ! ખબરદાર જો ત્હેં ફરીથી કાંઈ કહ્યું તો, જો આ નળી મ્હે કાગળથી બંધ કરી દીધી. અને સ્વપ્નારે હડીને ત્હારા મ્હેં પર ઝાકે મારીશાં.'

હાય પગ લંબાવીને હું પથારીમાં પડ્યો. ઇલાંડના સિયાળાની રાત્રે શરીરમાંથી પરસેવો નીકળવા માંડ્યો. એક તો અધારી ઝોરડી, વળી તે ઉપરના સટર્સ (કમાડની ફરકડીઓ) બધાં બંધ-મ્હારો ત્યાસ રૂંધાવા લાગ્યો. ગમરાટથી દમ છુટાવા લાગ્યો. હમણાં પ્રાણ નીકળી જશે એમ લાગ્યું. અને મ્હારાથી રહેવાયું નહિ. સટર્સ ઉઘાડવાની ઇચ્છાથી હું ઉઠીને ઉભો થયો. અધારામાં દિવાલને અડકીને ધીમે ધીમે ચાલવા માંડ્યું. પડદાને હાથ અડકી ગયો. હું સમજ્યો કે અહિંમાં જલ્દી છે. અંહ ! પણ એ તો ન્હાના પલંગની મચ્છરદાની હતી. વળી હાથ લંબાવી આગળ વધ્યો. એ ત્રણ વાર પુરસીઓ સાથે ટોકર બાધને 'વપાત ધરણીતલે' નો ઉપક્રમ થયો. એકવાર ક્રોધ વરસુનો અવાજ થયો. વિચાર કર્યાથી મ્હને લાગ્યું કે પગથી કલંદાબાબ્યાથી કલમાંથી પાણી પડવા માંડ્યું છે. આ વખતે મ્હારી મળી. પડદો ઉઘોડી કરીને હું બારી ઉઘાડવા ગયો એટલે તો-અરે-રે-રે-રે હું : હું : હું કુદીને દોડી જવા લાગ્યો. પણ એક પુરસીને પગ અડકાયા અને હું પડી ગયો. આ સિયાળાની રાતે શ્રાવણ બાહરવાની જલધારાની પેટે બરફથી પથ્થુ વધીરે દંડી જલની ધારા ધણું વેગથી મ્હારા શિર પર વરસવા લાગી. બારી સમજીને હું સ્નાન કરવાની જગ્યાએ ચાલ્યો ગયો હતો. કપિતાં કાં-

પ્રતાં પોઈમેટાને (કપડાંની પેટીને) શોધી કઢાવી લેમાંથી એક પાટલુન કઢાડીને મહે પહેચો અને રળમ ઓઢીને પાછો સુધ ગયો.

પસારીખર પાછો જઈને સુધ તો રહ્યો. પરન્તુ અન્ધારામાં છવ ગબરાવા લાગ્યો. એ કાએકે મહેને બાન આવ્યું કે હું મ્હોટો અક્ષય વગરનો છું, અન્ધારામાં આટલું દુઃખ પામતાં પહેલાં મ્હારે આસનો દીવો સજગાવવો જોઈતો હતો અને આસનો દીવો સજગાવવો કાંઈ મુશ્કેલ પણ નહોતો. હાથો દબાવવા જેટલી જ વાર હતી.

હું પાછો ઉઠ્યો. શોધતાં શોધતાં હાથા ઉપર હાથ આવી ગયો. મહે તે જોરથી દ-બાવ્યો. પરન્તુ આસ ન સંજાવ્યો. એમાં આ પાછું શું થયું? આટલી રાતે થંટડી કેમ વાગવા લાગી? હાથ! હાથ! આસ સજગાવવાને બદલે મહે એકાએક (બયની કળ) દબાવી દીધી. હાથ! હાથ! મ્હોટો અનર્થ થઇ ગયો! છત ઉપર ધણી જોરથી થંટડી વાગવા લાગી. દમણાં આખી પોળનાં લોક દોડી આવશે. શું કરું, કંઈ જાઉં? દોડીને હાર્વાનાં ચોરડામાં જાઉં. એનાં સિવાય ખીજો ઉપાય નથી. નળીમાંથી લેખને બુમ મારું! નાના, છવતાં સુધી એ કામ ફરીથી મ્હારાથી નહિ થાય. ઝટપટ ગબરાઇને મ્હારે બહાર નીકળવા ગયો. મ્હારે એક મેજ ઉપર નાના પ્રકારનાં રમકડાંઓ પડ્યાં હતાં-ધણે લાગતાં જ એ એકદમ ઉઘડી પડ્યાં. લેખનાં ઉપરની બધી વસ્તુઓનાં મુરેમુરા થઇ ગયા. એટલામાં હાર્વા આવી પહોંચ્યા.

હાર્વાએ પૂછ્યું:—‘શું થયું? અરે શું થયું? મહે’ કહ્યું:—‘જે થયું તે થયું, પહેલાં તો ત્હારી થંટડીને બંધ કર.’

હાર્વા:—‘આ લો, થંટ બંધ થઇ ગયો, જરા ચોખજો. હું નીચે જઈ આવું. આખા ગહેલાનાં લોક નીચે બારણાં આગળ એકઠા થઇ ગયા છે.

હાર્વાએ તારની આરતે બધાને જણાવી દીધું કે બુલથી થંટ વાગી ગયો છે. વાસ્તવમાં કોઈ દુર્ઘટના (સંકટ) નથી થઈ. પછી આવીને મ્હારા ચોરડામાં લેવો આસ સજગાવ્યો.

મહે’ કહ્યું:—‘ભાઈ, કાંઈ જોઈ લગાડતો નહિ. અન્ધારામાં હંધ ન આવી ને છવ ગબરાવા લાગ્યો. તો બુલથી થંટ વાગી ગયો. ઉઠીને આસ સજગાવવા ગયો.

હાર્વા:—‘તો એમાં શું થઇ ગયું? કાંઈ શીકર નહિ. હું હવે જાઉં છું. જઈને સુધ રહું. ને જુઓ હું ઉપાડે દિલે જ દોડ્યો આવ્યો છું. ખમીસ સુદાં પહેરવાનો પણ મહેને વખત ન મળ્યો. ભાઈ, બહુ તહાડ વાપ છે. હું જાઉં છું.’

મહે’ કહ્યું ‘જરા ઉભા રહો, ઉભા રહો, મ્હારે એક વાત કહેવી છે. હું એક ખીજ વિપત્તિમાં ફસાઇ ગયો હતો. ત્હારી નળીમાંથી લેખને બોલાવવાને બદલે મહે ખીસ હાર્વાની બોલાવી હતી. તેથી એ.....

હાર્વી:—‘રહેવાદો—એ બધી વાત કાલે સાંભળીશ. ત્હેને માટે ચિન્તા ન શી છે ! સ્થવારે બધું ઠીક થઈ જશે, હું જાઉં છું.’

હાર્વી ચાલ્યા ગયા. હું મ્હારી કથા ત્હેમને કહી ના શક્યો. સ્થવારે મ્હારૂં મ્હોં કેવી રીતે બતાવીશ. જો અદિથી કોઇ પણ પ્રકારે ન્હાશી જવાય તો સારી વાત મ્હેં વિચાર કર્યો તો ન્હાસવું અસંભવ છે. ઘડીપાલમાં ફક્ત ચાર જ વાગ્યા છે. જવું જ હોય તો આ જ વખતે જવું સારું છે, થોડા વખતમાં લીડી જાગશે ત્હેને હું કેવી રીતે મળીશ ? રેલવેનું ટાઇમટેબલ પાસે જ હતું. ઉધાડીને જોયું તો બરોબર પાંચ વાગે એકગાડી લંડન જાય છે. તો પછી આ જ વખતે ચાલ્યા જવું ઠીક છે. મ્હારો પોર્ટમેન્ટો તો ન્હાનો સરખો જ છે. ત્હેને હાથમાં ઝાલીને જઈ શકું એમ છે.

આમ વિચાર કરીને મ્હેં એક કાગળ પર લખ્યું:—‘હું નગર કહે ચાલ્યો જાઉં છું. તમારે જોઈું ન લગાડવું. મ્હારા સંબંધમાં કોઇ કંઈ કહે તો બધું જોઈું સમજાવે. લંડન પહોંચીને પત્રમાં બધા સવિસ્તર સમાચાર લખી મોકલીશ.

મેજ ઉપર કાગળ રાખીને ધીમે ધીમે કમાડ ઉઘાડી, પગરખાનો જાવાજ ન થાય. તેથી ત્હેમને હાથમાં લઈ લીધા અને સીડીની નીચે હતયો. બારણું સ્થામે જ હતું. બારણા ઉપર લીલા રંગની સાઈનનો એક પડદો લટકી રહ્યો હતો. ત્હેને ખસેડી કમાડોને ‘મ્હેં ધક્કો માર્યો.’ પરંતુ તે બંધ જણાયું. ઉલાળાને ફરવવાથી તે ઉઘડી શકે છે એમ વિચાર કરી જોવા હું ઉલાળા પકડવા ગયો એટલે તરત જ અન્ના ઉ-ઉ-ઉ-ઉ-મ-મ-મ-રી-ગયો-હાય ! હાર્વીની ચોરકલમાં હું ફસાઈ ગયો. જમણા હાથથી મ્હેં ઉલાળા પકડ્યો હતો તેથી ત્હેણે પણ મ્હારા એ હાથને જોરથી પકડી રાખ્યો. મ્હેં ત્હેને છોડ્યો. પણ ત્હેણે મ્હારો હાથ ન છોડ્યો. પોર્ટમેન્ટોને નીચે મુકીને દાબે હાથથી હું જમણા હાથને છોડવવા ગયો. પણ એ પણ પકડાઈ ગયો. બન્ને હાથ પકડાઈ ગયા. કેવલ હાથોની જ પત્રચા હોત તો હું સહન કરી લેત. પરંતુ આ તો મ્હારા આખા શરીરને વિજલીના ધક્કા (Galvanic shock) લાગવા લાગ્યા.

એકાએક મ્હારૂં શરીર ધ્રુજતું બંધ થયું. ‘હું અધમરો થઈ જઈ પાસેના એક બેન્ચ ઉપર બેઠો. સ્થામે જોયું તો હાર્વી ઉભો છે. મ્હારી દારણુ સ્થિતિ જોઈને ત્હેમણે પુછ્યું ‘ત્હમે ચોર કલમાં કેવી રીતે આવી ફસાઈ ગયા ?’ મ્હેં હાંસતે હાંસતે ઉત્તરે દીધો ‘હું ઘેર જતો હતો. આખી રાત થલું દુઃખ ભોગવ્યું’ પરંતુ આતો એ બધા દુઃખોને માથે ચડે એવું છે. અરેરે ! હું તો અધમુઓ થઈ ગયો છું. હવે તો બારણું ઉઘાડીદો. હું ચાલ્યો જાઉં.

હાર્વી:—‘વાહ ! ચાલો, ઉપર આવો. ઘેર કેવી રીતે જશો ?

મ્હેં કહ્યું:—‘ના, હું નહિ આવું. હું જરૂર ચાલ્યો જઈશ. ત્હમે પણ ધરતો ઠીક બનાવી રાખ્યું છે. અદિયાં કલ, પહે કળ, પહે બેટરી, પેલી જગ્યાએ તાર, અદિઆં

ધંટડી, ત્યાં પાણી, બાપરે, બાપ, આતો જૂતોનું ઘર છે. અહિં આ શું સારો માણસ રહી શકે ? ઉઘાડો, બારણું ઉઘાડો, નહિ તો ગાડી બોમ્બ બેસીય.’

હાર્વી:—‘અરે ખાત જશો ? તો ઘોડા ઉભા રહો. સાઇસને ગાડી બેડવા કહી દઉ. એ ત્હમને રોસન ઉપર પહોંચાડી આવશે. એટલીવારમાં લીડીને કાંઈ નાસ્તો લાવવાનું કહું એ હવે જાગી હશે.’

અચાર સૂધી હું વાતો કરી રહ્યો હતો પરંતુ લીડીનું નામ સાંભળતાં જ મ્હને ફરીથી કમકમી છુટી. મ્હેં કહ્યું ‘ના, ના, બોજનની જરૂર નથી, હું તો આ ચાલ્યો, ચુડબાય.(સલામ)’

હાર્વી:—‘કમ બામ્, પાંચ મીનીટે નહિ ઉભા રહો ?’

મ્હેં કહ્યું:—‘બામ્, ક્ષમા કરો, ત્હેના જાગતાં પહેલાં જ હું જઈશ, ચુડબાય, ચુડબાય.’

હાર્વી:—‘તો એક મીનીટ તો ઉભા રહો. હું પણ કપડાં પહેરી આવું. હું પણ ત્હ-મારી સાથે આવીશ.’

મ્હેં કહ્યું:—‘બામ્ હું ત્હમારે પગે પડું છું અને—’

એટલામાં જ દાદર ઉપરથી કોઈ પુગનો અડખડટ સંભળાયો. શું, હવે હું ત્યાં ઉભો રહી શકું એમ હતું ? ચુડબાય કહીને જ હું દોડ્યો. ઝાંપાની પાસે પહોંચતાં પાણું માન આવ્યું કે અહિં આ પણ કોઈ કળ બળતો નથી લાગી. યુમ મારીને મ્હેં પૂછ્યું ‘કમ બામ્, અહિં આ તો કોઈ જાતનું દુઃખ નથીને ?’

હાર્વી:—‘દુઃખ શેનું ? બ્લીવા જેવું કાંઈ નથી.’

મ્હેં કહ્યું ‘કોઈ હાથ કળ, ચોર કળ તો નથી ને ?’

હાર્વી:—‘ના, ના, ત્હમે નિશ્ચિન્ત ધમને જાઓ.’

ઝાંપાને મ્હેં પગ વડે ઉઘાડ્યો, હાથ ન અડકાડ્યો. ઝાંપો ચરીરને ન અડકી જાય એટલા માટે ઘણી સાવધાનીથી હું બહાર નીકળ્યો.

બહાર સડક ઉપર આવીને મ્હેં ઉડો શ્વાસ ખાધો. પાછો ચરીરમાં પ્રાણ આવ્યો. થોડા સમયે હું લંડન પહોંચ્યો. હવે હું બ્લીસકર્સ (સુહો) નથી રખાવતો.

બે દવસ પછી હાર્વીનો પત્ર આવ્યો. જો કે ત્હેણે મ્હારી મસ્કરીજ કરી હતી તો પણ પત્ર વાંચીને મ્હને ક્રોધ આવી ગયો. પત્રમાં એક જગ્યાએ ‘લખ્યું’ હતું. ‘અરરર !

અરરર ! ત્હને લીણીની ઓરડીમાં જુવાને તૈયાર હતા ? એ ત્હને દીક ન કહ્યું. સારું માણસોના ઘરની દાંસીઓ તરફ એવું આચરણ કરવું ઘણી ઘણાંની વાત છે. અને તેમાં એ ખાસ કરીને જ્યાં દાંસીનો સંબંધ છે ત્યાં માણસ એવી રીતે ચાલે તો ઘણા કુખની વાત છે. '

પત્રના મ્હેં કકડે કકડે કરી નાખ્યા. ત્હને ઉત્તર મ્હેં ન મોકલ્યો.

કેટલાક દિવસો પછી હાર્વિ પોતે મ્હારી પાસે આવ્યા. મ્હારી કામા મામ્યા પછી હું ત્હેમની સાથે બોલ્યો હતો. પરંતુ મ્હેં પ્રતિજ્ઞા કરી દીધી હતી કે ત્હેમના ઘરમાં ફરીથી કદી નહિ જાઉં.*

અનિલ,

વિવિધ વિહાર.

પુનર્લેખ.

મણિકાન્ત—આહા ! કેવા જુલમની વાત છે ! સ્ત્રી બિચારી વિધવા સાથે તો એને કેશ વપન કરાવવા પડે, ખુણે પેસવું પડે, બાર મહિના કેદ રહેવું પડે, ને મહા મહા વિટંબણા ભોગવવી પડે. પોતાના પ્રાણથી પણ અધિક પતિના વિયોગના દુઃખ ઉપર સગાં સંબંધી ડામ દે; સારે તેથી ઉલટું પુરુષ પોતાની સ્ત્રીનું યજ્ઞ બળતું હોય ત્યાં ખીજ પરણવાની ઇચ્છા કરે-આરે એટલું જ નહીં પણ કેટલીક યાત્રિમાં તો કુળવાન વર ક્યારે ગણ્યા કે સ્મરણમાં ચાંદા ચાલે સારે ! ! શો જુલમ ! શો અન્યાય !

અન્દકાન્ત—બાઈ, એ તો રિવાજ પડ્યો. બાઈડીથી તે ફરી પરણતું હશે ! સારે આપણામાં ને નાતરીઆ વરણમાં ફેર શો ? પ્રયત્ને પરણવું જ પડે, કારણ સ્ત્રી વગર ઘર ચાલે શી રીતે ?

મણિકાન્ત—સારે સ્ત્રીએ શો શુન્દો કર્યો ?

અન્દકાન્ત—મિત્ર, તું નથી જાણતો કે,

* વિદ્યાનરૂપણમાંની (કમુદ્ગનન્ધ મિત્રદ્વારા અનુવાદિત) વાર્તાનો અનુવાદ.

* પિતાં રક્ષાંતિ કૌમરે, મર્તા રક્ષાતિ યૌવને ।

પુત્રો રક્ષાતિ વાર્ધક્યે, ન સ્ત્રી સ્વાતન્ત્ર્યમર્હતિ ॥

મણિકાન્ત—જો બાઈ, એ સંસ્કૃત શ્લોકોનાં દર્શાવે, ને સંધિ-અંતરંગ-હોવાની પડતા એ તો વ્યાકરણ નજીનારને પડિતને સોધ્યું-આપણી પાસે ઇર્ષ્યતિથર આવે એમ નથી. ત્હારી સામાન્ય બુદ્ધિ (Common sense) શું કહે છે ? તને દેખીતું શું લાગે છે ? ત્યારે પુરુષ એકવાર બેવાર ત્રણવાર ચારવાર પરણે ત્યારે સ્ત્રીએ શો ગુન્હો કર્યો ? તું મને શાસ્ત્રનાં પુરાણનાં દર્શાવત આપીશ જ નહીં: એનાં વિષે તો બહુએ વિવેચન થઈ ગયાં છે. પણ ત્યારે તું વિદ્યાર્થીના ડોળ રાખે છે, ત્યારે કહેને કે શા માટે પુરુષો આવો દુઃખ ભોગવે ?

ચન્દ્રકાન્ત—આઈ પુરુષસામાન્યનો જીવન એ શિવાય બિનું કાંઈ હું નથી જોતો. નિયમ એક જ હોવો જોઈએ. જો પુરુષ ફરી ન પરણતા હોય તો સ્ત્રી પણ ફરી ન પરણે ને જો પુરુષ ફરી પરણે તો સ્ત્રી પણ ફરી પરણે.

મણિકાન્ત—વિધવાની સ્થિતિ તે જોઈ છે ? ખરેખર બહુ જ દયાજનક છે. તું દુરતો હૃદય, તે વખતે તું જોતો હૃદય કે આપણા દેશમાં ઠેરઠેર વિધવાઓ ફરતી દેખાય છે. એમનાં દીન મુખ-એમની ગરીબાઈ-એમની પરાધીનતા જોઈ મને બહુ લાગે છે તું મને માર્ગ દારીશ પણ મને અશ્રુપાત થાય છે. હું વિધવાઓની બહારે શી રીતે મ્હકું એ જ વિચાર થાય છે.

ચન્દ્રકાન્ત—“ વિધવાઓનો પુનર્લગ્ન ” એમાં કાંઈ હલકાપણું નથી લાગતું ?

મણિકાન્ત—ત્યારે પુરુષની ફરી લગ્ન એમાં તને કાંઈ હલકાપણું નથી લાગતું ?

ચન્દ્રકાન્ત—ત્યારે કરવું શું ?

મણિકાન્ત—સૌથી ઉત્તમ માર્ગ તો એ જ છે કે મનુષ્યનું લગ્ન એક જ ફરી થવું જોઈએ. એમાં તું પુરુષે પછી એક જ વખતે લગ્ન કરવું જોઈએ ને સ્ત્રીએ પછી એક જ વખતે લગ્ન કરવું જોઈએ. મનુષ્યનું મનુષ્યત્વ તો ત્યારે જ મનાય. પણ જો પુરુષ ફરી પરણે તો તો સ્ત્રીએ ફરી પરણવાની રમ્મ મંગળી જોઈએ.

ચન્દ્રકાન્ત—આઈ, નથી થતું તે નથી થતું, ને થાય છે તે થાય છે. મ્હોટા મ્હોટા ન્યાય આપનારા, ન્યાય પ્રદાતા, બોધ આપનારા, રાજ્ય ચલાવનારા, નાણાંનો વ્યાપાર ડોળનારા, પંચાસ પંચાસ વરણે પરણેલા જોવામાં આવે છે અને ઘરમાં નવ વર્ષની દિકરી કે દિકરાની વધુ વિધવા હોય તેનો વિચાર કરતા નથી.

* પિતાં નાનપણમાં રક્ષાં કરે છે, પતિ મુલાવરણમાં રક્ષણ કરે છે, પુત્ર વૃદ્ધાવસ્થામાં રક્ષણ કરે છે; સ્ત્રી સ્વતંત્રતા કદી ધટતી જ નથી.

મણિકાન્ત—તને આપણા જનસમાજનું બંધારણ કોઈ બગડ્યું નથી લાગતું ?

ચન્દ્રકાન્ત—ધણ્યે ! લાગે છે, પણ આબ શાટ્યું ત્યાં થીંગડું ક્યાં દેવું ! અત્યારે નથી રહ્યો કોઈ નિયમ, નથી રહ્યો કોઈ ઢંગ, નજીવી બાબતો માટે અમુક સાતિએ. સાતિ બંધુઓને નાત્ય બંધાર મુકે છે, ત્યારે ગાંડે ગાંડાં ભુલોનાં પસાર થઇજાય છે.

મણિકાન્ત—અરે ભાઈ, એ વાતે તું ક્યાં વળ્યો ? આ નિરાધાર અનાથ બાલિકાઓનું શું ધાર્યું ? નાત્ય ગઈ ઉઘી.

ચન્દ્રકાન્ત—વિધવા માટે દરેક સાતિમાં અલ્લેહો આશ્રમ ઉઘાડે, અને ત્યાં એમને સંસ્કૃત અંગ્રેજી આદિ ભાષાઓ શિખવવામાં આવે, પ્રભુભક્તિમાં એમનું મન પરોવાય એવાં સમ્માસ્રોતું શ્રવણ કરાવવામાં આવે, અને એમની મૃતપતિનું મૃત્યુ એ માત્ર દીર્ઘકાળનો વિયોગ છે, ને આખર મૃત્યુ પામતાં એ સાધ્વીઓ પોતાના પતિને મળશે, એવો દૃઢ વિચાર એમના મનમાં ઠસાવવામાં આવે, તો હું ધારું છું કે કોઈ સાફ ખરું.

મણિકાન્ત—અલબત્ત આવાં પગલાં લેવાય તો સ્તુત્ય ખરું. કારણ મનુષ્યનું મન અને પાણિને પ્રવાહ હંમેશાં નીચાણમાં જ ચાલે છે. અને જેમ જળધૈર્યવડે પાણિને ઉચું ચઢાવવામાં આવે છે, તેમ સમ્માસ્રવડે જ મનુષ્યનું મન ઉજાત બને છે. હવે જો વિધવાઓને સધવા સ્ત્રીઓ ભેડે રાખવામાં આવે, તો સધવાના ધર્મ વિધવાથી જુદા હોવાને લીધે સધવા ઉપર વિધવા હંમેશાં ઈર્ષ્યા કરે અને સધવાના પતિસુખથી બળી, પોતે નીતિભ્રષ્ટ થાય. આપણે ધણે સ્થળે ભેદએ છીએ કે વિધવા બહેનો પોતાના ભાઈની સ્ત્રીને બહુ દુઃખ દે છે, પતિપત્ની વચ્ચે કલહ કરાવે છે. ધણીક કુટુંબકંડાસનાં કારણ આવાં જ હોય છે. પણ તું મને મ્હારા પુછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતો નથી. વિધવાઓ જો પુનર્લેખ કરે તો આ બધી માયાકુટુંબ કોઈ કારણ ન રહે એ ખરું કે નહિ ?

ચન્દ્રકાન્ત—કોણ જાણે કેમ પણ મ્હને વિધવાના પુનર્લેખમાં કોઈક અવધતાનો ભાસ થાય છે. તું જો, હાલમાં થતાં વિધવાનાં પુનર્લેખ “કાકા પુરી” જેવાં લાગે છે, અર્થાત્ એ લેખ એવાં ઉન્નત-માનવગણાં, મ્હારી દૃષ્ટિએ નથી પડતાં. અમુક સાતિનો માણસ ખીજી સાતિમાં પરણ્યો. અમુક વિધવા એના માંબાપથી છાનીમાની અમુકને પરણી. આવી જાતનાં પુનર્લેખ થતાં, પુનર્લેખની કિંમત ઘટી ગઈ છે. એથી ઉલટું. પુરુષનાં લેખ જુઓ; પચાસ વર્ષનો ડોસો મુજ ઉપર કલેક્ટ લગાડી, ધમધમાટ કરતો વરધેડો ચઢાવી, પરણવાને નીકળે છે. એમાં પુરુષ વર્ગના મ્હોટા ભાગને કોઈ આશ્ચર્ય પણ નથી લાગતું. તો જેમ પુરુષનાં લેખ એવી રીતે કરવામાં આવે છે, તેવી રીતે સ્ત્રીઓનાં લેખ શા માટે ન થાય ?

મણિકાન્ત—આનો નિર્ણય શો આવે? વાદવિવાદને મતમતાન્તરમાં ખીચારી અનાથ બાલિકાઓ દુઃખી થાય છે. જ્યાં વહીવટ કરનારા પુરુષ રહ્યા, ત્યાં પછી સ્ત્રીઓનો કોણ ભાવ પુછે? કોઈક અગ્રેસર આગળ પડી એવાં પગલાં લેવાં જાય તો હાલની સંસારીતિ અનુસાર એ બિચારાને બહુ સહન કરવું પડે અને એ પુનર્લેખ કાંઈક અધમ દયા પકડે. કાંઈક ઇશ્વરી ચમત્કારથી પુરુષો સ્ત્રી બની જાય, અને સ્ત્રી પુરુષ બની જાય, ત્યારે જ પુરુષને સ્ત્રીનાં દુઃખની ખબર પડે. કારણ પોતાના પર વીત્યા વગર ખરા દુઃખની ખબર પડતી નથી. મહાન કવિ કાલિદાસે યોગ્ય જ કહ્યું છે કે **મહદયિ પરદુઃખં શીતલં સમ્યગાહુઃ** ।

ચન્દ્રકાન્ત—બાઈ, વાદવિવાદમાં આપણું કાંઈ વળવાતું નથી. વ્યવહારિક દૃષ્ટિથી સ્ત્રીઓનાં પુનર્લેખમાં કાંઈ પણ બાધ નથી. પણ હમને જે ઉચિત દૃષ્ટિથી જોઈએ તો કમ એક જ વાર ચતું જોઈએ. પછી તે સ્ત્રીનું હોય કે વા પુરુષનું હોય. પરંતુ પૂર્યા ગમે તેમ ચતું ને સ્ત્રીઓને જન્મનમાં જ રાખે ત્યારે તો દેખીતો અન્યાય છે. અને ત્યારે તો એક આપણા મુજબ કવિએ સ્ત્રીઓ માટે ગંભીર બર જ કહ્યું કે—

“ પણ નારીને રાવા વિના ખીજું હવં કાંઈ નથી.”

સુમિત્ર.

વર અને વહુ.

અમારો મિત્ર ‘મુગ્ધ’ અમને જ્યેષ્ઠ માસ ચયાં કલાં કરે છે કે ‘મુંદરીસુખો’ । માં મારી કસમ અજમાવવા મારી ઘણી ઇચ્છા છે, ને તમારા લેખોમાં માફ લખાણ જેવા ખુશી છું. આજ સવારે તેની ખાસેથી અમને નીચેનો પત્ર મળ્યો છે: તે કેટલીક નાની જૂલો સુધારી અમે અમારા વાચકવર્ગ આગળ રજુ કરીએ છીએ.

“ પરમપ્રિય બન્ધુ ।

• જે-એક દિવસ ઉપર કેટલાંક મળતાવડાં જીવાન સ્ત્રીપુરુષોની સાથે હું જેટો હતો: ત્યાં ‘દંપતી-પ્રેમ’ ઉપર લખેલા તમારા લેખો ઉપર વાત નીકળતાં દુનીયામાં નહારી વહુઓ કરતાં નહારા વરો વધારે હશે કે કેમ તે ઉપર વિવાદ ચાલ્યો. સ્ત્રીવર્ગના પક્ષ ખેત્યનાર કોઈ ગૃહસ્થે આ તકનો લાભ લઈ જર્મનીમાંના એક પ્રસિદ્ધ ઘેરાની નીચેની વાત કહી. ત્યારે જર્મનીના ત્રીજા કેનરેટ બાદશાહે બાવેરીયાના ડ્યુક ગિલ્ફસને હેન્સ-બર્ગ શહેરને ઘેરા લાલી પૂરી રાખ્યો, ત્યારે આ શહેર ઘેરા સામે હવે વધારે વાર પોતાનો

‘x પારકાનું’ ગમે તેટલું દુઃખ હોય પણ આપણને શીતલ જ લાગે છે.

ખાસા, રકાખીઓ, કાંચનાં વાસણો ને 'ફેન્સી' રમકડાંથી ભરેલો હતો એમ મને માલુમ પડ્યું. બીજી એક સુંદર મુખાકૃતિવાળી સ્ત્રી દેખાઈ; તેણે પોતાની ખાંધ ઉપર એક ફાંકડા દેખાવડાં યુવકને લીધેલો હતો. તેના 'દંપતી-ગ્રેમ' ને માટે હું આ યુવતીનાં વખાણ કરવા લાગ્યો. એટલામાં તો મને ખબર પડી કે તે બિચારા ધણીને ઘેર મૂકીને પોતાના કાન્ટને લાવી હતી. થોડેક દૂરથી આવતી મેં ત્રીજીને જોઈ. તેના ખાંધ ઉપરથી નાના સીમળાવડા એકેરાવાળું કાંઈ ડોકીયાં કરતું દેખાતું હતું. તે તેના ધણી વિના બીજું કોઈ નહિ હોય એમ મેં ધાર્યું. પંથું તેને નીચે મૂકતાં જ તેને 'એટા, બચ્ચા', કહી બોલાવતાં મેં સાંભળ્યું, ને તે તેનું પાછું જાણું જાંદજીં છે એમ મને માલુમ પડ્યું. એથી પોતાની સાથે રમવાનાં પત્તાં, શોગલાં ને શેતરંજનાં રમકડાંને ગાંસડો બાંધી લાવી હતી. પાંચમીને પોતાના ધણી કરતાં ધરેણાં બહુ પ્રિય હતાં તે તેના દેખાવ ઉપરથી જ જણાતું હતું. સીમન્તિનીની માફક તે સવાગણુ સોનાનો વાથ બની હતી ને તેટલેથી પણ નહિ ધરાતાં કેટલાંક મન પસંદ પડતાં તાસેલાં, નાજુક ને તદ્દન નવી ફેશનવાળાં ધરેણાંની પેટી સાથે લેતી આવી હતી. તેનો ધણી સાધારણ સ્થિતિનો હતો; તો પણ હમેશાં રડી કંકળીને, કંકાસ કરીને આ પેટીમાંનાં ધરેણાં તેણે કરાવવાં હતાં ને તેનાં પેકેટરેલાં ધરેણાં તેને પક્ષામાં આપ્યાં હતાં એમ મારી પાસે જાહેરી સ્ત્રીઓ વાત કરતી. છૂટીને માથે રંગબેરંગી રેશમી સાડીયો, મુંગાઈની સીરકાનાં પોશાક, ને સ્ટ્રાઈપ તથા નાની એડીના ફેશનદાર ખુટાનો મોટો ગાંસડો હતો. સાતમીએ ઉન, મુખમસ, દોરા, રેશમ, ઝીક, સોધા, અકોડીયો વિગેરેનું પોશાક લીધેલું હતું. તેના ધારવા પ્રમાણે ધૃષ્ટરે સ્ત્રીને જાણે બરવાને જ ગાટે જમતમાં ઉત્પન્ન કરેલી છે. આદમીએ માથે મોટો બોલો લીધેલો હતો, ને છાતીએ કેટલાંક મોટાં ચકતાં ટંગાડેલાં હતાં. પાસે આવતાં માલુમ પડ્યું કે કેટલાક ઝીણી કારીગીરીના નમુનાને માટે મજેલા ચાંદ, ઇનામો, ને સર્ટીફિકેટ ને માટે તેને બહુ જ પ્રેમ હતો, નેથી પોતાના ધણીને ઘેર મૂકી તે આજ લેતી આવી હતી. ત્યાર પછીની એક ફીક્ષ એકેરાવાળા સ્ત્રીએ પોતાની બગલમાં એક નાની નાજુક પેટી લીધી હતી. તે પોતે જ એટલી બધી નાજુક-સુકોમળ-હતી કે એટલા બારથી પણ કંપતી હતી. તે પેટીમાં શું હશે તે જાણવાની મને બહુ જ ઉત્કંઠા યદ્ય એટલામાં તે પોતાની બેનપણીયો જોડે વાત કરવા લાગી, તે ઉપરથી મને માલુમ પડ્યું કે પોતાનો ધણી પૈસાદાર હોવાથી ઘરમાં તેને પાણીની કસલી સરખી પણ ઉચી મૂકવી પડતી નહતી, ને સુકમાર યદ્યને ફરતી. આજ માફ માથું કુપે છે ને આજ તો મને ચુંક આવે છે એમ કરતાં કરતાં ફવા દારથી જ તેનું જીવન ટકવા માંડ્યું. હમેશાં માંદા રહેવાથી ધણીના જીવન કરતાં પોતાના જીવનની કીમત વધી તે એટલે સુધી કે આ વેળાએ પોતાની જીંદગી બચાવવાને ક્વાની પેટી લઇને જ આવી. પછીની સોનામેહોરાથી લાદેલી કાંઈ પૈસાદાર બ્યાનખોરીયાની વડુ હતી તેણે અમને કહ્યું કે મારો ધણી બહુ ઘરડો યદ્ય અયો છે; ને સ્વાભાવિક નિયમ પ્રમાણે બહુ વય જીવશે એમ આશા રાખી રહાય નહિ. તેથી તેના ઉપર મારો અત્યંત સ્નેહ બતાવવાને માટે પોતાના પ્રાણ કરતાં: જીને તે વિશેષ વ્હાતો હતો તેને મેં બચાવ્યું છે. ત્યાર પછીની એક સ્ત્રી ખાંધ ઉપર પોતાના દીકરાને લઇને અમારી તરફ આવી. અમે સાંભળ્યું હતું કે આખા શહેરમાં આ જોશરા સૌથી

નદારામાં નદારો હતો, તો પણ તેની માને; ઘણો જ વ્હાણો હતો. ને આ દુષ્ટ છોકરાને લાવવાને માટે પોતાના ધણીને ખીજાં સારાં છોકરાં ઉપાંને પાછળ મૂકીને આવી હતી.

“આ વિચિત્ર સ્વપ્નમાં જે જે સ્ત્રીયોને તેમના જે જે ભાર મેં જોયા તે બધું ગણાવતાં પાર આવે તેમ નથી. મારી આસપાસની બધી જમીન ‘ફેન્સી’ વસ્તુઓની એક આખી બજાર બરાબ એટલાં રીંગન, કીનખાખ, સાડીયો, ચુંચણકામ, રકમડાં ને એવી ઘણો ‘વિલાયતી’ વસ્તુઓના ગાંસડા પોટલાંથી ઢંઢાઇ ગઇ. આ મેંમેનમાં એક પોતાના ધણીને ખાંધ ઉપર બેસાડી લાવતી હતી. તે કાંઇ બહુ બહુ ભારે, નહતો. પણ તેની સાથે પોતાની કેડે ડ્રૅસીન્ડસની કોરનો બારો પણ લીધો હતો. આખરે બહુ ભાર લાગવાથી ને એક વાનાં ગારાથી લઇ જઇ શકાશે નહિ એમ જણાવાથી પેલા બિચારા બલા માંણસને મૂકી દઇ કોરનો બારો જ લેતી આવી. ટુંકમાં આ મોટા ગાંસડા-પોટલાંના પર્વતમાં મેં એક જ પુરુષને જોયો. તે જતનનો મોચી હતો; ને તેની વડુ તેને લાવતી હતી તે વખત દરમ્યાન તેને લાતો ને પાટાં માર્યાં કરતો હતો ને તેને માટે એમ સંબળાય છે કે પોતાની વડુનું ઘોઠણાથી પૂજન કર્યા વિના ભાગ્યે જ કોઇ દિવસ તેણે જવા દીધો હશે.

“પ્રિય બન્ધુ ! આ મારાં સ્વપ્નમાં એક બહુ જ વિચિત્ર વસ્તુ મારા જોવામાં આવી; તે કલા પેહેલાં હું આ પત્ર પૂરો નહિ હજી. અને લાગ્યું કે બારેક સ્ત્રીયો એક પુરુષને લઇ આવતી મેં જોઇ. આ પુરુષ કોણ હશે તે હું કહી શક્યો નહિ. પાસે આવતાં મેં તારી નાજીક મુખાવૃત્તિ જોઇ. આ બધી સ્ત્રીયો કહેવા લાગી કે આને તેની કાન્તિને માટે નહિ પણ તેની કલમને માટે ઉચકી લાવ્યાં છીએ, અને તે પણ એવી સરતે કે તેણે આ ‘સુન્દરીસુબોધ’ ચાકુ શખતું. જો આ સ્વપ્ન સાચું ને આસે એવું લાગે તો તે તારી સેવામાં હાજર છે.

મોક્ષનાર,

પ્રિય બન્ધુ !

તારો સ્નેહાધીન સદા, જાગતો ને ઉઘતો.

‘સુબોધ.’

આ પત્ર ઉપરથી સ્ત્રીયોને માલુમ પડશે કે આ લેખક કાંઇક બુદ્ધિશાળી, આનન્દી ને જીવંતી પદ્ધતિને પસંદ કરનાર છે; તે ‘લક્ષ’ ઉપર હાસ્યકારક કટાક્ષ વાપરી પોતાની શક્તિ દર્શાવે છે; અને તેમાં પ્રતેહ પામ્યા વિના ધણીવાર તેણે આપ્રમાણે પોતાનું નરીજ અજમાવી જોયું છે. તો પણ આ પત્ર વિષે મારે એટલી દીક્ષા કર્યા વિના ચાલતું નથી કે જે ખરી વાત ઉપરથી આ પત્ર લખાયેલો છે તે નારી જાતિને સન્માન આપે છે, ને તેથી વિરુદ્ધ બતાવવાને લેખકને સ્વપ્ન ને કલ્પનાની મદદ લેવાની જરૂર પડે છે.

વિદ્યાકળા.

ઉનાનું ઝભલું શું થવાની રીત.

૧ ત્રણ ચાર માસના બાળક માટે.

ધોળું, અગર ચુલાખી અગર ગમે તેવા રંગનું ઉન લેવું. હાથી દાંતની એક અંકાડી લેવી, ઉન ઝીલું લેવું, અને જે બહુ હોય તેા ગીરીને લેવું. યોડું ઝભલાને માફ તેમ યોડું છુટ્ટને વાડતે લેવું.

પહેલી દાર. પ્રથમ પછે સાંકળી માંડવી, અને ત્રણ સાંકળી ખીજી લેવી; અને ફેરવી નાંખવું. પછી બન્ને માંકળી મુકી ત્રીજી સાંકળીમાં આટો નાંખી અંકાડી ખોસી ત્રણ આંટા થયા હોય તેના ઉપર એક આટો ચઢાવી ત્રણના બે કરવા, પછી પાછો એક આટો ચઢાવી બેનો એક કરવો. એવી રીતે તેની તેજ સાંકળીમાં ચાર વાર શુંથવું. પછી બે સાંકળી શુંથી ઉપર પ્રમાણે બે સાંકળી મુકી ત્રીજીમાં શુંથવું. એવી રીતે આખી દાર પુરી કરવી. આ દારમાં ૧૮ ફુલ થશે.

બીજી દાર. ત્રણ સાંકળી લઈ ફેરવી નાંખવું. પછી પહેલા ચાર શુંથેલા હોય તેની વચ્ચે (બે બાજુ બન્ને રહે એમ) પહેલાંની માફક આટો નાંખી આઠ શુંથવા. પછી બે સાંકળી લઈ બીજા ફુલમાં ચાર શુંથવા એવી રીતે પહેલા ફુલમાં આઠ અને બીજામાં ચાર એવી રીતે શુંથવું. એ રીતે આખી દાર પુરી કરવી.

ત્રણ સાંકળી લઈ ફેરવી નાંખવું.

૩ જ દાર. પહેલા આઠ લીધેલા હોય તેમાં પહેલા બે મુકી ચાર વાર શુંથવું; પછી વચમાં ચાર મુકી ચાર શુંથવા. આવી રીતે આખી દારમાં ચાર ચાર વાર શુંથવું. ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે દરેક દારમાં બીજા ફુલમાં શુંથતી વખતે બન્ને સાંકળી લેવી.

ત્રણ સાંકળી લઈ ફેરવી નાંખવું.

ચોથી દાર. ચાર ફુલમાં ચાર ચાર વખત અને પાંચમાં આઠ વખત એ રીતે આખી દાર પુરી કરવી.

ત્રણ સાંકળી લઈ ફેરવી નાંખવું.

પાંચમી દાર. ત્રીજી દાર પ્રમાણે આખી દારમાં ચાર ચાર શુંથવા.

ત્રણ સાંકળી લઈ ફેરવી નાંખવું.

છઠ્ઠી દાર. ચાર ફુલમાં ચાર ચાર વખત, અને પાંચમાં આઠ વખત, છ ફુલમાં ચાર ચાર વખત, અને સાતમાં આઠ વખત, દર ફુલમાં ચાર ચાર વખત અને અગીઆરમાં આઠ વખત, છ ફુલમાં ચાર ચાર વખત, અને સાતમાં આઠ વખત શુંથવું. છેલા ચાર ફુલ રહે તેમાં ચાર ચાર શુંથવા.

ત્રણ સાંકળી લઈ ફેરવી નાંખવું.

સાતમી દાર. ત્રીજી દાર પ્રમાણે આખી દારમાં દરેક ફુલમાં ચાર ચાર વાર શુંથવું.

ત્રણ સાંકળી લઈ ફેરવી નાંખવું.

આઠમી હાર: ચાર ફુલમાં ચાર ચાર વખત, પાંચમાં આઠ વખત, આઠ ફુલમાં ચાર ચાર વખત, અને નવમાં આઠ વખત, દશ ફુલમાં ચાર ચાર વખત, અને અગીઆરમાં આઠ વખત, આઠ ફુલમાં ચાર ચાર વખત, ને નવમાં આઠ વખત ગુંથવું. છેલ્લા ચાર ફુલ રહે તેમાં ચાર ચાર ગુંથવા.

ત્રણ સાંકળી લઈ ફેરવી નાંખવું.

નવમી હાર. ત્રીજી હાર પ્રમાણે ગુંથવું. ત્રણ સાંકળી લઈ ફેરવી નાંખવું.

દશમી હાર. ચાર ફુલમાં ચાર ચાર વખત, અને પાંચમાં આઠ વખત, દશ ફુલમાં ચાર ચાર વખત, અને અગીઆરમાં આઠ વખત, ચાર ફુલમાં ચાર ચાર વખત, અને પાંચમાં આઠ વખત, અગીઆર ફુલમાં ચાર ચાર વખત અને બારમાં આઠ વખત, ચાર ફુલમાં ચાર ચાર વખત, અને પાંચમાં આઠ વખત ગુંથવું. છેલ્લા ચાર ફુલ રહે તેમાં ચાર ચાર વખત ગુંથવું.

ત્રણ સાંકળી લઈ ફેરવી નાંખવું.

અગીઆરમી હાર. ત્રીજી હાર પ્રમાણે ગુંથવું. ત્રણ સાંકળી લઈ ફેરવી નાંખવું.

બારમી હાર. પહેલા ચાર ફુલમાં ચાર ચાર વખત ગુંથવું. પછી અગીઆર ફુલ પડતા મૂકી બારમાં ફુલમાં ગુંથવું. પછી પંદર ફુલમાં ચાર ચાર વખત ગુંથવું. પછી પાંચ અગીઆર ફુલ પડતા મૂકી બારમાં ગુંથવું છેલ્લા ચાર ફુલ વધે તેમાં ચાર ચાર વાર ગુંથવું. અગીઆર અગીઆર ફુલ પડતા મૂકેલા છે તેમાં હમણાં ગુંથવું નહિ. તે બાંધને વારતે છે.

પછી ત્રીજી હાર પ્રમાણે ત્રીજી વીસ અગર આવીશ હારો ગુંથવી. દરેક હાર ફેરવતી વખત ત્રણ સાંકળી લઈ ફેરવી નાંખવું.

બાંધની રીત.

બાંધને વારતે જે ટાંકા રાખેલા છે તેમાં ગાંઠ વાળવી; પછી ત્રણ સાંકળી લઈ તેમાં ને તેમાં આંટા લઈ નાંખવું એટલે ત્રણ ટાંકા થશે, તેના બે ઠરી બેના એક કરવો. પછી બે સાંકળી લેવી; ત્યાર પછી દરેક ફુલમાં ચાર ચાર વાર ગુંથવું. એવી રીતે પહેલી હાર પુરી કરવી. તે પહેલી હારમાં તેર ફુલ થશે. ગુંથતી વખતે જમણાંની માદક દરેક ફુલની વચ્ચે બમ્મે સાંકળી લેવી.

પહેલી હારનું તેરમું ફુલ ગુંથી બે સાંકળી લેવી, પછી ઉપલી હાર માંડતી વખતે ત્રણ સાંકળી લીધી છે, તેમાં એકાંટી નાંખી આંટા લઈ કાંટી લેવું; પછી ત્રણ સાંકળી લઈ તેમાં તેમાં પાંચ ગુંથવું, પછી બે સાંકળી લઈ પહેલું ફુલ ગુંથેલું છે, તેમાં ચારને બદલે બે ગુંથવું. આખી હારમાં ચાર ચાર વાર ગુંથવું. હવે ઉપર પ્રમાણે ત્રણ સાંકળી લઈ તેમાં ને તેમાં ગુંથવું. દરેક હાર ગુંથતી વખતે આ પ્રમાણે ગુંથવું.

હવે ત્રીજી હાર ગુંથતી વખતે જ્યાં પહેલા ફુલમાં બે ગુંથેલા છે, ત્યાં એક ગુંથવો; અને બીજા ફુલમાં બે ગુંથવા. પછી આખી હારમાં ચાર ચાર ગુંથવા. ચોથી હારમાં જ્યાં એક ગુંથેલો છે, તે પડતા મુકી બે ગુંથેલા છે તેમાં એક ગુંથવો. અને બીજા ફુલમાં બે ગુંથવા; પછી આખી હારમાં ચાર ચાર વાર ગુંથવું. આવી રીતે બધી મળીને સાત

કેળવણી-જેના ઉપર આગળની કેળવણીનો, એટલુંજ નહિ પણ બિબ્બની સર્વ શૃંગીનો પ્રજ્ઞ, આધાર રહેલો છે-તે બાળકેળવણી આપનાર માળાપ તથા શિક્ષકોમાંના ધણાજ યોગ્યે સામાન્ય રીતે મનુષ્યસ્વભાવનું, અને ખાસ કરીને બાલકસ્વભાવનું, બારીક અને અનુભવયુક્ત જ્ઞાન મેળવ્યું હોય છે. બાલકોના માનસિક બંધારણના, તેમના આંતર સ્વરૂપના, જ્ઞાનના અભાવેજ સર્વ કેળવણી આપી, કઠિન, નીરસ અને અવ્યવહારિક નીવડે છે એમ સર્વ કેળવણીપ્રસારકોની પ્રતીતિ થવાથી તે દોષો દૂર કરવા હાલમાં અનેક દિશા તરફથી પ્રયાસો થવા માંડ્યા છે, અને અવલોકનનું આ “ બાલસ્વભાવ ” નું પુસ્તક પણ તેવાજ પ્રયાસનું પરિણામ છે.

૨. ડૉ.ગાથકરે માનસસ્વરૂપમાં રહેલા કર્તવ્યબેદને અનુસરી બાળસ્વભાવનું પણ (૧) જુદી પરત્વે, (૨) મનોભાવ-લાગણી પરત્વે, (૩) નીતિ પરત્વે અને (૪) કળાકુશળતા તરફના વલણ પરત્વે પૃથક્ પૃથક્ નિરીક્ષણ કર્યું છે. જુદાં જુદાં રહેલી શ્રદ્ધાસા, અવલોકન, અનુકરણ, સ્મરણ, કલ્પના, તર્ક, વિવેક ઇત્યાદિ, શક્તિઓનો વિચાર કાંઈક સફળપણે કરી આ જુદી જુદી શક્તિ કયા કયે કેટલી ઉમ્મરે, અને કેવી રીતે ઉદ્ભવે છે, કેવી રીતે ધરાય છે અને કેવા ઉપયોગથી તેમને યોગ્ય માર્ગ તરફ દોરી ખીલાવાવ એ સારી રીતે દર્શાવ્યું છે. બાળકોની કેવી સ્થિતિમાં અને કેવાં વર્તન વખતે ભ્રાતૃભાવ, સ્નેહ, દયા, નિષ્કપટ, ઇત્યાદિ શુભો, તેમજ ક્રોધ, ઈર્ષ્યા હઠ, મમત્વ, આત્મનું ઉદ્ધેષન ઇત્યાદિ દુર્ગુણો તેમનામાં આર્થિભાવ પામે છે અને પોષાય છે, તથા અજ્ઞાન માળાપો, શિક્ષકો, સાબલીઓ અને સહવાસમાં આવતાં મનુષ્યો દુર્ગુણોને, જલ્પે અજલ્પે-કદાચ દાખી દેવાનો પ્રયત્ન કરવા જતાંજ, બાલસ્વભાવનું સ્વરૂપ ન સમજવાથી, કેવી રીતે ઉત્તેજે છે અને ઉશ્કેરે છે, પરંતુ તેમને યોગ્ય માર્ગે વાળવાના ખરા ઉપાયો કયા છે, એ સર્વ વિવેચન કર્તાએ નીતિ-વિભાગમાં સારી રીતે કર્યું છે. ઉપરાંત, બાળકોની મંદ અવલોકન કે સ્મરણ શક્તિ કેવી રીતે ખીલાવાય, તોજ સ્મરણશક્તિનો લાભ કેવી રીતે લેવો, ગોખણપટ્ટી કેટલે આશે ક્ષતિવ્ય છે અને તેને કેવી રીતે ફળપ્રદ બનાવી શકાય, બાળકોના વિવિધ પ્રશ્નોના ઉત્તર કેવી રીતે આપવા, તેમના વાર્તાનાં શોખનો ઉપયોગ સસ, પ્રેમ, શૌર્ય, સ્વદેશપ્રીતિ વગેરે મહાન ગુણો ખીલવવામાં કેવા દર્શતોથી કરી શકાય, ઇત્યાદિ વિષયોના વ્યવહારિક માર્ગો દર્શાવ્યાથી પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં વધારો થાય છે. કદાચ વિસ્તારના બધે કર્તા વિશેષ ઉંડા ઉત્તરી સમ્યા નહિ હોય, પણ જુદાં જુદાં સિદ્ધાંતો દર્શાવતાં દરેક સ્થળે વ્યવહારિક અનુભવનાં વધારે દર્શતો આપ્યાં હોત તો સાધારણ જ્ઞાનનાં માળાપને આ પુસ્તક વધારે રસિક, અંસરકારક અને ઉપયોગી થઈ પડત. આ પુસ્તકથી ગુજરાતી સાહિત્યમાં બાળ-કેળવણીના વિષયને અંગે અતિ અગત્યનો લાભ થયો છે; અને પ્રત્યેક મહેતાંજીને તેમાં ખાસ કરીને અમારા વાચકોમાંના યુવાન માતૃપિતાને, આ પુસ્તકનો ઉંડો અભ્યાસ કરી જવા અમારી બલામણુ છે.

લવાજમની ધોંચ.

૧૧ (નં. ૪૬૭) રા. કાકરશી દયાળ	(વ. ૩) મુંબાઈ ૧-૪-૦
૧૨ (નં. ૪૬૮) રા. મોપાળજી સુન્દરજી	(વ. ૩) તલામ ૧-૪-૦
૧૩ (નં. ૪૬૯) અ. સો. બાઈ જીજીબાઈ રવજીબાઈ	(વ. ૩) રાજકોટ ૧-૪-૦
૧૪ (નં. ૪૭૦) રા. જહુલાલ માધવલાલ	(વ. ૩) કલોલ ૧-૪-૦
૧૫ (નં. ૪૭૧) રા. જેવંત દરખાંદ	(વ. ૩) કઠ્ઠમોડવી ૧-૪-૦
૧૬ (નં. ૪૭૨) રા. શા. નાનશંદ સામજી	(વ. ૩) મુંબાઈ ૧-૪-૦
૧૭ (નં. ૪૭૩) જૈન કન્યાસાળા	(વ. ૩) કોડાપકઢ ૧-૪-૦
૧૮ (નં. ૪૭૪) રા. લખમીદાસ મુસલ	(વ. ૩) કરોચી ૧-૪-૦
૧૯ (નં. ૪૭૫) બાઈ ગણાબાઈ મમનલાલ	(વ. ૩) મોરબી ૧-૪-૦
૨૦ (નં. ૪૭૬) દાકોરથી હીમતસોગજી :પમોગજી	(વ. ૩) ગામથા ૧-૪-૦
૨૧ (નં. ૨૩૯) રા. હિમંતરાવ વિક્રમજી	(વ. ૩) જંગીઈદર ૧-૪-૦
૨૨ (નં. ૩૫૩) રા. માધવલાલ પ્રેમજી	(વ. ૩) મુંબાઈ ૧-૪-૦
૨૩ (નં. ૪૫૪) રા. નટર દામોદર	(વ. ૩) વડોદરા ૧-૪-૦
૨૪ (નં. ૪૭૭) દા. નંદલાલધેસાબાઈ	(વ. ૩) ખાશાધોડા ૧-૪-૦
૨૫ (નં. ૩૮૩) બાઈ પ્રેમાબાઈ પી. દમાણી	(વ. ૩) કારંગ ૧-૪-૦
૨૬ (નં. ૪૭૮) રા. મોરેશ્વર ત્રંજકરાવ	(વ. ૩) અમદાવાદ ૧-૪-૦
૨૭ (નં. ૩૨) રા. દલે હરિશંકર કૃષ્ણરામ	(વ. ૩) ગોધરા ૧-૪-૦
૨૮ (નં. ૪૭૯) રા. શાહ. વિક્રમજી નેહાબાઈ	(વ. ૩) મુંબાઈ ૧-૪-૦
૨૯ (નં. ૪૮૦) રા. નંદલાલ નાથાલાલ રાવળ	(વ. ૩) ધણુકા ૧-૪-૦

ઈડિમોલોજીકલ

ગુજરાતી-અંગ્રેજી ડિક્શનરી

લખનાર—એમ. બી બેલસદે,

(વાઇસ પ્રીન્સીપાલ-ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજ.)

પુ—સુધારનાર.

રેવરંડ ડૉ. ટેલર એમ. એ., ડી. ડી.

આ ડિક્શનરી તૈયાર કરવાના કામમાં નામદાર બ્રીટીશ સરકારના કળવણી અમલ તરફથી સરકારી કાદી તથા નોટીસો બાબતે સારી મદદ કરી છે તેમજ તેની જરૂર અમલ નક્કી કરી છે.

સગભગ ૬૦ હજાર શબ્દો ઉપરાંત સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અરબિક, પર્સિયન, મરાઠી તેમજ અંગ્રાળી વગેરેમાં રૂઢિ તથા તેના શુદ્ધ શુદ્ધ મીનીંગ, પુષ્કળ ઉદાહરણ, કહેવતો અને ઉપર કહેલાના આપવામાં આવેલ છે.

આત્માર સગીમાં એક ડિક્શનરી કે શબ્દકોષ આવે બહાર પડે નથી કીમત રૂ. ૫-૮-૦, પોસ્ટેજ ૮-૧૨-૦.

હરીશંકર કર્ણાશંકર પાઠક.

અમદાવાદ-ધનાસુધારની પોળ.

સુન્દરી સુન્દરી

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના ચાંદોમાં કહીએ તો “શ્રીયો પંડિત યાય, રસમ યાય, કુટુંબપોષક યાય, રવરય યાય,” શરીરે બલવતી, રોગહીન અને “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજન્ય-ધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખર્ચ કલ્યાણ કરવા “અન્નિમતી અને હિત્સાદિની બને, કુટુંબના બાલકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને દુઃખ વર્તોના “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિસન્નિપ્રસાધન થઈ પતિનું ઇષ્ટન ઉત્પન્ન કરે અને તેના આંતર-ચિંતાસોની હિંમિયોમાં પોતાના હૃદયવર્ગને ભેગથી દઈ મનુષ્યજનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને અન્તે સ્વર્લોકમાં વસવાટુર્યના તેજસ્વી નિરલોચ સંપૂર્ણ નિરવારથી પ્રસારે:—એન આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે. “શ્રીનિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધિના પ્રત્ય નથી, અને પ્રત્ય વિના શાન્ત્ય નથી... “સ્ત્રીની વસ્ત્રવિનિા દેશની વસ્ત્રિ અસક્ય છે.”

પૃષ્ઠ ૩ છે.] ઈ. સ. ૧૯૦૫ નવેમ્બર-ક્રાંતિક (વ. સં. ૧૯૬૨. [અંક ૩ નો.

ઈશ્વરાર્પણ.

*****

ઈશ્વરને અર્પણ કરવું એ વાચક જો કે આપણા લોકોમાં છેક પ્રાચીનકા-લથી થતું જાણીતું છે અને આજે પણ ધાર્મિક લોકોમાં આપણે ઠેકાણે ઠેકાણે એ વાચક જોઈએ છીએ કે, ઘણાં સારા વિદ્વાન્ પ્રાણનો મોજન ધસતે, પ્રહાર્પણનો શ્લોક મુશ્કર્યા ઘોલી જાય છે. ઘણું કરી મક્તિભાવવાળા દરેક ધૈર્યથી ઠાકોરજાને ભોગ બરાધ્યા પછીજ પ્રસાદ લેવે છે, અને પ્રાણનો પોતાના યજમાનો પાસે પ્રસંગોપાત શિષ્યાર્પણ, કૃષ્ણાર્પણ કે પ્રહાર્પણ કરાવ્યા કરે છે. પણ તેમ છતાં આપણે જોઈએ છીએ કે, ઈશ્વરાર્પણનો સરો અર્થ લોકો પૂર્ણતાથી સમજતા નથી. “પ્રહાર્પણમ્” એમ સ્ત્રોત્રેયી ઘોલી વેધું પટલુંજ કાંઈ શ્વ નથી. એમ ઘોલી દેવાર્થીજ કાંઈ ફૂતફૂત્ય થઈ જવાતું નથી. પ્રહાર્પણનો અર્થ તો થકુજ ગૂઢ છે, થકુજ મહાન છે. જો વનું પૂર્ણ રહસ્ય વ્યવહારમાં અનુભવાય તો માણસ આ પ્રાચીન વ્યવહારની ઘણેજ-આ ચાલુ જીવંતીમાંજ-પોતાના પ્રત્યાંજ-સ્થૂલ વેદ છતાં પણ મુક્ત થઈ જાય છે. એટલે, તું ઈશ્વરાર્પણ કોને કહે

છે? તો તારા સદાશિવની મૂર્તિને મૌસરીની કટોરી ધરવાં કે એકાદું ફલ ધરવું
 એનુંજ નામ શ્રીશ્વરાર્પણ કે? અથવા તો અનેક રાગ દ્વેષ ભરેલું મન; છતાં
 ભોજન વચ્ચે

બ્રહ્માર્પણં બ્રહ્મહયિર્બ્રહ્માગ્રૌ બ્રહ્મણા હુતમ્ ।

બ્રહ્મૈવ તેન ગંતવ્યં બ્રહ્મકર્મ સમાધિના ॥

મ. ગીતા અ. ૪ શ્લો. ૨૪.

અર્થ—જે અર્પણ કરવું તે પણ બ્રહ્મ જ છે. હોમવાની વસ્તુ પણ બ્રહ્મજ
 છે. અગ્નિ પણ બ્રહ્મજ છે. હોમનારો પણ બ્રહ્મજ છે. એ યજ્ઞથી જે પામવાનું ફલ
 તે પણ બ્રહ્મજ છે. અને એ યજ્ઞ કરનારને જેવાનું જે ઠેકાણું તે પણ બ્રહ્મજ છે.

એમ એ શબ્દોનો અર્થ પણ પૂરો સમજ્યા વિના અશુદ્ધ રીતે પઢતા પો-
 પટની પેઠે ઘોલ્યા જયું એનુંજ નામ શ્રી બ્રહ્માર્પણ કે? અથવા તો યજ્ઞના યજ્ઞ-
 દાન નિમિત્તે પશુહિંસા કરવી એનુંજ નામ શ્રીશ્વરાર્પણ કે? ના ઘેટી, એ જઈ
 શ્રીશ્વરાર્પણ નથી. દુઝા અનિચ્છા છતાં મદ્દા અધદ્ધાથી કોઈક વચ્ચે, અ-
 મુક નિમિત્તે કાંઈક ચાહ્યાચાર્યાહી ક્રિયા કરવી એનુંજ નામ શ્રીશ્વરાર્પણ નથી.
 જીવંતીની દરેક પલ્લમાં શ્રીશ્વરને આપણા હૃદયમાં ધારણ કરીને દરેક ક્ષણે
 તેનું સ્મરણ કરીને, દરેક પલ્લે તેને દષ્ટિ સામે જોઈને, આપણે આપણાપણું મૂલિ
 જઈને, તન્મય થઈને, પૂર્ણ પ્રેમથી, શુદ્ધ માવનાથી રસમય થઈને, શ્રીશ્વરો હિ-
 તમાંથી હિત લઈને, હિતને છાતર જ હિતનાં દરેક કર્મોં કરવાં, અને તેના
 ફલની આકાંક્ષા રાખવી નહિ—એનુંજ નામ જઈ શ્રીશ્વરાર્પણ છે. એવા તન-મન-
 ધનનાં અને મન-વચન-કર્મનાં શ્રીશ્વરાર્પણથીજ અનંત જ્ઞાનના અધિકારી થઈ
 શકાય છે; અણંદ સત્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે; અલ્પ એશ્વર્યના ભોક્તા થઈ
 શકાય છે; અલૌકિક મહા આનંદમાં મગ્ન થઈ શકાય છે; અને આત્મોન્નતિ મે-
 લવી શકાય છે; તથા એવાં શ્રીશ્વરાર્પણથી જ શ્રીશ્વરમય થઈ શકાય છે. જ્યાં
 સુધી દુનિયાની દરેક ટાંજોમાં સ્પષ્ટ રીતે શ્રીશ્વરી સસાનો અનુભવ ન થાય,
 જ્યાં સુધી વ્યવહારની દરેક ઘાતમાં કાંઈક અર્પ્ય-માનસિક આનંદ ન અ-
 નુભવાય, જ્યાં સુધી અટપટા વ્યવહારની પ્રાસંગિક અટપટોમાં સ્વાભાવિક સ-
 રલતા ન આવે, જ્યાં સુધી દુન્નિદ્રિયો ચિપયોથી તૃપ્ત ન થાય, અને અંતરમાં
 શાંતિ ન આવે, તથા જ્યાં સુધી શ્રીશ્વરી સત્યો સ્વીકારવાનું અને તે જીવંતમાં
 અનુભવવાનું થઈ માણસમાં ન આવે ત્યાં સુધી માણસ શ્રીશ્વરાર્પણ થયેલું ગણાય
 નહીં. ઘેટી, આપણાં કર્મોં શ્રીશ્વરને અર્પણ કરવાં એટલુંજ માત્ર યસ નથી. કર્મોં
 અર્પણ કરવાની સાથે આપણે પોતે પણ શ્રીશ્વરને અર્પણ થઈ જોઈએ. એમ થઈ,
 એનુંજ નામ જઈ શ્રીશ્વરાર્પણ છે.

—સંસારમાં સ્વર્ગ.

કાવ્યકુંજ.

દિવ્ય પ્રેમ.

(પ્રેમની પીડા તે કાને કહીએ રે, હો મધુર ! પ્રેમની પીડા તે કાને કહીએ.—એ રામ.)

છૂવન મધુર, પ્રેમ થકી યાચે રે,
 જો સુન્દરી, છૂવન મધુર પ્રેમ થકી યાચે;—
 કુસુમનો સુવાસ અને સુન્દરતા દમ્પતીને,
 વ્યર્થ, પ્રીતિ અન્તરે ન હોયેરે;— જો સુન્દરી૦
 લલિત, ગર્ભીર, તરૂતણી ઘટા શીતલ છાંયજો,
 હોય હૃદય, ભિન્ન, સુખ ન આપે રે;— જો સુન્દરી૦
 રમ્ય, વિભજા અંગ, પંખી તણાં મધુર ગાન, કંઠ,
 યુગલ ચિત્ત કલેશથી મુઝાયે રે;— જો સુન્દરી૦
 વિશ્વતણા સુખ વિલાસ, વિષ સમાન, ઉભય હૃદય,
 પ્રણય શુદ્ધ ઠંપતી ન રાખે રે;— જો સુન્દરી૦
 વન્દે રનેહ, રનેહ સંગ, હસે હૃદય હૃદયથી,
 મનુજ, સકલ સૌખ્ય, દિવ્ય, પામે રે;— જો સુન્દરી૦
 ચિત્તના, વિપાદ, હાડા ફોલ સર્વ ઓઝો દ્વર,
 એક મીઠા પ્રેમસ્મિતે, યાચે રે;— જો સુન્દરી૦
 ઉન્નત પ્રકાશ, આશ, સુખ અને આનંદ શુદ્ધ,
 પ્રણય સૂર્ય, રચલ સહુ પ્રસારે રે;— જો સુન્દરી૦
 રમ્ય સકલ સદિ ભરે, દિવ્ય મીઠા ગાનથી, જો,
 હૃદય યુગ્મ પ્રીતિથી મુઝાયે રે;— જો સુન્દરી૦
 પતિતને પ્રભુત્વ દિયે, પ્રણય વિનિમય વિશુદ્ધ,
 પ્રણયહીન, હીન દશા પામે રે;— જો સુન્દરી૦

ડાહ્યાવાઈ લક્ષ્મણ, બન્ધુસમાજ.

વાર્તાલહરિ.

મનોરમા.

પ્રકરણ ૧ છું

શરમ્યંદ્ર.

શરમ્યંદ્ર તાજે જ પી. એ. ની પરીક્ષાનાં પાસ થયો હતો. એના મનમાં ધણી ઉમેદો હતી. જ્યાં સુધી પરીક્ષાનો પરિણામ જણાયો નહતો, ત્યાં સુધી તે જ એનો એક વિચાર હતો. પરિણામ જણાયો, અને પાસ થયાનું નામ વર્તમાનપત્ર અને કોલેજમાં આવી ગયું, ત્યારે એનું મન શાંત થયું. અન્યોન્ય પ્રસંગમાં-મુગારકાદીમાં-ઉભણીઓમાં-પાર્ટીમાં-એક મહિનો નીકળી ગયો. આનંદનો સમય પૂર્યો થયો.

જે વસ્તુ જ્યાં સુધી પ્રાપ્ત નથી થતી ત્યાં સુધી જ રહેનો મોહ રહે છે. પી. એ. ની પરીક્ષા પાસ થવાની શરમ્યંદ્રને ધણી જ હોંશ હતી. અને મેટ્રીકમાં જ્યારે બે એક વાર નપાસ થયો ત્યારે એને બહુ લાગ્યું હતું-“અર્થ સાધयामि वा वेदं पातयामि” એ નિશ્ચયથી મંડ્યો હતો. અને એનું શુભ પરિણામ એ આવ્યું કે એક પછી વાર તે નિશ્ચય ન જતાં વર્ષોવર્ષ પાસ પડ્યો ગયો. અને છેવટ પોતાનું ધાર્યું પરિણામ લાવ્યો.

પછી હવે શું કરવું એ વિચાર એણે કરવા માંડ્યો. લાગણી એક ધા ટુક્સકેપ કાગળ ખાતરમાંથી લઈ આવ્યો, અને દરેક ખાતામાં યોર્ધા-અરજ ફેંકવા મંડ્યો. કેટલાંક ખાતામાં “હાલ જગા ખાલી નથી” એવા રોકડા જવાબ મળવા માંડ્યા, ત્યારે કેટલાકે “તમારી ઉમર કેટલી યર્ધ છે,” એમ પુછાવવાનો વિનય ગતાવ્યો; પછી બિચારા શરમ્યંદ્રને કોઈએ રૂ. દસની જગાની પછી ફા ન પાડી. જ્ઞાનપણથી માતપિતા મરી ગયાં હતાં. ફરના સગામાં એક એની કાકી હતી, તેણે ઉછેરીને મ્હોટો કયો. હતો. અને પોતાની જ મહેનતથી આટલે દરજ્જે સુધી અભ્યાસ કયો હતો. અને તેથી એને કમાવાની બહુ જરૂર હતી. વળી મનોરમા નામની પોતાની સાતિની એક ઉત્તમ કન્યા જેડે એનું લગ્ન થવાનું હતું. પરંતુ પોતાની પાસે કોઈ પણ દ્રવ્ય ન હોવાથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાની જરૂર હતી.

કમનસીમે પ્લેગમાં કાકી ગુજરી ગઈ. અને હવે શરમ્યંદ્ર તદ્દન એકલો જ પડી ગયો. મોગરદમ ફેંકેલી અરજીઓમાંથી એક સોનું કહાડવાના ગબ્દમેંટ (સરકારી) ખાતામાં એને રૂ. ૧૫ ની જગા મળી. આ રથળ પોતાના વતનથી ૪૦ ગાઉ દૂર હતું. અહીં સરકારને સોનાની ખાણ હતી. અને સોનું કહાડવાને માટે એક જુદું જ ગામ ત્યાં વસાવવામાં આવ્યું હતું-જે આમના સોકને અન્ય કુનીયાં જેડે સંબંધ ન હતો. ઓફીસમાં અગર ખાણ આગળ પોતે પોતાનું જીવન શી રીતે ઉજવ કરશે એ વિચારમાં શરમ્યંદ્ર સદાચિન્તામસ્ત રહેતો.

ટેનીસન, શૈક્ષણીયર, શેઠી, કાલિદાસ, ભવશ્રુતિના અભ્યાસી શરમ્ચંદ્રને જ્યારે સો-
નાને ગાળતી બહી આગળ બેસીને મજુરો ઉપર તપાસ રાખવી પડતી ત્યારે જ પો-
તાની સ્થિતિનું જ્ઞાન થતું. તેમાં કાળા અક્ષર કુટી મારે એવા-ધોળકા મુઠ્ઠી બળેલા-પો-
તાની નિઃક્રાંતિના ડોળ બતાવી બિચારાં શરમ્ચંદ્રને બનાવતાં ત્યારે શરમ્ચંદ્ર મનમાં જ મું-
ઝાતો. “મીસ્ટર જરાક આટલાં દારમ આંકો નાંખો જોઈ” એવું જ્યારે એમનો ઉપરી
કહેતો ત્યારે શરમ્ચંદ્ર બિચારો નિરાશ બંધ થતો. “મીસ્ટર આવાં ફાફટ મું લખો છો,
તમે બધા પશુ ગણ્યા નહીં હો” આવી આવી બેઠક ટીકા થતી, કપકા મળતા, ત્યારે
શરમ્ચંદ્ર પોતાના દત્તબાળ્યને સદા ધિક્કારતો. પશુ શું કરવું? નોકરી મળે નહીં, અને તેમાં
ગન્ધર્વેટ (સરકારી) નોકરી, ને તે મદીને રૂ. ૧૫) ની મળી, પછી શરમ્ચંદ્ર જેવો ભાગ્યશાળી
કોણ!! ખાનગી નોકરીમાં રૂ. ૩૦, ૪૦ મળે તો પશુ કાંઈ ગન્ધર્વેટ નોકરી બરોબર થાય !!

પોતાની જોડે પાસ થયેલા કેટલાક શ્રેષ્ઠુઓ જ્યારે ટપાસ ખાતામાં દાખલ થયા,
ને એક બે વાર ટપાસના સિપાઈઓએ હડતાલ પાડી ત્યારે પટા પહેરીને કામગીરી વહેંચવા
જવું પડ્યું, ત્યારથી શરમ્ચંદ્ર તો હેબક જ આઈ ગયો હતો. અને પોતાને આવી દત્તમ
નોકરી મળવાથી પોતાને ભાગ્યશાળી જ માનતો.

આતુભવથી શરમ્ચંદ્રને એમ માનુષ પડ્યું કે આપણે નોકરીના જીવનમાં એકાધી
શરૂ થઈ છે. કારણ નોકરીની નિયામ શુદ્ધ છે; ગમે એવો દુર્શીયાર માણસ હોય પણ ઉ-
પરીની મહેરબાની વગર ચલી શકતો નથી. અને ઉપરીની મહેરબાની કેવી રીતે મેળવવી
એ મહાન મુશ્કેલીની વાત છે. પણ બાળે તો ઉપરીઓ સારા કામથી પ્રસન્ન રહે છે, ત્યારે
તેથી ઉત્કુંડ કેટલાક અધિકારીઓ ખુશામતથી જ પ્રસન્ન રહે છે.

શરમ્ચંદ્ર બે પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. પ્રાણાન્તે પણ કોઈની ખુશામત ન કરવી ને અસત્ય
ન બોલવું.

અત્રે એટલું કહેવાની જરૂર છે કે કેળવણી લીધા વગરના માણસો પોતાના કાર્યમાં
ગમે એટલા કુશળ હોય તો પણ એમના ઉત્તમ વિચાર હોઈ શકતા નથી. “છાણના દીડા
છાણમાં સળ્યા કરે” તેવી પ્રાચીન તેમજ જીવન પોતાની પ્રસંધા, પારકાની નિન્દા, ખટપટ,
હુમ્મ્યાઈમાં જ ગાળે છે. કેળવણી લીધેલા, સરસ્વતી દેવીનો પ્રસાદ પામેલા, બધે ને ગમે
એવા નિર્ભય હોય, પણ એમની વાત કાંઈક ઓરજ હોય છે.

શરમ્ચંદ્ર જે સ્થળમાં રહેતો તે આગળ જણાવ્યું છે તેમ દુનીયાંથી અલગ જ હતું,
સરકારે પોતાને ખરચે જ મહાન બંધાવી આપ્યાં હતાં, અને હવા પાણી સ્વચ્છ હતાં.
કારણ અરણ્યમાં અંછો ખોદી સોનું કઢાવવું, તે સ્વચ્છ કરાવવું, ને વેચવું એવા અધરા
કામમાં લોકોની તંદુરસ્તી સાચવવાની બહુ જરૂર હતી. અહીં રક્તવારથી સ્કાંજ કામ
ચાલતું. દેશદેશના લોક પોતાની સ્ત્રીઓ ને છોકરાં સાથે ઉદરનિર્વાહ ને અર્થે અહીં વસ્યા
હતા-નોકરીપાત હતા. મોટા પગારના મુરોખીઓ અને નેટીવો (દેશીઓ) દેખરેખ માટે

અહીં રહેતા. તેમ મનુર લોક પણ પુષ્કળ રહેતા. શરસ્વત્ર પોતાને નવી જ દુનીઆમાં રહેતો હોય એમ ધારતો.

પુરુષવર્ગ પોતે પોતાની નોકરી બરી આવી. ગણદામાં, શોગદાખાણ રમવામાં, ચલમ-ગાંગ-દાર આદિ પિવામાં, ગાળતા. એક બીજાની નિન્દા કરવી, હલકા પાડવા, એમાં જ પોતાના જીવનનું સાદૃશ્ય રહમજતા. ધર્મ સંબંધી વિચાર, સરસ્વતી દેવીની ઉપાસના, એ તો ત્યાં દેખાતું જ નહીં.

અહીંયાં બપોરના ભાગમાં બ્યારે પુરુષવર્ગ પોતાના કાર્યાર્થે ઓફીસ-ખાણુ વિગેરે સ્થળે જતા, ત્યારે સ્ત્રીઆરામ્ય થતું; બધી સ્ત્રીએ એકઠી થઈ, નિન્દા-ટીકા-કુચલી-ફતે-શમાં જ સમય ગાળતી. વૃદ્ધાચી માંડી તે ન્હાની બાસિકાઓ સુદ્ધાંત એક જ રસ્તે અનુસરતી. અલબત્ત, અત્રે અનીતિ હતી નહીં. પણ શરસ્વત્રને એમતો બાસ થતો જ કે અહીં મનુષ્યો પશુવત જીવન ગાળે છે, અને જો જનસમાજ આવો જ હોય તો તો રસા-યજુરાત્ર, યત્રચાત્ર, ધર્મ, નીતિ આદિ કદી ખીસે નહીં. અને પોતે એક બાવા સ્થળમાં આવી બસાયો તેને માટે પસ્તાવા લાગ્યો. અને નોકરી છુટી દેવાને ઈરાદે છાંદિવ-સની રજા લઈ બ્યારે તે પોતાના વતનમાં આવ્યો ત્યારે તેને એવી ખબર મળી કે જો તે નોકરી છોડી દેશે તો, મનોરમાના પિતા એતું લમ એની જોડે નહીં કરે. આથી શરસ્વત્ર નિરાશ થઈ પુનઃ પોતાની નોકરી ઉપર હાજર થયો ત્રિશંકુ જેવી પોતાની દયા થઈ, પરંતુ લમ થતા સુધી શાંતિથી વાદ્ય જેવાના નિશ્ચય ઉપર આવી મુંગે મોઢે સધણું સહન કરી જીવનનૈકા ચલાવે ગયો.

૧૯૨૫-૨૬

પ્રકરણ ૨ જી

લગ્ન.

મનોરમા એ નારાયણલાલની એક પુત્રી હતી. નારાયણલાલ સરકારી મહોટા હોદ્દાની નોકરીપર હતા અને મહીને રૂ ૪૦૦) નો પગાર પાડતા. ગવર્નમેંટના (સરકારી) ખાસ મુસ્ત બક્ત હતા, અને ગવર્નમેંટ નોકરી એ જ સર્વમાં ઉત્તમ ગણાતા. મનોરમાની ઉમ્મર આ વખતે ચૌદ વર્ષની હતી. એને સ્વભાષા ઉપરાંત ઈંગ્રેજી-સંસ્કૃત-વિગેરેનું થોડું થોડું જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું હતું. તે શિવાય સિતાર, તાલિસ, દિલરૂબા, હાર્મોનીયમ સારી રીતે વગાડતી, અને ગાઈ જાણતી. રહવારના પ્હોરમાં પોતાની માતા શાન્તાની સાથે તે નાહી, ઈશ્વરસ્તવન પૂજન વિગેરે શીખી હતી. રસોઈ કરવા ઉપર એ પોતે ઝાઝો લક્ષ નોતી આપતી. કારણુ આવી ઉત્તત કેળવણી આગળ એને એ સાધારણ રહમજતી. એની મા એને વારંવાર કહેતી “બહેન, રસોઈ કરતાં થીખીએ, કારણુ, અમે તો આજ છીએ ને કાલ નથી, ત્યારે કેવું સાસરું મળ્યું કેવું નહીં, તો પછી તને અડચણ પડશે.” પણ કાંઈ ઝાણું લક્ષ ન આપતી.

નારાયણલાલે શરમ્યંદ્રને પોતાના જમાઈ તરીકે કબુલ કર્યો, તે વખતે તે ઇન્ટર-મીડીયેટમાં પસાર થયો હતો. ભવિષ્યમાં આ એક વિલક્ષણ પુરુષ થશે, એવી એની કાન્તિ હતી, અને તેની જોડે અભ્યાસમાં પણ સારો હોવાથી તેને પસંદ કર્યો હતો. શરમ્યંદ્ર માત્રાપ વગરનો, ગરીબ, હતો. પણ નારાયણલાલે એની સુદ્ધિ ઉપરથી જ એને પસંદ કર્યો હતો.

મનોરમા ઘણી ચપલ ને સ્વમજ્જુ હતી. પોતાના ભવિષ્યમાં ચનાર પતિ જોડે થી રીતે સ્નેહ બાંધેલો, એની તક જોળતી હતી. એક દિવસ એવો પ્રસંગ બન્યો કે નવરાત્રીના દિવસમાં નારાયણલાલે ગરબો કોરાવ્યો, અને સગાંનેલીને નોતર્યાં. તે વખતે શરમ્યંદ્ર પણ હતો. પોતાના ભવિષ્યના પતિને સચના દાખલ મનોરમાએ એક નવીન ગરબો જોડી રાખ્યો હતો અને પોતાના મામાની દીકરી બહેન જે સરખી જ ઉમ્મરની હતી, તેને થી-ખવી રાખ્યો હતો. ગરબામાં પોતે હાથોનિયમ ઉપર, અને પોતાનું મુખ શરમ્યંદ્રના સ્લામું આવે. તેવી રીતે, બેઠી. ગરબો ગવાયો, બધાંએ વખાણ્યો. શરમ્યંદ્ર તરત સ્વમજ્જો કે આ મનોરમા ખરેખર કોઈ દિવ્ય કન્યા છે. અને એની પ્રાપ્તિ થવી એ એક પોતાના મહદ્ બાગ્યની વાત સ્વમજ્જો. આ પ્રમાણે અન્યોન્ય પ્રેમ થયો. એ પ્રેમ એ બંનેનું હૃદય જ જાણતું. પ્રેમનો ઉભરો પત્રદારા કાદવાની બહેમાંથી કોઈની કિંમત નોતી આવતી. બંને જ્યારે સ્લામાં મળતાં, ત્યારે માત્ર બંનેનું હૃદય જ ધડકતું. સામાન્ય માણસ તે પ્રેમ સ્વમજ્જુ શકતો નહીં. આ પ્રમાણે એ વર્ષ વીતી ગયાં, શરમ્યંદ્ર બી. એ. ની પરીક્ષામાં પાસ થયો અને આપણે જાણીએ છીએ એમ નોકરી લીધી અને તે ફક્ત પોતાની બહાલી મનોરમાના પ્રેમની ખાતર જ, કારણ તે સારી રીતે જાણતો કે જો એ ગવ્ડમેન્ટ નોકરી નહીં હો તો નારાયણલાલ એ કન્યાને નહીં આપે, માટે લમ થતાં સુધી શાંતિથી વાદ્ય જોવા નિયમ કર્યો.

આખરે એ હૃદયને આનંદ આપનાર તક આવી. નારાયણલાલે ઘણા જ ભાવથી પામધુમયી લમ કર્યાં. લગ્નનું બધું ખર્ચ નારાયણલાલે શરમ્યંદ્રને આપ્યું. નાલ, વરા, મીઠાલસ નિષ્કામસર થયું. શરમ્યંદ્ર, પોતાની ખરી રિયલિટી બાન જૂલી ગયો. પોતાને સ્વર્ગમાં જ હોય એમ ધારવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે એક માસ આનંદમાં ગાળી, રજા પુરી થતે પોતાની નોકરી ઉપર હાજર થઈ ગયો.

ક્યાં બી. એ. નો અભ્યાસ, ક્યાં મનોરમા જોડે લમ, અને ક્યાં આવા એકાન્ત સ્થળમાં નોકરી! પણ શું કરે? મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે મનોરમા આવશે, અને આવી કોટલી દેખશે તો શું ધારશે? તે ઉપરાંત એને એક બીજી ઉપાધિ હતી. એની વિદ્યા, એની ચપલતા, અને એને ભવિષ્યમાં મળવાના સુખથી એની સાથે રહેનારો નોકરી કરનારો વગેરે એના ઉપર ઘણી જ દબાઈ કરવા લાગ્યા. તેમાંના કેટલાક તો એના ઉપરીને બરાવા લાગ્યા કે “એ ગમે એટલા બી. એ. વાળા નોકરીઓ કરવા આવે, પણ તે અસ-લના હજી ધોરણને અથવા તો પબલીક સર્વિસને પહોંચે નહીં હો.” ઉપરી પણ એવા

એવા જ વિચારનો, એવા જ સંસ્કારનો, હોવાથી અક્ષરશઃ સસ્ર માનતો અને પ્રસંગ આવે
શરદ્ધ્યંદ્રને સતાવ્યા વગર રહેતો નહીં.

આમને આમ છ મહીના વીતી ગયા અને મનોરમા પોતાના પ્રિયતમના સહવાસમાં
આવવાને નીકળી ગયે એવી પતિવત્સલ સ્ત્રી હોય, પણ માતાપિતાની પાસેથી નીકળતું
બહુ જ કઠિન લાગે છે. જ્યારે મનોરમા પ્રથમ વિદાય થઈ, સારે રોજન ઉપર મુકવાને
એની મા, એની માસી વિગેરે આવ્યાં હતાં. સર્વેની આંખમાંથી અશ્રુધારા પડવા માંડી
હતી. એની માએ કહ્યું “ બહેન જે સારા વિચારતું બીજ તારા મનમાં રાખ્યું છે તે સરલ
કરવાનો-વર્તનમાં મુકવાનો-આ શુભ પ્રસંગ આવ્યો છે. માટે તું તારી જાતને બાળ્યશાલી
માનજે તે રોજ કાગળ લખજે. છેવટ એક પત્ર તો લખ્યા જ કરજે.” એટલામાં દ્રેધન
ઉપડવાની તૈયારીઓ થઈ, હટો હટો થવા માંડ્યું તે ઘંટનાદ ને શીશુડાના ધ્વનિ વચ્ચે
દ્રેધન પસાર થઈ.

શરદ્ધ્યંદ્રને આજ સોનાનો સૂર્ય ઉગ્યો હતો. જે દિવસ-જે ક્ષણને તે કેટલાએક
વર્ષથી ઝંખતો હતો, તે દિવસ-તે ક્ષણ આવી પહોંચી. મહા મહેનતે રોજન ઉપરથી ઘર
સુધી લઈ જવાને તે એક ગાડું મેળવી ચક્ર્યો હતો. અને તે લઈ પોતે રોજન ઉપર
ગયો. દ્રેધન આવી, પોતાની પ્રિયતમાને મળવાને મન તત્પર થઈ રહ્યું હતું. પણ કદી પણ
એ બન્ને બોલ્યાં ન હોવાથી બન્નેનું હૃદય ધડકવા માંડ્યું. મનોરમા જોડે એની ન્હાનપ-
ણી જ સાથે ઉછરેલી દસ વરસની એક દૂરની બહેન જ્યોત્સ્ના સાથે હતી, તે બોલવે
ચાલવે ચપલ અને આગળ પડી આવે એવી હતી. તે બોલી ઉઠી. “ ઓહો, શરદ્ધ્યંદ્ર,
વહુ ને તેડવાને રહ્યા આવી છે ને શું ? ” શરદ્ધ્યંદ્ર બોલ્યો, “ ઓહો જ્યોત્સ્ના, તું પણ
આવી છે ને શું ? અશે સાં રહ્યું. આ પેલા ગાડામાં બેસીને જાઓ; જ્યોત્સ્ના, આ તો
એક ગામડું છે, અને અહીં સગરામ મજે એમ નથી, માટે ગાડું લાવ્યો છું.” પોતાના
નોકરને વરધી આપી શરદ્ધ્યંદ્ર ઓફીસમાં ચાલી ગયો. શરદ્ધ્યંદ્રની વહુને જોવાને કેટલાક
ટીબળી કારકુનો ગાડી ઉપર આવ્યા હતા સારે કેટલાક ઓફીસમાંથી ટીકી ટીકીને જોતા
હતા. કારણ ઘર આગળ જવાનો રસ્તો, ઓફીસ આગળ હતો. પુરૂષવર્ગની ઇચ્છાસા પૂર્ણ
થઈ. હવે સ્ત્રીવર્ગની ઇચ્છાસા એથી પણ અધિક હતી.

મનોરમાને જોવા સારૂ આપ્પા ગામની સ્ત્રીઓ પોતાના ઘરના ઉબરા ઉપર ઉભી
રહી હતી અને મનોરમાનું નાક દૂરથી દેખાયું, કે જ્યેમ લશ્કરની ટુકડી પોતાના ઓફી-
સરની સીંગતલ (અમલદારના ટુકડાની નિશાની) દેખતાં તૈયાર થઈ જાય તેમ તમામ
સ્ત્રીવર્ગ જોવા તૈયાર થઈ ગયો. મનોરમા અને જ્યોત્સ્ના આ બધી સ્ત્રીઓનાનેવપ્રહાર-
મ્હોના ચાળા ને એટાની વચ્ચે, પોતાને ઘેર-પોતાની પશ્ચકુટિમાં પહોંચી.

(અપૂર્ણ.)

સુમિત્ર-અન્ધુસમાજ.

ગુહધર્મ.

દેશ ઉત્પત્તિનો પાયો—આલિકાશિક્ષણ.

(શ્રીલેખ.)

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

૧૨. શ્રીઓને શીખવવાની પરચુરણ આખત—(૧) કરકસર—દરેક બાળાએ શાખવા લાયક છે કારણ કે ઘર વ્યવહાર તેઓના જ હાથમાં હોય છે. પૈસાની તેમ જ વખતની પણ કરકસર શીખવી. ચપટી દાણો, એક પાઈ અને એક મિનિટ લાંબે દિસામે વધી જાય છે માટે અતિ સોભ ન કરતાં ચોખ કરકસર શીખવી. (૨) નમ્રતા—ગમે તેટલી વિદ્યા શીખેલ હોય, ગમે તેટલો પૈસો હોય, પરંતુ અભિમાન ન રાખતાં હમેશાં નમ્ર રહેવું. નમ્ર માણસ દરેક જગ્યાએ માન પામે છે. (૩) ક્ષમા એટલે મારી એ ગુણ મોટા તપસ્વીઓમાં વંદવા ચોખ હોય છે. તો સાધારણ માણસમાં એ ગુણ હોય તો શી ખામી? ક્ષમાવાન માણસનાં સર્વ મિત્ર થઈ રહે છે અને બાળાઓને તો આ ગુણ અવશ્ય ગૃહણ કરવા લાયક છે. કારણ કે તેને ઘરસંસારમાં તે ગુણની ઘણી જરૂર પડે છે. (૪) હિંમત—દરેક બાળાને હિંમતનો ગુણ પણ ગૃહણ કરવાની જરૂર છે, કારણ કે કેટલાક અકસ્માતના પ્રસંગમાં તે બહુ કામ આવે છે. હિંમત “શીયલ” ના સમૂહમાં એક ટાલ ૩૫ થઈ પડે છે. (૫) સંભાળ—એટલે સારી બોલી બોલવા ઉપરથી જ બાળા નીચા કુળની ખબર પડે છે. શ્રીઓને સાસરાના ઘરમાં રહેતી વખત આ ગુણથી બહુ ફાયદો થાય છે માટે જેમ બને તેમ સર્વ સાથે સંભાળ રાખવું. (૬) સંપ—સાસરે દેરાણી નેકાણી વગેરે જુદાં જુદાં સ્વભાવનાં માણસ બેગાં રહેવાનો પ્રયત્ન આવે છે તે વખતમાં આ ગુણ ધારણ કરવાની બહુ જરૂર છે. બધાં સાથે સંપર્કમાં રહેવું. (૭) સંતોષ—એટલે ધધિરે જે સ્થિતિ આપી હોય તેમાં રાહ રહેવું. પારકાં સારાં સારાં ઘરેણાં લગાડાં જોઈ તે બાળત મનમાં લાવી કદી પણ પતિને દુભવવાં નહિ, પરંતુ પોતાથી નીચી સ્થિતિનાં મનુષ્યનાં દ્રષ્ટાંતથી સંતોષ માનવો. (૮) સદાચરણ—એટલે સારી રીતભાત. આ ગુણ આ લોકને પરલોકનું સુખ મેળવવામાં મદદ ૩૫ થઈ પડે છે, માટે હમેશાં સદાચરણી થવું. એક દુરાચરણી માણસ ગમે તેવો પૈસાવાળો હોય પણ તેની કીર્તિ કોડીની થાય છે. (૯) સંતસંગ—એટલે સારી સોખત. માણસનું મન નાનપણથી હમેશાં કુદરતી રીતે નકલ કરવા તરફ વિશેષ હોય છે માટે જેમ બને તેમ હમેશાં સંતસંગ વધારે રાખવો. તેથી અગણિત લાભ થાય છે. (૧૦) શ્રીમંતાઈ સ્થિતિમાં પોતાની ફરજ—પોતાની સારી સ્થિતિ વખતે પોતાનાંથી નબળી સ્થિતિનાં માણસોને મદદ કરવી. વ્યવહારીક કામમાં પૈસા નેટલું ખીજી કોઈ કામ કરી રાકવું નથી માટે તેવા વખતમાં મનમાં દયા રાખી અનાર્થાશ્રમમાં, બાલાશ્રમમાં, તથા વિધવાશ્રમમાં તેમજ ખીજ પં-

રોપકારી કામમાં મદદ કરવી. (૧૧) વિવેક—એટલે યોગ્યાયોગ્યનો વિચાર કરી વર્તવું તે. ધરસંસારમાં અને વ્યવહારમાં વિવેકની ધણી જરૂર પડે છે. માણસ અને જનાવરમાં વિવેકનો જ તફાવત છે. માટે દરેક બાળાએ વિવેક શીખી વિવેકી થવું. (૧૨) મિતાહાર—નિયમસર આહાર રાખવો તેને મિતાહાર કહે છે. આથી ઉલટું સ્ત્રીઓમાં ધણી વખત જોવામાં આવે છે તેથી પોતાને તેમજ ધાવણા બાળકના શરીરને ધન્ય થઈ માંદા પડે છે. માટે હમેશાં મિતાહારી થવું. (૧૩) વિદ્યા એટલે જ્ઞાન. વિદ્યાથી ધણો જ ફાયદો છે. તે નવરાયનો વખત મળે ત્યારે કંઈ જ્ઞાન મેળવવું જ. તે જ્ઞાન પાછું ઉપયોગમાં આવે તેવું જોઈએ. સર્વ વિદ્યામાં “બ્રહ્મવિદ્યા” સર્વોત્તમ છે માટે તેના ઉમેદવાર થવું. (૧૪) માયાળુ સ્વભાવ—આ ગુણની સ્ત્રીમાં વિશેષ જરૂર છે કારણ કે તે બાલરક્ષણ ને શિક્ષણમાં ધણો ઉપયોગી થઈ શકે છે. માયાળુ માણસ સાથે બધાં માયાળુપણે વર્તે છે માટે માયાળુ થવું. (૧૫) પ્રેમ—એ બે અક્ષરનો ટુંકો શબ્દ છતાં દુનિયામાં અસૌકીક કામ કરે છે. પ્રેમની બે જાત છે, શુદ્ધ પ્રેમ ને મલીન પ્રેમ. શુદ્ધ પ્રેમ નિસ્વાર્થી છે ને ગમે તેવી આશ્વતમાં પણ તે તુટતો નથી. તે શુદ્ધ પ્રેમ જ સર્વોત્તમ ને મોક્ષનું સાધન છે. મલીન પ્રેમ સ્વાર્થી હોય છે, સ્વાર્થ મળી જ ટકે છે, તેને પ્રેમનું શુદ્ધ નામ આપવું પણ યોગ્ય નથી. માટે હમેશાં શુદ્ધ પ્રેમી થવું. (૧૬) દયા—પારકું દુઃખ જોઈ આપણા મનમાં અસુક જાતની લાગણી થાય છે તેનું નામ જ દયા. દયાથી ધર્મ વધે છે અને પાપનો નાશ થાય છે. માટે હમેશાં દુઃખી ઉપર દયા રાખવી. પરંતુ દયા બ્રહ્મનું સ્વરૂપ ધારણ ન કરે તે બાજત સાવચેત રહેવું. (૧૭) પરીણાગત—આવેલ પરીણાગી યોગ્ય રીતે પરીણાગત કરવી તે શુદ્ધરથનો ધર્મ છે અને તેને “અતિથી યસ” કહે છે. ધરમાં તે કામ ખાસ સ્ત્રીઓનું હોવાથી તેને શીખવાની જરૂર છે. (૧૮) ઉદ્યોગ—ખાવા અને પહેરવાનું સુખ આપણને બેકુતના ઉદ્યોગથી જ મળે છે. ઉદ્યોગ સર્વ સુખની ખાણ છે માટે સ્ત્રીઓએ નવરાસના વખતમાં ધરમાં આજસુ યજ્ઞને બેસી ન રહેતાં ઉદ્યોગી થવું. (૧૯) પરીપકાર—એટલે પારકાનું વગર બદલે મહત્ત્વ કરવું. સત્તારીઓની માસ ૧૨જ છે કે પૈસાથી અને પોતાના ઉત્તમ ગુણથી યોગ્ય પરીપકાર કરવો અને નિઃપ્રધારને યોગ્ય મદદ કરવી. (૨૦) આનંદી સ્વભાવ—આ ગુણ દરેક લાલક અબળામાં હોવો જ જોઈએ અને ન હોય તેણે મેલવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પતિપ્રેમ મેળવવામાં આગુણ સાધન રૂપ થાય છે. કેટલાંક વિધવાનંદી અને કેટલાંક બ્રહ્માનંદી હોય છે. સર્વમાં બ્રહ્માનંદી ઉત્તમ પરંતુ આનંદની પણ મર્યાદા રાખવી. (૨૧) પ્રમાણીકપણું—એટલે સાચવટ. સત્યને પ્રમાણીકપણામાં એટલો જ તફાવત છે કે સત્ય મોટેથી બોલવું ને પ્રમાણીકપણું એટલે બોલ્યા પ્રમાણે ચાલવું. ધરસંસાર ચલાવવામાં ને આજ સમયવામાં તે ગુણ ધણો જ જરૂરનો છે માટે દરેક સ્ત્રીએ પ્રમાણીકપણું રાખવું. (૨૨) સ્ત્રીઓએ નામું પણ શીખવું જોઈએ. તેથી કંઈ બાબતમાં ઉપજ વધારે કે ઓછી છે અને કંઈ બાબતમાં ખર્ચ વધારે થાય છે તેની ખબર પડે છે. (૨૩) ચોખ્ખાઈ—શરીર ને કપડાં સાચ રાખવાં તેમ જ ધર અને તે માંહેની ચીજ પણ સ્વચ્છ રાખવી. વળી બાલકને પણ સાચ રાખવાં. (૨૪) વળી અબળાઓએ કેફ કોષ ને આજસને તેમજ ખોટા વહેમને તજ દેવા અને ફટાણા ગાવાં નહિ. રોવા ફૂટવાનો નિહિત રીવાજ બંધ પાડવો. પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓને સહગુણી ને નીતિવાન થવાની વધારે જરૂર છે કારણ કે ભવિષ્યની યજ્ઞના સંધારણનો આધાર સ્ત્રીઓ ઉપર રહેલ છે.

૧૩. બાલરક્ષણ—જન્મ પછી બાલકને સેજ ગરમ પાણીથી નવરાવવું. નવરાવવામાં સાયુનો ઉપયોગ કરવો. પણ આંખમાં સાયુ ન નાખ તે બાળત ધ્યાન રાખવું. પછી તેને કોઈ ફરી ગરમ કપડાંમાં વીંટી નરમ બિજાનાંમાં સુવરાવવું. આપણા દેશમાં ઘણાં ખરાં બાલકોને એ દિવસ જોળા થી ને મધનું પાણી પામ છે પરંતુ તેના કરતાં તે વખતમાં સ્વ-માતાનું ધાવણ જ ઉત્તમ છે. તે વખતનું ધાવણ રચક હોવાથી બાલકનું પેટ સાફ થઈ જાય છે.

નિયમસર ધવરાવવું—એકથી પાંચ માસ સુધીમાં એક એ કલાકને અંતરે ધવરાવવું. ૬-૧૦ મહીના સુધીમાં ત્રણ કે એ કલાકને અંતરે ધવરાવવું. બાલકને ૯-૧૧ માસની ઉંમરે ધાવણ મૂકાવી દેવાં. ૭ મહીને ધાવણ સાથે ઘેડો ખોરાક આપવો શરૂ કરવો. હમેશાં ધવરાવ્યાં પહેલાં પાણીથી છાતી સાફ કરી બાલકના મોઢામાં દેવી, ને ધવરાવ્યા પછી બાલકનું મોઢું પાણીથી ધોઈ લૂછી નાખવું.

ધાવ—બનતાં સુધી ધાવ રાખવી નહિ; પરંતુ જરૂરીઆત કારણસર રાખવી પડે તો સ્વજનિની જીવાન, તંદુરસ્ત ને સદગુણી સ્ત્રી રાખવી. તેના ખોરાક પોષાકની કાલજી રાખવી તેમજ તેના મનમાં હમેશાં આનંદ રહી હોંસમાં રહે તેમ કરવું.

ખોરાક—બાળકને ૭ મહીનેથી ખોરાક આપવો શરૂ કરવો. સાયુચોખાની ખીર, ચોખાની ખીર, ચોખા સાથે ઘાંજનું પાણી તેમજ બાજરી કે ચોખાના પાપડ વગેરે આપવું. વખતે મેવા મીઠાઈ પણ આપતાં રહેવું. દિવસમાં ત્રણ વખત ખોરાક આપવો. વચમાં તજેલા મમરા દ્રાક્ષ કાચુ વગેરે હલકી ચીજ આપવી. ખાવામાં વધારે ઝોણું કે અમુક ચીજ ખાવાનો આશ્રય કરવો નહિ પણ રૂચિ પ્રમાણે ખાવા દેવું. વચના પ્રમાણમાં પૌષ્ટિક ખોરાક આપતાં રહેવું.

સ્વચ્છ દવા—બાલકને હમેશાં દવા સ્વચ્છ આવતી હોય તેવી જગ્યામાં રાખવું. તેના મુલાના ઓરડામાં બારીબારણાં ખુલાં રાખવાં તથા સૂર્યનું અન્વાણુ પુરવું આવે એવી સગવડ રાખવી. દરિયા કંઠિ તેમજ બગીચામાં ફરવા લઈ જવું.

કસરત—નાનાં બાલકને હાથ પગ હલાવવા, છુટણીવા બર થઈ દોડવું, કુધરો વગાડવો, અમુક ચીજ તરફ હાથ લંબાવવા, તાળા પાડવી એ બધી કસરત જ ગણાય છે. ઉંમરના પ્રમાણમાં કસરત વધારતાં જવું. ચાલતાં શીખે ત્યારે ચલણ ગાડી આપી દોડતાં શીખવવું. અમુક ચીજ છેટે ફેંકી તે લાવવા હુકમ કરવો. તેને મનગમેતી એકંદ ચીજ સેજ જોયે લટકાવી તે લઈ લેવા સૂચવવું, ત્યાર પછી સરત દોડાવવી, ચક્રે ફરાવવું, ઘોડા-ગાડી ને આગગાડીની રમત રમાડવી; સાત તાલી વગેરે રમત રમાડવી. પિતાએ બહાર જતી વખત બાળકને સાથે લેવું. માતાએ દરેક દરવા જતી વખત સાથે લેવું વગેરે.

જીવ—તેથી બચાવે આરામ મળે છે. બાલકને ઘોડીયાં કરતાં પારણાંમાં કે બીજાં નામાં સુવરાવવું વધારે સારું છે. નાનપણમાં બાલકને જીવ વિશેષ હોય છે, ધાવવાના વખત સિવાય જાગતું જ નથી. ધીમે ધીમે તે ટેવ ઝોછી થતી જાય છે. સ્વારતી વખત હાલરડાં ગાવાં તે ઠીક છે તેથી બાલકને આનંદ થાય છે ને આનંદમાં જ જીવ આવે છે, સ્તા

મહી સાંત રીતે ઊંઘવા દેવું. મચ્છરાદી જનું ક્ષિપદ્રવ ન કરે માટે મચ્છરદાની નાખવી. જાલક નાનું હોય તો વખતો વખત ભીનામાંથી કાઢી કરવું. સુત્રારવા પહેલાં બિછાવું ઝાટકી સાફ કરવું. કંધા પહેલાં, કંડુ આંજણ કે સોપાં આંજવું ફાયદો કર્તા છે. ઉઠ્યા પછી કંઠ પાણીથી આંખ ધોવાની દેવ પાડવી.

દાંત—જાલક ૭-૮ માસનું થાય ત્યારથી દાંત આવવાં શરૂ થાય છે તે વખતમાં તાવ આવે છે, ઝાડો થાય છે, વખતે આંખ ઉઠે છે; તે વખતે જાલકના મેદાંએ માખણ મસવું. ધાવણી સરખી કઠણ સીજ ચુસવા આપવી. મોઢું થયા પછી દાંતજીના કુચાથી કે અથથી દાંત સાફ ફરવવાની દેવ પાડવી. કેટલાંક પાઉડર પણ સારાં છે.

શીતળા—જાલક ત્રણ આર માસનું થાય કે તુરત શીતળા કઢાવવાં. શીતળા ન કઢાવે તો નીકળવાનો સંભવ રહે છે; તેથી ઘણું નુકસાન થાય છે તથા વખતે મરણનો પણ ભય રહે છે. દાણા બરાયા પછી વ્યારે નમવા માટે ત્યારે તે દાણાપર મલાઈ કે ધી ચોપડવું. કેટલીક અચાન અબજાઓ શીતળા કઢાવવામાં ઘણી આનાકાની કરે છે તથા પોતાનું ચામતાં સુધી કઢાવતી નથી તે ઘણું જ ખોટું કરે છે. ચેપ ગાયનો લેધને શીતળા કાઢે છે તે ઉત્તમ છે પરંતુ તેમ ન બની શકે તો મજાનુત, કાઈ પણ જાતના રોગ વગરનું અને સાજું છોકરું હોય એનો જ ચેપ લેવરાવવો.

બાળક ચાકરને સોંપવાં નહિ—લાંબા વખત સુધી છોકરોને ચાકર પાસે રાખવાં નહિ. કેટલીક પૈસાદાર એરતો ભૈયા કે રામાને અને રજવાડાની રાણીયો ખવાસણોને બાળક સોંપે છે તેથી તેના બધા હોય જાલકમાં આવે છે. વળી નોકર સહચણી તો સોએ એક જ નીકળે છે; તેમનામાંના કેટલાક નુકસાનકારી દુર્ગુણ પણ જાલકમાં આવે છે અને તેથી એક નોકરને બદલે બે નોકર થાય છે, મતલબ કે બાળકમાં તેવા (ચાકરના જેવા) હલકા શુણ્ઘ હોય આવે છે. માટે જાલકને લાંબો સમય નોકરની સંગતમાં રાખવાં નહિ.

ધરણાં પહેરાવવાં નહિ—જાલકને દાગીના પહેરાવવાની રીત પણ ખોટી છે. તેથી ઘણી વખત બેકદર માતાનાં જાલકના જીવની પણ હાની થાય છે. જાલકને નવરાખી ધોવરાવી સાફ લૂગડાં પહેરાવવાથી જેવું દીપ્તી નીકળે છે તેવું દાગીનાથી સોભવું નથી. આ બાળકમાં મુરોષીયન અને પારસીઓનો આપણે દાખલો લેવા યોગ્ય છે.

“અમલ”—કેટલીક અચાન સ્ત્રીઓ જાલકોને અહીંથી બાળાગોળી કે સોગડી વગેરે પાપ છે તેને અમલ કહે છે. અમલ આપવું નુકસાનકર્તા છે; તેથી જાલક રોગી ને સુસ્ત થઈ જાય છે માટે તે અમલ કદી આપવું જ નહિ.

પુંદણા—આ જીલમ કોમલ જાલીકાઓ ઉપર ચુનરતો ક્લેવામાં આવે છે. આ રીત દયાજનક ને ત્રાસદાયક છે. તે કેટલીક વખત પાકી આવવાથી બિચારી બાળા ઘણી જ દુઃખી થાય છે, માટે આ રીત કાઢી નાંખવી.

(અપૂર્ણ.)

નીકા.

દારાધર્મ.

લખનાર:—શ્રીમદ્ અમૃતલાલ એાધવજી. (બોવનગર.)

વાંચનારી બહેનો, તમને કદાચ શકા'યશે કે સ્ત્રીપુરુષનાં ધર્મ વળી જૂદાં તે હોતા હશે? હા. જે ધર્મ પુરુષનો હોય તે જ ધર્મ સ્ત્રીઓને પણ હોય છે, પણ સ્ત્રીઓને માટે તે ધર્મ કરતાં પણ વધારે હોય એક બીજો ધર્મ—દરજ-પતિસેવાનો છે.

પરમાત્માની આરા છે કે સૌએ પોત પોતાના ધર્મ પ્રમાણે ચાલવું. તે ધર્મમાં કહેલું છે કે સૌએ પોતાની દરજ જળવવામાં સાવધાન રહેવું.

એક શેઠે (પરમાત્માએ) પોતાના એક ગુમાસ્તાને (સેવક—હરિના દાસને) એક કામ (ધર્મ પાળવાનું) સીધી રાખ્યું કે 'તારે (ગુમાસ્તાએ) મારા (પરમાત્માના) આ એક છોકરાનું કલ્લું કરવું. તેની સંભાળ રાખવી, તે જે માગે તે તારે આપી આપવું.' ગુમાસ્તા પોતાના ધર્મ પ્રમાણે તે નાના શેઠની (છોકરાની) આરામાં રહેવા લાગ્યો. એક વખત કામ કરવામાં પૂરું ધ્યાન રહ્યું નહિ તેથી થોડી જૂલ થઈ ગઈ; તેથી નાના શેઠે તેને કપડો આપ્યો. આવી નાની જૂલ માટે તે ગુમાસ્તાને કપડો ગળ્યો, અને તે પણ નાના શેઠે આપ્યો, તે તો તે ગુમાસ્તાને જરાએ ગમ્યું નહોતું. આ વાતની મોટા શેઠ (પરમેશ્વર) ને ખબર પડી. નરત જ તે ગુમાસ્તાને મોટા શેઠ પાસે ધસડી લાવવામાં આવ્યો. ગુમાસ્તાએ હવે તો મોટા શેઠની ધણી એ મારી માગવા માંડી, પણ પછી તે મોટા શેઠ ગાને! તેમણે તો તેને શિક્ષા કરવાનો નુકી કરાવ કર્યો. તે ગુમાસ્તાની આ પહેલી જ જૂલ હતી તેથી તેણે (શેઠે) દક્ષ દયા આવવાથી તેને એટલું જ કહ્યું કે ધર્મની આરાઓ યાદ કરજો, અને તે પ્રમાણે હવેથી જરોબર ચાલજો. ગુમાસ્તાએ મોટા શેઠને નમન કર્યું; ને તે જ દિવસે તેણે પોતાની એક ચોપડી (મન) માં લખી રાખ્યું કે 'હવેથી નાના શેઠની જ આરા જરાબર પાળવી કે નથી ફરીથી આવી રીતે મોટા શેઠ પાસે ગુનેગાર થઈને જવું જ ન પડે; અને કદાચ, ભૂલ માપ, તો જાના શેઠની જ મારી માગી લેવી.'

બહાલી બહેનો! તે મોટા શેઠ કૌંસમાં જેખાડવા પ્રમાણે પરમેશ્વર સમજવા. તે પરમેશ્વરે આપણને એક ધર્મ પાળવાનું કામ સોંપ્યું છે. તે પરમેશ્વરના આપણે સવળા સેવક બીજા પરમેશ્વર આપણા પર-દયાળુ છે-દયા રાખે છે તો આપણે તેનું કહેલું કામ કરવું જોઈએ. પુરુષો પોતાનાં નાના શેઠ (માણસ) નું કામ જરાબર ન કરે તો તે શેઠ ગુસ્સે થાય છે; ને શિક્ષા પણ કરે છે; કદાચ તે શિક્ષા કે ગુસ્સાની દરકાર પુરુષો (શેઠના ગુમાસ્તાઓ) ને કરે તો પછી તેઓએ પરમેશ્વરની શિક્ષા તો ખમવી જ જોઈએ.

બહેનો! તેવી જ રીતે સ્ત્રીઓનો શેઠ (નાનો પોત-પરેશ્વર શેઠ) તે તેના પોતાના પતિ-પ્રભુ એક જ છે. પરમેશ્વર વિના પિતાએ કદા પ્રમાણે (ધર્મ-દરજ પ્રમાણે) તે પો-

તાના એક પતિ-પ્રભુનું કહ્યું ન કરે તો કેમ. તે પરમેશ્વર તેવી સ્ત્રી પર શુરસે નહીં થાય ? પરમેશ્વરે કહ્યો તે ધર્મ તો પતિનું કહ્યું કરવામાં, પતિને રીજવવામાં જ છે; તો જો પતિનું કહ્યું ન કરે તો (પણ) શું તે સ્ત્રીઓ ધર્મ પ્રમાણે ચાલે છે એમ કહેવાય ? શું એવા ધર્મથી પ્રભુ ખુશી થાય ખરા ? શું તેને પ્રભુ શિક્ષા ન કરે કે ? માટે વ્હાલી બહેનો ? સ્ત્રીઓનો મૂળ ધર્મ તો પતિને રીજવવાનો છે એ તમો હવે સહ સમજ્યાં હશે જ. હવે તે પતિને રીજવવાના રહેલા ઉપાયો હું તમને કહું છું.

જેમ બને તેમ વધારે વધારે પતિના સ્વભાવને મળતા અનુકુળ થતા જવું.

ચોરામાં સંતાપ માનીને મળે તેના કરતાં વધારે માગણીઓ પતિ પાસે કદી કરવી નહીં.

વગર પૂછયે પતિની ઈચ્છાઓ જાણી લઇને તે પ્રમાણે ચાલવું.

પતિને પ્રભુતુલ્ય ગાની, પતિના હુકમને ધર્મ સમજી, તે જ પતિ-પ્રભુનું સ્મરણ-

ધ્યાન-બજન ને પૂજન કરવું ને તે હુકમ-ધર્મ પાળવો.

કંઈ કસુર થાય કે તે તરત પતિને જણાવીને તેમની ક્ષમા માગવી.

આ રહેલા ને ચોરાક ઉપાયોથી તો અર્થ ને લાભ બે છે. સંસાર-જીવન સુખમ જશે. પરમેશ્વર રીજશે. આ લોક તેમજ પરલોકમાં બન્ને જગ્યાએ સુખ મળશે.

સંસાર વધારે સુખી બનાવવાને માટે જેમ બને તેમ પતિના જ સહવાસમાં વધારે રહેવાની ખાસ જરૂર છે.

આનંદાશ્રમ.

રસોઇના તમારા.

૨.

સારિકા—કેમ વિજ્યાગૌરી, હજી રાંધી રહ્યાં નથી શું ? હું તો બધુંએ પરવારીને આવી વિજ્યા—હા, તમારે અભારે બેઠી રસોઈ કરવાની એટલે ઠીક છે. પણ મ્હારે તો બધું બીણી રસોઈ કરવાની અને તેમાં કીકાને નિશાળે મૂક્યો તેથી આજ વધારે રાંધવાનું છે. કેમ બ્હેન ખરું કની ? કંઈ ગાળ્યું તો કરવું જ બેઠાંએ ને ?

સારિકા—હાસ્તો બ્હેન ? વગર તે છટકો થાય ? પણ આ શું તમે વેદમી કરો છો ? તે આમકેમ વેસણ આટલું બધું પાતળું છે ? રોટલી કેમ વણતી હશે ?

વિજયા૦—ના બેન નથી જ બરાબર થતી. આજસમાં પાણી જરાક વધારે રહી ગયું હશે; પણ મને ખબર રહી નહિ. આ શાક કરવાની જરા ઉતાવળ કરી, બહેન ! એટલે આમ થઈ ગયું. હવે કેમ કરવું ? વેડમી બરાબર થતી નથી ને ભાંગી જાય છે.

સારિકા—જરાક હસીને) અને ખીંચ પાસ ફેરવતાં ફેરવતાં તો કટકે કટકા થઈ જાય છે ! ! અરે સારે એમ કરોંતી ! ! હું એ કેવી કે અસાર મુધી જોઈજ રહી છું, અને તમને ક'ઈ કહેતી પણ નથી ! !

વિજયા૦—પણ શું ક'ઈ ? જરા બેહલાં થાઓની ! ! આ અગિયાર વાગવા આવ્યા ને હમણા કીકાના કાકા આવશે તે રસોઈ તૈયાર થયેલી નહિ જોઈને ધમ્પછાડ કરી મૂકશે.

સારિકા૦—બહુ બા. બધાનો એવો તે સ્વભાવ કેમ હશે ? આ મારે ત્યાં એમનો બરાબર હોકારાં જેવો ભુખાળવો સ્વભાવ ! ! આ નવ સવાનવ વાગ્યા કે તુરત રત્ન હોય તો એ “કીકી ! ! ઓ કીકી ! રસોઈ થઈ કે ? બસ ! હજી મુધી કેમ રસોઈનું ટેકાણું નથી ! ” વગેરે અમરચું બોલી બોલીને કાન બહેરા કરી નાંખે. બહુ બહેન ! મને તો એથી બહુ ગમરામણ થઈ આવે છે.

વિજયા૦—હોય બહેન ! પણ આ વેસણુ સાફ કરવાનો ઉપાય બતાવતાં હતાં તે તો કરતાં નથી ? અને બંજા આ (એમ કરીને જ્વેસથી ભાંગી ગયેલી રાટલીનો પાછો છુઓ કરીને આડણી ઉપર પછાડે છે) રાટલી તો કેમ કરી વણાતી નથી.

સારિકા—અરે એ વેસણુને ચૂલા ઉપર મુકોની એટલે પાણી બળી જશે ને ખાતું બહુ રમ્યા જેવું થાય એટલે નીચે ઉતારી નાંખે. જો બેન ! હવે તો હું બહુ છું.

સારિકા એમ કહીને સાળુના પાલવવતી મુખ દાંડી છાનું મન્દ હસતી હસતી ચાલી ગઈ. વિજયાગૌરી જરાક ભોળાં હતાં. પિયરમાં લાડમાં તેમની માતૃશીએ ક'ઈ પણ રંધાવેલું નહોતું. ગર્ભશ્રીમંત હોઈને ચાકર રસોઈઆ, નોકર નફદર વગેરે હતું તેથી જોનને રસોઈ કરવાનો શ્રમ ક્યાંથી જ આપી શકાય ? ! ! આજ તેમનો બરાબર ધડો લાડવો થયો. સાસુ જીવતાં હતાં ત્યાં મુધી તો તેઓ બિચારાં બોલતાં ફડફડતાં બહુએ કરતાં ને તે વખતે જો કે વિજયાગૌરી પાસે જ ઉભાં રહીને આપ લે કરતાં, પણ જરાક છુદ્ધિનો પ્રભાવ કેટલેક અંશે ઓછો હોવાથી સાસુ કેવી રીતે રસોઈ બનાવે છે તે ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહિ હોય, અથવા જો વખતે ધ્યાન આપ્યું હશે, તો પણ રમરણ શક્તિનો પ્રભાવ પણ ઓછો જ હોવો જોઈએ. નહિ તો આવા બારિકના સમયે તેમને આમ મુઝવણ કહી પણ થાત નહિ.

સારિકાબહેનની શિક્ષાનુસાર તેમણે વેસણુ ચૂલા ઉપર મુકી દીધું. એટલામાં કીકી રડતો રડતો આવ્યો કે મને ઝીણુએ પથરાં માર્યાં તેથી ઝીણુને વડવા જરાક અર્થા. સચકા ધંજની સાથે તેમણે ક્યારનીએ ખાંડ બેળા દીધી હતી; અને અહિં અહિં દેવતા પેતા-

ની ફરજ ખંભવતી મેડી પડ્યા હતાં. પાંચ દસ મીનાઈ પછી વિન્યાગૌરી ખેન ઝીંકતે વહીને ઓઘ્યાં અને એકદમ ચુંલો ઉપરથી તેમણે વેસણની તપેલી નીચે ઉતારી સાણસીથી એકે હાથેમાં તપેલી ઝાંલી ખાંચે હાથે કંડછીયાં વેસણથી હલાવવાં જાય છે ત્યાં તો, વેસણને કંડછી સાથે કંઈ પણ સમજાય ન હોય તેમ જરા પણ વેસણને ચોટયા વગર આમથી તેમ તપેલી પાસે અથડાઈને વાતો કરે !!

“એ તો હવે ચકરપારો થયો ચ- કર-પારો ! રાંધ્યાં તમે. ચાલ કીંકા ! આજ વે-
હમીને બદલે ચકરપારો ખાજો.”

ગભરાતી ગભરાતી વિન્યાગૌરી મનમાં બળડી “હાય હાય ! આ ક્યારે આઘ્યા તેની મને ખબરે ન પડી ! ! હવે શું થશે ? એ તો બહુ ઝાંકળા છે ! ! હવે હું શું મૂકી દેખાડું ? મૂકી એ સારિકા ! ! ” છેલ્લું વાક્ય લગાર મોટથી એસાઈ જવાયું તેથી જય-
કીસનદાસે સાંભળ્યું ને બોલી ઉઠ્યા.

“સારિકાનો વાંક શું કામ દાઢો છે ? તમે જ ચૂલા ઉપર મૂકેલું કે એણે ? એ તો ગમે તેમ કહે કે જાઓ બાઈ ! કુવામાં પડો ? પણ તમારે કાળજી રૂતરા બાઈ ગણા હતા કે તમે તેમની મશ્કરી કંઈ પણ સમજ્યાં જ નહિ. ! ! ! ”

વિન્યાગૌરી—(મીડવાઈને તથા સાણસી પછડીને) એ મૂકી રાં...મારી મશ્કરી કરનાર કાણ ? હું અલારે ને અલારે હમણા જ એને વહીને પાંખી નાખું. એણે મારી બધી રસોઈ ખરાબ કરી. જુઓ હવે આમાં મારો કંઈ વાંક છે ? ”

એમ કહી વિન્યાગૌરી ખેન હુસકાં ખાતાં ખાતાં સારિકાને ત્યાં તેને વદવા માટે ઉઠ્યાં. આ વખતે કંડછી તેમના હાથમાં જ રહી ગયેલી હતી તે ચડિકા દેવીના શબ્દ સમાન વિરાજતું હતું, “હવે કંડછી મુકી ધો. વખતે તમારા રોપમાં ને રોપમાં મારી કંડછીના બે કંકડા થઈ જશે, ને નાહક બે આનાનો નવો ખર્ચ થશે. ચાલો હવે, રાંત થઈ જાઓ. ને જ થયું હોય તે ખાવાનું આપો. ખાર વાંચો.”

વિન્યાગૌરી ઉત્તર દેવા જતી હતી ત્યાં જયકીસનદાસની આંખ રાંતી થયેલી જોઈને એકદમ ખેસી ગઈ ને કીકાને કહ્યું “ભાઈ પેલા જરજીના. બે કંકડા છે તે લાવ જોઈએ.”

કીકા—“જો તે હું તારે જ કાઢી ગયો તો. તું તેમ જુલો જોઈ બા ! ”

વિન્યાગૌરી—હા, હા, હવે સાંભળ્યું, જાણ્યું ! હું તો બહુ જ બૂલી જાઉં છું, સારે કીકા—

જયકીસનદાસ—શીકર નહિ કાલને કાલ મીઠા પડળવાળાની પાસેથી તમારા એ સ્વંભાવેનું
ઓસડ લઈ આવીશ.

સ્વાગત મન્દિર.

† યુસુફી વાર્તાઓ—શેઠ યુસુફઅલીએ પોતે રચીને કેટલાક સમય ઉપર “મુબારક સમાચાર” પત્રમાં પ્રકટ કરાવેલી વાર્તાઓના સંગ્રહ ૩૫ આ ન્હાનું પુસ્તક હાલમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે. આમાંની ૧૨ ન્હાની ન્હાની વાર્તાઓનાં ચિત્રો જુદા જુદા પટ ઉપર વિવિધ રંગોથી ચીતરાયેલાં છતાં સર્વે એકજ આકૃતિનાં છે. માળાપના આશ્રય નીચે રહેતી એક યુવાન કન્યા અને પુષ્પ ઉમ્મરનો એક યુવાન પુરુષ, એક બીજાને તદ્દન અજાણ્યાં છતાં વિધવિધ સંજોગોથી એક જ સ્થાને મળે છે; એકાદ અપવાદ શિવાય સર્વ પ્રસંગે યુવતીને જ પ્રાણુધાતક અકસ્માત થાય છે, અને યુવક તેમાંથી તેનું રક્ષણ કરે છે; તેના ક્ષણ રૂપે યુવકયુવતીના હૃદયમાં સ્નેહની અને સંબંધિઓના હૃદયમાં ઉપકારની ઉર્મિઓ પ્રદીપ્ત થાય છે, અને કાળક્રમે તે ઉર્મિઓ તેમના લમસંબંધમાં પરિણમે છે; અને આટલેથીજ સર્વ વાર્તાઓ અટકે છે : એટલે કે ખરૂં જોતાં મનુષ્યજીવનનો એકજ વિભાગ-યુવાન સ્ત્રીપુરુષોનો છટ લમસંબંધ-એકલોજ આ સર્વ વાર્તાઓમાં આવેખામેસો દૃષ્ટિએ પડે છે. કૌતોએ સર્વ પાત્રો મધ્યમ વર્ગનાં, અને તે પશુ મુસલમાન કોમનાં જ પસંદ કર્યાં છે. પુસ્તકમાં નવીનતાનો અભાવ છતાં, સરળ ભાષા અને સાદી રસિકતાનો અનુભવ વાચકને ઠીક થાય છે. ખાસ લક્ષ્ય ખેંચે એવી વાત એ છે કે શામળબટની વાર્તાઓની પેઠે આ સર્વ વાર્તાઓમાં ‘પશુ લમસંબંધની પ્રક્રિયા, હાલના હિન્દુસંસારની શ્રદ્ધાથી વિપરીત રીતે, સ્વયંવરની પદ્ધતિ સરજ થાય છે, અને તેથી તે વાંચકોમાં હિન્દુ સ્ત્રીઓને અર્વાચીન સ્વયંવર, લમસંબંધમાં સ્ત્રીની પોતાની સ્વતંત્રતા, એટલે શું તેનો ખ્યાલ સારો આવે એમ છે. યુજ્જરાતી ‘સ્વેચ્છા સાહિત્ય’ (લાઈટ લીટરેચર) માં આ પુસ્તકની ગણના વિસરી જવા જેવી નથી.

દુર્ગાદાસ અથવા દરગદાસ,* (એક મારવાડી મહાવીરનું ચરિત્ર) પ્રથમ ભાગ:—

આ ઐતિહાસિક નવલકથા ૩૫ જીવનચરિત્ર અમારા જ્ઞાનનગરમાં પ્રદાશ પામતા પત્રચિત્ર “સૌંદર્ય” ના ગ્રાહકોની પ્લેડી રોટ તરીકે આપવામાં આવ્યું છે. દિલ્હીના મુગલ શહેનશાહ શાહજહાન, આલમગીર તથા બહાદુરશાહ વગેરેના અમલમાં, રાજસ્થાનનાં મ્હોટાં રાજ્યો,—મેવાડ, જયપુર અને મારવાડ, ક્ષેત્રોત્તી પડતીના અનેક તડકાછાંચાં જોયા પછી, પોતાની પ્રાચીન મ્હોટાઈ મેળવવાને યોગ્ય થતાં હતાં હોવા મહાન દેશરતના સમયમાં આવેલું દુર્ગાદાસનું દેશભક્ત જીવન કાળમાં કાળા અધકારમાં પશુ પોતાની જ્યોતિષી-સુપ્રકાશિત રહેલું છે. રાજવાડાનો ઇતિહાસલેખક કર્નલ ટાડ ને વીરનાં અનેક રીતે યશોમાન ગાતાં યાકતો નથી અને જોને મારવાડના યુલિસિસ (ગ્રીસ અને ટ્રોય વચ્ચેના મેદાસંઘામમાં પોતાના બુદ્ધિબળ અને પ્રવાસ માટે જાણીતા થયેલો રાજવીર) ની ઉપમા આપે છે, હોવા મહાત્માનું આ જીવનચત્રાન્ત છે, એટલે તેની ઉપયોગિતા, તેના ગુણ, વગેરે વિશે બોલવું જરૂરું નથી. આ હજુ પ્રથમજ વિભાગ છે,

†. કૌતો—શેઠ યુસુફઅલી એ. બાકરબાઈ. કિં. ૩. ૦-૮-૦

* રચનાર,—સ. રા. માધવજી પ્રાગજી દવે, તત્ત્વી-સૌંદર્ય”:

મારવાદી વીરની ખરી દેસસેવા, રાજબક્ષિતનો પ્રથમ અધ્યાય જ હજી આસેખાયેલો છે, અને આગળ ઉપર આ નવલકથાના કેવાં પ્રકારનું રૂપ મેકડે છે, એ જોવાનું છે, — એટલે હાલમાં તેના ઉપર લખાયેલી વિવેચન કરવાનું મોકુફ રાખવું પડે છે. આ ઐતિહાસિક વાર્તાની શરૂઆત સારી રીતે થઈ છે, વિચારની શ્રેણી પણ ઠેકાણે ઠેકાણે સારી જોવામાં આવે છે, અન્ય સેખકોના ઉદ્દગાર પણ ચોખ્ખી રીતે ગોઠવવામાં આવ્યા છે, અને વસ્તુ-સંકલનોનો હજી આરંભ છે, છતાં તે ઠીક ઠીક નીકળવાની આશા રહે છે. આ સર્વને માટે અમે સેખકને ધન્યવાદ, અને “ સૈાંદર્ય ” માસિકના માલિકોએ આવી સારી ચોપડી-ઓની જોડ આપવાની જે ગોઠવણ કરી છે તેને માટે તેમને અભિનંદન, આપવાની રજા લઈએ છીએ. સારી સ્વતંત્ર ઐતિહાસિક નવલકથાઓની આપણી ભાષામાં ઘણીજ જરૂર છે અને તેથી આવા પ્રયાસો ખાસ કરીને આદરણીય છે. આશા છે કે આ પુસ્તક હજી પણ ઉત્તમ વસ્તુવિચારની અને કથાના નામકની નમુનેદાર છંદગીની સુન્દર શૃંગારીમાં વધારે વધારે ખીલતું જશે.

વિધવાવિવાહ વિષે વિચાર : — “ વૈદ્યકદ્વયતર ” માસિકમાં પ્રકટ થયેલ ચર્ચાપત્ર અને તેના ઉત્તર રૂપે, — શારીરિક, માનસિક સામાજિક અને નૈતિક ઉન્નતિના દૃષ્ટિબિંદુથી આ વિચાર લખાયેલો છે, એમ પ્રયોજક તરફથી જણાવવામાં આવે છે. રા. રા. જટાશંકરે પ્રશ્ન કરનાર રા. રા. વિકુલદાસ લાલદાસ મોહાવાળાને ઉત્તર આપતાં વિધવા વિવાહથી પ્રમત્તા ઉદયમાર્ગમાં ખસેલ થઈ વિગ્ર આવી પડે છે એમ શાસ્ત્રીય કારણો આ પુરાવાથી જણાવ્યું છે. એક વૈદ્ય તરીકેનો એમનો મત તેઓ આપે છે એટલુંજ નહિ પણ બીજા દાકતરો અને શારીરશાસ્ત્રીઓના અભિપ્રાય પણ એઓ પોતાના જવાબમાં ઠીક સંકળા છે; આ પત્રના અન્તમાં આપવામાં આવેલા પોતાના ઉત્તરનો સાર બહુ મહત્વના ત્રણેય સાથે સંબંધ ધરાવતો હોવાથી અક્ષરસઃ ઉતારવાની અમને અગત્ય લાગે છે: —

“ ૧. બાળલગ્નની દુષ્ટ શરીરી અલ્પચર્યનો લોપ થયો છે અને તેથીજ સમાજમાંથી ધર્મ, બળ તથા છાદનો દ્વાસ થયો છે. ”

૨. પુનર્લગ્નના પ્રચારથી બાળલગ્નો બંધ પડે એ દલીલ મજબુત નથી, પણ બાળલગ્નો બંધ કરવાથી પુનર્લગ્નની આવશ્યકતા ઓછી થાય એ વાત વધારે મજબુત છે.

૩. પ્રાચીન આર્યસંસારને મુકાબલે દાસનો હિંદુસંસાર ધણી વધારે પતિત થયો છે, પણ તેમાં સુધારો કરવો હોય તો તે પતિતપણામાં કારણોની અટકાવ કરવાથી થશે, ચર્ચાનો અટકાવ કરવાથી નહિ.

૪. બાળલગ્નો બંધ કરવાં, અલ્પચર્ય પાળવું, અને આહારવિહાર સંબંધી સ્વેચ્છાચારોને ઠીક કુદરતના — શારીરિક નિયમોને અનુસરીને આપણું વર્તન રાખવું, છતાં શારીરિક નેયમો સંયવાયાથી જ સાંસારિક ઉન્નતિ થશે. જ્યાં મુઠ્ઠી સંસાર પતિત દશામાં છે ત્યાં મુઠ્ઠી જ વિધવાવિવાહ જેવા ગૌણ સુધારાની હયાતી છે.

૫. વિધવાવિવાહના ગૌણ સુધારાને જેમ શાસ્ત્રનો આધાર નથી, તેમ વૈદ્યક દૃષ્ટિથી વેચાર કરતાં શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક ઉન્નતિ કે નીતિ પણ તેનો સ્વીકાર કરતી નથી.

* પ્રયોજક, — વૈદ્યરાજ જટાશંકર દીલાધર ત્રિવેદી, તંત્રી — વૈદ્યકદ્વયતર. ”

૧. સાંસારિક સુધારાના ગૌણ હેતુઓને આજીવન મુખી-દર્શન હેતુઓને લક્ષમાં રાખી વિચાર કરીએ. તો વિધવાઓની જિંદગી અનુસરવું એ ખરો સુધારો નથી પણ વૈધવ્યનાં કારણો બંધ કરવાની સાથે ઉત્તમ સંસ્કારો વડે વિધવાઓની જિંદગીને ઉત્કૃષ્ટ નીતિના માર્ગ પર લઇ જવાના પ્રયાસો કરવા અને તેમની સ્થિતિને યોગ્ય કર્તવ્યોની સમાજમાં કાંઈ સંસ્થા બાંધવી એ ખરો સુધારો છે.

૭. વિધવાઓ નીતિથી બ્રહ્મ થાય તેના કરતાં પુનર્લગ્ન કરે એ વધારે ઉત્તમ છે, એ વાત ખરી છે; પણ જ્યારે વિધવાઓની અનીતિ એ સંસારની કાંઈ કેવીકારાયેલી નીતિ નથી પણ અનીતિ જ મનાય છે, ત્યારે જે વિધવાવિવાહ વિધવાઓનાં દુરાચરણને મુકાબલે વધારે સારો પક્ષ છતાં પણ ઉત્તમ નીતિનો રાહ તો નથી જ તે વિધવાવિવાહને સંસારમાં એક સ્થાપિત રસમ કે સુધારા તરીકે દાખલ કરવામાં આવે તો સામાજિક ઉત્થાનને તેથી દેખીતી હાનિ જ છે.

૮. સમાજની હાલની અધમ સ્થિતિમાં પુનર્લગ્ન જેવા અનિષ્ઠ અને ગૌણ સુધારાની આવશ્યકતાનો કદિ સ્વીકાર કરીએ, તો પણ તે રીવાજ પરિણામે સંસારને જાતી સ્થિતિમાં નહિ પણ નીચી સ્થિતિમાં લઈ જનારો હોવાથી, તેને ઉત્તેજન આપવાની કે માંડવા બાંધી વાળાં વગાડવાની જરૂર તો નથી જ, કેમકે વિધવાઓનું દુઃખ રૂપી બકડું સંસારમાંથી કાઢવાનો આવો પ્રયાસ કરવા જતાં સમાજમાં સાંસારિક બ્રહ્મતા અને વર્ણસંસ્કરતા રૂપી ઉટના ઉટ પેસી જશે એવો ભય છે.”

અમને આશા છે કે વૈદ્યરાજે ઉભી દરેલી આ ચર્ચા સુધારકો, ઉદ્ધારકો તથા સંસ્થાપકોના સમસ્ત વિદ્વાન વર્ગનું શ્રદ્ધા ખેંચશે; જ્યાં વૈદ્ય અને ચારીર શાસ્ત્રીયના દાખલા દલીલો આપવામાં આવે છે ત્યાં અમારા કરતાં વધારે સારી માહિતી વાળા ચાત્રશ્ર પુરુષોના જ હાથમાં આવેા મહત્વનો સવાલ સોંપી અમારે અમારો અભિપ્રાય દર્શાવતા પહેલાં બંને તંદરૂતના પક્ષવાદીઓના પુરાવાની રાહ જોવી એ જ હાલને માટે અમને ઉત્તમ લાગે છે. આની સાથે રા. રા. જટારકરના ‘પત્ર’ માં એક બીજો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થયેલો છે: જેવી રીતે વિધવા પોતાના પતિના મૃત્યુ પછી બીજો પતિ કરવા તરફ જિજ્ઞાસુ થઈને ઉત્તમ મણુવામાં આવ્યું નથી તેવી જ રીતે, ‘પુરુષોએ એક પત્નીમત, પાળવું તે ઉત્તમ, કે ઘણી સ્ત્રીઓ કરવી તે?’ એ સવાલનો નિર્ણય અને તે પ્રમાણે વર્તન પણ બહુ અગત્યના ધરાવે છે, એ વિચાર યોગ્ય છે.

‘વૈદિક નિત્યકર્મ:—આ નાનકડા પુસ્તકમાં બ્રાહ્મણોએ હમેશાં નિલકર્મ કેવી રીતે કરવાં તેનું બ્રાહ્મણ-સહિત સ્પષ્ટીકરણ ધણું સાફ કરેલું છે. પ્રાતઃસ્તવન, બ્રહ્મયજ્ઞ, દેવયજ્ઞ, પિતૃયજ્ઞ, વૈશ્વદેવવિધિ વગેરે સારી રીતે મૂળ સંસ્કૃત સાથે સમજાવેલા છે. એ શિવાય આયમન, માર્જન, પ્રાણાયામ, અભ્યર્ચણ, ઉપરચાન તથા હોમ વગેરેના મંત્રો પણ આપેલા છે. એકંદરે અધિકારી જનોને આ પુસ્તક ઉપયોગી છે.

૧. આવકર્તા—સ્વામી દયાનન્દ સરસ્વતી. અંતુવાદકર્તા મંદિરાશંકર જયરાંકર દિવેલી “ઋષિવિદ્યા”ના માસિકની બેટ.

૧૩ કન્યાગરબાવળી:—કન્યાએ માટે ખાસ ધોરણવાર ગરબીઓ આ પુસ્તકમાં આપાયેલી છે. ચારેક ગરબીઓ કસરતની છે. કૌંસેજમાં બધુંવાની બાધઓ માટે પશુ દસેક ગરબીઓ છે. નવલરામકૃત ગરબાવળીની શૈલી તથા રાગ અનુસાર કર્તાએ કેટલેક અંશે વર્તન કર્યું છે.

રસોઈની રચનાની ગરબીમાં રસોઈના પ્રકારો માત્ર વર્ણવ્યા છે પરંતુ તે બધી રસોઈ કેવી રીતે બનાવવી તેની જો ગરબીઓ કરી હોત તો તે વધારે ઉપયોગી થઈ પડત. “સુધારાની જાન” તથા “કન્યાવિક્રમ નિષેધ”ની ગરબી નવલરામભાઈકૃત ગરબાવળીની “જનાવરની જાન” તથા “બાળલગ્નનિષેધ” પ્રમાણે લખાયેલી છે. જનાવરની જાનમાં નવલરામ ભાઈ લખે છે.

“ જાન જનાવરની મળી મેઘાડંબર ગાજે,”

“ બકરી બાઇનો બેટડો પરજે છે આજે.”

સારે સુધારાની જાનમાં નીચે મુજબ છે.

“ જાન સુધારાની મળી, ધ્યનિ ધર્મની ગાજે,”

“ વિદ્યા બાઇનો બેટડો, પરજે છે આજે.”

તે જ પ્રમાણે “ બાળલગ્ન ” ની ગરબીમાં છે કે

“ હારે નામ બાળલગ્નનું તો બાળો,

“ બાળો કે ખાડમાં ધાતો રે.

નામ૦

તે અનુસાર “કન્યાવિક્રમનિષેધ”માં કર્તા લખે છે કે

“ કન્યા વિક્રમનો આવ જ બાળો,

“ બાળો કે ટાળો કે અગ્નિમાં બાળો રે,

કન્યા૦

તે જાણે માત્ર શબ્દ જ ફેરફાર કર્યા ન હોય એમ જણાય છે. તો પશુ આ પુસ્તકમાં “ કોષ તજવા વિષે, વિદ્યા રૂપી વેલી, સતીના ગુણ, શિયળ સાચવવા વિષે, સુધારાની જાન, કંજુસી મધમાખ, નિજપતિ સાથે પ્રેમ રાખવા વિષે, કંપતીરોહ સંકળતા, ગૃહસંજ્ઞ, સતી સ્ત્રીઓનો શૃંગાર, શાન્તિથી શિયળ સાચવવા, સંસાર રૂપી વન, તથા પરોપકાર કરવા, વિગેરે ગરબીઓ ઘણી સારી આલેખાયેલી છે. કર્તાનો પ્રયાસ સ્તુત્ય છે, ને ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

૨આનંદ રતનાવળી—પ્રથમ રત્ન (કન્યાવિક્રમ નિષેધ);—કન્યાવિક્રમ ઉપર ઘણા

૧. કર્તા, મણીશંકર વિ. વિશ્વનાથ દવે. તડીઆળા કન્યાશાળાના માણ મહેતાજી, રહીશ જોડીયાજીદર. કીમત ૦-૪-૦.

૨ રચનાર શા. શિવજી દેવશી, શ્રી જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગના ઝોનગી ગોકેટરી. પાલીતાણા. કિમત ૦-૪-૦.

ધણીં નાટકો તથા પુસ્તકો લખાયલાં છે, ને હજી પણ લખાતાં આવે છે. તો પણ જેમ બાળકમનો ચાલ તદ્દન નાબૂદ થયેલો નથી તેવી રીતે કન્યાવિક્રયનો ચાલ નહિપ્રાય થયેલો નથી. અને ભિન્ન ભિન્ન મનુષ્યોના આ બાબતમાં કેવાં પ્રકારના વિચારો છે તે આ પુસ્તકમાં સભામંડપ આલેખીને ધણી જ સારી રીતે દર્શાવેલા છે. કર્તાનો પ્રયાસ ધણો સ્તુત્ય છે. કેટલીક કવિતાઓ જો કે સારી રીતે લખાયલી છે તો પણ કર્તા કચ્છ દેશના પતની હોવાથી કચ્છી બાયાની કેટલીક “કાંકરી” “હાભે શીદ દેડકાં,” “જેર પામે રદામે (૧)” રહી ગઇ જણાય છે, તે ઉપર બીજી આદૃતિ વખતે કર્તા ધ્યાન આપશે. પુસ્તકના પ્રમાણમાં મૂલ્ય વિશેષ છે.

* ત્રિભુવનવિરહ:—આ પુસ્તક અમને રા. રા. પુરુષોત્તમ કંદાનજી ગાંધી તરફથી મળેલું છે તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ. જુનાગઢના પ્રખ્યાત ડાક્ટર ત્રિભુવનદાસ મોતીચંદના સ્વર્ગવાસ ઉપર આ પુસ્તક રચાયેલું છે. કર્તાએ કવિતા ઠીક લખેલી છે. મનહર; સોરઠા, સવૈયા, દોહરા, ને પુષ્પિતામા વૃત્તમાં જ આ પુસ્તક લખાયેલું આવે છે, “માંદપ, કાં તો, અવરેખુ, ગોતે,” વિગેરે કાઠિયાવાડી શબ્દો ધણા દાખલ થઈ ગયેલા છે. કવિની શૈલી અસલી બારોટશાઈ છે. ને તેથી મનહરમાં સ્થળે સ્થળે કવિનું નામ પાંચવામાં આવે છે. કવિની, ઉપમા આપવાની તથા તાર્કિક શક્તિ ધણી સારી છે, જે આ પુસ્તકમાં તથા તેમની જ રચેલી “તખ્તવિરહ બાવની” માં દૃશ્યમાન થાય છે. નીચેની એક કદી નમુના માટે અત્ર આપવામાં આવે છે.

“ નાક કાપ્યાં નીરંદના જાણીને વિશેષ વાંક,
કરતાં કરાધું પણ પાછી કૃપા આવી કાંન.
નિમે નયુરામ કરી કોકે વાત તારી ત્યહાં,
દાક્ટર ત્રિભુવન બનાવે છે નવીન નાક.
ખરેખરી ખબર પડી આ પાકયાસનને,
તેણ્યો અવશ્ય તને ચોંપથી ગણી ચાલાક.

કર્તાના ડાક્ટર ત્રિભુવનદાસ ઉપરના અસંત રોગના ઉદ્ગાર વર્ણવાના શ્રમ માટે અમે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

વિચાકળા.

(ગયા વર્ષેના ૧૨ મા અંકથી ચાલું.)

નદી.

એક દિવસ નદીમાં ઘણું પૂર આવેલું તે. જોવાને ઉત્સુક તેના બાંપની સાથે ગંગેશો; તે પૂર જોઈને તેણે પૂછ્યું, કાકા, આટલું બધું પાણી ક્યાંથી આવતું હશે? વરસાદનું પાણી તો તેમાં ભેટલું બધું નથી પડતું?

વિજ્ઞાન—જો તને કહેલું છે કે પર્વતોની ઠંડી બાજુઓમાં વરાળથી ભરેલો પવન વ્યથાય છે કે પર્વતોમાં વરસાદ વિશેષ થાય છે. તેમાંનું કેટલુંક પાણી રહી જાય છે, કેટલુંક આવી નદીઓમાં પૂર લાવે છે, અને કેટલુંક સાંતિ ત્યાં સમાઈ જાય છે. હવે જે પાણી સમાઈ જાય છે તે નીચે ઉતરે ત્યારે જે પૃથ્વીનું કંઈક પડ આવે તો વધારે નીચે ન ઉતરતાં ત્યાં એકઠું થાય છે; અને જ્યારે તેનું જોસ ધણું થઈ જાય છે ત્યારે આસપાસ આવેલી પોચી જમીનમાંથી તે પોષાતાનો રસ્તો કરે છે; અને યોડે સુધી વહેવાને રૂપે વહે છે; તે પાછો બીજા વહેણાઓની સાથે જોડાઈને લાંબો પ્રવાહ થાય છે અને ધીમે ધીમે મોટું રૂપ અદ્યક્ષ કરી નદીને રૂપે વહે છે.

ઉત્સુક—કાકા, કેટલીક નદીઓનું પાણી જાણે જરા પથ્થુ આલતું ન હોય તેવું લાગે છે અને કેટલીક સપાટાગમ્મ દોડે છે એનું કારણ શું હશે?

વિજ્ઞાન—પાણીનો પ્રવાહ હમેશાં નીચાણમાં થાય એવો નિયમ છે. હવે જે ઢોળાવ યોડો હોય અને પટ પહોળો હોય તો પાણી ધીમે ધીમે વહે છે અને ઘણો હોય અને પટ સાંકડો હોય તો સપાટાગમ્મ દોડે છે.

ઉત્સુક—ઢોળાવ તો બધી નદીઓનો લગભગ સરખો જ લાગે છે?

વિજ્ઞાન—સરખો લાગે છે, તેનું કારણ માત્ર આપણી નજર પહોંચે ત્યાં સુધી જોઈ શકાય છે છતાં તે છે; ખરૂં જોતાં કેટલીક નદીઓ નીકળે ત્યાંની જમીન જ્યાં મળે છે તે જમીન દરતાં સો સો કે બસો-બસો ફીટ ઉંચી હોય છે.

ઉત્સુક—કાકા, કેટલીક નદીઓમાં રેતી વધારે હોય છે અને કેટલીકમાં ગારો વધારે હોય છે તેનું શું કારણ?

વિજ્ઞાન—તેનું કારણ નદી જે પ્રદેશમાં થઈને વહે તે પ્રદેશ છે. ખડકો, પથરા, ઇત્યાદિમાં થઈને જે નદી વહે તો ઘણું ખરૂં તેમાં રેતી થાય છે અને માટીવાળા પોચા પ્રદેશમાં થઈને વહે તો ગારો થાય છે. નર્મદા નદીમાંથી સિવસિંગ જ્યાં ગોળ પથરા પાણીના અને તેને લઈને બીજા કાંકરાઓના ઘસારાથી તેવા ગોળ મળેના થઈ જાય છે; તેમજ પથરાની રજ થઈને રેતી-કાંકરાં વિગેરે થાય

છે. હુંકામાં નદીઓ જૂની જમીન ઘસીને નવી બનાવે છે. પણ ખરી પોતાની સાથે ગારો ઘસડીને લઈ જાય છે. અને તેના મુખ પાસે તે ગારો કેટલેક સુધી પાથરી દે છે અને એ જ પ્રમાણે પૂર આવે છે ત્યારે મોટી નદીઓ વ્યાસ-પાસની જમીન પોતે ઘસડી લાવેલ કાંપ પાથરીને ડગલુપ બનાવે છે. એવું કેહેવામાં આવે છે કે નદી પોતે જ ઇન્જીનીયર છે; તેને ઇન્જીનીયરની જરૂર પડતી નથી. પોતાની મેળે પોતાનો રસ્તો તે કરી લે છે...

ઉત્સુક—નદીમાંના કેટલાક પથરો બહુ લીસા કેમ હોય છે, તે હું હવે સમજ્યો; વહેતાં પાણીના ઘસારાથી તેમ થાય છે.

વિજ્ઞાન—ખડકો અને ટેકરાઓ નિરંતર ઘસાવાં જ કરે છે. વહેતું પાણી, હવા ને પવનના સપાટા, વરસાદ, બરફ અને ધરતીકંપથી થતા ફેરફારોથી પૃથ્વી પર આવેલી અનેક ચીજોનો ધીમે ધીમે નાશ થાય છે (ખીલું સ્વરૂપ થઈ જાય છે). તેમજ પરવાળાં નાંખનાં જીવો દરીયામાં રહેતાં જીવંત, નદીથી મોઝેર મૂકવામાં આવતો કાંપ, અને ધરતીકંપ નવી જમીન બનાવે પણ છે. જો તેમ ન હોય તો (નવી જમીન ન થતી હોય તો) પૃથ્વી પર વધતી જતી વસ્તીનો કયાં સમાવેશ થાય? એક તરફથી આ પ્રમાણે થોડી ધણી જમીન વધે ઘટે છે તેના પ્રમાણમાં માણસો પણ વધતાં જોઈ શકાતાં નથી;

ઉત્સુક—નદીઓ ખીલું પાણી પૂરું પાડે છે. તે સિવાય ખીલ કંઈ કામમાં આવતી હશે?

વિજ્ઞાન—મોટી નદીઓમાંથી નહેરો અને ધોરીયા બાંધીને છેડે આવેલી જમીનોને પાણી પાડ શકાય છે. તેમાં વહાણ ચાલે છે તેથી વેપાર કરવાનું પણ સુગમ પડે છે. વળા દેશની હવા બહુ ગરમ હોય તો તેને જરા ઠીક ઠીક કરે છે, અને હવટ હમેશાં વજા કરીને મનુષ્યજાતને બતાવે છે કે કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ રાખવી એ પરમેશ્વરે નિર્માણ કરેલ કાયદો છે, અને જો કાર્ય નહિ કરે તો વહેતું પાણી તે પાણીની ખારક નિરૂપણી થઈ જશે.

ઉત્સુક—પૃથ્વી ઉપર સહ્યા લાંબી નદી કઈ હશે?

વિજ્ઞાન—અમેરિકામાં મીસીસીપી-મીસોરી નામે નદી છે તે સહ્યા લાંબી છે. તેની લંબાઈ ૪૩૦૦ માઈલ છે.

પરવાળાંના ટાપુઓ.

ઉત્સુક એક દિવસ તેના બાપને પૂછ્યું, કાકા, પેલો માણસ કેહેતો હતો કે સમુદ્રમાં એક જાતનાં જીવો જીવ્યાં થાય છે તે ધીમે ધીમે મોટા બેટ બનાવે છે એવાં ખરી હશે?

વિજ્ઞાન—હા; એ ખરું છે; એ જીવડાંઓને પરવાળાં કહે છે.

ઉત્સુક—એ બેટ કેમ બનાવતાં હશે?

વિજ્ઞાન—ઉત્સુક, એ કંઈ એક, એ દિવસ કે વરસનું કામ નથી; એ તો હજારો વરસે થાય છે. તે જીવડાં સમુદ્રમાં પોતાનાં ઘર બાંધે છે અને દરોડો જીવડાં એ ઘર બાંધવાના અને વધારવાના કામમાં લાગેલાં હોય છે; ઘણે વરસે તેઓ સમુદ્રની સપાટીએ પહોંચે છે અને પાણીની બહાર નકળે છે ત્યારે તે જીવતાં મરી જાય છે.

ઉત્તમુક—સારે પછી એવડ મોઠા મેટ સંમુદ્રમાં ઢવી રીતે ચલા હશે? અવડાંઓ તો સપાટીએ આવી મરી જાય છે. સાર પછી એ મોટા કેમ ચલા હશે?

વિજ્ઞાન—સાર પછી એમાંથી મેટ થાય અથવા ન પણ થાય; એનો બધા આધાર અકસ્માત-દૈવયોગ ઉપર રહેલો છે. દૈવયોગે એ સપાટી સુધી પહોંચેલાં જાડ ઉપર કોઈ તથાઈ આવેલાં લાકડાંનો કડોડો આવી ભરાઈ જાય છે; એ લાકડાં ઉપર કંઈ પાણી તો ફરી વળતું હોતું નથી; કેમકે મોજા ઉછળીને, પણ જ્યાં સુધી તે જાડ ઉપર પાણી ફરી વળે છે ત્યાં સુધી તે અવડાંઓ અવતાં જ રહે છે અને બાંધવાનું કામ ક્યાં જાય છે; છેવટ જ્યારે ઘણાં મોટાં મોજાનું પાણી તેમને નથી પહોંચતું ત્યારે જ તેઓ મરી જાય છે અને બાંધવાનું કામ બંધ પડે છે; એટલું કામ અવડાંએ ક્યાં પછી મેં તને કહ્યું તે સુજળ લાકડાંનો કડોડો તથાતો આવી સાં ભરાય છે. તેના ઉપર પક્ષીઓ ઉડતાં ઉડતાં આવી બેસે છે અને તેમની ચરક ઇલાદિ તેના ઉપર પડે છે; હજારો વરસે ધીમે ધીમે એવા એવા પદાર્થો પડવાથી સાં જમીન વધતી જાય છે કેમકે ચરક ઇલાદિ સર્વની માટી થઈ જાય છે. વળી ઉડતાં પક્ષી તેમજ સાં વિશ્રામ લેતાં પક્ષીનાં મોંમાંથી પડી જતા દાણા તેમજ પવનથી ચસાઈ આવેલાં બીયાં ઇલાદિમાંથી સાં લીલોત્રી થાય છે; વખતે નાળાએરીનું બી તેમના મોંમાંથી પડતાં તે ઉગે છે અને એક જાડ ઉગ્યું એટલે તેમાંથી વનનાં વન થવામાં કંઈ વધી નથી આવતો.

ઉત્તમુક—એ કેમ? એક જાડમાંથી વન ક્યાંથી થાય? તેને પાણી ઠાણુ પાય?

વિજ્ઞાન—પરમેશ્વરની ખુબી આપણને સાં જ માલુમ પડે છે. એક નાળાએરીમાંથી ઘણાં નાળાએરી નીચે પડે છે તે કોઈ ત્યાં વસતું ન હોવાથી ધીમે ધીમે જમીનમાં દટાઈ જાય છે અને તેમાંથી બીજા નાળાએરીઓ થાય છે. એ પ્રભાણે થયાં જ કરે છે.

ઉત્તમુક—એ પડી ગએલાં નાળાએરીમાંથી નાળાએરી ઢવી રીતે ઉગે?

વિજ્ઞાન—નાળાએરીની એટલી પાસે ત્રણ કાણાં હોય છે તે તું જાણે છે!

ઉત્તમુક—હા, એ તો હું જાણું છું.

વિજ્ઞાન—તે કાણાંમાંથી તેનું બી બહાર નીકળે છે. પાણીને માટે તે પૂછ્યું તો કેહેવાનું કે પરમેશ્વર સમુદ્રો ઉપર પણ વરસાદ વરસાવે છે તેથી તેમને પાણી મળી રહી છે.

ઉત્તમુક—વાહ! ખરેખર પરમેશ્વરને સર્વની જિંદગી છે.

વિજ્ઞાન—એમાં કંઈ સદેહ નહિ. જેની કોઈ સંભાળ લેનાર નથી તેનો પરમેશ્વર છે; ગમે ત્યાં, ગમે તે કાળે, ગમે તેની તેને ઘણી જ ચિંતા છે. હવે એ ટાપુની વાત પૂરી કરીએ. ઉપર કહ્યું તેવી રીતે ઘણી નાળાએરીઓ વગેરે થાય ત્યારે ત્યાંથી જનારાં વહાણના અને તેમના સેડિના દેખવામાં આવે છે; તેથી તે વિશ્રામનું સ્થાન થાય છે; અને માણસ વસ્યા એટલે તેનું રૂપ જ ફરી જાય છે; મનનાં મકાનો, પ્રાણીઓ વનસ્પતિ ઇલાદિ સર્વથી તે શોભાયમાન થઈ રહે છે.

ઉત્તમુક—ખરેખર, હાહા, આ અવડાંઓ એવાં સદૃશ છતાં કેટલું કામ કરે છે! તમે કહ્યું હતું કે નાનાં નાનાં પ્રાણીઓ મનુષ્યજાતની ઘણી સેવા કરે છે. તે આજે મને બરાબર દેખ્યું.

(અપૂર્ણ.)

સાકરલાલ મોતીલાલ વહરાજની.

લવાજમની ખેંચ.

૩૦ (નં. ૪૮૧)	રા. જસવંતલાલ સાકરલાલ	(૧. ૩)	બાવનગર	૧-૪-૦
૩૧ (નં. ૨૪૭)	રા. જળવંતરાય વજ્રેશંકર છાયા	(૧. ૩)	રાજકોટ	૧-૪-૦
૩૨ (નં. ૪૮૨)	રા. વેણીશંકર એચ વેશ્વર	(૧. ૩)	દસાડા	૧-૪-૦
૩૩ (નં. ૪૮૩)	રા. નવનિધરાય મણિલાલ ઝોઝા	(૧. ૩)	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૩૪ (નં. ૧૩૭)	શ્રી કનકબહેન	(૧. ૩)	સોનગઢ	૧-૪-૦
૩૫ (નં. ૪૮૬)	રા. સાકરલાલ બુલાખીભાઈ	(૧. ૩)	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૩૬ (નં. ૪૮૭)	રા. ભોગીલાલ રામરામ ગહેતા	(૧. ૩)	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૩૭ (નં. ૪૮૮)	રા. લીલાધર સુન્દરજી	(૧. ૩)	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૩૮ (નં. ૪૮૯)	રા. ભેમ્સ ધનજી	(૧. ૩)	ધંધાપુરા	૧-૪-૦
૩૯ (નં. ૪૯૦)	રા. પુણ્યનંદ મહાનંદ બદ	(૧. ૩)	મહુવા	૧-૪-૦
૪૦ (નં. ૪૯૧)	રા. ખાનમહમદ ખીરબાઈ	(૧. ૩)	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૪૧ (નં. ૪૯૨)	રા. કરમચંદ તેજુસી સંધરી	(૧. ૩)	કમ્પાઈકવી	૧-૪-૦
૪૨ (નં. ૪૯૩)	રા. ત્રીકમજી જીવજીદાસ	(૧. ૩)	કરાંચી	૧-૪-૦
૪૩ (નં. ૧૭)	રા. હીરાલાલ રજુછોડલાલ મુનીમ	(૧. ૨)	મુંબાઈ	૧-૪-૦

ઈટિમોલોજીકલ

ગુજરાત-અંગ્રેજી ડિક્શનરી.

લખનાર—એમ. બી બેલસરે,
(વાઈસ પ્રીન્સીપાલ ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજ.)
ડુ—સુધારનાર.

રેવરંડ ડૉ. ટેલર એમ. એ., ડી. ડી

આ ડિક્શનરી તૈયાર કરવાના કામમાં નામદાર બ્રિટીશ સરકારના કેળવણી ખાતા તરફથી સરકારી કાદી તથા નોટીસો છાપી સારી ગદ્દ કરી છે તેમજ તેની જ્યાં જ્યાં નકલો ખરીદ કરી છે.

લગભગ ૬૦ હજાર શબ્દો ઉપરાંત સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અરેબિક, પર્સિયન, મરાઠી, તેમજ, જંગલી વગેરેમાં શબ્દો, તથા તેના જુદા જુદા મીનીંગ, પ્રુબાઈ કોલેક્શન, કહેવતો અને છેવટે કોલેક્શન આપવામાં આવેલ છે.

અત્યાર લગીમાં એકે ડિક્શનરી કે રાજકોષ આવો બહાર પડેલ નથી કોમલ રૂ. ૫-૮-૦, પોસ્ટેજ ૧-૧૨-૦.

હરીશંકર કર્ણાશંકર પાઠક.

અમદાવાદ-ધનાસુધારની પેળા.

સુગ્રામક અને મનોરંજક: આપુરૂપ સર્વેને એક સરખી રીતે ઉપયોગી

બાળ-સ્વભાવ.

કિમત ૦-૮-૦

ટપાલ માર્ગે ૧ આવેલ.

કર્તા
ગંગાશંકર મણીશંકર વૈષ્ણવ.
બી. એ બી. એસ. સી. પ્રે. રા. ટ્રેનિંગકોલેજ.
અમદાવાદ.

આ પુસ્તક કર્તા પાસેથી કે દરકોષ જુકશેલર પાસેથી મળશે.

*વિજયા—ના બા! મ્હારે ઓસડ બેસડ પીવું નથી. એ વિલાપતી દવાદારના ઘુટડા મ્હારાથી પીવાઇ જાય નહિ. બળા એ દવા! તરછટ આબડછેટ!!

જયકિસનદાસ—(યાળી લઇને) પણ કીકને શું કહેતાં હતાં? કેમ બૂલી ગયાં હશે ખરે?

વિજયા—હા, હા, કીકા! પેલા ગરમામાંથી પુરીઓ લાવ જોઇએ! બહુ, છોકરાને નિશાળે બેસાડ્યો તે જ દહાડે પેલી સારિકાએ અપશકન કરાવ્યા તે કોણ જાણે શું થશે?

જયકિસનદાસ—તે જાણતાં નથી? આ કીકો તમારા જેવો જ ચક્રમ્ બ્રમ્ રહેવાનો. કેમ કીકા ખરે કની? તને ચકરું મીકું તો કાઢતાં આવડે છ કની?

કીકા—હા, તાતા! એકસો કાઢતાં પેલાં મીકું કાઢવું.

જયકિસનદાસ—શાબાશ બેટા! મીકું જ કાઢ્યા કરજે હે.

કુબ્જ પંડિત, બન્ધુસમાજ.

* આજી વર્ષના અંક ત્રીજાના ૬૪ મા-આના પછીનો છાપખાનાની ભૂલથી અધુરો ગયેલો વિષય અહીં પુરો કરવામાં આવ્યો છે. વર્ષ આખર ફાઇલ બાંધવાને સુગમ પડે એટલા માટે પાનાની સંખ્યા બદલ્યા વિના આજી પાતું આપેલું છે.

સુન્દર સુખેય

૧૧૩ છું] ધ. સ. ૧૯૦૫ ડીસેમ્બર—ભાગશર (વ. સં. ૧૯૬૨. [અંક ૪ થી.

પ્રીતિ.

અહો ! પ્રીતિની લતિકા કેવી છે ! કોણ અને રોપે છે ? કોણ અને સા-
ચવે છે ? કોણ અને પાળી પાપ છે ? છતાંયે તે કેવી નિરંકુશ પ્રમરે છે ?
માતાના અંકમાં રમતી, અણસમજી, અલેતી અને ન્હાતી છોકરીથી તે કોઈ
જટ અને ઘાતફાી પુરુષ સુધી પ્રત્યેક મનુષ્યમાં તે કેવી પની મેલેડગી નીકળે
છે ? કોણ શીશવે છે વાઘને પોતાની ઘાઘેળ ઉપર પ્રીતિ રાસઘાતું ? કોણ
શીશવે છે નાગેળને પોતાના પતિ ઉપર ઘારિ જવાતું ? તથાપિ વાઘેનેયે વા-
ઘેળ ઘાલી છે, નાગેળને પળ નાગ માનાતો છે. અને ડ્યારે આઘાં ઘેર અને
વિય મરેલાં અજ્ઞાન પ્રાણીઓમાં પણ પ્રીતિની વહ્ણી ઘળડગાડયે ડગે છે, તો
માણસના હૃદયની કોમલ ધરતીમાં તે શું ન ડગે ?... આ વિકાર પ્રથમ માતા
પ્રતિ, પછી પિતા પ્રતિ, પછી સહોદર પ્રતિ, પછી કુટુંબ પ્રતિ, પછી જ્ઞાતિ
પ્રતિ, પછી દેશ અને છેલ્લે આત્મા, જગત્ પ્રતિ વિકાશ પામે છે. પણ તેનું
ચરેચ્રહં અને ઉચ્ચ પરિણામ તો દાંપત્યમાંજ આવી રહે છે. સ્નેહથી ચોપડા-
યેલું દાંપત્ય સુખી થાય છે, સુખી કરે છે. દાંપત્યનો સરો જીવ. તેનું ચરં
સત્ય, તે સ્નેહજ છે. સ્નેહથી સર્વ વ્યવહાર ચાલે છે. સ્નેહ રહિત આ સંસાર-
નો વ્યવહાર નથી. ધૈરાગી પુરુષો પણ સ્નેહ વિના રહેતા નથી.....
અહો ! મરણ પાછળ પણ સુખ આપનારી આ પ્રીતિ તે શું ? શ્રી શ્રી ભગવાનની પુત્રી
તો નહીં હોય ? પ્રીતિ કટ્ટપને સુરુપ બનાવે છે, ગંડકને ડાહ્યો કરી દે છે.
પ્રીતિ શું નથી કરતી ? શું પ્રહારી સાયેજ તે પણ સર્વવ્યાપક નથી ? સરે
પ્રીતિની રીતિ કાંઈક નોંધીજ છે. દોલતરામ કૃ. કૃત કુસુમાવલી.

કાવ્યકુંજ.

ખંડેનના શણગાર.

કેસરી ઢેવઠા ખંડેનને માથે,
 ઉજળો મોગરો ખંડેનને માથે;
 હળારી ગોટા ને ગુલાબી હાર,
 ખંડેનને ધરાવશું એવા શણગાર.
 ઢેવડે ઢેવડે નહાનેરા નખ,
 ખંડેનના ખમશું અછેરા ડંખ;
 મોગરે મોગરે કુમળાં પાન,
 ખંડેનનાં પામશું સુખનાં દાન.
 હળારી ગોટાનાં હળાર બાણ,
 ખંડેનને ફૂલવાતી દેવની આણ;
 ગુલાબ પાંદડી ફેરે સુવાસ,
 ખંડેનને હસવે એવો ઉજાસ.
 કુલડે કુલડે મધની રેત્ય,
 ખંડેનને અંગઅંગ એવાં હેત.
 નહાનાલાલ દ. કવિ.

બાલ-ગીત.

તારાને આવાહન.

તારા ! ધીમા ધીમા આવો,
 તારા ! રમવાને સૌ આવો;
 તારા ! રૂપાગેડી લાવો,
 તારા ! ધીમા ધીમા આવો.
 તારા ! શંભાળીને આવો,
 તારા ! એક પછી એક આવો;

તારા ! ચોરક આવે આવો,
તારા ! ' ધીમા ધીમા આવો.

તારા ! મોહક મુખે આવો,
તારા ! આંખલડી પલકાવો;
તારા ! રસિયાંબન મલકાવો,
તારા ! ધીમા ધીમા આવો.

ગાતાં મીઠાં ગીતો આવો,
વૃક્ષો તાળી દેશે, આવો;
વાયુ ઝીલી લેશે, આવો,
તારા ! ધીમા ધીમા આવો.

તારા ! થાકે ત્યારે જાઓ,
સાટે ચાંદાને તેડાવો;
તોચે હમણું તો તમ આવો,
તારા ! ધીમા ધીમા આવો.

તારા ! આવો, આવો, આવો,
તારા ! લોકડિયાં સમજાવો;
“નથી રડવામાં કંઈ દહાવો,”
તારા ધીમા ધીમા આવો.

વસન્તવિનોદી.

(ચિશુમણ.)

ગૃહધર્મ.

દેશ ઉત્પત્તિનો પાયો—બાલિકાશિક્ષણ.

(સીલેખ.)

(ગયા અઠધી ચાલુ.)

૧૪ બાલિકાશિક્ષણ—અ. બાલિકાશિક્ષણ—આપણા હિંદુ કુટુંબમાં પુત્રીજન્મથી આત્માની માતાપિતા વગેરે દિક્ષગીર ચતાં જોવામાં આવે છે પણ તે જૂલ બરેલું છે. દુનિયામાં જોટલી જરૂર પુરૂપની છે તેટલી જ સ્ત્રીની છે. એકલા પુરૂપથી જ દુનિયા ચાલી શકે નહિ. પુત્રીપરના અભાવાને લીધે માનવર તેને પુરતું શિક્ષણ પણ આપતાં નથી. પુત્ર કે પુત્રી જન્મેને થોડા શિક્ષણ આપતું તે ખાસ માબાપની ફરજ છે, પરંતુ પુત્રને માટે જોટલું કરે છે તેને સોમે દીરગે પણ પુત્રીની કેળવણી પર ધ્યાન આપાતું નથી તે ધર્મી દિક્ષગીરીની વાત છે.

દેખાદેખી—બાલકમાં આ ગુણ કુદરતી રીતે જ જન્મથી જ રહેલો હોય છે. જેવું જેવું તેના જોવામાં આવે છે તેવું કરવા પ્રયત્ન કરે છે. નાનપણથીજ ધવરાવવામાં, નવરાવવામાં, કપડાં પહેરાવવામાં, ભોજ્યાવવામાં, દમાડવામાં, હારડાં ગાવામાં, અને તેની આસપાસ જેવી વર્તણૂક કરવામાં આવે છે તે દરેકની છાપ તેના ક્રિમળ મગજમાં પડે છે. દિક્ષિણી માતા જેવી રીતે તેની પુત્રીને કપડાં પહેરાવે છે તેવી જ રીતે તે પુત્રી પોતાની પુતળીને લગડાં પહેરાવે છે, તે ગુજરાતી માતાનું અનુકરણ તેની પુત્રી કરે છે. માતાને જેમ ગૃહકાર્ય કરતાં જુએ છે તેમ પોતે નાનું ધર બનાવી નાનું સચરચીલું લઈ નાના ચૂલાથી રસોઈ કરે છે, સુપડીથી ઝાટકે છે, પાણી બરે છે, દળે છે. થોડા ગાય વગેરે પશુના રમકડાંથી પશુની દેખરેખ શીખે છે. બાઈ જેન રમત રમતાં પરગામથી બાઈ આવે છે તેની પરેશાનગત શીખે છે. તે બધી અમુક જાતની કેળવણી જ ગણી શકાય અને તે દેખાદેખીથી જ છે. આ નિયમથી જ બાલકમાં માબાપના તમા તેના ઉછેરનારના ગુણ દોષ આવે છે. તે માટે થોડા સારી જગ્યાએ જ બાલિકાને તેડી જવી અને સદ્ગુણી મનુષ્યના સદ્વાસમાં રાખવી.

વાર્તા હાલરડાં ને ગીત—બાલિકાઓને “માયાળુ બેન” “નાની ખુરશીબાઈ” “ગાય અને વાહરડું” “વેણી ને તેનો નાનો બાઈ” વગેરે વાર્તા નાનપણમાં કહેવી અને જેમ સમજણ આવતી જાય તેમ સાવિત્રી, સુકન્યા, તારામતિ, દમયંતી, રૂપસુંદરી અને અલ્પાબાઈ વગેરે સુચરિત્રવાન સતીઓની પ્રસંગોપાત વાર્તા કરી તેના મગજમાં

વિનય, વિવેક, મર્યાદા, શુદ્ધ પ્રેમ, ધૈર્ય, પરોપકાર, પતિપ્રેમ અને બ્રાતૃભાવ વગેરે સદ્ગુણ ભરવા. કોઈ કોઈ વખત પાડોશમાંની બહી પાડોશીને હાહી છોકરીનાં દ્રવ્યોંત આપી વખાણ કર્યાં. હાલરડાં પણ સારાં જ ગાવાં ગીતમાં ધીરજનાં, સતીઓનાં, શીખામણનાં, ગરબાનાં (તેમાં ગોપી ને શ્રીકૃષ્ણનાં શૃંગારનાં ન આવવાં જોઈએ) તથા શુભ પ્રસંગમાં ગાવાનાં વગેરે સાગ્ર વિષયનાં ગાવાં.

રમત—ધૂળથી પાણીથી કે તડકામાં રમવા હેતું નહિ. બાલિકાને નાનું ઘર મ'લાવવામાં જે અડચણ હોય તે દુર કરી મદદ કરવા નાનું રાચરચીકું આપી ગૃહકાર્યમાં ઉત્તેજન આપવું. વળી તેને નાને થેર અમુક બાળક પરોણા રૂપે આવે એવી ગોઠવણ કરી પરોણાગત શીખવવી. નાની પૂતળા સાથે પ્યારથી રમતાં અટકાવવું નહિ પરંતુ દીંગલી દીંગલાને પરણાવતાં ને અઘરણી અવસર કરવાની મનાઈ કરવી. મોલાકત જેવા શુભવૃત્તના પ્રસંગમાં અજ્ઞાન કુમારીકાઓ રડવા ફટવાનું શીખે છે તેમ ન થવા હેતું. નાનપણથી જ મર્મ સદ્ગુણનાં બી રોપવાં.

રમત સાથે બણવું—બાલિકાને છ વરસ પછી સ્કૂલમાં મોકલવી. ગમ્યાને ગદાલામાં વદાહી પહેલી ચીજ “મા” શબ્દ બોલતાં તથા લખતાં શીખવવો. પછી ધરના પરિગ્રયમાં આવતા એકાદશી અક્ષરનું જ્ઞાન આપવું અને અનુક્રમે ચડતાં જવું. વળી તેની માથે ચીત્રની ગદ્દથી મુળાક્ષરનું જ્ઞાન આપવું. રંગરંગના કાગળનાં રમકડાં આપી મૂળ ને મિથ્ય રંગ શીખવવા, કાઠીઓ. મોપારી વગેરેની મદદથી આંક ને ગણિતનું જ્ઞાન આપવું. જેમકે “તમારી ગામે પાંચ કાઠીમાંથી દુ જે જીતી મઈ તો બાકી કેટલી રહી ? તમે ત્રણ જીતો તો કેટલી થાય ?” વગેરે રીતથી શીખવવું.

ગદારની વસ્તુ—પ્રમંગોપાત બાલકને બહાર તેડી જઈ ધાણી, ચરખો, વાડ, છાપજાનું, જીન, મીઠ, ટાવર, સંધેડો, ગાકડો, જોરણ, ધમણ, જાતજાતની વનસ્પતિ તથા પગ પછી બનાવી આનંદમાં રાખવાં.

બાલિકા પર નજર—તે સ્કૂલમાં જાય ત્યાર પછી પણ તેને સદ્ગુણી શિક્ષકના હાથમાં સોંપવી, અમુક જ સદ્ગુણી કુમારીકાની સોબત કરવા દેવી. ઘરકામમાં માહીતગાર કરવી, સારી અને નવી જાતનું ભરત શીખવવું અને જે જે જરૂરીઆત બાબત સ્કૂલમાં ન શીખવાતી હોય તે દરેક બાબત શીખવવી. બાલિકાને કેટલીક વખત અમુક ઉખાણા અને સમસ્યાઓ કહેવી તેથી બુદ્ધિનો વિકાસ થાય છે. વાંચવામાં પણ અમુક અમુક ચોપડીઓ જ વાંચવા દેવી. બાલકને કદી પણ ભૂંચા વગર ન્યુસપેપરો વાંચવા દેવાં જ નહિ કારણ કે આપણા દેશમાં એક મોઠામાં મોટી એ ખામી છે કે તેમાં કેટલાક વેદ હાકટરો પોતાના વખાણમાં ઉતરતાં કેટલીક હદથી ભ્રાંટે ન લખવા લાયક બાબતો લખે છે તે પર ખાસ અંકુશ થવાની જરૂર છે. તેવા લખાણથી બાલકોને અને કાચી બુદ્ધિનાં મનુષ્યની નીતિમાં કેટલીક ખામી આવે છે માટે તેવા વાંચનની બાબતથી બાલકને દુર રાખવાં. સ્કૂલની કેળવણી સાથે થેર બ્યવહારીક, ધર્મની અને મનની કેલવણી પણ આપવી તથા

શરીર પણ કેલવતું. બાલકને એક પ્રમાત્મા ઉપર આર્યા એસારી આસ્તિક બનાવવાં બાલકને આઠ નવ વરસની ઉમરેથી પાંચ વાગે બિઠવાની ટેવ પાડવી. બિઠીને ઇશ્વર રમરણ કરાવી એક કલાક પોતાના અભ્યાસમાં એસારવી. ત્યાર પછી અરધી કલાક માથું ઝાળવું દાંતણ પાછી કરવું તથા નાવું ધોવું તે માટે આપવો. ૧૫-૭ સુધી બાઈ કે પિતા સાથે ફરવા મોકલવી. આવ્યા પછી અમુક ખોરાક (દુધ વગેરે) આપ્યા પછી, ઘરકામમાં મદદ લેવી. થોડી ઘણી જગ્યાએથી કચરો કઠાવવો. આંગણમાં મનોરંજક સાધીયા પુરાવવા. નાનાં બાળકોમાં રમાડવાં ને જોઈતી વસ્તુ આપવા. લેવામાં મદદમાં લેવી. રસોઈમાં દમેશાં અમુક એક ત્રીજા તેની પાસે જ કરાવવી. ન આવડે તે શીખવવું તે આવડે તેમાં શાબાશી આપવી. ૧૦-૫ વાગ્યા સુધીના વખતની શિક્ષકને બલામણુ કરવી. સ્ફૂટમાંથી આવ્યા પછી થોડીવાર નિદ્રા રમત રમવા દેવી. દેવદર્શન કરવા ને હરવા ફરવા સાથે તેડી જવી. સાંજે જમ્યા પછી પુત્રપુત્રી વગેરે સહકુટુંબને સાથે એસારી માતાએ પોતાના શુભ બાલકને કહી પિતાના ગ્રેમમાં દ્રઢ કરવા, ને પિતાએ એવી જ રીતે માતાનો ગ્રેમ દ્રઢ કરવો. વળી અમુક અમુક વિષય પર દમેશાં વિવેચન કરી બાલકને ધાર્મિક નીતિવાન ને વ્યવહારકુશલ બનાવવાં. આ સિવાય આ આખો વિષય જ બાલિકાશિક્ષણનો છે એટલે તે બધું શીખવવું.

૪ પુત્રશિક્ષણ:-દેખાદેખી—તે શુભ પુત્રપુત્રી બનેમાં સરખા જ હોય છે માટે જટલ ધ્યાન પુત્રીપર ગ્રખવું તેટલું જ પુત્ર પર પણ રાખવું. પુત્રી માતાનું અનુકરણ કરે છે તેમ પુત્ર પીતાનું અનુકરણ કરે છે. વેપારીમાં કણીયાના ઊકરા ચપટી ચપટી દાણા લઈ દુકાનની રમત રમે છે. કાપડીયાના ઊકરા પણ પીતા જેવી રમત રમે છે અને ક્ષત્રીના ઊકરા લગાઈ ને લસકરની રમત રમે છે વગેરે.

વાર્તા હાલરડાં ને ગીત—પુત્રને પણ પહેલાં નાની વાર્તાઓ અને પછી ઉમરના પ્રમાણમાં ગ્રમ, હરીચંદ્ર, શીવાજી, નેપોલીયન, વોર્શિંગ્ટન, રીપન ને અકબર જેવા મહા પુરોનાં ચરીત્ર કહેવાં અને હિંમત, સૌર્ય, સ્વપરાક્રમ અને દેશભક્તી વગેરે શુભ ઠસાવવા. હાલરડાં સાથે ઇશ્વર ભક્તીનાં, શુરવીરતાનાં, દેશદાઝનાં અને બાલલભનિયેધ વગેરેનાં ગીત ગાવાં.

રમત—પુત્રને પણ નિદ્રા રમત રમવા દેવી. નાનપણથી જ સબાઓ, મેંબરો, પ્રમુખો, લસકર ને લગાઈ, દેશાટ્ટણ, નવીન ઉદ્યોગશાળાઓ, દારીગીરીઓ, બાપણુ દર્તા, કવિ અને વિદ્વાનોની બાલ રમત રમવા દેવી. તેવી રમતમાં તેની જુદી ખીલવવા ઉત્તેજન આપવું.

રમત સાથે ભણવું—બાલિકાપર નજર અને બહારની વસ્તુનું બાલિકા પ્રમાણે જ પુત્રનું સમજવું અને તે પ્રમાણે વર્તવું.

પુત્રને પણ પુત્રીની માફક વહેલું ઉઠવાની ટેવ પાડવી અને ઇશ્વરરમરણ કરાવી બે કલાક પોતાના અભ્યાસમાં એસારવો. ત્યાર પછી ખુદી હવામાં ફરવા મોકલવો અને ઘેર આવ્યા પછી, સ્લમાં ૧૦-૫ સુધી જઈને આવે પછી, સાંજે જમીને સહકુટુંબ સાથે આ-

નદથી જેસતું અને બાલિકાની માફક તેવા વિષયોનું અને બાલિકાને જે ખાસ ધંધો શીખવવા વિચાર હોય તેનું વિવેચન કરી તેના કાયદા સમજાવી ઉત્સાહ વધારવો વગેરે.

૧૫. પતિવ્રત અને શીયલવ્રત—પતિવ્રતા એટલે પતિની જ આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનારી દરેક સૌભાગ્યવતી અળખાએ પતિવ્રતા ધવું જ જોઈએ. વળી હમેશાં પ્રાણુથી પણ શીયલને પ્રિય ગણી જાળવવું. જે સ્ત્રીપુરુષે શીયલ સાચવ્યું છે તેણે જ તેનો જન્મ સફળ કર્યો ગણાય છે. દરેક અળખા ખુબસુરત ને પુત્રવતી થવાને બંધાયેલી નથી, પરંતુ પતિવ્રતા શીયલવતી ને નીતિમાન થવાને તો દરેક શ્રીમાન ને ગરીબ, ખુબસુરત ને જુવાન તથા વૃદ્ધ, દરેક અળખા બંધાયેલી છે. ડાહી, આવડત વાળી, ચતુર, ખુબસુરત વગેરે દરેક વિશેષણ કરતાં પતિવ્રતા ને શીયલ પાળનારી તે વિશેષણ વધારે ઉત્તમ છે. માટે દરેક સૌભાગ્યવતીએ પતિવ્રત પાળવું ને દરેક અળખાએ શીયલ સાચવવું.

ઉપરના દરેક વિષયનું જ્ઞાન બાલિકાને અવસ્થા આપવું જોઈએ. વળી બાલકને અને કન્યાનાં સતી દાની સમજાવવી. એ તો સર્વત્ર માન્ય વાત છે કે બાલિકાને સુધાર્યા વિના દેશના સુધારાની આજ્ઞા રાખવી તે જૂલ બરેલું છે. માટે દરેક સુદા જાન્યું ને શક્તિવંત બહેનીઓની ફરજ છે કે પોતાનાથી જનતી મદદ પોતાનાં દ્રવ્યથી સદગુણુથી અને જાતમંદનતથી આપવી ને બાલ્યાઓની સિધ્ધિ સધારવી.

(સંપૂર્ણ)

નીશા.

*ગૃહવ્યવસ્થા અને પ્રજાસુખ.

(એક વિદ્વાન સન્મિત તરફથી મળેલું.)

હાલના આપણા જનસમાજની શારીરિક નિર્જનતા વિશે એટલું મધું બોલાય છે કે ઘણા લોકો આ વાત સિદ્ધ થયેલી માને છે. આ વિષય ઉપર વિચાર કરનારના ત્રણ બાજ પાડી શકાય તેમ છે. પહેલા વર્ગમાં જે લોકો આ બાબતમાં કાંઈ ઉપાય લેવાય એમ નથી એવું ધારી બેસી રહ્યાં આજ્ઞા હલાવ્યા કરે છે તેમનો સમાવેશ થાય છે. બીજા વર્ગમાં જે લોકો અંતિમ માનસિક અને નૈતિક યોજનાઓથી આ અનિદને દૂર કરવાની આજ્ઞા રાખે છે. તેમનો સમાવેશ થાય છે; અને ત્રિજા વર્ગમાં જે યોગ્ય, સાદી અને વ્યવહાર રીતે ઉપાય લેવાથી આ અનિદ દૂર કરી શકાશે એમ ધારે છે, એ આવે છે. અસારે આપણે આ છેલ્લા વર્ગ સાથે જ કામ છે. અને જે માનસિક આવરણુથી આ રોગનીય પરિણામ ધવું છે તે તપાસવું રસમય ધર્મ પડશે. પ્રથમ તે લોકોનાં રહેઠાણની જગ્યાઓની બાબત ઉપર આક્ષેપ આવે છે. અને આ ખુદી જરૂરીઆત સર્વે

* “ધી નાઈન્ટીન્થ સેન્ટરી એન્ડ આદ્ટર” નામના અંગ્રેજી માસિકના ૧૯૦૫ ના ઓગસ્ટના અંકમાં પ્રકટ થયેલા “કલેસ કલેસન” નામની એક અંગ્રેજ વિદ્વાની સંવારીના લેખ ઉપરથી. આમાં દર્શાવાયેલા વિચારો અંગ્રેજ પ્રજાને લગતા છે. લેખક.

કપુલ કરે છે. પરંતુ ગામડાંમાં, જ્યાં કુપિયારાં અને ઘર ખુલ્લી હવામાં બાંધેલાં હોય છે ત્યાં પણ સાંકડી છાતીમાં, ઢાંત પડી ગયેલાં, શીઘ્રાં અને લોહી વગરનાં છોકરાં નજરે પડે છે તો લોકોનાં રહેઠાણની જગ્યા એજ આ અનિષ્ટનું એક કારણ હોય એમ બની શકે નહીં.

આ અનિષ્ટ પરિણામનું મૂળ કારણ એવું સહેલાઈથી જાણી શકાય છે કે તે જાણ્યા પછી ઘણું જ સાદુ લાગે છે. પ્રજાની આ અધોગતિનું મૂળ કારણ એક જ છે કે આપણે સ્ત્રીસમાજ તેમને માથે જે કુદરતી દુરજો છે તે જરૂરે આદા કરવાનું ખીલકુલ સમજતો નથી.

છોકરીયો, ઘણે ભાગે, નહાની ઉંમરમાં પરણે છે કે જે ઉમરે તેમને પોતાની નવી જીવનની ખીલકુલ જાણ નથી હોતી, તેમજ પોતાની પ્રજાને કેવી રીતે ઉછેરવી તે. જાણતોતો તો ખ્યાલ જ હોતો નથી. તેમનામાં કહેવાતી કેળવણીનું કાંઈક પોપટીયું જ્ઞાન હોય છે. તેઓ અમુક શહેર યા પર્વત ક્યાં આવ્યાં તે બતાવી શકશે; અને ચક્રવર્તિ બાજુ ગણી શકશે ખરી, પણ ઘરના કામકાજના જ્ઞાનની, અસલની સાદી, માતા તરફથી અપાતી, કેળવણી તો એક બૃત્તજાનની વાત ચમ્પ રહી છે. ગામડાંમાં ઉછેરેલી તેમજ શહેરમાં ઉછેરેલી છોકરીઓ—જો તેઓ ન પરણે તો—ઘરકામકાજની નોકરી શોધવાને બદલે તાર ખાતામાં કારકુન થાય તો “ટાઇપ સ્ટાઇટ” ની નોકરી શોધવાની ઇચ્છા રાખે છે. પણ આપણે જે છોકરીઓ પરણે છે તેમની જ વાત કરીએ. તેઓએ ઘરકામકાજ ઉપર તિરસ્કાર દૃષ્ટિથી જોવા નેટલું જ અને સાધારણ ન્યુસપેપર અને માસિક વાંચવા નેટલું જ્ઞાન (!) સંપાદન કરેલું હોય છે. અને આવાં હલકાં માસિકા અને વર્તમાન પત્રો પુષ્કળ બાહરે પડે છે. ઘણે ભાગે તો તેઓનો ખોરાક અને કપડાં તૈયાર લેવાય છે. અને તેઓમાં એક જ વિચાર પ્રધાનપણે રહેલો હોય છે જે પોતાના છોકરાને જન્મ બને તેમ વહેલાં છુટાં કરી દેવાં. માતાઓમાં છોકરાં પ્રત્યે વાતસલ્યભાવ હોતો નથી એવું નથી. સાધારણ રીતે માતા છોકરાને ઘણું જ લગાવે છે; પરંતુ તેને નિયમિત વ્યવસ્થાનું નો જ્ઞાન જ હોતું નથી. અને તે પોતાનાં છોકરાને સ્વચ્છતા અને આરોગ્યતા વિશે કાંઈપણ શીખવી શકતી નથી. કારણ તે પોતાને જ આવડતું નથી. ગરીબ અને હલકા વર્ગની સ્ત્રીઓની આ સામાન્ય જ્ઞાનની ખામી વીશે, હાલમાં બહું જોવા દર્શાવાય છે અને ટીકાઓ થયા કરે છે. પરંતુ મારા ધારવા પ્રમાણે જે સ્ત્રીઓ તેમની ગરીબ કામ કરનારી બહેનોને વખોડે છે તેઓ જાતે જ પોતાની ખામીઓ જાણી શકતી નથી. પ્રજાનાં શરીર કૌવતવાન કરવાનો ઇકત એક જ રસ્તો છે. સ્ત્રીઓને તેમની અસલની ઘરની દુરજો આદા કરવાનું શીખવવું જોઈએ, જે આવડત માટે, તેમની દાદીઓ કદીએ તો ચાલે એવી અગાઉની સ્ત્રીઓ—ઘણી મગરૂર હતી અને આનન્દ માનતી હતી. તેમને સારી રીતે રાંધતાં, શીવતાં, છોકરાં ઉછેરતાં અને પ્રજાની ઉત્પત્તિ પહેલાં પોતાની જાતની સંભાળ લેનાં શીખવવું જોઈએ. સારાં સાધનવાળા સ્ત્રીઓ જે આ શીખવવાનું કામ માથે લે તો કાંઈ મુશ્કેલ નથી. પરંતુ સવાલ એટલો જ છે કેટલી સાધનવાળા સ્ત્રીઓને પોતાને જ આ બાબદો આવડે છે? જ્યારે ઉચ્ચ વર્ગની અને બહેલી સ્ત્રીઓ જ આ પ્રમાણે નિષ્ફળ નીવડે તો હલકા વર્ગની તો વાત જ શી કરવી?

આ ચર્ચામાં જે સ્ત્રીઓ મોજશોખમાં જ રહે છે તેમની ગંધુત્રી જ કરવાની નથી. ટાપટીય કરનારી, રમત ગમત અને કપડાં વીગેરેમાં જ મહાલનારી, સ્ત્રીઓ ઘણી

વિદ્યાકૃપા.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

ગર્જના.

ઉત્સુક—કાકા, વરસાદના દિવસોમાં જે ગડગડાટ થાય છે તે લોકો કહે છે ભગવાન
દેહે રમે છે તેને લાદને થાય છે એ ખરું હશે ?

વિજ્ઞાન—ના, રે, ના, એવું તો કંઈએ નથી તે ચક્રમક જોયો છે ?

ઉત્સુક—હા, કાકા, પેલો આરજ તે દિવસ તેની બ'દુકની જમગીરી સળગાવવાને
એક પથરા સાથે લોદું પછાડતો હતો તે પથરા કે નહિ ?

વિજ્ઞાન—હા; હવે એ પથરા અને લોદું અથડાવાથી જેમ અવાજ થાય છે અને
સાથે ગરમી નીકળે છે તેવી જ રીતે અસુક જાતનાં વાદળાં એક બીજા
સાથે અથડાવાથી અવાજ થાય છે તે ગર્જના કે ગડગડાટ; અને તે અથ-
ડાવાથી જે પ્રકાશ થાય છે તે વીજળી. તું તારા બે હાથ સાથેસાથે ધરીશ
તો હાથ ગરમ થઈ જશે; અસલના વખતમાં લોકો યશ કરતા ત્યારે અસુક
જાતનાં (અરણી) લોકડાંના બે કદશ ધરીને આગિ ઉપજ કરતા અને તે
આગિથી જ યશ શરૂ થઈ ચકતો. તેમ જ કેટલીક વખત કેટલાંક વનોના
વાંસ વગેરે સાથે સાથે અથડાવાથી આગિ થાય છે અને આખું વન બળી
જાય છે. મતલબ કે જ્યારે બે ચીજ ઘસાય ત્યારે આગિ પેદા થાય—જે
સખત ન હોય તો દેખાય નહિ.

ઉત્સુક—પણ, કાકા, કેટલીક વખત તો વીજળી એકલી જ થાય છે અને ગડગ-
ડાટ નથી થતો એ કેમ ?

વિજ્ઞાન—એનો સુદાસો એવો છે કે જો કે હમેશાં પદાર્થો..અથડાવાથી પ્રથમ
કદાકો થાય અને પછી આગિ ઝરે, તો પણ આગિ હમેશાં દેખાય છે પહેલાં
અને અવાજ સંભળાય છે પછી; કેમકે, અવાજ કરતાં પ્રકાશ ઘણી વધારે
ઝડપથી ચાલે છે; અવાજ એક સેકન્ડમાં ૧૧૦૦ ફીટ અને પ્રકાશ
૧૮૬૩૦૦ માઇલ ચાલે છે. તેથી હમેશાં પ્રકાશ પ્રથમ દેખાય છે અને
પછી અવાજ સંભળાય છે. હવે એ અવાજને આપણી પૃથ્વી સુધી પહોં-
ચવામાં આડી અડચણો ઘણી આવતી હોય તો અવાજ ધીમેથી સંભળાય,
અથવા ન પણ સંભળાય; પણ પ્રકાશ તો એવી અડચણોમાંથી પણ સપા-

દાબધ ચાલ્યો આવે છે. બે ઘરે વચ્ચે જીત હોય તો જમ એક બીજા ધરતું ખોલતું એક બીજામાં સંભળાતું નથી તેમ જ હવાનાં અનેક ભતનાં પડ અવાજની આડા હોવાથી વખતે તે નથી સંભળી શકતો; અને તે પડો ચીરીને તે અવાજ આવતો હોવાથી જ આપણે જૂદા જૂદા અવાજ મડગણટ-સંભળીએ છીએ; નહિ તો માત્ર અથડાવાનો એક જ ધડકો સંભળાત.

ઉત્સુક—કાકા, એ આકાશમાંની વીજળી અને ધૂમ્રપીતાલમાં મૂકે છે તે, કે જેના દીવા કરે છે તે, વીજળી એક-જ કે નહિ ?

વિજ્ઞાન—તે બન્ને લગભગ એક જેવીજ; માત્ર આ બતાવટી અને પેલી કુદતી એટલો ફરક.

મેધધનુસ.

એક દિવસ ઉત્સુક ધરમાં ખેડે હતો તેવામાં કેટલાંક ઊંકરાં આવ્યાં અને તેને ખોલાવવા લાગ્યાં—ઉત્સુક, ઉત્સુક, અંદિઆં આવ કંઈ જોવું હોય તો. ઉત્સુક એકદમ બહાર આવ્યો ત્યાં આકાશમાં ખતાવી પેલાં ઊંકરાંઓએ તેને કહ્યું, જોયું પેલું મેધધનુસ ! એ ધનુસથી વરસાદ સત્રુઓને મારે છે ત્યારે મઝગણટ થાય છે. ઉત્સુક મનમાં પેલાં ઊંકરાંઓની અચાનકતા તરફ જરા હસ્યો અને કહ્યું, વાદ-બદ્ધ મેલું ધનુસ છે અને વળી તે રંગબેરંગી છે. ઊંકરાંઓને તો તેણે તેમ કહ્યું પણ તેના મનમાં વિચાર આવ્યો કે તે શું હશે અને કેમ થતું હશે ? તેથી તેણે તેના બાપને પૂછ્યું, કાકા, આ મેધધનુસ કેમ થતું હશે ? તેના બાપે જવાબ આપ્યો કે હું તને તે કાલે ચવારે સમજાવીશ. બીજો દિવસ સૂર્ય ઉગેલા હતા ત્યારે તેની સામે ઉભા રહીને ઉત્સુકને એક પાણીનું ઠામ લાવી, સૂર્ય સામે ઉભા રહી છાંટા ઉઘે ઉડાવવાનું કહ્યું, અને કહ્યું કે છાંટામાંનાં કેટલાકમાં શું દેખાય છે તે તું ધ્યાન રાખજે. ઉત્સુકે તેમ કંઈ અને તરત કહ્યું, કાકા, આમાં તો કંલે મેધધનુસમાં દેખાતા હતા તેવા રંગ દેખાય છે !

વિજ્ઞાન—હું એ જ કહેવચાવવા માગતો હતો : એ છાંટાઓમાં રંગ તો નથી ખરું કે નહિ ! પણ તને નવાઈ લાગશે કે એ પાણીના છાંટા ઉપર પડતાં સૂર્યનાં કિરણમાં જૂદા જૂદા રંગ મળેલા છે; બીજું દૃષ્ટાંત આપું તો પેલા દીવામાં ટાંગવાના ત્રિકોણ ચીરા-પાસા-આવે છે, તેના ઉપર જ્યારે સૂર્યનાં કિરણ અમુક રીતે પડે છે અને પછી વાંકાં થઈ જાય છે ત્યારે, તે કિરણમાંના સર્વ રંગ જૂદા પડે છે. તેમ જ્યારે વરસાદના દિવસોમાં વાદળાં, જે પાણીનાં વરાળનાં દીપાંનાં બનેલાં છે, તેઓના ઉપર સૂર્યનાં કિરણો અમુક રીતે પડે અને વાંકાં થઈ જાય ત્યારે તે કિરણોમાંથી તેમના રંગ જૂદા પડે છે અને મેધધનુસના આકારમાં દેખાય છે.

(અપૂર્ણ.)

સાકરસાલ મોતીલાલ,

વાર્તાલહરિ.

મનોરમા.

(ગપા અંકથી આણુ.

પ્રકરણ ૩ જી.

મેળાપ.

શરચ્ચંદ્રને ચાર કલાક ઓપીસમાં કામ કરવું પડ્યું તે તેનું મન જ નાણું. એક બે તો એવી બુલ કરી કે જો હેડ કલાકે સુધારી ન હતો તો એને સાહેબ તરફથી મોટા ધપો મળત. પાંચ વાગે ઘેર ગયે. ઘરમાં મનોરમા ને એની નાની બેન જ્યોત્સ્ના હતાં; તથા એક નોકર શરચ્ચંદ્રનો, તથા મનોરમાને મુકવા આવેલો પટ્ટાવાળો એટલાં હતાં. મનોરમાએ લાપરી, દાળ, ભાત, શાક બનાવી રાખ્યાં હતાં. શરચ્ચંદ્રને આજનો દિવસ કાંઈક નવીન જ લાગતો હતો. ક્યારે પોતાની પ્રિયતમાને મળે, એ સમયની વાટ જોતો હતો. પરંતુ અંદર આડખીલ રૂપ જ્યોત્સ્ના હતી. જમી પરવામાં પડી નોકર લોકને જુદી કોટડીમાં મુકા મોકલ્યા. અને માત્ર મનોરમાજ્યોત્સ્ના અને પોતે રહ્યાં. જ્યોત્સ્નાએ વાતઉપાડી કે આપણે ખીઝીક રમીએ. ખીઝીક મનોરમાને બહુ ગમતી, અને એ જ્યોત્સ્ના સારી રીતે જાણતી, ખીઝીક રમતાં શરચ્ચંદ્ર બોલ્યો:—“ કેમ, મનોરમા, તમને ” ગોપિકા ગીત ” સાફ ગાતાં આવડે છે તે તો જરા સંભળાવે. મનોરમા તો એવી શરમાઈ ગઈ કે નીચેથી હાથે દ્રષ્ટિ કરે જ નહીં. શરચ્ચંદ્ર બોલ્યો “ મનોરમા, ધણું વર્ષ બોલવાને પ્રયાસ કર્યો, પણ હું બોલી જ નથી. આખર આ સુવર્ણ સમય આવ્યો છે. અહીં એવું કોઈ મડીલ નથી કે લાજ કહાડવી પડે, અને મ્હારી-મ્હારી તે-શરમ હોય ! ” નવેદા સ્ત્રીની સજ્જ કાંઈક નવીન ભાવ જ ઉત્પન્ન કરે છે. તેમ શરચ્ચંદ્રને થયું. આખર મનોરમાએ પોતાનું વાણંત ચલાવ્યું. અને મધુરવધી “ ગોપિકાગીત ” ગાયું. અને જ્યાં “ x જુદિયુગાયતે ત્વામપ્રયતામ્ ” તો-જાણેનાં હૃદય ધબક્યાં. મનોરમાના હાથમાંથી સિતાર પડી ગઈ અને આ દિવ્ય રનેહી દંપતીનાં હૃદય સદાને માટે જોડાયાં. બિચારી જ્યોત્સ્ના ખીઝીક રમવાની વાટ જોતી, કંટાળીને આંખોએ હાથ મૂકી હતી.

આખા સુવર્ણપુરમાં શરચ્ચંદ્ર અને મનોરમાની વાત ચાલી રહી હતી. કારણ અ-ભાર સુધીની, એ સ્થળમાં આ કાંઈ નવીન જ લીલા હતી. સ્વધારનાં પ્હોરમાં દાતણ વખતે સ્ત્રીઓ આટલા ઉપર બેસીને તડાકા મારવા માંડી. “ અલી ઇચ્છાય, આપણે તો જુની

x તંત્ર દીક્ષા વખર એક કુચકી વગાડવા જેટલો વખત તે યુગ ખરાબર લાગે છે.

જાણે નવા તમારા જોવાના આવ્યા-અલી બાપડી વગાડે, ને બાપડો નાચે, જોતે આપણે
આજ જ સાંભળ્યું. બા, પાડોથી તો રાશી માંધુસ મળ્યાં. તારી મણીગંગાને લાં મો-
હલીસ નહીં." આમ ગપાટા ચાલતા હતાં. મનોરમાને સ્ત્રીઓની દયા આ સ્થળમાં અધમ
લાગવા માંડી. ઇર્ષ્યા-અસલ-સ્વાર્થ-અને સ્ત્રીઓમાં મૂર્તિમાન વસતાં હતાં. સ્વધારમાં પોતાના
પતિને રોટલા ધડી આપી, બપોરનો સમય સ્ત્રીઓ તણકામાં જ ગાળતી. બપોરે તો સ્ત્રી-
આરાજ થતું. તમામ સ્ત્રીઓ એકઠી થતી, અને પછી લ્હડી પડી નોખી પડતી. તે સિવાય
એવા એક પૂંછું ઉત્તત વિચાર એમનામાં એણે ન દીઠા કે જેથી કોઈની જોડે એ બળે.
એને જનસમાજની સ્થિતિ લાં પશુ જેવી જ લાગી. રાત્રે પુરૂષો એકઠા યજ્ઞ-ખટપટ-
નિન્દા કરે, ને બપોરે સ્ત્રીઓ નિન્દા કરે. સગબમ એક અઠવાડિયું શરમ્મંદ્ર અને એના સ્ત્રીની
ટીકામાં જ લોકોએ ગાળ્યું. સદ્ભાગ્યે જ્યોત્સ્ના સાથે જો ન હત તો, બિચારી મનોરમાને
બપોરનો વખત ઘણી મુશ્કેલીથી પસાર થાત. દરજી ક્યાં મનોરમાના ઉત્તત વિચારો, રૂપ
લાવણ્ય અને જ્ઞાન, અને ક્યાં બિચારીઓ પશુવત જીવન ગાળતી સ્ત્રીઓની દશા. પરન્તુ
કાગડાના ટોળામાં જમ દસ શોભે નહીં, તેમ મનોરમાની દશા યજ્ઞ. મનોરમાની ટીકા-
મનોરમાના આજ્ઞા-મનોરમાની નિન્દાથી, પશુ એક હવે કંટાળ્યું. આખર એકાદ બે ન્હાની
છોકરીઓ મનોરમા પાસે આવવા લાગી. અને મનોરમાએ એમને ચા, ખાવાનું, વિગેરે
આપી એવી બરદાશ કરી, કે જેથી એમની માતાનો સ્નેહ મનોરમા પર થયો. અને મ-
નોરમાને લાં આવવા લાગી અને ધીરે ધીરે મનોરમા સર્વને પ્રિય થઈ પડી.

પ્રકરણ ૪.

ગૃહસંસાર.

પંદર રૂપીઆમાં, ચાર જણનું પુરૂં કરવું એ મનોરમાને બહુ કઠિન પડતું. ખાવાના
સ્વાદ, લુગડાના બલકા, મ્હા વિગેરેની મજા સઘળું છોડી દેવું પડ્યું. છતાં પણ પાઈ ન
બચે. શરમ્મંદ્રને એવી સખત મહેનત કરવી પડતી, કે બિચારો માડ્યો પાડ્યો ઘેર આવે
અને તુરત ઉઘી ભય. જીવનમાં જે સમય સુખ ભોગવવાનો, તે સમયમાં આમ કષ્ટ સ-
હન કરવું પડ્યું એ એને બહુ મુશ્કિલ લાગવા માંડ્યું. તે નવરાજના સમયે વિચાર કરવા
માંડ્યો કે અરે પ્રભુ! આટલી કેળવણી લઈ, મ્હારે આ દશા ભોગવવી પડે છે! સમય
બળવાન છે. માણસ બળવાન નથી. એક એવો સમય હતો કે બી. એ. ને મહીને ૧૦૦,
૧૫૦ રૂપીઆ પાસ થતો કે તુરત તુરત મળતા, ત્યારે અસારે મહા પરાકાષ્ઠાએ ૩.૧૫,
૨૦ મળે છે. ખરેખર, કેળવણીનો હેતુ નોકરી ન હોવો જોઈએ અને આવી ઉત્તમ કેળ-
વણીની આવી અધમ દશા, એ નોકરીના સોબ સિવાય બીજું કંઈ નથી. શરમ્મંદ્ર
તથા મનોરમા આ સલ રીતે સ્વમજવા માંડ્યાં. અને દૈનિક ઉપર આવ્યાં કે ગમે
તેમ કરી બાપાર દરેકે. પણ એ કરવા પહેલાં, આ સુવર્ણપુરની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધા-
વા મનોરમાએ-દૈનિક ક્યાં,

પ્રથમ એણે બે ચાર સ્ત્રીઓ સાથે જ માન સંબંધ રાખવા માંડ્યો. અને એમને વાર્તાઓ કહીને તેમને કાંઈક રસ ઉત્પન્ન કર્યા. શરૂઆતમાં તો એમ યશુ કે પક્ષ બધાવા. ધરડી સ્ત્રીઓ, તથા કેટલીક આધિડ વંચેની સ્ત્રીઓ, જેમણે પોતાનું આખું જીવન નિંદા, છર્ચા આદિ દુર્ગુણોમાં જ ગાળ્યું હતું, અને જેમનાં હૃદય ઉપર અજાનનો * “દાસદાર” સજ્જડ મ્હોંટયો હતો, તેઓ સ્વામા પક્ષનાં થયાં. અને જેમ બને તેમ મનોરમાના સારા વિચારને ખડન કરેલાં માંડ્યાં “એ તો બહેલી બાપેડી છે ને ! એના તો આળાં ત્હેમે સ્થમળો નહોં ને !” એ તો મ્હોની મીઠડીઓ, પણ મનમાં તો પાળા ને ! એમ બા આપણે લગારે વાતો ન કરીએ તો તો પછી જીવ અકળાઈ જાય.” આમ દરેક રિતે વ્હાનાં કહાડી મનોરમાને પાછી પાડવા ચુકતાં નહોં. મનોરમા ઘણી કંટાળતી, અને પોતાનાં પતિને કહેતી, “વ્હાલા હું એકલી, આવી શકું હૃદય સ્ત્રીઓને સુધારવા અસંમર્થ છું, એટલું જ નહોં, પણ મ્હને પોતાને પણ એમ લાગે છે કે હું કાંઈક ઉતરતી થતી જઈ છું. માટે હંમે તો મ્હારે આ રચળથી થોડા દિવસ દૂર રહેવું છે. મ્હારાથી આવી નિંદા નથી સહન થતી, સ્ત્રીઓની આવી અધમ દશા જોઈ, મને બહુ ખેદ થાય છે. અને જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ ઉત્તત ન થાય, ત્યાં સુધી પુરુષો ગમે એટલો પ્રવાસ કરે, તો પણ નકામો છે.” શરમ્મંદ આશ્વાસન આપતો અને આવા બગિરથ કામમાં પ્રભુ સ્થાય કરશે, એમ હૌમત આપી, મનોરમાને શાંત પાડતો.

છ મહીનાના શ્રમથી બે ચાર સ્ત્રીઓ કાંઈક લખતાં વાંચતાં થીખી. આ વખતે સ્વામા પક્ષની સ્ત્રીઓએ એમ ગપ ઉરાડી કે “મનોરમા તો મ્હેતીજ થઈ છે. અને બધાવીને પૈસા લે છે.” કશાની પણ કનવાર કર્યા વગર મનોરમા પોતાનું ઉત્તત કામ કર્યે ગઈ. બપોરનો સમય સારા પુસ્તકો વાંચી સંબંધાવવામાં, એના અર્થ સ્થગ્નવવામાં ગાળતી. સાઈ એ હમેશાં સાઈ જ પરિણામ લાવે છે, તેમ મનોરમાના સંબંધમાં યશુ. અને મનોરમાનો બોધ—મનોરમાની લાવણ્યતાએ સુવર્ણપુરની સ્ત્રીઓ ઉપર એવી સારી અસર કરી કે ધણી ખરાં એને બહુ જ સ્વામા માંડ્યાં.

પુરુષ વર્ગમાં શરમ્મંદ પણ પોતાનો પ્રવાસ ચલાવે ગયો. એ લોકોને એણે એમ સ્થમળવ્યું કે “એકલા ઓશીસના કામથી જ આપણે આપણી દરજ પુરી કરીએ છીએ, મનથી સ્થમળવાનું, કારણ ઉદરભોષણ પણ પશુ પણ કરે છે—મનુષ્યનું કર્તવ્ય એકલું પેટ ભરીને બેસી રહેવાનું નથી—પૈસા કમાવા એટલો જ જીવનનો હેતુ નથી. વળી પુરુષો સ્ત્રીઓના ગુણ ધારણ કરશે, તો સ્ત્રીઓ ખીચારી ઉત્તત ક્યાંથી બનશે ? માટે, નવરાસ સમય, રમત, ગમત માન. ગોઠીમાં ગાળવો જોઈએ. વળી, પોતાના જાત બાઈઓનું અનિદ છત્તવા કરતાં જેમ બને એમ કલ્યાણ છત્તવા તો સાઈ. દરેક મનુષ્ય બુદ્ધિમાં સરખાં નથી હોતા—તેમ કેટલાંક ઓશીસ્યસ. જાણતોમાં હુંશીઆર હોય છે, તારે કેટલાંક વ્યવહારિક જાણતોમાં હોય છે. અને બનેલી સભ્ય દરજ એ છે કે અરસપરસ મદદ કરવી. જે જે દેશો ઉત્તત થયા છે; ત્યાં ત્યાં સંપ, સ્વાર્થત્યાગ, અને સ્નેહ—એથી જ ઉત્તત થયા છે. સુવર્ણપુર બિચારું ફનીયાના દર ખુણામાં પડ્યું છે અને કેટલું સોનું ખખ્ખું, એ શિવાય બીજી કંઈ વાત નથી જાયતું.”

આવા આવા બોધથી બને સ્ત્રીપુરુષ કાંઈક સારી ખસર કરી શક્યાં. સુવર્ણપુરમાં સાધુશ્રી સ્થાપવા સાર કારકુનોએ સરકારને અરજ કરી અને સરકારે એમાં ખુશીથી સંમતિ આપી.

મનોરમા સ્ત્રીઓને ધાર્મિક કેળવણી આપવા સુકી નહતી. પોતે એક છાત્રને માનતી, છતાં દેવમંદિરમાં જતાં અને સંકોચ ન થતો, કારણ, દરેક રીતે પ્રભુનું સ્તવન થવું જોઈએ એમ મનોરમાનો દૃઢ નિશ્ચય હતો. અને

***આકાશાત્ પતિતં તોયં યથા ગચ્છતિ સાગરમ્।
સર્વદેવનમસ્કારમીશ્વરં પ્રાતિ ગચ્છતિ ॥**

એ સુત્ર એના મનમાં દૃઢ હતું.

છેવટે આ દંપતી સર્વ તરફથી રોડ અને માનને પાત્ર થવા માંડ્યાં જ્યોત્સ્નાના મનમાં પણ મનોરમાના ક્ષિત વિચારનો વિદાસ થવા માંડ્યો. નવરાયનો સમય આ દંપતી સંગીતમાં ગાળતાં. અને એક દિવસ આનંદમાં આવી શરમ્ભે મનોરમાને કાંઈક ગાવાનું કહેતાં એણે નીચેની ગરબી ગાઈ.

(અસખેલીરે અએમાત જોવાને જઈએ એ રાગ.)

“ મું સુન્દરને મુખકાર, અમારી પર્ણકુટી

“ થઈ રહે સ્વર્ગ યંસાર, મલિનતા દૂર બધી—

“ મંદ પહે જ્યાં કિન્નર નિર્જેર અંધ લઈ ઉત્સારે

“ આયુર્ધર્મક મીઠા વાણે, સર્વ કરે છે સ્વચ્છ, પ્રવેશી—પર્ણકુટી.

“ શરીર મનને બાળતી ચિન્તા, રહે આ વાસથી દૂરે

“ ક્ષેત્ર સદુ આવેશ બપોથી, સતત રહે છે મુક્ત—અમારી પર્ણકુટી.

“ કપટ અને કા દુર્બુદ્ધિનો નહિ અહીંયાં સત્કારે,

“ પાપ તણો નહિ પ્રવેશ કિંચિત્, એવી પરમ પવિત્ર—અમારી પર્ણકુટી.

“ શાંતિ અતુલમ મળતી અહીંયાં, મૃતુ રહે છે સંતુષ્ટે,

“ એમ વસે છે સદુને અંતર, દેવકૃપાથી પૂર—અમારી પર્ણકુટી.

“ સન્માર્ગે જ ચાલે તેને, આ દુનિયાં છે સ્વર્ગરે,

“ ઔદિક મુખની ગણના થોડી તેને આપે બોધ—અમારી પર્ણકુટી.

* આકાશથી પડેલું પાણી, જેમ સમુદ્રમાં જાય છે, તેમ સર્વ દેવને કરેલા નમસ્કાર પ્રભુ તરફ જ જાય છે.

૧ લેખક નિર્મલ—અનુસમાજ.

‘શરચ્ચંદ્ર’ આ ગરબી સાંભળી બહુ જ આનંદિત બન્યો. આ પ્રમાણે મનોરમાને સુખી સંસાર ચાલ્યો જતો હતો. પણ બંધો કાળ સરખો નથી જતો. ખેગનો દુષ્ટ રોગ ચાલી નીકળ્યો હતો અને નારાયણલાલ તથા ચાન્તા બન્નેને આ દુષ્ટ રોગે ઘેર્યાં તાર આવ્યો, ને શરચ્ચંદ્ર તથા મનોરમા બન્ને જઈ પહોંચ્યાં.

મનોરમાના આવ્યા પછી, એનાં માબાપ માત્ર ચોવીસ કલાક જીવી ગયાં. તે દરમિયાન શરચ્ચંદ્ર તથા મનોરમાને નારાયણલાલે એનાથી આપી સકાય એટલી થોડી બાગી તુટી સૂચના આપી અને કલાક કલાકને અંતરે નારાયણલાલ અને ચાન્તાએ દેહ છોડ્યા.

x   x   x   x   x   x   x

આ વાતને છ મહિના વીતી ગયા. શરચ્ચંદ્રને નારાયણલાલની જગીરની વ્યવસ્થા કરવાની હતી. આથી એણે સુવર્ણપુરની નોકરીનું રાજીનામું આપ્યું હતું. મનોરમાને પોતાનાં માતપિતાના મૃત્યુની અસર ધણી થઈ હતી. પણ દુઃખનું ઝોસડ દહાડા, એ નિયમાનુસાર ધીરે ધીરે ગૃહસંસારમાં ભાગ લેવા માંડી.

સુવર્ણપુરમાં શરચ્ચંદ્ર અને મનોરમાના બોધની એવી સારી અસર થઈ કે ત્યાં એક કન્યાશાળા સ્થપાઈ, અને તેનું નામ “મનોરમા કન્યાશાળા” પાડવામાં આવ્યું.

x   x   x   x

શરચ્ચંદ્ર એમ. એ. ની પરીક્ષામાં પહેલે નંબરે પસાર થયો અને મનોરમાને એક સુંદર પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ છે. જ્યોત્સ્ના પૂર્ણ વૈવાહનને પ્રાપ્ત થઈ છે, પણ એને યોગ્ય પતિને અભાવે મનોરમાએ કુંવારી જ રહેવા દીધી છે. આનંદની પરિસિમામાં શરચ્ચંદ્રે મનોરમાને કહ્યું “બહાલી, સુવર્ણપુરની પર્યટકુટિલ સાંભરે છે કે ?” તેના ઉત્તરમાં મનોરમા બોલી “બહાલા, બહાલા, રહે છે નો દિવસ ગતાઃ બહાલા, લાખો રૂપિયા આવે, પણ સુવર્ણપુરની કોટડીનો આનંદ ફરી મળવાનો નથી જ.” જ્યોત્સ્ના હસી પડી.

(સંપૂર્ણ.)

: સુમિત્ર—બન્ધુસામાજ.

ગૌરી

એક ગુણિયામણી સવારે બાલિકા ગૌરી તેની માતા ગંગાબાઈ સાથે પોતાની વાડીએ આવી હતી. ગંગાબાઈ સરગીના છોડમાંથી તાજાં બરચાં કિતારતી હતી. ગૌરી ધડીમાં મા પાસે દોડતી, ધડીમાં મોર અને ઢેલ આનંદથી રમતાં હતાં તેની પાસે જતી, ધડીમાં હરથ ને સસલાં દોડતાં તે તરફ જોઈ રહેતી અને ધડીમાં દોચ ચાસતો હતો ત્યાં જઈ પાણીમાં દાથ બોળી રમતી હતી. ગૌરીનો પિતા રામચંદ્ર શાસ્ત્રી ચહેરામાં એક આળ-રદાર શુદ્ધ ગણાતો. તેની પાસે ખેતર વાડી પગે જમીન હતી તેથી તેનો વ્યવસાય સારી રીતે ચાસતો. તેની પહેલી ઓ નાનપણમાં મૃત્યુ જતાં ગંગાબાઈ સાથે રી સમ કપાં હતાં. ગંગા એક બાલક વિધવાની એકની એક દીકરી હતી. તેને પરણાવ્યા પછી ગંગાની માતા પોતાનાં રાચરચીલાં સાથે લઈ દીકરી સાથે રહેતી. શાસ્ત્રીજીની પાંત્રીસ વર્ષની ઉંમરે ગૌરીનો જન્મ થયો હતો. પોતે અનુભવી અને વિચારશીલ હઈ ગૌરીને ઉત્તમ શિક્ષણ આપી-તેનો શુદ્ધચાત્રમ સુધારવો એવી તેની પ્રયત્ન ધમિજ હતી.

ગૌરી રમતી હતી, એવામાં છેટે બે જણને આવતા જોયા. ગૌરી મા પાસે દોડીને બોલી “બા રતિભાઈ આવે છે” રતિભાઈ નેની-જ યાત્રિનો હતો અને ગૌરીને બાણ-પવા આવતો. તે બન્ને જણ પાસે આવી પહોંચ્યા. ગંગાબાઈ બોલ્યાં:-“અહો આજ તો કંઈ આ તરફ આવી ચડ્યા ?” “હવે આવ્યા હતા, પણ આપને જોવાથી આ તરફ આવ્યા” રતિએ જવાબ દીધો. માતાની ધીમી સુચનાથી ગૌરી ત્યાંથી દોડી ગઈ. ગંગાબાઈ વાત કરવા લાગ્યાં-“આ જ તમારી ફાઈન દીકરા કે ? શું બળે છે ? અને ક્યાં પરણ્યા છે ?”. અત્યંત એમણીસ વરસનો છોકરો કુર્વાશો તે બાળલગ્નની ગાઢીતગાર ગંગાબાઈને અસંભવિત લાગતાં સદજ જ હોય સવાસ તેના એકામાંથી નીકળ્યો. “દાઢ. એ જ, મારાં ફાઈબાએ પાંચ વર્ષના મૂખ્યા હતા. પ્રિયોવમની પરિક્ષા પસાદ કરી ગયે વર્ષે મેડીકલ કોલેજમાં (વૈદકની પાઠશાળામાં) દાખલ થયા છે. એમના પીતા તથા મારા પીતા લગ્ન માટે ઉતાવળ કરે છે પણ એમનો વિચાર હાલમાં નથી.” રતિના જવાબથી ગંગાન મનમાં નવી આશાનો ઉદય થયો. એટલામાં ગૌરી આવી ને માતા દાથમાં લીલા ઝીંઝરા (ચણા) અને “ચણીબોર” આપ્યાં. ગંગાએ ચંકરલાલને અને રતિલાલને આપ્યાં, અને આપતાં બોલ્યાં કે “અમારો જંગલનો, મેવો.” “એ પણ નવીન ઝીંજ જ છે ને” શંકરલાલે જવાબ દીધો, અને બધાં ઘેર ગયાં.

“મુંબઈ તો અલબેલી કદાવે જણીતી જગ માંબરે.”

મુંબઈ કે જે આજ કાલ અલકાપુરી નામ ધારણ કરી બેઠી છે તેના માંડરોડ રહેય-નપર એક વિદ્યાર્થી પોતાનો યોદ્ધા સામાન મૂકી ફરતો વિચારે છે કે-“અહો એક વર્ષ પુરૂં થયું! જેમ મારા મનમાં છે તેમ એના મનમાં હશે ખરું ? આવી રીતે અકસ્માત જવાબી મામા શું ધારશે ? રતિનું સમાધાન કેમ થશે ? લગ્નની આગણી કરવી કે એમ જોવો ?” પણ

એટલામાં તો ત્રણ મિત્રો આવી પહોંચ્યા અને વિચારમાં વિદ્ય પડ્યું. તેમાંથી એક હસતાં હસતાં બોલ્યો “શંકરલાલ તમે રજા પર શા માટે જતા હશો?” બાકીના બે વિનોદ જાણી હંસવા લાગ્યા; પણ શંકરને ખરું લાગ્યું. પરંતુ પોતાનો મનોભાવ છુપાવી બોલ્યો. “ત્યારે તમે શા માટે જાઓ છો?” જેના જવાબમાં હસતાં જ શંકરના હાથમાં ઢાગળ મેથો જે તેની ઓળો હતો, અને “વહેલા આવવા” વિનંતિ હતી. કારણ વાજળી લાગ્યું, પણ એટલામાં ટ્રેન (આગગાડી) આવી પહોંચી. વાત બધ પડી, ટ્રેનમાં બેઠા. ગાડી ઉપડી. વાંદ્રા, પાલઘડ, સુરત વગેરે સ્ટેશનો આવી ગયાં. શંકરને ઉતરવાનું સ્ટેશન આવ્યું. ઉતર્યો, ઘેર ગયો. મામા રતિલાલ વગેરેને મળ્યો. શંકરલાલ નવીન વાત માટે ઉતેજિત હતો. રતિલાલની વધુ શ્રીમંત પછી પીયર ગયેલ હોવાથી બહેને સાથે સવાનું હતું. શંકરે વાત છેડી, “તમારા કુટુંબનો વધારો જોઈ હું ખુશી થાઉં છું” “પણ તમે તો કુવાસળ રહેવાનું ધારી બેઠા છો કે શું?” વાતપર વાત નીકળતી ગઈ. રતિલાલ ઉપરના શંકરના ઢાગળો ગૌરી વાંચતી, તે સંબંધી કેટલાક પ્રશ્નો પૂછતી, ત્યારે આવનાર છે એ પ્રશ્નના ઉત્તર માટે આતુર હતી, વગેરે હકીકત રતિલાલ પાસેથી મળી. મામા મારફત માથું મોટલવાનું ચોક્કસ કરી સ્પર્ધા ગયા. સવાર થતાં નિલ નિયમ પ્રમાણે રતિલાલ ગૌરીને બહાવવા ગયો અને સાથે શંકરલાલ પણ ગયો. “ગૌરી” ના દિવસ દેવાથી ગૌરી રકાબીમાં રંગ લઈ ગોર પૂતળી હતી અને પાસે પાણીવાળીના દીકરાની વદુ ઊભી હતી તે બોલી—ગૌરીયા ગોર શા માટે પુછ્યે છીએ તે જાણો છો? અને ગોર પુછને શું માગો છો? ગૌરી બોલી “મને ખબર નથી; દીવાળી વદુ, ગોર શા માટે પુછ્યે છીએ?” દીવાળી વદુ બોલી “આ સારા પર માટે.” ગૌરી હસીને બોલી, દીક બાઈ આજ સધી ખબર નહોતી; આજે માથું પુંકે માતાજી શંકરલાલ સરખો જ પર આપજો.” બેઠતાં ગોર તરફ નમી, પણ જાણું જોતાં જ લજવાઈ ગઈ, કારણ તેણે રતિ અને શંકરને જોયા અને છેલ્લા શબ્દ સાંભળ્યા હશે એમ વહેમ પડ્યો. ઉતાવળી ચર્ચ યાળી લઈ અંદર જતા માંડી, પણ અદરમાત હાથમાંથી યાળી પડી ગઈ, આખો ચોઈ રંગ રંગ ચર્ચ ગયો, અને પહેલે પગથીએ અપશુકનનો વહેમ પડ્યો. પણ “લગ્નમાં જરા વિલગ થશે” એટલો વહેમ રહ્યો. બધા અંદર આવ્યા ગૌરીએ શંકર તરફ સહેજ નજર કરી પુછ્યું “ત્યારે આવ્યા?” “ગઈ રાત્રીએ.” ગૌરીની મા પણ અંદર આવી ખુશ ખબર પૂછી બહાર ગઈ. અને પોતાની પાસે “રતિલાલને મોટલવાનું માણસને કહી ગઈ. રતિલાલ ઉઠ્યો ને ઉઠતાં બોલ્યો કે “શંકરલાલ આ શંકરો જરા સમજાવો, હું જા પાસેથી. હમણાં આવું છું” કહી ગયો. શંકર સમજાવવા લાગ્યો પણ ગૌરી એક પણ જવાબ આપી સડી નહિ. શંકરને તાજેજ નેયેસો “બેરી-સ્ટર” નો ખેલ યાદ આવ્યો. રતિલાલ ખુશી થતો અંદર આવ્યો. શંકર તેની રીતભાતથી ખુશાલીનું કારણ સમજ્યો. બન્ને ઉઠ્યા. ગૌરી અને શંકરની દ્રષ્ટી કુદરતી રીતે જ એક બીજા તરફ ગઈ અને શંકર દ્રષ્ટીથી જ જાણે કહેતો હોય કે “હું જાણું છું કે તું મહાસ ઉપર ઘણુંજ પ્રીતિ રાખે છે, પણ કોમલ-પુષ્પ જેવી પ્રકૃતિવાળી અબળાઓ અને તેમાં પણ બાલક કુમારીકાઓમાં એટલું બધું પ્રાગલ્ભ્ય ક્યાંથી હોય કે સદેશો આવે?” ગૌરીની દ્રષ્ટી જ જાણ દેતી હોય કે “હું તો બાલક છું માટે સદેશો પણ શું કહાવવો હતો!

કારણ કે જો એમ કહું કે તમે મને બહુ બહાલા છો. તો પુનરુક્તી થાય; તમને હું બહાલી છું? એ તો જડ પ્રશ્ન કહેવાય; તમારા ઉપર મારો અતિશય પ્રેમ છે એવો વેશ્યાનું બોલવું કહેવાય, વગેરે." આવી રીતે જુદાં પડ્યાં. એજ રમખાંડો ગૌરી-શંકરનાં લમ થયાં અને રમ ઉપરાંત પ્લેગનું કારણ બતાવી શંકર આઠ દિવસ વધારે રોકાયો.

શંકરલાલને આ છેલ્લું વર્ષે હાલને તથા ગૌરીનાં માતા પીતા મરણીના ભોગ થવાથી શંકર ગૌરીને આ વખતે પોતાના સાથે મુંબઈ તેડી ગયો. તેઓ ટાપીવાલા ની સાલમાં રહેતાં. છેલ્લી પરિક્ષા નજીક આવી. નોટીસપર નોટીસ ફોર્મ બરવા માટે બહાર પડવા માંડી, તેમ, તેમ. શંકરની ચીંતા વધવા માંડી. પંદર પંદરનાં એ ટ્યુશનથી ધર ખર્ચ ચાલતું. મુંબઈનું ખર્ચ !! તેમાંથી શું બચે ! ક્યાંથી મદદ મળે તેમ ન હતું. શંકરના પીતાની મરણ મેટ્રીકથી આગળ બહાવવાની ન હતી. તેનું મુખ્ય કારણ નવી માનું હતું. તે વખતે વખત તેના પીતાને કહેતી કે " પછી અમે શું બીજા માગીએ ? એ છોકરો અમને સારી રીતે રાખે નહિ, બીજાને કાઢને હશે નહિ, કાકા ટળી બગીચા થવા બેઠા છે, બહુ રહેશે અને બાઈડીને લઈ ચાલે જશે, આમારો તમારો કોઈ બાવ પૂજનાર નથી, વગેરે." રાજ. સાંગલેશી થોડી થોડી વાતની મોટી અમર એ થઈ કે હ માસની ફી પીતા પાસેથી અને હ માસની ફી મામા પાસેથી લઈ અભ્યાસ આગળ ચલાવવો પડ્યો. ૧૫૦ રૂ. વર્ષની ફી, તે સિવાય ચોપડીઓ વગેરેનું ખર્ચ. દરનું શું ? ગૌરીનાં મામાપ અપુત્ર મુઆથી બધી મીલકત કાકાના દીકરાના હાથમાં મળ હતી. અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી તે પર વધારે લક્ષ આપવાનું શંકર-ગૌરીને કહેતો સાસરાં તરફથી દાગીનામાં ગૌરીને શંકરને મળેલ હતો. ગૌરી આભુપણ માટે ઈનેજર નહોતી. તેને શંકરથી મનોપ દતો. શંકરની પ્રેમી નજર તેને દાગીનાથી વધારે મનોપ આપતી. સવારના આઠથી સાંજના હ સુધી શંકરને કોલેજમાં રહેવું પડતું. તે સિવાય "ડીલીવરી" (બાલકનન્મ) ના કેસ વખતે રાતની પાંચ કોઈ કોઈ વખત ટ્યુટી (કામની ફરજ) આપતી. દર્મેશના નિયમ મુજબ આજે પાંચ ગૌરી રાત્રી જોતી હોય હતી. શંકરલાલ ઘેર આગે પણ ગૌરીના સ્પીતને આજે સંતોષકારક પ્રતિધ્વની થયો નહિ. હજાર સવાલનો શંકરલાલે હસતાં એટલેજ જવાબ દીધો કે- " કંઈ નથી, આજે એવરેસ્ટના (ચાકરાવના) કેસને સીધે પછું-કામ હતું તેથી હું જરા થાકી ગયો છું; ચીંતા કરીશ નહિ " કહી સ્વપ્ન ગયો. ગૌરી થોડીવાર બિટી દીધો બોલો કરવા જતાં કોઠના ખીસામાંથી જરા બહાર દેખાતો દાગળ નજરે પડ્યો. કંઈક વિચાર સ્ફુરી આવતાં-લીધો. તે રતિલાલનો દતો. તેમાં નીચેની મતલબનું લખાણ હતું, " તમારા મંગાવેલ પૈસા હું આ વખતે મોકલવા અશક્ત છું કારણ કે મારા પીતાના મરણમાં મને બે ગદીના અગાઉ મોટું ખર્ચ થયું છે અને હાલ જોડેના ધર બાબત કેસ સાથે બે જોધી-લાચાર છું. તોપણ ત્યાંથી સગવડ થઈ શકે તેમ નજ દોષ તો તમારી બાબતોને એકાદ દાગીનો મોકલી આપું વગેરે." ગૌરીએ કારણ જાણ્યું, પતિહૃદયની કુંચી હાથમાં માનવા લાગી. શંકરલાલે કોલમાં પડ્યું ફેરવ્યું અને આંખ ઉપરી જતાં બોલ્યો, " ગૌરી ! હજી સુતી નથી ? ઉગ્મગરાથી માંદો પડીશ." ગૌરી પાસે આવી, ચીંતાનું કારણ વાતમાંજ કઢાવી લીધું. પોપરની મોદનમાળા વેચવાનું

બત્તાગૃહથી કબુલ કરાવી પતીની ચીંતા બાંધી કરી ગાનીમે ગૌરી; અને પરિક્ષા પછી ધધાસર થઈ આ બંધાને બદલે આવું આવું સખ ગૌરીને આપવું એ વિચારમાં શંકર; નિંદ્રાધીન થયાં.

મુંબરીની અંદર દરવા દરવાની સગવડ થણી છે, પણ પ્રેમી જોડાને માટે કોલાબા સંસ્થાનો એકાંત દરિયો વધારે સગવડ પાજો છે. ગૌરીને શંકર આજે ત્યાં દરવા થયાં હતાં. ચોતપર વાત નીકળતાં શંકર જોડ્યો, એ ખરૂં પણ પરીક્ષાનું પરિણામ જાણવા વગર શું ખબર પડે? ગૌરી-ખરૂં પણ છપ્પર સાઈન કરશે. પણ જુઓને હવે તો જુનમાં પણ આન્સ છે પણ આપણે છગ્ગાંટની માફક જે વિષયમાં નપાસ થાય એજ વિષયની ફરીથી પરીક્ષા આપવી આમ કેમ? હોરાલાસ ગયે વખતે સામ-સર્માંનીકળી ગયા હતાં, તેમાં આ વર્ષે પાસ થયા, તો જોમેટરીમાં નીકળી ગયા શંકર-ખરૂં છે પણ આજે બાપુનો કાગળ વાંચ્યો ને આપણને તેડાયે છે ગૌરી-હા એ પણ ઠીક; આપણે પરિણામ જાણ્યા પછી જાણ્યું મને લાગે છે કે ત્યાં સંધીમાં આપણી ગોડવણનું પણ મોકલ સર્જી જશે જુઓને આપણા લગ્નને ત્રણ વર્ષ થયાં તેમાં આ વખતે જ વધારેમાં વધારે એટલે ત્રણ મહિના આપણે સાથે રહ્યાં, નહિ તો ૨૦ કે ૨૫ દિવસ. ત્યાં તો આપની માનીતી કોલેજ આપને તેડાવી જ લેતી, પણ હવે તો કોલેજ કગ્તાં અમારૂં માન વધશે હો. શંકર હસીને જોડ્યો, “એમ કે? ત્યારે તો માનેતાં ખરાં. પણ જોને હું સવા મહીનો રજા ઉપર આવતો તેમાં પણ મારા ત્યાં ગયા પછી બે દિવસે બાપુને તાગ પિતા ઉપર કાગળ લખવાનું યાદ આવે, બે દિવસે તમને મશે, બે દિવસે મોઢલવી કે કેમ? તે નકી થાય, વળી સોડવા મોકલો એવો જવાબ લખાય, પાછો મેલવા આવો એવો જવાબ અહીંથી મળે, તૈયારીના એક બે દિવસ લેવાય, વળી એકાદ દિવસ ટ્રેન સુકાય, બે દિવસ મુસાફરીમાં થાય, આવી રીતે પંદર વીસ દિવસ પસાર થઈ જાય. ૧૫-૨૦ દિવસ સાથે રહીયે ત્યાં વડીલોની મનોવૃત્તીથી બે દિવસ અગાઉ ચાલતું પડે. કેટલી પંચાત?”

ગૌરી જોલી—“અને વળી ચાલતી વખત તો મલી સકાય પણ નહિ. વળી પત્ર-બવહારમાં કેટલી અડચણ પડતી? આપ અહીં હો એટલે દરકત નહિ આવતી હોય, પરંતુ આપના કેટલાક કાગળ મને ફસબાર દિવસે ચલતા, કેટલાક રજાતા અનુયાયે હોય આવતા અને કેટલાક ગુમજ થઈ જતા. મારું કરશે પણ આપણા વડીલોને શું એમનું નાનપણ યાદ નહિ આવતું હોય?” “અહો! બંસ ખસ, આપને વડીલ થવાનો વખત આવે ત્યારે આ બધા દિવસ યાદ રાખજો ને, ફક્ત શંકરે કહ્યું. પણ હમણાં જ શું છે? એ બધું ખરૂં પણ પેલું રાજનગરનું નવું માસીક બહાર પડે છે તે બાબત આપ મને શું કહેતા હતા?” શંકર-“હા બરાબર. જોને હજી તો ત્રણ વર્ષ થયાં બહાર પડે છે; લાઇનસર થયા પછી મર્ચ પ્રકારે બનતી મદદથી તે પત્રને ઉત્તમ સ્થિતિએ પહોંચાડવું એ મારો દ્રઢ નિશ્ચય છે.” ઘડીવાળામાં હા થવાથી અને હાથમાં ને ઘેર ગયાં.

પાસ થયાના ખબર મળેલા છે. તેની સાથે, રાજ્યમાંથી એક રાજ્યમાં ચંકરતી નીમ-
લુકના ખબર તા. ૨૪ એ આવેલ છે. અહીંથી ૨૬ મી મેલમાં ઉપડવાનું નક્કી
થયું છે. ચંકરલાલનો વિચાર પહેલાં તો મુંબઈમાં જ પ્રેક્ટીસ (ધુધો) કરવાનો
હતો, પણ હમેશને માટે પ્લેગદુષીત જગ્યાએ રહેવું હીક ન હોય તો ગૌરીની મરણ તેમ
નહોતી. તે બંનેના અનદદ પ્રેમને કીધે ગૌરી ચંકરની મનોરતીને શાંતિ આપવા મુંબઈ
પસંદ કરના સાગી, ત્યારે ચંકર પ્રીયતમાની જિતિને આનંદ આપવા તે નોકરી માટે
પ્રુથી બુલાવવા લાગ્યો છેવટ નોકરીનું જ એકસ યત્ન આજે મિત્ર મંડળ બંને
સ્નેહીયોને “ટીપીન”, (મીજમાની) આપવું કરાવ્યું હતું. ગૌરી વહેલી જાડી ઉમંગથી
કામ કરવા લાગી. વચ્ચે ચંકર તરફ પ્રેમદ્રષ્ટી કરવા સુકતી નહિ. અને તેના પ્રતિકર
ચંકર એ ફીતથી જ આપતો. પાંચ વાગી ગયા. પરાણા આવવા લાગ્યા આ સંગી પર
મૂકાઈ ગઈ. ખાલારકાળીના અવાજ થવા લાગ્યા. બધી તૈયારી થઈ બહુ મટે દ્યુ
કે બહાર ફરી આવ્યા પછી આ વગેરેનું સમજવું. બધા નીચે ઉતર્યા. ગૌરીએ ધીમેથી હસતાં
હયું કે, “અમને મૂકીને એકલા ગમ્મત રવા પધાર્યો?” ચંકરે હસીને હલવાન દીધું
અને જતાં જતાં ફરી ફરી બારીએ ઊભેલી ગૌરી તરફ જોયું. સ્વર્ણપુરથી કુસુદને તથા
નીકળતો સરસ્વતિચંદ્ર યાદ આવ્યો, પોતાની અને તેની સ્થિતિ સરખાવવા લાગ્યો, પણ
સ્નેહીયો સાથે વાતોમાં પડતાં વિચરી ગયો. ગૌરી બારીમાં જ ઊભી રહી પતિ દેખાવ ત્યાં
સુધી એક જ નજરથી જોઈ રહી અને

“ક્યારે દેખીશ મારો કદાનરે એકવ કહેજેરે મુજને.”

: એ સોડીક રાસડો યાદ આવ્યો. ફરી ફરી ગવાઈ ગયો. ગવાતાં ગવાતાં દેખીતું કારણ
ન હોવા છતાં રોવાઈ ગયું. રોતાં રોતાં જ સુવાઈ ગયું. ને ચંકરની મધુર સુતિનાં દર્શન
સ્વપ્નામાં જ કરવા લાગી. પરંતુ કલાકના અંદર જ માણસના કોલાહલથી ગૌરી જાગી
ઊઠી. શું જોયું? ચંકરલાલનું શબ !!! ગૌરીનાં કમનથીય કહો, વિકટોરિયા વાળાની બીન
આવડત કહો, દૂધ વાળાની બેદરકારી કહો, કે પોલીસની પુરતી દેખરખની આમી કહો,
પણ વિકટોરીયાને દૂધ અકરમાત બટકાતાં આ પરિણામ આવ્યું. ગૌરી નીરાધાર થઈ.
બસતા જલતાં રેતીનાં રાંધ વચ્ચેનું લીલું પિસામનું એરું એક જાડ બળી ગયું. બર સ-
સુદ્ર વચ્ચે જે વહાણનો આધાર હતો એજ વહાણ ધુડી ગયું. ખીલતું જ મુલાખ ખરી
ગયું. વાંચનાર બહેનીઓ અને બંધુઓ !!! સેખક પર નિર્દયતા ને કહોરતાનો આરોપ
આવશે, પણ આવા અથવા તો આને મહત્તાજ બનાવ નથી બમતા!

એરે સમયાને મેનાં એકલી પ્રજુના પરજુના ગાય રે
ચંકરની સુતિ મનોહરી” સરસ્વતિચંદ્ર.

(અપૂર્ણ)

નિશા.

વર્તમાનરંગ.

લગ્ન પ્રસંગે ઉપદેશ—હિન્દુ લગ્ન પ્રસંગે હસ્તમેલાપ સમયે તેમ ચોરીમાં સમપદીના ફેરા ફરતાં વરકન્યા કેટલીક પ્રતિષ્ઠા કરે છે. આને કાંઈક મળતો દિવાળ જાપાનિક લોકોમાં છે તે લક્ષમાં લેવા જોવો છે. માનવજીવનમાં લગ્ન એ ઘણો અગત્યનો અને ગંભીર પ્રશ્ન છે. તેની ગંભીરતા, તેના ધર્મ, બાળ વયે થતાં લગ્ન અતે કેળવણીની ખામીને લીધે ઔપચારિક સમજી શકતાં નથી તેથી ઘણા પ્રકારના સાંસારિક અને સામાજિક અનર્થ ઉત્પન્ન થવા પામે છે. હિન્દુ લગ્નવિધિમાં વરવધૂના-પતિપત્નીના ધર્મ દર્શાવનારાં, વધુવરે પોતે જ બોલવાનાં, કેટલાંક વચનો નિર્માણ કરવામાં આવ્યાં છે તે ઘણાં ઉત્તમ છે, અને જે હેતુથી તે રચાયાં છે તે હેતુ પાર પડવા માટે તે વચનો અસલ સંસ્કૃતમાં યા સંસ્કૃત ન બાળ્યનાં વરવધૂ પામે શુભરાતીમાં પણ જે પ્રસંગે તે બોલાતાં હોય તે સમયે બોલાવાયેલી વિધિની અમલ ગંભીરના ધણે આંગે જાળવવાઈ રહેવાતો મંભવ છે. લગ્નપ્રસંગ ધણો પવિત્ર અને માંગમિત્રિક પ્રસંગ છે. આ વખતે વરવધૂનાં આત્મકરણ ઘણે ભાગે નિર્મળ અને નિષ્કાલસ હોય છે. આ વખતે તેઓ જે પ્રતિષ્ઠા કરે, વૃદ્ધાદિ કરે, તેની તેમના અવિચ્છિન્ના જીવનપર ઘણી મારી અમર ગદી પરિણામે તેમનું સામાજિક જીવન સુખમય, વૃદ્ધગદીન નીવડે એમાં કશો શક નથી. આથી છે કે હિન્દુ જાગૃતમાજના તેમ બિન બિન જ્ઞાનિના અગ્રેસરો આ વિધિનું ગાંબીયં અને ગાંધ્યના ચિંચારી તે આજત ઘટતાં પગલાં લેશે. જાપાનમાં એક એવો દિવાળ છે કે લગ્નને દિવસે સવારે કન્યાની માતા કન્યાને નીચે પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે:—

(૧) જે સમયથી ત્હાં લગ્ન થયું ત્યારથી તું મારી પુત્રી થતી આંખ પડી છે; તેટલા મારે જેમ અભાદ સુધી તું નારા પિનાળી આશાને આધીન ગદી તે જ મુજબ હવે ત્હારે ત્હારાં માનુ મમતાની નાભેદારી વહાવતી.

(૨) ત્હારાં લગ્ન થયા પછી ત્હારો પતિ ત્હારો એકલો માલિક છે. હમેશાં નમ્ર સ્વભાવ અને સભ્ય રીતભાત સમજજો. ઓનો સંદાંતમ શુભ અડધું પતિબક્તિ છે.

(૩) ત્હારી સાસુથી હમેશાં મળતી રહેજો; હમેશાં ચહેરા હસમુખો રાખજો.

(૪) કદી ઈર્ષ્યા લાવતી ના; કારણ કે ઈર્ષ્યાથી તારા પતિની પ્રીતિ ત્હારાપરથી ખસી જશે.

(૫) વિવાદ યા વાનચિનમાં ત્હારાં પતિનું કહેવું જોડું હોય તો પણ ત્હારે મિત્તળ જોવો નહિ, ધૈર્ય રાખવું અને જ્યારે તે શાંત થાય ત્યારે તેની બૂલ બાળત નમ્રતા સાથે વાત કરવી.

(૬) બદુબોલાં ન થવું; વચ્ચે ટકટક ન કરવું, ત્હારાં પડોશીઓની નિંદા કરીશ નહિ. અસલ બાપજી કરીશ નહિ.

(૭) સ્વધારે વહેલી ઉઠજો. રાત્રીએ મોડી સુજો; મદ્યપાન કરીશ નહિ. ૫૦ વર્ષનું ત્હાં વય ન થાય ત્યાં સુધી જાહેર મેલાવણ અને લોકોની બીડમાં જતી ના.

(૮) કોઈ પણ જોશી પામે ત્હાં બામ્બ નરીજ જોવણવીશ નહિ.

(૯) ઘરનો કારભાર સારી રીતે ચલવજો-ઘરખટલાનો વહીવટ ઠરકસરથી કરજો.

(૧૦) જો કે હજુ તું યુવાન છે અને યુવાવસ્થામાં પરણી છે પણ ઘણા યુવાન મં-
ડોમાં જતી નહિ.

(૧૧) ઘણું બપકાદાર તથા નવનવાં લૂમડાંનો શોખ રાખીશ નહિ, હમેશાં સ્વચ્છ
અને સમયાદિ પહેરવેશ રાખજો.

(૧૨) તારા પિતાની પ્રતિષ્ઠા અને દોહનની મગફરી કદી પણ ન રાખીશ. તારો
પિતા ઘણો ધનવાન હોય પણ તેનો કશો ઇસારો તારા પતિનાં સંબંધીઓ આગળ કરીશ નહિ.

* * * * *

સ્વદેશમાં બનેલો માલ વાપરવાની હીલચાલ:—એક એવો સમય હતો કે
આપણો દેશ હિન્દુસ્થાન દુનરકતા તથા ઉદ્યોગોમાં એટલો આગળ પડતો હતો કે દેશને
જોઈતી વસ્તુઓ દેશમાં બનતી, તેટલું જ નહિ પરંતુ જગતના બીજા દેશો દક્ષિણ, અર-
બિયાન તુર્કસ્થાન, ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ, સ્પેન અને પોર્તુગાલમાં પણ જૂદા જૂદા માલ આ દેશથી
જતો. આથી દેશના પૈસા દેશમાં જ રહેતા. તે ઉપરાંત પરદેશ માલ જવાથી પરદેશના
પૈસા અને ખેંચાઈ આવતા. આપણું દેશી માલ વાપરવાની, દેશી માલને, દેશી કારીગ-
રીને ઉત્તેજન આપવાની જોઈએ તેવી કુદરત નહિ હોવાથી આપણા દેશના ઘણા ધંધા
દુનર ભાગી પડ્યા છે અને નવા ધંધા દુનર ઉભા કરવા માટે લોકો તરફથી જોઈએ તેટલું
લગાવ આપતું નથી. આથી નાની મોટી દરેક વસ્તુ માટે પરદેશપર, ઇંગ્લાંડ, અમેરિકા, ફ્રાન્સ
જર્મની ઓસ્ટ્રિયા વગેરે દેશોપર આપણે આધાર રાખતા થયા છીએ અને આપણા કરોડો
રૂપિયા પરદેશ ખાતે દર વર્ષે ખેંચાઈ જઈ વર્ષે વર્ષે પ્રતિ વર્ષે આપણે નિર્ધન થતા જઈએ
છીએ. આપણા દેશને જોઈતો કાપડ વગેરે દરેક માલ આપણા દેશમાં જ બને અને તેને
દેશાભિમાની સ્ત્રીપુરુષો તરફથી જોઈએ તેવું ઉત્તેજન મળે તો દેશનો પૈસો દેશમાં જ રહે
અને લોકો ધનવાન થાય. ત્રીસ આગીસ વર્ષથી દેશી કારીગરીને, દેશી માલને ઉત્તેજન
આપવા માટે, દેશની ઔદ્યોગિક રિયનિ સુધારવાને માટે કેટલાક કુટા પ્રયત્ન થયે થયા છે.
પરંતુ બંગાળા ઇલાકાના બે ભાગ પાડવાની સરકારની હીલચાલ પછી આ પ્રયત્નો આખા
દેશના લોકો તરફથી એક સાથે થવા લાગ્યા છે અને સ્ત્રીઓ પણ તેમાં ભાગ લે છે એ
વિશેષ આનંદજનક અને આશાજનક છે. આ હીલચાલના સંજોગમાં પૂતા ખાતે મળેલી
સ્ત્રીસભામાં મિસિસ સરસ્વતીબાઈ બાનુએ પ્રસ્તુત વિષયપર ઘણું બોધજનક અને રસિક
બાપણુ આપ્યું હતું તેનો સાદ નીચે મુજબ છે:—

પ્રિય ભગિનીઓ, શ્રી મંજુપતિ, શ્રી ચંદર અને શ્રી અંબા માતાને નમસ્કાર કરી
આ દેવતાઓ ખાસે એમ માથું ધું કે એ દેવતાઓ અમારું સોભાગ્ય અખંડ રાખે. અ-
મોને ઉત્તમ ગૃહણી, સારી માતા, સારી વદુ અને સારી સાસુ બનાવીને અમારા ધરના
માલુસોને સુખી કરો, અમારા દાન ધર્મ વડે અમારી જહોનેને ઉપયોગી થઈએ અને
ધન્ય અમારા ઉપર પ્રેમ રાખે.

આપણા દયાળુ રાજાએ બૈરાંઓને શીખવવાને કેટલી બધી ખટપટ કરેલી છે.
આગળ સ્ત્રીઓ કેળવણી લેતી ન હતી એ અમારું દહેતું નથી પણ હાલના જેટલી આ-
ગળ જોઈ નહોતી. માટે આપણે સુધરેલી દબે દલદી કંક સા માટે કરવાં નહીં? આ-

પણે એકઠાં થઇએ અને રીતસર કામ કરીએ તો આપણાપરથી સંસારનો બોજો ધણો ઓછો થાય. મારા વિચાર પ્રમાણે હકત હલદી કંકુ લઈ જવા કરતાં આવી રીતે મળવાની કાંઈક રીત કાઢીએ તો આપણને કેટલો શયદો થાય અને તેથી આપણાં બાળકો સારા થાય અને આપણો સંસાર પણ સારો થાય. આપણે સ્ત્રીઓ સુંદર પદાર્થ ઉપર મોહી પડી હલ હાથે છીએ. આમજ એક ઠેકાણે હું હલદી કંકુ લેવા ગઈ હતી અને ત્યાં બે ત્રણ સ્ત્રીઓની સુંદર હામડી, સુંદરીઓ જોઈ તે સુંદરી હલકી સુતરની, ઉપર વેશ સાથે બમકાદાર હોઈ મેં પણ જીજ્ઞાસા દીવસે તેવી સુંદરી ખરીદી તે દીવસના સર્વજન પૂછવું નહીં. પણ આઠ દિવસમાં તે સુંદરી કાઠી ગઈ અને આઠ દીવસ પછી વાંસડા ઉપર ચુકવી હતી, તે ખેંચતાં ચરર કરતાં થાટી ગઈ. મારા બે રૂપિયા ફામટ, ગયા. જો સોલાપુર ઘાટની લીધી હોત તો તેમ થાત નહીં. પણ આપણે વીલાયતી દેખાવનો, સુંદર પણ ટકાવમાં નબળો, માલ ખરીદીએ છીએ. આવો અનુભવ ઘેરઘેર થાય છે પણ અમુક વસ્તુ ખરાબ છે એમ સ્ત્રીને કહે કોણ? આવા મેળાવડામાં તેવી વાતો થાય તો કેટલું સારું?

આપણને ઉત્તમ વસ્તુઓ જોઈએ તો આપણા વણકરોને જણાવો. તેઓને ઉત્તેજન આપી તેઓનો માલ ખરીદો. પછી જુઓ કે આપણે માટે ઉત્તમ માલ તૈયાર થાય છે કે નહિ? માટે આજે આપણો નિશ્ચય કરવો જોઈએ કે આપણે વીલાયતી સુંદરીઓ નહિ ખરીદીએ. આપણે સત્ય સ્ત્રીઓએ તેનો માલ કદી પણ લેવો જોઈએ નહિ.

બીજી રીતે આપણે વીલાયતી રમકડાં, કાચના હાથી, ઘોડા, આમગાડી, કુસ્તી ખેલનારા પહેલવાન, વાળ, વિગેરે પુષ્કળ જણસ ખરીદીએ છીએ. પણ ખર્ચ પુછા તો આ કેટલા દીવસ ટકે છે? મારા પહેલા છોકરા વખતે એક પાટી (ટાપરો) બરીને કાચનાં રમકડાં મેં આપ્યાં હતાં અને છોકરાના હાથમાં આપ્યાં કે બે ચાર ફાટી નાંખ્યાં તરતજ તાળા કુંચીમાં તે રમકડાં મુકી દીધાં, અને તેને બદલે લાકડાનાં રમકડાં આપ્યાં તે હજુ સુધી ચાલે છે. આ લાકડાની ગાડી અને બાળકને પુટવાની ધાસ્તીજ નહીં. તે દેશી રમકડાં સુંદર હોતાં નથી તેમજ તેમના ઉપર રંગ પણ આવતો નથી એ ખર્ચ છે પણ સુંદરતા માટે આપણે કેટલા પૈસા ખર્ચવા. આપણે પૈસા ખર્ચી કાચનાં રમકડાં અપાવીએ ને તે પુટી જાય, આપણે શુરસે થઈએ, અને બાળકો રડે અને બીજા હાથ ઉપર આપણા દેશના સુધારો પણ આપણા નામે રડે. નાનાં લાકડાનાં રમકડાં બનાવી માર પૈસા સુધારના છોકરા પેદા કરતા હતા તે ધંધો હવે શું નથી બુઝ્યો? સુંદર માડીઓ બનાવવાનું સુધારને કઠીયું તો તે શા માટે નહીં બનાવે.

માટે જે કાંઈ પૈસા તમારે નાંખવા હોય તે દેશી માલમાં નાંખવા એમ હું હાથ જોડી તમારી પાસે માંચુ છું. તેમજ આપણે હાલમાં છોકરાઓને હોસંધી પોલકા ટાપી વિગેરે કરાવીએ દઈએ. આપણા જુના અંગરખા વીગેરે મેં પેશુ આ સંધળું કાપડ ક્યાંથી આવે છે? આપણા દેશની છપેલીએ છાંટ આવે છે પણ આપણે તે તરફ લક્ષ્ય ક્યાં આપીએ છીએ? મારા વીચાર પ્રમાણે આપણી સુંદરતાની કામના પ્રમાણે બજારમાં સ્વદેશી માલ મળી શકે છે. આપણા દેશી ધોળીએ ધોળેલું કપડું આપણે મંદીરમાં પહેરતા નથી પણ સાત સમુદ્રની પેલી તરફ બેજાથી બરેલો માલ આપણે પુશીયા મંદીરમાં પહેરીને જઈએ છીએ.

સ્ત્રીઓથી જ લખાયેલો ખાસ અંક

સુન્દરી સુખોદ

વર્ષ ૩ લું] ઈ. સ. ૧૯૦૫ જાન્યુઆરી—પૌષ વિ. સં. ૧૯૬૨. [અંક ૫ માં.

એક ભગિનીનાં આશીર્વાચન

(હરિજીત.)

જે કાર્ય મ્હાન સિરે ધરુ તે પાર પ્રભુજી પાડજો,
આશિષ દઈ આ આર્ય બહેનોને સદા સુધારજો;
પ્રતિ દિવસ વિશુ વહણી કરો ગુણ “ સુન્દરીસુખોદ ” ની
આશા કરો પરિપૂર્ણ, એ દિનજન્યુ ! ‘બન્યુસમાજ’ ની

વાર્તાલહરિ.

ગૌરી.

(ગણા અંકથી આરુ.)

ગૌરી વિધવા થઈ છે, સાસુ પાસે છે. ક્યાં નવય ? તેનો પ્રિય શંકર આ દુનિયામાં નથી. સાસુને વૈષ્ણવ પંથ હતો પણ કોણ જાણે ગૌરીને તે વૈષ્ણવી પંથ ઉપર બિલકભાવ જ નહોતો. એટલામાં ધનસ્વામલાલજી મહારાજ તે શહેરમાં પધાર્યા. ઘેર ઘેર રામણી થવા લાગી. ગૌરીની ધાર્મિક સાસુએ પણ પોતાને ઘેર પધરામણી કરી, આના અને રક્ષક કરતાં પણ ગૌરીને જ આરતી કરવા ઉઠતું પડ્યું અને અનિશ્ચયથી પણ ગળ વધતું પડ્યું. આરતી ઉતારવા લાગી અને મહારાજશ્રીએ ખીસામાંથી ફેશનીબલ કાચાળ કાઢી જોયું અને ગૌરી સામું જોયું. ગૌરી ચરચરી ગઈ. વરસ પૂરું થઈ રહેતાં કોઈકે રીવાજ પીયર આવી. ત્યાં તેને ખબર મળ્યા કે તે ધનસ્વામલાલજી મહારાજ પણ બાબુલનાથના બાવાજીને બાઈ કોઈ લુચ્ચે મારવાડી ખેડું નામ ધરી ધાર્મિક લોકો ધૂતી ગયે. ગૌરીને પિયરમાં નાની મા સિવાય કોઈ નહોતું. ત્યાં આવ્યા પછી માસીકે ફેશનીબલ ઉપજની મોલકત ગૌરીને મલી. ગૌરી ફેટલીક વખત નાની માના ખોળામાં સૂતી આકાશ તરફ જોતી, અને આવી જ સ્થિતિમાં એક વખત શંકર પાસે પણ હતી યાદ લાવી આંસુ પાડતી, ફેટલીક વખત ડોશી પાસેથી ભાગવતનો સાર સાંભળતી, ફેટ વખત દમયંતી ને દ્રૌપદીની સ્તુતી સાંભળતી. અને કવચીત શંકરની પ્રીય સ્ત્રી સાર લઈ કેશવકૃતિ વગેરેમાંથી બજન ગાતી. ડોશી પુત્રીને આનુમોદન આપતી. તોપણ કરની મુર્તિ પણ માટે પણ દૃષ્ટીથી ખસતી જ નહિ. દેવમંદીરમાં પણ શંકરની મુર્તિનાં દર્શન થતાં.

એક દિવસ સાંજે ગૌરી આંજણમાં બેઠી હતી. સામે રોશનનો રસ્તો નજરે પડતો. એક વખત એ જ રસ્તેથી હમગમર શંકર પાસે ગઈ હતી અને આશા ત્યાંથી જ પાછી આવી હતી, તે યાદ આવ્યું. હજાર વિચાર થયા અને લય પામ્યા છે નજર આકાશ તરફ ગઈ જોઈ રહી. અનિર્મિત દૃષ્ટિથી જોઈ જ રહી. બાલક ભાવથી જ રહી. અજણ્યાં જોનારને તો તારાની ગણતરી કરે છે કે શું ? એવો આભાસ યાવ જ આવતો દૃષ્ટીથી જોઈ રહી. છેવટ આજસ મરડી બાંધમાંથી બહી હોય તેમ બહી થઈને એ “બસ એમજ કરું ‘સિરટર્સ’ ના ધર્મ ઉત્તમ ને પરાપકારી છે. આજે જ કાંગળ લખવે વિચાર દ્રઢ કરી મુંબાઈની એક મોટી કોલેજ કે જોનો પ્રેસિડન્ટ પાદરી હતો તેના પર તારાની અભિલાષ માટે કાગળ લખ્યો. પરંતુ તેને જવાબ મળ્યો કે “તમારો વિચાર સા છે પણ હિંદુ ધર્મ હઈ સિરટર્સને લાયક નથી. હા, જો હિંદુ ધર્મ છોડી ખ્રીસ્તિય

અવલખન કરો તો હું તમારે માટે બલામણુ કરી ચક્ર વગેરે." ગૌરી તદન નિરાશ થઇ ગઈ ને બોલી બીજી "હીક, હિંદુ ધર્મને હીધે નાલાયક ? હશે, સૂર્ય છોડશે પરંતુ પ્રભુ છોડશે નહિ." એટલામાં તેની નાની મા આવો બેઠી. વાત પર વાત ચાલતાં ગૌરી બોલી "મારા દુઃખમય સંસારમાં જીવવાનું પ્રયોજન શું છે ? હવે તો આપણાંતથી પણ મૃત્યુ જ ઉત્તમ લાગે છે." સંસારની અનુભવિયણુ ડોશી ગૌરીના વાંસા પર કાચ ફેરવતી બોલી "દીકરી ! મરવામાં તો કાંઈ મુશ્કેલી નથી પણ વિધવાને મરતાં પણ સુખ નથી; કારણ કે એવા અકસ્માત મૃત્યુથી દુનિયાં તેનું કારણ અવળું જ કદાપી કહે છે કે 'કોણ જાણે શું કાણું ધોણું' કયું હશે તે મર્દ, અથવા આખરે જવા વખત આવ્યો એટલે મૂઢ.' આવાં આવાં આજ એટલે છે. બેન વિધવાને માટે તો એણેજ માં", "વિધવાને માટે જમને લાં પણ જગ્યા નથી જ," ગૌરી બોલતી બોલતી રોઈ પડી. વાત પર વાત નીકળતાં વિધવાવસ્થાની અનુભવિયણુ ડોશીથી અજાણતાં અરધું વાક્ય નીકળી ગયું, પણ ગૌરીની દસા કદાપી સાંવધં થઇ વાક્ય અધૂરું જ રાખ્યું; અને વાક્યનો બાવાર્ય સમજી જઇ તે વાક્ય ગૌરીએ જ પુરું કર્યું. "ત્રીજે દિવસે ડોશીની અનુભવી નાનાં પાકીટ સાથે ગૌરી મુંબઈ જવા ઉપડી. મુંબાઈ જવાનું કારણ પોતાના દુઃખથી અનુભવી થઇ નિરાધાર બાલ. વિધવા માટે "વિધવાગ્રમ" બંધાવા તેની ઇચ્છા હતી. મુંબઈમાં પોતાનાં કેટલાંક એજાગ્રીતાં હતાં પણ કેટલોક વિચાર કરી ગૌરી વીશીમાં ઉતરી. મુંબઈના શેઠીપાઓ માટે ગૌરીને જાણે અભિપ્રાય હતો. વાલકેશ્વરમાં રહેતા એક ગૃહસ્થે સંબલપુરમાં કસ્ટીયાલ બંધાવી હતી તેને અરજ કરતાં જવાબ મળ્યો કે "હાલમાં વાંઢસરોયની પધ-રામણીમાં અમને ઘણું ખર્ચ થઈ ગયેલ હોવાથી તે પર ધ્યાન આપી શકતા નથી." મંદાલક્ષ્મીના શેઠીપા પાસેથી પણ એવો જ નિરાશા ભરેલો જવાબ મળ્યો, અને વૃદ્ધરામોશી પાસેથી ખબર મળ્યા કે "હમણાં શેઠજી શેરીય થવા મહેનત કરે છે. પાર્લીની મંજુરી મંજી ગઈ છે. અમુક ઈંગ્રેજ અધિકારીને લાં મોટી કીમતનો ખાતો તથા અમુક અધિકારીની મેમને હીરાની વીંટી બેટ મોકલી છે." ઘણી જ નિરાશ થઇ ગઈ પણ શરીથી વિચાર કર્યો કે "હશે આ કાંઈ મારા માટે નથી પરંતુ બાલ લમના દુષ્ટ રીવાજથી કે પ્રારબ્ધાનુસારે મારી બહેનીઓ દુઃખ ભોગવે છે, તેને માટે છે. એવા વિચારથી ફરી કાલજાદેથી ઉપર રહેતા એક શેઠને લાં અરજ કરી પણ એવો જવાબ મળ્યો કે "અમે તો વિધવાને પુનરલંકન કરી આશ્રય આપીએ છીએ અને અમારા મિત્રો પણ તેની રીતે આશ્રય આપવા તૈયાર છે." ગૌરી કોપેની કઠોર નંજર કરીને ચાંદી ગાઈ. ત્રીજે જ દિવસે "છોપી ચાંદીની આર્ગ"માં તે શેઠનો ૩૦૦૦ નો કપાસ બધી ગયો સાંભળ્યો. હદાસીથી પોતાને કતારે આવી ટપાલ રસ્તે મોકળ મૂક્યો. તેની નાનીનો હતો. કેટલીક જાણતાની વાત જાણા પછી ઘણું હતું કે "તમે મુંબઈ પુનરલંકન કરવા ગયા છો. એવું કેટલાંક નીચ માણસો કહી ચાલ્યા છે. પ્રભુ અને તમારી આતરી છે પણ હવે જલ્દી અગાધ તો હીક વગેરે." જાણતામાં હી કોમાયું, વૃદ્ધરામોશી હાથ પોચું મૂકી ગયું. રોઈ પડી. પેસા ચુકવી દેવામાં બેઠી. વતન ઉતરી કોઈની પણ મદદ વિના જાત મહેનતથી હત્યા કરવાનું દ્વ કર્યું.

ચરઆતમાં ગૌરીએ આડોશી પાડોશી અને સગાં, સંબંધી તેમજ સ્નેહીયોનાં બાલકને

વાર્તાઓ અને ગીતમાં બોધ આપવા માંડ્યો. તેમની લાયક કન્યાઓને પ્રસંગોપાત્ ગૃહશિક્ષણનું જ્ઞાન આપવા માંડ્યું. બરતશીવણ શીખવવા માંડ્યું. વૃદ્ધ ડોશીઓ અને ગૃહીણીઓ પાસે કથામાં વ્યવહારીક શિક્ષણના પ્રસંગો લાવી શિક્ષણ આપવા લાગી. અને મંદવાડ વખતે તેમની યોગ્ય સેવા કરવા લાગી.

+ + + + +

ગૌરીને છેલ્લી વખત મહ્યાને આજે આપણને છ એક મહીના થયા છે. હવે ગૌરીને ધડીની પણ નવરાશ નથી. ચાર વાગે ઉઠી નિસ કર્મ કરી ઇશ્વરમરણમાંથી સાત વાગે પરવારી, તરતજ દરદીની સંભાળ માટે ઇસ્પીતાલમાં જાય છે. ત્યાંથી નવ વાગે બાલાશ્રમમાં જઈ અનાથ બાલકની સંભાળ લે છે, ગામની અંદર રાજ્યતરફથી અનાથાશ્રમ હતું, પણ યોગ્ય અધિકારીની દેખરેખ ન હોવાથી સંતોષકારક રીતે તેનો લાભ અનાથો લઈ ચક્રતાં નહોતાં; તે પરથી અરજદાર રજા મેલવી દસથી અગીયારસુધી તેની સંભાળ માટે જાય છે. ૧૧ થી ૧૧૧ ઘેર આવી નાહીને સાદો ખોરાક લે છે, એટલામાં તો ૧૨-૧૨૧ થઈ સુવાથી કોઈ સલાહ મેલવવા, કોઈ દવા માટે, કોઈ શાંતિ માટે, તો કોઈ દિલાસા માટે એવાં દુઃખીને દરદી માણસની બરતી ગૌરીના આંગણમાં થતી. ગૌરી ગરીબ અનાથ વિધવા હતી, તેને ત્યાં ખુરશી કાચ નહોતાં. લીલા લીંબડની છયામાં સર્વ સાથે પોતે બેસતી ને યોગ્ય સલાહ દવા વગેરે આપતી. ત્યાર પછી એકાદ કલાક વેળાંતની કે તેવી ધર્મ વિષયની ચોપડીઓ વાંચતાં, એટલામાં ત્રણ થઈ જવાથી તેને ગામના અંદરનાં દુઃખી માણસોની બિમારોની અને નમાયાં બાલકની સંભાલ લેવા નીકળી જવું પડતું. ત્યાંથી પાંચ વાગે પરવારી કન્યાશાલામાં જતી. અઠવાડીયામાં ત્રણ કલાક બરતને માટે અને ત્રણ કલાક યોગ્ય “બાપણ” ને માટે ગોઠવેલ હતું. યોડાજ વખતમાં બાલાશ્રમનાં લાયક ઉમરનાં બાલકને રફસમાં મોકલવાની ગોઠવણ કરી આપી. તે સિવાય શીળાના ડોક્ટર બેદરકારીથી ગરીબ ને અચ્છાન સ્ત્રીનાં બાલકોને નખળા ને રોગી બાલકનો ચેપ લઈ શીળા કાઢે છે એવી વાત સાંભળવાથી તથા ખરી લાગવાથી સનીવાર બુધવારે તેને શીળાનો ડોક્ટર શીળા કાઢતો ત્યાં હાજર રહેવું પડતું. તે સિવાય વખત મળ્યે કોઈ કોઈ વખત તે રાજનગરના માસીકમાં ઉપયોગી લેખ મોકલતી. યોડાજ વખતમાં આખા ગામમાં “ગૌરી બ્લેન” નામને લોક વંદવા માંડ્યું. એક રાત્રીએ ગૌરીએ વિચિત્ર કૌતકમય સ્વપ્ન જોયું કે—

પોતે મોતીખંદર ઉપરથી માતાપીતા સાથે હોડીમાં બેઠી હતી. હોડી ચાલવા માંડી તોફાની પવન વાવા માંડ્યો. ચંકરતી હોડી દેખાણી. લાંબો હાથ કરી ચંકરે ગૌરીને પોતાની હોડીમાં લીધી. હૃદય ઉપર રાખી. માતાપીતાની હોડી અકસ્માત બુડી ગઈ. ગૌરી ચંકરનેજ આધારે સમુદ્ર તરવા લાગી. ચંકર અકસ્માત ઊભો થયો અને બોલ્યો, “હાલી ! મહાન પીતાને મ્હારી જરૂર છે, મને બોલાવે છે, મારે વગર વિશ્વને જવુંજ નોંધ્યે. મ્હારી ગેરહાજરીમાં આ સાગર કેવી રીતે તરી ચડે છે ? તે જોવાનો સમય છે. હું ત્યાં તમારી રાહ જોઈશ.” બોલતાંજ ચંકર ઊભો થયો. ગૌરીએ ‘દયામણે અવાજે’ રડતાંજ વિનંતિ

કરી, “નાથ ! પણ મને કોને આધારે મધ્ય સમુદ્રમાં ચૂકો છો ? મારી બલામણુ કોને કરો છો ?” “ગૌરી ! તને ! તારી નિર્મળ ભુદી, મારા તરફને સ્નેહ, અને તારા સ-
હયુષ્ણને આધારે તને મુકું છું. તારી બલામણુ મહાન પિતાને અને તેનીજ કોઈ અકળ
કળાથી સ્થાપિત થયેલી મારી બન્ધુસમાજને કહું છું.” છોડો સરી ગયેલ શંકર ચાલ્યો
ગયો. સામે કાંઠે જિભો રથેલો લાંથી અને ગૌરીની હોડી હતી ત્યાંથી તે બંને વચ્ચે એક
ઉન્નવળ પટો જણાયેલો. તે પટા ઉપર “દિવ્ય પ્રેમની કેદી” એટલા સુવર્ણ અક્ષર
સ્પષ્ટ જણાવાં લાગ્યા. ગૌરીની આસપાસ કેટલીક રેશમની ઝીણી દોરીયો બધાઈ ગઈ.
તેના ઉપર “પરોપકાર” “સતસંગ” “મનુષ્યકર્તવ્ય” “પ્રજુભક્તિ” વગેરે ઝીણા
અક્ષર વંચાતા હતા. ધૈર્ય ધરી પતિઆરા સીર ચડાવી ગૌરીએ—દિવ્ય પ્રેમના કેદીએ—
પોતાની હોડી સાવધાનતાથી શંકર તરફ દ્રષ્ટી રાખી ચલાવવા માંડી. સાથીવાળાં પ્રવાસી
જનો ઠગારા ખસાસીથી જૂસ ખાઈ જઈ આડે રસ્તે હોડી લઈ જતાં, ત્યારે ગૌરી શંકર
તરફજ પોતાની દ્રષ્ટી રાખી હોડી સપાટાખંધ ચલાવવા લાગી. તોપણ શંકર પાસે પ-
હોંચતાં વિસંબ થયો. ગૌરીનાં નયનમાં વર્ષા રતુ જણાઈ, આંસુનો પ્રવાહ ચાલ્યો, પણ
એટલાંમાં એક નવો બનાવ બન્યો. સમુદ્ર ઉપર આકાશમાંથી સુંદર પાંખોવાળું પક્ષીનું
વૃંદ ઉતર્યું. સભા ધઈ. વાદવિવાદ થયા. છેવટ પ્રવાસીયોને મદદ કરવાના ઉદ્દેશથી, સીધેજ
રસ્તે લઈ જવાના ઉદ્દેશથી, પુસ્તકનો પૂલ બાંધવો અને “માસીક સુંદરીમુખોધ” ની
કમાનથી બે પૂલને ટેકો આપવેલ એ ઠરાવ બહુ મતે પ્રસાર થયેલ સર્વ ઉડી ગયાં. એક
કલાપીજ જિભો રથેલો. તેનો રસ્તો બીજાં પક્ષીથી ઉલટો હતો. શંકર પાસેથી કલાપી
સભા માટેજ આવેલ હતો. ફરીથી તે ત્યાં જનાર હતો. તેણે ગૌરી તરફ વડીલ દ્રષ્ટીથી
જોયું, માયાબરી દ્રષ્ટીથી જોયું. શંકર તરફ ઉડ્યો, પણ ઉડતાં ઉડતાં કેટલેક સંબળા-
વ્યો કે—

“જાણી બાળાં સદન કરું, એવું છે એક લ્હાણું.”

ગૌરીનાં મુખમાંથી રોતાં રોતાં પણ નીકળી ગયું.

“સદિશો કહેજોને આધવ સ્થામને.”

ગૌરીનું બોલેલું કલાપીએ સાંભળ્યું હોય, તેમ આકાશમાં સ્થીર થયેલ સદિશો-વિ-
યોગી દંપતીનો સદિશો-લક્ષ જવાનું પરોપકારી કાર્ય કરવા ઉત્સાહી હોય તેમ લાગતાં
ગૌરી ફરીથી બોલી

“મહા મહાને મૈત્રી તોડી મારી,

જ્ઞાણ મહારા બર દરિયે વિસારી;

જ્ઞાતું તમને ઘટવું મોરારી,

આધવ મારી સુતી જઈ કહેતો.”

કલાપી ઉડી ગયો. શંકર પાસે સામે કાંઠે જિભો રથેલો વાત કરવા લાગ્યો. ગૌરી
દુરથીજ જોઈ રહી. ફરી શોકસાગર બરાબ રહેતાં નયન દારા ઇલકાઈ ગયેલ લંસ ને પો-
પટ પાસે આવ્યા. પોપટ ઉડતાંજ બોલ્યો કે—

“સ્થેતું ને ચક્રાણું જ્ઞેન સ્નેહમાં સમ્પાત્તું.”

તેને તેના મિત્ર હંમે રોકી આપ્યો કે—

“બહાલી બહાલી જ્ઞેની છાત્રો આપશે.”

ગૌરીને વધારે હિંમત આવી. વધારે ઉત્સાહ ને મહેનતથી પ્રેતાની હોડી ચલાવવા મોંડી અને ગૌરી શંકરને મલવા અતુર થઈ નહિ જોતું. થોડુંજ આપરણ રહ્યું, ન રહ્યું. શંકરે ગૌરીને લેવા હાથ લંબાવ્યો, ગૌરીએ હાથ આપવા લંબાવ્યો. એ સભ્યાં તે મળ્યાં. “બહાલા નાથ” શબ્દ નીકળ્યા ત નીકળ્યા ને આંખ ઉધડી ગઈ. અને—

સર્વે સદીપર સુલક્ષ્ણા મ્હારાં સમ્પાત્તું.

ગાતી ગાતી અને શંકરની મુર્તિ હૃદયમાં ધારણ કરી પોતાના પવિત્ર અને પરાપકારી કાર્યમાં લાગી ગઈ.

(સંપૂર્ણ.)

જ્ઞેન “નિશાં.”

૮

સુન્દર.

એક સાંસારિક જીવન.

(એક વિદ્યપી સનારી તરફથી મળેલી વાર્તા.)

સુન્દર બુદ્ધિશાળી છોકરો હતો તે સાથે તે ઉદ્યોગી પણ હતો. તેના માંબાપને તે એકનો એક હોવાથી તેમની ગુન્નસ પ્રભાવે તેને કેળવણી આપવાનો નિશ્ચય તેમણે કર્યો હતો. તેઓ તેને હરેક પ્રકારની સમ્પત્ત કરી આપતાં તથા સુખમાં રાખતાં. આ સર્વથી તેને ધણી લાભ થયો અને તેણે અભ્યાસ સારી રીતે કરવા માંડ્યો. પંદર વર્ષનો થયો તે પહેલાં તેણે મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષા ધણે ઉંચે નંબરે પસાર કરી. તેના આ પાસ થવાના સમાચાર સુન્દરમાં સર્વ ઠેકણે ફેલાયા અને પરણવા લાયક કન્યાઓવાળાં કુટુંબમાં એ હકીકતે વિશેષ અસર કરી. સુન્દરની માને લાગ્યું કે હવે હું એકાદ વર્ષ જીવીશ, માટે છોકરાને પરણાવી તે સુખ લઈ લેવું. સુન્દરના બાપે ધણીએ સમજાવ્યું, અને કહ્યું કે લક્ષ્મ વિદ્યાભ્યાસમાં વિમ્મરૂપ થશે. પ્રથમ તેની ક્ષીની દૃઢ આગળ એ સર્વ નકાર્યું ગયું. તેણે છોકરાને પોતાના પક્ષમાં લીધો અને છોકરાએ કોલેજમાં બાલકલ્પ ઉપર લખેલો નિબંધ વાંચી સંબળાવ્યો. પણ સર્વ પથર પર પાણી પેટે ત્યર્થ ગયું, એક પછી એક કન્યાઓ તરફથી ભાગાં આવ્યાં અને આખરે એક બાર વર્ષની કન્યા વધારે પૈસા લઈ આવે એવી હતી તેની સાથે માએ વિવાહ નક્કી કર્યો. લક્ષ્મ ધામધૂમથી કરવામાં આવ્યાં, માને મનથી મોટો સંસારનો લહાવો હતો. અને છોકરાને મન તે દેરાળા જેવું હતું અને તેને લીધે ધનામના એક મેળાવડામાં તેને જરહાજર રહેવું પડ્યું હતું.

સુંદરની વહુનું માંમ આનંદ હતું. આનંદ હજી નાની હોવાથી પીપર રહેતી હતી. કોઈ કોઈ વાર તેને સાસરે તેડતાં હતાં પણ તે વખતે તેના પરથી સંતાતાં રહેવાની એટલે 'સરમ' પાળવાની આગ્રહ તેની સાસુ આપતી હતી. પણ જ્યારે સુંદર કોઈ વાર તેના સસરાને મળ્યાં જાય ત્યાં આનો બદલો વાળી લેતી. પરંતુ તેણે પ્રસંગ જન્યેજ મળતો. તેણે પ્રસંગે આનંદ તેના સાસુ જીએ, દસે તથા વાત પણ કરે. એ સર્વ પરથી તેની ખાતરી થઈ હતી કે તેનો પતિ દેખાવડો અને જુદાવાળો હતો. સાસરામાં સાસુના તાપ તથા કોઈ વાર પતિનાં દર્શન પણ ભાગ્યે જ થતાં. ઢુંકામાં આનંદમાં પતિ માટે પ્રીતિના અંકુર ધરવા લાગ્યાં. હજી સુંદરના મનમાં તેણે ભાવ ઉત્પન્ન થયો નહોતો. તેને લીધે સસરા પોતાને આટલું બધું ગણે છે તથા વરસમાં એ ત્રણ વાર કોઈ નવીન પ્રસંગો મળે છે એટલું જ તે વિચારતો.

એમ કરતાં એ વરસ વીતી ગયાં. સુંદરની પ્રીતિ હજી અભ્યાસ માટે તેવીને તેવી જ હતી. તેની માને સ્નેહ હજી તેણેને તેણે જ હતો. તથાપિ સુંદર સસરાને લાંબી જ્યારે પાછો આવે ત્યારે સાસરીમાં તરફથી થએલી જે કોઈ અસર હોય તે કહાડી નાંખવા તેને ઉપદેશ કરતી. તેના આપનો અભિપ્રાય ન મણુકારે ત્યારે તે વિચારો કંદાસથી ડરી દાઝે દા કરતો. એટલામાં સુંદર એક એ ની પરીક્ષા પહેલે નંબરે પસાર કરી. આથી તેના સસરાને છોકરી સારે ઠેકાણે પડી એ જાણી દરખ થયો અને સુંદરને પોતાને ત્યાં એકાદ દહાડો આવી જતા કહેવડાવ્યું. સુંદરની માએ સાસુ તથા વહુની સાથે બહુ એકત્રતા ન રાખવાનો ઉપદેશ આપી પરાણે તેને જવા દીધો. આનંદ પોતાના પતિની સમક્ષ આવવા ચૂકી નહોતો તથા એક નિમિષથી તેને નિરખવા લાગી. આવેલા સુંદરના મનમાં કોઈ દહાડો ન અનુભવેલો એવો ભાવ ઉત્પન્ન થયો. આનંદ પોતાની જીએ, પોતાના પ્રેમનું સ્થાન છે, એનું જ્ઞાન તેને પ્રથમ જ થયું. હજી પોતે વિદ્યાર્થી હતો તે છતાં આનંદનું મોહક લાવણ્ય તથા શુદ્ધ સાદા ચણાગરના આકર્ષણથી એણે આજ પરસ્પરની મોહિનીમાં હતાં તેટલામાં આવતી કાલને એ બરેલો વિચાર સુંદરને આજ્યો. એ એક લાભો નિસાસો નાંખી સુંદર પોતાના જોરગમ્માં આજ્યો મથેલ કાલ થઈ અને સુંદરને પહેલી જ વાર લાગ્યું કે તે પોતાનું હૃદય પાછળ મૂકીને જાય છે.

માણસનો સ્નેહ તેના હૃદયના ભાવ દેખાડી આપે છે. તે પ્રમાણે સુંદરની ચતુર મા તેના વિચાર પાછું મૂકી આ વખતે સુંદરને જતા દેવા માટે તે પસંદગી કરવા લાગી અને બીજા વાર મેલીતા સુધી આંખોની મોહ પાચથી સુંદરને દૂર રાખવાનો પોતે ઠરાવ કર્યો. સુંદર આગળ બાવળો કરવા માંડ્યાં અને તેમાં તેની પત્ની તથા સાસુને વસોવવામાં બાકી રાખી નહોતો. સુંદર બીમારો ધીરજથી તે સર્વ સાંખી રહેતો અને પોતાની પ્રેમમૂર્તિની ખાતર વધારે જ્ઞાન દર્શ અભ્યાસ કરવા લાગ્યો. કેમકે તેની મા કલા કરતી કે વહેની મોહિનીમાં પડવાને લીધે એને અભ્યાસ અર્થાત અઝાપી પડવાનો છે.

વખત જતાં આનંદ પોતાને સાસરે આવી પણ તેની સાસુએ એ પતિપત્ની જેમ

ઠલામાં તેની માને કોલેરા થયેલ એ મંદવાડમાં તેની ચાકરી તથા ઉઠબેઠ આનંદે ધણી સારી રીતે કરી. તેને સાઈ યશુ પશુ હજી મંદવાડ બરોબર ગયો નથી કરીને આનંદને માથે કામનો વધારે ને વધારે બોલે તેની સાસુએ નાંખવા માંડયેલ. આનંદ નબળી તો પડી ગએલી હતી જ તેથી તેને પશુ એ ઝેરી રોગ લાગ્યો. તેનાં માથાપે તેને સાજી થતા સુધી પોતાને ઘેર લઈ જવા ધણું કઠું, પશુ તેની સાસુએ પોતાનું એમાં અપમાન થાય છે ધણી એ માગણી તુચ્છકારી કહાડી. પોતે જાણે ધણી તેની ચાકરી કરે છે એવું ડોળ રાખવા લાગી અને ખઈ જોતાં તે કાંઈ કરતી નહોતી. સુંદર લાચાર હતો. તેના દુઃખમાં જાણે વધારો કરવાં હોય તેમ પ્રેવીન્શીઅલ સરવીસની પરીક્ષામાં તે પહેલો આવ્યો. આ ખજર તેણે પોતાની મરવા પડેલી પત્નીને કહી. એક ક્ષણ હર્ષ અને આશા તેના મુખ પર જણાયાં. પશુ તેનો મંદવાડ મટે તેવો નહોતો. ન્યારે તેના અંતની ધડી પાસે આવી ત્યારે તેણે સુંદરને કહ્યું “મારા નામ! હું જાઉં છું. માઈ મોત તમારી માને લીધે આવ્યું છે એ ખઈ પશુ તેના ન્યાય ધમ્મરને સોંપજો. જેણે આવા પુત્રવત્તને જન્મ આપ્યો છે તેનું અપમાન કરી મારા નામને ઘણ લાગવા દેશો નહોં. મારે માટે શોક કરશો નહોં. આટલા યોગ્ય વખતને માટે પશુ આવા કેળવાયેલા તથા રનેદરીલ પતિ મળ્યા માટે મને બાગ્યશાળી ગણજો. ઇશ્વર મને બીજા બવમાં પશુ એ જ પતિ આપો. તમે બીજી કન્યા સાથે લગ્ન કરી આ સર્વ પ્રેમ તેને અર્પણ કરજો. તે જરૂર સુખી થશે. તમારી હવેની રિયતિ તથા સાધનથી તમારી માની સહાયતાની તમારે જરૂર રહેશે નહિ. ઇશ્વર તમારું રક્ષણ કરે.” એટલું બોલતામાં તેનો પ્રાણ ગયો. સુંદર ધણા પછાડા મારશે અને રડારોળ કરી મૂકશે એમ યજ્ઞાએ ધાર્યું હતું. પશુ આંસુ પાડવા કરતાં ધણું વધારે હતું. કેટલાકે ધાર્યું કે આપઘાત કરશે. પશુ તેમ ન કરવાને તો તે પોતાની પ્રિય પત્ની સાથે વચનથી બંધાયું ચૂક્યો હતો આનંદની ઉત્તર ક્રિયા એક પુતળા જેડે તેણે કરી. બીજે દહાડે સવારે તેની મા રડતી કદળતી માલમ પડી કેમકે તેનો બ્હાલો પુત્ર જતો રહ્યો. ચારે તરફ તપાસ કરાવી પશુ કાંઈ ભાગ લાગી નહોં. તેની માએ રડાપીટ કરવા માંડી અને પોતાને દોષ દેવા માંડ્યો. પશુ તેના પાડોસીઓએ તેની દયા ખાધી નહોં. ઉલટા તેઓ તેને મ્હોંએ ચોખું કહેવા લાગ્યા કે વહુને દુઃખ દેવાનું આ કળ ઇશ્વર તરફથી મળ્યું છે. અને આવા છોકરા અને વહુ બેના મરણના કારણુ રૂપ પોતે યવા પછી તો તેની જગ્યાએ બીજું હોય તો કૂવે પડે. એને જીવંતું એવું અકાઈ લાગવા લાગ્યું કે ખરેખર તેણે પાસેના કૂવામાં પડી પોતાનો અંત આણ્યો. સુંદરના બાપે આ સર્વ વૈધથી સહન કર્યું. નસીબ આગળ આપણા ઉપાય નથી એમ માની તે સંતોષ પકડેલો.

* * * * *

બાર વર્ષ વીતી ગયાં તે પછી તે ગામમાં એક સન્યાસી આવ્યો. તેની મુદ્રા પુ-
દ્ધિમાન જણાતી તથાપિ તે ખિન્ન હતી. તેના વાળનાની ઉમર છતાં યોગા ચર્ધ ગએલા
હતા અને તેથી તેનો દેખાવ પૂજ્ય લાગતો. પોતાના જીવનની આગલી કથા બાબત તે
કદી કાંઈ બોલતો નહિ, પશુ શહેરમાં જે જાણીતા હતા તે સર્વે ખાનરીપૂર્વક કહેતા કે
એ આનંદનો પતિ સુંદર હતો.

ગૃહધર્મ.

સ્ત્રીઓના સનાતન ધર્મ.

સ્ત્રીઓનો સનાતન ધર્મ એ વીપય લખવો એ મારા મનથી તો મોટું કાર્ય છે છતાં પ્રભુકૃપાથી તેની પ્રેરાવણી લખવા મોટું છે અને મારી અદ્યત્ત અનુસાર જણાવું છું. ધર્મ અને વીશેષ ધર્મ, તેમાં ધર્મ એ સાર્વજનિક પ્રશ્ન છે, વળી તેમાં પુરુષના સામાન્ય ધર્મ અને સ્ત્રીઓના સામાન્ય ધર્મ એમાં ફેર છે. ધર્મમાં જુદું ન બોલવું, ચોરી ન કરવી, અસત્ય શાક્ષી ન પુરવી, ક્ષીંસા ન કરવી, દયા, કામ, આદિ જે સામાન્ય ધર્મ છે તે સાર્વજનિક સામાન્ય ધર્મ છે. પણ તેમજ સ્ત્રીઓનો સામાન્ય ધર્મ એ જુદોજ છે, તે કયો? અતિથિઆતિથ્ય, પતિસેવા, બાળરક્ષણ, ગૃહણીધર્મ, પતિવ્રતઅભીમાન અને પ્રસંગને ઓળખવો એ સાધારણ સામાન્ય ધર્મ સ્ત્રીઓને ખાસ પાળવાની અગત્ય છે. ઘાટ, ઘડવા વીના સોનાની લગડી શોખતી નથી તેમ સદૃશ્ય રૂપી કારીગરી જ્યોત્સુધી સ્ત્રી ઉપર દેખાતી નથી ત્યાં સુધી તે શોખતી નથી. સ્ત્રીએ પોતાનો સામાન્ય અને વિશેષ ધર્મ અવશ્ય જાણવોજ જોઈએ. કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાનાં બાળકોને ક્રેમ ઉછેરતાં તે જાણતીજ નથી. હવે જાણતીજ નથી એમ કહેવાનું કારણ એજ કે જે રીતે પોતાનાં બાળક સદૃશ્ય થાય, નીરોગી થાય, પોતાના છાત્રને ઓળખતાં શીખે અને દયા ક્ષમા એવા અમુલ્ય સદૃશ્યોનો જેનામાં પ્રચાર થવો જોઈએ એ રીતે ઉછેરતાં નથીજ જાણતી, અને તેથી બાળક મોટાં થતાં તેઓ સદૃશ્ય થું છે અને દુર્ગુણ થું છે તે પીછાણી શકતી નથી. તેમાં કેટલાક કુછંદી થાય છે, કેટલાક જુગારી થાય છે, કેટલાક વેરપાસપટ થાય છે અને કેટલાક દુર્ગુણમાં પોતાના અમાનના પ્રભાવે સપડાઈ જાય છે, ત્યારે તેને અંતી હવેથી ઉછેરનાર માતા બાપને દોષ દઈ બેસી રહે છે; પણ પોતાનો દોષ દેખતી નથી કે માફ વાવેલું હતું લાણું હતું અને મારા બીજને મેં આપુંજ જળ સર્વથું છે તેમાં બાપનો દોષ શો ! કરજુદેશના નાટકમાં ભાગ્યદેવી કહે છે—

પુત્રીઓ વધુઓ તેઓને પણ ચોખ્ખા રાન સંપાદન કરવા અડચણ કરતા થાય છે. કોઈ કહે છે દીકરીની જાતને બધીને શું કરવું છે ? ક્યાં કમાવાને જવું છે ? વળી કોઈ કહે છે કલમ ઉપર કલમ ન ચડે (એટલે બધાથી પોતાના જીવને હાની થાય). આવી રીતે કેટલીક અડચણો કરી તેઓ પોતાની સંતતીને અચાનનાં તીમીરમાં ગોથાં ખાતાં રાખે છે અને તેનાં કડવાં ફળ પોતે આપી આગળ તેઓને પણ ચખાડવા ખાકી રાખતી નથી. ત્યારે દુર્દશા થતી ભારતજુમી શું કરે ? જે ખાણમાં હીરા છે તેને મુકી અન્ય જગ્યાએ કદી જનમાનતર સુધી ખોદવાજ કરે તો શું હીરા પ્રાપ્ત થાય ? કદી થાયજ નહી. વ્યર્થ શ્રમ કરી કાગડા કુતરા જેવા અવતાર પુરે. થતાં કંઈ પણ મનુષ્ય દેહતું સારથક ક્યાં સીવાય મરણને ચરણ યઈ જાય. જનમાન નહેતા એમ યઈ જાય છે. ત્યારે મુળ આપણુ સ્ત્રીઓને શું જણવું કે આપણો સામાન્ય ધર્મ. અને તે જણી તેને આચારમાં મુકવા પ્રયત્ન કરવો. જણીને શું કરવું કે તેને દીનપ્રતીદીન વધારવા પ્રયત્ન કરી તે યાપણુ ઠેકઠે-દાણે મુકતા જવી અને તેનું વ્યાજ ખાવાની હોંશ રાખવી. જેમ આપણે રૂ. ૧૦૦૦) એક દમર રૂપીઆ હોય છે અને તેને વધારવા આપણે કોઈ જાતનો શેર લેએ છીએ અથવા કોઈ ઠેકાણે અનામત રાખી તેના વ્યાજની ઇચ્છા રાખીએ છીએ અને તે વ્યાજ આવ્યે નેમાંથીજ નીરવાહ ચલાવી મુળ રકમને સાચવવા કાળજી રાખીએ છીએ, તેમજ સદ્ગુણ રૂપી ધન સંપાદન કરી તે સદ્ગુણ તેટલોજ રાખી મુકવાનો નથી, પણ તેનો ઉપયોગ કરી આપણા સહવાસી કુટુંબી માણસોને ત્યાં ઘોડો વ્યાજ મુકવો (તેમને સદ્ગુણી બનાવવા), અને તેનું વ્યાજ (તેમના તરફનો પ્યાર) ખાવું અને મુળ રકમ જે પોતાનો સર્વોત્તમ સદ્ગુણ તેને કોઈ દીવસ દાની ન પહોંચે તેવા કાળજી રાખવી. તોજ સદ્ગુણનું વ્યાજ સદ્ગુણથી મળી જાન્તી પમાય છે અને નાશમય જગતમાં આશમય કીર્તિ મેળવવા બાજુજાળી થવાય છે. શુલાજના ટુલને દમેશાં કાંટા હોય છે. કેવડા દમેશાં ભુજગોના (સાપના) પહેરામાં હોય છે. તેને લેવા જતાં ગડેલપણું મળીએ તો કાંટો કાંટો લાગે અને કલમ ઝેરી ભુજગોના ભોગ યઈ પડીએ. માટે તે દાદવાને સાવધાનતા રાખી યુક્તીનાં મોજ પહેરી દાદીએ તોજ દાયમાં આવે, અને દાયમાં આવ્યા પછી પણ તે ચોખ્ખા રીતે વાપરીએ તો તે સદાકાળ ટકી રહે છે. જે કે શુલાજનું ટુલ અને કેવડાનું પાન દમેશાં ધ્રુવીત રહેતાં નથી પણ તેનો યુક્તીથી અને મહેનતથી ત્યારે અર્ક દીવા અતર દાદીએ છીએ ત્યારે તે ગમે ત્યારે તેવીજ મધુર વાસ આપી આપણને જાન્ત કરે છે. તેમજ સદ્ગુણરૂપી શુલાજની આસપાસ કટરૂપી કાંટા રહેલા છે, તેને જાન્તીરૂપી સાવધાનતા અને ઉત્સાહરૂપ યુક્તીનાં મોજ પહેરીને દાદીએ તો કટ વીના દાયમાં આવે છે. ત્યાર પછી તે સદ્ગુણરૂપી શુલાજની સુગંધ ઇંધેમ રાખવા મનમથનનો પ્રયોગ કરી તેનું અતર જનાવી હૃદયરૂપી સીસીમાં તે અતર ભરી રાખવું, કે જે ગમે ત્યારે આપણને તેની સુવાસથી આનુજાનુની દુર્ગંધરૂપી દુર્ગંધ આપવાજ નહી દે. પ્રીય બહેનો, આવા કેટલાક ઇંધેલા આપવાના હોય છે, પણ જેમ છાસમાંથી માખણ કાઢી તે છાસ ગમે તેને આપી દેએ તેમ આમાંથી માખણરૂપ તત્ત્વ લઈ બીજું બધે મુકી દેએ. આપણી સ્ત્રીજાતીને માટે આપણો આર્થજીવ વર્ષ કેટલે શ્રમ ઉઠાવે છે તે આપણે લક્ષમાં રાખવું જોઈએ. જાડ જેવી વસ્તુ કે કપાટ, પુરણી, ભીંત જેને અમે તે રંગ ચલાવી સહીએ છીએ અને તે

તો 'મુકામ' કરતાં રહેજ નજીક આવશે કે પ્રાચીન આર્યાઓમાં અને હાલની સ્ત્રીઓમાં
 કેટલો તફાવત માલમ પડે છે. પ્રાચીન કાળમાં હાલની માફક જ્યાં જ્યાં સ્ત્રીઓ નહતી. તો
 પણ તે સ્ત્રીઓ હાલની સ્ત્રીઓમાં કેળવણી લીધેલી સ્ત્રીઓ કરતાં કેટલેક દરજ્જે ચડીયાતી
 હતી. તેઓ તો આપણે હાલ છીએ તેના કરતાં પોતાનો સ્વધર્મ તથા પત્નીધર્મ ઉત્તમ
 રીતે જાણતી હતી. કવિચિત્ર ને સ્ત્રીઓ પોતાના સ્વધર્મથી અત્યંત એવી જોવામાં આ-
 વતી હતી. પોતાના પતિ તથા કુટુંબીઓના સંબંધને ને રૂઢ પ્રકારે જાણતી હતી. તે
 વખતે પુરુષો હાલની માફક નોકરી કરી પગારો લાવતા નહી. પરંતુ અનાયાસે જ કાંઈ
 પ્રાપ્ત થતું તેથી સંતોષને અનુભવતા હતા. વળી સ્ત્રીઓ પણ ઘેડે ઘણું કરી પોતાનું ધર-
 નભવતી હતી. પરંતુ હાલની સ્ત્રીઓમાં કેળવણી સ્ત્રીઓની માફક પંદરના પગારમાં પચાસનું
 ખર્ચ કરી પતિને ખેદ આપતી નહતી. તેઓ તો પતિ એજ પોતાનું દૈવત સમજતી હતી.
 પોતાના પ્રાણનાથના વિષય (કહણ) વખતે સર્વસ્વ અર્પણ કરી દેવાની તેમની ઉદારતા પણ
 હતી. બહેનો રામાયણ વાંચનાર દરેક મનુષ્યને ખબર હશે કે મદોદરીએ પોતાના પતિ રાવ-
 ણને કેવાં અમુક્ય બોધવચનો કહ્યાં હતાં. તેમજ સ્ત્રી દમયંતીએ ઘૃતના (ગુગલુંદરમવાના) અવગુણો
 નજીકે કેવા સમજાવ્યા હતા. છતાં નવે ન ગણકારતાં ઘૃતમાં હારી રાજપાટ છોડી વનમાં
 જતી વેળા દમયંતીને પોતાને પીપર જવાનું કહ્યું, છતાં પતિપ્રાણ દમયંતી નજીકે સાથે
 જંગલમાં આયડી હરણડી નજીક રટણ કરતી હતી. નજીક કળીને પ્રવેશ થતાં નવે તેનો
 ત્યાગ કર્યો, તોપણ જંગલમાં એકલાં આયડતાં નજીકે સોધતી હતી. અને છેવટે બ્યારે
 નજીક બાકુના રૂપમાં પ્રાપ્ત થયા ત્યારે પણ તેના ઉપર કેટલો પતિબાવ !! અહો ! ધન્ય
 છે દમયંતીની સ્વામીભક્તિને ! હાલની સ્ત્રીઓમાં કેળવણી લીધેલી સ્ત્રીઓ તો પોતાનો સ્વ-
 ધર્મ શું છે તે ખીલકુલ સમજતી પણ નથી. તેઓ તો રક્ત સારાં સારાં વચ્ચાલંકાર પ-
 હેરવામાં જ પોતાનો સ્વધર્મ તથા પત્નીધર્મ છે એવું સમજે છે. કદાપી પતિની સ્ત્રીતિ
 ગરીબ હોય ને કાંઈ વસ્તુ ન હોય તો ધણી સ્ત્રીઓ કંઠાસ કરી પતિને કદ આપવા
 ચુકતી નથી. પરંતુ મુઠ્ઠા સ્ત્રીઓએ વીચારવું જોઈએ કે જ્યાં સુધી આપણામાં સદ્ગુણરૂપી
 અલંકારની ખોટ હશે ત્યાં સુધી અન્ય અલંકાર શોભા આપવાના નથી. ખાટે સર્વ સ્ત્રી-
 ઓએ શીયળનોજ સજ્જગાર સજ્જો. અને પોતાના પતિને હૃદય તુલ્ય માનવા અને તેમને
 નમ્ર અને મધુર વચન બોલી ખુશી રાખવા. પતિ ગમે તેવો દુરાચરણી હોય તો પણ
 આપણે તેમનો તિરસ્કાર કદી કરવો નહી. વળી પતિના દુઃખમાં ભાગીદાર થવું તે પણ
 સ્ત્રીઓનો મુખ્ય ધર્મ છે. પતિવ્રતા સ્ત્રીએ કાંઈ દિવસ પણ પતિથી દુર રહેવાની ઇચ્છા
 કરવી નહી. વળી પતિ જે વસ્તુને અત્રિય ગણતા હોય તેનો પણ સુઝ સ્ત્રીએ ત્યાગ ક-
 રવો. હમેશાં પોતાના પ્રાણનાથની સેવામાં તંત્ર રહી તેમનાં સુખ દુઃખમાં ભાગ કરવો તે
 આપણું સ્ત્રીઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. વળી પતિ પાસે જતાં બધાં કે સજ્જ રાખવાની જરૂર
 નથી પણ પતિ બ્યારે આજા કરે હ્યારે પ્રીતિથી તેમની પાસે જવું અને વીનવથી બોલવું.
 તે જ કાંઈ કામ સેવિ તે હસાહસી કરવાની રૂઢ રાખવી. કુંદમાં એટલુંજ કહેવાનું કે
 પતિની મરજીને અનુસરીને ચાલવું. હમેશાં સદ્ગુણોનું સેવન કરવું, કારણ. તેથી પતિ ઉ-
 પર પ્રેમ વધે અને તે સાથે આપણને જાન પણ મળે. સતી અત્યુચ્ચાલ. તે અત્યંત પતિનાં
 પત્ની થાય. બ્યારે દુઃકાળ પડ્યો અને તમામ નદીઓ મુકાઈ ગઈ ત્યારે ઋષી નવાણું

વર્ષ સમાધીમાંથી ઉઠ્યા. અને પોતાની પાની અનુસુયા પાસે પાણી માગ્યું. સારે તે સતી મૃતી એક નિષ્ઠાથી પાણી સેવા ગયાં અને જ્યારે પાણી ન ગમ્યું ત્યારે વ્યાકુળ ચિત્તે ગંગાજની સ્તુતી કરતાં તે તેમના ઉપર કેવાં પ્રસન્ન થયાં! અહો ધન્ય છે આની સતીઓને કે પતિના દુઃખમાં ભાગ લઈ પતિનુજ શ્રેય ધન્યજી હતી. પ્રાચીન આર્યાઓ જ્યારે આવી સ્વધર્મ-પરાયણ હતી ત્યારે હાલની સુધરેલી કોમની સ્ત્રીઓ પતિ ઉપર હુકમ કરવાનું સુકતી નથી. તેઓ તો એમ સમજે છે કે સારાં સારાં ઠપકાં પહેરી ફેસનેબલ થઈ શરૂં એજ આપણું સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે. પરંતુ તેવું માનવું ઘલૂંજ બુલ બરેલું છે. આપણે સારા ફેસનેબલ થઈને શ્રીશું પણ જ્યાં સુધી આપણે પતિનું મન રંજન કરતાં શીખ્યાં. નથી ત્યાં સુધી તે બહુ વ્યર્થ છે. માટે સારા બગીનીઓ, આપણે આપણો મુખ્ય ધર્મ શું છે તેનો વિચાર કરી શકત પોતાના પતિનેજ પરમેશ્વર માની તેનીજ સેવા કરવી. અને હમેશાં સદૃશ્યે વાંચી તેમાંથી સારા માત્ર શુદ્ધ કરી તે પ્રમાણે વર્તી પતિનું મન પ્રસન્ન કરવું. આપણામાં ઉત્તમ જ્ઞાન તથા ગુણ હોય તો તેવાજ આપણી ઉછરતી પ્રજામાં પણ આવે, માટે હમેશાં આનંદમાં રહી પતિનું જ શ્રેય થાય તેવા વિચાર કરવા. વળી સુધરતાઈ રાખવી એ પણ આપણી ફરજ છે માટે હમેશાં ઘર સ્વચ્છ રાખવું ઘરનાં તમામ સાહિત્ય ડેકાણે રાખવાં કે તે જ્યારે જોઈએ ત્યારે ઉપયોગમાં આવે આપણે સારી રમીનિમાં હોઈએ અને ઘેર નોકર હોય તો પણ આપણે તેના ઉપર દેખરેખ રાખી ઘરની વ્યવસ્થા બરાબર રાખવી. કોઈને પણ કઠોર વચન કહેવાની ટેવ રાખવી નહીં ચાન્ત અને સદનશીલ થવું. દુઃખ પડે ત્યારે ગમરાવું નહીં, મુખ અને દુઃખમાં પતિના સાથી થવું. અને ગીચારવું કે શું કઈ તો મારા પતિને મુખ થાય અને તે પ્રસન્ન રહે. સ્ત્રીઓને પતિ તેજ દેવ અને શુર પણ પનિજ છે. આપણે જત જન્ય વિગેરે કરીશું પણ આપણે જ્યાંસુધી આપણા પતિની મરજી સંપાદન કરીશું નહીં ત્યાં સુધી તે આપણને શુભ જગ આપવાનાં નથી. પતિ ગમે તેવો મુખ હોય અને આપણે વિદ્વાન તથા સુરખવાળાં હોઈએ તો પણ આ મારા પતિ મુખ છે જાણી તેમનો નિરરકાર કરવો નહીં પતિમાં દોષ દોષ તો તે ન જાણે તેમ તે દોષ નાસ પામે તેવો યત્ન કરવો. પણ પતિના મનમાં એમ ન આવવું જોઈએ કે આ સ્ત્રી મ્હારું અપમાન કરે છે. સંસારમાં દરેક પ્રાણી સંપૂર્ણ ગુણવાન હોતું નથી. માટે કોઈના ઉપર ક્રોધ કરી તેને કઠોર વચન કહેવાં નહીં. સાસુ સસરાઓ ને વડીલોને વંદન કરી તેમનીજ સેવા ચાકરી કરવી. અને હમેશાં પતિનું પુંજન કરી જમવું. પતિ પરદેશ જાય ત્યારે તેમની છાતીનું પણ પુંજન કરી જમવાનો નિયમ રાખવો. પતિવિયોગમાં કોઈ પણ પુરુષ સાથે એકાંત ખેસવું નહીં. પર પુરુષ સામી દષ્ટિ પણ કરવી નહીં. તેમ સ્વતંત્ર થઈ પોતાની મરજી પ્રમાણે સારે જાણુ, ફરવાની પણ ટેવ રાખવી નહીં. આ સંસારમાં આપણે સ્ત્રીઓને પતિજ પરમેશ્વર છે. માટે જો પરમેશ્વરને પ્રસન્ન કરવા હોય અને સુખી થવું હોય તો આપણે આપણા પતિનુજ ધ્યાન બળન કરવું. અને જેમ જને તેમ પતિના સહવાસમાં વધારે રહી તેનીજ પ્રીતી સંપાદન કરવી આવશ્યક છે. માટે દરેક સ્ત્રીઓએ પતિવ્રત પાળવું એજ તેઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

(અપૂર્ણ.)

સૌ. “સત્યમતિ.”

વિવિધ વિહાર.

વિરાસના વખતનો ઉપયોગ.

શશી—રૂખી કાઢીય આજતો બહુ ધરમાં મને તો કંઈ ગમ્યુંજ નહિ ત્યારે મને થયું કે બહુ ચાલ ત્યારે રૂખી કાઢીને ઘેર જઈ એમ કરીને આજતો આવી. શું કંઈ ત્યારે કહો.

રૂખી—સાફ થયુંબા આવી તે. મને હમણાં થતુંતુંજ કે હમણાંની કેમ શશી જણાતી નથી ? કેમ હશે ? મારે શરીરે માફ નથી તે ખબર કહાડવા કે બોલવવા તો કાને મોકલું ? પણ આજતો જરૂર કાંઈ ન હોતને તો તો હજી આવત. પણ તું આવી તે સાફ થયું. મારે ફેરો ઉગ્યો તારે શરીરે કેમ છે બા ? કેમ આમ થઈ ગઈ છું ?

શશી—ના મારે શરીરે તો સાફ છે પણ હમણાંતો જણો છો કની આજસમને, આજસમાં રહી જાય છે. ને હમણાં તો અમારી પાડોશમાં પેલી મધુરીને ઘેર કાણ જણે કેટલીયોએ બચાવ છે પણ ત્યાંએ નથી જતી. ત્યાં જઈને એ શું કંઈ એ બધાં તો વાતોના ગપાટામાં વખત કાઢે છે ને કુચકીયોના તો પારજ નહિ. બહુ ત્યારે હું તો બાર વાગે પરવારીને નીચંતે ઉઘી જઈ છું કે સાંજના પાંચ વહેલા વાગે. આજતો બળા મારી તો રસોઈજ બગડી ત્યારે મારો તો જીવ બહુ બગતો હતો. બહુ બધી રસોઈ તો સારી થઈ, મહેફી કરતાં ન આવડી.

રૂખી—અહીં મહેફીમાં શું કરવાનું હતું જે તેને મહેફી ન આવડી ?

શશી—આજે મારી નજીક આવ્યાંતાં તે કહેલું કે મહેફી કરજે તેને કેકાલે મેં તો ખમણી મહિં છેકની ધડચણાનો લોટ નાંખ્યો ને દેવો સારો મચાશે નાંખીને ધમધમાટ બજ્યાં કર્યા એટલે તો જણો છોને મારાં નજીકનીતો વાતજ શી ? એતો ઉખળ્યાં ને એતો બહુજ બોલ્યાં ત્યારે મારાથી ન રહેવાયું ત્યારે બોલી. જણો છોકની કે હું તો બોલું બોલતીજ નથી ને ખરેખરી વાત કહું છું જે થયું હોય તે ખાઓ અમને તો તમારા જેવું આંથી રાંધતા આવડે ને હવે શીખીને શું કામ છે ? બહુ બોલી નકામો કંકાસ ન કરશો હું તો થાકી છું. પછી એ બોલતાં રહ્યાં.

રૂખી—જે તું ન બોલી હતતો કેવું સાફ ? મને તેમ છે પણ એતો મોટાં એમના સામું બોલાવ તારાથી ? લગાર વીચાર કરીને બોલીએ. બહુ બોલીયે તેમાં સાફ ન દેખાય.

શશી—વાઈ તમને કહીયે ત્યારે તમે પણ મને કલા કરો છો ને મારો વાંક કહાડો છો. હવે તમને નહિ કહીયે પછી છે કંઈ ? હોય એમજ હોય.

રૂપી—અરે શશી ઘડીઘડીમાં છીંકતે છીંકું ન પાડીયે. આ તો બહુજ ખોટું. હું કહું છું એટલે તો હું ખોટી લાગું છું. પણ એવો સ્વભાવ રાખીયે કે દુસ્મનને પણ વહાલાં લાગીયે. જો એક વખત ભુલ પડે તો બીજી વખત કરીયે એમાં શું મદિ ? આ આપડી પાડોશમાં પેલી સરસતી તેને પુછજે એટલે બધી ખબર પડશે.

શશી—શું તમે મને કહો તો ખરાં શું થયું હતું જે ? મને કહોતો ખરાં. (એટલામાં સરસ્વતી આવી.)

રૂપી—અલી શશીય જો આ પેલી સરસતી આવી. પુછ એને કે કેમ થયું હતું જે—

સરસ્વતી—કાકીજીય શું છે, મારે શું કહેવાનું છે ?

રૂપી—અરે બીજું શું રસોઈનું. તને રસોઈ કરતાં થી રીતે આવડી એ વાત આને જાણવી છે જે તું કહે આને. એને આજે ગલેફી કરતાં ન આવડી એટલે એ ચીઘઈ હતી ત્યારે હું કહું છું કે શાંત સ્વભાવ રાખવો ને ન આવડે તો પુછીને કરવું એમાં શરમ નહિ.

સરસ્વતી—હારતો મને તો મારી મા રોજ કહેતી પણ કહું ન માનતી ને મારી ક્રીણી ને બધું આવડ્યું ને હું રહીતી. મારે સાસરે જ્યારે આપીને રસોઈ કરવાની માથે પડી ત્યારે આવડી. પહેલે દહાડે તો એટલું થયું, ગાજોનો વરસાદ મારે માથે વરસ્યો ને મનમાં તો એમ થયું કે જો ધરતી માગ આપે તો હું સમાઈ જઈ પણ ગમે તેમ થયું પણ મારા સાસુએ પછીથી રોજ સવારમાં પોતાની સાથે નવલવીને રાંધતા શીખવ્યું. હો જો એવી દશા થઈતી. જો કે કહેતાં એ શરમ આવે પણ તમનેજ કહું છું.

શશી—હો સરસતી જો તમારો સ્વભાવ તો બહુ સારો. મને તો મારાં નણદે કહ્યું, મેં તો સામા જવાળ દીધા ને હજી તો મનમાં યાચ છે કે શું કરું. ખરે જમ તો ખાતાં થી ખવુંજ નેમથે હોં. કહેવત છે કે ન બોલ્યામાં નવ ચુષુ. પણ સાણું સ્વભાવ ખરાજ છે એટલે શું કરું. પણ રૂપી કાકી આજતો બોલી પણ હવે બોલુંતો જરૂર મને તમે મારજો ને કપકો દેજો.

સરસ્વતી—કાકીજીય હું તો કહેવા આવી છું કે હમારી પાડોશમાં પેલો લખમજી ખરો ને એને તમે ઓળખો કે નહિ વાડું ?

રૂપી—હા હા પેલી મોતીનો છોકરો; એ કે બીજો ?

સરસ્વતી—હા એજ, તે લખમજી. આ એ મહિના ઉપર એના વીવાહ થવા ને હવે એની વડુ ઘેર આવે છે. પણ તમને શી વાત કહું કે એતો વડુ જખરી છે બા. સાક્ષે સસરાના સાચું તો પાર વગર બોલે છે ને રોજ લગાઈ તો લાગે છે.

રૂપી—હો હો શું ? કેહતો ખરી શું થયું તે ? તું કહેવા આવી છું.

સરસ્વતી—હા. એ લખમજીની વડુનું નામતો રતન છે. તે આજે સવારે રાધ્યું હશે.

તે એના સંસરાયે બટાટા આપ્યા ને તે તો એના વરને ખાતું નહિ હોય એટલે કહે છે કે આ કોને માટે કર્યું છે ? ખાનારનો ખાવાના નથી ને વળી ચાળા શા ?

મોતી—બેસ બેસ હવે ખાનારવાળી. તને રાંધવાનું કહ્યું ત્યારે રાંધ્યું. વળી બીજી શી પંચાત. અત્યારથી બાયલાવેડા શા.

રતન—ના નકામી મહેનત હું કરવાની નથી ને સમજ્યાંને ? એવું એવું છતે અહિં ન પાસવે. તમે તમારાં સાસુને રોજ કનડતાં ને હવે મને દુઃખ તમારે દેવું દશે ખરને ? હા એતો હું તમારું કશું સાંભળું નહિ. સમજ્યાંને ?

મોતી—વદુ, બહુ થયું હોં ! લગાર નાનાં મોટાંની શરમ રાખો. બહુ બોલીયે નહિ.

રતન—બહુ સાઈ કર્યું. આવડાં મોટાં થયાંને ઘર માંડતાં તો આવડ્યુંએ નહિ ને બાયડાની મરજી સાચવતાંએ આવડી નહિ, ને મને શીખામણુ દેવા આવ્યાં છે. જુઓ આ તમારા છેવા કેવા છે ? ગમે એવા છે પણ જુઓ કશું બોલે છે ? એ પણ આવડ્યું જોઈએ. આતો શું બાધને રજવું નહિ ને બાધને દળવું નહિ.

મોતી—તારાથી તારાં સાસુ સસરાને કહેવાય કેમ ? સમજતી નથી કે બોલ બોલ કરે છે ? તારો બાયડો તો બાયલો છે તે બાયડીના કલામાં રહે છે. બધા એવા હશેને ? તારે તો જાણે કોઈ છે જ નહિ. આ બાયડાની રજા લઈને જવું ને આવવું. તારે માથે કોઈ છે મોટું કે તારે કોઈની પરવા હોય ? બહુ થયું, તમારું ડાપણુ જોયું; એવું જો તારામાં દળવાનું જોર હોય ને તારા બાયડામાં રજવાનું જોર હોય તો રહો જુદાં, ને કરો તમારું પોપણુ. અમે રહ્યા વગર ને રહ્યા વગર ક્યાંથી ખવડાવતાં દાંડ્યું જો ? કેમ છંછામા બોલતાં નથી ?

ઈન્છા—હાય હાય આ શું ? આટલું બધું બોલતાં વદુ શરમાતી નથી ? ઠીક, હવેની છોકરીયોતો કંઈ ઝોરજ હોય છે. ને છોકરાઓએ પણ એવા કે માખાપ તો કાંઈ નહિ ને બાયડી બોલે તે સાસુ ! હવેનો તો જમાનોજ ઝોર છે.

રતન—બહુ સાઈ થયું જ. અમારા ઘરની તમારે શી પંચાત ? અમે તમારા ઘરની વાતો કરવા આવીયે છીયેજ ? અમારી વાતોમાં કોઈએ બોલવું નહિ.

ઈન્છા—હા બા હા હવે ઘરમાં જાઓ ને રંધો ને સંપસંપીને રહો. નકામી લડવાડ ન કરો. હું તો અમસ્તીજ બોલી વદુ મોટું ન લગાડીશ. ને મોતી તું પણ ન બોલીશ. ઘરમાં જાઓ. હોય, હવે તો વદુ કરે તે ખરૂં. વદુનું ઘર થયું. વદુ થયું ? તારૂં ઉપરાણું લીધું, હવે છે કંઈ ? (એમ 'કરીને ઘરમાં ગયાં.)

સરસ્વતી—કાકીજી, આ પ્રમાણે રોજ લડવાડ. હાય હાય બા, મારાથી તો લડવાડ સંભળાતીયે નથી. ને એ ડોરી તો એવી છે કે યદીકમાં આને કહે ને યદીકમાં આને કહે ને લડઈ સગાવે, ને કહેશે કે જાણું મગત થશે. આવું છે. હવે તો જાઉં છું, પાણું મારે ઘેર રાંધવું છે અત્યારે.

રૂખી—લે બા સાઈ થયું. અત્યારે તું આવી તો દહાડો ગયો. માઈ સરીર તો એવું રહેછે કે ખવાતું નથી ને કંઈ જવાતુંએ નથી. શું કરીએ? તને દેખું છું ને તારી મા સાંભરે છે. હશે બા તું જીવતી રહીશ તો તેવું તું નામ છે. પણ ઘડી ઘડી આવતી હોય તો દહાડો જાય. આજ તો તું આવી ને મારી સરીએ આવી; એ જણુ આવ્યાં તો દહાડો પુરો થયો. હશે બા આટલાં છો ને જીવતાં રહો એટલે થયું. આટલાં મારી પાસે આવો છો; બીજું કોણ છે.

સરસ્વતી—હું જાઉં છું ત્યારે સરી એન. આવો છો? આવતું હોય તો આવો.

ગરી—રૂખી કાકી હું જાઉં છું હવે. રાત પડવા આવી છે; ને વળી આવીશ—ચાલ આ આવું છું.

રૂખી—હા બા, એ જણી આવજો હોં? વળી ઘડી ઘડી આવતાં હોય; તો દહાડો જાય. આવજો.

સરી ને સરસ્વતી બન્ને જાય છે.

સરી—સરસ્વતી એન તમે આવ્યાં તે સાઈ થયું હોં? આજનો દહાડો ક્યાં ગયો તે જણાયો નહિ. ત્યારે તમારે ત્યાં લડવાડ સાંભળવાની મજા પડતી હશે ખરે?

સરસ્વતી—હા મારે બહુ મજા પડે છે. પણ પછી બહુ થાપ કની એટલે પછી કંટાળીએ. આજે કંટાળીને આવી છું. જુઓ આ ઘરમાં હમેશાં લડાઈ; ને આ પેલું માંઢે ઘર. લો ત્યારે હું જાઉં છું; કાલે જો તમે જાઓ તો મને બોલાવજો.

સરી—હા બોલાવીશ. એન આવજો.

સૌ. નસિની.

જાપાની સુંદરીઓ.

પ્રાચીન મહાસાગરમાં કંઈએક દ્વીપ મલીને જાપાન દેશ બનેલો છે. જાપાનનું રાજનગર ટોક્યો નગર છે; સર્વ દ્વીપ મળી બનેલો તે દેશ આપણા દેશના મધ્યસં ઈલાકાથી સહજસાજ મોટો છે. તેનો વિસ્તાર ૧૫૦૦૦૦ માઇલ છે. જાપાને કળાકૌશલ્યમાં, વ્યાપારવિદ્યામાં, સામાજિક સુધારણામાં, યુદ્ધકળા તેમજ સમુદ્રયાત્રાવિદ્યામાં આશ્ચર્યકારક ઉત્તતિ કરી છે; આ સધળી ઉત્તતિ તેણે માત્ર પચાસ કિંવા સાઠ વર્ષમાં કરી દીધી છે. આધુનીક સમયે એશીઆખંડમાં જાપાન મોટું શક્તિવંત મહારાજ્ય ગણાય છે. ત્યાં કળાકૌશલ્ય શીખવાને માટે આ દેશમાંથી પ્રતિવર્ષ કેટલાક યુવકો જવા લાગ્યા છે. ચમત્કારીક તો એ છે કે આંગ્લનિવાસીઓ (અંગ્રેજો) પણ ત્યાં યુદ્ધવિદ્યા શીખવાને જવા લાગ્યા છે.

જાપાનીઓનાં ધરીરનો વર્ણ કંઈક પીળાશ રંગ પકડતો લાગે છે. તેમના બાલ કાળા અને સીધા હોય છે. દાદીના બાલ બહુ વધતા નથી. ગાલની હાડકીઓ ઉચકાઈ આવેલી હોય એવું માલમ પડે છે. જાપાનીઓ કદમાં ઠીંગણા હોય છે. પુરુષોની અપેક્ષાએ

એ જાપાની લલનાઓ અધિક સ્વરૂપવતી હોય છે. તેમનો શરીરવર્ણ તદ્દન ગૌર હોય છે. ગાત્ર કાંઈક લાંબીબરેલા દૃશ્યમાન થાય છે. વદન નાનું અને સુંદર હોઈને શિરપરના કેશગુચ્છ તેઓ અત્યંત ખુબસૂરતીથી ગ્રાધિ છે. કોઝીલસમ તેમની મીઠ વાણી અને વાતચીત કરવાની રીત ખરેખર ચિત્તમાં લોભ ઉત્પન્ન કરનારી જ છે.

જાપાનીસો ઘણાંજ દીલાં કપડાં પહેરે છે. પરંતુ સ્ત્રીઓનાં વસ્ત્ર-સુસ્તે હોય છે. તે બટનો 'વંડે ટાઇટ' (તંગ) રાખવામાં આવેલ હોય છે. સ્ત્રીઓના ચણીઆની કમ્મ મુઠંધું સુધી લાંબી લટકતી રહે છે. એક પુટ બરીને પોહોણું કપડું કમરથી બાંધીને તેને તેઓ શરીરપર નાંખી લે છે. અને પાછળથી એક મોટી જેવી ગાંઠ મારી લે છે. તેના છેડા નિચેજ લટક્યા કરે છે. તેમનાં ઓઢવાનાં તેમજ પહેરવાના કપડાં એટલાં બધાં હોય છે કે ચાલતી વેળાએ જાપાની સુંદરીઓ જાણે આગળથી ઝુકી રહી હોય એવું દેખાય છે. તેઓ પોતાનાં બાલની યજ્ઞી સેવા કરે છે, અને તેને વિધવિધ રીતિએ અલંકૃત કર્યા કરે છે. કોઈ કોઈના બાલ તો એટલા લાંબા હોય છે કે તે વધીને છેક પગ સુધીની બાજુર લે છે. સ્ત્રીઓ બાલના ગુચ્છ વાળીને આગળથી ઉઘાડી છે; અને પાછળથી તેમને બાંધે છે. અંબોડામાં તેઓ બદુદા પુષ્પ ગુચ્છ લે છે. ધનવાનોની સ્ત્રીઓ સુવર્ણની પીન વા સોય લગાવીને આસોનો અંબોડો વાજે છે. કોઈ કોઈ પીન મનજડીત હોઈને બદુદા દીંગતી હોય છે. ત્યાં સ્ત્રીઓ પડદા કરતી નથી; પડદા સિવાયજ મોં અને શીર ખુલ્લું રાખીને પણ તેઓ બહાર નીકળે છે. એકવાર શબ્દગાર કરેલા કેશકાષ આઠ આઠ દશ દશ રોજ સુધી તેવાને તેવાજ રહે છે, વિખરાઈ જતા નથી. સ્ત્રીઓ રાત્રે ગરદનની નીચે એક લાકડાનો તકીઓ રાખીને સુઈ રહે છે. એ તકીઆની પાછળ બાલ લટક્યા કરે છે; આજ કારણસર તેની બનાવટ બમડી જતી નથી.

જાપાની લોકો સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ કેળવણી આપવાના અત્યંત પક્ષપાતી છે. તત્ર સ્ત્રી-શિક્ષાનો પ્રચાર અતીશય છે. આ દેશમાં યદિ ૧૦૦ માં ૧ પુત્રી પાઠશાળામાં જતી હશે ત્યારે જાપાનમાં ૧૦૦ માંથી ૨૦ પુત્રીઓ પાઠશાળામાં શિક્ષણ લેતી હોય છે. ત્યાં સ્ત્રીઓમાં પણ અનેક સ્ત્રીઓ કેવી, ચિત્રકાર, અધ્યાપિકા, અને સમ્પાદિકા છે. હનરો મંચે સ્ત્રીરમીત છે. જેવી રીતે જાપાનમાં પુરૂષો સામાજિક સુધારણા કરવામાં સક્રિય કરતા નથી તેમજ સ્ત્રીઓ પણ લગાર સક્રિય ધરતી નથી. જે પુરાણી રીતીઓ હાનિકારક અથવા નિરર્થક હોય તેનો તેઓ તરતજ ત્યાગ કરે છે. નવી નવી અતુલ્ય રીતીઓનું તેઓ તત્કાળ મદદગાર કરી લે છે. જાપાનના મોટા પ્રતિષ્ઠિત પુરૂષો અને અધીકારીઓ પોતપોતાની સ્ત્રીઓની સાથે બહાર નીકળે છે, સભાઓમાં જાય છે, અને દરીવર્ષ (યુરપ) દેશ અથવા અમેરિકાખંડ વાળાઓ સાથે સપત્તિન મલે છે.

જાપાન યદ્યપિ હરિવર્ણનિવાસીની સંખ્યાતની પ્રતિદીન નક્કલ કર્યા જાય છે, તથાપિ ત્યાંની સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર નથી. તેઓ પોતાના પતિનાં કુટુંબીઓનો અત્યંત આદરસત્કાર કરે છે. પતિને તો તેઓ સ્વામી તો થું પણ દેવતા તુલ્ય સમજે છે. આપણા દેશની માફક જાપાનમાં પણ સ્ત્રીઓને દરેક અવસ્થામાં અન્યને આધિન રહેવાની શત્રાશ છે. બાળ-

પણુમાં તેઓ પોતાનાં માળાપની આઠામાં રહે છે. તેઓ પોતાના પતિની હૃદયથી સેવા કરે છે. પતિ જ્યારે ધરથી બહાર જાય છે ત્યારે મસ્તક ઝુકાવીને તેને પ્રણામ કરે છે, અને જોજન સમયે સદા તેની સમીપે જ ઉપરિધત રહે છે.

જાંપાની છોકરાઓ જ્યારે ધરથી કહીં બહાર જાય છે અથવા કહીંથી ધરે આવે છે ત્યારે જતી તેમજ આવતી વેળાએ પોતાની માતા પાસેથી પ્રણામપૂર્વક આઠા માગે છે. જ્યારે માતા કહીં બહારથી ધરે આવે છે ત્યારે સર્વ છોકરાં દ્વારપર, આવીને શિર નમાવીને તેનું સ્વાગત-સન્માન કરે છે. અસ્તુ.

શ્રીમતી કમળગૌરી.

પ્રભુભક્તિ.

(ગિરધારી રે વાત કહુ હું વિચારો:—એ રાગ.)

સુર સખીઓરે પ્રભુ ચરણે ચિત્ત ધરીયે, જેથી સક્ષ્મોર્ધાસી ન કરીયે;
કરી ભક્તિરે ભાવથી ધરને યજીયે, દુષ્ટ વાસના ઉરથી ત્યજીયે.
ખડગ ખંડેરે ઉપદિષ્ટ મંત્રનું શ્રવીને, હજો પડરીદળ સુર ઘણે.

પડરીદળ ઉરથી વિદ્યારોરે,
બહેતી વૃતિ હૃદય માંથી દારોરે;
જેથી આવે ભવદુઃખનો આરોરે.

શાન્ત ઘણેરે સ્વરૂપે વૃતિ ધરીયે, જેથી૦ ૧

આત્મસ્વરૂપેરે વૃતિને દધ્યે દારી, મળે પદ બહેતી અવિકારી;
નવ વિસરોરે શ્રી સદૃશરે ઉરથી, નિલ ભક્તિ કરી તનમનથી;

પ્રેમે પ્રભુના જનપને જાપોરે,
જેથી સમશે ત્રિવિધિ તાપોરે;
હૃદયે ભક્તિની છાપ છાપોરે,

અથ પ્રહરે પ્રભુનું ધ્યાનજ ધરીયે. જેથી૦ ૨

ઘઈ વાયક રે પ્રભુ પાસે બહેતી યાઓ, પામી શાન હૃદયમાં રાઓ,
પ્રભુ પ્રેમેરે ભક્તિ તમારી આપો, અમ અજ્ઞાન ઉરથી ઠાપો.

અમ અજ્ઞાન ઉરથી ઠાપોરે,
વિભુ હસ્ત અમ શીર્ષ રથાપોરે;
કરી સ્થાય અભયપદ આપોરે.

વિભુ રસનાએરે નામજ આપનું રટીયે. જેથી૦ ૩

અતિ અદ્યપદ રે છીએ અમે તો દેવા, દુઃખી યદ્યપે પામર જેવા;

કરી કરણ્ય રે કહ્યું અમારાં દાણે, ધનુ આગ ગણીને રથાપે.

તમે તાત ચીમ્બવત જલોરે,

હૃદયે પરતાવો આપની આજોરે;

અમ દોષ હૃદયથી છોરોરે,

નિલ સદૃશરે ધ્યાન આપનું ધરીયે. જેથી. ૪

સૌ. સત્વમતી.

વિદ્યાકળા.

દીવાળીના ખાવાનાની વીગત.

ઘઉં તથા ધીધી બનતું.

દૈતરાં.

દૈતરાં કર્યાં હોય ત્યારે સફેત ઘઉંને ધોઈને ત્હેને જરા તડકે વવઠાવવા ને પછી તેને ઝીણા દળાવવા. તે ઘોટને લુપડેવતી ગાળવો એટલે મેદા નીકળશે. એવો મેદા બ. નરમાં પણ મળે છે. શેર મેદા હોય ત્યારે અછેર ધીધી માણુ દેવું. અને ત્હેને પુરીની કણકની પેઠે દુધથી બાંધવે. પછી પુરીના જેવડાંજ પણ જરા જડાં વણવાં ને રહેજ પવનમાં વવઠાવીને પછી ધીમાં તળી નાખવાં. એ રીતે દૈતરાંની વીગત.

શેવડાં.

શેવડાં પણ મેદાનોજ થાય. ત્હેનો પણ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે મેદા કઢાવી દોડ પાશેરીકુ ધીનું માણુ દેવું. પછી સંઝો હોય તો તે, નદી તો આગણી ઉપર કણક મુકીને બાર દઈ આગનું એટલે તજે શેવડાં પડશે. તેને પણ પવનમાં વવઠાવીને ધીમાં તળી નાખવો. ને પછી ખાંડ નાખીને આવે.

સંજેરી ધુધરા.

સંજેરી ધુધરા મેદાના ને રવાના થાય. ધજીને રવો કઢાવે. ને તેમાં શેર રવો હોય ત્યારે શેર ખાંડ, પાશેર અસખસ ને પાશેર સુકું રોપડું, એક જલપૂજ ખમણીને નાખવું. તેમજ અડધો તોસો એગમી ખાંડવી. રોપરાને ખમણીવતી ખમણવું. અસખસ આખીજ વીણેલી રાખવી. ખાંડ ચીરાય ઉપર લખેલી વસ્તુને ધીમાં શેકવી. પાશેરકેને આશરે થી તપેલામાં મુકીને બધું શેકવું. પછી યાગામાં શેકાય એટલે ટાડું પાડી દેવું, બદ્ધ લાલ

ન કરવું. ટાટ પડે એટલે ઉપર લખ્યા પ્રમાણે શેર ઝીણી દબેલી ખાંડ તથા એળચી, જાયફળ બેળવવાં. પછી શેર રવો હોય તો, પુણાશેર મેદો-લેવો, તેને પુરીના જેવું માણુ દેવું ને બાંધવું. પણ દુધથી પુરીની પેઠે ને પુરી જેવડી વણી તેમાં ચમચેવતી પેસો રવાના જે ભુકા હોય તે મુકવે. તેને બે પડ વાળીને નખેવતી કાંગરી પાડવી ને નખે ન આપડે તો દક્ષણી લોકો શેણી રાખે છે તેજી વતી પાડવી. ઉપર પ્રમાણે ધુધરા થાય. પુરી બે વણી તેમાં રવો બરી ગોળ ચારે બાજુએ કાંગરા પાડ્યા હોય તો તેને સંનેરી કહેવાય.

ચીરકુન્ડા.

ચીરકુન્ડા કરવાનો રીવાજ દક્ષણી લોકોમાં વધારે છે. એ રવાનાં થાય છે. શેર રવો હોય તો અંછેર ધીનું માણુ દઈ તેને દુધથી બાંધવા. ખુબ ખાંડવા. ખાંડી ખાંડીને પાંદડી પડે ને મેદો બાંધ્યો હોય ને જેવી કચક થાય એટલે આસારે મ્હોટાં લીંધુ જેવડો લુવો લેવો ને ચોખાના ઝીણા લોટથી તેની પાતળી રોટલા જેવડી રોટલી વણવી. એવી ચાર રોટલી વણવી. પછી શેર રવો હોય તો અંછેર ચોખાનો લોટ લેવો ને અંછેર ધી લઈ બેને પાતળું રોટલી ઉપર ચોપડાય એવું કરવું. પછી ને વળેલી રોટલી હોય તેના ઉપર પ્હેલી એક લઈને ચોપડવી. પછી બીજી મુકવી ને તેને પણ ચોપડવી. એવી રીતે ચારેને ચોપડવી ને પછી ગળવીનાં પાંદડાંના જેવા વીંટાં કરીએ તેવા ચપટાએના વીંટા કરવા ને પછી તેના પતાસાં જેવલ કટકા કરી ધીમાં તળી નાખવાં. ગળ્યાં કરવાં હોય તો તળ્યા પછી ખાંડ બભરાવવી. એ રીતે ચીરકુન્ડાની રીત.

ટોપરાની ધારી.

લીંધુ નાળીએર હોય તેને ઝીણી ટોપરાખમણીવતી ખમણવું. એક નાળીએરે અંછેર ખાંડ લેવી. ને તેને જરા ધી મુકીને શેકવું. લચક થાય પુરખ જેવું એટલે હેઠળ કિતારી ચાળીમાં કાડી નાખવું. એમાં પણ એળચી અડધો તોશો ને અડધું જાયફળ નાખવું. તથા આસારે પાશેરેક માવો નાખવો. સુરતમાં ચણાનો લોટ થોડો શેકીને નાખે છે. ને નાખવો હોય તો તે નાખ્યા પછી મેળને પુરી જેટલું ધીનું માણુ દઈ દુધથી પુરીના જેવો બાંધવો ને પછી પુરી વણીને તેમાં પુરખ જે ટોપરાનું કવું હોય તે મુકી બડી બડી વણી ધીથી તળી નાખવી. મ્હોટી કરવી હોય તો કણકનો લુવો મ્હોટો લઈ મ્હોટી પુરી વણવી ને પુરખ પણ વધારે લેવું. એ રીતે ધારી કરવી.

અનારસાં.

અનારસાં ચોખાનાં થાય છે. શેર ચોખા લઈ તેને બે દીવસ પ્હેલાં પાણીમાં પલાળવાં. પછી ઝીંજે દહાડે તેને પવનમાં જરા વવઠાવી ખાંડવા. ઝીણા ખાંડી તેમાં અંછેર દીધો ગોળ નાખવો. પછી કેળવું પાણી કે દુધવતી નરમ કરી પુરીના જેવડો લુવો લઈ હાથેવતી ચાળીમાં પુરી જેવડી થાય પછી તેના ઉપલા પડ ઉપર ખસખસ દાખવી ને તેને ધીમાં તળવાં ખસખસવાળું પડ ઉપર રાખવું. ને તેને ફેરવવાં નહી. સાલ થવા આવે એટલે કઠાડી નાખવાં. એ રીતે અનારસાં કરવાં.

- ૪ થી હાર. ૧ ટાંકા ગુંથ્યા વગર જમણા હાથના સોયામાં લ્યો. ૧૪ ટાંકા સાદા ગુંથો. હારની છેડેના ૬ ટાંકા એમ ને એમ રહેવા દો. ગુંથણ ફેરવો.
- ૫ મી હાર. ૧ ટાંકા ગુંથ્યા વગર જમણા હાથના સોયામાં લ્યો. ૧૧ ટાંકા સાદા ગુંથો. હારની છેડેના ૬ ટાંકા ગુંથ્યા વગર રહેવા દો. ગુંથણ ફેરવો.
- ૬ હી હાર. ૧ ટાંકા ગુંથ્યા વગર જમણા હાથના સોયામાં લ્યો. ૮ ટાંકા સાદા ગુંથો. હારની છેડેના ૬ ટાંકા ગુંથ્યા વગર રહેવા દો. ગુંથણ ફેરવો.
- ૭ મી હાર. ૧ ટાંકા ગુંથ્યા વગર જમણા હાથના સોયામાં લ્યો. ૫ ટાંકા સાદા ગુંથો. હારની છેડેના ૬ ટાંકા ગુંથ્યા વગર રહેવા દો. ગુંથણ ફેરવો.
- ૮ મી હાર. ૧ ટાંકા ગુંથ્યા વગર જમણા હાથના સોયામાં લ્યો. ૨ ટાંકા સાદા ગુંથો. હારની છેડેના ૧૨ ટાંકા ગુંથ્યા વગર રહેવા દો. ગુંથણ ફેરવો.
- ૯ મી હાર. ૧ ટાંકા ગુંથ્યા વગર જમણા હાથના સોયામાં લ્યો. ૨ ટાંકા સાદા ગુંથો બાકીના બધા ટાંકા સાદા ગુંથી જાઓ.
- ૧૦ મી હાર. બધા ટાંકા સાદા ગુંથી જાઓ. આથી પટા પડશે. હવે ધોળુ ઉન સંધાડો અને ત્હેની બે હાર સાદી ગુંથી જાઓ. આ બે હારથી લીંટી પડશે. પાછુ ખાખી ઉન સંધાડો, અને ઉપર બતાવેલી ૧૦ હારો ફરી ગુંથી જાઓ. આ પ્રમાણે દરેક પટાની વચમાં એક ધોળા ઉનથી લીંટી પાડવી. એવા આઠ પટા અને આઠ લીંટી પડે પછી ટાંકા બધ કરો. આ દરમિયાન આકાર ગોળ કોયળી જેવો થશે ત્હેને આવળો કરી બરોબર ટાંકા મેળવી તેજ રંગના ઉનથી શીવી લ્યો અને ઉપરનો ખુણો ઉધાડો રાખો. પછી સવળો કરી નાંખો અને ત્હેમાં ૩ બરોબર કઠણ અને ગોળ થાય તેમ બરી ઉપરનો ખુણો લીંટી મેળવી શીવી લ્યો.

ઉપર બતાવેલા ઉનના રંગ સાધારણ રીતે બતાવેલા છે. બનાવનારે પોતાની પસંદગી પ્રમાણે ઉનના રંગ નાંખવા.

સૌ. સુખુદ્ધિ.

પુરૂષો માટે ટોપી ગુંથવાની રીત.

આ ટોપી ઠંડીમાં અને સુસાફરીમાં બહુ ઉપયોગી છે. ગળા તથા કાનને ઢાંકીને ગરમી આપે છે. ગુંથવા માટે જોઈતી ચીજો. કાળુ, કથક્રી અગર પોતાને મન પસંદ રંગનું ઉન લેવું, પણ બનતા સુધી મેલખાઉ હોય તો સાફ. આશરે ચાર આઉંસ ઉન લેવું તથા લોખંડના સોયા નંબર ૧૩ ના લેવા. નંબર પ્રમાણેના સોયા નહોતો તો સાધારણ ગલપટો ત્રિગેરે ગુંથવાના સોયાથી પણ ગુંથાય છે.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

“સ્વરૂપની ભાવના સેવતી વૃત્તિના ઉદ્દગાર.”

(નિઃસ્વરૂપે જતી વૃત્તિ થતી છે—એ કથ.)

મન માફે બ્યારે બ્યાં ભાં સ્વરૂપ નિહાળે,
સ્વરૂપ નિહાળે ભારે અન્ય ન બાળે—મન. ૧
રાગ દ્વેષાદિ ઉપજે નહીં બ્યારે હું સ્વરૂપે લીન,
આવે વિકટ પ્રસંગ તો પણ વૃત્તિ થાય ન ખિન્ન—મન. ૨
શાન્તિ, પ્રેમ, ઐશ્વર્ય પ્રકટે, નહિં બય દુઃખ,
નિશ્ચિન શાન્તિ હૃદયે વ્યાપે, સર્વત્ર ભાસતું સુખ—મન. ૩
સર્વ સ્થળમાં, સર્વ દૃષ્ટે, જોઉં મદા ચૈતન્ય,
વિવર્તે સ્વરૂપે જણાતાં, લેખું મુજને અનન્ય—મન. ૪
સર્વ પ્રતિ સમભાવ સન્ન્યાધી, થાય નહીં કદી કલેશ,
ઉરમાં નિર્ભય થઇને વિચરું, શોક ન હૃદયે લેશ—મન. ૫
સ્વરૂપે વૃત્તિઓ ચમાવી, જોઉં વૃદ્ધરિ સહ કામ,
વૃદ્ધરિ પ્રભુથી અભિજ્ઞ થઇને, થઈ રહું પૂરું કામ—મન. ૬

એકાદશ સંકુપદેશ એણી. પાનું ૪૩-૪૪. એ. દેવી.

વિનતિ.

અમારા સુઝ બન્યું અને બગિની લેખકોને વિનતિ છે કે તેઓએ પોતાના લેખ સારા અક્ષરથી, સ્તંભશ્ચ શકાય તેવા અર્થવાળાં. અને કાગળની એક જ બાજુએ લખવા નાપસંદ થયેલા લેખો પાછા મોકલવા બંધાતા નથી.

સ્વીકાર.

નીચેના ગ્રંથો અગ્રે ઉપકાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ.

લીલાવતી જીવનકલા રા. રા. ગોવર્ધનરામ માધવરામ બી. એ. એલ. એલ. બી. કૃત.
ચક્રતરંગ સહસ્રભાઈ ગોવર્ધનદાસની જગત્-લીલા, કર્તા રા. રા. અંદુલાલ લલુભાઈ

सुन्दर सुखे

वर्ष ३ वें] अ. स. १९०६ ईशुआरी-भाष वि. स. १९१२. [अ. ६ ६ ठो.

ज्ञानसुगन्ध.

रसिकरमणी.

रजकणमांघी रत्न वनावे रसिक चतुर रमणीः
धन्य गृहिणी जे करे जीवननी सरल रहणी करणीः
मनहर वशकरणी हसवती फरकरती हरिणीः
प्रणय-चेतने करे मदुली बीजकी समी उजळीः
रले कणसलां रंक हृदय-माणि काह रखडी रसळीः
स्पर्श थकी पंचामृत करतो रसायणी रसिलीः
जननी भगिनीसुं मान मुलाये अजय 'अमी-क्षरणीः
हर न्हाने दैयाने हळवुं करे रमुजी रमणीः

ललितत्वस्मिल.

કાવ્યકુંજ.

માતા અને બાળક.

૧ ચાંદાની માગણી.

માડીને મન હરખ ન માય,
બાળક ખેલે ખોળા માંદા;
કુમળું બાળક વિમળું રમે,
મલકવી માડીને શું ગમે !

બાતો ચાંદો રમતો કરે,
બાળક સાથે નોંધા કરે;
ગાલે મધુરું બાળક હસે,
સ્મિત શું માડીને મુખ વસે !

“ મા ! મા ! ચાંદાને બોલાવ,
“ મુજશું રમવાને તેડાવ,
“ તારલિયાડુંસંગે તે બધે;
“ મ્હારી સાથે શું નહિ રમે !

“ ને, ને, મા ચાંદો ચો હસે,
“ સાંભળ્યું મ્હારું બોલ્યું હશે ? ”
કાલું કાલું બાળક વહે,
માડીમત જિમળકા વધે.

“ મા ! મા ! નેને ચાંદો વળી,
“ મ્હારા સાચું જુવે લળી !
“ લે, લે, ચાંદા પુઘરો લે,
“ આવને આપણ રૂઝિયે બે.

“ ધીમાં ધીમાં પગલાં ભરી,
 “ યં ચાંદો જાયે ઘર ભણી ?
 “ હે ! મા, એતું ઘર કયાં હશે,
 “ શેનાથી એ રમેતો હશે ?

“ મા ! ચાંદો શતે કવમ રમે ?
 “ સૂર્ય-તાતથી યં તે ડરે ?
 “ જ્યારે જ્યારે દા’ડે રમે,
 “ બહીસે મો’ડે કેવો રહે !

“ માડી એને તું બોલાવ,
 “ મને ઘડી રમવાનો ભાવ, ”
 માતા બોલે બાળક રમે,
 ચુમતી માતાને યં ગમે !

૨.

માનો થંદ્રમા.

ભાઈ ! ચાંદલિયાનું કામ યં ત્હારે, ચાંદલિયો તૂં છે;
 બાપુ ! ચાંદલિયાનું કામયં મ્હારો ચાંદલિયો તૂં છે,
 ંયોમ-ચાંદલિયો વધતો ઘટતો પાંડને ખૂંપણ વાળો;
 નિર્મળ મ્હારો ચાંદલિયો તૂં રોજ વધે રહિયાળો.
 અજળ ચાંદલિયો તૂં છે. ભાઈ !-૦

નભ-ચાંદલિયો નીંદથી ઉઠતાં નયનાં રોષે રાખે;
 રસિયો મ્હારો ચાંદલિયો તૂં મૂખે મલકતો જાગે.

મીઠો ચાંદલિયો તૂં છે. ભાઈ !-૦

રૂસણું હસણું ંયોમ વાળાને, પંદર પંદર દીને,
 વાંકુ બહાલા તને કો’દી પડે નહીં, સદાય સીધો હીંટ.

રૂંઠો ચાંદલિયો તૂં છે. ભાઈ !-૦

દીનમણિ કને દાન લઈ પેલો અવર આશે રાથે,
 ચતુર ચપલ ચાંદલિયો તૂં, ત્હારે એવું નવ થાશે.

ચૂરો ચાંદલિયો તૂં છે. ભાઈ !-૦

વસન્તવિનોદી.

(શિશુમવડળ)

ગૃહધર્મ.

સ્ત્રીઓના સનાતન ધર્મ.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

પતીવ્રત ધર્મનો પ્રભાવ કેટલો છે તેનો એક સાધારણ દાખલો મેં એક ઠેકાણે વાંચ્યો છે કે કોઈ ઝગપી પુર્વે મહાન ઉચ્ચ તપ આદરતા. તેનો પૂર્ણ પ્રભાવ યર્ધ રહેશે જાણી મમામી કરી, પણ તેને એમ લાગ્યું કે જોઈ મારા તપનો પ્રભાવ કવો છે ? હવે તે ઝગપી તપ એટલું સગળ થએલું કે નજર ઉઘી કરી જો ઉચ્ચ દૃષ્ટિથી કોઈ સાધુ જુવે કે તે પ્રાણી બળાને બરમ યર્ધ જાય. આતું તપ થએલું છતાં પોતાની ખાત્રી કરવા તે મહાન ઝગપીએ પોતાની ખાત્રી કરવા કોષ યુક્ત નેત્રથી જે વૃક્ષના નીચે બેઠા હતા તેના ઉપર દૃષ્ટિ નાખી. તરતજ એક પોપટી કે જે ત્યાં પોતાનાં બચ્ચાં સાથે માળો બાંધી રહેલી હતી તે તમર ખાધ ઝગપીના પગ પાસે પડી અને બળા બરમ યર્ધ. ગર્ધ ઝગપીવર તો આ જોઈ બેઠ પામ્યા પણ બની ન બની કેમ થાય એટલે તેઓ તે બુલી ગયા, અને ફરતાં ફરતાં અનેક સ્થળો અને દેશ દેશવરો ફરી પોતાના આશ્રમે જવા નીકળ્યા. તેમાં રસ્તામાં જ્યાં અનુકુળ સ્થાન લાગે ત્યાં બીક્ષા માગી ઉદર નીરવાહ કરતા, તેમ ફરતાં ફરતાં એક વખત એક સુપાત્ર બ્રાહ્મણને ત્યાં “બીક્ષાંત દેહી” એમ કરી ઉભા રહ્યા. બ્રાહ્મણની સ્ત્રી પતીવ્રતા સાધવી હતી અને તેને પતીવ્રત શીવાય બીજી કંઈ ખબર ન હોતી. પોતાના પતીને ઘણું દેવતા ગણીને હમેશાં તેની પુજા કરતી, ભોજન કરાવતી, અને અખંડ ભાવ તેનામાંજ રાખી પતીગમન બની રહી હતી. હવે ઉપર જણાવેલા ઝગપી પોતાના ગૃહ પાસે આવી બીક્ષા માગે છે ત્યારે તે સ્ત્રી પોતાના પતીને પ્રેમથી કરેલી સ્વાદદાર રસોઈ પ્રેમથી આમહ પુર્વક પીરસતી હતી; ત્યારે તે કાર્ય સુકી પતીને ખોટી કરી અતીથીને દાન આપવા કેમ જવાય ! કારણ તેમ કરવાથી પોતાના અખંડ તપમાં ન્યુનતા આવે. છેવટ નીશ્ચય કર્યો કે ભલે પોતીવાર ઉભા રહે, મારા પતી પ્રસાદ લઈ રહેશે એટલે બીક્ષા આપીશ. આવા વીચારથી તે સ્ત્રી જ્યારે તેનો પતી યચારથીત ભોજન કરી રહ્યો ત્યારે તેને સુખવાસ વીગેરે આપી હાથમાં શક્તી અનુસાર અન્ન દાન આપવા જ્યાં ઝગપી ઉભા હતા ત્યાં આવી. તપના બળે ગરવીટ થએલા તે ઝગપી ક્ષમતા બુલી ગયા, અને પોતાને ઘણો સમય ખોટી રહેતું પડ્યું તે માટે રોમ રોમ ક્રોધ યુક્ત યર્ધ ગયા, અને એક પોપટીને બાળી જે પશ્ચાતાપ ધડી પહેલાં. કર્યો હતો તે બુલી જઈ તેવાજ ક્રોધયુક્ત નેત્રથી તે સ્ત્રીના સાધું જોઈ બોલ્યા ‘અરે એ સ્ત્રી ! મહાત્મા પુરુષને ખોટી કર્યો માટે તને શાપ આપીશ !’ એવાં તેમના વચન સાંભળી જે પતીવ્રતના પ્રભાવથી દીપી નીકળી છે એવી એ સતી હાથ જોડી બોલી મહારાજ સાધુ જનને ક્રોધ ધટતો નથી. આમ આટલો ક્રોધ કરી આવી ક્રોધીટ દૃષ્ટિથી શા માટે મારા સાધું જુઓ

છો ! હું પેલી જંગલમાંની પામર પોપટી નથી કે તમારા નેત્રના તેજે બળી બરમ થઇ જઇશ. માટે ક્ષમતા સજ્જે.' ઉપલી સ્ત્રીના શબ્દ સાંભળી ઋષી તો આશ્ચર્યને વિરમયતાથી તેના સામું જોઇ રહ્યા અને વીચાર્યું કે અરે મારા જન્મથી મેં આજ સુધી આવું મહાન ઉન્નતપ કયું તો પણ આ શક્તી-કે જેથી બાષ્પજે મેં જંગલમાં બાળેલી પોપટીની વાત જાણી તેવી જાણવાની શક્તી-ન આવી ત્યારે માફ તપ તે મહાન તપકેમ ગણાય ? આવો સંશય થતાં તેણે તે સ્ત્રીને પુછ્યું 'હે સતી સ્ત્રી મને કહે કે તે' કયું તપ કયું કે તને આવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું ? તે' કયું જ્ઞાન કયું કે તને આવી શક્તી પ્રાપ્ત થઈ ? તે' કયું સાધન કયું કે તને જે મહાન મુનીવર ન જાણે તે જાણવાની કળા આવડી ? હે સતી કૃપા કરી મને કહે.' આ સાંભળી તે સ્ત્રી બોલી મહારાજ અમે સ્ત્રી જાતિને માટે સતશસ્ત્રોએ કયું તપ અને કયું સાધન સાધવા ફરમાવેલું છે એ શું આપ નથી જાણતા તે મને પુછો છો ? બસે તમારી ઇચ્છા મારા મુખથી જાણવાની છે તો હું કહું કે આ દેહથી બીજું કોઈ પણ તપ કયું નથી પણ સ્ત્રીનું આખંડ તપ જે પતીવ્રત તે ગૃહણ કયું છે; વળી મેં કોઈ સાધના સાધી નથી પણ સ્ત્રીનું બુધ્ધ જે શીવજ તેના સાચવવાની સાધના સાધી છે; અને ક્રીયા કોઈ પણ કરી નથી પણ શાસ્ત્રની ફરમાવેલી પતીસેવા એજ ક્રીયા મારી દેહ પાસે મન વચન અને કર્મથી કરાવું છું. એ શીવાય બીજો ધર્મ બીજી સાધના અને બીજું તપ એ સર્વસ્વ હું જાણતી નથી, સમજતી નથી, અને જોળખતી પણ નથી; અને મારા ઉપસા તપથીજ મને ત્રીકાળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે, અને તેના પ્રભાવે મેં તમોએ જંગલમાં બાળેલી પોપટીની વાત જાણી. મહારાજ બીજા દ્યૌ' ઉપસા તે સતી સ્ત્રીના શબ્દ સાંભળી તે ઋષી દંડવતપ્રણામ કરી તે સ્ત્રીના ચરણમાં પડ્યા અને બોલ્યા કે 'હે કલ્યાણી, હે દેવી, આજે તે' માફ અભીમાન તોડ્યું. આટલા વર્ષ કરેલા તપનું શળ આજેજ તે' પ્રત્યક્ષ કરી બતાવ્યું. હું તપ કરવા છતાં ગરવીટ બની સમજતો કે અમારા જેવું તપ કરનાર બીજું કોઈ નથી અને તેવું સામર્થ્ય પણ અન્યમાં નથી. પણ આજે મારી ખાત્રી યાવ છે કે પતીવ્રત તપ, જે આદરનારી સ્ત્રી મનુષ્ય તો શું પણ દેવાદીકને પણ વંદનીય છે, તે તપના બળ જેવું એકે તપમાં બળ નથી. માટે હે સાધવી ! હે માતા ! મારો અપરાધ ક્ષમા કર અને દયા દલીથી મારા સામું જો; આવી રીતે તે મહાત્મા ફરી ફરી તે સતી સ્ત્રીના ચરણમાં પડી પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગતા પોતાના મારગે ગયા, અને બ્રાહ્મણી સતી પોતાના કાર્યમાં નીમ્રમ થઇ અહા ! પતીવ્રતનો કેટલો પ્રભાવ એ ઉપલી કથાથી સીદ્ધ થાય છે. માટે સ્ત્રીને જે પતીવ્રત ધર્મ એ દરેક ખરી આર્થ બહેનોએ સમજી સદાચરણથી ચાલી પોતાનું સ્ત્રીતેજ પ્રકાશમાં મુકવા પ્રયત્નશીલ થવું. આપણે સ્ત્રી ખર્સ, પણ જ્યારે આપણામાં સ્ત્રીત્વ આવે અને તેનો પ્રકાશ પાડીએ ત્યારે તે જન્મનું આશ્વ સમજવું. ખાતું, પીતું, પહેરવું, ઓઢવું, મહાલવું, શરવું, હરવું, એ વીષયિક તુચ્છ વાસના જેમ બને તેમ પ્રતીદીન ઘટાડતા જાય અને જોનાથી આ જન્મ અને પરલોક વીશે પણ કીર્તી મળે તેવા ઉત્તમ સદ્ગુણો જ વધારવાની ખરી અંતઃકરણની વાસના રાખવી. અને તેવી વાસના રાખી તે મેળવવા પ્રયત્ન કરશું તો જરૂર તે શ્રી પરમાત્મા આપણી ઇચ્છા પાર પાડશે. અસ્તુ.

(સંપૂર્ણ.)

સોંઠ ત્રિશુવનતનયા.

ગૃહઠયવંસ્થા અને પ્રજાસુખ.

એક વિદ્વાન સન્નિવ તરફથી મળેલું.

(હિસેખરના અંકના ૮૧ મા પાનાથી ચાલુ.)

*અત્યારે હું ફક્ત આ દુનીયાનીજ વાત કરીશું. આપણા સહવાસમાં આવનારાઓને સીખવવાના, મદદ કરવાના અને સારી અસર કરવાના જે જે પ્રસંગોનો આપણે લાભ ન લીધો હોય તે ઉપરથી આપણા ઉપર જે આક્ષેપ આવે છે તે વીશે અત્યારે વિવેચન નથી કરવાનું. તેમજ સર્વેથી વધારે અમત્યનો સવાલ—છોકરાંની માવજત—તે ઉપર પણ કશું કહેવાનું નથી. વયલા અને ઉચ્ચ વર્ગની સ્ત્રીઓમાંથી પોતાની સ્ત્રીઓકરે થોડા દીવસ રમ ઉપર જાય તો તેમના વગર અટકી પડે એવી કેટલી નીકળશે ? કેટલી સ્ત્રીઓને બચ્ચાંને નવડાવતાં આવડે છે ? અગર એકદમ માંદાં પડે તો શા ઇલાજ લેવા તે આડે છે ? માંદાં માણસના ઓરડા ઓખા અને ખુશી દવા અને અન્નવાળાવાળા રાખવા એ કેટલાં સમજે છે ? આપણી કોલેજો અને નિશાળોમાં જઈ જોઈએ તો છોકરાઓનો દેખાવ જોઈ કોણ આશ્ચર્ય નહીં પામે ? તેમને સ્ત્રીશાઈની રમતગમતમાં ભાગ લેતા જોઈ કઈ માતા મગર યઈ ચક્રો ? તેમાંના કેટલા હાંફતા નથી ? કેટલા વિકાસ પામેલી છાતીવાળા, ટટાર ઉભા રહેનારા અને ચરમાં વગરના હોય છે ?

નવરાયના વખતવાળી સ્ત્રીઓ શું કરે છે ? તેમાંની વધારે શક્તિવાળી કોઈ કોઈ કમીટીઓમાં હોય છે; કેટલીક લખવાનું કામ કરે છે, અથવા તો એકાદી “કળા”નું કામ કરે છે. અને તેઓ ગર્વની સાથે કહે છે કે “શુદ્ધવ્યવસ્થાની માયાકુટ તેઓ કરી શકે નહીં.” ઓછી શક્તિવાળી સ્ત્રીઓ થોડું થલું વાંચે છે, જુજ સખાવતનું કામ માથે લે છે અથવા માંદોમાંદો મળી વખત ગાળે છે. મારા કહેવાનો ઉદ્દેશ અર્થ થાય એમ ન થવું જોઈએ. જેમનામાં ખરેખરી શક્તિ છે તેમને માટે મદારી ટીકાઓ નથી. કોઈ પણ સ્ત્રી ખરેખરી કોઈ બાબદમાં કળાવાન હોય અને તે કળા જનસમાજને ફાયદો કરનારી હોય તો એક ક તેણે તેમાં મચ્છા રહેવું જોઈએ.—પરંતુ તે સાથે તેને કુટુંબની સંભાળ રાખવાની ફરજ ન હોય તોજ. જો કે તે એક મ્હોટા કવિની બરાબરી કરે એવી શક્તિવાળી હોય છતાં—કુટુંબની જવાબદારી એ તેની પ્રથમ ફરજ છે.

જે સ્ત્રીઓ સારું લખી શકે છે, રસમય રવિતા બનાવી શકે છે, સુંદર ચિત્રો દર્શી શકે છે, તેઓ પણ કબુલ કરે છે કે તેમની સ્વાભાવિક ફરજો વધારે અગત્યની છે અને પોતાની જાંદગીમાં પણ એવોજ આચાર રાખે છે.

*“ધી નાઈન્ટીન સેન્ટરી એન્ડ આફ્ટર” નામના અંગ્રેજી માસિકના ૧૯૦૫ ના અંકમાં પ્રકટ થયેલા ‘કલેરા જોક્સન’ નામની એક અંગ્રેજ વિદુષી સનારીના લેખ ઉપરથી. આમાં દર્શાવાયેલા વિચારો અંગ્રેજ પ્રજાને લગતા છે.—લેખક.

કસરત કરવાના કાયદા હું ક્યુલ કરૂંછું. તેથી શરીર સુધરે છે અને તાંદુરસ્ત રહે છે. સ્ત્રીઓની બાબતમાં તો ઘણુંજ કાયદાકારક છે—કારણ તે સિવાય તેઓ બેઠાંબાઠ થઈ જાય છે પરંતુ તે એક સાધન જ છે એટલું યાદ રાખવું જોઈએ. દરરોજ બે કલાક ખુદી હવામાં દરવા દરવાનો મહાવરો રાખવામાં આવે તો તેથી ધરના કામકાજમાં તેમજ છેલ્લેની માવજતમાં ખીલકુલ અડચણ આવવા સંભવ નથી.

કોઈ એક સરકારી નોકર, જે તે ચઢતા દરજ્જાનો મોટો અમલદાર ન હોય—અને દીવસનો અડધો ભાગ રમતો રમવામાં ગાળે તો કેટલા દીવસ નબી રહે? તેવીજ રીતે પુરુષ કુટુંબ માટે મહેનત કરી ભરણપોષણનાં સાધન એકઠાં કરે અને સ્ત્રી રમતો રમવામાં વખત ગુમાવે તો આ સ્થિતિ કેટલા દિવસ ટકે?

સ્ત્રીઓ જે પોતાનાં કુટુંબોને સુખી કરવાની ઇચ્છા રાખે અને તે પ્રમાણે પ્રયત્ન કરે તો તેમનો વખત ક્યાં જાય છે તે ખબર પણ ન પડે.

સારી પત્ની અથવા સારી માતા યવું ઘણુંજ મુશ્કેલ છે. તે એટલું બધું કઠણ છે કે સ્ત્રીઓ ફક્ત તે જાણી શકે અને તેને માટે જોઈતો પ્રયત્ન કરે તો ઘોડી વીંશીઓમાં દુનીઆં સ્વર્ગ સમાન થાય. આપણી આસપાસ સર્વ ઠેકાણે જો દુઃખ નજરે પડે છે તે ઉપર વિચાર કરતાં જણાશે કે તેનો ધણો ભાગ સ્ત્રીઓના દુષ્ટ કૃત્ય ઉપર આધાર નથી રાખતો પરંતુ તેમના અત્યંત અજ્ઞાનનું પરિણામ છે. તો પછી આ હાલતનો ઉપાય શો? ફક્ત એકજ છે. આપણી સ્ત્રીઓને શીખવવું જોઈએ કે ધરવ્યવસ્થા રાખવી, છેલ્લેની ઉચિત કેળવણી આપવી, એ એક જોગ રૂપ નથી, તેમની અધમતા સુચવતું નથી, પણ તેમનું પોતાનું કર્તવ્ય છે, અને તે કર્તવ્ય પૂર્ણ કરવાનું છે. તે કર્તવ્ય પૂર્ણ કર્યા સિવાય તેમને બીજા કોઈ કામ કરવાનો (સમાજમાં, કસરતશાળાઓમાં જતું, રમત ગમતોમાં ભાગ લેવો, સાહિત્યકળામાં મરાગુલ યવું વગેરેનો) અવકાશજ નથી. સારી શુદ્ધિશીલ્પિ આ સઘળું તજ દેવું એમ કહેવાનો આશય નથી. આ બંને બાબતોમાં નિપુણતા મળવી સંભવે છે. પરંતુ શુદ્ધવ્યવસ્થાના વિષયને પ્રથમ સ્થાન અપાવું જોઈએ.

કોઈ એમ કહેશે કે મારું ઘર વ્યવસ્થિત છે. મારી બાબતમાં અમુક ધોરણ છે. તો મારો જવાબ એટલોજ છે કે તમારી પોતાની બાબતમાં જોઈએ તેવું હશે પણ સાધારણ રીતે જેજ સમાજમાં જેવું સામાન્ય ધોરણ છે કે શી રીતે? જે એવું હોય તો હાલ આટલાં બધાં લગ્નો નિષ્ફળ કેમ નિવડે છે? કુટુંબો સુખી કેમ નથી? સારા ચાકરો કેમ મળતા નથી; અને જે મળે તે સારા કેળવાયેલા કેમ નથી હોતા?

“માતા અને પુત્રીશિક્ષા”નો સવાલ—જે માતા પોતાની પુત્રીઓ ન્હાનપણથીજ પોતાની સાથે રાખી ધરકામમાં કેળવે અને યોગ્ય શિક્ષણ આપે—તો ઘણોજ સહેલો થઈ શકે એવો છે. ઉમ્મર થઈ ગયા પછી તેમનું વર્તન સુધારવું અશક્ય છે. જે કામ તેને પાછળથી કરવાનું છે તે માતાએ બાળપણમાંજ શીખવવું જોઈએ.

એક સળંગ પ્રજા થવા સાથે તેના દરેક અવગમ તરફથી કેટલું કામ અને સ્વા-
ર્થભાગી જરૂર છે ! એક સાંચામાં અડધાં ચક્રર બરાબર ચાલે અને અડધાં બંધ રહે
- તો સાંચા કામ અટકી પડે તેવી રીતે સ્ત્રીઓ જે પોતાનું કર્તવ્ય ન કરે તો પુરુષો પણ
પોતાનું કર્તવ્ય શી રીતે બરાબર રીતે પૂર્ણ કરી શકે ?

પુત્રીઓ સમજી શકે કે તેઓ માત્ર બાલિકાની પ્રજાની માતાઓ નથી પરંતુ પુરુ-
ષોના દરરોજના કર્તવ્યની પેઠે તેમને પોતાનું કર્તવ્ય પણ પૂર્ણ કરવાનું છે-એવું ધોરણ
સીસિક્ષણનું બાંધવું જોઈએ.

દુકામાં એટલુંજ કહેવાનું છે કે-પ્રજા રોગગ્રસ્ત છે. દરેક માણસ નવું નવું ઔષધ
ખતાવે છે. અનુભવ ખતાવે છે કે ઔષધ નિષ્ફળ માથે છે.

દરદીની બાબતમાં જેમ ફક્ત હેવટના બે રસ્તા-કરી અને યાત્રિકિયા-ઉધાગ હોય
છે તેમ આ વિષયમાં પણ છે. ઈશ્વર આપણને સત્સંકલ્પાને અનુભવ ન કરાવે એજ
પ્રાર્થના છે. અને કરી પાળવા રૂપ સીસિક્ષણનું ધોરણ બદલવાને સામર્થ્ય આપે એ
સવિનય માગણી છે.

(સંપૂર્ણ.)

— : ૦ : —

વાર્તાલહરી.

‘ ના, મહારે લહમારી દેવી નથી બનવું.’

આઠ વર્ષની હમરમાં મહારે લહમારી થઈ ગયું હતું. મનપસંદ પતિ, મેળવવા માટે
છોકરીઓ ધણું ખર્ચે શિવનું પૂજન કરે છે. મહે પણ કર્યું હતું. પરંતુ પૂર્વજન્મના પાપથી
મન માન્યો પતિ મળવા છતાં પણ મહેને પૂરું સુખ ન મળ્યું. બગવાન ત્રિશોયને મહારા
બંને લોચનો લઈ લીધાં. જીવનના અન્તકાલ સુધી મહારા સ્વામીને આંખબર જોવાનું સૌ-
બાળ્ય લહેમણે મહેને ન આપ્યું.

બાલ્યાવસ્થામાંથીજ મહારી અભિપરીક્ષા આરંભ થઈ. સોળ વર્ષ પુરા થતાં ન
થતામાં તો મહે એક મરેલા બાળકને જન્મ આપ્યો. હું પોતે પણ મરતાં મરતાંજ બચી.

* રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની એક વાર્તાનો અનુવાદ.

જેના કર્મમાં આખી જીંદગી દુઃખજ સોગવવાનું લખાયલું છે તે મરે ક્યેમ? જે દીપક બળવાનોજ છે, તેહું તેણ ખુટતું નથી. આખી રાત બળ્યા પછીજ તેને શાન્તિ મળે છે.

હું મચી તો ગઈ, પરંતુ શરીરની અચક્તિ માનસિક ક્લેશ અથવા તો બીજા કોઈ કારણોને લીધે મ્હારી આંખમાં પીણ થવા લાગી.

મ્હારા પતિ એ સમયે દાકતરના કામનો અભ્યાસ કરતા હતા. નવી વિદ્યાના ઉત્સાહને લીધે, ઉપાય કરવાનો પ્રસંગ મળેલો જોઈ તે ઘણા ખુશી થયા. એ પોતેજ મ્હારી ચિકિત્સા કરવા લાગ્યા.

દીએરજી પણ એજ વર્ષમાં વધીશ્વાતની પરીક્ષા પાસ કરવાને માટે કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા હતા. તેમણે એક દિવસ આવીને મ્હારા પતિને કહ્યું “ત્હમે આ શું કરી રહ્યા છો? બાબીની આંખોનો નાશ કરવાનો ધંધો લઈ બેઠા છો? કોઈ સારા દાકતરને બોલાવીને બતાવો.”

સ્વામીએ કહ્યું:—“કોઈ સારા દાકતર આવી નવો ઉપાય શો કરશે? દવાઓ તો બધી એની એ બધીતીજ છેજને?”

દીએરજીએ કાંઈક નારાજ થઈને કહ્યું:—“ત્હારે તો ત્હમારામાં અને ત્હમારી કોલેજના પ્રીન્સીપાલ (અધ્યક્ષ) સાહેબમાં કાંઈ અન્તર નથી.”

સ્વામી બોલ્યા:—“તું કાપદો બજે છે. દાકતરના કામમાં શું સગજો? પરણીશ અને બેરીની તરફથી મીઠકતનો કોઈ મુદ્દમો લડીશ ત્હારે મ્હારી સલાહ પુછ્યા આવીશ કે?”

હું મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે ‘આ બંને એક બીજા સાથે સ્હકી મરશે. અને મારી જઈશ હું. બંને તરફથી મ્હારા ભોગ છે.’ વળી વિચાર આવ્યો કે ‘પિતાના ઘરમાંથી ન્હારે મ્હારું દાન કરવામાં આવ્યું છે, ત્હારે દીએરજીએ મ્હારે માટે આ તકરાર શું કામ કરવી? મ્હારું સુખ દુઃખ, રોગ આરોગ્ય, એ સર્વે પતિનાજ હાથમાં છે.’

એ દિવસે આ ન્હાની શી આંખોની પીણને માટે દીએરજી અને પતિની વચ્ચે ખટખટ થઈ ગઈ. મ્હારી આંખોમાંથી પહેલાં પાણી ટપક્યાં કરતું હતું. હવે તેની ધારા વહેવા લાગી. તેહું કારણ મ્હારા પતિ હતા કે દીએરજી એ વાતનો વિચાર કોઈએ ન કર્યો. વિચારવાની જરૂર પણ નહોતી.

મ્હારા પતિ કોલેજમાં ગયા હતા તે વખતે દીએરજી એકાએક દાકતરને બોલાવી લાગ્યા. દાકતરે આંખ તપાસીને કહ્યું કે જે બેરોબર સંભાળીને કામ સેવામાં નહિ આવે તો પીણ વધી પડવાનો ડર છે. દવા લખી આખી દાકતર સાહેબ ઘેર ગયા. દીએરજીએ દવા લાવવા નોકર મોકલ્યા.

દાકતરના ગયા પછી મ્હેં દીએરજીને કહ્યું “ બાઈ હું તમારે પગે પડીને કહું છું કે જે દવા ચાલી રહી છે તેમાં તમને દરકત ન કરશો. ”

હાનપણથીજ હું દીએરજીથી બહુ બ્હીતી હતી. મ્હેં ઉધાડીને આજ એટલી વાત કરી શકી એજ આશ્ચર્યની વાત થઈ. આટલું તો હું સારી રીતે સમજી ગઈ હતી કે તે મ્હારા પતિથી છુપાવીને દવા કરવા મ્હાય છે, તેથી અન્તમાં મ્હને હાનિને બદલે લાભ થવાની આશા નથી.

દીએરજી મ્હારી હક જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા. થોડા સમય શાન્તિથી વિચાર કરી બોલ્યા:—“ હીક છે, હવેથી હું દાકતરને નહિ બોલાવું. પરન્તુ જે દવા મંગાવી છે તે તો સારી રીતે અજમાવી જોજો. ” દવા આવ્યા પછી તે ચોપડવાની રીત મ્હને બરાબર સમજાવીને તે ચાલ્યા ગયા. પતિના કેલેન્ડરમાંથી પાછા આવતાં પહેલાંજ મ્હેં શીશી, ડબ્બી, તથા આંખમાં દવા પાડવાની કાચની નળી વિગેરેને ઘણી સાવધાની સાથે પછાડીના કુવામાં ફેંકી દીધાં.

દીએરજીની જોડે તકરાર કર્યા પછી મ્હારા પતિ બમણા ઉત્સાહથી મ્હારી આંખોની દવા કરવા લાગ્યા. સાંઝ સવાર દવા બદલવા લાગ્યા. આંખો ઉપર પાટા બંધાવ્યા, ચરમા પહેરાવ્યા. દવાનાં ટપકાં પાડવામાં આવ્યાં, ભુકી ભભરાવી. દુર્ગન્ધિત માંછલીતુ તેલ પીપીને મ્હારા ચેટનાં આંતરડાંઓ પશુ બહાર નીકળવા આવ્યાં, પરન્તુ આ બધું મ્હેં સહન કર્યું.

સ્વામી પુછતા “ હવે આંખોની શી હાલત છે? ” હું કહેતી કે “ હવે કાંઈક હીક છે. ” મ્હારા મનમાં પશુ એમજ માનવાને પ્રયત્ન કરતી કે હું સાજી થતી જાઉં છું. જ્હારે આંખમાંથી પાણી વધારે ટપકતું ત્હારે માનતી કે પાણી ટપકતું એ સાફ ચિન્હ છે. જ્હારે ટપકતું બન્ધ થઈ જતું ત્હારે પશુ એમજ વિચાર કરતી કે હવે તો આરામ થઈ જશે. પરન્તુ થોડા દિવસમાં મ્હારાથી વધારે દુઃખ સહન ન થઈ શક્યું. આંખોથી અસ્પષ્ટ દેખવા લાગી. માયાના દરદથી મ્હને એન પડતું નહતું. મ્હને લાગ્યું કે સ્વામી પશુ હવે ચરમાઈ ગયા છે. આટલા દિવસ પછી દાકતરને કેવી રીતે બોલાવવો એનું એ બહાનું શોધવા લાગ્યા.

આ રિયતિ જોઈ મ્હેં એમને કહ્યું કે:—“ દીએરજીનું કહ્યું માનવાની ખાતર દાકતર બોલાવવાનાં શી હાની છે? એ વાત ઉપરથી દીએરજી નાણુસ થઈ ગયા છે. તેથી મ્હને દુઃખ થાય છે. ઉપાયતો તમેજ કરશો. પરન્તુ નામની ખાતર એક દાકતર હોય તો હીક. ”

તેમણે કહ્યું:—“ એ હીક કહ્યું ” અને એજ દિવસે એક ગોરા દાકતરને એ બોલાવી લાવ્યા. તેમની વચ્ચે શી વાતચીત થઈ તે હું સમજી ન શકી પશુ એટલું તો જણાવું કે સાહેબ મ્હારા પતિને ધીક્ષરતા હતા. અને એ નીચું માયું રાખી મુગે મ્હેંએ એ બધું સાંભળ્યા કરતા હતા.

દાકતરના ગયા પછી મહે સ્વામીનો હાથ પકડી કહ્યું:—“એ ઉદ્ધત ગોરાને કમ્પાંથી પકડી લાવ્યા ? એક દેશી દાકતરને બોલાવવાથીજ દામ ચાલત. એ મ્હારી આંખોની પીડાને ત્હમારા કરતાં વધારે સારી રીતે કેવી રીતે જાણી શકશે ? ”

સ્વામી જરા શરમિંદા થઈ બોલ્યા:—“ આંખોમાં નસ્તર મુકાવવાની જરૂર આવી ગઈ છે. ”

મહે કાંઈક કોધિતો ડોળ કરી કહ્યું “ નસ્તરની જરૂર છે એ વાતને ત્હમે જાણી જો-ઈને છુપાવતા દતા ? એ તો હું બહુ દિવસથી જાણતી હતી. ત્હમે એમ જાણતા હશે કે નસ્તર મુકાવવાની વાતથી હું ડરી જઈશ. ”

દવે ત્હેમનો સંકોચ જતો રહ્યો. ત્હેમણે કહ્યું:—“ આંખમાં નસ્તર મુકાવવાની વાત સાંભળી ડર ન લાગે એવો પુરૂષોમાં પણ વીર કોણ છે ? ! ”

મહે મરકરીમાં કહ્યું:—“ પુરૂષોનું વીરપત્વ—ચરાનન તો આંખોનીજ પાસે છે. ”

સ્વામીએ તરત ચમગાઇ જઈ એક નિઃશ્વાસ નાખી કહ્યું:—“ એ દીક છે. પુરૂષોની કુળદેવી આદંકારજ છે. ”

મહે ત્હેમની મહિનતાને તરતજ દવામાં ઉણડી દઇને ઉત્તર આપ્યો “ આદંકારમાં પણ ત્હમે લોકો આંખથી જોતા એમ છો કે ? ત્યાં પણ ત્હમારોજ વિજય છે. ”

મ્હારા ગંદગાડના દિવસોમાં દીએરજી એક વખત ફરીથી મ્હારી પાસે આવ્યા. મહે એમને પાસે બોલાવી કહ્યું:—“ ભાઈ, ત્હમારા દાકતરની દવાથી આટલા દિવસ સુધી હું સારી હતી. પરંતુ એક દિવસ બુલચી ખાવાની દવાને આંખમાં ચોપડી એથી દવે હું જંગમરને માટે આંખ ખોલા બેઠી છું. ત્હમારા ભાઈ કહે છે કે નસ્તર મુકાવવું પડશે. ”

દીએરજીએ કહ્યું કે “ હું ધારતો હતો કે ત્હમારા પતિનીજ દવા ચાલે છે. એટલા માટે ગુરસે થઇને તો હું ત્હમારી પાસે આવ્યો પણ નહીં. ” મહે કહ્યું:—“ છાની માની હું દાકતરનીજ દવા ચોપડતી હતી પણ એમને મહે એ વાત જાણવા દીધી નથી. ”

હાથ ! આંખો જન્મ લઇને કેટલું જુદું જોલવું પડે છે ! દીએરજીનો જીવ દુભવવો પણ મહેને ગમતું નહતું, અને સ્વામીના ચશમાં દરકત નહિ કરવાની પણ મ્હારી ઇચ્છા હતી. મા બની બેળામાંના બાળકને સમજાવવું પડે છે. અને આ બની બાળકના પિતાને પણ સમજાવવા પડે છે. આંખે આટલો હલ કરવાનું પ્રયોજન પડે છે.

મ્હારી આ યુક્તિનું ફળ તો એ મન્યું કે આંખથી ચર્તા પહેલાં દીએરજી અને પતિની વચ્ચે સંપ થયેલા મહે જોયે. દીએરજીએ જાણ્યું કે છાનામાના દવા કરવાથી આ દશા થઈ. સ્વામી સમજ્યા કે બાધનું કહ્યું માન્યું હોત તો સાફ ચાત. મનમાં મનમાં

બધે જણ પસ્તાવા લાગ્યા. અને મનથીજ એક બીજાની ક્ષમા માગવા લાગ્યા. મહારા સ્વામી હવેથી બાધની સલાહ પુછવા લાગ્યા અને દીઝેરજી પણ ઘણી નમ્રતાથી મહારા બાધનું કહ્યું માનવા લાગ્યા.

એક દિવસ બહેની સંમતિથી અંગ્રેજ દાકતરે આવી મહારી હાખી આંખમાં નસ્તર ચુક્યું. નિર્બળ આંખથી તે ઘા સહન ન થયે. તેની ક્ષીણ જ્યોતી અકસ્માત હોલવાઈ ગઈ. બંધ થઈ ગઈ. હવે તો બીજી આંખ પણ ચોડાક દિવસોમાં અન્ધકારમાં મળી ગઈ. બાલ્યાવસ્થામાં લગ્નને દિવસે પીઠી ચોલેલી જે કિશોર મૂર્તિ મહારી સ્થામે પહેલીજ વખત પ્રકાશિત થઈ હતી તેના ઉપર જન્મ પર્યન્તને માટે પડદો પડી ગયો.

એક દિવસ મહારા સ્વામી મહારી પથારી આગળ આવી કહેવા લાગ્યા. “તહારી આગળ ખોટી બહાઈ નહિ કરે. તહારા નેત્રોનો નાશ મહેંજ કર્યો.”

હું જાણી ગઈ કે દુઃખથી તેમનો દંઠ ઈધાઈ ગયો છે અને આંખો આંસુથી-બરાંઈ ગઈ છે. મહેં મહારા બંને હાથમાં તેમનો જમણો હાથ દબાવી કહ્યું. “એતો હીક કયું. તહારી પોતાની વસ્તુ તમે લઈ લીધી. કોઈ દાકતરના ઉપાયથી હું આંધળી થઈ હોત તો મને કેટલું બધું દુઃખ યાત તેનો વિચાર કરે. બનવાકાળને કોઈ રોઠી ચકતું નથી. તો પછી મહારી આંખોને કોણ બચાવી શકત ? મહારી આંખો તહારે હાથે ગઈ એ જ માત્ર મને અન્ધાવસ્થામાં સુખ છે, વિલાસો છે. નહારે પૂજનાં કમળ ખુટી ગયાં તહારે સમયન્દ્રજી પોતાનાં નેત્રકમળ ઉમેડીને દેવતાને સ્હણવતા હતા. મહેં પણ મહારી દષ્ટિ મહારા દેવતાને સ્હણતી દીધી તહારી નજરમાં કોઈ સારી ચીજ આવે તહારે મને કહેજો. તહારા નેત્રોનો પ્રસાદ જણી હું તેને પાસે રાખીશ.” આટલી બધી વાતો હું કહી શકતી નહોતી. મહેંમાંથી આટલી બધી વાત એક સાથે નીકળે પણ ક્યેમ ? ઘણા દિવસ મહેં એ વાતો વિચારી રાખી હતી નહારે કદાચ ચિત્ત લીન થઈ જતું, ભક્તિનું તેજ ક્ષીણ થઈ જતું, નહારે હું પોતાને દુઃખી આભાગિની સમજીને કંથેશ કરતી, તહારે હું પોતે મહારા મનને એ જ રીતે સમજાવ્યા કરતી. એ શાન્તિ, એ જ ભક્તિનો આશ્રય લઈ મહારા આત્માને એ દુઃખની અવસ્થામાં પણ ઉચ્ચો કરવાને પ્રયત્ન કરતી. આજ કાંઈક કહીને, કાંઈક ચૂપરહીને, કોઈપણ પ્રકારે મહેં મહારો બાવ પતિને સમજાવી દીધો.

તેમણે કહ્યું “મૂર્ખતાથી મહેં તહારું જે નુકશાન કર્યું છે તે તો લાવી શકાય એમ નથી. બનશે ત્યાં સુધી, આંખની ખોટ પુરી પાડવા, હું તહારી પાસે ને પાસે જ રહીશ.”

મહેં કહ્યું:—“એ વાત હીક નહિ. મહારે માટે તમે તહારા ઘરને આંધળાની ઈસ્પી-તાલ બનાવો એવું કાંઈ હું કોઈ દિવસ બનવા દેઉં નહિ. તહારે ફરીથી લગ્ન કરવું પડશે.”

ફરીથી લગ્ન કરવું ઘણું આવશ્યક છે એમ વિસ્તાર પૂર્વક કહેતાં મહારું મળું ઈધાવા લાગ્યું. ધધરણ બાધને મળું સાફ કરીને આગળ બોલવા જતી હતી એટલામાં મહારા પતિ મહારા, વેગથી બોલી ઉઠ્યા “હું મહા હું, હું અદઃકારી છું, પરન્તુ હું નીચ નથી. મહેં

મ્હારે હાથે ત્હને આંધળી કરી, અને પછી હું જ ત્હને છોડી દઇને બીજવાર પરણું તો, ઇશ્વરના સોગન આપને કહું કે, બ્રહ્મદત્તા અને પિતૃદત્તાનું પાપ લાગે.”

હું એમને રાખવાળી વાત બોલવા ન દેત. પરંતુ આંસુ 'કંઠને રોડીને, હૃદયપર થઇને, બન્ને આંખોમાંથી મ્હોટી ધારાઓમાં બહેતાં હતાં. એ રોડીને હું બોલી ચકી નહિ. પતિની વાત સાંભળી આનંદથી વિવ્હલ બની, હંસીકામાં મ્હો સંતાડી હું રોવા લાગી. હું આંધળી છું તોપણ એ મ્હારો ત્યાગ નહિ કરે, દુઃખિયાના દુઃખની માફક તે મ્હને પોતાના હૃદયમાં રાખશે એટલા સૌભાગ્યની મ્હને ઇચ્છા નહોતી પણ મન સદા પોતાના સ્વાર્થની જ ઇચ્છા રાખે છે.

મ્હારે અશ્રુની પહેલી ઝડી પૂરા વેગથી વરસી રહી, ત્હારે ત્હેમનું સુખ મ્હારા હૃદયની પાસે લાવી મ્હં કહ્યું “આટલા બયંકર રાખય શા માટે ? શું હું મારાસુખને માટે ત્હેમને ફરીથી લગ્ન કરવાનું કહું છું ? શોકની પાસે હું મ્હાફ કામ કરાવત ? આંખો ન હોવાથી હું પોતે ત્હમાફ જે કામ ન કરી શકત, તે જ હું એની પાસે કરાવત.”

સ્વામી બોલ્યા:—“કામ તો દારી પણ કરી લે છે. મ્હારા કામને માટે દાસીની સાથે લગ્ન કરી ત્હેને દેવીની સાથે એકજ આસન ઉપર બેસાડી શકું ?” એમ કરી મ્હાફ મ્હોં પકડી લલાટ ઉપર ત્હેમણે એક નિર્મળ સુખ્યન કયું. એ સુખ્યનથી જણે મ્હાફ ત્રીજું નેત્ર ઉઘડ્યું. એ જ ક્ષણે હું દેવીના આસન ઉપર આરઠ થઈ ગઇ. મ્હેં મનમાં વિચાર કર્યો કે આજ દીક છે. આંધળી હોવાથી બહારના સંસારની માલિક હું બની શકવાની નથી. હવે હું સંસારની પાર જઈ, દેવી બની, મ્હારા સ્વામીનું મંગળ ઇચ્છીશ. આ વાત જુઠી નથી. હું કપટમાં એતું નથી કહેતી. સંસારી સ્ત્રીઓમાં જે હલકાઈ, જે કપટતા છે ત્હેનો મ્હેં તેજ ક્ષણે ત્યાગ કર્યો. એ જ દિવસે, આખો દહાડો આત્માની ને મ્હારી વચ્ચે તકરાર ચાલી. આટલા બારે રાખયથી બધાયા પછી પતિ બીજવાર લગ્ન નહિ કરી શકે એ આનન્દે મ્હારા મનને પતિની સાથે બાંધી દીધું. હું ત્હેમની પાસેથી મનને કદાપિ છોડવી ન શકી.

મ્હારા પ્રેમી પતિ, દાસીઓને રોડીને મ્હાફ બધું કામ પોતે જ કરવા લાગતા. આથી ન્હાની ન્હાની બાબતોમાં પણ પતિ ઉપર આધાર રાખવો પડતો. પરંતુ મ્હારાથી શું થાય એમ હતું ? પતિ હમેશ પાસે છે એ જણીને મ્હને ધણું સુખ મળતું. આંખોથી ત્હેમને જોઈ શકતી નહોતી તેથી ત્હેમને પાસે રાખવાની ઇચ્છા દિન પ્રતિદિન વધતી ગઇ. જે એ ધણા વખત સ્ધી કામસર બહાર રહેતા તો મ્હને એમ લાગતું કે જણે હું આકાશમાં લટકી રહી છું, જણે હું કોઈ સ્ત્રીને પકડી જ શકતી નથી, મ્હેં મ્હારો આધાર ખોયો છે. પહેલાં મ્હારે પતિને કાલેજમાંથી આવતાં વાર લાગતી, ત્હારે ખડકીતું બારણું રહેજ ઉઘાડી જોયા કરતી. જે જગતમાં એ ધરતા, એ જગતને હું મ્હારા નેત્રો સાથે બાંધી રાખતી હતી. પણ હવે મ્હાફ દુષ્ટિરહિત સરીર એમની શોધ કરવા લાગ્યું. ત્હેમની સ્થિતિ મ્હારી સ્થિતિ સાથે જે પુલહારા જોડાયેલી હતી તે પુલ હવે તુટી

ગયો છે. હવે ત્હેની અને મ્હારી વચ્ચે અપાર અન્ધકાર છે. હવે હું નિરૂપાય યથા વ્યા-
કુલતાથી જોઉં છું કે પેલી પારથી મ્હારી પાસે એ મ્હારે આવી પહોંચશે એ જ કારણથી
જો એ મ્હને છોડીને કાણુબર પણ કાંઈ બહાર જાય છે તો મ્હાં આપું આંધળું ચરીર
પણ ત્હેમને ઉડીને પકડી લેવાની ઇચ્છા રાખે છે અને હાહાકાર કરીને ત્હેમને બોલાવવા લાગે છે.

પરન્તુ આટલી અભિલાષા સારી હતી. એક તો મૂળથી જ પતિના ઉપર સ્ત્રીનો
બોળે ધણો હોય છે. તેમાં વળી અધાવસ્થાનો બારે બોળે પણ ત્હેમના જ ઉપર નાંખવો
એ ધણું જ ખરાબ છે. મ્હારો આ વિશ્વવ્યાપક અન્ધકાર મ્હારે જ ઉઠાવવો જોઈએ.
મ્હેં મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે મ્હારી આ અનન્ત અધતાથી પતિને મ્હારી સાથે બાંધી નહિ રાખું.

ચોડાજ સમયમાં મ્હેં શબ્દ, ગન્ધ, સ્પર્શથી જરૂરી કામ સીધી લીધું. એટલે સ્ક્રી
કે ધરનું ધણું ખર્ચ કામ પહેલાં કરતાં પણ વધારે નિપૂણતાથી હું કરવા લાગી. હવે મ્હને
અનુભવ થયો કે દૃષ્ટિ ગતુષ્પને જેટલી સહાયતા આપે છે, તેટલી જ ત્હેને દુષ્ટ બનાવે
છે. જેટલું જોવું જોઈએ, જેટલું જોવાથી કામ સાફ થાય છે, ત્હેના કરતાં આંખ વધારે
જુએ છે. જ્ઞહારે નેત્ર અધું કામ કરે છે ત્હારે કાન આળસુ મની જાય છે. જેટલું સાં-
ભળવું જોઈએ ત્હેના કરતાં એ ચોડું સાંભળવા લાગે છે. અંચળ નેત્રો ન હોવાથી હવે
મ્હારી બીજી ઇન્દ્રિયો પોતાનું કામ સારી રીતે કરવા લાગી.

હવે હું મ્હારા પતિને મ્હાં કામ કરવા દેતી નહોતી. અને પહેલાની ગાંધક હું પોતે
એમનું અધું કામ કરતી હતી.

સ્વામી કહેતા કે:—“તું મ્હને પ્રાયશ્ચિત કરતાં રોકી રહી છું.” હું કહેતી કે “ત્હ-
મારે પ્રાયશ્ચિત શું કામ કરવું જોઈએ તે હું સમજતી નથી. હું મ્હારા પાપનો બાર શું
કામ વધાઈ?”

એ ગમે તેમ કહે. પરન્તુ જ્ઞહારે મ્હેં એમને આ પ્રમાણે રમ્મ આપી દીધી ત્હારે
ત્હેમને આનંદ તો અવસ્ય થયો. આંધળી સ્ત્રીની જન્મ પર્યન્ત સેવા કંઠી એ પુરૂષવું
કામ નથી

મ્હારા સ્વામી દક્ષતરની પરીક્ષામાં પાસ થઈ ગયા. હવે એ મ્હને પોતાના ગામમાં
લાવ્યા. ગામમાં આવતાં મ્હને લાખું કે જાણે હું માના બોળામાં બેઠી છું. બાસ્થાવસ્થામાંથી
જ મ્હને શહેરમાં મોકલવામાં આવી હતી. એ વાતને આજ એટલા બધા દિવસ થઈ
ગયા હતા કે જન્મભૂમિ માત્ર મ્હારા હૃદયમાં છાયા જેવી જ હતી. જ્ઞહારે આંખો હતી,
ત્હારે બધી બાવનાઓને દૂર કરીને નગરની શોભા મ્હને ઘેરી લેતી હતી. જ્ઞહારે આંખો
જતી રહી ત્હારે મ્હેં જાણું કે નગર તો આંખોને ફોસલાવનારી વસ્તુ છે. મનને તૃપ્ત
કરવાની શક્તિ એમાં નથી. નેત્રોનો નાશ થતાં જ મ્હને બાસ્થાવસ્થાના ગામનું સ્મરણ,
સંતાતા નક્ષત્રની જ્યોતિની માફક, મ્હારા મનમાં ચગકી ઉઠેલું.

માર્ગદીર્ઘ માસના અન્તમાં હમે હમારે ગામ ગયાં. નવો દેશ, ચારે તરફ કેવો

લાગતો હતો તે હું જોઈ શકી નહિ. પરંતુ બાળપણના અનુભવે મ્હારા બધા અંગને ઘેરી લીધા. ઝાકળથી બીજનયલા, નવા વાવેતરવાળા, ખેતરનો પ્રાતઃકાળનો વાયુ, લેખાંથી આવતી મીઠી સૌરભ, ખેડુતોના ગીત, એ સર્વ જ માત્ર નહિ પરંતુ તુટેલી સડક ઉપર કડકડ કરી ચાલનારી બળદ ગાડીનો અવાજ પણ મ્હને આનંદ આપવા લાગ્યો. મ્હારી બાલ્યાવસ્થામાં જ્યેષ્ઠી વાતો મ્હને પ્રત્યક્ષ થતી હોય એમ ચારે તરફ લાગવા લાગ્યું. રહવારથી તે રહાજ સૂધી જ ચીંજે હું જોયા કરતી હતી તે બધી મ્હને પુનઃદેખાવા લાગી.

ઐટલી વાત તો અવશ્ય માનવી પૂંડે છે કે નગરોમાં રહેવાથી મનુષ્યોની બુદ્ધિમાં કેટલાક વિકાર થાય છે. ધર્મ, કર્મ, શ્રદ્ધા, ભક્તિ, કોઈ પણ વસ્તુમાં નિર્ભગતા ને સરળતા નથી રહેતી. મ્હને યાદ છે કે આધિળી યયા પછી એક દિવસે મ્હારી પડોશથી એક બહેનપણીએ આવી મ્હને કહ્યું હતું કે “અલી ત્હને કોધ નથી આવતો ? હું તો એવા ધણીનું મ્હોં પણ ન જોઉં.” મ્હે ઉત્તર આપ્યો “બહેન ! મ્હોં જોતું તો બધ જ થઈ ગયું છે. ઐટલા માટે તો આંખો ઉપર કોધ આવે છે. સ્વામી ઉપર કોધ કરવાથી શું થાય ?” યોગ્ય સમયે એ દાકતરને બોલાવતું ભુલી ગયા ઐટલા માટે લલિતા મ્હારા પતિના ઉપર કોધ કરી રહી હતી. અને મ્હને પણ શુરસે કરવા ધારતી હતી. મ્હે એને સમજાવ્યું કે “સંસારમાં રહેવાથી, ઈશ્વર અથવા અનીચ્છાથી, જોણીજોઈને અથવા ભુલચુકથી, મુખ દુઃખ થયા જ કરે છે. પરંતુ જે મનમાં ભક્તિ કાયમ રહે તો દુઃખમાં પણ શાન્તિ મળી શકે છે. નહિ તો, કોધ, ધમઝી, બકબક અને એવી વાતોમાં જ છાંદગી ગાળવી પડે છે. આધિળી યઈ છું એજ મ્હેડું દુઃખ છે તેમાં વળી સ્વામી ઉપર કોધ કરી દુઃખનો જોગે શું કામ વધારે ?”

મ્હારા મ્હોંમાંથી એવી વાતો સાંભળી લલિતા રીસાહને, તીરસ્કારથી માથું દલાવી ચાલી ગઈ. પરંતુ કહેતી વખત તો હું પણ જો મનમાં આવે તે દલીલ હતી. લેખની વાર્તામાં વિષ જરૂર હતું, તે બીજકુલ નિષ્ણજ ન ગયું. લલિતાનો કોધ મ્હારા મનમાં એક બે અંગારા નાંખી ગયો. મ્હે લેખને પગ તળે કચરી હોલવી નાંખ્યા. તો પણ લેખનાં એક બે ચિન્હ રહી જ ગયાં. ઐટલા જગતે હું કહેતી હતી કે રહેરોમાં રહેતું ધણું કંઈય છે. ત્હાં બુદ્ધિ, જોતજોતામાં પલટાઈ જાય છે.

ગામમાં આવીને સિવાલય વાળા બગીચાના મનોહર પુષ્પોની સુગન્ધથી મ્હારી આશા, મ્હારો વિશ્વાસ, ફરી બાલ્યાવસ્થાની મારક નવાં અને ઉજ્જવલ થઈ ગયાં. મ્હારૂં હૃદય, મ્હારો સંસાર દેવતાની પ્રીતિથી પૂર્યું થઈ ગયો. હું માથું નમાવી કહેવા લાગી, હિ દેવ, દીક થયું કે મ્હારી આંખો જતી રહી. ત્હમે તો મ્હારે માટે જ બન્યા છો. ત્હમે મ્હારે માટે બન્યા છો ? હા, હું ભુલી ગઈ, ત્હમે મ્હારા છે એ પણ જૂની વાત છે. હું ત્હમારી છું ઐટલું જ કહેવાનો મ્હને અધિકાર છે.” એક દિવસ મ્હારા દેવતાં મ્હારૂં ગળું દાખીને મ્હારી પાસે એ જ કહેવણવવા લાગ્યા. બીજું કોઈ પણ નહિ રહે. અધિકાર નથી. અધિકાર પોતાના જ ઉપર છે.

કેટલાક દિવસ સારી રીતે વ્યતીત થયા. મ્હારા પતિનો દાકતરનો ધંધો પણ જામવા

લાગ્યો. હાથમાં કાંઈક પૈસા પણ આવ્યા. પરન્તુ ધન સારી વસ્તુ નથી. એથી જ મન બગડી જાય છે. જ્યારે મન રાજ્ય કરે છે ત્યારે તે પોતાના જ સુખ તરફ ધ્યાન રાખે છે. પરન્તુ જ્યારે ધન સુખ મેળવવાનો ચત્ન કરે છે, ત્યારે મનને માટે ખીજું કાંઈ કામ રહેતું નથી. મનનું માનેલું સુખ જ્યાં રહેતું હતું, ત્યાં પ્રથમ તો વિલાસની સામગ્રીઓ લાંબા પગ કરીને બેસી જાય છે. સુખને બદલે પછી એ વિલાસ સામગ્રીઓ જ મળે છે.

કોઈ ખાસ વાત કે ઘટનાનો હું ઉલ્લેખ નથી કરતી. પરન્તુ આંધળા - માણસોને અનુભવ શક્તિ વધારે હોય છે તેથી, અથવા તો કોઈ ખીજા જ કારણ ને લીધે, ધન વધતું જવાની સાથે મહારા પતિના સ્વભાવમાં ફેરફાર થતો હતો. એ હું સારી રીતે સમજવા લાગી. તરૂણ અવસ્થામાં અન્યાય, ધર્મ અધર્મ આદિ વિષયોનો સ્વામીને ઘણો વિચાર હતો. તે હવે દિન પરદિન ઓછો થવા લાગ્યો. પહેલાં એ કોઈ કોઈ દિવસ કહેતા તે મ્હને યાદ છે કે “હું દાકતરનું કામ કેવલ જીવિકાને માટે જ નથી શીખતો. એથી અનેક ગરીબ દુઃખીઓને ઉપકાર પણ કરી શકીશ.” જે દાકતરો મરવાની અણી ઉપર આવેલા દરિદ્ર દરદીના હાર ઉપર આવી વગર પૈસે નાહી પણ નથી જોતા, એવાઓની વાત કરતી વખત તીરસ્કારથી મહારા પતિની વાત બંધ થઈ જતી હતી. હવે હું જાણી ગઈ કે એ દિવસો રહ્યા નથી પોતાના એકના એક ઇલાકાની પ્રાણરક્ષાને માટે એક સ્ત્રી હેમને પણ પડી હતી. પરન્તુ હેમણે કાંઈ પરવા ન કરી. આખરે મ્હેં એમને મહારા ગજાના સોગમ ખવરાવી હેને ઘેર મોકલ્યા. એ ગયા તો ખરા, પણ ન ગયા જવા. ખરા દીલથી કામ ન કર્યું. જ્યારે દુશ્મની પાસે યોડું ધન હતું. ત્યારે પતિ પોતાની આંખો શું જોતા હતા તે હું જાણું છું. પરન્તુ હવે તો બેનકમાં રૂપીઆ બહુ જમે થઈ ગયા છે. એક વખત એક શેઠનો ગુમાસ્તો આવીને બે દિવસ સૂઈ એકાન્તમાં એમની સાથે કોણ જાણે શીએ વાતચીત કરી ગયો. શું કહી ગયો તે હું જાણતી નથી પરન્તુ હેના ગયા પછી પતિ મહારી પાસે આવ્યા ત્યારે ઘણા દર્પથી હેમણે અનેક વાતો કહી. હેમણે જણાવ્યું તો નહિ પરન્તુ મહારા અન્તઃકરણની રસપ્રશસ્તિથી હું સમજી ગઈ કે આજ એ કલંકને ચાંલો કરી આવ્યા છે.

પતિને આંખોથી જોવાનો મ્હને વિચ્છેદ થયો તે તો કાંઈ જ નહિ. પરન્તુ જ્યારે હું વિચારું છું કે જ્યાં હું છું ત્યાં એ નથી ત્યારે મ્હારું હૃદય કદથી ઉઠે છે. હું આંધળી છું. સંસારના અજવાળા રહિત મહારા હૃદયમાં હું મહારી પહેલી અવસ્થાનો નવો પ્રેમ અને નવી બક્તિ લખને જ બેઠી છું. પરન્તુ મહારા પતિ એક હાયાદાર અને શીતલ પ્રદેશને છોડી ધન કમાવાની પંચાલતમાં સંસારમાં ક્યાંના ક્યાં સંતાઈ જાય છે. જ્ઞેનાં ઉપર મહારો વિશ્વાસ છે, જ્ઞેને હું ધર્મ સમજું છું, જ્ઞેને હું સુખ સંપત્તિથી પણ અધિક ગણું છું, જ્ઞેને એ દૂરથી જ હસી કહાડીને કટાક્ષપાત કરે છે પરન્તુ એ વિચ્છેદ ઠીક નથી. પ્રથમાવસ્થામાં હમે બન્ને એક પથ ઉપર ચાલ્યાં હતાં. પરન્તુ હવે હમારા બંનેના પથમાં કંઈ જગ્યાએ ફેર પડ્યો છે—ચીથો ઈંટાયો છે તેનું મ્હને જ્ઞાન પણ નથી. હેમને પણ એની ખબર નથી. આજ હમે પરસ્પર એટલે બધે દૂર જઈ પડ્યાં છીએ કે જુઓ પાડી પોકાર કરવા છતાં પણ મ્હને એમનો પત્તા લાગતો નથી.

કાંઈ કોઈ દિવસ હું વિચારિ કંઈ છું કે આંધળા હોવાથી મ્હારી વાતોને પંથુ હું મ્હોટા મીની લેઉં છું. જો નેન હોત તો કદાચ સંસારની બંધી વાતોને હું પંથુ ખાતે લોકોની માફક જ દેખત.

મ્હારી પતિ મ્હને એક દિવસ એમજ સંમળની રેલાં હતી. એ દિવસે, સ્વવારે એક વહે સુસહમાન ત્હેની છોકરીની દેવાને માટે બોલાવવા મ્હારો પતિ પાસે આવ્યો. એ છોકરીને કાલેરાનો રોગ થયો હતો. એ શું કહેતો હતો એ હું છાનીમાંની સાંભળતી હતી. તેણે કહ્યું 'દાંતરે સાંઢેખ! હું બેઠું મરીજ છું ત્હમે મ્હાંડે કાંઈ કરે. અણહ ત્હમારો ઉપરે ખુંચો થશે. ત્હમોંડે બંધુ કરશે.'

મ્હારો પતિએ ઉત્તર આપ્યો "અણહ ના કરવાથી મ્હાંડે પુંડે થાયે નહિ, મ્હાંડે કાંઈ રંધાય નહિ. તું શું કરીશ એ કહેને?" એ સાંભળીને જ હું વિચાર કરવા લાગી. 'ધન્યવરે મ્હને આંધળા કરી ત્હેની સાથે ને સાથે જ બહેરી પણ શું કામ ન કરી દીધી?' તે સુસહમાન લાંબો દીધે નિઃશ્વાસ નાંખી 'યા અણહ' કરી ઉઠી ચાલતો થયો. મ્હે તરત મ્હારા મેલનો પાછલા બારણેથી ત્હેને બોલાવીને કહ્યું "દાકા, ત્હમારી છોકરીના કાંધને માટે હું ત્હમને થાંડુંક ખર્ચ આપું છું. મ્હારો પતિનું મંગળ મિત્રીને જાણે અને આ પૈસામાંથી પડોશના હરિચન્દ્ર દાકતરને બોલાવી જાઓ."

એ આખો દિવસ મ્હને અંધ ન બાંધ્યું. સ્વામી બીજે પહેાર ઉધંમાંથી જાગી ઉઠી પૂછવા લાગ્યા "જાજ તું કેમ દીલગીર દેખાયે છે?" મ્હારા મ્હોંમાંથી ઉતર નીકળ્યા જતો હતો 'કંઈ નહિ એ તો,' પરંતુ હંસ કરવાનો સમય હવે રેલાં નથી. મ્હે સ્પષ્ટ કહી દીધું કે "પણી વખત હું ત્હમને આ વાત કરવા ધારતી હતી, પરંતુ કહેતાં મ્હારી જીભ ઉપડતી નહોતી. મ્હારા મનની વાત હું ત્હમને સમજાવી શકીશ કે નહિ તે તો હું નથી જાણતી પરંતુ ત્હમે એટલું તો જરૂર સમજી શકો છો કે જેવી રીતે આપણે બન્નેએ સાથે મળીને જીવનયાત્રા ચર કરી હતી, તેવો વખત આજ નથી."

સ્વામીએ હસીને કહ્યું "ફરફર થયો, પરિવર્તન થયું એ તો બંગલોનો નિર્ધર્મ છે." મ્હે કહ્યું "શ્રીમ્મા, પૈસા, રૂપ, યોગ્ય એ બંધોમાં તો ફરફાર થાય છે. પંથુ શું એવી પણ કાંઈ વસ્તુ નથી કે જે સદા એક સરખી જ રહે?" મ્હારા પતિએ કાંઈક મંત્રિત્વાથી કહ્યું "જો! બીજી ઓછો ખૂબી વાતને લીધે દુઃખ આવે છે. કાંઈનો પ્રતિ ધન નથી કમાતો, કાંઈનો પતિ ત્હેનો ઉપર પ્રેમ નથી રાખતો. પણ તું તો ત્હાડું દુઃખ આકાશમાંથી ઉતારી લાવે છે." હું તરત સમજી ગઈ કે અવધતાએ મ્હારી આંખોમાં એક પ્રકારનું અંજન લગાવીને મ્હને આ પરિવર્તનથીજ સંસારની બહાર ફેંકી દીધી છે. હું બીજી ઓછો જેવી નથી. મ્હારા પતિ મ્હાંડે કહ્યું સમજશે નહિ.

એવામાં મ્હારી એક ફાંછી ત્હેમના બિચાને મળવા આવી. હમે બન્નેને જોઈને

એ તરત જ બોલી ઉઠી કે “વહુ, તારા નશીબે ત્હેં તારી, આંખો ખોલ છે. હવે એ તો કહે કે મ્હારો ભત્રિજો આંધળો સ્ત્રી સાથે ગૃહસ્થાશ્રમ કેટલો વખત નીભાવશે ? ત્હેને તો હવે ખીજ વખત પરણાવવો પડશે.”

“ફાઇયા એ વાત ઠીક કહી; બધું કામ જલદી કરી નાંખો.” એવું જો મ્હારા પતિએ કહ્યું હોત તો તો ફાઇયા રાજ રાજ થઇ જત, અને બધી વાત ચોખ્ખી થઇ જત. પરંતુ નહિ. મ્હારા પતિએ એવું કહ્યું નહિ. એ કાંઇક લજ્જિત થઇને બોલ્યા: “હે ! તમે આશું બોલો છો ? !” ફાઇજીએ કહ્યું “કયેમ ? ! હું કાંઇ ગાંડી વાત તો નથી કહેતી ને ? ઠીક, વહુ તું જ કહે.” હું હસવા લાગી. મ્હેં કહ્યું:—“ફાઇયા, તમે ચોખ્ખ માણસને જ પુછ્યું છે. જ્હેની ગાંઠ છોડવી હોય ત્હેની જ સમ્મતિ પુછવી જોઇએ.” ફાઇજી બોલી ઉઠ્યાં. “હા એ તો ઠીક છે, હમણાં એ વાત પડતી મુકે. આપણે એ જણા પછીથી એ વાતની સંતલસ કરીશું બાપ. પણ વહુ ! હું ફરીથી કહું છું, શોક્ય તો આવશે જ. પણ તેમાં તો તારી વાઘ વધશે.”

બે દિવસ પછી મ્હારા પતિએ મ્હારા દેખતાં જ ફાઇજીને પુછ્યું “ફાઇયા એ ગી-આરી આંખોથી લાચાર છે. કોઇ માણસ આખો દિવસ ત્હેની પાસે રહી સેવા ચાકરી કરે તો હું નિશ્ચિન્ત થાઉં.”

હું નવી નવી આંધળી થઇ એવામાં જો આ વાત કહી હોત તો તો મ્હારા સમ-જવામાં પણ આવત. પરંતુ હવે આંખો નહિ હોવાથી ધરતું કામ શું બગડતું હતું તે હું સમજ નહિ. પરંતુ મ્હેં કર્યુંએ ન કહ્યું. એ સમયે હું ચૂપ જ રહી. ફાઇજી કહેવા લાગી. “એની ક્યાં ખોટ છે ? મ્હારા જ ગામમાં અને મ્હારા જ સગામાં એક છોકરી છે. એ જેવી રૂપાળી છે તેવી જ સ્વભાવમાં પણ ગરીબ છે. જણે લક્ષ્મીની જ મૂર્તિ છે. અત્યાર સુધી કોઇ સાઈ ધર નહિ મલવાથી એ કુંવારી રહી છે. નહિ તો લગ્ન કરવા લાયક તો મ્હારનીએ થઇ ગઇ છે. અને આપણે ત્હાં ન્હાની છોકરીનું કામ નહિ. ત્હેને જોઇને તો કોઢા ખુશીથી પરણાવશે.”

મ્હારા પતિ ચોંકીને બોલી ઉઠ્યા “પરણવાની વાત કોણ કરે છે ?” ફાઇજી કહેવા લાગ્યા:—“વાહ વાહ, લગ્ન નહિ કરે તો કોઇ સારા ઘરની છોકરી એમને એમ ત્હારે ત્હાં આવીને ઘર માંડશે.”

વાત તો ઠીક કહી. મ્હારા પતિ કે હું એની વિરુદ્ધ કાંઇ ન કહી શક્યાં.

મ્હારી આંખો જાંઘ કરી અનન્ત અન્ધકારમાં એકલી ઉભી રહી. આકાશ તરફ મ્હેં કરી હું પોકારવા લાગી “હે ભગવાન, મ્હારા પતિની રક્ષા કરે.”

આજ અરસામાં એક દિવસ સ્થવારમાં મ્હારે હું પૂજા કરવા બહાર આવી ત્હારે ફાઇજીએ મ્હને બોલાવીને કહ્યું:—“વહુ. જે છોકરીની વાત હું એ દિવસ કરતી હતી તે

છોકરીના દાદા એને લાઇને ગામ જતો હતોઃ મ્હેં બહુ જ વિનંતિ કરીને ચાર પાંચ દિવસ રહેવાનું કથુલ કરાવ્યું છે. ચમ્પા ! આ તારી બહેન થાય છે. તહેને પગે લાગ્ય.”

ખરાબર એ જ વખતે મ્હારા પતિ પણ એ તરફ આવી રહ્યા હતા. અપરિચિત સ્ત્રી-ચમ્પાને જોઇને સંરમાઇને આંધા બેસવા જતા હતા. એટલામાં ફાઇજ એ બોલાવી કહ્યુંઃ—“ભાઈ, હુર કદાં જાય છે? આદિઆ આગ્ય.”

ફાઇજ બોલ્યાંઃ—“હું ત્હને એ દિવસે એની જ વાત કરતી હતી. એનું નામ ચમ્પા છે. ત્હેના દાદા એને લાઇને પાસેના ગામમાં જતા હતા. મ્હને એમના જવાની ખબર પડવાથી મ્હેં રોકી રાખ્યા છે.”

એ કદારે આવી, એ ગામ શા કાગે જાય છે, વિગેરે અનેક અનાવસ્યક વાતો પૂછી મ્હારા પતિ આચર્ય પ્રગટ કરવા લાગ્યા.

હું મનમાં વિચારવા લાગી કે જે કાંઈ ઘર્ષ રહ્યું છે તે તો હું સમજી છું. પરન્તુ એમાં આટલું બધું કપટ કરવાનું શું પ્રયોજન કરશે? જે કાંઈ કરવું હોય તે કરી નાખે. પરન્તુ મ્હારી આગળ આ પંચાત શું કામ! મ્હને છેતરવાને માટે આવું આચરણ કરવાની શી જરૂર?!

ચમ્પાનો હાથ પકડી હું ત્હેને મ્હારા મુવાના ઓરડામાં લઈ ગઈ. ત્હેના મ્હોં પર હાથ ફેરવીને જોયું. મુખ તો સુન્દર જ હતું. વય પણ ચૈદ પંદરથી ઓછું નહિ હોય.

એ એકદમ ધાંટા પાડી મીઠા સ્વરથી બોલીઃ—“આ શું કરો છો? મન્ત્ર બણી મ્હારું બ્રત ઉતારો છો કે શું?”

ત્હેનું આ બોલવું મ્હને એટલું સરળ અને નિર્દોષ જણાયું કે તરત જ મ્હારા મનમાં થી કાળા વાદળનો એક પડદો દૂર ઘઈ ગયો. મ્હારો જમણો હાથ ત્હેના ગળામાં નાંખી મ્હેં કહ્યુંઃ—“બહેન હું તો ત્હને જોઈ રહી છું.” અને એમ કહી ફરીથી હું ત્હેના કેમળ મ્હોં ઉપર મ્હારો હાથ ફેરવવા લાગી.

“જોઈ રહ્યાં છો?!” એમ કહી તે પુનઃ હસવા લાગી અને બોલી “શું, હું ત્હમારી વાડીની બાજી બાજી છું કે હાથ ફેરવીને જુઓ છો કે કેટલી વધી ગઈ?”

હવે મ્હને લાગ્યું કે હું આંધળી છું એ ચમ્પા જાણતી નથી. મ્હેં કહ્યું “બહેન, હું આંધળી છું. ત્હને આંખોથી જોઈ શકતી નથી” મ્હારી વાત સાંભળીને ત્હેને ધણું આશ્ચર્ય થયું. શાન્તિથી કેટલોક વખત સૂધી એ કાંઈ વિચારવા લાગી. હું સારી રીતે સમજી ગઈ કે એ ત્હેના કુતુહલી અને નવાં મ્હોંટાં નેત્રોથી મ્હારી દૃષ્ટિની આંખો અને મ્હોં ને ધણા ધ્યાન પૂર્વક નીહાળી રહી છે. થોડાક સમય પછી એ બોલીઃ—“હા, એટલા માટે

ત્હમે કાકીને અહિંઆ બોલાવ્યાં છે. ખડું ને ?” મહે કહ્યું “મહે કાષ્ઠજને બોલાવ્યાં નથી એ તો એમની મેળે જ આવ્યાં છે.”

ચમ્પા ફરીથી હસવા લાગી અને બોલી “ત્હારે તો ત્હમારા ઉપર કૃપા કરીને આવી છે. જો એમજ હશે તો એ દુપામથી દેવી જલારી જાતી રહેશે નહિ. પરંતુ દાદાજી મ્હને અહિંઆ શું કામ લાવ્યા ?”

બરોબર એ જ વખતે કાષ્ઠજ ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. અત્દાર સુધી એ મ્હારા પતિની સાથે વાત કરી રહ્યાં હતાં. એમના ત્યાં આવતાં વાત જ ચમ્પા બોલી ઉઠી “કાકી, હું તો દાદે ઘેર જાઉં, હું ઘેર કેટલા દિવસમાં જવા પામીશ એ કહે.”

કાષ્ઠજ કહેવા લાગ્યા. “અલી આવે તો વાર થઈ નથી એટલામાં ઘેર જવાની શી દર પડી છે! આવી અંચળ છોડરી મહે કાષ્ઠ દદારો બેઠ નથી.”

ચમ્પા:—“કાકી, મ્હને એમ લાગે છે કે ત્હમે તો અદિથી ખસી જ નહિ. ત્હમારું તો આ ઘર છે, મ્હાઓ એટલા દિવસ રહો. પણ હું તો નહિ રહું. પહેલેથી કહી દેઉં છું.”

પ્રાણી મ્હારા હાથ પકડી ચમ્પાએ કહ્યું—“કયેમ બહેન, તું શું કહે છે? હું તો ત્હમારા ઘરની નથી ને ?” હું એનો શો ઉત્તર આપું? બ્યારે કાંઈ સૂઝ ન પડી ત્યારે મહે એને પાસે ખેંચી હૃદય સરસી ચાંપી. હું સમજી ગઈ કે કાષ્ઠજ ગમે તેટલાં પ્રયત્ન હશે તો પણ ચમ્પાને સંભાળવાની શક્તિ ત્હમનામાં નથી. કોષ ન કરતાં એ ચમ્પાને ઉપર ઉપરથી પટાવવા લાગ્યાં. પરંતુ ત્હમના પટાંમણીવેદાને ચમ્પાએ જરાયે ગણકાર્યાં નહિ. કાષ્ઠજની બધી વાતો સાંભળાને એ ઉડું દાસ્ય કરવા લાગી; વળી કાંઈ વિચાર કરી કાષ્ઠજ બોલ્યાં:—“ઉઠ ચમ્પા, ત્હારે ન્હાવાનું મોડું થઈ જશે. ચાલ્ય, મ્હારી સાથે.” ચમ્પાએ મ્હને કહ્યું “બહેન, આવો ત્હમે પણ મ્હારી સાથે ચાલો. આપણે બે જણ સાથે જ જાઉં.” કાષ્ઠજ લાચાર બની ચાન્ત રહ્યાં એ જાણતાં હતા કે વધારે ખેંચતાણ કરવાથી જીવંત તો ચમ્પાની જ થશે. મ્હારી આગળ દારવાંચી નકામું પોતાનું પોકળ પુલ્લું થઈ જશે.

(અપૂર્ણ.)

અનિલ.

વર્તમાનરંગ

વનિતાસુધારક કૃત્ત્વ:—એ એક મોટા આનન્દની વાત છે, આપણા દેશના ઉદયની શરૂઆત યવાનું શુભ ચિન્હ છે કે, હવે સામાજિક સુધારણામાં ભારતમહિલાઓએ પણ ભાગ લેવા માંડ્યો છે. સૌનું હૃદય પુરુષ કરતાં વધારે સુકોમળ, વધારે શ્રેયશીલ, વધારે લાગણીવાળું હોય છે અને આપણા ધરસંસારની સુધારામાં એવાજ સુજોની ખાસ જરૂર પડે છે. મહત્તી પડતી વસ્ત્રોનાં-વિનય પરાજય વસ્ત્રોનાં-લેહાઇનાં મેદાનોમાં ત્યાં ધૂમવાનું નથી; બુદ્ધિ અને મનના મહાતરંગો આસમાન સુધી ઉછાળતા સંસારસાગરમાં ત્યાં વહાણ ચલાવવાનું નથી; પરન્તુ ન્હાની પવનની લહેરો જેમના એકત્ર થયેલા સમુદાયના ધુધવાટા અને તોશાન સમગ્ર વિશ્વને ધુળવી મૂકે છે, પાણીનાં કીણાં કીણાં ઝરણાં જેમનું એકઠું થયેલું પાણી દુનિયાને હુલાવી શકે છે, તેમનું યોગ્ય પોષણ-તેમનાં જીવન જગતને લાભદાયી યદ્યપડે એવા પ્રકારનું શિક્ષણ તો સુન્દરીઓના ખોળામાંજ શરૂ થઈ, તેમના ગૃહમંદિરમાંજ પરિપાક પામે છે. સર્પૃથ કળામાં અને સુવાસનાં ખિલવાની કુલની કળિયો જેવાં દુષ્કર્મથી બાળક જેમના ઉપર ભવિષ્યની મોટી ન્હાની સઘળા આશાઓનો આધાર છે તેમની કળવણીનો પ્રારંભ આપણી બહેનોનાજ હાથમાં છે; એટલે જ્યાં સુધા એમનાં મન વિકાસ પામેલાં નથી, આનન્દમાં નથી, ઉત્સાહ ભર્યો નથી, ત્યાં સુધી બાળકોમાં તે તે ખાસ જરૂરના મહાન શુભ પ્રકાશ પામે એ કેવળ અસંભવિતજ છે ! એટલે જ્યાં જ્યાં સ્ત્રીઓના ઉત્કર્ષ માટે, ભલા માટે, તેમની સુધારણા માટે શુભ પ્રયાસ થતા જોવામાં આવેલાં ત્યાં અમારી તરફથી તેમને ઉક્ષાસ અને પ્રસંસાથી વધાવી લેવામાં આવે એમાં શું આશ્ચર્ય ?

હાલ જામલપુરમાં સજારીઓએ પોતાનીજ શ્રેયણ અને ઇચ્છાથી, પોતાનાથી ઓછી ભાગ્યશાળી સ્ત્રીઓને સહાય કરવાના હેતુથી વનિતાસુધારક કૃત્ત્વ નામની એક સંસ્થા ખંડાર પાડી છે. પ્રમુખ અને મંત્રી તરીકે શ્રીમતી સુમિત્રા દેવી તથા શ્રીમતી કૌસલ્યા દેવીનાં નામ જોવામાં આવે છે અને તેમાં સર્વ સભાસદ સ્ત્રીઓજ છે. આ કૃત્ત્વના નીચે મુજબ હેતુ રાખવામાં આવેલાં છે:—

૧. વનિતાસુધારક માટે ખાસ નાસિક પ્રકટ કરવું.
૨. વનિતાવિદ્યાલય તથા વનિતાશ્રમ સ્થાપવાં.
૩. સ્ત્રીઓની પુસ્તકો અને દવા બહેનની.
૪. સ્ત્રીઓને સ્ત્રીઓ તથા જુદા મહાત્માઓ દ્વારા શિક્ષણ આપવું.
૫. સ્ત્રીઓના વાર્ષિક મેળાવડા કરવાં.
૬. નિરાધાર વિધવાઓ તથા સ્ત્રીઓને સહાય થવું.

૭. અનાથ કન્યાઓને કળવણી તથા લગ્ન કરાવી આપવાની ગોઠવણ કરવી.
આ સઘળા ઉદ્દેશ ધણી સ્તુત્ય છે અને સામાજિક સુધારણાનું પહેલું પગથિયું એજ છે. આ પવના પ્રથમ વર્ષની જેટ તરીકે ઓપેલ યોગિની અથવા સાધ્વીઓના

“નર જાત સુખી હશે કદિ, કદિ મહાલતી સ્વચ્છન્દથી;”

“પણ નારીને રોવા વિના નહિ કર્મમાં ખીણું કંઈ.”

એ વારંવાર અને જ્યાં-ત્યાં દૃષ્ટિએ-કાને પડતા આપણા એક સાક્ષર મહાત્માના હૃદયમાંથી નીકળી ગયેલા ઉદ્દગારે હાલની હિન્દી સ્ત્રીઓની હાલતનું જે તદ્દપ વર્ણન કરે છે, તેવાં અવર્ણનીય હૃદયતોફાનો અને જીવનતિમિરોમાં જીંદગી ગાળી કહાડતી “બિચારી હિન્દુની બાળા” ના જીવનમાં હૃદયમાં સૂખ યાન્તિતું, પ્રકાશનું એકાદ કિરણ રેલાવવાને જે પ્રયત્નો થાય છે તેને આપણે આપણા જનતા પ્રયત્નો કરી સંહાય કરવી એના કરતાં વધારે મોટો ખીજો કયો ધર્મ છે ?

સુમન્ત, બન્ધુસમાજ.

ચર્યાપત્ર સંબંધી ખુલાસો.

અમારા ઇસેમ્બર માસના અંકમાં ‘વિદ્યાકળા’ ના વિષયમાં ગર્જના તથા વિજળી શી રીતે જન્મ થાય છે તે વિષેના લેખના સંબંધમાં રા. રા. બિહારી નિચેનો ખુલાસો મોકલે છે તે તરફ અમે પ્રસ્તુત વિષયના લેખક રા. રા. સાકરલાલ મોતીલાલ વર્ણનાર્થની ખી. એ. તથા વાંચક વર્ગનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

“વિજળીનો પ્રકાશ થાય સારે જૂદી જૂદી વીજળીઓ (નેગેટીવ અને પોઝીટીવ) નો સંગમ થાય છે અને તે સંગમને સમયે પ્રકાશ નજરે પડે છે. જે કોઈ પણ ચીજની અંદર જે જાતમાંની કોઈપણ જાતની વિજળી હોય, અને ખીજી જાતની વીજળીવાળી કોઈ પણ ચીજ તેની પાસે આવે પણ તેને અડોઅડ ન આવે, તો અવાજ અને પ્રકાશની સાથે તે બે વિજળીયો જોડાઈ જાય છે. સામાન્ય રીતે વાદળોમાં પોઝીટીવ વિજળીનો પ્રવાહ રહેલો હોય છે, પણ ધ્રુવસ જમીનને અડકવાથી જમીનની નેગેટીવ વિજળી ધ્રુવ-સના વાદળોમાં જાય છે, અને આથી કેટલીક વખત વાદળો નેગેટીવ વિજળીથી પણ ભરાય છે. આવાં વિજળીથી ભરેલાં વાદળો, (પછી તે વિજળી ગમે તે જાતની હોય) જમીનથી ૧૦૦૦ ફીટથી વધારે જાંચાં નથી રહેતાં, એટલુંજ નહિ પણ કેટલીક વેળા છેક ૭૦૦ મી ૧૫૦૦ ફીટને અંતરે આવી જાય છે. જ્યારે આ પ્રમાણે થાય છે ત્યારે જમીનની વીજળી આકાશની વીજળી સાથે ભળી જાય છે અને આકાશની વીજળી પોઝીટીવ હોય તો પૃથ્વી તરફ ઉતરે છે તે દેખાવને વીજળીનું પડતું કહેવામાં આવે છે. પણ વાદળો વાદળોની વીજળીની શક્તિમાં ફેર હોય છે. જ્યારે આવાં તથાવંતી શક્તિવાળાં વાદળો પાસે પાસે આવી જાય છે ત્યારે પણ આકાશમાં વીજળીક પ્રકાશ થાય છે.

“આ પ્રકાશ-યતી વખતે એક ટોટા જેવો અવાજ થાય છે. જે પ્રમાણમાં વીજળીનો જથ્થો તે પ્રમાણમાં અવાજ મોટો થા નાનો નિકળે છે. આ અવાજ પાસેથી સાંભળનારને ખરાબ લાગે છે પણ આદ્યે ઉભા રહી સાંભળનારને ગડગડાટ સંભળાય છે. આનું કારણ હવાના ઉપર તે વખત થતા દબાણને લીધે થતા વાતાવરણમાં થતી મોઝરપ ગતી છે; સારે કેટલાક તેનું કારણ આઘાત અને પ્રત્યાઘાત કહે છે.”

સમયતરંગ

નેશનલ ઈન્ડિયન એસોસિએશનની યુ-
આઈની બાનુઓની શાખાની મળેલી વાર્ષિક
સભામાં એક એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો
હતો કે હાદીઓનાં જાણીતાં હિતેચ્છુ મહુમ
મિસ મેનીંગ જેણે મૃત્યુ વખતે આ શાખા
માટે રૂ. ૧૫૦૦ ની ભેટ કરી છે, તેમની જો
રકમ આપણી તરફથી રૂ. ૨૦૦૦ નો ઉમેરો કરી
તે સંબંધી રકમ તેમની પાદશીરીના પ્રકારે તરીકે
અનામત રહેવા દેવી, અને તેના વ્યાજમાં
થી વેદકની છેવટની પરીક્ષામાં ચોક્કસ સર-
તોએ પાસ થનાર બાનુને સ્કોલરશીપ
આપવી.

આર્યવેદ વિદ્યાલયની હોદ્દી પરીક્ષામાં પ-
સાર થયેલાં વિદ્યાર્થીઓને પદવી આપવા
માટેના મેળાવડામાં વંચાયલા રીપોર્ટ ઉપ-
રથી જણાય છે કે ૧૯૦૪-૦૫ ના વર્ષ દ-
રમીયાન સોવિકા (સુયાણી) ની પરીક્ષામાં
ત્રણ ઓવિદ્યાર્થીઓ બેઠી હતી અને તે ત્રણે
પાસ થઈ પડ્યા. પરિચારિકા, (માંદાની
સારવાર કરનાર-નર્સ) ની પદવી માટેની
પરીક્ષામાં ૫ ઓવિદ્યાર્થીઓ બેઠી હતી
તેમાં ૪ ઓઓ પાસ થઈ છે. (હાલ આજુ
વર્ષમાં આ બન્ને વર્ગમાં બીજી કુલે ૧૨, ઓ
વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરે છે.) આ બન્ને
પદવી મેળવનાર સાત સત્કારીઓ સર્વ દક્ષિ-
ણી ભૂતની છે, અને તેમાંની ૬ સોભાગ્ય-
વતી છે, અને એક જ વિધવા છે.

મુંબાઈ યુનીવર્સિટીની ગયાના પહેલ
વર્ષની મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામાં પાસ થના
મુસલમાન કોમમાંથી પહેલી જ સ્ત્રી તે વં
અપાયેલા ધન્યવાદ ઇનામ વગેરેથી ઉત્તેજ
થઈ ગયા વર્ષની તેજ પરીક્ષામાં તે દામ
માંથી ત્રણ સ્ત્રીઓ પ્રતેક્ષમ થઈ છે, અ-
તેમાંની એક જોયા નંબરે પાસ થવાથી સા
મટાં ત્રણ ઇનામે ઉત્તવાને ભાગ્યશાળી થઈ છે

અલોગદમાં એથીએક મુસલમાન સ્ત્રી
ઓએ બેગી થઈ એક પ્રદર્શન ઉપાડ્યું છે, તેમ
બોપાલનાં બેગમ સાહેબ, અંઝીરાનાં બેગમ
સાહેબ, પટ્ટીયાલાનાં મહારાણી હસાદી મ્હોદ
મ્હોદી સત્કારીઓએ પોતાના હાથની કારી
મરીના ઉત્તમ નમુનાઓ મોકલ્યા છે.

દક્ષિણ હંદરાબાદની નિજમ સરકાર ત
રફથી ખાસ સ્ત્રીઓ તથા બાલકો માટેન
દવાખાના માટે રૂ. ૭ લાખ આપ્યા છે.

કચ્છ જુનપુર ગામમાં હાલ મઈ તારી
ખ ૨૬, મીથી એક પહેલી જ કન્યાશાળ
ઉપાડવામાં આવી છે, તથા તેમાં કેળવણી
લગતાં તમામ સાધનો કેટલાક ખાનગી ગૃહ
સ્ત્રી તરફથી પુરાં પાડવામાં આવ્યાં છે. આ
કન્યાશાળાનો શિક્ષક તરીકે, જાણીતા લેખક
જીવરામ અન્નરામરની પુત્રી બાઈ હાંસબાઈ
નીમણી છે.

સુન્દર સુબોદ

યમ નાર્પણુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તમ દેવતાઃ । મનુ.

(પ્રથમ દેવતા રહે, અર્પા પાને સન્માન સુન્દરી.)

સર્વાને સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક.

પુસ્તક. ૩	પ્રકાશક,	{ ઈ. સ. ૧૯૦૬: માર્ચ.
અંક ૭	બન્ધુસમાજ.	{ વિ.સ. ૧૯૧૨: ફાલ્ગુન
	વિપયસૂચન:	
વિપયવિભાગ.	લેખક.	૪૪
જ્ઞાનસુગન્ધ.		૧૪૫
કાવ્યકુંજ.		
કુશલ કટોરી.	(સ. નાનાલાલ દત્તપતરામ કવિ.)	૧૪૭
સતી સીમંતિનીને.	(લલિતલક્ષ્મિસ)	૧૪૭
પુત્રવતીને.		૧૪૮
રમણીમણિમાલા.		
સાવિત્રી	(સ. ગુણેન્દુ, બન્ધુસમાજ)	૧૪૮
શુદ્ધધર્મ.		
પતિવ્રત	(યો. રાવમતી.)	૧૫૨
વિવિધવિહાર		
સખી સદ્ગુણો અંતર ધરી, આનંદમય જીવનકરો. (સી. મનોરમા)		૧૫૪
કેળવાયલી સ્ત્રીઓની તદ્દુસ્તી. (બહેન નિયા.)		
પત્રપુષ્પાંજલી.		
જેબોલ	(સ. વિક્રમદાસ લા. રોહાવાળા)	૧૫૫
વિદ્યાકળા.		
આરામ્યતા અંબી. બાણુવા લાખકે વિચારો. (સ. ચંચક.)		૧૫૭
વાર્તાલહરી.		
તા, મ્હારે તમારી દેવી તથી બનવું (સ. અનિલ.)		૧૫૮
સ્વાગતમન્દિર.		૧૬૭
સમયતરંગ.		૧૬૭
આહુકાને વિનિતિ.		૧૬૮

પાંચિક લવાજમ રૂ. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ સુદ્ધાંત.

ગુજરાતી-અંગ્રેજી હિસાબની.

લખનાર—એમ. બી. બેલસર,

(વાઈસ પ્રીન્સીપાલ-ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજ.)

પ્રેસ—સુધારનાર.

રેવરંડ ડી. ટેલર એમ. એ., ડી. ડી.

આ હિસાબની તૈયાર કરવાના કામમાં નામદાર શ્રીદીપ સરકારના કુળવધી ખાતરકી સરકારના કાલે તથા નોટીસો છાપી સારી ગદદ કરી છે તેગજ તેની જરૂર નહીં બરીદ કરી છે.

લખનાર ૬૦ હજાર શબ્દો ઉપરાંત સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અરેબિક, પર્શિયન, મરાઠી, તેલુગુ, બંગાળી વગેરેમાં રૂઢ, તથા તેના જુદા જુદા મીનીંગ, પ્રુપ્તી દિવ્યમ્સ, કહેવો અને છેવટે કાલેસનો આપવામાં આવેલ છે.

આવાર લગીમાં એક હિસાબની કે સમગ્ર આલે બહાર પડેલ નથી. કોગ ૩. ૫-૮-૦, પોસ્ટેજ ૦-૧૨-૦.

હરીશંકર કંડુશાંકર પાઠક.

અમદાવાદ-ખનાસુધારની પેળ.

લખાજમની રૂંદાંય.

૮૯ (નં. ૫૨૨) બહોગ યજ્ઞવલ્કય વજ્રેશંકર બી. એ	(વ. ૩) મુખાઈ	૧-૪-૦
૯૦ (નં. ૫૨૩) રા. રાધાઈ પ્રમુખાશંકર કાલીનથ	(વ. ૩) મુખાઈ	૧-૪-૦
૯૧ (નં. ૫૨૪) રા. મેણીલાલ શંકરજી બક્ષી.	(વ. ૩) મોમરોળ	૧-૪-૦
૯૨ (નં. ૫૨૫) રા. ચમનરાય હરરાવ	(વ. ૩) અમદાવાદ	૧-૪-૦
૯૩ (નં. ૫૨૬) રા. પ્રમુખાશંકર કીરપારામ	(વ. ૩) નડીયાદ	૧-૪-૦
૯૪ (નં. ૫૨૭) શ્રી. રાધાઈ શાંતે મદમદ	(વ. ૩) વેરાવળ	૧-૪-૦
૯૫ (નં. ૫૨૮) રા. લક્ષ્મીલાલ કાનજી	(વ. ૩) રાજકોટ	૧-૪-૦
૯૬ (નં. ૫૨૯) રા. રાજવાળ રાધાજી	(વ. ૩) સાણંદ	૧-૪-૦
૯૭ (નં. ૫૩૦) રા. ધીનંતરામ નવલગમ	(વ. ૩) સુરત	૧-૪-૦
૯૮ (નં. ૫૩૧) રા. લક્ષ્મીલાલ કનકભૂતિ	(વ. ૩) અમદાવાદ	૧-૪-૦
૯૯ (નં. ૫૩૨) રા. રવજી હરમશી રા. આ	(વ. ૩) માંડવી	૧-૪-૦
૧૦૦ (નં. ૫૩૩) રા. રાજવાળ મુમુક્ષુ-લી એ. જાગરભાઈ	(વ. ૩) મુખાઈ	૧-૪-૦
૧૦૧ (નં. ૫૩૪) રા. રાજવાળ જયજી	(વ. ૩) પાલજીપુર	૧-૪-૦
૧૦૨ (નં. ૫૩૫) રા. મણીલાલ ગે પાલદાસ	(વ. ૩) રહેમાળા	૧-૪-૦
૧૦૩ (નં. ૫૩૬) રા. જાના જોશકર નથુરામ	(વ. ૩) રિસનગર	૧-૪-૦
૧૦૪ (નં. ૫૩૭) રા. આનંદરાવ દગિવલાદાસ પંડિત	(વ. ૩) નાગપુર	૧-૪-૦
૧૦૫ (નં. ૫૩૮) રા. રમણલાલ હોદિષ	(વ. ૩) નેતપુર	૧-૪-૦
૧૦૬ (નં. ૫૩૯) રા. રા. દેવજી જોશભાઈ	(વ. ૩) કરોંચી	૧-૪-૦
૧૦૭ (નં. ૫૪૦) શ્રીમત હેમચંદ્રાચં જૈનપુરવલાલચના સેકે.	(વ. ૩) પાટણ	૧-૪-૦
૧૦૮ (નં. ૫૪૧) રા. બાલકાંત રાજકોટકર દયાઈ	(વ. ૩) ગોધરા	૧-૪-૦
૧૦૯ (નં. ૫૪૨) રા. શિવપ્રભાકર દલાપતરામ પંડિત	(વ. ૩) ભેરત	૧-૪-૦
૧૧૦ (નં. ૫૪૩) રા. ભવાનીલાલ નરજીવાસ	(વ. ૩) મુખાઈ	૧-૪-૦
૧૧૧ (નં. ૫૪૪) રા. રેવાઈનર અનુપચંદ	(વ. ૩) રાજકોટ	૧-૪-૦
૧૧૨ (નં. ૫૪૫) રા. મળીલાલ મોહાભાઈ	(વ. ૩) અમદાવાદ	૧-૪-૦
૧૧૩ (નં. ૫૪૬) રા. ગ્રેમજી નિરજી	(વ. ૩) સીલી	૧-૪-૦
૧૧૪ (નં. ૫૪૭) રા. મુકુન્દરાવ હરમુખરાય	(વ. ૩) નડીયાદ	૧-૪-૦
૧૧૫ (નં. ૫૪૮) રા. ગિરિશંકર દરજી દક્કર	(વ. ૩) સુમરાસોદા	૧-૪-૦
૧૧૬ (નં. ૫૪૯) રા. દીપચંદ દામોદરદાસ ગાંધી	(વ. ૩) હીમતપાટ	૧-૪-૦

સુન્દરી સુગન્ધ

વર્ષ ૩ શ્રે.] ઈ. સ. ૧૯૦૬ માર્ચ—ચૈત્ર વિ. સં. ૧૯૧૨. [અંક ૭ પ્રા.

જ્ઞાન સુગન્ધ.

સુખ કોને સર્વ કાલ જોવેલું છે ? ને દુઃખ કોને સર્વ કાલ જોવેલું છે ! સુખ અને દુઃખ એમાંથી એક પણ એકાંત પડલે એકજ અંતવાલું નથી પણ સુખ પછી દુઃખ ને દુઃખ પછી સુખ એમ વારા ફેર દશા બદલાયાં કરે છે, તે ગાદીના જીરુ પડલે પડદાની નેમિ પડલે ચારે પાસની ગોલ કોર ફર્યાં કરે છે, ને ઉપરનું નીચે આવે છે ને નીચેનું ઉપર આવે છે. એમ સંસારમાં ધયાંજ કરે છે. * * * એક દિવસ યદુ સુખ હતું તે દુઃખ થયું તેનું સુખ યવા ધારો હજી આવ્યો નથી ને એ * દુઃખની તું ભાગીયણ થઈ તો * સુખ થશે તે કાલે તેમાં તને પ્રભુ ભાગીયણ કરશે એવો કાલ આવશે એમ સમજી ત્યારે ત્યાર ધૈર્ય જોઈશું નહીં. તે ત્યારો સંભાલ લેશેજ. હું તો એક અલ્પ મનુષ્ય છું પણ પરમાત્માની નજર આગળથી તું છેટી નથી, તે ત્યારો સંભાલ લેશે; માટે તેના ઉપર પરમ વિશ્વાસ રાખી તેની કૃપા મેલવજે પડલે સડ સારાં

ધાનાં થશે. આ અઘતારમાં ત્યારે કષ્ટ જોઈ પડે તે દૂર કરવાની પણ મ્હો-
રામાં શક્તિ નથી, પણ પરમાત્મા તો આ અને આઘતા સર્વ અઘતારનાં દુઃખ
દૂર કરવાને પણ સમર્થ છે. માટે માણસના ઘોલ ને માણસની કૃપા કે અકૃપા
સામું ન જોતાં ત્યારો ધર્મ પાઠજે કે ईश्वर ત્યને આ અને આઘતા સર્વ અઘ-
તારમાં સુખ અને શાન્તિ આપે. * * * જે ईश्वરે તને વિદ્યા ને સદ્ગુણ મ-
ળવાનો અઘકાશ આપ્યો તેજ ईश्वર, તને સુખ દુઃખ દેખાડી, ત્યાડ તડકાં
ઘેઠાવો, આશ્ચર્ય ત્યારો જન્મ સફળ કરશે. માટે સર્વ રીતે મનને સુખમાં રા-
ખજે ને ईश्वર ઉપર વિશ્વાસ રાખી તેની કૃપાની આશા છોડીશ નહીં. જે
ईश्वરનો વિશ્વાસ રાખે છે તેને ईश्वર વિસારતો નથી.

(સાક્ષરથી ગોવર્ધનરામના સ્વ. અ. સૌ. લીલાવતી ઉપરના પત્રમાંથી).

* * * * *

હું જાણું છું કે દુઃખ, ચિત્ત, જીવન, અને ક્ષણમાત્ર છે. તે છતાં કોઈ
દિવસ લાગી જાય છે. પરંતુ હું એમ કરીને મન ઘાઝું છું કે ईश्वર જે કંઈ સારું
અને સોડું કરે છે તે આપણા સારા સારું જ કરે છે. * * * જ્યારે
મ્હોડા દેવ એવા સુરજ સરખાને દુઃખ પડે છે ત્યારે આપણે કોણમાત્ર ?
ઘઠી કહું છું કે.

સુખ દુઃખ સરખાં ईश्वરે દયા ધરીને એમ,
કહવાં મોઠાં આપણે પાય જનેતા જેમ.
દુઃખ વેતું પણ દેવતું દયા ભરેલું કામ,
અતિ દયાથી રોગીને દેહે પેદો હામ.

અને હું તો એમ જ જાણું છું કે ईश्वર જે કંઈ કરે છે તે આપણા સારા
માટે જ કરે છે.

(સ્વ. અ. સૌ. લીલાવતીના સા. થી. ગોવર્ધનરામ ઉપરના પત્રમાંથી.)

—લીલાવતી-જીવનકલા.

કાવ્યકુંજ.

—:૦:—

પુલકાંકટોરી.

અન્દ્રીએ અમૃત મોકલ્યાં રે જ્ઞેન !

પુલકાં કટોરી ગૂંથી લાભ્ય:

જગભાલણી રે જ્ઞેન !

અમૃત અંજલીમાં નહિ ઝીલું રે જ્ઞેન !

અંજલીમાં ચાર ચાર ચારણી રે જ્ઞેન !

અંજલીએ છુટણાંના ડાઘ:

જગભાલણી રે જ્ઞેન !

અમૃત અંજલીમાં નહિ ઝીલું રે જ્ઞેન !

ઝીલું નહીં તો જરી જંતું રે જ્ઞેન !

ઝીલું તો અંદે દશ ધાર:

જગભાલણી રે જ્ઞેન !

અમૃત અંજલીમાં નહિ ઝીલું રે જ્ઞેન !

પુલકાંમાં દેવની હથેલીઓ રે જ્ઞેન !

દેવની કટોરી ગૂંથી લાભ્ય:

જગભાલણી રે જ્ઞેન !

અમૃત અંજલીમાં નહિ ઝીલું રે જ્ઞેન !

ન્યાનાલાલ દ. કવિ.

સતી સીમંતિનીને.

(મંદામંતા ૭૬.)

લલિત લહરી ધીમી ધીમી સુધીર સમીરની-
 હસતી હસતી ઝીલું ઝીલું કહી ગઈ કે જરી:
 રમતીલી જુએ પાછું, પાંજો વિશેષ પ્રસારતી:
 કુદરત તણી સામગ્રીને વિશેષ ઉભળતી:

૨

મયૂર પુલકે ને ઢોલિલા, ઉઠે શુક સારિકા,
કંઠ પુલકીયાં પંથે વેરે પવિત્ર પ્રયાણના;
મહીયર જતાં સીમંતિની સતી પ્રિય લાડલી-
પ્રિયજન તણી આંવી દીપે ઉઠી મીઠી લાગણી,

૩

જુલતી જુલતી ધીરાં ધીરાં સતી ડગલાં ભરે,
પ્રિય-પ્રણયનાં મોતીડાંની વધામણીને નમે;
અથ ન મલકે આંખો દાળે હસાવી હસે નહીં,
મનહર સખી રકંઠે રતંભી કળાયલ ડોલતી,

૪

કુમળી કળીશી જે ગૌરીયે ધરી લીલી ઓઢણી,
પ્રણય-પગલે ખાલા, સાથે હું, સહ પત્ની ચડી;
નમણી નમણે જે મુગ્ધાની નમી અથ-પાંદડી,
અજળ પુતળી એની એ આ મુહાય સીમંતિની.

૫

સ્વરૂપ જુજવે કદયાણી ! તું કરે અજ સેવના,
સખિ સહચરી ! ઓછી ઓછી છતાં ચતી-તું સદા;
અજળ સુરખી આંજે ત્હારી હુલાયલ દુહીનને,
ભગવતી સતી ! તુંથી ખામું હું ઉત્તતિને પદે.

લલિતત્વરિમલ.

પુત્રવતીને.

પ્રાણસખી સખિ પુત્રવતી

દેવમંદિરે અધ્યાગત થઈ, પામ્યાં પ્રસાદી અદ્ભુત અણુગણી,
મહી મૈયાનું અમૃત ફલ આ, ઉર સરસું અર્ધુ સાચવવા;
ખાલા મટી થઈ ખાલકમાતા પુત્ર પતિને રહોડ સમાવા,
શાણી સતી ! તુંજ શરણાગતને પ્રોદ થઈ તું હેયા હુલાવા.

લલિતાલય:

લલિતત્વરિમલ.

રમણી માણીમાલા.

સાવિત્રી.

‡ પ્રેયો મિત્રં વન્ધુતાં વૌ સમપ્રો

સર્વે કામાઃ શ્રેયધર્જીવિતં વા ।

સ્ત્રીણાં મર્તાઃ

* *

* * * *

ભવમૂર્તિ,

પૂર્વકાચે મદદેશમાં અશ્વપતિ નામનો એક રાજા હતો. આ રાજા ધર્માત્મા, બ્રહ્મવિદ, સસવાદી, જીતેન્દ્રિય હતો. એટલું જ નહિ પણ પોતાની પ્રજાના સુખમાં સુખ અને દુઃખમાં દુઃખ માનતો હતો. એના વૈભવમાં કાંઈ ખામી નહોતી, છતાં તેને સંતાન ન હોવાથી પ્રજા નિરંતર શોક કરતી હતી. અશ્વપતિ સંતાન પ્રાપ્તિને અર્થે તીવ્ર નિયમ પૂર્વક સાવિત્રી દેવીનું ચિંતન કરવા લાગ્યો. તે દેવીની કૃપાએ કેટલાક માસ પછી પટરાણીને ગર્ભ રજો, અને યથોચિતકાલે એક પુત્રીરતનો જન્મ થયો. સાવિત્રીની કૃપાથી આ સંતાનની પ્રાપ્તિ થઈ હતી તેટલા માટે તેનું નામ સાવિત્રી આપવામાં આવ્યું. આ રાજકુંવરી લક્ષ્મીની માફક સૌંદર્યમાં વધતી ગઈ. એનું અમાનુષી રૂપ જોઈ સર્વ કોઈ એને દેવકન્યા ભેખવા લાગ્યાં. આવી દેવકન્યાને વરવાને આપણે યોગ્ય નથી એમ રાજકુમારોને લાગવાથી યુવાવસ્થામાં આવેલી છતાં તેનું લગ્ન થયું નહિ. કન્યા હંમર લાયક થઈ છતાં કોઈ વરવાને આવતું નથી એ જોઈ અશ્વપતિને બહુ ખેદ થયો. અને એક દિવસ પુત્રીને એકાન્તમાં બોલાવી કહેવા લાગ્યો—

“હે પુત્રી ! તું લગ્નને લાયક થઈ છતાં તારું કોઈ માયું કરતું નથી, માટે ગુણ વિગેરેમાં તને ગમે એવો પતિ બોળા તું ત્વેની સાથે લગ્ન કર.”

પિતાની આજ્ઞા માથે ચડાવી રથમાં બેઠી સાવિત્રી સખીયોની સાથે નગર નગરીઓ અને આશ્રમોમાં ફરતી ફરતી હોવટે થેર આવી. સાવિત્રી આવી તે વેળા ભગવાન નારદ ઋષિ અશ્વપતિની સાથે કથાવિનોદ કરતા હતા. સાવિત્રીને આવતી જોઈ નારદ ઋષિએ અશ્વપતિને પૂછ્યું કે—“આ ત્હારી પુત્રી ક્યાં ગઈ હતી અને ક્યાંથી આવી ? શું હજી સ્થળી ત્હેં આનું લગ્ન કર્યું નથી ?”

અશ્વપતિ—“હે મહર્ષિ, એજ કાર્યને માટે તે વિદેશ ગઈ હતી, અને એણે શું કર્યું તે આપ સાંભળશો.” પિતાની આજ્ઞાથી સાવિત્રીએ પોતાની હકીકત નીચે પ્રમાણે જણાવી.

૧. મહાભારત ઉપરથી. ‡ સ્ત્રીને પતિ એજ પ્રિય વસ્તુ છે, એજ મિત્ર છે, એજ સર્વ સગામાં સગો છે, એજ દક્ષિણ વસ્તુ છે, એજ નિધિ છે અને એજ ઉપિત છે.

“શાસ્ત્રવેદમાં ધુમત્સેન નામના પ્રથિવીપતિ છે. એ રાજા અંધ છે અને તેમ યવાથી તેને તથા તેના બાલપુત્રને રાજ્યમાંથી હુસ્મનોએ હાંકી કાઢ્યો છે. આ રાજા પિં મહાન અરણ્યમાં જઈ તપશ્ચર્યા કરે છે. ધુમત્સેનનો સસલાન નામનો પુત્ર જે એજ તપોવનમાં ઉછર્યો છે તે મને યોગ્ય હોવાથી હું તેની સાથે વરવા માથું છું.”

સાવિત્રીનું આ વચન સાંભળી નારદ ઋષિને ખેદ થયો અને એકદમ બોલી - ઉઠ્યા કે—“જો કે સસલાનમાં કોઈ પણ જાતનો દોષ નથી, છતાં સાવિત્રીએ તેને પસંદ કરવામાં ભૂલ કરી છે; સસલાનમાં એક દોષ એવો છે કે તે કોઈ પણ રીતે દૂર થાય એમ નથી. આજથી બરાબર એક વર્ષ સસલાનનું મૃત્યુ થશે એજ દોષ છે.”

બગવાન નારદનું આ વચન સાંભળી અશ્વપતિ સાવિત્રીને કહેવા લાગ્યા કે “હે પુત્રિ, સસલાનનું ટુંકું આયુષ્ય છે માટે તું અન્ય ભર્તાને શોધી લે.”

સાવિત્રી—“હે પિતાજી, એકજ વસ્તુનું દાન એકજ વખત થઈ શકે, તેમ કન્યાદાન પણ એકજ વખત થાય. જેને મ્હે મનથી મ્હારો પતિ માંગ્યો તે પછી દીર્ઘાયુ હોવા અસ્પૃશ્ય હોવા, દોષવાન હોવા દોષહીન હોવા તોપણ તેજ મારો પતિ માટે હવે હું અન્યને નહિ વફ.”

નારદ—“હે અશ્વપતિ, સાવિત્રીની વૃત્તિ પવિત્ર અને સ્થિર છે અને તેથી તેને સસલાનની સાથે લગ્ન કરવું યોગ્ય જ છે; માટે તું મુખેથી લગ્ન કર.” આટલું બોલી તે પોતાને ધામ ગયા.

ત્યારબાદ અશ્વપતિ વિવાદની સર્વ સામગ્રી લઈ ધુમત્સેનના આશ્રમે ગયો અને સ્નેહપૂર્વક ધુમત્સેનને કહ્યું કે—“હે સત્ગર્ભિ, આપના પુત્રને માટે મ્હારી કન્યાનો સ્વીકાર કરેલ.”

ધુમત્સેન—“હે પવિત્ર રાજા, અમે રાજ્યથી બહુ થઈ અરણ્યમાં વાસ કરીએ છીએ. તો પછી ત્હારી મુકોમલ કન્યા વનવાસના ક્ષેત્ર કેમ સહન કરી શકશે ? આટલા માટે તું એને યોગ્ય અન્ય રાજકુલર બોળા લે.” પણ આખરે અશ્વપતિના ઘણા આગ્રહથી ધુમત્સેને હા પાડી અને વિધિ પૂર્વક સસલાનની સાથે સાવિત્રીનાં લગ્ન કરવામાં આવ્યાં. સસલાન આવી પવિત્ર અને શુણ્ણવાન બાપો મળી તેથી આનંદ માનવા લાગ્યો. અને સાવિત્રી પણ ધર્મિષ્ઠ વરને પરણી સંતુષ્ટ થઈ. પિતાના ગયા પછી સાવત્રીએ પિતાએ વસ્ત્રાલંકાર આપ્યાં છતાં તેનો લાગ કરી તપોવનને યોગ્ય વસ્ત્ર રાખવા માંડ્યાં. પિયરના વૈભવથી છલકાઈ ન જતાં પતિનું ઘર એજ આપણું ઘર ને પતિની સ્થિતિ તેજ આપણી સ્થિતિ એમ માની તે સાદા વસ્ત્રે દિવસ નિર્જનન કરવા લાગી. સેવાથી પોતાના પતિને સંતુષ્ટ કર્યાં એટલું જ નહિ પણ પતિનાં માતપિતા તેજ મ્હારાં માતપિતા છે એમ માની તેમને પણ સેવાથી સંતુષ્ટ કર્યાં.

(અપૂર્ણ.)

સુખાન્ધુ, બન્ધુસમાજ.

હાય ક્યો. સીતાએ પણ જ્યારથી રામનો વિયોગ થયો ત્યારથી અહાર નીદ્રાનો ત્યાગ કરી પોતાના પતિ રામનું જ રટણ કર્યા કરતાં હતાં. રામે રાવણને મારીને પછી હતુમાનજીને અશોક વનમાં જ્યાં સીતા હતાં ત્યાં ખજર કહેવાને મોકલ્યો. હતુમાને સીતાને રામ આવ્યા ના તથા રાવણને માર્યાના સમાચાર કહ્યા ત્યારે સીતા રામને મળવાને માટે કેટલાં આતુર થઈ ગયાં! જ્યારે સીતાને રામની ખાસે લાવવામાં આવ્યાં ત્યારે લોકાપવાદ ન નડે માટે સીતાએ અગ્નિ દીવ્ય કર્યો. અને પોતે પતિવત્તા છે એવી ખાત્રી કરી આપી. અહો પોતાના પતિને માટે કેટલું કष्ट સદન કરી વિયોગને માટે વનવાસ ગયાં! અગ્નિ દીવ્ય કરી પવિત્ર થયેલાં સીતાને માટે પણ જ્યારે રામે જનવાયકા અપવાદ ભરેલી સાંભળી ત્યારે પણ પોતાની પત્ની સગર્ભા છતાં રામે ત્યાગ કર્યો. તો પણ પતિમાં પ્રેમ વાળાં સીતાએ રામના ઉપરનો જે પોતાનો પ્રેમ તે લેશ પણ ઓછો ન કરતાં રામનાં જ નામ જ પતાં હતાં. અહો ધન્ય છે સીતાને કે આટલું કष्ट વેઠ્યું તો પણ, વળી સગર્ભા સ્થિતિમાં પતિએ ત્યાગ કર્યો તો પણ, તેમનો પતિ ઉપરનો પ્રેમ ન્યુન ન થતાં વૃદ્ધીને જ પામતો હતો. આર્ય ભગિનીઓ અને જન્મુઓ, જ્યારે તમે આવો ખરો પ્રેમ સમજશો ત્યારે જ ખરાં સુખ ભોગવશો. માટે સુખની ઈચ્છાવાળાં દરેક સ્ત્રી પુરૂષે સાત્તાનુસાર ચાલવું, સ્ત્રીઓએ તો સમજવું જોઈએ કે જ્યારથી આપણા માતા પિતાએ આપણને પતિને અર્પણ કર્યો છે ત્યારથી જ આપણે તો પતિની પ્રસન્નતા મેળવવી એ જ ખરું કર્તવ્ય છે. આપણે પ્રતિજ્ઞા કરેલી છે કે પ્રાણ જતાં પર્યંત પણ પતિની ઈચ્છાને અધીન થઈશું. માટે તે વચનનું સ્મરણ કરી પતિના કાર્યમાં ઉત્સાહ રાખી તે જે કાર્ય કહે તે કરવું. ઘણી દુષ્ટ સ્ત્રીઓ આપણા જોવામાં આવે છે તે પતિને સુખ આપવાને જાહેરે સારાં સારાં લુગડાં પહેરી લેને દેવાના કલ્પમાં નાંખે છે, વળી સારાં સારાં ખાન પાનાદીક પોતે ખાઈ પોતાના જ શરીરને પોષે છે, વળી કર્મ સંયોગે જો કદાપી પુત્ર પુત્રી રૂપ પ્રજા હોય છે તો તેમાં મસ-શુભ થઈ જાય છે, અને બીજારા પતિને એક ગુલામ જેવો મરે છે. પતિ નોકરી ઉપરથી કંટાળીને શાન્તી લેવા ઘેર આવે તે વખતે તે નીચ સ્ત્રી પોતાના ઘર કામનાં રોડણાં રડવા, ખેસે છે, અને કહે છે કે “ઘરમાં અમુક વસ્તુ નથી માટે મારે તે વિના ચાલશે નહીં. તમે તો સવારના ગયા હતા તે ઘરમાં અત્યારે આવ્યા એટલે તમારે કાંઈ લેની જરૂર છે? પણ હું આખો દીવસ ઘરમાં રહું છું તેથી મારે તો તે વસ્તુનો વારંવાર ખપ પડે અને તે વગર મારે ચાલે નહીં. વળી ફલાણી સ્ત્રી ચાકર રાખી કામ કરાવે છે. તો હું શું કાંઈ તમારા ઘરની નોકર છું કે હાથે કામ કરું? હવે મહારાથી બનતું નથી, માટે તમારે પાલવે તો ચાકર રાખો નહીં તો તમારી મરજી પ્રમાણે કરો; પણ હવે હું કામ કરીશ નહીં”. આ વીગેરે અનેક વચનથી પતિને કંટાળા આપે છે. પરંતુ તેવી સ્ત્રીઓએ સમજવું જોઈએ કે જેમ મહારા પતિ નોકરી કરી પગાર લાવે છે, તેમ મારે પણ આ શુદ્ધકાર્ય કરવાનું છે. ઇશ્વરે સ્ત્રીઓને ઉત્પન્ન શાને માટે કરેલી છે? તેણે સમજવું જોઈએ કે અમારો સ્ત્રીઓનો મુખ્ય ધર્મ શું છે, અને મારે મારા પતિને કેવી રીતે પ્રસન્ન કરવા, હું શું કરું તો તેમનું શ્રેય થાય, વિગેરે વિચારો પોતાના મન સાથે કરવા. કદાપી વિચાર શક્તિ ઓછી હોય તો સહઅંથો વાંચી તેમાંથી પણ સાર ગ્રહણ કરી તે પ્રમાણે ચાલવું. આપણા સ્ત્રીઓનો ધર્મ તો પતિભક્તિ કરવી તથા પતિના સુખ દુઃખમાં ભાગ કરવો એ જ છે. અને પત્ની પત્ની રૂપે

દેખાતાં જે આ શરીર ભીન્ન છે તે દૃઢપથી જ્યારે એક કરશે અને પતિના હૃદયમાં
 જે વિચાર સ્થૂંચે હોય તે જ વિચાર જાણી તમે તે પ્રમાણે વરતશો તો જ સુખી થશો.
 કદાપી પતિના ઉપર કાંઈ કદ આવી પડે તો તેથી ન ગભરાતાં પતિને ધૈર્ય આપવું. જેવી
 રીતે દુઃખમાં ધૈર્ય રાખી આપણે ગભરાવું નહિ, તેવી જ રીતે સુખમાં પણ બહુ હર્ષ-
 ઘેલું થવું નહિ. આપણે ગમે તેવાં શુદ્ધ હોઈએ તો પણ આપણી પ્રજાને શુદ્ધકામ શી-
 ખવડવું બહુ જરૂર છે. પુત્રી હોય તો તેને તો અવસ્થા બહુવાની સાથે શુદ્ધ કામની પણ
 કેળવણી આપવી. કારણ આપણે શ્રીમંત હોઈએ અને પુત્રીનાં સાસરીયાંની સ્થિતિ ગરીબ
 હોય તે વખતે જે પુત્રીને સાસરે કામ કરવું પડે તો તેને ઘણું કડીન પડે છે. માટે જે
 પહેલેથી દેવ પાડી હોય તો પછી ત્હેને તે કામ કરવું સહેલું થઈ પડે છે. માટે દરેક સુત્ર
 માતાએ તો પોતાની પુત્રીને પ્રથમ જ શુદ્ધ કામ શીખવવું. વળી ઘણી જગ્યાએ જોવામાં
 આવે છે કે પુત્રના કરતાં પુત્રી ઉપર દેખરેખ ઝાઝી હોય છે, તેથી તે બીચારીને કાંઈ
 પણ શીખવવામાં આવતું નથી. એવી અવિચારી માતા દોષથી બીચારી રંક પુત્રીના સંસાર
 નકામો થાય છે. કદાપી પુત્રની વડુ પણ જે એવી પ્રાપ્ત થઈ તો તેના ઉપર તેઓ જીલ્લમ
 યુગ્મરે છે તથા ત્હેને પણ ન કહેવાનાં વચનો કહે છે. માટે આર્ય ભગીનિઓ તમે ઉત્તમ
 કેળવણી લઈ તમારા સંસારમાં પ્રેમ વૃદ્ધ રાષો કે તમારી પ્રજા પણ ત્હેનાં સારાં ફળ ભો-
 ગવે, અને તમે પણ આ દુનીયામાં પતિવ્રતાનાં દ્રષ્ટાંતમાં દ્રષ્ટાંત રૂપે દાખલ થાવ. માટે
 હમેશાં પતિ ભક્તિ કરી પતિને જ પ્રસન્ન રાખના. પતિ ભક્તિ કરવી એ કાંઈ પતિને
 સ્વાર્થ નથી, એમાં તો આપણે સ્ત્રીઓનો જ સ્વાર્થ સમાવશે છે. વળી પતિ આપણે માટે
 કેટલું કદ સહન કરી આપણે જોઈતા વૈભવી પદાર્થો લાવી આપે છે, તથા આપણું જન્મ
 પર્વત પોપણુ કરે છે. વળી આપણા માતા પિતાને ઘેર જે સ્વતંત્રતા નથી ભોગવી તે
 સ્વતંત્રતા આપણે પતિને ઘેર છુટથી ભોગવીએ છીએ. પતિના દ્રવ્યાદીક પદાર્થો વાપરતાં
 પણ આપણે સંકોચ ધરવો પડતો નથી. આવા પતિના આપણા ઉપર અનદદ ઉપકારો
 થાય છે તેનો બદલો આપણે અગળા જાતિ વાળવાને શક્તિવાન નથી. પતિ જ્યારે આ-
 પણા સુખને માટે આટલું કરે છે તો પછી આપણે તેમની સેવા કરવી એ કાંઈ આપણે
 આપણા ધર્મ કરતાં ધંધારે કરતાં નથી. માટે મન વાણી અને કર્મ કરી પતિની જ સેવા
 કરીશું તો આ લોકમાં યશને પામી અતિ મેદાને પામીશું. માટે સર્વ સ્ત્રીઓએ પતિવ્રત
 પાળવું એ જ કર્તવ્ય છે. અરુ.

(સંપૂર્ણ.)

સા. સત્વમતી.

વિવિધ વેહાર.

સખી! સદ્ગુણો અંતર ધરી, આનંદમય જીવન કરો.

(સ્ત્રીલેખ.)

(હરિગીત.)

ઓ આર્ય જહેનો હર થકી, કુસંપ કમેશો પરહરો,
મદ, ક્રોધને આગસ ગણે સહુ દુર્ગુણો-દુષ્ણનો ઝરો;
વાણી અસહજ ત્યાગીને પતિભક્તિમાં લીન થઈ રહો,
સખી! સદ્ગુણો અંતર ધરી આનંદમય જીવન કરો. ૧

દ્રષ્ટાંત રૂપ જીવન જીનો, અર્થ રૂપિનાં પતિનું,
મૂકારીયું આભિમાન બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-ને શિવજીતણું;
શુભ નામ અનમ્નવાતું નિત્ય નિરંતરે સ્મરતાં રહો,
સખી! સદ્ગુણો અંતર ધરી, આનંદમય જીવન કરો. ૨

શુભ જનકતનયા પ્રીતથી પતિ સંગ વનમાં જઈ વસો,
દારણ્ય દુઃખ અરણ્યનાં, તે ધૈર્યથી ધારી રહો;
શ્રી શામ સુખથી નામ જપતાં, અસુરભય કીધો પરો,
સખી! સદ્ગુણો અંતર ધરી, આનંદમય જીવન કરો. ૩

ચાણી સતી દમયંતી, જેની કીર્તિ જગમાં ઝળહળે;
તજી એકલી નિર્જન વને, નજરાય આસ્થો કળાકળે;
વળી હાર કેઈ આજ આ-યું. સત્ય સંગી પ્રભુ થયો,
સખી! સદ્ગુણો અંતર ધરી, આનંદમય જીવન કરો. ૪

સતી સાધવી જે દ્રૌપદિ, દુર્યોધને દુઃખી કરી,
બર સખા મહે ચીર તાણ્યાં; દુઃખ નવ લાગ્યો જરી;
પતિભક્તિમાં એ લીન સતીને રહાયો શ્રી નરહરી થયો,
સખી! સદ્ગુણો અંતર ધરી, આનંદમય જીવન કરો. ૫

વિખ્યાત સર્તી સાવિત્રી, રાણી. સત્યવાનેની જે હતી,
વૈભવ પિતા ધરેના તજ, આજ પતિની પાળતી;
વનમાં પતિ નિજ મૃત યતાં, યમ પાસથીય મુકાવીયો,
સખી! સદ્ગુણો અંતર ધરી, આનંદમય જીવન કરો. ૬

શાન્તિ, ક્ષમા ને સત્યતા, વિનય, વિવેક ન વિસરો,
પતિ સાથ સર્વ કુદુખ્યને, આનંદથી રંજન કરો;
નિજ ધર્મ ઉર ધારી રહી, પ્રભુભક્તિમાંહી દૃઢ બનો,
સખી! સદ્ગુણો અંતર ધરી, આનંદમય જીવન કરો. ૭

સુખરૂપ શુભ જીવન કરી, પ્રિયતાયને સુખી કરી,
હી મતીનું કલ્યાણ કરી, આશિષ લેજો દેશની;
દ્રષ્ટાંત રૂપ જીવન કરીને, અમર કીર્તિ મેળવો,
સખી! સદ્ગુણો અંતર ધરી, આનંદમય જીવન કરો. ૮

સૌ. મનોરમા.

પત્રપુષ્પાંજલિ.

—:૦:—

બે બોલ.

(લેખક—વિકુલદાસ લાલદાસ રોહાવાળા.)

સ્વદેશ ભગિની અને સ્વદેશજનધુગણ !

આ લઘુ લેખ બે ધડીના મનરંજન માટે દાક્ષિણિક સૃષ્ટિમાંથી કોઈ નેડી કાઢેલી વાર્તા નથી, પણ અક્ષરશઃ સત્ય હોઈ અંતઃપ્રદેશની ઉર્મિઓનું કેવલ પ્રતિબિંબ છે, તે પ્રસિદ્ધિમાં મુકવાનો હેતુ પણ આત્મપ્રશંસાનો નથી પરંતુ આર્થાવર્તના સુસિક્ષિત સ્ત્રી પુરૂષો પચાવકાશે તે વાંચી વિચારી અને મનન કરી હંસક્ષીર ન્યાયથી તેમાં જે કોઈ અનુકરણીય તથા સારરૂપ ભામે તો મહણ કરી કૃતાર્થ યાપ એજ આશય છે. સ્વર્ગસ્થ પત્ની સરખી સન્નારીઓનો સમુહ આ દેશમાં અધિકાધિક અવતરી પતિ પત્નીના ધર્મનો પ્રસાર કરે તથા એ સદ્ગુણોનું બીજ પોતાના પુત્ર પુત્રીઓમાં પણ આરોપે એજ આ લેખકની ઐપણ છે ! *

સી૦ આપનો દેશજનધુ !

મુંબઈ. ૧૯૬૨.

“લાલ-તનય.”

*ધર્મિરી ઇચ્છા હશે તો આ લઘુ લેખનું અવલોકન અથવા વિશેષ વિવેચન કોઈ સમર્થ વિદ્વાનની કલમથી લખાઈ તેની ઉપયોગિતામાં વધારો કરશે એવી આજ રાખવી છેજ નિષ્ફલ નથી.

“લાલ-તનય.”

વંદે માતરમ્ :

“ વૈકુંઠવાસિની સતી પ્રતિ અંતરિક્ષ માર્ગે ત્રિમયત્ર ”

કર્મભૂમિકાની પતિપરાયણ રમણી !

તારા અઘોરિક સદ્ગુણોનું, તારી ધર્મપરાયણતાનું, સ્ત્રીજાતિને શોભાવે એવા તારા પ્રત્યેક કાયિક-વાયિક ને માનસિક કર્મોનું, તારા દિવ્યને ઉન્નત સ્વરૂપનું, તારા નિર્દોષ સ્મિતનું, વયોવૃદ્ધી પણ વધારે એવી તારી સાંતિનું, તારી અપ્રતિમ સહનશીલતાનું, દીન જન પ્રતિની તારી મમતાનું, પ્રાણુથી પણ પતિને વહાલો મણુનારા તારા મુદ્રા લેખનું, સંકટ સમયમાં રહેનારી તથા પુરુષને પણ વિરમય પમાડનારી તારી સંયુરીનું અને ઇશ્વર પ્રત્યેની તારી શુદ્ધ તથા સાદ્વિક ભક્તિનું મમત્ત્વ કરી આજે આ કલમમાંથી ઉતરતા સત્ય વિચારો તથા અંતઃકરણમાં સ્ફૂરતી સદિશ્ચાઓ તું ઉદર્પ-સુર-લોક-માંથી દિવ્ય ચક્ષુએ નિરખે છે, તેમજ દિવ્ય જ્ઞાનથી શ્રવણ કરે છે એવો દ્રઢ વિશ્વાસ રાખી મારા કર્તવ્યનો હું આદંબ કંઠ છું.

પ્રથમતો આપણો વિયોગ શા કારણસર અદરમાત ઘર્ષ ગયો હશે તે ઘણા ઘણા પ્રયત્ન કરવા છતાં હું યથાર્થ સમજી શકતો નથી. આપણી વર્તમાન જીવનયાત્રા વિશ્વના અસંખ્યાત દુરાચારી જંતુઓના પ્રમાણમાં આરે વધારે નિર્દોષ, નિરપદ્રવી ને નિષ્કલંક હતી, ત્યારે આ કોઈ પુર્વ જન્મના મદાન પાતકનું ધોર રક્ષ હોય એમ માન્યા વિના ખીજું ગત્યંતર નથી. શું ગત જન્મમાં હું આટલો બધો પાપી હૃદય ? બેસક એમજ હોવું જોઈએ.

આપણો સંયોગ પણ જેવી આશ્ચર્યજનક રીતે થયો, તેવીજ આશ્ચર્યજનક રીતે વિયોગ થયો પ્રવક્ષ અનુભવ્યો ! એક કુલીન ને સુખી કુટુંબનું લાડકવાયું ૧૨જાંદ તું ક્યાં, અને એક કુલીન તોય ગાતપિતા વિનાનો, પરાશ્રયી, શારિરિક સુખ વિનાનો, આપ્તવર્ગ વિનાનો, વિધાના સંપૂર્ણ સંસ્કાર વિનાનો, તથા સાવ નિર્ધન એવો પરચહે વસી ઉદર નિર્વાહ કરતો હું ક્યાં ? તારા જેવું રમણી રત્ન ઉપલા સંજોગોમાં મને પ્રાપ્ત થવું સંભવેજ કેમ ? છતાં એ સત્ય થયું. ઇશ્વરી સૂત્રથી કરીને હું તારા સમાગમમાં આવ્યો, તારા પુનિત ચરણથી માફ-ધર પવિત્ર અને પ્રકાશિત થયું. બાહ્યાવસ્થામાં જનક જનનીના નિર્વાણ પછીનાં ૧૦ વર્ષ જે સકત હાડમારીમાં ગુળથી તે કાલ હું સાવ ભૂલી ગયો. તારાં શુભચરણોએ એ દુઃખના હુંગર અસોપ થયા. તું આવતાંજ શ્રી મહાલક્ષ્મી તથા શ્રી મહા સરસ્વતીને સાથેજ લેતી આવી;—એટલે કે દુનિયામાં હું કોઈ કોટયાધીશ બની ગયો, અથવા સમર્થ સાક્ષર લેખે પંકાયો એમ નહીં, પણ મારી સ્થિતિ અને કૃદ્ધિમાં તું આવવા પછી પ્રતિદિન વધારોજ થતો ગયો. અશ્વપવ, દ્રવ્યબલ

નેવામાં આવે છે. આ મુશ્કેલી બને તેટલી રીતે દૂર કરવી જોઈએ. ખોરાક તરીકે ઝીંકણા પદાર્થની જરૂર હોય છે, તેટલા માટે દુધમાં થોડીક મસાઈ ઉમેરવી જોઈએ, અથવા તો દહાડામાં એકવાર બદામનું તેલ દુધમાં ઉમેરવું જોઈએ. એક વરસથી વધારેની ઉંમરનાં છોકરાંઓને વખતો વખત ફળ ખાવા આપવામાં આવે તો તે ધણી ફાયદાકારક છે. દરરોજ છોકરાંને ઠંડા પાણીથી નવડાવીને ખુશ થસીને શરીર લુછી નાંખવું જોઈએ, અને પેટ પથુ મસગવું જોઈએ. મસગતી વખતે હથેળાને ગરમ કરીને ઉપર તેલ ચોપડવું; પછી પેડુના નીચલા ભાગને ધીમેથી મસગવું; પછી પાંસળાના છેડાની જમણી બાજુએ હલકા દબાવુથી હથેળાને દાગવી. આ રીતે મસગવાનું આશરે દશ મીનીટ સુધી ચાલુ રાખવું. કોઈ વખતે આંતરડાંમાં ચમચી બરીને ગ્રીસેરાઈન ઉનારવું પથુ ઉપયોગી છે. છતાં સાંજા વખતની કચછાવત માટે 'એનીમા' (પીચકારી) વધારે સારી છે.

ખુશ મિનનને લીધે શરીરને થતો લાલ—આનન્દી સ્વભાવ પુરુષ કે સ્ત્રીને મળેલી ઉત્તમમાં ઉત્તમ કુદરતી બક્ષીય છે. ખુશ મીનન એ બીજી દોલત કરતાં વધારે કીમતી છે. આનન્દી સ્વભાવવાળું માણસ જ્યાં જાય ત્યાં તેને સારો આદર સત્કાર મળે છે, તેને ઓળખાણ કરાવવાની જરૂર પડતી નથી, તેમજ તેની હાજરી અને વાતચિત સર્વને ખુશ કરે છે. તેથી ઉંચકું સુમદા અને ઉદાસી સ્વભાવવાળાની સોળત કાઢીને ગમતી નથી તેમ તેની વાતચિત કાઢીને મનદ આપતી નથી. પરંતુ આ ઉપરાંત ખુશ મિનન વગરનાં માણસોને તંદુરસ્તીની બાજતમાં પણ ધણું ખમવું પડે છે. ખુશ મીનન તંદુરસ્તીને વધારે છે. ઉદાસી સ્વભાવવાળા કરતાં આનન્દી સ્વભાવવાળાં જલદીથી સાજાં થાય છે એવો દાકતરોનો પણ અભિપ્રાય છે. જે કુટુંબોમાં છોકરાંને માખાપો ખુશમિનનમાં રહેતાં શીખવે છે, તે છોકરાંઓ ધણું ખર્ચ મન્યુત બાંધાનાં થાય છે. જે કુટુંબોમાં માખાપ પોતેજ ઉદાસી અને રડતા સ્વભાવનાં હોય તેવા કુટુંબોમાં છોકરાં શારીરિક તેમજ માનસિક બળ વગરનાં થાય તેમાં જરા પણ નવાઈ જેવું નથી.

સુવાનાં કપડાંની સ્વચ્છતા—સુવાના ઓરડાને રહવારમાં ઉઠીને તરતજ ચારે બાજુથી ખુશ્કો કરી દેવો જોઈએ, કે જેથી ઓરડાના દરેક ખુણામાં હવા સહેલાઈથી જઈ શકે. ખુશી હવામાં સધળું સ્વચ્છ કરવાનો અજબ જેવો ગુણ છે. ધણી વિચારશીળ પુરુષો, જેઓ હમેશાં દરેક ચીજ તાજા અને સ્વચ્છ રાખવા માટે ધણી સંભાળ રાખે છે, તેવા પુરુષો રાતનાં સુવાનાં સધળાં કપડાં દિવસે ચોખ્ખી હવામાં ખુશાં રાખી મુકે છે; તેમજ સવારમાં ગોદડાંને પહેાળાં કરી બારી આગળ હવા ખાતાં રાખે છે, કે જેથી તેમાં રાત્રી દરમિયાન જે કાંઈ ઝેરી જંતુઓ દાખલ થયા હોય તે સધળા નાશ પામે છે.

ગરમ રેતીની કોથળીઓનો વધારે સુખકર શેક—કપડાંની પોટલીઓનો અથવા ગરમ પાણીની શીશીઓનો શેક ધણીકવાર દરવામાં આવે છે, પણ ગરમ રેતીની કોથળાં એના કરતાં વધારે સારી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે છે. એવી કોથળાંઓ

વડે કરવામાં આવતો શેક-ખીજ શેકથી મ્હડતા પ્રકારનો છે, અને તે બનાવવાની રીત પણ ઘણી સહેલી અને સરળ છે. પ્રથમ સારી ખોખખી ઝીણી રેત લેવી અને તેને પુરે પુરી સુકાવી નાંખવી. એ પ્રમાણે સાદુ કયાં પછી આડેક ચોરસ ઈંચની ફલાક્ષીનની એક કોથળીમાં તેને બરીને સફાઈથી તેવું મ્હોટું બંધ કરી દેવું કે જેથી આંદરથી રેતી બહાર નીકળી આવે નહીં. આ પ્રમાણે તૈયાર થયેલી કોથળી ઉપર એક સુતરાઉ કપડાનું પડ મ્હડાવવું, અને તે પછી તેને ગરમ કરી તે વડે તેનો શેક કરવો. રેતીમાં રહેલી ગરમી લાંબા વખત સુધી રહી રહે છે, અને દરદીઓ તે શેક કાંઈ પણ અગવડ અગર ઈંજ શિવાપ સહેલાઈથી ખમી શકે છે.

ઠંડા પાણીનો ઝેર ચુસવાનો ગુણ—ઠંડા પાણીના ઘણા ગુણોમાં ઝેરી દવા ચુસી લેવાના ગુણથી ઘણા યોગ્ય માણસો માલીતગાર હશે. પાણી જેમ વધારે ઠંડુ થતું જાય છે, તેમ પાણીનો આ ગુણ સખગ થતો જાય છે. તેથી સુવાના બંધ ચોરડામાં સાધારણ કદનું પાણીનું મારતું આખી રાત ઉઘાડું રાખવામાં આવ્યું હોય તો તે જલદીથી તે ચોરડાની ઝેરી દવા ચુસી લે છે, ને ખીવાના વપસણ માટે તદ્દન અયોગ્ય થઈ જાય છે. આથી આગલી રાતનું વાસી પાણી ગળ્યા છતાં ખીવામાં બાધ સમજનાર હિંદુઓનો મત સસ હરે છે.

અંબક.

વાર્તાલહરી.

“ના, મ્હારે તમારી દેવી નથી બનવું.”

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

અમ્માએ મ્હને પુછ્યું:—“ત્હમારે છોકરું ક્યેમ નથી?” મ્હે જરાક ચરમાઇને કહ્યું:—“તે હું શું જાણું? ભગવાન જાણે.” અમ્મા બોલી—“એવું કાંઈ કારણ તો જરૂર હશે.” મ્હે કહ્યું:—“એ પણ અન્તર્યામી ધર્મ જ જાણે.” બાલિકાએ પ્રમાણના રૂપમાં દલીલ કરી કહ્યું:—“શુઓ ને, કાદી આટલી બધી કુટિલતાભરી છે, મારે ત્હેમને છોકરું નથી થયું.” પાપ પ્રુણ અને સુખ દુઃખ વિગેરેનું તત્ત્વ હું પોતે જ નહોતી જાણતી તો પછી હું એને શું સમજાવું? કેવલ એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખી મનમાં જ હું બોલી. “તું જ જાણે.” અમ્મા તરત મ્હને વળગીને કહેવા લાગી “અરે, મ્હારી વાત સાંભળાને ત્હેમ નિઃશ્વાસ નાંખે છે? મ્હારી વાત ઉપર કોઈએ ધ્યાન આપે છે?”

મ્હને હવે ખબર પડી કે મ્હારા પતિના ધધામાં હવે અલેલ પડવા લાગી છે. દરથી કોઈ તેડવા આવે છે તો એ જતા જ નથી. પાસેનું કોઈ બોલાવવા આવે છે તો ઉતાવળથી કામ કરી જલદી પાછા આવે છે. પહેલાં મ્હારે કામમાંથી દુરસદ મળતી ત્હારે

બપોરે લોજન અને નિંદ્રાને માટે જ એ અન્દર આવતા હતા. હવે ફાઇન પશુ એમને ઘડી ઘડી બોલાવવા લાગ્યાં. એ પશુ વગર કામે લેમની ખબર કહાડવા આવતા. ફાઇન બંદારે થાંટા પાડીને બોલાવતાં કે “અમ્મા, મ્હારો પાન સોપારીનો વાટવો લાવ્યો,” ત્હારેજ હું સમજી જતી કે મ્હારા પતિ પશુ લેમની પાસે છે.

પહેલાં એક બે દિવસ તો અમ્માએ લેમનું કહ્યું માન્યું. પછી તો ફાઇન બોલાવી બોલાવીને થાંટા બેસાડી નાંખતાં તો પશુ અમ્મા પોતાની જમ્યાથી ઉઠતી નહિ. ફાઇન યુમ મારતાં ‘અમ્મા અમ્મા’ પશુ એ તો બહુ લમળીત થઈ મ્હારા દેહને વળગી રહેતી. એક પ્રકારની શંકા અને વિવાદ લેને ઘેરી લેતી. ત્હાર પછી ભુલથી પશુ એ કદાપિ મ્હને મ્હારા પતિની વાત નહોતી પૂછતી.

એટલામાં એક દિવસ દિવેરજી મ્હને જોવા આવ્યા. હું બપુતી હતી કે લેમની દષ્ટિ બહુ તીક્ષ્ણ છે. કંઈ તરફનો પવન વાઈ રહ્યો છે એ વાત લેમનાથી છાની નહોતી રહી શકતી. દીએરજી ઘણા મુક્ત વિચાર વાળા હતા. એક તલમાત્ર અન્યાય પશુ લેમના થી સહન થઈ શકતો નહોતો. લેમની જ રહાને મ્હારા પતિને અપરાધીની માફક ઉભું રહેવું પડશે એ જ મ્હને મ્હોટી ખીંટ હતી. મ્હે અસાધારણ પ્રયત્નથી બધી વાતનો ઠાં ઠપીછોડો કર્યો. યશી નવી વાતો બનાવીને, અપાટ મારીને લેમની આંખમાં ધુળ નાંખવાનો હું પ્રયત્ન કરવા લાગી. પરંતુ એ કામ મ્હારે માટે અસમ્ભવિત હતું. તેથી પકડાઈ જવાનો સદેહ વધારે રહેતો. પરંતુ સહભાગ્યે દીએરજી વધારે દિવસ રહ્યા નહિ. મ્હારા પતિ એટલી બધી અસ્થિરતા બનાવવા લાગ્યા કે દીએરજી લેમનો ભાવ સ્પષ્ટ નાણી ગયા. દીએરજી એ બધું જોઈને અને સાંભળીને ચાલ્યા ગયા. જતી વખત લેમજી પોતાનો કુળતો સ્નેહમયો હાથ મ્હારા શિર ઉપર ઘણા વખત સૂધી રાખ્યો. મનમાં ને મનમાં એકાગ્ર ચિત્ત થઈ કોણ જાણે શોઈ આસિર્વાદ દીધો તે તો મ્હને ખબર ન પડી. પરંતુ લેમના નેત્રામાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં હતાં. કારણ કે બે એક દપડાં મ્હારા શિર ઉપર પશુ પડ્યાં હતાં.

મ્હને યાદ છે કે, એક દિવસ સન્ધ્યાકાળે મેંજો થઈ રહ્યા પછી બધા લોકો પોત-પોતાને ઘેર પાછા જતા હતા. દૂરથી મેંધને લઈને આંધી આવી તેથી ભીંજાયેલી માટીથી સુગન્ધિત વાયુએ આકાશને ભર્યું હતું. મ્હારા સુવાના ઝોરડામાં, જ્યાં સૂધી હું એકલી રહેતી ત્યાં સૂધી, દીવો સળગાવવામાં નહોતો આવતો, કે રખેને મ્હારાં દપડાં દીવાની જ્યોતને અડકવાથી કાઈ, દુર્ઘટના થઈ જાય. હું એ નિર્જન અન્ધારી ઝોરડીમાં જૂની-પર બેસીને, બે હાથ જોડે, મ્હારા અનન્ત અન્ધ જગતના જગદીશ્વરને બોલાવતી હતી અને કહેતી હતી કે ‘હે પ્રભુ’ મ્હારી દયાનો અનુભવ મ્હારે થતો નથી, ત્હારો અભિપ્રાય મ્હારે સમજતો નથી. મ્હારા અનામ વિદીથી હૃદયરૂપી નાવને જાહે હાયોથી છાતીમાં દબાવી બેસું છું. પ્રભુ, હવે મ્હારાં કેટલી પરીક્ષા કરશો ! મ્હારી સકિતજ કેટલી છે ?’ એમ કહેતાં કહેતાં આંસુ આવી ગયાં. પલંગને માથું ટેકવી હું રોવા લાગી. આખો

દિવસ ધર સંસારનું કામ કરે. છતાંની આશરે ચમ્પા સાથેને સાથેજ રહે છે. હૃદયની અંદર જે આંસુ ભરાઈ જાય છે તેને વહેવડાવવાનો સમય મળતો નથી. આજ એકાન્ત મળવાથી છાતી ખેંચીને મહેં ધરાઈને નિરાંતે રાઈ લીધું, એજ વખતે પલંગ જરા હાથે. કોઈ મનુષ્યના પગ હાલતા જણાયા. તરતજ ચમ્પા આવીને મ્હારે મળે બાજી પડી. વગર બોલે સાથે તેના પાલવથી મ્હારાં આંસુ હોવા લાગી. સમ્યાકાળ પહેલાંજ કાંઈક વિચાર કરીને એ મ્હારા પલંગમાં આવીને સુઈ રહી હતી તેની મ્હને ખબરજ નહોતી. તેણે મ્હને કાંઈ પુછ્યું નહિ. મ્હેં કાંઈ કશું પણ નહિ. ધીમે ધીમે એ તેનો શીતલ હાથ મ્હારા લલાટ ઉપર ફેરવતી રહી. તેથી કઈ વખતે મેં મગજના અને મુસળધાર વર્ષાદની સાથે આંધી આવી તે મ્હને ખબર પડી નહિ. પરંતુ ઘણાક દિવસો પછી એક કોમળ શાન્તિ આવી મ્હારા બળતા હૃદયને શીતળ કરવા લાગી.

બીજે દિવસે ચમ્પા ફાઇજને કહેવા લાગી. “કાકી, તમને ઘેર આવતાં હો તો આવો. નહિ તો હું તો એક જીજ્ઞાસુનીવાને સાથે લઈને જઈશ.” ફાઇજએ કહ્યું:—“શી ઉતાવળ પડી છે? કાલ હું પણ ઘેર આવીશ. જો ચમ્પા, બાઈ ત્હારે માટે એ કેવી સરસ મોતીની વાળી લાગ્યો છે!” ફાઇજએ વાળી ઘણા ગર્વ પૂર્વક ચમ્પાના હાથમાં મુકી. ચમ્પાએ ઉત્તર વાળ્યો:—“કાકી, જુઓ હું કેવું સરસ નીચાન તાકી જાણું છું!” એમ કહી તરતજ બારણામાંથી ધરતી બહાર પાસેના તળાવમાં વાળી કેડી દીધી. ફાઇજના હૃદયમાં ક્રોધ, દુઃખ અને વિરમય વ્યાપી રહ્યો. એ મ્હારો હાથ પકડી વારંવાર કહેવા લાગ્યાં “વદ્, ન્હાનપણની વાત મ્હારા બચ્ચાને સંભારે તો મ્હારા મગાના સોગંદ.” મ્હેં કહ્યું:—“મ્હારે શું કામ કહેવું પડે? હું કદાપિ એ વાત નહિ સંભાર.”

બીજે દિવસે જતી વખત ચમ્પા મ્હને બાજી પડી કહેવા લાગી. “બહેન, મ્હને ભુકીશ નહિ.” વારંવાર તેના મુખારવિન્દ ઉપર હાથ ફેરવી મ્હેં કહ્યું “બહેન, આંધળાં માથાં કોઈ વાન ભુલતાં નથી. મ્હને તો કોઈ બીજી વસ્તુનો આધારજ નથી. મનમાંને મનમાં સુખાઈને બેસી રહેવાનું છે.” એમ કહી મ્હેં તેના લલાટ ઉપર સુખ્યનંદ કહ્યું; તેના કેશો ઉપર મ્હારાં આંસુની ધારા વહેવા લાગી.

ચમ્પાના ગયા પછી મ્હને પૃથ્વી સતી લાગવા લાગી. તેના આવવાથી મ્હારા આંખમાં જે મુગન્ધ, સૌન્દર્ય, કોમળ તરણતા અને ઉજ્જ્વલતા ભરાવાં હતાં તે તેની સાથેજ જતાં રહ્યાં. આધારને માટે મ્હેં ચારે તરફ હાથ ફેલાવ્યો, પણ હાથ કાંઈ ન મળ્યું. મ્હારા પતિ આવીને હર્ષ પ્રકટ કરવા લાગ્યા કે “હાથ એ લોકોના જવાથી જલ્દી સાર થયું. હવે કામકાજને માટે દુરસદ મળશે.” ધીરજ છે મ્હારા જીવનને! મ્હારે માટે આટલી જાધી ચતુરાઈ! હું શું સસયો બીલું છું? હું શું કોઈ ચોરનો ભય માનું છું? મ્હારા પતિને શું ખબર નહિ હોય કે મ્હારે મ્હેં મ્હારાં નેત્રો આપી દીધાં તે વખતેજ મ્હેં સર્વ સુખને તિલાંજલી આપી દીધી હતી! !

અસાર સુધીમાં મ્હારી અને પતિની વચ્ચે મ્હારી અન્યતાનુંજ અન્તર હતું. આજ નથી એક બીજું વ્યવધાન યઈ ગયું. મ્હારા પતિ અસાર લગી ભુલથી પણ કોઈ દિવસ

મ્હારી આગળ ચમ્પાનું નામ લેતા નહોતા. જલ્દી કે લેમને માટે ચમ્પા સંસારમાંથી સંપૂર્ણ હુમ યર્ધ ગઈ છે. પરંતુ પત્રદારાએ લેના સમાચાર હમેશ મેળવતા હતા એ હું બરોબર જાણી ગઈ હતી. મ્હારા પતિનું હૃદય મ્હારે પ્રદુષ્ઠ યત્ન મ્હારે તરત હું પણ લેનો અનુભવ કરતી. કયે દિવસે એમને સમાચાર મળ્યા છે કે કયે દિવસે નથી મળ્યા એ વાત મ્હારાથી છાની રહી શકતી નહિ. મ્હારા અન્ધકારમય હૃદયમાં જે ઉન્મત્ત, સ્વેચ્છાચારી, સુંદર, પણ ન્દાનો પ્રદક્ષિત તારો ઉદય પામ્યો હતો તેની ખબર મેળવવાને, લેની ઠાપા આલોચવાને માટે મ્હારો પ્રાણ પણ તૃપ્તાતુર રહેતો; પરંતુ મ્હારા પતિ આગળ હું કદાપિ ચમ્પાનું નામ લઈ શકતી નહિ. હમારી બેની વચ્ચે વાક્ય અને વેદનાથી પરિપૂર્ણ આ મુકબાવ એટલા રૂપમાં વિરાગ્યા લાગ્યો કે કેટલાક દિવસો એમને પીતી ગયા. એક દિવસ દાસી આપીને બોલી:—“જાણજી, આજ બહાર રોની તૈયારીઓ યર્ધ રહી છે? દાકતર સાહેબ બહાર જાય છે.” શા કામની પેરવીઓ ચાલી રહી છે એ તો મ્હેં પણ જાણી લીધું હતું. મ્હારા જાગ્યરૂપી આકાશમાં આંધીના પહેલાંની નિરતબ્ધતા, અને લેના અન્તમાં પ્રલયનો ભાગ્યોતુટયો મેઘ આવી એકઠો થયો હતો. સંહારકારી શિવ મુગે મ્હેંએ આંગળીના ધસારાથી પોતાની સંધગી પ્રલયચકિતને મ્હારા ઉપર એકઠી કરી રહ્યા હતા. એ બધું મ્હેં જાણી લીધું હતું. તોપણ દાસીને મ્હેં કહ્યું, “મ્હને તો એ વાતની કાંઈ ખબર નથી.” ખીન્ને પ્રશ્ન કરવાનું સાહસ નહિ કરતાં ઉઠો નિષાસ નાંખી એ ત્હાંથી ચાલી ગઈ.

મોડી રાત મયા પછી મ્હારા સ્વામી પાસે આવી કહેવા લાગ્યા. “ધણે દૂરની એક જગ્યાથી મ્હને બોલાવ્યો છે. કાલ સુવારે હું મુસાફરીએ નીકળીશ. સંભવ છે કે બે ત્રણ દિવસનો વિલંબ પણ યર્ધ જાય.” ચમ્પામાંથી ઉઠી મ્હેં કહ્યું “જુલું શું કામ બોલો છો?” મ્હારા પતિ મુજતા મુજતા અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલ્યા “મ્હેં શું જુલું કહ્યું?” હું બોલી, “ત્હમે લમ કરવા જાઓ છો.”

એ સુપ રહ્યા. હું પણ સુપાસુપ ઉભી રહી. કેટલાક વખત સૂધી ઓરડામાં કાંઈ પણ પ્રકારનો શબ્દ ન થયેલ. આખરે મ્હેં પુછ્યું “કાંઈ તો ઉત્તર દો. કહો હું. પરણવા જઈ છું.” લેમણે પ્રતિધ્વની મારક ઉત્તર આપ્યો “હા, હું પરણવા જઈ છું.” મ્હેં કહ્યું “ના, ત્હમે નહિ જઈ શકો. હું ત્હમને આ મહા આપતિમાંથી, આ મહાપાપમાંથી બચાવીશ. જે મ્હારાથી એટલું પણ ન જાન્યું તો હું સી શા કામની?!! મ્હેં આટલું સિંચવું જન શું કામ કર્યું છે?!”

વળી ઘોડા સમય સૂધી શન્ય શાન્તિ છવાઈ રહી. બીમ ઉપર પડી જઈ મ્હારા પતિના ચરણોને વળગી પડી મ્હેં કહ્યું “મ્હેં ત્હમારો શો અપરાધ કર્યો છે? બીજી સી કરવાનું ત્હમારે શું પ્રયોજન છે? મ્હારા ગળાના સોગંદ, ત્હમે સસ કહો.”

મ્હારા પતિ ધીમે સ્વરે કહેવા લાગ્યા. “હું સસ કહું છું; હું ત્હારાથી બહુ ડરું છું. ત્હારી અન્ધતાએ ત્હને એક અનન્ત આવરણમાં ઢાંજી રાખી છે. ત્હાં મ્હારો પ્રવેશ અસમ્ભવિત છે. ધમકાવી શકું, ક્રોધ કરી શકું, આદર કરી શકું, ધરણું અલંકારો ધણવી શકું, એવી એક રમણીનું મ્હારે પ્રયોજન છે.”

“મહાઈ હૃદય ચીરીને જુઓ, હું પણ એક એવી જ સાધારણ નારી છું. મહારે મનથી તો હું નવ વિવાહિતા બાલિકા જ છું. હું વિશ્વાસ કરવા ચાહું છું. અવસાન કરવાની ઇચ્છા રાખું છું. ત્હમારી પૂજ કરવા ધારું છું. ત્હમે મહાઈ અપમાન કરી, મ્હને દુઃસહ બોધને મ્હને ત્હમારાથી મ્હોટી ન સમજશે. સર્વ વિધેયોગાં મ્હને આપના ચરણની રજ યધને જ પડી રહેવા ઘેલ.”

મ્હે શું કહ્યું હતું ત્હેનું મ્હને સ્મરણ નથી. શું વધતો જતો સમુદ્ર પોતાની ગર્જનાને સંભાળી શકે છે? મ્હને એટલું કહેલું યાદ છે કે “જો હું સતી છું, જો પતિમાં મહારી પ્રીતિ છે, તો બગવાન જ સાક્ષી છે. વ્હાલા, ત્હમારા ધર્મશપથનું ઉલ્લંઘન ત્હમે કોઈ રીતે કરી શકવાના નથી. એ મહાપાપની પહેલાં કાંતો હું વિધવા થઈ જઈશ અથવા તો ચમ્પા જ બચવા નહિ પામે.” એટલું કહી હું પડી ગઈ. મ્હને મૂર્છા આવી ગઈ.

જ્હારે મ્હને શરીરથી ચેતના આવી ગઈ ત્હારે મળેરું થવા આવ્યું હતું. પક્ષી-ઓએ હજું બોલ્યું શરૂ કર્યું નહોતું. પરંતુ મહારા પતિ ચાલ્યા ગયા હતા.

હું ઉઠીને ઘરના મંદિરમાં ગઈ. બારણાં બંધ કરી હું અંદર પૂજ કરવા બેઠી. આખો દિવસ બહાર ન નીકળી. સન્ધ્યાકાળે આંધી આવી તેથી ઘર ધુળવા લાગ્યું. મહારા હૃદયમાં પશુ આંધી આવી હતી. પરંતુ હું તો એગળ કહેતી હતી કે ‘હે સદાશિવ! મહારા પતિની આ વખતે રક્ષા કરજો. ત્હેમને આ મહાપાપમાંથી બચાવજો. મહારા નથીબમાં તો મને તેમ યાચ પરંતુ ત્હેમની પાસે પાપ ન કરાવીય.” રાત વીતી ગઈ. તે પછીના બીજે દિવસે મ્હે પશુ આસન છોડ્યું. આ અનિદ્રા અને અતાહારની સ્થિતિમાં મહારામાં બલ ક્ષ્માંધી આવ્યું તે હું જાણતી નથી. મૂર્તિની આગળ હું પણ મૂર્તિ બની બેસી રહી.

સન્ધ્યાકાળના સમયે બહારથી બારણાંને કોઈ ઘસા મારવા લાગ્યું. અને આખરે દારને તોડીને અંદર આવ્યું. હું એ વખતે પુનઃ અચેતન થઈ પડી ગઈ.

જ્હારે મહારી મૂર્છા બંધ થઈ ત્હારે કોઈએ મ્હને બહેન કહી બોલાવી. મ્હે જોયું તો ચમ્પા મહારા બોળામાં બેઠી છે. માથું હલાવતાં મ્હને ત્હેનું લક્ષ્ય નહું વચ્ચે મ્હને અડકી ગયું. હાય! જગદીશ્વર, મહારી વિનંતિ ત્હે ન સાંભળી? મહારા રવામીનું પતન થઈ જ ગયું?!

ચમ્પાએ માથું નમાવી કહ્યું “બહેન, ત્હમારી આશિષ લેવા આવી છું.”

સાંભળતાં જ હું ગભરાઈ ગઈ. એક પળ સ્તબ્ધ રહા પછી જવાબ આપ્યો “મ્હેન, ત્હેને આશિર્વાદ શું લાભ ન આવ્યું? ત્હારો શ્રો અપરાધ છે?”

ચમ્પા ત્હેના મધુર સ્વરથી હાર્ય કરી બોલી “અપરાધ!! ત્હમે લક્ષ્ય કર્યું તેમાં તો કોઈ અપરાધ નહિ અને મહાઈ લામ યતામાં જ અપરાધ થઈ ગયો?”

હું પણ ચમ્પાને બાઝી પડી અને મનમાં મનમાં કહેવા લાગી, “જગદીશ, ત્હારી ઇચ્છાનો અન્ત ક્યાં છે? કીક, જે ધા લાગ્યો છે તે મહારા શિર ઉપર જ લાગ્યો છે. હું મહારા હૃદયમાં, જ્હાં મહારો ધર્મ અને વિશ્વાસ નિવાસ કરે છે ત્હાં ધા નહિ લાગવા દઉં, જેવી હતી તેવી જ હું બની રહીશ.” ચમ્પાએ મ્હારે પગે પડી, પ્રગતી રજ. ત્હેના

માથા ઉપર મુકી. મહે કહ્યું “ત્હારું સૌભાગ્ય ચિરંજીવ રહે. તું જીવન પર્વન્ત સુખ ભોગવતી રહેજે, બહેન.”

એટલામાં કોઈ ત્યાં આવી રનેહથી બોલાવવા લાગ્યું “ભાભી”

શબ્દ સાંભળતાં જ ચમ્પા લાજ કહાડી દૂર જઈ બેઠી. એ અવાજ દીએરજીનો હતો. હું ઉઠીને ત્હેમને પગે પડી.

ચમ્પાને મ્હારે ગળે બઝાડી મહે કહ્યું “ચમ્પા, દીએરજીને જોઇને તું દૂર એમ જતી રહી? એમની લાજ હોતી હશે કે?”

ત્હેણે મ્હારા કાનમાં કહ્યું “દીએરજી સેના, હવે તો બહેન એ ત્હારા બનેવી થયા.”

દીએરજી પણ હસવા લાગ્યા, ત્હારે હું બધો મર્મ સમજી ગઇ. અસાર સૂઝી હું બાજુથી હતી કે દીએરજીએ તો પ્રતિજ્ઞા લીધી છે કે હું કદાપિ પરણીશ નહિ.

સામ્રાજી તો મ્હારે હતાં નહિ. તેથી કોઇ સગાજીવી પટાવીને દીએરજીને પરણાવી દે એમ હતું નહિ. લોણ કહેતા હતા કે દીએરજી ઈંગ્રેજી રીતબાતના માણસ છે. કોઈની સાથે ત્હેમનો મત મળતો નહિ. પરંતુ આજ મહે જ એમનું લગ્ન કરાવ્યું. મ્હને બચાવી લેવાતે માટે દીએરજીએ પદોપકારાથે જન્મ પર્વન્ત જ્ઞાપચારી રહેવાની પ્રતિજ્ઞા તોડી નાંખી. તે જગદીશ્વર! તું ધણો મમર્થ છે. મ્હારા બન્ને નેત્રામાંથી જલપ્રવાહ વહેવા લાગ્યેલ. વપકારના અશ્લુતો જોત મેકને પરીભરને માટે કટિન યર્ષ પડ્યું. દીએરજીએ ધીમેથી મ્હારા શિર ઉપર ત્હેમનો સુક્રમળ લાથ મૂક્યેલ. ચમ્પા મ્હને વળગી પડીને હસવા લાગી.

રાને નીદ્રા ન આવી, ગભરાતી ગભરાતી હું પતિની શદ્દ જોવા લાગી. લગ્ન અને નિરાશાને એ કેવી રીતે સહન કરશે જોતો હું વિચાર કરતી હતી.

મોઢી ચાલે ધીમે ધીમે દાર ઉઘડ્યાં, હું ચોંટી ઉઠી. મ્હારા પતિના પગનો અવાજ સાંભળ્યો. મ્હારું કાળજી ધણું વેગથી ઉઘડવા લાગ્યું.

મ્હારી પાસે આવી મ્હારા લાથ પકડી એ કહેવા લાગ્યા ‘ભાઈએ આજ મ્હને બચાવ્યો છે. ધણુ માનના મોહમાં પડી હું અધોગતિના માર્ગે જતો હતો. ત્હારે હું અહિં આથી નીકળ્યો, ત્હારે મ્હારા હૃદય ઉપર કેટલો મ્હારો અંખસાર વધ્યો હતો ને અન્તર્માં ભગવાન જ જાણે છે. પરંતુ ચમ્પાના ગામ આગળ પહોંચતાં જ મહે સાંભળ્યું કે એક દિવસ પહેલાં જ ચમ્પાનું લગ્ન ભાઈ સાથે થઈ ગયું હતું. મ્હને કેટલી બધી ચરમ આવી. પણ સાથે આનંદ પણ કેટલો થયો એ હું વર્ણવી નથી શકતો. હવે મ્હને નિશ્ચય થયો કે ત્હને છોડવાથી મ્હને કદાપિ સુખ મળવાનું નથી. વહાલી, હું સદાને માટે હું ત્હારો ફક્ત તું જ મ્હારી દેવી છે.”

મહે મન્દ હાસ્ય કરી કહ્યું “ના, વહાલા, મ્હારે ત્હમારો દેવી નથી બનવું. હું ત્હમારો સાધારણ સ્ત્રી બનીને જ રહીશ. એમાં જ મ્હને સન્તોષ અને સુખ છે.” પતિએ કહ્યું “મ્હારી એક વિનંતિ ત્હારે પણ માનવી પડશે. દેવતાં કહી હવે તું મ્હને વધારે લજ્જત ન કરીશ.”

બીજે દિવસે વાળ નગારાંથી મ્હોલ્લો ગાજી ઉઠ્યો. બધા લોકો આનંદ માનવા લાગ્યા. મ્હારે ત્યાં મ્હોલ્લામાં ધામધુમ મચી રહી. પરંતુ બીચારા મ્હારા પતિની દુર્ગતિ વધી પડી. ચમ્પા પ્રસંગ મળતાં નવી નવી રીતે જોડેને જોડતી હતી-મસ્કરી કરતી હતી.

પરિહાસ થવાના બચથી જ્યાં સુધી એ હમારા ઘરમાં રહી ત્યાં સુધી હેમને ઘરમાં આવવું પણ કઠિન થઈ પડ્યું. પરંતુ ખીજ કોષ્ટએ ભુલથી પણ, એ ક્યાં ગયા દતા હેનો ઉદ્ધેષ ન કર્યો.

દીઝેરજી હમારી સાથે યોગ દિવસ અપૂર્વ આનંદમાં ગાળા વટીલાત કરવા પત્ની સાથે પરદેશ ગયા. હેમનો સ્વાર્થલાગ, અસાધારણ ઉપકારવૃત્તિ, મ્હારાથી કદી પણ વીસરાય એમ નથી. બાબીને માટે સ્વભગિનીવત્ લાગણી ધરાવનારા દીઝેરા સર્વત્ર થશે ત્યારે જ ભારતવર્ષની સંયુક્ત કુટુંબ પદ્ધતિ સુખકર થશે.

(સંપૂર્ણ.)

અનિલ.

વિવિધવિહાર.

શ્રીલેખ.

કેળવાએલી શ્રીઓની તાંદુરસ્તી.

૧ નાનુકાઈ કે નબળાઈ?

હિંતુ જેર સ્ત્રીઓમાં અને તેમાં પણ વિશેષ કરીને કેળવાયેલી, પચાસ ન ચલદના વસનારી બહેનીઓમાં વધારે જેવામાં આવે છે.

કેટલીક બહેનો રૂપિઆભારની રાટલી અને રૂપિઆભાર ભાતથીજ ધરાઈ રહી પોતાને નાનુક માને છે, અને કેટલીક પાંચ વાગે પાસે દૂધ પીધા પછી રાત્રીએ જમવાની રૂચી ન રહેનાર અજળા પોતાને નાનુક ગણે છે. કેટલીક નાત કે મેલાવડામાં થોડું જમી પોતાની નાનુકાઈ બતાવે છે, ત્યારે કેટલીક દેખાદેખીથી પણ ઉપર પ્રમાણે કરતાં શીખે છે કેટલીક એવે સમયે કદરૂપી ભૂખી રહી બીજીની સાથે પોતાની મજાતિ પણ બગાડે છે. કેટલીક ઓછું ચાલી શકવામાંજ નાનુકાઈ સમજે છે, અને સરખે સરખીમાં અબીમાનથી બોલે છે કે માસથી તો રેશન સુધી ચલાયજ નહિ. અમે કાંઈ ચાલેલાં છઈએ? કેટલીક જેમ ઓછા-બોળે, ઉચકી શકાય એમાંજ પોતાને નાનુક માને છે; દસરોર અથાણીની બરણી એમનાથી આથી પાછી ફરવી શકાતી નથી. અને વરસનાં બાંધકને કેડપર લઈ તેમનાથી બહાર જઈ સમજતું નથી.

સુદા બહેનીઓએ વીચારવું જોઈએ કે આવી ખોટી નાનુકાઈથી લાભને બદલે તુકશાન વધારે છે. આવી ખોટી નાનુકાઈને તો નબળાઈ નામ વધારે શોભે છે. થોડુંજ જમી શકાય એ તો આપણી પાચન શક્તીની કમતાકાત બતાવે છે. દરેક જણે સરીરને સારી રીતે પોષણ મળે એટલો ખોરાક લેવોજ જોઈએ. વજન ન ઉપડી શકવું એ તો

કમતાકાતજ સાખીત કરે છે. પહેલેથીજ ઠાંઈ સ્ત્રીઓની પ્રકૃતિ આટલી બધી નબળા હોતી નથી, પણ ધીમે ધીમે પોતાનીજ અજ્ઞાનતાથી પોતાનું શરીર બગાડે છે. એટલેથીજ અટકતું નથી પણ પોતાની પ્રકૃતિ નબળા હઈ, પોતાનાથી ઉત્પન્ન થતાં બાકકો કુદરતી રીતેજ નબળાં બાંધાનાં થાય છે. એવાં બાલકો ખોટી ઉમરે જનસમાજમાં પોતાની ફરજ જોઈએ તેવી સારી રીતે બળવી શકતાં નથી. વળી માતાની ખોટી નાજીકાઈ બાલક પણ શીખે છે. અને પોતાની બૂલનો ભોગ પોતે તેમજ નિર્દોષ બાલક પણ થઈ પડે છે. માતાની બૂલ અજ્ઞાનતા અને ખેદરહારીથી બાલકમાં આવેલા દુર્ગુણથી બનતાં પાપકર્મોના દિસો થોડો ધણો પણ માતાને શીર આવે છેજ.

પ્રાચીન આર્ય રમણીઓનાં ચરિત્ર પરથી માલુમ પડે છે કે, તેમને આવેા ખોટી નાજીકાઈનો એપ લાગેલો નરોતો. ઔરંગજેબ જેવા બહાદુર બાદશાહની ફોજ દરાવનાર ચાંદખીખી, અને ઇમેજ સરકારનાં લશ્કરને ચરચરાવી દેનાર ઝાંસીની 'શુરવીર રાણી લક્ષ્મીબાઈ; આજના જેવી નબળા અને માંદલી ન જ હોવી જોઈએ. શિયલ રક્ષણપે લાંબી મજલો કરી મલેચ સુખાના લાથમાંથી છટકી જનાર સરદારબા અને બાલકુમાર વનરાજને લઈ જંગલમાં વસતી રાણી રૂપસુંદરીનો દાખલો લેવા યોગ્ય છે. આગળની આપણી આર્ય બહેનીઓ આજની ખોટી નાજીકાઈને પસંદ કરતી નહિ અને તેથીજ તેનાં બાલકો વિદ્વાન શૌર્યવાન ને પરાક્રમી થતાં.

ઉપર કહેલી ખોટી નાજીકાઈને ખરી નાજીકાઈ તરીકે કોઈ વિચારશીલ પુરુષ માની શકેજ નહિ. ટાકું, ઉતરી ગયેલું, કાચું, બલી ગયેલું વગેરે અવગુણકારી સ્ત્રીનો અનાદાર વાજખી ને શપથકારક છે. પરંતુ ખાસ ખોટી નાજીકાઈ જતાવા ખાતરજ સરીરના પોપણ કરતાં ઓછું જમી શરીર બગાડતું તે ખોટું છે. પારકું દુઃખ જોઈ તેને માટે અંતઃકરણમાં દયા ઉત્પન્ન થવી, અજ્ઞાની બહેનીઓની દુર્દશા જોઈ મનની અંદર લાગણી થઈ તે ટાળવા સ્ફુરણ થવી, દેશનો પૈસો પરદેશમાં ધસડાઈ જતો જોઈ સ્વદેશી માલનેજ ઉત્તેજ્ય આપવા પ્રબળ ધ્વિજ થાય, અને વળી તે પ્રભાણે વર્તન થાય એ લાગણી મનની નાજીકાઈ તરીકે ગણી શકાય.

ખોટી નાજીકાઈથી થતા ગેરલાભ સમજી તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, અને તન કરતાં મનને નાજીક રાખવા કાલજ રાખવી. નાનાં બાલક અને વડુ દીકરીઓમાં ખોટી નાજીકાઈ ન આવે તે પર ખાસ દેખરેખ રાખવી તે સારી શૃદ્ધિની ફરજ છે. ખોટી નાજીકાઈ અને કુદરતી નાજીકાઈમાં ધણેજ તફાવત છે. બ્યારે ખોટી નાજીકાઈવાળી અબળા પોતાનું શરીર પણ સુરક્ષેથી જળવી શકે છે, ત્યારે એવી નાજીકાઈથી અબળા ખેડત અબળા કેડમાં બાલક લઈ બે ગાઉ દુર ખેતરમાંથી ઘાસનો બારો લઈ સપાટા બંધ વગર થાકે ચાલી આવે છે. વધારે બાળત બાળુપર રાખીએ તો પણ પોતાનું શરીર તંદુરસ્ત રહે અને પોતાનાં બાલકો બલવાન પેદા થાય એટલે સૂધી ખોટી નાજીકાઈ આપણે છોડી દેવીજ જોઈએ. આવી લેભાશુ અવગુણકારી 'દેશનો'થી અજ્ઞાન બહેનીઓને બચાવવી તે સુરા બહેનીઓ અને બન્ધુઓની ખાસ ફરજ છે.

સ્વાંગત મંદિર.

મુક્તસ્વરૂપ લલુભાર્થ ગોવર્ધનદાસની જગત લીલા:—સદરહુ પુરતક અમને કર્તા તરફથી અભિપ્રાય અર્થે મર્યું છે. સ્વર્ગસ્થ લલુભાર્થનું જીવન ધણુંજ ઉત્તમ હતું.—સાધારણ કુટુંબમાં જન્મવા છતાં, એમણે મહાન પદ મેળવ્યું હતું. નોકરીયાત વર્ગના માણસોને એમનું જીવન ધણુંજ આનુકરણીય છે. આરે પુરુષાર્થ ધર્મ—અર્થ—કામ અને મોક્ષ સર્વની એમને પ્રાપ્તિ થઈ હતી.

શૈલેશીલે ન માણિક્યં, મૌક્તિકં ન ગજમજ્જેતેની માફક એવા મહાન પુરુષો વિરલજ હોય છે. સંસારની સર્વ ફરજ જાળવતાં છતાં, એમની ચિત્તવૃત્તિ પરમાત્મામાં હતી એ એમના જીવનનું મહાન ઉત્તમ લક્ષણ હતું. અધિકાર મળ્યા છતાં નિરભિમાનતા, લક્ષ્મી મળ્યા છતાં સાદાર્થ તથા સત્સંગ અને જ્ઞાન સંપાદન કરવાની વૃત્તિ આદિ મહાન ગુણ આ સદ્ગુહસ્થમાં પ્રતિમાન હતા.

નાસિકમાં જ્ઞાન-દ્રશ્યવનમાં એમણે જે જીવન ગાળ્યું છે તે બલ્લભલા સંન્યાસીને પણ આનુકરણીય છે. જનક રાજા દુનિયામાં રહ્યા છતાં, જીવન-મુક્ત જેમ કહેવાયા છે, તેમજ સ્વર્ગસ્થ લલુભાર્થ દુનિયામાં રહ્યા છતાં સંસારની વાસનાથી વિરક્ત હતા. આવા પિતાનું જીવન લખવા માટે રા. ચંદુલાલને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. આપણા ગુજરાતી સાહિત્યમાં જીવનચરિત જલુજ ઘોડાં લખાય છે. આથી ધણીક મહાન પુરુષો જન્મી મરણ પામે છે, તે વિષે પાછળની દુનીયાં કાંઈ જાણી શકતી નથી. જે પ્રવાસ-શ્રમથી એમણે જીવનચરિત લખ્યું છે, તેમાં તેમણે “પિતાનું શ્રાદ્ધ” યોગ્ય રીતેજ કર્યું છે. અને ખર્ચ શ્રાદ્ધ કાંઈકે આવી રીતિનુંજ હોવું જોઈએ. સગાં સંબંધીને મિથ્ય જમાડી શ્રાદ્ધ કરવામાંજ માંત્ર પ્રમદજન સમાવલી નથી આ પુરતક વાંચી મનન કરવા જેવું છે.

સમયતરંગ.

શ્રીઓને ઇનામ—જૂદા જૂદા ઉત્તમ નિબંધો લખવા માટે નેશનલ ઇન્ડિયન એ. સોસિએટીની જાનુઆરી શાખા તરફથી શ્રીઓને નીચે મુજબ ઇનામ નામદાર મવર્નર લોર્ડ લેમિંગ્ટનના હાથથી આપવામાં આવ્યાં છે. રામાયણ વ્યાખ્યાન:—મિસ આયયા પેસ્તાનજી પાવરી. ધરતી સુખ કેવી રીતે વધારવું:—મિસ રત-

નબાર્થ ૨. કોલાહ, મિસ ગ્રલબાઈ સો. પાસ્કોલ અને તહેમીના પે. પાવરી. જાહેર જીવનમાં શ્રીઓનો ભાગ:—મિસ હ. માબાઈ ૨. કોલાહ. પત્ની કેળવાયલી હોય તો સંસાર સુખમાં વધારા કેવી રીતે થાય છે અને સામાજિક સુધારણાને તેથી કેવી મદદ મળે છે:—વિજડોરબાઈ વિઠ્ઠલ-દાસ મહેતા અને મિસ મહેરબાઈ ધ. વા-

ડીઆ. ગર્ભવંતી સ્ત્રીની સલાખઃ મિસ દીનઆઈ એદલજી લાકલવાળા. છોકરી. ઓની શાળામાં કેળવણી સંગ્રાધી કથી પદ્ધતિ લાગલ કરવાથી તે લોકપ્રિય થાયઃ- આઈ લાધીબાઈ મોરારજી.

બાનુઓ માટે અલાયદી ગોઠવણઃ- મુંબાઈ ટ્રાન્સેમાંડીઓ માટે જૂદી ગોઠવણ રાખવાના સવાલ વિષે મુંબાઈની મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન વિચાર ચલાવે છે.

વાઘણનો શિકાર-મિસિસ ઓડોનલ નામની એક બહાદુર અંગ્રેજ સ્ત્રીએ ઇરિ શહેર નજીકના હુંગરનાં એક ઘણી વિદ્યાલ વાઘણનો વિહાર કર્યો છે.

બુદ્ધાનું બાલિકા સાથે સગપણઃ- ગોંડળના એક વણિકે પોતાની ૭ વર્ષનું કન્યાનું સગપણ પંસાની લાલચથી ૧૦ વ. પૈના બુદ્ધા સાથે કર્યાની ખબર ગોંડળ વણિકે ગદાજનને કાને જતાં મહાજનને બને

પક્ષને ન્યાત બંદાર મૂકવાની ધમકી આપવાથી સુભાગ્યે તે સગપણ રદ કરવામાં આવ્યું છે.

સ્કોલરશિપની યોજના-નેશનલ ઇડિયન એસોસિએશનની મુંબાઈની બાનુઓની શાખા ઓનામિસ મેનિંગે આપેલા સો પૈસામાં રૂ. ૨૦૦૦ નો ઉમેરો કરી તેના વ્યાજમાંથી આ દસની મેડિસીન (પેદક) ની છેવટની પરીક્ષામાં જે બાનુ ઉમેદવાર ચોક્કસ સરતોથી પાસ થાય તેને એક સ્કોલરશિપ આપવાનો સંદર્હ શાળાએ કરાવ કર્યો છે.

ઈંગ્લાંડ જશે-એક પારસી બાનુ ડૉ. ડોશીબાઈ ફરતમજી કાવસજી પટેલ એસ. એમ. એન્ડ એસ, લંડનની એમ. ડી. ની પરીક્ષાનો અભ્યાસ કરવા માટે ઇંગ્લાંડ જનાર છે.

ગ્રાહકોને વિનંતિ.

આ માસના અંક સાથે અમે અગાઉ બીજા વર્ષના લવાજમ જરનારા ગ્રાહકોને તે વર્ષની ભેટ ખાતે “ગીતમાળા” તથા “મંગલાષ્ટક” મોકલી આપ્યાં છે. તે વર્ષના (લવાજમ ભરી ચૂકેલા) જે ગ્રાહકોને તે બે પુસ્તકો ગળ્યાં ન હોય તેમણે અમને તા. કોઈ જણાવવા કૃપા કરવી. લાંબો વખત વીસા પછી તે ન મળ્યા બાબતની ફરીયાદ ઉપર અમે ધ્યાન આપી શકીશું નહીં.

ત્રીજા વર્ષ ખાતેની ભેટ તરીકે “કપિજલા” નામની એક સાંસારિક વાર્તા હાલમાં તૈયાર થાય છે

ગ્રાહકોને મર્ષ તથા ચાલુ સાલનું લવાજમ સત્વર મોકલી આપવા વિનંતિ કરવામાં આવે છે. જેમનાં લવાજમ આવી પ્હોંચ્યાં નહીં હોય તેમના ઉપર એપ્રિલ માસનો અંક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે; કોઈ ગ્રાહકને તેમાં વધી હોય તો તે, તથા કેટલીક મુદતમાં તે લવાજમ મોકલી શકશે તે વેળાસર જણાવવું.

સુન્દર સુકેત

યન્ન નાર્યેતુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તન્ન દેયતાઃ । મનુ.

(પ્રસન્ન દેવતા રહે, ન્યાં પાત્રે સન્માન મુન્દરી.)

સર્વાંગે સ્ત્રીઞ્ચ માટે પ્રકટ થતું માસિક.

પુસ્તક. ૩

ખંડ ૮

પ્રકાશક,

બન્ધુસમાજ.

{ ઈ. સ. ૧૯૦૬: એપ્રિલ,

{ વિ.સં. ૧૯૬૨: વૈશાખ,

વિષયસૂચન.

વિષયવિભાગ

સંખ્દ.

૫૪

દૈનિક પ્રાર્થના

સી. દરવેદી.

૧૬૯

ધર્મમાનરંગ.

(મુમન્ત, બન્ધુસમાજ.)

૧૭૧

રમણીમણિમાલા.

આવિત્રી.

(રા. મુળન્ધુ, બન્ધુસમાજ)

૧૭૫

પદ્યપુષ્પાંજલી.

એએસ.

(રા. વિઠ્ઠલસ લા. રાહાવાળા)

૧૭૯

વિવિધવિહાર

ના એસો રહ્યા.

(વસન્તવિનોદી.)

૧૮૩

રાવાકુટમાનો ચાલ-સ્રીલેખ. (મળેલું.)

૧૮૪

સમયતરંગ.

૧૮૮

સ્વીકાર.

૧૮૨

“ સુન્દરીસુબોધ ” ના આઢકોને પહુલા વર્ષની બે.

યોગિની

અધવા

સાધવીઓના જીવનસુવાસ.

ઓઢપયોગી ૨૫૦ પાનાનું નવલકથાનું આ રસિક-પુસ્તક હિન્દુ ગૃહ સંસારના વર્તમાન સાસરા અને પિયરનો વાસ્તવિક ચિતાર આપી સંસ્કૃત ગૃહરાજ્યમાં દિકરી અને વહુના જુદાં જુદાં ચર્યાયાની જોવાતાં ચિત્રો આ લેખે છે; મિત્ર મિત્ર અવરયાની વિધવા-ઓનાં કર્મની ઠઠાણીઓ વર્ણવે છે; અન્ધ શ્રદ્ધાથી દહ્મવતી ધર્માન્ધતાના લોકવેદજ્ઞની દુર્ગંધમાંથી નિવારે છે; પતિપત્નીનાં આસુરી, પાર્થિવ અને રવર્ગીય જીવનસ્વરૂપોની દર્શન કરાવે છે; અને સંસારસુધારાના અનેક પ્રશ્નોના ગંભીર અને નિષ્પક્ષપાત દષ્ટિએ સર્વમાન્ય નિર્ણય તારવી બતાવે છે, તથા કેટલાક ધૂનવાળા પ્રેક્ષ ઉપર સુધારાના પ્રયત્ન પવનથી વળમતો મેલ ખંજેરી, સ્ત્રીવર્ગની સત્ત્વ ઉન્નતિનો શીતલ અને શ્રેયસ્કર સુવાસ સુધાંડે છે; કુમારિકા, પત્ની અને વિધવાનાં આર્થત્વના જૂનાચૂરપ આદર્શો વાચકહૃદયને પ્રસન્ન કરાવે છે; તથા અંતે ત્રિશુદ્ધ રત્નદ અને કર્તવ્યપરાયણતાને અર્થે કરેલા આત્મજોષનો દિવ્ય પ્રભાવ ઝળકાવે છે.

મૂલ્ય આના બાર.

સુન્દરીસુબોધના નવા આઢકોને અર્ધી કિંમતે

“ સુન્દરીસુબોધ ” ના આઢકોને બીજા વર્ષની બેટ.

ગીતમાળા.

ધર્મરમરજી, નીતિ અને ગૃહ સંસાર, કાવ્યપ્રપનો દેશપ્રીતિ વિગેરે વિવિધ વિષયો ઉપર સુપ્રસિદ્ધ લેખકોના ગીતોનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે. લક્ષ પ્રસંગે ઉત્સવ નિમિત્તે મન નવરાત્રીના દિવસે ગાઈ શકાય એવાં દરેક સ્ત્રીને જાણીતા રાગવાળાં ગીતોનો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યો છે.

દલપતરામ, નવમરામ, નરસિંહરાવ, જોવર્ધનરામ, કેશવલાલ, નર્મદાસંકર, ન્હાનાલાલ, મણિસંકર, મણિલાલ, ગણાભાઈ ધોળશા, વાલજી વિગેરે સુવિદિત લેખકોનાં ગીત, અપુસ્તકમાંથી મળી આવશે. વિશેષમાં ઠકિન રાખતો કોરા પછુ આપવામાં આવ્યો છે.

મૂલ્ય છ આના.

સુન્દરીસુબોધના નવા આઢકોને ચાર આના

‘સુન્દરીસુબોધ’ ના આઢકોને ત્રીજા (ત્રણ) વર્ષની બેટ.

તેવાર થાય છે.

કપિંજલા.

તેવાર થાય છે

સાંસારિક નવલકથાનું હિન્દુ લક્ષની રિયલિટી-આર્થ-સ્ત્રીનું ઉત્તમ ચિત્ર.

મગવાનુ ઠેકાણું—સુન્દરીસુબોધ મંદિર—અમદાવાદ.

सुन्दर सुन्दर

पृथ ३ छं] ध. स. १९०६ अग्रील-वैशाख वि. सं. १९६२. [अंक ८ भा.

“भारतभगिनी” पत्रिकानां संपादिकानो पत्र.

एक वहिनकी प्रार्थना ॥

मेरे देशभ्राताओ !

इस समय भारतवर्षमें चारों तरफ स्वदेश वस्तु प्रचार की धूम मच रही है कोई किसी भी भाषा का समाचार पत्र इस प्रकार का नहीं है जिस में इस बात की चरचा न हो । भारतवर्षके बड़े २ नगरों में पुरुषों की बहुत संख्याएं हुई हैं जिन के वृत्तान्तोंको पढ़ कर हृदय प्रफुल्लित होता है और हरएक देशहितकारीका चित्त यह ही चाहता है कि हमारे देश में बहुत जल्दी स्वदेशी चीजों का प्रचार हो जाना चाहिये, किन्तु मैं जय देखती हूँ कि बड़े २ देश हितैषियों, बड़े २ व्याख्यान दाताओं, बड़े २ देशके लिये बलिदान हो जाने की धूम मचाने वालोंके घरोंमें अभी तक वही चांदनी चौक है जो इस जोश से पहिले था । मैं उन लोगों से प्रश्न करती हूँ कि हे मेरे देश हितैषी भ्राताओ ! क्या आप के बड़े २ व्याख्यानों का कोई प्रभाव सब से पहले आप परमी पड़ता है कि नहीं ? मेरी सम्मति में कुछ नहीं पड़ता क्योंकि मैं देखती हूँ कि जितना बल आप लोग

बोलने में खर्च करते हैं उसका सावां हिस्सा भी काम करने में नहीं लगाते इसका दृष्टान्त साफ है कि बड़े २ व्याख्यान दाताओं और बड़े २ देश हितैषियों की स्त्रियें विद्या का एक अक्षर तक नहीं जानतीं। उन विचारियों को कुछ भी पता नहीं है कि हमारे लिये क्या कुछ कर्तव्य हैं और क्या कुछ दुःखदाई है, वे नहीं जानतीं कि हमारा देश और स्वदेशी पदार्थों का प्रचार किस का नाम है, वे नहीं जानतीं कि हमारा धर्म व हमारी जाति कौन है, वे नहीं जानतीं कि सन्तान का वैद्यक शास्त्र की आज्ञा के अनुसार उत्पन्न करना तथा उनकी पालना करनी कैसे होती है, वे नहीं जानतीं कि हम अपनी सन्तानको विद्वान् बलवान् देशभक्त धर्मभक्त जातिभक्त कैसे बनाएं। इन बड़ी २ बातों के बिना ये विचारी छोटी २ गृहस्थ के चलाने वाली बातों को भी नहीं जानतीं बिनके न जानने के कारण प्रतिदिन भारतवर्ष में अनेक प्रकार के अनर्थ हो रहे हैं बिनको देख व सुनकर रोना आता है, दिल फटता है ॥

भाइयो! आप की स्त्रीजाति में ये न्यूनताएं क्यों हैं? मैं तो इस में आप लोगों का हाँ स्वार्थ समझती हूँ। अगर आप का दोष न होता तो जो बुरी हालत इस समय आप के घरों की है वह देखने में न आती। किन्तु शोक इस बार्ता का है कि आप लोग अपने घरों की पहले सुध न लेते हुए अपनी स्त्रीजाति को अपने साथ २ न जगाते हुए एक पैये की गाड़ी द्वारा आग बढ़ना चाहते हैं जो कभी नहीं बढ़ सकोगे। अगर आप अपने देश धर्म व जाति की उन्नति करना चाहते हैं तो सब से पहले अपनी स्त्रीजाति की सुध लो अपनी स्त्रीजाति को साथ २ उठाओ, बिना इस के जागने के आप अपना व अपनी जाति का तथा अपने धर्म व अपने देश का कुछ भी सुधार नहीं कर सकेंगे ॥

भाइयों! मैं १७ वर्षसे अपनी देशबहिनोंको जगानेके लिये घरका २०००) खर्च करके स्त्रीशिक्षाकी "भारतभगिनीपत्रिका" चला रही हूँ। इसकी आमदनीमेंसे एक पैसा नहीं लिया जाता। अगर अपनी कन्याओं, बहिनों, माताओं, व स्त्रियोंको अपने साथ २ चलानेकी इच्छा है तो मेरी इस पत्रिकाका एक नमूना पं० हेमराजवैद्य लुहारीमण्डी लाहौर से मुफ्त मंगाकर देखें ॥

"भारतभगिनी" कार्यालय,
लाहौर (पंजाब).

વર્તમાનરંગ.

[આ માસિકની છ'દગીમાં એક નવું સ્વરૂપ દાખલ થાય છે. - પાક્ષિક, માસિક અને ત્રિમાસિક પત્રોમાં આવતા સ્ત્રીઓને ઉપયોગી સામાયિક સાહિત્યનું વાચન અને જ્ઞાન અમારા વાંચનારને જોડેલું બની શકે તેટલું પૂરું પાડવું, એજ આ યોજનાનો હેતુ છે: પ્રશ્ન ! તે પાર પાડો !]

ગયા માસમાં અમને બદલામાં મળેલાં પત્રોમાં નીચેના વિભાગ કરી શકાય તેમ છે.
૧. સ્ત્રીઓ માટેનાં- ૨. વૈદિક અને વિદ્યાકળાનાં- ૩. સામા સાહિત્યનાં-

સ્ત્રીઓંધ.

વૈદિકસ્પતર.

વસન્ત.

ભારતમગિની.

બુદ્ધિપ્રકાશ.

શુભરાત શાળાપત્ર.

કેળવણી.

૪. ધાર્મિક—

૫. વિવિધ—

આર્ય ધર્મ પ્રકાશ.

આત્માનન્દ પત્રિકા.

જૈન ધર્મ પ્રકાશ.

કોહીર-લક્ષ્મી. હિંદુમતુસ મોએમેનીન.

ભારતજીવન. ત્રિમાસિક.

તરંગ. Theosophic Gleaner.

પ્રેમ.

Progress.

વૈશ્યપત્રિકા.

જગો અમારી પાસે ઘણી દૂંડી હોવાથી આમાંથી જૂદા જૂદા વિભાગ લઈ બબ્બે ત્રણ ત્રણ મહિને ઉપર દર્શાવેલી યોજના પૂરી કરી શકાશે; હાલને માટે તો 'વાંચનારને આટલેથીજ સંતોષ માનવા વિનંતિ છે, આગળ ઉપર સાધન અને અનુકૂળતા વધેથી તેનો બનતો ઉપાય યોજનામાં આવશે.

સ્ત્રીઓંધ. બહેન શિરીન કે. કાઘાજી તરફથી સ્ત્રીઓ માટે જ પ્રકટ થતું માસિક;

સુબાઈ. ડિસેમ્બર ૧૯૦૫.

કવિ કાકિપર પોતાની માતાની આ ચિત્ર સુંદર છે. કાકિપર કવિ સર્વાંશે શ્રદ્ધેવીનો

યાદમાં-દોરેલું ચિત્ર: પૂનરી હતો અને તેની પ્રીતિભરી લાગણીઓનું તે

બાપાંતર કરનાર, શિરીનબાઈ પરિણામ છે. તે કરણબાવ અને રડતાદિલથી કહે છે કે,-

રૂસ્તમજી.

“આહ ! તેજ તારા હોડો ! તેજ તારૂં હસ્તું મોં કે જે મારાં બચપણ વેળાએ મને પટાવી લેવા માટે તને રાખવું પડતું ! આહ ! હજી હું તે જોઉં છું, તો જો કે આજે તે હસ્તાં હોડોમાંથી વાચા શુભ થઈ છે.....પણ મને તો.....એમજ લાગે છે કે જે તારા એજ હસ્તા હોડોમાં વાચા હતો તો આજે બીજું મને એમજ કહેતો કે ‘દીલ-ગીર ના થા, મારા બેટા, ખુદ તારી મુશકેલી આસાન કરો.’”

આ ઉપરાંત નીચેના લેખ પણ વાંચવા લાયક છે:

શાહનામાની મુન્દરીઓ—સિકંદરની માતાનું જીવનચરિત્ર (અપૂર્ણ છે). બુઝ્યાના શાખ ખિવલવા જોઇએ—હાનકડી મુખોધક વાર્તા. જોન કર્વન—જીવનચરિત્ર. હોસ્ત કે હુમન—ચાલુ વાર્તા. ત્રેમ્બલનો ખળનો—સંપૂર્ણ વાર્તા.

૧. બાનુ અધિપતિ તરફથી ચલાવવામાં આવતું આપણી ભાષામાં આ એક જ પત્ર છે; ઇંગ્રેજનાં અનુકરણમાં પારસી જીંદગીને સારી રીતે ઉપજાવવામાં આવે છે.

*

*

*

*

સંપાદક, શ્રીમતી હરદેવી, મિ. રોચનલાલનાં ધર્મપત્ની; લા-
મારતમગિનો: હોર. સ્ત્રીઓ માટે જ—હિન્દી ભાષામાં પ્રકટ થતું પાક્ષિક;—૧૫
મી ફેબ્રુઆરી અને ૧ લી માર્ચ ૧૯૦૬.

“દરેક પ્રકારનું સુખ ધર્મથી મળે છે; ધર્મનો કદિ પણ ત્યાગ ન કરવો.” એ તૈ-
ત્તિરીય સહિતાના વાક્યને ઉદ્દેશીને લેખ લખાયેલો છે. ત્હેમાં આગળ
ધર્મકપદેય. જતાં લખે છે કે, “સાધારણ રીતે સોમાંથી પચાસેક ખ્હેનો એવું
કામ કરે છે કે જેને તેઓ ધર્મ તરીકે માને છે પણ ખરૂં જોતાં
તે ધર્મ નથી. દળરોમાંથી એકાદ ખ્હેનજ એવી મળી આવે છે કે જે શાસ્ત્રસિદ્ધ ધર્મ-
પરાયણ હોય. યાત્રાએ જવું, તીર્થમાં સ્નાન કરવું, વ્રત કરવાં, કથા સાંભળવી—એવું એવું
તો ધણી ખ્હેનો કરે છે અને ત્હેમનામાં યોગ્ય-વધારે ધર્મનું દર્શન થતું નથી એમ કહે-
વાનો હેતુ નથી. પણ ખરો ધર્મ તો એ જ છે કે કાંઈ પણ ફળની આશા વિના, પૂર્ણ
શ્રદ્ધાથી, મનુ મહારાજે લખેલા નિયમો પાળી ધર્મ સેવન કરવું; (મનુના દસ સિદ્ધાંતો:-
ધૃતિ-ધીરજ; ક્ષમા-દયા; દમ-મનોવ્રત્તિઓનું દમન-રોકવી તે; અસ્તેય-પારકાનું કાંઈ
લેવું નહિ તે; શૌચ-પવિત્રતા; મન્દિરપ્રતિમદ-મન્દિરો વશ રાખવી તે; ધી-બુદ્ધિ;
વિદ્યા-શાસ્ત્રજ્ઞાનો અભ્યાસ; સત્ય-સાચું; અઘોષ-ગુરસો કરવો નહિ તે, શાંતિ.) જે
આ પ્રમાણે વર્તીને જે ધર્મ પાળી શકતી હોય ત્હેવી ખ્હેનોને ન ગણીએ તો પણ ભા-
રતમાં હજુ કેટલી બધી ભગિનીઓ છે કે જેમને માટે કહેવું પડે કે, ખ્હેનો! ત્હમ્હારું
ધર્મ જેવી મહત્વની જાબત ઉપર ઘણું જ યોગ્ય લક્ષ છે.”

આ લેખમાં પવિત્રતા રાખવા સ્ત્રીઓને ઘણો આમદ કરવામાં આવ્યો છે; અને ત્હેની
સાથે સમજાવવામાં આવ્યું છે કે: “ત્હમે મન વાણી અને કર્મથી
આપણે કેવી રીતે પવિત્ર થાઓ અને બાળકોને પણ ત્હેવાં જ બનાવો. વળી સંતાનને
જીવી શકીશું? વિદ્યા બણાવો, હુજરકળામાં પ્રવીણ કરો, ત્હેમનાં ચિત્તોમાં શુભ સં-
સ્કારને સ્થાનક આપો, કે જેથી કદિ શુભામગીરી કરવાં વ્રતિ ન કરે
અને પોતાના પુરુષાર્થથી જ પોષણનાં સાધન પ્રાપ્ત કરી જીંદગીમાં વિજયવાન થાય. ત્હ-
મને એવાં સંતાન ત્યારે જ પ્રાપ્ત થશે કે જ્યારે ત્હમે પ્રભુની ભક્તિ કરશો, પાપથી ડરશો,
પતિની સેવા કરશો, અને રીતિનીતિ અનુસાર ચાલશો.

એક પંડિતા લખે છે કે: “એ આનન્દની વાત છે કે હાલ સકલ ભારતવાસી-
ઓનું લક્ષ સ્ત્રીકેળવણી તરફ જ વળવા ગાંડ્યું છે: અર્થ સમાજ
મજેસાં (ચર્ચા) પત્રો અને સનાતન ધર્મ મંડલ વગેરે અનેક મત ભેદ છે છતાં આ બા-
બતમાં તો બંનેનું ધ્યાન એક જ છે એ આદરણીય છે.” માધવ.

લાલ શુભ લખે છે કે 'શ્રીઓને ન બણાવ્યાથી હેમને એકલીને હાનિ નથી: દેશનાં બા-
ળકો, જેમના ઉપર દેશાધ્યની આરા છે, હેમને પણ ભારે તુકશાન છે. કારણ સંતાન
શરવીર અને શુણ્વણાં થાય તેલું મૂલ માતા છે."

ઈ. સ. ૧૯૦૧ ના સેન્સસ રિપોર્ટ ઉપરથી આખા હિન્દુસ્થાનની વિધવાઓના આં-
કડા આપતાં સંપાદિકાજી ખરેખરા હલ્લકાવથી બોલી ઉઠે છે કે,
વિવિધ સમાચાર. "જે દેશમાં અહોરાત્ર અફમોસી એ ચાલી રહી છે કે દર પાંચ સ્ત્રી-
ઓમાં એક સ્ત્રી વિધવા છે, ત્યાં કોઈ રીતની ઉત્તતિ થાય કિંવા
શાંતિ રેડી શકે એ કદિ પળ બની શકે?"

સમસ્ત વિધવાઓની સંખ્યા. હિન્દુ વિધવાઓની સંખ્યા.

એક વર્ષની અંદર.	૧૦૬૪	૮૫૪
૧ થી ૨ વર્ષની અંદર.	૧૨૧૭	૧૦૩૬
૨ " ૩ " "	૨૨૭૧	૧૮૬૬
૩ " ૪ " "	૪૫૧૩	૩૭૦૦
૪ " ૫ " "	૧૦૮૨૨	૮૧૮૨
૫ " ૧૦ " "	૯૫૭૯૮	૭૮૪૦૭
૧૦ " ૧૫ " "	૨૭૫૮૬૨	૨૨૭૩૬૭
૧૫ " ૨૦ " "	આ આંકડા આપેલા જાગીના નથી.	
૨૦ " ૨૫ " "	૯૩૮૭૨૫	૭૩૨૩૪૫
૨૫ " ૩૦ " "	આ આંકડા આપેલા જાગીના નથી.	
૩૦ " ૪૦ " "	૪૩૩૫૮૫૨	૩૩૭૧૨૬૧
૪૦ " ૫૦ " "	૬૧૩૪૫૩૩	૪૬૩૭૧૧૪
૫૦ " ૬૦ " "	૫૬૩૮૦૮૬	૪૨૮૧૭૧૫
૬૦ વર્ષની ઉપર—	૬૫૯૬૮૩૯	૪૮૬૪૩૧૭

બારનખંડમાં સ્ત્રીઓની વસ્તી.

૧૪૩૯૫૬૪૪૭	૨૫૮૯૧૬૩૫	૯૭૩૮૪૬૮
-----------	----------	---------

અર્થ એક સચના દરવી આવસ્થક છે કે—કદિ બાલિકાઓનાં લગ્ન દસ વર્ષ પછી
દરવાના, હાલમાં લગભગ સર્વાનુમતિથી સ્વીકારાયેલા, વિચારને અનુસરીને લગ્ન દરવામાં
આવે તો એક લાખ કરતાં પણ વધુ બાળકીઓને વૈધવ્યનાં મહાન દુઃખમાંથી બચાવી
ચકાવ આરા છે કે જે વિચારબૂમિકામાં સુધારક અને ઉદ્ધારક, પ્રાચીન અને નવીન
સર્વ એકમત છે, તેનો સ્વીકાર દરવામાં અમારા હિન્દી બન્ધુઓ દરે વધારે વખત,
અને હેને લીધે હેમની બાળકીઓના મુખનો વધારે ભેગ, નહીં આપે.

તા. ૧૫ ફેબ્રુઆરી વાળા અંકમાં બીજા વિષયો પૈકી—કોરિયાની સ્ત્રીઓ, સહતંત્ર,
અને મહારી બહેનોના ગુણ, વગેરે લખાણ પણ નાંચવા લાયક છે.

આ ગર્ભવતી સ્ત્રીઓને માટે ખાસ શિખામણનો લેખ પ્રાચીન વૈદ્યકોનાં શાસ્ત્રો ઉપ-
રથી યોજાયેલો લાગે છે: ૧ સ્ત્રીએ શરીરને ગરમ રાખવું અને યર-
સ્વદેશી બહેનોને દીમાં બહુ ન રૂંહેવું. ૨ બાળક ઉદરમાં ધરતું બંધ થઈ જાય, સ્ત્રીના
શિખામણ. શરીરનો રંગ પીળો અગર કાળો થઈ જાય, આસ લેવા જાય તો
મહાના નેત્રી દુર્જન્ય આવે અને રાજ થાય, તો જાણવું કે બાળક
અંદર મરી ગયું છે. ૩. માતાને મનમાં ઘણી ચિન્તા રહે અથવા કાંઈ પેટ સાથે અથ-
ગાય કિંવા શરીરનો અંદરનો વ્યાધિ હોય તો બાળક મરી જાય છે. ૪. જો દસ માસ
ઉપરાંત વખત થાય ને બાળકનો જન્મ ન થાય તો ગર્ભિણી સ્ત્રી પાસે અનાજ ખંડા-
વવું, ઓરડામાં ગાર કરાવવી, અથવા એવી કોઈ પ્રકારની ઉદરને કસરત થાય એવી ક્રિયા
કરાવવાથી પ્રસવ બહેલો થશે. ૫. વાયુથી ગર્ભ સંક્રાંત જતો હોય ત્યારે દૂધ વગેરે પૈષ્ટિક
પદાર્થો સ્ત્રીને આપવા વગેરે.”

તા. ૧ માર્ચ વાળા અંકમાં ખીજ ખાસ ધ્યાન આપવા લાયક વિષયો પૈકી:-કૃષ્ણ
માર્ચના (સંપાદનીય લેખ), ધર્મ ઉપદેશ, વન્દેમાતરમ્ (કવિતા), વીરપૂજા (પૃથુરાજ અને
તારાખાનની ઐતિહાસિક જીવનકથા-અપૂર્ણ છે), શુદ્ધરથ શી રીતે સુખી થઈ શકે, બા-
લચિકિત્સા, જનકધર કન્યા મહાવિદ્યાલય (વિશેષ તોષ), અને પ્રાપ્ત પત્ર-કે.

સ્ત્રીઓ માટે સ્ત્રી તરફથી ચલાવવામાં આવતું ઉત્તમ (પંખવાદિક) પત્ર ખરેખરી
પ્રસંશાને યોગ્ય છે: સ્ત્રીનું હૃદય સર્વદા ધર્મ ભક્તિગાન જ હોય છે અને જ્યાં ત્યાં ઝળ-
હળી રહી છે. ઘણી જ જૂજ કિંમતે આવું સાફ પત્ર પોતાની વાંચનારી બહેનોના હાથમાં
મૂકી, સંપાદિકા દેશની એક ઉત્તમ સેવા નિઃસંશય બજાવે છે.

વૈદ્યકદષપતરૂ. વૈદ્ય જટાસંકર હીલાધર ત્રિવેદી તરફથી પ્રકટ થતું, વૈદ્યક વિષ-
યોજન ચર્ચતું માસિક; અમદાવાદ બાન્ધુઆરી, ૧૯૦૬.

“કુદરતી વૈદ્યરાજ આપણાં શરીરની અંદરનાં મંચ યતાં મેલ-પાપને ધોવા માટે
વિશ્વમાં સૌથી મોટો જ દરદો મોકલે છે. આ દરદો પ્રથમ તો આપણને દુઃખદાયક આ-
વૈદ્ય કોણ?—કુદરત. ફત જેવાં લાગે છે, પણ પરિણામે એ દરદો આપણું કષ્ટાણુ કરે છે.

આપણાં શરીરમાં જે દરદો ઉત્પન્ન થાય છે તે, જે કે આપણાં કૃત્યો-બૂલ ચૂક-તું
પરિણામ છે તો પણ આપણાં કૃત્યોના પરિણામ રૂપ દરદો આપણને અવશ્ય થવાં જોઈએ;
અને દરદો થાય તેમાં જ આપણું સુખ સમાયલું છે...શરીરમાં કોઈ કારણથી ઝેર દાખલ
થયું તે ઝેર કાઢવું જોઈએ. આપણાં શરીરમાં વારંવાર જે તુકસાનકાર તત્ત્વો દાખલ થાય છે,
તેને કૂપાળું કુદરત વારંવાર કાઢી નાંખે છે...આપણને તાવ આવે છે તે શું છે?...શરી-
રમાં અંજલિ અથવા એવો ખીજો દોષ એકદો થયો હોય છે તેને કાઢી નાંખવાની જે ક્રિયા
થાય છે તેનું નામ તાવ છે...કુદરત આપણા સુખને માટે દરદો મોકલે છે ત્યારે વૈદ્યો અને
અને દાક્તરોએ એ દરદો દૂર કરવાના ઉપાયો શા માટે કરવા જોઈએ?...આપણા કુદરતી
વૈદ્યરાજ જે હેતુથી કામ કરે છે. તે લક્ષમાં રાખીને આપણા વૈદ્યો અને દાક્તરો વૈદ્ય
કરે ત્યાં સુધી તેઓ કુદરતના સ્વાભાવિક રાહ ઉપર ચાલે છે એમ કહી શકાય.”

“શું દરદો આપણા સુખ માટે આવે છે?”-આ વિષયમાં પણ ઉપરની જ બામ-
તની ચર્ચા કરવામાં આવી છે. “પ્રમેદ ચિકિત્સા” અને “બ્રહ્મ ઉપરથી રોગની પરીક્ષા”
એ વિષયો વધારે શાસ્ત્રીય હોવા છતાં જનસમૂહને સમજાવવાને સારો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

“મસાને જલદ મલમોથી એકદમ કાઢી નાંખવા કરતાં શાંતિકારક યોગ્ય અને
સૌમ્ય મલમોથી તેને શાંત કરવા એ વધારે ઉત્તમ ઉપચાર છે. દેશી
સાધારણ દરદો બા- વૈદ્યક ઉપચારોમાં “કાસી સાધ” નામના તેલ તથા ધીની અને
ખત સલાદ અને ખાવામાં દરડેનું સેવન કરવાની “અનુભવી” સલાહ આપે છે. તીક્ષ્ણ
ઉપચાર.. અછર્ણ તથા જીના અતિસારમાં છાશનો ઉપયોગ કરવાની ‘તંત્રી’
અને ક્ષય રોગમાં સ્ત્રીના ધાવણથી દરદીનું પોષણ કરવાની ‘શ્વિ-
ટિશ મેડિકલ જર્નલ’ પત્ર બલામણુ કરે છે. આ ઉપરાંત “આરોગ્યરક્ષક સચનાઓ,”
પાળવા લાયક નિત્ય નિષેધો,” “વૈદ્યક અનુભવ, શોધ અને સમાચાર.” “ધરવૈદ્ય,”
દ્રુક્ત પાણીથી જ રોગ મટાડવાની ડૉ. કુન્દેની નવી વૈદ્ય વિદ્યા”-એ વિષયો પણ વાંચવા
લાયક છે. આવા પ્રકારનું આપણી બાપામાં એક જ માસિક હોઈ ચલે ઉપયોગી અને
પ્રત્યેક ઘરમાં રાખવા લાયક છે.

સુખાન્ત, બન્ધુસમાજ.

રમણીમણિમાલા.

સાવિત્રી.

(ગવા અંકથી ચાલુ.)

આમ દિવસ પછી દિવસ જવા માંડ્યા અને સત્યવાનનો મૃત્યુકાલ પાસે આવતો
ગયો. મૃત્યુને ચાર દિવસ રહ્યા એટલે સાવિત્રીએ ત્રણ રાત્રી ઉત્કટ વ્રત કરવા માંડ્યું અને
રાત્રી દિવસ વ્રતમાં તહીન રહી. આવા નિશ્ચય પૂર્વક કરેલા વ્રત વ્રતથી વિરમય પામી જી-
મનસેને સાવિત્રીને ધરીરને કષ્ટ ન આપવા બદ્ધ સમજાવી પણ તેણે એટલો જ ઉત્તર
આપ્યો કે “હે તાત આપ મ્હારે માટે દુઃખી ન થશો. હું વ્રત પૂરું કરીશ. જે કાર્યને
અર્થે આ વ્રત આરંભ્યું છે તે જ તેનું કારણ છે.” જે દિવસે સત્યવાનનું મત્સ્ય-ધવાનું
હતું તે દિવસે પ્રાતઃકાલમાં ઉઠી સાવિત્રીએ અગ્નિની પૂજા કરી અને સાસુ સસરા તેમજ
વિપ્રની પૂજા કરી ‘અખંડ સૌભાગ્ય રહે’ એવી આશીર્વાદ લીધી. જ્યારે જીમનસેને તેને વ્રત
પુરૂ થવાથી બોજન કરવા આગ્રહ કર્યો ત્યારે સાવિત્રીએ બોજન કરીશ એમ ઉત્તર આપ્યો.
આ સમયે સત્યવાન કુહાડી લઈ અરણ્યમાં લાકડાં કાપવા જતો હતો તે જોઈ સાવિત્રીએ
તેની સાથે પોતાને લઈ જવા આગ્રહ કર્યો. પરન્તુ જ્યારે તેમ ન કરવા તેણે બહુ પ્રયત્ન
કર્તા ને સમજી નહિ ત્યારે જોશ્યો-ત્વરે રહાશે સાથે આવવું જ હોય. તો મ્હારે વંધા
નથી પણ મ્હારા પિતા માતાની રજા વિના હું સાથે લઈને નહિ જઈ. સામાન્ય સ્ત્રીની

મારક આ શબ્દથી પતિ ઉપર ખોટું ન લગાડતાં, સાસુ સસરા કોણ છે એવો હલકો વિચાર ન લાવતાં તે ઉત્સાહ અને આનંદભર વડિલ પાસે ગઈ અને “વનસૌંદર્ય જોવાની ઇચ્છા થઈ છે માટે આપ આરા આપો તો એમની સાથે જાજી” એમ વિનયસર રળ લઈ પતિની સાથે વનમાં ગઈ. પતિપત્ની પવિત્ર નદિઓ, પર્વતો અને ફલ પુષ્પોથી ખચિત તરુદંદો જોતાં જોતાં વનની અંદર ફરવા લાગ્યાં. ત્યારબાદ સત્યવાને લાકડાં કાપ્યાં. એના શ્રમથી થોડીકવારે તેનું માથું દુખવા લાગ્યું અને સાવિત્રી પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો કે “પ્રિય ? આજ હું કાંઈ અસ્વસ્થ છું ને ઉભા રહેવાનું નથી મેં મુલાની ઇચ્છા યાચ છે.” આટલું સાંભળતાં જ પતિપરાયણી સાવિત્રીએ નીચે બેસી બોળામાં માથું રાખી પતિને સુવાડયા.

પતિનું મૃત્યુ થવાનું છે તે જાણતી હતી છતાં, તેના અંતઃકરણમાં ચિંતા હતી છતાં, બહારથી તેના પતિને જરા પણ ખેદ જણાવા દીધો નહોતો, એટલું જ નહિ પણ તેના પતિની આગળ મૃત્યુની વાત કોઈ દિવસ પણ કાઢી નહોતી. પતિ ઉઘી ગયો એટલે થોડી વારમાં સત્યવાનની પાસે રાતા વચ્ચે વાળો, હાથ જોડીને ઉબેલો, તેજસ્વી, પાશ લઈ ઉબેલો, બર્બકર પુરૂષને જોયે તોને જોઈ સાવિત્રી બોલી—આપના વેશથી આપ કોઈ દેવ હો એમ લાગે છે. આપ કોણ છો ને શું લેવા આવ્યા છો તે જણાવશો.”

‘હું યમ છું અને ક્ષીણાય સત્યવાનનો પ્રાણ લેવા આવ્યો છું’ એટલું બોલી તેના શરીરમાંથી અંશુકા જેવડો પુરૂષ નેરથી કાઢી દક્ષિણ બાજુએ ચાલવા માંડ્યું. દુઃખ પીરિત સાવિત્રી તેની પાછળ પાછળ આવતી જોઈ યમ રાજાએ કહ્યું કે—હે સાવિત્રી, તું હવે પાછી રૂર અને તેની જે ક્રીયા કરવાની હોય તે કર. જેટલે સૂધી ત્હારે આવવું જોઈએ તેટલે સૂધી તું આવી છે.

સાવિત્રી—હે દેવ, જે સ્થળે આપ મહારા પતિને લઈ ગયો છો અને જે સ્થળે પોતે જાય છે તેજ સ્થળે મ્હારે જવું જોઈએ અને એજ મ્હારો સનાતન ધર્મ છે. નિહાન પુરૂષો કહી ગયા છે કે સાત પગલા સાથે ચાલવાથી મૈત્રી યાય છે અને તે પ્રમાણે આપણી મિત્રતા યદ્ય છે તો આપ આટલું મ્હારું કહેવું સાંભળશો. મૂર્ખ માણસો ધર્મ કે પરિશ્રમ કાંઈ કરતા નથી એટલા માટે જ ધર્મને ડાઘા પુરૂષોએ પ્રથમ પદ આપ્યું છે. અને મ્હારો ધર્મ ‘ન્યાં પતિ ત્યાં સ્ત્રી’ એમ માનું છું તો પછી આપ મને પાછા ફરવાનું કહો છો એ કેવળ ખોટું છે.

યમ—હે પુત્રી, ત્હારી બેલવાની ખુબીથી, ત્હારા ઉત્તમ આચારથી ત્હારા ઉપર હું તુલ્યમાન થયો છું માટે સત્યવાનના અવિત ચીવાય જે કાંઈ માગવું હોય તે બેલાયકે માગ.

સાવિત્રી—મારા રાગરા રાજ્યવ્રત થઈ વનમાં રહે છે અને આખે અંધ છે તેમને આપની રૂપા હોય તો અક્ષિયુક્ત કરો.

યમ—હે પુત્રી ત્હારી ઇચ્છા પ્રમાણે થશે, અને હવે તું નાહક શ્રમ ન લે અને પાછી ફર. સાવિત્રી—મ્હારા પતિ મ્હારી સાથે છે પછી શ્રમ શો ? ન્યાં મ્હારા પતિ ત્યાં હું માટે જ્યાં આપ મ્હારા પતિને લઈ જશો ત્યાં હું આવીશ. વિશેષ હે દેવ, આટલું

સાંભળો. સાધુ પુરૂષની સહેજ પશુ સંગત ઘણી ઇચ્છવા લાયક હોય છે તો પછી તેમની મૈત્રીનું તો શું પૂછવું. સજ્જનનો સમાગમ અશુભ જતો જ નથી તેટલા માટે નિરંતર તેમનો સમાગમ રાખવો જોઈએ.

યમ—મનોહર-ગદપશુ યુક્ત અને દ્વિતકારક વચન સાંભળી હું ખુશી થયો છું માટે સત્યવાનના શુભ શિવાય બીજું કોઈ વરદાન માગ.

સાવિત્રી—હે પિતા-મહારા જુદિમાન સસરા જે રાજ્યપાટ ગુમાવી બેઠા છે તેમને ફરીને રાજ્યયુક્ત કરો એટલું જ નહિ, પણ તે ભવિષ્યમાં પોતાના ધર્મથી વિરૂદ્ધ આચરણ ન કરે એમ ફરી આપો.

યમ—એ રાજ અશ્વ સમયમાં પોતાનું રાજ્ય મેળવશે અને સ્વધર્મથી ભ્રષ્ટ નહિ થાય. હે પુત્ર તારી ઇચ્છા પરિપૂર્ણ થઈ છે માટે શ્રમ વેડી લીધા વિના પાછી ફર.

સાવિત્રી—હે દેવ આપે સર્વ પ્રજાને નિયમમાં રાખી છે અને તેમ કરી તેમને આપ દોરો છો અને તેટલા માટેજ આપ યમ કહેવાઓ છો. આપ મહાર્ કહેવું સાંભળશો—મન વચન કે કર્મથી કોઈ પણ પ્રાણી ઉપર દ્રોહ ન કરવો, સર્વના ઉપર અનુચ્છ કરવો અને દાન કરવું એ સાધુ પુરૂષનો સનાતન ધર્મ ગણાય છે.

યમ—જેમ તુપાર્તને પાણી ઇષ્ટ હોય છે તેવું આ તારા વાક્ય છે. જો કાંઈ શુભની ઇચ્છા હોય તો સત્યવાનના શુભ શિવાય અન્ય વરદાન માગ.

સાવિત્રી—આપ તુષ્ઠમાન યયા હો તો મહારા પિતા જેમને એક પણ પુત્ર નથી તેમને કુલવર્ધક સો પુત્ર થાઓ એવું વરદાન આપશો.

યમ—હે કથાણી તારા પિતાને તારી ઇચ્છા મુજબ તેજસ્વી સો પુત્ર થશે. હવે તારાં કાર્ય થયું અને તું ધણે દૂર આવી છે માટે હવે તું ઘેર જા.

સાવિત્રી—મહારા પતિ મારી પાસે છે પછી મહુને કાંઈ દૂર લાગતું જ નથી. મહાર્ મન આવી પણ દૂર જાય છે. આપ જતાં જતાં મહાર્ આટલું સાંભળતા જાઓ. આપ વિવસ્વાનના પ્રતાપવાન પુત્ર છો. આપ તેટલા માટે વૈવસ્વત કહેવાઓ છો અને આપે સગધર્મથી સર્વ પ્રજાને રંજીત કરી છે અને તેજ કારણે આપનું ધર્મ-રાજ્ય કહેવાય છે.

જેટલો વિશ્વાસ પોતાને માટે હોતો નથી તેટલો સજ્જન પુરૂષને માટે હોય છે. આટલાજ કારણથી સર્વ કોઈ સજ્જન તરફ વિશેષ પ્રીતિ રાખે છે.

યમ—હે સાધ્વી સ્ત્રી, જે ઉત્તમ વચન આજ તે કહ્યું છે તે મહે બીજો સાંભળ્યું નહોતું. હું તારા ઉપર પ્રસન્ન છું માટે આના શુભિત સીવાય એવું વરદાન માગ અને નિરાંતે પાછી ફર.

સાવિત્રી—હે પિતા, આપ મહારા ઉપર પ્રસન્ન હો તો હું એટલુંજ માગું છું કે સત્યવાનથી મહુને બલવાન અને પવિત્ર સો પુત્ર આપો.

યમ—હે અબ્બે, ત્હને તું માગે છે એવા પ્રીતિકર પુત્ર યશે. હવે નાહક પરિશ્રમ કર્યા વિના ઘર તરફ વળ.

સાવિત્રી—સાધુ પુરુષની હમેશાં ધર્મવૃત્તિજ હોય છે. સાધુ પુરુષો કાંઈને હેરાન થવા દેતા નથી તેમ કરતા નથી. તેમનો સમાગમ અશ્વજ નથી અને તેમની તરફથી કાંઈને બચ હોતો નથી. એટલુંજ નહિ પણ સાધુ પુરુષ ઉપકારના બદલાની ઈચ્છા રાખતા નથી.

યમ—જેમ જેમ તું અર્થવાન, ધર્મયુક્ત, મનોતુકલ બોલે છે તેમ તેમ મારી હારાપર પ્રીતિ વધતી જાય છે. માટે હે પતિવ્રતે તું પાંચમું વરદાન માગ.

સાવિત્રી—પતિ વિનાના સુખની મ્હને ઇચ્છા નથી.

પતિ વિનાના દિવસોની મ્હને પરવા નથી.

પતિ વિનાની લક્ષ્મી મ્હારે જોઈતી નથી અને

પતિ વિના મ્હારે જીવવું નથી.

હે પિતા હમણાંજ તમે કહ્યું છે કે મ્હને સો પુત્ર યશે; હવે જો મારા પતિનું જીવિત ન આવે તો પતિને નિશું જોવાનું થાય માટે આપ કૃપા કરી સત્યવાનને સજીવ કરો કે આપનું વચન ફળે.

યમ—હે પવિત્ર સ્ત્રી, તારો પતિ જીવશે એટલુંજ નહિ પણ દીર્ઘાયુ થઈ આરસો વર્ષ રાજ્ય કરશે.

ચોડીવારે સત્યવાન જાણે ઉદ્ધમાંથી ઉઠ્યો હોય એમ જાણત થયો અને મોડી રાત્રી થઈ જવાથી ત્વરાથી સાવિત્રી સાથે પોતાના આશ્રમ તરફ ગયો.

આશ્રમમાં દ્યુમત્સેનના નેત્ર ખુલવાથી આશ્ચર્ય પામી પત્ની સહીત પુત્ર અને પુત્રવધુની રાહ જોતો બેઠો હતો. ઋષિઓના આશ્રમથી સાવિત્રીએ સર્વ ઇતિહાસ કહ્યો. તેજ રાત્રીએ રાક્ષસ રાજ્યના સચિવો આત્મા અને દ્યુમત્સેનને રાજ્યગાદી સેવા આમ્રહ પૂર્વક લઈ ગયા. સત્યવાનને યુવરાજ કયો અને તેનાથી સાવિત્રીને સો પુત્ર થયા. આમ અશ્વપતિને સો પુત્ર થયા. આવી રીતે જગતવંદનીય સાવિત્રીની પતિભક્તિ અને ધર્મવૃત્તિના પ્રભાવે તેને ન લાગ્યું વનનું દુઃખ કે ન લાગ્યું પતિની દરિદ્રતાનું કષ્ટ, જે મૃત્યુને મ્હોટા મ્હોટા તપસ્વીયો ક્ષણ માત્ર પણ અટકાવી શક્યા નથી તે મૃત્યુને પવિત્ર સાવિત્રીએ દ્રઢ પતિવ્રતના પ્રભાવે દૂર ખસેડ્યું, એટલુંજ નહિ પણ યમરાજને ભક્તિવશ કરી શકી. આવી પવિત્ર સતીના વશાગાન વટસાવિત્રીના વ્રત સમયે કશું પણ આર્થ સ્ત્રીયો આર્થવર્તના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી દર વર્ષે ગાય છે, અને બાળલભ, કુટુંબકલહ, દરિદ્રતામાં રીખાતાં છતાં પતિ એજ પોતાનો પ્રભુ માની ગાંડી થેલી હિંદુ અબલાઓ પોતાનાં પતિનું પૂજન કરે છે.

સુખન્ધુ, બન્ધુસમાજ.

પત્રપુષ્પાંજલિ.

બે બેલ.

(લેખક—વિઠ્ઠલદાસ લાલદાસ રોહાવાળા.)

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

૫૭ ની સાલમાં મ્હારી કેવી રોચનીય દશા? તેનું વર્ણન કરવા આ કલ્પન સમર્થ નથી. શું આવા દુઃખ રૂપી સાગરમાંથી તું જેવા યુષ્ઠી નાવિક વિના કોઈપણ રીતે આમ આબાદ તરી શકાય ખરું? તારી મક્કમ સારવાર શિવાય હું બાક્યે જ બચી શકત એ એક નિઃસંક વાર્તા છે. આવા અસાધ્ય રોગમાંથી ઉગારી તારા સૌભાગ્યરક્ષકનું રક્ષણ કરવા અર્થે તે જે જે બગીરથ પ્રયત્નો કર્યા છે તે અવર્ણનીય છે. "તમે વહેમ દાઢી નાંખો, તમારો મંદવાડ એવો કાંઈ ગંભીર નથી, સુખ દુઃખના ચાર દાઢા હોય, એમાં શાણા પુરૂષે ગભરાઈ હિમ્મત દારવી નહિ", કાલ સવારે મદી જશે. તમને હૃદય નથી આવતી તો હથો હું પંખો કરું; હું પાસે બેઠી છું, મારા દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં લગી હું તમને હતી આંધ નહીં આવવા દઉં. પૈસા સંબંધી કાંઈ શિકર કરશે નહિ", મારો દાગીનો છે તેનો વિનિયોગ હું તમારી તખીયત સુધારવામાં ખુશામી કરીશ. જીવતાં હૃદયનું તો ધણાએ દાગીના મળશે, નહિ તર બે ઝોળા પહેરીશું, તે વિના પણ ચલવીશ; મારો કુંકુમનો ચાંદ્રો કાયમ રહે એ મારે મન બહુ છે. આપણે ડોકરજી નહીં, શ્રી રજુછોડરાયની ઝાંખી કરીશું, તમને મટયા વિના હું દુધ નહિ ખાઉં. ચાલો આપણે દેશ નહીં: ત્યાં હવા ફેર થશે. રાજવધવની દવા રાગબાણ ગણાય છે. ત્યાં જવાથી તમારી તખીયત સુધરશે, મારાં માથા ત્યાં છે, એટલે આપણને કોઈ વાતે અડચણ નહીં આવવા દે." ઈલાદિ વચનામૃત પાછને મારા અસ્વસ્થ મનનું તે જે સાંત્વન કર્યું છે અને બોલ્યા પ્રમાણે સર્વ કરી દેખાડ્યું છે તેનો ખ્યાલ કરતાં મને શોક યુક્ત ગર્વ થાય છે. તે મારી સેવા ચાકરી પરિપૂર્ણ રીતે બધે વધારે પડતી કરી છે; તે તારા સ્ત્રીધનમાંથી એક રકમ મારા જીવન માટે ખરચી નાંખી છે, દેશમાં તેડી નહીં તેજ મને બચાવ્યો છે; તારો વડીલ તથા આત્મવર્ગ તું ધારતી હતી એવોજ સાચો નીવડ્યો છે; બાધા આપ્ત-ડીઓ રાખી તે મારે માટે, શંકરને સેવ્યા તે મારે માટે, દોરા ચિટ્ટી કરવા તરફ ક્વચિત દોરાઈ તે મારે માટે, જોશી જતીને બોલ્યા તે મારે માટે, શ્રદ્ધેવોને સંતોખ્યા તે મારે માટે, શ્રીનાથદ્વારા જવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી તે મારે માટે, દુધ તજ્યું તે મારે માટે, અહો-રાત્ર ઉગ્ગરા કર્યા તે મારે માટે, મલ મૂત્ર જેવી ગંદી વીંળે હસેડી તે મારે માટે અને જે કાંઈ કર્યું તે સર્વ મારા પ્રાણ બચાવવા માટેજ—કુંકમાં તારું જીવન માત્ર મારેજ માટે હતું, તારા પ્રત્યેક વિચાર મારા પ્રત્યેક આચાર અને તારી હરેક ચેષ્ટા મારેજ માટે હતી.

“તું કેવલ હુ’મય બની રહી હતી.” કાષ્ઠને પ્રભ પુછતાં તું એમજ કહેતી કે આત્મ શરીર ક્યારે મુધરશે? તારે પોતાને માટે તું તદ્દન નિઃસ્વાર્થ હતી, તારા મુખ દુઃખોનું પર્વવસાન તે મારામાજ કરી દીધું હતું, પાતિવ્રત્યની સેહેલી કુચી, મોક્ષનો સરસ માર્ગ, આર્ય નારીની વાસ્તવિક મહત્તા તું ખરેખરી રીતે સમજી ચુકેલી હતી. મારે માટે તારામાં લેશ પણ ભિન્નભાવ નહોતો, તારું ચિત્ત ખારદંડક ને નિર્મલ હતું, તારા હાથમાં ખરકત હતી, તારું હૃદય ઉદાર હતું, અપંગોની તને દાઝ હતી, આમવર્ગ પ્રતિ રોદ દ્રષ્ટિથી તું નિહાળતી, તારી નેષ્ટ ભગિની માટે તું ચિંતાતુર રહેતી, તારી કનિષ્ઠ ભગિની લઘુ વયમાં ને વૈધવ્ય દશા વેડે છે તેથી તને દયા ઉપજતી, સનાતન આર્ય ધર્મ તરફ તારો ભક્તિભાવ હતો. ધર્મ-નીતિ-તથા સદાચારનાં પુસ્તકો નવરાશની વેળાએ તું મારી કને વંચાવતી અને શાંત ચિતે તેનું મનન કરતી; વિચારોને એવી રીતે સંસ્કારી બનાવતી એટલુંજ નહીં, પણ તેને આચારમાં ઉતારતી. સ્ત્રીવર્ગને તું એક દ્રક્ષાન્ત રૂપ હતી. સજારી કેમ થવાય છે, ઉત્તમ ગૃહિણી કેમ બનાય છે, અને આ મૃત્યુ લોકમાં સારી મુલાસ મેલી થી ગ્રેપશાયીના સદનમાં વાસ કરવાનો અધિકાર કેમ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, તે તે અત્યુત્તમ રીતે બતાવી આપેલું છે.

મારું શરીર મુધારી દેશથી ખાણ કરતાં આપણે મુંબઈના કિનારાપર ઉતરી આવે પછે ઘેર આવરા જ્યારે અશ્વરથમાં આરૂઢ થયા, તે સમયની તારી મુખમુદ્રા કેવી પ્રકૃષ્ઠિત હતી? જાણે કોઈ મહાન યત્રુને મારી હાથી વિજયધ્વજ કરતાવતા આવતા હોય છે, જાણે અખુટ બંદાર હાથ લાગ્યો હોય, જાણે સોનાનો સરજ ઉઘ્યો હોય, અને જાણે પ્રજાને “સ્વરાજ્યનો દંક” મળ્યો હોય એવી તું મુપ્રસન્નવદના લાગતી હતી! અહીંથી દેશ જતાં કાલ કેવી ઉગશે, તેની ખબર નહતી. પણ “શ્રી ચંદ્રે મારી લાજ રાખી અને અંતે મને જય અપાવ્યો, નેથી આજે હું હરતે મોઢે મારે ઘેર જઈશું” એ તારો માર્ગમાં સાંભળેલા ઉદ્ગારોનો પ્રતિધોષ હતો પણ કર્ણ પ્રદેશમાં અથડાય છે. મારા પ્રતિ તારો કેવો ઉન્નવદ ભાવ હતો, ઈશ્વરપર તને કેવી આશ્વાસ હતી, અને તારા નારીધર્મમાં તું કેવી નિષ્ણાત હતી તે સાબીત કરવાને માટે તારાં ઉપલાં વાક્યો એ એકજ પુરાવો બસ છે.

ઈશ્વરી લીલા કેવી અગાધ છે? મને બચાવી લઈ તારું સૌભાગ્ય અખંડિત રાખવાની તને ઈચ્છા હતી તે પરિપુર્ણ યથા. ધણીને કાંધે ચઢી સતી સ્ત્રી સોવાસણના રૂપમાં જાય છે તે આ અવનિર્મા ધન્ય છે એમ તારું માનવું હતું. વાંઝિયામ્હેણું ટાળવા તથા વંચતી રહી કરવા તને સંતાનની અભિલાષા હતી. એ તારી સઘળી ઈચ્છાઓ તારી નજરે પુરી થઈ. તે મારા જીવું બની મએલા શરીરને આરોગ્ય દિશા દેખાડી. ઈશ્વરે સારો દિવસ દેખાડી વાંઝિયા મ્હેણું ટાળ્યું. એક કન્યાસ્તનની બક્ષિસ-તારી યાદગીરી-તારું પ્રતિબિંબ તે મને અર્પણ કર્યું. પણ એ બધું શાને ભોગે? તારા અમુલ્ય પ્રાણને! હા! એ વિચાર આવતાં મારું તન કંપે છે! આટલું સ્વાત્માર્પણ કરવાની અંતે તને ફરજ પડી તેથી મને આજે એ ઉપજ છે? તે મારે માટે ને ને કીધું તેના

પ્રમાણમાં હું કાંઈજ દેરી શક્યો નથી. પ્રસૂતિ સમયની બધ બરેલી રીતિ તો તારા સં-
તાન માટે સદન કાંઈ, મારો પ્રાણ જંતો હોય તો બસે પણ મારું બાલક કાંઈ પણ
રીતે બચે એ તારી મનકામનાને અર્થે જોખમ બરેલો પ્રયોગ. તે. યથા દીધો એથી
અધિક શિશુ પ્રત્યેનો તારો રત્નક શી રીતે વ્યક્ત થઈ શકે એમ હતું ?

આવા દારણ પ્રસંગમાંથી અંતે તે કન્યાનું મુખ જોયું ! કાંઈક અંશે એને પયપાન
કરાવ્યું ! સેજ સાજ રમાડી, પણ સધળું સ્વમવત્ ! તારા મનની વાતો મનમાંજ સમાઈ !
તારી ઉચ્ચ જાવનાઓ દબાઈ ગઈ. મારું જાગ્યું મંદ બન્યું ! તારી સુધરવા લાગેલી પ્રકૃતિ
અચાનક ને અકારણ બગડી ! માણસ જાતથી જે કાંઈ જાતી શકે તે સર્વ ઉપાયો યથા-
શક્તિ અને યથામતિ અજમાવ્યા; પરંતુ દુર્ભાગ્યના પ્રબલથી તે અફલ થતા ગયા !
તારી હાલત મંજીર થઈ પડી તારે માટે અંતકાલના વસ્ત્ર મારે શોધવાનો વારો આવ્યો !
અશ્વપૂર્ણ નેત્રથી તે કાઢ્યાં ! ! પરંતુ તને શોક ન જણાવ્યો. ધર્મ ધ્યાનનું પુછતાં તે
સ્વમુખે જે કહ્યું તે દરવામાં આવ્યું. તું અંતરમાં ચેતી ગઈ કે બચતું દહિન છે !

મંવત્ ૧૯૬૦ ના ચૈત્ર વદિ ૭ ને ગુરુવારની પ્રભાત ! હા ! તે કેવો ગિદામજો
દિવસ ! મારું અર્ધાગ દરણ કરતો એ સમય કેવા દૂર ? જાણે બંગ બંગનોજ દિવસ
હોવાની શું ! ! ધાવણા જાળકને હજારજાતું મેલી તેની જનનીના પ્રાણ સેનાર કાલ કેવો
નિષ્કુર ! રાંઠ હાંપડીનું રાતક રીતે પર્યુક્ટીનો વિધ્વંસ કરનાર હે નિર્દયકાલ ! તારા હૃદ-
યનો શું દયાનો અંશ પણ નહતો ? જગવાન સદઅરશી સર્વ નારાયણ ઉદ્યાયલપર
મહતા હતા તે સમયે તારા શુભ સંસ્કારને લીધે તને “શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા” શ્રવણ
કરવાની પ્રેરણા થઈ-કેમકે પરમ પવિત્ર ગીતાનું તું પોતે નિત્ય પઠન કરતી હતી. તે મને
પાસે બેસાડી ‘શ્રી વિશ્વરૂપ દર્શન યોગ’નો ૧૧ મો અધ્યાય સંપૂર્ણ સંભળી લીધો. મન-
માં ઈશ્વર સ્મરણ કરતી તું હવે પરશોક પ્રતિ પ્રમાણ કરવા લાગી. તારાં માત્રાં શિથિલ
થવા લાગ્યાં, વહાલી પુત્રીને તારી સમીપ લાવતાં માતૃ વાતસલ્પના પ્રેમાવધી “છેવટની”
ધાવણની શેરો છૂટી ! વાત આણીપર આવવાથી તારા સજીવ ચરીરને તારા નિકટ સં-
બંધી જતોની મદદથી નીચે લઈ જઈ ગાસાળાની પવિત્ર ભૂમિપર મેલ્યું ! જ્યાં જોત
જોતામાં તે પંચ જાતનું પુતણું-એ સુખનું આમર, એ શાંતિનું સરોવર, નિર્જીવ, હુમ-
પ્રાય-શુષ્ક-ચૈતન્ય રહિત બની ગયું ! આ અવનિમાંથી હંમેશને માટે તે-ચરીર-નષ્ટ થઈ
ગયું ! જે હવે ત્રિભુવનમાં શોધ્યું જડે એમ નથી. તારી એકિક આત્મજ્યોતિ હોલવાઈ
તે સ્વસ્વરૂપમાં લીન થઈ ! ! !

યયું ! મુળથીજ જડ એવો જે દેહ તે ચૈતન્યનો વિયોગ થતાં કાલવત્ થયો !
ચાંતિજનો એકત્ર થયા, તારી જદ્દ માતપિતાના દુઃખનો હવે પાર ન રહ્યો ! કાકા કાકી
પણ એટલાજ દુઃખી થયા ! તારી બને બેહેનો શોક નિમગ્ન બની ! બાલકી-નિર્દોષ બા-
લકી બિચારી આમ તેમ જોવા લાગી, અને તારો વડીલ બંધુ તથા હું એ બે મિત્રો
તો કેવલ દિવમ્બજ થઈ બેઠા ! ! “જીવને શ્વાસ તણી સગાઈ” એ વચન સત્ય હતું.
સીતાપતિનું સ્મરણ કરતાં તારી સ્મરણ શાસ્ત્ર કાંઈ ! જે દેહને આઠ આઠ વર્ષથી પાળ્યો,
પોષ્યો, અજ વચ્ચી યથાશક્તિ સંતોષ્યો, જે લગાર અવરથ થતાં હું કાવરો બાવરો

ખનતો, જોને જોયા વિના ક્ષણ પણ શાંતિ વળતી નહી, જોના વિના ભોજન ભાવતું નહીં, અને વિષુદ્ધ પડવા ગમતું નહી, તે અમુલ્ય અને સુકોમલ કાયા ઉપર હાથે કરીને અંગાર મેલ્યો ! ! ! સંસાર ! સંસાર ! ! માયા ! પ્રારબ્ધ ! તું શા શા ખેલ ખેલાવે છે ? કેવા કેવા રંગ બતાવે છે ? આ હાથે શાં શાં કામો કરાવે છે ? જોને માફ સર્વસ્વ ગણતો તે પ્રાણુથી પણ વહાલી પતિના તનપર અમિદાદ દીધો શું ?

દુઃખમાં ધીરજ, શાંતિ, સદ્ગુણશીલતા, અને ઈશ્વરધ્વજાને આધિન થવાની ટેવ એ સર્વની કસોટી અંતકાલના સમયમાં પણ તેં કેવી આપી ! અવસાન સરખા વિકટ પ્રસંગે ભલભલા વેદાન્તિઓ, સમર્થ સાક્ષરો, અને વિશાલ બુદ્ધિવાળા નરો પણ ભાન ભુલી નર્મ મુગજલ સરખો છતાં સત્ય બ્રાસતો જે આ અસાર સંસાર તેમાં લપટાઈ ગય છે ! આશાતૃષ્ણામાં, મારાતારામાં, પુત્રકલ્પમાં, ઘરનારમાં, અન્નવસ્ત્રમાં, રાચરચીલામાં માયાની મોહબળમાં રસી પડે છે ! અને પ્રણયકાળે કરવાનું સત્ય જે ઈશ્વર-સ્મરણ તથા અધિનાશી આત્માનું કલ્યાણ એ તો છેકજ ભુલી ગય છે. જ્યારે ધણીખરાની આ સ્થિતિ છે ત્યારે તું કેવી સૂઝ કે, ઉપલી સર્વ મિથ્યા ઉપાધિને સર્પ જેમ કાંચળાને તજે અને કાચબો જેમ પોતાનું શરીર સમેટી લે તેમ ગીતાના અધ્યયનના પ્રભાવથી તથા અંતના શ્રવણથી અને પુર્વ જન્મના સારા સંસ્કારથી એ સર્વમાંથી ચિત્તને ખેંચી ક્ષેપ શાંતિને સિવકારી ઈશ્વરમાં જ મનને પરોવ્યું હતું. તારે સ્થાને તારા જેવા સંનેગમાં કોઈ અસ સ્ત્રી આવી દશા જોધને કલ્પાંત કરી મેલે ! પણ તે શોક દર્શાવવા અશ્નતું એક ખીંદુ સરખું ખાવ્યું નથી ! તારી સદ્ગતી થવામાં સ્તિઃક્રોધોપને અંગે કાંઈ વ્યત્યય આવે એમ મૂર્ખ જોના શિવાય ખીંદું કોણ કહેવાની હિમ્મત કરી શકે ? શું સ્મિતોને પતિ-સેવા મોક્ષ દાતા છે એ શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્ત ખોટો થાય ? કદી નહી. જેણે આખું જીવન માનનીય રીતે સ્વામીસેવામાં વ્યતિત કરીધું, જેણે ઈશ્વરમક્તિમાં પોતાનો કાળ મુજબ્યો, જેણે પોતાના પતિનું ચરણોદક અંતકાળે અદ્વાયી પીધું તેને વળી અસદ્ગતિ કેવી ? હું તો ખાત્રીથી માનું છું કે, એ પ્રાણને લઈ જવા યમદુતો તો શું પણ પ્રત્યક્ષ યમરાજ સમર્થ નથી ! એજ સત્ય છે હું એજ જોઉં છું. અને તે એ કે, વૈકુંઠ ભોક્ષમાં ભગવાન મહા-વિષ્ણુ શેષનાગપર પોડયા છે, ગરુડજી ઉભા છે, નારદ તુભર ગાન કરે છે, અપ્સરાઓ નૃત્ય કરે છે, સુરનર સુનીવર શ્રી શેષશાપીનું સ્તવન કરી રહ્યા છે, દારમાં જળ-વિનય ઉભેલા છે, શ્રી લક્ષ્મીજી ચરણ ચાંપે છે એવા શ્રી લક્ષ્મી નારાયણ ઉપર તું દિવ્ય સ્વરૂપ ધારણ કરી ચમર ટોલે છે ! ! ! તથાસ્તુ.

હવે આથી વિશેષ શું લખું ? એક આધુનિક કવીરાજની ઉક્તિમાં લખીએ તો.

હીરો આવ્યો તો હાથમાં, હાથો છું હે હરિ !

કોટી ઉપાય કર્યા છતાં, મળશે ન તે કરી ! !

(કેશવકૃતિ.)

હીંં તારો, “ વિદ્યાગી કાન્ત ”

મુખર્ષ-કોટ મીન્ટરોડ નં. ૯૭
તા. ૪-૧-૧૯૦૬

} વિકુલદાસ લાલદાસ રોહાવાલા.

વિવિધવિહાર.

ના બેસો રડવા.

હૃદય-કમળ શોકે કરમાયે,
પાંખલડી સૌ પીંખી જાયે,
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે ના છે

તૂટીની છુટી.

“બની” વાતલડી “નહીં” બનવાની”

પ્રભુગૌરવતા નહીં રૂપવાની,
રડી રડી આંખલડી રેવાની,

યાદ તે આણે.

ગત-ભૂત પિંજર કુંકી બાળે,
વર્તમાન સામેથી ઝાલે,
ભવિષ્યપે’ અર્મીતથનાં ઢાળે,

રંગમાં રહીને.

હૃદયનુદનો જંગ મચ્યો જ્યાં,
નિરાશ આદિ શસ્ત્ર ઘૂમે જ્યાં,
કાયર બનીને કરમાયે ક્યાં

આવશે આરો ?

શસ્ત્રધાવ વાગ્યો તેથી થ’,
ટોક લગાવીને રડવાનું ?
મન-બળ આપધ પાસે ના થ’

સૌખ્યને કાળે ?

હૃદય અને મન બળના જોડે,
ભવ્ય દિવ્ય ઇંદ્રાસન ડોલે,
શોક-તિમિર શૂં તે ના તોડે,

વીજને વેગે ?

કીર્ત્યાલય શુભ ઊભું કરવા,
આરા-ઉમળકા શૂં ના ધરવા ?
બહીલા બની ના બેસો રડવા,

બૂત સંભારી.

ભૂત-સ્મૃતિ-શોક-કૌંડાને જોરે,
અન્ય કાર્ય પર લક્ષ ન દોરે,
વધુ જઈ બેસે મૃત્યુબોળે,
પુદ્ધિ લરમાયે.

શોક-દ્વંસનો ' જંગ મચાવી,
શણુ એકમાં' એ પટકાવી,
અમર દોર શુભ આશની આલી,
રનેહથી દોડા.

છંવન પૃથુલ જનનું સંભારે,
ઉચ્ચ મનનથી હૃદય ઉભળો,
નીતિ, ટેક, શુભ મનમાં આણો,
અંતમાં યશ છે.

વસન્ત-વિનોદી.
(શિશુમરકણ)

બીડુ વા.

એમ મૂર્ખ જનો !

સેવા મોક્ષ દાતા છે એ રોવા કુટવાનો ચાલ.

માનનીય રીતે સ્વામીસેવામાં

જેણે પોતાના પતિનું ચરણોદક

ખાત્રીથી માનું છું કે, એ પ્રાણને લ (મળેલું.)

નથી ! એજ સત્ય છે હું એજ જોઉં, આજ કાંઈ ધણે દહાડે દેખાયાં.

વિષ્ણુ શેખનાગપર પોદયા છે, ગરડળ રસોઈ કરી બપોરે ધડીક ધરમાં કાંઈ વીણીએ સુગ્રીએ,

નૃત્ય કરે છે, સુરનર સુનીવર શ્રી શેખઃ સદા મુકવાનો વખત થાય ને પાંચ વાગે એટલે

ઉભેલા છે, શ્રી લક્ષ્મીજી ચરણ ચાપે છે, રસોઈનો વખત થાય. બન્ને આ શિયાળાનો

ધારણ કરી ચમર ઢોળે છે । । । તથાસ્તુ વખત મળતો નથી તો તારા સરખીને ઘેર

હવે આથી વિશેષ શું લખું ? એક

હીરો આવ્યો તો હાથમ કે તમારે એકલાને ? પણ તમને ધર છોડીને

કોરી ઉપાય કર્યો છતાં, મ

પે સાસુ છે એટલે શી ફીકર હોય. ધરમાં

હીતમાં દોષ મરી નય તોએ તારે કાંઈ

મુંબઈ-કોટ મી-ટરોડ નં. ૯૭

તા. ૪-૧-૧૯૦૬

જે નય એટલે તારે છુટી પડવાનું. પણ

જિંદગીમાં ના જાયતો સગાં શા અપનાં ?

— ઉમણામાં આવું બેચાર જણે કહ્યું.

લીલાવતી—બહેન હું તો સદાય નાનીજ છું, કેમકે આપણામાં છોકરાં વગરની તે નાની એમ ગણાય છે કેની. વળી ખર્ચ પૂછવો તો સાસુ જાય છે માટે ફટવા નથી જતી એમ નથી પણ મને તો એ ચાલજી ગમતો નથી, અને મને આવડવાનું પણ નથી.

કંચન—લીલા તું તો હજી એવીને એવી રહી. ફટવાનું ગમે કે ન ગમે પણ નાતનો રિવાજ પડ્યો તે ગયા વગર કેમ આવે? અણચાલે પણ ફટવા વગર છુટકો નથી થતો. પણ આવું મારે મહોએ કહ્યું તે તો છોક, બાદી બીજાને કહે તો કેહેશે છકી ગઈ છે છકી.

લીલાવતી—શોકો બસેને ગમે તે કહે. તમને એ ચાલ પસંદતો નથીજ પણ લોક વાત કરે તે બીકે બધે જાઓછો અને હું જવાની ના કહું છું એ બેમાં શું તમને યોગ્ય લાગે છે ?

કંચન—જેને બહેન એ નાત જાતની વાતોમાં યોગ્યને અયોગ્ય, ખર્ચ ને ખોટું, શાયદાકારક કે તુકશાન કારક એવી બાબતો કાંઈ ખપમાં ન આવે. સદુસાયને જગનાય. બધાં કરે તેથી જુદે મારગે કાંઈ આપણાથી જવાય ? તુ તો હજી નાદાન છે.

લીલાવતી—તમારા જેવાંજ પોચાં બધાં હોય એટલે કાંઈ થવાનું નહીં. આપણા રીવાજ સો શું પણ પચાસ વરસ ઉપર હતા તે નથી પણ કેટલા બદલાયેલા છે ? ઘર-ડાંઓ ધણીએવાર કહે છે કે આ જુની આખિ નવાં કાંતક છે તે શું બતાવે છે ? એજકે ચાલતા મારગથી જુદે મારગે કોઈ કોઈ ગયેલા અને તે સાઈ લાગવાથી બીજા પણ પાછળ દોરાએલા. એતો કાંઈ વાત નથી કોઈ શરૂ કરે એટલે સદુ એમ કહેજ કે એમ કેમ કરાય.

કંચન—એતો બધુંએ ખર્ચ પણ એનો રરતો શો ?

લીલાવતી—એજ કે ફટવા પોતે જતું નહીં અને ન કરે નારાયણને પોતાને ત્યાં કાંઈ મોકો જનાવ બને ત્યારે ફટવાનું ગ્રખતું નહિં. આપેલાં દળુકાકી આવે, ફટવાનાં સરદાર અને જ્યાં હોય ત્યાં હાજર. એમને આપણી વાત નહીં રહે.

કંચન—આવો દળુકાકી, તમે આ તરફ કયાંથી ?

દળુકાકી—હું તો જવાણકર બાઈને ત્યાં ફટવા જતી હતી. જરા મોટું થઈ ગયું છે. કેમ અલી કંચન, તારે આવતું નથી કે શું ? આ લીલાને તો આપણે કહેતાંજ નથી. કાંઈ કેકાણે જતુંજ નહીં એટલે નિરાંત.

લીલાવતી—એસો કાકી એસો, હજી તો બહુવાર છે. પચાણું બાર મહીના મુધી રહેવાનું છે. તમે ગંભીરોછો શું કામ ?

કંચન—હા. બધું બાર મહીના લગી હાજરી બરવાની છે. અમારે સંબંધ ક્યાં એટલે કાંઈ છુટારો !

લીલાવતી—જુઓ તમને ઘરમાંથી કામ મુકીને બહાર મહાવા જવાની તો નવરાસ નથી અને પચાણે બાર મહીના શીરિતે જશો ? પણ આપણાં બેરોને ફટવાનું મથ્યું કે તૈયાર ; હજાર કામ મુકીને દોડશે. સંધવાનું, પીસવાનું, ગમે તે પડતું મુકીને જવાશે. આ

હમણાં કંચન બહેન તમારો ચંદુ કેટલો બધો માદો હતો તેને એવો મુકીને આજ ન્તાં હતાં. એના બાપ બિચારા ધણાએ અકળાય, એમને બાપડાને એ છોકરાની ઉઠવેઠ કરવી પડતી હતી.

દયુકાકી—ત્યારે ફટવા એ ન જાયતો શું એનો માંદો જાય? જો વાત લાવી છે તે. સંસાર છે તે છોકરું કોઈ માંદુ સાબું એમતો રોજ ચાલ્યું જાય, અને ઘર કામે રાજતું થયું. તે માટે સગાં સંબંધીનો વહેવાર તોડી નાંખવો?

લીલાવતી—મેં એમ ક્યાં કહ્યું કે એમના વર ફટવા જાય ચાલવા એમ પણ કોણ કહે છે કે સગાં સંબંધીનો વહેવાર તોડવો? તમેતો અવળાં ખાત્રો છે. સગાં સંબંધીમાં દુઃખ પડે તો બેરાક તેમને ત્યાં જતું આવવું, તેમને દિલાસો દેવો, દુઃખમાં ભાગ લેવો, તેમનો વખત જાય તેવી વાત ચિત કરવી; એ બધું ખરું છે, પણ ફટવાથી શો ફાયદો છે એ મને સગળવશો?

કંચન—હવે તો આપણે અહીં તો ધણાં ખરાં બાપડાં કહે છે કે આમાં શું હાંસલ થાય છે? પણ કોની મમદુર કે મનના વિચાર પ્રમાણે ચાલી શકે?

દયુકાકી—બેસો બેસો ચાલ્યોઓ. એવાં એવાં બાપણુ કરવાનાં તમારા ધણીને સેપિલ એમાં વળી શાયદો કેવો ને વગર શાયદો કેવો? આપણે બેરાં માણસને એવી તકરાર શી કરવી?

લીલાવતી—ધણીઓ તો બાપડા બાપણુ કરીને ચાકયા પણ ધણીઆણીઓ મને ત્યારેને? તમારા જેવાં ચોડાં બાદ કરતાં બધાંને રાવા ફટવાનું કંઠાળા બરેહું લાગે છે. જેના ધરતું માણસ જાય તેના તો પૂરા ભોગ છે. મનને કલ્પાંત થાય તેમાંથી જરા મન શાંત થવા આવે કે બહારનાં આવીને ઠકાસ કરાવે. બાપડાઓ ફટતા નથી તેથી શું તેમને ઓછી લાગણી થાય છે? કાંઈ નહિ. આતો એક ગધિયાનું પૂછડું જાણ્યું તે જાણ્યું. આપણી ઠાવકીગયરીઓ ને વરણાગીલકમીઓ બાપડાઓને નેઈને બીજો વખતે બેરાબર માથે ઠીક ઓડ્યું છે કે નહિ? તે તપાસવા કદી ચૂકે નહીં, તે બધી ચકલે ને રસ્તા વચ્ચે હજારો લોક જોતા હોય ત્યાં નિર્લજ યઈ ઉપાડી છાતીએ ફૂટે છે એમાં શી રોના જણાય છે? બિચારા પુરષો સરમાઈ આડું જીવે છે.

કંચન—અરે કાઠીઆવાડમાં તો લૂગડાનો ઉપરનો તમામ છેડો કઢાડી કેડે બાંધી ફટવાનો ચાલ છે તે તું જાણે છે?

લીલાવતી—હા, અમસ્તાં ગજ ગજનો લૂમટો કાઠી શરે અને ફટવાનું આવે ત્યારે બાપડો જાતનું સ્વભાવિક સરમાળપણું પણ ક્યાં ક્યાં જતું રહે છે.

દયુકાકી—ત્યારે શું માણસ મરી જાય તેને ફટરા ખીલાડાં પેટે કાઠી નાંખવું?

લીલાવતી—જીઓને કાઠી, આપણા હિંદુલોકોમાં, અરે બધા હિંદુઓમાં પણ નહિં ફક્ત આપણા ગુજરાતીઓમાંજ, ફટવાનો ચાલ છે. ત્યારે દુનીઆના ખીજ બધા લોકને તેમનાં માણસ મરી જાય ત્યારે નહિં કાંઈ લાગતું હોય? વળી દુઃખનાં તે કાંઈ સિંગડાં ઊગતાં હશે? ફૂટે તોજ માણસને માણસમાં ગણ્યું કહેવાય? આ તમારી જ વાત કહો. તમે

નાનપણથી દુખીઆરાં છે. તમારે દુઃખ પડ્યું ત્યારે કેટલો વખત ફટવાનું રાખ્યું હતું ? વરસ કે બે વરસ. પછી શું તમારે દુઃખ મટી ગયું ? તમારે ત્યાં ફટલું બધ યશું એટલે તમારે દુઃખ પૂરું થયું ? એતો જન્મારા સુધીનું દુઃખ છે, ચોડા દહાડા ફટો કે ન ફટો તેમાં કાંઈ ફેર પડતો નથી.

કંચન—લીલા એટલું તો ખરું કે આપણા બેરોને કાંઈ બીજે ઠેકાણે મળવા હળવાનો રિવાજ નહિં તેથી કેટલીક વાર બેસમણમાં ગામગપાટા જણવા, સોઠનાં છોકરાંના પિવાદ હળવા મળવાના સમાચાર સાંભળવા, છોકરાઓની પરીક્ષાનાં પરિણામ અને તેમની આવરો ની કુલ એ બધું એક જોવાલાયક થાય છે. પૂછી જો દબુકાકીને.

દબુકાકી—ના બા હુંતો મારે કાંઈ જોવાવાની નથી. અમે તો હવે ધપડાં ધપાં એટલે અમારો તો અકલ ગઈ, ને બધી તમારામાં આવી.

કંચન—જુઓ કાકી એમ માહું લગાડો તો અમારા સમ. આતો વાત ઉપરથી વાત નીકળતાં ફટવાનો ચાલ નક્કરો છે એ બાબત નીકળી. અમે અણસમજી કહેવાઈએ અને તમે બીક ને અનુભવી તે તમારી અમે તો સલાહ લઈએ.

લીલાવતી—એટલા માટેજ પૂછીએ છીએ કે ફટવાના ચાલમાં કાંઈ સાઈ એવું તમને લાગતું હોય તો સમજાવો. બાકી મારી સગજણમાં તો એમાં એક પણ લાભ જણાતો નથી અને નુકસાન જુઓ તો ધણું છે. દશેશ યાપ છે, શરીરને દાની યાપ છે, વખત નિરપોગી જાય છે, રોંગ થીખાય છે, પર, બાર, છોકરાં ઈયાં એ બધાંની એટલો વખત અંબાળ સેવાતો નથી, અને દુઃખ ઉપર હાહમ દીધા બરેબર યાપ છે.

કંચન—અમારા જેવડાં ધણીને એમજ લાગે છે પણ કાઈની દ્વિમત ચાલતી નથી.

દબુકાકી—આ તમે પૂછો છો ને સમ જાઓ છો ત્યારે જવાબ દઉં કે એમાં ફાયદો છે એમતો મારાથી કેમ કહેવાય, પણ એજ કે જે બધાંએ કરે છે તે શું ગાંડાં હશે? આ પછે તો એટલું મગજએ કે જંચ કહે તે પરમેશ્વર, જવાદે બા એ તમારાં હાલેલાંનો પાર નહિં આવે. (નાચ છે.)

કંચન—હો જતાં એ, હુંતો છેક મોટી જઈશ કે જરા વારમાં પાછાં આવાય. એમને તો પુષ્કળ રસ છે. ફટવાનો તે દોડવા દે.

લીલાવતી—આજતો તું મારે કહ્યું માનીને ના જઈશ. મને લાગે છે કે જે બાબત નકામી છે, જેમાં કાંઈ ફાયદો નથી અને ઉલટી દાની છે તેવી બાબતની નિર્યંકતા વિષે ખાતરી હોવા છતાં આપણે એ ઊડી નથી ચકતાં એ કેવી મનની નબળાઈ કહેવાય? પુરો-માંતો સોએસો જણ ફટવાના ચાલની વિરુદ્ધ છે. બેરોએમાં પણ કેટલાંક જે સમજી છે તે એ નકામું છે એમ જાણે છે તો હવે આપણે બેરોએજ એ રિવાજ કાઢવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આપણેજ તે બધ કરવો જોઈએ. પુરોતો આપણને ના કહે પણ આપણે તેમનું કહ્યું માનીએ તહીં ત્યારે તેઓ શું કરે? આપણે હાપણ તો કરીએ કે ધણીના કલા વિરુદ્ધ ડાહ્ય કેમ બરાબ પણ જ્યાં આપણા રિવાજ આવે ત્યાં આપણે વાધ ને તે બિચારો બકરી.

કંચન—લીલા તારી વાત મને ઠીક લાગે છે. ફૂટવાનું એ આપણે 'છે અને' બંધ કરીએ તોપણ આપણે જ કરી શકીએ. કેટલેક ઠેકાણે હવે ધરડું મરી જાય ત્યારે ફૂટતાં નથી.

લીલાવતી—જેટલું ન ફૂટવાનું ચાપ તેટલો એમાં લાભ, બાકી એમ કરવામાં તો એવું જણાય છે કે ધરડાંનું દુઃખ જોણું માટે ફૂટવાની જરૂર નહીં અને જીવાનનું મરણ વધારે દારી માટે ફૂટવા લાપકાં પણ એ વિચાર જૂલ બરેલો છે. ધારસ સરખા ફૂટવા ન ફૂટવા જેડે મનની સ્વાભાવિક લાગણીને કાંઈ સંબંધ નથી. માણસ મરી જાય ત્યારે દરેક જણને તેના સ્વાર્થ, સંબંધ અને માયા પ્રમાણે દુઃખ થયા વગર રહેજ નહીં એ ઈશ્વરી નિયમ છે. હ્યો ચાલો ધરમાં આવો. પેલું કોણ આવે છે? તમારા બનેલી જેવું લાગે છે. આવ્યાં છો ત્યારે આપણે સહુ સાથે ચલા પીએ, પછી ઘેર જાએ.

સમયતરંગ.

પાટણમાં મળેલી જૈન કોન્ફરન્સ—મયા ફેબ્રુઆરી માસના અંતમાં પાટણ શહેરમાં મળેલી ચોથી જૈન કોન્ફરન્સમાં સ્ત્રીવર્ગ સાથે સંબંધ ધરાવતા નીચે પ્રમાણેના વિચારો તથા દરાવો પ્રકટ થયા હતા.

આવકાર દેનારી કમીટીના પ્રમુખ મી. પુનમચંદ કરમચંદ કોઠાવાળાએ પોતાના બાપણમાં જણાવ્યું હતું કે:—“બંધુઓ, આપણાં બાળકોને કેળવણી ત્રીકેળવણી. આપણી તરફથી જ મળવી જોઈએ, અને તેમજ ઉત્તમ કેળવણી મળી શકે તેટલા સારા ત્રીકેળવણીના ખાસ જરૂર છે. ઇતિહાસ ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે જે સમયે સ્ત્રીઓ શુદ્ધ કેળવણી પામે છે તે જ સમય તે દેશનો જહોજલાલીનો હોય છે.....પાટણના પૂર્ણ બાગ્યોદયના સમયમાં પણ સ્ત્રીઓ ધાર્મિક, વ્યવહારિક તથા નૈતિક કેળવણી લેતી તેનો એકજ દાખલો હું આપું છું. જે વખતે અજીતદેવ સુરીએ ધર્મવિવાહ કરી વિજય મેળવ્યો હતો, તે વખતે સભામાં મધ્યસ્થ તરીકે સિદ્ધરાજ મહારાજનાં માતૃશ્રી મીનજીવેલી બીરાજ્યાં હતાં. તેમણે રાજ્ય ચલાવવામાં પણ નિપુણતા જણાવી હતી. આવી જ કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓના દાખલા તે વખતના ઇતિહાસમાંથી ધણા મળી આવશે. તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે જેમ એક હાથે તાળી પડે નહીં, તેમ દેશની આબાદાની એકલા પુરુષોથી ચર્ચ શકે નહિ.”.....

કોન્ફરન્સના પ્રમુખ શેઠ વીરચંદ દીપચંદ સી. આઈ. ઈ. એ પોતાના બાપણમાં આ

* કોઈપણ ન્યાત, જાત અથવા વર્ગના સામાન્ય હિત સંબંધી વિચાર કરવા માટે તે ન્યાત જાત અથવા વર્ગના ગામેગામ વસતા લોકોએ પોતપોતાના ગામમાંથી પસંદ કરી મોકલેલા સદસ્યોના મળેલું મંડળ તેને કોન્ફરન્સ કહે છે.

વિશે જણાવ્યું હતું કે:—કોઈપણ પ્રજાના ખરા ઉદયનો આધાર તેની ઉદરતી પ્રજાને સુધારવા ઉપર રહે છે, અને તે ઉદરતી પ્રજાના અવિશ્વનું સ્વરૂપ તેને ઉછેરનાર માતાના હાથમાં રહેલું હોય છે. માતા પોતાના બાળક ઉપર શાંતચિત્તિ, નિરપ્રહતા, પ્રેમાળપણું, વાતસલ્યભાવ વગેરે ઉમદા ગુણોની છાપ પાડી શકે છે; અને અવિશ્વના ઉત્તમ વર્તનના મૂળતત્વોનું આરોપણ પણ માતાથી જ થાય છે. નાની વયમાં પડેલી 'છાપ છ'ટગીનો' ભાગ બની રહે છે, અને જો કેળવણી પામેલી માતા હોય તો તેની પ્રજામાં ઉચ્ચ ગુણો સ્વાભાવિક રીતે જ આવી જાય છે. જે લાભ આપણે લાખો રૂપીયા ખર્ચીને શિક્ષકોના હાથથી આપી શકવાના નથી તેવા અનેક લાભો સંસ્કારી માતા પોતાના બાળકને શરૂઆતથી જ આપી શકે છે, એ નિર્વિવાદ છે. આપણાં શાસ્ત્રોનું અવલોકન કરીશું તો પ્રથમથી જ ક્રીડાવણીની જરૂરીયાત સ્વીકારાયેલી માલમ પડશે...અન્ધુઓ, એક ઈંગ્રેજ વિદ્વાન તો એટલે સુધી કહે છે કે 'એક બાળતની ખાતરી રાખજો કે સાંસુધી આર્યાવર્તની સન્નારીઓ વધારે બહોળા, વધારે સ્વતંત્ર, અને વધારે સંપૂર્ણ છ'ટગી ભોગવતી થશે નહીં સાંસુધી ભારતવર્ષની મહત્તા પછી પ્રાપ્ત થશે નહીં. કારણ કે ભારતવર્ષના અવિશ્વની ઉન્નતિનો મ્હોટો આધાર તેની સ્ત્રીઓ ઉપરજ છે. પત્ની જ પોતાના પતિને કાં તો ઉન્નતિની પ્રેરણા કરે છે, કે અધોગતિમાં દાખી રાખે છે. માતાજી બાલકના અવિશ્વને કાં તો સુધારે છે કે ખગડે છે.' આ પ્રભાણે હોવાથી આપણો મુખ્ય પ્રયાસ સ્ત્રીઓને કેળવવાનો હોઈ શકે અને હોવો જોઈએ. આ કેળવણી આપીને સ્ત્રીઓને ગ્રેન્ડુએટ બનાવવાનો આપણો હેતુ નથી; પરંતુ તે સંસ્કારી બાળા, સુશીલ પુત્રી, માયાળુ કુટુંબવત્સલ વૃદ્ધા, શુદ્ધચરિત્રમાં કુશળ ગૃહિણી, બાળકોને ઉત્તમ સંસ્કારી બનાવનારી, અને પોતાના સ્વામીને સલાહ આપવા યોગ્ય બને, તેવી જાતની કેળવણી આપવાની આપણે જરૂર છે. તેઓ શુદ્ધસંસાર ખરાખર ચલાવી પુરોનો ભોજાશ્વ નહોં થઈ પડતાં મદદગાર બને તેવી થવી જોઈએ, અને આપણી કેળવણી મુખ્યત્વે કરીને આ ધોરણ ઉપર જ હોવી જોઈએ. આપણા શુદ્ધસંસાર ઉપયોગી થાય તેવું તમામ જાતનું વ્યવહારિક જ્ઞાન—જેમકે શીવજી, ભરત, ગુંથજી, ગણિત, વાંચન લેખન ખરાખર આવડે તેવું અપાતું જોઈએ. તેમજ આરોગ્યતા, સ્વચ્છતા, સુખડતા, વગેરે વિષયોમાં પણ તેમને પુરતું જ્ઞાન મળવું જોઈએ...શુદ્ધરચો, પુરો કરતાં સ્ત્રીઓમાં દડતાનો ગુણ વિશેષ જોવામાં આવે છે. તેઓના મન ઉપર હસેલી વાતો કહાડી નાંખવા ધણાં વખતનો ભોગ આપવો પડે છે. વળી તેમની ખરી કે ખોટી શ્રદ્ધા પુરો કરતાં અતિશય હોય છે, તેથી તેમને વ્યવહારિક જ્ઞાનની સાથે જ ધાર્મિક જ્ઞાન પણ અપાતું જોઈએ; તેમજ આપણા કેટલાક રીવાજોને દાનિકાર પણ સમજાવવાં જોઈએ. જે દુષ્ટ રીવાજો માટે આપણે પોકાર કરીએ છીએ અને જોને નિર્મૂળ કરવા મથીએ છીએ તેઓ માહેનો એકપણ એવો નથી કે સ્ત્રીના હિત સાથે સીધી અથવા આડકતરી રીતે સંબંધ ધરાવતો ન હોય. સારે તે રીવાજોને જરૂરમુજાથી કાઢવા માટે આપણે બધા બેગા થઈને વર્ષોના વર્ષો સુધી મોટાં અને લાંબાં બાપણો આપી ઠરાવ કરીશું તો પણ તેની જડ નીકળવાની નથી. પરંતુ તેના ગુણદોષોનું જ્ઞાન આપણા ઓવર્ગને પોતાની જાતે થઈ શકે તેવી સ્થિતિમાં આપણે મુકીશું ત્યારેજ આ રીવાજો તદ્દન નીકળે એમ સંભવિત છે. તે રીવાજોની અધમતા, દુષ્ટતા, અને તેવાજી બીજા દોષો સ્ત્રીઓ પોતાની મેળે જોઈ

ચક્રશે, ત્યારેજ તેઓ દિમતથી તેમની સામે યશે, અને આપણને કાંઈ પણ વધારે મહે-
નત આપ્યા શિવાય તેઓ જાતેજ તેવા રીવાજો બંધ કરશે. ત્યારે આ રીવાજો બંધ
યશે અને સ્ત્રી સુશીલ બાપા તરીકે સિદ્ધ થશે ત્યારે આપણો સંસાર આપોઆપ મુધરી
જશે, અને આપણે જે હેતુથી આ મોટા ખર્ચો કરીએ છીએ અને દૂરના દેશોથી એકદમ
મળીએ છીએ તે હેતુઓ આપોઆપ ખર-આવશે... ગૃહસ્થો, કેળવણીનો વિષય બહુ
મહત્વનો છે. પુત્ર અને પુત્રીના બવિધ્યનો આધાર તેને અપાયેલી કેળવણી ઉપર રહેલો
છે, તેથી તેને કંઈ લાઇન ઉપર ચુંકવાનું છે તેનો પ્રથમથી વિચાર કરીને જ કેળવણીની
ચર્યાચાર કરવી... પુત્રીઓ કેળવણી લઈ તેમને માટે બંધાયેલી સારી આરાઓ પ્રમાણે
ધૈર્યવાન, શાંત, નીતિમાન અને વિવેકી અને તેમજ તેમની સાત્ત્વિકતા વધે તેવા ધોરણની
કેળવણી ઉપર જ લક્ષ આપો... સ્ત્રીકેળવણી માટે સતીઓનાં ચરિત્રો, ધર્મનાં ઉદાહરણો,
અને મહાન બાવનાઓવાળાં પુસ્તકો આપણાંમાનાં વિદ્વાન બાપુઓની એક કમીટીએ બેઠા
થઈ તૈયાર કરવાં જોઈએ, અને જે જે પાઠશાળાઓ, કન્યાશાળાઓ અને સ્કુલો આપણી
દેખરેખ નીચે ચાલતી હોય તેમાં ફરજિયાત લાખલ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.”.....

ત્યારબાદ કોન્ફરન્સનું કામ આગળ ચાલતાં ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક કેળવણી વધારવા
બાબત મુકામેલા દસાવને ટેકો આપતાં મી. સાંકળચંદ નારણજી બી. એ. એલ. એલ. બી.
એ સ્ત્રીકેળવણી ઉપર ધણું સાફ વિવેચન કર્યું હતું. સ્ત્રીઓ માત્ર ધરતું કામદાર કરનારી
હોવાથી-તેમને કમાવા જવાનું ન હોવાથી-તેમને કેળવણીની કાંઈ જરૂર નથી એવી
દલીલ આપનારને જવાબ આપતાં તેમણે કહ્યું હતું કે “અરે સાહેબો, સ્ત્રીઓ દોર નથી,
પણ મનુષ્ય છે, પુરોનો માતા છે, તમારી અર્ધાંગના છે, તમારી પૂર્ણાંગના છે; તમારો
આ સંસારમાં, સંપત્તિ આપત્તિમાં, મુખ દુઃખમાં, સોખતી છે, જોડીયો છે. સંસાર રૂપી
ગાડીના બે ચક્કોમાં એક પુરૂષ છે અને એક સ્ત્રી છે... બાઈસાહેબ બારીસ્ટર થયા, ઈ-
જનેર થયા અને બાઈસાહેબ ગદ્યાન, અણુસમજુ, બેઠેમી હોય તો ધરસંસાર કેવો ખરાબ
ચાલે છે તેનો એકદમ ખ્યાલ થવો બહુ મુશ્કેલ નથી... કેળવણીની કિંમત કેવળ પૈસામાં
કરવી એ મૂર્ખાઈ છે. તાલ્લિક દૃષ્ટિએ જોતાં કેળવણીથી મનને જે આનંદ મળે તથા મુખ
મળે છે તે અમૂલ્ય છે... પુરૂષોના કરતાં સ્ત્રીઓના હાથમાં એક મહત્વનું કાર્ય છે જેથી
તેઓની કેળવણીની ખાસ જરૂર છે. બાળકો ઉછેરવાનું કામ સ્ત્રીઓના હાથમાં છે. જે બાળકો
પુરૂષો થવાના છે. જે બાળકો સહેરના અને દેશના અગ્રેસરો થવાના છે, જે બાળકો પર
દેશની સમૃદ્ધિનો તથા ધર્મની ઉન્નતિનો આધાર છે, તે બાળકોને તમે જે અજ્ઞાન, અ-
ણુસમજુ, અદેખી, કુસંપી, અને આપમતલજી માતાઓના હાથમાં મુકશો તો તમારા
બાળકો, તમારા અગ્રેસરો પણ તેવાજ થશે. એક મંચકાર કહે છે કે—તમારો દીકરો
શુભામના હાથમાં ઉછેરવા આપો, અને પરિણામે તમે એક શુભામના બે શુભામ બનાવશો.”
પોતાની માતા તરફથી મળેલા શિક્ષણને લીધે યદ્ય અપેલા મહાન પુરૂષોનાં ઇતિહાસમાંથી
કેટલાંક દર્શાવે આપી તથા જૈનધર્મ પણ આ અનેક વિદુષી સ્ત્રીઓનાં જીવનો વ-
ર્ણવી સ્ત્રીકેળવણી માટે આજ્ઞા આપે છે એમ સ્પષ્ટ સમજાવી આ જ બાબતોમાં
એક બીજી વિશ્લેષણ દલીલનો જવાબ આપ્યો કે “બીજી દલીલ એવી આવે છે કે કેળવ-
ણીથી સ્ત્રીઓ સ્વચ્છંદી અવિવેકી બને છે, અને આનીતિને રસ્તે ચડે છે. આ દલીલ

તદન પોષણ છે. બીન કેળવણી સ્ત્રીઓ પણ શું સ્વચ્છંદી નથી હોતી? તેમાં કેળવણી
 મા જ્ઞાનનો દોષ નથી, પાત્રનો દોષ છે. કોક 'બણેલી-અધર્મી-સ્વચ્છંદી' યદ્ય એટલે
 ખરી રીતે કેળવણી કહેવાય નહીં તેવી- સ્ત્રીઓ ખરાબ નીવડી તે ઉપરથી દરેક સ્ત્રીને
 કેળવણીથી બેનશીબ રાખવી એ આપણી નીચતા, સ્વાર્થતા, હુઆર્થ છે." સ્ત્રીકેળવણી
 કેવી હોવી જોઈએ તે વિષે બોલતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે "સ્ત્રીઓને કેળવણી કેવા
 પ્રકારની આપવી તે સલાહ ધણેજ અગત્યનો છે. તેઓને બારીસ્ટર કે એમ. એ. થવાની
 કંઈ જરૂર નથી. કોલેજમાં જઈ માયાદાસ કરવાની જરૂર નથી. તેમને ગૃહિણી બનવા
 સાચક કેળવણીની જરૂર છે. તેઓની કેળવણીમાં ધાર્મિક કેળવણીને પ્રાધાન્ય આપવું કે
 જ્યાં તેઓની નીતિ શ્રેષ્ઠ અને સંગીન થાય, તથા મન મ્હોડું અને ઉદાર બને, અને
 પોતાનાં બાળકોને નીતિના ઉચ્ચ નિયમો સમજાવી શકે. વ્યવહારિક કેળવણીમાં વાંચન
 લેખન હિસાબ વજેરના સામાન્ય જ્ઞાન ઉપરાંત શીવવા બરવા ગ્રંથવાનું તથા બાળકો
 ઉછેરવા તથા ઘર ચલાવવા સંબંધી કેળવણી આપવી જોઈએ. અને તે હેતુ પાર પાડવા
 માટે દરેક મોટા શહેરમાં આપણી દેખરેખ નીચે જૈન કન્યાશાળાઓ સ્થાપવી અને તેમાં
 આવા ધોરણ ઉપર ધાર્મિક તથા વ્યવહારિક કેળવણી આપવી."

સાંસારિક હાનિકારક રીવાજો. આ કોન્ફરન્સે તેરમો ઠરાવ નીચેના હાનિકારક
 રીવાજો દૂર કરવા ક્યો હતા:—

(૧) બાળલમ, (૨) જલ્લિવાહ, (૩) કન્યાવિક્રય, (૪) અનેક સ્ત્રી સાથે લમ, (૫)
 મૃત્યુ પાછળ જમણ, (૬) મૃત્યુ પાછળ શોકદિવા, રડવા કુટવા તથા શોકા પાળવાનો રીવાજ.

* * * * *

ઘોરબીમાં મળેલી સ્થાનકવાસી જૈન કોન્ફરન્સ.—ગયા ફેબ્રુઆરી માસના
 અંતમાં એક બીજી જૈનોના અમુક વર્ગની કોન્ફરન્સ ઘોરબીમાં મળી હતી તેમાં સ્ત્રીવર્ગ
 સાથે સંબંધ ધરાવતા નીચે પ્રમાણે વિચારો તથા ઠરાવો થયા હતા:—

આરંભમાં પ્રમુખ અજમેરવાળા રાયચૌહ આંદમલજીએ પોતાના બાપણમાં ઠેકઠેકાણે
 જૈન કન્યાશાળાઓ સ્થાપવાની બલામણુ કર્યા પછી આગળ
 સાંસારિક હાનિકારક વધતાં કેટલા દુષ્ટ સાંસારિક રીવાજો દૂર કરવા અસરકારક
 રીવાજો. રાજ્યમાં સલાહ આપી હતી. બાળલમથી થતા નીચે પ્રમા.

ણેના મુખ્ય પાંચ ગેરલાભ તેમણે જણાવ્યા હતા. (૧)
 બાળક વરકન્યા વિવાહનો આનંદ સમજતાં નથી. (૨) શારીરિક અવસ્થા પાકી
 થયા વિના સંસારના વ્યવહારમાં પડવાથી બળેના શરીરનું પરાક્રમ ધટી જાય
 છે, જેથી પાછલી અવસ્થામાં કમજોરીને લીધે અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. (૩)
 તેથી સંતાન દુર્બળ થાય છે, અને તે દુર્બળતા તેમને જીંદગી સુધી કલદાયક રહે
 છે. (૪) બાળવિવાહથી વિદ્યા અને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ યદ્ય શક્ય નથી. (૫) કલ્યાય વિષમ કા-
 ળથી બાલ્યાવસ્થામાં વરતું મૃત્યુ થાય તો તે ઉત્તમ કુલની કન્યાને સાં સાં દુઃખ ભોગવવાં
 પડે છે તે તેજ જણે છે. કન્યાવિક્રયના દુષ્ટ રીવાજથી નિર્દય માબાપોને હાથે નિરપરાધી
 કન્યાને ખમતું પડતું દુઃખ અસરકારક રીતે જણાવ્યું હતું; તેમજ વૃદ્ધ પુરુષોના વિવાહ,

અનેક સ્ત્રી સાથે લગ્ન રોધુ કુટલુ, તથા કુટલુમાં ગાવાં, ઈં નિર્લજ રીવાજો નિ
 રીવાજો સર્વને વિનંતિ કરી હતી...ત્યાર પછી કોન્દરન્સમાં પણ આ સર્વ હાનિકારક
 રીવાજો જૈન કોમમાંથી કાઢી નાંખવાના હરાવો પસાર થયા હતા. એટલું જ નહીં પણ
 હાજર થયેલાંમાંથી ઘણાક જૈનોએ કન્યાવિક્રય નહીં કરવા ઉપાશ્રયમાં લીધી હતી.

* * * * *

જૈન મહિલાપરિપદ—પાટણ શહેરમાં ચોથી જૈન કોન્દરન્સનું કામ પુરું થયા
 પછી ત્યાં આશરે ૧૨૦૦ જૈન સત્તારીઓનો એક મહોરો સમારંભ મળ્યો હતો. તેમાં
 જૈનોની ઉત્તિ કરવામાં અગ્રેસર ગણાતા મી. પુનમચંદ દલાનાં માતૃધી બાધ રાજકુંવર
 બાધને પ્રમુખસ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું. તેમણે જૈનસ્ત્રીઓમાં ભરાઈ પેટેલા સાંસારિક
 હાનિકારક રીવાજોના વહેમ દૂર કરવા વિનંતિ કરી હતી. તેમાં બાપણા થતાં જે ત્રણ
 સત્તારીઓએ ૨૬૫ કુટવાના કુટલુના વગેરેના રીવાજોના સંબંધમાં આજોએ બાધા
 લેવી જોઈએ એમ સચના કરવાથી કેટલીક સ્ત્રીઓ ત્યાં જ તત્પર થઈ ગઈ હતી, અને
 ગેલેરીમાં બેઠેલા સુતી મહારાજોની સમક્ષ તેમણે તેવી બાધા લીધી પણ હતી. ત્યાર પછી
 આ જૈન મહિલાપરિપદનું પ્રમુખ સેક્રેટરી વગેરે અધીકારીઓ નીમી બંધારણ બાંધવાના
 તથા હવે પછી જૈન કોન્દરન્સ જ્યાં મળે ત્યાં આ પરિપદ પણ મેળવવાના તથા ખીજ
 કેટલાક હરાવો કરી આ સમારંભ વિસર્જન થયો હતો.

સ્વીકાર.

નીચેના પુસ્તકો, માસિકો, અને પત્રો અમે ઉપકાર સાથે સ્વીકાર કરીએ
 છીએ. અને બનતી અનુકૂળતાએ અવલોકન કરીશું. પુસ્તક-શંકર ચરિત્ર, સુન્દર
 સુબોધ ગીતસંગ્રહ, શ્રી સત્યનારાયણ કથા અને સ્તવન, વ્યાયામ કળા શાસ્ત્ર,
 પરણીને સાસરે જતી પુત્રીને માની શીખામણ, સંસારયાત્રા, વસન્તોત્સવ, વિ
 લાસીકા, જૈન બોર્ડીંગનો રિપોર્ટ,

માસિકો—આત્માનંદ પ્રકાશ, પ્રેમ, જૈનોદય,

પાશ્વિક—શુજરાત,

સપ્તાહિક—અરજદાર.

સુન્દર સુબોધ

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु.
(પ્રસન્ન દેવતા રહે, ત્યાં પામે સન્માન સુખરી.)

સર્વોગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક.

પુસ્તક. ૩

અંક ૯

પ્રભાસ,
બન્ધુસમાજ.

{ ઈ. સ. ૧૯૦૬: મે,
વિ.સં. ૧૯૬૨: વૈશાખ.

વિષયમૂલ્યન.

વિષયવિભાગ.

લેખક.

૪૪

જ્ઞાનસુગન્ધ

રા. લલિત.

૧૯૩

કાર્યકુંજ

રા. મુખન્યુ.

૧૯૪

પતિપરાયણી

વિદ્યાકળા

હોજરીનું ભાષણ

દા. હરિપ્રસાદ મજરાય.

૧૯૬

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

રા. સા. મો. વહરામની. બી. એ.

૨૦૨

સ્ત્રીઓની આરોગ્યતા (સ્ત્રીલેખ) K. G.

૨૦૪

વાર્તાલહરી

નૂતન સ્ત્રી અથવા શોકયની ખ્દીક રા. મુખન્યુ.

૨૦૮

સંમયતરંગ.

૨૧૨

"વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ સુદાંત.

લેવાજમની પહેાંચ.

૧૩૭ (નં. ૩૬૦) રા. પુરુષોત્તમ ગોવિંદદાસ	(વ. ૨-૩) હડાણું	૨-૮-૦
૧૩૮ (નં. ૩૪૮) રા. ધનજી ખેતસી	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૩૯ (નં. ૩૫૬) રા. રંગીલદાસ નરભેરામ	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૪૦ (નં. ૩૦૩) રા. માર્તંડરાય રતનલાલ	(વ. ૨-૩) કાલોલ	૨-૮-૦
૧૪૧ (નં. ૨૬૦) રા. નટવરલાલ ત્રંબકલાલ	(વ. ૩) વિરમગામ	૧-૪-૦
૧૪૨ (નં. ૧૫૪) રા. રતનલાલ ત્રંબકલાલ	(વ. ૩) અમદાવાદ	૧-૪-૦
૧૪૩ (નં. ૯૬) રા. પોપટલાલ ઝવેરીલાલ	(વ. ૩) નડીવાદ	૧-૪-૦
૧૪૪ (નં. ૧૦૦) રા. માનસંકર કીશોરદાસ	(વ. ૨-૩) રાજકેટ	૨-૮-૦
૧૪૫ (નં. ૩૯૧) રા. કર્ણુલાલ નટવરલાલ	(વ. ૩) ખારાધેડા	૧-૪-૦
૧૪૬ (નં. ૭૪) રા. વિષ્ણુલાલ નટવરલાલ	(વ. ૩) જુનાગઢ	૧-૪-૦
૧૪૭ (નં. ૫૫૩) રા. લાલદાસ નાનાભાઈ	(વ. ૩) ચિંચણુ	૧-૪-૦
૧૪૮ (નં. ૫૫૪) મિસ. કમળાબાઈ	(વ. ૩) ચિંચણુ	૧-૪-૦
૧૪૯ (નં. ૫૫૫) મીસીસ ગોદાવરીબાઈ	(વ. ૩) ચિંચણુ	૧-૪-૦
૧૫૦ (નં. ૨૭૪) સૌ. મનવંતમા	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૫૧ (નં. ૮૭) સૌ. દિવાળીબા	(વ. ૩) વડોદરા	૧-૪-૦
૧૫૨ (નં. ૨૫૦) રા. મણીલાલ ડાહ્યાભાઈ નાણાવરી	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૫૩ (નં. ૬૩) બાઈ પરસન કુંવર	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૫૪ (નં. ૩૪૦) શેઠ મંહારામ બાળગોવિંદ	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૫૫ (નં. ૩૬) રતનભાઈ લાલજી વિરજી	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૫૬ (નં. ૯૫) ડોક્ટર મનતરાય મદનરાય	(વ. ૩) સુરત	૧-૪-૦
૧૫૭ (નં. ૪૩૦) રા. વામનરાય સોમનારાયણ	(વ. ૩) વડોદરા	૧-૪-૦
૧૫૮ (નં. ૨૬૭) રા. સારાભાઈ બ્હાલાભાઈ	(વ. ૩) વડોદરા	૧-૪-૦
૧૫૯ (નં. ૧૨૬) રા. ખેાળ મામદભાઈ ખાદુભાઈ	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૬૦ (નં. ૪૯) રા. ઠક્કર નારણજી હગરસી	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૬૧ (નં. ૩૪૭) રા. વૈદ્યરાજ નૃસિંહપ્રસાદ ગીરજાશંકર	(વ. ૩) અમરેલી	૧-૪-૦
૧૬૨ (નં. ૧૫૬) મીસીસ રતીલાલ નરોત્તમદાસ	(વ. ૩) અમરેલી	૧-૪-૦
૧૬૩ (નં. ૧૦૯) રા. સુરારજી નરોત્તમદાસ	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૬૪ (નં. ૨૯૫) રા. નરોત્તમદાસ બાજુજી	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૬૫ (નં. ૪૧૫) રા. રેવાશંકર જગજીવન	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૬૬ (નં. ૧૭૪) રા. જીવજીદાસ પ્રજુદાસ	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૬૭ (નં. ૧૬૧) ઇન્ડેન જયકુંવર માણેકમાઈ	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૬૮ (નં. ૨૨૭) રા. કરચનદાસ પિતાજીદાસ	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૬૯ (નં. ૫૫૬) રા. વિઠ્ઠલદાસ નારણદાસ	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૭૦ (નં. ૨૨૮) રા. લક્ષ્મીદાસ દેવચંદ દામાણી	(વ. ૩) મુંખાઈ	૧-૪-૦
૧૭૧ (નં. ૩૭૯) સૌ. કુંવરબાઈ	(વ. ૩) ધાટકુપર	૧-૪-૦

સુન્દરી સુવર્ણ

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ જોવાર્ધનરામભાઈના રાખડોમાં કહીએ તો
 “ઝીપો પડિત યાય, રસજ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વરેય યાય, સરીરે બલવતી, રોજહીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્જા ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખર્ચ કલ્યાણ કરવા
 “સત્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાલકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની
 “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિભક્તિપરાયણ ઘર્ષ પતિત્રુ જીવન ઉત્તમ કરે અને તેના આંતર
 વિલાસોની ઉમિયોમાં પોતાના દુઃસ્વતંત્ર જીવનની દૃષ્ટ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને
 અન્તે સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:—એક આર્ય સુન્દરીઓના
 જીવનની સફલતા છે. “ઝીપિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી...
 “ઝીની ઉત્તતિવિના દેશની ઉત્તતિ અશક્ય છે.”

પર્વ ૩ છંદ] ઈ. સ. ૧૯૦૬ એ—વૈશાખ વિ. સં. ૧૯૬૨. [અંક ૯ મો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

સિંતભરી સહચરિ નિરંતર કાર્ય-ધુરંધર વનશે,

અંતરનાં કેં હેત અનેરાં ઈર છલોછલ મરશે,

ત્યારે અમી ક્ષરશે; શાંતિમાં દુઃખઢાં શમશે.

સજાત જોડાં જાતમોગથી પરહિતમાં પરવરશે,

અડગ ધૈર્ય ને શૌર્યમર્ધાં સંતાન હિન્દમાં સરશે,

ત્યારે દેવો અવતરશે, વિરણ નરહોર તરવરશે.

પોતાનાં પ્રિય દેશીજનનાં દુઃખ પરસ્પર ધરશે,

જન્મભૂમિનાં મોઢાં માંદું મેઢાં હલશે મલશે,

ત્યારે પ્રમુંતા સંચરશે; સ્વર્ગસમ સુન્દર હિન્દ ધરશે.

હિન્દજનો અર્ણવ ધૂવવશે ને મ્હાંડ નચવશે,

ડગમગતા ઢુંગર ઢોલવશે, રંગારંગ રેલવશે;

પૃથ્વિ એક્ય-યશે; પૃથ્વી લક્ષ્મિ છીણ છીલશે.

લલિત (કામ્રાજીસ્મૃતિ)

કાવ્યકુંજ.

પતિપરાયણી.

(અનુષ્ટુપ.)

આનંદે આવીનેજીએહી, બાલા આરામ-આસને
વાર્તા વિવિધ ત્યાં આલી, પિતાને જનની સહે. ૧

આલપન્તા નભે જોયું, મુખ નિરૂતેજ તો થયું,
રહી વાર્તા અધૂરી ત્યાં, નવને જળ આવીયું. ૨

ખેદ, ને, સ્નેહની મૂર્તિ, વિચારોદ્ધિમાં પડી;
કરે યતન થવા શાન્ત માનનાંક વિશે રહડી. ૩

(સીતાના મહિનાનો રાગ.)

“ જાત ચન્દ્ર કરાચું તોજીબાન આજે મુજ ધર્મનું,
અને પ્રેમે કયું મિત્રકાયે, થઈ ઉપકૃત હું.
જવ કરતી આનંદે હું વાત, અદ્વિકા* આવી બીજી.
સ્નેહે યાન્તિ પ્રસારી ચિત્ત, કહે મુજને હસી. ૧

‘ સખિ કુમુદિનિ ! જો નજામાંજ કુમુદબન્ધુ* વિલસે,
યાને યાન્ત પૂછીને પ્રભ વ્હાલા મ્હારા કાન્તને. ’
દિસે વિદ્યુત સકિત દિવ્ય ખરે ત્હારા નામમાં,
જેથી કંઈ પડન્તા આઘાત યથો મૃદુ ચિત્તમાં. ૨

સ્નેહસરિતા હૃદયજૂભિમાંજ વેગે વહન્તી દિસે,
ચિત્ત વ્યસ્ત ચતાં જુલી બાન પામી હું સંમોહને;
ચળકન્ત અર્તિ રત્નો જેમ નિર્ઝર-નિર્મેળ વારીમાં,
ત્યમ હૃદયે રમન્ત કુમુદ કરે સ્નાન સ્નેહમાં. ૩

આપ્તું પ્રેમે હૃદયનું દાન કુમુદ ત્હે ઉત્સંજમાં,
યાય ચિત્ત આનંદિત મુંજ ક્ષણ એ સંભારતાં;
પણ વિયોગનું દુઃખ આઠ બાજે મમ દેહને,
સ્નેહબદ્ધ હું પ્રાણ આધાર યાજી યાન્ત અશ્રુએ. ” ૪

(સિખરિણી.)

“ વિલાસન્તો વહાલા ! તબહૃદયમાં અંદર રૂડો,
 છુપાતાં અંત્રેડું તે અવર જન દષ્ટિ ન પડતો;
 ભલે લોકો કેતાં પ્રિય સખી નબે અંદર તબો,
 તમથે ના ત્યાંગ્યો પ્રિય જન કહિ સ્નેહભર જો. ” ૧

“ સંખિ અંદરિકા હે ? તુને પતિ સહે માહરી દસા
 હલેખી કેળે તું પ્રિયકુમુદને શાન્ત કરવા. ”
 અહો વહાલા મ્હારા કુમુદિની ઝુરે છે તમ વિના
 હવે x x x x x x x x

(અનુષ્ટુપ)

ચિત્તમાં ધમતો શોક, પિતા ને જનની કને,
 પ્રેમપીડિત એ બાલા કાલી ના શકતી ખરે. ૧

લવન્તી નાથનું નામ, બાશુભીના કપોલ બે,
 સહસા બૂલીને બાન, પડી એ બંધસોચને. ૨

મુગ્ધાનો એન મુખેન્દુ હવાનાં વૃત્તિવાદળે,
 ખેદના, સ્નેહના બાવો, દુઃખતા રમતા દિગ્ધે. ૩

“ હે ! કુંમુદ તું મ્હારો. ” વદન્તી અબદી હરી,
 પડન્તાં જનની દષ્ટે, લજ્જાથી સ્તબ્ધ તે બની. ૪

સુખન્ધ.

વિદ્યાકળા.

હોજરીનું ભાષણ.

ભાષણ શરૂ થતા પહેલાં સમાના પ્રમુખે શ્રોતાજનોને હોજરીની ઓળખાણ કરાવતાં નીચેના શબ્દો કહ્યા હતા.

“ સન્નજનો,

જે બલીબાઈને આજે આપ સર્વે સાંભળવા અત્રે એકઠા મળ્યા છે તેઓને અત્યાર સુધી આપણે બધા જડવત્ લેખતા હતા. અને એવી જડવત્ ગણાતી વસ્તુ આજ ભાષણ કરવા ખડી થાય એ વીસમી સદીનો એક અદ્ભૂત અમતકારજ ગણાવો નેહએ. પરંતુ આ યુગના વિદ્વાનશાસ્ત્રના પ્રભાવે શું આપણને આશ્ચર્યચકિત નથી કરી મેલ્યા ! દોનોઆઈની જડ પેટીઓ ગાયન ગાય છે, ભાષણ કરે છે, વાતો કરે છે. પડદાઓ ઉપરનાં જડ ચિત્રો રૂથીઆ નાપાનની લઘાઈ કરી દેખાડે છે, દીલ્લી દરબારનો ભપકાબંધ દેખાવ બજવી બતાવે છે અને અનેક તરેહનાં છવતા માણસના જેવાં કાર્યો કરી બતાવે છે. આમ છે તો આજના ભાષણથી નવાઈ પામવાનું આપણને કંઈજ કારણ નથી.

આજના ભાષણકારને આપ સર્વે પેટના નામથી ઓળખો છો. પણ એમનું ખરું નામ હોજરી છે. સાવ્યા પછી ગળે ઉતારેલા ખોરાકને પોતાના કબજામાં લઈ એમાં પાચન-ક્રિયાના કેટલાક રસ ભેળવી રગડો કરીને તેઓ એ ખોરાકને આંતરડા તરફ મોકલે છે. અને આ રીતે આપણાં દિવ્ય શરીરનું પોષણ કરનારાં અવયવોમાં હોજરી પહેલા કર-જગનું અને ઘણુંજ અગત્યનું કાર્ય બજાવી આપણા ઉપર અહોનિશ મદદાન ઉપકાર કરી જાય છે. હોજરી પોતે અત્યારે પોતાની હકીકત કેહેવાને એટલાં આતુર જણાય છે કે આથી વધારે બોલવાની ગહને ઇચ્છા થતી નથી. માત્ર આટલુંજ કહીને ભાષણકારને એમનું ભાષણ શરૂ કરવાની વિનંતી કરે છે ને આશા રાખે છે કે આપ સર્વે એક ધ્યાનથી સાંભળશો. ”

હવે હોજરી બોલવા ઉઠી, અને ઘરઆંતમાં પ્રમુખનો તથા શ્રોતાજનોનો યોગ્ય શબ્દોમાં ઉપકાર માનીને તરતજ પોતાના વિષય ઉપર આવતાં બોલી કે:—

“ સદ્ગૃહસ્થો અને સન્નારીઓ,

જ્યારે એક વખત આપે મ્હને બોલવાનો પ્રસંગ કરી આપ્યો છે ત્યારે તો અમને બધી હોજરીઓને લઘારી તરફથી કેવી કેવી રીતે દુઃખી કરવામાં આવે છે તેજ બધી વાત સવિસ્તર કેહેવાની રજા લઉં છું. અમારામાંથી લગભગ અડધા ભાગને પેટ પુરતું ખાવાનું પેદા કરી શકાય એટલું એ કામ મળતું નથી. તો બાકીના અડધા ભાગને તેમનાથી પોહોત્તીએ ના વળાય એટલું બધું કામ મળે છે. આ રીતે અમારો લગભગ

આંખો વર્ગ જીંદગીની સરઆતથી તે તેના અન્ત સુધી અનેક તરફની પીડાઓ ભોગવે છે. તેમ છતાં જે અરધા ભાગ બની શકે તેના દરતાં એ ઓછું કામ મળવાથી હેરાન છે તેઓના સંબંધમાં આ સ્થળે વિશેષ વિવેચન કરવું એ મહેને બરાબર લાગતું નથી; કારણ કે એમાં એ હોનરીઓના માંલીકોનાં ઝાંઝો દોષ નથી પરંતુ ધણે ભાગે એ દોષ તેમના નશીબનો હોય છે. વળી એ કંઈક દરજ્જે બૂખમરો વેદનારી અમારી બેનો બીજા અનેક જાતની જે પીડાઓ અમારે ભોગવવી પડે છે તેમાંથી પણ મુક્ત હોવાથી એક રીતે કંઈક આરામ પણ ભોગવી શકે છે.

પરંતુ અમારે આખી મનુષ્ય જાત રહામે જે મોટી ફરીઆદ છે તે અતીશય કામ બોળાથી અમે કચડી મરીએ છીએ એ સંબંધમાં છે. કારણ કે આ દુઃખ અમને જાણી નેહને દેવામાં આવે છે, અને એ અટકાવવાનો ઈલાજ પણ અમારા માલીકોના હાથમાં હોવા છતાં તેઓ એ સંબંધમાં કંઈ પણ કરતા નથી. વળી અજાણી જેવું એ છે કે વધારે ખાધને અમને જે જે દુઃખ તેઓ આપે છે, અને પરિણામે ન્યારે એ દુઃખનું ફળ અમને ભોગવવું પડે છે સારે એ બૂલ પોતાની જ છે એ સાદી વાત પોતે કબુલ સુદ્ધાં કરતા નથી; એટલું જ નહીં પણ જયાવમાં એવાં એવાં મ્હાનો પોતાની હુશીઆરીથી ગોઠવી કહાડે છે કે તે સાંભળીને પણ બે ધડી દીંગ યઈ જવાય.

એક મહારા ઓળખીતા સદૃશદર્શ છે. તેઓ સાહેબ ન્યારે ન્યારે શતિભોજન હોય છે સારે મિથાજ ખુબ અડાવે છે, અને એના અતીશય ભારથી તરફડવા માટે છે સારે 'કદી શી દેજતદાર બની હતી! એ પીધી અને તે કપર હંડુ પાણી આપ્યું તેનો એક પાત્રો પીધો તેથી આ બધું થયું' એવું કહે છે; કોઈવાર 'રણાણાએ મહેને બહુ આમદ કરીને નાને ના કેહેતો રહ્યો ને લાડુ નાખ્યો; વળી 'સાળુ બટાકાનું શાક બહુ ખવાઈ ગયું; જરીનાં બજાયાં, ને ગરમાગરમ પીરસાયાં એટલે સુમાર જ ના રહ્યો.' એવાં એવાં હજારો વાણો એઓ સાહેબને મોડે સાંભળવામાં આવ્યાં છે. એમને હું પુછું કે 'એ સ્વાદીષ્ટ કદી' જરા ઓછી પીધી હોત, ને પાણી જરા રહીને ઠંડુ હોત તો ના ચાલત ? એને તો ત્હમે નાને ના કેહેતા રહ્યા પણ બહુ આમદ કરીને લાડુ નાખ્યો, પ-અણુ આંગળી વતી કોળીયા ફરી મોંમાં નાખી, ચાવી ને ગળે ઉતારનાર તો આપજ કની ?

'સાળુ બટાકાનું શાક !' શાકને શું કામ ગાળ દો છો ? આપની લાલચુડી જીમને જ દોને ! 'બજાયા' ગરમાગરમ પીરસાયાં એટલે સુમાર જ ના રહ્યો !' તો મેહેરબાન સાહેબ ! પીરસનારે બિચારાએ પીરસ્યાં એમાં એનો વાંક ? સુમાર રાખીને જરા મોંમાં ઓપાં કર્યું હોત. તો બાંણામાંથી ફૂદીને તો તે મ્હોંમાં ના પેસી જત ?

હુંકામાં વાત એટલી જ છે કે આખી મનુષ્ય જાત એક આહારની બાળતમાં જેટલી બેદરદાર બનીને મોઢમાં અન્ધ થયેલી છે તેટલી બીજા કદામાં હોય એમ લાગતું નથી.

મહારા જાણવામાં એવા કેટલાએ દાખલા છે કે જેઓ અકરાંતીઆવેશથી મરવા જેવા માંદા પડેલા છતાં તેમના સમજવામાં ખરેખાર એમ જ હોય છે કે પુર પેટ ભરીને ખાધું નહીં તેથી આ રોગ થયેલો. અને એમ-ધારીને એમનો એ રોગ મટાડવા

માટે પાછું ખાવા માંડેલું, તે એટલે સુધી કે એમનો એ રાગ મટવાને બદલે એટલો વધ્યો કે છેવટે તેઓની છેદ જ નિર્માલ્ય સ્થિતિ થઈ પડી.

પ્રભુએ જ્યારે શરીર બનાવ્યાં, સારે અમારી અને મનુષ્યોની વચમાં હાલમાં છે તેનાં કરતાં કંઈ વધારે સારો સંબંધ કરી આપ્યો હોત તો બહુ સારૂ થાત. કારણ કે એમની અમારા સંબંધી આવી આવી અગાનતાથી અમને ઘણી જ મ્હીડ મરે છે. તમે લોકો હજી સુધી ખાવા પીવાની બાબતમાં કેવા કેવા નિયમ પાળવાની જરૂર છે તે સંબંધમાં કંઈ જ જાણતાં નથી. ના ખાવાનું ખાવછો, ખાવાનું ખાતાં નથી અને તેમાંએ કાઈકાઈ વખત તો અમારી તરફ એવો એવો ખોરાક ધકેલોછો કે જે આવતાની સાથે જ જલ્દી વિકાળ લાગે છે. અથવા પાછળ તે એટલો એટલો અડચણ કર્તા થઈ પડે છે કે પ્રભુ તોખા ! અમારા સાબ માંદાની પશુ ત્હમને દરકાર નથી. સાગ સાગ હોયએ સારે પશુ પરાણે પચાવી શકાય એવા ખોરાકને ત્હમે અમારી અશક્ત હાલતમાં પશુ મોકલ્યો કરો છો. આવી વખતે તો ત્હમારે દલકા કે નરમ ખોરાક મોકલવો ઘટે, તેને બદલે આ તો મિથાન કે મગાલાદાર ખોરાક મોકલીને અમને નાહક થકવી ને બાળી મૂકો છો.

અમે જ્યારે બળવાન કે તન્દુરસ્તીની હાલતમાં હોઈએ છીએ સારે પશુ ધણીવાર તો ત્હમારા મોકલેલા ખોરાકની વ્યવસ્થા કરવા માટે અમારે એટલી બધી દોડધામ અને ગરબગટ થઈ જાય છે કે તેનો તો ત્હમને ખ્યાલ સરખોએ નહીં હોય ! કાઠિવાર ત્હમે હુણહુણ એવી રીતે ખાવછો કે ઈશ્વરે દાંત આપ્યા છતાં ત્હમે એમનો પશુ પુરા જીપ-યોગ કરતાં નથી ! આવે પ્રસંગે અમારી હાલત કેવી દયાપાત્ર થઈ પડતી હશે તેનો કાઈ વખતે ત્હમને વિચાર સરખોએ આવે છે ?

અરધા ચાવેલા અને અરધા આખા, એવા ખોરાકને અમે શું કરીએ ? અમને દાંત હોત તો એટલું અમે ચાવી લેત. પશુ એમ નહીં હોવાથી એવા ખોરાકને ઝોગાળવામાં અમારા બધા રસ ઝરાવી દેવા પડે છે, અને અમારાથી બને છે એટલેએટલું જોર કરીને એ ખોરાકના ઉપર દયાણુ ચલાવીએ છીએ. છતાં આખરે લાચારીથી અમારે ધણે ભાગે એવોને એવો જ ખોરાક આંતરડા તરફ ધકેલી દેવો પડે છે. અમે જાણીએ છીએ કે એથી આંતરડાને ધણું દુઃખ પડશે પણ કરીએ શું ? અમારો બીજો શો ઈલાજ ?

જો પ્રસંગોપાત અમને માત્ર જરા જરા અમારા માલીકોને સૂચના કરવાનું સાધન હોત ને, તો જે નિમકહલાલીથી અમે હમેશાં સેવા બળવ્યાં જઈએ છીએ તે જ પ્રમાણે આવી આવી બાબતોમાં પશુ વારંવાર એવી સૂચનાઓ કર્યાં કરત કે આ બધી અણુસરજી પીડાઓમાંથી અમને અને અમારા માલીકોને બચેને બચાવી લેત !

ચાલીસ વર્ષથી હું હોજરીનું કામ કરું છું અને આ લાંબા સમય દર્મિયાન નિમકહલાલીથી અને નિયમિતપણું સાચવીને મ્હે યથાશક્તિ મ્હારી દરજ બળવી છે. છતાં મ્હારો શેઠ હમેશાં મ્હારી તરફ ગણી જ બેદરકારીથી વર્તે છે. કંઈ કરતાં એ એવા શેઠ સાથે પશુ મ્હારે સારાસારીથી નમે એમ સમજીને સાધારણ શક્તિ અને બળ વાળી કાઈ પણ હોજરીના કરતાં હું વધારે સારી રીતે કામ કર્યાં જાઉં છું, અને અત્યાર સુધીમાં કાંઈ દિ-

વસ મહારા દુઃખની વરાળ સરખીએ બહાર કઢાડી નથી. તેમ છતાં ખરી વાત કથા સિવાય હવે ચાલે એવું નથી કે ઘણાં ખરાં માણસોની માફક એ પણ ખાવા પીવામાં પોતાના સ્વાદના સુખ ઉપર જ નજર રાખે છે અને એક ધડી પણ મહારે ગરીબને એ બધો ભાર નીચે મોકલવામાં કેટલું જોખમ અને દુઃખ વેઠવું પડે છે એનો વિચાર સરખો એ કરતો નથી. આખાં ૪૦ વંશોમાંનો એક દિવસ પણ એ મિતાહારના નિયમ તોડવા વગર રહ્યો હોય એવું મને સાંભરતું નથી.

અરે, એક પણ ભોજન એવું મને નથી સાંભરતું કે જેની ચીજો જોટલી જોષ્ટએ તોટલી હોય, કે જેનો ભાર જોષ્ટએ તેનાથી વધારે ના હોય. આથી કરીને મહાઈ આખું જીવન ક'ટાળામાં અને દુઃખમાં ગયું છે. સહવારથી તે સહાંજ, અને સહાંજથી તે આખી રાત મહારા વૈતરામાંથી મને કોઈ છોડવાનાર નથી. આખા ૨૪ કલાકમાંથી ૧ કલાક તો શું પણ એક પણ પણ હું સ્વતંત્ર છું એવું કહી શકાય એમ નથી. મહારી ખરી કમોડીનો સમય વાળુ પછી શરૂ થાય છે. મને તો ઘણા વખતથી ટેવ પડી ગઈ છે એટલે હવે ત્રાસ નથી છુટતો પણ એ જ. દેખાવ જો મહારા શેઠને બતાવવામાં આવે તો હું સોગન ખાઈને કહું છું કે એ જોતાં જ મૂર્ખા ખાઈને નીચે પડે. દરેક પ્રસંગે ગુલામની માફક કામ કરનાર મહારો મિત્ર જરૂરસ તહેને હું બોલાવું કે તરત દાનવ, અને અમે બધે જણાં વાળુ વખતે અમારી તરફ ધક્કેલા ગંભીર ભોજનને ઠેકણે પાડવા એટલાં હોરાથી કામે લાગીએ છીએ કે જાણે દુનિયામાં મહાન આનંદદાયક કામ જ અમારું હોય.

એ કામ પૂરું કરતાં લગભગ આખી રાત નીકળી જાય છે અને પછીથી થાક્યાંપાક્યાં છેક પાછલી રાત્રે જરા આરામ લેવાનું મન કરીએ છીએ કે ભોગ લાવ્યા! અમારા શેઠ વેહેલા ઉઠનારા છે. અને ઉઠીને પેહેલું જ કામ જાપટવાનું કરે છે. કોઈ વાર દળ તો કોઈ વાર મગજ, કોઈવાર ધારી તો કોઈવાર વસાણાના શુંદરપાક કે મેથીપાક કે પથરાપાક એવા એવા અનેક જાતના ભારે શલ જેવા યર અમારે નરીએ હરશે છે. બીજી હોજરીઓની તો મને બરાબર આ બાજતમાં ખરબ નથી પણ મને તો જરાએ ઉઘવા વારો નથી. કાચી ઉઘમાંથી કે પેહેલી જ ઉઘમાંથી આ રીતે મને ઉઠાડતાં મહારા શેઠને જરાએ અરેકાર કોઈ દિવસ પણ થયો હોય એવું મને યાદ નથી.

તમારામાંથી જ કોઈને આવું દુઃખ પડતું હોય તો કેવું થાય એનો જરા વિચાર કરો. આખો દિવસ અને રાત મહેનત કર્યા પછી થાક્યાંપાક્યાં જરા આરામ લેવા જઈએ કે ક'ટાળીને મ્હે ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે ઉઠાડીને પાછાકામ કરાવે. એ ભારે ખોરાકને પાછો દબાવી રસમાં ભીંજવીને આંતરડા તરફ મોકલ્યો ન મોકલ્યો ને બપોરના ભોજનનો વખત થયો જ છે. પ્રજુએ જો અમને, અમારો મૂર્ખ શેઠ અવિચારીપણે મ્હેમાં ઓર ઓર કૃપાં જાય છે તે વખતે ઝડપ દાખવે તેનો હાથ પકડી રાખવાની શક્તિ આપી હોત તો બહુ સારું થાત. એટલું બળ જો અમારામાં હોત ને, તો જે જીલમનો વરસાદ અમારી ઉપર અને પોતાને હાથે શેઠ પોતાના ઉપર વરસાવે છે તે અટકાવત.

મહારાં હાલનાં દુઃખ જો કે આવી જાતનાં છે ખરાં, પણ મહારી આખી જીંદગીમાં કોઈ પણ વખતે મને આથી ઓછાં દુઃખ પડ્યાં હોય એવું બન્યું નથી. અને અવિધ્યમાં

વિજ્ઞાન—હાજ. તો. ઑકસીજન આપણા પ્રાણુ બચાવે છે. અને એકલો ઑકસીજન ધણો તેજ હોવાથી નાઇટ્રોજન તે મોજો પાડે છે. કાર્બોનિક એસિડ ગેસ જાડને બહુ કામનો છે, અને વરાળ જે હવામાં ન હોત તો હવા એટલી બધી સફાઈ લાગત કે આપણાથી તે ખમી ચકાત નહિ.

ઉત્સુક—આ સિવાય બીજા કામમાં હવા આવતી હશે ?

વિજ્ઞાન—હા. હવા છે તેથી તો આપણો અવાજ બીજા સંભળી શકે છે. જે આકાશ એટલે કે ખુલ્લી જગ્યામાં હવા ન હોય તો એક ઠેકાણેથી બોલેલું બીજા સંભળાય જ નહિ. ગતલબ કે હવા અવાજ લઇ જનારું એક સાધન છે. વળી અનેક પ્રકારનાં રજકણો હવામાં ઉડ્યા જ કરે છે તે રજકણો વારંવાર ફર લઇ જનાર પથ તે પોતે જ છે.

ઉત્સુક—હવામાં આપણે રજકણો દેખી તો નથી ચકાતા ?

વિજ્ઞાન—પણ જાણી શકીએ છીએ. આસપાસની મુગધ કે દુર્ગંધ આપણને જણાય છે તે શા વડે જાણીએ છીએ !

ઉત્સુક—હા, એ તો બગબગ સમન્વદ ગયું; પવનની સાથે તેનાં રજકણો ઉડે છે તેથી. પણ, ઠાકા, કેટલીક વખત પવન બહુ જ હોય છે અને તેટલીક વખત હવા જાણે સ્થિર હોય એવું લાગે છે એ કેમ થતું હશે ?

વિજ્ઞાન—જૂદી જૂદી જાતના પવનો સાથી થાય છે તે જાણવાને એ સિદ્ધાંતો ધ્યાનમાં રાખવાના છે; એક તો એ કે પૃથ્વીના જૂદા જૂદા ભાગ ઉપર સૂર્યનો પ્રકાશ ધણો ઓછો વતો પડે છે. તેથી સર્વ પ્રદેશો ઉપર સરખી ગરમી પડતી નથી; બીજું એ કે સૂર્યની ગરમી પૃથ્વી અને પાણી સર્વને લાગે છે, પણ પૃથ્વીને પાણી કરતાં ગરમ થવાને પણ વાર લાગે છે અને ઠંડી પડતાં પણ વાર લાગે છે.

ઉત્સુક—પવનની વાનમાં આ ગરમીની વાન ક્યાં લાગુ પડે ?

વિજ્ઞાન—તું ધીરજ રાખ, હું તને તેજ સમજાવું છું કે પવન, પૃથ્વીની ઉપર ઓછી વતી ગરમી પડવાથી થાય છે. તે આવી રીતે થાય છે. પવન અને પાણીમાંથી ગરમી એકદમ પસાર થઇ બીજાં છેડે પહોંચી શકતી નથી. જેમ એક લોટાના સળીયાને એક છેડે તપાવીએ તો બીજા છેડા સુધી ગરમી પહોંચી જાય તેમ પવન અને પાણીમાં થતું નથી.

ઉત્સુક—એમ કેમ ? ત્યારે પાણી ઉનું કેમ થાય છે ? જે પાણીમાંથી ગરમી ઉઘે ન જતી હોય તો અહું પાણી કેમ ઉનું થાય ?

વિજ્ઞાન—પાણીની ઉપર અજાતું કરીશ તો પાણી ઉનું નહિ થાય. પાણી તેમજ હવા બન્નેમાં એક નિયમ લાગુ પડે છે; તે એ કે ગરમી લાગવાથી તેઓ હલકાં અને પાતળાં થાય છે. તેથી હલકાં થએલા ભાગ ઉપર ચડે અને ઠંડા ભાગ ભારે હોવાથી નીચે આવે. એમ વખતો વખત થયા જ કરે; તેથી સઘળું ઉનું થઇ જાય. એ જે તારે

પ્રયોગથી જોતું હોય તો એક કાચના ખાસામાં પાણી ભરી તેમાં ગળીતો કટકો નાખવો. તેથી નીચેનું પાણી આસમાની થશે; પછી તેને તાપ ઉપર ધરી રાખીશ તો તે ગરમીથી જ દલકું* થએલ આસમાની પાણી ઉપર આવશે અને ઉપરનું ઠંડું પાણી નીચે જશે. તેથી જ રીતે હવામાં પ્રજ્વળ પૃથ્વી ઉપરના મધ્ય ભાગમાં ગરમી સખત પડે છે તેથી ત્યાંની હવા ગરમ થાય છે, અને હવે ચડી જાય છે; તેની જગ્યાએ ઉત્તર અને દક્ષિણ તરફના ભાગોમાંથી ઠંડો પવન આવે છે; એમ હમેશાં થયા જ કરે છે. આસપાસની સ્થિતિ ઉપર પવનનો આધાર રહેલો છે.

(અપૂર્ણ.)

સાકરલાલ ભાતીલાલ વછરાજની.

સ્ત્રીઓની આરોગ્યતા.

(સ્ત્રીલેખ.)*

પ્રિય બહેનો !

આપણા વિચારો એક જીમને જણાવી આપણી સ્થિતિ હાલ છે તેનાથી વધારે સારી થાય એવા હેતુથી આપણે ન્હાના ન્હાના સેખ આ મંડળમાં વાંચીએ છીએ.

આ રીવાજ મુજબ હું આજે આપણા વર્ગની તંદુરસ્તી વિશે થોડી ચર્ચા કરવાની આપ સૌ બહેનોની રત્ન માથું છું.

આ વિષયની ચર્ચા કરવાનું કારણ એ વિષયની ગંભીરતા છે. મા અને પત્ની તરીકે આપણે ઘણું કામ કરવાનું છે. આપણે સંસાર જરાબર ચાલે એટલા સારે આપણે જેમ વધારે તંદુરસ્ત અને હૃદયુષ્ક હોઈએ તેટલું સારું.

પણ બહેનો ! આપણી આસપાસ નજર નાંખતાં આપણી જાતની કેટલી બધી દુઃખી હાલત માલમ પડે છે ? મ્યુનિસિપાલિટી શહેરમાં ચતાં મરણોની નોંધ રાખે છે. આ નોંધ, તથા દાકતરો, વૈદ, હકીમ વગેરેને ત્યાંના 'કેસો' ની ફાઇલ પરથી જો કોઈ થોડી હકીકત તારવી શકાડે તો તેને આપણી જાતની ગંભીર હાલતનો આખેહુખ ખ્યાલ આવ્યા વિના રહેશે નહિ.

કેટલી બધી સ્ત્રીઓ જુવાનીમાં ખરી પડે છે ? જે છવે છે તે ભર જુવાનીમાં ડોસી નથી થઈ જતી ? બ્યારે ખરો સુખ અને આનંદનો સ્વાદો સેવાનો, ત્યારે સોમ સાજી અને મંગળ માંદી રહેતી બેરીઓ. દુઃખી જાતે જ થાય છે એટલું જ નહિ, પણ પોતાના કુટુંબનું સુખ ધણું ઘટાડી દે છે. આવી હાલતમાં કુલવધૂની કે માની ફરજે તેનાથી જરાબર બળવી શકાતી નથી. પોતાની કથડેલી તંદુરસ્તીને લીધે પોતાનાં છોકરાંની

* આ સેખ મુખાધના 'શુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ' સન્મુખ વચારો હતો.

પશુ તાંદુરસ્તી બગડે છે અને પરિણામે એક નબળા મંદુકી માને લીધે જાંદગીભર ઘણાં ઊંઘાં ફુઝીને માંદલાં રહે છે, તથા ત્હેમની જાંદગી નફામી અને બોમ્બ જેવી તેમને યધ પડે છે.

આવી જ્યારે સ્થિતિ છે તો તેનું કારણ શું ? કારણ જણાય તો કાંઈ ઉપાય પણ શોધી કઢાય અને ખરાબ પરિણામો અટકાવી શકાય.

કારણો જાણવા ઊંઘાં જન્મે ત્યારથી જ તેની તબીબત કેવી હોય છે તેની તપાસ કરીએ. બચ્ચાની તબીબતનો આધાર તેનાં માબાપની તબીબત પર હોય છે. જે માબાપ આરોગ્ય અને કૌવતવાળાં હોય તો તે પશુ તેનું જ હોવાનું. જે તેઓ નબળાં અને માંદા હોય તો બાળક પણ નબળું અને માંદું થવાનું. સ્વાવડમાં માની તબીબત જે ઘણી ખીમાર હોય અને બાળકને પોપણું માટે સાઈ દૂધ ન મળે તો તે બાળકની તબીબત ત્યારથી જ બગડે છે.

નહાનાં પાવણાં બાળકની માએ દેમ વર્તેનું જોમ્મએ—એ વાતનું સાઈ જ્ઞાન, ન હોવાથી જે જે જૂથો ખાવાપીવા વગેરેમાં મા કરે તે જૂથોને લીધે બાળકને ખમતું પડે છે.

નહાનાં બાળકોને તાંદુરસ્ત કેવી રીતે રાખવાં, નબળાં અને માંદલાં બાળકોને મજબૂત અને આરોગ્ય શી રીતે કરવાં, વગેરે બાબતની બીલકુલ માહિતી આપણી બહેનોને હોતી નથી. કેવો અને કેટલો અને ક્યારે ખોરાક ખવડાવવો; તેમનું શરીર અને કપડાં શ્વેચ્છ રાખવાની જરૂર સમજવી; ચેપી અને જયપણના રોગોની અડધટમાં તેઓ આવી ન જાય માટે સંભાળ રાખવી; વખતે અડધટમાં આવી જાય તો જન્મારા લગી તેઓ હેરાન ન થાય એવી રીતે માવજત કરવી ક્યાદિ બાબતથી બીલકુલ વાકેફ ન હોવાથી ઘણાં ઊંઘાં જન્મતી વખતે સારાં હોવાં છતાં નબળાં મંદુકાં યધ જાય છે.

ઊંઘાં અને ઊંઘીઓમાં ભેદ રાખવાનો રીવાજ હોવાથી પણ તુકસાન થવાનો સંભવ હોય છે. નબળા ઊંઘામાં તાકાત આવે માટે તેને કસરતની ટેવ ઘેર કે નિશાળમાં પાડવામાં આવે છે. સારો પોપણુ આપે એવો ખોરાક પણ તેઓને મળે છે. પણ આગળ જતાં મા થનાર અને ઘરનો બાર બહેનાર ઊંઘીની તબીબત મુધારવા-ત્હેનું શરીર કસાવવું, વળેલું અને મજબૂત કરવા કાંઈ પણ કરવામાં આવતું નથી.

ઊંઘી જન્મે છે ત્યારે માબાપને આનંદ થતો નથી. પારકે ઘેર તેને જવાનું હોવાથી તેની પાસે તપ કરાવવામાં આવે છે; અર્થાત્ યોગ્ય અને ગમે તે ચીજથી ચલાવવાની તેને ટેવ પડાવવામાં આવે છે. થી, દૂધ વગેરે પ્રુષ્ટિ આપનારી વસ્તુ સાસરે મળે કે નહિ, અને પીપરમાં એવી ચીજો ખાવા મળી હોય અને સાસરામાં ન મળે તો તેથી જે સંતાપ થાય તે ન થાય, એટલા માટે એ ચીજો ઊંઘીઓને આપવાનો રીવાજ આપણામાં નથી. હાલમાં કેળવણીને પ્રતાપે કેટલેક સ્થળે આ રીવાજ અદલાતો જાય છે એ આપણી બહેનોના ભવિષ્યને માટે મંગલ શુકન છે.

મૂળમાં ઊંઘી નબળા હોય અને આવા પદાર્થો તેને ખાવા ન મળે એટલે શરીર કપાઈ વળે ? પારકે ઘેર જઈ મામુનો દાંધ નીચે રહેવાનું હોવાથી, તેમ જ આપણા યો-

હતી ગરીબાઈને લીધે બધાંથી નોકર આકર નહિ રાખી શકતા હોવાથી, શરીરને કસરત મળે એવું કેટલુંક ધરતું કામ છોકરીઓને કરવું પડે છે. શરીરમાં લોહી કે માંસ ન હોય, પૌષ્ટિક ખોરાક ન મળતા હોય અને તબીબા શરીરને બેઠતી આસાચેશ ન મળતી હોય ત્યાં આ કસરત ફાયદો કરવાને બદલે નુકસાન કરે છે. કસરતથી ઠોવત આપવાને કેટલે તાવ વગેરે વ્યાધિ શરીરમાં ધર કરે છે. ઉગતા રોગને દાબવાની ટેવ ઘણું અફ આપણામાં ન હોવાથી આપતા ઉપાયો નથી લેવાતા અને તેથી શરીર નાંખાઈ જાય છે.

જેમ મન વિનોદી અને આનંદી તેમ શરીરની આરોગ્યતા વધારે. બળીયલ જેમનું મન હોય છે તેમનું શરીર પણ ગમે તેવો સારો ખોરાક લીધાં છતાં વળતું નથી. આપણી ન્હાનપણમાં રમવાની રમતો જીંદગીની ઉંચનીચ સ્થિતિમાં જુદી જુદી બતનો હોય છે. કુટુંબના માણસોને તેમના કામમાં ગદદ કરવી, ફળીઆ કે મહોલામાં વસતી બહેનપણીઓ સાથે રમતો રમવી, ગીતો ગાવાં કે ગરબે ફરવું, ન્હાનાં બાંહુઓને રમાડવાં, મોટરો સાથે દેવદર્શને કે સગા વ્હાલાંને ત્યાં જવું વગેરે છોકરીઓના બાળ ખેલ હતા અને હજી છે. હાલ કેળવણીના ફેલાવાથી છોકરીઓની બાળપણની સ્થિતિ બદલાતી જાય છે. કેળવણીની ખરી કિમ્મત માગ્યાપો તેમ જ છોકરીઓ પીછાનવા લાગી છે. નિશાળમાં ચાર પાંચ કલાક શીખવાનું, ઘર આગળ નિશાળનું 'લેસન' તૈયાર કરવાનું, વખતે માત્ર રાખેલો હોય તો તેની પાસે કલાકેક બેસવાનું અને આ ઉપરાંત ઘરના કામકાજમાં માને હરેક પ્રકારની મદદ આપવાની-આવી રીતે છોકરીઓના કુમળાં મનને શ્રમ ધણો પડે છે. આ મહેનતને લીધે ઘણીક છોકરીઓનાં શરીર કંતાય છે અથવા સારી તબીબત કમળાં જાય છે. યુરોપીયન, પારસી વગેરે કોમોની છોકરીઓને હરવા ફરવા જવાની સગવડો હોવાથી એઓને કેળવણીને લીધે બહુ ખમતું પડતું નથી. આ સંબંધમાં "લીલાવતી" માં આપેલી હકીકત તરફ આપ બહેનોનું ધ્યાન ખેંચું છું. ધરસંસારનો અનુભવ મળે, અભ્યાસ થાય ને સાથે સાથે પૂરો આરામ મળે એવી યોજના લીલાવતીના બાપ રા. રા. ગાયર્ધનરામે ઝીને કરી આપી હતી. સવારમાં તે સંધિતી અને જો ધરતું કામ હોય તે કરતી-એટલે રસોઈ વગેરે બાબતનો અનુભવ તેને મળતો; ત્યાર પછીનો આખો દિવસ અભ્યાસ, આરામ અને વિનોદમાં તે ગાળી શકતી. આ બાકીના વખતમાં લીલાવતીને ધરતું કંઈ પણ કામ ન સોંપવાની સખ તાકીદ તેની માને બાપ તરફથી હતી.

સ્વચ્છતાના નિયમો જરાબર નહિ પળાતા હોવાથી જે હેરાનગતિ આપણાં લોકોને ભોગવવી પડે છે તેની અસર ન્હાનપણમાં થાય તો જીંદગી લગી હાનિ થવાનો ધણો મંબવહોય છે.

આમ રહેજો બચપણની સ્થિતિનું વર્ણન થયું. હવે છોકરીની જીંદગીનો એ પછીનો ભાગ તપાસીએ.

છોકરી જન્મે ત્યારથી જ તે હિન્દુ સંસારમાં પરણવાને એટલે પારકે ઘેર જવાને નિર્મીય છે. સાસુ, સાસરું, વર વગેરે બાબતથી રમવાના અને વિનોદના દિવસોમાં તે મા-દીતમાર થાય છે. આવા જ્ઞાનથી શરીર પર શી અસર થાય છે તેનો આખેહુજ ખ્યાલ તો દાકતરો જ આપી શકે.

દસ અગિયાર વર્ષની ઉંમરે લગ્ન થયા પછી સાસરાનો બાર ઉપાડી લેવા ધરસં-

સારતું શિક્ષણ લેવામાં એકદમ બે વર્ષ જાય છે. ત્યાર બાદ તે સાસરે રહેવા જાય છે. સાસરે, પોતાને ત્યાં કરતાં પોતાની બદલાયથી સ્થિતિને લીધે, જુદી જ ઘટનાનો અનુભવ થાય છે. રમત ગમત અને વિનોદ, જેમને લીધે તંદુરસ્તી ધણી સચવાઈ રહે છે—બદલે બગડેલી તળીયત મુધરે છે—તે આ છોકરીના નસિખમાંથી કમી થાય છે. આ ઉપરાંત, સાસરિયાના ધાક અને હાકથી જો બહીક ઉપજે તો તે પણ સ્ત્રીઓની જીંદગીના આ અણિના પ્રસંગ વખતે શરીરને નુકશાન કર્યા વગર રહેતી નથી.

હજુ રમતિયાળપણું ગયું નથી ત્યાં તો આ છોકરી મા યદ્ય બેસે છે. આટલી કાચી હમ્મરે આવો બનાવ જનવાથી મા અને છોકરાંની તળીયત સારી રહે તો એમનું મ્હેલું બાગ્ય.

ચોરા ચોરા વર્ષને આંતરે છોકરાં યવાથી શરીર બવાઈ જાય છે. સત્રાવડ વખતે સારી માવજત, પુષ્ટિ આપનારો ખોરાક, પૂરતું દવા અજવાળું, આરામ, વિનોદ વગેરે જો પ્રમાણસર ન મળે તો શી સ્થિતિ થાય ? એનો જવાબ તે સ્ત્રીઓનો હમ્મેશનો અનુભવ છે.

આ પ્રમાણે આપણાં સંસારની ઝાંખી કરી. આપણાં સંસાર, રહેઠાણ, સંપત્તિ, અને સ્વચ્છતા ઉપર તેમજ સારી આલયલગત ઉપર આરોગ્યતાનો ખરો આધાર રહે છે. રહેઠાણ વગેરે વિશે વિવેચન આરોગ્યતાના સાધારણ નિયમો વિશે બોલતાં કરીશ.

શરીર આરોગ્ય રહે તે માટે જે દવા, પાણી, ખોરાક વગેરે શરીરમાં જાય છે તે તથા આસપાસથી બહારની જે અસરો તેના ઉપર થાય છે તેનું જ્ઞાન મેળવવું જરૂર છે.

આપણે નિરંતર શ્વાસ લેતાં શરીરની અંદર દવા લઈએ છીએ. દવા ધણાં તત્ત્વોની બનેલી છે. “ઑક્સિજન” અને “કાર્બોનિક્ એસિડ ઍમ્સ” એ બે દવાનાં તત્ત્વોની અમર આપણાંપર થાય છે. “ઑક્સિજન”થી આપણે જીવી શકીએ છીએ. શ્વાસક્રિયાથી દવા ફેફસામાં દાખલ થાય છે. શરીરમાં સર્વે સ્થળે ફરવાથી મલિન ચપલા લોહીને તે સ્વચ્છ કરે છે; લોહીમાં બળેલો કચરો “ઑક્સિજન” સાથે મળવાથી “કાર્બોનિક્ એસિડ ઍમ્સ” થાય છે; તે આપણે બહાર કાઢીએ છીએ. તે બહુ ઝેરી હોય છે. સળગતા દીવા પર જો એ ડુંકવામાં આવે તો તે હોલવાઈ જવાનો જ. જો એ દવાનો દોષ પણ પ્રાણી શ્વાસ લે તો તે હેરાન થાય કે કલય મરણ પણ પામે.

આપણું શરીર હમ્મેશ આટલ્યા વગર કામ કર્યું જાય છે તેથી તેનું સાંચાકામ યસાય એ સ્વાભાવિક છે. એ ધસારો પૂરવા ખોરાકની સાથે ચોખ્ખી દવાની ખાસ જરૂર હોય છે. જેમ “ઑક્સિજન” વધારે લોહીને મળે તેમ તે વધારે તંદુરસ્ત અને લાલ થાય છે. શરીરનો ધસારો લોહી પૂરે છે તેમ જ જૂદા જૂદા અવયવોને પોષણ અને તાકાત પણ એ જ આપે છે. “ઑક્સિજન” કેટલી બધી ઉપયોગી છે તે આ ઉપરથી સમજાઈ હશે.

જેમ સ્વચ્છ અને પુષ્ટી દવા તેમ ઑક્સિજન સારી સ્થિતિમાં મળવાની. સ્થવાર સાંજ ખુશા મેદાનોમાં, નદી કે દરિયા કીનારે, તથા જાગજગીયામાં ફરવા જવાનો હેતુ ચોખ્ખી દવામાંથી ઑક્સિજન મેળવવાનો છે. ફરવાથી કમરત, આનંદ અને ચોખ્ખી, સ્વાસ્થ્યમાં ઑક્સિજન મળે છે. દવાફર જવાનાં ઠેકાણાંની દવા સારી હોય છે. જેમ પૃથ્વીની

સપાટીથી ઉંચે જઈએ—અર્થાત્ પહાડ ઉપર ચડીએ તો હવા અહીંયાના કરતાં ઓખી અને ખુશનુમા મળવાની. પાણી હવાનાં ઝેરી તત્ત્વ “કાર્બોનિક એસિડ એસ” ને ચૂસી લે છે, તેથી દરીઆ કે નદીના બહેતા પાણીને કિનારે વસવાથી, ફરવાથી કે હવાફેર જવાથી શાયદો થાય છે.

અંગ્રેજી રાજ્યને લીધે જે જે ફેરફારો થયા તે નહોતા થયા તે વખતે નદીથી કે આથેના કુવા કે તળાવથી પાણી લાવવાથી, ત્યાં લૂગડાં ધોવા જવાથી, વગેરે કામથી જે ફાયદા હાલ ગામડાની બાવડીઓને થાય છે તેવા સહેરની બાવડીઓને પણ થતા.

હાલ સહેરોમાં નળ થવાથી, તેમજ કુટુંબના સઘળા પરિવારને એકઠા રહેવાની રીતમાં ફેરફાર થઈ જવાથી, ચાકર વગેરેનું સુખ થવાથી, ઉપર જણાવેલાં કામો સહેરની વસનારીઓને ઓછાં થતાં જાય છે. અને તેથી ખુદી હવામાં ફરવાના પ્રસંગ પણ કમી થયા છે.

(અપૂર્ણ.)

K. G.

વાર્તાલહરિ.

નૂતન સ્ત્રી અથવા શોક્યની બહીક.

રહાંજના ચાર હમણાંજ વાગ્યા હતા. પંજમના પાટનગર લાહોરમાં અનારકલીની પેલી બાબુ સરિયામ રસ્તાપર સાહેબ લોકો અને ઓફીસરોની ગાડીઓ સાઈકલોની તડમારી ચાલી રહી હતી; દ્રારમન કીચીઅન કોલેજના મકાનમાંથી યુનીવર્સીટીની જૂદી જૂદી પરીક્ષાઓ આપી વિદ્યાર્થીઓ બહાર નીકળી તે દિવસના સવાલપત્રક વિષે ટોફકે આનંદથી તો ટોફ નિરાશાભર વાતો કર્યા ચાલ્યા જતા હતા. સામે ટ્રીનીટી સ્કુલમાંથી ખીસ્તી બાળકો, ત્યાંજ આવેલા ખીસ્તી મંદિરને શિખરે થતો ધંટનાદ સાંભળી દેવજ તરફ જતાં હતાં; પાસે આવેલા ઇસ્તમ પહેપારીની પેઢી આગળ પુરોષીઅન સદ્ગૃહસ્થો અને સ્ત્રીઓની ગાડીઓ હબી હતી. આ રસ્તા ઉપર એકો, ઓશીસો, ટપાલ ઓફીસ બહેપારી પેઢીઓના બન્ધ મકાનો આવી રહેલાં હતાં. આમાંના ધોમસ કુક અને સન્સના મકાનમાંથી આશરે પચીસ વર્ષનો એક યુવાન ઓશીસનો વખત થઈ જવાથી ઘર તરફ જવા નિકળ્યો. આ યુવાને પાટલુન, ધોળા લૂગડાના જૂટ, હાફકોટ, નેકટર્ષ અને ચીનાઈ લથડેની ટોપી પહેરી હતી. આગળ રહેજ વાળનાં બુધ્ધાં દેખાતાં હતાં; હાથમાં નાળુક હતી હતી. આ યુવાનનું નામ બિહારીલાલ હતું; મૂળ મુંબઈ ઈલાકાનો રહિશ હતો પણ સામાન્ય રિય-

તનો હોવાથી બી. એ. યયા પછી થામસ કુકની પેદીમાં પંચાસ રૂપીઆની નોકરી મળવાથી અહીં આવી રહ્યો હતો. ખત અને પ્રમાણિકપણથી તેના ઉપરીનો માનિતો થયો હતો. આવી મ્હોટી પેદીમાં રહેવાથી ત્યાં યુરોપીઅન બાનુઓ વખતો વખત આવતી અને દુનિઆનો બહુ અનુભવ ન હોવાથી યુરોપીઅન સ્ત્રીઓનું સુખી હોય છે એમ તે માનતો અને પોતે એવી કેળવણી દેશી સ્ત્રી મળે તો ભાગ્યશાળી થાય એમ વખતો વખત પોતાના મિત્ર ખ્યારેલાલને કહેતો. ઝોરીસમાંથી નિકળી કોલેજ પાસે આવી પોતાના જાણીતા મિત્રો પાસેથી સલાહપત્રક વાંચતો હતો એવામાં સ્લામેથી તે દિવસનું 'ડેલી ટાઈમ્સ' નું પેપર વેચતો એક છોકરો આવ્યો. જે પૈસા આપી પેપર લીધું ને વાંચવા માંડ્યું. વાંચતાં વાંચતાં નીચેની મતલબની જાહેરખબર જોઈઃ—

એકઁએ છીએ—એક ખાનદાન કુટુંબની-ઈંગ્લેન્ડ કેળવણી લીધેલી સત્તર વર્ષની વૈધ્ય શાંતિની છોકરીને માટે લાયક વર.

ગુજરાતી વૈધ્ય શાંતિના એન્ડ્યુએટ અને કમાતા યુવાન શિયામ બીજાએ આરજી કરવી નહિ. યધુ માટે આ પત્રની ઝોરીસમાં ૮ ને શરનામે લખ્યો. સર્વ પત્રવ્યવહાર ખાનગી રાખવામાં આવશે. ”

આ નોટીસ વાંચતાં જ બિહારીતું ચિત્ત અસ્તવ્યસ્ત થયું. આ કન્યા મ્હારે લાયક હોય તો કેવું સારું ! યાસ. લખવામાં શું ભ્રમ છે. હું તંદુરસ્ત છું, વૈધ્ય છું, એન્ડ્યુએટ છું ને ગુજરાતી છું. આ વિચાર કરી ઘેર આવી કામગીરી કલમનો ઉપયોગ કર્યો. બીજું કિવસે ઉત્તર આવ્યો તે પ્રમાણે તે સદ્ગૃહસ્થને મળવા ગયો અને વાતચીત થતાં એકઁ બેઠું. લમ યયા—ને બિહારીલાલનો ગૃહસ્થાચમ હોસબેર શર થયો.

x

x

x

x

યશોદાના દાદા કેટલાક વર્ષ ઉપર લાહોરની એક પારસી પેદીમાં મૂત્રીમ તરીકે આવ્યા હતા. યશોદાના પિતા સુરજભાઈ લાહોરમાં જ અભ્યાસ કર્યો હતો અને એન્ડ્રુસ પાસે કર્યા પછી સરકારી નોકરીમાં દાખલ થયો હતો. દાલ તે સેક્રેટરીએટમાં બસે રૂપીઆની નોકરી પર હતો. કાંક નોકરીની હાડમાફીથી અને કાંક ગાંડા વ્હાલથી યશોદા ઉપર બેઠાએ તેવી દેખરેખ રખાઈ નહોતી; અધુરામાં પુરું યશોદાની માતા દમાત નહોતી. યશોદાને ગુજરાતી નિશાળને અભાવે ગુજરાતી જ્ઞાન ઘર આગળ આપવામાં આવ્યું હતું, ત્યારબાદ મીરાન સ્કુલમાં દાખલ થઈ ત્યાં ઈંગ્લેન્ડ સાઈ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું ને એન્ડ્રુસમાં પસાર થઈ. આ ઉપરાંત ભરતકામ, શિવજી, ગાંધીન વિગેરે પણ શીખી હતી. ઘરની સ્થિતિ સારી હોવાથી તે તરફ દુર્લભ રાખી હરવા ફરવોની અને સર્વ કામ નોકર માર્ફત કરાવવાની ટેવ પડી હતી. બિહારી સાથે લમ કર્યા પછી યશોદાને પિતાનો બંગલો છોડી ફરવાગ પાસે એક ન્હાના મકાનમાં રહેવું પડ્યું. અસાર સધી બિહારી વિશીમાં જમતો એટલે નોકર ચાકર ત રાખતાં સર્વ સાફસુર કરવા ઝોરીસના ધરાસને અડધા રૂપીઆ આપતો. યશોદાના લમ પછી એક માણસ રાખ્યો, કાંક. ફરનીયર આવ્યું, ને યશોદાને માટે એકાદ, બે ઈંગ્લેન્ડ-ગુજરાતી પેપરો પણ લેવાં શર કર્યાં. રસોઈમાં જી ખાડોનો વખત યશોદા નવલકથા વાંચવામાં, ભરતકામમાં અને સાંજના કોક વખત લાલા મૂળજીની ગાંધીની દુકાને તો કોક વેળા શાંતેમાર બાગમાં બિહારીલાલ સાથે ફરવા જતી. પિતાને

હતી. પ્યારેલાલને બી. એ. થયા પછી લાહોરના તહેસીલદાર (મામલતદાર) ની ઓફીસમાં વીસ રૂપીઆની નોકરી મળી હતી. હુંક પગાર હોવાથી સર્વુદા કરકસરથી પણ સંતોષ પૂર્વક વ્યવહાર ચલાવતી. જરૂર જેટલાંજ ધોખીને લુગડાં આપતી બાહી પોતે ધોતી. ધીવવાનો સચો મંગાવી સામાન્ય કપડાં પોતે સીવતી. જુદી જુદી જાતની રસોઈ બનાવી પતિપત્ની આનંદ કરતાં. માત્ર પાણીવાસણ માટેજ નોકર રાખતી. છેકરાની ઉઠવેઠ પોતેજ કરતી અને યોગ્ય કેલવણી આપતી. કુરસદે પ્યારેલાલની સાથે ફરવા જતી અને બિહારીલાલની સ્થિતિ માટે શોચ કરતી. યશોદાને લુગડાં ધરેણું ઉપરથી ગ્રેમ ઉઠાવી પતિને સુખી કરવાનુંખર્ચ હતી કરવા વાતોથી અને દાખલા દલીલોથી સમજાતી. યશોદા પોતે એકલીજ વાંચતી પણ સર્વુદા પતિ પાસે ઇંગ્રેજ શીખી હતી અને રાત્રે નવરાશે ઇંગ્રેજ-ગુજરાતી પુસ્તકો પ્યારેલાલ પાસે વંચાવતી અગર વાંચતી અને પતિ પાસે સમજાતી. આમ હુંક પગાર છતાં સુત્ર નૂતન-આર્થ શ્રી પોતાના પતિ સાથે કલ્પેલા મરતો, ત્યારે લાંબો ખમાર હોવા છતાં નૂતન-પાશ્ર્વાલ દેખવણોના ખ્દારના ભપકાથી અંજળેલી આ પતિના સુખના બોજે સુખ માનતી.

x

x

x

x

બિહારીતું ખર્ચ વધ્યું ગયું, કુટુંબ વધતું ગયું. પરંપરા પહેલાના વિચારો નટ થયા ને દુઃખમાંથી છૂટવાના વિચારો તે કરવા લાગ્યો. ધણી ધણી વિચારો કર્યા પણ સજ પડી નહિ. પ્યારેલાલ અને સર્વુદાનો બોધ યશોદાને અસર કરી ચક્રો નહિ. એવામાં કાણુ જાણે કેમ પ્યારેલાલ એકદમ સુખાઈ ગયો ને જતી વખત કહેતો ગયો કે “ હું લખું ” તે કથુલ કરજે ને હાથે હા બજુજે. ” પાંચ સાત દિવસ થયા પછી એક રાત્રે યશોદા અને બિહારી આગાશીમાં બેઠા બેઠા ધરખરચતી વાત કરતાં હતાં ત્યાં તાર આવ્યો, જેમાં નિચે પ્રમાણે હતું—“નકી ક્યું છે, પાંચસો રૂપીઆ લઈ જાતી આવ. નહિ તો હજાર ભરવા પડશે” આ સંખેદ વાંચી બિહારી જે આગલે દિવસે આવેલા પ્યારેલાલ તરફના કાગળથી કેટલીક વિગત જાણતો હતો તે બહુ જ દિલગીર થઈ ગયો હોય એમ દેખાયો. યશોદાની ધણી આજીજીથી ખુલાસો કરતાં કહ્યું કે “પ્યારે સુખો છે, તેણે મારાં બીજવારના લાંબનું નકી ક્યું: હવે ના થી રીતે કહેવાય! જેર, કાલે જઇય. તારે સાઈ ચ્યું. હવે તું તારે નિરાંતે વાંચ્યા કરજે, ને મીટીંગમાં જજે. નવી માર ધરકામ સંભાળશે.” યશોદા—નાના-તેમ તો ન અને, હું બહુ સંભાળીય, મારે શોધ્ય ન જોઇએ. અમારે હંમે રહે અને નહિ.

બિહારી—તું બણેલી, એમસન, બેકન, બર્ક વાંચેલા, પછી અબણુ સ્ત્રીઓની પેઠે તારે ન અને એ માતું નહિ. તું તો સમાન ભાવ રાખવા રોજ કહેતી, પછી કેમ ન બને? મને ખાતી છે. કે તું તો બ્હેન જેવી તેને ગણવાની.

યશોદા—હા, તે તો ઠીક, પણ તમે બીજી પરણી મને બૂઝી જવાના.

બિહારી—ગાડી, ના. હુંતો તારા સુખને માટે લાતું છું. પછી તને વધારે નવરાસ મળવાની હું તને બહુ જ નહિ, કારા જેવીને બહુ તો પછી ધઈ જ રહ્યું. વિ. પૂર્વ સ્નેહથી આંખાનાં લખાણો કરતા હતા તે પત્નીના ગુજરી ન બીજને આવી યદે છે તો પછી હું બને તે સાથે આવી યદે તેમાં થી

યશોદા—પણ આઠલા મોટા ખર્ચમાં ખર્ચનો વધારો કરવો ઠીક નહિ.

ખિહારી—દરેક છોકરાં દિક માણસ રાખતી વખત, નાના ધરને બદલે બંગલાનો આગલ કરતી વખત, નવી નવી સાડીયો લાલા મુલમાંને ત્યાંથી લાવતી વખત ખરચ વધે છે તેનું જાન નહોતું ને આ વખત ક્યાંથી ખર્ચ સાંભર્યું? હું તો આ ખરચ તારા ને મારા સુખને સાફ કરું છું. વળી લગ્ન ન કરું તો પ્યારેએ દરાબું છે તેથી દંડના હજાર બરવા પડે તે ક્યાંથી લાવું?

યશોદા—જ્ઞાલા ખિહારી! આજ મ્હને ખરી શિખામણ મળી છે. મારી આંખ ઉઘડી છે. ત્હમારા જેવા પ્રેમાલ અને પવિત્ર પતિને જાહુ દુઃખ દીધું છે. સર્યુના શબ્દો હવે સાંભરે છે. સર્યુના હીસાબમાં હું કાઈ જ નથી. જે તમે લગ્ન ન કરો તો હવે હું તમને સર્વ વાતે અનુકુળ મદદ, ને સર્યુને પગલે પગલે ચાલીશ. ને પરબુશો તો ખિજ મદદ, ને તેની દારી યઈ રહીશ. હવે મારા ઉપર કૃપા કરો. હું બૂલી. પત્નીધર્મ બૂલી ગઈ હતી તે આજ ત્હમે શીખવ્યો. દંડને માટે મારું પશ્ચું લઈ લ્યો.

ખિહારી—ઠીક છે, મારાથી જનતું કરીશ, પણ સર્યુ ખાત્રી આપે તો જ.

શોકપત્રી બ્હીકે યશોદાનો પત્નીધર્મ સનેજ થયો. અંધકાર પડ ખરી ગયો. તરત જ સર્યુદા પાસે ગઈ ને કાલાવાલા કરી ખિહારીને સ્વમજાવવા કહેવા લાગી. બવિધમાં આર્ય સુસ તુતન સ્ત્રી જનવા વચન આપ્યું. સર્યુના આગ્રહે ખિહારીએ લગ્નનાં વિચાર માંડી વાળ્યો હોય એમ ધ્યાની પ્યારે ને મુંબાઈ તાર કંપા. લગ્ન બંધ રહ્યાં પ્યારે જ દ્રિરાજપુર ગયો હતો તે પાછો આવ્યો. બન્ને નિમ્ન મળ્યા, દસ્તા ખિહારી અને યશોદા, પ્યારેલાલ અને સર્યુદા વખતો વખત હજી પણ મળે છે, આનંદમાં દિવસ નિર્ગમન કરે છે, ને દહાપિ યશોદા રીસાય છે ત્યારે મુંબાઈના તારની વાત મતાં યશોદાથી દસવા વિના રહેવાતું નથી.

સુખન્ધુ.

સમયતરંગ.

સ્ત્રીકેળવણીને ઉત્તેજન આપવા માટે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ કરેલી નવીન યોજના.

સ્ત્રીશિક્ષણ પરીક્ષા.

(આ પરીક્ષા સને ૧૯૦૭ ના માર્ચ માસમાં લેવામાં આવશે.)

૧. નિચાળ છોડ્યા પછી સ્ત્રીઓને પોતાનો અભ્યાસ વધારવાને ઉત્તેજન મળે, અને સ્ત્રી-ઉપયોગી જ્ઞાનની સ્ત્રીઓમાં વૃદ્ધિ થાય એ હેતુથી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ સ્ત્રીશિક્ષણ પરીક્ષા લેવાની યોજના કરી છે.

૨ એ પરીક્ષા વરસમાં એક વખત વખતો વખત યોગ્ય લાગે તે માસમાં અમદાવાદમાં લેવામાં આવશે. મુકરર દિવસની જાહેરખબર યોગ્ય મુદત પહેલાં આપવામાં આવશે.

૩. પરીક્ષાનાં ધોરણ અને વિષય ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી વખતે વખત કરાવશે

૪. પરીક્ષાનાં હાલ જે ધોરણ કરાવવામાં આવ્યાં છે:—

૧ ઉચ્ચ ધોરણ.

૨ નીચું ધોરણ.

૫. બંને ધોરણોમાં બંને પ્રશ્નપત્રો આપી ગુજરાતી ભાષામાં લેખી પરીક્ષા લેવામાં આવશે.

૬. ૧ લો પત્ર:—ભાષા સંબંધી સામાન્ય જ્ઞાન, નીતિજ્ઞાન, તથા મુકરર કરેલાં પુસ્તકોનું જ્ઞાન તપાસવાનો.

૨ જો પત્ર:—મુકરર કરેલાં પુસ્તકોનું જ્ઞાન તપાસવાનો.

૭. સન ૧૯૦૩ ની સાલ માટે નીચેનાં x પુસ્તકો મુકરર કરવામાં આવ્યાં છે:—

ઉચ્ચ ધોરણ માટે.

૧ લો પત્ર:—ગૃહવ્યવસ્થા અને આરોગ્યવિદ્યા. (ડૉ. ત્રીભોવનદાસ મોતીચંદ શાહકૃત.)

૨ જો પત્ર:—૧ અકસ્માત અને તેના તાત્કાલિક ઉપાય. (ડૉ. ધનજીભાઈ દોરમસજી મહેતા કૃત.)

૨ છોકરાંઓની આરોગ્યતા. (રા. દોલતરામ કાશીરામ પંડિત કૃત.)

નીચા ધોરણ માટે.

૧ લો પત્ર:—૧ શિક્ષા વચન. (ગુ. વ. સોસાયટીએ છપાવેલી.)

૨ આરોગ્યતા અને સ્વચ્છતા. (ડૉ. ત્રીભોવનદાસ મોતીચંદ શાહ કૃત.)

૨ જો પત્ર:—૧ અકસ્માત વખતે મદદ અને ઇલાજ. (ડૉ. નીલકંઠરાય ડાહ્યાભાઈ છત્રપતિ કૃત.)

૨ માંદાની માવજત ડૉ. નીલકંઠરાય ડાહ્યાભાઈ છત્રપતિ કૃત.)

૮. શાળાઓમાં શિખવતી સ્ત્રીશિક્ષક, ફીમેલ ટ્રેનીંગ કોલેજમાં શિક્ષક થવા માટે બહુનારી સ્ત્રીઓ તથા શાળામાં નહિ જનારી કે નહિ ગએલી દરકોઈ સ્ત્રીને આ પરીક્ષાઓમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

x આ ધોરણો માટે મુકરર કરેલાં પુસ્તકોની કિંમત નીચે પ્રમાણે છે; અને તે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની ઓફીસમાં મળે છે:—

પુસ્તકનું નામ.

કિંમત.

૧ ગૃહવ્યવસ્થા અને આરોગ્ય વિદ્યા.

૦-૧૦-૦

૨ અકસ્માત અને તેના તાત્કાલિક ઉપાય.

૧-૦-૦

૩ છોકરાંઓની આરોગ્યતા.

૦-૧-૦

૪ શિક્ષા વચન.

૦-૧-૦

૫ આરોગ્યતા અને સ્વચ્છતા.

૦-૧-૦

૬ અકસ્માત વખતે મદદ અને ઇલાજ.

૦-૪-૦

૭ માંદાની માવજત.

૦-૨-૦

સુન્દરીસુબોધ.

૯. નીચા ધોરણમાં પાસ થયા વગર ઉચ્ચ ધોરણના પરાક્ષામાં દાખલ કરવામાં વશે નહિ.

અપવાદ:—યોગ્ય કારણસર આ નિયમને કોઈ અમુક તર્થ લાગુ ન પાડવા સોસાયટી સુખત્યાર છે.

૧૦. પરીક્ષાના દિવસ પહેલાં નિદાન ૧૫ દિવસ અગાઉ પરીક્ષા આપવા આવનાર દવારે નીચેની હકીકત તથા સર્ટીફિકેટ સોસાયટીના સેક્રેટરીને મોકલવા:—

૧. પોતાનું નામ, આપનું નામ તથા (પરીણી હોય તો) ધણીનું નામ.

૨. જાત.

૩. ઉંમર.

૪. કયા ગામથી પરીક્ષા આપવાનું છે.

૫. કયા ધોરણમાં પરીક્ષા આપવાની છે (ઉચ્ચ ધોરણમાં, આપવાની હોય તો) નીચું ધોરણ કઈ સાલમાં પાસ કર્યું છે.

૬. શાળા ક્યારે છોડી છે, અથવા કઈ સ્કૂલમાં શિક્ષક છે.

૭. અંગ્રેજી અભ્યાસ કર્યો છે કે નહિ, ને કર્યો છે તો કેટલે.

૮. ઉપરની માહિતી સાથે પોતાના બાપ કે વાલીનું સર્ટીફિકેટ એવી મતલબનું કે ઉમેદવાર શાળામાં જતી કે ગઈ નથી; તથા તે પરીક્ષા આપે તેમાં તેમની સંમતિ છે.

(બાપ કે વાલી ન હોય તો કોઈ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થનું સર્ટીફિકેટ મોકલવું.)

૧૧. પરીક્ષામાં પાસ થનાર સર્વેને સર્ટીફિકેટ આપવામાં આવશે; તથા પાસ થયાના નુકસાન પ્રમાણે તેમનાં નામ “અધિકાર” માં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

૧૨. અંગ્રેજી ચોથા ધોરણ ઉપરાંત અભ્યાસ નહિ કર્યો હોય તેવી જે સ્ત્રીઓ ઉચ્ચ શરે પાસ થશે તેમને માટે નીચે પ્રમાણે ઇનામો ઠરાવવામાં આવ્યાં છે:—

ઉચ્ચ ધોરણ માટે.

નીચા ધોરણ માટે.

૧ હં.	રૂ. ૩૦ તું	૧ હં	રૂ. ૨૫ તું.
૨ જી.	રૂ. ૨૫ તું	૨ જી	રૂ. ૨૦ તું.
૩ જી.	રૂ. ૨૦ તું	૩ થી ૬ સુધી દરેક	રૂ. ૧૫ તું.
૪. ધુ.	રૂ. ૧૫ તું	૭ થી ૧૨ સુધી દરેક	રૂ. ૧૦ તું.
૫ સં.	રૂ. ૧૦ તું	૧૩ થી ૧૬ સુધી, દરેક	રૂ. ૫ તું.

૫

૧૦૦

૧૪

૨૦૦.

૧૩. પરીક્ષા વખતે પરીક્ષા લેવાના હોલમાં જનતાં સુધી ફક્ત સ્ત્રીઓ જ રહેશે, પુરુષો હોલ રહેશે નહિ.

શ્રીઓ માટે ઇનામી ભાપણોની જાહેર ખબર.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, હસ્તકલા સેલ પાર્વતીકુંવર સ્મારક ફંડ ખાતેથી શ્રીઓની સખા સમક્ષ નીચે જણાવેલા વિષયોપર શ્રીઓ પાસે અમદાવાદમાં ભાપણો કરાવવાનાં છે. માટે જે સમારીઓની ઇચ્છા ભાપણ કરવાની હોય તેમણે તા. ૧૫ મી જુલાઈ સન ૧૯૦૬ સુધીમાં નીચે સહી કરનારને પોતે કયા વિષયપર ભાપણ આપવા ખુશી છે તે જણાવવું.

ભાપણ કરવા માટે જેમને પસંદ કરવામાં આવશે તેમણે પ્રથમ ભાપણ લખીને આપવું પડશે; અને તે ઉપર સર્વ પ્રકારના દક્ષ સોસાયટીનાં રહેશે.

(૧) “ દુનિયાના મુધરેલા જૂઠા જૂઠા દેશોની શ્રીઓની કેળવણી તથા સંસારસ્થિતિનો મુકાબલો ”—ઇનામ રૂ. ૫૦)

(૨) “ શ્રીઓએ ધરની બહાર પરીપકાર કરવાના પ્રકાર અને રસ્તા ”— (આ ભાપણ હરીશ્ચંદ્રી કરાવવાનું છે. હરીશ્ચંદ્રમાં જેનું ભાપણ ઉત્તમ કરશે તેને પહેલું ઇનામ રૂ. ૩૦) નું મળશે. બીજું ઇનામ રૂ. ૨૫; તું અને ત્રીજું ઇનામ રૂ. ૨૦) નું.

(૩) સૃષ્ટિવિજ્ઞાન (સાયન્સ)—ઇનામ રૂ. ૫૦). આ વિષયપર શ્રીઓની સખા સમક્ષ મેજીસ્ટ્રેટને વગેરે સાહિત્યની મદદ પડે શ્રીઓને રસ પડે અને તેમને ઉપયોગી જ્ઞાન મળે એવી પદ્ધતિથી ભાપણ કરવાનું છે. ભાપણકર્તાને ભાપણ માટે એક કરતાં વધારે બેઠકો કરવાની જરૂર જણાશે તો તેમ કરવાને હરકત નથી. સૃષ્ટિવિજ્ઞાનનો ખાસ અભ્યાસ કર્યો હશે તેવી શ્રીને આ ભાપણ કરવાનું સોંપવામાં આવશે. તેવી લાયકાત વાળી શ્રીના અભાવે તેવા પુરુષને સોંપવામાં આવશે.

અમદાવાદ

લાલશંકર ઉમીઆશંકર.

તા. ૨૬-૪-૧૯૦૬

જ્ઞાનરશી સેક્રેટરી, ગુ. વ. સોસાયટી—અમદાવાદ.

સ્થાનિક ગ્રાહકોને વિનંતિ.

અમારા જે સ્થાનિક ગ્રાહકોએ પોતાનાં લવાજમ અત્યાર સુધીમાં ન બર્ચાં હોય તે ગૃહસ્થોને હવે તે બનતી તાકીદે અમારી ઝોરીસમાં મોકલી આપવાની જહેરબાની કરવા વિનંતિ કરવામાં આવે છે. લવાજમ ખાકી રાખનારને ગ્રાહકની યાદીમાં અમે કાયમ ન રાખી શકતા હોવાથી આવતો અંક પ્રકટ થતા સુધીમાં જેમના તરફથી અમને લવાજમ નહીં મળે, તેમને તે અંક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે; જે તેઓ સ્વીકારી પૈસા ભરી દેશે એવો વિશ્વાસ છે.

સુન્દરી સુબોધ મંદિર.
રાવપુર, બાકીઆની પોળ.
અમદાવાદ.

વ્યવસ્થાપક,
“ સુન્દરીસુબોધ. ”

નવાજમ તથા સર્વ ખાખતના પત્ર વ્યવહારનું સરનામું.

રા. ભોગીન્દ્રરાય રતનલાલ દિવેદીયા બી. એ.

વ્યવસ્થાપક સુન્દરીસુમોધ—અમદાવાદ.

લવાજમની પ્હોંચ.

૨૨૧ નં. ૫૪૫ રા. ચીમનલાલ દીરપારામ	વ. ૩ આણંદ	૧-૪-૦
૨૨૭ નં. ૨૭૨ રા. માધવલાલ અવેરીલાલ	વ. ૩ ગોધરા	૧-૪-૦
૨૩૬ નં. ૧૧૨ મીસીસ કૃષ્ણગૌરી દિરાખાલ	વ. ૩ લુણાવાડા	૧-૪-૦
૨૨૬ નં. ૪૮ સૌ. શારદાગૌરી સુમન્તરાય બી. એ.	વ. ૩ વડોદરા	૧-૪-૦
૨૩૦ નં. ૪૬ રા. ગદુલાલ ગોપીલાલ	વ. ૩ અમદાવાદ	૧-૪-૦
૨૩૧ નં. ૨૧૬ સૌ. વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ બી. એ.	વ. ૩ અમદાવાદ	૧-૪-૦
૨૩૨ નં. ૨૭૪ સૌ. મનપન્તમા	વ. ૪ મુંબાઈ	૧-૫-૦
૨૩૩ નં. ૨૭ રા. અંબાશંકર મોહનજી	વ. ૩ મુંબાઈ	૧-૪-૦
૨૩૪ નં. ૨૮૮ જીસેશ્વર લાયબેરી ના. એ. સેક્રેટરી	વ. ૩ મુંબાઈ	૧-૪-૦
૨૩૫ નં. ૧૬૦ શેડ જોશાભાઈ મુળજીભાઈ	વ. ૩ ભાવનગર	૧-૪-૦
૨૩૬ નં. ૨૮ રા. અમરતલાલ જોધરાજી	વ. ૩ ભાવનગર	૧-૪-૦
૨૩૭ નં. ૭૧ શાહ બાણજી ગુલાબચંદ	વ. ૩ ભાવનગર	૧-૪-૦
૨૩૮ નં. ૧૮૭ રા. મોતીચંદ ગીરધર	વ. ૩ ભાવનગર	૧-૪-૦
૨૩૯ નં. ૪૩૩ રા. અનન્તરાય સાકરલલ	વ. ૩ ભાવનગર	૧-૪-૦
૨૪૦ નં. ૪૨૬ રા. પ્રભાશંકર જયશંકર	વ. ૩ ભાવનગર	૧-૪-૦
૨૪૧ નં. ૧૮૮ રા. ગુલાબચંદ આણંદજી	વ. ૩ ભાવનગર	૧-૫-૦
૨૪૨ નં. ૨૨૫ રા. ત્રીકમલાલ જ્ઞાનાર્થી	વ. ૩ ભાવનગર	૧-૪-૦
૨૪૩ નં. ૧૪૧ ડાકટર નવલ પિરોર	વ. ૩ ભાવનગર	૧-૪-૦
૨૪૪ નં. ૪૦૫ રા. લાભશંકર લક્ષ્મીશંકર	વ. ૩ ભાવનગર	૧-૪-૦
૨૪૫ નં. ૨૧૯ બદાણી ગુલાબચંદ અમવાન	વ. ૩ ભાવનગર	૧-૪-૦
૨૪૬ નં. ૩૧૫ રા. રતિલાલ મગનલાલ	વ. ૩ રાજકોટ	૧-૪-૦
૨૪૭ નં. ૨૯૧ સૌ. બદાખાલા શંકર. એન. પંડિત	વ. ૩ રાજકોટ	૧-૪-૦
૨૪૮ નં. ૩૦૪ રા. અચરતલાલ પુ. જ્ઞેશ્વર	વ. ૩ રાજકોટ	૧-૪-૦
૨૪૯ નં. ૮૬ સૌ. પ્રભાવતી	વ. ૩ ગોંડળ	૧-૪-૦
૨૫૦ નં. ૫૬૬ રા. હીરજી રામરામ	વ. ૩ ગોંડળ	૧-૪-૦
૨૫૧ નં. ૪૫૭ ડાકટર બલવજી હંસરાજ	વ. ૩ લુણ	૧-૪-૦
૨૫૨ નં. ૪૧૩ રા. સુન્દરલાલ કેવળરામ વોરા	વ. ૩ માંજરાજી	૧-૪-૦
૨૫૩ નં. ૪૩૬ રા. આચાર્ય મણવંત દસપત	વ. ૩ માંજરાજી	૧-૪-૦
૨૫૪ નં. ૩૬૪ રા. વસન્તરાય નરભેરામ પંડ્યા	વ. ૩ મુંબાઈ	૧-૪-૦
૨૫૫ નં. ૨૩૧ રા. મનસુખરામ પ્રાણજીવન	વ. ૩ બીલખા	૧-૪-૦
૨૫૬ નં. ૧૭૩ સૌ. દુર્ગાભાઈ	વ. ૩ મુંબાઈ	૧-૪-૦

सुन्दर सुन्दर

वर्ष ३ छं] ध. स. १९०६ छुन—कथेष्ट वि. स. १९६२. [अंक १० भा.

ज्ञानसुगन्ध.

वन्दे मातरम्.

वन्दुं मा त्हेने!

सुखल, सुफल, हीमगिरि पवने !

धन्य लीलोत्तरी सोहित तमने !

वन्दुं मा त्हेने !

चांदनी चळके, नामनी पलके !

फुलडां उघडतां द्रुमदल लळके !

वदन हसित

वचन लसित

सुखद, वरद, मा त्हेने !

वन्दुं मा त्हेने !

सात कोटि जन भगी गर्जन गाजे !

ते सात क्रीटि कर खड्गी साजे !

कोण कोहे मा तुमने अमले ! !

बहु बल धरती आत्म उद्धरती

दुश्मनना दळ मावडी फेडती

बंदु मा त्हेने !

तुं ज विद्या तुं ए धर्म !

तुं ज हिरदा तुं ए मर्म !

प्राणे तुंय शरीरे !

भुजाये त्हेमे मा शक्ति !

हृदये त्हेमे मा भक्ति !

तुमारी ज स्थापकी मूर्ति—

हृदये,

मंदिरे ! मंदिरे !

तुं ज दुर्गा दश शस्त्रो कर धरती !

तुं कमला अम क्लमले ठरती !

सरस्वती,

विद्याने देती !

नमिये तुमने !

नमिये ! नमिये ! कमले ! अमले !

सुजले ! सुफलें ! अतुले ! मा त्हेने !

बन्दुं मा त्हेने !

जय जय जय श्यामल सरले !

धरणी, तरणी, हसित भूमिते !

बन्दुं मा त्हेने !

अरविन्द.

કાવ્યકુંજ,

રૂદનમાં સ્મિત.

રૂદનમાં નાર કાન્તિની કલા કેં કેં ખીલે;
 રૂદનમાં મન્દ હસવામાં કલા કેં કેં ખીલે;
 સરખી ઝીણી વાદળી રહતી બ્યોમે જાય;
 ' ઘો ઘો ' કરતો ચાંદલો આછલટો મલકાય;
 હૃદય નરમાવતી ખૂબી નલે કૂળી ખીલે;
 રૂદનમાં નાર હસવાથી નવલ ખૂબી ખીલે.
 તનહાહક લૂ રણ મહીં ભર ઉન્હાળે વાય;
 અચળુચ નિરખી છાંયડી હૈયું શીતળ થાય.
 તપ્યા તનને મળે શાન્તિ ઢળી આંખો ખીલે;
 રૂદનમાં નાર હસવાથી કલા શીળી ખીલે.
 અખોલ શોકી વાંસળી નયને નારી ગાય;
 વચ્ચે નાજુક રસ ભર્યા લલિત સૂર લયકાય.
 અસર એની પરેશ્તાની કુસુમ સૂકયાં ખીલે;
 રૂદનતી નારને સ્મિતે અજળ જાદૂ ખીલે.

વસન્તવિનોદી

વાર્તાલહરી.

સુકન્યા.

પ્રિય બહેનો! આ એક કલ્પિત ન્દાનકડી કથા છે. ન્દાનકડી કથા છે તોપણ તે પાંચી મનન કરી શીક્ષા લેવા જેવી છે.

પ્રિય બહેનો! હરી કહું છું કે સતી મહાત્માનાં ને સુકન્યા (કથા) છે તે આ નથી.

આ સુકન્યા નામે તેમજ ગ્રંથે પણ સુકન્યાજ છે. લગભગ ત્રણ ચાર વર્ષ પહેલાં

મુકન્યાની માતાએ આઠ વર્ષની નાની ઉમરમાં નમાયા બાળક મુકન્યાની સુપ્રત સ્નેહયુક્ત સ્વપતિને કરી સ્વર્ગ રસ્તે પ્રયાણ કર્યું, છે. મુકન્યાના વૃદ્ધ પિતા હાલ અધત્વ પામ્યા છે. વૃદ્ધાવસ્થાએ તેને દંડ અપાવ્યો છે. મુકન્યા વૃદ્ધ પિતાની નિર્મળ લાકડી છે. તદુપરાન્ત સ્નેહવત્સલ માતા મુકન્યાને એક વાલી તરિકે વરિલ બન્ધુને રક્ષક નીમતી ગઈ છે. ને વૃદ્ધ પિતાની સેવા કરવાનું પુત્રવધુને સોંપતી ગઈ છે. આ ચાર મનુષ્યથી ન્હાનકડુ ગૃહ ઉભાળ છે. ચારેનું પોયણ-આધાર એક યુવક-મુકન્યાનો વરિલ રક્ષક બંધુ જ છે. જે કંઈ શિક્ષણ માતૃવારસે મળ્યું હોય તે પરજ તે ત્રણ વર્ષથી નિર્વાહ ચલાવતો હતો ને ચલાવે છે. તે પહેલાં વૃદ્ધ પિતા ને સ્નેહાળુ માતા મેહેનત કરી મુજરાન જોગ મેળવતાં, ને આમ ગૃહસંસાર ચલાવતાં. નિર્વાહનાં બ્યાં ફાંફાં ત્યાં બીજી સુધરેલી રક્ષક કેળવણી તો હોયજ શાની ! સુભાએ વેવીશાળ યઈ ગયેલું તે માતાના અવસાન પહેલાં કોઈ પ્હાનાથી લગ્ન કરી સેવામાં આવ્યું. અણુસમજે કરી શ્રીકર ન્હાની ઉમરમાં પુત્ર સમજ્યો નહિ તેથી રૂદ્રપુષ્ટ રંગા-થયો.

આપરથી સહજ સમજશે કે આ કુટુંબ ગરિબાવસ્થામાં હતું, ને છે.

પ્રિય બહેનો ? આ ઉપરથી એમ નહિ સમજતા કે ગરિબાઈમાંજ મુશ્કેલીઓ કરવાનો મદારો હેતુ છે. એ તો ફક્ત સહજપણે મને જે લાગી-જણ્યા આવ્યું, તેજ મદારિ ઉર્મી-હલમ સ્વમેળે ચીતરી કહાડે છે, એટલે હું તો નિર્દોષજ છું; છતાં મને કહ્યા વગર ચાલતું નથી કે ઝાંઝે બાગે દ્રવ્યવાન દોષિત ને નિર્ધનીયા સુણી માલમ પડી આવે છે એ દેખીતુંજ છે.

ચાતિ બ્રાહ્મણની, પણ કોણ જાણે શાએ ધરણથી તેઓનું કુટુંબ પરમ્પરાથી માગણ ધંધો કરતું નથી એમ કહેવાતું. પ્રિય બહેનો, આપ જાણો છો તો ખરાં કે ' માઆ વિના માએ પીરસે નહિ ' તો બિહુકને તો ઘેર બેઠાં ક્યાંથી જ મજે ? છતાં જાણે જગત રંદાઈ ન હોય તેમ કોઈ માતનો પુત્ર નીકળી આવે ને કોહાદ કંસાર પીરસી જાય, પણ કંઈ તેથી દેશનું કે બિહુકનું દરરોજનું દળદર ફીટે નહીં.

છતાંયે તે માતા જીવતાં ધણુએ ગૃહે બેઠાંજ લક્ષ્મી પેરે ચાલી આવતું. પણ તે ક્યાં સુધી નભે ? એકકું કરેલું માતાના મંદવાડમાં આટોપાણી થઈ ગયું, ને બાકીસાકી રહ્યું હશે તે ડોસાના અધત્વને લીધે ચવાઈ ગયું.

દિકરો ધણેય પંદર વરસનો પચીસ વરસ જેવો મોટો લાગતો હતો, પણ પગાર કાંઈ વરસને ગણીને આપે છે ?

આ કલિકાલમાં ચાતિ માગણ બ્રાહ્મણની છતાં વાણીયા વેપારીની જેવી થઈ હતી. લગ્નમાં કન્યાના રૂપીયાની ઉણાણી બોલાતી. રૂપીયા બેસતા ને રૂપીયા આપવા પણ પડતા. કારણ બાધાના લેનાર દેનારને અર્થ પરાણે જનસ્તીજ કરવું પડતું. ઉત્તમ વ્યાપાર-કન્યાનો વેપાર—વિક્રય !

પુત્ર રંખડીને પણ ન શીખ્યો એવું મુકન્યા ઘેર બેઠાં માતાની કૃપાએ કંઈક કંઈક શીખી હતી.

આ અવસરે ને આવી અવસ્થામાં પિતાને સ્વઅન્તકાળે (વૃદ્ધાવસ્થામાં) પણ ધણું

કરવા વિચારવાનું હતું. પુત્રવધૂને સીમન્ત હતું. ઉપરાસાપરી દુઃખાવધિને લીધે, હજી સુધી સુકન્યાનું પશુ કાંઈ કંઈ નહોતું. માગણુ ધંધો મુક્યો તો ખાધાના કેમ લેવાય ? ખાધાના ન લેવાય તો સીમન્ત ક્યાંથી થાય ? અમે તેમ પશુ લગન પછી સુકન્યા વગર મ્હારિ લાકડી કોણ ? સુકન્યા મ્હોટી થઈ તો હવે ક્યાં સુધી ચાલશે ? લોકોનું કેમ સદન થશે ? બાઈથી આ બધો ભાર (મ્હારો-પિતાનો તથા સુકન્યાનો-લગન ને સીમન્ત તથા વૃદ્ધ ડોડાનો) કેમ ઉપડશે ?

પ્રિય બહેનો ! સાવધાન ! નવાઈ જેવું તો હવેજ છે. સાંભળો-જુઓ, બહેન સુકન્યા શું કરે છે આ વખતે ? બહેનના સુવિચાર, અગમચેતી ને દૃઢતા તથા ધિરજ.

બહેન સુકન્યા વિચારે છે-અહા નિર્ધનીઆને કેટલું દુઃખ ! પિતાને કેટલી ચિન્તા ! બાઈને કેટલી પીડા ! બાળીને શું સુખ !

-હું ને પિતા બાઈ બોળાઈને માથે ભાર ! કરાં કામનાં નહીં-ઉલટું બેઠાં બેઠાં તેમનું રણતર ખાવાનાં ! વૃદ્ધ પિતા શું કરે ને ક્યાં જાય ? અરે પશુ હુએ તે કાંઈ ન કરી શકું શું ?

-પિતા મ્હારિ ચિન્તા કરતા હશે, પોતાનું દુઃખ વીસરી મ્હારિ ચિન્તા પશુ ત્હેમને માથે હજી રહી ખરી ! શું કરે ? માતાના મરણથી આ ચિન્તા હિન્દુ રિવાજે પોતાના મસ્તકે ચોસડી.

-મ્હારિ ચિન્તા હું એકલી કઈ ને પિતાને મુક્ત કઈ તો શું ન બની શકે ? પશુ અરે, તો પછી કદાચ ધારતા હોય તેમ મારા લગન વગર સીમન્ત (સીમન્તીનીનો દ્વાવો) ક્યાંથી સચવાય ? પશુ ત્યારે શું મ્હારા લગનથી પિતાનો વિયોગ ? અરે તેય વળી આ તેમના અધાપામાં ? તેમનું કોણ કરશે ? કદાચ પિતા મ્હારા વગર દુઃખી થશે ! કેમ ધાઈ કે નહીં થાય ? વૃદ્ધાવસ્થા ને સાચેસાચો કર્મજોગ અધાપો ! અહા અધાપા !

-ત્યારે શું મ્હારાથી કંઈ નહીં થઈ શકે ? શું મ્હારે લગન કરવાંજ જોઈએ ? સીમન્ત પ્રસંગ ખસુસ ઉજવાવો જ જોઈએ ? ને વૃદ્ધ પિતા દુઃખી થવાજ જોઈએ ? શું આ પ્રયુનો ન્યાય હશે ? નહીં. એમ ના હોય !

-ત્યારે શું મ્હારી આ (કૌમાર્ય) સ્થિતિથી લોકો નહીં બોલતા હોય ? પિતા નહીં દુઃખી થતા હોય ? સગાં આજરથી નહીં ડરતાં હોય ?

-તો પછી કાવમ તો કુમારાં કેમજ રહેવાય ? વાઈ કદાચ પિતાની સેવા અર્થે કુમારી રહું, પણ પછી મ્હાઈ શું થાય ? શું બાઈને માથે ? બાઈ રાખશે ? શું ત્હેને ખ્હીક નહીં લાગે ? ત્યારે શું કદાચ બાઈ જેવે તેવે ઠેકાણે ? ! અરે પશુ દાલ પશુ (દુંકી ન્યાતને લીધે) મ્હાઈ ઠેકાણે પડતું મુશ્કેલ છે, તો પછી તે વખતે તો શુંનું શું થાય ? પછી ક્યાં જતું ? કોણ સંધરે ? શું હું કુમારિભવ ગાળી શકીશ ? શું ત્યારે સ્ત્રીઓથી કુમારાં નહીંજ રહેવાનું હોય ? રહેવામાં કંઈ બાધ હશે ખરો ?

-અરે પશુ ત્યારે પિતા શું આ માનશે ? પિતા પરાણે લગન કરશે તો ? બાઈ ખેંચ કરી કહેશે તો ?

સુકન્યા રડવા લાગી. પિતાની દીન અન્ધ દૃષ્ટિએ સુકન્યાને રડમસ બનાવી દીધી. પિતાનું દુખ સુકન્યાએ વિચાર્યું, જોયું, પણ કાશ તરત તો કર્યું કરી શકી નહિ. પિતાનું દુખ બાળાએ જોયું. અવસ્થાનતરે તે નાશ પામશે, પણ બાળાનું દુખ કાશ જુએ ને કેમ ઓછું થાય ? અરે બાળાનું દુઃખ તહેની સ્વર્ગીય મા જોતી, ને છેટે રહ્યે સતે તેણીને આશ્વાસન આપતી. આમ ન હોય તો શું બાળા જીવી શકે ખરી કે ?

સીમન્ત બન્ધ રહ્યું. બોગમ્મ દુખી થઈ, પણ કશું બોલી નહીં. પતિને-બન્ધુને કશું થયું નહીં. જદ્દ પિતા મુરવા લાગ્યો. કન્યા મ્હોટી થવા લાગી. લાલક વરને શોધીકન્યાનું વેવીશાળ કરવામાં આવ્યું. પિતાએ બપ્પું કન્યાને આપી સુખ થશે. કન્યાની સ્મૃતિ સેવામાં ન્હોતી આવી. કન્યાએ જો થયું તે થવા દીધું. પિતાને ખુસી રાખવા માટે આ કાર્ય હતું. પુત્ર મુક્ત થશે ધારી પિતાને ચોર ખુશીયો થયો. વિયોગ પછીના દુખનો વિચાર પિતાએ ફક્ત એકજ વાર કર્યો. લગ્ન થયું. કન્યાને વળાવી. જદ્દ પિતાએ ‘અખંડ સોભાચ્ચ’ આશિર્વાદ દીધો. મર્દમ મા ફર રહી આ જોતી હતી, પુત્રીનું હૃદય વાંચતી હતી. મા ધારત તો લગ્ન બન્ધ રખાવી શકત. પણ પતિને નારાજ કરવાનું કીક ન લાગ્યું. પુત્રીને આશીર્વા આપી.

પિતાનો બાર ઉતર્યો. બાઈનું ઘર પ્રથમ તો યોગ રોજ સુતુ લાગવા માંડ્યું; પણ પછી મહેવઢ ગયું. પિતાને આનન્દ પછી વિતક પડવા લાગી. અન્ધાપા ને જદ્દપણાએ યોતાનું કાર્ય અસક્ત શરિરને દુખ દેવામાં કર્યું. ખોરાક ને નિત્ય કર્મમાં ખસેલ પડવા લાગી. બહેન-બાળા-પુત્રી સુકન્યા માદ આવી. પણ તેથી દુખ વધતું ચાલ્યું. સુકન્યાને બોલાવવામાં આવી. સુકન્યા આવી. પિતાએ ખાટલો વેઢવો શરૂ કર્યો. સેવા કરવાનો ઉત્તમ અવસર સુકન્યા સુકી નહી. પણ તેથી શું ? જીવન પૂર્ણ થવાનું તે થયુંજ. જદ્દત્ય નાશ પામ્યું. પુત્રી પિત્રસેવામાં યોતાનું જીવી. શરીર ફૂલ થતું ચાલ્યું. સુખી પુત્રી સુખી કે દુખી થઈ. પિતા પછવાડે જીવતું મુશ્કેલ લાગ્યું. દવ જળવા લાગ્યો. બન્ધુનું બિવિધનું દુખ યોતે જોવા લાગી. દવે તે પિતૃગૃહે વધારે વાર રહી શકી નહીં. પિતૃગૃહે લઈ જવામાં આવી. પિતાનું સ્મરણ ને પ્રભુસ્તવન તેણી લવવા લાગી. અત્ર જળના ત્યાગ્યથી શરીર ક્ષીણ થવા લાગ્યું. નિર્દોગ પુત્રી ! પતિ શું તે તેણી પૂરું સમજતી ન્હોતી. પતિને દેવી વધતું સુખ ન્હોતું. પતિએ તેણીને જીવાડવા ધણો યત્ન કર્યો; પણ ફેલકટ. પતિની પત્નીસેવા અનહદ હતી; આ સેવાએ સુકન્યા કંઈક પ્રેમાળ બની.

અવસાન સમયે કન્યા આંખો શયી પતિ સામું જોવા લાગી. પતિ સંજળ નેત્રે તેણીના ફૂલ વદનું સામું જોઈ રહ્યો. હાજુબર પિતાને બૂલી ને લાગ્યું કે પતિ માફ રક્ષણ કરત; પણ દવે નકામું હતું. કન્યા પતિદુખે દુખી થઈ. જરનેહબાવ લગ્નથી થયો ન્હોતો તે આમ જન્મ પામ્યો ને સાથેજ લય પામવાનો અવસર પાસે હતો. સુકન્યા દુખી વદને બોલી-બહાલા ? નહીં જોળખતી એવા નાથ ? મ્હેં મારી ફરજ આપેની પ્રત્યે બળવી નથી. લગ્નથી આશા રાખવામાં આવે છે કે પત્નીથી સુખ થશે; પણ આપને તો દુખજ થાય છે. હું હિંસુભાગી સુકન્યા કન્યા જેવીજ રહી, ને આપને સુખ આપવાને બદલે દુખજ આપું છું. બીજો ધલાજ નથી. મેં ધર્મ જાણ્યો નથી. માતાના અભાવે હું ઓધર્મથી

વિમુખ રહી પિતાની સેવા માટે મ્હારે સ્વીકૃતિ સમજવો. પણ નહોતો. છતાં પણ તેજ પિતાની સેવા, આમન્યાને અર્થે હું પિતાને સમ્મત થઈજ. નામનું લગ્ન થયું-પણ ધ્યાન પિતૃસેવા તરફજ હતું. બહાલા ? મ્હને માફ કરો. હું આજેજ જોઈ શકી છું કે આપની આંખમાં અમી છે. અમી શોધીએ તો મળે છે. મેં તે શોધવા પ્રયત્ન કર્યો નહીં. હું આપનાથી સુખી થાત પણ હવે હું પિતા પાસે જઈ છું. મને રજા આપો. મ્હને માફ કરો. હું શેનું સ્મરણ કરું તે મને સુઝતું નથી. માતા-પિતા-પ્રાણ-મને માફ.....

સુકન્યાનું કન્યારૂપ પવિત્ર જીવન પુરું થયું. પત્નીરૂપ તે જીવી શકી નહીં. પતિએ ખીજાના નજીક કોતરાવેલો ઉલ્લેખ હજી ત્હેના મિત્રો વાંચે છે કે, 'સુશીળ આત્માકારિ સુકન્યા, પિતૃભક્ત, રનેહાળ. સ્વર્ગમાં વાસ હોજને-એ પ્રાર્થના.'

છમ્મીશું કે આવાં કન્યારત્ન કલ્પત્ર થાય તો તેનું વ્યાજ ઉત્તમ મળે ને બારત દીપી નીકળે. અરતુ.

અમૃતલાલ આદ્યજી.

વિજયસિંહ.

સુવર્ણપુરીનો મહાન્ રત્નપુત્રવીર મણિસિંહ ચોતાના મહેલની અગાશીમાં ચિંતામરત આમ તેમ ફરતાં ફરતાં, અને નગરની આસપાસ ફરી વળેલા મ્હેન્ટ લોકોના લશ્કરની સંખ્યાનો અડસટ્ટો કરતાં વિચારવા લાગ્યો.

“મ્હેન્ટ લોકોની સંખ્યા વધારે છે અને આમને આમ મ્હારી પ્રજા કુધા તથા તૃપાથી મરણ પામશે. દીલ્હીના બાદશાહ બહાદુરશાહને મ્હારી પ્રિયા પદ્મલતા ઉપર બહુ મોહ લાગ્યો છે. પરંતુ તે મોહ ત્હેનું મૃત્યુ જ છે. મ્હારા મરતા સુધી મ્હારી બહાલીને મોગલોનો સ્પર્ધ કરવા નહિં દઉં. કાલે પ્રાતઃકાળમાં નગરના દરવાજા ઉપાસ સુકી દર્શા અને મ્હારી સેનાને રણક્ષેત્રમાં લઈ જઈશ. પરંતુ મ્હારો પ્રિય મિત્ર વિરસિંહ હજી સેના લઈ કેમ નહિ આવ્યો હોય !

મણિસિંહ આવા વિચારો કરતો હતો તે સમયે ત્હેનો ૭ વર્ષનો પુત્ર વિજયસિંહ ચોતાના પિતા પાસે આવી મધુર સ્વરે બોલ્યો, “પિતા, આપણા મહેલની નીચે દ્વાર પાસે કોઈ એક યોગી આવ્યો છે, અને તે આપનાં દર્શન કરવા ઇચ્છે છે.”

“વિજય, હું જ્યાં યોગી જોઉં છે ત્યાં જઈ છું.” એમ કહી મણિસિંહ ચોતાનું શસ્ત્ર લઈને તે યોગીને મળવા ગયો. યોગીએ મણિસિંહને નમસ્કાર કર્યા. તેણે મહારાજના ચરણોનો સ્પર્ધ કરીને એક પત્ર મુક્યો. મણિસિંહે તે વાંચ્યો. તે યોગી વીરસિંહનો જનમુસ હતો એમ તે પત્ર ઉપરથી જણાતું હતું. વીરસિંહની સેના સુવર્ણપુરી નજીક આવી પહોંચી હતી અને પત્રની અંદર કાલે પ્રાતઃકાળની અંદર મોગલોને યુદ્ધ આપવાનું જણાવેલું હતું. મણિસિંહે તે યોગી વેશે આવેલા રત્નપુત્ર સરદારને ચોતાના મહેલમાં દાખલ કર્યો અને ત્હેને યોગ્ય સન્માન આપ્યું.

પ્રાતઃકાળમાં સુવર્ણપુરીનાં દાર ઉધડ્યાં અને યુદ્ધ શરૂ થયું. નગરની ખીજ બાજુથી વીરસિંહનું લશ્કર મોગલો સ્થાને ધસ્યું. યુદ્ધ ધણું આશ્ચર્ય. ધણી રત્નપુત વીરો કપાઈ ગયા. મોગલોનું ચોડું લશ્કર રાત્રિને સમયે નગરમાં પેહું. આ જોઈ રત્નપુત સેના ગભરાઈ, પરંતુ તેઓએ ધૈર્યથી દ્વંડવવા માંડ્યું અને મોગલોને સખત દાર આપી. ધણું ખડું સૈન્ય રત્નપુતોએ કાપી નાંખ્યું. ચોડા જ મોગલો સદી સલામત નાશી જવાને શક્તિવાન થયા. મોગલ સરદાર ધવાયો અને મરણ પામ્યો. મણિસિંહ અને વીરસિંહ પોતાનો જય થએલો જોઈ આનન્દ પામ્યા પણ ચોડા સમયમાં લેખને હૃદયવેધક સમાચાર મળ્યા કે “મોગલો નગરમાં પેશીને પદ્મલતાને ઉપાડી ગયા.” તેઓ મહેલ તરફ ગયા અને ત્યાં એમને ખબર પડી કે પેશો ચોગી મોગલોનો દુત હતો અને વીરસિંહ પોતાની સેના સાથે જ્યારે સુવર્ણપુરી નજીક આવ્યો ત્યારે તેણે એક દુતને પોતાના આવ્યાના ખબર આપવા એક પત્ર લખી મોકલ્યો. તે આસપાસ ફરતા મોગલ સીપાઈઓના હાથમાં પડ્યો. મોગલોએ તે દુત અને ચીઠી બન્ને લેખના સરદાર આગળ રજૂ કર્યા. મોગલ સરદારે તે ચીઠી એક બહાદુર મોગલને આપી ચોગીને વેશે સુવર્ણપુરી મોકલ્યો. તે ચોગી યુદ્ધના આવેશ તથા રાત્રિનો લાજ લઈ નગરમાં આવેલા મોગલોની મદદવટે પદ્મલતાને લઈ ગયો.

રત્નપુતો જય પામ્યા, પરંતુ લેખનું દ્રવ્ય-તેમની બહાલામાં બહાલી વસ્તુ જોઈને સારૂ તેઓ મરણ પર્વત લડ્યા હતા તે તો ગુમ થઈ ગયું હતું. વીરસિંહનો પુત્ર હરિસિંહ નગરના કોટ ઉપર દ્વંડવતાં દેખાતો હતો. પરંતુ ચોડીવારમાં મોગલ લોકોએ લેખને ઘેરી લીધો હતો, અને રત્નપુત સૈન્યને દેખાતો બંધ પડ્યો, અને જ્યારે યુદ્ધ બંધ થયું ત્યારે લેખની શોધ કરી પરંતુ લેખો પત્તો રત્નપુતોને મળ્યો નહિ.

મણિસિંહ-“વીરસિંહ, તારા પુત્રના રણમાં પડવાથી મને અતિખેદ થાય છે.”

વીરસિંહે ગદ્ ગદ્ કંઠે કહ્યું, “મણિસિંહ, જો પદ્મલતાને બચાવવામાં હું જય પામ્યો હતો તો મારા પુત્રના મરણનો મને ધણો ખેદ ન થાત. રત્નપુતો રણમાં દ્વંડવવાને તથા પડવાને સારૂ જ સરખએલા છે.”

મણિસિંહ “આપણી આટલી યાદ મિત્રતા અચળ રાખવા સારૂ હું તારી પાસે એક વસ્તુ માગું છું. હું આશા રાખું છું કે તે તું કબુલ રાખીશ.”

“મણિસિંહ, જ્યાં સુધી તારી પાસે શસ્ત્ર છે ત્યાં સુધી યોગ્ય કાર્ય કરવાને હું જરા પણ ખચકાઉં નહિ.” એમ કહી વીરસિંહે પોતાની તરવાર હાથમાં લીધી. મણિસિંહે કહ્યું “વીરસિંહ, તારી અર્ધાંગના હાલ ગર્ભવતી છે. જો તેને પુત્રી પ્રસવે તો મારા પુત્ર વિજયને લગ્નમાં આપવાનું વચન આપ” વીરસિંહે વચન આપ્યું અને બન્ને જુદા પડ્યા.

પેશો ચોગી અને ચોડા મોગલો પદ્મલતાને ઘણી મુશ્કેલીથી બહાદુરશાહ પાસે લઈ ગયા; પદ્મલતાએ મરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો પરંતુ તે કાર્ય લેખનાથી એકદમ બને તેમ નહોતું. બહાદુરશાહે લેખને ઘણી લલચાવી પરંતુ તે કાર્યમાં તે ફતેહ પામ્યો નહિ. ત્યારે તેને દાસ્તીર દેશમાં આવેલા બાજરગઢમાં મોકલી દીધી.

વીરનગરના રાજા વીરસિંહના પુત્રના મૃત્યુથી તે નગરમાં ઘણો ખેદ થયો. વીરસિંહના વિચારો હવે ફરવા માંડ્યા. જો રાણીને પુત્ર પ્રસવ ન થાય તો પોતાનું રાજ્ય ખીજા રજપુત સરદારને હાથ જાય તેમ હતું. તેથી પોતાની રાણીને પુત્ર અવતરે તેવી ગમે તેમ કરીને ગોઠવણ કરવાને નિશ્ચય કર્યો. મહેલમાં તહેલો ખીજા ત્રણ ચાર ગર્ભવતી સ્ત્રીઓને દાખલ કરી. પછી દરેક તહેનો જીવ સ્વસ્થ થયો નહોતો. તે સમયમાં એક દિવસ પોતાની ચિંતા દુર કરવા તે શિકારે ગયો. શિકારમાં એક હરણ તહેની તાકમાંથી નાહું. વીરસિંહ તહેની પાછળ પડ્યો, અને પાછળથી ધા કરી છેવટે તેને માર્યું. હરણનો એકદમ એક તેજસ્વી મહાન પુરુષ બની ગયો, અને તે વીરસિંહને નમન કરી બોલ્યો, “હે તેજસ્વી રાજા, તે મંદને આ મોઢમ અવતારમાંથી બચાવ્યો છે. દેવતાઓનો મંદને આપ હતો પરંતુ તારા આ કૃત્યને લીધે તે આપ હવે ટલ્યો છે. તે સાફ હું તને નમન કરી, વરદાન આપું છું કે તારી રાણીને એક રૂપવતી અને મુણવાળી પુત્રીનો પ્રસવ થજો. જો તહે હરણને રક્ષામેથી માર્યું હોત તો પુત્રનું વરદાન આપત પછી રજપુતને છાજે નહિ. તેમ ઉતાવળમાં તહે હરણને પાછળથી ધા કરીને માર્યું તેથી પુત્રીનું વરદાન આપું છું.” તહેલો એક કાગળમાં કાંઈક રહિયો લખીને એક સોનાનું માંદળીયું પોતે ઉત્પત્ત કરી તહેમાં તે ત્રીઠી નાંખી માંદળીઆને જરોબર જડી વીરસિંહને આપીને કહ્યું. “આ માંદળીયું તારી પુત્રીને ગમે બાંધજો. તે તહેનું પ્રાણરક્ષક છે, અને તહાફ મણિસિંહ પ્રત્યેનું વચન પાળજો.”

વીરસિંહ આ જનાવથી અતિ ખેદ પામ્યો. પરંતુ તહેલો તો ક્યારની ગોઠવણ કરી હતી. શિકારેથી પાછો પોતાને મહેલ ગયો ત્યારે તહેની રાણીને પ્રસવની તૈયારી હતી. વીરસિંહે માંદળીયું પોતાની થનાર સંતલિને બાંધવાનું છે એમ મોઢમ કહેવડાવી રાણીને મોકલાવ્યું. તેવામાં રાણીને પુત્રીનો પ્રસવ થયો; પછી તે તદ્દન છુપાવી રાખી બે દિવસ અગાડ એક ગર્ભવતી સ્ત્રીને પ્રસવેલો પુત્ર વીરસિંહે બદલાવી નાંખાવ્યો અને તહેની પુત્રીને દુધ પીતી કરવા જંગલ પ્રત્યે મોકલી, જેથી આગળ ઉપર કાંઈ હરકત આવે નહિ. પરંતુ પેલા મહાન પુરુષે આપેલું માંદળીયું તે પુત્રીના કામળ ગળામાં જુલથી રહી ગયું.

વીરનગરમાં પુત્રનો પ્રસવ થયો જાણી ઘણો આનંદ થયો. વીરસિંહે પોતાની રાણીને પુત્રના પ્રસવ થયાના શુભ ખબર મણિસિંહને મોકલ્યા.

આ જનાવ અને હાલ બારેક વર્ષે વીતી ગયાં છે. વિજયનું આ સમયે અરાઠ વર્ષનું વય હતું. તે હવે રાજ્યકળા બરોબર સમજતો થયો. બ્યારે પોતાની માતાના શુભ થયાની સમજણ બરોબર પડી ત્યારે તહેલો પોતાના પિતાને કહ્યું “પિતા, હું મ્હારી બહાલી માતાને ગમે તેમ કરી અહિં પાછી લાવીશ.”

મણિસિંહ, “વિજય, પછી તારી માતા ક્યાં છે તહેનો કાંઈ પતોજ મળતો નથી. મ્હેં તહેની ઘણી શોધ કરાવી અને દીક્ષી, આઝા, લાહોર વિગેરે મ્હોટાં મોઢલનાં શહેરોમાં છુપા જસુસો મોકલ્યા છે. તે ફર મોઢલ બાદશાહે શું તહેનો વધ કર્યો હશે ? ”

એક દિવસ વિજયસિંહ શિકારે નીકળ્યો. સર્વે વિવધમાં નિપુણતા મેળવવા તે ઉત્સુક

હતો. તે જંગલની અંદર એકસો ઘણો આગળવંધ્યો ત્યાં એને એક મોગલ સરદાર મળ્યો.

તે સરદાર વિનયસિંહને નમન કરી બોલ્યો, “વિનયસિંહ, માફ નામ મદમદ છે. મહેને બાદશાહે આ બંસે સ્વાસ્થ્ય સૈન્ય સર્જી આપની તરફ મોકલ્યો છે. પદ્મલતાના મૃત્યુના સમાચાર આપની પાસે હું લઇ આવું છું. માટે આપ તે રજપુત સ્ત્રીનું શબ લઇ જઈ વિધિસર અગ્નિદાહ કરો.”

વિનયસિંહનું શસ્ત્ર એકદમ પડી ગયું. તે સતોષીયો થઇ ગયો. થોડી વાર વિચાર કર્યો તો વિનયસિંહને આમાં કાંઈ કષ્ટ માલુમ પડ્યું. મ્હારી બહાલી માતા મરી ગઈ હોય તો ત્હેના મૃત્યુના ખબર આપવાની બહાદુરશાહને શી ગરજ ? અને તે છતાં આ સરદાર અને વળી તે ઉપરાંત આટલા સૈન્યને મોકલવાની શી જરૂર ? જો તે બાદશાહને દયા આવી હોત તો આમ કર્યા વગર મ્હારી માતાનું શબ અહિંજ મોકલાવી દત. પરંતુ આ સુધ્ધો પ્રપંચ છે. અથ્થ ઉપરથી ઉતરી પેતાનું શસ્ત્ર ઉપાડી લઇ વિનયસિંહ દીલગીર મુખે બોલ્યો, “મદમદ સરદાર, આ ત્હમારા શોકજનક સમાચારથી મ્હારા હૃદયમાં ઉડો ચીરો પડ્યો છે. અંતે ત્હમારા બાદશાહ મ્હારા તથા મ્હારા પિતા ઉપર માયાળુ થયા હોય એમ જણાય છે. પરંતુ મ્હારે ત્હમારી સાથે આવતા પહેલાં થોડી વસ્તુઓ વેચાતી લેવી પડશે. મ્હારી માતાના ચબને અહિં લાવવાને એક સુખડની પેટી, બીજા વિધિ કરવાનો સામાન તથા મ્હારે સાડ થોડાં ઘણાં વસ્ત્ર લેવાં પડશે. માટે હું આ પાસેના શહેરમાંથી બધું લઈ આવું. મ્હારો અથ્થ હમણાં ત્હમને સોંપું છું કારણ કે તેણે ઘણો થ્રમ લીધો છે. અને મ્હારી જોડે આપના એક મોગલ સરદારને મોકલો તો હું ત્હમારે જો કાંઈ જોઈવું કરવું હોય તે લઇ આવું.”

મદમદે ત્હેનો ઉપકાર માન્યો અને પોતાના એક મોગલને વિનયસિંહ સાથે મોકલ્યો અને પોતાને જોઈતી બીજા પણ્ય તે મોગલને કહી. વિનયે પોતાની મધુર વાણીથી તે મોગલને ઘણો લલચાવ્યો. શહેરમાં જઈ ચાર પાંચ દુકાનો ફર્યા. છેવટે પેલા મોગલને જોઈતી વસ્તુઓ અપાવવા તે એક બીજી દુકાને ગયો. વિનયસિંહ ત્હેને જોઈતી વસ્તુઓ તે દુકાનમાંથી ખરીદવાનું કહી પોતે પાસેની દુકાનેથી પોતાને સાડ સામાન લેવાનું બહાનું કહાડી એક પળમાં ગુમ થઈ ગયો.

પેલા મોગલે ત્હેના સરદારે કહેલી વસ્તુઓ લઈ લીધી. પરંતુ વિનયસિંહ ન આવ્યો. ત્હેની ઘણી વાટ જોઈ. આખરે નીરાશ થઇને તે પોતાના સરદાર પાસે જઈ વિનયસિંહના નાશી ગયાના ખબર કહા. મદમદે એક દીવસ વાટ જોઈ પરંતુ વિનયસિંહ ન આવ્યો તેથી દીલગીર થઇ ચાલતો ગયો.

વિનયસિંહ શહેરની આડીઅવળી ગલીઓમાં થઈ શહેરના દુરના ભાગમાં જતો રહ્યો. આ શહેર ત્હેનું જાણીતું હતું. પોતાની માતાને સુવર્ણપુરીમાં લાવ્યા શિવાય પાછા ન ફરવાનો ત્હેણે નિશ્ચય કર્યો. ત્હેણે પોતાની કંઠી વેચી કદનીઓ, વિસ્ત્રુતિ, રૂદ્રાક્ષની માળાઓ તથા કમંડળ ખરીદ્યાં, અને બાકીની સોના મ્હોરો પોતાની પાસે રાખી. ત્હેણે વાળ વધારી પોતાનો ચહેરો બદલી નાંખ્યો. થોડાક દીવસ આસપાસ ફરવામાં ગાળ્યા

અને બ્યારે તેને પોતાનો ચહેરો તદ્દન બદલાઈ ગયો છે એમ લાગ્યું એટલે પોતાનું કાર્ય સાધવા મુસાફરી શરૂ કરી. એ દીવસ સુધી તહેલ્લે આગળ આત્મા ક્યું અને ત્રીજે દીવસે તે એક ગાઢ જંગલમાં વિશ્રામ લેવા એક વૃક્ષ નીચે બેઠો. આસપાસ વાધ, વણ અને સિંહ વિગેરેની ગર્જનાઓ સંભળાતી હતી. થોડી વારમાં તેની તરફ એક સિંહ આવતો જણાયો. હાલ વિજયસિંહ પાસે પોતાની તરવાર ચિવામ બીજું કંઈ રાત્ર નહોતું. તહેલ્લે તરવાર બહાર કઢાડી ઉગામી અને પાસે આવતા સિંહની ગરદન ઉપર ધા કર્યો. સિંહ આ ધા સહન કરી ન શક્યો અને ઘડીભરને વિજયસિંહ ઉપર ધસ્યો. વિજયસિંહ સિંહના વેગવાન ધસારાથી નીચે પડી બેશુદ્ધ થઈ ગયો. તેને શરીરે રૂધિર વહેતું હતું. ઈશ્વર તેની મદદે આવ્યો. સિંહને કપાળમાં એક તીર પેશી ગયું. આવો બચાવ કરનાર પુરૂષ તે જગો ઉપર આવી પહોંચ્યો. તેની ભેડે એક બાર વર્ષની કન્યા હતી. તે બાળાએ વિજયસિંહના કાગળ અંગમાંથી રૂધિર વહેતું ચાટકાવવાના તથા તેને શુદ્ધિમાં આણવાના ઉપાયો યોજ્યા, અને ધીમે ધીમે તેને શુદ્ધિમાં આણ્યો. શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી તહેલ્લે નવી કપડી બદલી અને તેની સદામે આવનાર કાણુ હતું તે પોતાની સારવાર કરતી કોમળાંગી બાળાને પુછ્યું.

તે બાળા બોલી “હે યોગી, તે મહાન પુરૂષ મ્હારો જીવનદાતા છે. મ્હારા પિતા કાણુ છે તેની મ્હને કંઈપણ ખબર નથી. મ્હારા જન્મ્યા પછી થોડે દીવસે મ્હને કાઈ જંગલમાં એકલું મુકી ગયું હતું. આ મહાત્માએ મ્હારા પ્રાણ બચાવ્યા અને મ્હને પોતાની પુત્રીના જેવી ઉછેરી.” આમ વાતો કરતાં બન્ને જણ પેલા મહાત્મા પાસે ગયાં. તે લોકડાં બેગાં કરતા હતા તેની પાસે તીરોનો ભારો પડ્યો હતો.

વિજયસિંહે તેની પાસે જઈને નમન કર્યું અને તેમની કંગાલ અવસ્થા જોઈને તહેલ્લે થોડી સોના મોહોરો આપી. પણ મહાત્મા પુરૂષે તેને તે મોહોરો પાછી આપી અને વાતો કરતાં ત્રણે જણ મહાત્માની રહેવાની કુપડીમાં ગયાં. તે બાળા આમ તેમ આધી-પાછી થઈ એટલે મહાત્માએ વિજયસિંહને કહ્યું, “વિજય, તું જો મહામદની પાછળ પડ્યો હોય તો તું તેને મારતો નહિ” આ બાળા એક રત્નપુત્ર કન્યા છે. પુર્વે હું દેવતા હતો. કાંઈક કારણ સાર દેવતાઓએ મ્હને આપ દીધો હતો જેથી મ્હારે હરણનો અવતાર લેવો પડ્યો હતો. વીરસિંહ અહિં શીકારે આવતાં તેના રાત્ર વડે મ્હારો ઉદ્ધાર થયો. અને મ્હે મનુષ્યાવતાર ધારણ કર્યો. મ્હારે આ અવસ્થા હજી એક વરસ બોગવવાની છે; અને ત્યાર પછી હું આપથી તદ્દન મુક્ત થઈશ. અહિં હું મ્હારો બાકીનો સમય ગાળતો હતો તેવામાં એક દીવસ મ્હને એક તરતની જન્મેલી બાળા આ જંગલમાં એક વૃક્ષ નીચેથી મળી આવી. તેના કાગળ પગની આંગળીમાંથી રૂધિર વહેતું હતું. તેના ગળામાં માદળીયું હતું તે ઉપરથી મ્હને ખાત્રી થઈ કે ‘મ્હે વીરસિંહને અહિં શીકારે આણ્યો હતો તે વખતે તેની રાણીને પુત્રીનો પ્રસવ થવાનું વરદાન આપેલું તેજ પુત્રી આ હોવી જોઈએ. કારણ કે તે માદળીયું મ્હે તેની પુત્રીની રક્ષા સાર આપ્યું હતું. ત્થમારા રત્નપુત્રોમાં પુત્રીનો પ્રસવ થાય કે તેને દુધ પીતી કરવાનો કુર રીવાજ છે પરંતુ આ બાળાને ઇશ્વરે બચાવી હતી. મારાઓને દયા આવી અને વીરસિંહને નીજાની આપવા ખાતર તેના કોમળ પગની એક

આંગળી કાપીને સપ્ત ગયા.” એટલું કહીને તે પુરુષે વિનયસિંહને પેલું માંદળીયું આપ્યું અને કહ્યું કે, “વિનય, આ માંદળીયું તું ત્હારી પાસે રાખ, અને તે બાળાને થોડું સમયે તું બચાવી લેજે. આ વીરોની કાંઈ પણ વાત મ્હે તે બાળાને કહી નથી કારણ કે જો તે પોતાના માતપિતાનાં નામ જાણે તો વધારે દુઃખી થાય.”

એટલામાં તે બાળા ફરતી ફરતી ત્યાં આવી. તે પુરુષ વિનયસિંહને તે બાળા સોંપીને ફળ તથા જળ લેવા ગયેલ. વિનયસિંહે તે બાળાને આ વીરો કાંઈપણ કહ્યું નહિ. બાળા વિનય રેલામું જોઈ રહી હતી. અતે તે બોલી, “યોગીરાજ, આપ કોણ છો તે મ્હને સાચું કહો. આપ યોગી ચર્ચ શસ્ત્ર અને દ્રવ્ય સમને ફરો છો એ મ્હને આશ્ચર્ય જન્મે લાગે છે.”

વિનયસિંહ બોલ્યો, “બાળા, હું સુવર્ણપુરીના મહારાજા મણિસિંહનો પુત્ર વિનય છું. આજથી હું ત્હને ‘મોહના’ નામે બોલાવીશ. અને મહારાજાએ પણ અનુમતિ આપી છે.”

બાળા શરમાઈ ગઈ અને ચાલી ગઈ. વિનયસિંહે પોતાની તરવારની અણીવડે મહારાજાએ આપેલું માંદળીયું ઉઘાડ્યું. તેમાંથી એક ચીઠ્ઠી નીકળી તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું:—

“શ્રીરસિંહ, ત્હારી પુત્રીને તું મણિસિંહના પુત્ર વિનયસિંહને પરણાવી ત્હારું વચન પાળજે. ત્હારું સર્વે સુખ એમાંજ છે.”

વિનયસિંહે તે ચીઠ્ઠી પાછી માંદળીયામાં નાંખી માંદળીયું પાછું જડી દીધું. મોહના પાછી વિનયસિંહ પાસે આવી શરમાતી બોલી.

“વિનયસિંહ, ત્હમારી મોહના ત્હમારા મોહમાં પડી છે. આ યોગીનાં વસ્ત્ર લાગ કરો અને મ્હને તમારી અર્ધાંગના બનાવો. રત્નપુત્ર વીરને આ વેશ છાજે નહિ.”

વિનયસિંહ “મોહના, કેટલાક કાર્યની સિદ્ધિ સાઈ મ્હે આ વેશ કારણ કર્યો છે. થોડું સમયે હું તે દુર કરીશ.”

મોહના મધુરસ્વરે બોલી, “જ્ઞાલા વિનય, મ્હારા ત્હમારા પ્રભેના પ્રેમનો વિનય કરો. મ્હને ઈશ્વર સુઘવે છે કે વિનયસિંહ એજ ત્હારું સુખ દુઃખ છે તેજ ત્હારો ઉદ્ધાર કરશે.” હું માતપિતા વગરની બાળ્યહીન છું. મ્હારી માયના ત્હમે માન્ય રાખી મ્હને દુઃખમાંથી ઉગારો.”

(અપૂર્ણ.)

વિષ્ણુક, બ્રાહ્મસમાજ.

વિવાહળા..

સ્ત્રીઓની આરોગ્યતા—(સ્ત્રીલેખ.)

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

સાથે સાથે મુ'બાર્ક જેવાં શહેરોમાં ગીચોગીચ વસ્તીવાળા મહોલ્લા અને માળામાં રહેવાથી ખુદી સ્વચ્છ હવામાં શ્વાસ લેવાનું ભાગ્ય પણ ઓછું ચતું જાય છે. મુ'બાર્ક શિવાયનાં ખીજાં શહેરો અને ગામડાંમાં પણ કોઈ કોઈ ઠેકાણે બારી બારણાં વગરનાં, પાસે પાસે આવેલાં, ઘરો હોય છે. બરાણ હવાથી હાથ અને તેના જેવા રોગો ઉત્પન્ન થાય છે.

ઘરની આસપાસ ગંદવાડ હોય; ઘરમાં પણ સાફસફ બરાબર રહેતું ન હોય; રસોડું મોરી વગેરેની સગવડ સારી ન હોય, તો હવા બગડે છે. આ બગડેલી હવા લાં રહેના- સ્ત્રીઓને હેરાન કરે છે.

ખુદી ચોખ્ખી હવાનો શ્વાસ લેવાની જરૂર સગળવા છતાં આપણે સ્ત્રીઓને ઘણી ઘણી મુશીબતો વેઠવાની હોય છે. બહાર રરવા જવાની સગવડ બધાંને હોતી નથી. અને કદાચ હોય છે તો આપણા કેટલાક જુના રીવાજોથી દરવા જઈ શકાતું નથી, અથવા ઘરની જાળજમાંથી છુટી શી રીતે એનો લાભ લેવો તે આવડતું નથી. મંદિરે દર્શન કરવા જવાય, નદીએ ન્હાવા જવાય, પણ હવા ખાવા રરવા જતું એ ખોટું ગણાય છે. લોકોમાં “ વાત ” થાય એ બહોંકે ઘણી સ્ત્રીઓ ખુદી હવાનો લાભ લઈ શકતી નથી.

શહેરોમાં થોડે થોડે છેટે ન્હાના બાગો હોય તો પોતાના મકાન પાસે દરવાની આવી ખુદી જગ્યાનો લાભ સ્ત્રીઓ કદાચ લઈ શકે. અથવા દર્શનની સહ જોતી સ્ત્રીઓ મંદીરના ઓટલાપર ગંદામાં અને બંધીયાર જગ્યામાં ગામજોતણીપણું કે કુધલી કરતી બેસે છે તે વખતે મંદીરની આસપાસ ખુદાશમાં ન્હાના બગીચા હોય તો મનને કેટલો બધો આનંદ મળે ? અને શરીરને કેવી સારી હવા મળે ? જે ઘરોને ટોચે અગાસી હોય છે તેને કનકવા ઉરાડવા કે અનાજ સફવવા કે ટાંકાતું પાણી ઝીલવાના ઉપયોગમાં લેવા ઉપરાંત સાંજ સ્હવાર ચોખ્ખી હવા ત્યાં જઈ લેવામાં આવે તો ફાયદો થયા વિના રહે નહિ.

રહેઠાણની બહારની હવા બરાબર આવે અને અંદરની ઝેરી હવા બહાર નીકળી જાય માટે બારી બારણાં, બજાયાં, વગેરે સારી સંખ્યામાં હોવાં જોઈએ. સૂવાના ઓરડામાં દીલ પર પવન ન આવે અને શ્વાસ માટે સ્વચ્છ હવા અંદર આવે એવી જાતની ગોઠવણ હોવી જોઈએ. હવા બંધીયાર ચર્ધ કે બગડવાની. બંધીયાર ઓરડા કે વપરાશ વગરના કૂવા ટાંકામાં પેસતાં આ ઝેરી હવાનો અનુભવ થાય છે. ઝેરી હવા શરીરમાં પ્રવેશે તો તંદુરસ્તી બગડેજ. હવાની સાથે આરોગ્યતાનો કેવો નિકટ સંબંધ છે તે આટલી ન્હાની ચર્ચાપરથી સમજાયું હશે.

હવે પાણીનો તળીયત સાથેનો સંબંધ જોઈએ. આપણને પાણીનો ઘણો અપ પડે છે. પાણીમાં ઓગળેલી ધાતુઓ શરીરને પોષણ આપે છે અને આપેલું પચાવે છે. જો પાણીમાં સ્કેન્ડ પથ્થ મલીનના હોય તો તેથી શરીર રોગી થયા વિના રહેતું નથી. ખસ, વાળો, “ ટાયફોઈડ ” “ કોલેરા ” વગેરે રોગો ખરાબ પાણીથી થાય છે એ મશહૂર વાત છે. બ્લેટું નીતરું પાણી ફાયદો કરે છે. પાણી અંદર મલીન પદાર્થો ઘણા ઓગળાને રહી શકે છે. ગળણાથી ગાળ્યા છતાં એ પદાર્થો એમના એમ રહે છે. “ ફીલ્ટર ” કરવાથી કેટલેક અંશે પાણીની અસ્વચ્છતા દૂર થઈ શકે છે. આટલી પાણી વિશેની હકીકત બસ યશ.

ખોરાક કેવો આવો એ પથ્થ અગત્યની બાબત છે. શરીરના ઘસાતા સાંચા કામને ઘસારો પૂરવા અને તાકાત આપવા “ ટેસ્ટેસ્ટ ” “ નાઇટ્રોજન ” લોખંડ વગેરે તત્ત્વો જરૂરનાં છે. જો ખોરાક આ વસ્તુઓ પૂરી પાડી શકે, તેમજ ‘ એલ્યુમેન ’ વગેરેનો જથ્થો જેમનામાંથી વધારે મળી શકે, તેવો ખોરાક સેવો જોઈએ. વળી આપેલો ખોરાક પુષ્ટિ આપે એવો છે કે નહિ એ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ. જીવના સ્વાદ કરતાં પોષણની બાબત પર અવશ્ય ધ્યાન આપવું જોઈએ. ફળ, મેવો, દૂધ, ધી, મલાઈ વગેરેનો જોઈતો અને પ્રસંગસર ઉપયોગ કરવાથી સાફ પોષણ મળે છે. સડેલાં અનાજ કે શાકને રાંધીને ખાવાથી તેમજ વાસી ખાવાથી તળીયતને નુકસાન થાય છે.

કેટલું ખાવું, કેવું ખાવું અને ક્યારે ખાવું-એટલાની નિર્ણય સૌએ કરી લેવાનો છે. નિયમિત વખતે, પ્રમાણસર ભોજન પુષ્ટિ આપનાર ખોરાકનું લેવું. આખો દિવસ ગમે તે વખતે ખાવાથી શરીરના સાંચાકામને આરામ નથી મળતો, તેથી આપેલું પચવું નથી, અથવા શરીરને રોગોથી સોસવું પડે છે.

જમતી વખતે ચિત્ત આનંદમાં રાખવું; જમતાં વિનોદી યઈ જો જમવાનું હોય તે ખાવું; ખાવાની વસ્તુઓ સ્વાદથી બરાબર ચાવીને હોજરીમાં ઉતારવી; તેમજ ચાક, મહેનત કે કળ્યા દંકાસ યયા પછી તરત ન જમવું, એટલી બાબતો ખાસ લક્ષમાં રાખવી જોઈએ એમ દાકતરોનું કહેવું છે.

આપેલું બરાબર પચે અને શરીરને પોષણ અને કૌવત આપે એટલા માટે પાચનક્રિયા શી રીતે થાય છે તે જાણવાની જરૂર છે. ખોરાક ગળાની નળી વાટે હોજરીમાં જાય છે. આંતરડામાં જુદા જુદા રસોથી તેમાં કેવા કેવા ફેરફારો થાય છે, ખોરાકનો અમુક ભાગ કેવી રીતે લોહી અને માંસ બને છે, નકામો ભાગ કેવી રીતે જતો રહે છે વગેરે જાણવા જેવી બાબતો છે. પથ્થ લેખાણુ યઈ ન જાય માટે એ વાત હાલ પડતી મૂકી છે.

આપેલું પચાવવા પિત્તની જરૂર પડે છે. શરીરના અવયવોને કસરત મળે અને તેથી લોહી બધે બરાબર ફરી શકે તોજ પાચનક્રિયા બરાબર યઈ શકે છે. સારો દિવસ દળવા, ખાંડવા, રાંધવા, પાણી ભરવા, વગેરે ધરના કામ કરનારી સ્ત્રીને કેવી કઠડીને બૂખ લાગે છે ? કેવી આનંદથી તે ખેત્રણુ વખત હલકો પથ્થ પોષણ આપનારો રાંટલો તે ખાય છે ? નોકર ચાકરો પર હુકમ કરતી, પગપર પગ ચલાવી બેસી રહેતી, બહાર ફરવા જાય તો ગાડીમાં જતી શેઠાણીના શરીરના અવયવને ખીસકુલ કસરત ન મળવાથી ઉપર લખેલો

અનુભવ થતો નથી. બેઠાં બેઠાં શરીર વધી જાય છે અને વધેલી ચરખી હેરાન હેરાન કરે છે. કુદરતી ભૂખ નથી લાગતી. સારે જુદા જુદા સ્વાદ અને સુવાસથી કૃત્રિમ ભૂખ ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે. પણ સ્વાદ અને સુવાસ પાચનક્રિયાને મદદ કરી શકતા નથી. કસરત, આરામ અને વિનોદની જરૂરિયાત જોટલી બોધી સ્વીકારીએ તેટલી વધારે હેરાનગતિ બોગવવી પડે છે.

રહેવાના ઠેકાણામાં સૂર્યનો તડકો અને અજવાળું આવવાં નેહએ. ગંદવાડ અને કચરામાં જે ઝેરી જંતુ જન્મે છે તેમની સંખ્યા બહુજ ઝડપથી વધી જાય છે. ગરમીથીજ દૂક્ત તેઓ વધતા અટકે છે. એટલા માટેજ ધરના ખૂણે ખૂણામાં સૂર્યની ગરમી આવવી નેહએ. અજવાળામાં આપણો જીવ પણ આનંદી ને પ્રફુલ્લ રહે છે. બારી બારણાં, જાળીઆં વગેરેની સંખ્યા વધારે રાખવાથી હવા પણ વધારે આવી શકે છે એટલુંજ નહિ પણ અજવાળું અને ગરમી પણ મળી શકે છે. પહેરવાનાં લૂગડાં, સૂતાનાં ખીજાનાં વગેરે ને તડકો ખવડાવવાથી તેમજ ખુદી હવામાં થોડો વખત રાખવાથી જે ઝેરી જંતુઓ તેમનામાં ઉત્પન્ન થયા હોય તે નાશ પામે છે. ધરની આસપાસ પણ ગંદકી હોય તો ત્યાં પણ સૂર્યનો તડકો ઝેરી જંતુઓને નાબૂદ કરે છે. અજવાળામાં ઉગતું ઝાડ કેવું મજાતું હોય છે ? અંધારામાં એવું ઝાડ કદી ઉગશે ? અને ઉગ્યું હશે તો તે કેવું કંઈકું ને નખજું હશે ? તેમજ અંધારા કે થોડા અજવાળામાં રહેનારની દશા થાય છે-તેમની કાન્તિ ઝાંખી હોય છે અને તખીયત પણ સારી નથી હોતી. ઝાડનો લીસો રંગ કેવો મનહર લાગે છે ? એ ક્યાંથી આવે છે ? સૂર્યના કિરણથી ઝાડમાં રસાયનિક પ્રક્રિયા ચાલે છે, ને તેમાંથી આ રંગ ઉત્પન્ન થાય છે. આપણાં લોહીનો લાલ રંગ પણ આવીજ ક્રિયાથી થાય છે. સૂર્યના કિરણને લીધેજ એ લાલ રંગ આવી શકે છે. અંધારા ભોંયરામાં પૂરેલા કઢીને ત્હમે કદી પણ લાલખમ્ખ જોશો નહિ. તેવું શરીર ફિક્કું અને રોગી માલૂમ પડશે. લોહીમાં લાલ રંગ લાવવા માટે શરીરને થોડો વખત તડકાના સંગમમાં લાવવાની જરૂરિયાત સમજાઈ હશે, જેમ લોહીની લાલ્લાસ વધારે તેમ શરીર આરોગ્ય અને હૃદયપુષ્ટ તથા ઉત્સાહી, આત્મહી અને આનંદી. લોહીનો લાલરંગ તેમાં ફરતાં ક્રીણાં લાલ બિમ્બકો (corpuscles) થી આવે છે. આ બિમ્બકો એક જાતનાં જંતુ (germs) છે, તેમનામાં રોગ ઉત્પન્ન કરનાર ઝેરી જંતુઓ સ્થામાં લડવાની તાકાત હોય છે. જેમ શરીરમાં એવા બિમ્બકો વધારે તેમ રોગમાંથી મુક્ત રહેવાના સંભેગ વધારે. શરીરમાં લોહી વધારે રક્ત રાખવાની અગત્ય સૂર્યના કિરણોના યથેચ્છ સહવાસમાં આપવાની અગત્યનું બાન કરાવશે.

સ્વચ્છતા રાખવી એ કેટલું જરૂરનું છે તે ઉપર જોટલી વાંતો કહેવામાં આવી છે તેથી જરાવર સમજાવું હશે. રહેણાણની આસપાસ અને અંદર બોખ્ખું રાખવું, કારણ કે અંદકી કે કચરો વધી જાય તો ઝેરી જંતુઓનો ઉપદ્રવ થવાનો. આ ઉપદ્રવથી ત્યાં રહેનારાની તખીયત બગડે છે એટલુંજ નહિ પણ વખતે એથી પ્રાણધાતક રોગો ફાટી નીકળે તો કેર વર્તે છે. કપડાં સ્વચ્છ રાખવાથી, બેસવા ઉઠવા ને સૂવાના ઝોરડા અને ત્યાંની સરસામાન સ્વચ્છ રાખવાથી ધણી લાભ છે. શરીર પણ ન્હાવાથી સ્વચ્છ કરવું નેહએ. આમડીના છિદ્રો વાટે જે મેલ શરીર બહાર નીકળે છે તે શરીરપર રહી છિદ્રો પૂરી

નાંખી લોહી ખરાબ નહિ કરે તેમજ સાપ કાંચળી બદલે છે તેમ આપણે પણ હમમેશ આમડી બદલીએ છીએ; બદલેલી આમડી શરીરને ચોટી રહે નહિ માટે ચોળીને ન્હાવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. ન્હાવાનાં સગવડ અને વખત પર પૂરતું ધ્યાન આપવું જોઈએ.

ગંદા લોકોના રહેઠાણમાં ચોખી-રોગો વધારે ફાટી નીકળે છે એ મચદૂર છે. માટે સ્વચ્છતા રાખવા જરૂરી કાળજી રાખીએ તેટલી ચોડી.

તંદુરસ્તી સારી રહેવાનો અને મરણ પ્રમાણુ ઓછું થવાનો રસ્તો સ્વચ્છતાથી સરળ થાય છે. શહેરનો દરેક ભાગ સ્વચ્છ રાખવાની દરજ્જા મ્યુનિસિપાલિટીના છે. તેને તેની દરજ્જા બળવવામાં આપણે મદદ કરવી જોઈએ અને કદાચ જો તેમનાથી એ દરજ્જા યથાર્થ નહિ બનતી હોય તો તે માટે દરિયાદ પણ કરવી અને તેમની આંખ ઉઘાડવી.

આ પ્રમાણે ટુકામાં મ્હેં આરોગ્ય ચી રીતે રહેવાય તેના સાધારણ નિયમો જણાવ્યા.

આપણી સાંસારિક સ્થિતિની જાંખી તો આપણે કરી મયાં છીએ. સંસારના રીવાજોથી તેમજ ગરીબાઈ અને અજ્ઞાનથી હાલમાં જણાવેલા નિયમો પ્રમાણે વર્તવાનું બધાથી બની શકતું નથી. તોપણ આ નિયમની જરૂરિયાત પીછાની તેનો અભ્યાસ કરી તે પ્રમાણે વર્તવાની ખાસ જરૂર છે.

શ્રીઓને કેટલીક ખાસ અગવડો ભોગવવી પડે છે. મર્યાદાન અને સૂતાવડનો સમય બારીક અને જોખમવાળો હોય છે. આ વખતમાં જો જોઈતો આરામ અને વિનંદ ન મળે; સારી દાખલ મળી ન હોય; જોઈતી પુષ્ટિ આપે એવો ખોરાક ન મળે કે તંદુરસ્તીના ઉપર જણાવેલા નિયમોનો કોઈ રીતે ભંગ થાય તો શ્રીઓને ધણી વેદના ખમવી પડે છે. આવી કેટલીક વેદના જન્મની સંધાથી થઇ પડે છે અને જીંદગી કંઠાળા બરેલી બનાવી દે છે. માટે આ બાબત ઉપર લક્ષ સારી રીતે અપાવવું જોઈએ. નવા રીવાજો મુજબ સૂતાવડ વખતે પીંચર જવાનું ઓછું થતું જાય છે અથવા લાંબા જવાનું થાય છે તો ત્યાં રહેવાનો વખત કમી થતો જાય છે, ધણીની ગરીબાઈને લીધે કે વ્હાસને લીધે છેલ્લી ઘડી સુધી તેને ત્યાંજ રહી ધરનો બોજો ઉપાડવાથી ધણું નુકસાન થાય છે. પોતાની તખીયત બગડે છે. એટલું જ નહિ પણ વગર વાંકે ખીચારા જન્મનારા બાળકની તખીયત ખરાબ થાય છે અને જીંદગીભર તે બિચારું પોતાના માખાપની બૂલથી દુઃખી થાય છે. જન્મનાર છોકરું કોઈ પણ રીતે શરીર દુઃખી જન્મે તો માખાપનો વાંક છે અને તે માટે અંરુણે વિનતાને શાપી હતી તેમ તેની આંતરડી કકળશે.

સૂતાવડ વખતે માવજત બરાબર થઇ શકે એમ ન હોય તો દરિપટાલમાં જઈ રહેવું બહેતર છે. રહેણીકરણી બદલાતાં આપણાં શરીરો જુદી જુદી જાતના રોગોથી પીડાય છે માટે તે બરાબર પારખે એવી દાખલો કે દાકતરોની સારવાર લેવી જોઈએ.

સૂતાવડ વીલાં એકદમ સંસાર શરૂ ન કરવો. તેથી મા અને બાળકનું બહુ ધ્યાન છે. સૂતાવડથી કમી થયેલી સંકીર્ત પાછી લાવવાને બનતા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ.

જેમ મ્હોડી ઉમ્મરે લગ્ન થાય, જેમ પુખ્ત ઉમ્મરે છોકરાં થાય અને જેમ વધારે વર્ષને અંતરે છોકરાં જન્મે તેમ સ્ત્રીની તબીયત સારી રહેવાની.

ખાધું પચે, ને શરીર સાફ રહે તે માટે કસરતની જરૂર બતાવવામાં આવી છે. કેવી રીતે કસરત કરવી ? સૌએ પોતપોતાને રચતો એ બાબતમાં રસ્તો લેવો.

મંદવાડ આવે સારે પોતાની કેવી રીતે માવજત કરવી, કઈ દવા કયે વખતે સાધારણ રોગ હોય તો લેવી, દાકતરની દવા વખતસર અને કઈ કરી સાથે લેવી, સવારું ખીંછાનું અને ઝોરડો કેવાં રાખવાં, મનને આનંદ, વિનોદ અને વિશ્રાન્તિ કેવાં અને કેવી રીતે આપવાં, ચેપી રોગ હોય તો ખીંચને તે વળગે નહિ માટે કેવી સંભાળ રાખવી ઇલાદિ બાબતોનું જ્ઞાન દરેકને હોવું જોઈએ.

મંદવાડ વખતે કેવી રીતે ચિત્ત શાન્ત રાખવું, ગમરાવવું કે ચીડાવવું નહિ, સમય-સચકતા રાખી શી રીતે વર્તવું, નસ વૂટવાથી લોહી વહેવા જેવો પ્રસંગ ઉપજે તો શું કરવું, વગેરે વગેરેની માહિતી હોય તો આપણને અતિશય ફાયદો થયા વિના રહે નહિ.

શરીરની રચના અને અંદર ચાલતા વ્યાપાર વિશે આપણે માહિતગાર હોઈએ તો મંદવાડના વખતમાં ઘણી રીતે સુખ થાય છે, રોગની ગતિ પારખી શકાય છે, કેવા પ્રકારના જોખમમાં આપણે છીએ તે જાણી શકીએ છીએ.

રોગો અને તેમનાં ચેપીપણાની માહિતી હોય તો તેવા ઠેકાણાંમાં જવાનું અથવા ત્યાંની વસ્તુઓ વાપરવા લેવાનું જોખમ આપણે ખ્યાલમાં લાવી શકીએ. વળી ક્ષય જેવો રોગ જે પેદિ દર પેદિ ઉતરે છે અથવા તે રોગવાળાના સંબંધમાં આવનાર માણસને લાગુ પડે છે એ વાત આપણે જો બરાબર સમજતા હોઈએ તો છોકરીઓનાં સાસરાં બોળતાં, આ વાત લક્ષમાં રાખી તેમના હકમાં ઘણું સાફ કરી શકીએ.

કાંઈ હમણાં ઝુજાઈ જેવાં સહેરમાં અને હંચી ન્યાતોમાં કેર વર્તાવે છે. તે ચાંચી થાય છે, તેનો ચેપ કેવી રીતે ફેલાય છે, તેનો પ્રતીકાર શી રીતે થઈ શકે ઇલાદિ બાબતો આપણે જાણવી જોઈએ.

હવે છેવટે એક મહત્ત્વની બાબતની ચર્ચા કરી લેખ પૂરો કરીશ.

આરામ અને વિનોદની તંદુરસ્ત તબીયતને કેટલી જરૂર છે તે અસાર લગી કરેલા વિવેચનમાં બતાવવામાં આવ્યું છે.

સારી ઉંઘ શી રીતે આવે અને શરીરને શી રીતે આરામ મળે તેની કાળજી રાખવી. ધરના કામકાજમાં કચરાવવું નહિ પણ વખત કહાડી આરામ લેવો.

નકામી કુચલી, કજીઆ કંકાસ, કે આણસુ થઈ વિનોદ નથી લેવાનો. મનને તર કરે, ચિંતાઓ કહાડી નાંખે, કહેણી પ્રમાણે શરીરમાં શેર લોહી આણે એવા નિર્દોષ વિનોદો કરવા જોઈએ. જીંદગી શી રીતે લંબાય તેના વિચાર કરવા છોકરાંની ખાંધે ચઢી ઘાટડી હોડી બેઠાં આ દુનિયામાંથી આત્મા જવાની વાતોની ચિંતાથી ઉદ્દેગ કે ખેદ આણવો

નહિ. હરમેશ આનંદી હિસાહી અને કર્તવ્ય પરાપણુ રહી આપણું જીવનને અતુરપ વિનંદો આપણે જોળી લેવા.

સારા વિચારો મનમાં લાવવાથી પણ શરીર સાફ રહે છે. મનનો મેલ અને ગંદવાંડ પણ શરીરને કથળાવે છે. સારાં પુસ્તકો વાંચવાથી, સારાં માણસોના સહવાસમાં આવવાથી અને સારાં સ્થળે હરવા ફરવાથી સારા વિચાર આવશે.

વ્રત અપવાસ વગેરેની ઘેલાઈમાં બેદરકારીથી તથીયત બગાડવી નહિ. શરીરની બરાબર સંભાળ ન રાખીએ તો મ્હોટું પાપ કરીએ છીએ શરીર આરોગ્ય રાખવું એજ ખરૂં વ્રત છે.

આપણે આરોગ્ય તો આપણું કુટુંબ અને પરિણામે આપણી પ્રજા પણ આરોગ્ય થવાની. દુનિયામાં યુજનના માટે ચાલતી હરીફાઈમાં કે સ્પર્દા પર ચડી આવનાર દુરમનો સ્થામે લડી સ્પર્દાનું રક્ષણ કરવામાં આપણાં પતિઓ, પુત્રો, ભાઈઓ અને સ્નેહીઓ વિનયી નીવડે એટલા માટે તેમજ આપણા પોતાના સુખને અર્થે—આપણી પોતાની જાંઘી મુઝાથી યુજનરી થકીએ એટલા માટે આપણી પોતાની આરોગ્યતા સારી રહેવી જોઈએ.

(સપ્ત.) K. G.

પાક બનાવવાની વીગત.

—કેરીના છુંદાનો મુરખ્ખો.—

છુંદાના મુરખ્ખામાં શેર કેરીએ બશેર ખાંડ જોઈએ પાંચશેર કેરી હોય તો દસ શેરી ખાંડ લેવી. કેરી મોટી દળદાર ને રેસા વગરની લેવી. કેરીને પ્હેલી છોલવી પછી કલાઈવાળી રામતાખમણીથી ખમણી છુંદો તૈયાર કરવો છુંદાને રહેજ બાફવો, બહુ બજાવા ન દેવો. જરા જરા બજાય એટલે ઊતારી બ્રજકીમાં નાંખી નિતરવા દેવો. દસશેર ખાંડ હોય તો ત્રણ શેરેક પાણી નાંખી તપેલું ચુલે ચઢાવું. તપેલાને સારી કલાઈ જોઈએ એટલુંજ નહિ પણ હલાવવાને લોખંડનો તપેતો ન રાખતાં સારી કલાઈ દીધેલો પીનજનો તપેતો અગર ઝારી રાખવી. ખાંડમાં મેલ તરવા માટે એટલે લીંબુનું પાણી અગર દુધ છાંટવું એટલે મેલ ઉપર આવશે. મેલને ઝારીવતી નિતારી કાઢી લેવો. ખાંડ ઓગળી જાય ને મેલ કલાઈ જાય અને ચાસણી ખદખદ થાય એટલે તવેતાવતી બોંય ઉપર ટીપું પાડવું. ચાસણી પથરાઈ ન જતાં કરી ગયા જેવી લાગે એટલે જળથું કે ચાસણી થઈ છે. ઘણાને તારની સમજણ નથી પડતી માટે જમીન ઉપર ટપકું પાડી જોવું. ચાસણીને બહુ ગાંઠરી થવા ન દેવી. ચાસણી થાય એટલે નિતરવા મુકેલો છુંદો નાંખવો અને હલાવ્ય હલાવ્ય કરવું. છુંદો નાખ્યા પછી ચાસણી પાતળી થશે પણ તેથી બ્હીવું નહિ અને ફરીથી ખદખદાવવું. બ્યારે છુંદો અને ચાસણી એકમેકે થાય એટલે તવેતા ઉપર લઈ જમીનપર ફરી ટપકું પાડી જોવું; તે કરે અને ઓગળી ઉપર ચીકણા આવી છે. એમ લાગે એટલે તપેલું ઉતારી નાંખી એના ઉપર ઘોલીયું ઢાંકી કરવા દેવો. મુરખ્ખો ટાઢો પડે એટલે બે તોલા એલંચી, દોઢ તોલો કેસર અને અડી જલફજ ખાંડીને નાખવું. આ ઉપરાંત મુરખ્ખાના પ્રમાણમાં થોડી બદામ તથા થોડાં પીસતાં છોલી ઠકડા કરી નાંખવા.

—બદામપાક—

ઘણાને તેજનાવાલો બદામપાક ભાવતો નથી માટે તેજના વિનાનો બદામપાક

સ્વાંગતમંદિર.

†શ્રી શંકરાચાર્ય ચરિત્ર:—આ પુસ્તક અમને કર્તા તરફથી અભિપ્રાયે મળ્યું છે. આપણને યંકરનું જીવન ચરિત જણવાને ઘણાં યોગાં સાધના છે. અને જેથી રીતે ભાગવત-ભાર્તાદિ ગ્રંથોનાં ભાષાન્તર થયાં છે, તેવી રીતે આનું પણ ભાષાન્તર થવાની જરૂર હતી-અને તે પ્રમાણે કર્તાએ કર્યું છે. અનુક્રમણિકામાં શંકરાચાર્ય કૃત પુસ્તક-સ્તોત્રની યાદિ આપી છે. ને તેની સંખ્યા ૧૧૮ ને શુભારે છે. તેમજ પ્રસ્તાવના ઘણી વિદ્વતા ભરેલી રીતે લખી છે. જીવનચરિત્રની સંકલના ઘણી સારી છે. અને શ્રદ્ધાળુ જનોને મનન કરવા યોગ્ય છે. આમાં ધાર્મિક પુસ્તકો પણ લખાવાં જોઈએ. કારણે એથી આપણે ધણું જાણીએ છીએ.

* વ્યાયામ કલા શાસ્ત્ર:—શારીરિક શક્તિને માનસિક શક્તિ સાથે કેટલો સંબંધ છે તે કહેવાની આવશ્યકતા નથી. દુર્ભાગ્યે આપણા ગ્રંથયુગેટા અને વિદ્વાનો ઇતિહાસ હોષ યુવાવસ્થામાં મૃત્યુવશ થાય છે અને જ્યારે પાંત્રોષ વર્ષ બીજા દેશોમાં સંસાર શરૂ કરવામાં આવે છે ત્યારે આપણે સાં એ ઉમર વૃદ્ધાવસ્થાની શરૂઆત ભેગાય છે. જુના સમયમાં બાળકોને રમતગમતમાં ઉછેરવામાં આવતાં ત્યારે હાલમાં કાંક બહુતરના વિશેષ બોળને લીધે અને કાંક છોકરાંને બદાર રમવા દેવામાં હીણપત મનાતું હોવાથી બાળકોનાં શરીર નબળાં બનતાં જાય છે. સદ્ભાગ્યે શારીરિક કેળવણી તરફ લોકોની વૃત્તિ થતી જાય છે તેવે સમયે રા. હગનલાલનું પુસ્તક આપણને તે કેળવણીનો રસ્તો સરળ કરી આપતું હોવાથી આવકાર લાયક છે. હગનલાલે પુસ્તકની શરૂઆતમાં યાન સાથે ગમ્મત આપનારી અર્થ સૂચક જે કવિતા આપી છે તે અમો નીચે આપીએ છીએ.

મગદળ કેડે નામ સાંભળી જન ટોડી આત્મા દશ વીસ.

ક્યાં છે ક્યાં છે મગદળ મોદકે કાંઈ મારે છે દશ હીસ;

લો આ મગદળ ચાખો પ્રીતે, ધારો માં અંતરમાં રીસ,

તનમન કેરી શક્તિ વાધે, સત્તુ ડરતા રહે દરનીસ.

પુસ્તકના ત્રણ વિભાગ પાડ્યા છે તે કેમવાર બાળકોની વય અને શક્તિ મારક લેવાનાં છે. પુસ્તક સચિત્ર હોવાથી ઘર આગળ દસરત કરાવનાર માઆપોનું કાર્ય સુગમ થયું છે અને આશા છે કે માઆપો એ દરજ્જા અદા કરશે. દરેક નિઃશ્યામમાં આ પુસ્તકનો ઉપયોગ થવો જોઈએ. અમારા માસિકને અંગે રા. હગનલાલને એટલીજ વિનંતી કરવાની કે આ પુસ્તક મુખ્યત્વે દરી છોકરાઓને ઉપયોગી છે પણ આપણી છોકરીઓ જે બલિષ્ઠની માતા છે તેમને વિસરી જવાની નથી. દરકસરથી છોકરીઓની શક્તિ પ્રમાણે તેમનાં શરીર કેળવવા માટે જુડ્ડન પુસ્તક થવાની જરૂર છે. છોકરીઓની રમતો વિશે અનુકૂળતાએ અમો કાંક સૂચના કરવા ધારીએ છીએ અને તેને માટે સંશોધન કરીએ છીએ. અન્તે એટલું કહેવું જોઈએ કે પુસ્તકની કીમત કાંક ઓછી હોત તો તેનો વધારે પ્રચાર થાત.

વર્તમાનરંગ.

સામયિક સીસાહિત્ય.

પતિપ્રેમ—મદ્રાસના એક વદીલે ચોડાં વર્ષો ઉપર કમલા નામના એક કાલ્પત
યુવાન સ્ત્રીના પોતાના પતિ પ્રત્યે લખેલા પત્રોનું એક પુસ્તક ઇંગ્લેન્ડમાં પ્રકટ કર્યું હતું તેમાં સામાજિક, ઈકોનોમિક તથા સ્ત્રીધર્મને લગતા વિષયોનું ધણી ઉત્તમ રીતે નિરૂપણ કરેલું હોવાથી તે પુસ્તક ઘણું લોકપ્રિય થઈ પડ્યું છે અને તેનાં અનેક ભાષામાં ભાષા-
ન્તરો થયાં છે. એના ગુજરાતી ભાષાન્તરનો આરંભ “સમાલોચક” નામના ત્રૈમાસિક પત્રના જન્યુઆરી-માર્ચના અંકથી કરવામાં આવ્યો છે, અને તેમાં પ્રથમ ત્રણ પત્રો પ્રકટ થયા છે. કાંઈક અગત્યના તથા લાંબા સમય સુધી રોકી રાખે એવા કાર્યને અર્થે કમલાનો પતિ વિદેશ જવાથી તે પોતાને પિયર આવી તરત જ પતિને પ્રથમ પત્ર લખે છે. તેમાં નીચેનાં વાક્યો ખાસ લક્ષ્ય ખેંચે છે. “હવે તો તમારા કુત્સાહક સંનિધાન સિવાય બીજા કશાથી પણ મારા જીવને શાંતિ વગશે નહિ”. પણ તે બનવાનું નથી. દરેક પગ જાય છે તેમ તેમ આપણુ જાંને વચ્ચેનું અંતર વધતું અને વધતું જાય છે.—જે અંતર અત્યારે આપણા હૃદય વચ્ચે વસે છે એ અંતર આપણા હૃદય વચ્ચે પણ કદિ વસશે ખરૂં!! એ વિચાર મારા હૃદયમાં કંઈક ચંકા અને કંઈક આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે.—હા! આપણા હૃદય વચ્ચે,—જે હૃદયને પ્રેમે એકમેકમાં મેળવી લીન કરી—એક કરી દીધાં છે. અરે રે! તે પ્રસંગનો હું વિચાર પણ કરી શકતી નથી.—આવી આપણની ચિંતા કરતાં હું તો નાશું.” ત્યાર પછી, કાંઈક ચાંતિદાયક શબ્દોથી કમલાના મનનું સાન્નિધ્ય શાંતિ વિચોગદાગ મુઠ્ઠી તેને પિયર રહેવાની કરેલી બલામણુના ઉત્તરમાં કમલા બીજા પ-
ત્રીસતા નોંધે છે કે “હું અદિયાં મારાં માળાપૂ પાસે મારે પીયર રહું છું તેનું કારણ તમારી તથા બે જન્યદાગ માળાપને એથી સાફ લાગે એમ જ તમે સ્નેહથી સ્વયંચું હતું, તે નહિ. ચાળીઓમાં પાચરી જ ઉપર હેત આવે છે, તેઓ બ્લાલાં લાગે છે અને મારી છાતી સરસાં પ્રિયતમ તમે એથી પણ અધિક બ્લાલા લાગે છે, તેથી પણ

એ પ્રશ્નો કાંઈક ખુલાસો કરતો, “એપ્રિલોથ” ના દેખુઆરીના અંકમાં ઉપર જણાવેલા મથાળા વાળો, સંવાદ રૂપે લેખાયેલો, એક લેખ પ્રકટ થયો છે. તેમાં વિદ્વાન પુરુષને વિદ્યાવિલાસી પત્ની ન મળવાથી થતી એક મુખ્ય હાનિ દર્શાવતાં લેખક દલીલ કરે છે કે પતિ જો સ્વચ્છિ અનુસાર વિદ્યાના વિલાસમાં પોતાનું જીવન એકલો ગાળે તો પત્ની તેટલે અંશે પોતાને લગેલી સમજી અસંતુષ્ટ રહે છે, અને તેવી પત્ની પોતાની રૂચિ તથા ઇચ્છાઓ તૃપ્ત કરાવવાને પતિ પાસેથી બીજી કોઈ વસ્તુ કરતાં દ્રવ્યની વિશેષ લાલસા વાળી હોવાથી પતિને કુટુંબશાંતિ સાચવવાને માટે યશ્વેક અંશે વિદ્યા વિસારી અન્ય માર્ગે દ્રવ્યોપાર્જન કરવાની, અથવા દ્રવ્યોપાર્જનમાં સહાયકારક થઈ પડે એટલે અંશે જ વિદ્યાનું સેવન કરવાની, ફરજ પડે છે. આથી નવીન વિદ્યાનો શોધ અટકે છે. આ દલીલના સમર્થનમાં લેખક પશ્ચિમ દેશના વિદ્વાનો તથા નવીન શોધકોનાં જીવનદૃષ્ટાંતો ટાંકી બતાવી જણાવે છે કે, તેઓમાંના કેટલાક કાંતો કુવારા હતા, અથવા કેટલાક પોતાની શોધમાં સહાયભૂત થનારી પત્નીથી ભાગ્યશાળી હતા.

વિધવાવસ્થા—“ભારતભગિની” ના ૧૫ મી એપ્રિલના અંકમાં હિંદની વિધવાઓની અવસ્થાના સંબંધના ત્રણ લક્ષ્યોગ્ય પ્રશ્નો ઉઠાવ્યા છે: (૧) વિધવાઓના ચિત્તમાં સજગી રહેતા શોકાભિયાં આપણા લોકને કાંઈ પણ દુઃખ વેઠવું પડે છે કે કેમ? (૨) વિધવાઓની આટલી બધી સંખ્યા આપણા દેશમાં શાથી વધી ગઈ છે? અને (૩) તેના કાંઈપણ ઉપાય છે કે નહીં? આ ત્રણે પ્રશ્નોના ઉત્તર પણ લેખક પોતે આપે છે કે (૧) હિંદ દેશમાં હાલમાં જે જે ગંભીર સંકટો અને આપદઓ આવી પડી છે તે મુખ્યત્વે કરીને વિધવાઓના અંતરના દુઃખનું જ પરિણામ છે; (૨) બાળલભના પ્રચારથી અને પુરુષોની સારીરિક શક્તિ ઉપર યજ્ઞેજ્ઞ યોડું લક્ષ આપવાથી વિધવાની સંખ્યા આટલી બધી વધી પડી છે; અને (૩) ઉપાય તરીકે વિધવાઓને પુનર્લેખ કરવાની પ્રેરણા કરવાને બદલે લેખક સૂચવે છે કે તેમને માટે પાઠશાળા, વિવાલય, વિધવાશ્રમ આદિ બનાવી તેમાં તેમને યોગ્ય વિદ્યાદાન દેવું, આપણા દેશ તથા સ્ત્રીજાતિ તરફ પ્રેમ અને દાનની લાગણી તેમના હૃદયોમાં દૃઢ સ્થાપવી કે જેથી તેઓ કન્યાઓનાં શિક્ષક, ધર્મોપદેશક, અથવા કારીગરી તથા સુંદર કળાઓ શીખવનારી બની શકે; આથી પરાંપકારી પ્રવૃત્તિમાં રોકાવાથી આત્મદુઃખ કાંઈક વિસારી અન્યને ઉપયોગી થઈ શકે, અને દેશમાં રથજે રથજે ગૃહિણીઓને મળી તેમનાં હૃદયોધકાર દૂર કરવામાં સવિશેષ સહાયકારક થઈ પડે.

સુચી

આત્માર સુખીનું સ્વરૂપ જોતાં જોય તેને
વાચકોને અમે ખાસ બહાનુ કરીએ છીએ
શ્રીશિક્ષણ—“વૈશ્યપત્રિકા”

જોની જરૂરીઆતો” ઉપર ચર્ચા કરતાં
વ્યવહારિક વિચારો નીકરે છે.
સામ્યોથી દર્શાવી, તથા કેળવણીથી સીધું
મનુષ્યને તત્ત્વ દેવતા: । મનુ.
લાભ મળે છે કે “કિંદુઓએ પોતાની જાણ
નીચે સ્ત્રીઓને કેળવવી જોઈએ.” પરંતુ
જોને અભાવે લેખક કાંઈક વિશેષ અનુભવ
સાધનો હાથ છે નહીં, તેથી કરીને પ્રશ્ન
કે દરેક કેળવણી પામેલા યુવાન પુરુષ
પછીથી પોતાની દીકરીને કેળવણી આપે.
અન્યને કેળવણી આપે, અને આ પ્રમાણે
ચાપ” આ ઉપરાંત સ્ત્રીઓની અસરપાસના
(૧) પોતાનાં ધર્મપુસ્તકોની બાબા. (૨) પો
(૪) આરોગ્યતા અને સુખતાના નિયમો. (૫)
માનવજાત કરવાની રીત. (૬) શુદ્ધકાર્યમાં કર
દિસાવ અને વ્યવસ્થા. (૮) રસોઈ. (૯) સં
પ્રાથમિક શિક્ષણ તરીકે આટલા વિષય.
વૃત્તિને, કુલનની સ્થિતિને તથા પતિના આ
વિષયોનું જ્ઞાન મેળવવા તે સ્ત્રીકેળવણીમાં
જેમ અમારું માનવું છે.

પ્રકટ થતું માસિક.

{ ઈ. સ. ૧૯૦૬: જુલાઈ,
વિ. સં. ૧૯૬૨, અષાઢ.

આ ઉપરાંત નીચેના લેખો વાંચવાની પુણ્ય, બ્રાતૃસમાજ.
સામાન્યસત્વમતી

શ્રી શિક્ષા વિષયક લેખ.	માત્રી. વહરાજની બી. એ.	૨૫૧
શ્રી શિક્ષા.		
ભારતના દશા.		
અન્યોએ મોટી સંખ્યામાં મરી વિનોદ.		૨૫૩
એ પછી શ્રી.—ત્રિમાસિક, પોપ.		
સતિ રાજપુત રમણી.	ભારતજી	૨૫૬
રમણી નિવેણી.		
સ્વાદ વિષે બાળકોની.	કેળવણી	૨૫૮
બાળ વર્ગ માટે પાતો.	રા. પાન્ય, બન્ધુસમાજ.	૨૬૦
	ઉચના	૨૬૨
		૨૬૩

સનાતન હિંદુધર્મ અને સારા પત્રો
આ અંકના આરંભમાં છે. (સાચું સુ. છે. તે) ઉચ્ચ સહિત.
ચલાવવામાં સ્ત્રીના હાથથી કરેલું કાર્ય—કેટલું સુખ્ય
પત્નીને આપેલી શીખ પણ અસરકારક છે. આ વાર્તા સં. ૬૦ લી.

લવાજમ તથા સર્વ બાબતના પત્ર વ્યવહારનું સરનામું.

રા. લોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદીયા બી. એ.

વ્યવસ્થાપક મુન્શીમુખેધ—અમદાવાદ.

લવાજમની ધેંચ.

૩૧૩ નં. ૧૭૦ રા. બા. દિવાન સાહેબ (સોડે રે લામથેરી)	વ. ૩ ખંભાત	૧-૪-૦
૩૧૪ નં. ૩ રા. એમ. જે. વાયા	વ. ૩ માંસોર	૧-૪-૦
૩૧૫ નં. ૩૩૩ અ. સૌ. દિરાલકમી કૃષ્ણલાલ નરભેરામ	વ. ૩ જામનગર	૧-૪-૦
૩૧૬ નં. ૬૯ રા. બાળકૃષ્ણ જુહારામ	વ. ૩ નેતપુર	૧-૪-૦
૩૧૭ નં. ૩૪૧ અ. સૌ. સલાવતી લક્ષ્મીભાઈ	વ. ૩ ભાવનગર	૧-૪-૦
૩૧૮ નં. ૩૪૩ રા. કાળીદાસ મોતીચંદ	વ. ૩ ધોરાજી	૧-૪-૦
૩૧૯ નં. ૪૧૨ ઓરિસ્સા પદ્ધતિ પાઠશળાનાં લેડી.		
સુ. મિસ ભોર	વ. ૩ વડોદરા	૧-૪-૦
૩૨૦ નં. ૧૦૫ ગ્રો. નાનાલાલ દલપતરામ	વ. ૩ રાજકોટ	૧-૪-૦
૩૨૧ નં. ૪૩૫ સૌ. વસન્તબા રા. જમનલાલ દરીલાલનેલાં	વ. ૩ નડીયાદ	૧-૪-૦
૩૨૨ નં. ૨ રા. મદારાંકર જમનલાલ જોશી	વ. ૩ ડાંગરી	૧-૪-૦
૩૨૩ નં. ૨૯૮ રા. મનમુખરામ કે. મહેતા	વ. ૩ મુંબાઈ	૧-૪-૦
૩૨૪ નં. ૩૬૫ રા. ડા. જીવજીદાસ નારાયણદાસ પોરયા	વ. ૩ મુંબાઈ	૧-૪-૦
૩૨૫ નં. ૫૭૪ રા. દાન્તીલાલ લોગીલાલ દેસાઈ.	વ. ૩ અમદાવાદ	૧-૪-૦
૩૨૬ નં. ૪૪૪ સૌ. નર્મદગૌરી રા. દરીલાલ કુમેરજીનાં પાતળીવ.	૩ જાળાબાદવાણી	૧-૪-૦
૩૨૭ નં. ૧૪૨ રા. મુલશંકર વિશ્વનાથ	વ. ૩ કરાંચી	૧-૪-૦
૩૨૮ નં. ૫૭૫ મિસિસ રૂક્મણી રજીદોડલાલ દવે	વ. ૩ મોરબી	૧-૪-૦
૩૨૯ નં. ૫૭૬ મહેતા કીશ્વરદાસ મોરારજી	વ. ૩ મરકત	૧-૪-૦
૩૩૦ નં. ૩૦ રા. માવજી વલ્લભદાસ	વ. ૩ પાચોરા	૧-૪-૦
૩૩૧ નં. ૧૮૦ રા. ચંદ્રશંકર ગીરજશંકર	વ. ૩ પ્રાંતિજ	૧-૪-૦
૩૩૨ નં. ૫૭૭ રા. નાગેન્દ્રલાલ	વ. ૩ પામેજ	૧-૪-૦
૩૩૩ નં. ૨૯ રા. રમણિયંકર પ્રભાશંકર લાખીયા	વ. ૩ ભાવનગર	૧-૪-૦
૩૩૪ નં. ૧૯૩ અ. સૌ. જ્યાલકમી મુનીલાલ	વ. ૩ વેરાવળ	૧-૪-૦
૩૩૫ નં. ૩૯૦ રા. બા. પ્રદસાદજી સેવકરામ	વ. ૩ દહેગામ	૧-૪-૦
૩૩૬ નં. ૫૭૮ રા. સંઘવી લાખચંદ લક્ષ્મીભાઈ	વ. ૩ ધોધા	૧-૪-૦
૩૩૭ નં. ૫૭૯ રા. શેઠ કરશનદાસ બામગોવિન્દ	વ. ૩ માદુંગા	૧-૪-૦
૩૩૮ નં. ૫૮૦ સૌ. ગવરીબેન આનંદરાય દેસાઈ	વ. ૩ ગધુદેવી	૧-૪-૦
૩૩૯ નં. ૩૫૪ રા. ગાંતીરાય દોલતરાય	વ. ૩ ધંધુકા	૧-૪-૦
૩૪૦ નં. ૫૮૧ રા. મણીયંકર મૂળશંકર	વ. ૩ ધોસેરા	૧-૪-૦
૩૪૧ નં. ૧૯૨ મીસીસ સાવીત્રી મહેન્દ્રરાય	વ. ૩ રાજકોટ	૧-૪-૦
૩૪૨ નં. ૧૩૨ રા. લક્ષ્મીભાઈ જોડગદાસ	વ. ૩ નડીયાદ	૧-૪-૦
૩૪૩ નં. ૪૪૬ રા. કેશવલાલ લક્ષ્મણ	વ. ૩ બાજરા	૧-૪-૦

વર્ષ ૩ જી] ઈ. સ. ૧૯૦૬ જુલાઈ—અષાઢ વિ. સં. ૧૯૬૨. [અંક ૧૧ મા.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

પુત્રીની ફરિયાદ ઉપરથી માનો ઘોષ-વહેન ! સાસરીઆમાં વઢીલ માણસો વહુને જે કાંઈ કહે તે માત્ર તેને ત્રાસ આપવા માટે જ એમ તને લાગતું બળાય છે; પણ તે તારી મૂલ છે....પોતાનાં સાસરીઆંની ફરિયાદ મા કે પોતાની ઘેનપણીઓ આગળ કરવી, અને પોતાના ઘરની ધાત લીજે કાને નાંખવી, એ તારા જેવી સુશીલ અને સદ્ગુણી દીકરીને શોભે નહિ. દીકરી ! જે ઘરમાં તારે જીંદગી કાઢવાની છે, જે ઘરના કસ્યાણમાં જ તારું કસ્યાણ અને અકસ્યાણમાં અકસ્યાણ રહેલું છે, અને જે ઘરની તું હરી માલીક છે, તે ઘરનાં વઢીલ માણસોનો તું દોષ કહાડે અને તેમના બોલવા ઉપર હોદું લગાડી મા સુધી ફરિયાદ પહોંચાડે તે શું તારા જેવી કેટલાયકી દીકરીને શોભે ? તારી સાસુ તને કાંઈ કહેતી હશે અથવા યજ્ઞતે લીજતી હશે તે તને પમથવા માટે જ એમ તું સમજે છે. શું તે તારું ચરાચર ધાપ એમ ઇચ્છતી હશે?...વઢીલ માણસોનું કહેવું ચલતે અષ્ટિત હોય તોપણ તેમના માનની જાતે જુવાન માણસોએ તે કહે તે પ્રમાણે કરવું જોઈએ...વહેન ! સ્ત્રીઓમાં સહનશીલતા ન હોય તો ઘરમાં કદી પણ સુખ ન રહે એ નક્કી યાદ રાખજે. આપણા હિંદુ લોકોના સંસારનું વંધારણ એવું છે કે તેમાં આપણે સ્ત્રીઓએ સહન કરવાના અનેક પ્રસંગો આવે છે. એથી જો સ્ત્રીઓમાં આ ગુણ જો હોય તો ઘરમાંથી કલહ-કંકાસ કદી જાય નહિ.

વૃદ્ધિમકાશ, માર્ચ ૧૯૦૬

કાવ્યકુંજ.

પતિમનોરમા : નણદીશું ગોઠડી.

(આસો માસો સરદ પૂનમની રાતને, એ ટંબ પ્રમાણે)

નણદી ! ખેની ! વીર તમારા કામજુગારા કાન ને:
 નણદી ! ખેની ! વીર તમારા ગૃહમાળી ગારવ ભર્યા ને:
 નણદી ! ખેની ! મોહન મંત્ર ભર્યું મુખડું મલકાવતા :
 હીંચે મહારા હૈયા કેરાં હાર્ય ને :
 નણદી ! ખેની ! વીર તમારા અમીવર્ષા વર્ષાવતા.
 નણદી ! ખેની ! લગ્નઅનિય જાંઘાણી અમર તમ વીરશું;
 પ્રેમછત્ર પ્રીતમ અંકે પોઢાડતા :
 હસ્ત અમી અર્પે શુચિમોતી શેષ ને ;
 અર્ધમિલીત આંખડલી નીરખે નાથને;
 વીર તમારા વૈકુંઠના વિમલ વિમાન ને;
 નણદી ! ખેની ! વીર તમારા અમીવર્ષા વર્ષાવતા.

મોહન મનજીના મન્દિરિયે જ્યોત જગાડતા;
 શીળા સિમતે સુરભી ઉડતી સુદિમાં :
 પ્રાણ પ્રસાદી પીતો પ્રીતમપ્રેમની;
 ખેની ! વીર તમારા વિરાટમય વિકાસતા :
 હું હીંચું કરકમલે કંઠી કંથને;
 નણદી ! ખેની ! વીર તમારા અમીવર્ષા વર્ષાવતા.
 બહાલમને વળગી હું ઉડતી બ્યોમમાં :
 વીર તમારા વૈકુંઠના વીર વિમાન ને;
 નણદી ! ખેની ! વીર તમારા અમીવર્ષા વર્ષાવતા.
 નણદી ! ખેની ! વીર તમારા મહારા અમરનાથજી;
 પ્રભુપથનો એક જગસંઘ ઠાઢવા, ;
 રમતો લાલાજીને હૈયે, પ્રાણ ને ;
 નણદી ! ખેની ! પ્રીતમના અધરે લોહું હું બંસરી;
 ગોથર કડું હું પ્રાણપુરવના પ્રેમ ને;
 નણદી ! ખેની ! કુમકુમ અક્ષત ઘાળ ભરી લેજાં ભજો :

મંગલ કેલિ આલખિયે ગૃહકુંજમાં :
 અક્ષર સત્ ચિત્તાં આનંદ જગાવીએ;
 નણુદી ! ખડેની ! શ્વેત જ્યોતિ સંસારે જળકાવીએ;
 નણુદી ! ખડેની ! તમ વીરે રોમ્યાં જીવ-જતન જો:
 હું તો મહારા પીયુષાણુની પ્રકૃતિ,
 ખડેની ! વીર તમારા મળે ત્યાં અમ વાસજો.
 નણુદી ! ખડેની ! મૂર્ધ્વીતી શુભભિન્દિ તમે મમ કાલમાં:
 તમ આશી'શે ઉગ્યે મહારો બાનુ જો;
 નણુદી ! ખડેની ! વીર તમારાની જગજ્યોતિ ઝીલવા,
 ભગ્યા મહારા પૂર્વ જન્મના કોઠ જો;
 નણુદી ! ખડેની ! લગ્નઅન્યિ લ'ખાંણી અમર તમ વીર શુ:
 હું તો તમારા વીરાણની લીલા જો;
 નણુદી ! ખડેની ! વીર તમારા અમીવર્ધા વર્ધાવતા.
 નણુદી ! ખડેની ! શિશુ મુખડે સ્વામીની વિભૂતિ શુ' વડુ:
 નણુદી ! ખડેની ! સેવાના મેવા મનજીને મીઠકા;
 નેહુભરી નદી નણુદલ બહાલાની વીરી,
 વીરપસત્રીમાં વીર તમારા આપજો
 ચોધી, મહારા માધવ જેવા, દેવ જો:
 નણુદી ! વીર તમારા જેવા પતિને પામજો:
 હૃદયે હૃદયે બાભી જેવાં હાર્ય જો;
 નણુદી ! ખડેની ! વીર તમારા અમીવર્ધા વર્ધાવતા.
 નણુદી ! ખડેની ! વીર તમારા વૈકુંઠના વીર વિમાન જો:
 વિમાન વેરે સ્વર્ગસમૃદ્ધિ સૃષ્ટિમાં;
 સંસાર વહી ઉડે તે ઉન્નત ધામ જો;
 વિન્ધ-સમાજ વધાવે નણુદી ! તમ વીરને;
 મેઘપુષ્પ સમ વર્ષે દેવનાં દાન જો;
 જો ! જો ! ખડેનાં ! મહારી ભરાણી ભરછક નેહ છાતડી:
 જો ! જો ! ખડેનાં ! જગની ખીલે રમતી હુંસતી આંખડી:
 હું ઘેલી હું ઘેલી કેલિ કંથની :
 નણુદી ! ખડેની ! વીર તમારા મહારા વૈકુંઠનાથ જો.

મૂલજી હૃલભજી વેદ

વિનયસિંહને આથી કાંઈક શક દુર થયો. હરિસિંહ આધ્યાવસ્થામાં વિનયસિંહ સાથે રમેલો હતો તેથી બધો શક દુર કરવા લેણે. વિનયસિંહને પોતાના શરીર ઉપરના ધાનાં ચિન્હ બતાવ્યાં. વિનયસિંહે તે ધાનાં ચિન્હ ઝોળખ્યાં અને તે હરિસિંહને બેટી પડ્યો. નયનમાંથી અશ્રુ વર્ષા. થોડીવાર પછી હરિસિંહે પોતાની વાર્તા શરૂ કરી:—

“વિનય, ત્હારી માતાને બ્યારે મોગલો મહેલમાંથી એક યોગીની મદદ વડે લઈ જતા હતા ત્યારે મ્હેં મોગલોને અટકાવવાને ધણા પ્રયત્ન કર્યા. પરંતુ રાત્રિને લીધે મ્હાં કાંઈ આશુ નહિ. તેઓ ત્હારી માતાને લઈને ચાલતા થયા ત્યારે હું એક મરી ગએલા મોગલનાં કપડાં પહેરી તેઓ ક્યાં જાય છે તે ધ્યાનમાં રાખવા પાછળ પડ્યો. રજપુત સૈન્યને ખબર ન પડે તેવી યુક્તિ કરી તેઓ પશ્ચત્તાને ઉપાડી ગયા. મોગલ લોકોના રાજ્યમાં જઈ મ્હેં મ્હારી રહેણી મોગલ જેવી જ કરી નાંખી. શાદી વધારી. અને મોગલ પોશાક પહેરવા લાગ્યો. મ્હારા ગળામાંની કંદી મેં વેચી અને તેના આવેલા દ્રવ્યમાંથી હું મ્હાં ગુજરાન ચલાવતો હતો. બહાદુરશાહે પશ્ચત્તાને એક મહિનો દિલ્હીમાં રાખી અને બ્યારે તે રાણીને મેળવી લેતામાં નીરાશ થયો ત્યારે છાતી રીતે લેણે રાણીને કાશ્મીર દેશમાં આપેલા બાબરગઢમાં મોકલી દીધી અને રાણી ક્યાં છે તે વીશે કાંઈને જણાવા દીધું નહિ. પોતે મહિને મહિને બાબરગઢ જતો પણ પોતાના કાર્યમાં નીબૂળ નીવડતો. આડેક વર્ષ પછી મ્હેં નક્કી કર્યું કે પશ્ચત્તાને પાછી લાવ્યા વગર કોઈ દીવસ બીરનગરમાં જવું નહિ. અને હું બાદશાહના મહેલમાં નોકર રહ્યો. વરસ બે વરસ પછી બાદશાહનો હું વિશ્વાસુ તો કર થયો. બાદશાહને મ્હેં પશ્ચત્તાને કબજે કરવા એક યુક્તિ બતાવી કે જેથી આપણું કાર્ય વિનયી નીવડે. બાદશાહને મ્હેં મુચબું કે બે વિનયસિંહને અહિં પકડી લાવવામાં આવે તો પશ્ચત્તા આપણી સત્તામાં આવે. વિનયસિંહને પશ્ચત્તા પાસે લઈ જવો અને લેના વધ કરવાની બ્હીક બતાવીને પશ્ચત્તાને લલચાવવી. આ ગોઠવણ બાદશાહને પસંદ આવી મ્હેં આ કામ કરવાની બાદશાહને ખુશી બતાવી. લેણે હા પાડી. મ્હેં લેની પાસેથી બસે સ્વાર માખ્યા કારણ કે ખરેખરો ડોળ કરી બાદશાહને છેતરવાનો મ્હારો વિચાર હતો. હું સુવર્ણપુરી નજીક આવી પહોંચ્યો. એવામાં જંગલમાં તું મ્હને મળ્યો. ત્હને મળવામાં મ્હને ઘણી મુશ્કેલી નડત પરંતુ ઈશ્વર મ્હારી સહાયે આવ્યો અને તું મ્હને મળ્યો. મ્હારી સાથે આવેલા મોગલોના દેખતાં મ્હારો ખરો હેતુ હું ત્હને કહી શક્યો નહિ, અને મ્હેં ત્હને પ્રપંચ રચી લલચાવ્યો. પરંતુ તું એકદમ પ્રપંચ સમજી ગયો. પણ હું તે સમજ્યો નહિ. મ્હેં ત્હને પાસેના શહેરમાંથી ત્હારે જોઈતી વસ્તુઓ લેવા જવાની હા પાડી. મ્હારો ત્હને પકડી જવાનો ઇરાદો ન્હોતો. નહિ તો હું ત્હને શહેરમાં જવા દત નહિ પણ ત્હારી ગોઠવણની ખાતર મ્હેં ત્હને છુટો મુક્યો હતો. તું શહેરમાંથી પાછો ન આવ્યો. હું નીરાશ થયો અને એક દીવસ ત્હારી વાટ જોઈ ત્હારાથી છેતરાઈ ચાલતો થયો. બાદશાહને મ્હેં જાણને કહ્યું કે વિનયસિંહ મોગલ રાજ્યમાં શરૂ છે. એટલે હું ત્હને પકડવાનું બહાનું પુત્ર કરત આહિં આવ્યો છું અને મ્હારા દિવસો દુઃખમાં ગાળું છું. બીજા ઉપાયો હોતો. પોતાની નાદશાહ બહુ વહેમી છે એટલે પકડાઈ જવાની બ્હીક રહે છે.” અને તેથી કરી તેમ

વિનયસિંહ આ વાત એક રસે સાંભળી રહ્યો. વાત પુરી થતાંવાર કહેવરાવતા હતા વેશે આમ તેમ ફર અને બાદશાહને હું અહિં આવ્યો છું તેવી ખાત

કવચ કરજે. હું બાબરગઢ જઈ છું અને આવતી જતી તકનો લાભ લઈને મારી માતાને નક્કી છોડવીશ.”

હરિસિંહે કહ્યું. “વિજય, તારૂં આ સાદસ સિંહના મુંખમાં હાથ નાખવા જેવું છે.”

વિજય હસીને બોલ્યો. “હરિસિંહને પણ એક ન્હાના ઉદરે રમાડ્યો હતો. માટે હું અહિંથી બાબરગઢ જઈશ; અને એકાદ ધર્મશાળામાં હું મ્હારૂં સ્થાનક રાખીશ. આકાર્યની શરૂઆતથી જ હું મહાત્માની છાયા નીચે છું અને મ્હને તેણે જીવતલન આપ્યું છે તે આ કાર્યની આગળ ઉપર સિદ્ધિ યશે એવી મ્હારી ધારણા છે.”

એમ કહી બન્ને જણ પોતપોતાના સંકેત સ્થાનની નીચાની આપી શુદ્ધ પડ્યા.

બાબરગઢ કાશ્મીર દેશના એક આવેલા પ્રદેશમાં આવેલો હતો. હિમાલય પર્વત નજીક હોવાથી ઈંડી સખત પડતી હતી; તેથી અહિં રહેનારા લોકોની સંખ્યા યોડી હતી બાબરગઢના આગલા ભાગમાં પદ્મલતાને પુરી હતી. દસ બાર મોગલ પહેરેગીરો ચોક્કી રાખતા હતા. અને બે દીન્દુ સ્ત્રીઓ પદ્મલતાની તહેનાતમાં રહેતી. પદ્મલતા બાર વર્ષે યથા કારાગૃહનું અસલ દુઃખ વેઠતી હતી. હવે તેણે આત્મઘાત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને એકાદ શસ્ત્ર મેળવવાની શોધમાં દીવો લઈને પોતાના કારાગૃહની અંદર બેઠી રીવળી; પરંતુ તેને તે મળ્યું નહિ. એકદમ તેના મનમાં ખીન્ને વિચાર સુજા આવ્યો. એક ઓરડામાં ગઢમાં દીવા કરવાને સાર મ્હોટા ડબ્બામાં તેલ ભરી રાખ્યું હતું. તેણે તે ડબ્બો ઉપાડ્યો. અંદરથી તેલ કઢાડી પોતાના ઓરડાની આસપાસના ઓરડાઓની ભીંતે તથા અંદરના લોકડા કોતર કામ ઉપર ખુબ તેલ રેડ્યું. પછી પોતાની પાસેના દીવાની મદદે કારાગૃહમાં અગ્નિ મુકી. ગઢ અગ્નિથી એકદમ ઝગઝગી ઉઠ્યો. પદ્મલતા પોતાના ઓરડામાં જઈ ધધરસ્તવન કરતી બેઠી. પરંપરા કામ વધારે હોવાથી તેના ઓરડાને એકદમ આંધ પહોંચી નહિ. કેદખાનાની બહાર મોગલો તથા ખીન્ન લોકો એકઠા થઈ ગયા અને આસપાસનાં માણસોની ભીંડ થઈ ગઈ. કાંઈ અંદર જઈ પદ્મલતાને બળતી બચાવવાને હિમ્મત ધરતું નહોતું. તેમજ પાણીની તંગીને લીધે અગ્નિ ઓલવાયો. પણ નહિ. એ કાલાહલ દરમિયાન એક યોગીએ અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો અને અંદર અદૃશ્ય થઈ ગયો. યોડીવારમાં તે પોતાની માતાના ઓરડામાં જવા ભાગ્યશાળી નીવડ્યો અને વિજયસિંહ પોતાની માતાને બેઠી પડ્યો.

પુરૂષ “માતા, હું તારો જ્ઞાતો પુત્ર તારી મદદે અહિં પોગીને વેશે આવ્યો મહમદ બોલી.

વસ્ત્ર પહેરી લે જિતાવળ કર.” પદ્મલતા પોતાને મુક્ત થવાની આશાથી વિજયસિંહે કહ્યુંવા માંડી. વિજયસિંહે પોતાની ઝાળામાંથી વિબુતિ કઢાડી પોતાની મા-

મહમદ “વિજય, તુમાં ખુબ ચોળી દીવો રહેવાના ગોખલામાંથી કાજળ લાવી તે સમયે છું. તારી માતા કાશ્મીરથી તેના સુંદર મુખ ઉપર ધસતા અચકાયો નહિ. અને પછી પો- હતો પણ વિજયસિંહની મદદ મહેનતે અગ્નિ બહાર લઈ ગયો અને બહાર થએલી ભીંડની તું અસત્ય બોલીશ નહીં. “બેયા, અગ્નિ હુઈ છે” એમ બોલતા બોલતા અદૃશ્ય થઈ ગયા. હું ખરેખર હરિસિંહની માતાને હાલ આવા જ વેશમાં રાખી મુસાફરી કરી, અને થોડે દી- ગળા ઉપર મુક અને રહદ વટાવી. રસ્તામાં પેલા માહાત્માવાળા જંગલમાં ઉતારી મહાત્માને

મળ્યો. અહિં તહેમણે રજપુત પોષાક ધારણ કર્યો. વિજયે પોતાની માતાને પોતાની બધી વિટંબણાઓ વર્ણવી. મહાત્માએ મોહનાને વિજયસિંહને આપી અને પોતે રજપુત પતિવ્રતાનાં દર્શન કર્યાં જ્યાં તહેનો આપ તદ્દન ટળી ગયો અને પોતાના અનંત સુખદાથી સ્થાન પ્રત્યે આલ્સો ગયો. ત્રણે જણ એક દીવસ રહીને સુવર્ણપુરી તરફ વળ્યાં.

બીજા બાળકે બાબરગઢ સગમી ઉઠવાની તથા પદચલતા અંદર બળી મર્યાની હથિસિંહને ખબર પડી માહ સમાચાર કહેવા તે સુવર્ણપુરી જવા નીકળ્યો. અને મોગલ સરહદ છોડ્યા પછી પોતાનો રજપુત પોષાક ધારણ કર્યો. પરંતુ પોતાના પ્રદેશમાં જતાં જ તહેને શુભ સમાચારની ખબર પડી કે વિજયસિંહ તહેની માતાને છોડાવી અહિં લાવ્યો છે. તે થોડા દીવસમાં સુવર્ણપુરી પહોંચ્યો.

સુવર્ણપુરીમાં આનન્દનો પાર રહ્યો નહિ. મણિસિંહ પોતાની વૃદ્ધવસ્થામાં પુત્ર વિરહની વેદનાથી પીડાતો હતો. તહેણે એમ જ ધાર્યું હતું કે મોગલોએ તહેને પકડી મારી નાંખ્યો. પરંતુ સર્વે સત્વળું ઉતર્યું. વીરસિંહને પોતાનો પુત્ર જીવતો છે અને સુવર્ણપુરી આવી પહોંચ્યો છે એવા શુભ સમાચાર મોકલ્યા. વીરસિંહનો ખોટો પુત્ર આઠ વર્ષનો ધર્મ મરણ પામ્યો હતો. વીરસિંહ તરત સુવર્ણપુરીમાં આવી પહોંચ્યો. પિતા અને પુત્રનાં નંબનમાંથી રૂનેદનાં અશ્રુ વહ્યાં. વિજયસિંહ મોહનાને વીરસિંહ પાસે લઈ ગયો અને તહેને માંદગીયું આપી તે ઉધાડવાનું કહ્યું. વીરસિંહે તે ઉધાડ્યું. અંદરની ચીઠ્ઠી વાંચી મોહનાના કામગ પગની આંગળીઓ ગણી જોઈ અને આત્રી ધર્મ કે પોતાની પાસે ઉભી હતી તે જ તહેની પુત્રી.

વીરસિંહે વિજયસિંહનો આભાર માન્યો અને મણિસિંહને પોતે આપેલું વચન પાળવાને બહુ આતુર થયો.

મોહના પોતે વીરસિંહની પુત્રી છે તે સાંભળી ખુશી ધર્મ.

વીરસિંહે મણિસિંહની રજ લઈ પોતાની પુત્રી મોહનાનાં વીરનગરમાં ભારે ધામધુમથી લઈ કર્યાં અને બન્ને નગરમાં અતિ આનંદ વ્યાપી રહ્યો. (સંપૂર્ણ.)

વિષુધ, શ્રાવસમાજ.

રમણ અને કાન્તા.

સંસારિક જીવન.

(સીલેખ—લખનાર સૈ. સત્વમતી.)

રમણ કરીને એક સુંદર અને હોથીયાર છોકરો હતો. તહેના પિતા તહેને નાનો મુકીને ગુન્ડરી ગયા હતા. તેથી રમણ અને તહેની વીધવા માતા બન્ને જણ તહેના મામાને ત્યાં રહેતાં હતાં. રમણના મામાને કાંઈ પણ પ્રજા નહિ હોવાથી તે રમણને પોતાના પુત્ર કરતાં પણ અધીક આલો હતો. રમણ પણ ધણે જ આલાક અને પ્રેમાળ હતો. પોતાની નાની વય છતાં તે પ્રીતીપસની પરીક્ષામાં ઘણે ઉચે નંબરે પાસ થયો હતો. અને તેથી કરી તેમની ન્યાતાના લોકો પોતાની ઠંઠા આપવાને માટે રમણના મામાને વારંવાર કહેવરાવતા હતા.

પરંતુ તેના મામળા વિચાર હજી રમણને મોટી ઉમરે પરણાવવાનો હતો. તેથી તે કોઈનું માથું કપાલ કરતા નહતા પરંતુ આ વાત જ્યારે રમણની માના જાણવામાં આવી ત્યારે તેણે પોતાના બાઈને સમજાવી અને જોઈ જને તેમ પોતાના પુત્રને જોડે પરણાવાય તો સાઈ તેવી જોડવણી કરવા માંડી કારણ બેરંગીને સારાસારનો કાંઈ વિચાર હોતો નથી. તેણે ફક્ત લગ્નનો દહાવો લેવામાં જ આનંદ માને છે. પરંતુ વિચાર કરતાં નથી કે લગ્ન કરવું તે કાંઈ જેવું તેવું કામ નથી. એ તો જન્મારા સુધીનો સંબંધ બાંધવાનો છે માટે ક્ષણિક આનંદ ભોગવવા માટે પોતાના પુત્રને તથા પુત્રીને દુઃખ રૂપી કુવામાં હડોસેલી બાંધવાં તે સાઈ નહિ. રમણની મા પણ પુત્રલગ્નનો દહાવો લેવામાં જ આનંદ માનતી હતી તેથી પોતાના બાઈને સમજાવી તેમની જ ન્યાતીની કન્યા કાન્તા કે જે ઘણી સૌંદર્યવાન હતી તેની સાથે રમણનાં લગન ઘણી ધામધુમથી કર્યાં. કાન્તા હજી નાની હોવાથી પીતાને ઘેર રહેતી અને વખતો વખત સાસુ બોલાવે તો દીવસે જઈ આવતી હતી પરંતુ પતિને મેળ કેવો હોય છે તે હજી જરાજરા જાણતી નહોતી. રમણ પણ પોતાનો અભ્યાસ આગળ ચલાવતો હતો. આમ કરતાં કેટલાક વર્ષ વીતી ગયા બાદ રમણના માગા શ્વેગથી ગુજરી ગયા અને ઘરમાં હવે રમણ અને તેની મા રહેતાં હતાં. રમણ બી. એ. ની પરીક્ષા આપવાનો હતો તેથી તે પણ હવે મુખાર્જી જઈ ત્યાં અભ્યાસ કરવા વિચાર રાખતો હતો. રમણ હવે થોડા દીવસમાં મુખાર્જી જનાર હતો. તેથી રમણની માએ પોતાની વહુ કાન્તાને બે દીવસ રહેવા માટે અત્રે બોલાવી હતી. કાન્તાએ હજી પતિસુખનો દહાવો લીધો નહોતો તેમ પતિનો પ્રેમ કેવો હોય તે પણ તે જાણતી નહતી. કારણ તેને પરણે ચાર વરસ થયાં હતાં તો પણ તેની સાસુએ તેને હજી સુધી આણું કર્યું નહોતું. અને આજે પણ લોકાપવાદથી ટરીને રમણ મુખાર્જી જવાનો છે તેથી કાન્તાને અત્રે બોલાવી હતી. પોતાની સાસુ રસોઈ કરતાં હતાં અને કાન્તા પરસાલના ગારણા આગળ બેઠી હતી. તેવામાં રમણ બહારથી આવ્યો અને મોઢમાં હોંચકે બેઠો. હોંચકા ખાતાં તેની નજર પરસાલમાં બેઠેલી કાન્તા ઉપર પડી અને જાણે તેની નજર એક યઈ અને રમણની વૃત્તિઓ સ્વતંત્ર સુખ ભોગવવાને માટે આતુર બનવા લાગી. કાન્તાએ પણ પતિના નયનનો પ્રેમ આજે જ અનુભવ્યો હતો તેથી તેને તો પોતાનાં ગાત્ર યાત્રી ચીથીલ થયાં તેની ખબર પડી નહિ. પરંતુ પતિના સુખ સાથે વારંવાર જોતી હતી. રમણની મા રસોડામાંથી આ સર્વ જોતી તે પતિપતિનો ભાવ સમજી મઠ હતી. પરંતુ તે ઘણી જ કઠીણ હૃદયની હોય તેમ જણાતું હતું કારણ તેણે કાંઈ પણ બહાનું કાઢી રમણને મોટી ઉપર મોકલી દીધો અને કાન્તાને પણ કામમાં ગુંથવી દીધી. રમણ ઘણો શરમાળ હતો તેથી પોતાનો વેગ જોઈ તેમ કરી દબાવી સંકેત રસોઈ તૈયાર થઈ અને જમ્યો. બાદ સાસુ વહુ પણ જમ્યાં અને કામ કાજથી પરવારી બેઠાં વાતોનાં ગપ્પાં મારતા રાત્રીના દસ વાગ્યા. રમણ બીચારો ચપન-ગૃહમાં કાન્તાની રાહ જોતો હતો. પરંતુ તેની માએ કાન્તાને રમણ વાળા ખંડમાં જવાનું કહ્યું નહિ તેમ તે બીચારી નીરાસ યઈ સાસુની પધારીમાં સૂતી. કાન્તાને રમણવાળા ખંડમાં ન મોકલવાનું કારણ એ જ કે જો રમણ અને કાન્તાની પ્રીતી માઠ થશે અને સ્ત્રીની મોહજનમાં સપડશે તો રમણ આગળ અભ્યાસ ચલાવી ચકશે નહિ; અને જાણેનાં હૃદય ઐશ્વર્ય હશે તો પછી તે મહારી દાખમાં રહેશે નહીં. આથી કરી તેણે તે બીચારાં દંપતિ

ને વિયોગદુખના મોટા ખાણમાં હડશેલી પાડ્યાં. રમણે બીચારે જેમ તેમ કરતાં તે રાત્રી પસાર કરી, બીજે દીવસે સવારમાં ઉઠ્યો. અને આજે પોતાને રાતની ગાડીમાં મુંબાઈ જવાનું હતું તેથી નાહ ધોઈને પોતાના સસરાને મળવાને માટે જવા તૈયાર થયો. તેવામાં કાન્તાની નાની બેન રમણ અને કાન્તાને જમવાનું કહેવા માટે આવી અને પોતાની બેનની સાસુને કહ્યું કે કાન્તાને મ્હારી સાથે મોકલો કારણ મ્હારી બાથે કહ્યું છે કે કાન્તાને ત્હારી સાથે તેડતી આવજે. આથી કરી કાન્તા અને તેની બેન બન્ને જણાં ગયાં. બાદ દસ વાગે રમણ પણ જમવાને માટે સાસરે આવ્યો. જમવાની વાર હતી તેથી રમણ દીવાનખાનામાં બેઠો બેઠો મેજ ઉપર પડેલું પુસ્તક વાંચતો હતો. દીવાનખાનામાં ફક્ત રમણ એકલો જ હતો કારણ તેનાં સસરા તથા સાળા કાંઈ કારણસર બહાર ગયા હતા તે હજી આવ્યા નહોતા. દીવાનખાનાની જોડેની ઓરડી તે આપણી કાન્તાની ખાનગી હતી તેથી તે ત્યાં બેઠી હતી અને આ એકાંતને લાભ લઈ પતિના મુખના વચનામૃતનું પાન કરવા ઈચ્છતી, ત્યાં રમણ બેઠો હતો ત્યાં આવી અને રમણની પીઠ પાછળ ઉભી રહી. માથુસને ઘસારો લાગવાથી રમણે પાછળ જોયું તો પોતાની પ્રિય પત્ની કાન્તાને ઉભેલી દીઠી. રમણ એકદમ ખુરસી ઉપરથી ઉભો થયો અને કાન્તાને હાથ પોતાના હાથમાં લઈને મુંબઈ કરતો બોલ્યો. “જાણી કાન્તા, હું આજે રાતે મુંબાઈ જવાનો છું, અને હાલ ત્યાં રહીને અભ્યાસ કરવાનો વિચાર છે. આપણે આટલા દીવસ અત્રે રહ્યાં પરંતુ એક એકને સામેથી બોલવાનો પ્રસંગ આવ્યો નથી. મ્હારી માથણા જ કહીશુ હૃદયની છે કારણ આજ રાત્રીએ આપણુ બન્ને જણુનો સંયોગ થવા દીધો નહિ. હું પણ સરમને લીધે કાંઈ બોલી શક્યો નહી. પરંતુ ત્હારા વિયોગદુઃખમાં હલકાં ખાતાં રાત્રી પસાર કરી. હશે, ઈશ્વર ઈચ્છા. હવે આજે સાંજે તો હું મુંબાઈ જઈશ અને પછી ઓરડીની ગોઠવણ કરી તને તેડાવવા પત્ર લખીશ”. કાન્તા આ બધું શાન્તપણે સાંભળતી હતી તે બોલી “કાંઈ હરકત નહિ. હાલ હજી તમારી વિધાર્થી અવસ્થા છે, અને આપણે માથે વડીલમાં ફક્ત માતૃશ્રી છે માટે તેમની આરા માન્ય કરવી જોઈએ. માટે તેને માટે વારંવાર બેઠ કરવો નહિ. ભાષી બળવાન છે. દુઃખના દીવસો જતાં વાર નહી લાગે અને આપ પછી જ્યારે મ્હોટી પદવીએ ચઢશો ત્યારે આપણે પછી મુખથી જ સંયોગમાં દીવસો વ્યતીત કરીશું. માટે ચરીર સાચવીને જેમ બને તેમ અભ્યાસ વધારજો અને ખુશીના સમાચાર આ રંગ ઉપર લખી આભારી કરશો. મ્હારો ને તમારો આપ્તેલો મેળાપ છે. માટે કાંઈ પણ કમ્પર હોય તો ક્ષમા આપશો.” આ બોલ કાન્તા બોલી રહી એટલામાં દાદરમાં છુટનો અવાજ સંભળાયો તેથી કાન્તા એકદમ પોતાની બેડીમાં જતી રહી અને વચ્ચેની બારી બંધ કરી દીધી. રમણ પણ પોતાના સસરા વીગેરેની સાથે વાતો કરતો જમવાનો પંખત થવાથી નીચે જઈ જમવામાં બળ્યો.

આનંદવારતા કરતાં સરવે જમી રહ્યા અને સ્ત્રીવર્ગ જમવા બેઠો હતો. તેમાં કાન્તાની ભાભી બોલી “કાન્તા બેન, ત્યારે હવે તમારે મુંબાઈ જવાનું સામુજી ત્યારે ઠરાવેછું”. કાન્તા સરમાઈ અને કાંઈ બોલી નહિ. પરંતુ ગઈ રાતની વાત યાદ આવવાથી લગભર રહેનો મ્હોરો દીલગીર થયો. બધાંએ જાણ્યું કે આ વાત કાન્તાને ગોઠતી નથી તેથી તેમણે બીજી આનંદની વાતો કરવા માંડી. એટલામાં રમણ નીચે આવ્યો અને પોતાની સાસુને પોતે

આજે મુંબાધ જવાનો છે તેને માટે મળ્યો અને કહ્યું કે હું આજે મુંબાધ જાઉં છું. સાસુ એ ત્રેને આશીર્વાદ કર્યા અને તે ગયો. ત્યાર બાદ કાન્તા પણ જમીને પછી સાસરે ગઈ. રહાંજ પડી. રમણે જવાની તૈયારી કરી રાખી હતી. ગાડી આવી; સામાન, મુકામ, પોતાની માને પગે લાગી રમણે ત્રેની આરા લીધી, અને પોતાની પ્રિયપત્નીને પણ પોતે બાંધે છે તે સાનમાં સુવ્યવસ્થા. રમણને મુંબાધ ગયે દાઢ એ વરસ થઈ ગયાં. તે એમ. એ. ની પરીક્ષામાં પાસ થયો અને હવે એલ. એલ. બી. ને માટે અભ્યાસ કરતો હતો. ત્રેની મા હજી મુધી પણ કાન્તાને મુંબાધ મોકલતી નહોતી. પરંતુ રજના વખતમાં રમણ પોતાને દેશ આવતો ત્યારે કાન્તાને પોતાને ઘેર બોલાવવા ત્રેની માતાને કહેતો. તેથી ત્રેની મા કાઠ, કાઠ વાર કાન્તાને તેડાવતી હતી અને હવે રમણ તેમ કાન્તા ઘણાં જ મ્હોટાં થયાં હતાં તેથી લાચારીથી રમણની વહુને મેડી ઉપર મોકલતી હતી. આવી રીતે યોડા યોડા દીવસને બાં- તરે પણ ગ્રેમી દંપતી મળતાં તેથી તેમનો પરસ્પર ઘણો જ ગાઠો રહેતો બંધાતો ગયો. કાન્તા અને રમણ વચ્ચે આવો દીવ્ય પ્રેમ ઝળકી ઉઠ્યો હતો તે ત્રેની માથી સહન થઈ શકતું નહતું. તેથી તે ઘણી વાર કાન્તા તથા રમણ વચ્ચે કલહ ઉત્પન્ન થાય તેવાં કારણ શોધતી હતી. પરંતુ તે ગ્રેમી દંપતી એક એકનાં મન વરતી ગયેલાં હોવાથી કાઠ દીવસ પણ કલહ કરતાં નહિ. રમણ મનમાં સમજતો હતો કે મ્હારી મા અમારી બન્ને વચ્ચેની પ્રીતિ તોડવા હચ્છે છે તેથી તે આવાં કારણો શોધે છે. પરંતુ હું ત્રેનો એકનો એક પુત્ર છું અને ત્રેને મ્હારા શીવાય અન્ય કાઠ છે નહિ, તેમ વળી મ્હે બહુને યાન સંપાદન કરેલું છે તો હવે મ્હારી માને માટે કાઠ પણ વચન કહેવાં તે યોગ્ય નહીં. એવું ધારી તે ખીચારો રમણ શાન્તિથી સંભળતો પરંતુ કાઠને કઠોર વચન કહેતો નહિ. કાન્તા પણ ડાહી અને સમજી હતી તેથી તે પણ કહેતી કે હોય ધરડાં માણસનો સ્વભાવ તેવો જ હોય છે. માટે વડીલની આરા પાળવી એ આપણો ધર્મ છે. કાન્તા આવી રીતે પતિને કહેતી. તેથી રમણ પણ પોતાને આવી સુઘ પત્ની મળી છે તેથી બાળ્યશાળી માનતો હતો. રમણ ખાનગી નોકરી પણ કરતો અને એલ. એલ. બી. ને માટે અભ્યાસ પણ કરતો તેથી હવે રજ પુરી થવાથી તે મુંબાધ જવાનો હતો. પરંતુ હજી ખીચારો કાન્તાને તો ત્રેની સાસુ મુંબાધ મોકલવાને વાત સરખી પણ કરતી નહિ. હજાર શું ધારે છે અને મનુષ્ય શું ધારે છે! બ્યારે સાસુની કાન્તા ઉપર અકૃપા હતી તો હજારની ત્રેનો ઉપર કૃપા હતી. તેથી આપણી કાન્તાને હજારે સારો દીવસ આપ્યો. કાન્તાને શ્રીમંત છે એવી વાત ત્રેની સાસુ- ના બાળ્યમાં આવી તેથી તે પણ ખુશી થઈ. કારણ ગમે તેવી કુર હૃદયની માહોય તો પણ તે પોતાના પુત્રના લાભમાં રાજી હોય. તેથી તે પણ રાજી થઈ અને કાન્તાનું શ્રી- મંતકાર્ય ઘણું ઉત્સાહથી કર્યું. શ્રીમંત ઉપર રમણ પણ આવ્યો હતો. શ્રીમંતકાર્ય પુર થયું. સર્વે સહ સહિતે ઠેકાણે ગયાં, રમણ પણ ગયો. કાન્તા સુવાવડ ઉપર પોતાને ખીચર ગઈ. અને યોડા માસ વીત્યા બાદ ત્રેણે એક પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો. કાન્તા પોતાના બાળક સાથે માતાપિતાને ત્યાં રહેતી હતી. હવે પુત્ર મ્હોટો થયો તેથી ત્રેની સાસુએ તેને પોતાને ઘેર તેડવી હતી. રમણ પણ યોડા દીવસને માટે ત્યાં રજ લઈ આવ્યો હતો. પતિપત્ની મળ્યાં અને પોતાના મુંદર બાળકને રમણ રમાડવા લાગ્યો. પોતાના નાના બા- બકને મુંકી રમણને મુંબાધ જવાનું ફીક લાગ્યું નહિ. તેથી તે પોતાની માને કાન્તાને મું-

બાઈ તેડી જ્યાં માટે કહેવા લાગ્યે. કાન્તાને સારે નસીએ લેની સાસુએ હા કહી અને રળ પુરી થતાં બન્ને પતિપત્ની પોતાના બાળકને સાથે લઈ મુંબાઈ આવ્યાં. રમણ એલ. એલ. બી. માં પાસ થયો હતો તેથી તેને હાઈકોર્ટમાં વકીલાતની સંજુદ મળી હતી. તેથી તે પોતાનું કામ સારી રીતે ચલાવતો હતો. મ્હોટા મોટા મુદ્દરથ લોકોમાં પણ તે ધણા માનને પાત્ર થયો હતો. પરંતુ બીચારી ગરીબ કાન્તાને વિયોગદુઃખમાં યોગ વખતે જ સુખનું સ્વપ્ન આવ્યું. કારણ મુંબાઈમાં ચાલતી દુષ્ટ મરઝીએ એકાએક રમણના ઉપર હુમલો કર્યો. ધણા ધણા ડાકતરોને બોલાવ્યા તથા દવાદાર કર્યા પરંતુ બીચારા રમણને લેની કાંઈ પણ અસર થઈ નહિ. દીવસે દીવસે દરદ વધવા લાગ્યું તેથી કાન્તાએ પોતાની સાસુને તેમ પીયેરીયાને તાર મુકી તેડાવ્યાં. તે આવ્યાં અને જોયું તો રમણ બેભાન સ્થિતિમાં પડેલો છે અને કાન્તાને પણ કોણ જાણે એકાએક શું થયું કે તેને પણ રમણની પાસે તેવી જ સ્થિતિમાં પડેલી દીદી. રાત્રીના નવ વાગે રમણે આ કાન્તા દુનીયાનો ત્યાગ કરી પોતાના આત્માને કર્તાની દરજ્જામાં ખડો કર્યો. ત્યાર બાદ સર્વે કાન્તા તરફ જઈ જોવા લાગ્યાં તો તેને પણ પોતાના પતિની પાછળ પોતાના આત્માને ત્યાગ દેઈ પોતાના પતિ પ્રત્યેનો પુર્યુ પ્રેમ જાહેર કરતી પડેલી દીદી. અહો, શો પ્રેમ ! પોતાના બાળકની પણ દરકાર નહી. તેને કોનો આશ્રય તેનો પણ વિચાર નહી કરતાં પતિની જ પાછળ પ્રાણ અર્પણ કરનાર કાન્તા તો એક પ્રેમની પુતળી જ હતી. હાલ હજુ તે બાળક હૈયાત છે અને લેના મોસાળમાં રહે છે. લેના બાપની મા પણ રમણને ગુજરી ગયે યોગ જ દીવસમાં મરણ પામી. તેથી તે બીચારો હીંદુ આજ ગામને ઘેર મ્હોટો થયો છે, અને આનંદમાં કાળ ગુજારે છે. ઈશ્વર હવે લેનું સાઈ કરે એ જ પ્રાર્થના છે, અને લેને દિર્ઘાયુષી કરે કે પોતાના પિતાનું નામ અમર રાખે.

તથાસ્તુ.
સૌ, સત્યમતી.

વિદ્યાકળા.

તેજ-પ્રકાશ.

(જે માસના અંકથી ચાલુ)

ઉત્સુક—કાકા, પ્રકાશ અને ગરમી એ બન્ને એક જ કે નહિ ?

વિદ્યાન—ના. પ્રકાશ એ અગ્નિનું પરિણામ છે; જુલ્મી પરતી દરેક વસ્તુમાં અગ્નિ છે પણ તે ગુપ્ત છે; જ્યારે અગ્નિ અસુક પ્રમાણે પહેલે સારે તેમાંથી પ્રકાશ નીકળે છે.

ઉત્સુક—દરેક વસ્તુમાં અગ્નિ ગુપ્ત છે એમ તમે કહ્યું તો પાણીમાં પણ અગ્નિ હશે ?

વિદ્યાન—હા. તું બી ઉનું દરે તો પાણી જેવું થઈ જાય છે અને એમાંથી ગરમી જતી રહે તો કરી જાય છે; તેવી જ રીતે પાણી પ્રવાહી રૂપમાં હોય સારે તેમાં ગરમી રહેલી જ છે. એ તો દીક, પણ ઉત્સુક, આપણે આંખ વડે કેવી રીતે દેખી શકીએ છીએ તે તને ખબર છે ?

ઉત્સુક—એમાં પૂછવાનું શું હતું ? ઉઘાડી આંખ રાખીએ તો દેખી શકીએ !

વિજ્ઞાન—બંધ રાંખવાથી શા માટે નથી દેખી શકતા ?

ઉત્સુક—આંખ બંધ છે માટે; ખીલું શું ?

વિજ્ઞાન—ના, એમ નથી. તું એક અધારી કાટડીની અંદર આંખ ઉઘાડી રાખીને નોંધે તો દેખી શકશે ?

ઉત્સુક—ના; હવે હું સમજ્યો કે આંખ ઉપર પ્રકાશ પડે છે તેથી દેખી શકીએ છીએ.

વિજ્ઞાન—ના, હજી એ પણ ખોટું છે. ખરેખર આમ બને છે. પ્રકાશનાં કિરણ વસ્તુઓ ઉપર પડે છે અને તે પાછાં ફેંકાઈને આપણી આંખ ઉપર પડે છે તેથી આપણે તે વસ્તુ દેખી શકીએ છીએ. એ કિરણોના પાછા ફેંકાવાને પરાવર્તન કહે છે. પ્રકાશનાં કિરણો જૂદા જૂદા સાત રંગનાં બનેલાં છે તે તો મેં તને કહેલું છે પ્રકાશ સંબંધે ખીલું એ જાણવાનું છે કે પડછાયો શાથી પડે છે.

ઉત્સુક—વચમાં કંઈ રાખીએ તો પડછાયો પડે-ખીલું શું ?

વિજ્ઞાન—વચમાં શા કાચ રાખી નોંધએ, અને શું થાય છે તે જો.

ઉત્સુક—તેનો પડછાયો નહિ પડે કેમકે તેનાંથી સોંસરું દેખાય છે.

વિજ્ઞાન—તેમાંથી સૂર્યનાં કિરણ પસાર થઈ શકે છે તેથી પડછાયો નથી પડતો; આવી ચીજો જેમાંથી સોંસરું દેખાય તેને પારદર્શક કહે છે. આપણું શરીર અથવા એવી બીજી ઘણી વસ્તુમાંથી કિરણો સોંસરાં નથી જઈ શકતાં તેથી પડછાયો પડે છે.

ઉત્સુક—હા, કાકા, હવે મને એક શંકા હતી તેનો ખુલાસો થઈ ગયો; સૂર્યની આડે વાદળું આવવાથી સૂર્ય નથી દેખાતો કેમકે વાદળું અપારદર્શક છે; પણ કાકા, સૂર્યની આડે વાદળું આવે ત્યારે આખી પૃથ્વી ઉપર સૂર્ય નહિ દેખાતો હોય ?

વિજ્ઞાન—તું એક દીવા સામે હાથ ધરી છેડે ઉભો રહીશ તો હાથનો ઓળો નાનો પડશે; જેમ જેમ તે પાસે લાવતો જઈશ તેમ તેમ તે ઓળો મોટો થતો જશે; કારણ કે છેડે હોય ત્યારે તેનાં બેટલાં કિરણ દળાતાં હોય તેના કરતાં નજીક લાવીએ ત્યારે વધારે કિરણો દળાય છે; તેથી ઓળો મોટો પડે છે. વાદળું પણ જેમ વધારે હવું-એટલે કે જેમ વધારે સૂર્યની નજીક-તેમ પૃથ્વીના ઘણા ભાગ ઉપર અંધારું કરી શકે; જેમ દીવા આડે હાથ ધરવા છતાં ઓળો સિવાય બીજાં બધાં પ્રકાશ પડતો હતો, તેમ વાદળું આડું આવવાથી પૃથ્વીના અમુક ભાગ ઉપરજ પ્રકાશ ઓછો થાય છે અને સૂર્ય નથી દેખાતો.

ઉત્સુક—કાકા, વાદળાં વધુમાં વધુ કેટલાં હવાં હશે ?

વિજ્ઞાન—શીઆળામાં સામાન્ય રીતે વાદળાં ૧૩૦૦-થી ૧૫૦૦ ગાઉ અને ઉનાળામાં ૩૩૦૦ થી ૪૩૦૦ ગાઉ ઉંચાઈએ રહે છે.

આમ વાત કરતા હતા તેવામાં ઉત્સુકે પૂછ્યું કાકા, અત્યારે કેટલા વાગ્યા

હશે? તે ઉપરથી વિજ્ઞાન પ્રસાદે હાથની આંગળીનાં છાંયાં ઉપરથી કહ્યું કે આટલો વખત થયો છે. તેથી ઉત્સુકે પૂછ્યું, કાકા, એ તમે કેવી રીતે જાણો છો?

વિજ્ઞાન—તેં જોયું છે કે સવારમાં-જપોરે-અને સાંજે ને ને પડછાંયો પડે છે તે સરખો જ હોય છે કે તેમાં ફેર હોય છે?

ઉત્સુક—એ તો મેં જોયું નથી.

વિજ્ઞાન—તો તું-યાદ રાખીને હવે તે જોજે; જોછરા સારે તને જણાશે કે જરાબર જપોરે જ્યારે સૂર્ય માથે આવેલો જણાય છે સારે જે ઝાઝો પડે છે તે તદન નાતો પડે છે, અને સવારે અને સાંજે પડછાંયો મોટો મોટો થતો જાય છે. વળી ને તરફ સૂર્ય હશે તેની ઉલટી આજુમાં પડછાંયો પડેલો હશે. તેનું કારણ કે સૂર્યની સામેની આજુમાં જતાં-પડતાં-ફિરવોની આડા આપણા ઉભા રહીએ છીએ. જપોરે ફિરવો સીધાં હોય છે તેની આડા ઉભા રહીએ છીએ તેથી જરા પડછાંયો પડે છે અથવા ખીલકૂલ નથી પડતો.

(અપૂર્ણ.)

સાકરલાલ ભાતીલાલ વહરાજાજી.

વિવિધવિહાર.

સ્ત્રીઓ લખી શકે ખરી ?

યથા સ્ત્રીणां तथा चाचां साधुत्वे दुर्जनो जनः—भवभूति

સંધ્યાકાળનો સમય હતો, વિદ્યસન કોલેજની સ્ટામે ચોપાટી ઉપર પથરની બાંક ઉપર એકાદ બે વિદ્યાર્થીઓ બેઠા હતા; પગથી ઉપર રંગ ખેરગી પોશાક પહેરી સ્ત્રી પુરુષો ફરતાં હતાં; સ્વચ્છતાપરની ગાડીઓ, સાઈકલો-મોટોર ગાડીના અવાજો સંભળાતા હતા; ગંડેરીવાળાની ખુમો આવતી હતી; દરિયાના મોજાનો અવાજ એક બાજુથી આવતો હતો ત્યારે બીજી બાજુ સ્ટામેની આલીઓમાંથી-ખીવાનો-દારમોનીય વિગેરેના મધુર સ્વરો આવતા હતા. દૂર વાલ્કેશ્વરની ટેકરીના ઢોળાવ ઉપર ચતા દિવા તારા જેવા ચળકતા હતા અને બીજી બાજુ કોલાબાની દોવાદાંડીનો દોલો ધડી ધડી ચળકતો હતો. આ ખુશનુમા સ્થાને પેલા બે વિદ્યાર્થીઓ અબ્યાસથી કંટાળી આરામ લેતા હતા ત્યાં સ્ટામેથી ચાર

પાંચ સુવાનોનું ટોણું આવ્યું અને “ સાહેબજી ” “ સાહેબજી ” કરી તેજ બાંક ઉપર બેઠું ને નિચે પ્રમાણે વાતો ચાલી.

ચીમનલાલ—નરેન્દ્ર ? આ કયું ચોપાનિયું છે ?

નરેન્દ્ર—‘ સુન્દરીસુબોધ ’ નામનું માસિક છે. એમાં પુરવો ઉપરાંત સ્ત્રીઓ લખે છે અને સ્ત્રીઓની લખેલી વાર્તાઓ તથા બીજા વિષયો બહુ સારા આવે છે.

વામનરાવ—હા, હા એ પેપર મેં જોયું છે ખરું. જન્યુવારીનો આખો અંક સ્ત્રીઓએજ લખ્યો છે ને લેખ બહુ સારા છે.

ચિમનલાલ—વાઈ વાઈ, સ્ત્રીઓએ લખ્યો છે તે માત્ર ગપ્પાં. એમ લખે તો વધારે ખપત થાય. બાકી બાપડીઓ શું લખતી હતી. એક એસે (નિબંધ) લખતાં આપણને સાતપાંચ થાય છે તો એમનાથી વાર્તાઓ શી રીતે લખાય ?

પ્રવોત—અરે-એ તો સ્ત્રીનું નામ. ધણી લખે અને સ્ત્રીને માન આપાવે બીજું શું. ‘ સ્ત્રીની મતિ પાનીયે. ’ બાપડીઓમાં તો અઠલજ નથી હોતી. ‘ મનતરંગ ’ માસિક તો ત્હમે જોયું છે. તેમાં સ્ત્રીના કેટલાક લેખ આવે છે. હું ત્હેના તંત્રીને મળ્યો હતો. એતો એમ કહેતો હતો કે અમૂક સ્ત્રીઓ દર વખત દમને પૈસા આપે છે એટલે લેખ લખી અમે તેમને નામે છપાવીએ છીએ.

ચીમનલાલ—એજ. ‘ સુન્દરીસુબોધ ’ ખાતે પણ એમજ. એન્યુએટોના જેવા લેખ આવે છે અને લખનારી સ્ત્રીઓ બહુ ભરોલી તો છે નહિ, પછી શી રીતે લખતી હશે ? !

નરેન્દ્ર—ત્હમે બધા તો ગાંડા છો. શું સ્ત્રીઓ લખી જ ન શકે ? મ્હારી સાથે કોલેજમાં બે સ્ત્રીઓ હતી ને તે નિબંધો એવા સારા લખતી કે ન પૂછો વાત. ઇંગ્લાન્ડમાં મેરી કોરેલી, મીસીસ હેન્ની વુડ વિગેરે સ્ત્રીઓ એવી સારી વાર્તાઓ લખે છે કે એમની લાખો ચોપડીયો આજ દાલ ખપે છે-શું એ બીજા પાસે લખાવતી હશે ? વળા બી એ હોય તેજ લખે એમ કાંઈ નહિ. પતિ વિદ્વાન હોય-પોતાનામાં સારા સંસ્કાર હોય તો પછી પતિના સહવાસમાં જ્ઞાન વધે અને લેખ વિગેરે લખી શકે એમાં નવાઈ નથી. ગાર્ગી—લીલાવતી વિગેરે જૂતકાળમાં વિદ્વાન સ્ત્રીઓ આપણા દેશમાં નહોતી ?

પ્રવોત—જૂતકાળમાં હશે-તેમજ ઇંગ્લાંડ વિગેરે દેશોમાં હોય, કારણ તે દેશ સુધારામાં આગળ વધેલો છે. પણ આપણી સ્ત્રીઓ કાંઈ લખી શકે એમ માનતો નથી. ત્હારી માત્રી પાંચ ચોપડી ભણી છે ને સરસ્વતીચંદ્ર સ્હમજતી નથી. કહે વાઈ-એ શું લખી શકે ? ત્યારે ‘ સુન્દરીસુબોધ ’ માં લખનારી સ્ત્રીઓ એટલું પણ માંડ માંડ ભણી હશે.

નરેન્દ્ર—પ્રધોત ? બેકન અને બર્ફ—બવબુલિ અને કાળીદાસના પુસ્તકોનો ત્હે અભ્યાસ કર્યો છે ત્હેમાં કોઈની મદદ નહોતી લીધી ? ત્હે કોઈ દિવસ શાન્તિ બાબીની સાથે સરસ્વતીચંદ્ર વાંચી સ્હમજાવવા—ત્હેના વિચારો ઉત્તર કરવા—આપણી સ્થિતિનું અવલોકન કરાવવા યત્ન કર્યો છે ? યત્ન કર્યો હોય અને એમનો ઉત્સાહ ન વધ્યો હોય—બુદ્ધિ ન ખીલિ હોય તો કહે । તે તો કાંઈ કરવું નહિ ને પછી કહીશ કે સ્ત્રીઓ એમાં શું સ્હમજે ।

મનરાવ—નરેન્દ્ર ! ત્હારું કહેવું ખરું છે. આપણે કલબ્રોમાં મિત્રમંડળમાં જે વાતો કરીયે છે તેમાંની જરા પણ આપણી સ્ત્રીઓ સાથે કરતા નથી. કુટુંબકલહ, ખાવુંપીવું—એજ સ્ત્રીની સાથે વાત પછી એમનાં મન ઉત્તર શી રીતે થાય ? ગવર્નરની પાર્ટીમાં અગર મોટા મેળાવડામાં ભાગ લઈ માત્ર માન મેળવવા ઇચ્છા રાખનારી કોક સ્ત્રીઓ બીજા પાસે લખાવી પેતાનાં નામ બહાર પાડતી હશે, તેથી બધી સ્ત્રીઓ એમજ કરે છે એમ કેમ કહેવાય ?

મનસાલ—નરેન્દ્ર કહે છે એમ પતિપત્ની સંસ્કારી હોય અને વાંચવા લખવાનો મહાવરો રાખે તો તો લખી શકે ખરી. આટલું હોય તો પછી સ્ત્રીઓના લેખવધારે અસરકારક, અનુબંધાત્મક હોઈ વિશેષ મનોહર થાય ખરા.

રેન્દ્ર—સ્ત્રીઓને આત્મા નથી, સ્ત્રીઓ પશુવત્ છે, સ્ત્રીઓ પુરુષની દાસી છે, તેઓનું કાર્ય માત્ર છોકરાં ઉછેરવાનું અને યરકામનું છે—એવા એવા વિચારો આપણા મનમાં ધણા કાળથી ફસી ગયેલા હોવાથી ‘સ્ત્રીઓ લખી શકે’ એ વિચાર માનવામાં આવતો નથી, એટલુંજ નહિ પણ એ માનતાં કમ્પારી છૂટે છે; બાકી ઇશ્વરે બન્નેમાં માનસિક શક્તિ આપી છે પછી ત્હેને કેળવવાથી તે ખીલે એમાં શું આશ્ચર્ય !

મન—કેટલાકનું એમ માનવું છે કે કદાપિ સ્ત્રીઓ સ્હેજ સ્હાજ લખતી હશે પણ પતિ સુધારી આપતા હશે. પણ મ્હે જાતે જોયું છે કે એ પણ જૂલ છે. જે જે લેખ આવે છે તેમાં પુરુષવર્ગની જરાયે મદદ હોતી નથી તે લેખની સૈલી—સંકલના ઉપરથી જણાશે. વિદ્વાન પતિના વધારે સહવાસમાં આવતાં વધારે સાઈ પરિણામ આવશે એમ હું માનું છું.

મનસાલ—તમારું કહેવું કપુલ્ય કરું છું. આપણાથી જે વસ્તુ ન થાય તે બીજા કરે તો ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન થાય છે અને ઇર્ષ્યાને લીધેજ પુરુષવર્ગ સ્ત્રીઓની શક્તિ વિશે અણુ-છાન્નત્વ જોશે છે. આપણે સમાજોમાં ભાગ લેવાથી આપણી શક્તિ વધારી શકીયે છીએ તો પછી સ્ત્રીઓ પતિના સહવાસમાં ઉત્તમ યોગ્યજ. સ્ત્રીઓ ન જ લખી શકે તે વિચાર જૂલ ભરેલો છે. ચાલો હવે આકવાઆ—રંગલક્ષ્ય—સાહેબજી. પ્રધોત વિગેરે—સાહેબજી—(અને મિત્રમંડળ વિખરાઈ ગયું)

ગૃહધર્મ.

જ્યાપાર્વતી વ્રત અથવા ગાયે.

વ્રતરાજમાં નીચે પ્રમાણે આ વ્રતનો મહીમા છે.

પાર્વત્યુવાચ

*વ્રતં કુરુ વિધાનેન, મમ નામ્ના ચ વિશ્વતંમ્
જયાયુક્તેન સુમંગે ત્રેલોક્યે પાવનં પરમ્ ।
ભક્ત્યા જયાપાર્વતીતિ આપાદે ચારુલોચને
સ્વાદહોનેન ચાન્નેન લવણેન વિના તથા ।
દૃઢ વ્રતં ચ કર્તવ્યં મોક્તવ્યં દિનપંચકમ્
ત્રયોદશ્યાં વ્રતારંભસ્તુતીયાયાં સમાપનમ્
શુક્લપક્ષે વ્રતારંભઃ કૃષ્ણપક્ષે સમાપનઃ ॥

આ પ્રમાણે પતિના સુખને અને પોતાના સૌભાગ્યને સારૂ “જ્યાપાર્વતી વ્રત” જે સાધારણ રીતે “ગોર્ધ” નામથી ઓળખાય છે તે કરવાનું છે. કન્યાઓએ ભવિષ્યના પતિ-સુખ સારૂ, ઈંદ્રિજીને નિયમમાં રાખી, મોળું ખાઈ સતત ઉમામહેશ્વરની ભક્તિ કરવી અને નવાં અંકુર પુષ્પ વિગેરેથી તેની પૂજા કરવી, અને નવાં ફળ ધરાવવાં-અને નવરા-શના સમય પતિભક્તિના, ઈશ્વરકીર્તનના ગરબા ગાવામાં, તથા સારા જોષ સાંભળવામાં ગાળવો.

આ પ્રમાણે વ્રતનો મુળ હેતુ છે. પતિસુખને અર્થે પ્રભુ પ્રસન્ન કરવા એ ભાવના ધણી ઉત્તર છે. કારણ પતિ એ જ સ્ત્રીનું પરમ દેવત છે. અને એના સુખમાં પોતાનું સુખ સમાવેલું છે. આવા સંસ્કાર નાનપણથી પાડવા માટે આ વ્રત બનાવેલું છે.

હવે, આ હેતુ કેટલે દરજ્જે હાથમાં ફલીણુત થાય છે તે આપણે જોઈએ. આ વ્રત તેરસથી શરૂ કરવામાં આવે છે. તે દિવસે સ્વપારના પહેરામાં છોકરીઓના સમૂહ નદીએ ન્હાવા જાય છે, ને રસ્તે જુદી જુદી બધાઈ, કુટવા મારે છે, કાંતો વઢવા મારે છે, અથવા તો નિન્દા કરે છે-આ પ્રમાણે અથડાતી, ટીચાતી છોકરીઓ આઠ નવ વ્રા-આને સુમારે ઘેર આવે છે. પછી માટીનો હાથી બનાવી માંદી ઉમા મહેશ્વરની એ મૂર્તિ

* પાર્વતી જોડ્યાં,

હે સારા ભાગ્ય વાળા, મારાનામ જોડે જ્યા'શબ્દથી જોડાયેલું, અને ત્રણે લોકમાં પવિત્ર, એવું વ્રત તું વિધાનથી કર્યું. હે સુન્દર નેત્રેવાળા—“જ્યા પાર્વતી” નામનું વ્રત આપાદ મહિનામાં ભક્તિથી કરવાનું છે, અને પાંચ દિવસ સુધી દૃઢ વ્રત કરવાનું છે જેમાં સ્વાદ વગરનું, મીઠા વગરનું બોજન કરવાનું છે—શુક્લપક્ષની તેરસથી શરૂ થાય છે અને કૃષ્ણપક્ષની ત્રીજે સંપૂર્ણ થાય છે.

બંનાવી સ્થાપના કરે છે-ને એક ટોપલીમાં જવાસ માવે છે. પછી પૂજા કરી, બારેક વા-
ગ્યાને સુમારે બેસે છે-ને બેઠા પછી સાફ સાફ ખાવાનું ખાય છે ને વખત ગંજીયા, શા-
મટાં રમવામાં ગાળે છે. નાની છોકરીઓ દીંગલે, અગર કુકે રમે છે.

આ પ્રમાણે પાંચ વાગ્યા સુધી બેસી રહીને વખત ગાળે છે. બેસી રહેવાનો હેતુ
તો એમ છે કે એ સમય પ્રજાસેવામાં ગાળવો, સારાં યુસ્તક વાંચવાં, અને સ્વાદહીન,
મીઠા વગરનું દેહના આધાર માટે જન્મનું-આવા ઉત્તમ વિચાર તો કદાચ નાની છોકરી-
ઓને બારે-અથવા ગજા હિપરાંત લાગે; પણ એટલું તો બની શકે કે એમને એ સમયે
ગંભીરતા સાથે જ્ઞાન અપાય.

આ વ્રત વ્રતરાજમાં બતાવ્યા પ્રમાણે પચીસ વર્ષ સુધી કરવાનું છે-હાલનો સમય
જ્યાં આયુષ્ય ધર્મ અદ્ય થતું જાય છે, ત્યાં પચીસ વર્ષ એ મુદત આપણને ઘણી લાગે
છે પણ જે સમયમાં દીર્ઘાયુષ્ય હતું ત્યારે તો પચીસ વર્ષ એ કુમારીકાવસ્થા ગણાતી-
હાલ તો માત્ર પાંચ વર્ષ આ વ્રત કરવામાં આવે છે.

ગોંધાની અંદર ડરાળ, બરશી, મેવા, મીઠાઈ વિગેરે સારી પેઢે ખાવામાં આવે છે.
વ્રતનો હેતુ મિષ્ટાન્ન ખાવાનો નથી, પણ દેહના આધારને માટે કાંઈક સાત્ત્વિક આન ખા-
વાનો છે. અને ફરેક વ્રતમાં કુદ્રિય વશ રાખી ધર્મરતનન કરવું એ જ સત્ય છે. તેને
બદલે હાલના સમયમાં ધણેખરે ઠેકાણે “વ્રત” એટલે “બોરાકર” જ ન્તેવામાં આવે
છે. બપોરે નાની પુત્રીઓને એક સ્થળે બેસાડી, નીતિમાર્ગ શિખવવાના હેતુથી આવાં
વ્રતો ઉદ્દેશવામાં આવે છે, ત્યારે તે જ વ્રતનાં એવાં રૂપાંતર થાય છે કે એના કરતાં
આવાં વ્રત ન હોય તો સાફ-કારણ ધણેક સ્થળે આ દિવસોમાં છોકરીઓને કુટતાં શિખ-
વવામાં આવે છે, અથવા તો અનીતિ ભરેલાં ગીતો શિખવવામાં આવે છે. સ્કાંજને
સમયે ગોંધાના દિવસમાં આપણે જોઈએ તો છોકરીઓનાં ટાળે ટાળાં, સરસામ રસ્તા
ઉપર કાંતો કુટતાં હશે, કાંતો વ્હડતાં હશે, કાંતો માલ વગરનું ગાતાં હશે. બીજા બાણુ
તરફ છોકરાઓનાં ટાળાં એમની મસ્કરી, નિન્દા કરતાં હશે, અથવા તો જીન્દાબુદ્ધ
મલાવતાં હશે.

આ પ્રમાણે છોકરા અને છોકરીઓને નિરંકુશ છુટ આ દિવસોમાં મળે છે-અને
આથી અનીતિ બહુ વધે છે.

આના કરતાં આ દિવસોમાં મોટી ઉમ્મરની સ્ત્રીઓ નાની છોકરીને કલાક કલાક
સારો બોધ આપતી હોય, સતી સ્ત્રીઓનાં જીવનચરિત, આખ્યાયિકાઓ કહેતી હોય,
અને સુન્દર પ્રજાનાં પદ, પતિભક્તિનાં ગીત ગાતાં સીખવતી હોય તો નાની બાલિકાઓ
ઉપર કેવી સારી છાંય પડે !

વ્રતનો હેતુ ધણે ઉત્તમ છે, પણ જો એ હેતુ સમવાય તો જ. બાંકી હાલ જે
રીતે આ દિવસોમાં છોકરીઓને છુટ મળે છે, તે છુટ કાયમ રહે તો તો દિવસે દિવસે
આ વ્રત અંધોગતિ પામતું જશે, અને આપણા ધર્મશાસ્ત્રના રહસ્ય ન : રહમજનાર લોક
આપણી કિંમત કરશે. આશા છે કે આપણા દેશની કેળવણી વિદુષી સત્તારીઓ આવા
વિષયો ઉપર લખી, બાપણ કરીને ભવિષ્યમાં થતી પ્રજાને નીતિને સત્ય માર્ગ દોરશે.

સુમિત્ર.

આનંદાશ્રમ.

એક ગંભીર પ્રશ્નની રસુજલસી ચર્ચા.

૧ ગયા માસમાં મુંબાઈની કોર્પોરેશનમાં (મ્યુનિસિપાલિટીમાં) સ્ત્રીઓને સભાસદ તરિકે ખેસવાનો હક આપવાની મી. જ્ઞાનરમણ રહીમતુલ્લાએ દરખાસ્ત મૂકી હતી. તેની અંદર જે ચર્ચા થઈ હતી તે ઉપરથી જણાય છે કે એ ગંભીર પ્રશ્ન ઉપર જોઈએ એવું વિવેચન થવાને બદલે માત્ર હાસ્યજનક ચર્ચા થઈ હતી. તેનો યત્કિંચિત્ ચિતાર અત્રે દ્રુકાયમાં આપીએ છીએ:—

મી. મેડ્ડોનહડ—મિ. જ્ઞાનરમણ જે દરખાસ્ત લાવ્યા છે તેથી કોર્પોરેશનનો વખત નાહક બરબાદ કરવામાં આવે છે કેમકે તે માટે કંઈ જરૂર હતી નહિ. મહેને ધણીક બાતુઓ સાથે ઝાળખાણ છે કે જોઓની ચાલાકી વિગેરે માટે મહેને ધણું માન છે; પણ જ્યારે કોઈપણ બાતુએ કોર્પોરેશનમાં આવવાની માગણી કરી નથી ત્યારે નાહકનો એ સ્વાલ ઉઠાવવાની જરૂર શી?

સર શ્રીરોઝસાહ મહેતા—મહારા મિત્ર મી. જ્ઞાનરમણ આ સવાલની બ્યવહાર બાબત સમજતા નથી એમ મહેને લાગે છે. મહેને તો લાગતું હતું કે અત્રે આજે તકરાર લાવવામાં આવશે ત્યારે બાતુઓ વાવટા સાથે મોટી સંખ્યામાં ઉતરી પડશે (હસાહસ), પણ હાલતો તેવું જોવામાં આવતું નથી. x x x x શું કોઈપણ બાતુએ કોર્પોરેશનમાં ખેસવાની ખાંચેલ દેખાડી છે? દરેક બાબતમાં મહેનતનું વહેંચણું થવું જોઈએ જાહેગીમાં મરદો માટે કેટલીક બાબતો ખાસ મુકરર કરવામાં આવી છે, જ્યારે સ્ત્રીઓ વળી જુદી જ બાબતો માટે સરખાવેલી છે. એકાદ આપણે સભાસદ ટાપકું કરે છે તો તેને શું આપણે સ્ત્રી સાથે સરખાવતા નથી? તો પછી સ્ત્રીઓ સભામાં આવે તો ટાપલાતું પૂછું જ શું? આપણા માનવંતા પ્રમુખ તેવી વખતે શું કહે? (હસાહસ). શું તેઓ ડોળા કકડાવીને સ્ત્રી-બોલનારને મુંગી રાખશે? (હસાહસ). તેમ જો તેઓ કરે તો મજકુરે બોલનાર સામી એમના ઉપર ડોળા કાઢશે? (વધુ હસાહસ) હું કંઈ એમ કહેવા નથી માગતો કે મરદ સ્ત્રી કરતાં વધુ બુદ્ધિવાળો યા દુશિયાર છે, પણ મહેનતની વહેંચણી થવી જોઈએ.

મી. પાંચે—મી. મહેતાની દલીલ એ છે કે બાતુઓને આવેલો હક આપવાની કંઈ જરૂર દેખાડવામાં આવી નથી. હિંદુસ્થાનમાં બાતુઓને ધણું હક મળ્યા છે, તેઓ ડીઝી લંઈ શકે છે અને સેનેટમાં ખીરાજી શકે છે; તો માત્ર આપણા મંડળમાંથી તેમને દૂર રાખવામાં આવે એ સલાહબરેલું નથી. દરેક સ્ત્રી કંઈ અત્રે આવી શકશે નહિ, જોતાથી બનશે તે જ આવશે, લાયક લાગશે તે જ સ્ત્રી-ઉમેદવારને મત આપનાર ચૂંટી કાઢશે. હાલ માત્ર સ્ત્રીઓને ચૂંટી કાઢવા સામે જે અટકાવ છે તે દૂર કરવાનો છે. મારી કોમમાં જોતો આંચો છું કે બાતુઓની હાજરીથી આપણા મંડળ ઉપર શાન્ત કરનારી અંસર ચાલે છે અને મહેને ખાતરી છે કે આપણા પ્રમુખને આપણી સ્ત્રી-સભાસદોને મુંગી રાખવાને જરૂર પડશે નહિ.

ડૉ. કાત્રક—આ હિલચાલની યરઆત એક મુસલમાન શૂદરને લીધી છે તે ખુશી

થવા ભેગ છે. મી. મેકનોલ્ડ જેવા યુરોપિયન વાંધો લે છે તે ભેગ હું બન્ય થાઉં છું. સર શીરજીશાહ જ્યારે બોલે છે ત્યારે સખળો સભાસદોનું ધ્યાન રાખી રાખે છે. જ્યારે બાનુજી આવશે ત્યારે એમાં વિગ્ર પડશે એમ કદાચ તેઓ ધારતા હશે (હો હો ના આવજા). આપણું કામ ચહેરની સુખચાન્તી વગેરે માટે મળવાનું છે, અને તે સાથે બાનુજીને નિકટ સંબંધ છે. મરદો તો સ્વધારના બહાર ગયેલા સ્હાંજના આવી વિચારી સોલ મટગટાવે છે. (હસાહસ). પણ મોરીઓમાં વાસ આવે છે કે નહિ, નજમાં પાણી બરાબર આવે છે કે નહિ તે બાનુજીને જ જાણું પડે છે. અને બાનુજી સભામાં બિરાજતી હોય તો એ સ્વાલ ઉપર આપણે વધારે ધ્યાન આપી શકીએ. મહેનતની વહેંચણીનો સ્વાલ જૂનો થયો; હવે તો બાનુજી મરદોનું કામ કરે છે અને મરદો બાનુજીનું કામ કરે છે (હસાહસ). આમ છે ત્યારે હેમને શા માટે હક ન આપવો જોઈએ.

શીરજીશાહ—પણ બાનુજી દાખલ થવાની ઇચ્છા દેખાડી જ નથી.

ડૉ. કાતક—જ્યારે હેમને દાખલ થવાનો હક આપવામાં આવ્યો નથી તો પછી કેવી રીતે ઇચ્છા દેખાડે ? હું તો મી. જશરભાઈની તરફ પૂરતી દિલસોજી ધરાવું છું.

શીરજીશાહ—પણ મી. જશરભાઈ કંઈ જાતુ નથી (હસાહસ). ડૉ. કાતક—નહિ, પણ તેઓ એક જાતુ જેવાં નમ્ર છે.

મી. બેપીરંડા—ડૉ. કાતક ? તમે પણ બહુ નમ્ર છો (વધુ હસાહસ).

મી. કાવસજી—મી. જશરભાઈની દરખાસ્તથી આપણને દીકરાદત મળી છે. પ્રથમ બાનુજીને યુનિસિપાલ કામકાજ કેમ કરવું તેનું શિક્ષણ આપવું જોઈએ, અને પછીજ દાખલ થવાની દિમાયત કરવી જોઈએ. મી. પાધ્યેની તકરાર ઉપરથી હું એવો સાર કાઢું છું કે કોર્પોરેશનની સભામાં એસવા ઇચ્છનાર બાનુજી પરણવું નહિ. ઇન્ડિયન ટ્રસ્ટમાં એસવાનો હેમને હક છે, પણ તેમાં જાતુ-સભાસદ જેવામાં આવતી નથી.

મી. વામજી—ઇન્ડિયન ટ્રસ્ટમાં તો સવળી બીબીજી છે. (હસાહસ)

મી. ધોન્ડી—મદારા મિત્ર વિચારે એક લેડીઝ હાલ રચાપી છે; જ્યારે મીસીસ ધોન્ડી (પોતાનાં પત્ની) ત્યાં ગયાં ત્યારે મરીજ મી. ધોન્ડીને ઘર સંભાળવું પડ્યું હતું, એટલું જ નહિ પણ બાળકને હિંચકા નાંખવા પડ્યા હતા (હસાહસ). મી. જશરભાઈને તથા મી. પાધ્યેને પોતાની કામની જાતુજીનો સુધારો કરવો.

મી. પાધ્યે—અમે તો સુધારો કર્યો છે.

મી. ધોન્ડી—ત્યારે તમે મીસીસ. પાધ્યેને (મી. પાધ્યેનાં પત્નીને) અત્રે સભાસદ કરશો ? (હસાહસ).

મી. પાધ્યે—હા, તમે હાલ પસાર કરો તો પછી જરૂર જ હું હેમને (મદારાં પત્નીને) સભાસદ બનાવીશ. (હસાહસ)

મીં ઘોડી.—ત્યારે તો હું બેસી જઈશ.

ૐ મુખીયા.—મી. પાંચેએ કતું કે બહુઓલા મરદ-કાઉન્સિલરોના મનમાં કોઈ બાનુઓના આવવાથી શાન્તિ થશે, પણ ત્હેમના આવવાથી ઉલટું વાતચિતમાં ધણો વધારો થશે.

મીં જાદરબાઈ.—મદારા ધારવા મુજબ બાનુઓને મરદો જોડેલા, જ હક અપાવ જોઈએ. અને મદને આશા છે કે મદારી દરખાસ્ત પસાર થશે.

આ પછી નવ વિશ્વ એકતાલીય મતે મી. જાદરબાઈની દરખાસ્ત રદ થઈ હતી.

સંપાદક—મુખાધ.

“સ્વાંજ વર્તમાન” ઉપરથી.

ભાગેલા પૈડાને જેમ તેમ દોરડા વતી બાંધી માંડી ચલાવવા માંડી, પણ તે શંક આગળ વધી શક્યો નહીં, અને બને મળજૂત અને અચકામણી સહન કરી શકે એવાં પૈડાં વાળી ખીજ ગાડીએ આગળ ચાલી ગઇ. આ દૃષ્ટાન્ત વર્ણવી લેખક—સત્તારીએ ગૃહસ્થાશ્રમ રૂપી ગાડી ચલાવવામાં સ્ત્રી અને પુરુષ રૂપી બંને પૈડાં મળજૂત હોવાની કેટલી બધી જરૂર છે એનું ધણી સુંદર ભાષામાં સ્પષ્ટ કર્યું છે.

પતિની સુધારણા—વાર્તા રૂપે અમલનો બોધ આપવાની હાલની રૂઢિ અનુસાર હાલમાં “આનંદ” નામના એક જૈન માસિકમાં ‘આવકસંસાર’ ની એક વાર્તા લખાય છે; છતાં તે સર્વ હિંદુ વર્ગનાં સ્ત્રીપુરુષોને પણ સરખી જ રીતે બોધદાયક છે. એક ધર્માંધ અને દુરાચરી આવક પતિ, ધર્મનાં મૂળ શુદ્ધ તત્ત્વોનું પિતૃગૃહથી જ્ઞાન પામેલી તથા ક્રોધપણુ ધર્મમાંથી જીવનને ઉજત કરે એવાં સિદ્ધાન્તો ગૃહણુ કરી લેવાના મતવાળી પોતાની પત્ની સાથે અજુબનાવ કરી તેને કહાડી મુકે છે અને તે સુશીલ સત્તારી એક સહિત ઘેર આવી પોતાના સુત બાંધની આ સંબંધી સલાહ પૂછે છે. બાઇ ગમે તેવાં કારણો હોવા છતાં પતિથી વિમુખ ન થવા ધણું ઉત્તમ વચનો કહે છે, તેથી ઉત્તેજિત થઈ તે સુંદરી દરકોઇ પ્રકારે પતિને સુધારવાનો દંડ નિશ્ચય કરી પતિગૃહે જવા તત્પર થાય છે. વાર્તા હજી આટલે સુધી વધી છે, અને આગળ વિશેષ આનંદ અને ઉપદેશ આપશે એવો સંભવ છે.

સ્ત્રીમાહાત્મ્ય—“ભારતજીવન” ના એપ્રિલ મામના અંકમાં “સેવા કરવા માટે જ સ્ત્રીઓનો અવતાર છે ?” એ મુખ્ય વિષયની અંદર ખીળ કેટલાક અંતર્ગત વિષયો લઇ ચર્ચા કરવામાં આવી છે. સ્ત્રી એ દેવતાના અંશ, મનુષ્યથી ચલિયતા અને દેવેથી કંઇ ન્યૂન અંશ રૂપ છે એવા અભિપ્રાય વાળી પત્નીના પતિએ તેથી આગળ વધી સ્ત્રી એ દેવો કરતાં પણ અધિક છે, પ્રલક્ષ ભગવાનના ચરણારવિન્દમાં પ્લેગ્મી શકવાની શક્તિવાળી હોવાથી દેવતાઓને પણ ઈર્ષ્યા દરાવનારી છે, એમ અનેક પૌરાણિક કથાઓના દૃષ્ટાન્તો ઉપરથી દર્શાવ્યું છે. “આવી રીતે સતીઓના કરતાં દેવો પણ પોતાને ઉતરતા સમજે અને સતિયોની ઉપર કૂલની વૃદ્ધિ કરે એ શું સ્ત્રીઓનું ઓછું મહાત્મ્ય છે કે ? અને તેનું કારણ શું ? કારણ એ જ કે સ્ત્રીનું સ્ત્રીપણું; સ્ત્રીનું સ્ત્રીપણું એટલે પતિપ્રેમ અને આધીનતા, કે જેને શાસ્ત્રમાં પતિવ્રતપણું અને સતીપણું કહેલું છે.”.....“પ્રભુની દયા તો બુદ્ધિ છે કે તે બધું શેમાંથી ? માત્ર દીનતા અને આધીનતામાંથી, માત્ર પતિપ્રેમ અને ધરનાં રોજનાં સાધારણ કામકાજમાંથી ?” આજ મુખ્ય વિષયની અંદર “સ્ત્રીઓની ખુબી” “સ્ત્રીઓના સ્વભાવમાં અને પુરુષોના સ્વભાવમાં ફેર શો છે ?” “સ્ત્રીઓની પ્રેમની કીમત” એ અંતર્ગત વિષયો પણ ધણી સારી રીતે આલેખવામાં આવ્યા છે.

માતૃશિક્ષણ—સુઠ, નીતિમાન અને ધર્મચારિણી માતા પોતાનાં સન્તાનોને કેવાં ઉજત બનાવી શકે છે એના સ્વ દૃષ્ટાન્ત તરીકે એક મત્તાન્ત “કેળવણી” પત્રના વૈશાખના અંકમાં “બલી માતા” ના લેખમાં આપવામાં આવ્યું છે. એક વિદ્યાર્થીના હાથમાં રસ્તામાંથી એક પાવલી મળી આવી તે મેહેતાજીને ન આપતાં તેનું એક સુંદર કલમદાન પોતાને

માટે લખ આપ્યો, અને માને તે બતાવ્યું. માતાએ તે મેળવવા બાબત તપાસ કરતાં ખરી હકીકત જાણ્યા પછી પ્રથમ સત્ય બોલવા માટે તે બાળકને ધન્યવાદ આપ્યો, અને પછી તે દામ કેવું પાપમય છે એ તેના મન ઉપર ઠસાવી તેવું નવું વધારે સાફ દલમદાન આપવા બીજા પૈસા આપ્યા, અને આજુકું દલમદાન તેને જ હાથે એક પથરાવતી બાગી નાંખાવ્યું. તે પુત્રને આથી પ્રમાણિકતાની જે ઉડી અસર થઈ તેવું પોતાની આખી જીંદગી સુધી સ્મરણ રહ્યું છે.

* * * * *

આ ઉપરાંત નીચેના લેખો વાંચવાની પણ અમે બલામણ કરીએ છીએ:—

સંવતના ૧૮ મા સૈકામાં યુજ્જ્ઞાતનું

સાંસારિક અને ધાર્મિક દર્શન—

ગૃહસ્થાશ્રમનું દિગ્દર્શન—

પ્રસન્ની સંબંધી યોગ્ય પ્રશ્નોત્તરો—

બાળકોને શીખવાના બોધ—

ધર્મ ઉપદેશ, વૈદ્યકશાસ્ત્ર,

એક નવિન વિચાર—

ધર્મઉપદેશ, પરદા, સ્ત્રીશક્તિ—

જાપાની સ્ત્રીઓનું દેશાભિમાન—

હાહી અને કુલકા સ્ત્રીઓની સરખામણી—

બુદ્ધિપ્રકાશ, મે—જુન.

આર્યધર્મપ્રકાશ, જેઠ,

વૈદ્યદષ્ટપત્ર, મે.

સ્ત્રીબોધ, એપ્રિલ.

મારતમગિની, જુન, ૧ લી.

મારતમગિની, જુન, ૧૫ મી.

કેળવણી, વૈશાખ.

વિજય, અંક ૧૧ મો.

પાન્ય, બન્ધુસમાજ.

સ્વાગત મંદિર.

૧ શ્રી સત્યનારાયણનાં સ્તવન તથા કથા.

આ પુસ્તક અમને કર્તા તરફથી અભિપ્રાયે મળ્યું છે. સત્યનારાયણની કથા આ પછામાં સામાન્ય છે, અને પૂર્ણિમા અગર ગમે તે દિવસે બાલિકાઓ કહેવરાવે છે. કેટલીકવાર એમ બને છે કે કથા કહેનારા વ્યાસ કાળા અક્ષર કુટી મારે એવા હોય છે. તેવા વ્યાસોને નાહક ઉત્તેજન આપવા કરતાં, આ પુસ્તકમાંની સ્ત્રીઓ કૂપ, દીપ નિવેદનની સાથે, તથા વાજીત્રની સાથે બાલિકા સ્ત્રી અગર પુરૂષ ગાય તો વ્યાસોની ધમાલ કરતાં સારો આનંદ મળે. પુસ્તક ૧૩૬ પાનાનું છે. જેમાં પ્રથમ ૧૮ પાનાની પ્રસ્તાવના વાંચી મનન કરવા યોગ્ય છે. બાકીનાં ૮૮ પાનામાં જુદી જુદી રીતનાં સત્ય દેવતાનાં સ્તવન છે. અને માત્ર ૨૬ પાનામાં કથા છે. જેથી રીતે ચંડીપાઠના ગરબા છે, તેવીજ રીતના આમાં સત્યદેવના પણ ગરબા છે. અને કર્તાના શબ્દોમાં કહીએ તો બરાબર છે કે “આ કથા પદ્યમાં હોવાથી શ્રી સત્યનારાયણની કથાના પ્રસંગમાં સ્ત્રીઓને મધુર સ્વરે ગાતાં આનંદ થશે, અને શ્રાતાઓને પણ આનંદ થશે.”

૧ સત્યનારાયણનું સ્તવન ત્રિપાઠી. ૨ ગાયત્રી. ૩ સિરો, તથા શળ વિગેરે જે ધરવામાં આવે છે તે.

સમયતરંગ.

સ્ત્રીસમાર'ભ—લાહોરની દેવસમાંજના સ્થાપકની ૫૫ મી વર્ષગાંઠ ઉજવવા માટે તે શહેરમાં કરવામાં આવેલા મેળાવડામાં સંખ્યાબંધ સત્તારીઓએ ધણુ ઉત્સાહથી ભાગ લીધો હતો, એટલુંજ નહીં પણ તેમણે પોતાની સ્વતંત્ર સભાઓ મેળવી સ્ત્રીવર્ગની આધુનિક સ્થિતિમાં સમાવેશી ખરાબીઓ દૂર કરવાના વિષયો ઉપર ખાસ ઠરાવો કર્યા હતા.

નવી કન્યાશાળા—કરાંચીમાં પારસી છોકરીઓને માત્ર ત્રીજા ધોરણ સુધીજ કેળવણી આપે એવી 'શાળા હોવાથી વધારે અભ્યાસ કરવા હચ્છનાર પારસી છોકરીઓને ખીસ્તી ધર્મનું શિક્ષણ આપતી કોન્વેન્ટ સ્કૂલમાં મોકલવી પડે છે, તે અડચણ દૂર કરવા તે કામના કેટલાક ગૃહસ્થોએ એક નવી શાળા સ્થાપવાની યોજના ઉભી કરી છે.

બી. એ. થયેલી વૈષ્ણવ હિંદુ સત્તારીઓ—મદ્રાસ મુનીવર્સિટીની ગઈ છેલ્લી બી. એ. ની પરીક્ષામાં બે હિંદુ સત્તારીઓ પાસ થયાની વાત પ્રસિદ્ધ થઈ છે. આ બન્ને બાઈઓ મ્હોંટી ઉમ્મરની અને સંતાનો વાળા છે, એટલુંજ નહીં પણ તેઓ સાસરામાં ધરસંસારની દરન્ને પણ ગળતે જાય છે. તેઓ વૈષ્ણવ ધર્મને અનુસરનારી છે. તેમના માનમાં હિંદી આગેવાનોએ મહાન મેળાવડો ભર્યો હતો.

અનાથાશ્રમનાં બાળકોનાં લગ્ન—સુરતમાં કેટલાક વખતથી સ્થપાયેલા "મહાજન અનાથ બાળાશ્રમ"માંનાં ૧૨ ઉમ્મરે આવેલાં છોકરા છોકરીઓનાં ધણી ધામધુમથી આશ્રમ તરફથી ગયા મે માસમાં વિધિપૂર્વક લગ્ન કરી આપવામાં આવ્યાં હતાં. કેટલાક ગૃહસ્થોએ તેમને આંધ્રા તરીકે કેટલીક રકમની ભેટ આપી હતી, તથા બીજા કેટલાકોએ તેમને ધર-સસાર માંડવામાં ઉપયોગી થીજો ખરીદવા કેટલીક સખાવત કરી હતી; તેમજ તેમને રહેવા વાસ્તે મહુંમ મી. હરદેવરામ નાનાભાઈના રમરણાચે આવાજ ઉપયોગ માટે બધા-વેલું મકાન આપવામાં આવ્યું હતું. આ પરણનાર અનાથ છોકરાઓમાંના ૭ બીલ, ૧ કોળી, તથા ૪ ચોથરા જાતના હતા. આ સર્વ જોઈ હવેથી આશ્રમમાં શીખેલો ધંધો કરી પોતાનું સ્વતંત્ર ગુજરાન ચલાવશે, અને વખતે આશ્રમનાં બીજાં બાલકોને શીખવશે એવી જોઈવણ કરવામાં આવી છે.

જલ'ધર વિધવાશ્રમ—વિધવાઓની સ્થિતિ સુધારવા માટે એક તરફથી પુનર્લગ્નનો પ્રથાર કેટલેક સ્થળે યતો જાય છે, ત્યારે બીજી તરફથી તેમને વિકારવશતામાંથી દૂર રાખી દેશસેવાનાં કાર્યો કરવા માટે યોગ્ય જનાવવાના હેતુથી વિધવાશ્રમો સ્થપાતાં જાય છે. મુંબાઈ ઇલાકામાં આવું એકજ વિધવાશ્રમ પુના શહેરમાં પ્રો. કવેની સંભાળ નીચે ચાલે છે, પણ પંજાબ તરફ એવાં આશ્રમો ધણાં થતાં જાય છે. તે ઇલાકામાં આવેલા જલ'ધર શહેરમાં એક માનનીય દેશભક્ત લાલ્લા દેવરાજના પ્રયત્નનીય ઉત્સાહથી એક 'કન્યામહાવિદ્યાલય'

માટે લઈ આવ્યો, અને માને તે જતાવ્યું. માતાએ તે મેળવવા બાબત તપાસ કરતાં ખરી હકીકત જાણ્યા પછી પ્રથમ સહ બોલવા માટે તે બાળકને ધન્યવાદ આપ્યો, અને પછી તે કામ કેવું પાપમય છે એ તેના મન ઉપર ઠસાવી તેવું નવું વધારે સાંકડલમદાન આપવા બીજા પૈસા આપ્યા, અને આણેલું કલમદાન તેને જ હાથે એક પથરાવતી બાગવી નંખાવ્યું. તે પુત્રને આથી પ્રમાણિકતાની જે ઉડી અસર થઈ તેવું પોતાની આખી જીંદગી સુધી સ્મરણ રહ્યું છે.

* * * * *

આ ઉપરાંત નીચેના ભેજો વાંચવાની પણ અમે બહામણ કરીએ છીએ:—

સંવતના ૧૮ મા સૈકામાં મુજરાતનું

સાંસારિક અને ધાર્મિક દર્શન—

મૃદસ્થાપ્તમનું દિગ્દર્શન—

પ્રસૂતી સંબંધી યોગ્ય પ્રશ્નોત્તર—

બાળકોને શીખવાના બોધ—

ધર્મ ઉપદેશ, વૈદ્યકશાસ્ત્ર,

એક નવિન વિચાર—

ધર્મઉપદેશ, પરદા, સ્ત્રીશક્તિ—

જાપાની સ્ત્રીઓનું દેશભિમાન—

ઘડી અને કુલટા સ્ત્રીઓની સરખામણી—

બુદ્ધિપ્રકાશ, મે—જુન.

આર્યધર્મપ્રકાશ, જુલ,

વૈદ્યકદર્શન, મે.

સ્ત્રીબોધ, એપ્રિલ.

મારતમગિની, જુન, ૧ લી.

મારતમગિની, જુન, ૧૫ મી.

કેળવણી, વૈશાખ.

વિજય, અગ ૧૧ મો.

પાન્ય, બન્ધુસમાંજ.

સ્વાગત મંદિર.

૧ શ્રી સત્યનારાયણનાં સ્તવન તથા કથા.

આ પુસ્તક અમને કર્તા તરફથી અભિપ્રાયો મળ્યું છે. સત્યનારાયણની કથા આપણામાં સામાન્ય છે, અને પૂણ્યમાં અગર અમે તે દિવસે શાયિકજનો કહેવરાવે છે. કેટલીકવાર એમ બને છે કે કથા કહેનારા વ્યાસ કાળા અક્ષર કુટી મારે એવા હોય છે. તેવા વ્યાસોને નાહક ઉત્તેજન આપવા કરતાં, આ પુસ્તકમાંની સ્ત્રીએ ધૂપ, દીપ અને વેદની સાથે, તથા વાજાંત્રની સાથે ભાવિક સ્ત્રી અગર પુરુષ ગાય તો વ્યાસોની ધમાલ કરતાં સારો આનન્દ મળે. પુસ્તક ૧૩૬ પાનાનું છે. જેમાં પ્રથમ ૧૮ પાનાની પ્રસ્તાવના વાંચી મનન કરવા યોગ્ય છે. બાકીનાં ૮૮ પાનામાં જુદી જુદી રીતનાં સત્ય દેવતાનાં સ્તવન છે. અને માત્ર ૨૬ પાનામાં કથા છે. જેવી રીતે ચંડીપાઠનાં ગરબા છે, તેવીજ રીતના આમાં સત્યદેવતા પણ ગરબા છે. અને કર્તાના સંજોગમાં કહીએ તો બરોબર છે કે “આ કથા પદ્યમાં હોવાથી શ્રી સત્યનારાયણની કથાના પ્રસંગમાં સ્ત્રીઓને મધુર સ્વરે ગાતાં આનન્દ થશે, અને શ્રીતાઓને પણ આનન્દ થશે.”

૧ રચનાર રા. હરજીવન ત્રિજીવન ત્રિપાઠી. ૨ ગાયનો. ૩ સિરો, તથા ૪ળ વિગેરે જે ધરવામાં આવે છે તે.

સુન્દરી સુન્દરી

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु.

(પ્રસન્ન દેવતા રહે, ત્યાં પામે સન્માન સુન્દરી.)

સર્વોચ્ચ સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક.

પ્રસ્તક. ૩

પ્રકાશક,

{ ઈ. સ. ૧૯૦૬: ઓગસ્ટ.

અંક ૧૨

બેન્ધુસમાજ.

{ વિ. સં. ૧૯૬૨ આવૃત્તિ.

વિષયસૂચન.

વિષયવિભાગ.

સેપક.

૫૪

જ્ઞાનસુગન્ધ.

મહર્ષિ રાત્રહેતું સાંસ્કારિક જીવન.

૨૬૫

પાર્તાલેહરી

સુધાબી

રા. એનિસા.

૨૬૮

વિવિધવિહાર.

રસિકના સ્ત્રીઓ સંબંધી હિદ્માર. રા. ભોગિન્દ્રરાવ રા. દિવેદીયા.

૨૭૪

જગજ્ઞાની ઓળાતું સ્તવન.

રા. મંગલ

૨૭૬

વિદ્યાકળા,

પાકયાત્મની વિવિધ વાનીઓ.

રા. પ્રમીલા.

૨૭૯

સુદુધર્મ.

સુખી કુટુંબ.

રા. અમૃતલાલ ઓધવજી.

૨૮૨

પાલિક સંવાનન રૂ. ૧-૪-૦ ચોરેજ સુદાંત.

યોગિની.

અથવા

સાદ્વીઓના જીવનસુવાસ.

શ્રીહરિયોગી ૨૫૦ પાનાનું નવલકથાનું આ રસિક પુસ્તક હિન્દુ ગૃહ સંસારના વર્તમાન સાસરા અને પિયરનો વાસ્તવિક ચિનાર આપી સંયુક્ત ગૃહરાન્યમાં ફિકરી અને વહુનાં જુદાં જુદાં ચરમાથી જોવાતાં ચિત્રો આલેખે છે; મિત્ર મિત્ર અવસ્થાની વિધવાઓનાં કર્મની કદાપ્તીઓ વર્ણવે છે; અન્ધ શ્રદ્ધાથી ઉદ્ભવતી ધર્માન્ધતાના લોકવેદેશ્વરી દુર્ગેશ્વરીઓ નિવારે છે; પતિપત્નીનાં આસરી, પાણિવ અને સ્વર્ગોષ જીવનસ્વરૂપોનાં દર્શન કરાવે છે; અને સંસારસુધારાના અનેક પ્રયોગના ગબીર અને નિષ્પદાપત દૃષ્ટિએ સર્વમાન્ય નિર્ણય તારવી જતાવે છે, તથા કેટલાક ધૂમવાળા પ્રદેશ ઉપર સુધારાના પ્રયત્ન પવનથી વગમતા મેલ ખંખેરી, સીવર્ગની સત્ય ઉજવિનો, શીતલ, અને શ્રેયસ્કર સુવાસ સુંધારે છે; કુમારિકા, પત્ની અને વિધવાનાં આર્થતાના શૂન્યરૂપ આપણાં વાસકહરપને પ્રત્યક્ષ કરાવે છે; તથા અતે વિશુદ્ધ રતેદ અને કર્તવ્યપરાયણતાને અર્થે કરેલા અદ્ભુત મોગનો દિવ્ય પ્રભાવ જગાવે છે.

મૂલ્ય આના બાર.

સુન્દરીસુબોધના નવા આલોકને અર્ધી કિંમતે.

“સુન્દરીસુબોધ” ના આલોકને બીજા વર્ષની લેટ.

ગીતમાળા

માત્ર યોગીજ નકલો બાકી છે.

ધર્મરમરણ, નીતિ અને ગૃહપ્રસાર, કાવ્યકથનાં દેશપ્રીતિ વિગેરે વિવિધ વિષયો ઉપર સુપ્રસિદ્ધ લેખકોના ગીતોનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે. લક્ષ પ્રસંગે લક્ષ્ય નિમિત્તે તેમજ નવરાત્રીના દિવસે ગાઈ શકાય એવાં દરેક સ્ત્રીને જાણીતા રાગવાળાં ગીતોનો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યો છે.

દલપતરામ, નવલરામ, નરસિંહરાવ, મોવર્ષનરત્ન, કેશવલાલ, નર્મદાચંદર, ન્દાનાલાલ, મણિચંદર, મણિલાલ, કલ્યાણાષ ધોળશા, વગેરે વિગેરે સુદિત લેખકોનાં ગીત આ પુસ્તકમાંથી મળી આવશે. વિશેષમાં કવિત શબ્દનો કોસ પશુ અપવામાં આવ્યો છે.

મૂલ્ય છ આના.

સુન્દરીસુબોધના નવા આલોકને ચાર આના.

“સુન્દરીસુબોધ” ના આલોકને ત્રીજા (ચતુ) વર્ષની લેટ.

તૈયાર થાય છે

કપિંજલા.

તૈયાર થાય છે.

સાંપ્રારિક નવલકથા—હિન્દુ લક્ષની સ્થિતિ—આર્થ સ્ત્રીનું ઉત્તમ ચિત્ર.

ત્રણે પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું—સુન્દરીસુબોધ મંદિર—અમદાવાદ.

સુન્દરી સુવર્ણ

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ જોગર્ધનરામભાઈના સંપ્રદામાં કહીએ તો “સુન્દરી યાચ, રસમ યાચ, કુટુંબપોષક યાચ, સ્વસ્થ યાચ, શરીરે બલવતી, રોગહીન અને “સુન્દરી યાચ, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાચ ને તે મુક્તતાથી “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખર્ચાં કલ્યાણ કરવા “સક્રિયતા અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાલકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિશક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉત્તર કરે અને તેના આંતર વિદાસોની વર્મિયોમાં પોતાના દૃઢચરમ જોળવી કદ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને અને સ્વદેશમાં વૃદ્ધચૂર્યનાં તેજસ્વી પ્રિયો સંપૂર્ણ ચિરંતારથી પ્રસારે:—એ જ આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સફળતા છે. “સ્રીનિતા શુદ્ધ નથી, શુદ્ધિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાજ્ય નથી... “સ્રીની ઉત્તતિવિના દેશની ઉત્તતિ અશક્ય છે.

વર્ષ ૩ લું] ઈ. સ. ૧૯૦૬ ઑગસ્ટ—આપણું વિ. સં. ૧૯૬૨. [અંક ૧૨ મો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

મહાંપ રાનહેનું સાંસારિક જીવન.

સંસારસુધારાની તેમની હોલચાલ પરથી તેમની હિમ્મત, ગમે તેટલી અઢધળો વેઠીને પોતાના નિશ્ચયને વઠગી રહેવાની ટેવ, અને પિતૃમક્તિનું સારું માન ધાય છે....તેમના ગૃહ-સંસારના વર્ણન પરથી ઓરમાન માતા અને ઓરમાન માઈઓ વગેરે તરફ તેમના અનન્ય પ્રેમ અને કાઠજીનું દર્શન થાય છે. કેટલાંક સગાં—એક માવાપથી લત્તલ થયેલાં—માઈવહેનો વચ્ચે અતિશય સ્વાર્થાંપિણાને લીધે એવો કુસંપ જોવામાં આવે છે કે, તેઓ એકબીજાનું મુખ જોવાને રામી હોતાં નથી. ચોરેચોર પોતાના કુટુંબની, જ્ઞાતિની અને છેવટ પોતાના દેશની ટક્કતિને આ ધંગુંજ વિપ્રકર્ષા ગણાય. આવાં મનુષ્યોઈ મિ. રાનહેના દાહલાનું અનુકરણ કરવું જોઈએ. પોતાના નોકરવર્ગ તરફ તેમનું ક્ષમાયુક્ત અને દયાલુ વર્તન હરેક પ્રકારની સત્તા ધરાવનારા મનુષ્યોઈ હાસ કરીને ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. તેમનાં પત્ની રમાબાઈના સદ્-ગુણો અને તેમનું પંચિત્ર ધર્તને સર્વ સદ્ગુણી અને પતિમત્ત સ્ત્રીઓને માટે અનુકરણીય છે.

—સ. સો. દેવાશ્રયીકૃત

રાનહેનું જીવન.

વાર્તાલહરી.

'શુલાબી.'

હમારી આ ન્દાનકડી વાર્તાનો આરંભ પરમ પ્રાચીન કાશી નગરીમાં થાય છે. પુરાણ પ્રસિદ્ધ 'મણિકર્ણિકા' ના ઘાટથી બીજા નંબરનો ઘાટ તે 'દશાશ્વમેધ ઘાટ.' આજથી આઠીસ વર્ષ પૂર્વે આ પવિત્ર ઘાટના પુણ્યપ્રદ પગથીઆ ઉપર આશરે તેર વર્ષની એક બાળા બેઠી હતી. રાત ઘણી વીતી ગઈ હતી અને આ સ્થળે હવે મનુષ્યોની આવ-જાવ બીજકુલ બંધ થઈ ગઈ હતી. સ્વપ્ન જણાઈ આવતું હતું કે આ બાળા એક બિહુક-કન્યા-બીખારણ હતી. હિંદુઓના તીર્થ સ્થાનોમાં તેમની ક્યાં ખોટ હોય છે? આ કન્યા કદરૂપી નહોતી. બે તેના વીખરાઈ ગયેલા કેશમાં તેલ ધાલવામાં આવે અને તેના મુખ ઉપરનો મેલ કઢાડી નાંખવામાં આવે તો તે એક સુંદરી કહી શકાય.

બનારસ (કાશી) ના રહેવાસીઓમાં આ છોકરી અજાણી નહોતી. ઘણાંઓ તેને 'શુલાબી' 'બિહુકકન્યા' 'સૌથી છદ્દી બીખારણ' તરીકે ઓળખતા હતા. ગાડીમાં બેઠેલા માણસો પાસેથી એક પૈસો કઢાવવા માટે એ ગાડી પાછળ માછલોના માછલ દોડતી, અને પૈસો મળ્યેજ હોડતી.

પરંતુ શુલાબી સુખી નહોતી. તે જે કાંઈ કમાતી તે તેને પોતાની માતાને આપી દેતું પડતું. માતા તેની સાથે એવી ઘાતકી વર્તણૂક ચલાવતી કે તેવું આજુ શરીર કાણું પડી ગયું હતું. જ્યારે તે પુરતા પૈસા ન લાવી આપતી ત્યારે મા તેને રસ્તામાં ધક્કેલી મુકતી અને આ બીચારી કન્યાને આખી રાત છુપે અને તરસી કાઢવી પડતી. સુખ અને આરામ થી ચીજ છે તેની બીચારી શુલાબીને ખબર પશુ નહોતી.

જે રાત્રિએ આપણે તેને દશાશ્વમેધ ઘાટ ઉપર એકલી બેઠેલી જોઈ ત્યારે પણ તેની માએ તેને કુંપડામાંથી એવીજ રીતે કઢાડી મુકી હતી. ક્યાં જતું તેની તેને સૂઝ પડી નહીં. આજ તો તેને આખા દિવસનું ખાવા પશુ મળ્યું નહતું. તેને ચક્કર આવવા લાગ્યા અને અડધી મુડલાલ જેવી થઈ ગઈ. આથી દશાશ્વમેધ ઘાટના એકાંત પગથીઆ ઉપર આવી તે બેઠી અને દુઃખથી આર્ત થઈ તેણે શોકાશ્રુની ધારા ગંગા નદીના પરમ પવિત્ર તટ ઉપર વહેવાવવા માંડી.

એક યુવક આ સમયે ઘાટ ઉપર ચાલે ઉતાવળે ઉતાવળે ચાલ્યો જતો હતો. તેના હસકાનો અવાજ તેના કાને પડ્યો અને તે એકદમ અમીકી તેણે આસપાસ જોયું. એક અધારા ખુણામાં છુપાઈ જતી એક કાળી આકૃતિ તરફ તેની દષ્ટિ ગઈ. તે પાસે ગયો અને પુછ્યું 'કાણુ છે?'

* 'ધી એરિએટલ' માંના એક કુદ્દગદ્દ ઉપરથી.

આ શબ્દથી ગુલામીને કાંઈક ધીરજ મળી. તેના હૃદયમાં આશાના અંકુર સ્થૂપા. મહા મહેનતે તે બેઠી'તી ત્યાંથી ઉભી-યઇ. પરંતુ કાંઈ પણ ઉચ્ચાર કરી શકી નહિ.

યુવકનું વય આશરે વીસેક વર્ષનું હતું. તે ઘણે દેખાવડા હતો; અને તેના કપડાં વિગેરેનાં કાઠમાઠ ઉપરથી સાફ જણાઈ આવતું હતું કે એ કોઈ શ્રીમન્તનો પુત્ર છે. ગુલામીની અડાઅડ આવી તેણે ઘણાજ મધુર સ્વરથી પુછ્યું 'આટલી રાતે અહિંઆ શું કરે છે ?' ગુલામીએ કુસર્કા ખાતાં ખાતાં પોતાની દુઃખવાર્તા કહી. તેણે કન્યાનો હાથ પકડ્યો અને કહ્યું 'મ્હારી સાથે આશ્વ.' ગુલામી તેની સાથે ગઇ.

ઠાંશી નદીના તટ ઉપરજ વસેલું છે. યુવકનું ઘર ઘાટની પાસેજ હતું. ત્યાં તે ગુલામીને સર્પ ગયેલ સારી રીતે ખવરાવ્યું, એક રૂપીઆ તથા કપડાં આપ્યાં અને પોતાના એક વિશ્વાસુ તોકર સાથે તેની માને ત્યાં મોકલી આપી.

એક મહિના સુધી તે દરરોજ તેને 'ઘાટ' ઉપર મળતો. પ્રતિદિન એક રૂપીઆ આપતો તથા બનારસમાં મળતાં ઉત્તમોત્તમ ક્ષણ અને મીઠાઈઓ તેને માટે લાવી આપતો. શવનમાં પહેલી વાર ગુલામી મુખી થઈ. તે પોતાની સ્થિતિ વિસરી ગઇ, તેને લાગ્યું કે હું પૂરું સુખમાં છું. તેની માતા હવે તેને સારી રીતે રાખતી કારણ કે સાંજ પડતાં હમેશ તે એક રૂપીઆ માના હાથમાં મુકતી.

પરંતુ તેના સુખના દિવસો ઝાઝો વખત ટક્યા નહિ. યુવક તેને દરેક રાતે અચૂક મળતો, પણ એક દિવસ તે મળ્યો નહિ. આખી રાત ઘાટ ઉપર રાહ દેખતી ઉભી રહી પણ તે નજ આપ્યો. હવે તે પહેલા કરતાં પણ વધારે દુઃખી થઇ. તે તેની શોધમાં નીકળી પડી. પહેલાં તો જે ઘરમાં તે રહેતો હતો ત્યાં ગઇ. પણ એ ઘેરથી નીકળી ગયો હતો. ત્યાંથી રહેતે જાબર મળી કે તે પોતાના દેશમાં ગયો છે. બીજારી ગુલામીને તે વિસરી ગયો હતો અને તેને તેના કર્ગાધીન છોડી ગયો હતો.

એક મહિના સુધી તે આતુરતાથી આશા રાખતી રહી કે તે આવશે. પહેલાંની માફક બીજા ગાગે એવું તેનું હૃદય નહોતું. હવે તે અગાજના જેવી ગુલામી નહોતી. તેના હૃદયમાં મ્હોટો પરિવર્તન થયો હતો. તેનું હૃદય હવે હતાય બન્યું હતું.

બીજા ગાગીને તે હવે કાંઈ લાવી શકતી નહિ, એટલે તેની માતાની નિર્દયતા હળવર ગણી વધી પડી. ગુલામી આથી રૂદન કરતી નહિ. સખ્તમાં સખ્ત માર વખતે તે જરા પણ ચીસ-પાડતી નહિ. એક દિવસ તે ઘર છોડી ચાલી ગઇ અને કદી પાછી ફરી નહિ. તે દિવસથી 'ગુલામી બોખારણ' બનારસમાંથી પૂરું રીતે અદશ થઈ ગઇ. તે ક્યાં ગઇ તેની કોઈને ખબર પડી નહિ. તે જાણવાની કોઇએ દરકાર પણ કરી નહિ. બસ. બધા-ઓએ એટલું જાણ્યું કે તે બનારસમાંથી 'ચાલી ગઇ.'

ઉપર વર્ણવેલો યુવક એક બંગાળી જમીનદારનો પુત્ર હતો. તેનું નામ વિનયકુમાર હતું. એ આખા હિંદુસ્તાન યાત્રાએ નીકળ્યો હતો અને બનારસની પવિત્રતાથી મુગ્ધ

યદ ત્હાં ધણે સમય રહ્યો હતો. ત્હેની માતાની ગંભિર માંદગીના સમાચાર મળતાં ત્હેને એકાએક બનારસ છોડી જવું પડ્યું. આથી એ શુલાખીને મળી શક્યો નહિ. તેમજ ત્હેને વિશે વિચાર કરવાનો પણ ત્હેને અવકાશ મળ્યો નહિ.

તે 'દેશ' માં ગયો. ત્હેની માતાને આરામ થયો. પરંતુ વ્યવસાયસ્તે થવાને લીધે ખીચારી શુલાખીની બધી વાત તે બુલી ગયે. ત્હેના મનમાંથી શુલાખીનું ખીલકુલ વિસ્મરણ થઈ ગયું. ત્હેણે એક બંગાળી કન્યા સાથે લગ્ન કર્યું, અને સુખી થયો.

પરંતુ શુલાખીની માફક તે પણ વધારે વખત સુખી ન રહી શક્યો. દુઃખમાં આવી પડેલી એક સ્ત્રીએ વિજયકુમારને ઘેર આવી આશ્રય માગ્યો. વિજયકુમારની બહી સ્ત્રીએ ત્હેના ઉપર ઘ્યા ખાધી અને ત્હેને પોતાના ઘરમાં દાસી તરીકે રાખી. આ દરિદ્ર દાસી આ ગૃહમાં પણ દુઃખ ઉત્પન્ન કરવાનું આવી હતી. તે ખરેખર ત્હેણે દુઃખ પેદા કર્યું. જે ઘર એક સમયે સુખનું ધામ હતું તે આ દાસીના આવવાથી દુઃખ અને દારિદ્ર્યનું નિવાસ સ્થાન થઈ પડ્યું. આ દાસી વિજયકુમાર પાસે કોઈ દિવસ જતી નહિ. પરંતુ ત્હેના માનીતા નોકરની મારફતે ત્હેણે પોતાના શેઠની ખુબી જાણને ઉત્તેજિત કરી. વિજયકુમારને પોતાની પતિવ્રતા સ્ત્રીના સંબંધમાં શક ગયો. અને તે ઘેલા જોવા થઈ ગયો. કેવી ભૂખ દાસી ! વિજયકુમાર અને ત્હેની સ્ત્રીમાં વિરોધ પાલતી ત્હેનું ચિત્ત હરી લેવાનો ત્હેણે વિચાર કર્યો. પરંતુ તેની ધારણા નિષ્ફળ ગઈ. વિજયકુમાર ઘરનો ત્યાગ કરી ધણા સમય સુધી ચાલ્યો ગયો.

પોતાના મન સાથે એ કહેતા લાગ્યો—'બનારસવાળી પેલી ગરીબ છોકરીના ઉપર નિર્દય થવા માટે મ્હને ઘટતી સજ્જ થઈ છે. હું કેવો નર-પિશાચ કે ત્હેને શૂલી ગયો ! હવે મહારાથી ત્હેને જોડશે બદશે વાળી અપાશે તેટલો વાળી આપીશ.

આમ વિચાર કરી ત્હેણે શુદ્ધત્યાગ કર્યો, અને તે દિવસથી દાસી પણ ઘરમાંથી લોપ થઈ ગઈ.

વિજયકુમાર પાછો દારા આવ્યો. અને શુલાખીની ધણી શોધ કરી. પણ કોઈએ ત્હેનો પત્તો ન બતાવ્યો. ત્હેના હૃદયમાં અવશ્યનીય દુઃખ થવા લાગ્યું. પરંતુ ત્હેનું કારણ એ પોતે સમજી શક્યો નહિ. ત્હેનું સુખ સદાને માટે આશું ગયું. ત્હેના અંતરમાં એક એવા પ્રકારનો જ્યોતિ પ્રકટ્યો હતો કે જે હોલવાવો કઠિન હતો. સમસ્ત દેશમાં ત્હેણે પર્વતન કર્યું. રામેશ્વરથી દારિકા સહીનાં બધાં તીર્થ કરી ચૂક્યો. પરંતુ કહીં પણ ત્હેનું ચિત્ત વધારે વખત ચોટ્યું નહિ. વિદ્યમુખની માફક ત્હેણે એક સ્થળેથી અન્ય સ્થળે દોડ્યા કર્યું.

આખરે તે હરિદ્વાર આવી પહોંચ્યો. પોતાના બધા માણસોને હરિદ્વારમાં મુકીને પોતે 'ગૌમુખી' જવા નીકળ્યો. આ વખતે ત્હેણે સંસારનો ત્યાગ કરી યોગીવ્રત ધારણ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો.

એક દિવસ સન્ધ્યા સમયે તે પર્વત ઉપર એકશે હતો. ટહાડ તો કહે મહાઈ કામ. આસપાસનું બધું વાતાવરણ ધુમ્મસથી ભરાવા લાગ્યું. આજે વિસામો ધણો દૂર હતો.

જો તે એ સ્થળે જલદી પહોંચી ન જાય તો ભુલો પડે એમ હતું. તેણે હવે પગ ઉપાડ્યા. પરંતુ પર્વત ઉપરની મુસાફરીમાં દોડવાનો તો સવાલજ નહોતો.

તેનો ભય ખરો પડ્યો. અઘાઈ તો સર્વત્ર બાપી ગયું પણ હજી તે પોતાને નિયત સ્થાને પહોંચી ન શક્યો. એક માછલ હજી બાપી હતો. ધુમ્મસને લીધે અધકારતું સામાન્ય વધ્યું, અને યોડાં કદમ આગળ સૂધી પણ કાંઈ દેખાવા ન લાગ્યું.

માર્ગને માટે તેણે ધણાંએ ફાંફાં માર્યાં તે વિચારવા લાગ્યો કે ‘કર્મમાં કોણ જાણે મુંઝે લખાયું હશે.’ કારણ કે આ બાગમાં જંગલી રીંછોતું જોર વધારે હતું.

આગળ ચાલતાં તેણે કોઈ વસ્તુ ઉપર ઠોકર ખાધી. તે વસ્તુએ જવારે, ઉચ્ચાર કર્યો ત્યારેજ એ સમજી શક્યો કે એ મનુષ્ય પ્રાણી છે. અવાજ તેના કર્ણને પરિચિત લાગ્યો પરંતુ અધકારને લીધે તે મનુષ્યને તે જાણખી શક્યો નહિ. તેણે નમ્રતાપૂર્વક ક્ષમા માગીને કહ્યું:— ‘હું ભુલો પડ્યો છું અને આગતે વિચારે જવા મારું છું.’

‘જ્ઞારો હાથ પકડો, આયનાગી એકલા નહિ જવાય’ તે મનુષ્યે કહ્યું. અને એક નરમ નાજુક હાથ તેના હાથમાં આપ્યો. વિજયકુમાર ચમક્યો. એ હાથ સ્ત્રીનો હતો. તેણે પુછ્યું ‘તમે કોણ છો?’

‘નેપાલીશ જમ્યા’ તેણે ભાગીતુટી દિન્દીમાં ઉત્તર આપ્યો. ‘ઐર ઐ યહાં હી પર રહતા હું. અધિયે, ઐ સરાહડી તરફ હી જતા હું.’

છોકરો આગળ ચાલ્યો અને વિજયકુમાર તેની પાછળ લગભગ ધસડાતો ગયો. તેણે તેની સાથે વાર્તાલાપ કરવાનો યત્ન કર્યો પરંતુ છોકરાએ જવાબજ ન આપ્યો. તેથી તેને સુપચાપ તેની પાછળ પાછળ જવાની ફરજ પડી. અડધા કલાકમાં તેઓ વિસામા આગળ પહોંચ્યા. ત્યાં ઘણા માણસોની બીડ જામી હતી, જેમાંના ઘણા ખરા તો સાધુ, સંત અને સન્યાસીઓ હતા. ત્યાં ઘણી તાપણીઓ સળગતી હતી. તેના પ્રકાશમાં વિજયકુમારે તે બાળકની આકૃતિ જોઈ અને તે પુનઃ ચક્રિત થયો. ‘જો આ નેપાળીનો છોકરો ન હોય તો—!!!—તો તે બીજું કોઈ હોવું જોઈએ!’ આ વિચાર તેના મગજમાં ઉત્પન્ન થઈ વિજળીના ચમકારાની માફક પસાર થઈ ગયો.

‘અસંભવિત; એ ખીચારી અદિ’ત્યાં આવી શકે નહિ.’ એમ કરી તેણે એ વિચારને સ્વતઃ પોતાના મગજમાંથી કઢાડી મુક્યો.

૩.

બીજો દિવસ સહવારે વહેલાં ઉઠી બધા ગ્રામીણી જવા માટે તૈયાર થયા. પેલો નેપાળી છોકરો રાતના મ્હાં સુતો હતો તેની વિજયકુમારને ખબર પડી નહી. તે કાંઈ ખાવાનું સેવાના બદાને ગયો તે પાછો દેખાયોજ નહિ. તેણે તેને ધણાંએ શોધ્યો પણ ફાગટ, નીકળતી વખતે તેણે ફરીથી શોધ્યો ત્યારે પણ પત્તા લાગ્યો નહિ. તેથી તેના ચિત્તને

ધણા સંતાપ થયો. તે ગભરાઈ ગયો અને શું કરવું તે સૂઝ પડી નહિ. તેણે એક ઊંડો નિઃશ્વાસ નાંખી, આગળ ચાલવું ચાંફે કહ્યું.

એક વલાણુ આગળ તેણે એ છોકરાને પોતાથી અગાડી ચાલતો જોયો. તેણે પોતાના કદમ તેજ કર્યા અને તેની પાસે ગયો. છોકરાએ કેવળ તેના મ્હોં સ્થાપું જોયું. પણ એક પણ શબ્દ બોલ્યો નહિ.

વિજયકુમારે તેને પુછ્યું ‘ત્હમે ત્યાં જાઓ છો ?’

છોકરાએ તેની સન્મુખ પુનઃદષ્ટિ કરી પ્રશ્ન કર્યો ‘આપ ત્યાં જાઓ છો ?’

‘જામુખી’

‘શા માટે ?’

‘સન્માસી થવા’

‘હું પણ ત્યાં એટલાજ માટે જાઉં છું’

‘ત્હમે ? ત્હમે પણ એજ માટે ? ! !’

‘હાજી, પણ હું ધારૂં છું કે હું હવે ત્યાં નહિ જાઉં, ચાલો આપણે જાને પાછા જઈએ.’

‘કેમ ?’

‘કારણ કે હું પણ સન્માસી થવા નહિ પામું અને આપ પણ નહિ પામો.’

આશ્ચર્યપૂર્વક વિજયકુમાર તેના ચહેરા સ્થાપું જોવા લાગ્યો. તેણે નમ્રતાપૂર્વક પણ દૃઢ પ્રશ્ન પુછ્યો ‘ત્હમને મ્હારી વાતની કી ખબર ?’

છોકરાએ ચાલવું બંધ કરી ઉત્તર વાળ્યો ‘કાંઈજ નહિ.’ વળી ચોડા વાર સ્ત્રી તેણે કહ્યું ‘હુંતો આ ચાલ્યો. ચાલો, નકામું જઈને શું કરવું ?’

‘હુંતો જઈશન.’

‘હીક, ત્હારે સીધાવેલ.’

છોકરાએ પોતાનાં પગલાં પાછાં ફેરવ્યાં.

તેના હૃદયમાં એક અવર્ણનીય બાવ ઉત્પન્ન થયો. છોકરાની પાછળ પાછળ જવાનું તેને બહુજ મન થયું. પરંતુ તેણે અમાનુષિક દૃઢ પ્રયત્નોથી મન રોકી રાખ્યું અને આગળ ચાલ્યોજ ગયો.

પણ તેણે જોયું કે મ્હારી પાછળ કોઈ હાસ્ય કરે છે. પાછળ ફરીને જોવાની તેણે દરકાર કરી નહિ અને તે જામુખી તરફ ધણીજ ઝડપથી ચાલવા લાગ્યો.

ચોડાક દિવસોમાં તેણે એક સન્માસીને પોતાને અતુર્યાશ્રમમાં લેવાને માટે આગ્રહ કર્યો. શિર મુંડન કરાવ્યું, ભગવાં વસ્ત્ર પરિધાન કર્યાં, સન્માસી બન્યો અને પોતાના માણસોને પાછાં મોકલવાને માટે હરિદ્વાર તરફ પ્રવાણુ કહ્યું.

તે હરિદ્વાર પહોંચ્યો ત્હારે રાત્રિ ધણી વીતી ગઈ હતી. મહોલામાં કોઈ જાગતું

નહોતું: તીન શાંતિ ચારે તરફ પ્રસરી રહી હતી. તેના માથુસો જે ઘરમાં ઉતરી હતા તે ઘર તરફ એ ઉતાવળે પગલે ચાલ્યો જતો હતો. એટલામાં કોઈએ તેને ખોલાવીને રોક્યો. એક કામળ સ્વરે તેને સંબોધી કહ્યું, ‘મહાત્મા હું રસ્તા ભુલી ગઈ છું, કૃપા કરી મને ઘેર પહોંચાડો.’

આ કોણ? સ્વચ્છ અને સુંદર સાડી પરિધાન કરેલી અતિ સ્વરૂપવાન હિન્દુસ્તાની રમણી! વિજયકુમાર પાસે ગયો અને તેણે મુખ કમળ નીહાળીને એકવાર ધુનઃચક્રિત થયો. ‘એજ સુંદર મુખડું’! !! હા !! અસંભવિત! હતો આ ચાલ્યો. દરેક દેહમાં હું તેને ને તેનેજ દેખું છું.’

સહૃદય વાયક! આ એક સુંદર યુવતી છે; એકલી અને નિરાધાર છે. વિજય સન્ધ્યાસી છે. હમેજ કહો કે વિજયે તેની સાથે જવું કે નહિ? ન જાય તો શું તેને સંકટમાં છોડી જવી?

તેણે તે યુવતીને પ્રશ્ન કર્યો:—‘તમે ક્યાં રહો છો બાઈ?’

નમ્રતાથી તેણે ઉત્તર આપ્યો ‘ગંગાજીની પાસે. મહાત્મા, મને સહાય કરો.’

‘આસો’ તેણે કહ્યું ‘હું તમને ઘેર પહોંચાડી જઈશ.’

વિજયકુમાર સુપચાપ યુવતીની પાછળ પાછળ ગયો. તેણે હૃદય ધટકવું હતું. અને તેના પગ મુજતા હતા. નજીકે નીચેની ધરતી ડોલતી હોયતી એવું તેને લાગવા લાગ્યું.

એકાએક તે યુવતી ચમકી કમ્પી અને વિજયની સોડયમાં આવીને લપાઈ ગઈ.

‘શું થયું?’ તેણે પ્રુમ મારીને કહ્યું.

‘કોઈ મને પકડવા આવ્યું;’ તેણે કહ્યું ‘મહારાજ, મને બચાવો.’

શું બન્યું તેની વિજયને ખબર પડે તે પહેલાં તો તેણે એ યુવતીને પોતાના વક્ષસ્થળ ઉપર મુજાગત થયેલી જોઈ. શું કર્યું તેની તેને સમજણ પડી નહિ. યુવતીની સારવાર કરવી એ તેણે પ્રથમ કર્તવ્ય હતું.

તેણે પોતાના પ્રવળ હાથો ઉપર તેને ઉપાડી અને મહાદેવના એક ખાલી દેવા-લયમાં લઈ ગયો. ત્યાં તેને સુવાડી શુદ્ધિમાં લાવવાના ઉપચાર આદર્યા. પરંતુ તેના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા અને આ યુવતીનો રાજવતજ પડી રહી.

તેના જીવનમાં આવું ભાવોદ્દીપન પૂર્વે કદાપિ થયું નહોતું. આ ખીલતા-કુસુમ જેવી—ગુણે ગુલાબ, અત્યંત સ્વરૂપવાન સુંદરી—તેના ઉત્સર્ગમાં સૂતી છે. તેણે તેને ત્યાં છોડી દેવી? શું આ સંસારમાં કોઈ પણ મનુષ્ય પ્રાણી માટે એ કાર્ય સંભવિત છે? ના, કહિ નહિ. વિજય તેને ત્યાં નહિજ છોડી શકે.

તેના મનમાં લાલચો ઉપર લાલચો આવવા લાગી. ગુલાબીને પ્રાપ્ત કર્યા વગર તે કદાપિ સુખી નહિ યાય. હા! પણ એતો જતી રહી છે અને અત્રે તેને રથાને બરો-બર તેનાજ જેવી સુંદર મુખાકૃતિવાળી કન્યા છે. તો શા માટે એને પ્રાપ્ત કરી સુખી

લાગી હવે ક્યાં હતી? આ હાલે તે સર્વદાને માટે આ હાલુખશુર સંસારમાંથી વિલીન થઈ ગઈ હતી. કાન્તના ચરણ કમળમાં આનંદ અને પ્રેમના અશુષ્ક પાડાં એ અનંત સુખના ધામમાં પહોંચી ગઈ હતી. :-

વાચક વૃન્દા! મુલાવીના અમર આત્માને શાન્તિ ઇચ્છી, દશાશ્વમેધ ધાટ ઉપર પવિત્ર ગંગામાં માનસિક સ્નાન કરી આપણે અદિઆં જ વિરમીશું.

અનિલ.

વિવિધ વેહાર.

રસિકનૂના સ્ત્રીઓ સંબંધી ઉદ્ગાર.

“સ્ત્રીના સ્નેહથી જેનું હૃદય સંસ્કારી બન્યું નથી, સ્ત્રીની દિગ્ભતથી જેનું હૃદય પેશવાનું થયું નથી અને સ્ત્રીની વિવેકબુદ્ધિથી જેનું વર્તન નિયંત્રિત થયું નથી તે મનુષ્ય કદિ પણ સદ્વર્તન રાખી શકતો નથી.”—રસિકનૂ.

ઝોગણીસમી સદીના પ્રસિદ્ધ લેખક રસિકનૂના નામથી ભાષ્યે ન કોઈ અચાત હશે. તે સર્વદા સૌંદર્યને સ્થાનારો હતો એટલું જ નહિ પણ સૌંદર્યની પુત્રી ખુશી દર્શાવવાં નિરંતર પ્રયત્ન કરતો.

“હમને શું ગમે છે તે જાણે કહો અને હમે કેવા માણસ છો તે જાણે કહો. એક પ્રજાનું જીવન અને આરિય તેની અભિરૂચિ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે.” એ રસિકનૂનું મુચિત હતું.

મનુષ્યજાત-સ્ત્રીપુરુષ, જે જગતમાં મુખ્ય ભાગ બજાવે છે, તે જો મુંદર દોષ તો જ અન્ય સર્વ મુંદર દોષ શકે એમ તે માનતો અને તે જ ઉદ્દેશને અનુકરી તેણે સ્ત્રીઓ સંબંધી કેટલાક વિચાર દર્શાવ્યા છે. આ વિચારો સર્વમાન્ય જેવા છે એટલે સ્વિકર થઈ પડશે એમ માનું છું. આની અંદર જે રસિક લાગે તે સર્વ રસિકનૂનું જ છે.

સ્ત્રીઓની જનસમાજમાં કેવી સ્થિતિ જોઈએ, તેમના શા શા હક છે, શી શી ફરજ છે એને વિશે કેટલાંક વર્ષથી ચર્ચા ચાલી રહી છે, અને એ વેગ ક્યાં અટકશે તે કહી શકાય તેમ નથી. કેટલાકનું એવું માનવું છે કે સ્ત્રીઓને પુરુષોના જેટલા જ અધિકાર જેવા હક છે. એટલે આનો અર્થ એમ થાય છે કે, પુરુષ અને સ્ત્રી બન્ને જુદી વસ્તુ છે, અને દરેકને પોતપોતાના હક છે. આ વિચાર રસિકનૂના દહેવામૂજબ ભૂલભરેલો છે. વળી કેટલાક એવો વિચાર દર્શાવે છે કે સ્ત્રી એ પતિનો પડછાયો અને સાથે જ રહેતી સતત હાજર રહેનારી દાસી છે, તેને પોતાને વિચાર કરવાનો જ નથી. સ્ત્રી જેને સામ્રાજ્યોએ અર્ધાંગના, ધર્મપત્ની એવું ઉપનામ આપ્યું છે, તે વિશે આવો મુદ્દો.

* ગયા એપ્રિલ માસમાં અમદાવાદ “સાહિત્યસભા”માં આ નિબંધ વાંચ્યો હતો. વિષય લાંબો થવાની વ્હીકે મૂળના ઈંગ્રેજી રૂકરાઓ પ્રસિદ્ધ કર્યા નથી.

લોગિન્દરાવ ર. કીવેટીયા

લાવવો તે અર્થતા નહિ. તો બીજું શું કયો મનુષ્ય પોતાના પછાયાની સાહાય્ય લઇ શકે છે? કયો મનુષ્ય દાસી-ગુલામડીની સેવાથી ખરી રીતે સુંખી થઇ શકે છે? કોઇ જ નહિ.

હવે સ્ત્રી, પુરુષના સંબંધમાં કેટલી સત્તા ભોગવી શકે છે તે જોઇએ. મને આમાં છે કે આપણામાંના ધણીખરાએ મહાન કવિ શેક્સપીયરનાં નાટકો વાંચ્યાં હશે. આ મહાન કવિએ પોતાનાં નાટકોમાં નાયિકાને જે પદ આપ્યું છે તે નાયકને નથી આપ્યું, એટલે ખરૂં કહીએ તો શેક્સપીયરમાં નાયિકાજ છે, અને નાયિકાનું ચિત્ર જ આલેખવા વિશેષ યત્ન કર્યો છે. આ ઉપરાંત તેમાં દુઃખ, ઉપાધિમાંથી છૂટકારો માત્ર સ્ત્રીઓના સદ્ગુણો અને હાલપણથી જ થયો છે. વૈદ્યર રકોટ પણ નાયિકાઓને સ્વાર્થસાગી, દંડ સ્નેહવાળી સ્ત્રી તરીકે તેઓની મારફત નાયકોને ઉત્તર કરાવે છે. ડેન્ટીનું કાવ્ય મનન કરતાં કરતાં પણ આજ પરિણામ જણાશે.

“યુવાન પુરુષના જીવનનું અવલોકન કરી તેને યોગ્ય શિક્ષણ સાથે સત્પથે દોરનાર સ્ત્રીજ છે” એ રચિતના શબ્દો ખોટા કેમ કહેવાય!

ધણાનું એમ માનવું છે કે સ્ત્રી, નેતા હોઈ શકેજ નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તેને પોતાને વિચાર કરવાનો જ નથી. સ્ત્રી, પુરુષથી હાલપણમાં વ્હડેજ નહિ અને આટલા માટે જ સ્ત્રી ઉપર પુરુષને સર્વ સત્તા ભોગવવાનો હક છે. આ વાત સહ હોય તો શેક્સપીયર અને ડેન્ટી, ક્લિલિસ અને ભવશ્રુતિ, જેમણે પોતાનાં પુસ્તકોમાં સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ દર્શાવી છે તેમણે સ્ત્રીઓને જદાં આજ્ઞાપણથી રચિત નિર્દેશ પુતળાઓ જ બતાવી છે એમ કહેવાય. અને સ્ત્રીઓ માત્ર પુતળાઓ જ મનાય તો પછી દરેક ગૃહસંસાર આનંદના સ્થાનને જદાં સ્નેહગુન્ય નીરંસ સ્થાન થઇ રહ્યા વિના રહેશે નહિ. મનુષ્યનાં હૃદય તપાસશે તો સદજ જણાશે કે સ્ત્રીની સત્તા પુરુષના હૃદય ઉપર જેવી તેવી હોતી નથી. સ્નેહની લાગણી ઉત્તમ હોય, પતિપત્ની સંસ્કારી હોય, તો પછી પુરુષ વર્ગના મનોરાજ્ય ઉપર સ્ત્રીની સાર્વભૌમ સત્તા ચાલે છે, અને જ્યારે સ્ત્રીની સાર્વભૌમ શુદ્ધ સત્તા પોતાનું પ્રબળ જણાવે છે ત્યારે જ પુરુષ વર્ગનાં હૃદય પવિત્ર થઇ સંસ્કારી બને છે.

આવી રીતે સ્ત્રીની સત્તા કપુલ કરવામાં આવે તો પછી પત્ની એ કેવળ ગુલામ છે અને તેણે તેવી સ્થિતિમાંજ જીવન ગાળવું જોઈએ એ સિદ્ધાન્ત કેમ કબૂલ થઈ શકે?

સ્ત્રીપુરુષમાં એક સેવ્ય અને એક સેવક છે એ વિચાર તદન જૂઠામરેસો છે. જે એકમાં છે તે અન્યમાં નથી. એકની સાહાય્યતાથીજ અન્યની ખામી દૂર થાય છે અને થયાસકિત ‘આપ સે’ કરવાથીજ બન્નેને પરિપૂર્ણતા અને સામ્ય સંપાદન થાય છે.

“અન્યોન્ન્ય કેરી ન્યૂનતા પૂરે અનુગુણ દંપતી,
વિનિમય કરે નિજ રસ તણા હર હર આગળ બિધંડી;
સંસારસ્વાર્થ અભિજ યાતાં બેઠું દારણુ નહિ,
સ્ત્રીપુરુષની તેથીજ સજીમાં મિત્રતા ઉત્તમ દહી.”

—સ્નેહચંદ્ર.

પુરુષની શક્તિ અને બુદ્ધિ; દાર્ય કરવામાં નવુંજ ઉત્પન્ન કરવામાં—સંશોધન કરવામાં

અને રક્ષણ કરવામાં જ રહેલી છે. સાહસ, યુદ્ધ વિગેરેમાં પુરુષજન આગળ પડી શકે છે ત્યારે સ્ત્રીની શક્તિ સામાન્ય રીતે તેમાં જણાતી નથી. પરંતુ, ગૃહરાજ્ય તંત્રમાં એ એક છે. તેની બુદ્ધિ નવું ઉત્પન્ન કરવામાં તેમજ સંશોધન કરવામાં આવે છે. તેના કરતાં સંવિશેષ, મનોહર યોજના અને નિયમનમાં જણાય છે. તેઓ વસ્તુઓના ગુણ તથા તેમને યોગ્ય પદો સહજ જોઈ શકે છે. તે તકરારમાં પડ્યા વિના બંને પક્ષને વિનાબૂલે શાન્ત કરી શકે છે. પુરુષ વર્ગને જીવનના કઠિન કાર્યો કરવાના હોય છે તેને લીધે તેમને દુઃખ અને વિટંબના સોસવાં પડે છે. આના પરિણામે જયપરાજય સાઈમાહુ લગાડવાના પ્રસંગો બહુ આવે છે, અને આમને આમ તેમનાં હૃદય ઠાંકે ધડાઈ કંકણ થતાં જાય છે. તેમજ આ પ્રસંગોના અનુભવ સ્ત્રીઓને થવા દેતા નથી. જો ગૃહરાજ્યમાં સ્ત્રીની સત્તા ચાલતી હોય, તે સંસ્કારવાળો હોય, તો તે ગૃહમાં દુઃખાદિ પ્રવેશ કરી શકતાં નથી. આ ગૃહ શાન્તિનું સ્થાન થઈ પડે છે અને તેવા કુટુંબમાં ભય-શંકા-કે ઉચાં મન થતાં જ નથી. જ્યાં સૂઝી પુરુષ કે સ્ત્રી તરફથી સંસારની દુઃખાઓ સંસારના કલેશ-કલવાશ-આશંકા ગૃહની અંદર પ્રવેશ કરાવવામાં આવે ત્યાં સૂઝી તે ગૃહ ગૃહ નથી પણ ટાંક તડકાથી બચવા માટેનું રહેઠાણ છે. ગૃહની અંદરના ગૃહદેવતાઓ સતત પ્રેમદષ્ટિ ક્યાં કરે છે અને તેમાં પ્રત્યેક રાત્રીએ સ્નેહ અને મમતાની ઉભરાતી લાગણી સાથે કુટુંબનાં સર્વ માણસો વાર્તાવિનોદ કરતાં નજરે પડે છે.

“જે સ્થળે આવી પવિત્ર પત્ની હોય છે તે સ્થળે તેનું ગૃહરાજ્ય તેના જેવું જ હૃદયભરે છે”—રશ્મિ.

આવા ગૃહને ભિન્ન ભિન્ન તરેહનો ટેબલડોય, પડદા, લેખો તકતા વિગેરે વિગેરે સુશોભિત ફર્નીચર સાથેના બંધ્ય ઓરડા અગર વિરાળ બંગલાની આવશ્યકતા હોતી નથી. છાપરાને બદલે બસે ને તારાજડિત આકાશ જ હોય—અગ્નિને બદલે ખંચોતજ હોય, સુકોમળ ગાદીને બદલે કઠિન બૂતજળ હોય—અને મિથાનને બદલે સડો રોટલો જ હોય, પરંતુ ગૃહિણીને તો જ્યાં પોતાનો પતિ—જ્યાં તેનું સ્નેહી કુટુંબ ત્યાં જ પૈભવ—તેજ મહેલ અને તેજ સ્વર્ગ થઈ પડે છે. તેમાંજ આનંદ માને છે એટલુંજ નહિ પણ પોતાના પ્રભાવથી, પ્રેમભાવથી, ખીજાં નિરાધાર કુટુંબને આશ્વાસન આપી સુખપ્રદ થઈ પડે છે.

આ સર્વ સત્ય છે પરંતુ આમ ક્યારે થઈ શકે? જ્યારે સ્ત્રી પોતાને યોગ્ય એવી શક્તિ ધરાવતી હોય, સહગુણી અને ઊચ્ચ વિચાર રાખતી હોય, ત્યારે જ. પોતાના પ્રતિધી બેઠીયાતા થવાને નહિ પણ તેના સ્નેહથી, તેના હૃદયમાંથી સ્ખલિત ન યાજી એજ ઉદેશથી, સુશીલ થવું જોઈએ. આ ઉપરથી સહજ સમજશે કે આ રિથિતિએ પહોંચવાને કોઈપણ તરેહની કેળવણીની આવશ્યકતા છે. ત્યારે કેળવણી કેવી તરેહની આપવી?

જો સ્ત્રીઓને જૂતકાળના મહાન : લેખકોએ વર્ણવેલી સૌંદર્યવાન અને લાલીભરી જેવા ઇચ્છા હોય તો તેમને યોગ્ય શારીરિક કેળવણી આપવાની આપણી મુખ્ય ફરજ છે.

“એ નારી નેહાતી નગરવાસી ફીણી પાંડુ વર્ણની,

મજબૂત શરીરે ગામડાની લોહીભરી મહિલા હતી?”—નિર્ણય.

આ લીટીઓમાં કેટલું સત્ય રહ્યું છે તે કહેવાની જરૂર નથી.

જ્યાં સુધી શરીર સમકત નથી ત્યાં સુધી સૌંદર્યની આજ્ઞા રાખવી નિરર્થક છે. આની સાથે જ પશુ પાદ રાખવાનું છે કે જ્યાં સુધી સ્ત્રીજાત અધમ લેખાય છે, સ્ત્રીને બાધ્યા-વસ્થાથીજ “સંક” ઉપનામથી હૃદયપુષ્પ વિનાશ્યાનંદ અને વિનાસ્તેદથી ખીલવવામાં આવે છે, ત્યાં સુધી એકલી શારીરિક કેળવણીથી કાંઈપણ લાભ થવાનો નથી.

જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ સુખી નથી ત્યાં સુધી તેઓ સુંદર થવાની નથી એ ખાતરી રાખજો. તેઓના કુદરતી સ્વભાવ ઉપર જેટલી અયોગ્ય સખ્તાઈ રાખશો, તેમની સ્નેહકર્મીના વહનમાં જેટલાં અપદિત વિદેશો નાંખશો, તેના પ્રમાણમાં તેમનામાંથી સદૃશ્યોનો તાલ થશે સૌંદર્ય વિલુપ્ત થશે. સખ્તાઈના અભાવે તેમના હૃદયમાં જે આનંદ રમી રહેશે તેનો આધારીય હસમુખા-લાલીભર્યા-મોહક ચહેરામાં આપોઆપ દેખાઈ આવશે. આવી રીતે ભોગવનાર દંપતીનો સ્નેહ કદિ પણ ઘરડો થતો નથી.

“અમારા વપની સાથે અમારો સ્નેહ પણ વધતો ગયો.”

ગોદરમીયનું આ વાક્ય સત્ય હરે છે. આવી રીતે શારીરિક કેળવણી આપ્યા બાદ મન ઉત્તમ કરવા પ્રયત્ન થવો જોઈએ. ટેનીસનની “ચળકુંવરી”ની માફક વિદ્યા એજ ઉત્તમ વસ્તુ માની સ્ત્રીઓને પુરૂષવર્ગથી દૂર રાખવામાં લાભ નથી પરંતુ એઓને એવી પદ્ધતિથી જ્ઞાન આપવું જોઈએ કે તે પતિની સહચારિણી થઈ શકે. બદાર-કલ્પોમાં-સમાઓમાં પુરૂષ વર્ગ ભિન્ન ભિન્ન જાતનો વાર્તાયિનોદ કરી મન તથા શુદ્ધિને આનંદ આપે છે પરંતુ શુદ્ધમાં સામાન્ય રીતે ખાવાપીવાની, તેમજ કુટુંબ્ય વિગેરેની વાતો ધિવાય કાંઈ કરતા નથી. કારણ સ્ત્રીઓ સહકર્મચારિણી મનાતી ન હોવાથી તેઓને પોતાના આનંદમાં ભાગ આપતા નથી. આથી હાલ પરદેશી સત્ત્વકર્તા અને પ્રજામાં જે અન્તર છે તેવુંજ કાંઈક અન્તર, પતિ-પત્નીમાં જણાય છે. આર્થ પ્રજા અને આર્થ પત્ની એવશ થઈ નથી અને ઘરો પણ નહિ, પરંતુ તેમને સંતોષ નથી મળતો એ વાત નિર્વિવાદ છે. અર્થશાસ્ત્ર, અક્ષર-ગણિત અગર જૂદી જૂદી બાબતો ન આવડે તો ફીકર નહિ, પણ મહેમાન તેમજ પતિના મિત્રોને આમર્થ્ય સ્નેહયુક્ત આવકાર આપતાં આવડવાની જરૂર છે. રસાયનશાસ્ત્ર અગર પદાર્થવિજ્ઞાન ન આવડે તો ફીકર નહિ, પણ ન્યાયપુરસ્કાર વિચાર કરતાં આવડવાની આવશ્યકતા છે. અને કુદરતના ચમત્કાર અને સૌંદર્ય જોઈ વિનીત થવાની જરૂર છે. આમરહર ડામ-દાંડીલોગ જ્યાં આવ્યું અગર હેની સાતમે અને હૈદરઅલી દયારે મરી ગયો તે ન જાણે તો ચિન્તા નહિ, કારણ કે સ્ત્રીના મગજને કોય બનાવવાની જરૂર નથી, પરંતુ જે પુસ્તકનો તે અભ્યાસ કરે તે વિશે મનન કરી તેવું રહસ્ય શું છે, શા ઉદ્દેશથી કર્તાએ અમૂક ચિત્ર આલેખ્યું છે તે જાણવાની જરૂર છે. આ ઉપરાંત આ સંસાર અને પરમાત્માના સંબંધનું કાંઈ રસિક જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે. પુરૂષના જેવું જ્ઞાન આપવાનો વાંધો નથી પણ પદ્ધતિદર થવો જોઈએ જે પોતાનો પતિ જાણતો હોય તે જાણવાની જરૂર છે ખરી, પણ તે જેટલે દરજ્જે પતિને ઉપયોગી થઈ પડે તેટલે દરજ્જે અને તેજ ઉદ્દેશ સરે તેટલા પુરતું જ જાણે તો બસ.

અડોઅડ કપોલ લાગી, રહેલ.

મંદમંદ કાંઠ ગોટી રહી મચેલ. ”

એ સમજવાની શુશ્રુષ્ઠીની ઉત્ક્રાંતિ શુશ્રુષ્ઠીને જ્ઞાનવાણી બનાવી ને વિદ્યાચતુરનો સંસાર રસમય થયો. એવોજ રસમય સંસાર ફરેકનો થાય એજ મહેત્તજા. આની સાથે એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે અર્ધદગ્ધ સ્થિતિ ન થાય, નહિ તો પતિને આનંદ ઉપજવવાને બદલે કાયર કરશે.

પુરૂષના કરતાં સ્ત્રીની બુદ્ધિ વહેલી પરિપક્વ થાય છે માટે તેની કેળવણી પણ બહેલી હાથમાં લેવી જોઈએ. સ્ત્રીઓની વાંચવાની જ્ઞાતિ ઉપર પણ બાધાવરધામાં કાંક ચોકસાઈ રાખવાની જરૂર છે. કાવ્ય-નાટક-વાર્તા-નવલકથા કે ઇતિહાસ ગમે તે આપો પણ એ પુસ્તકમાં ખોટું નથી એમ કરીને નહિ પણ તેમાં ઉચ્ચ વિચાર છે કે કેમ તે તપાસીને આપજો.

ગાયન—ભરતકામ વિગેરે દુષ્કરકળાઓ તેના રંદસ્ય સાથે સ્ત્રીઓને જાણવાની જરૂર છે. જેટલું પુરૂષ વર્ગની કેળવણી તરફ આપણે લક્ષ આપીએ છીએ તેટલું સ્ત્રીકેળવણી તરફ આપતા નથી.

“ ગૃહચુંગારના એક સાધન તરીકેજ તમે કન્યાઓને કેળવો છો, અને પછી તેમના છુછલાપણા માટે ફરીયાદ કરો છો. ”—રત્નિકન.

સત્ય અને માનસિક બળ એજ સદૃશ્યના સ્તંભ છે એમ માનો તો શું સ્ત્રીઓ માનસિક બળ અને સત્યવાળી થઈ ન શકે ? કદાપિ તમે સ્ત્રીઓ સર્વ રીતે ઉન્નત થાય એમ ચાહતા હો તો પછી તેમને ઉન્નત કરી શકે એવા શિક્ષકો આપવાની તમારી ફરજ છે. ખાંચ સાત રૂપીઆના હુંક પગારના—હુંક જ્ઞાનવાળા—હલકી જ્ઞાતિવાળા શિક્ષકો હોય, પછી તેમની પાસેથી સારા ફલની આશા ક્યાંથી રાખી શકાય !

“ તમારા નોકરો પણ જેના તરફ માનવૃત્તિથી જોવાને બદલે બેદરકારીથી જુવે છે તેના—ગૃહિણીના—હાથમાં તમારી પુત્રીઓની માનસિક-નૈતિક કેળવણીનું કાર્ય સોંપાં છે, પછી તે પુત્રીઓ પોતાના માનસિક અને નૈતિકબળને માટે ઉચ્ચ વિચાર રાખે એ કેટલું અસંભવિત છે ? ”

હવે સ્ત્રીનો જનસમાજ-રાજ્યની સાથે સો સંબંધ છે તે જોઈએ. સામાન્ય માન્યતા છે કે પુરૂષોને બહારની ફરજ છે અને સ્ત્રીઓને ઘર સંભાળવાનું છે. જેવી રીતે પુરૂષોને ઘરની કેટલીક ફરજો છે અને કેટલીક જનસમાજ તરફની ફરજો છે તેવીજ રીતે સ્ત્રીઓને પણ બન્ને ફરજ બજાવવાની છે. કુટુંબના પોષણ અર્થે દ્રવ્ય કમાવવું, તેવું રક્ષણ કરવું ને સાધન વધારી આપવાં એ પુરૂષનું કર્તવ્ય છે, ત્યારે સ્ત્રીની ફરજ એ છે કે ગૃહને નિયમિત રીતે ચલાવવું, અને સગવડ અને આરામનું સ્થાન બનાવવું. આ કર્તવ્ય કાંક વિસ્તૃત કરશે તો તેઓની જનસમાજ-રાજ્ય તરફની ફરજ થી છે તે સહજ સમજાશે. કુટુંબ ઘર ઉપર ચોર-ચત્રુ આવે તે વેળા પુરૂષવર્ગ બહાર પરી ધરતું રક્ષણ કરવા મથે છે તેવી જ રીતે કામ પડે પોતાના સ્વદેશ રૂપી ધરના રક્ષણાર્થે બહાર પડવાની પુરૂષની ફરજ છે. આજ રીતે સ્ત્રીઓ પણ દેશના ઉત્કર્ષમાં રક્ષણાર્થ-શાન્તિ-નિયમિતતા પ્રસારી મોટી સેવા બજાવી શકે છે.

સોગિન્દ્રાવ ૨. દિવેટીયા.

જમજનની-અંબાનું સ્તવન.

(પુનવા જમજે સુખિયાં યમજે, પ્રેમ-સુધારસ લમજે—એ રાગ.)

આ ચંદ્ર ચટ્ટો આકારો, સજની, નિર્મળ કેવો શોભેર,
અગણિત તારા તરવર તે શું, નમ-ચંદ્રવો ઓપે—

પ્રભુનો મહિમા આ૦

ચંદ્ર તણા આ અનંવાળામાં, સદિ રૂપેરી લાગેર,
એવા આ આનંદ-સ્થળમાં, સખી, મન ચિંતા સહ ત્યાગે—

આવો આ સ્થાને૦

ગરબો ગામજે જમ-જનનીનો, પહેનો, મળીને સંગેર,
સૌ સહિતા શયુગાર સજેને, આભરણ પહેરો અંગે—

ગરબો ગાવાને૦

જમ-જનની અંબા માતાને, પ્રેમે પ્રણમી નમીએર,
સ્થાય કરો, મા, અમ બાળકની, સરણે આવી રહીએ—

માનાં બાળક સૌ૦

આ જગ તો દુઃખરૂપ ધણું છે, કરણા માતા કરજેર,
આપતણી ભક્તિ જ સધાયે, સદ્ગુણ એવા બરજે—

ભક્તિ કરવાને૦

શ્રીમતિ અબજાનું, માતા, શિયળ રક્ષણ કરજેર,
વિપત્તિમાં સ્થાય યઈ મા, દુષ્ટનું ભક્ષણ કરજે—

શિયળ સાચવજે૦

કામ, ક્રોધ ને મદ, મત્સર, એ, ચોર તણા ભય લાગેર,
શૂંર અરપો, મા, સદ્વૃત્તિનું, જેથી હર સહ બાગે—

માત કૃપાળુ છો૦

મંગળ.

વિદ્યાકળા.

પાક શાસની વિવિધ વાનીઓ.

કેળાંની ખરડી.

કેળાંની ખરડી કરવી હોય ત્યારે પાકાં કેળાં નંગ બાર લમ લેને છોલી નાંખવાં.

નાખી ધીમે તાપે ચવા દેવાં. જેવી રીતે દુધનો માવો કરીયે છીયે તેવી રીતે હલાવ્ય હલાવ્ય કરવું. પછી માવા જેવું થાય એટલે ત્હેને હેઠળ ઉતારી ટાટો પાડવે. આ પછી દુધનો અછેર માવો કરવો. દુધનો માવો કરવાની રીત આગળ આવી ગઈ છે. ત્યારબાદ પુણે શેર ખાંડ લઈ ત્હેની આસની કરવી. આસની કરવાની રીત પણ આગળ આવી ગઈ છે. આસની જમીન ઉપર ટપકું નાખીયે ને કરે. એવી કરવી. દુધના માવાને જરા ધીમાં સાંતળી કેળાના માવાની સાથે ભેળવી દેવો. આની અંદર બે રૂપિયાભાર એલચી, એક જાયફળ એટલું ખાંડીને નાખવું. આ બધું આસનીની અંદર નાખી એકમેક કરવું. એક યઈ જાય એટલે થાળીમાં ફારવું, અને પછી કઢા કરવા. આ રીતે કેળાની બરફી થાય છે.

કેરીના રસની બરફી.

પાકી કેરી હોય ત્હેનો રસ કઢાડી લુગડામાં છણીને ચુલા ઉપર મુકવો. તાપ ધીમે રાખવો. એનો માવો કરવો. માવો થાય એટલે એને ઉતારી ટાટો પાડવે. બશોર રસ હોય તો દુધનો માવો અછેર કરવો, ને ત્હેને જરા ધીમાં શેકવો; બહુ શેકવો નહીં. ત્યાર પછી શેર ખાંડની આસની કરવી. આ આસનીની અંદર દુધનો માવો અને રસનો માવો નાખવો અને ભેળસેળ કરવું. આટલું થયા પછી તેની અંદર બે રૂપિયાભાર એળચી તથા જાયફળ નાખવાં. નાખ્યા પછી થાળીમાં ફારી કઢા પાડવા.

તલ ઉપર ખાંડ ચહુડાવી કાંગરાવાળા દાણા.

આને દક્ષણી લોકો હલવો કહે છે. આને માટે શેર ખાંડ તથા ચોખ્ખા ધોળા તલ બે રૂપિયાભાર લેવા. આ તલને પાણીમાં પલાળી લુગડાના કઢાવતી સાફ કરવા. છોતરાં ઉખડી જાય એટલે શેર ખાંડ સફેદ હોય એવી લેવી. તેમાં ડોઢપાશેરેક પાંણી નાખી આસણી કરવી. આસણી આઠરી થવા ન દેવી. ચોખ્ખા કરેલા તલ હોય તેને સધડીની અંદર ધીમે તાપ રાખી પીતળની કલ્લ વગરની ચોખ્ખી કઢાઈમાં નાખવાં. અને હાથેવતી ધીરે ધીરે હલાવ્ય હલાવ્ય કરવું. એક ન્હાની ચમચીવતી આસની લઈ ધીરે ધીરે એકાદ બે ટપકાં પાડવાં ને તલ લણા હલાવ્યા કરવા. તલના દાણા ઉપર કાંગરા ચહુડવા માટે એટલે એની અંદર રૂપિયાભાર આખાં લવિંગ, રૂપિયાભાર આખી એળચી, રૂપિયાભાર છોલેલી એળચી, બદામના ઝીણા કઢા, મરી આખાં ને આખા ધાણા વરીયાળી વીંચેરે જે ન્હાની ખાવાની વસ્તુ હોય તે નાખવી. તે બધાંને નાખી હલાવ્ય હલાવ્ય કરવું, ને ચોડી ચોડી વારે આસનીનાં ટીપાં પાડવાં. પછી આચરે પાશેર આસની રહે એટલે થોડું કેસર લઈ પલાળી વાટી આસણીમાં નાખવું. જેટલા કેસરવાળા દાણા કરવા હોય તેટલા જુદા લઈ ખેલાંની માફક દાણા કેસરવાળા તૈયાર કરવાં. જ્યારે જ્યારે આસણી સુકઈ ને કઢાઈમાં ચોટી જાય ત્યારે દાણા બીજા વાસણમાં ફાડી કઢાઈમાં ચોખ્ખું પાણી રેડી ધોઈ લોહી પછી શગડી ઉપર મુકવી. તલદાણા કરતી વખત સફાઈ ને ચોખ્ખાઈ રાખવાની જરૂર છે.

સા. પ્રમીલા.

ગુહ્યમ્. સુખી કુટુંબ.

એકાદશસ્કન્ધ.

કુટુંબમાં લગભગ ત્રણ વીશ માણસો હતાં—પંદર પુરુષો પંદર સ્ત્રીઓ એ વડ-વાઓ સાત; લાયક-સમગ્ર છોકરાં છોકરીઓ ને બાપીનાં બાળક ભુલકાંઓ હતાં. આએ કુટુંબનો વડો ચોથી પાંચમી પેઢીનો હતો. આએ વારસો છૂટા પડવા અગાઉ પેઢીઓમાં જ વંશ ઉતરતા જીંદગી પુરી કરી છુટતા હતા-કરતા હતા. કંઈક સુધરેલી ને કંઈક જૂની રીતિ પ્રમાણે-વખત જોઈ ને આ કુટુંબ નીચું જતું હતું. સાધારણ સ્થિતિવાળું આ કુટુંબ ઉચિત-આચરદાર હતું; આ કાળમાં આવાં વિસ્મૃત કુટુંબો એક જ જગ્યાએ જોવામાં આવે છે. આ ઐશ્વર્યતાનાં ધણાં કારણો હતાં, ને તે ઐશ્વર્યતાને લીધે જ તે સર્વોચ્ચ સુખ ભોગવતું “સુખી કુટુંબ” નામે નિર્દોષ ગર્વથી ઓળખાતું. પ્રથમ કારણ એ હતું કે સ્ત્રીશિક્ષાનો પાપો મન્યુત હતો.

કોઈ કહી શકતું નહીં હતું કે આ એક કુટુંબ કેટલા કાળથી આમ જોડાએલું ચાલ્યું આવે છે. એક નાનકડા ગામ જેવી ગરાસપર આ રૈયત સુખમાં આસાપેચ ભેટી હતી. એટલે આ કુટુંબને એક ગામની રૈયત, કુટુંબના વડાને રાજ, ને તે ગદ-વાળી ગરાસને રાજ્ય કહીએ તો ચાલે. જેવું રાજ્યતું તેવું જ આ કુટુંબતું ધોરણ હતું. રાજ્યમાં જેવું ધોરણ, જેવાં ખાતાં, જેવો ન્યાય, જેવા અનુમાન, ફરજો ને નિયમ-કાયદા તેવું જ અહીં પણ બધું હતું.

વિસ્મિત થવા જેવું તો એ હતું કે આ બધું માન કેને ? રાજ્યમાં જેમ રાજાને મંત્રિ-શુદ્ધિ, દાર્પપ્રવીણતાના અધ્યક્ષ હોય છે તેમજ અહીં કુટુંબના વડાની મંત્રી જેવી તિત્ર સુશુદ્ધિશાળી પત્ની-રાણીને જ આ માન ધટતું હતું !

આ દાર્પકમ ઉત્તરોત્તર આઠ્યો હતો તેમ આજે પણ વડિલ જુદ સ્ત્રી-ગૃહરાણી—ગૃહીણી પોતે તે જાતે જાળવતી હતી. તેના ધરના નિયમો તેણીએ નીચે પ્રમાણે ધડી દહાડેલા તે દારપર જહેર ચોડેલા હતા, જે સર્વને માટે યોગ્યતા પુર્વક એક સરખા હતા; જેમાં હતું તે એ કે,—

૧ વડિલને માન આપવું.	૨ પ્રભુનું સ્મરણ કરવું.
૩ ગુરની ભક્તિ કરવી.	૪ પદોણાનો સત્કાર કરવો.
૫ અરિયને દાન દેવું.	૬ આશ્રિતો તરફ દયા રાખવી.
૭ ફરજ જાળવવામાં ચોક્કસ રહેવું.	૮ જુદ માંદા તથા બાલકને મદદ કરવી,
૯ નિત્યકર્મ ભૂલવાં નહીં.	૧૦ પાપનો પશ્ચાતાપ કરવો,
૧૧ દ્રવ્યનો દિસાવ રાખવો.	૧૨ ભૂલનો નોંધ કરવો.
૧૩ નષ્ટ રહેવું.	૧૪ માદ્ય માગવી ને આપવી.
૧૫ અવાજ ન કરવો.	૧૫ તિરસ્કાર ન કરવો.
૧૭ ભક્ત કરવું.	૧૮ આડી ન કરવી.
૧૯ આજસુ ન રહેવું.	૨૦ સ્વચ્છતા રાખવી.

આવા કોડીએક ધારા સર્વને માનનીય હતા. તેઓ સધળાનો બહાર તેવોજ બીતરનો દેખાવ હતો. એવીસ કલાકના આઠ કલાક નિદ્રાના, આઠ કલાક દ્રવ્યોપાર્જન ઉદ્યમના, આઠ બાકીના રહ્યા તેમાં ચાર નિત્યકર્મના ને ચાર શ્રેજ તથા ધર્મકાર્ય કે પરોપકારાર્થે રહ્યા. તે સર્વનો મેળ રાખવો પડતો ને વડી રાણી માગે ત્યારે તે નોંધ દેખાડવો પડતો. હુકમ બધા મંત્રીના પણ રાજના નામના, તેમ અહીં પણ રાણીજ કામ કરતી ને સેવા પણ કરતી. રાજ પગારદાર માણસો રાખી ઓઢા આપીને કામ કરાવે ને મોટી ઘણાવધિ વસ્તીનું ઉપરી-પહું બોગવે, ત્યારે આ રાણી વગર પગારે જતે દેખરેખ રાખતી ને ત્રણ કોડી માણસને પરપશનો સામ્રવાનો ઓઢો સંતોષથી બળવતી-અખતાર કરતી ! ઘર બહારથી જોતાં શાન્ત ને સુનસાન દેખાતું. અન્તર પણ તેવું જ હતું. નવા મેહેમાનને એકદમ કાઢના ઉપરી-પણાની માહીતી થતી નહીં.

પરોડીયે બેઠા ઉઠી પ્રયુસ્તવનના રાગ તીણા સ્વરે સર્વ મંદિરમાંથી આવતા; જ્યાં આ મેહેલ કે ગૃહ તે વખતે દેવમંદિર સમાન રોળા આવતું ! ધંકિતબેઠ નહિ તેથી સર્વ સાથેજ કીર્તન કરતા હોય એમ બહારનાને જણાતું.

અજ્ઞયજ્ઞ જેવું તો એ હતું કે ત્યાં કોઈ પણ ચાકર કે ગૃહરાજ-શેઠ હતું નહીં. બહારનો કોઈ શિક્ષક કે કારકુન આવતો નહિ. ગાડી ધોડાનો ઉપયોગ જણાતો નહીં. વૈદ કે ઉપરી કે મેહેતાનો ત્યાં અમલ હતો નહિ. સર્વ તરફથી જાતેજ તે કામ કરીનું-સારે ચોખ વ્યવસાયે કરી લેવાની ગોઠવણ કરી લેવામાં આવી હતી.

કીર્તન થઈ રહ્યા પછી દિશાગમન, દંતધાવન, રનાન ને પૂજાસામગ્રી તૈયાર થતી. પૂજાધ્યાન થઈ રહ્યા પછી કંઈક સુધરેલો નાસ્તો એક પકિતએ ચાલતો. પણ તે પહેલાં માંદા, મેહેમાન, તથા ગરીબ વૃદ્ધને જૂલી જવામાં ન્હોતા આવતા. નાસ્તો પછી શિક્ષણ-ક્રમ ને શિક્ષા પાઠ શરૂ થતા, તે પછી કંઈક ગૃહકાર્ય થતું. ત્યાર પછી બપોરનો નાસ્તો લેવામાં આવતો. ચોડાક આરામ લીધા પછી ઉદય પર જવાની વખત થતી. આવીને સાંજનું વાળું તૈયાર થતું તે લીધા પછી ફરવા જવાનું થતું, ત્યાં પણ વાહ્યાતુર્ય ચાલતું. ત્યાર પછી શુભ ને ઉત્તમ સંવાદ થતો; જેનાથી આ કુટુંબનો પાયો મજબુત હતો તે બાળકો ચોખતા પ્રમાણે આ સર્વ કાર્યમાં સામેલજ રહેતાં તે વીસરી જવું બેધએ નહીં.

બપોરના વખતે પુરૂષો જ્યારે ઉઘમે જતા ત્યારે સ્ત્રીમંડળ ને નાનાં બાળકો એકઠાં મળતાં ને તેમને ગૃહરાણી કંઈક સુજોધકારક ઉપદેશ કરતી જેવું શુભ રૂઝ રાત્રે ફરી આઆ પછી બાળકો એક નિબંધ વાંચીને ને બીજાઓ તેપર વિવેચન કરીને તથા વૃદ્ધ વડિલ પુરૂષ યોગ્ય શિક્ષામૃત વચ્ચેની કહીને દર્શાવી આવતા.

રિયતિમાં આવતા ને ઉત્તમ અભિપ્રાયો આપી સુવાસિત વ્યવસ્થામાં ઉપસ્થિત થતા આ સમાના કેટલાક નિયમો હતા; ભુલી જવું ન જોઈએ કે તેમાં સ્ત્રીઓ ખાસ દાખલ કરવામાં આવતી. રાત્રિમાં રૂપતના સુખને સાફ ચોખ્ખું વ્યવસ્થા કરવા માટે જમ અધિકારિઓ નીમીને સહાય લેવામાં આવે છે તેમ અહીં પણ આપણે જોઈએ; તદુપરાન્ત અહીં તો ગૃહરાજરાણી પણ જાતે મેહેનત લઈ સ્વપ્રમ-સંતાનના સુખનો વિચાર કરવામાં પ્રેરાતી.

આ સમાના ધારા કેટલાક ઉપયોગી હોવાથી અહીં દાખલ કર્યા છે.

- ૧ આ ગૃહને એક રાત્રિ માનવામાં આવશે-તેને અંગે ન્યાયખાતું, વ્યવસ્થા ખાતું, આવક ખર્ચ ખાતું, શિક્ષા-દંડખાતું, પગારખાતું, ધનિત્રખાતું, કેળવણી ખાતું, તંદુરસ્તીખાતું, સમાખાતું, પુસ્તકશાળાખાતું વિ. ની વ્યવસ્થાને માટે માણસો મેમ્બરો લાપકાત પ્રમાણે ચુટી દલાડવામાં આવશે.
- ૨ સ્ત્રી અને પુરોની મંડળી ઉપરાન્ત એક ન્દાની યુવક બાળની મંડળી ચોજવામાં આવશે.
- ૩ લાયક ઉમ્મરની ચોક્કસ ૬૬ જાંધવામાં આવશે કે જેથી ચોખ્ખા બાળતમાં તેમના અભિપ્રાયો લઈ શકાશે.
- ૪ આ ત્રણ મંડળી એકત્ર મંડળ કરવામાં આવશે.
- ૫ દરેક મંડળના સામાન્ય નિયમો નીચે પ્રમાણે:—

- ૧ અઠવાડિયે એકવાર ગળવું ને ચોક્કસ એક વિષય ચર્ચવોજ. (અઠાડથી નહીં કરેલો).
- ૨ તેમની એક વ્યવસ્થાપક મંડળી અને એક આગેવાનથી આ કામ ચાલે, જે મંડળી ત્રણ મહીને અને આગેવાન મહીને બદલાય.
- ૩ સમાસદોમાંના દરેક ચોક્કસ નિયમો મદ્ય કરવા તથા અમુક ચોક્કસ વ્યક્તિનો તજજ્ઞતા.
- ૪ દરેક પોતાના કામનો નોંધ રાખવો ને તે તથા સમાને નોંધ દર મહીને તથા ત્રણ મહીને એકત્ર મંડળમાં રજુ કરવા.
- ૫ ચોક્કસ કરતાં વધારાની ખર્ચની મંજૂરિ (દર મહિને એકવાર) એકત્ર મંડળમાંથી મેળવવી. ચોક્કસ ખર્ચ માટે અમુક ફી રાખવી.
- ૬ તેજ વખતે મંડળના ધારા એકત્ર મંડળમાં રજુ કરવા ને મંજૂરિ માંગવી.
- ૭ દરમાસે દર મંડળે એક એક કાર્ય તો કરવુંજ જોઈએ.
- ૮ દરમંડળ અઠવાડિયે એકવાર પોતામાં ને એકવાર એકત્ર મળેજ.
- ૯ દર (એકત્ર ને જુદી બન્ને) લોકોમાંથી અરધિ (સંખ્યા) બેઠક વખતે તો દરેક હાજર રહેવુંજ પડશે; જમ કે-ચાર વખત એકઠી ને ચાર વખત જુદી (સ્વતંત્ર) બેઠક મળી કુલ આઠ ચર્ચ, તો બન્ને ચાર બેઠકની હાજરીથી ચાલશે; પણ તે હાજરીમાંની ચારે હાજરી એકત્રમાંજ કે સ્વતંત્રમાંજ નહીં પણ જાણેમાં મળીને હોવી જોઈએ, એટલે કે એકમાં (ખીજમાં) એક (જ) હોય તોપણ ભલે. (કુલ અરુધો અરધ ને બન્ને બેઠકોમાં થઈને.)
- ૧૦ શિક્ષાની ૬૬ ચોખ્ખા ઉમરવાળાને લાગુ પડશે; અને તેના અમલ ખીજ અઠવાડિયામાં એટલે કે (શિક્ષા જાહેર કર્યા પછી) પછીની બેઠક પહેલાં

યશે. તેની અપીલને માટે એક માસની સુદત એકત્ર બેઠકમાં ચાલશે તે તેથી અપીલને યોગે શિક્ષાનો અમલ (એકત્ર બેઠકથી) એક માસ પછી યશે આ સિવાય દરેક મંડળના જૂદા ધારા પશુ કંઈક અંશે મહેન ઉપયોગી લાગે છે તેથી આ નીચે તે જણાવું છું.—

૧. મંડળ પ્લેસ્ટ. ધારા. યુવક ને બાળવર્ગ. પુત્ર પુત્રી બન્ને વર્ગ એકત્રન.
- ૧ યોગ્ય ઉમ્મર બારથી વીસ ૧૨-૨૦
- ૨ દાખલ ઉમ્મર. આઠથી બાર.
- ૩ ફી દરેકની, યોગ્ય અયોગ્ય બન્ને વર્ગને પુત્ર કે પુત્રી બે વર્ગની.
- ૪ તન્દુરસ્તીને નીતિના બે નિબંધ વાંચવા ને ધાર્મિક તથા વ્યવહારિક બે નિબંધ ચર્ચવા.
- ૫ ત્રણ વ્યવસ્થાપક ને એક અધ્યક્ષ ઉપરી મંડળની મંજૂરિથી કપુલ કરવા બાકીના મેમ્બરો કમગર અગાઉથી મોક્ષ દરેકો રૂનિબંધ વાંચે ને ચર્ચે.
- ૬ શુભ હેતુવાળા જૂતકાર્યને માટે યોગ્ય ખર્ચમાં મદદ માગવી-દરેક આપવી.
- ૭ ઉપરિ સ્વતંત્ર મંડળમાં એકવાર દરમાસે લાજરી આપી તેનો લાભ લેવો (એકત્ર મંડળનો લાભ જૂદો સમજવો).
- ૮ પરસ્પર મદદ કરવી દરેકે મોક્ષ બે વ્યસન ત્યજવા ને બે શુભ ચંદવા. દર આઠવાડિયે એક શુભ અવશુભ-વ્યસનનો તે સંખ્યામાં વધારો કરતા જવું (તે મહીના સુધી) અને તેની ખાત્રી માટે નોંધ રાખવો. દર મહીને નોંધ તથા નામ નવાં કરવાં-બદલવાં સંખ્યામાં વધારો-ઉમેરો કરવો.
- ૯ શુભ હેતુના કળીતાર્યને માટે ઈનામ વિં ની જોડવણ સ્વીકારવી.
- ૧૦ લાયકાતપત્રક વડિલ યાતો વડિલ મંડળ પાસે બરાવવું. અને દાખલ શી લેવી કે જોનો ઉપયોગ સ્વતંત્ર વાંચનોપયોગી સાધનો માટે એકત્ર મંડળની લાયજરીમાં કરવામાં આવશે.

૨. મંડળ ૨ જી. સ્ત્રીમંડળવર્ગ. ધારા:—

- ૧ યોગ્ય ઉમ્મર ૨૧ થી. નાનું પરણેતર દાખલ ચર્ચક અને શી લેવાય, પશુ અભિપ્રાય નહીં.
- ૨ દાખલ ઉમ્મર ૧૬ થી ૨૦ સુધી.
- ૩ અમુક શી લેવાશે.
- ૪ ચર્ચા તથા વાંચનનો સ્વીકાર ફરજિયાત સમજવો.
- ૫—૧૦ બાકીના નિયમો બાળવર્ગ પ્રમાણેજ.

૩. મંડળ ૩ જી. પુરુષવર્ગ. ધારા:—

- ૧ યોગ્ય ઉમ્મર ૨૧ થી. નાનું પરણેતર દાખલ થાય ને શી લેવાય, પશુ અભિપ્રાય નહીં.
- ૨ દાખલ ઉમ્મર સોળથી વીસ સુધી.
- ૩ ફી ખરી.
- ૪ ૧૦ બાકીના નિયમો ઉપર પ્રમાણે.

ત્રણ મંડળને સ્વનિયમો ઉપરાન્ત સામાન્ય નિયમો લાગુ થાય.

૪. મહામંડળ ઉદ્દેશ્યતા બાળજીપુરુષ. ધારા:—

- ૧ યોગ્ય ઉમ્મર ૨૧ થી.

૨ દાખલ ઉમ્મર ૧૮ થી ૨૧ સુધી.

૩ શી ખરી.

૪—૧૦ બાકીના ઉપર પ્રમાણે. અભિપ્રાય ઉમ્મર પ્રમાણે. મત ૨૧-૩૨નો મત

૧, બાકીના ૨ બે. ઉપરીના ત્રણ મત.

હવે આપણે આ મંડળીઓની ઉપલક્ષ્ય તપાસ લેઈશું. બાળવર્ગની પ્રથમ તપાસ લે-
ઈએ. ઐશ્વર્યતાનું ધવલ બાપણ આવતા અઠવાડિયાને માટે જાહેર કરવામાં આવ્યું.
જેનો ટુંક સાર નીચે પ્રમાણે હતો. સંપ છે તે એક છત્ર છે. છત્રની એક એક સળી ક્રમે
ક્રમે જૂદી-દૂર થતી જાય તો છત્રનો નાશ થાય. છત્ર વગર મનુષ્ય એકલો પડી જાય છે;
કારણ દરેકને છત્રના આશ્રયની જરૂર પડેજ છે. છત્રથી માનવી શોભે છે. છત્રથી સુખ
મળે છે. છત્ર દરેક જાતનું રક્ષણ કરે છે. અણુસમશ્ચુ પણ પશ્ચાદિ પ્રાણીઓ પણ સ્વ-
જાતમાં સંપીને રહે છે; તો સમશ્ચુ પંચેન્દ્રિય જાત શા માટે સંપ ન હમ્મે ? સંપની
જેજાત ઝોર છે. માણસ સોજાત આદે છે. સંપ વગર સોજાત મળતી નથી. જેને સગાં
સાથે સંપ નથી ત્હોને પડના સાથે શી મ્હોજાત હોય ? સંપ વગર સંભાર ઓપતો નથી,
સંપ વગર કોઈ પોતાનું જાણુ કરી શકતો નથી તો પછી પાનું બહું તો તે કેમજ
કરી શકે ? સંપીલા બાહ બ્હેનો કેવા શોભે છે ? તેઓ સાથે જુએ, રમે, જમે ને ફરે
છે. આખાસમાં સાથે રહે છે. પરસ્પર મદદ કરે છે ને આમ રોદ વધે છે. સ્થિર સંપથી
તેઓમાં કંઈ કાઠ વિશેષ કરી શકું નથી. સંપ વગરનું એકલું પ્રાણી કુખી જીવન ગાળે
છે. માટે આપણે પણ એવુંજ જીવન ગાળવું કે હંમે માર્યા પાણી જૂદાં ન પડે તેમ આ-
પણે કક્ષાન્તે પણ જૂદાં ન પડવું. બાહ બ્હેનની કવિતા છે કે—

કહ્યા હોજો લીંબા, જેની શીતળ છાંય;

બાંધવ હોજો બોલણા, તોય પોતાની બાંધ.

પૃથ્વી એક શુદ્ધ છે, આપણે માનવી જાત સર્વ એક પ્રભુ પિતાના બાહબો છીએ. તથાસ્તુ.
ઇનામી શંકમાંથી ગિજાધ બોલનાર-વાંચનારને “બે બ્હેનો”નું નાનું પુસ્તક તથા “સંપ-
વિજય”ની કવિતા ને રૂપીયાની બેટ આપવામાં આવી. આજની મહત્વની મંડળીમાં સ્ત્રી તથા
પુરૂષોએ બાગ લીધો હતો-તેથી બે બ્હેનોનું પુસ્તક સ્ત્રીઓને, સંપ વિજય કાવ્ય પુરૂષોને
અને સ્વમંડળમાંથી રોકક ઇનામ એમ ત્રણ લાભ મળ્યા. ઇનામના પૈસામાંથી બે બાગ
કરી એક બાગ પ્રભુસ્તવનાર્યે ને બીજો અનાથના હપથોગાર્યે તથા બે (બન્ને) પુસ્તકો
શુદ્ધવાંચનશાળાની લાયજેરીમાં બોલનારે પોતા તરફથી સાર્વજનિક ઉપયોગાર્યે બક્ષીસ કરી
લીધા. ધન્ય છે આ યોજનાને, બોલનારને અને જુદિદેવીને.

મંડળ ૨ જી. સ્ત્રીવર્ગની તપાસ:—

સ્ત્રીધર્મ વિષે આવતા અઠવાડિયાને માટે જાહેર થયું હતું. ત્રણ વર્ગ સુધાકાત લીધી
હતી. સંભાષણનો સાર નીચે પ્રમાણે હતો.

બ્હેનો વડિલો ને બાળવર્ગ! સ્ત્રીધર્મ વિષે આજે હું ટુંકમાં પણ સુદા સરજ બો-
લીશ. સમજી અવસ્થામાં સર્વેએ પોતાની દરજ સમજવાની છે. બાળપણે માતાપિતાની
બક્તિ, મોટપણે પતિસેવા, બાળકોની સંભાળ તથા પ્રભુમંજનમાં કાળ વહન કરવાનો
છે. ઉદ્બ્રમ્લ બાળાઓ થોડું યજ્ઞ વાંચતાં લખતાં શીખે છે; કેટલેક ટંકણે ચિદાંજુનો સાર
એ આવે છે કે ઉચા વસ્ત્રાશ્રુષુ ને મિલણ વિં બોગોપબોગની નાલાયક ઇન્દ્રા બળ-

વન્ત થતી જાય છે; આત્માકારિ વૃત્તિનો નાશ થાય છે; સ્વતંત્રતા નોંધાઈ છે તે મળતી નથી. આ ધર્મ નથી. સાદાં ને સ્વચ્છ વસ્ત્ર તથા સતત ઉદય અને વરિધ સત્તા સ્વીકારવી એજ ધર્મ છે. નમ્રતા, કરકસર ને દયાભાવની ખાસ જરૂર છે. મેહેઝાનમત તથા માંદાની માવજત શીખવાનું તો વિસરવું નજ નોંધાઈ. મળેલા પતિને પ્રભુ તુલ્ય માનીને તેને હેના જીવનમાં સહચરી થઈ મદદ કરવાની ફરજ પાડે રાખી. તે પ્રમાણે વર્તવું. ઈશ જીવન નમ્રતામાં આવી જાય છે. સ્ત્રીઓનો શીખણ તે મોટો ધર્મ છે, ઇતર, મનુષ્યો ન જન્મ્યા બરાબર છે. સતી સ્ત્રીઓ દેવી તરિકે પુજાય છે ને એ દેવીઓના પુત્રો આ આર્થ દેશના વતની ભારતવાસીઓ છે. આપણે પણ દેવીપુત્રીઓએ દેવીપુત્રને સ્વીકારી સ્વજીવન ઉચ્ચ બનાવવું તે આપણું કર્તવ્ય છે. આપણા મદદગાર. (પતિ) આપણને સહાય કરે છે ને કરશેજ. આજ આપણો ધર્મ, આપણી મુખ્ય ધર પતિને સંતોષવાની છે. તેમ કરવામાં ફક્ત આટલું થવું બસ છે.

કાર્યેષુ મંત્રી, કરણેષુ દાસી, મોઝેષુ માતા, ગ્રયનેષુ રંભા,
મનોનુકૂળા ક્ષમયા ધરીત્રી, ગુણેષુ માર્યા કુલમુદ્રાન્તિ. ॥

આમ કરીને આપણા અભ્યાસનું મુખ્ય તાત્પર્ય સર્વશુભસંપન્ન પ્રજા બનાવવાનું - ઉછેરવાનું છે. આ પ્રજા કેવી દેવી નોંધાઈ? તેને કેવું શિક્ષણ આપવું નોંધાઈ?

જનનિ જન્મ્ય તો હરિભગત, કાં દાતા, કાં ધર,

નાદિ તો રહેજે વાંઝણી, મત ગુમાવે નર.

શેખમાં કહેવાનું એજ કે દમયન્તી, તારામતી, રાજેમતી ને સાવિત્રીનાં જીવનની સરજતા આપણે નોંધ વાંચીએ છીએ. આ સ્ત્રીધર્મ. કિં બહુના?

સ્ત્રીધર્મ લેખ વાંચનારને ‘સતીમંડળ’ તથા ‘માતાએ છાકરાં દેવી રીતે ઉછેરવાં’ એમ બે બુક મળી, જે પુસ્તકાલયને ‘ગ્રેટ કરવામાં આવી.

મંડળ ૩ નું. પુરૂષ વર્ગે હાજરી આપી.

‘સદ્ગુણી કેમ થવાય?’ એ વિષય હતો.

વક્તા મુખે બોલ્યા કે,—ગુણમાળ દૃષ્ટિ, ક્ષમા, શીશતા, સતત અભ્યાસ, સંજ્ઞાન-સમાગમ, નમ્રતા, દયા, પરોપકાર, પરસ્પર મદદ, ઉપકાર વૃત્તિ, પ્રભુગાન ને સ્વધર્મના વર્તન શિક્ષણથી સદ્ગુણી થવાય છે. સદ્ગુણી થવાનો લોભ-સારા કહેવરાવવાનો લોભ સૈને હોય છે; પણ ખામી એ છે કે નાહક સ્વમુખે પરના દુર્ગુણ ગાતા ઘણા માણસો દૃષ્ટિએ પડે છે, તો પછી તેનાથી સદ્ગુણી તો શોનાજ થવાય, કારણ કે સોખત તેવી અસર અને જેનું ગાન તેનું દાન. જીભમાં ઝેર બરે તો અમૃત ક્યાંથી નીકળે? દુર્ગુણ માયા કરે તો સદ્ગુણ કેમ આવે? જોના સંબંધમાં આવીએ તેના સદ્ગુણ જ નેવા, દુર્ગુણનું આપણે શું કામ છે? ગુણી થવા માટે ક્ષમાદૃષ્ટિ રાખવી નોંધાઈ. ક્ષમાગુણથી નમ્રતા; વિવેક, દયા, પરોપકાર, પરસાહાય, ઉપકાર કરવાની ઈચ્છા, એ ગુણો સ્વમેળેજ આવે છે. વધારામાં પ્રભુસ્તવન ને સંજ્ઞાન સમાગમ આતિ ઉપયોગના છે. પ્રભુસ્તવન કર્મ, વાણી ને મનથી યર્ષ શકે છે. કર્મમાં (ખાસ ચોક્કસ) વખત નોંધાઈ. મન વગરની વાણી પીળાં કામ કરતાં કરતાં નકામી છે. બહેને માટે અવકાશની જરૂર છે તો

છે. કુઃખ સંભવવાનો ઉત્તમ ઉપાય-સોજતી પ્રભુધ્યાન છે. તે ગમેસારે ને ગમે સ્થાં થઈ શકે છે. વિના ખર્ચે, સંજ્ઞનની સોજત માટે પ્રભુધ્યાનનો દાખલો ઉત્તમ છે. સોજત અનેક પ્રકારની છે. સારાં પુસ્તકો વાંચે તો તે સંજ્ઞનની સોજત જ છે. ઇષ્ટ સંતવચ્ચંનું ગાન તે પણ સંજ્ઞન સોજત છે. સોજતીને પારખવો પડે છે, કસોટી કાઢવી પડે છે તે વખતે ફસાઈ જવાય છે, પણ ગાન ને વાંચવામાં તેવું છે જ નહીં. સુવાંચન ને સુગાનમાં શું હોય ? કેશું નહીં નહીં જ. બીજી એક ઉત્તમ સંજ્ઞનસોજત રહી ગઈ. તે આ-સારો દેખાવ-સુદષ્ટિ. ઇષ્ટ ને માનવતા ચિત્ર—છબીનું દર્શન, પ્રભુ કે દેવવીરોનું દર્શન, મહાત્મા કે સાધુઓનું દર્શન છબીદાર ઉત્તમ થાય છે. વાસરથાનમાં આવી છબીઓ ને બીજા ઉચ્ચતમ કુદરતી આદર્શો રાખવાં, જેથી ચિત્ત-મન નિર્ભજ ને શાન્ત રહેવા સંભવ છે જ. સદ્ગુણી થવા માટે આટલું ચોક્કસ વિવેચન કરી હવે હું વિર-મીઠ. આપણે ઇચ્છીશું કે સર્વત્ર સદ્ગુણી થવાનો લોભ વૃદ્ધિ પામો. આથી સંપનો પણ જાય છે.—અસ્તુ.

ઈનામ માટે વક્તાને 'સદ્વક્તા,' 'સેવ્યસેવક' ધર્મ બોધક નિર્જપ,' 'મિત્રનિર્જપ,' પુરૂષ વર્ગ, સ્ત્રીવર્ગને બાળવર્ગ તરફથી આપવામાં આવ્યાં, જે પુસ્તકાલયને ભેટ થયાં.

૪ મહામંડળ ઉદ્દે એક્યતા, ત્રણે વર્ગ મિત્ર.

'આપણો અબ્યુદય કેમ થાય ?' એ વિષય ફક્ત અર્ચવાનો હતો. સર્વેને વારાશરતી હુંક વિવેચન કરવાની રજા હતી. વિવેચન પછી ગૃહરાણી ને જુદ વડિલનું હુંક સંભા-પણ થવાનું જાહેર થયું હતું.

વિવેચન સર:—

૧. પુરૂષ અબ્યુદયાર્થે ગૃહરાજ્યમાં ધર્મારણ્યો થવાની જરૂર છે. વડિલના કર્તવ્ય કર્મો (દાખલા ૩૫) જુદ થવાં જોઈએ. વડિલ વર્ગમાં મોટાઈ કરતાં સમાનતાની વધારે જરૂર છે. સ્નેહ બાવથી વડિલો વધારે શોણ છે. આમ પોતાનો ને ગૃહનો અબ્યુદય સધાય છે.

૨. પુ. રાજ્ય કારોગારની જેમ આપણાં દરેક ખાતામાં સુધારો વધારો કે દેરકાર સમયાનુકૂળ સર્વાનુમતે કરતા જવો જોઈએ.

૩. સ્ત્રી. આજસુપણા કરતાં સતત ઉદ્યમ એ આપણા અબ્યુદયમાં એક પંથ અને દો કાજ જોવા છે. કામ ચિખાય છે ને આર્થિક ગરજ સરે છે. આથી આ-પણો અબ્યુદય જ છે.

૪. સ્ત્રી. સમૃદ્ધતા અબ્યુદયાર્થે એક જણથી ઘણું થતું નથી; પણ જેમ બને તેમ વધારે સખ્યા (સર્વ) એ તેમાં બળતું, મંદ કરવી જોઈએ. આટલા માટે સંપ ને એક્યતાની જરૂર છે.

૫. પુ. કેળવણી લીધેલા માણસો રવાબ્યુદય નહીં કરી શકે છે; એટલા માટે ધ્વા-મિક, નૌતિક, શારીરિક શિક્ષણ સહેલું (સાદાપ આપીને) ને સસ્તું કરવું.

૬. પુત્ર પૈસા મેળવ્યા શિવાય અબ્યુદયની આશા. સ્વમવત્ સમજવી; તેટલા માટે જાત મહેનતનો ઉપયોગ કરી જાતે કમાવાની શક્તિ—હુન્નરજ્ઞાન મેળવવું.
૭. પુત્ર જાતે કમાવાની શક્તિ માટે વધતો હુન્નર—ઉત્સાહ—સાહસની વધારે જરૂર છે:-
૮. સ્ત્રી. અબ્યુદયાથે સાહીત્યનો શોખ વધારવાની ખાસ જરૂર છે.
૯. પુ. સંસારોની ઉત્પત્તિ એ આપણી ચડતીની નિશાની છે.
૧૦. પુત્ર બોલવા કરતાં કરી બતાવવું—પ્રત્યક્ષ પુરાવો ઉત્તમ છે.
૧૧. પુ. (સારા નરસાની) સમજ માટે લાખણો વધારે લાભદાયક છે.
૧૨. સ્ત્રી. સ્ત્રીકેળવણી ને શુદ્ધશિક્ષણ વગર અબ્યુદય સ્વમવત્ સમજવો.
૧૩. પુત્ર વ્યવહારિક શિક્ષણ આપવાથી લાભ જલદી જણાયો.
૧૪. સ્ત્રી. પાઠશાળાથી વધારે શાયદો થશે.
૧૫. પુત્ર પરદેશોગમન શિવાય જલદી લાભ થશે નહિ.
૧૬. પુ. સર્વ પોતાનાં ધર્મ-ફરજ પ્રમાણે આશે તો અબ્યુદય જલદી છે.

વહિલ ગૃહિણીનો બોધ.—

સર્વંતું કહેવું સ્વાનુભાવ પ્રમાણે સસ છે, જૂઠું જૂઠું કહેવામાં આપેલું એકંદું કરીએ તો ચડતી જલદી થાય. આ સર્વ એક અંગથી બને માટે પરસ્પર મદદની જરૂર છે. સંપ વગરની મદદ નકામી છે. માટે કહેવાનું એટલું જ કે આપણી આ પરંપરાની (પુ-ય-મહામંડળ) વ્યવસ્થા કાયમ રહો ને સર્વ પોતાના કાર્યમાં પ્રવ્રત થાઓ. અસ્તુ.

વૃદ્ધની શિક્ષા.—

મહારાં માનીતાંઓ—આપણું મંડળ ધીમો પણ દદ વધારો કરે છે. અબ્યુદયમાં ઉતાવળની જરૂર નથી. માટે ધૈર્યગુણ ધારણ કરો. ને પ્રભુઉપાસનામાં પ્રવ્રત થાઓ. મહાર્ બોલવાનું છુટક છુટક બોલાઈ ગયું છે એટલે હવે શેષ કાંઈ રહ્યું નથી.

હાર પછી સમસ્ત કુટુંબ મિટબોજન લઈ વાડીએ જરવા ગયું. ઓણ સાંસની વિ-શેષ થયેલી આવકથી ગામ મધ્યે એક કી રીડીંગ રૂમ ખુલ્લું સુકવાનું સાહસ પાર પાડવામાં આવ્યું. તેના પાટીયા ઉપર નીચેના અક્ષરો હતા. “ સુખી કુટુંબને મુશ્ત વાંચન.” આપણા દેશમાં શું આવું થાય? બવિષ્ય માંચે થશે? પ્રાર્થના છે કે સત્વર થાય.—તથાસ્તુ.

અમૃતલાલ બોધવણ.

સુન્દર સુન્દર

યમ નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તમ દેવતાઃ । મનુ.

(પ્રસન્ન દેવતા રહે, ન્યાં પ્રાપ્તે સન્માન મુંડરી.)

સર્વોમે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક.

સ્તક. ૪	પ્રકાશક,	ઈ. સ. ૧૯૦૬: સપ્ટેમ્બર
પૃ. ૧	બન્ધુસમાજ.	વિ. સં. ૧૯૬૨: ભાદ્રપદ
વિષયવિભાગ.	વિષયસૂચન	
પાનસુગન્ધ.	લેખક.	૫૪
વ્યવસ્થા.		૧
આમે હો ખીસેરો	રા. મુળજી દુર્લભજી વેદ.	૨
ખંભારંગતપર્વ.		૩
સાતાલહરી		
નરખટ નાગ	રા. સુગન્ધુ, બન્ધુસમાજ.	૭
માસોધાન.		
બાલ મહારાજ	રા. સુગન્ધુ બન્ધુસમાજ.	૧૩
પ્રલધર્મ.		
મત	રા. સુમિત્ર, બન્ધુસમાજ.	૧૫
વિચારણા.		
માનુ ધાવજી.	રા. સુગન્ધુ, બન્ધુસમાજ.	૧૭
પાકશાસ્ત્રની વિવિધવાનીઓ	સા. પ્રમિલા.	૧૮
કુદરતના વિવિધચમત્કાર	રા. સા. મો. વહરાજની.	૨૦
વર્તમાનરંગ.		
સામાયિક સ્ત્રીસાહિત્ય	રા. સુગન્ધુ, બન્ધુસમાજ.	૨૨
સમયતરંગ.		૨૪
સ્વીકાર.		૨૪

૬. પુત્ર પૈસા મેળવ્યા સિવાય અબ્યુદયની આશા સ્વપ્નવત્ સમજવી; તેટલા માટે જાત મહેનતનો ઉપયોગ કરી જાતે કમાવાની શક્તિ—હુન્નરશાન મેળવવું.
૭. પુત્ર જાતે કમાવાની શક્તિ માટે વધતો, છુસ્સો—ઉત્સાહ—સાહસની વધારે જરૂર છે:-
૮. સ્ત્રી અબ્યુદયાયે સાહીત્યનો શોખ વધારવાની ખાસ જરૂર છે.
૯. પુ. સંસાઓની ઉત્પત્તિ એ આપણી ચડતીની નિશાની છે.
૧૦. પુત્ર બોલવા કરતાં કરી બતાવવું—પ્રત્યક્ષ પુરાવો ઉત્તમ છે.
૧૧. પુ. (સારા નરસાની) સમજ માટે ભાષણો વધારે લાભદાયક છે.
૧૨. સ્ત્રી સ્ટ્રીકેળવણી ને શૂદ્ધશિક્ષણ વગર અબ્યુદય સ્વપ્નવત્ સમજવો.
૧૩. પુત્ર વ્યવહારિક શિક્ષણ આપવાથી લાભ જલ્દી જણાશે.
૧૪. સ્ત્રી. પાઠશાળાથી વધારે શયદો થશે.
૧૫. પુત્ર પરદેશગમન સિવાય જલ્દી લાભ થશે નહિ.
૧૬. પુ. સર્વ પોતાનાં ધર્મ-ફરજ પ્રમાણે ચાલે તો અબ્યુદય જલ્દી છે.

વડિલ ગૃહિણીના બોધ.—

સર્વંતું કહેવું સ્વાનુભાવ પ્રમાણે સત્ય છે, જૂડ જૂડ કહેવામાં આપેલું એકંદું કરીએ તો ચડતી જલ્દી થાય. આ સર્વ એક અંગથી બને માટે પરસ્પર મદદની જરૂર છે. સંપ વગરની મદદ નકામી છે. માટે કહેવાનું એટલું જ કે આપણી આ પરંપરાની (પુ-થ-મહામંડળ) વ્યવસ્થા કાયમ રહો ને સર્વ પોતાના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાઓ. અસ્તુ.

વૃદ્ધની શિક્ષા.—

મહારાં માનીતાંઓ—આપણું મંડળ ધીમો પણ દંડ વધારો કરે છે. અબ્યુદયમાં ઉતાવળની જરૂર નથી. માટે ધૈર્યગુણ ધારણ કરો. ને પ્રભુઉપાસનામાં પ્રવૃત્ત થાઓ. મહારં બોલવાનું છુટક છુટક બોલાઈ ગયું છે એટલે હંમેશા શોષ કાંઈ રહ્યું નથી.

સાર પછી સમસ્ત કુટુંબ મિલ્લબોજન લઈ વાડીએ શરવા ગયું. ઓણ સોલની વિ-શેષ થયેલી આવકથી ગામ મધ્યે એક ફી રીડીંગ રૂમ ખુલ્લું સુકવાનું સાંઠસ પાર પાડવામાં આવ્યું. તેના પાટીયા ઉપર નીચેના અક્ષરો હતા. " સુખી કુટુંબને સુસ્ત વાચન." આપણા દેશમાં શું આવું થાય ? ભવિષ્ય માંયે થશે ? પ્રાર્થના છે કે સત્વર થાય. —તથાસ્તુ.

અમૃતલાલ બોધવણ.

सुन्दर सुकेतु

वर्ष ४ थुं] छ. स. १९०६ सप्टेम्बर—साप्ताहिक वि. सं. १९६२. [अंक १ ले।

ज्ञानसुगन्ध.

* प्रभात—

(रागप्रभात.)

जागोरे बाळकडां म्हारां ! हुं आवी रमती,	
हुं आवी रमती आ केवी आकाशे भमती !	जा०
पण तमने खोळंती हुं आ धसमसती आवी,	
ने तम फाने लहेर मीठीं आ हर्षभरी लावी !	जा०
प्रेमी कमळने खोलव्यां केवां भेटीने भावे !	
ए कोमळता ने ए प्रेम ज तम काने लावे.—	जा०
स्नेहे ने उत्साहे मुजने जोड रहे घेलां !	
ए रंगे रंगावा, बहालां, जागोरे व्हेलां !—	जा०
फूले फूले चळकतां मे मोतीदां घेयां,	
रमती भमती स्नेहे आवी लाटे खेलेयां;—	जा०
उंचा पेला पर्वत केवा मे रंगवा बहाले !	

* आ काव्य प्रभातदेवीना, तेम ज नवीन कुरें उदय पामती आ पत्रनी देवीना पण, रो रूपे वंचाशे.

ચંકરનાં ચંદ્રચુષ્ણી સર્પા-કૈલાસનીર,
 પલાળે પાદ-હારા જાગે જીવનચીર;
 એમાં સતીનાં સત્યાં એમાં સતીના નૃત્ય:
 હૈયે ધરી જાલે! ખીલજે:
 હસતી રમતી ખીલજે,
 જાલે! હો ખીલજે.

મૃણાલ હર્લિલજી વેદ.

અમારું ગત વર્ષ.

આર્થ સંસારના જર્જરિત યર્ષ પડેલા પુરાણા મન્દિરના પાયારૂપ મનાતી સ્ત્રીદયાનો
 પતિત સ્થિતિમાંથી પુનરુદ્ધાર કરવા તરફ યત્નક્રિયા પ્રયાસ કરનાર
 આભાર, આ “ સુન્દરીસુખોષ ” પોતાના નવીન-ચોથા-વર્ષના ઉદયકાળનાં
 દર્શન દે છે એ તેના વાચકોને સુવિદ્યાત જ છે. આ અંગલમય
 સમયે તે આપ રક્ષાના જાલજીવનને અનેક પ્રકારે પોષણ આપી તેમાં મનોહરતા, પ્રકૃષ્ટતા
 તથા ફળદ્રુપતાના અમૃતમય રસો પૂરનાર, માલકો, મેખકો, મિત્રો તથા સદાપકોરૂપી તત્ત્વોનો
 અત્યંત આભાર માનતાં અમને અમાપ આનંદ થાય છે. પોતાના જીવનહેતુની સરલ-
 તાના માર્ગે જે કાંઈ સેવા આ પત્ર અસાર સુધીમાં બજાવી શક્યું છે, તેને માટે સર્વ ધ-
 ન્યવાદ દેશોદયની ઉચ્ચ જાવનાથી પ્રેરાતાં અમારાં ગુર્જર બન્ધુભક્તિનીનાં સહૃદય હૃદયોને
 જ યોગ્ય છે, એમ સ્વીકારી ગત વર્ષનું કાંઈક પુનરાવલોકન કરવા રજા લઈએ છીએ.

ગયા વર્ષે દરમીઆન પ્રસિદ્ધ યથેલા વિષયોની નામાવલી અતુલકમ્પિદારૂપે યોજાવાની
 હોવાથી અત્રે માત્ર તેમનું દિગ્દર્શન કરવું જ પુરતું યર્ષ પડશે. કાવ્યકુંજના વિભાગમાં
 એકંદર ૧૩ કાવ્યો પ્રસિદ્ધ થયાં હતાં તેમાં રા. કવિનું “ કૃષ્ણક-
 * વિપયાવલોકન, ઠારી ” અને રા. લલિતલક્ષ્મિનું “ સતી સીમન્તિનીને ” એ બે રસ
 તથા ઉચ્ચ કલ્પનાથી પૂર્ણ કાવ્યો તરીકે, તથા રા. વસન્તવિનોદીનું
 “ ગુર્જરીસ્તવન ” સ્ત્રીવર્ગને ગાવામાં ઉપયોગી યર્ષ પડે તેવા દેશભક્તિના કાવ્ય તરીકે,

આ વિપયાવલોકન તેમજ અન્ય રચના બન્ધુસમાજના સભાસદોના મેખોનું કથન
 કરવામાં આવ્યું નથી.

ધણી સુન્દર તથા હિસાદક છે; અમારાં વાચકોને આ છેલ્લું ઠાવ્ય રમરણમાં રાખી સંગીતના પ્રસંગોએ તેનો ઉપયોગ કરવા, તથા મિત્રમંડળ પાસે કરાવવા, અમારી બહામણ છે. બે બાલગીતો—“તારાને આવાહન” અને “માતા અને બાલક”—પણ બાળશિક્ષણને સહાયકારક થઈ પડે તેવાં છે. વાર્તાહરીના વિભાગમાં વિવિધ વિષયો પરત્વે અને હેતુ પુરઃસર ધડાયલી ૧૧ ન્હાની વાર્તાઓ ચીતરાઈ હતી જે વાચકવર્ગને રસિક અને બોધદાયક થઈ પડવાનું અમને જણાવવામાં આવ્યું છે. વીજળી આદી કુદરતનાં તત્ત્વોનું જ્ઞાન મેળવવાથી મનુષ્ય તેને પોતાના કાણુમાં લઈ તેની પાસે કેવાં ચમત્કારી કામો કરાવે છે એ “અજ્ઞાન અને વિજ્ઞાન” ની વાર્તાના લેખકે ઘણી રમુજબરેલી રીતે દર્શાવ્યું છે. વિદ્યાલક્ષણો વિભાગ પછી વિવિધ પ્રકારના વિષયોથી રંગામસો હતો. તેમાં વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના વિષયમાં ૧, વૈદ્યક સંગ્રહી ૫, પાકશાસ્ત્ર પાત્રે ૩ અને ગુંથણકળાને અંગે ૩, લેખો આલેખાયલા હતા, અને તે સર્વ સ્ત્રીવર્ગને આવર્યક ગણાતું વ્યવહારિક જ્ઞાન આપવામાં પોતાની ઉપયોગીતા સિદ્ધ કરી ચૂક્યા હતા. વિવિધવિદ્યાર, રમણીમણિમાળા, આનન્દાશ્રમ તથા પત્રપુષ્પાંતરસિ-એ વિભાગોમાંના વિષયોએ પણ પોતાનું ઉપયોગી કાર્ય કર્યું હતું. વિવિધ મંથ-ઉદ્યાનમાંનાં સુન્દર અને ઉપયોગી વિચારપુષ્પોની “રસમય ચુંટણી” થી જ્ઞાન-સુગન્ધનો સુવાસ લગભગ પ્રત્યેક માસે પ્રસરી રહેતો હતો. વર્તમાનરંગ તથા સમયતરંગ, સામાયિક જનાવોના તથા સ્ત્રીસાહિત્યના દર્શન તથા વિવેચનથી અમારા વાચકોને વર્તમાન સમયના પ્રવાહમાં પાછળ ન પડવા દેતાં તેની સાથે જ રાખવાની સેવા બજાવે છે એ નિર્વિવાદ છે. મત વર્ષે અમારા સ્વામીતમન્દિરમાં વાસ કરનાર અનેક પુસ્તકોમાંથી રચળના આતિ સંકોચને સીધે માત્ર બાર જ પુસ્તકોનું, અતુકમના ધોરણે, અવલોકન કરી શકાયું છે. અન્ય પુસ્તકોને ન્યાય આપવાનું કાર્ય નવીન વર્ષે ઉપર મુક્તવી રાખવું પડ્યું છે, અને તે બદલ તેમના કર્તાઓની ક્ષમા ચાચીએ છીએ.

અમને સર્વેથી વિશેષ આનન્દ અમારી લેખક ભગિનીઓની સુન્દર કૃતિઓનું રમરણ કરતાં યાય છે. આ પત્રના પ્રથમ વર્ષમાં ૫ સ્ત્રીઓ તરફથી ૫ સ્ત્રીલેખો તથા લેખો, અને બીજા વર્ષે દરમીઆન ૭ સત્તારીઓ તરફથી ૧૦ લેખો સ્ત્રીલેખકો. આવ્યા હતા; મત ત્રીજા વર્ષમાં ૧૩ સ્ત્રીલેખકો તરફથી લખાઈ આવેલા ૨૦ લેખો આ પત્રમાં પ્રકટ થયા હતા, જેની નામાવલી વિશેષ રસિક થઈ પડશે.

• જેન નિશા—દેશ ઉત્તરનો પાયો—બાલિકાશિક્ષણ (કેળવણી સંબંધી નિબંધ); જૈરી (સાંસારિક વાર્તા); કેળવાયલી સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તી (વૈદ્યક નિબંધ).

• જેન મુલોચના—ઉત્તરું કમલું ગુંથવાની રીત; પુરૂષો માટે ટોપી ગુંથવાની રીત. (ગુંથણકળા)

• સૌ. મનોરમા—એક ભગિનીનો આશીર્વાદ (કવિતા); “સખી સહચરો અંતર, ધરી આનન્દમય હવન કરો” (કવિતા).

સૌ. ત્રિશુવનતનવા—ઝીઝીના સનાતન ધર્મ (સાંસારિક નિબંધ).

સૌ. સત્વમતી—પતિવ્રત (સાંસારિક નિબંધ); પ્રભુભક્તિ (કવિતા); રમણ અને કાન્તા (સાંસારિક વાર્તા).

એક વિદુષી સજારી—સુન્દર (સાંસારિક વાર્તા).

સૌ. નસિની—નવરાસના વખતનો ઉપયોગ (નૈતિક નિબંધ).

સૌ. પ્રમિલા—દિવાળીના ખાવાનાની વિગત; પાક ઇલાદિ બનાવવાની વિગત; પાક-શાસ્ત્રની વિવિધ વાનીઓ.

ધ્રોમતી કમળાગૌરી—જાપાનની સુન્દરીઓ. (સામાન્ય વિષયક નિબંધ.)

સૌ. સુસુદ્ધિ—જાળકને રમવાનો ઉત્તેજ દેડો (ગુંચણકળા).

એક સજારી (મળેલું)—રોવા કુટવાનો ચાલ. (સાંસારિક નિબંધ.)

સૌ. કે. જી. (K. G.)—ઝીઝીની તંદુરસ્તી. (વૈદ્યક નિબંધ)

આ સર્વે લેખો જેટલા લખાણની સુન્દરતાથી તેટલા જ વિષયોની વિવિધતાથી આ-કર્ષક થઈ પડે એમ છે. વાર્તા; કવિતા; તેમજ સાંસારિક, વૈદ્યક, નૈતિક તથા સામાન્ય જ્ઞાનવિષયક નિબંધો; ઝીંકણવણીમાં આવશ્યક ગણાતા પાકશાસ્ત્ર તથા ગુંચણકળાના શિશુપાઠો;—ઇલાદિથી અમારા ઝીંકણકર્તા આ પત્રની ઉપયોગિતા અનેક દિશા પ્રત્યે વિસ્તારવામાં, અમને જે અનુપમ સહાય આપી છે તેને માટે તે સર્વ સજારીઓને જે-તેથી ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો જ છે. જાવિષ્યમાં પણ તેઓ વારંવાર પોતાની સન્નિવેશ કૃપાના અમૃતમય સિંચનથી આ ઉછરતા પત્રને ખીસવી સુન્દર રજવાન બનાવશે એવી સગળ આશા છે.

આ પત્રમાં પ્રકટ થતા ઝીંકણ વાર્તાવિક રીતે સજારીઓની પોતાની કૃતિ દર્શો કે કેમ ગુર્જરસદ્ગારીઓ. એ વિષયે કોઈક કોઈક રચને ચંકા ઉત્પન્ન થયેલી અમારા સાંભળ-ની લેખનશક્તિ. વાર્તા આવી છે. તેને માટે એટલો જ ખુલાસો કરવો જસ થશે કે તેઓમાંની જે સજારીઓથી અમે પરિચિત છીએ તેમના લેખની વાર્તાવિકતા માટે અમને વિશ્વાસ છે; અન્યના સંબંધી જનતી તજવીજ કરતાં ચંકાતું કારણ અમને મળ્યું નથી. અમારા પુરુષ વાંચકો તથા વિવેચકોની આ ચંકા તદ્દન અસ્થાને નથી. એક માસિક માટેના, ઘણી વિદ્વતા બધો તો નહિ, તોયે કાંઈક ઠરેલ-લેખો લખી શકે એટલી હૃદય કેળવણી આપણી ગુર્જર ભગિનીઓના સામાન્ય રીતે ધણા ભાગને મળી હોય એમ પ્રસિદ્ધ રીતે જણાયું નથી એ ખરૂં છે. તથાપિ કેટલાંક કુટુંબો તેનાથી તદ્દન બાંધબીન રહ્યાં નથી એ વાત પણ સત્ય છે. અને અત્યાર સુધી તેમના સામાન્ય જ્ઞાનનો પણ લેખો રૂપે આવિર્ભાવ ન થવાનું એક મુખ્ય કારણ એ હતું કે વિશેષ કરીને ગૃહસંસાર સાથે જ સંબંધ ધરાવતા પોતાના વિચારોને ગુર્જર સાહિત્યમંદિરમાં પ્રવેશાવવા માટે અનુકૂળ દ્વાર તેમને મળતું નહતું. આ માસિક પત્ર તેનું એક ઇંટ દ્વાર થઈ પડ્યું છે એવા અમારાં ઝીંકણકર્તા પોતાના ઉદ્દેશોથી અમને જ-જાણવતાં સાનન્દ સંતોષ થાય છે કે ઝીંકણવણીના એક અંગનો પ્રચાર કરવામાં આ પત્ર કાંઈક અદ્ય સેવા બજાવી ચક્યું છે.

અમારા અન્ય માનનીય લેખકમંડળમાં પ્રો. ન્હાનાલાલ દક્ષપતરામ કવિ. એમ. એ.,
 ડા. એન. જી. શાહ. એલ. એમ. એન્ડ એસ., રા. રા. સાકરલાલ
 અન્ય લેખકમંડળ મોતીલાલ વહરાજની બી. એ., રા. રા. લલિતલવરિમલ, રા. વસન્ત-
 વિનોદી, રા. રા. અનિલ, સ. રા. મુગ્ધ, ડા. હરિપ્રસાદ મજરાય, રા.
 રા. અમૃતલાલ એધવજી, રા. રા. વિઠ્ઠલદાસ લાલદાસ રોહાવાળા, રા. રા. વિશુધ (ભાત
 સમાજ), રા. ચતુર્ભુજ નારાયણ, રા. મુલજી દુર્લભજી વેદ, રા. વિનોદ, રા. ત્ર્યંબક,
 રા. મંગલ, — છતાંદિ સ્ત્રી-ઉન્નતિપ્રિય સ્નેહીઓ અને સહાયકોનાં ઉચ્ચ અને વિવિધ રસ
 બર્મા લખાણોથી “સુન્દરીસુબોધ” ના ગત વર્ષના અંકો વખતોવખત વિભૂષિત થતા રહ્યા
 હતા જેને માટે સહૃદય ઉપકાર દર્શાવતાં પુનઃ તેવી જ રીતે ઉપકૃત થવાની આશા રાખીએ છીએ.

ગયા વર્ષ દરમિયાન જે કાંઈ નવીન ફેરફાર આ પત્રમાં થયા છે તેમાં પ્રથમ
 સ્થાને તેનો જન્યુઆરીનો અંક છે. વાચકોના સ્મરણમાં હશે
 ગતવર્ષની નવીન. કે તે અંક સર્વાંશ સ્ત્રીલેખોથી જ પ્રકટ થયો હતો. એક મા-
 તાઓ. સિક પત્રના આખા અંક માટે જોઈતા વિધિવિધ વિષયો પરવેના
 સર્વે લેખો એક જ વખતે અનેક સત્કારીઓ તરફથી લખાઈ આવે,
 એ ગુર્જર પ્રદેશમાં સ્ત્રીચાનોદયનું શુભ ચિન્હ જ છે, અને એ શુભ ચિન્હ જોઈ અમારા
 સર્વ વાચકો આનંદ પામ્યા છે એ અમને પણ સંતોષનું કારણ છે. બીજી વધારે પ્રત્યેક
 માસે સામયિક સ્ત્રીસાહિત્યનું દિગ્દર્શન કરાવવા સંબંધી છે. વાચકભગિનીઓના જ્ઞાનાર્થે
 “સુન્દરીસુબોધ” ના ઝરણું પાન કરાવ્યા ઉપરાંત અન્ય ઝરણોમાંના પણ મિત્ર અને
 પુષ્ટિકારક જળના મનોહર ખાલા પ્રસંગોપાત્ આપવા એ શ્રેયસ્કર ચર્ચાપદ્યો એવી મહે-
 સ્લાથી આ નવીન પદ્ધતિ ગત વર્ષથી અમે આરંભી છે. અને તેણે ધણકોની પ્રીતિ સં-
 પાદન કરી પણ છે. ત્રીજી વધારે “જ્ઞાનસુગન્ધ” ના વિભાગમાંના સર્વ લેખો બાળબોધ
 લીપિમાં પ્રકટ કરવા વિષેનો છે, જેમાં અન્ય બાપા જાણનારા વાચકો પણ કાંઈક રસ
 લઈ શકે એવો હેતુ છે.

અન્તે ફરીથી અમારા સન્માનિત લેખક જન્ધુ તથા બગિની વર્ગનો, પોતાના મનો-
 હર લખાણોથી આ પત્રને લોહપ્રિય બનાવવા માટે; અમારા અનેક સન્નિત્રો તથા સહા-
 યકોનો, અમને વખતોવખત પત્રોદ્ધારણે ઉત્તેજીત કરી કેટલીક કીમતી સૂચનાઓ કરવા
 માટે; અને અમારા સર્વ ગુણુત સ્ત્રીસન્માનક અને સ્વદેશપ્રેમી માદક સંજ્ઞાઓનો, પ્રત્યેક
 વર્ષે નિયમસર અને અવિલંબે સલાજમ રૂપે ઉત્તેજન આપી પત્રના પ્રવાહને શુષ્ક ન
 થવા દેતાં તેની સમૃદ્ધિમાં નિરંતરે વિશેષ વૃદ્ધિ કરવા માટે; — અત્યન્ત આભાર માની આ
 વર્ષાવલોકન સમાપ્ત કરીએ છીએ, તથા નવિન વર્ષમાં પરમાત્મા અમારા સેવાકાર્યમાં વિ-
 શેષ સમ્મળતા પૂરે એવી નમ્ર પ્રાર્થના કરી વિરમીએ છીએ.

વાર્તાલહરી.

નટખટ નાજ.

વહવાણુ રોશનની રહામે એક ન્હાના પશુ શોભિતા બંગલામાં એક પારસી કુટુંબ રહેતું હતું. ઘરમાં પુરુષવર્ગમાં નોકર, શિવામ કાઈ નહોતું.

આયમાય આઘેડ વર્ષનાં અને જુના મતનાં પારસી બાતું હતાં, અને તેમની પાસે આસરે વીશેક વર્ષની ખુબસુરત અને હિદાર મનની કેળવાયેલી પીરોજ નામની બાલેજ - પોતાની નણુંદની છોકરી-હતી. આપણી વાર્તાની શરૂઆત યાય છે તે વેળા આયમાય પોતાના આઘેના બાઈ અરદેશરની છોકરી નાજની વાટખ જોતાં હતાં. પોતાના બાઈની છોકરીને પોતાને ઘેર રાખવાનો હક છે અને તેથી પીરોજ દીલગીર યાય તો તેની જૂલ છે એમ આયમાય માનતાં હતાં. પીરોજ અને આયમાય વચ્ચે વાત ચાલતી હતી ત્યાં રોશન ઉપરથી મજુર પાસે પેટી ઉપડાવી એક ઓગણીય વર્ષની સાદા પોશાકની પશુ સૌંદર્યવાન બાલા ધર તરફ આવતી જણાઈ. “આજ નાજ હશે” એમ પીરોજના સખ્દ સાંભળી આયમાય નિચે ગયાં ને બહાલથી નાજને બેટ્યાં. “કેમ? મહારા આવવાથી ત્હમને કાંઈ હરકત નહિ પડે એમ માનું છું.” નાજનું આ બોલતું સાંભળી આયમાય બોલ્યાં-“ એવું શું બોલે છે? ચાલ ધરમાં, પીરોજ વાટખ જુવે છે. પીરોજ મારી બ્હેનની છોકરી છે અને ન્હાનપણથી મહારી પાસે જ રહી છે.” જને જણાં ધરમાં ગયાં અને પીરોજને મળ્યાં. નાજએ પોતાની હકીકત નિચે પ્રમાણે કહી:-મહારા પિતાના શુભ્વાં પછી હું ભરથમાં એક ઓગણીતને ત્યાં રહેતી હતી; તેના છોકરાએ લમતું માગું કર્યું અને મ્હે ના પાડી તેથી તે મને પગવવા લાગ્યો. મહારા પિતાને તો ત્હમે માત્ર નામે જાણ્યો છે. જો કે તે મહારા પિતા હતા તો પશુ મ્હારે કહેતું જોઈએ કે એ શિથિલ વૃત્તિનો હોવાથી તેની આખર નહોતી. મહારી માતું તો મ્હે મ્હો પશુ જોયું નથી એમ કહુંતો ચાલે. અમે એવાં દુઃખદ સ્થિતિમાં રહ્યાં છીએ કે તે સંભારતાં કંપારી છૂટે છે. મ્હને કુટુંબને યોગ્ય કેલ-વણી અપાઈ નથી અને સ્થિતિ સારી ન હોવાથી મહારામાં વિવેક વિગેરે નહિ આવ્યા હોય. તો દરજુજર કરશે.” નાજની બોલવાની છટાથી અને આંખમાં ઝળઝળાયાં લાવી એવી નરમાસથી બોલી તેથી આયમાયનું હૃદય પીગળ્યું અને નાજ ઉપર વિશેષ બહાલ આવ્યું. પીરોજનું જો શાન્ત ચિત્તે આ સર્વ સાંભળતી હતી તેને કોણ જાણે કેમ નાજ તરફ સદ્વૃત્તિ યવાને જાહેરે તિરસ્કાર વૃત્તિ યમ્મ હતી. નાજનું બોલતું અને એની રીતભાત ઢોંગી લાગતી હતી; પરંતુ તે પોતાની વૃત્તિ દાખી, વિના કારણુ એક નિરાધાર સ્ત્રી પ્રત્યે હલકી વૃત્તિ રાખવી યોગ્ય નહિ માની એક બ્હેનના જેવી મણુવા લાગી. કેટલાક દિવસ પછી નાજને ખજર પડી કે અમદાવાદના એક ધનાઢય કુટુંબના, વિદ્વાન અને સર્વ રીતે સદ્ગુણી પેશ્તનજી નામના પારસી યુવાન સાથે પીરોજ અદરાવવાની હતી અને મામી બાલેજ ત્યાં યોગ રોજમાં જવાનાં હતાં. નાજને પશુ સાથે લેવાનું નહિ થયું હતું; પે-

સ્તનજીની કીર્તી અને પેસ્તનજીનો પૈસો જગજગેર હતો. આવા યુવાનને પીરોજી પરણી બાબશાળી થશે એ વિચારવાથી નાનુંનું હૃદય ધ્રુવથી બળી ખાખ થઈ જતું હતું, પણ ખંદારથી ડાળ રાખી પીરોજીને ખુશ રાખતી. આવા વિચાર સતત થતા હતા તેથી “ પીરોજી સુખી થશે ને હું દુખી થઈશ ” એ શબ્દો એક વખત આયમાયને કહેવાઈ ગયા. આયમાયે નાનુંને પડખામાં લઈ કહ્યું, “ હું તારી છું, પીરોજીના જેવું ત્હને પણ મળશે. ફિકર ન રાખીશ. મ્હારી પાસે ધણાં કિમતી ધરણાં છે ને તે બધાં તો ત્હને આપી શકું નહિ, કારણ તે પીરોજીની માનાં છે તો પણ હું ત્હને દુઃખી નહિ થવા દઉં તે ખાત્રી રાખજે.” એમ આશ્વાસન આપી એક દિવસજીત વીંટી ઝોરડામાંથી લઈ આવી નાનુંના હાથમાં મૂકી. “ આ વીંટીની હું માલિક નથી, પીરોજી છે, તેમજ એ વીંટી ત્હને શોભે નહિ ” એમ બોલતાં ધડીમાં આયમાય તરફ જોતી, ધડીમાં વીંટીને ધારી ધારી નિહાળતી અને ધડીમાં પીરોજીની ઝોરડી તરફ નજર નાંખતી જોતી રહી. એવામાં કોણ જાણે શાએ વિચારથી વીંટી લઈ જે ઝોરડામાંથી વીંટી આણવામાં આવી હતી તે ઝોરડા તરફ નાનું દોડી અને કાંઈ શોધતી હોય એમ કાંઈ મારવા લાગી. આયમાય આશ્ચર્ય પામી પાછળ દોડ્યાં અને આમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. નાનું ગભરાતા હૃદયે બોલી “ ત્હને પીરોજીનો પગરવ સંભળાયો અને લાગ્યું કે પીરોજી મ્હારા હાથમાં વીંટી જોઈ મ્હોડાશે તેથી અહીં સંતાડી દેવા આવી, પણ ક્યાં મૂકવી તે સંજ્ઞ નહિ.” “ મ્હારી મિલકતની હું માલિક છું. ત્હેમાં પીરોજીને શું ? વળી પીરોજી એવી ઉમદા સ્વભાવની છે કે ત્હેના મનમાં ધ્રુવો આવે જ નહિ. એમ જતાં ત્હારે વીંટી મૂકવી હોય તો આ બીતની અંદર સંચ છે ત્હેની અંદર મૂક. એ સંચની અંદર જ હું દરદાગીના મુકું છું.”

એક દિવસ રાત્રીના બાર વાગ્યા પછી આખા વડવાણ કાંપમાં શાન્તિ પ્રસરી રહી, છેલ્લી ગાડી થોડીવાર પ્હેલાં ગઈ હતી એટલે કાંઈ પણ તરેહનો અવાજ આવતો નહોતો, છેટે કાંઈ વખત કુત્રાંના બસવાનો અવાજ દૂરથી આવતો હતો. આ વખતે પીરોજી પોતાની ઝોરડીમાં દીવો ઝાલવી પધારીમાં પડી પડી આલોટતી હતી. ધડીકમાં પેસ્તનજીની સાથે લમ થયા પછીના સુખનો વિચાર કરતી, ધડીકમાં નાનું સારી નિવડશે કે કેમ ત્હેનો વિચાર કરતી હતી. જાંઘ આવતી નહોતી; એવામાં ઝોરડાની ખંદાર પડણીમાં કોઈ બેચાર આદમી ચાલતા હોય, ધીરે ધીરે વાત કરતા હોય એમ લાગ્યું. પીરોજી એકદમ જોતી થઈ. આયમાયને ખુબ પાડવાથી ચોરો નાશી જશે અને ખુબ પાડે તો પણ સંભળશે નહિ, કારણ ત્હેમનો ઝોરડો દૂર છે, આ વિચારથી પાસેના ઝોરડામાંથી નાનુંને ઉઘાડવી ઠીક માની અંધારામાં ત્હેના ઝોરડા તરફ ગઈ. નાનું ઉઘતી હશે એમ માની જેવી ખાસણા ઠોકવા જાય છે ત્હેવામાં નાનું જ ત્હેની સ્થાને ઉભી. “ નાનું, ધરમાં ચોર બરાબા છે અને આપણે સાવધ રહેવું જોઈએ.” “ પીરોજી ! તું ઉઘે છે ! અથવા તો સ્વપ્નામાં છે ! અહિં ચોર ક્યાંથી ? ત્હેને ખેંચી લામતી હોય તો આવ મારા ઝોરડામાં સૂઈ જા.” નાનું-ત્હારે મ્હારી વાત ઉપર ધ્યાન ન આપવું હોય તો બસે. કાંઈ જરૂર નથી. હું જાતે જઈ માશીને જગાડીશ. ખુબ પાડુ તો ચોરો ન્હાસી જાય અગર કોઈનું ખુન કરે.” આટલું બોલી પીરોજી પાછી વળી અને ખંદાર જઈ થોડીવાર જોતાં રહી ખાત્રી કરી કે જે અવાજ આવતા હતા તે હજી આવે છે કે કેમ. ધરમાં સર્વત્ર અંધકાર હતો

છતાં પીરોજ ભોમીયણુ હોવાથી બધે બમી સડી. પરંતુ બે ડગલાં ચાલી દરો એટલામાં જ ઓરડામાં આપમાયનો સંચ દહો તે ઓરડા આગળ બે માણસને ઝીણા દિવાથી ઓરડાનું તાણુ ભાગતાં જોયા ને સ્તબ્ધ જ થઈ ગઈ. સદ્ભાગ્યે આ બન્ને જણા પોતાના કાર્યમાં મરાણુ હતા એટલે પીરોજને જોઈ ચડ્યા નહિ. પીરોજ તરત જ નાનગને ખાતી કરી આપવા દોડી. નાનગને જોતાં જ બોલી—“નાનગ તું ન માનતી હોય તો ચાલ ત્હને દેખાડું. ચાલ મદમદને ઉઠાડીયે.” “પીરોજ એવી ગાંડાઈ કરતી ના. મદમદને ઉઠાડતાં ધાંધલ થશે અને ચોરો આપણને મારી નાખશે. મૂવા પૈસા-કાંલ સદવારે પોલીસને ખબર કરશું એટલે ચોર ને પૈસા બે મળશે, નાહક જીવને જોખમમાં ન નાખવો.”

પીરોજએ નાનગની વાત ઉપર લક્ષ ન આપ્યું; તે મદમદને ઉઠાડવા દોડી, ત્હની પાછળ “હું કાંઈ નાહિમત નથી” એમ કહી નાનગ દોડી અને પીરોજની ઓરડી પાસે તેને પકડી. ઓરડીનાં બારણાં ઉઘાડી પીરોજને અંદર દડસેલી ખ્દારથી સાંકળ દબ દીધી. પીરોજએ ઘણીએ બૂમો પાડી પણ કાંઈએ સાંભળી નહિ. ખ્દારો ઉઘાડી તે તરફથી જવા વિચાર કર્યો પણ ખ્દારી એટલી ઉંચી હતી કે તે તરફથી ઉતરવું જોખમ ભરેલું લાગ્યું. નાનગ વિશે, આપમાયનું શું થયું દરો એ વિશે, દગરો તર્ક વિતર્ક કરતી સદવારના આઠ વાગ્યા સુધી ગરીબ પીરોજ ઓરડીમાં ગોંધાઈ રહી. સદવારે નાનગ, આપમાય ને પીરોજ ભેગાં થયાં. “રાત્રે મદમદને ઉઠાડવા તનવીજ કરી હત તો આપણે બધાં દતાં નહતાં યાત અને તું ગાંડી બની ગઈ હતી એટલે મ્હે ત્હને ઓરડીમાં પૂરી” એમ નાનગએ કહ્યું. “પીરોજ ? હુમ્મ્યાઓ બધા દાગીના લઈ ગયા અને આપણને બેદાલ બનાવી દીધાં” આપમાય ગમગીન મ્હેરે બોલ્યાં. “દોષી-ખ્દારી વીંટી પણ ચોરો લઈ ગયા ? અડરમીના પડીયા કાણુ માંમાં એક વીંટી મને મળી સારે તે પણ રહી નહિ.” “પીરોજ ? એ દાગીના ત્હારા હતા, આટલાં વર્ષ સાચવ્યાં ને લઈ ટાંકે ગયા તેથી મ્હને બહુ લાગે છે.” “મામીજ ત્હમે ગમરાવ નહિ, હુગડાં ધરેણાથી માણસ સુખી થતું નથી, સ્નેહ હશે તો ત્હમે મ્હને એવે ઠેકાણે આપી છે કે હુગડાં ધરેણાનો મ્હને મોહ નથી. જો મ્હારો ધર્મ બળતી રહીશ તો હું સુખી જ થઈશ. માટે ફીકર ન કરશો. આપણને બચાવવા માટે ઇશ્વરનો ઉપકાર માનો.” પોલીસને ખબર કરવામાં આવી—તાર મૂકાયા—દિવસ પછી દિવસ જવા માંડ્યા પણ ચોર કે પૈસાનો પતો ન લાગ્યો. માત્ર આઠ દિવસ પછી નાનગ ખ્દારથી ઘસમસી આવીને પોતાની વીંટી બાગમાંથી જડી એમ કહી તે વીંટી પીરોજને આપવા આમ્રદ કરવા લાગી. પીરોજએ ઉદાર દીલથી “એ વીંટી મ્હારે ન જોઈએ, આપમાયે ત્હને આપી છે અને મ્હારે ધણું છે” એમ કહી નાનગને આપી.

*

*

*

*

ચોરીની વાત વિસારે પડી અને એક દિવસ સાંજની મેલમાં બન્ને છોકરીઓ તથા આપમાય પેસ્તનજીને સાં જવા નિકળ્યાં. અમદાવાદના રોયન ઉપર પેસ્તનજીને જોતાં જ નાનગ અને પીરોજને જૂદી જૂદી વૃત્તિઓ થઈ. એક પોતાના બવિધ્યના પતિને સ્નેહ અને રિમતદારપથી જોવા લાગી, તો બીજી આને પરણી પીરોજ સુખી થશે એ વિચા-

રથી બળવા લાગી. ગાડીમાં બેસી બદમાં આવેલા એક બંધ બંગલા તરફ ગયી. “પી-રોજન, હાલમાં તું થાકી ગઈ હઈશ માટે જરા સ્થ પછી નિચે આવજો મ્હારે ત્હને વાત કહેવી છે અને કાંઈ દેખાડું છે.” આ શબ્દ નાજની કાને પડ્યા. કાંઈક શરમથી કાંઈ રનેહની લાગણીથી પીરોજન બોલી શકી નહોતી. નિચે મેજ ઉપર ચાહના ખાલા ગોઠવાયા અને પીરોજન હજી ઉપર જ હતી. પીરોજન કેમ નથી આવી એમ જ્યારે પેસ્તનજીએ પૂછ્યું સારે નાજ બોલી “પીરોજન હેઠળ આવવા ના પાડે છે. ગમતું નથી એમ કહે છે. મ્હને પણ ગમતું નથી પણ ત્હમને ના કહી શકિ નહિ એટલે હું આવી.” નાજની બોલવાની ઢબ એવી હતી કે - પેસ્તનજીને એમ લાગ્યું કે પીરોજન બદલાઈ ગઈ છે. “શું જોને આટલા રનેહથી ચાહુ છું તે અન્યને ચલાતી હશે? ના-ના એમ બને જ નાહ.” પરંતુ આ ન્હાની શંકા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ નાજની ઉત્તર હતો. પીરોજનનું માયું દુઃખનું હતું અને તેથીજ તે જઈ શકી નહિ; પેસ્તનજીએ ત્હને નીચે બોલાવી હતી તે જાણતી હતી અને તળીયતને લીધે ગમતું નથી માટે હમણાં નહિ અવાય એવું તું પેસ્તનજીને મારી તરફથી કહેજો, એમ નાજને સ્વપ્ન હતું. નાજએ શું કહ્યું તે આપણે જાણીએ છીએ. પેસ્તનજી વારંવાર નાજને પીરોજનના ન આવવાનાં કારણ પૂછવા લાગ્યો અને ત્હનો ઉત્તર “એને નીચે આવવું ગમતું નથી” આપ્યો. પેસ્તનજીના ચિત્તમાં હજારો તર્કવિતર્ક થયા અને તે જોઈ નાજનું હૃદય આનંદથી ઉભરાવા લાગ્યું. પેસ્તનજી પીરોજનના વિનયનાં, સદ્ગુણનાં વખાણ કરતો હતો અને નાજને વીંટી બાબત દર્શાવેલી ઉદારતા તથા પોતાને સુખી કરવા માટે પીરોજનના પ્રયત્નો વિશે કલા વિના આશ્ચર્ય નહિ. આ વાત દરમિયાન નાજ અને પેસ્તનજી એકલા જ હતાં. આમતેમ ફરતાં નાજની નજર કબાટની અંદર એક સુંદર સોનાની બંગડી તરફ પડી. તે બોલી ઉઠી-“પેસ્તનજી આ બંગડી મારી માની છે અને તે મ્હને વારસામાં મળી હતી, પણ થોડા રોજ ઉપર ચોરો લઈ ગયા હતા. તે બંગડી જોતાં મ્હને મારી માસાંભરી આવે છે” “નાજ, એ બંગડી હાલમાં મ્હારી છે અને મ્હે પરમ દિવસ એક ફેરીયા પાસેથી લીધી છે, તે પીરોજનને લાગેટ તરીકે આપવાની છે. પણ જ્યારે તું એની માલેક નિકળી છે સારે તો ત્હને પાછી સોંપવી જોઈએ. પીરોજનને માટે યદ્ય પડશે. એ તું જો અને પીરોજનને માટે રાખવામાં આવી હતી ને આવી રીતે આવી એ વિગેરે કહી પીરોજનનું દીલ નાહક દુખાવાની જરૂર નથી.” નાજએ આનાકાની સાથે બંગડી લીધી. પેસ્તનજીએ એક ચોરીનો માલ રાખ્યો એ ગુન્હો છે અને ખરા માલેકને તે માલ સોંપવો વ્યાજબી ધારી, પોતાની પીરોજનની બહેનપણીને જેટલું આપીએ તેટલું આપું માની, નાજને બંગડી આપી. નાજ તો આ પેસ્તનજી સાથેની મિત્રતાની ભેટ સમજી અને તે ઉપરથી એનેક જીટગો બાંધ્યાં. નાજ ઉપર ગઈ. પેસ્તનજીનાં વખાણ પીરોજનના આગળ કર્યો એટલું જ નહિ પણ પેસ્તનજીની આપેલી બંગડી પણ દેખાડી. નાજના હાવભાવ અને સુંદર કીમતી બંગડી જોતાં પીરોજન ચમકીને ત્હના મનમાં ખાત્રી થઈ કે નાજ ખટપટ કરી પીરોજનને શ્રવણ નહિ દે અને કષ્ટવાર સ્વીચ્છભાવ પ્રમાણે ધ્યાએ ત્હના હૃદયમાં વાસ કર્યો. “નાજ, પેસ્તનજીએ સદ્ગુણસ્થની માફક ભેટ આપવા માંડી પણ ત્હારે લેવી નહોતી” “પીરોજન! મ્હને કાંઈ એકજ વખત આવી ભેટ મળી નથી. પેસ્તનજીએ મ્હને બહુ દુરાગ્રહ કર્યો, સોગન આધા ત્હારે લેવી પડી. વળી આ વાત ત્હને જણાવવા ના પાડી હતી.”

‘મહેને જણાવવા નાપાડી’ આ વિચારે પીરોજનું મગજ ભ્રમીયું. તે નાચીપાચ થઈ ગઈ. નાજને દુસ્મન દેખાવા લાગી. ભવિષ્ય નજર આગળ ખડું થયું અને આખી રાત્રી નિરાશા-અશ્રુ-માં ગાળી.

બીજે દિવસે પેસ્તનજી પીરોજની વાટ જોતો રહ્યો. પણ પીરોજ હેઠળ ઉતરી નહિ. ઘણા દુરાગ્રહથી નીચે આવી અને જોરડામાં ફરતાં પેસ્તનજીએ બંગડી કરતાં ચાર-ગણી સુંદર ને કીમતી બેટા આપવા માંડી પણ પીરોજ હાથ લાંબો કરી શકી નહિ. પેસ્તનજીના મનમાં એમ હતું કે પીરોજ એને પરણવા માગતી નથી અને તેથી ખિન્ન થયો. પીરોજની ખિન્નતાનું કારણ નાજને આપેલી બેટ હતી. આ બંને ખુશા દિલથી પોતાની આ સંકલ્પો દૂર કરવાને બદલે વિખૂટાં પડ્યાં અને અમદાવાદથી ઉપડી જવાની તૈયારીઓ થવા લાગી. “મહે જેને માટે આટલું કષ્ટ-જેને માટે મ્હારો જીવ અર્પવાને તૈયાર છું તે પીરોજ મહેને મળતી જ નથી અને અહીંથી જવા માગે છે. આજ એને મળીશ જ અને ખુશા દિલથી એના વિચાર જાણી લઉં” “પેસ્તનજી મ્હારી દરકાર રાખ્યા શિવાય નાજની સાથે મહોમત રાખે, મહેને આપેલા વચનનો અનાદર કરે, નાજને બેટમાં બંગડી આપે અને તે પણ મ્હારાથી છાતાં; હું ત્હેને માટે આટલે આવી અને ત્હેને મહે મ્હારા મનથી પતિ ગાન્યો ખેર, આજથી પરણવાની વાત જ મુકી. પેસ્તનજી શીવાય બીજાને પરણવું નથી ને એને પરણવાથી તે મહેને મ્હાનાર નથી તો મ્હાઈ હૃદયકુસુમ આમ જ મુકાવા દો.” “આ પ્રભાણે પીરોજ અને પેસ્તનજી વિચાર કરતાં હતાં. પીરોજનો વિચાર પણ બળતા ચિત્તથી પેસ્તનજીને મળવાનો હતો અને તે વાત ત્હેણે નાજને જણાવી હતી. નાજ ઉપર ગઈ; પીરોજ પક્ષમાં પડી હતી અને ધીરે સાદે રેતી હતી. નાજ પાસે જઈ પીરોજને દુઃખી જોઈ પોતો પણ ગમગીન હોય એમ દર્શાવી શાન્ત કરવા લાગી. પોતાના મનવામાંથી ખુશબોદાર રમાલ દાઢયો અને તે વતે પીરોજનું મોં સોઈ નાખ્યું; થોડી વારમાં નાજને જાંઘ આપવા માંડી ને તેને તે સ્થિતિમાં મુકી નાજ નીચે ઉતરી. પેસ્તનજી દર પળે પીરોજની વાટ જોતો હતો. “કેમ નાજ! પીરોજ ક્યાં?” “પીરોજ માથું દુઃખે છે એટલે મ્હારાથી નહિ અવાય એમ કહે છે.” આ શબ્દથી પેસ્તનજીના હોંસ ઉડી ગયા ને પોતાની જોરડીમાં જઈ આરામ ખુરશી પર વિચાર કરતો પડ્યો. એક કલાક પછી નાજ પેસ્તનજીના જોરડામાં જઈ “પીરોજને નું સ્ત્રીભાષ જોઈએ છીએ” એમ કહી શોધ કરવા માંડી. પીરોજ મંગાવે છે, એ શબ્દે પેસ્તનજી નવગૃત થયો ને પુસ્તક બોળવા લાગ્યો. મેજ પર પડેલો ખુશબોદાર રમાલ હાથમાં લીધો-સૂધ્યો અને ચાકીને અર્ધ નિદ્રિત સ્થિતિમાં ખુરશી પર પડ્યો. નાજ જોરડીમાં છે કે કેમ ત્હેનું ત્હેને જાન રહ્યું નહિ.

*

*

*

*

બીજે દિવસે સહવારમાં નાજ પેસ્તનજીના જોરડામાં આવી એમભાવથી બોલવા લાગી અને કહ્યું કે “હવે આપણે આપણું જાનગી બહાર પાડવું, જોઈએ” “જાનગી” શબ્દથી પેસ્તનજી ચમક્યો અને સમજ્યો નહોત્ય એમ નાજને ખુશાસો કરવા કહ્યું. “પેસુ-આમ શું આજા કરે છે. રાત્રે ત્હારી સાથે સમ કરવા મહેને આટલી આજીજી કરતો

હતો, પીરોજ તરફ ધિકારની લાગણી દર્શાવતો હતો અને 'અત્યારે આ શું.' નાનું અને પેસ્તનજી વચ્ચે આ રગઝગ ચાલતી હતી અને પેસ્તનજી પોતે આખું વચન આપ્યું હોય એમ માનતો ન હોવાથી નાનુંએ સોડમાંથી એક કામળીયું કાઢ્યું તેના ઉપર નીચે મુજબ શબ્દો હતા:—હું સોગન લઈ લખી આપું છું કે હું નાનુંને પરણીશ. સહી પેસ્તનજી. તા. ૭ જુન ૧૯૦૬. આ કામળી વાંચતાં જ પેસ્તનને નાનું ખરેખરા રૂપમાં જણાઈ; તેને રાક્ષસી માનવા લાગ્યો અને બોલ્યો “હું પીરોજ શિવાય કોઈને પરણનાર નથી.” “ત્હારી સાથે લગ્ન કરૂં ત્યારે જ ખરી” એમ બોલતી નાનું ચાલી ગઈ. આયમાય તથા પીરોજને લખત વંચાવ્યું. પીરોજના મનમાં આ લખતથી કેવું થયું હશે તે કહેવા કરતાં અનુભવથી સમજાય એમ છે. પીરોજ પણ સ્તબ્ધ કે પેસ્તનજી ને પોતે નાનુંની ખટપટના સોગ થઈ પડ્યાં હતાં. પણ લાચાર. બીજો ઉપાય રહ્યો નહોતો. પેસ્તનજીએ “મ્હને બેબાન અવસ્થામાં નાંખી મ્હારી પાસે લખત કરાવી લીધું છે” એમ કહ્યું. પણ કોઈએ માન્યું નહિ. માત્ર પીરોજના મનમાં વસવસો હતો અને પેસ્તનજીનો બહુ વાંક હશે એમ માનતી નહિ. પેસ્તનજીના તો હોશ જ હુડી ગયા અને પીરોજને અંતઃકરણથી મ્હાતો હતો છતાં એક આગરની ખાતર નાનુંની સાથે પરણવું પડશે એ વિચારે તેને અર્થો ગાંઠો બનાવ્યો હતો.

*

*

*

*

સાંજના આઠેક વાગ્યાથી પેસ્તનજીના ઘર આગળ એ ચાર આદમીઓ ફરતા હતા અને કોઈની વાટ જોતા હતા. નાનું બહાર નીકળી અને તેને એક માણસ મળ્યો. પેસ્તનજીના ઘરમાંથી ચોરી કરવાના ઇરાદાથી આવ્યા હતા અને તેમાં નાનુંની મદદ માંગતા હતા. નાનુંએ જણાવ્યું કે “હું પેસ્તનજીની સાથે લગન કરવામાં ફાવીશ નહિ ધારી ત્હમને બોલાવ્યા હતા; હવે મ્હારૂં લગ્ન થશે એટલે એના ઘરમાં ચોરી કરવી તે મ્હારા ઘરમાં જ ચોરી કરવા બરાબર છે માટે હું ત્હમને મદદ કરી શકતી નથી.” “શું ત્યારે તું મ્હને તજી પેસ્તનજી સામે રહીશ ? કદી નહિ બને ? હું જોઈ લઉંશ.” આટલું બોલી પેસો માણસ અદ્ય થયો.

પેસ્તનજી પોતાનાં લગ્ન પીરોજ સાથે થશે માની લગ્નની મ્હોટી ધામધુમ કરનાર હતો પણ આ ગમખ્વાર બનાવ પછી તેઓ અમદાવાદ લગ્ન ન કરતાં ગોધરાની અગી આરીમાં લગ્ન કરવા ગયાં. લગ્ન થયાં ગાડીમાં બેસી નાનું અને પેસ્તનજી ઘર તરફ વળ્યાં નાનુંના મ્હો ઉપર આનંદ, ફતેહના નિશાન હતાં ત્યારે પેસ્તનજીના મ્હોરા ઉપર ગમગીની અસંતોષ અને તિરસ્કાર દૃષ્ટિગોચર થતાં હતાં. પેસ્તનજીની ગાડી જમશેદજી દાર્વાણાની દુકાન આગળ આવી એટલે એકાએક એક આદમી ટોળામાંથી બહાર આવ્યો, ગાડી પાસે ધસ્યો અને નાનુંને છાતીમાં કટાર ભેંટી દીધી. નાનું લગ્નના જ પોશાકમાં લોહી લુહાણ થઈ પડી અને પેલા ખુનીને પકડવામાં આવ્યો. તે જ દિવસે મેલમાં પેસ્તનજી વદવાણ ગયો. પીરોજ એટલા ઉપર પુરણી નાંખી પડી હતી. પેસ્તનજીને જોતાં રનેહૃતિ અને રહેજ દેપૃતિ થઈ આવી. “પીરોજ પરમ દિવસે હું પરણ્યો અને આજ ઇશ્વર કૃપાએ રાંડ્યો નેટખટ નાનુંને આખરે બદલો મળ્યો. તેનો પિતા તથા ભાઈ મંરી ગયા નથી;

તે અને તેનો ધણી પણ સોનેરી ટાળીમાં બળ્યા છે. નાનની મારશત તેમણે આપમાયને ઘેર ચોરી કરી. મ્હારે ત્યાં આવી ચોરી કરવા ધારી હતી, પરંતુ નાનના વિચાર બદલાયા, ત્હારા ઉપર ઇર્ષ્યા આવી અને મ્હને પરણવા વિચાર કર્યો. નજીવા કારણને મોટું રૂપ આપી આપણા બેમાં કાંઈ જુદી વૃત્તિ ઉત્પન્ન કરી; ઘેન આવે એવી ખુશખોદાર દવાથી ત્હને હેઠળ આવી મ્હને મળવા ન દીધી, એજ દવાથી ઘેનમાં નાખી મ્હારી પાસે ખત લખાવી લીધું. નાનએ મરતાં મરતાં આ હકીકત કહી. પણ પ્રિયા પીરોળ, “એકને દીલ અર્ધું તે બીજા કોનું નહિ બને;” એ પ્રમાણે આપણા સ્નેહ અચળ રહ્યા અને આપણા જય થયે. હવે મ્હને સ્વિકારી લે ” આ ખુલાસાથી પીરોળનું હૃદય કેટલું ઉજ્જવળ દરો તે કહેવાની શી જરૂર છે. આપમાયને આ વાતથી વાકેફ કરવામાં આવ્યાં અને થોડા દિવસમાં પીરોળનાં પેશ્તનજી સાથે ધણી ધામધુમથી લગ્ન થયાં. એમ આ પતિપત્ની અમદાવાદમાં આનંદથી દિવસ નિર્ગમન કરે છે.

અનુવાદક—મુબન્ધુ

બન્ધુસમાજ.

બાલોધાન.

બાલ મહારાજ.

“ હતાં બાલો જ્યારે તરણપદ લેવા થતી રજા,
મળ્યું છે ત્યારે તે મનુષ્ય તલપે બાલક થવા ”

મુબન્ધુ.

બાલકના જેવો દુનિયામાં જીલમગાર મહારાજ થયો નથી, છે નહિ અને થવાનો નથી. રૂઝિઆના ઝાર અને મુસ્તાનનો અમલ બાલ મહારાજના અમલ આગળ વિસાતમાં નથી. નથી ત્હેને સોકમય કે નથી ત્હેને ઠાવણનો ડર. જીલમગાર બાદશાહને બોલવાની પણ જરૂર પડે છે ત્યારે બાલ મહારાજને રોલું એજ બોલવું છે. તે ધારે સારે રાત્રીનો દિવસ અને દિવસની રાત્રી, રૂપમાં નહિ પણ બાવમાં, બનાવી ચકે છે. ત્હેની ત્હેનાતમાં મહારાજ એડવર્ડ સાતમાથી તે ઘેર ઘેર બીજા માગતા બીખારી સુધીને રહેવું પડે છે. પ્રલય કાળની ગર્જનાથી નેટલી બ્લીક ઉત્પન્ન થતી નથી, મહાન સુદના રજુસીંગડાના અવાજથી નેટલો ત્રાસ ઉત્પન્ન થતો નથી તેટલો-ત્હેનાથી જ્યારે એ બાલ મહારાજની અધ્યાનક રાવાની ચીસથી માતા, પિતા, સ્નેહીઓના હૃદયમાં ભય ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈ પણ તરેહની સ્કેજ પણ ગંદકીની સુગલાવનાર, બરફ જેવાં ઉજળાં લુગડાં પહેરનાર, સ્કેજ લાધાથી મી-ભજ ખોઇ નાખનાર પુરૂષ અગર સ્ત્રી પોતાના બાલકના મલમૂતથી ખરડાતાં પોતાનાં જીવનને ધન્ય ધન્ય માને છે.

આલક્ષ્ય દન્તમુકુલાનનિમિત્તદ્વાસૈ-
 રવ્યક્તવર્ણરમણીયવચઃપ્રવૃત્તીન્ ।
 અક્લાશ્રયમણયિન સ્તનયાન્ વહન્તો
 ધન્યાસ્તદન્નરજસા કલુષોભવન્તિ ॥ *

એ દ્રુષ્યન્તાના શબ્દો કોણે અનુભવ્યા નથી ?

બાલ મહારાજાનું રાજ્ય વિસ્તારમાં મ્હોટું નથી; ન્હાતામાં ન્હાતું રાજ્ય એક ઝુંપડી અને મ્હોટાંમાં મ્હોટું રાજ્ય એક શહેનશાહનો મહેલ હોય છે. અને આટલા ન્હાતા રાજ્યમાં સૌ ત્હેના હુકમને તાબે થનાર છે એટલું જોઈ પોતાની જાતને સુખી માને છે.

આરમાનં સતતં રક્ષેદ્નૈરપિદારૈરપિ ।^૧ એ સૂત્ર સર્વ માન્ય હોવા છતાં માતા અગર પિતા આ બાલ મહારાજાના શરીર સંરક્ષણ અર્થે પોતાનો જીવ આપવા પણ તૈયાર થાય છે. હુમાયુના બચાવ અર્થે મોગલ શહેનશાહ બાગરે ત્હેના ખાટલાની આગળ પાછળ ફરી ધમરની જે યાચના કરી હતી તે સર્વને વિદિત છે. વૃદ્ધ સંતાનને માત્ર પિતાનો બાલક જ લેખે છે. દિવસે નંપયા દેતો નથી અને રાત્રે ઉઘવા દેતો તથી છતાં બાલ મહારાજા તરફ કોઈને અભાવ થતો નથી. આ બાલ પુત્ર રૂપે હો અગર પુત્રી રૂપે હો તો પણ ત્હેના તરફ સમાન પ્રીતિ હોય છે. હિંદુ સંસારમાં કેટલાક કારણને લીધે વય વધતાં પુત્ર અને પુત્રીમાં ફેર દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

આ બાલ મહારાજાના સંરક્ષણ અર્થે બાલધાવરચાર્યા નેટલા પ્રયત્ન થાય છે તેટલા જેમ જેમ ત્હેનું વય વધતું જાય તેમ તેમ ઉપાયો યોજાતા જાય તો નિઃશંકય તે એક રત્ન રૂપ થઈ પડે. પરન્તુ જેદની વાત છે કે આપણા દેશી રાજ્યોને ત્હેમના ખુશામતીઓ અદ્રિણ, દારની સતમાં મ્હડાવે છે તેમ આ બાલ મહારાજાની અચાન માતા 'બાળગોળા' આપી મહારાજાના ગુરુસાને નષ્ટ કરી ઘેની બનાવી દે છે. ખુશામતીયા જેવી રીતે રાજદરબારોને વાસનાદિ કુંઠ લગાડે છે તેવી રીતે રીતે માતા પિતા તરફથી રાખતી જોયતી તપાસને અભાવે, નોકરાદિ લોકો બાલ મહારાજાને હજારો કુટુંબો પાડે છે અને ત્હેના પ-

* કંઈ કંઈ દિસંતી દંત કળિયો વણુનિમિત્ત હસવા ચક્રી,
 ને કાલિ કાલિ બોલિ ના સમજાય તેવી તોતલી:
 એકે ચડીને બેસવા બહુ તલપતા પુતળ ચિયે,
 યાથે મહિન વળિ અંગ ધૂળે ધન્ય તેને લેખિયે

નર્મદાશંકર. લા.

૧ સ્ત્રી તેમજ ધનના ભોગે પણ આત્મનું નિલ રક્ષણ કરવું.

રણુમ હેમને આગળ જતાં સદન કરવાં પડે છે. મહારાજાઓને યોગ્ય વસ્ત્રાભૂષણ જોઈએ એમ માની આ બાલ મહારાજાઓને વસ્ત્રાભૂષણ પહેરાવે છે. પરંતુ રાજાની માફક નિરંતર નોકર ચાકર ન હોવાથી આપણા બાલ મહારાજાઓ એકલા ફરે છે અને ધનવોળી શત્રુઓના હાથે પરાજય પામે છે એટલું જ નહિ પણ શત્રુ પામે છે. આ બાલ મહારાજાઓની કષ્ટ રીતે સેવના કરવી અને હેમને ક્યા ક્યા શત્રુ સહામે ટક્કર ઝીલવા યોગ્ય કરવાના છે તે આગળ ઉપર જોઈશું.

મુગ્ધ

બન્ધુસમાજ.

શુદ્ધધર્મ.

વ્રત.

વ્રતના—માતૃઃશી, આ સોમચંદ્રા બેનને આ થી ટેવ પડી દરો કે બારે માસ વ્રત આડે ઉચી જ ન આવે ! એને સાતવારમાં ચારવાર એકટાંલું, તો બે દહાડા અપવાસ ! એવું તે વ્રતમાં શું દરો ?

પ્રમા—જુઓ પુત્રીઓ ! વ્રતનો હેતુ ઉત્તમ છે—અને સમયે સમયે વ્રત આદિ કરવાથી મનોવૃત્તિ નિર્મળ થાય છે. પાણીનો પ્રવાહ અને મનની ગતિ સદા નીચી જગ્યા પર જ જવા યત્ન કરે છે. પણ જેમ જળ યંત્ર વડે જળ ઉચે મહાવવામાં આવે છે, તેમ યમ નિયમથી આપણું મન પણ ઉચે મૂકે છે.

કપિલા—માતૃઃશી ! હાલ જે વ્રત યાચ છે તેમાં તો કાંઈ ઉત્તમ બાવતા મને નથી જણાતી.

વ્રતના—એટલું જ નહીં પણ મને તો કાંઈક વિચિત્રતા જ માણુમ પડે છે. વ્રતમાં હું તો માત્ર મોરારજી દેવું છું. હાલ તરીકે સામાન્ય રીતે રોજ બપોરે આપણે બહુ અગર બાજરીની રોટલી, દાળ, બાત ને ચાક ખાઈએ છીએ, હ્યારે વ્રતના દિવસે રાજગરો, ચીંગોડાં આદિ રોટલીની ગરજ સારે છે, બટાટા, સુરણ, આદિ ચાકતું કામ કરે છે ચીંધાકાના સોટની ઘેંસ, કડીની જગાએ ખવાય છે. અને સામે, અગર મોરારે ભાતની ખોટ પુરી પાડે છે. હવે મિથાનની વાત તો દૂર જ રાખીએ.

પ્રમા—પુત્રીઓ ! મોટા પુરોની કિયાની સિદ્ધિ સત્વમાં સમાયલી છે, અને સાધનમાં સમાયલી નથી. મૂળ વ્રત નિયમમાં હાલ જેવી રીતે જાણદાર ખવાય છે તેમ ખવાનો હતો જ નહીં—વ્રતના હેતુ ઈન્દ્રિય મન અને કન્દિયદમનથી ચોતાના પ્રિયજનના હિત અર્થ આત્મભોગ.

વ્રતના—માતૃઃશી ! હામા કર્મો. મારાં અંગૂ ડાકી તો વ્રતને દહાડે દોઢસો વાર કોધ

માતાએ પોતે જ પોતાના બાલકને ધવરાવવું જોઈએ; આથી ગર્ભસ્થાન પોતાની મૂળ સ્થિતિએ વેળાસર આવે છે એટલું જ નહિ પણ બાલકને કોઈ પણ તરેહનો રોગ થતો નથી. હવે કહ કહ સ્ત્રીઓ કયા કારણથી પોતાનાં બાલકને ધવરાવતી નથી તેનું અવલોકન કરીયે.

૧. શરીર તંદુરસ્ત હોય અને ધાંધણ આવવાનો વધો હોતો નથી છતાં ઉદરનિર્વાહાર્યે મીઠા કે મજૂરીમાં જાય છે તે સ્ત્રીઓ પોતાના બાલકને બરાબર ધવરાવતી નથી.
૨. ઉચ્ચ કોમની કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના બાલકને ધવરાવવા ઇચ્છતી હોય છતાં અસક્તિને લીધે ધવરાવી શકતી નથી.
૩. ઉચ્ચ સ્થિતિની સ્ત્રીઓ જેઓ મેળાવણ, હરવાં ફરવાંમાં મસ્તુલ રહે છે તેઓ બાલકને ધવરાવવાથી હરવા ફરવામાં વિશ્વ આવે છે માત્ર બાલકો આપાને સોંપી દે છે.

મીઠા કે મજૂરીમાં જનાર સ્ત્રીઓ આપાને રાખી શકતી નથી પણ પોતાના પાડોશીઓ આડોશીને છોકરાં સોંપી જાય છે; મીઠાના મેનેજરોએ અને સાર્વજનિક સંસ્થા ચલાવનારાઓએ બાલકવાળી માતાઓને ચોડું કામ સોંપી, માતા તરીકેની ફરજ બજાવવા રસ્તો સરલ કરી આપવો જોઈએ; આ ઉપરાંત સામાન્ય કેળવણીનો પ્રચાર થયે સાહે પરિણામ આવવા સંભવ છે.

જે સ્ત્રીઓ રોગીષ્ટ હોવાથી બાલકને ધવરાવી શકતી નથી, તેમણે આપા રાખવાને બદલે બની શકે તો વૈદકીય તપાસ થયેલા દુધના ઉખ્યાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને ચોખ્ખું ગાયનું દુધ પાણીની સાથે મિશ્ર કરી આપવું. આપા રાખવાની જરૂર જ પડે તો તે આપાને જે બાળક સોંપવાનું હોય તેટલી જ વયનું બાલક હોવું જોઈએ. આપા તંદુરસ્ત હોવી જોઈએ એટલું જ નહિ પણ તેના બાલકની શરીરસ્થિતિ પણ સારી હોવી જોઈએ. આપાનું વય વીસથી ત્રીસ વર્ષનું જોઈએ. આપા રાખતા પહેલાં તે કયા કુટુંબની છે, તેનો સ્વભાવ કેવો છે, તેને પોતાને કોઈ પણ તરેહનો ચેપી અગર બીજો રોગ થયો હતો કે કેમ તેની પુરેપુરી તપાસ કરવી. અને સર્વ રીતે સંતોષકારક દેખાવ તો જ રાખવી, નહિ તો તેને સોંપી બાલકની છાંદગી બરાબર કરશો.

કેટલીક માતાઓ પોતે નિરંતર નબળી રહે છે અને નબળી પ્રજાને જન્મ આપ્યા કરે છે એટલું જ નહિ પણ આપાને સોંપી પોતે પોતાનું કાર્ય થયું સ્થગી જાય છે. નબળી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવામાં પુરૂષ તેમજ સ્ત્રીનો બન્નેનો વાંક છે અને તેને માટે તેઓ બન્ને જવાબદાર છે. જ્યાં સુધી માતા તરીકેની પ્રત્યેક ફરજ અદા કરવા પોતાનામાં સક્તિ નથી ત્યાં સુધી નબળાં બાલક ઉત્પન્ન કરી તેને કુંઠ સમયમાં મૃત્યુને આધીન કરવાં તે એક જાતની બાલકહત્યા જ છે. જેમ જેમ કેળવણીનો પ્રચાર થતો જાય છે તેમ ઉચ્ચ કેળવાયેલા વર્ગમાં આ દોષ વિશેષ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે એટલી વાર્તા છે. પોતે સસકત રહેવા પ્રયત્ન કરે અને ત્યારબાદ તંદુરસ્ત પ્રજા ઉદ્ભવે તો પછી આપા રાખવાની આવશ્યકતા નહિ રહે.

મેવાડના રાણા પ્રતાપસિંહના અમરકુમારે એક વેળા - રજપુતોને ન-છાજે એવા વિચાર દર્શાવ્યા હતા ત્યારે તેની માતાએ કહ્યું હતું કે-“હાનપણમાં એક વેળા બૂલથી દાસીએ ધવરાવ્યો હતો એટલે હાનપણના ગાળ આપ્યા છાજે છે.” આ વૈદિક રીતે

નેતાં પણ અક્ષરશઃ સત્ય છે. હલકી વૃત્તિવાળી, હલકા વિચારવાળી અને હલકા કુળવાળી આયાના પયઃપાનથી અસર થયા વિના રહે જ નહિ. રાજદરબારેમાં આયાની સંસ્થા દાખલ થતી મધ્ય છે એને પરિણામે ખરાં રાજાખીજ નજરે પડતાં નથી.

મધ્ય હોય છતાં ધવરાવી ન શકે ત્હેમને તો આયા રાખવાની જરૂર છે. પરન્તુ વીસમી સદીમાં હવેનીગખાટી, મેલાવણ, નાટક, હરવા ફરવામાં ઇત્યાદિ બાલક વિમ્મરૂપ ન થાય માટે આયા રાખનારી કેળવણેલી સ્ત્રીઓ તરફ તિરસ્કાર વૃત્તિથી જોઈએ તો ખાતું નથી.

*અન્તઃકરણતત્વેસ્ય દમ્પત્યોઃ સ્નેહસંપ્રવાત્ ।

આનન્દપ્રાપ્તિરેકોડયમપત્યમિતિ વ્યવર્તે ॥

લગ્નભૂતિ.

આવી રીતે બાલકને આનન્દઅનિય બદલે વિમ્મરૂપ ગણનાર સ્ત્રીઓએ લગ્ન ન કરવું એ જ ઉત્તમ છે. ઉમર લાયક થયા પછી નિશાળે મુકવાથી, અને ખાનગી શિક્ષક રાખી આખ્યાયી શરૂ કરાવવામાં મધ્યરે આપેલું પદ પણ આપતો સર-માતું, ત્યાર બાદ ત્હેની માર્ગસિક કેળવણી લાયકામાં લેવાને બદલે નોકર ચાકરોને સોંપી દેવાં અને પછી આ બાલકે મહાન થાય એવી આશા રાખવી એ રેતીમાંથી તેલ કાઢવાના પ્રયત્ન જેવું છે.

કેટલીક વેળાં એમ પણ બને છે કે કંઈ કારણને લીધે માતાનું દુઃખ બાલકને માફક આવતું નથી અને એવે વખતે આયા રાખવાની જરૂર પડે છે.

પરન્તુ જ્યાં સુધી બની શકે એમ હોય ત્યાં સુધી માતાએ પોતાનું બાલક પોતે જ ધવરાવવું.

સંયોજક—મુળાન્યુ.

અનુસમાજ

પાક શાસ્ત્રની વિવિધ વાનીઓ.

ચોળાશિંગના લીલવાથી બનતા ધુધરા, ધારી.

ચોળાશિંગને ફાલી ત્હેમાંથી લીલવા કાઢવા. શેર લીલવા લઈ ત્હેને બાફવા; બરાબ એટલે એને પાણીમાંથી કાઢી નોંખી, ચોળાને લયકા જેવું કરવું. લીલવાના પ્રમાણમાં હળદર મીઠું નાખવું; પછી એ રૂપીઆભાર આદુ, અધોગ મરચાં તથા એકાદ કોચમીરની પણી (લીલા ધાણા) એ ત્રણ વસ્તુને ઝીણાં ખાંડવાં, ખાંડયા પછી તેને અર્ધી કાચલી જેટલા મુકા ટાપરાના ખમણ જેવું ભેળવવું. આ મરચાણને લીલવાની અંદર નાખવે. તે પછી હલેડ પા-શેર ઘઉંનો સોટ લેવો ને ત્હેમાં પુરીના જેવું માણુ દઈ કણુક બાંધવી-પુરીના જેટલો લુગો લઈ પુરી વણવી; પછી નવી રીતે દીવાળીમાં ખાંડ નાખી સંનેરી, લુમણ બનાવીને છીએ

* બાલક, દંપતીના સ્નેહનું આશ્રમસ્થાન હોવાથી બહેના અતઃકરણને બાંધનાર એ જ આનન્દમયી છે.

માતાએ પોતે જ પોતાના બાલકને ધવરાવતું જોઈએ; આથી ગર્ભસ્થાન પોતાની મૂળ સ્થિતિએ વેળાસર આવે છે એટલું જ નહિ પણ બાલકને કોઈ પણ તરેહનો રોગ થતો નથી. હવે કષ્ટ કષ્ટ સ્ત્રીઓ કયા કારણથી પોતાનાં બાલકને ધવરાવતી નથી તહેનું અવલોકન કરીયે.

૧ શરીર તંદુરસ્ત હોય અને ધાવણ આવવાનો વાંધો હોતો નથી છતાં ઉદરનિર્વાહાર્યં મીઠા કે મજૂરીમાં જાય છે તે સ્ત્રીઓ પોતાના બાલકને ખરાબર ધવરાવતી નથી.

૨ ઉચ્ચ કોમતી કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના બાલકને ધવરાવવા ઇચ્છતી હોય છતાં અસક્તિને લીધે ધવરાવી શકતી નથી.

૩ ઉચ્ચ સ્થિતિની સ્ત્રીઓ જેઓ મેળાવણ, હરવા ફરવામાં મસ્તુલ રહે છે તેઓ બાલકને ધવરાવવાથી હરવા ફરવામાં વિગ્ર આવે છે ગાની બાલકો આવાને સોંપી દે છે.

મીઠા કે મજૂરીમાં જનાર સ્ત્રીઓ આવાને રાખી શકતી નથી પણ પોતાના પાડોશીઓ આડોશીને છોકરાં સોંપી જાય છે; મીઠાના મેનેજરોએ અને સાર્વજનિક સંસ્થા ચલાવનારાઓએ બાલકવાળી માતાઓને ચોડું કામ સોંપી, માતા તરીકેની ફરજ બજાવવા રસ્તો સરલ કરી આપવો જોઈએ; આ ઉપરાંત સામાન્ય કેળવણીનો પ્રચાર થયે સાઈ પરિણામ આવવા સંભવ છે.

જે સ્ત્રીઓ રોગીષ્ટ હોવાથી બાલકને ધવરાવી શકતી નથી, તેમણે આપા રાખવાને બંદબંદ બની શકે તો વૈદકીય તપાસ થયેલા દુધના ડબ્બાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને ચોખ્ખું ગાયનું દુધ પાણીની સાથે મિશ્ર કરી આપવું. આપા રાખવાની જરૂર જ પડે તો તે આપાને જે બાળક સોંપવાનું હોય તેટલી જ વયનું બાલક હોવું જોઈએ. આપા તંદુરસ્ત હોવી જોઈએ એટલું જ નહિ પણ તેના બાલકની શરીરસ્થિતિ પણ સારી હોવી જોઈએ. આપાનું વય વીસથી ત્રીસ વર્ષનું જોઈએ. આપા રાખતા પહેલાં તે કયા કુટુંબની છે, તેનો સ્વભાવ કેવો છે, તેને પોતાને કોઈ પણ તરેહનો ચેપી અગર ખીન્ને રોગ થયો હતો કે કેમ તેની પુરેપુરી તપાસ કરવી. અને સર્વ રીતે સંતોષકારક દેખાય તો જ રાખવી, નહિ તો તેને સોંપી બાલકની જાંદગી ખરાબ કરશો.

કેટલીક માતાઓ પોતે નિરંતર નબળી રહે છે અને નબળી પ્રજાને જન્મ આપ્યા કરે છે એટલું જ નહિ પણ આપાને સોંપી પોતે પોતાનું કાર્ય થપું સ્થગાવે છે. નબળી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવામાં પુરુષ તેમજ સ્ત્રીનો બંનેનો વાંક છે અને તેને માટે તેઓ બંનેજ શ્વર આગળ જવાબદાર છે. જ્યાં સંધી માતા તરીકેની પ્રેયેક ફરજ અદા કરવા પોતાનામાં શક્તિ નથી ત્યાં સંધી નબળાં બાલક ઉત્પન્ન કરી તેને ટુંક સમયમાં મૃત્યુને આધીન કરવાં તે એક જાતની બાલહત્યા જ છે. જન્મ જન્મ કેળવણીનો પ્રચાર થતો જાય છે. તેમ ઉચ્ચ કેળવાયેલા વર્ગમાં આ દોષ વિશેષ દૃષ્ટિએ અચૂક થાય છે, તે ખેદની વાર્તા છે. પોતે સશક્ત રહેવા પ્રયત્ન કરે અને ત્યારબાદ તંદુરસ્ત પ્રજા ઉદ્ભવે તો પછી આપા રાખવાની આવશ્યકતા નહિ રહે.

‘એવાડના રાણા પ્રતાપસિંહના, અમરકુમારે એક વેળા રજપુતોને ના-છાને એવા વિચાર દર્શાવ્યા હતા ત્યારે તેની માતાએ કહ્યું હતું કે-“જ્ઞાનપ્રણામ એક વેળા બૂલથી દાસીએ ધવરાવ્યો હતો એટલે દાસીના-શુંદ્રના મુણ આવ્યા લાગે છે.” આ વૈદિક રીતે

વિદ્યાન—હા; આપણી માફક જાડ પશુ આસ પે છે અને બંદાર-કાઠે છે; જાડને પશુ આપણી માફક ખોરાક અને પાણી જોઈએ છીએ, અને તેઓ આપણી માફક જ ધરણ થાય છે અને મરી જાય છે.

ઉત્સુક—એ કયો ખોરાક ખાતાં હશે ?

વિદ્યાન—મેં તને આગળ કહ્યું છે તેમ પૃથ્વી ઉપર કંઈપણ નકામું જતું નથી. જૂદી જૂદી જાતનો દયારો-રાખ-ગંદકી ઇત્યાદિ સજ્જામાંથી જાડ પોતાને જોઈતો પદાર્થ ખેંચી લે છે.

ઉત્સુક—કાકા, મને એક ચંકા યદ્ય છે તે એ છે કે તમે કહ્યું છે કે સર્વ એક જાતનો જાડો છે; ત્યારે એ ધોળો સફેદ કેમ દેખાય છે ?

વિદ્યાન—હમેશાં ગરમી ન્યારે અત્યંત સખત થાય ત્યારે તે સફેદ જણાય છે; તું દીવાઓ જોઈશ તો જણાશે કે વીજળીનો દીવો બીજા દીવાઓ કરતાં ઘણો સફેદ હોય છે. તેનું કારણ પશુ એ જ કે તેમાં ગરમી વિશેષ છે; આછી ગરમી હોય તો લાલ જણાય છે.

ઉત્સુક—કાકા, સર્વ તો તેનો તે જ છે છતાં સવારમાં અને સાંજે તે લાલ જણાય છે અને બપોરે સફેદ જણાય છે એનું શું કારણ હશે.

વિદ્યાન—મેં તને મેઘધનુસની વાત કરી ત્યારે કહ્યું હતું કે ત્રિકોણ-ખાસા જેવા કાચના હીરામાંથી કેવા રંગ દીપે છે ?

ઉત્સુક—રાતા, પીળા એવા ઘણા રંગ તેમાં તો દેખાય છે.

વિદ્યાન—એ શાને લઇને દેખાય છે ? એવા પીળા-રાતા પદાર્થો તેમાં હોય છે ?

ઉત્સુક—ના, એ તો તમે કહ્યું હતું કે પ્રકાશનાં કિરણ તેના ઉપર પડે છે ત્યારે તે કિરણ જ રંગનાં બનેલાં હોય છે તે રંગ તેમાંથી છૂટા પડે છે તે દેખાય છે.

વિદ્યાન—ત્યારે સવારે અને સાંજે સૂર્યનાં કિરણ પૃથ્વી ઉપર અત્યુક રીતે વાંકાં યદ્યને દવામાં યદ્યને પડે છે તેથી તેનો તેવો રંગ દેખાય છે.

ઉત્સુક—કાકા, એ સર્વ હમેશાં જળ્યા કરે છે એમ તમે કહ્યું તો એ કોઈ દિવસ નહિ કરી જાય ?

વિદ્યાન—એમાં આકર્ષણ શક્તિ હોવાથી આસપાસથી ધણી ખરતા તારાઓ અને એવું એવું બીજું તેમાં પડે છે તેથી તે જળ્યા જ કરે છે; ન્યારે એ પડતું બંધ થશે ત્યારે તે પશુ આપણી પૃથ્વીનું જેવે-નિસ્તેજ યદ્ય જશે.

ઉત્સુક—કાકા, એનો પ્રકાશ અને તેજ આપણને બહુ મળે છે. ખરૂં કે નહિ ?

વિદ્યાન—આપણને તેની જ ગરમી મળે છે તે ~~જરૂર~~ ભાગની છે; અને પ્રકાશ પશુ આપણે બાજે ધણી જ યોડો આપે છે.

ઉત્સુક—ત્યારે બીજા પ્રકાશનું અને ગરમીનું શું યદ્ય જતું હશે ?

વિદ્યાન—એક દીવો હોય તેની ગરમી અને તેનું તેજ તેની નજીકમાં કેટલાં પડે છે અને છેડે આવેલી બીજો ત્રે કેટલાં પડે છે તેનું જણે છે ?

આ ઉપરાંત નીચેના લેખો વાંચવાની અમે સૂચના કરીએ છીએ.		
પ્રકાશ. આણિ સુકારામ.	માસિક મનોરંજન.	સપ્ટેમ્બર.
સ્ત્રીણાં રૂપ પતિવ્રતમ્.	માસિક મનિના.	સપ્ટેમ્બર.
કાશી (બનારસ) ની કેટલીક દલીલત. કેળવણી.		માર્ચ.
બધી છોકરીઓને સાથે ગવડાવવા.		
નાં ગીત.	શુભરાત શાળાપત્ર.	ગુલાઈ-ઓગ
પતિવ્રતા-સારાજ.	ભારતજીવન.	જુન-ગુલાઈ.
		સુખન્દુ-ખન્દુસમા

સમયતરંગ.

એક મડમની હિંમત—દિમાલય પર્વતના ઉંચામાં ઉંચા શિખરે મિસિસ જુલોઝ તડંમેમ નામની એક મડમ એક બોમ્બા સાથે ચઢી હતી.

બોજન મોડું થવા માટે નાક કાપ્યું! રંજુન ખાતે એક ખરબોડે વખતસર બોજન તૈયાર નહિ કરવાના વાંક માટે પોતાની ઓતું નાક કાપી નાખ્યું છે.

વિધવાશ્રમ વિશે લખણ—ગયા માસમાં મુખાઈ ખાતે આર્યસમાજ મંદિરમાં વિદુષી વિધવા બાઈ પાર્વતીબાઈ આપવશે એ “વિધવાશ્રમની આવશ્યકતા અને તે પ્રત્યે પ્રભુત્વ કર્તવ્ય” એ વિષે બાપજી આપ્યું હતું.

એક બાતુની સખાવત—દિલ્હીની એક ઉદાર બાતુ નવાબ અકલીમ સુલતાન બેગમ ગવર્મેન્ટ પેન્સનરે એક શાળાની સ્થાપના કરી છે જેમાં દરેક કોમના ગરીબ અને માબાપ વગરના છોકરા અને છોકરીઓને કેળવણી આપવામાં આવશે.

સ્વીકાર.

પુસ્તકો—વિક્રમોર્વશીય નાટક, વડનગરા કણ્ણીની ઉત્પત્તિ અને લહેમના આચારવિચાર.

માસિકો—વૈદ્યકલ્પતર, શુભરાતશાળાપત્ર, ભારતજીવન, વૈશ્યપત્રિકા, માસિક વાર્તાસંગ્રહ, સમાલોચક, નૈનધર્મપ્રકાશ, પ્રેમ, આત્મોન્નદપ્રકાશ, નૈનપતાક, સુમતિ, વિદ્યાર્થીજીવન, કેળવણી, સુદર્શન, માસિકમજલ, અધિવિદ્યા, આર્યધર્મપ્રકાશ, પ્રભુત્વ, આત્મવૈજ્ઞેય, માસિકમનોરંજન.

પત્રિકા—ભારતમંદિર, શુભરાત.

સાપ્તિક—શુભરાતી પંચ, દિવ્યચક્ર, કોરોનેશન એડવર્ટાઈઝર.

ગંભીરપદ્મી, ગીંગવાપદ્મી, ગરીબ પણ સુંદર પ્રસન્ને ઉતાર આવ્યો. “જ્ઞાલા, હું જૂલી, ક્ષમા કરો. શરી તેમ નહિ થાય.”

આ ઉતાર તરફ વિદ્વન્મણિનું લક્ષ ન્હોતું. તેની દૃષ્ટિ ચઘડી અને તેની આસપાસ પડેલી સામગ્રી તરફ હતી. અત્યાર સુધી તે બોલતો હતો, હવે તે ધુરંકવા લાગ્યો.

“આજ પણ પૂરી, ખુધવારે પૂરી, શરવારે પૂરી, શુક્રવારે પૂરી, પૂરી જ પૂરી. બીજું કંઈ રંધાય જ નહિ કેમ? એકનો એક ખોરાક ખાવાથી તૃપ્તિયતઃ જમડે છે એમ દાકતરે ન્હોતું કહ્યું?”

વિદ્વન્મણિ ધીરજથી પોતાની વાત નહિ સાંભળે એમ લાગવાથી પ્રસન્ને વાત ફેરવી. “જ્ઞાલા, આજ તૃપ્તિયત તો સારી છે ને? કહો ન કહો પરંતુ તમે આજ ખુશખેલીમાં, આનન્દમાં નથી.”

“મારી તૃપ્તિયત? મારી તૃપ્તિયત આજની જમડેલી છે? આનન્દ? મને આનન્દ કેવો? કયે દહાડે માફ ધાર્યું, માફ કહ્યું થાય છે? હમેશાં મને કંઈ દરદ, કંઈ આદત, કંઈ નુકશાન, કંઈ નિરાશા! જ્યાં જઈ લાં દુસ્મન દુર્જેવ પાછળને પાછળ. મને સુખે દોષ, મને લાભ હોય, માફ સિત થાય, મને આનન્દ થાય એવી બાબત હું ક્યાં જોતો નથી. મારે આ દુર્ભાગ્યનો અન્ત આવશે? અધરમાં પૂર્વ સંરના બાવ પણ ગગડી ગયા છે!”

પ્રસન્ને તેને દિલાસો આપતાં કહ્યું “પણ તેમાં તમે શા માટે ગભરાઓ છો? તમે ઘણા હલકા બાવમાં સંર લીધા છે એટલે હું ધારતી નથી કે આપણને નુકશાન હોય. કોણ જાણે છે કાંતે પચીસ ટકા વધે પણ ખર અને કલ્પ ન વધે અને કદાચ નુકશાન જાય તો પણ શું? જેવું કિસ્મત. હરિની મરજી. ગભરાવું નહિ.”

વિદ્વન્મણિ ફરી ગુસ્સે ચર્મ બોલ્યો “બસ, તમે હવે વધારે બોલશો નહિ. ધંધાબ્યા પારમાં તમને સ્ત્રીઓને શી સમજ પડે? તમને સ્ત્રીઓને દ્રવ્યનો દિલાસો છે? તમારે કંઈ પૈસો પેદા કરવો છે? તમારે તો બસ, ખાનપાન, એશઆરામ અને આનન્દ. એક પૈસો, એક પાઈ કેમ પેદા થાય છે તેની તમને ખબર છે? મિ. ઇસ્તમજી કહેતા હતા તે બરોબર કે બહુબોલાં માણસોમાં બુદ્ધિ અડપ હોય છે.”

વિદ્વન્મણિ કંટાળ્યો હોય તેમ આશમ ખુરશીપર પડે છે, પછાડાય છે, અને વળી બોલી ઉઠે છે? સાચું, જ્યાં જોઈ લાં માફ કમનસીબ આગળને આગળ. કાલબાદેવી આગળ દામમાં બેસવા જાઉં તો દામ ભરચક. એક જગ્યા જોઈ બેસવા ગયો તો તળે એક પારસી જીવાનની ટોપી આવી તે બાગી ગઈ. પારસી જીવાન પુષ્કળ ગાળો દેવા લાગ્યો, અને મારવા પણ આવ્યો. મેં મારી માગી. ટોપી માટે નુકશાની આપવા કહ્યું પણ તેણે માન્યું નહિ. મુઠ્ઠી ઉગામી તે મને મારવા ઉઠ્યો. લાચારીથી મારે પણ મારામારી કરવી પડત. પરંતુ લોકો વચ્ચે પડ્યા. રૂપિઓ આપી તેનું મન મેં મનવ્યું; હાંસી ચર્મ, ગાળો ખાધી અને રૂપિઓ એક ગયો.”

“વાર, પણ મેં તમને ગઈ કાંતે પેલાં મોજાં સાંધવાને કહ્યું હતું તે પણ તમે સાંધ્યાં નહિ. સાહેબ આગળ ગયો ત્યારે મારે શરમાવું પડ્યું. બસ હવે તો હવે ચર્મ ગઈ. દિવસમાં બે ચાર કલાક ઘેર રહું તેમાં પણ કેટલો કલેશ?”

પ્રસન્ને જવાબ આપ્યો, “ મેં મેઝાં સાંધ્યાં હતાં તો ખરાં. તમે જણો છો કે બે ત્રણ દેકાણેથી તે શટ્યાં છે. તથાવાને લીધે સાંધેલે દેકાણેથી ફરી શટ્યાં હશે. હવે નવી બેડ લાવો તો ઠીક. ”

“ કાંઈ પૈસા બેસતા હશે! જેટલા ‘માથે કેશ તેટલું જાણુ છે. તમને તેની યત્થિયિત્ત ચિન્તા છે? સર્વ તરફની મને ચિન્તાં છે. ધરતી ફિકર, ખંદારની ફિકર, તળીયતની ફિકર, ધરમાં કચેશ, ખંદાર કચેશ, બ્યાં જાઉં લાંસર્પત્ર કચેશ! ક્યારે આ કલેશનો અન્ત આવશે! ” એમ કહી, નિશ્વાસ નાંખી નિરાશ થઈ મ્હોંપર બે હાથ મૂકી વિદ્વન્મણિ ચૂપ થઈ બેઠાં એક મિનિટ પછી તે બોલ્યો, “ હવે તો આ જીવનનો પણ અન્ત આવે તો સાર. એનો અન્ત આવ્યો એટલે સર્વ કલેશનો પણ અન્ત આવશે. ”

બિચારી પ્રસન્ન, તેનો બિચારીનો શે વાંક? દેવું કાંઈ તેને લીધે થયું નહોતું. વંશપરંપરાગત, સસરાનું મૂકેલું દેવું હતું. વિદ્વન્મણિને કાંઈ પણ અડચણ પડતી, કાંઈ પ્રકારની દરકત થતી, કાંઈ પ્રકારની આધિ, વ્યાધિ યા ઉપાધિ નડતી તો તેમાં તેનો શે દોષ? તે બિચારીને તેને હમેશાં સુખી કરવાને, પ્રસન્ન રાખવાને અદર્શિય યત્ન કરતી. છતાં દુર્ભાગ્યે તેજકાંઈ વિદ્યાર્થી, અડચણ યા આપત્તિમાં આવી પડે તો તે બિચારી શું કરે? વિદ્વન્મણિને કાંઈ પણ દિવસ એમ વિચાર ન આવતો કે હું દુઃખી થાઉં, દુઃખી હોઉં તો પ્રસન્નને શા માટે દુઃખી કરવી. હું ગભરાઉં, હું મુઝાઉં તો તેની રીસ તેનાપર શા માટે કાઢવી. સ્ત્રીને સુખદુઃખની વાત કરવી એ જૂદી અને હમેશાં તેના આગળ પોતાનાં દુઃખનાં શેદણાં શેવાં, પોતાના દુર્ભાગ્યની દાઝ તેનાપર કાઢવી, તેની તે વાતથી તેને કંટાળો આવે, એ જૂદું.

પોતાનાપર આવી પડતી આપત્તિને દબાવી રાખી સુશીલ, દીન, પતિપ્રેમપરાયણ પ્રસન્નને સુખી કરવી, ખુશ રાખવી એટલું ધૈર્ય, એટલું શાલુપણ, એટલી ઉદારતા, વિદ્વન્મણિમાં નહોતી.

બિચારી પ્રસન્ન બોલી “ વ્હાલા, હમેશાં તમે એમ કેમ બોલો છો? હમેશાં ‘જીવનનો અન્ત’ એ બયાનક, ત્રાસજનક શબ્દ કેમ બોલો છો? ”

વિદ્વન્મણિને શરીરે પરશીવાના ઝેબેઝેબ વળા ગયા હતા તે બોલ્યો “ હું મિથ્યા બોલતો નથી. આ દુઃખી જીવન કરતાં મૃત્યુ વધારે સાર, અને હવે તે દૂર નથી. હું તેના વિચારમાં જ છું. ”

આ મર્મભેદક સપ્તોથી પ્રસન્ન ગભરાઇ ગઇ. રોઇ પડી. ડસકાં ખાવા લાંગી. ગંદગંદ કંઠે તે બેસી, “ વ્હાલા, હજી તમે યુવાન છો. સંસારમાં એક દિવસ દુઃખ તો બીજે દિવસ સુખ થાય છે. હાલ આપણે દુઃખી છીએ તો યોગ સમય પછી સુખી થવાનો દિવસ પણ આવશે. આમ હિંમત રાખ માટે હારો છો? તમે આમ બોલો છો તો મારી શી દશા! ”

પ્રસન્નનાં રડવાની, બોલવાની તેનાપર કશી પણ અસર થઇ નહિ.

તે બોલ્યો “ બસ હવે હું કંદાળો છું. ”

આ પ્રકારનું જીવન આ પતિ-પત્ની આજ સગમગ છ માસથી ગાળતાં. ગણિતશાસ્ત્રી તરીકે વિદ્વન્મણિના સાંસારિક જીવનમાં બિલકૂલ મિહાસ નહોતી. સવારથી માંડી આખો દિવસ ને રાત્રી તેનું જીવન ગણિતમય જતું. સવારમાં ઉઠતાં પાંત ગણિત, કોલેજમાં ગણિત અને પાછો ઘેર આખો એટલે રાત્રીના અગીઆર વાગ્યા સુધી ગણિતના પ્રશ્નોના નિર્ણયમાં તે પોતાનો સર્વ સમય વ્યતીત કરતો. કોઈ દિવસ ઘડીએક પ્રસન્નની સાથે દિલ ખોલી કાંઈ હૃદયાહ્વાદક, આનંદજનક, કાંઈ સુખ-દુઃખની વાર્તા માગ્યે જ તેણે કરી હશે. વિશેષ કરી આ બે માસથી તો તેનો સ્વભાવ તદ્દન બગડી ગયો હતો, અને બગડે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. એક તરફથી ગણિતની મગજમારી, બીજી તરફથી ઉન્નત, વળી દિવસમાં પાંચ પાંચ વખત મ્હાના રગડા, ઉકાળા પીવા. જીર્ણ અજીર્ણ, ફરવું હરવું નહિ, ખોરાક ઉપર અરુચિ, યાનતંત્રની નિર્બંજતા આથી તે ઘણોજ વહેમી, ઘણોજ પ્લીકણ, ઘણોજ મ્હીડીયા સ્વભાવનો યઈ ગયો હતો. સગમગ દરેક વખતે તે ઉશ્કેરાયલી સ્થિતિમાં રહેતો. ગણિતના હિસાબના જવાબની માફક પ્રસન્ન તેને અપીન, આત્મકિત રહે એ પ્રમાણે તે ધારતો. પ્રસન્ન એ પ્રમાણે આત્મકિત રહેવાને પણ યત્ન કરતી, પરંતુ તેમાં કદાચ કિંચિત્ ફેરફાર પડતો. તેની ધૂળ કાઢી નાંખતો. પોતાના સુખસગવડમાં જરા ખામી આવતી તો તે બિચારી. ઉપર તે તૂટી પડતો. પોતાના પર આવી પડતી આપત્તિની, અગવડોની તે હમેશાં અતિશયોક્તિ કરી પ્રસન્નને ગભરાવી નાંખતો. ઘણા પતિ એવા હોય છે કે પોતાની સ્ત્રીને આત્મકિત રાખવાને, તેની આગળ પોતાની મહત્તા વધારવાને, પોતાના તરફ વધારે ધ્યાન, વધારે દિલસોજી તે બતાવે, પોતાની સેવા ઉઠાવવાને દરેક સમયે તથા દરેક ક્ષણે તત્પર રહે તે માટે તેઓ પોતાની તખીયતને પોતાની માંદગીને પોતાની આપત્તિને અતિશયોક્તિથી બંધકરે સ્વરૂપ આપે છે. વળી કેટલાક એવા નિર્બંજ, નિઃસત્ય હોય છે કે સ્ત્રીઓની માફક, ક્યારે મોંત આવે, ક્યારે દુઃખમાંથી છૂટું એવા ઉદ્ગાર કાઢે છે અને આપઘાત કરીશ એમ હમેશાં કહી સ્ત્રીને ડરાવ્યા કરે છે. વિદ્વન્મણિ આ પંક્તિમાં આવી પડ્યો હતો.

સવારથી માંડી છેક મધ્યરાત્રી સુધી—વિદ્વન્મણિ સૂઈ રહે ત્યાં સુધી, યથાશક્તિ અને ઘણી વખત પોતાની શક્તિ ઉપરાંત પણ પ્રસન્ન તેની સેવા ઉઠાવતી. બાર અને કદાચ એક વાગ્યા સુધી પણ તેને જગવું પડતું કારણ કે વિદ્વન્મણિને સૂતી વખત પણ મ્હા પીવા જોઈતો. બાર વાગ્યા પહેલાં તે યોડીક ઉઘ લઈ શકે પણ પોતે ગણિતના ધ્યાનમાં બેઠા હોય અને તેને કાંઈ જોઈએ તો તેને ઉઠવું પડે, તેને જાગત કરવી પડે, આથી પોતાના ધ્યાનમાં ભંગ, વિરોધ પડે તે માટે તેણે તેને હમેશાં પોતે જાગે ત્યાં સુધી જાગવાને આજ્ઞા કરી હતી. પુસ્તક વાંચી પોતાનો વખત તે કાઢે પણ તેથી બચતું બર્ક બેવડું યાચ ? સગમગ '૮' વાગ્યાથી ૧૨ વાગ્યા સુધીનો વખત પણ મૂળા મૂળા બેઠે કેમ જાય ? પુસ્તક વેચાય નહિ ! વાંત પણ ન યાય, પહેલ વહેલી પ્રસન્ન વિદ્વન્મણિને ત્યાં રહેતી યઈત્યારે તે ગણિતના ધ્યાનમાં હોય તે વખત સ્વાભાવિક રીતે તેનાથી કાંઈને કાંઈ બોલી-જવાતું. આથી વિદ્વન્મણિનું ધ્યાન તૂટતું અને પ્રસન્ન લખ્ખો રૂપિઆનું પોતાને નુકસાન કર્યું હોય તેવા કોષાવેશમાં, આંખોમાં તે આવી જતો. પ્રસન્ન હવે ટેવાઈ ગઈ હતી, તે હમેશાં મુગી બેસી રહેતી.

પૈસો એ વિદ્વન્મણિની નિર્બંજતા હતી. તેના હાથમાં પૈસો છૂટતો નહિ. માત્ર ગણિ-

તનાં પુસ્તકો અને ચ્હાંએ અપવાદ રૂપે હતાં, તેમાં તે ખર્ચનો વિચાર કરતો નહિ. આજ છ માસથી તેની તખ્તીયત બગડી હતી. પ્રસન્ન તેને ઔષધ લેવા સલાહ આપતી પરન્તુ તે ગણુકારતો નહિ. બહુ હેરાન થતો ત્યારે એક બે દલાડા પૈસા આપી કોઈ દાકતરની દવા કરે અને જરા દીક લાગે એટલે એકાદ ધર્માદ્ય દવાખાનાની દવા લે. ધર્માદ્ય દવાખાનાના દાકતરો અને કોમ્પાઉન્ડરો કેવી કાળજીથી અને જવાબદારીથી દરદીઓની સારવાર કરે છે તે સર્વ કોમ્પાઉન્ડરો જાણવામાં છે. આમ તેની તખ્તીયત તદ્દન સારી થતી નહિ. હમ્મેશાં કાંઈ ને કાંઈ દરદના સંબંધમાં તે પ્રસન્નના આગળ બરબાડા કરતો. લગભગ દરરોજ તે પોતાની આપત્તિ અને અગવડોની પોથી પ્રસન્ન આગળ ઉઘાડતો. દરરોજ તે ખાનપાનની બાબતમાં, પોતાના સુખસગવડના સંબંધમાં કાંઈક ખામી કાઢી તેના પર ખીજતો, તેનું મન દુઃખવતો. પ્રસન્ન સુખી છે કે દુઃખી, તેને સર્વ રીતે સંતોષ છે કે ન્યૂનતા તે વિષે તે કદી વિચારતો નહિ, તે વિષે તે બિલકૂલ કાળજી રાખતો નહિ. પ્રસન્ન તરફનું પોતાનું કર્તવ્ય, પોતાની જવાબદારી તેના ખ્યાલમાં જ નહોતાં.

* * *

*

*

*

વિદ્વન્મણિનાં મર્મબેદક વચન સાંભળી પ્રસન્નના હોઝકોશ ઉડી ગયા, તેણે પૂરું ખાધું પણ નહિ. રાત્રે નિશ્ચિન્તા, પૂરી ઉંઘ પણ આવી નહિ. ઉંઘમાં, સ્વપ્નમાં પણ તે જ ભય-ભરેલા વિચાર. સ્વપ્નરે ઉડી તો પણ તેજ ઉદ્દેગમય, સંતાપનનક વિચાર. કામકાજમાં રોકાઈ તો પણ તે જ વિચાર. કામકાજ કરે તો પણ ચિત્ત તે જ દુઃખપ્રદ વિચારોમાં. વખતે ગળ-ગળી થઈ આંસુ પણ આવી જતાં. વિદ્વન્મણિ કાલેજમાં ગયો એટલે તે એકલી પડી. કામ-કાજથી પરવારી લીધું.

વર્ષાઋતુ ઝરઝર ઝરઝર વરસતો હતો. ફંડો પવન આવતો હતો. જમણા હાથપર મ્હોં ટેકવી, ઉદ્દેગ અને ઉંડા વિચારોમાં, ઉસ્કેરાયલી સ્થિતિમાં પ્રસન્ન હિંચકાપર બેઠેલી છે. તે સ્વગત વિચાર કરે છે. “પતિ તરફનું સુખ નહિ, માતાપિતાનું સુખ નહિ, પીયરમાં દયાનું હાથ નહિ, વાતનો વિસામો નહિ. મુખ્યાલમાં એકલી, નહિ પડોશી, નહિ સગાં વહાલાં. ન એમના મિત્રો, મુરખીઓને હું ઓળખું. કોને વાંત કરું? એ કંઈ કરી બેસે તો આ મુખાઇ નગરમાં મારી કેવી અવસ્થા! પૈસા ખર્ચા દવા કરવા તરફ પૂરું લક્ષ નથી. ચ્હા છોડી દેવાને સર્વ કોઈ સલાહ આપે છે, હું પણ કહીકહીને યાદી પણ એ ટેવ છૂટતી નથી અને ખોરાકપર રુચિ નહિ, મારો વાંસો ફાટે છે, જીવ ઉદાસ રહે છે, શરીરમાં ચૈતન્ય નથી, ઉત્સાહ નથી, ચાનતંત્રની નિર્બળતા, પાચનશક્તિ મંદ એવી હમ્મેશાં ફરિયાદ કર્યો કરે છે. આ બે ચાર દિ-વસથી તો તેમનું મગજ પણ શાંત, સ્વસ્થ નથી. શી દશ થયો? હા! દૈવ, એમ કહી નિશ્વાસ નાંખી ધ્રુસ્કે ધ્રુસ્કે રડવા લાગી. દ્યબાર મિનિટ રૂડી, બંધ પડી, પણ વિચાર તેના તે જ. હું ધર આગળ અને પ્હાર તે આત્મઘાત કરશે તો? આવા અનેક પ્રકારના વિચારોથી, ત્રાસ-જનક તર્ક વિતર્કથી તે ગભરાઈ જતી, મુઝાતી. વળી તેને વિચાર આવ્યો કે “પણ હું તેમના જ પહેલાં આત્મઘાત કરું તો ન દેખવું કે ન દાઝવું. ના, પણ તે તો બીરતા, નિર્બળતા, કર્તવ્યબ્રહ્મતા કહેવાય. હજી પણ તેમને કોઈ પણ પ્રકારે બચાવી લેવા એ મારો ધર્મ છે અને ધર્મવિમુખ થવું એ પતિવ્રતાને કલંક રૂપ છે. આપત્તિના, અડચણના, દુઃખના દબાણથી

કર્તવ્યમ્નઃ યદ્યપિ આત્મવ્રતતઃ કરતાં કરતાં પતિની સેવા કરતાં કરતાં, તેમને બચાવવાનો, તેમને સુખી કરવાનો, એમ કરતાં કરતાં મરણુ થાય તેમાં જ પતિવ્રતાના જીવનનું સાર્થક્ય-સાધક્ય.”

યોડી વારે તેને કાંઈ વિચાર સુઝી આવ્યો. દિલ્હીનીમાં, શોકમાં પણ મનોહર દેખાતા તેની સુંદર વદનપર આશાના આનંદજનક કિરણોના ઉદય થતો જણાયો. તે સ્વચ્છ બોલી ઉઠી “હા, સાંભળું, મારા પિતાના મિત્ર જહાંગીરજી કાકા અહિં દાક્તરનો ધંધો ચલાવે છે. તેમને મારી સમજી વાત કહું. તેમની સલાહ લઉં. તેમના ડોક્ટરના એમને ખબર હશે. હું અહિં આવ્યા પછી તેમને કે શિરીનફાદીને મળી મંથી ડૉ. જહાંગીરજી અને મારા પિતાનો સંબંધ એમના જાણવામાં છે. એમને કહીશ તો પણ એ તો જોડે આવવાના જ નથી. કાંઈ વિધાર્થી સાથે આવે તેવો બંદાબસ્ત કરવા તેમને કહીશ.”

*

*

*

*

જી. આઈ. પી. રેલ્વેના માદુંગા સ્ટેશનથી થોડે દૂર ડૉ. જહાંગીરજીનું મકાન આવેલું છે. જમીને તેઓ સપ્ત રહેલા તે યોડીવાર થયાં આજસ ખાધ ઉઠી પતંગપર બેઠેલા છે, ત્યાં મકાનનો ઝાંપો ઉઘડવાનો અવાજ થતાં નોકરને બોલાવ્યો—“મહમદ.”

“સાબ.”

“દેખો કાન આયા હય. દિવાનખાનામેં બિઝાઓ, મેં આતા હું.”

મહમદ ગયો. ડૉ. જહાંગીરજી મ્હોં ધાંધ કરી, હાથકોટ, ટોપી વગેરે પહેરી સાફસફ ધંધ, દિવાનખાના તરફ ચાલ્યા.

દિવાનખાનાનું દાર બોલતાં જ તે બોલી ઉઠ્યા “પ્રસન્ન, પ્રસન્ન તું અહિં ક્યાંથી ?” પુત્રી પિતાને વાત કરે તે મુજબ પ્રસન્ને સમજી હકીકત ડૉ. જહાંગીરજીને કહી સુંદર નયનથી વહેતાં આંસુ સાળુના છેડેથી દહોતાં પ્રસન્નના બોલેલા છેવટના શબ્દ આ મુજબ હતા. “એમના મગજપર કાંઈક ઘણી જ ખરાબ અસર થઈ છે. ઘણી ધાત્તી મને તે તરફની રહે છે.”

ડૉ. જહાંગીરજીએ સમજી વાત ઘણા લક્ષપૂર્વક સાંભળી. તેમણે કહ્યું “પ્રસન્ન, તારે કશી ચિન્તા રાખવી નહિ. તેમનું મગજ ટેકાણે નહિ હોય તો આવશે. તેમની સમજી માંદગી મફતની છે. જીજ્ઞાસુઓ તેમને દરદ હોય, એમ મને અનુમાન થાય છે. આધુનિક કાલના કેળવણીના વર્ગમાં આ દરદનો પગપેસારો થયેલો છે. કાંઈક મોંઘી, કાંઈક અતિશયોક્તિ, ઘણું ભાગે જોશ થયેલો છે. માનસિક નિર્ભયતા, જુનું જુનું બાળકમાં કોઈ, અસંતોષ, ક્રોધ, નિરાશા એ આ દરદનાં મુખ્ય લક્ષણ છે. તેમના બોલવોથી જરા પણ બચવાની નહિ. તેમની માથે જે માણસો હમેશાં મરવાની, આત્મઘાતે કરવાની વાત કરે છે તેઓ ઘણા ડરદુષ્ટ હોય છે, આત્મઘાત કરવા જરૂરી તેમનામાં હિંમત યા ધૈર્ય હોતું નથી. એ સમજાનો ઉપાય મારી પાસે છે. જરા એસ. હું લઈ આવું.”

યોડી વારે, કમળમાં લપેટેલી એક શીશી તે લઈ આવ્યા અને કહ્યું “પ્રસન્ન, આ એક જાણીતો સૂતી વખતે સમજી દવા પી જવા વિદ્યુન્મણિને કહેજે. સ્વપ્નરમાં તેમની તબીબત ખરાબ થઈ જશે.”

“ડાક્ટરે આપેલા ઔષધ અને દિવાસાથી શાન્ત થયેલી પ્રસન્ન આખે રસ્તે ડાક્ટરનો સ્વગત ઉપકાર માનતી ઘેર આવી પહોંચી.” વિદ્વન્મણિ પણ આવેલા હતા તેમને બહીતે બહીતે, ચંકા સહિત કહ્યું “તમારી તખ્તીયતની સઘળી હકીકત મેં દાકતરને કહી, તેમણે તે લક્ષપૂર્વક સાંભળી. બાદ આ ઔષધ આપ્યું છે. કહ્યું છે કે તેથી તેમને સત્વર આરામ થશે. દસબાર દહાડા ઔષધ સેવા કહ્યું છે સતી વખત આ દવા પી જવાની છે.”

વિદ્વન્મણિ બબડ્યો “મને તેથી કાંઈ સાર થવાનું નથી. મને તેથી કશો ફાયદો થવાનો નથી, કશો શુભ લાગવાનો નથી. મારી તખ્તીયત મુધરવાની જ નથી.”

પરંતુ કેટલાંક નિર્ભય નાટુક મનુષ્યોની મારક માંદા ગણાવું તે તેને પ્રિય હતું તેથી કાંઈ બચંકર દરદથી અત્યંત પીડાતો, ઔષધથી કંટાળેલો માણસ કઠાણું મ્હોં કરી દવા પીયે, તેમ તેણે માત્ર માંદા ગણાવાને ખાતર પણ તે દવા પીધી.

(અપૂર્ણ.)

વિવિધવિહાર.

પૂર્વ અને પશ્ચિમ.

(પ્રાચીન અને અર્વાચીન દિગ્દર્શન.)

જે. પી. એફ રીખટર કહે છે કે—

“સ્ત્રી જાતિ માતાની સ્થિતિમાં આવ્યા પહેલાં તેમ જ પછી પણ મનુષ્ય સ્વભાવ ધારણે કરનાર છે તે બહુવું જોઈએ નહિં. મા યદિ કે ઘણીઆણી યદિ પડી તેથી મનુષ્ય-ત્વને સમતોલ માતાની કે ઘણીઆણીની સ્થિતિ યદિ જતી નથી તેમ મનુષ્યત્વને દૂર ખસેડી શકતી નથી; પરંતુ તેના ઉપાય થાય છે અને હેતુ યદિ શક્ય નથી.” ટી. રબર્યુ. હીગીન્સન કહે છે કે—“બંને જાતિઓના સંબંધમાં બહુવા માટે, પૂર્વના દેશોમાં, સંખ્યા જૂદી અને ગણિતના ધારા પંચુ ભિન્ન ભિન્ન, એટલું જ નહિં પણ તેઓની બોલવાની ભાષા પણ જૂદી હોય છે.”

આ વચનનો કેટલોક અર્થ સ્પષ્ટ ન સમજાય એવો છે; તેનું કારણ એ કે સ્ત્રીજાતિ માટે સંખ્યામાં ભેદ કામ સ્થળે. હિંદુસ્થાનના આર્ય લોકોમાં રાખવામાં આવ્યા હોય, એમ જાણવામાં આવેલ નથી કહેતાં કલમ ખચકાતી નથી. જો કાંઈ હોય તો તે ભેદ બાપામાં એકકાળે હતો એ વાત નિઃસંદેહ છે. સંસ્કૃત બાષા શુદ્ધ ધર્મના પ્રચાર પછી રહેજ ન્યૂન અંશે ખેડાતી ચાલી અને અપભ્રંશ બાષા બોલાવા લાગી. લખવામાં તો શુદ્ધ સંસ્કાર વાળી

બાપાને જ વિદ્યાના બ્રાહ્મણો અને કદાચ અન્ય સોઠા પણ્ય વળગી રહ્યા. પરંતુ બુદ્ધના સકલ સંસ્થાના પરિવર્તન સમયે સર્વે રીતે થોડો ઘણો ફેરફાર થઈ રહ્યો. અને તે પૈકીનો આ ફેરફાર બાપા સંબંધી ગણી શકાય. શ્રી સંકરાચાર્યે બુદ્ધ ધર્મનું ખંડન તથા બ્રાહ્મણ ધર્મનું મુનર-જીવન કર્યું ત્યારથી તે છેક આધુનિક કાળના નાટકોના સમય સુધી, એ જ નાટકોના પાત્રોના સંવાદ ઉપરથી માપી સેતાજન્ય છે કે સ્ત્રીઓને બોલવાની તેમ જ લખવાની બાપા બીજી હતી. કદાચ કેટલાકનું એમ માનવું પણ વાસ્તવિક ગણાય કે તેઓમાં કેટલીક શિક્ષણ લીધેલી સ્ત્રી સંસ્કારવાળી બાપામાં લખી શકતી હોય તો ના નહિ. હવે એ વાત બાબુ ઉપર રહી. પરંતુ ગણિતના ધારા તથા સંખ્યામાં બેદ શી રીતે હતો, તે બરાબર સમજાય નહિ એવી વાત છે. કદાચ એમ કાં ન હોય કે સંસ્કૃતમાં વપરાતી લિપિ અને એ જ બાપાના સંખ્યા વાચક આંકડાઓ પુરૂષવર્ગને શિખવાતા હોય, અને અપભ્રંશના સ્ત્રી વર્ગ માટે નિર્માણ થયા હોય. ને આમ અર્થ હોય તો તો વસ્તુતઃ બેદ સંખ્યામાં છે એમ કહેવું અગ્રધાને થઈ પડે.

એ ગમે તેમ હોય પરંતુ આ બેદ આસ પુરૂષ વર્ગ ધારા ધડનાર હોવાને લીધે રાખવામાં આવ્યો હોય એવું તત્ત્વવેદા જો. એસ. મીત્ર જેવાનું માનવું છે, તે આક્ષેપ આ દેશને ઉચિત ગણાય કે નહિ, તે વિષે જરા અવસોડન કરવું ઠીક પડશે: જનસંસ્થાની પ્રથમ અવસ્થામાં તો સ્ત્રી અને પુરૂષોને સમાન હક હોય એવી રામ્ય-માન્યતા રહી શકે. ગાર્ગી તથા મૈત્રેયી વિગેરેની તત્ત્વચતા, સીતા તથા દ્રૌપદીની આવશ્યક રીતે ધર્મસહાયતા-છત્યાદિ ઉપરથી હરકોઈ સિદ્ધ કરી શકે કે તે વખતે સ્ત્રીઓને પુરૂષ સાથે સમાનતા હોવી જોઈએ. હવે તે સમયની બાપા પણ્ય એક જ રરખી સંસ્કારવાળી હતી. બોલાતી અને બેસતી જતી સંસ્કૃત બાપા જેવી યાત્રવશ્ય બોલ્યા તેવી જ ગાર્ગી અને મૈત્રેયી પણ બોલ્યાં છે. પરંતુ સીતાને જો અપભ્રંશ કે પ્રાકૃત બાપા બોલતાં કોઈ સ્થળે વાંચવાથી જાણવામાં આવેલ હોય તો તે માત્ર ભવભૂતિ કૃત નાટકમાં જ. ગમાયજુની સીતા-રામ સાથે સંસ્કૃત શુદ્ધ બાપામાં જ બોલેલ હશે, એમ તે પુરાણ ગ્રંથ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. હવે આ ઉપરથી લાગે છે કે જો સંસ્કૃત બાપા બુદ્ધના વખતથી બેસતી બધે થઈ અને લોકોએ સામાન્ય રીતે અપભ્રંશ બાપા સ્વીકારી, તો તેવા કોઈ સમયે જો પ્રાકૃત લોકોમાં પ્રાકૃત બાપાનો પ્રચાર થયો, તેવી જ રીતે સ્ત્રીવર્ગમાં પણ થયો હોવો જોઈએ. એમાં પુરૂષ વર્ગ તેને સંસ્કારવાળી બાપા બોલવાનો પ્રતિબંધ કોઈ રીતે કર્યો હોય તેને પરિણામે આ બેદ આવ્યો હોય, એમ તો ન જ મનાય. એક તરફથી બ્રાહ્મણ ધર્મનું અને સાર્થ સંસ્કારવાળી માટે વિષમતાવાળી સંસ્કૃત બાપાનું ખંડન બુદ્ધે કર્યું, તે વખતે સરળતાવાળો બુદ્ધ-ધર્મ અને સરળતાવાળી અપભ્રંશ બાપા લોકોના સ્વીકારવામાં આવ્યાં. બધું સરળતાવાળું તે સાફ કે શી રીતે, એ અતિ પ્રશ્ન આ સ્થળે ગણાય, માટે તેનું સમાધાન દૂર રાખવું ઉચિત છે. તે પછી આ સરળતાવાળી બાપા-શરી બ્રાહ્મણી ધર્મનો ઉદ્ધાર રાંકરે કર્યો ત્યારે પણ છોડી દેવાઈ નહિ; કારણ કે લોકોના વિચાર વાણી અને કર્મમાં એ બાપા જ અતિ શુદ્ધ બની ગઈ; અને તેવા કારણોને લીધે જ વિદ્યુત્ક, સ્ત્રી-પાત્રો વિગેરે પ્રાકૃત બાપા બોલતાં નાટકકરો બતાવે છે.

વળી:—“ A woman of whatsoever age should never be mistress of her own actions, ” આ વાક્ય પછી એ જ-દીગીનસન લખે છે કે એ

સ્પેશીઆ એધીનીઅન ગૃહસંસારના ગુલામગીરીવાળા વાસમાંથી તોડછોડ કરી છટકી ગઇ.તેની વિરૂદ્ધ ધણા બળાત્કારનાં વચનો લખાયાં અને કહેવાયાં હતાં. તે તો ખેર; આં રથળ માટે એથ-સનું કાંઈ કામ નથી. હવે મનુના સમયમાં જનસમુદાયની ધર્મ સંબંધી જે અસ્તવ્યસ્ત દશા હતી, તે કેકાણે લાવવી જરૂરની જણાયાથી રાગ્નથી માંડીને રંક સુધી, બ્રાહ્મણુથી માંડીને તે શૂદ્ર સુધી-બધાં સ્ત્રીપુરુષો તમામની રિયતિ પરત્વે આચરણ માટે કાયદા ધડવાના હતાં; અને તે સમયે ગૃહવ્યવસ્થા માટે પુરુષની સલાહની અપેક્ષા ધરાવતું ધોરણ રાખવામાં આવ્યું, તેનું કારણ એ ગણાય કે સ્ત્રીઓને કેળવણીમાં પછાત રહેવાનું બની ગયું અને ધર્મ તેમ અન્ય સંસ્થાઓમાં અત્યંત ફેરફાર થઈ જવાથી, અનેક પ્રકારના શુદ્ધ સંસ્કારોના ભાગીદાર માત્ર પુરુષો રહ્યા. હુંકામાં ઉકેલી દેતાં પણ એટલું તો કહેવાય કે જ્યારે સ્ત્રીઓની કેળવણી અમુક અંશે બધ થઈ ત્યારે પુરુષવર્ગની સલાહની જરૂર અવશ્ય હોવી જ નો-ક્રમે; અને પુરુષોને-તેમાં બ્રાહ્મણુની જ વાત માટે, તેઓને મંસ્કાર કેળવણીના થયા જ કરતા માટે-એટલે અધિક હક હોય તો આશ્ચર્ય જેવું નથી. દાલ પણ કેળવણી સમાન હોય તો હક સમાન છે જ.

આ બધાને માટે પુષ્ટિ કરનાર પ્રમાણો અનેક છે, તેમ જ એટલાને સંવિસ્તર વાદ કરી શકાય એમ પણ છે, છતાં રથળ સંકોચને બધે વધુ લખતાં આંચંદ્ર ખાવામાં જ શક-પણ માન્યું છે.

આરહું થઇ રહ્યા પછી હદ્સલીના તથા ડાર્વિનના મતોમાંના બે બોત્રો તપાસવા યોગ્ય છે:-
* હદ્સલીના અભિપ્રાય પ્રમાણે પ્રકૃતિમાં સમાન બાવ નથી; એટલે કે કુદરતી સરખા-પણું સ્ત્રી-પુરુષમાં નથી; બીજું એ કે આને પરિણામે ઉત્કર્ષવાળી દરેક આત્માની બાબતમાં, જ્યાં મન કે તનનો સંબંધ રહેશે છે તેમાં, સરેરાશ કાદતાં સ્ત્રી પુરુષ કરતાં હલકી અને ઓછપવાળા માત્રમ પડી છે; એટલે કે તે અમુક આચાર જગ્યામાં થોડા અને ગુણમાં ઓછા, એ રીતે સમજવું.

* ડાર્વિન પણ માને છે કે સ્ત્રીમાં અંતઃપ્રેરિત જ્ઞાન એટલે કે જલદી મદણુ-કરવાની શક્તિ અને અનુકરણ કદવાળી શક્તિ પુરુષ કરતાં વધારે રપટ જોવાય એવી છે, એમ સર્વે

* "Huxley denies even the natural equality of the sexes and declares that in every excellent character, whether mental or physical, the average woman is inferior to the inferior man, in the sense of having that character less in quantity and lower in quality."

* Darwin says:—It is generally admitted that with women the powers of intention or rapid perception and perhaps of imitation are more strongly marked than in man but some at least of those faculties are characteristic of the lower races and therefore of a past and lower state of civilization.

ગણે છે; પરંતુ આ જ શક્તિઓ દલકી જાતિની યોનિવાળાંને ખાસ હોય છે તે પૈકીની ખુદ્ધિ-વૃત્તિઓ હોવાને લીધે પુરાણકાળના અને દલકી પંક્તિના સુધારાનું ચિહ્ન ગણી શકાય.

આમાં હૃદયસહી તથા ડાર્વિન અને જાણીએ કુદરતના કાયદા તપાસી, તે પ્રમાણે સ્ત્રી-પુરુષોનાં અવધવોનું સૂક્ષ્મ રીતે નિરીક્ષણ કરી આ અભિપ્રાય પશ્ચિમમાં પ્રસાર્યો છતાં આધુનિક પ્રગતિ અને સુધારાખળને અંતે જોતાં સદજ લાગશે કે સ્ત્રીઓની શક્તિઓ કુદરતી બક્ષીસમાં એટલી ઓછી કે દલકી નથી કે જોને લીધે તે પુરુષ કરતાં છેક અધમભાવમાં આવી રહી હોય. આ સ્થળે પ્રસ્તુત કરેલ વિષયમાં અભિપ્રાય કે વિવેચન સ્વતઃ કરવાની જરૂર નથી, પરંતુ પૂર્વ અને પશ્ચિમની ગણના મારે જુદા જુદા મતો માત્ર ટાંકવાનું કાર્ય હોવાથી તદનુસાર મીક્ષનો મત ટાંકવાનો બાકી રહે છે તે એ કે:—“મનુષ્ય જાતિમાં પુરુષ કુદરતી રીતે અધિક બળવાળો હોઈ તેણે જીવનકલહમાં નિર્બળ-સ્ત્રીને સાંસારિક હકોના ઉપ-ભોગમાંથી દૂર ખસેડી અને પોતે સામ્રાજ્ય ભોગવે છે.”

મતમતાંતર અનેક રીતિના, પંક્તિના છે તે બધાનું સ્હેજ જાન થાય તો—“સુંદરીસુ-બેધ” થવામાં પણ દીક પડે, મારે આ માત્ર દિગ્દર્શન રૂપે કરાયેલ છે. વિસ્તાર વધી પડવાની બીકને લીધે આંચકો ખવાય તો બીજો અવસરે અનુકૂળતા હોયેથી પૂર્ણ વિસ્તાર થઈ રહેશે. પરંતુ આ સમયે એટલું કહેવું પ્રાપ્ત થાય છે કે પ્રાથમિક સંસ્થાઓમાં કોઈ દેશમાં સ્ત્રી-પુરુષમાં બેદ જોવાયેલ નથી, ઋષીઓના વેદના સમયમાં જોઈતું તો પૂર્વ દેશમાં પણ અર્ધધર્મીને કેવું સન્માન અને સમાનતા ભોગવાયું છે, તે સર્વને વિદિત છે, અને તેનું માન ઋષિઓને જ થયે છે. તે પછી ઉપનિષદમાં અને તે એ વચ્ચે બ્રાહ્મણ થયાં તેમાં પણ, અસમાનતાવ નથી. સીતાના સમય સુધી એનું એ જ જોયું છે. તો હવે પશ્ચિમ તરફના મીક્ષ સાહેબનો અભિપ્રાય નપાસી જોઈએ:

મીક્ષ કહે છે:—“એ કબૂલ કરીએ કે સ્ત્રી પોતાનું અનેક પ્રકારનું અશક્તપણું પોતાની ખુશીથી અને કૃપાદ કૃપા વિના સ્વીકારી લે છે. પણ તેના ઉત્તરમાં એટલું જાણાવું જોઈએ કે ધર્મીક સ્ત્રીઓ તે બાબતની ફરીયાદ કરે છે જ; અને, જે પુરુષના જેવી ઉચ્ચ સ્થિતિએ સ્હડવાની તેમની ઇચ્છાઓ સ્ત્રીપણાને અણગમ છે એમ મનાવી, તેમને દાખી દેતાં શીખવવામાં ન આવે તો, તો ધર્મી વધારે સ્ત્રીઓ પોતાની હાલની સ્થિતિ વિષે કૃપાદ ઉઠાવે એમાં કંઈ જ શક નથી.”

બ્યારે સંસારમાં જનસંસ્થાનો વિવિધતા બદલે પારિશ્લવનો સમય આવે છે, અને રીતિ રીવાજો તદ્દન ફરી જાય છે, ત્યારે સુધારો સમાજમાં બધે પડે, તે સ્વાભાવિક બનવા જોઈએ. ધર્મનાં બધારણોમાં તેમ જ સંસારની બીજી વ્યવસ્થામાં પણ ખુદ્ધિના ઉદયકાળથી

* Woman, it may be agreed, accept their disabilities voluntarily and without complaint. In answer it must be affirmed that many women do complain; and doubtless many more would protest, if they were not taught to repress such aspirations as unwomanly.” આનો તરજુમો લેખકે કરેલો ન હોવાથી અમે કર્યો છે:—તન્ત્રીઓ,

એવો તો ફેરફાર થવા લાગ્યો કે સોડામાં બાપાથી માંડી અનેક રીતિરીવાજો અને આચાર વિચારો બદલાવા માંડ્યા. આવે વખતે સ્ત્રીઓને કેળવણી 'ન મળી' શકે એ પણ સમજી શકાય એવું છે; કારણ કે જ્યાં માંડમાંડ બિચારા પુરુષો પોતાનું હોય તેટલું રક્ષણ કરવાને સમર્થ બને, ત્યાં તેઓને જાળવવામાં ક્યાંતરખડમાં પડે ?! અને કદાચ એમ પણ કાં ન હોય કે તે વખતે સંસ્કૃત અને વેદશાસ્ત્ર વિગેરેમાં જ્ઞાનની વૃત્તિ વધારવા સાર તેનું રક્ષણ કરતે કરતે ગોપન પણ થવા લાગ્યું હોય. સ્ત્રીઓમાં કેટલીક ન સીખી શકી હોય તેમાં અનેક કારણો રહી શકે; પરંતુ છેવટે પોતાની અશક્તિને લીધે તેઓ સંસ્કૃત મૂકી અપભ્રંશને વળગી રહેવા લાગ્યા; અને મન વાળવાનો સ્વભાવ તો મીઠા ઉપર કહે છે તે પ્રમાણે સ્ત્રીઓનો જાતિસ્વભાવ જ છે, એટલે પ્રાપ્ત થયેલ સ્થિતિથી મંતુષ્ટ થવા લાગ્યાં. આની સામે અમુક દેશકાળને લીધે તેઓએ કોઈ ફરીઆદ પણ ઉઠાવી નહિ; કારણે તે કાર્ય પણ જાતિપ્રકૃતિથી વિરુદ્ધ. પરંતુ આજકાલ સ્ત્રીઓને બાન થતું જાય છે કે આવી રીતે મૂઝે મૂઝે સહન કર્યા જવું એમાં સ્ત્રીત્વ નથી જ સમાયું, તો ફરી આવેલા અવાજ પણ કોઈ કોઈ સ્થળેથી આવતા સંભળાય છે ખરા. તો હવે આ સ્થળે પ્રાણ-શાસ્ત્રના એક નિયમને આધારે એમ કહેવું જોઈએ કે સ્ત્રીઓએ સમાનતાની અવગતિ પહેલાં વ્યાપાર એવી રીતે કરવો કે (Function precedes Organization) ને વ્યાપાર સર્વત્ર માન્ય ગણાય અને તેઓની સ્વાભાવિક મનોવૃત્તિને નિર્ભય જનાવવા નંદ વસણ થાય. સાદસ કોઈ દિશામાં કે સમયમાં ક્ષિપ્ત ન ગણાય, અને દિનંતથી ફરેલ વિચારવન કાર્ય સફળ થાય ત્યારે બન્ને તેને ખીજા સોડો "આદમ" કે "પરાદમ" કે "એક્ષાકેટેક્ષા" નામ આપે.

લી. શંભુપ્રસાદ વિ. શિવપ્રસાદ મેહતા.

હિંદનો ઉગતો સૂર્ય.

(આસાગોષ)

જૂઓ જૂઓ દિંદ બાણ, જુઓ જુઓ ઉગે હિંદ બાણ. ટેક.
જળદળ ન્યોતિ પૂર્વ પ્રકાશે, ગાઓ સુરેન્દ્રનાં ગાન. જુઓ.
કુસંપતિમિત્ર આ ધીરે થાનું, દેશ-પ્રીતિ યકી દુર. જુઓ.
દેશ-સેવાની સુન્ધિ મધુરી, બાલ-કુસુમે સોહાય. જુઓ.
વૃત્તન કેમલ આર્ય મહિલા, જન્મજૂમિનાં ગીત ગાય. જુઓ.
દેશમંદિરે બિન્ન ધર્માઓ, વિસરેન્ત ધર્મનું વૈર. જુઓ.
બોસ બોનરજી બંદુંદીના, આત્મા લેખને પ્રાણ. જુઓ.

પુણ્યલોકી રનાડેતું, જીવન થતું રસ-પાન.   શુભોં
 બંગ પંખાખીને દક્ષિણ મુર્જર, આજ દિસે એકતાન.   શુભોં
 દેશ-વેદિપર સર્વે થાયે, માતિ-બેદ અજાય.   શુભોં
 તનમનધનથી સર્વે લાગી, કરતાં દેશકલ્યાણ.   શુભોં

શુભન્ધુ, બન્ધુસમાજ.

અલંકારમિયતા.

“ અરે તું આ કાણુ ઘઈ ગઈ ? ! અહા ! આ વખતે અને આ વેશમાં તું અતિસુન્દર દેખાય છે ! પણ આટલા બધા અને આવા મૃત્યુવાન અલંકાર ત્હે આપ્યા ક્યાંથી ? અને આવડો દાઢભાદ કરીને સ્વારી આજ કઈ તરફ ઉપગાર છે ? ” કાંઈક દસતી અને હમકતી આસે ગેડીની અંદર પ્રવેશ કરતી કમળાને તેના પતિ ચમનલાલે પુછ્યું.

આ પ્રશ્નમાળાથી કમળા કાંઈક ખચકાઈ, પણ પછી ઉતર દીધો “ પરમ દિવસે મન-મોહનદાસ શેઠનાં વડુ પોતાની પુત્રીનાં લક્ષ્મી દિવસે પોતાને ઘેર બોલાવવાને આપણાં પટારી સવિતાગૌરીને આમંત્રણ કરવા આપ્યાં હતાં તેમણે મને પણ અતિશય આમ્રદ કરી તેમને ઘેર જવા કહ્યું હતું; તેથી અત્યારે ત્યાં જવાનું છે તે તમને કહેવા આવી છું. મ્હોટા શોખિયાને ઘેર લક્ષ્મીસમારંભમાં જવાનું, એટલે બીજાનું નહીં તો સરીર ઉપર બે દાગીનાએ ધાલવા કે નહિ ? ”

“ તો ! તે કાંઈ આલે ? પણ ત્હે મ્હારા પ્હેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો નહિ. આ દાગિના ત્હે આપ્યા ક્યાંથી ? ”

“ એમાં શું કહેવુંનું ? આણવાતા ક્યાંથી ? આ હાથમાં આપ્યા તે સરીરે પ્હેર્યા ? ”

“ હું આ મજકેરીમાં પુછતો નથી ! ખરેખર કહે; ત્હારે પીયરથી આ લાવી હોય એમ મ્હારા જણ્યામાં તો નથી. ”

આ ઉપરથી કાંઈક મેચિત, મ્હેરે, કરી કમળા બોલી “ મ્હારાં પિયરીયાં ગરીબ છે માટે આમ મ્હેણાં મારવાનાં નથી. ”

“ નહિ, મ્હારો કહેવાનો ભાવાર્થ એ નથી ! હું તો મ્હારા પ્હેલા પ્રશ્નનો જવાબ જ જણવા માગું છું, તે કે એટલે પછી બીજી વાત. ”

“ તે એટલું ટોડી ટોડીને પુછો છો શું જોઈને ? કાંઈ ચોરી કરવા તો નહીં ગયાં હોય ? પોતે કરાવવાં તો નહીં તે નહીં, ને વળી સરીર પર પ્હેરેલાં પણ જોઈ શકાતાં નથી ! મુંબાઈના મ્હોટા શોખે ઘેર લક્ષ્મી જેવે પ્રસંગે જવું, સારા સારા ઘરની બેરીઓ બની હતીને આવી હોય, અને ત્યાં હું બૂલડી જેવી એકલું લુગડું પ્હેરીને જાઉં તે દીક લાગે કે ? એમાં ત્હમ્મ સાઈ કહેવાશે કે ? આજના દહાડા માટે સવિતાગૌરી પાસેથી ચાર ઘરેણાં માગી લીધાં ! એમાં શું મ્હેં મ્હોટો અન્યાય કર્યો ? ”

“ નહિ, લગાર પણ નહિ. બહુ જ ઉત્તમ કામ કર્યું! ”

“ હા, તે અમે સમજીએ છીએ. એટલુંએ ન ખમાતું હોય તો લો આ કહાડી નાંખીએ. ક્યમ કહાડું? શું કહે છે? ”

“ મ્હારા બોલવાથી ત્હને ખોટું લાગેલું દેખાય છે. પણ કમળા; તું જરાક શાંતપણે ત્હારી મેજે જ વિચાર કરીશ, તો ત્હારૂં આ અવિચારીપણું ત્હારા લક્ષમાં આવશે, અને તેને માટે પોતાને જ શરમ લાગશે. ”

“ આ-તે કેવું બોલવું કહેવાય? ઝોળખીતા પડોશી પાસેથી બે ઘાગીના માગી આંણી ધડીક વાર શરીર પર ખેંચ્યાં, તેમાં અવિચારીપણું શું થયું? અને તેમાં શરમ લાગવા જેવુંએ શું છે તે? ”

“ કમળા, આ વાત ત્હને જેટલી ક્ષુલ્લક-હલકી-લાગે છે તેના કરતાં ઘણી વધારે હલકી છે; તે ત્હને કદંગી સ્થિતિમાં લાવે એટલું જ નહિ, પણ અનેક અનાચારમાં દોરે એવી છે. હવે કહે તું અનીતિવાન થવાને ખુશી છે? ”

“ અનીતિવાન? કદી નહીં. પણ હું શું અનીતિ કરવાની હતી તે મ્હારાથી સમજાતું નથી. ”

“ જો હું તને કમે કમે સમજાવું. પ્રથમ તો ત્હમે ચાર બેસાં મળ્યાં એટલે એક બી-નનાં લૂગપ્રધરેણાંની ટીકા અને ચિકિત્સા થયા વિના રહેવાની નહીં. તેમાં આ ત્હારાં આવાં સારાં પ્રદેશાં જોઈ કોઈ ત્હને તેમની કીમત, તો કોઈ તેનું ધડામણ, તો વળી બીજી કોઈ તે ધડનાર સોની કે ઝવેરીનું નામદામ પુછશે; તે વખત અનેક અનેક વખાણથી કૂલાઈ જઈ પુરેપુરે ફાંસ કરવાની લાલસાથી અગ્નિનાતનું ત્હારાથી જ્હાતું કહાડશે નહીં. અને તેથી ખરી સ્થિતિ ધુપાવવાને માટે ત્હારે અસંતોષ ધડી કહાડી બોલવાં પડશે. શું તે વખતે તું નીતિમાં રહેલી ગણાઈશ? ”

“ ના, તે તો ખરૂં. પણ ક્યાં એવું રોજ કરવું છે? ”

“ એક વખતે પણ કુમાર્ગમાંથી નિર્વિદ્ધે પાર પાડતાં મનુષ્ય બીજી અનેક વખતે તે તરફ દોષાય છે એ નિયમ તું બૂલી ગઈ? વારૂં, બીજું; ધાર કે એવું કોઈ બન્યું નહીં. ત્હારાં અલંકાર અને ત્હારા હાલમાહ બરેલા દેખાવથી અનન્યમાં બેસાં ત્હને કોઈ મ્હોટા શ્રી-મન્તના ધરની ધારી ત્હારાં ધણાં વખાણ કરે, બીજી સાધારણ સ્ત્રીઓના કરતાં ત્હને વધારે માનની નજરે જુએ; અને એ બધું જોઈ ત્હને મનમાં આનંદનો પાર રહે નહીં. પણ તેવામાં ત્યાં કોઈ ત્હારાં ધરખાર અને ત્હારા પતિના ધધારોજમાર ને નામદામ બાબત પુછે કે તપાસ કરે, તે વખત તું આ ધરેણાંને યેઠમ આપણી સ્થિતિ જણાવી શકીશ? ”

“ હા; તે વખત બારે પડે ખરૂં. પણ એ તો અસંલની સારી સ્થિતિના વખતનાં બરેણાં કેટલાંકને હોય છે એમ જો તેમ રીતે જણાવાય. ”

“ આતું જ નામ દોગ, અસંલ, પાપ. વળી વિચાર; આમ છતાં તું જે શ્રીમન્તાદનો દેખાવ હાલ કરવા ધારે છે, તેમાં તો, હાલની વાસ્તવિક સ્થિતિ જે ધડીએ સ્ત્રીમંડળમાં જણાશે, તે સમયે, ત્હારૂં માન તેવું ને તેવું રહેશે? શું ત્હારા પ્રથમના આનંદમાં કડવાશ નહીં બને? વારૂં, તેટલેથી ન પતતાં આપણી પૂર્વેની તેમ જ હાલની, આપણી પોતાની તેમ

જ આપણાં સગાંઓની, વાસ્તવિક સ્થિતિ જાણનાર કોઈ સ્ત્રી ત્યાં કદાચ આવી નહીં હોય, અને તે આશ્ચર્ય પામી સર્વ વાત જાહેર કરી દે, તે વખત ત્યારે હું જોવાનું કેટલીકવાર રહેશે ? ”

“ હાથ બાપ, તે વખત તો ધરતી મારગ આપે તો સમાઈ જવા જેવું થાય ! એ તો મને સુઝ્યું જ નહોતું. પણ એવું બને જ એમ શાથી કહી શકાય ? ”

“ વાઈ ધાર કે એમ પણ ન બન્યું ; ને બધાંએ ત્યારે કોઈ સારા શ્રીમન્ત કુટુંબની સન્નારી તરીકે જ અતંત સુધી ધારી. ને તેવી ઓળખાણ થવાથી ખીજ કોઈ શોધણીએ તેવા પ્રસંગે ફરીથી ત્યારે તેવા જ આગ્રહથી નોતરી. કહે તે વખત તું શું કરીશ ? હર વખતે સવિતાગૌરી ત્યારે પોતાનાં ઘરેણાં આપણે અને તે તું માગતાં અને લેતાં શરમાઈશ પણ નહિ ? અથવા શું વારે ધડીએ તું એવી ખીજ શ્રીમન્ત સહિયરા શોધી કહાડીશ ? ”

“ હા, એ પણ અડચણ બારે ખરી : ના તે એમ વારે ધડીએ કાંઈ બીજા મગાય છે ? તેવું હોય તો તે વખતે ન જઈએ. ક્યાં કોઈ બાંધી મારે છે ? ”

“ જે ઇચ્છા અત્યારે તું પહેલી વખત જ રોકી શકતી નથી, તેવી એક વખત નિર્વિધે કિતરેલી ઇચ્છા શું તું ખીજ વાર રોકી શકીશ ? અને તે પણ આનન્દે ? જે એટલી ત્યારમાં પ્રબળતા હોય તો અત્યારે જ મ્હે ઉપર ક્યાં તેવાં સંબંધિત સંકટો ઉપજાવનાર ઇચ્છાને શું કામ નથી રોકતી ? ”

“ બહુ કાંઈ જઈએ આવીએ શું ? જે કાંઈ ધારીએ તે ભાગી પડાવવાને જ તૈયાર છો. ફીક ત્યારે, નહોં જઈએ આજ, પછી કોઈ ? ”

“ નહોં, કમળા, એમ નાપ્રસ થવાનું કારણ નથી, આવે સારે ટેકણેથી આમંત્રણ આવ્યું હોય તો ન જવાની હું લગારે સલાહ આપતો નથી. હલકું, ત્યાં જઈ જાતજાતનાં સ્ત્રીપુરુષોમાંથી આપણા સુવિચારમય હૃદયને અનેક અનેક બાબતો જાણવાની મળી આવતી હોવાથી હું તો ત્યાં જવાની ત્યારે બલામણ કડું છું. મ્હાઈ કહેવું એટલું જ છે કે ત્યાં પહોંચના પોટો યોગ કરી જવાને બદલે આપણી ખરી સ્થિતિ અને ગમને શોભે એવાં સ્વચ્છ અને સુધક વસ્ત્રોથી ત્યાં જવું, અને ખરારના અંગની શોભા ખતાવવાને બદલે વર્તન તથા વાતચિતથી આપણી અંદરની જાતને શોભાવી માન મેળવવું. વળી ત્યારે હાલની ઇચ્છાથી એક મ્હોટું સંકટ આવી પડવાના સંભવ વિષે મ્હે ત્યારે કહ્યું જ નથી. તે એ છે કે ભોગ-જોગ આમાંથી એકાદ સોનાનો મણકો કે વખતે એકાદ મોતી નીકળી પડ્યું, કે કદાચ ભાગ્ય રહ્યું હોય. ને તને ખબર ન રહે એમ એકાદ આખો દાગીનો પડી ગયો, તો પછી ત્યારે, ને સાથે મ્હારી પણ, શોભાનો પછી કાંઈ પાર રહ્યો કે ? ”

“ ના, બા, કોણ જાણે, વખત છે ને એવું કાંઈક થયું તો દુનીયામાં રહેવુંએ બારે થઈ પડે મારે તો ! હું તો આ આખી આતું છું ઘરેણાં પાછાં સવિતાગૌરીને. ”

“ હા, મ્હારી પણ એ જ સલાહ છે, અને પછી સારાં વસ્ત્રો પહેરી તેમની સાથે આજ જવાનો વિચાર જરૂર રાખજો. ”

એક અભિલાષા.

(સ્તોત્ર.)

તોટક.

નજરે વિષ રંગ તરંગ તરે !
મનડું મદવા તંબૂળ મરે !
મન એક કહે, પ્રભુ ખીલું ચહે !
હું ખેતી, ગણના તહીં કાણુ લહે !

સદુ રંગ વિષે રસ એટ કયો !
મનડું સમજે નહિ ત્યાં શું ચહે !
પ્રભુ એક સદાચ તુભારી મદને !
મન એકજ રંગ વદાવ ખરે !

રસિકો કવિઓ કાપિ સર્વ કહે !
રસ રંગ વિલાસ વિનટ રહે !
બસ અમત એક પ્રભુ રસ તે !
રસ અંજલીની અભિલાષ મદને !

— “વિલમ્બકુમારી.”

આનંદશ્રમ.

આદ્યજ્ઞાનો જળાષો.

‘સરાધીઆના દિવસ ચાલ્યા ગયા ! હવે આપણે શું કરીશું ! આ રોજ દુધપાક, બાસુદી, ઘીખંડ, કેળાં, તે ઉપર લેંચી કપાટંતા તે હવે કંઈગાર થઈ ગયા. ડોશીઓની નોમને દહાડે બટાણીને બરાબર દસરોજીને જમવા મોકલ્યાં, તે જમ્યાં તો યોડું યોડું— સંક્ષમ સંક્ષમ,—પણ રૂપીઆ લાખ્યાં પાંચ, અને આપણે એ આ ચરાધપક્ષમાં બળે વખત જમવા જમને પાણુ પાપહું દખણા રોજ રોજ લાવતા કોઈ માસ્તર લોક કહે કે મહારાજ ! મારે હાથોસે જવાં છે તે દસને ટકારે ઘેર આવજો તો વારજી—ને કોઈ બિચારાં અદાણુ કહે કે મહારાજ ! પિતાજીનું શ્રાદ્ધ છે, ને નોકરી સખત છે, તે આપણે તો સાંજે જમીશું તો કે વારજી ! એટલે આપણા તો બંને ટક પાકના આ હમણાં એક નવા વેદશળ અમારા લંતાંમાં આવ્યા છે, તેમને કહેવું છે કે એક એવી માત્રા આપો કે જે ખાધએ તે સ્વાદો ! પંચુ એની સાથે એ દવા એવી હોવી જોઈએ કે ઘેર તો ધારો અજમાં જંપ વળે, વખત છે ને મારા આપ એવી માત્રા આપે કે બસમ ખાધકીઆ

રોગ થાય તો શું કરું ? અસહના. બ્રાહ્મણ જરા અક્રમના તો ઓછા—કે પંદર જ દહાડા ચરાધીઆં રાખ્યાં, ચરાધીઆં તો દર મહીનાના અધારીઆમાં જોઈએ. પંદર દહાડા દેવનાને પંદર દહાડા પિત્રીના; અમાંસ ને પુનેમ કાઈની નહીં. પુનેમ તો સતનારાયણ ભગવાનની, રૂડુ યજ્ઞે સતનારાયણની કથા કરનારું. પુનેમને દહાડે તો શીશ સારી પેટે મળે છે—ને સતનારાયણની કૃપાથી રૂપીઓ સવા દખલાનો મળે છે. હવે આપણે ભણ્યા છીએ તો કાજો અક્ષર કુટી મારીએ એટલું—પણ સંસકૃતનો ડોળ બહુ કરીએ છીએ. સંસકૃતમાં છે શું ? ચક્રાર, મક્રાર, ને વિસર્ગ જરા જોરથી બોલવા એટલે થઈ ગયું કામ. એ ભાષા જો જોડાક્ષરની છે ને આપણે જરા ચડકાવીને બોલ્યા કે બસ—આ થોડા દહાડા ઉપર અમારા પંજમાનના એક મિત્ર કહે કે મહારાજ ! અમારે લાં સતનારાયણની કથા કહેવા પધારશો. આપણે કહ્યું. વારજી ! આપણે તો સાંજે ગયા. સાંજે તો અમારા નન્દરાયભાઈએ બધો દાઢમાઢ કરી મુકેલો. આપણે તો કથા કહેવા બેઠા—તે પૂજા મગડાવી કહાડી. આ પાંચ મીનીટમાં તો કહ્યું કે માનભોગ લાવો, ને આરતી કરો. બાપડીઓ તો એપે કરવા માંડી. આપણે તો એક યુગ પાડી કે “બેનો ! અહીં તમારે કુચલી કરવાની નથી. શ્રદ્ધા હોય તો બેસો નહીં તો પધારો.” હવે અમારા નંદરાયભાઈનાં દિકરી જ વાતમાં અગ્રેસર ! આ તેમને તો રીસ ચડી તે તો ચડપ ઉઠ્યાં—ને રસ્તે પડવાની તૈયારીઓ કરી; નંદરાયભાઈને આપણે કહેલું કે તમારે તો, વડ પડો કે વાનર પડો, બોલવું જ નહીં. પણ નંદરાયરાનાં પદમણી વડુ તો લાજ કાઢીને દિકરી પાછળ દોડ્યાં. તે બોલાવી લાવ્યાં. આથી હસાહસ થઈ. આપણે તો કંઈ પેટે બોલ્યા:—“આ કપુરની આરતી સળગાવીએ,” કરીને “કર્પૂરગીર” ચલાવ્યું જ તો—બધું ચપાચપ થઈ ગયું. આંધળી શ્રદ્ધાની બલીદારી છે. પછી બધાં કથા સાંભળવા બેઠાં, આપણે અડધા કલાકમાં કથા મગડાવી મુકી—મારી પડોરાણુ સ્વાણીબાઈ આવેલાં તે કહે કે કાંઈ મહારાજ ભણેલા છે ! વાત ન કરશો ! આ પણુ સ્વામહીને ઘેર કથા હતી, તે કલાક દોઢે પુરી થઈ ને આતો ચપ લઈને પતાવી. પણ મુળશંકર કરીને એક અંગ્રેજી ભણેલો છોકરો બેઠેલો, ને તે લાગ્યો જ માટલી ફેડેલો ને મારા વાલો સંસ્કૃત લઈને પાસ થયેલો. તેણે તો કહ્યું કે “મહારાજ ! તમને જરાએ વાંચતાં આવડતું નથી. જરા રોષ રાખો છો તેથી તમારે ટકું ચાલે છે.” આપણે તો લાલચોળ થઈ ગયા ને બોલ્યા, “અરકા ટીચકા ! ભલભલા વડીલો, બારીસ્ટર મારા પાસે કથા સાંભળે ને મને માન આપે તો તું અલ્યા કોણ ? તને સંસ્કૃતનું ઘડયું અને માથું શું તેની તો ખબર નથી. આ માટલું ફેડયું એમાં તે શો ફાંકો મારે છે અમારા પાડોશમાં એક કેવું પેલી મોટામાં મોટી પરીક્ષા બબ્બરે ! સાથું. મન્મા ઉપર જ નામ છે—તે પાસ થયો છે. સ્વભાવ જોયો હોય તો નરમ થી જોવો—ને મને દેખે કે ગોળ ગોળ થઈ જાય, આ એવા ભણેલા પણ મને માન આપે છે.” આમ જરા રોષ માર્યા કે મુળશંકર તો ડહાણ જ ગયો. પણ મારા પેટમાં તેલ રેડાયું. મારા વાલો, આવડા લખોટી જેવડા છોકરા મારા જેવા સાઠ વરસના, જમાનો ખાધેલાની મશ્કરી કરે. વળી સંસ્કૃત તે કેવું હશે ? આ પેલી નવી થપાથવી શાળામાં ગયો મહારાજ ! આ છોકરાઓ પહેલું શું શીખે છે, લારે કહે “માર્ગપદેશીકા” અત્યંતારીની ! એ વળી નવું ધર્તીંગ જાયું. આ પૂપખાના વાળાઓએ ધાણુ ધાલ્યો. ને આખું તે જાયું, ને

જાણ્યું તે છાપ્યું, ગાયત્રીએ છાપી, વેદે છાપ્યા, પૂજની ચોપડીઓએ છાપી. તે અમારા જેવા ખુદા શ્રાવણોના તો બાર જ વાગ્યા. આ અક્ષરમુધી જ્યાં જુઓ ત્યાં હું; કોઈ મરી ગયું તો તેનું સરાવવામાં પણ હું; કોઈનું લગન આવ્યું તો ચોરી બાંધવામાંએ હું અને પરણાવવામાં પણ હું. વાર! દરેક ટાણેટયકે આપણે ખગ! જરા આપણે હાથમાં લેખાતા. આ કોઈ ડોસ્ટ ડગઈ તપખીર સુંઘતું હોય તો આપણને તમાકુની ડાબલી ધરે-તે આપણે પણ નરકોઈ ઉચું કરીને તણાય ત્યાંમુધી તાણીએ. કહેવત છે કે “મક્તના મુળા કેળાં જેવા.” કહો ન કહો પણ જમાનો ફરતો જાય છે. છોકરાઓ બણતે કરીને આપણા બાર વાગવાના-હજી બહું ચલે ધરડાનું કે બાયડીઓ બણતી નથી. આ જ્યાંસુધી બાયડીઓ બણી નથી, ત્યાંમુધી મારા જેવા ખુદા પાંગળા પડ્યે જશે. નારણરામ પંડ્યાના ઘરમાં આપણી અવરજવર ખરી-પણ દીકરો થયો દાકતર. હજી એની વહુ જરા વહેમી ખરી-એ માંદી રહે છે ને ત્યાં આપણે એને સજ્જડ વહેમ જેમ્નાડ્યો છે કે જેન તમારે સનિવાર કરવા, ને સનિવારનું દાન આપવું. તે દાનમાં દર સનિવારે આપણને એક કાંસાનું તાંસળું ને પાવલી મળે છે પેશે દાકતર ઘણુંએ માયું કટે છે, પણ બાયડી માનતી નથી. કીક છે બાઈ! હજી ધમડાનું પુદ્ધ છે કે બાયડીઓ બણી નથી. જ્યાં બાયડીઓ-બણી કે મારા જેવા શ્રાવણને કોઈ જમાડવાનું નથી. અને કાછીઆને ઘેર લસણતી ચટણી સરખી કુટવા અને કોઈકો સખશે નહીં. ચરે! રામ! મારી રીં વસે યજ્ઞે! હું તો કહું છું કે ડોશીઓ હજારે વરસ જીવેને કે મારા જેવા શ્રાવણનું નસોળ ઉઘડે!!!

સુમિત્ર-બન્ધુસમાજ.

વર્તમાનરંગ.

‘સ્વદેશી’ માટે સ્ત્રીકાર્ય—મરીજ બિચારા હિન્દેશના હંસા કરી ગયેલા પણ કક્ષતા લોહીને ચુસી લેનારી નિર્ધનતા-સક્ષરતીથી ઉગરવા માટે, રીસાછને વિદેશ ગયેલાં લક્ષ્મીદેવીનું ફરીથી આવાહન તથા સ્થાપના કરવાની શુભેચ્છા સખનાર “સ્વદેશી દિલ-ચાલ” રૂપી આત્મત્યાગી સન્યાસી આ આર્યબ્રમિમાં દાલ ધીમે પગલે, સંતાતો છુપાતો, પશું હૃદયના ઉમળકાભેર, ગામે ગામ અને ઘેરે ઘેરે સદાય માટે ફરી રહ્યો છે. તે અતિથિ યોગીને કોઈ રથએ સન્માન મળે છે અને કેટલેક રથએથી તિરસ્કાર પણ ખમવો પડે છે, અને ઘણેક રથએ તો તેને ગૃહમાં પ્રવેશતાં જ કમાડ બંધ કરવામાં આવે છે. યોગી સન્યાસીને-ખરા કે ખોટા સાધુ બાવાઓને, ભગવી ચીંદરડીને ખાતર પણ-સ્ત્રીવર્ગ તરફથી સન્માન મળવાના આ દેશના સામાન્ય રીવાજ છતાં પણ બિચારા આ સન્યાસીને તો વિશેષે કરીને સ્ત્રીવર્ગ જ ગૃહબહાર રાખે છે એ એક દાહના જમાનાની નવીનતા છે. છતાં કોઈ કોઈક સ્થાને શુદ્ધ સ્વધર્મ જાણનાર સખારીઓ આ સન્યાસીનો ખરા હેતુને યોગ્ય રીતે સમજી તેને સન્માન આપે પણ છે. આવું એક મંડળ યોગ સમય ઉપર વડોદરા શહેરમાં જામત થયું હતું, અને તેણે અનેક સંકટો અને વિધ્નિની મહાનદીને ઝાંળગી આવવાના માટે

જોઈતાં વ્હાણો રૂપી સાધનો મોકલી આ સ્વદેશી હિલચાલ રૂપી સન્યાસીનો સત્કાર કર્યો હતો, તથા અન્ય બહેનોને તેમ કરવા વિનંતિ કરી હતી. તેમણે અનેક સ્વદેશી વસ્તુઓનું, અને સવિશેષે સ્ત્રીકૃત વસ્તુઓનું એક સુંદર પ્રદર્શન એકઠું કર્યું હતું, અને પોતાની સ્વ-દેશભગિનીઓને તેવા કાર્ય તરફ દુર્લક્ષ ન રહેવાનું દર્શાવત આપ્યું હતું.

સામયિક સ્ત્રીસાહિત્ય.

કમલાના પત્રો—મદ્રાસના એક સુશિક્ષિત લેખકે “કમલાના પતિ પ્રત્યેના પત્રો” એ નામના ઇંગ્લેશમાં લખેલા એક સુંદર લેખનું ગુજરાતી ભાષાન્તર પ્રકટ કરવાનું કાર્ય “સમાલોચકે” આરંભેલું છે એ વાત અમે અમારા એક પાછલા અંકમાં જણાવી ગયા હતા, તથા તે વખત સુધીમાં પ્રકટ થયેલા પત્રોનું વિવેચન પણ તે અંકમાં અમે કર્યું હતું. તે પત્રના ચાલુ વર્ષના ત્રીજા અંકમાં તે કમલાએ પતિને લખેલા બીજા ત્રણ પત્રો પ્રસિદ્ધ થયા છે. આ પત્રો જેમ પત્નીરોહતા મનોહર દર્શનથી ભરપૂર છે, તેમ સર્ગા, પડોશી કે ઝોળખીતાંના સગાચાર જણાવવાના નિમિત્તે સ્ત્રીસંસાર સંબંધી અનેક વિષયો વિશે પણ સ્પષ્ટ અભિપ્રાય દર્શાવનાર છે પોતાના ૬ ટૂંકા પત્રમાં કમલા થયેલ રમણે લખેલું કન્યાવિકલ્પ રૂપે બદલાઈ ગયેલું સ્વરૂપ જેમ ખિન્ન થાય છે; તથા બીજા એક કન્યાની માત્ર ૧૧ વર્ષની ઉંમર થયા છતાં લગ્ન ન કરવાથી અનેક અપવાદ વર્ણવનારા જનોની અધમતા સૂચવી ‘ઝોળખું વર્ષ પુર થયા પહેલાં કોઈ કન્યાનો વિવાહ કરવો નહિ; તેમજ વીસ વર્ષની અંદરની કન્યાને પચાસ વર્ષ ઉપરના વર સાથે પરણાવવી નહિ’ એવો એક કાયદો ચા માટે પસાર ન થવો જોઈએ એવો મત દર્શાવે છે. ૭ મા પત્રમાં હિંદુ રૂઢિ ન પાળતી તથા વિધવાગ્રમમાં જઈ વસેલી એક જાળવિધવા પ્રત્યે લોકોની દૃષ્ટિ ક્રૂરતાબરેલી છે એમ જણાવતાં તે કહે છે “ગરીબ બિગારી! હજી તો એના દાંત દુધિયા છે, તેટલામાં એનો જન્મારો બળા ગયો જોઈ જાતી શીટી જાય છે; અને મુઝા લોકો એનો કેડો છોડતા નથી; કારણ કે તે ખુણા સેવતી નથી ને પ્રત્યેક ઉત્સવમાં જાય છે. વળી તેણે વેશ ઉતારવા ના પાડી છે તેથી તેના કાળા કેશ જોઈને જુના વિચારના લોકોની આંખમાં તો જાણે મર્યાં પડ્યાં હોય તેમ તેઓ ઉલટે છે.” આની સાથે, પોતાની અસુક સંસારી સુખની ઇચ્છા સફળ કરવાના હેતુથી કોઈક વ્રત કરવાથી પણ ઇષ્ટ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે એવા એક બીજા પોતાની ઝોળખીતી સ્ત્રીના દર્શાવતા સમાચાર પતિને જણાવી કમલા તેમની તેવા કાર્ય તરફની અથ્રક્ષા અસ્થાને છે એમ પણ સૂચવે છે.

પરંતુ આ પત્રોમાં વિશેષ સુંદરતા તો કમલાએ દર્શાવેલી દંપતીરોહની ઉચ્ચ ભાવનામાં સમાવલી છે.

સૂર્ય તથા ચંદ્રના અદ્ભુત કારણ પુરાણકથાકારો રાહુના ગળા જવાથી બતાવે છે, તથા નવીન શાસ્ત્રવેત્તાઓ હાથ પડવાથી જણાવે છે. પરંતુ કમલાનું પ્રેમમય હૃદય તો અદ્ભુત કારણ પ્રેમથી જ ઉદ્ભવતું કહે છે. તે લખે છે કે “મને તો એમ લાગે છે કે પ્રેમ-આનંદના માર્દવજનક, મસનશીલ, પ્રભાવની જ ઉત્પ્રેક્ષા બુનાવવા એ રાહુ

તેમજ છાયા સંપ્રદાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રીતિ-અન્ધનથી અન્ધાયેલાં સ્ત્રીપુરુષો શું એક બીજાને ગળી તથી જતાં ?—પરસ્પરમાં તક્ષીન થઈ, નથી રહેતાં શું ? અને તે જ પ્રમાણે આવા સુખકર સમાગમનો પ્રસંગ કવિવિત્ જ આવે છે (—તે વખતે જોઈએલા ભાભ લીધા તેટલો થોડો—) એ વિચારે પ્રેરેલા ઉત્સાહથી પ્રકાશનો રાગ (સ્વર્ગ) પોતાની રાણી (ચંદ્ર) નું, અને રાણી રાગનું અસન (ગળી જવાનું કાર્ય) શા માટે ના કરે ?... માનવીઓનો ગર્વિષ્ઠ અને પ્રચંડ નિયંત્રા પેણ સ્ત્રીઓના અસનશીલ પ્રેમ આગળ કેવો નરમ પાણી પાણી થઈ જાય છે ! તેમ થવાનું કારણ આપ કહી શકો. છો ? કારણ, બહાસા ! એટલું જ કે વસ્તુતઃ ‘સી પ્રેમ—પ્રેમ અને પ્રેમ જ છે, અન્ય કંઈ નથી.’ સી એ પરગપવિત્ર પ્રેમનો જીવતો ઝરો છે. તે ધીમે ધીમે પુરૂષને પોતાના રસમાં અસ્ત કરે છે—કુબાડી અદૃશ્ય કરી દે છે—તેને પોતાનામય કરી લે છે; અને તેમ કરતાં કરતાં દિવ્ય પ્રેમાસિનો અંશ મૂકી દે છે, તથા તે અંશથી પ્રકાશતા પુરૂષને બહાર કઢાડે છે. ને અંશ જોમ જોમ વધતો જાય છે, તેમ તેમ તે પેલા પુરૂષને વધારે ને વધારે મદાન અને સત્તાવાન બનાવતો જાય છે.”

સ્ત્રીઉપયોગી સૂચનાઓ—“વૈદ્યકદંપતરૂ” ના મપ્ટેમ્પર માસના અંકમાં આ મથાળાવાળા લાંબા લેખનો પ્રસ્તાવના રૂપે આરંભ થયો છે. અગ્રેજ કેળવણીને અનુસરવાથી—એટલે આ દેશની સ્ત્રીઓનું જીવત નેમની જીવતરીત પ્રમાણે ગાળવાથી—આપણો ગૃહસંસાર થણે અંશે વિપરીત-ઉલટો થઈ જાય છે એ દર્શાવવાનો આ લેખનો ઉદ્દેશ જણાય છે. સ્ત્રીઓએ કેળવણી લેવી જોઈએ, એટલું જ તદિ પછી તેની તેમને ખાસ જરૂર છે, એ વાત સર્વ કોઈને માન્ય છે. પરંતુ જો કેળવણીથી સાદા સરળ અને સ્વાભાવિક આર્ય સંસારમાં અંચળતા, સ્વચ્છંદતા, અને મોજસોખનાં તોફાની માત્રાથી ખગભળી રહે, કુટુંબવત્સલ આર્ય સુન્દરી પ્રેમાળ ગૃહદેવી મૂકી અનેકરથાતનિવાસી તથા અનેકજનમનોહારિણી અપ્સરા થઈ રહે, તો તેવી કેળવણીને માટે પોતાના ગૃહમંદિરનાં દાર અંધ રાખવા ઇચ્છનાર અનેક આર્ય જનો આ જૂનિમાં દગ્ગ છે, અને હમેશાં રહેશે એવાં ચિન્હ પણ દાઢ દહિએ પડે છે. પ્રસ્તુત વિષયનો લેખક આ પંક્તિનો એક આર્ય પુરૂષ છે. તે જણાવે છે કે “પશ્ચિમના સુધારામાં સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતાનો સવાલ ઉત્પન્ન થયા પછી આર્ય સંસારમાં પુરૂષવર્ગ અને સ્ત્રીવર્ગમાં બે મોટા ભેદ પડી ગયા છે, અને સ્ત્રીઓએ પોતાની સ્વતંત્રતા અને હકોની પુરૂષોની સામે લડાઈ કરવા માંડી છે ! પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીના હક જુદા હોઈ શકે જ નહિ. સ્ત્રીના સર્વ હકો, સ્વતંત્રતા અને સુખ એ સર્વોનો પુરૂષોના હકોમાં, પુરૂષની સ્વતંત્રતામાં અને પુરૂષના સુખમાં જ સમાવેશ થાય છે. પુરૂષોના સુખ દુઃખને જુદું પાડી શકાય જ નહિ; તો પછી સ્ત્રીઓએ પુરૂષોથી પોતાના હકો જુદા રચાવન કરવાનો સવાલ જ ક્યાં ઉભો રહે છે ? પણ પશ્ચિમના કૃત્રિમ સુધારાએ આ સવાલને ઉત્પન્ન કર્યો છે.” આર્ય સંસારરચનામાં સ્ત્રીપુરૂષના—પતિપત્નીના સમમ જીવનની, આત્માની પણ, એકમેકતા નિર્મલી છે, તો પછી તેમનાં સ્વતંત્રતા અને હકોની ભિન્નતા હોઈ શકે જ શી રીતે ? ભિન્નતા રહેલી છે તે તેમાં નહીં પણ તેમના કર્તવ્યરથાનમાં છે:—“ અમે સ્ત્રીઓને નીતિમાં તેમજ સંસારિક સ્થિતિમાં પુરૂષો કરતાં કાંઈપણ દરજ્જે નિકટ (ઉત્તરી) સ્થિતિમાં જોવાને ખુશી તથા; પણ તેઓને ટેલ

પુરશી સોંપવાથી (પુરુષમય જનાવવાથી) તેઓ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં આવે અને ધરનાં કામ સોંપવાથી નિકૃષ્ટ સ્થિતિમાં આવી પડે, એવી માનિતા અમને સંમત નથી.” “અમે એવું ઠરાવવા નથી માગતા કે સ્ત્રીઓએ ધરનાં કામકાજ કરવાને ગુલામગી થઇને ધરમાં ગોંધાઈ રહેવું! સ્ત્રીઓ પુરુષો જેટલા જ માનને અને સુખવૈભવને માટે પાત્ર છે; અમે તો કહીએ છીએ કે એ સુકોમળ સ્ત્રીજાતિ પુરુષજાતિ કરતાં પણ વધારે માનને પાત્ર છે. પણ તેથી સ્ત્રીજાતિએ પોતાના કર્તવ્યથી વિમુખ થવું એમ ઠરતું નથી. સંસારના ગૃહસ્થાશ્રમમાં સ્ત્રીપુરુષ એ એક આપું શરીર છે. એ શરીરનો પુરુષ એ એક ભાગ છે, અને સ્ત્રી બીજો ભાગ છે, અને તેથી જ સ્ત્રીને ‘અર્ધાંગના’ એવું બિરદા મળેલું છે. એકજ જરીરના આ બે ભાગને બે જુદાં જુદાં કામ વહેંચી આપવામાં આવેલાં છે. સ્ત્રી ધરની રાણી છે, પુરુષ બહારના ધંધા ઉદ્યોગનો રાજા છે.” આવા કર્તવ્યભેદથી હપતીના છપનમાં વિશેષ સર-જતા, વિશેષ અનુકૂળતા, વિશેષ સહાયકતા, અને પરિણામે વિશેષ આનન્દરસ રેલાય છે; અને તેની સાથે સાથે જ તેમના હક તથા સ્વતંત્રતા, સુખ અને દુઃખ, તેમનાં ભાગ્ય અન્યોન્ય સાથે ઓતપ્રોત થઈ—પરોવાઈ જઈ—એકપણું ધારણ કરે છે. “જો પુરુષ બહારના કારભારમાં મંદુરી કરતો હોય તો સ્ત્રીએ ધરનાં કામમાં મંદુરી કરવી જ જોઈએ; જો પુરુષ બહાર હાકમી ભોગવતો હોય તો સ્ત્રી ધરના કારભારની હાકમી ભોગવે; અને જો પુરુષ બહારના કામમાં મેનેજરપણું ભોગવતો હોય તો સ્ત્રીએ ધંકામતું મેનેજરપણું કરવું જ જોઈએ—સ્ત્રીની આ સ્થિતિ સ્વાભાવિક અને પોતાના ધણીની સ્થિતિ સાથે ગંધ બેસતી જ છે; તેમાં સ્ત્રીએ કંઈ રીતે અસંતોષ પામવાનું છે તે આપણે સમજી શકતા નથી. પુરુષ નિર્વાહનાં સાધન માટે બહાર ધંધો કરે તો ઘર આગળ પોતાના ધણી અને બચ્ચાં સાથે આનંદપાન સંબંધી વ્યવસ્થા રાખવી એ સ્ત્રીનો જ ધર્મ છે એ વાત સ્ત્રીઓના હૃદયથી લેશ માત્ર પણ દૂર નહિ ખસતી જોઈએ.”

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

સ્વાગત મંદિર.

મહીકાંઠા ડીરેક્ટરીઝ—વાર્તાઓ, નવલકથાઓ વિગેરે કાલ્પનિક લેખો વાળાં પુસ્તકોનો આજ કાલ વિશેષ પ્રચાર છે તેવે સમયે આવા ઐતિહાસીક હકીકતથી ભરપૂર પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરી રા દામોદરદાસે મહાન કાર્ય કર્યું છે એજ કહીયે તો ખોટું નથી. પુરાતન કાલથી આપણા દેશમાં ઇતિહાસની નોંધ રાખવાનો રીવાજ નથી અને તેને પરીણામે જોઈતી માહિતી મળતી નથી. ટાંડના રાજસ્થાનથી આપણને રાજસ્થાન વિશે કેટલીક માહિતી મળે છે પરંતુ તેમાં ઉત્તર હિંદુસ્તાનના રજપુત રાજ્ય સંબંધી હકીકત છે. કાઠિયાવાડ અને રેવાકાંઠા સંબંધી પુસ્તકો થયાં છે અને મહીકાંઠા સંબંધી જે ખોટ હતી તે રા. દામોદરદાસે આ પુસ્તકથી પુરી પાડી છે. મહીકાંઠામાં નાના મોટાં દરેક સ્ટેટનો ટુંક ઇતિહાસ આપી પ્રત્યેક રાજ્યને ઈંગ્રેજ રાજ્ય સાથે કેવો સંબંધ છે અને તેમાં કેવા

અને કઈ જાતના સુધારાવધારા થયા છે તે વિગતવાર દર્શાવ્યું છે. પ્રત્યેક રાજ્યમાં કેવો વહિવટ છે, બંધારણ કેવું છે તથા સકયુંકરો વિગેરેનું ઠાંચણ આપી અધિકારી વર્ગ તેમજ ધૃતિહાસના અભ્યાસીને માટે સર્વ જાતની સરલતા કરી આપી છે. સામાન્ય વર્ગને પણ આ પુસ્તક વાંચવાથી, ધર્મ જ્ઞાન મળે એમ છે. શરૂઆતમાં થોડાસરના ઠાકોર સાહેબનું સુંદર ચિત્ર આપ્યું છે અને મહિકાંદાનો નકશો પણ આપવામાં આવ્યો છે. આ પુસ્તકનું પાકું પૂઠું અને સાતસે પાનાની જરૂરની તપસીષ જ્ઞેતાં પાંચ રૂપીઆ વધારે નથી. આ પુસ્તકનો, બહોળો પ્રચાર થશે એવો અમને વિશ્વાસ છે.

સમયતરંગ.

ધર્માચાર્યે કરેલો સુધારો—દારકા મહના શ્રીમત્ સંકરાચાર્યે થોડાક સમય ઉપર સુરતમાં દાર ઈન્ડ વ્યસન ન કરવા બાબત ધર્મ અસરકારક વ્યાખ્યાન આપ્યાથી ત્યાંની ખત્રીની શાંતિના સર્વ ગૃહસ્થોએ હવેથી કોઈ પણ પ્રસંગે દાર બિલકુલ ન વાપરવો એવી બાધા લઈ દરાર કર્યા હતા.

અમેરીકન સ્ત્રીઓની ધર્મશીલતા—અમેરીકા દેશમાં વેદાન્તના તત્ત્વજ્ઞાન તથા ધર્મનો પ્રચાર કરવા પાછળ અગીયાર વરસ થયાં શ્રમ કરનાર સ્ત્રામી અભેદાનંદ હાલમાં કલકત્તે આવ્યા હતા. તેમને આપેલા બારે માનના ઉત્તરમાં તેમણે તે તત્ત્વજ્ઞાનનો તે દેશમાં પ્રચાર કરવામાં વિશેષ સહાયકારી ત્યાંની સ્ત્રીઓ છે એમ જણાવી તેમનાં ધણાં વખાણ કર્યાં હતાં, તથા તે દુનિયામાં સર્વથી વધારે બુદ્ધિશાળી સ્ત્રીઓ છે એવો પેતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો હતો. હિંદુસ્થાનના વેદાન્ત જેવા ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાનના પેતાને મળતા લાભના બદલામાં હિંદમાં હોયગ અને દુનરની કેળવણી કાંઈ પણ પૈસા લીધા વિના આપવાનો ઇરાદો ન્યુયોર્કની વેદાન્તી મંડળી રાખે છે.

ન્યાતમાં લેવામાં આવેલું પુનર્લેખ કરનાર જોડું—સુરતની વીસાલાક વણિક શાંતિના ગોપાળદાસ નામના એક પુરુષે પેતાની જ ન્યાતની એક વિધવા સ્ત્રી સાથે ત્રણેક વર્ષ ઉપર, મુંબાઈમાં પુનર્લેખ કીધું હતું તે ઉપરથી તે પુનર્લેખ કરનારને તેમની શાંતિએ ન્યાત બદલ મેલ્યાં હતાં. પરંતુ ગયા સપ્ટેમ્બર માસમાં આ પુનર્લેખ કરનારની અરજ ઉપરથી તે શાંતિના પત્ની સોમનાથ મહાદેવમાં, ૧૨૫ રૂપીઆ કરાવવાનું પ્રાયશ્ચિત કરાવી ન્યાતમાં લેવાનો દરાર કર્યો છે.

એક ભાટીયા સ્ત્રીની સખાવત—સુરતના મહંમ બાટીયા ગૃહસ્થ ઠાકર ભવાનીદાસ કાશીદાસની વિધવા સ્ત્રી તરફથી સુરતમાં એક સ્ત્રીનીટરીરીયમ (માંઘીની રિયતિમાં સરીર સુધારવા માટે હવા ખાવાનું સ્થાન) રૂપીયા પચીસ હજારના ખર્ચે બંધાવવાનું છે એમ ખબર મળી છે.

કન્યાકેળવણીને ઉત્તેજન—મુંબાઈમાં હકીમીબાઈ તથા ખેતબાઈ કન્યાશાળામાં અભ્યાસ કરતી કન્યાઓને ઇનામો આપવાનો મોટો મેલાવડો મળ્યો હતો તેમાં આશરે ૨૫૦ સખારીઓ હાજર થઈ હતી. તેમાં સૌ—માણેકબાઈ કાનજી કવિએ કેળવણીનો મુખ્ય

હેતુ ધણા સારા ચપ્પોમાં સમજાવ્યો હતો તથા બીજી પશુ કેટલીક સ્ત્રીઓએ એ વિષયમાં વિવેચન કર્યું હતું. અન્ય કેટલીકોએ સાગ્રાને રૂપીયાની બેઠો પણ આપી હતી.

હિંદુ સ્ત્રીઅધિપતિતું મરણ—“પડિત” પત્રના અધિપતિતું કામ કરેનાર અને યુનાની સીવીલ અને મીલટરી આફેનેજ નામના એક અનાથબાલાશ્રમની વ્યવસ્થાપક મીસીસ તારાબાઈ વાનાવે ૩૬ વર્ષની યુવાન વયે ગયા સપ્ટેમ્બર માસમાં દેવશોક પામ્યાં છે. આ સ્વર્ગસ્થ સત્તારીએ કોઈની પશું મદદ વિના ઉપર જણાવેલી સંસ્થામાં વિધવાઓ છોકરાઓ અને છોકરીઓને આશ્રય આપવામાં કાળજીભરી મહેનત લીધી હતી. સંસારી ક્રાન્શરન્સમાં મરનાર બાઈએ મુંબાઈ અને જનારસ ખાતે અંગ્રેજી, હિંદી, મરાઠી ભાષામાં ભાષણો આપ્યાં હતાં. આ સ્વર્ગસ્થના રમરણથી તેમના પતિ તરફથી દરેક રૂ. ૧૦ ની ચાર સ્ટોલરશીપો સ્થાપવામાં આવી છે, જે એવા કે પાંચમા ઇંગ્રેજી ધોરણમાં પાસ થઈ આગળ અભ્યાસ કરનાર કન્યાને એવી સરતે મળશે કે તે સ્ટોલરશીપ મેળવનારે અભ્યાસ પુરો કર્યા પછી તેમણે સ્થાપેલા અનાથબાલાશ્રમમાં ત્રણ વર્ષ સુધી મદદ કરવી.

ગુજરાતી વિધવા માટે ઈનામો—નીચેના વિષય ઉપર નિબંધ લખનાર ગુજરાતી સ્ત્રીઓને—ઈનામ આપવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું છે. “આપણો ગૃહસંસાર” ઉત્તમ રીતે ચલાવવાની યોગ્યતા સ્ત્રીઓ શી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે? ” ઈનામ પહેલા નંબરને રૂ. ૫૦, બીજાને રૂ. ૩૦, તથા ત્રીજાને રૂ. ૨૦. આ ઈનામો માટે નિબંધ લખવા માટે ગુજરાતી જ્ઞાન ધરાવનાર સર્વ કોઈ સ્ત્રીને છુટ છે. ઉમેદવારોએ ગોવર્ધનરામ કૃત સરસ્વતીચંદ્ર તથા લીલાવતી જીવનકલા એ પુસ્તકોનો સારો અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઈએ. નિબંધ ખર્ચાની સુધી ૫૦૦ લાઈની નેટલો અથવા ૨૫ કાળજી ભરાય એટલો હોવો જોઈએ. પરીક્ષક મંડળ (જેમાં એક સુશિક્ષિત સ્ત્રીને પણ જાનશે તે સમજવામાં આવશે તે) સ્વતંત્ર રીતે પોતાનું પરિણામ જણાવશે ત્યાર પછી ઈનામો આપવામાં આવશે. લેખકોએ કવરમાં પોતાના નામ લખી તે બંધ કરી પોતાના નિબંધ સાથે મોકલી દેવાં. નિબંધો તા. ૧૫ મી માર્ચ ૧૯૦૭ પહેલાં નીચેને સરનામે મળવાં જોઈએ.

મી. દીપચંદ માણેકચંદ ઝવેરી.

લીન્ડન ગાર્ડન્સ એજવોટર, વેસ્ટ લન્ડન.

(આ ઇનામો દેશનું સરનામું છે.)

ગણપતિઉત્સવની ખુશાલીમાં ગુજરાતી સ્ત્રીમંડળનો મેલાવડો—ગયા મહાપતિના ઉત્સવ પ્રસંગે મુંબાઈમાં મી. મનમોહનદાસ દયાળદાસ સંસ્થાને ઘેર તેમના પત્ની જયવ બાઈએ ગુજરાતી સ્ત્રીમંડળનો એક મેલાવડો કર્યો હતો જેમાં લગભગ ૧૫૦ ગુજરાતી સત્તારીઓએ ભાગ લીધો હતો. આ પ્રસંગે જણાવતાં લોકપ્રિય સંગીત જાણનાર શ્રી ધર્મોદય જગજીવન માસ્તરે સંગીતમાં બોધદેષ બજાવે તથા પદો ગાવાં હતાં. તેમના નીતિ અને જ્ઞાન દર્શાવનારાં ગાયનોથી સર્વ સ્ત્રીઓને આનંદ તથા બોધ મળ્યો હતો. ગાયનો ગણેશસ્તુતિ, ભક્તિ, સ્ત્રીકેળવણી, સ્ત્રીધર્મ, સતી સ્ત્રીઓનું રમરણ, વૈરાગ્ય તથા દ્રાપદીની સ્તુતિ વિશેનાં હતાં.

સુન્દરી સુગન્ધ

વર્ષ ૪ થું] ઇ.સ. ૧૯૦૬ નવેમ્બર—કાર્તિક વિ. સં. ૧૯૬૩. [અંક ૩ નો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

પ્રવલ્લ ઇચ્છાશક્તિ—પર્યતમાંથી નીકળેલી અને સમુદ્રને મલનાઈ નદીના પ્રવલ્લ પ્રવાહની ગતિને જેમ કોઈપણ અટકાવી શકતો નથી, તેમજ એ સવલ્લ અચલ, અડગ, અને દૃઢ પ્રતિજ્ઞાવાળા માણસોની ઇચ્છાની સામે સ્નેહ, મમતા, સુખ, ऐश्वर्य, દુઃખ, દરિદ્રતા, રોગ, શોક વગેરે કોઈ પણ ટકી શક્યા નહીં. સુખની મોહિની મૂર્તિ અથવા દુઃખની મયંકર શૂકુટિ કોઈપણ ઇચ્છાશક્તિની ગતિ રોકવાને સમર્થ નથી. ઇષ્ટિત વસ્તુ મેલવવાને માટે અને મનની કામના પૂર્ણ કરવા માટે મનુષ્ય પોતાના દેહ અને મનની ઉપર ઇચ્છાશક્તિનો પ્રયોગ કરે છે. સિદ્ધિ મેલવવી અથવા દેહપાત કરવો, એ બે સીમાની ઘચમાં તે કાર્ય કરે છે. આ બે સીમાની અંદર કોઈપણ જગાએ એ શક્તિ વિરામ પામતી નથી. એ શક્તિ એવો પ્રવલ્લ છે. સર્વ શક્તિમાન્ અને મંગલ કરનાર પરમેશ્વરે મનુષ્યની અંદર આ મહા શક્તિ મુકેલી છે. આપણે એ શક્તિનું સાહાત્મ્ય જાણતા નથી, એટલું જ નહિ પણ આપણામાંના ઘણાકો આ શક્તિની હયાતિની ઘાત પણ જાણતા નથી. એ આત્મશક્તિનો વિષય જાણવાની અને તેનો પરિચય મેલવવાની ખરૂર છે.

કાવ્યકુંજ

ચાલ, સખિ ! ફૂલ વીણીએ !

ચાલ્યુ, સખિ ! ફૂલ વીણીએ !

ઉપવનમાં ફરીએ;

લતાએ વિચરીએ;

અવચય કરીએ;

ચાલ્યુ, સખિ ! ફૂલ વીણીએ !

ન્હાના ન્હાના છાડને, આંબ્યાં રંગીન ફૂલ;

ખીલ્યાં, ચાલો વીણીએ, કરીએ હૃદય પ્રકુલ.

કંઈક ધોળાં ! કંઈક ખીળાં ! કંઈક રાતાં !

વળી કંઈક ખીલેલ્ય શુભાખી ! અવચય કરીએ;—ચાલ

નાના રંગે આ ખીલ્યાં, અહિં પુષ્પ અપાર;

કંઈક સુગન્ધિ આપતાં, કંઈક વ્યર્થ દે ભાર.

ખીલ્યાં એ પુષ્પો કેવાં ?

સુરભિ સુરભિ રહો લેવાં.

વીણવાં ને ત્રહૂને દેવાં.

અવચય કરીએ—ચાલ

વિશ્વોદાને વિવિધ આ રંગીન પુષ્પ અનેક;

અવચય કરીને ઠહેંચવાં સહચારુર્ય વિવેક.

લક્ષ પૂર્ણ આપશે;

હૃદય હર્ષ સ્થાપશે;

વ્યાપશે સકલ સ્થળમાં સુખે.—

—અવચય કરીએ—

ચાલ્યુ, સખિ ! ફૂલ વીણીએ.

સ્નેહબોધાતિ.

કઠિન શબ્દોના અર્થ:—ઉપવન=ખાગ. લતા=વેલી. અવચય=સંગ્રહ. પુષ્પ=ફૂલ. વ્યર્થ=ફોગટ. સુરભી=સુગંધી. વિશ્વોદાને=જગત્ સુખી ભાગમાં. સહચારુર્ય=ચતુરાઈ સાથે.

વાર્તાલહરી.

વિદ્વન્મણિ.

(ગતાંકથી અનુસંધાન.)

બીજે દિવસે સ્થવારે ગ્રોફસર વિદ્વન્મણિ જમીને હાંચકા પર બેઠા બેઠા સોપારી કાંતરી ખાતા હતા તેવામાં નીચે કોઇએ ખૂબ પાડી. “આ તાર લેજો.” નીચે જઇને સિં-
પાઇને સહિ કરી આપી તેમણે તે તાર હાંધી. ઘણી ઉત્સુકતા સાથે તેમણે તે ઉધાડ્યેલ
ડા. જહાંગીરજીને તાર હતો. આ પ્રમાણે શબ્દો હતા. “જહાંદી અત્રે આવો, ધણુંજ અ-
ગત્યનું કામ.”

ડોક્ટર તારથી પોતાને શા માટે બોલાવતા હશે તે બાબત વિદ્વન્મણિને વિવિધ
વિચાર થતા સાચ્યા. ડોક્ટર જહાંગીરજીને તે એકવાર મળ્યો હતો. તેના પ્રચંડ શરીર,
મન્ય મુખાકૃતિ, નિખાલસ, ગંભીર પ્રકૃતિ અને વાતચિતથી તે અંજાઇ ગયો હતો. તેની
પાસે જરૂં તે બાબત તે મેટા વિચારમાં પડી ગયો.

તાર લઇને ઉપર આવ્યો ત્યારે ઉતરી ગયેલું તેનું મ્હોં, તેનો ફિક્કો મ્હેશ જોઇ પ્ર-
સન્ને પ્રશ્ન કર્યો “કોનો તાર છે ?”

તેણે જવાબ આપ્યો “હા. જહાંગીરજીનો, તે મને શા માટે બોલાવતા હશે ? તમે
તેમને કાંઇ વાતચિત કરી હશે. મને બોલાવવાના કારણની તમને ખબર હોવીજ જોઇએ.”

પ્રસન્ન બોલી “મને તે બાબત બિલકૂલ ખબર નથી. પણ તમારું મ્હોં આટલું બધું
કેમ ઉતરી ગયું છે.”

વિદ્વન્મણિ બીજાઇને બોલ્યો, “મ્હારું મ્હોં ઉતરી ગયું છે ? શા માટે મ્હારું મ્હોં ઉતરી
ગયું ? એવી કોઇપણ બાબત નથી કે ડોક્ટર જહાંગીરજીના બોલાવવાથી મ્હારું મ્હોં ઉતરી
જાય. સાવો, મારો કોટ સાવો; હમણાંજ કોલેજ-અવર* પહેલાં જઇ આવું.”

પ્રસન્ન કોટ લાવી તે તેણે મ્હેરી હાંધી અને ડોક્ટરને મળવા તે આલી નીકળ્યો.
અનરિચના સ્ટેશનથી લોકલમાં બેસી બી. બી. સી. આઇ. રેલ્વેના માંદુગા યેડ સ્ટે-
શને તે આવ્યો અને ત્યાંથી ડોક્ટરના મકાને. ગયો. સિપાઇને વર્દી આપી. સિપાઇ તેને
દિવાનખાતામાં બેસાડી ડોક્ટરને વર્દી આપવા ગયો. અરૂપ સમય પછી ડોક્ટર આવ્યા.
તેમણે કહ્યું “દેવ મિ. વિદ્વન્મણિ આવ્યા કે ? હું ધારું છું કે તમારી તબીબત હવે સારી
થઈ હશે. હમણાંની તમારી તબીબત સારી રહેતી નથી એ જાણી હું ઘણો દિલગીર છું.”

વિદ્વન્મણિએ ઉત્તર આપ્યો “હા, જરા એમ આલે છે. આજ જો કે અત્યારે મારી
તબીબત ઠીક છે. પણ ડોક્ટર સાહેબ, આપે કાલે જે દવા મોકલાવી તેથી રાત્રે જીવ ધણો
સુંઘાયા કરતો હતો. રાત્રે બિલકૂલ ઉંધ આવી નથી—નહિ જેવો આવી હતી.”

ડૉ. જહાંગીરજીએ કહ્યું “તે દવાજ એવી હતી. એક અઘવાડિયા સુધી તો તેની ખરાબ અસર અવશ્ય નહિ જણાય. મેં તમને તારથી બોલાવ્યા તે તમને એક ઘણી જ અગત્યની બાબતના સંબંધમાં વાત કરવા બોલાવ્યા છે. પ્રથમ મારે તમને જણાવવું જોઈએ કે આજની વાતચિત આપણે બેને જ જણાવવા જેવી-સમજવા જેવી છે. કેમકે પશુ પ્રકારે તે બીજાને કાને ન જવી જોઈએ.”

વિદ્વન્મણિ બોલ્યો “જેવી તમારી ઈચ્છા.”

ડૉક્ટરે કહ્યું “વાર ત્યારે મિ. વિદ્વન્મણિ મેં એક ઘણી જ મોટી બૂલ કરી છે. પરંતુ તે તમને ઘણી લાભકારક, ફાયદાકારક છે.” “ત્યારે તેને માટે ડૉક્ટર સાહેબ, મારે તમારો મોટો આભાર માનવો જોઈએ. પણ આ વાતચિતનો બેદ-તેરું રહસ્ય હું સમજી શકતો નથી.”

ડૉ. જહાંગીરજીએ કહ્યું, “તેનો ખુલાસો આ પ્રમાણે છે. કાલે પ્રસન્ન આહિં આવી હતી તેણે મને જણાવ્યું હતું કે તમે તમારા સાંસારિક જીવનથી કેંટાળા ગયા છો અને કાંઈ પણ રીતે તેનો અન્ત આણુવા, આત્મધાત કરવા ધારો છો. એ વાત સત્ય છે ?

વિદ્વન્મણિએ ઉત્તર આપ્યો, “હા, તે વાત મેં કરેલી ખરી; પણ—

ડૉક્ટર બોલ્યા “તમે એમ ન ધારતા કે તમારા આ ધરાદા, તમારા આ વિચારમાટે તમને કપકો આપવા મેં તમને બોલાવ્યા છે. તમને માત્ર એટલું જ કહેવાનું કે તે કામ કરવા પહેલાં બિચારી પ્રસન્ને પ્હોવડાવવી, ગળરાવવી એ તમારા જેવા વિદ્વાન, શૂદ્ધસ્થ, મહામાણુસને શોભતું નથી. ને તો તેને તેજ વખતે જણાવ્યું હતું કે મરવું, આત્મધાત કરવો એ ઘણું મુશ્કેલ કામ છે અને તે કરવાની મિ. વિદ્વન્મણિમાં હિંમત જ નથી.”

વિદ્વન્મણિ ધણે અભિમાની હતો. તેને આ રીકાનો સખ્ત આધાત લાગ્યો. તેણે ગરમ થઈ જઈ ઉત્તર આપ્યો “તમે ગમે તેમ ધારો, ગમે તે અનુમાન બાંધવાને તમને સ્વતંત્રતા છે, જો કે મારા વિચાર પ્રમાણે આવી તેવી બાબતમાં તમારે વચ્ચે પડવું ચોખ્ખું નથી. ઉતાવળથી બાંધેલા તમારો અભિપ્રાય અસ્થ સમયમાં ફેરવવાનું તમને કારણ મળશે.” મેં તે બાબત નિશ્ચય જ કરેલો છે.”

ડૉક્ટર શાંતિથી બોલ્યા “મારે તેટલું જ જણવાની અગત્ય છે. વાર, ત્યારે તમે આત્મધાત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે તો તે સંબંધની સઘળી તકલીફમાંથી મેં તમને મુક્ત કર્યા છે. હું આશા રાખું છું કે તે માટે તમે મારો ઉપકાર માનશો. મેં પ્રથમ જ બૂલ વિષે તમને વાત કરી છે તે બૂલને પરિણામે હવે તમે આ દુઃખી સંસારથી સાત દિવસમાં મુક્ત થઈ જશો.”

ડૉક્ટર જહાંગીરજીના શાંતિ અને દૃઢતાથી બોલાવવા આ શબ્દો સાંભળી વિદ્વન્મણિ ગભરાઈ ગયો.

તે બોલ્યો “ડૉક્ટર, આ શું ખરી વાત છે ? તમે મસ્કરી કરતા હશો-બૂલતા હશો.”

ડૉક્ટરે જવાબ આપ્યો “મેં કબૂલ કર્યું છે કે મેં બૂલ કરી છે. કાલે મારે જે દવા તમને આપવી જોઈએ તેને બદલે ઉતાવળમાં મેં તમને બીજી દવા આપી છે. આ દવા મેં મોટો શ્રમ લઈ તૈયાર કરી હતી. ૨૫ વર્ષના સતત પ્રયાસથી એટલી દવા તૈયાર થઈ

હતી. આ દવા તમને આપવાથી મને મોટું નુકસાન થયું છે. તે દવા પર તો મેં લાંબી લાંબી આશાઓ બાંધી હતી—તે દવા પર તો મારા ભાગ્યના ઉદયનો આધાર હતો. આ ઔષધની ખનાવટ તદ્દન નવીન અને વિલક્ષણ છે. દવા લેનારની તબીબત ખરેખર એક અઠવાડિયા સુધી, ૧૬૮ કલાક સુધી, ઘણી સારી રહે છે પણ બ્યાં, ૧૬૮ મો કલાક પૂરો થયો કે એકદમ શરીરની અંદર મોટો ફેરફાર થવા લાગે છે. હૃદયનાં કાર સંકુચિત થાય છે અને પોતાનું કામ કરતાં બંધ પડે છે. અન્ત કાળ સુધી કોઈ પ્રકારની પીડા થતી નથી. આત્મધાત કરનારને આ ઔષધના જેવો એકે સરલ સુખકર માર્ગ મળવો મુશ્કેલ છે. આ ઔષધ તૈયાર કરવાના મારા ચલને નિષ્ફલતા ન મળે તે માટે ગધેડાઓ પર તેનો મેં પ્રયોગ કરી જોયો છે. શીશીમાંની જે દવા તમે કાલ પીધી છે તેટલી દવા પચીસ જનનવરના પ્રાણુ લેવાને પૂરતી હતી. મિ. વિદ્વન્મણિ, તમે કેમ ફીકા પડી ગયા છો? તમારી તબીબત તો ખગડી નથી?

વિદ્વન્મણિ નખરીળ પ્રજ્વલો હતો. તેનો મ્હેરો ઘણો ફિક્કો પડી ગયો હતો. તે બાગ્યા ત્રુટયા સ્વરથી બોલ્યો “ડૉ. જહાંગીરજી આ વાત ખરી છે? ડૉક્ટર, મને બચાવવા માટે કાંઈ ઉપાય નથી? મારે આશા રાખવા જેવો કોઈપણ રસ્તો નથી?”

ડૉક્ટરે ઉત્તર આપ્યો, “બચવાનો બિલકૂલ ઉપાય નથી, અને તમારે આશા રાખવાની શી અગત્ય છે? મૃત્યુને માટે તો તમે નિશ્ચય કર્યો છે”

વિદ્વન્મણિ એક બાળકની પેઠે તોતડાતો બોલ્યો, “ડૉ. જહાંગીરજી, હું કબલ કહું છું કે આત્મધાત કરવાના ઉદ્દેશ્ય કાઢવામાં મારી મોટી બૂલ, બેવફાઈ થયેલી છે. હું કદી તેમ કરત નહિ. આત્મધાત કરવાને ખરી રીતે મને મધ્ધિયથ જ નથી. મને તમારે બચાવવો જોઈએ. મૃત્યુ પછી ધની દાકતરી તપાસનવખને સર્જનને માત્રમ પડશે કે માફ ખૂન થયું છે અને તે તમારા હાથથી થયું છે.”

“મિ. વિદ્વન્મણિ, તમારું મગજ કેકાણે નથી. તમે એક ગાંડા માણસની પેઠે વાત કરો છો. મેં તમને ન્હોતું કહ્યું કે મારી બૂલ થઈ છે? વળી બ્યારે મૃત્યુની તપાસ થશે (વિદ્વન્મણિ પ્રજ્વળા લાગ્યો) ત્યારે હૃદય બંધ પડી ગયું છે એવોજ નિર્ણય આવવાનો છે.”

વિદ્વન્મણિની હવે હિંમત રહી નહિ. તે ગભરાઈ ગયો. તેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં—ડસકાં ખાવા લાગ્યો. તે ઘણીજ નમ્રતા સાથે ડૉક્ટરને આગ્રહ કરવા લાગ્યો, “મને બચાવવાને કાંઈ ઔષધ નહિ આપો? ડૉક્ટર, માફ મૃત્યુ તમને તમારા અંતઃકરણમાં જન્મ પર્વન્ત સાધ્યા કરશે.”

ડૉ. જહાંગીરજીએ કલમ હાથમાં લઈ કહ્યું “આવા અકસ્માત તો હમેશાં બનવાના. એવું કેટલુંક દિલ્લપર રાખતા રહીએ! મારા ધારવા પ્રમાણે હવે જો કે બિલકૂલ આશા રાખવા જેવું નથી છતાં બિચારી પ્રસજ પર મને ઘણી દવા આવે છે અને તેને ખાતર તમને બચાવવા માટે મારાથી બનતો ચલ હું કરીશ. પરન્તુ, એક બાજત તમારે ખસુસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે બચવાનો ઘણો ખરો આધાર તમારા ઉપર છે. તમારે સરલ જીવન અપ્તાર કરવું પડશે. સાદો ખોરાક લેવો. પડશે, માત્ર મ-

સધળી ફરિયાદો દૂર થઈ તમે નવીન આરોગ્ય ભોગવવાને ભાગ્યશાળી થશો. આ સધળું બન્યા પછી, મારી સચના પાળવાથી, મારા ઔષધથી તમારા બચવાની, સુખી દમ્પતીજીવનના આરમ્ભની માંગસિક આશા ઉત્પન્ન થવા પામી છે એ જોઈ મને, ધણા આનંદ થશે એમ હાથ માફ ધારવું થયું છે.”

વિદ્વન્મણિ બોલ્યો “ ડોક્ટર, હું મારી જીંદગીને માટે, સુખી સાંસારિક જીવનની આશાને ખાતર, તમારી સચના અક્ષરે અક્ષર પાળીશ. તમારું કહેવું તદ્દન ખરું છે. હું કબૂલ કરું છું કે હાલની મારી મુશીબતોનું મુખ્ય કારણ હું પોતે જ છું. આપે જે મને કપકો આપ્યો છે તે યથાર્થ છે. તેને માટે હું સર્વ રીતે ખાતર છું. પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે છત્રરૂપાથી અને તમારા ઔષધથી હું બચવા પામીશ તો પુનઃ તેવો દોષ હું કદી નહિ કરું. ખરેખર, મેં મોટી મૂર્ખતા કરી છે. મારી તબીબતના, સુખ મગવડના સંબંધમાં મેં એને અનેક રીતે દુઃખ દીધું છે. એના સુખ વિશે મને સ્વપ્ને પણ વિચાર આવ્યો નથી. તેની સુખચાંતિ પર મારી સુખ શાંતિ અને સંપત્તિનો મોટો આધાર રહેલો છે તે આજે જ હું સમજ્યો છું; અને તેને સર્વ રીતે સુખી કરવાને શ્રમ લઇશ એવો આજથી મારો દૃઢ સંકલ્પ છે. ”

*

*

*

ડોક્ટર જહાંગીરજીના મકાનમાં પ્રસન્ન અને ડોક્ટર કાંઈક વાતચિત કરવામાં રોકાયેલાં છે. પ્રસન્ન કહે છે કે “ જહાંગીરજી કાકા, તમારા ઔષધની તેમના ઉપર અદ્ભુત અસર થઈ છે. વમારો હું મોટો પાડ માતું છું. પ્રથમમાં અને હાલમાં તેમનામાં ધણા ફેરફાર થયેલો છે. જુઓ તે હોય જ નહિ. તેમના દરેક વર્તનમાં હાલ, સ્નેહ અને મુશીમતા ઉત્સાહ અને આનંદ જોવામાં આવે છે. માંદગી અને વહેમના વિચારને તે દસી દાઢે છે. અનુપમ અપૂર્વ સુખની પ્રાપ્તિ પોતાને થયેલી છે એમ તે હાથ જણાવે છે. જમતી વખતે જૂદી જૂદી ફરિયાદો ઉઠાવવાને બદલે, બહુબક્ષ કરવાને બદલે, સર્વ વસ્તુ પ્રત્યે પોતાનો સતોષ તે દર્શાવે છે. પ્રથમની માફક માલ મથાણાને બદલે સાદા ખોરાક માટે તે આગ્રહ કરે છે. ચંદાનું તો નામ તેમને ગમતું નથી. પણ જહાંગીરજી કાકા આવા સંપૂર્ણ અને આકર્ષિક ફેરફારમાં મને કાંઈક ચમત્કાર જેવું લાગે છે. ગઈ દિવસે એક બે વખત તો ઉંઘમાં ડસકાં ખાતાં સાંભળ્યાથી હું ઝબકી ઉઠી હતી. ”

મુશીબ સ્વભાવના ડોક્ટરે રિમત કર્યું અને આનંદયુક્ત ચહેરે તેણે જણાવ્યું કે “ પ્રસન્ન, વિદ્વન્મણિ તેટલી હેરાનગતીથી પણ ચોલ સમયમાં સુકત થશે. તે વિશે ચિંતકૂલ ચિન્તા રાખીશ નહિ. તેઓ હમેશાં મારી પાસે આવી જાય છે. મારી દરેક રીતે ખાતરી થઈ છે કે તેમની તબીબત સુધરતી જાય છે. ત્હારું પણ લગભગ તેમજ કહેવું છે. ”

“ જહાંગીરજી કાકા, હું અહિં આવી હતી એમ તેમને જણાવ્યો નહિ. ”

“ ના, ના, ના, ના, ના હું કદી નહિ જણાવું. ”

*

*

*

સાત દિવસ પૂરા થયા છે. ડોક્ટર વિદ્વન્મણિ ડૉ. જહાંગીરજીની સામે, ખુરશી નાંખી બેઠેલા છે. ખારણું બંધ છે.

ડોક્ટર કહે છે “ ડોક્ટર, કેમ કાંઈ ઉપાય હાથ લાગ્યો છે? નિરાશા, ઉદ્વેગ, કોષ અને

બહેનના વિચાર મેં સારું દિવસ દૂર ગમ્યા છે. દિવસ આનંદમાં જતા પરંતુ કોઈ કોઈ વખતે રાત્રે ઘણા બયંકર, ખરાબ સ્વપ્ન આવતાં. ગઈ રાત્રીએ તો જંગલે હું મારા મકાનમાં બેઠેલો છું અને નાટક કંપનીઓ ઊપડતી વખતે છેલ્લા ખેલ, છેલ્લા ખેલ, એવાં પાટીયાં ચોરે છે, ફેરવે છે, તેમ મારી મેડીમાં ચોગરદમ છેલ્લા દિવસ, છેલ્લી રાત, એવાં પાટીયાં મારા જોવામાં આવ્યાં હતાં. આવી હું ઘણોજ ગભરાઈ ગયો હતો.”

ડૉક્ટર જહાંગીરજી ઉઠ્યા અને પાસેના એક કબાટમાંથી કાંઈ દવા લાવી ખાલામાં પાણી સાથે મેળવી અને સાંતિથી ખોલ્યા. “મિ. વિદ્-મણિ, આ પી જાઓ.”

ઘણી ઉત્સુકતા સાથે વિદ્-મણિએ તે દવા પીધી. ગભરાટ સાથે ખાલો નીચે મૂકતાં મૂકતાં તેણે કહ્યું “પણ ડૉક્ટર, આ તો તે દવાડા વાળી જ દવા છે. તેવોજ સ્વાદ આ-જની દવામાં છે. તમે ફરી જૂલતો નથી કરી?”

ડૉક્ટરે તરત જ જવાબ આપ્યો “ખરૂં પૂછો તો તે તેજ દવા છે. તેમાં કોઈપણ પ્રકારનો સંદેહ નથી. કરી જૂલ યઈ નથી.”

વિદ્-મણિએ બય પામી કહ્યું “જૂલ નથી યઈ? તમારૂં બોલવું હું બરાબર સમજી શકતો નથી.”

વચમાં વિદુ-મણિ બોલી ઉઠ્યો, “પણ, ડોક્ટર, પેલા ઔપધનું શું ? તે બાબત હવે ખુલાસો કરો તો ઠીક.”

ડોક્ટરે સ્હેજ સ્મિત અને શાંતિ સાથે ઉત્તર આપ્યો, “તે તો માત્ર વિલાવતી મીઠું અને એક બીજી નિર્દોષ દવાની મેળવણી હતી.”

આ સાંભળી વિદુ-મણિ એકદમ આનન્દમાં આવી જઈ ખડખડાટ હસી પડ્યો અને બોલ્યો, “ડોક્ટર, હું તમારો મોટો ઉપકાર માનું છું.” અંતરની ઊંડી સાગણી સાથે ફરી તેણે કહ્યું “ડોક્ટર હું તમારો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનું છું. તમારા સાદા ઔપધ અને સુ-ચનાઓની મારા પર જે સરસ અસર થઈ છે તે બીજા કોણે જાણ્યું ઔપધથી, કોણ પણ રીતે યાત નહિ, તેથી મારી આખી ઉધડી છે, તેથી હું શુદ્ધિમાં, મનુષ્યત્વમાં આવ્યો છું. મેં કેવી મૂર્ખતા કરી છે ? શબ્દસંદર્ભ, છંદમીની કિંમત, ધરમાં એ કેવી સુશીલ, કેવી સદૃશ્ય-સંપન્ન છે તે મેં હવે જાણ્યું છે. પુનઃ તેની ઉપેક્ષા કરું, તેની તરફ મેદકાર રહું તો મુખી શબ્દનને હું સાપક નથી, શબ્દના માત્ર પરિણામ અને ક્ષેત્રને જ હું પાત્ર છું એમાં કશો શક નહિ.

હાહાહાઈ લક્ષમણ.

(સમાપ્ત.)

આનન્દાશ્રમ.

શકન ડોસો.

મારા પાડોશમાં એક એંશી વરસનો “શકન ડોસો” રહે છે. તે ડોસો શકનશાસ્ત્રમાં દુશીઆર છે. આજકાલ જ્યોતિષશાસ્ત્ર, મંત્રશાસ્ત્ર ઉપર લોકોની શ્રદ્ધા વધતી જાય છે જાણી એણે પોતાના શકનશાસ્ત્રના અનુભવ મને કહ્યા. અસહની ડોસીઓ તો શકનમાં પ્રાવરણી હતી, પણ હવેની જવાન છોકરીઓ શકન ગણકારતી નથી તેમની આંખો ઉધડે એ ધરાદે શકનના ભેદ ડોસાશ્રમે મને કહ્યા. પ્રથમ તો ડોસાશ્રમે છીંક ઉપર બહુ જોમ છે. મને કહે કે “બીજા બધા જોમના તો ઉપાસ પણ છે, પણ છીંક અગાળ કોઈનું સાક્ષત્વ નથી. મને પ્રથમ છીંકનો જોમ નોંધા, પણ એક વખત લગનમાં હું ગયો. ત્યાં જેવો વર તોરણે આવ્યો તેવી છીંક આવી, જેવો દસ્ત મેળાપ થયો તેવી છીંક આવી. પરિણામ એ આવ્યું કે પંદર દિવસમાં એ કન્યા સંસારી ત્યારથી, બાઈને કહું કે, છીંકનો મને તો સજ્જડ જોમ પેસી ગયો છે. માટે છીંક આવે તો મુઠ્ઠાડ ધ્યાન આપવું. હવે છીંકના પ્રકાર છે. જે જમણા નારકોશમાંથી છીંક આવે તો પા કલાક પછી કામ શરૂ કરવું. જે ડાબા નારકોશમાંથી છીંક આવે તો અડધા કલાક પછી કામ શરૂ કરવું. અને જમણા તથા ડાબા નારકોશમાંથી સાથે છીંક આવે તો વહાણક ધર્મ જન્ય, ને બન્ને છીંક જાણે છીંક નથી આવી

એમ જ ગણાય. તેથી ઉત્તરું ને બન્ને છોક - એક જ નારકોનાંથી આવે તો કામ શરૂ કરવાનો વખત લેખાય. ”

આપણે તો છોકના ભાગવતથી કંટાળ્યા હતા તે બોલ્યા; “કાકા, હવે માફ કરો. લાખ વાતની એક વાત કે છોક એ મોટા અપશુકન છે. છોક આવે ત્યારે કાંઈ કામ કરતા હોઈએ તે ન કરવું. બાકી કાકા ! જમણું નારકોઈ કે કણું નારકોઈ તે શી રીતે બોધાય ? આપણે યાત્રતા હૃદયે રસ્તા ઉપર ને છોક થાય ઘરમાં, તો છોક ખાનારનું નારકોઈ ક્યાંથી જોવું ? ” “શકન ડોસો” નિદાશ થયો, ને વાત કહેવી બંધ કરી. હવે, આ “શકન ડોસો” એક વિચિત્ર પુતળું છે. બ્લેમ, બ્લેમને બ્લેમ એ શિવાય એનામાં કાંઈ બીજું જણાવું નથી. ઉંડે ને ભોગભોગે જો સાવરણીનું મોં દેખાઈ ગયું, તો ડોશીના બાર વાગ્યા સ્થમજવા. દાતણ કરી રહે કે ચીરીઓનો બ્લેમ ! ચીરી ચતી પડી નહોત્ય તો ઓટલાથી હેઠળ ઉતરી ચીરી ચતી કરી હાથ ધોઈ નાંખે. બારણે જમ્ય તે વખતે એના દેવનાં દર્શન કરે ને જોડા પહેરવા જમ્ય તેટલામાં જો જન્મ બ્લેમ પડ્યો કે દર્શન બદાબર નથી થયાં, તો પાછો આવે ને દર્શન કરે; એમ બ્લેમમાં ને બ્લેમમાં જો ચાર આંટા ખાય. પછી બારણે નીકળે, કમનસીબે એના ઘર આગળ કુતરાનું જોર ! કુતરાના શકન બહુ ખરાબ ગણાય છે. તે કુતરાં દૂર કરવાને ડોસો પહેલાં તો લાકડી લઈને લતા બ્લેમ હાંડી આવી પાછા ઘેર આવે, ને ડોશી લાકડી લઈને તેમને અટકાવવા મ્હોટા બ્લેમ ઉભી રહે, ને પછી ડોસાણ બારણે નીકળે. તેવામાં કાંઈ શીઘ્રી બાયડી હાથમાં કાછી લઈને દેવતા લેવા નીકળતી જો મ્હામી મળે તો ડોસાણના બ્લેમનો પાર ન આવે. તે ઘેર પાછા આવે, હાથ પગ ધોઈ નાંખે, કોગળા કરે, પાછા ઠાકોરણનાં દર્શન કરે, પછી પાછાં કુતરાં હાંકે ને બ્લેમ જમ્ય. એક દિવસ ડોસા જોડે હું પણ બારણે નીકળ્યો. ઈશ્વર કૃપાથી શકઆતમાં એક નીશાળીઓ મ્હામો મળ્યો. ને જરાક તેની પાછળ એક બાઈ ઘાસને ભારો લઈને આવતી હતી. આથી નીશાળીઆના શકન લેવા ડોસાણ દોડ્યા ને શકન તો લીધા પણ અડબડીયું બાઈ ગયા. મ્હાઈ તો હસવું જ રહે નહીં. આખર ડોસા ઉઠ્યા, ને મજાકાતા ચાલ્યા. રસ્તામાં શકન મહાત્મ્યની વાતો કરતા અમે જતા હતા. ત્યાં એક બીલાડી ડાબી જતી જણાઈ. જો બિલાડી ડાબી ઉતરે તો ડોસાણને રસ્તો જ બદલવો પડે. આથી દોડ્યા. પણ દોડ્યા તેવી છોક સંભળાઈ ને આમથી બિલાડી ડાબી ઉતરી, પાછી જમણી ગમ દોડી. ડોસા તો ઉભા રહ્યા. અને બળકડ્યા: “અરે તાઈ બહું થાય શકન ! ” ડોસા તો રસ્તા વચ્ચે ઉભા. આમથી ગાડીઓ આવે, ને તેમથી આવે, ને ડોસાણ એકા અણી ઉપર ઉભેલા કે જરાક બળદ ચમક્યો તો ડોસાણના બુંકા ! પણ ડોશીના ચુક્ર ચાંકાના જોરે બચ્યા. શકન જોવા ઉભા રહેનાર લોકની એ ખુબી છે કે એઓ જણે કોકની વાટખ જોતા હોય એમ ઉભા હોય છે. એટલે રસ્તે જનાર તો એમ જ જણે કે આ બાઈ કાછકને સારું રાહ જોતા ઉભા છે. તે પ્રમાણે સારું શકનની વાટખ જોતા, ડોસાણ રસ્તે કાંગડું મ્હો કરી અડધો કલાક ઉભા. એવામાં ધર બણી સારા શકન આવતા જોઈ ઘેર જ પાછા વળ્યા. આ પ્રમાણે લગભગ આખા જો કલાક ગુમાવી અમે બન્ને પાછા આવ્યા. મેં કહ્યું “કાકા ! આમ ન બને, આમ તો આપણાથી કામ શું થાય ? રસ્તો છે, કુતરાંએ મળે, ગધેડાએ મળે, ને દોર પશુ મળે. આમ આપણે બ્લેમમાં વખત ગાળીએ તો તો બીજા માગીએ. ” ડોસાણ જરા મ્હીડાયા પણ મુંગા રહ્યા.

ડોસાની માફક ડોશી પણ ચકનમાં ખાવરમાં છે. એ તો રસોઈ કરવા એસે ત્યાંથી ચકન રહમજે છે. સુલામાં લાકડું બડબડ એસે તેના ઉપરથી ડોશી ચકન વતે છે. રાત્રીએ ચિબડી અગર ધુવડ એસે તે ઉપરથી, તથા કુતરાં અને શિયાળીઆંના રોવા ઉપરથી કપીદિસામાં ધાડ પડશે કે ચોરી થશે, તે ડોશી સારી રીતે કહી શકે છે. દાઘમાં છીકછીની ગાબડી રાખી છીકછીના સડકા તાણતાં ડોસો ડોશી ચકનચાત્ર ઉપર જ વાલવિવાદ મોડીરાત સુધી ચલાવે જાય છે; ડોશીની તો ખાત્રી જ છે કે આજકાલ બાપડીઓ તાણના રોગથી પીડાય છે, દેશમાં ખેત્ર ચાલે છે, એ બધું ચકન ઉપર પુરું ધ્યાન નથી અપાતું તેને લીધે જ છે. અને ડોશીના મતને સોજે સોળ આના ડોસાછની સંમતિ છે ! ! !

સુમિત્ર—

વર્તમાનરંગ.

સ્ત્રીઓએ શું 'વાંચવું' અને કેમ 'વાંચવું'?—મયા માસમાં મુંબઈ આર્યમહિલા સમાજમાં મીસીસ વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ બા. એ. એ ઉપસ્થિત વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. વાર્તાઓ, નાટકો, સાહિત્યના મર્યાદા વાંચવાથી થતા લાભાલાભ દર્શાવી એક મુશિક્ષિત સ્ત્રીએ પોતાની અજ્ઞાન જ્ઞેનો પ્રત્યે જરૂર બનવી છે તેને માટે અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. સામાન્ય રીતે નાગર, સત્રી જેવી ઉચ્ચ ક્ષેત્ર જેની અંદર સ્ત્રીકેળવણી પ્રાથમિક સ્થિતિમાં થણા કાલથી અસ્તિત્વ યોગ્ય છે તેમાં રામદક્ષા, ભગવદ્ગીતા, શ્રીવક્રવચ, કે પ્રાર્થનામાળાનો પાઠ દરેક સ્ત્રી કરતી નજરે પડે છે અને એના એ પાઠ પાંચ સાત વર્ષથી થતો હોય છે છતાં તેહનું રહસ્ય રહમજનારાં કેટલાં હોય છે તે અનુભવથી જણાશે. “રહમજના વગર વાંચવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી” તે કાણ કયુલ નહિ કરે ? અને આટલું જણતાં છતાં પોતાની પુત્રી, પત્ની, ભગિની, કે આતાને રહમજવવા, તેને યોગ્ય રસ્તે લઈ જવા કયો કેળવણીનો પુરૂષ યત્ન કરે છે ? પુરૂષ વર્ગ “સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન છે” એટલું જ કહી, તેમના પ્રત્યે કાંઈક તિરસ્કાર જતિ રાખી સ્ત્રીઓની ઉચ્ચ સ્થિતિ કરવા માગતા હોય તો તે જનતું અસંભવિત છે. મીસીસ વિદ્યાગૌરી તથા તેમનાં જ્ઞેન શારદાગૌરી જે પણ મુશિક્ષિત છે, તેમને એટલી મૂંઝવણ કરવાની છે કે “આર્યમહિલા પરિપક્વ” “ભારતમહિલા પરિપક્વ” દર્શાવત મેગેઝન’ વિગેરે મારફત પોતાના વિચાર દર્શાવે છે એમ દર્શાવી તેની સાથે જ સામાન્ય વર્ગની સ્ત્રીઓ સાથે પણ વિરોધ પરિચય કરી “એક છપ્પરની પ્રભા છીએ” એમ માની તેમની સ્થિતિ સુધારવા પ્રયત્ન કરશે તો ખરેખર એ મહોશમાં મહોટી દેશસેવા કરી ગણાશે.

સ્વામી અભેદાનંદ—આજુ માસની શરૂઆતમાં મહાત્મા રામકૃષ્ણ પરમહંસના શિષ્ય, અને વિવેકાનંદના શરૂમંત્રુ સ્વામી અભેદાનંદે અમદાવાદમાં બે વ્યાખ્યાન આપ્યાં હતાં તેમાં સ્ત્રીઓ સંબંધી જે ઉદ્ગાર કાઢ્યા હતા તે નોંચનાની આવશ્યકતા છે. એક સમય એવો પણ હતો કે જ્યારે કાસાયની, મેત્રેશી અને ગામ્ના જેવી જગદંત્રીય સત્તારી એક નહિ

પણ અનેક આ આર્થ ભૂમિમાં થતી હતી, અને હાલ એવો સમય છે દેહવણીથી સ્ત્રીઓ સ્ત્રીત્વ ગુમાવી દુર્ગુણયુક્ત થાય છે એમ માનવામાં આવે છે. “પ્રસન્ન દેવતા રહે, ન્યાં પામે સન્માન મુંદરી” એ મહર્ષિ મનુના વાક્યની જોટલે દરજ્જે અવગણના થવા માંડી છે તેટલે દરજ્જે આપણા દેશમાંથી લક્ષ્મીદેવી, સ્વતંત્રતા દેવી, આરોગ્યદેવી કલ્પિત થઈ વિદેશવાસી થયાં છે. પદ્માવત થયેલો મનુષ્ય શું કામ કરે શકે? સ્ત્રી પુરુષનું અર્ધાંગ છે અને અર્ધાંગ ન્યાં સ્ત્રી ઉત્તત નથી ત્યાં સ્ત્રી આપણું અંગ કેવી રીતે ઉત્તત થઈ શકે? સ્વામી અભેદનંદે સ્ત્રી તેમ જ પુરુષને પ્રાણપ્રાયમ અને નેત્રી થતા શારીરિક લાભ દર્શાવ્યા હતા. અમેરીકામાં પ્રત્યેક સ્ત્રીને કેટલાક સ્ત્રી તેમ જ પુરુષ પ્રાણુભામની ક્રિયા કરે છે અને તેના પરિણામે શરીરસંપત્તિ સારી થઈ ક્ષય આદિ રોગો નષ્ટ થયાના દાખલા આપ્યા હતા. લાખની સાથે વિના મૂલ્યે થતી આ ક્રિયા આપણામાંથી નષ્ટ થઈ છે અને તેને લીધે શીકાશ, નિર્બલતા, હીનરીરીયા (તાણ) વધ્યાં છે અને દાક્તરોનાં ઘર ભરવાનું સાધન થઈ પડ્યું છે. પ્રાણપ્રાયમ જેવી સરળ ક્રિયા થતી નથી, જુના મત પ્રમાણે પ્રાતઃજ્ઞાન નદી અગર ઘર આગળ કરી દેવદર્શન કરવામાં સુધારો નડે છે અને સાંજના પતિ સાથે અથવા સપ્તીઓ સાથે ખરાર કરવા જવામાં જુનો મત આડે આવે છે. સ્વચ્છ હવાનો ઉપયોગ આમ થતો નથી. સ્વામીશ્રીએ પ્રગ્નકીય કન્યાશાળા સ્થાપવાની ખાસ બકામણ કરી હતી. ન્યાં સ્ત્રી પ્રગ્નકીય કન્યાશાળા થશે નહિ ત્યાં સ્ત્રી કન્યાને યોગ્ય તમામ દેહવણી આપી શકવાની નથી. પ્રગ્નકીય કન્યાશાળા વિશે વધારે વિવેચન કરવા કૃપા દર્શાવવાથી અત્રે જ વિરમીશું.

સામયિક સ્ત્રીસાહિત્ય.

સ્ત્રીશિક્ષણ સંબંધી બે શબ્દ—ચાલુ માસના મહાઠી ‘માસિક મનોરંજન’ પત્રમાં ગિરજાબાઈ કેલકરનો આ વિષય મનન કરવા લાયક છે. તેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે:—સ્ત્રીશિક્ષણ સંબંધી ત્રણ મત છે. (૧) જૂના મતવાળા એમ સ્ત્રીઓ છે કે શિક્ષણથી સ્ત્રીઓ દુર્ગુણી થાય છે. (૨) કેટલાક એમ માને છે કે વાંચતાં લખતાં આવડે એ જોડું નહિ પરંતુ એથી વધારે શિષ્યે તે અને રોજ રોજ નિશાળે જાય તે તેમને પસંદ નથી હોતું. (૩) પુરુષની ખાસ શીખી મહાન કાર્યો કરતી સ્ત્રીઓ થાય એવો વિચાર સુધારાવાળાનો હોય છે. કન્યાઓના શિક્ષણ ઉપર પૂરું ધ્યાન ન આપાય, અને ઘર આગળ તોડાન કરતાં અટક અને પોતાને શાન્તિ થાય એ જ ઉદ્દેશ નિશાળે મોકલે, પછી તેવી કન્યામાં દુર્ગુણ આવે એમાં નવાઈ નથી. કન્યાશાળામાં હજારો કોમળી છોકરીઓ ભેગી મળી સારી ખોટી ભાષા વિચાર અને વર્તન ચલાવે તે ઉપર કઈ માતા લક્ષ આપે છે? કન્યાશાળામાં ધણુંખરું પુરુષ શિક્ષક અને તે પણ સંકુચિત જ્ઞાન અને હુંક પગારનો હોવાથી નૈતિક જ્ઞાન આપી શકવાને અશક્ત હોય છે. “ભિખારી નિશાળ છે” એટલું બોલનારાઓમાં એવો કયો ખતિયો પુરુષ નિકળ્યો જે કન્યાશાળામાં વર્ષમાં એક વાર પણ જઈ પોતાની કન્યાના શિક્ષણ સંબંધી તપાસ કરતો હોય? ચરીક્ષા અગર ક્ષમામતા સમારંભને કિવસે પૂછેથી કરી સખેલી જોડવણ પ્રમાણે ઉપરથી એવો આડંબર કરી રાખ્યો હોય છે કે સર્વે પુરુષ પુરુષ થાય અને એ જ પ્રમાણેનું ગીત, ભરત વિગેરેનું શિક્ષણ અપાતું હશે એમ સ્ત્રીઓ જાણે. રસોઈ શિખવવાની પદ્ધતિ નિશાળામાં દાખલ થઈ છે પણ તેનું પરિણામ સાઈ આવ્યું નથી. હાલના

શિક્ષણથી માત્ર ડોળ વધ્યો છે. એક ધનાઢ્યની પુત્રીના અને પંદર કૃષીઆના પગારદારની પુત્રીના પોશાકમાં કાંઈ ફેર હોતો નથી. કાંઈબરી, સરસ્વતીચંદ્ર આદી પુસ્તકો વાંચી શકે, કપડાં, તોરણ, રૂમાલ ભરતાં આવડે પરંતુ યેન ઉપયોગમાં આવે તેવી વસ્તુ શીવતાં પગર રાંધતાં ન આવડે એ આગની, કેળવણી, ગિરજાભાઈ કેલકરનું આ કહેવું કેટલું ત્ય છે તે વાચક વર્ગને જણાશે. દેવકર પણ પ્રજાકીય કન્યાશાળા સ્થાપવા બલામણુ કરે છે અને તેથી ચતા લાભ આપણે ખીજ વખતે જોઈશું.

નીચેના લેખો ત્હેની રહાને સૂચવેલા પત્રોમાંથી વાંચવાની અમે સૂચના કરીએ છીએ.
હોવાંડ અને એકજીઅમાં બાકકો. કેળવણી, કાર્તિક.

એક દરદીનું સરપૈયું. વૈદ્યકદ્વપતર, ઓકટોબર.
આપણા દેશની સ્ત્રીઓનું શિક્ષણ અને તેમાં સુધારણા— બુદ્ધિપ્રદાય, ઓકટોબર.

મુબન્દુ—મન્દુસમાજ.

વિવિધવિહાર.

પત્નીનું રાત્રીભાષણ.

ત્હેના પતિને કાગીતા એક 'સુચીત્ર સ્ત્રી' એ રાત્રીના સમયે આપેલા 'બોધદાયક નાવલો'માંના કેટલાક.

ભાષણ ૧.

સા. સ. પાંચાલાલ મથુન્બાઈ તથા ત્હેમનાં પત્નીશ્રી જીજ્ઞાસુકુંવર.

સા. પાંચાલાલ ત્હેમનાં પત્નીશ્રીની સજ્જાદ પૂજ્યા વિના પણ પોતાના એક પરમ પ્રિય મેત્ર જીભાઈના કહેવાથી આનંદબૂલન સમાના સજ્જાસદ થાય તે વાતની ત્હેમને ખબર પડતાં જ છે. પોતાના વિચાર ત્હેમને હુંકમાં જણાવી દે છે.

"આત્માર લગણુ છાનું રાખ્યું હતું ત્હેનું કારણ હું સમજી. શું ત્હમે મ્હને કહેવાના હતા? અરે કહું; હું ત્હમને ન જોળખતી હોઉં ત્યારેને. ત્હમારે અમારી શી ફીકર? અમે તો ત્હમારે મન તરખ્યાં!

'મ્હાઈ મ્હોં ત્હમને ગમે છે ક્યાં? સ્વેજ યાય કે ખ્હાર ચામ્બા આટલા દલાડા ઘરમાં કેમ રહેતા હતાં? દલે ઘરમાં નથી ગમતું? એ તો બધાં ખ્હાતાં. આના કરતાં હું મની જાઉં તો વચ્ચેથી ફાંસ જાય. એ તો ફીક છે ને હું મગી છું તે મૂંઝે મ્હોડે માર ખાઉં છું. મ્હારા બાપે બૂઝ કરીને આવી શાન્ત બાણડી ત્હમને મળી ખીજ હોત તો ખબર પડત.

‘ આજો શિની મીચો છો ? એમ કંઈ ઉધારો નહિ. મહાર્ સાંભળી લ્યો; પછી ત્હમે મુખિયાર છો. ત્હમારી મરજીમાં આવે તેમ કરજો. એટલે એમ નહિ જે ઘરમાંથી બહાર આવ્યા; જવાનું દરેરોજ. ઘરમાં રહેવું પડશે. બાર વાગ્યા છે તેથી શું થયું ? સ્વવાર પર મોકુફ રાખું ? વાહ ! વાહ ! દીકરીત બોળી કહાડી. આ પેચ ક્યાંથી શીખ્યા ? હું કંઈ ન્હાની છીલી નથી જે સમજી જાઉં. ત્હમને તો ચપટીમાં ઉડાવતાં આવડે છે. હમ્યા ! કંઈ છે ? અત્યારે ઉધવા દઉં એટલે સ્વવારે હાથ ખંખેરી આ આવ્યા.

‘ અમે તો ત્હમારાં લૂડાં-અરે ગૂલામ-અરે તેથીએ બૂંડાં. ખીચારા કૂતરા બિલાડાનો અવતારે સારો જે જેને પાને પડ્યા હોય તે તો હાડછેડ ન કરે. આ તો ત્હમારે પાને પડ્યાં ત્યારે ત્હમે ક્યાં ? ઘરમાં ચાર છોકરાં બાપા બાપા કહી છુમ મારે ત્યારે બાપા આનંદબૂવન સભામાં જાહેને બેઠા. ત્યાં શું કરેા છો ? આનંદી ચાર છોકરાં કઢોલ કરે તે આનંદ નહિ ? એમ હોય તો ત્હમને ઝેર પામ્યો, ને મ્હને ગળે ફસિા દો. એક પાટનું અધીલુ આણી આવ્યો જે હું ને મહારાં છોકરાં ખાદને મઠ્ઠી જઈએ. પછી ત્હમે મોકળે મ્હારો.

‘ મ્હને ચાર બાણુથી ચાર છોકરાં ખાય ત્યારે ત્હમને સભામાં જવાનું મુશ્યું. તે વળી આનંદબૂવન નામની. ત્યારે આપણા ઘરમાં કશેશ સાચ છે ? ત્યાં શું કરેા છો ? બેઝીને ગામગણાટા મારતા હશે, ખીજું શું ? પાન ખાના હંદાને ખીડીઓ પી ધૂમાડો કહાડતા હશે. ત્હમે પાન નથી ખાતા ? ના ખાઓ એમ બને. જ કેમ ? મ્હોં લાલ ક્યાં છે એમને ? શેનું લાલ હોય ? સોહીધોધને ન આવે ! ખીડીઓ તો ત્હમે પીતા જ નથી કેમ ? નથી પીતા તો શીખશે. દેખ દેખે ન શીખ શીખે. ત્યાં ત્હમારા જેવા નવરા રાતના નવ નવ વાગ્યા લગણુ બેસી રહે તો પછી વખત કેમ બાય ? પાન પરથી ખીડી ને પછી ચાહ પરથી શીશી.

‘ અરે ત્હમે કેવા સારા ? દુનિયા ત્હમારે મારે કેવો સારો વિચારે ધરાવે છે ? પણ હવે જૂઓ. હુ પણ ખરી જે બધાને ખરી વાત જણાવી દઉં. આપણા બેનો સંબંધ તુરશે નહિ, પણ ત્હમાં ખચેલ તો પડશે. ત્હમે હવે ફક્ત નામના જ સારા રંગા છો. લાગ લાગી કરી સોકોમાં વાહ વાહ કહેવડાવી ફલનજી ચર્ધ ફરશેને પછી જોઇશું ચાટી જનારા ત્હમારા દોસ્તો કેવા આવે છે તે. હમણું તો સ્હેલ કરેા, ને અમને બીખારી કરેા. પૈસા હશે ત્યાં લગણુ તો બધા આવશે. એ તો મધમાખીઓ; પૂડો છોડી જશે ત્યારે હાથ હાથ થશે.

‘ તે તેવા નથી ? અરે જુઓ તો ખરા ત્હમનાં લક્ષણ ! ખીડીઓ પીવી, પછી કોણ જણે શુંએ કરતા હશે ? શું મહારી બૂલ છે ? ત્યારે ત્યાં શું કમે છો ? ત્હમારાં લૂડાં જ ગંધાય છે ને. અહો હો, શા ધૂમાડીના ગોટમાં ઉભા રજા હતા ? કંઈ ખીડીઓનો સમાર રાખ્યો હતો ? મઠ્ઠી ત્હમારી સભા. મહાર્ તો ત્હમારા ધૂમાડાથી માથું મ્હડ્યું. ત્હમો ત્યાં જાઓ, પણ આ નહિ ખમાય. આજ બે અડવાડીઆં થયાં મહાર્ માથું મ્હડેલું રહે છે, ને ત્હનું કારણ ? ત્હમારી સભાનો ધૂમાડો.

‘ ત્હમે આમ દરેરોજ બહાર રખડશે, અને અમે ત્હમારાં લૂડાં જે ઘરનું વૈતર કરી. રાત્રે પાછા ત્હમારા ધૂમાડાની બાંસધી ગુંગળાઈ જઈએ ? ખબર પડશે-હું મરી જઈશ.

‘ ત્યારે ત્હમ્હારી મરજી કોણુ સાચવશે તે. મારા જેવી નકરી કોઈ નહિ હોય તે આટઆટલું
‘ દૂધ વેઢીને ત્હમારા મ્હોં આગળ મગો તે લાવી રજુ કરે.

‘ હું મૂખા છું કેમ ? ત્યારે કેમ હસો છો ? હસો હસતું હોય તો, પણ ત્હમે અમારા
‘ સરદાર છો. ત્હમ્હારી બરાબર કોણુ કરી શકશે ? એ તો ઠીક છે જે હું મળી છું, તેજેમ
‘ છંદાય તેમ છૂદો છો. કોઈ માયાની મળી હોત તો ખબર પડત.

‘ ત્યાં જઈ શું કરો છો ? પૈસા બરબાદ કરો છો. ત્હમારા જેવા કેટલા ઝડપાયા છે ?
‘ અરે બશું ત્હમારું આનંદભૂવન. છોકરાંઓને લૂગડાં બ્નેધએ છે, મ્હારા કપડાં શરી ગયાં
‘ છે, પણ બ્યાં ત્હમારે પૈસા ઉગવવા બ્નેધએ ત્યાં પછી અમારે બર શીયાળે ટાઢ વેઢવાની.
‘ ધરમાં છત તો જૂઓ. જૂઓ ત્હમારો ખાટલો—આ ત્હમ્હારી ખાટી. ફીઓ ભરો, ખીડીઓ
‘ પીઓ, આ પાણી કરો તે બધું મળશે. ત્હમે તો ગમે તેવું હશે તોએ ચલાવી દેશો, પણ
‘ ત્હેમાં મ્હારે શું ! લચકો ધાન ખાઈ ત્હમારું વૈતરું ફૂટવા મ્હારા બાપે ત્હમને દીધી છે ?
‘ પહેલા કેમ પાસે ને પાસે જ રહેતા ? બ્નેધએ તે તૂટત આણી આપતા કેમ ? હવે હું
‘ કડવી યઈ ? એક દહાડો છજાઈને હાથમાં લો આવવા દોને, ચીરી જ નાંખીશ. મ્હમામાં
‘ લઈ જનાર મ્હોરો ન થયો હોય તો.

‘ ત્હમારો મીત છે ત્હેમાં મ્હારે શું ? પાછી આંખ મીચી ? એ ઢોંગથી નહિ કામ
‘ સર. ત્હમારા હોડ તો જૂઓ ! મ્હારા રસોડાના ધુમાડીઆના જેવા ઉજળા. પૈસા ખૂટ
‘ ત્યારે મ્હારાં ધરેણાં વેચજો. બહુ ખરચ નથી કરતા એ હું મનું કેમ ? આમ પૈસા ખરચી
‘ મ્હોંમાંથી ધુમાડો જ કહાડવો હોય તો મ્હારા ચૂસા ઉપર જ મ્હોં ધરોને.

‘ હવે આવાં દૂખડાં તો નહિ સંખાપ. (રૂએ છે) ત્હમે મ્હને પગલવામાં બાકી
‘ નથી રાખી. એ નહિ આવે.....”

(બાપણુ આગળ ચાલત, પણ આટલામાં જ સાંભળીને માંબણુ જેવાં નરમ યઈ
‘ ગયેસા પૈયાલાએ નાસકેરાં બોલાવવાં શરૂ કર્યાં.)

બીહારી.

બાળકોને નૈતિક શિક્ષણ.

માતાઓની ફરજ—(સ્ત્રીલેખ).

યોગ દિવસ પહેલાં મ્હે અત્રેના “ સિંધુ વર્તમાન ” પત્રમાં સ્ત્રીઓ મ્હારે બાપણુ
‘ એ મયાળા હેઠળ વાંચ્યું કે વિદુષી બાઈ મુક્તાશૌરી “ બાળકોને નૈતિક શિક્ષણ ” એ વિષય
‘ પર વ્યાખ્યાન કરવાનાં હતાં. સ્ત્રીઓની વળી સખા ! આને હું તો એક સુધારાનું કાર્યકથાન
‘ સમજતી. પરંતુ તે દિને બ્હેન ત્રાધાના કથન પરથી હું તે વ્યાખ્યાન સાંભળવા ગઈ.

‘ પંડિતા બાઈએ પ્રથમ સ્ત્રીઓને સખાની કેટલી બધી આવશ્યકતા છે એ બાર દઢને

જાણ્યું. સમાજોથી સ્ત્રીઓને ધણું જાણવાનું મળે છે. અન્યોઅન્યના વિચાર જાણી શકાય છે. અને ગૃહસંસાર સુખમય કરી શકાય છે. આટલું પંડીતા બાઈએ જાણ્યા પછી મુક્તા ગૌરીએ આ પ્રમાણે વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું.

સુર બહેનો,

બાળકોના નૈતિક શિક્ષણ તરફ ધ્યાન કરતાં આપણને માતાઓની નાદાની અને અજ્ઞાનતા જણાય છે. બાળપણમાં બાળકોના પાલણપોષણનો ભાર બહુધા માતા પર જ હોય છે. તેથી તેમને પ્રથમ શિક્ષણ માતાઓ તરફથી જ મળવું જોઈએ. કહો બહેનો ! એક-દશ વર્ષની બાલિકા જણે કંઈ શિક્ષણ તો મેળવ્યું જ નથી, અને મેળવ્યું હોય તો પણ અધૂરું, તથા લગ્નમાં કેટલી અને કેવી પવિત્રતા સમાવશી છે—લગ્નમાં કેટલી જવાબદારી છે તે પણ જે નથી સમજતી, તે અજ્ઞાન બાળા, બાળકોને નૈતિક શિક્ષણ કેમ અપાય એ કેવી રીતે સમજી શકે ? !

કોઈ બહેને કેળવણી પણ લીધી હોય, તથાપિ બાળકોના કામળ મનને ફેલું શિક્ષણ જોઈએ એ વિષય પર તો તે એક શબ્દ પણ નહિ શીખી હોય. હવે વિચારો સુલક્ષણ બહેનો ! કે તેના પર એક એવા પ્રાણીને શિક્ષા આપવાનો ભાર આવી પડ્યો છે જેની શારીરિક અને માનસિક શક્તિયો પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. અને જે કામનો તેણીને ગંધ પણ નથી આવ્યો, જેને માટે તેણી કેવળ અજ્ઞાન છે તે કામ કરવાનો વખત હવેને પ્રાપ્ત થયો છે. હવે શું કરે ? આવા જોખમદાર કામમાં આ અજ્ઞાન માતા પદ ધારણ કરનારી યુવતી કેટલી શ્વેદ મેળવી શકશે એ આપ બહેનો જ વિચારી શ્યો. તે નથી જાણતી કે મનોવૃત્તિયો કેવા પ્રકારની હોય છે; તેઓ કેવી રીતે વધે છે અને કેવી રીતે અન્યોઅન્યની પછી ઉત્પન્ન થાય છે; તેમનું કાર્ય શું છે; તેમનો ઉપયોગ ક્યાં શરૂ થાય છે, અને ક્યાં સમાપ્ત થાય છે. તે કદાચ એમ જ સમજતી હોય કે કોઈ મનોવૃત્તિ સર્વથા બસી હોય છે અને કોઈ જુરી. પણ આ સમજણ તે મનોવૃત્તિઓ પૈકી એકેના વિષયમાં ચોગ્ય નથી.

બહેનો ! બીજી પણ એક વાત ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે તે એ કે જે શરીરના પાલણ પોષણની જવાબદારી તેમના પર છે તે શરીરની બનાવટને માટે જેમ તેઓ અજ્ઞાન છે, તેમ જ વિધિવિધ ઔપધોધી તે શરીર પર કેવી અસર થાય છે તેથી પણ તેઓ અજ્ઞાન જ છે. આ અજ્ઞાનતાથી બાળકો પર જે આફતો આવી પડે છે, તેમને જે રોગો નડે છે તે અતિ બંધકર છે. અને એના પરિણામ આપણે દરરોજ જોઈએ છીએ. હજારો બાળકો જન્મે કે તરત જ મરી જાય છે, હજારો નિર્બળ રહે છે. કહો બહેનો ? એનાથી વધારે હાનીકારક શું હોય ?

પુનઃ મુજ વિષય પર આવીએ. બહેનો ! કઈ મનોવૃત્તિ બસી છે અને કઈ જુરી છે એ આજની માતાઓ નથી જાણતી. અને તે વૃત્તિઓના કારણ અને પરિણામથી પણ તેઓ અજ્ઞાન હોય છે. તેથી મનોવૃત્તિઓને રોકવાથી કિંવા તેમના કાર્યમાં વિઘ્ન નાંખવાથી જે હાની બહુધા થાય છે તે હાની બહુ જુરની પરવા કર્યા વગર તેમને યથેચ્છે કાર્ય કરવા દેવામાં યતી હાનીથી વધારે છે. અર્થાત આ પ્રવૃત્તિ અચોગ્ય છે એમ માની તેમને અટકાવવાથી જે હાની થાય છે તેટલી તેઓ યોગ્ય સમજે તેમ કરવા દેવાથી નથી યતી. બાળ-

કને જે કામ કરવાની આદત છે, જેમાં તેને લાભ સાથે હાની પણ થાય, તેને રોકવા માતા પ્રયત્ન કરે છે. તે જાણે છે કે અમુક કાર્ય કરવા દેવાથી બાળકને હાની થશે પણ નથી જાણતી કે તેના એ રોકવાથી જ બાળકને હાની થશે. આથી બાળક નાખુશ રહે છે, માતા અને બાળકમાં અપ્રીતિ થાય છે, તે પોતાની મનોરૂઝિઓ માતાથી છુપાવતાં રીપે છે, અને જોઈએ તેવો રોદ રહેતો નથી. જે કાર્યને માતા ચોક્કસ માને છે તે કામમાં તેણી ધમકી કે લાલચ આપી બાળકને દોરે છે. અથવા બાળકને સમજાવે છે કે આ કાર્ય કરવાથી ભોડો ત્હારા પર પ્રસન્ન થશે, અને ત્હારી પ્રસંસા થશે. બાળકના મનની તે બીજકુલ પરવા નથી કરતી. બાળકે તેણીનું એ કહેવું માન્યું તો પોતાને કૃતાર્થ માને છે. આમ કરવાથી બાળકને સાડું શિક્ષણ તો નથી મળતું; પણ દમ્બ ને હુઆઈનું શિક્ષણ મળે છે. એક તરફ તેણી બાળકને સત્ય બોલવાની આજ્ઞા કરે છે, બીજી તરફ પોતાની અસત્ય વર્તણૂકના નમુના બાળકની સમક્ષ મુકે છે. ખેલો ? એક વખતે એક પિતા પોતાના પુત્રને સત્ય બોલવાનું શિક્ષણ આપતો હતો. એટલામાં જ દરેયેએ એક કરજદાર આવ્યો. બાપા પાસે પૈસા નહિં કે તેને આપે. પુત્રને કહ્યું કે જા બેટા કહે કે બાપા ઘરમાં નથી. આ શું ? શું આ કામ બાળકને જુદું બોલતાં શીખવવા જેવું નથી ? માતાએને વિષે પણ એમ જ સમજી લેવું. બાળકને તે કહે છે કે ધીરજ રાખવી, યુક્તિ થવું નહિ; ને પોતે જરા વાતમાં બાળક પર ક્રોધ કરે. શું એ જ ધીરજનું શિક્ષણ ? જેવી રીતે સંસારમાં ખગં ખોટાં કામેનાં પરિણામ આવવા દેવાં એ જ શિક્ષાનો સુલભ માર્ગ છે; તેવી જ રીતે બાળકોને માટે પણ એ જ માર્ગ સુલભ સમજાવે ? તેમને પરિણામથી જે શિક્ષણ મળે છે તે માતાની ધમકીથી નથી મળતું. એ જ શિક્ષણથી બાળક સુમાર્ગગામી થાય છે. પણ બીચારી માતાને આ પ્રકારના જ્ઞાનનું રજા માત્ર શિક્ષણ નથી હોતું, કાર્યકારણભાવના અજ્ઞાનથી અર્થાત બાળકોને પાલણુ પોપણુ કરવાની શિક્ષા યથાર્થ પ્રાપ્ત ન કરવાથી તથા બાળકોના વિધિવિધ મનોભાવોના અજ્ઞાનથી તે ભાવો અનુસાર બાળકોની સાથે વર્તણૂક કરવા તે અસમર્થ હોવાથી તે મનમાની રીતે બાળકોને વશ કરે છે. તે બાળકો પર એક પ્રકારની હકુમત કરે છે.

આર્ય દેશમાં આપણે નીતિહીન બળહીન સ્વાભાવિક જ્ઞાનહીન મુખ મનુષ્યો જોઈએ છીએ તેવું કારણ પણ એ જ છે, બાળકોની કેટલીક સ્વભાવસિદ્ધ વૃત્તિયોના પ્રભાવથી કેટલાક નીતિવાન થાય છે. પરંતુ માતાએ તો એ જાનથી દૂર છે એમ કહેવું અનુચિત નથી.

ખેલો આ પર આપ વિચાર કરશો અને બાળકોને શિક્ષા આપવાની તમારી જોખમદારીના ખ્યાલ કરશો તો જાણ્યો કે માતાની કરજ કંઈ નાનીમુની નથી. હું આજા રાખું છું કે આપ અવશ્ય વિચાર કરી આપના બાળકોની સ્થિતિ સુધારવા પ્રયત્નશીલ થશો.

ૐ શાંતિ.

સૌ. લક્ષ્મી.

કવિ શામળભટનાં સ્ત્રીપાત્રો

તથા તેમની સાંસારિક જીવનનીતિ.

વિક્રમ સંવત્ ૧૮ મા (એટલે ૧૭૦૦ અને ૧૮૦૦ વચ્ચેના). સૈકામાં શુન્દરા-
તમાં યદ્ય ગયેલા કેટલાક કવિઓમાં પ્રેમાનન્દ, શામળભટ, અને અમ્બા ભગતનાં ત્રણનામે
ઉત્તમ પંક્તિમાં યોગ્ય રીતે જ મુકાયું છે. આ ત્રણે કવિરત્નોની કાવ્યશક્તિનો વિચાર, ક-
રતાં એ નિઃસંશય છે કે પ્રેમાનન્દ સર્વોત્તમ છે; પરંતુ તેમનાં કાવ્યોના વિષયો તરફ દૃષ્ટિ
કરતાં એમ કહેવું પડશે કે તેના સંબંધમાં તેમની વચ્ચે ભાગ્યે જ સરખામણી થઈ શકે;
કારણ કે તે ત્રણેના વિષયો તદ્દન જુદા જુદા પ્રકારના છે. અમ્બા ભગતે ધર્મના પ્રચલિત અ-
નાચારનો મેલ લોકોના મન ઉપરથી ધોધ નાંખી વેદાન્તના શુદ્ધ જ્ઞાનનો પટ ખેંચાડવા પ્રયત્ન
કર્યો છે; પ્રેમાનન્દે પૌરાણિક કથાઓના વિવિધ રસિક પ્રસંગોની રમણીય ભૂમિ ઉપર આખ્યા-
કાઓની સુંદર હવેલીઓ ઉભી કરી છે; અને શામળભટે જનમંડળના જીવનનો દેખાવ
આપતાં સામાજિક સત્થાઓનાં તથા મનુષ્યસ્વભાવનાં રસિક અને મનોહર ચિત્રો શુદ્ધિ-
આતુર્યના મુશોભિત રંગોથી ચિતર્યાં છે. આવાં ચિત્રો આ કવિએ વિશેષે કરીને કવિતારૂપે
વાર્તાઓના પદ્ય ઉપર આલેખ્યાં છે. જુદા જુદા કાવ્યદોહનોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી ૧૦ નવનવીન
કવિપત્ર પછી રસિક વાર્તાઓ લક્ષ્યપૂર્વક વાંચી જોતાં તેમાંનાં સાંસારિક ચિત્રો આપણને સ્પ-
ષ્ટ છે કે આપણા જ પ્રદેશના એ સૈકા પ્લેહાંના એક કવિનાં તે ચિત્રો તેમના પોતાના
તેમ જ આપણા વાસ્તવિક સાંસારિક ચિત્રોથી ઘણી રીતે ભિન્ન-વિપરીત-છે, એટલું જ નહિ
પણ હાલના નવા સમયની સંસારમુધારાની ભાવનાને કેટલેક અંશે તે ચિત્રો અનુ-
કૂળ થઈ પડતાં જણાય છે. આવાં ચિત્રદર્શનમાં કવિનો મુખ્ય હેતુ સંસારનો મુધારો
ઉપદેશવાનો હશે કે કેમ એ નિશ્ચયપૂર્વક ન કહી શકીએ; તોપણ એમણે એમ માનેલું
તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે સાંસારિક જનમનોથી સંકળાએલાં, રૂઢિનાં નયન્યાં નાયતાં, સ્ત્રીપુર-
ષોનાં જીવનના કરતાં આત્મત્વ-પોતાપણું-પ્રકટાવીને, રોહના સ્વતંત્ર વિગ્રહ વિકારથી-પ્રેરા-
ધને, મ્હાકતતાં જીવનો વાંચનારની મનઃકલ્પનાને વિશેષ રચિકર અને આનન્દદાયક થઈ પડે,
અને તેથી જ તેમણે પોતાની વાર્તાઓના જળને ખારા કુખ્યાની પેઠે નીરસ અને સંકુચિત
ન રાખતાં રસિકતાની મિહતાભરી નદીઓના પ્રવાહરૂપે રેલાવ્યું છે.

કવિ શામળભટની કાવ્યશક્તિ કેવા પ્રકારની હતી, અથવા તેમણે રચેલી કવિતામય
વાર્તાઓના કરતાં ગદ્યમાં (માત્ર વાચનમાં) નવલકથાઓ લખી હોત તે વિશેષ સુંદર થાત
કે કેમ એ સર્વ વિચારની ગણના અત્રે યોજેલી નથી. તેમની કવિ કે કથાકાર તરીકેની
નહી, પણ સાંસારિક ચિત્રો આલેખનાર એક ચિત્રકાર તરીકેની કૃતિઓનું, કવિનાં નિર્મેલાં
મનુષ્યજીવનો-વિશેષે કરીને સ્ત્રીજીવનો-ઉપરસ્થિત રસિકતાના મિહતાભર્યા પ્રવાહમાં કેવાં
સ્નાન કરતાં હતાં તેવું, કાંઈક દર્શન કરાવવાનો આ લેખનો હેતુ છે; અને તે કાર્ય માટે
આપણે પણ તેમની એક વાર્તા લઈ તેના રસપ્રવાહનું કાંઈક કાંઈક પાન કરીએ. પ્રથમ
આપણે પદ્માવતીની વાર્તા લઈએ.

પદ્માવતીની વાર્તા.

ચંપાવતી નામે નગરમાં ચંપકસેન નામનો એક ક્ષત્રિય રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તેને પુષ્પાવતી રાણી તથા પુષ્પસેન પુત્ર હતો. આ રાજપુત્ર રૂપમાં અતિ સુંદર, તથા સર્વ વિદ્યામાં-ક્ષત્રિય વિદ્યામાં-વણો પ્રવીણ હતો, અને આ વાર્તાનો નાયક-મુખ્ય પુરુષપાત્ર-પણ તે જ થાય છે. એક સમયે પ્રધાનપુત્ર, જે પોતાનો મિત્ર હતો, તેની સાથે તે વનમાં શિકાર ખેડવા નીકળી પડ્યો હતો. સાંથી પાછા ફરતાં એક સુંદર સરોવરને તટે આવી પહોંચ્યો, સાં એક સુકુમાર યુવતી સખીઓ સાથે જળ ભરવાને આવી હતી તેની દૃષ્ટિએ તે પડ્યો. આ યુવતી તે જ ચંપાવતી નગરીના એક વર્ણિત મહાજનની મુલેચના નામની કુમારી કન્યા હતી. આપણે હાલનો જે જામનો પોતાની પુત્રીઓએ બાળકવયનો રંગ રહેજાજાજ મુક્યો ન મુક્યો હોય તે સમયથી પોતાના જ શહેરમાં, કન્યાશાળામાં જ, તેમને વિદ્યાભ્યાસ કરવા મોકલતાં પણ ખચકાય છે, તે જામનાને આ જોઈ નવાઈ લાગશે જ કે કવિએ ધનવાન નગરવાસીઓની મોટી વયની, પુષ્પ સમજણવાળી, કુમારી કન્યાઓ, ફક્ત સાહેલીઓની સાથે, નગરની બહાર પણ, કુદરતની રમણીય લીલાના દર્શનનો આનન્દ માણતી, જળ ભરવા જઈ શકતી હતી. રાજકુમારીને જોઈ તથા ઓળખી આ કુમારિકા મોહિત થઈ, અને તેને પરણવાની તેના મનમાં ઈચ્છા યઈ આવી, પણ પોતે વર્ણિત કન્યા અને તે ક્ષત્રિય અને વળી રાજકુમાર હોવાથી લગ્નની સંમતિ આપે એ સંભવિત ન લાગવાથી આ બાળાએ તેના ક્ષત્રિયપણાના અભિમાનનો લાભ લેવાની એક યુક્તિ રચી.

“ રીસુ કરી રામા વદે સાંભળ રાજકુમાર;

કોણ કારણ મધુ કામરૂં શીદ વેંદારે બાર. ”

... ..

રાજકુમારે આ મર્મ વચન—મહેલું-સાંભળી પુછ્યું.

“ કહે રામા તું કોણ છે, કોણ તમારી જાત;
શા કારણ પુછવું પડ્યું, તે કહે મુજને વાત. ”
નારી વેણ જ ઓચરી “ સાંભળ સાચું ધીર;
કશી ભરીને નાંખ તું મારા કુંભ પર તીર.
કુંભે તીર જ વાગશે, ચાલશે જાળની ધાર;
હોડ આપણે એટલી આપુ એકાવળ દાર.
તીર આવતું હારે મરું, ચુકતું ચોટની ફળ;
મંદિરે લઈ જાઉં મલપતો, પરણે તું તારાળ.

ક્ષત્રિયવીરે પોતાના આત્મબળના, અસ્ત્રવિદ્યાના, વિશ્વાસથી, એક અબળાએ જાંવા માગેલી પરીક્ષામાં ક્ષત્રિય વટ સ્વયંવરની ટેકવૃત્તિથી, બીરૂ ઝડપ્યું, અને પ્રસારેલી જાળ ઉપર હલો ફેલી—

મદ્ધિપતિ રીઝ્યો મન વિશે, એ તો રૂડી વાત;
હું નિશાન બૂલું નહિં, બેઠું તે કોણ માન.
તાણી તીર જ નાંખીયો, રાગને દર્ષ દોર;
આવતો ઝીંચ્યો ઝડપશું, ચૂંચ્યો પહેલી ચોર.
સખીઓ સાથે હસી પડી,.....

આ લગ્નેચ્છા, આ યુક્તિની ચતુરાઈ, શું સૂચવે છે ? લગ્ન પહેલાંની બાળકવય, અણુસમ-જણુ, અગ્નિ, આનું લક્ષ્યકાર્ય પરિણામી શકે ખરું ? કવિએ વયનું પ્રમાણ ન આપ્યા છતાં આ કુમારિકા ૧૬ વર્ષની અંદરની હશે એમ આપણે માની શકીશું ? વળી આ સ્થળે એક ખીજ બાબત આપણું લક્ષ્ય ખેંચે છે. પૌરાણિક કથા એમાંના સ્વયંવરોમાં કન્યા પોતે નહિ પણ તેના પિતા, વડીલ, પરાક્રમનું કોઈક કાર્ય નિર્માણ કરે છે, અને લગ્નની ઇચ્છા રાખનાર વર તે કાર્ય સિદ્ધ કરેથી તે કન્યાને પોતાની પત્ની બનાવવાનો હક ધરાવી શકે છે. આપણી આ વાર્તામાં કુમારિકા સુશોચનાએ કરેલા ઇચ્છાવરની રીત એક નવીન જ પ્રકારની છે. આમાં કન્યા પોતે જ એક વીરકાર્ય કરવા પોતે માની લીધેલા વરને ઉત્તેજે છે, અને પછી તે કાર્ય સિદ્ધ કરવામાં જ તેને નિષ્ફળ કરી, પોતે તેના કરતાં સવાઈ છે એમ દર્શાવી આપી, તેને પ્રથમના વચનબળે લગ્ન કરવા ફરજ પાડે છે. આ પ્રસંગવળી, કન્યાઓની શારીરિક કેળવણીનું, સાક્ષાત્કીર્તિ, પણ એક ઉત્તમ દૃષ્ટાન્ત આપે છે.

ઉપર પ્રમાણે પોતાની થયેલી હારથી આ ક્ષત્રિય કુમાર પ્રથમ આવેશે કોષિત થાય છે, અને પોતાના વીરત્વને અણુધાર્યું લાંછન લગાડનારનો સિરઁછેદ કરવા તત્પર થઈ જાય છે; પણ પાસે ઉમેક્ષા પ્રધાનપુત્ર તેને શાંત કરી આપેલા વચનનું રમરણ કરાવે છે, તથા કથુ-લેલી 'હોડ' પ્રમાણે તેને ઘેર બેઠાની સલાહ આપે છે. કુમાર પુષ્પસેન તે સલાહ સ્વીકારી બાળાના શૂભમંદિરનું નામનિશાન પુછી લે છે, અને સુશોચના સમસ્યામાં તે સૂચવી રાતરે આવવા જણાવે છે.

યેમાં આવી ભાવના સ્ફુર્ણ, અને યોગ્ય જ સમયમાં ગંભીર રૂપ ધરી આસપાસના વિકટ, પ્રતિકૂળ, વિપ્રકર્તા સંજોગો હોવા છતાં પણ તે હૃદયમાંથી જીવનના મુખ્યદુષ્પના આધાર રૂપ આવી પ્રતિજ્ઞા સંપૂર્ણ રાત્ર અને ભાન હોવા છતાં પણ નીકળી જાય, એ વિશુદ્ધ સ્નેહનાં અનેક સ્વતંત્ર સ્વરૂપોમાંનું એક છે, અને સૈદ્ધિક કવિઓને તે ઘણું મમણીય લાગે છે; મહાકવિ કાલિદાસે દુષ્યન્ત અને શકુન્તલાના હૃદયોમાં આવે જ વિશુદ્ધ અને દૃઢ સ્નેહ સૂરાઓ છે, અને અગ્રેજ મહાકવિ શેક્સપીયરે તો પ્રેમનાં આવાં અનેક પવિત્ર ચિત્રો આલેખ્યાં છે.

(અપૂર્ણ.)

પાન્થ.

અર્થોપન.

આધાતનો પ્રત્યાધાત.

મેદેરખાન “ મુંદરીમુખોષ ” ના અધિપતિ સાહેબ.

આપના માસિકમાં મેદેરખાની કદીને જે નીચેના જે અક્ષર ઉપાવરી તો ઉપકાર થશે. જે જે અક્ષર મ્હારે લખવાના છે તે લખ્યા પહેલાં મ્હારી એક વિનંતિ ધ્યાનમાં રાખશે હેવી આશા છે. વિનંતિ એ છે કે મ્હારા લખાણથી હું કોઈ પણ જાતની ચર્ચા ઉભી કરવા માંગતો નથી ને તેમ છતાં જે ચર્ચા ઉભી થશે તો તેને માટે મ્હને બધ નથી; પરંતુ બધ એ છે કે મ્હાં લખાણ “ મુંદરીમુખોષ ” માં મૂકવાની આવરણકતા નથી કારણ એનાથી એ માસિક પાંચનાર જે મુખ્ય વર્ગ છે તેને કામનો નથી. પણ મ્હાં લખાણ આપના માસિકમાં મૂકવાની વિનંતિ એટલા જ માટે કહું છું કે આપના માસિકને ઉદ્દેશીને આધાત થયેલો સાંભળ્યો છે ને તેનો પ્રત્યાધાત પણ તે માસિકમાં જ આવશે. જેમજે એમ મ્હાં માનવું છે.

આધાતનો પ્રત્યાધાત સ્વાભાવિક છે. કોમને તમારો મારીયે તો આપણો હાથ પણ ચળુચળે. પણ રિધર બુદ્ધિથી વિચાર કરનારને ખરી કેળવણી પામેલો મનુષ્ય તો તમારો ના જ મારે ને કદી મારે તો કોઈ યુક્તિથી જ મારે ને તે પણ કોઈ મહા દોષને માટે. અવિચારી ને અણુષઠ મનુષ્ય તો માત્ર હુંકી બુદ્ધિથી જ કામ કરે છે ને કેહેવત પ્રમાણે “ આપ આપકે મનમેં ગદાળી મરતાન હૈ ” એને અનુસરે છે. હવે જે આધાત થયેલો મ્હે સાંભળ્યો છે, તે આ પ્રમાણે છે કે “ મુંદરીમુખોષમાં વિષયો લખવાથી ખાવણ થવાય છે ” ??? આવે આધાત કરનારને ‘ ખાવણ ’ ની વ્યાખ્યા ખબર છે કે નહીં તેનો મોટો શક છે. શું સ્ત્રીમનિના સમક્ષ ઉચ્ચ ઉદ્દેશો મૂકવા, સંસારની સુખશાન્તિનું જે મૂળ તેને ઉચ્ચ વર્તન કરતાં શિખવવું, તિગિરમાં પડેલાને જ્યોતિમાં લઈ જવું, શિષ્યના સ્વભાવથી પૂર્ણ રીતે જાણીતા થઈ તેના જીવનને ઉચ્ચગામી શુદ્ધ. વિમલ કરવું ને તેવું ગુરુપદ લેવું તે શું ખાવણપણું કહેવાય ? જે મનુષ્ય સ્ત્રીમનિના સ્વભાવથી વાકેફમાર નથી, અને જે તેને શુદ્ધ માર્ગે દોરવા મથતો નથી અથવા જેને દોરતાં આવડતું નથી, જેને સ્ત્રી જાતિને રચિકર બોધ આપતાં આવડતો નથી નો પછી તે જાતિ થવાને લાયક નથી. બસે પછી તે ચોપડી

બહુલો હોય તો પણ તે ગમાર જ છે. ગુરૂપદ લેવું એ ન્હાની સુની વાત નથી. તિમિ-
રમાં ઉભેલાને જ્યોતિમાં લઇ જવાને જ્યોતિમાંથી તિમિરમાં જવું પડે છે. હમ્મર પણ મનુ-
બ્યાવતાર લઇને મનુષ્યને ભવજલધિ પાર ઉતારવા મનુષ્ય બને છે માટે શું તે, તેનું હમ્મરસ્વ
મૂઢી વાસ્તવિક રીતે મનુષ્ય થાય છે? શું મૂઢુમ રા. રા. નેવલરામભાઈએ ગરબાવળાઓ
બનાવી છે ને જે સુકાર્ય કર્યું છે તે શું બાયલા હતા? કવિ દયારામભાઈએ ગરબાઓ લખી
છે તે શું બાયલા હતા? સરસ્વતીચંદ્રમાં જે સ્ત્રીપાત્રોનો ચિતાર રા. ગોવર્ધનરામભાઈએ
આપ્યો તે શું તે પાત્રોની સ્થિતિમાં પોતે મૂક્યા વગર એવો ચિતાર આપી શક્યા હશે?
માટે શું કોઇ એમને બાયલા કેહેવાની અર્થતા કરશે? રા. નરસિંહરાવે ગરબાઓ કરેલા છે
તે શું બાયલા છે? અરે તે દરેક જણે મહા મહા કાર્ય કર્યાં છે, તે આધાર કરનારને ક્યાં ખબર
છે? દરેક જણ પૂર્ણ પુરૂષસ્વભાવના મદં છે, જે મદંધનુ સ્વપ્નુ પણ 'બાયલા' કેહેનારને
આવતું નહિં હોય. દરેક જણ ખરા પતિ સખ્દને શોભાવનાર છે. સ્ત્રીગતિને સુબોધ ધર્મ
સંસાર સુખમય કરવામાં પુરૂષસ્વ છે, નહિં કે નીચ વર્ણુની માફક સ્ત્રી સાથે સંબંધ ઇાડીને
છુટાછેડા કરવાથી. સંસાર છતવાને સાર સ્ત્રીગતિને રચીકર રીતે પોતાના વિચારપ્રદે-
શમાં સાથે લઇ ઉત્તર જીવન ગાળતાં ને ગળાવતાં ના આવડે તો ખેતર છે કે તેણે લમ
ના કરવું ને જો કર્યું હોય તો તે દોષિત પતિ છે ને તે એક મહાપાપ છે.

લી. મધુક.

સ્વાગતમંદિર

કર્મક્ષેત્ર—બંગાળી સાહિત્યનો રસ અખાડવાનું ગાન સ્વર્ગસ્થ શ્રીયુત્તનાથયજ્ઞ હેમ-
ચંદ્રને છે. બંગાળી સાહિત્યમાં અવનવી રસોત્પાદક કૃતિઓ છે એ જાણ્યા પછી આપણા
ગુર્જર સાક્ષરો અને લેખકોએ બંગાળી સાહિત્યનું અનુકરણ કરવા માંડ્યું છે એ આદ્ભાદ
જનક છે. પ્રસ્તુત તે પુસ્તક પણ બંગાળી સાક્ષર શ્રી રાસિબૃષ્ણ સેન લિખિત છે. જે સમયે
દેશમાં સ્વદેશી હીલચાલ, રાજક્રિય, સામાજિક અને ધાર્મિક ઉત્થતિને માટે પ્રયાસો થાય છે
તે સમયે આ પુસ્તક આપણા વિદ્યાર્થી વર્ગને ઉત્સાહિત કરી સત્ય રસ્તે લઈ જનાર થઈ
પડશે એ નિર્વિવાદ વાત છે. આ પુસ્તક સુપ્રસિદ્ધ ઇંગ્લેન્ડ લેખક રમાઈસની પદ્ધતિ ઉપર
લખાયું છે અને કર્મક્ષેત્રનો અર્થ કર્મવાદમાં ન લઈ જતાં મનુષ્યમાં રહેલી આત્મશક્તિનો
સંસારમાં કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો તે સ્પષ્ટ્યું છે. આપણા આર્યવર્તના જગવિખ્યાત ધર્મ
પ્રચારક બુદ્ધદેવ, હાસીવવીર પ્રતાપ, રાજ્યનીતિ સર સહારજંગ અને સર ટી માધવરાવ,
સાહિત્યસેવક હમ્મરચંદ્ર વિદ્યાસાગર અને તારાનાથ તર્કવાચસ્પતિ, સંસારસુધારક રાજ
રામમોહનરાય, સર સૈયદ આહમદ, આપારોત્તેજક સર જમશેદજી જેવાનાં જીવનચરિત્રો ન

* આપાન્તર કર્તા શાસ્ત્રી નાથજી વિ. મોહનજી વ્યાસ બી. એ. તથા વૈદ્ય જાદવજી
ત્રિકમજી આચાર્ય. કીમત રૂ. ૧—૦—૦. મળવાનું દેકાણું વૈદ્ય જાદવજી ત્રિકમજી ઔપધ્યાલય,
કોટ, બજારગેટ સીટ—મુબાઈ.

સમંયતરંગ

વનિતાસુધારિણી સભા—જળલપુર ખાતે, એક વનિતાસુધારિણી સભાની સ્થાપના થઈ છે જેના પ્રમુખ રા. હીરાલાલ વર્મા બિ.એ. બેરિસ્ટર એટ-લો તથા મંત્રી પંડિત હંદ્રદત્ત શર્મા છે.

સ્ત્રીઓની દેશલક્ષિ—બંગાળાની બંગ લક્ષ્મી મિલ, જેની સ્થાપના થોડા વખતથી થયેલી છે તેનું બંડોળ ૨૪ લાખ રૂપિયાનું છે અને તેમાંના ૧૮ લાખ રૂપિયાના શેર બંગાળી સ્ત્રીઓએ ખરીદી લીધા છે. આ શેર ખરીદવામાં તેમણે પોતાના પક્ષા અને અલંકારાદિનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે એમ જણાવવામાં આવે છે. હિંદુસ્થાનના ઉદ્યોગ હુન્નરને ઉત્તેજન આપવાના તેમના આ યત્નને સર્વ તરફથી ધન્યવાદ આપવામાં આવે છે.

બાળ સ્ત્રીઓ માટે શાળા—૧૪ વર્ષથી નાની વયની પરણેલી બાળક સ્ત્રીઓ માટે ચિકાગોમાં શાળાઓ રચવાઈ છે વ્યાં તેમને દરરોજ શિક્ષણ લેવા મોકલવામાં આવે છે.

મહિલાપરિપદ્—આવતા દિસેઅર માસની આખરે કલકત્તા ખાતે મળનાર કોંગ્રેસ સાથે બારત મદિસા પરિપદ્ મળનાર છે તેને માટે તૈયારીઓ થવા લાગી છે. દેશના જૂઠા જૂઠા ભાગોમાંથી જનારી સત્તારીઓનો સત્કાર કરવા માટેની કમિટીની નિમણૂક થઈ ગઈ છે.

એક સત્તારીની સખાવત—મિસિસ હુઈ દિલ નામની એક અગ્રેજ સત્તારીએ પોતાના મૃત્યુ પાછળ રૂ. ૩૦ લાખની સખાવત કરવા દરમ્યાનું છે.

સ્નાન માટે જૂદો ઘાટ—કલકત્તામાં હિંદુ સ્ત્રીઓ સગવડ સાથે સ્નાન કરી શકે તે માટે હુગલી નદી ઉપર એક તરતો ઘાટ કલકત્તાના બારાના કમિશનરે તરફથી બાંધવામાં આવે છે. આ ઘાટ પર પુરૂષ વર્ગને જવા દેવામાં આવશે નહિ.

જાહેર સભામાં સ્ત્રીઓ—વૈષ્ણવ પરિપદ્ તરફથી એક જાહેર સભા વડોદરાના એકાઉન્ટન્ટ જનરલ રા. બ. ડાહ્યાભાઈ દરજીવનદાસના પ્રમુખપણા નીચે વડોદરા ખાતે મળી હતી જેમાં ૧૦૦—૧૫૦ સ્ત્રીઓ પણ હાજર રહી હતી.

એક છોકરીની ઉદારતા—એક બંગાળી છોકરીનાં માતા પિતાએ તેના જન્મદિવસની ખુશાલીમાં મિજબાની આપવા વિચાર કર્યો. છોકરીએ તેનાં માતાપિતાને પૂછ્યું કે તેમાં કેટલું ખર્ચ કરશે. તેઓએ જવાબ આપ્યો કે “સો રૂપિયા”, ત્યારે તે બાલિકાએ કહ્યું કે “તે-સો રૂપિયા, તમે મને આપો” મારે તે દુષ્કાળથી પીડાતા લોકોને મદદ દાખલ આપવા છે.

સ્વીકાર.

પુસ્તકો—કર્મસેત્ર, વિધવા, ગીતસંમહ, સૌંદર્યપુરની સુન્દરી, શોકરામન.

કાવ્યકુંજ:

સાહેલી ચન્દા એને ત્હેનો સ્વર્ગીય રાસ.

(ગરબી.)

ચાલો સાહેલી સર્વ સાથમાં રે લોલ;
રમીએ તાળી લઈ હાથમાં રે લોલ.

ચન્દા હસે છે આ મન્દા કપોલમાં
બેઠએ એ હાસ્ય સર્વ સાથમાં રે લોલ;
હાં-હાં સાહેલી સર્વ સાથમાં રે લોલ.

વારિ વહે નૂઓ રૂપેરી ધોધમાં;
ધોધે નહાશું રે સર્વ સાથમાં રે લોલ.—હાં-હાં.

ચન્દા રૂપેરી, આ ભૂમિ રૂપેરી;
થઈએ રૂપેરી સર્વ સાથમાં રે લોલ—હાં-હાં.

સુવાસી પુષ્પો આ કેવાં ખીલ્યાં છે;
લઈએ સુવાસ સર્વ સાથમાં રે લોલ—હાં-હાં.

ચન્દા વર્ષાવે ને પીયૂષ રનેછે;
પીશું પીયૂષ સર્વ સાથમાં રે લોલ—હાં-હાં.

નૂઓ ધીમે રહડે ચન્દ્રકલા સહુ;
ચાલો ચાલો રહડીએ સાથમાં રે લોલ—હાં-હાં.

સ્વર્ગીય ચન્દાના સ્વર્ગીય ચોઠમાં;
રહડીએ-લઈએ સસ સાથમાં રે લોલ.
ચાલો સાહેલી સર્વ સાથમાં રે લોલ.

બાલશ્રી.

ગૃહધર્મ.

સ્ત્રીકર્તવ્ય.

(મળેલું.—સ્ત્રીલેખ.)

આજકાલ યોગેર સ્ત્રીકિળવણી માટે ઉપાયો યોગદર્શ રહ્યા છે, સ્ત્રીઓનાં કર્તવ્ય દર્શાવનારાં પત્રો દિનપ્રતિદિન વધતાં જાય છે, સ્ત્રીવર્ગ આગળ વધતો જાય છે, હુંદ્રમાં “સ્ત્રી” એ ચર્ચા અને ઉત્કર્ષના વિષય તરીકે લોકોનાં મનને પ્રવૃત્તિ આપી છે. સ્ત્રીએ પોતાને માન આપવું, પતિને સુખી રાખવો વગેરે વગેરે વિચાર એટલી બધી વાર કાન ઉપર પડી ગયા છે કે હવે વધારે વાર તે સાંભળવા ફોક સાગતા નથી તેથી આ લેખમાં સ્ત્રીની પતિ તરફ શું કરવું છે તે તો ખીલકુલ આપવામાં આવશે નહિ. આ લેખમાં કહેલી ખીજ બાબતો પણ નવી નથી જ; માત્ર આંદો એકઠી કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રથમ તો સ્ત્રીનું કર્તવ્ય એ છે કે તેમણે પોતાનું શરીર સુંદરને બદલે મજબુત થાય તેમ કરવું જોઈએ. આખા ગુજરાત કાઠીવાવાડમાં જોઈશું તો કાંઈ સ્ત્રીના મોં ઉપર લાક્ષણ જોવામાં આવે છે ? બર મુવાનીમાં આવેલી પચીસ વરસની સ્ત્રી પીળા પેંપચાં જોવી, ગાલ બેસી-ગએલાં, આંખો અંદર બેસી ગએલી, હાથપગ તો જણે એક જ વરસની છોકરી જેવાં—હુંકામાં, કદમાં દસ વરસની છોકરી જેવી અને શક્તિમાં સાઠ વરસની અશક્ત ડોશી જેવી સ્ત્રી જોવામાં આવે છે એ કેટલો દયાઝનક દેખાવ છે ! આવી સ્ત્રીની સંતતિ—તે દિંદની બવિધ્યની આશાઓ ! ! જ્યાં જુઓ ત્યાં હીસ્ટરીયા, હાથપગમાં કળતર, વાંસાનું ફાટવું, દીધનું પૂડવું, માથાનું દુઃખવું હુંદ્રમાં સર્વ પ્રકારના રોગના પોકાર પોકાર સિવાય ખીલું કાંઈ કાને પડતું નથી. આ બધી શરીરોનું મૂળ શું છે તે તપાસી તેના દિવાપ કરવાની પૂરી જરૂર છે.

સાધારણ ઔપધી અને ઉપચારો જાણવા એ પણ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે; દેશી ઝોસ-ડીયા જેવાં કે ઈંદ્રજવ, સુવા, હરડે વગેરે અનેક ઝોસડીઆં છે કે જેનો ઉપયોગ સ્ત્રીઓ જાણતી હોય તો બ્યારે ત્યારે પરદેશી દવાના પૈસા ન ખર્ચવા પડે. દીકરીની વાત છે કે આજની કેળવણીથી માતાઓ આ જાગૃતમાં તદ્દન પછાત છે અને તરત ડાકટરને ત્યાં દોડે છે. કેટલીક ડોસીઓ બચ્ચાં સંજયી અરધી વૈદ જેવી હોય છે તેનો અનુભવ થ-ણાને થયો હશે.

નવરાસને વખતે શીવું, ભરવું, ચુંચવું એ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય ગણાય છે પરંતુ તે સંજયી કેટલુંક કહેવા જેવું છે. અત્યાર સુધી સ્ત્રીઓમાં એમ સમજાયું છે કે રૂમાલો ભરવા, ગલ-પટ્ટા ચુંચવા, ટેબલ ક્લોથ ભરવાં તેમજ ભરવાં વગેરે ફરજિયાત વાળું કામ કરવું એ જ માત્ર સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે. પણ તેમ નથી; પૈસાદાર વર્ગ એવું કામ કરે તે ઠીક છે પરંતુ સાધારણ વર્ગ માટે તો જુદા પ્રકારનું કામ જોઈએ. સ્ત્રીઓને ફ્રોક અને જાકેટવાળાં અંગ્રેજી નસુનાનાં લગ્નનાં ગમવા લાગ્યાં છે પરંતુ તેના નો ઘણા પૈસા દરજીને દેવા પડે છે તેથી ઉપર કદી તેવી ચીજો ભરવા ચુંચવાને બદલે ધરમા ગેજ જોઈતાં ઉપયોગી ફ્રોક, ચમ્પીયા, ચોળી, કમખા, નાનાં પેંડો, કબજા એવું એવું કામ સીખવામાં આવે તો સાધારણ કમાનારને કેટલું ખર્ચ ઓછું થાય?

સ્ત્રીઓનું એક મોટું કર્તવ્ય છોકરાં ઉછેરવાનું છે, બિવિધની પ્રજા તૈયાર કરવાનું છે. તેથી છોકરાંઓની માનસિક, શારીરિક, નૈતિક અને ધાર્મિક કેળવણી તરફ તેમણે લક્ષ આપવાનું છે. બચ્ચાંઓ તરફ અયોગ્ય વ્હાન કે લાડ કરતાં ચાલ, સોપારી વગેરે ચીજોથી તેમને દૂર રાખી ધૌણિક મોરચક આપવાની તજવીજ રાખવી જોઈએ; તેમને વહેણાં વહેણાં પદણાવી શ્દાવા ન લેતાં તેમના બિવિધ ઉપર નજર રાખવી જોઈએ. નાતો જમાડી, વરઘોડા કદાવવામાં આવડ નહિ માનતાં, પતિને પૈસાનો દુરુપયોગ ન કરાવતાં પોતાનાં જાળકો અને બીજાઓના બધા અર્થે તે વખતેય તેમ કરવું જોઈએ. બહેનો દૂર કરી, અયોગ્ય રીતરિવાજોને કહાડી નાખવામાં આગળ પડવું જોઈએ અને યોગ્ય સુધારા વધારા કાળને લઈને કરવા જોઈએ. જેવટ્ટે આગકો પ્રત્યે એક પવિત્ર શ્રદ્ધ છે તે પણ જુલાવી ન જોઈએ. અને તે એ છે કે બચ્ચાંને જાને ધવડાવવાં અને તેમને નોકરના હાથમાં કદિ નહિ મૂકવાં; એ પ્રમાણે ન વર્તવાથી બચ્ચાંઓને સંસ્કાર દલકા દૂધના અને દલકી સંગતના થાય છે અને પરિણામે તે બાળક પોતાને, માતાપને, અને સમસ્ત પ્રજાને એક બોમ્બડપ ચર્ધ પડે છે.

ટુંકાંમાં સ્ત્રીઓની અનેક પવિત્ર શ્રદ્ધો છે તે શ્રદ્ધો બ્યારે સ્ત્રીઓ જન્મવતી થશે ત્યારે પ્રજા મજબુત થવાની અને આપણો ઉદ્ધાર થવાનો એ દિવસ પ્રભુ તરત દેખાડે એ જ પ્રાર્થના અસ્તુ.

વિવિધવિહાર.

સખીદર્શન.

આજે બાઈબીજનો તેહેવાર છે એટલે મોતી સ્વ સ્વામિસહ નેણુંદ-નાનીબાને ત્યાં જમવા આવી છે. નાની બેનને ત્યાં આજે એક મહેમાન સ્ત્રી પણ આવેલ છે. મહેમાન સ્ત્રીનું નામ ગંગા છે. જમી રહ્યા પછી બપોરના અવકાશે કંઈ વિનોદ માટે ગોટી કરવા નાનું મંડળ એકઠું થયું, તે પ્રસંગે થયેલી વાતચિતનો કંઈક સાર સ્ત્રીઓનેજ સહજ ઉપ-યોગી જણાવાથી અહીં પ્રસિદ્ધ કરવાની સર્વ વાંચકોની રજા લઉં છું.

મોતી—નાની બહેન ? આ બહેન કોણ છે ? એ કેમ કંઈ વાતમાં બળતાં નથી ?

નાનીબા—મોતી બાબી ? એ મ્હારી ગંગા બહેન-સખી-મારી બાળ સહી છે. એ દેખાવમાં કંઈક સર્વથી દૂર રહે છે. સ્ત્રીઓનો વાચાળ સ્વભાવ એમનામાં નથી. એમનાં મ્હોં પર હાસ્યરેખાઓને બદલે શોકરેખાઓ જણાય છે, છતાં હસવાનો કૃત્રિમ પ્રયાસ કોઈવાર જણાઈ આવે છે, એમને એકાન્તવાસ પસંદ છે; એટલે એમને ગણત્રીની સખીઓ પણ નથી. એમના સંબંધમાં આવનારે એમને ધણા જુદા ને કંઈક ઉચિત નામે આપેલાં છે. કોઈ તેને વિચિત્ર માનુષી કહે છે. કોઈ તેણીને ‘રીઝર્વ્ડ માઈન્ડેડ’-એકાન્ત વાસીનિ કહે છે. કોઈ ‘બેપરવા સ્ત્રી’ ને નામે તો કોઈ વળી ‘અમર્યાદ દાયક’ કહે છે. બેશક તેણી દેખાવમાં તેવી જ છે, પણ છતાં તેણીના આકર્ષક સ્વર ને તત્વિક બોધદાયક વિચાર તેણીનો સંગ કરવાને લક્ષ્યાવે છે. આટલી ન્હાની ઉમરમાં તેણી આ સંસારથી ધર્માર્ગ છે. કોઈની સોબત કરવા તેણી જતી નથી; પણ કોઈ સંગીને તેણી તરછોડતી નથી. મંગમાં નહિ આવેલાને અમર્યાદ જણાય છે પણ સોબતીને તેના વિવેકની ખાતરજમા છે. આજે મ્હોં તેમને સખી તરિકે જમવાનું આમંત્રણ કીધું છે.

મોતી—નાની બહેન ? મ્હાડું એમની સાથે જોળખાણુ નહીં કરાવો ? તમારા કહેવા પ્રમાણે મ્હાડું ચિત્ત તેમની તરફ ક્યારનુંય આકર્ષાઈ રહ્યું છે.

નાનીબા—બાબી ? તમે તો વળી અંગ્રેજ રૂઢીમાં બાબ્યાં. શું મ્હારા વગર તેમની સાથે ના બોલાય ? આપણા દેશીઓમાં અને વળી તેમાંય તે સ્ત્રીઓમાં જોળખાણુ કરવા માટે ત્રાહીતની જરૂર ક્યારથી પેહી ? ભલે, આવો, આ તેઓ પોતેજ આપણી પાસે આવ્યાં. ગંગા બહેન ? હું કહેતી હતી તે આ મારાં એકનાં એક બાબી છે. મોતી બાબી ? આ મ્હારાં સખી ગંગા બહેન છે.

ગંગા—આવો બહેન; મ્હોં અતુમાન કર્યું જ હતું. મોતી બહેન ! નાની બહેન મ્હારાં બાળ સખી છે, તે આપ મ્હારાં સખી યશો.

મોતી—હું આપની સોબત ચાહું છું. મને કંઈક પુછવાની ઇચ્છા થાય છે-રજા આપો તો.

ગંગા—બહેન ? બેશક પુછો. આવડશે તેવો જવાબ જરૂર દઈશ.

મોતી—આપ એકાન્ત વાસ કેમ ઇચ્છો છો ? માફ કરજો હું આપના અંગત સવાલ પર પ્રશ્ન કરૂં છું.

ગંગા—એમાં મારી શી ? આપે બૂલ-શી કરી છે જે ? મહારા પતિની ઇચ્છા એવી છે તથા હવે ધીમે ધીમે મને પણ હવે એકલવાયુ વીરોધ પસંદ પડતું ગયું છે તેથી !

મોતી—મહેને આપના જીવન (વર્તન) ની પ્રેમી બનાવશો ?

ગંગા—આપ મહેને બહેન તરિકે ચાહવા આવ્યાં છો, તો હું પણ ખેશક આપને બહેન તરિકે ચાહીશજ. સાંભળો મહારૂં કાળનિર્ગમન.. હું એક ગરિબ પિતાની પુત્રી હતી તે હવે મહારા પતિની એકની એક ગરિબ પત્ની છું ને એવીજ રહેવા ચાહું છું. પ્રથમ હું કેવી હતી તે આપને જણાવ પછીજ હાલ હું કેવી છું તે જોવું-વિચારવું ઠીક પડશે.

મહેને મહારા પતિની ગરિબાઈ—દીણકમાઈ તથા એકાન્ત વાસ, ને મ્યાનમુખ ગમ્યાં નહીં. હું સુખી થઈ શકીશ નહીં—મહેને આ રીતે આ પતિજીવનના આધિપત્ય (ઉપરીપણા) નીએ સુખની આશા જાળવવાના જાળવે સમાન છે એજ વિચાર આવવા લાગ્યો. હું કંટાળી ગઈ, આ રીતે મારા તરફથી પતિને પણ સુખને બદલે દુખ જ મળવા લાગ્યું; પણ પતિ એકના બે થયા નહીં—પતિએ પોતાના વિચાર કે દેહાર ફેરવ્યા નહીં. પતિ, મારા તરફથી થતા અસહ્ય દુખ તથા અપમાનને પણ નીડરપણે સહન કરવા લાગ્યા. ફક્ત હમેશાં તેઓ મને આટલું જ કહેતાં ‘તું ત્યારે ગમે તેમ કર પણ મહારૂં એક કશું માન, ફક્ત એક જ કલાક કે માત્ર થોડીક થડી સુધીની આમન્યા પાળીશ તો હું ત્યારે ઇચ્છિત તેટલોજ કે કદાચ બધું કે તેથી પણ વધિક્ષિત વિશેષ સમય સુધી પૂરું કરીશ.’ હેમની આમન્યામાં હમેશાં ફક્ત એકજ ઉદ્દેશ્ય હતો, ‘હું કહું તે થોડુંક, વાંચ યાતો હું જે વચ્ચાતું કે સંભળાતું તે સાંભળ ને તે વિષયો પર મનન કર, ત્યારે શંકાઓ મહેને પૂછ ને હું ઉત્તર આપીશ. વાંચેલું કે સાંભળેલું હું બીજે દિવસે કે અવકાશે પૂછીશ. ત્યારે યાદ રાખીને ફક્ત જવાબ દેવા.’ ‘અહા ! મહેને આં કેમ ગમે ? ધણેય સમય સુધી આ હલીલાલ ચાલ્યા કરીધી. તેઓ હમેશાં એકાદ નહીં પણ બે ત્રણ વખત મને આ કંટાળા બરેલું સંભળાવતા. હું ફક્ત હસતી-ખડખડ દાંત કાઢતી. તેઓ મુંગે મુખે જતા રહેતા. આમ છતાં તેઓ મારે સારું પોતાને ગમતું આશી આપવા કે મહેને સંતોષવા કદી ચુકતા નહીં. લગભગ સાતેક વર્ષ સુધી અમોરો એકલીયો સંસારે આમંત્ર આપ્યો. એકલાએક નવીન પ્રસંગ બન્યો. મહારા પતિ કોઈ દિવસ નહીં ને તે દિવસેજ ચાર છ વખત ઘેર આવ્યા ને બહાર ગયા. મહેને હેમના તે વિચિત્ર વર્તનપર સહજ શંકા આવવા માંડી. દિવસના કાર્યના વિગ્રામ સમયે-નિદ્રા માટે-રાત્રે પતિ કંઈક વસ્તુ સાથે, ઘેર આવ્યા. મહેને સહજ ઇચ્છા થઈ ને પતિને નિદ્રાસ્થાનપર જવા દમને ‘મેં’ તે જોયું-શું જોયું ? એક પુસ્તકમાં એક ચિત્ર ! ગામડામાં પાદરે આવેલું એક ન્હાતું ઝૂંપડું ને તેનું ચિત્ર ! તે નીચે લખેલું હતું કે ‘સંસારનું અદ્વિતિય સુખ !’, મહેને આ સ્વર્ગીય સંસાર અનુભવવાની લાગણી થઈ, આવી. કોને ન થાય ? તે એક વાર્તા હતી. મોતી બહેન ? બાળકને આનંદ આપે ને અવકાશનો સમય-પસાર થાય તેવી તે એક ન્હાની વાર્તાએ મહેને મહારા સંસાર સરળ કરવાને પ્રેરતું કર્યું. મહારા પતિએ ન શીખવ્યું તે એક વાર્તાએ શીખવ્યું

ગરિય સ્ત્રીનો સંસાર હૃદયદ્રાવક વર્ણન રૂપે તે પુસ્તકમાં હતો. મ્હારી લાગણી ઉભરાઈ આવી, ને તેજ ધણીએ હું અતુલ સુખી દેખાઈ. કોઈ દિવસે ના અનુભવ્યું તેવું પરમ સુખ પ્રથમ જ મહેં પ્રાપ્ત કર્યું. મ્હેં સુખ રૂપ નિદ્રા લીધી. પતિએ સવારમાં મ્હારા મુખ દર્શનની છાયા પરથી સહજ રિપત કર્યું. આજ મ્હારૂં જળ. હું બાળ અજ્ઞાન રહી હતી ત્યાં સુધી મહેં હમેશાં વાર્તાઓ વાંચી. ધીમે ધીમે પતિને અનુસરવા લાગી.

આ (નાનીબા) સખીનો મ્હારા પર પરમ ઉપકાર છે. અનુકરણે હું પતિ જેવી થઈ રહી છું. પહેલાં હું મારા સુખમાં સુખ માનતી, હવે હું પરના-મુખ્ય કરીને પતિના સુખમાં સુખ માનું છું. હું કોઈને ઘેર હવે આપડવા જતી નથી. શોભીતાં કે આકર્ષક વસ્ત્રો મને ગમતાં નથી. જીમને ગુણાનુવાદી કરવા મથું છું. પધ્વિનું પરિચ્છાન હું ઝીંકું છું. ને ઉપકારમાં આનંદ માનું છું. જગતમાં ગણાતા વેદનિષને હું વેડું છું ને કરવા જેવું સુલભ શુભ હું કંઈ છું. પતિ દર્શાવે તે હું જોઉં છું. મહાત્માઓનાં વચનામૃત હું વાંચું છું. મ્હારા જીવનથી કોઈને ઉદ્દેગ થાય નહીં એ ધમ્મજાથી હું સંસાર ખટપટથી બનતી ત્વરાએ દૂર રહું છું, એને લીધેજ મ્હને મનુષ્યસંસર્ગ વિશેષ પસંદ નથી. અનુપકાર દૃષ્ટિના દોષથી હું નિરાપાધ રહેવા ચલ્લ કંઈ છું. પણ સંસારીને માટે તે અશક્ય છે. કરવા ધારૂં છું પણ કોઈનું શુભ હું કરી શકી નથી, એ વિચારથી કે કદાચ કોઈને પણ આપણે અનિશ્ચિત-અનિશ્ચિત થઈ પડીએ. કહો ખ્હેન? કંઈ વિશેષ જણાવું છે? બીજું તો અદ્ય સ્ત્રીજીવનમાં વિશેષ શું હોય?

મેતી—ગંગા ખ્હેન? આપનું જ્ઞાન લાભદાયક છે, આપના વિચાર દર્શનીય છે, આપની વાણી આકર્ષક છે, આપ ધારો તો ઘણું કરી શકો!

ગંગા—ખ્હેન? હવે વિશેષ વળી બીજું સ્ત્રીજીવનને માટે કરવાનું એવું મારે શું બાકી રહ્યું હશે? હું હમેશાં ધારૂં છું કે વસ્તુમાત્ર સર્વસંપન્ન કદી હોતી નથી, પણ મ્હને મ્હારી અપૂર્ણતા કોઈ દેખાડે તો હું ખુશી થઈશ.

મેતી—ખ્હેન? પ્રથમ તો હું આપના જેટલી પણ જ્ઞાનશાળી નથી. મ્હારૂં અદ્ય બાપણુ-મીઠ્યા જીવન આપને શુદ્ધપ્રાયઃ યશો; તોપણ મ્હારૂં અંતર કહે છે કે આપ ઘણું કરી શકો, આપ ઘણું કરી શકો. સ્ત્રી જાત ધારે તો સ્વસંસાર, સ્વકુટુંબ, સ્વદેશ અને તદુપરાન્ત પરહિત પણ પુષ્કળ કરી શકે; ફક્ત મનમાં આવતું જોઈએ. બીજું હું કહી શકતી નથી કે આપે શું કરવું કે આમજ કરવું, મ્હારા કરતાં પણ મ્હારાં આ નાનાં, નણુંદબા-નાનીખ્હેન પરમ અભ્યાસી સુગુણશાળી છે તેઓજ કંઈક બતાવશે.

નાનીબા—ગંગા ખ્હેન? હું કહીશ એમાં-કંઈ બહુ સાર જેવું નહીં હોય, તો પણ પ્રાસંગિક ઉદ્દગારો કંઈ એજ નહીં જાય. શું આપણે સ્ત્રીઓ પુરુષો જેટલું-જેવું નહીં-ન કરી શકીએ? પુરુષો ધારે છે તે સહજ કરી શકે છે, શું સ્ત્રીઓમાં આવી શકતી નથી? હું ધારૂં કે પુરુષો કરતાં પુરુષોમાં ન હોય તે વિશેષ છે, સ્ત્રીઓની આકર્ષક સક્તિ ધારે તે ત્વરાએ કરી શકવા સમર્થ છે. ગુણ આહકને પ્રસારક સ્ત્રીઓ સર્વજ્ઞ આદરણીય થઈ પડે એ સહજ શક્ય છે. પ્રથમ સહાયતા જોઈએ તે પુરુષો આપવા તત્પર છે. વિદ્વદ્ સ્ત્રીવર્ગે આ શંકો ધરવીજ અયુક્ત છે. આપને માટે એકાન્તવાસ મને હવે તો અનુચિત લાગે છે. કરી શકીએ

તે મોટા અનુગ્રહ-જનસમાજ માટે કલ્યાણકારી આપના ઉદ્દેશો બહાર પાડવાનું સાધન એકાન્તવાસને અનુપકારિ છે. સ્વદેશમાં સમગ્ર કોમના વિકલ્પ સ્ત્રીવર્ગના સમુદયની પ્રતિબંધાયા વિના દેશ, કોમ, કુટુંબ કે સ્વસંસારની સુધારણાની આશા સ્વભવતઃ માનવી, એક્યતા એકાન્તમાં હોતી નથી. એક હાથે તાળી પડે નહિ માટે પુરુષોની સહાયકઅધીગનાઓએ પતિના અંગ સંપૂર્ણ બનાવવાની જરૂર છે. એકલી સ્ત્રીઓ પણ દરેક કાર્યને માટે નાલાયક છે. પુરુષો છુટે છે કે સ્ત્રીઓ લાયક બને અને સ્વસુખ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ મેળવે. આપના એકાન્તથી કદાચ આપને લાભ હશે. પણ દેશને શું? સમાજને શું? શું આપનો હસ્ત મ્હોં તરફ જ એકલો વળે તે હીક કહેવાય? હું તો ધાઈ છું કે આર્ય દેશ એટલો બધો સ્વાર્થ-પરાયણ નથી બની ગયો. મ્હારિ પતિપરાયણ સખી? દુષ્ટ સુખે વાચતા, દુકલ રોટલાના અભિલાષી, જ્ઞાનને નીરખતા છતાં નિમિત્ત મને કોઈ ધની પેટપર હાથ પંપાળે એ દેખાવથી દેશ નિર્દય છે એમ અનુમાન કરી શેવું એ પણ વ્યાજબી નથી. બંધને શ્રીમન્તો સુખે પલંગમાં સુવે, બંગલામાં વિરાજે, સુઅવિચારમાં મથગુલ રહે. ને મિથ્યાજ્ઞે કંઠહાર કરે તો પણ શું થયું? ગરિબોને બોંધ પધારીથી ફાટેલ જોડદીથી ને દુકલ રોટલાથી પણ સંતોષ છે. કારણ કે તેઓ માને છે કે સુખ નિયજ નથી, આપણે સુખને ચોખ્ખું નથી, વાચ્યા વગર શું લણવું? તો પણ હે બ્રહેન? આપણે ગુજ પરાંપકારિ શ્રીમન્તો જોઈ શકતા નથી. પરાંપકાર દ્રવ્ય વડે જ નથી. શ્રીમન્તો પણ ન કરી શકે તે નિર્ધન કરી શકે છે. સ્વસુધારા પછી કુટુંબને પછી સમાજસુધારો આપસ્ય છે. આપે આટલા સુખથી-ફક્ત સ્વસુખથી સંતોષી બનવાનું નથી; બીજને આપો, ને દયાપરત્વે બાવ રાખો. પરસુખે સુખી એવું નિર્ભય હવન અહીં જ સ્વર્ગીય સુખ અનુભવે છે. આપ કરી શકો તે મ્હારિ દૃષ્ટિમાં સદજ છે. અહીં આત્મા છે તો પ્રાસંગિક પ્રાસ્તાવિક બોધનો લાભ ફરક પાત્રોને આપતાં જાઓ. આમાં આપના એકાન્તભાવનો નાશ નહીં થાય. જાહેર નહીં તો ખાનગી રીતે આ સ્થળની સ્ત્રીસમાજને આમંત્રીશું; ને તે વખતે આપ યુક્ત બોધ આપવાનું કયુલ કરો. હું ચોક્કસ માનું છું કે મારિ નહીં તો આપની આ નવી દૃષ્ટિ-સખીની પ્રાર્થના માન્ય કરશે જ. ફક્ત આપનું વર્તન-પ્રસિદ્ધિ જ સ્ત્રીઓને લાભદાયક થઈ પડશે.

ગંગાધી શી રીતે ના કહેવાય? આજથી ગંગાનું હવન ગંગાપ્રવાહ જેવું નિર્ભળતાને વૃતતપણાને પામ્યું.

અમૃતલાલ બોધવલ.

કવિ શામળભટનાં સ્ત્રીપાત્રો

તથા તેમની સાંસારિક હવનનીતિ.

(ગયા અંકથી આગળ.)

રાજકુમાર પુષ્પસેનનું હૃદય તો આ પ્રમાણે લક્ષ્મીની સંમતિ આપી ચુક્યું હતું, છતાં વિવેકની આતર જ્યારે તેણે કાંઈક આનાકાની કરી ત્યારે સ્નેહના દૃઢ આશ્રયણી.

વનિતા વળતી ઓચરી, એ શું બોલ્યા રાય;

ના કહેતાં મરશું અમે, એ તમને હતાય.

અંતે કુમારે હા કહી, પરંતુ તે પછીને બીજે દિવસે સહવારે પોતાના પિતા-રાજ-ની સંમતિ સાથે ,

...   .
 નગર લોક સહ દેખતાં, અર્ધું જમણું હાથ;
 મંડપ રચાવું મોકળો, પરણું રૂડી પેર;
 પટરાણી કરૂં પ્રેમ શું, રાખું મારે ઘેર.

એવી જમંગ ભરી આશા આપવાથી વણિકુકન્યા સંતોષ પામી. કુમારે રાત્રી અત્રેજ ગાળી.

આ સમયે ચપાવતી નગરીમાં બે મ્હોટા વિકરાળ વાઘ આવી મનુષ્યવધ કરી ત્રાસ વર્તાવી રહ્યા હતા, તેથી બપોળેત યત્ર નગરના લોકો સંધ્યાકાળે દરબાર ભરી બેઠેલા ચપક-સેન રાજ પાસે સહાય માટે આવ્યા. પ્રજના દુઃખનિવારણને અર્થે રાજ તરત સંજ્ઞ યત્ર ગયા, અને વિશેષ સહાયને માટે નગરમાં પડેા વગણવી જાહેર કર્યું કે રાજપુરપ્રમતિ કામપણુ ને કાળે રણમાં નહિ આવે તેના આવતી કાલે શિરચ્છેદ કરવામાં આવશે, અને તેમાં હું કામ પણુ પક્ષપાત કરૂં તો મ્હને અજ્ઞાત્યાત્રું પાપ છે.

આ પ્રમાણે કોલ કરી રાજ મૈત્ર્ય સાથે શિકારે સંચર્યો, અને વાઘનો ઘાત કર્યા પછી સર્વની હાજરી લેતાં પોતાનો પુષ્પસેન પુત્ર જ દૃષ્ટિએ પડ્યો નહિ. (પુષ્પસેન આ સમયે વણિકુકન્યાને ઘેર હોવાથી તેને આ બનાવની કાંઈ ખબર જ નહોતી.) રાજ આથી કોષિ બરાથો અને પ્રાતઃકાળ થતાં પોતાનો કોલ અમલમાં મુકવા નિશ્ચય કર્યો.

આ તરફ પુષ્પસેન સહવાર થતા જાયત થયો અને પોતાને મેહેલ આવવા નીકળ્યો, ત્યાં

પ્રમદા આવી પાલવ મેલા, રાજને એમ વચન જ કહ્યાં;
 તમે વિના મેં રહ્યું ન જાય, ઘડી એક વરસની થાય.
 તમ દીકરે મુજ ભાગે ભુખ, અણુદીકે ઉપજે મહાદુઃખ.

રાજકુમાર લગ્ન કરવાનું વચન દઈ તથા આશાસન આપી પાછો ફર્યો. સ્વમન્દિરે આવતાં તેને પોતાને માથે ભમતા ચક્રની જાણ થઈ. ભરદરબારમાં કોષિપૂર્ણ રાજાએ કુંવરને તેડાવી ગેરહાજરીનું કારણ પુછ્યું; કુંવર તેવા સંનેગમાં મર્યાદાને લીધે ખરું કારણ જણાવી શક્યો નહીં, અને શુદ્ધ ક્ષત્રીય વીરે દોષ માટે શિક્ષા દરમાવવા પિતાને વિનંતિ કરી. રાજાએ તેના શિરચ્છેદ કરવા-તેના પ્રાણુ લેવા-આજ્ઞા કરી; દરબારમાં તેમ જ નગરમાં ત્રાસ વર્તી રહ્યો. રાણી-કુંવરની માતા-સંતાપ પામી, રાજ ઉપર કોષિપણુ બરાઈ, અને પુત્રના પ્રાણુ બચાવવાના ઉપાય લેવા તત્પર થઈ, પણ કુમારે, પિતાના વચનનો ભંગ ન થવા દેવા માટે તેને વારી; પરંતુ પુત્રવત્સલ રાણીએ કુંવરના પ્રાણુ જાય તો રાજાને સાતસેં સ્ત્રીહત્યાના પાપનો શ્રાપ આપ્યો. પુત્રપ્રેમના બળે કેટલીક વખત પતિપ્રેમને વિસારનાર સામાન્ય સ્ત્રીનું આ દૃષ્ટાન્ત તદન વ્યવહારિક જ છે. રાજા વિભાસજીમાં પડ્યો. પોતાનું વચન ભંગ ન થાય અને આમ સ્ત્રીહત્યા પણ ન લાગે એટલા માટે, પંડિતોના અભિપ્રાયથી, કુંવરને દેશવટો દેવાનું નક્કી કર્યું. કુંવર પિતાની આજ્ઞા માથે મગધી પરદેશ જવા સંજ્ઞ થયો. પરંતુ તેટલામાં તેના મિત્રે-પ્રધાન-ત્રિ-આવી રાજાને નમ્રતાથી જણાવ્યું કે આપના વચનનો ભંગ ન કરવા માટે રાજપુત્ર દેશવટો ભોગવશે, પણ તેમ કરતાં તેમણે આપેલ વચનનો ભંગ થાય છે એ જોવા

આપ ખુશી છો? આ મર્મનો ભેદ જાણવા રાજાએ કુંવરને પોતાની પાસે બોલાવી ખરી હકીકત કહેવા જણાવ્યું. કુંવરે રાજાનું શાન્ત મન દેખી સર્વ વાસ્તવિક હકીકત દર્શાવી દીધી.

ભૂપતિએ તે બાળાના પિતા, જેનું નામ નેનકમળ હતું, તેને એકાન્તમાં બોલાવી પોતાના પુત્રને માટે તેની કન્યાનું માથું કચું. વણિક મહારાજે આવા, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય, રાય અને રૂંક, વચ્ચેના અવ્યુગતા સંબંધમાં વાંધો ઉઠાવ્યો; પણ રાજાએ તેને સર્વ બિના જણાવી સમજાવ્યો કે તે સંબંધ સાંધવામાં તમારી પુત્રીનું જ કાર્ય છે, તેમાં કંઈ દોષ હોય તો તે તમારી કન્યાનો જ છે, માટે ઘેર જઈ તેને પુછી જુઓ અને પછી ઘટતું કાર્ય કરો. વણિક પિતાએ ઘેર આવી પુત્રીને સત્ય વાત કહેવા ફરમાવી; કિતરમાં,

પુત્રી 'કહે વર એજ પ્રમાણ, નહિ તો મારા છાંડુ પ્રાણ.'

શેરે સમાચાર પોતાની સ્ત્રીને કહ્યા કે દીકરી રાજકુમારને મંદિરાવર કરી તેની સાથે વરવા ધારે છે, અને ના કહેતાં પ્રાણ છોડવાનું કહે છે. શેરણીએ પુત્રીને જઈ સમજાવી કે રાજકુંવરને તો દેશવટો દેવામાં આવ્યો છે, અને તે તો પરભૂતિ તરત આવ્યો જશે તે કાણ ગણે ક્યારે આવશે; માટે તેમાં તને શું મુખ મળશે? મુશ્કેલીના એ ગૂઢ રોદનો નિશ્ચય માચવી કહ્યું:—

કર્મે મારે જે લખ્યું તે ધારે મુજ હાલ;

રૂડા ભૂડા મેં વર્યો આ ઠેકાણે કાલ.

અંતે શેરે સ્થિતિસમય વિચારી પોતાની સંમતિ આપી. રાજાએ તેજ વખત લગ્ન કરી દેવા આજ્ઞા કરી. પૂર્ણ દાહમાંથી લગ્ન થયાં.

આ સ્થળે કાણુમર વિરમી આ સર્વ પ્રસંગનું નિરીક્ષણ કરીશું તો તેમાંથી અનેક સાંસારિક પ્રશ્નોનાં નવિન સ્વરૂપો આપણી દૃષ્ટિએ પડશે. ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય જાત વચ્ચે લગ્ન વ્યવહારનો સામાન્ય રીતે પ્રતિબંધ હોવા છતાં કોઈક પ્રસંગે—અને જગતઘટિા નદી પણ ત્રાણપ્રણીથી ઉત્પન્ન થયેલા પ્રસંગે—તેનું લગ્ન થયેલું આપણે જોઈએ છીએ, અને તેમ કર્યા બદલ તે વૈશ્યજનને કોઈ પ્રકારે સાંસારિક સંકટ સહન કરવું પડ્યું હોય એમ કવિએ બીજા કુલ દર્શાવ્યું નથી. આ એક માતિબંધનની મંદતાનું ચિત્ર છે. બીજું, પુત્ર, અને તેપણ શુણ્સંપન્ન રાજપુત્ર, પુત્ર કમ્ભર થતાં મુખી કુંવારાજ રહેા છે; તે પોતેજ સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છે છે, તેમાં પિતા તેના દોષ ન કહાડતાં સંમતિ આપે છે. કુમારી કન્યા કોઈ પુરુષને પોતાના આવાસમાં પ્રવેશ કરાવી તેની સાથે એકાન્ત વાતચિત કરી શકે એવી સરળતા ઘરમાં રાખવામાં આવે છે, એટલુંજ નહિ; તેવાં કાર્યની માતપિતાને જાણ થતાં તેઓ તે બદલ પુત્રીને બહુ-દોષિત ગણતાં નથી. વળી, કન્યા પોતેજ પતિને પસંદ કરી શકે છે, માત-પિતા તેની ચોઆયોગ્યતા તથા ઇષ્ટઅનિષ્ટ પરિણામનું તેને જ્ઞાન કરાવી સલાહ, શિખામણ, આપે છે, પરંતુ તેનો નિશ્ચય દૃઢ હોય તો પત્ની મંદિરાવર વરવાને પુત્રીને સ્વતંત્રતા છે.

આટલાં ચિત્રો નિહાળી આપણે કયાપ્રસંગમાં આગળ વધીએ. લગ્નકાર્ય પૂર્ણ થયા પછી રાજાની પૂર્વની આજ્ઞા પ્રમાણે પુષ્પસેન કુમાર એકલેજ દેશવટો ભોગવવા તત્પર થયો અને પ્રથમ માતાની 'શિખ' તથા આશિષ મેળવી પછી પોતાની નવવધૂ મુશ્કેલીના પાસે ગયો. અત્રે સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રેમ તથા શેરનો વાર્તાલાપ થયો; સ્ત્રીએ સાથે જવા થણી

મંદિષા ખતાવી, પણ પિતાની આજ્ઞા એકલાજ જવાની હોવાથી રાજપુત્રે તેને સ્નેહનાં વચ-
નોથી આશ્વાસન આપ્યું. અન્તે અતિ દુઃખી હૃદયે

રાગને નારી કહે, કોલ અમારો એહ;

બારે વર્ષે ન આવિયા, તો પારું મુજ દેહ.

બાર વરસ પર એક દિન જો વિતિને જાય;

હવે ધડું જો દેહમાં, નહિ મુજ એક પિતાય.

પતિપરાયણી સ્નેહી સ્ત્રીએ આખ ઉચ પ્રતિજ્ઞા કરી વિયોગવસ્થામાં ક્યા ક્યા મુખ ઉપ-
બોગ પોતે તજશે એ સમસ્યામાં કલા; પ્રયાણના અનેક વિકટ પ્રસંગોમાં પતિના સંરક્ષણ
માટે દેવદેવીઓની આરાધના કરી; અને અન્તે સુકોમળ મુગ્ધ હૃદય પીંગળ્યું—

આહું કહેતાં ચમકશું, પુંહ દીરે હવે જાય;

નેણું પડશે નીકળી, કાળજી કટકા થાય.

આખ પડે ધરતી ગળે, એવડું મારું દુઃખ;

જ્યારે તમને દેખશું, ત્યારે મારો મુખ.

આખરે સયોગી દંપતી વિયોગી થયાં, ને તેની સાથે જ અત્રે મુલોચનાના શવન
કપર પડે પડ્યો.

રાજપુત્ર પુષ્પસેન આગળ ને આગળ પ્રવાણ કરતાં ધારાનગરીમાં આવી પહોંચ્યો, અને
ત્યાંના કુંતિબોજ રાજના વૈભવવાળા દરબારમાં ગુપ્ત નામે ગયો. રાજાએ તેનું સન્માન
કરી નગરમાં મુકામ કરાવ્યો. પ્રખ્યાત રાજના નગર તથા દરબારમાં તેના આશ્રય નીચે પરદેશના
રાજકુંવરો વિધિવિધિ વિદ્યા તથા અનુભવ માટે અથવા સ્વદેશમાંથી નીકળી દેશવટનાદિવસો
ગાળવા માટે, જઈ રહેવાનો રીવાજ પૂર્વની ઘણી વાર્તાઓમાં આપણે સાંભળીએ છીએ,
તે પ્રમાણે આ પુષ્પસેનની પણ અહીં પગેણામત થઈ, અને રાજકુંવરો સાથે તે હરી હરી
આનંદમાં શવન ગાળવા લાગ્યો.

હવે આ સમયથી વાર્તાની ખરી રસિકતાનો તાર ગણગણવા લાગે છે. કુંતિબોજ
રાજાને એક પદ્માવતી નામે પુત્રી હતી, અને તેજ આ વાર્તાની નાવિકા-મુખ્ય સ્ત્રીપાત્ર-
છે. આ રાજપુત્રી રૂપચુલવંતી યુવતી હોવા સાથે કુમારિકા હતી, અને તે પોતાની અનેક
સખીઓ સાથે રાજમહેલમાંના એક પોતાના અલગ બાગમાં વસતી હતી. યુરોપીયન
રીવાજની પેઠે અત્રે પણ શ્રીમન્ત લોકો પુત્રીને માટે પણ ગૃહમાંથી એકાન્ત વાસ જુદો કઠાડી
આપતા જણાય છે. કવિએ તેનું વય સ્પષ્ટાક્ષરમાં જણાવ્યું નથી, છતાં તેની એક સખી, જે
સમાનવયી હોવાનો વિશેષ સંભવ છે, તેના મુખમાંના “સોળ વર્ષે બાઈ મુજને થયાં” એ
શબ્દો ઉપરથી, તેમજ તેના પોતાના આતુર્યથી પણ, સમજી શકાય એમ છે કે તે પોતે
પણ સોળ કરતાં ઓછી ઉમરની હોવી જોઈએ નહિ. એક દિવસ તે પોતાના આવાસમાં
સખીઓ સાથે આનંદ કરતી હતી તેવામાં એક સખીએ નગરમાં નવા આવેલા રાજપુત્રનાં-
પુષ્પસેનનાં અસૌકિક રૂપચુલ ઇત્યાદિનાં ઘણી ઉત્સાહક બાષામાં વર્ણન કર્યું; મુવાન, લમ
શું એ સમજનારી, મુગ્ધ કુંવરીને આથી કુતુહલ જામત થવાથી તે અગત્યા પુરૂષને પ્રથમ
પોતે નજરે નીહાળવાની મંદિષા થઈ. સખીએ કુંવરીને યોગ્ય સમયે મેહેલને ‘માળાએ’ થી
સ્નાન કરીને સુશોભિત વસ્ત્રો ધારણ કરી પાછા વળતા, અચાનક થયેલા, રાજકુંવરને દેખાડ્યો.

‘તત્કાલ નિરખ્યો નારીએ, વાણું મોહતું બાણ.’

અને તે સમયેજ, યોગ્ય. મનપસંદ, હૃદયસંમત પતિની ઇચ્છાવાળી બાળા પાસે મહા પ્રભાવવાન પ્રેમદેવે પ્રતિજ્ઞા સેવરાવા કે,

જો પરણું તો એહને, નહિકર એસે પાપ;
અવર પુરૂષ પૃથ્વી વિષે સર્વ ભાહને બાપ.

આ એકજ વાર્તામાં પ્રથમ દર્શનેજ જન્મતા એહનું બીજું દર્શન આપણે નીહાળીએ છીએ, અને તેની સાથેજ આપણને એ પણ પ્રતીત થાય છે કે આમ સહસા જન્મેસો સ્નેહ ક્ષણભંગુર કે અસ્થાયી પણ હોતો નથી જ, એટલું જ નહિ, પણ તે અયોગ્યસ્થાને, કુપાત્રે, રેલાયથો પણ ભાગ્યેજ નીવડે છે. અસંસ્કારી મનને એમ જ લાગે કે ચર્મચક્ષુ માત્ર બાહ્ય-કૃતિનેજ નીરખી મોઢે છે, પરંતુ ખરી રીતે જોતાં તેવા પ્રસંગોમાં હૃદયહૃદયની જ પરીક્ષા થાય છે, અને શુદ્ધસ્નેહના બીજવાળા હૃદયની જાનઠકિત એક ક્ષણમાં જ, બીજા મૃત્યુ અસત્ય, યોગ્ય અયોગ્ય, અનુકૂળ પ્રતિકૂળ, હૃદયની વાસ્તવિક પરીક્ષા કરી લે છે, અને તેથીજ તેમાં નાશવંતપણાના કે કુપાત્રતાના દોષ સ્વચિતજ દૃષ્ટિએ પડે છે. એક વખત સાચું હૃદય તે પરીક્ષામાં સફળ નીવડ્યું એટલે પછી બીજા બાણ, દુનિયાદરીની, જરૂરીઆતા અનુકૂળ હોય વા નહિ, કદાચ પ્રતિકૂળ, વિગ્રકર્તા પણ હોય, છતાં પરીક્ષક હૃદય તેની કદી પણ અજુના કરતું નથી. અને તેથી જ ઉપરના જેવી પ્રતિજ્ઞા રજૂની આવે છે.

કેવરી પદ્માવતીએ આવી હૃદયપરીક્ષાને અને રાજકુંવરને પ્રત્યક્ષ મળી, પરીક્ષાના પરિણામની ખાતરી કરવાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા તેજ મખીને વિનવી, અને ફતીપણામાં નિપુણ માહેલીએ, ચિત્રમેખા દત્તાદિતી પેટે, કદિન પ્રસંગોમાં પણ સખીકાર્ય કરવા માથે લીધું. યુરોપીય સંસારમાં સ્નેહપ્રેરિત સ્ત્રીઓ પોતે જ સંવનનનું કાર્ય કરી લે છે, પરંતુ આર્ય સંસારમાં તેને માટે આવી મખીઓની આવશ્યકતા મનાઈ છે, અને કર્મસંભાગે તે કાર્યમાં સ્વાનુભવથી કે સમભાવથી પ્રવીણ થયેલી સખી જ મળી આવે છે, અને તે પોતાનું કાર્ય પણ ધણી કૃશળતાથી સફળ કરે છે. પ્રસ્તુત વાર્તામાં પણ આ ‘પ્રમદા’ પોતાની સખીનું પ્રિય કરવા તત્પર થઈ અને યુગ્મસંવનના આવાસસ્થાને ગઈ, તથા મધુર શબ્દગ્નજ વિસ્તારી:—

બોલી રાખા રીજશું, કુંતીબોજ જે રાય;

પદ્મની પદ્માવતી, બેટી તેની ચાય.

તમને દીઠા વાટમાં માન્યું નેનું મન;

ગ્રય તમારે કાઢ્યું તજ બેઠી જળ અંત.

તમ દોડે બોજન કરે નહિતર છોડે પ્રાણ;

અતુર હોય તો ચેતજો, નહિ તો યાગે કાણ.

વીંછી કેરી વેદના જેને વીતી હોય;

તે જણે તે દુઃખમાં, અંધર ન જણે કોય,

રાજકુંવર આ વચનો સાંભળી વિસ્મય થયો. પ્રથમ તો બીજુ લમ કરવાનો તેના મનમાં ખ્યાલ પણ નહોતો; અને તેમાં તેની વ્યાવહારિક બુદ્ધિએ એવો ભય ઉપજાવ્યો કે

એકે કહાડયો વન વિષે, બીજું ઘળચું પાપ.

એવા વિચારે એણે ઉત્તરમાં બહાનું બતાવ્યું કે;—

નારી અમેા નહિં આવીએ એ નારી કેરી દીસ;
તાત જાણે જો એહનો, છેદે. બેઠુનાં શીસ.
નારી કેરો નેહડો કરે એ સદેવે કોક;
સુખે કો બેસે નહી, વેરી સર્વે લોક.
કધ્યાકિચક સત હણ્યા શાળ્યો રાવણ રાય;
કોરવકુળ નિકંદન થયું કામનિ નેદે ત્યાંય.

આવા ઉત્તરથી નિરાશ થઇ આલી જાય એવી આ સખીનહોતી; રાજપુરોના સ્વભાવના અનુભવવાળી પવીણ સ્ત્રીએ, મુશોચનાતી પેરે જ, કાત્રીયવટતા નર્મસ્થાન ઉપર તીર ફેંચું કે

... ..
રાગીર વદાહું શું દરો, મરનું એકજ વાર.
નહિ માનો માદાર કયું. હત્યા બેસે ચાર;
સમ ખાધા છે સામટા, માનો રાજકુમાર.

સીસન્માન (Chivalry) ના વિચારવાતાવરણમાં જીજ્ઞેક્ષા કાત્રીય વીરને સીક્ષ્યા મદા કસંકે રૂપ લાગતી હોવામાં પ્રમદાઓ આગધાતના બનવું હથિયાર તેમના ઉપર સફળતાથી વાપરી શકતી હતી. પુષ્પસેને પણ આ વચનોથી મ્દાત થઇ, પોતાના જીવનને દેવને સોંપી રાત્રીને સમયે આવવા દા પાડી. મુર્યાસ્ત થતાં સખીને દર્શાવેલે માર્ગે રાજકુમાર કુંવરીના મન્દિરમાં દાખલ થયો.

પદ્માવતી પ્રેમે કરી રિધું પાછું એક માન;
સફળ જન્મ અમારડો, ઘેર આગ્યા રાગન.
ખાટે બેસો ખાંત શું, ક્યો ચાલો આ પાન;
અમ ઉપર કરણા કરી, તુડ્યા શ્રી ભગવાન.
આચા પુરો અમ તણી અમ ઘેર આગ્યા દશ.
રાજ પદાર્થો રીઝમાં સફળ થઇ આ દીસ.

પછી કુંવરીએ પુષ્પસેનના નામ દામ કપ્યાદિના ખરા સમાચાર જાણવા માટે પ્રશ્ન કર્યો તેનો રાજકુંવરે ઉત્તરો જવાબ આપી વાન ફેરવી. અત્રે વળી પાછી, કાંઇક વાર્તાવિનોદને અર્થે, અને કાંઇક પરસ્પરનાં બુદ્ધિચાતુર્યે કસી જોવાના હેતુથી, સમસ્થાની પ્રશ્નોત્તરમાળા ગુંથાઇ એક બીજને ખેંચાવાય છે; અને તે દરમીઆનજ રાજકુંવરની, તેના સ્નેહ યોગ્ય ઉદયતી, પ્રથમ પોતે પરોક્ષ રીતે કરેલી એકમાર્ગી પરીક્ષાતી સત્યતાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થવાથી કુંવરી પદ્માવતીએ કાંઇ વિશેષ પ્રસ્તાવના વિના જ દરખાસ્ત સુક્રી:—

કુંવરી કહે ઉઠોજી રાય, ભોજનની વેળા વહી જાય;
તત્પર થઇ હેઠા ઉતરો, ભોજન મન ભાવનાં કરો.
આપું પાન હું મારે હાથ, રંજે રહેા અમારી સાથ.

એક મુવાન કુમારિકા પાસે કોઈ અજાણ્યા મુવાન પુરુષને, કાંઈ પારિચય વિના, અને

સખીના સાંભળતાં, આવી શૃંગારિક માગણી કરાવવામાં કવિ શામળ બટે સ્ત્રીજાતિનો સ્વાભાવિક સુકોમળતા, માર્દવ, મુગ્ધતા-સરમાળપણાનો સૌંદર્યદર્શક ગુણવિસારી દોષો છે, એમ કહ્યા વિના આપણને ચાલતું નથી. કદાચ રાજકુટુંબના લાલનપાલનમાં ઉછરેલી બાળાની પ્રગલ્ભતા ચિત્રવાનો તેનો ધરણો દર્શો.

ગમે તેમ હો પરંતુ વિશેષ વ્યાવહારિક બુદ્ધિવાળા રાજકુવરે આવા આવેશ તરફ અપ્રીતિ દર્શાવી ઉત્તર આપ્યો.

રાજા બોલ્યો રીસ ન કરી, અરે અબળા એ શું એવરી.
પરનારીનો પાસવ નેહ એસે દોષ જાલતાં તેહ.

... ..
તારે શીર કોઈ સ્વામી દરો, પતિવ્રતા ધર્મ તારો જશે.

આ ઉપરથી કુવરીએ પોતાનું હૃદય ઉધારી સરણ માગ્યું.

હું પરખી છું પેરમાં (=હૃદયમાં). દટે ચડિયા આપ;
તમવિણુ જીગત પુરૂષ નેહ, તે બાહ ને આપ.
જેમ ઘટે તેનું કરે, છો જ ચતુરસુમણ;
ના કદીને જો નીસરો, તો તમને દઉં પ્રાણ.

કુવરી હજી અવિવાહિત છે, અને પોતાની સાથે લગ્નગાથાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી બેઠી છે એમ તો પુષ્પસેનને ઉપરના સંપ્રદાયી જણાયું; પરંતુ તેની સાથેનો આમ શુભ વ્યવહાર ચલાવવામાં રહેલા બચનું તથા નીતિબૃહતાનું બાન કમીવી તેણે સ્ત્રીખામણ આપી.

રાજા કહે જણે તુજ તાત, આપણુ બેની કરશે ધાત;
વાલી નથી મુજને મુજ કાપ, મુજને ચિંતા તારી થાય.
વનિતા એ મુકી દો વાત, કહો જઈપરણાવે તમ તાત.
આજા લેવાને સંચરો, જા માટે વણુ ખુટે મરો.
ચતુરાઈ નહિં ચડો વેચાય, એજે જીવ તમારો જાય;
રૂપતણે જાંવટે બેસરો, પાંન તજ પૃથ્વી પેસરો.
કુળવંતી કુળ શાયે નેહ, તે પરપુરૂષ શું ના કરે નેહ.

પિતાની સંમતિની શંકા હોવાથી, અને કદાચ મળેલા પ્રસંગનો લાભ લઈ લેવાની ઇચ્છાથી આવા વ્યવહારકુસલ બોધને પણ ન સાંભળનાર વનિતાના દૃઢભાવે અને કુવરના મનને અસર કરી, અને તેને વિચાર આપ્યો કે—

એ નારીની બોણું આશ, જઈ પડીએ જમકિંકર પાસ.
આશ ભાગી એને નવ વડે મદાપાપ તવ મસ્તક ધડે.

પૂર્વે પ્રથમ લગ્ન સમયે સૂરાઈ આવેલા—

નગર ભોક સહુ દેખતાં, જાણું જમણો હાય;
મંડપ રચાવું મોકળો, પરણું રૂડી પેર;
પટરાણી હડે પ્રેમશું, રાખું આરે ચેર.

આ ઉદ્દગારો સાથે આ બીજા પ્રસંગના સખ્દો સરખાવતાં અત્રે એ લક્ષમાં લેવાનું છે કે જે સરજતાથી, જે સ્નેહોર્મીથી, હૃદયના પ્રત્યાઘાત વિના, પુષ્પસેને એક સાધારણ સ્થિતિની વણિક કન્યા મુલોચનને પ્રથમ પત્ની તરીકે સ્વીકારી હતી, તેવી વૃત્તિઓ રાજકુમારનું હૃદય આ ફરીથી ઉદ્ભવેલા પ્રસંગે અનુભવતું નથી. નિર્ભંગ અંતઃકરણવાળા જીવનમાં શુદ્ધ સ્નેહના આવેશનો પ્રસંગ ધણું કરીને એકજવાર આવે છે. પદ્માવતીને આ પ્રસંગ પ્રથમજ હોવાથી તેની પ્રેમભાવના વિશેષ બળવાન, અને તેથી વિશેષ આમહી હતી; પરંતુ પુષ્પસેનેને તેવો પ્રસંગ એકવાર આવી ગયો હતો, અને રથએ રથએ નવી નવી બ્રમણમાં પડે એનું નબળું તેનું હૃદય નહોતું. અત્રે તો આપણે તેનું હૃદયશુદ્ધ જ નીહાળીએ છીએ; અને તે શુદ્ધને અતે પોતે જે પરાજય બેઠોરી લે છે. તે સ્નેહોદ્ધાસથી નહિ, પરંતુ દ્રાહ્મી, તેમાં પણ શરણાગત આવેલી અબળાને, આશાભંગ કરવા કરતાં પોતે “જમહીકર પાસ” જઈ પડે તોયે ભલે એવા પરાપકારની, દાનિયપણાને શાભાવનાર વીરત્વની, વૃત્તિથી જ. આમાં તે રાજપુતના હૃદયંતર્ગત, શુદ્ધ રહેલા, એકપત્નીપણાની સાદી પ્રત્યક્ષ થાય છે.

કુંવરીની સ્વેચ્છાસરિતા પ્રવાહમાં પોતાને આ પ્રમાણે તણાવા દીધા છતાં પણ તેને પ્રથમ ધર્મપત્ની બનાવ્યા પછી જ તેની સાથે સંબંધ સંધવો એવા ઉચ્ચાશયથી કુંવરે જણાવ્યું કે

જે વરવાત મનમાં ધરે, વિપ્ર તેગ્રવી મુળને વરે.

પુરે સાખ જે પ્રાણજી આપ, એ વાતે નવ બેસે પાપ.

પછી સંકટ જે આવી પડે, ધ્રુવર આપણી વારે ચડે.

વણુ પરણે નવ પાલવ મરૂં, સાચી વાત સંલેપે કરૂં.

સાધનસંપન્ન રાજકુંવરીએ પોતાને વિદ્યા ભણાવનાર ગુરુને તે જ દાણે તેગ્રવી વિધિ-પૂર્વક લગ્ન કરી દેવા કહ્યું. એક તરફ કુંવરીની સ્વેચ્છિત આશા, અને બીજી તરફ આમ શુભ લગ્નના સાક્ષી બનવાથી રાજાનો કોપ, એ બે અનિષ્ટ આઘાતનાં સંભવતાં પરિણામોથી ગભરાઈ પ્રથમ તો વિપ્રવરે આનાકાની કરી, પણ કુંવરીના અભયવચન અને ભવની ભાવટ ભાગનાર દક્ષિણના બળે તેમણે તાત્કાલિક લાભનું કાર્ય સાધ્યું, અને લગ્નવિધિને અતે વર-વધૂને આશીર્વાદ દઈ, પોતાની સ્ત્રીને ઘર સોંપી પ્રાતઃકાળે જ કાંસી યાત્રા કરવા ગુરુ મહારાજ આજી નીકળ્યા.

આનન્દની પ્રકૃતિનો પુષ્પસેન પદ્માવતી સાથે આમ વિવાહિત દશામાં ઉતર્યા પછી નવીન સ્થિતિનો ઉચ્ચ મુકી—

રાયરાણી શું આનંદ કરે, હાડે હોંસ અદકેરી ધરે,

આય પીયે ને દિન નિર્જાએ, કરે એન જે મનમાં ગમે.

પરંતુ આ વાત રાજા કુંતીબોજથી ઘણો વખત અગાત રહે એમ સંભવિત હતું જ નહીં, એટલે તે અવરથાનું પરિણામ તો આ રાજકુંવરને માથે ઝડપી જ રહ્યું હતું

(અપૂર્ણ)

પા-૫.

“વાર્તાલહરી.”

શાંતાને શીખામણ.

શ્રીસેખ (મળેલું).

ખીખપુર નામે એક શહેર હતું. તે ઘણું જ શોભાવાળું અને સુંદર શહેર હતું. તે જોવાથી મનને આનન્દ થાય તેવું હતું. તેને ફરતો કોટ હતો. અને કોટ બહાર દક્ષિણ દિશાએ એક મોટું તળાવ હતું. તે તળાવને કંઠિ એક મોટું મહાદેવનું મંદિર આવેલું હતું. મંદિરનો મંડપ વિશાળ હતો. તેને ઊંચા ઝોટલા હતા, અને ત્રણ તરફ ચડવા ઉતરવાનાં પગથીયાં હતાં. મહાદેવની સનમુખના ઝોટલા આગળ ડાબી તથા જમણી બાજુએ હનુમાનજી તથા ગણપતિની મૂર્તિઓ હતી. મહાદેવના મંદિરની પછવાડે એક રમણીય બગીચો હતો. તેમાં ફળદ્રુપનાં ઝાડ રોપવામાં આવ્યાં હતાં જેથી ઘણો આનન્દ થયો હતો. વીખપુરના લોકો સાંજની વખતે ફરવા સાંઈ ત્યાં આવતા. તળાવ ઉપર લોકોની સંગવડ સારી બાંધ્યા ગોઠવ્યા હતા.

એક દિવસે સાંજની વખતે બે સ્ત્રીઓ વાતો કરતી કરતી ત્યાં ફરવા માટે આવી, અને આ બે સ્ત્રીઓ એક બાંકડા ઉપર બેઠી. બાંકડા આગળની લીલોતરીમાં બે છોકરાં રમતાં હતાં. તે સ્ત્રીઓમાંની એકનું નામ લલિતા અને બીજાનું નામ ચાન્તા હતું.

લલિતા ચાન્તા સ્વભાવની અને ધણીજ ઢાહી હતી; અને ચાન્તા ઉતાવળી, ઉદ્વેગ અને બહુ બોલી હતી. તે દહાડે ચાન્તાને સાસુ જોડે તકરાર થઈ હતી તેથી, લલિતાને ઘેર ગઈ, પણ લલિતાના ઘરમાં ઘણાં માણસ તેથી બચાવવા વાતો થઈ નહિ, એટલે ચાન્તાએ લલિતાને કહ્યું બેન ચાલો આપણે દર્શન કરવા જઈએ. ભારે લલિતા કહે કે “મારાં સાસુને પુછીને જો હા-કહે તો આવું” પછી લલિતાએ સાસુને પુછ્યું ભારે સાસુએ જવાબ દીધો કે ‘આ તમારાં છોકરાંને લઈને જાઓ, મારાથી રખારો નહિ.’ એટલે લલિતા બે છોકરાંને સાથે લઈને ચાન્તાની જોડે આ તળાવના કાંઠા ઉપરના મહાદેવનાં દર્શન કરવાને માટે આવી હતી. અને દર્શન કરીને તળાવના કાંઠા ઉપરના એક એકાન્ત સ્થળમાં એક બાંકડા ઉપર બેઠી બેઠી વાતો કરતી હતી.

અહીંયાં અગાડી ચાન્તાએ પોતાનું પુરાણ કહાડ્યું. કહેવા માંડ્યું કે

મારાં સાસુએ આજે મને કવડલા બોલ કહી મારું કાળજું બાળી નાંખ્યું છે મને કહે કે “ આ ઉપર આટલી બધી ફાટી છે, પરણીને આવીને અમારું તો કંઈ ઉકાળ્યું નહિ. તારી સાથેજ આપણી પારવતી પરણીતી તેને ચાર છોકરાં છે. ને આ પેલી કપિ-લાને છે. એ બધીઓએ તો ઘર ભરી દીધાં, ને તું તો હજી એવીને એવી રહી.” બહેન, આ પ્રમાણે આજજ એમ નહિ. આવું તો કાણ જાણે વીસમીવાર થયું હશે. ને મારા એ પણ માવડીમોઢા છે. એટલે તે પણ માને કશું કહે નહીં ને ઉલટા મને મારે. આપણા લોકની કહેવત છે કે ‘અકરમી માટી, બધાં ઉપર સુરો’ એવી દશા છે. બેન

હવે તો હું કંઠાળી. મને કંઈ રસ્તો જતાવ્યો. હું બજેલીએ નથી કે મારાં માખાપને કાગળ લખું. ને યોદા દિવસ પીપર રહી આવી મારી મુંઝવણ બાણ ?

આમ શાન્તા વાત કરી રહી હતી તેવામાં રાત પડવા આવી તેથી લલિતાએ કહેવા માંડ્યું, બેન, રાત્રીનો સમય થવા આવ્યો માટે આશો હવે આપણે ઘેર જઈએ. મારા સ્વામિને આવવાની વખત થઈ છે. હવે આપણે કાલ બેગાં થઈશું. પણ આટલી વાત ધ્યાનમાં રાખજો, કે,

‘ તારાં સાસુ નણુંદ કંઈ કહે તેનો ઉત્તર ન આપીશ અને જો કહે તે સાંભળી રહેજો. ને કાલથી હું તને જ પ્રમાણે કહું તે પ્રમાણે કરજો, તો તને કાંઈ દિવસ દુઃખ નહિ થાય, તારા પતિ પણ તારા ઉપર પ્રીતિ રાખશે. માટે આટલું બુદ્ધીશ નહિ.

એમ કહી બન્ને જણાં ત્યાંથી ઉઠ્યાં અને પોતપોતાને ઘેર ગયાં.

૨.

લલિતાએ ઘેર જઈને સાસુને માટે પુજાની સામગ્રી કરી, અને પછી છોકરાને જમાડીને સુવાડી દીધાં. પછી સાસુ સસરા અને પોતાનો સ્વામિ એ બધાંને જમાડી પોતે જમી અને ઠાંકવા હું મવાવું કામ આટોપી પોતાની બેડીએ ગઈ. તે વખતે તેના સ્વામિનાથ, આરામ ખુરશી ઉપર બેસી પેપર વાંચતા હતા. ત્યાં સામી ખુરશી નાંખી લલિતા પણ બેડી, સ્વામિ વાંચી રહ્યા એટલે લલિતાના સાથું જોઈ બોલ્યા.

‘ કેમ ક્યારનાં આવ્યાં છો ? ’

લલિતાએ કહ્યું ‘ હું તો ક્યારનીએ આવી છું ’ ત્યારે મને બોલાવ્યો કેમ નહિ ? ’ લલિતાએ જવાબ દીધો, “ આપ વાંચતા હતા તેથી તેમાં વિઘ્ન નાખવું મને ઠીક ન લાગ્યું તેથી. ’ એમ કહી લલિતા જરાકે હસી. પણ એવું દસવું પરાણે હતું એમ નવરંગ (લલિતાના વર) ને લાગવાથી તેણે પુછ્યું

‘ આજ કેમ ઉદાસ છો ? ’ લલિતાએ કહ્યું ‘ કંઈ નહિ; આપને એક વિનંતિ કરવાની છે. જો રજા હોય તો કહું. ’

નવરંગ—અરે એમાં રજાની શી જરૂર ? આજે આટલો બધો વિવેક ક્યાંથી શીખી લાવ્યાં ? લલિતાએ શરમાઈને જવાબ દીધો—પણ મારી વાત લક્ષમાં લેવી પડશે ?

નવરંગ—અરે આતે તું બોલી શું ? લલિતા ! તું વાત કહેને હું લક્ષમાં ન લઉં એવું કંઈ બને ? કદી ન બને. તારા મનમાં જો હોય તે મને ખુશીથી કહી દે. ’

લલિતાએ શાન્તાની મુંઝવણની વાત કરી.

નવરંગ—એતો હું સમજ્યો. પણ શાન્તા ક્યાંની છે અને કોની દીકરી, તેનો વર કંઈ બજેલી છે કે નહિ; વિગત વિગત જણવી જોઈએ.

લલિતા—ત્યારે તમારે મારી પાસે માંડીને વાત કહેવરાવવી છે એમ કહોની ?

નવરંગ—બેશક, દરદીનો કતિહાસ ઝકટરને કહેવો જ જોઈએ. નહિ તો ઝકટર શેનું ઓસડ કરે ?

લલિતા—ઠીક ત્યારે સાંભળો ! બધું કહી દઉં કે ?

નવરંગ—તારે કહેવું હોય એટલું કહેજેને. અધુરું જણાશે. ત્યાં હું પુછીશ.

લલિતા—વાર ! સોમજો ત્યારે !

૩.

લલિતાએ કહ્યું—

આપણી જોડેની પોળમાં જમનાશંકર મોતીરામ કરીને રહે છે તેને તો આપ જાણજો છો. તેને એક કિશોરલાલ કરીને દીકરો છે. જમનાશંકર સારા ગૃહસ્થ છે. પૈસે ટકે પણ ઠીક છે. તેને બે દીકરી ઉપર એક દીકરો થયો એટલે નાનપણથી ‘બાઈ’ ને મ્હોડે ચલાવ્યા, અને બણાવ્યા ગણાવ્યા નહિ. નીચાણે મોકલે તો માસ્તરને મારી આવે; ને છોકરાઓની ચોપડીઓ શકી આવે. આમ નીચાણમાં તોફાન કરે એટલે એક દિવસે માસ્તરે માર્યો. એટલે રોતો રોતો કિશોરલાલ ધેર ગયો. જમનાશંકરે પુછ્યું કે ‘કેમ રૂએ છે ?’ કિશોર કહે ‘મને માસ્તરે માર્યો અં અં.....એટલે જમનાશંકરે કહ્યું બલે નહિ. ને તોફાન કરે તો માસ્તર મારે રોતો. માટે હવેથી ડાહ્યા થજે તોફાન કરીશ નહિ. ને હું માસ્તરને દહીય. એવી વાત ચાલે છે એટલામાં મહાકાર ડોશી હાંધળાં ફાંધળાં આવ્યા જ તો. અને બોલ્યા કે—“મારા કિશોરને કાલે માર્યો જ ? મારે તેના દાય કાપી નાંખું ?” એવી રીતે ચરબાત કરી પાંચ સાત ગણો ચોપડાવી દીધી. વળી કહ્યું “મારા કિશોરને કાઢએ કહ્યું છે તો તમે તમારી વાત જણાવો. ન બલે તો ચાલ્યું. મારે તો ‘બણાવવો નથી. એનું સાચવીને બેસી રહેશે તોએ ચલ્યું છે.” જમનાશંકરે તરત જવાબ દીધો. “એટલું તો બહુતું જોઇએ ને ? સાચવે એટલીએ શક્તિ ક્યાંથી આવશે ? છોકરાંનાં ખોટાં ખોટાં ઉપરાણાં લઇને જમાડવાં શાં ?” મહાકાર કાઢી આ ન છરવાયું અને છણકી ઉઠ્યા—“તમે દરો તે સાં અને અમે કરીએ તે નહાં.” જમનાશંકરને રીસ થકી અને કહ્યું “ત્યારે ભોગ તમારા.”

આ પ્રમાણે ટપાટપી થઇ, જમનાશંકર ખદાર જતા રહ્યા અને તે દિવસથી તેમણે કિશોરને કહેવાનું મૂકી દીધું, અને અહરમી થયો એને શું કરીએ એમ મન વાળીને બેસી રહ્યા.

૪.

આમ કરતે થોડાં વર્ષો વહી ગયાં, એટલે મહાકાર ડોશીએ જમનાશંકરને કહેવા માંડ્યું.

મહાકાર—મારા કિશોરને પરણાવવાનું તો તમે કંઈ કહેતાજ નથી. હવે આપણું ઘડપણ થયું. આપણે એકનો એક દીકરો, તેને પરણાવીને આપણે સ્થાવો લઈએ, એવી મારા મનની. હોંસ છે, તે મારે પુરી થાય ? માટે હવે આપણે બેસી રહેવું ન જોઇએ.

જમનાશંકર તો આ બધું સાંભળીજ રહ્યા અને થોડીવાર થઈ છતાં કંઈ જવાબ ન દીધો એટલે ડોશી છણકા કરીને બોલ્યા “કેમ કંઈ જવાબ દેતા નથી ?” ત્યારે જમનાશંકરે કહ્યું “આપણા લોકોની બહુજ મૂર્ખાઇ છે કે જાણ્યા વગરની પરણાવવાની ઉતાવળ કરે છે. મારો મત તો એવો છે કે દજ વાર છે. હું તો ‘બણાવો તો પરણાવીશ’ નહિ તો પારકી છોકરીને કુવામાં નાંખવી નથી.”

આંટલું બોલી જમનાશંકર તો ઠંડે પેટે બેસી રહ્યા પણ મહાકાર ડોશીએ પાછું ઉદાપણ ચલાવ્યું. અને ઉવટે બોલ્યા “આજે તો મારા કિશોરને પરણાવવાની દા કહે.

તો જ અહીંથી ઉઠતું છે. નીકર મારે આજે ખાતું એ નથી ને પીતું એ નથી, એના લાયક એક કન્યા પણ છે. રામનગરમાં વૈકુંઠરાય છે તેની દીકરી વરસ ૧૧ ની છે, બહુજ રૂપાળી છે. ડાહી છે. વળી સારા પૈસાવાળાની રીકરી છે. એટલે પાંચ રૂપીયાનો કરીયાવર પણ લખને આવશે. આપણા મોતીરામ ગોર કાલે બધું મને કહેતા હતા. ને કહે કે આતું સાઈ ઠેકાણું નહિ મળે. સારા કુળની કન્યા છે ને વળી એના બાપને એકની એક છે. માટે મને હા પાડો. ”

જમનાશંકરે બધું કે આ એકની બે થવાની નથી. ને કંઠાસતું મ્હોં કાઠું કરીને પરાણે કહ્યું “ બસે તારી ખુશી પડે તેમ કર. ” ડાહી તો રાજી રાજી થઈ ને ઉઠી, અને ચંચળ કરીને તેને એક દીકરી હતી, તેને મોતીરામ ગોરને તેડવા મોકલી. ”

૫.

ચંચળ ઘરની ખડકી આગળ ગઈ ને જીમ પાડી “ મોતીરામકાકા મારી બા બોલાવે છે. ” આ વખતે ગોરાણી તમાકુનો ચપટો લખને ખડકીમાં બેઠાં હતાં તે બોલ્યાં. “ એ કાણ છે. ”

ચંચળ—“ એ તો હું ચંચળ. ”

ગોરાણી—“ બેઠ બેન, એતો જંબા ગયા છે હમણાં આવશે. ”

આટલામાં તો ગોર પેટ ઉપર હાથ ફેરવતા ફેરવતા, હોઠમાં હોઠમાં કરતા ખડકી આગળ આવ્યા. અને ચંચળને દીઠી, એટલે કહ્યું:—“ કેમ બેન કેમ આવી છું મારે કાંઈ કામ પડ્યું કે શું ?

ચંચળ—હા. કાકા તમારે કામ તો સદાયે પડતે. ‘ વાર બેન જરા બેઠ. તમાકુ ખાઈને આતું છું. ’

એમ કહી ગોર ઘરમાં ગયા ને અબોટીઈ પાણી વાસણ ચોકમાં મૂકીને પાછા ખડકીમાં આવ્યા. ત્યાં ગોરાણીએ એક ટુટમુટ ખાટલો ગોરને બેસવા માટે નાંખી આપ્યો. ગોર જમલા ને વળી પાણી પીધેલું, એટલે જવા હોઠમાં હોઠમાં કરતાં ખાટલા ઉપર બેસવા જાય છે તેવોજ ખાટલો કડકું કરતો હેઠો બેઠો, ને ગોર મહારાજ દી પડ્યા. ગોરાણી અને ચંચળ ગોરને પરાણે પરાણે ઉભા કર્યા. મારે બહુ તો ! ચંચળનું તો હસતું રહે નહિ. ગોરને રીસ ચડી તે ગોરાણીને લઈ ધોકો ને રરી વળ્યા. પછી ચંચળે કહ્યું:— હવે તમારી લડાઈ રહેવા દો ને મારી જોડે ચાલો. આપણા કિશોરભાઈની સગાઈનું કામ છે, માટે બા બોલાવે છે. ગોરની રીસ હતી મધ, અને હરખ માય નહિ. કાછડી ખોસે તો પાટલી નીકળે, ને પાટલી ખોસે તો કાછડી નીકળી જાય. આખરે જ અણપતિ કરતા ગોર નીકળ્યા ને જમનાશંકરને ઘેર મવા. ઘરમાં પેસતા જ એક સુવાસિની કેડમાં છોટકે ને સામી આવી. ગોર તો ખુશ થઈ ગયા ને કહે કે ચંચળ, કામ ફરતે. ચંચળે કહ્યું. ‘ કાકા તમારા મ્હોંમાં ગોળ. ’

એમ કહી બહાર ચોકમાં મહાકોર બેઠાં હતાં ત્યાં મોતીરામ ગયા. ચંચળે પાટલો નાંખી આપ્યો. અને ગોર પેટે હાથ ચંપાળાને બેઠા.

ગોર—‘ મહાકોર બેન, આજતો લાડુ બહુજ આધા છે. આપણા જતાશંકરને ઘેર

શું. રસોઈ ખતી હતી! કંઈ કહેવાની વાત જ નહિ. એમ ગપાટા' ભારતા જાય, અને જીંદગીનો સડાકો લેતા જાય. આખરે ગોરે પુછ્યું. કેમ મહાકોર બેન શું કામ છે. 'તમે તે દિવસે આપણા કિશોરમાંકના' ધીવાલ માટે કહેતા હતા તેનો વિચાર કરીને આપણે માગું કરવા જવાનો વિચાર છે. ને તમારે નાળાયેર લખને જવાનું છે માટે તૈયાર થાઓ' મહાકોરે હસતે હસતે કહ્યું. ગોર તો બહુજ રાજ થવા પણ જરાક ખિન્ન દેખાયા ત્યારે મહાકોરે કહ્યું, કેમ ગોર શા વિચારમાં પડ્યા? ગોર બોલ્યા નહિ ને પણ—પણ કહી અ. ચકાતાં અચકાતાં—એતો દ.....હી.....ણા.....એટલે મહાકોરે કહ્યું “ઓહો એમાં તે શી મોટી વાત છે લ્યો આ કહુ એમ કહી હાથમાંથી કહુ કહાડીને લાગલું ગોરને આપ્યું. ગોરે તો કોઈ દિવસ સોનાનું મ્હોં દીઠેલું નહિ તે કહુ જોઈને ખુશ, ખુશ થઈ ગયા. પછી મહાકોરે ગોરને ચાંદલો કર્યો ને ગોળ વંદાવીને વિદાય કર્યા.

૫

વીજપુરથી રામનગર દસ ગાઉ છેટે હતું. ત્યાં આગળ વૈકુંઠરાય કરીને એક સારો આબરૂદાર ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેને ચંદાગવરી કરીને સ્ત્રી હતી. તે સ્ત્રીને મોટી વયે સીમંત આવ્યું ને એક દન્યાને જન્મ આપ્યો. તે દન્યાનું નામ શાન્તા પાડ્યું. ચંદાગવરી ઠમનસીએ શાન્તાને બે વરસની મુખીને ગુજરી ગઈ હતી. એટલે શાન્તાને માની કેળવણી બીલકુલ મજેલી નહિ. શાન્તા દિવસે દિવસે મોટી થવા માંડી, ને લાડકોડમાં ઉછરવા માંડી. એના બાપે એને મ્હોંએ ધણી જ ચડાવેલી, અને બીલકુલ હાકમાં રાખેલી નહિ. કેળવણીનું તો નામ જ ન મળે. વળી અધુરામાં પુરું વૈકુંઠરાય બીજી સ્ત્રી પરણ્યા નવી મા આવી એટલે કહ્યો કરવાની પણ ટેવ પડેલી. પણ સારે નથીએ વૈકુંઠરાય નવીને તો કંઈ દહે નહિ પણ શાન્તાને પણ દનડે નહિ. એક દિવસે વૈકુંઠરાયને પ્રાણુલક્ષ્મી બે જમ્યાં સવારના પહોરમાં મેડીમાં બેઠાં બેઠાં વાતો કરે છે, એટલામાં મોતીરામ ગોર બારણા આગળ આવ્યા ને પુછ્યું કે વૈકુંઠરાયમાઈ ઘરમા છે? એટલે તોકરે જવાબ દીધો કે ‘હા હમા રહો, હું પુછી આવું.’ માણસે આવીને કહેવા માંડ્યું કોઈ બાહ્ય આપણે બારણે આવ્યા છે ને આપને મળવાનું કહે છે માટે હુકમ હોય તો અંદર આવવા દઈ. વૈકુંઠરાયે કહ્યું ‘મહે, કહીયે કે પધારો!’—એટલે ગોર મહારાજ ઉપર આવ્યા. એટલે પ્રાણુલક્ષ્મીએ જાજમ પાથરી આપી, ને બેસાડ્યા. ગોરમહારાજે આશીર્વાદ દીધો ને બેઠા.

વૈકુંઠરાય—ઓહો ગોર મહારાજ! ધણે વર્ષ અમારા ઉપર દયા કરી, ઘર પાવન કર્યું.—આ પ્રમાણે વિવેક વાર્તા કરી કહ્યું—અમારા સરખું કામકાજ હોય તે શરમાવો ગોર મહારાજ!

ગોર—કામ માટે આવ્યો છું. તે કણુલ રાખો તો હીક.

વૈકુંઠરાય—અરે મહારાજ, રાખવા જેવું હશે તો શું કામ મહિ રાખાએ.

ગોર—વીજપુરમાં જન્મનાટક કર છે. તેમને એકનો એક દીકરો છે. તેને માટે આપની કન્યા સાર માથુ કરવા મોકલ્યો છે. એટલે પ્રાણુલક્ષ્મી બોલી ઉઠ્યાં—

તમને પરમેશ્વરજી મોકલ્યા. અમે એજ વાતો કરતાં હતાં. લ્યો, હીકં ધંધું. લાવો કંકુ ને કરો શી રાતાંમણેશ. બોલાવો શાન્તાને!

એટલે ગોરે તો ખડીયામાંથી કંકુ કહાડ્યું, અને શાન્તા આવી એટલે તરત જ તેને કંકુનો ચાંદલો કર્યો, ને નાળાયેર આપ્યું. પ્રાણુલક્ષ્મીએ ધાણા વહેંચ્યા. ગોર મહારાજને લાપશી થી જમાડયા, ને પાણડી બધાવી વિદાય કર્યા. ગોર મહારાજે વીજપુરમાં આવીને વધાઇ દીધી. બધાંને હરખ થયો, અને લમનું મુહૂર્ત નક્કી થયે, જન, જોડીને મહાકોર ડોશી કિશોરલાલને પરણાવવાં ગયાં. ધામધુમથી લગન થયાં અને શાન્તા જેન સાસરે આવ્યાં.

૬

આટલે સુધી લલિતાએ વાત કહી પછી તે બોલી— શાન્તાજેન સાસરે આવ્યા પછી તરતજ ખટપટાટ પેડો. સાસુ નણુદ કહેશે કે આ કામ કરો ને તે કામ કરો. ત્યારે શાન્તા કહે કે મારાથી તો કામ નહિ થાય. મારે ઘેર મેં કામ કર્યું નથી. એમ શાન્તા સાસુ બોલવા માંડી. આવી રીતે કામ માટે ખટપટાટ શરૂ થયો. એમ કરતાં જે ત્રણ વર્ષ ગયાં; ને શાન્તાને છોકરી છેલ્લું થયું નહિ. એટલે તો સાસુ નણુદે મહેણાં પણ મારવા માંડ્યાં, ‘દુઝણા ઢોરની પાડુ સડુ ખાય પણ.....’ ઇત્યાદિ. તમે કાંઈ જાળવ્યા છો ! શાન્તા કિશોરને વાત કરે; પણ તે સાંભળે નહિ ને ઉલટો માર મારે. શાન્તા હજી વધારે નોકર થઈ ને ધણીનું પણ કર્યું કરે નહિ.

આમ કરતાં કરતાં બહુ મુઝવણ આવી ત્યારે મારી પાસે આજ આવી હતી અને પોતાની મુઝવણની વાત બીચારીએ મને કહી:—

લલિતાએ વાત પુરી કરતાં કહ્યું—ત્યો, આ તમારા દરદીનો હતિહાસ. હવે તે મને દયા આપો. માઈ કામ હોય તે મને ફરમાવો. બીચારાં નાનાં બાળક છે ને અત્યાચારી એમને જન્મારો શે જશે. બીચારાં બપ્પા વિનાનાં છે તેથી જ એમને આટલું દુઃખ ખમવું પડે છે. સ્વામિનાથ—કિશોરને તમે સુધારો, ને શાન્તાને હું હાથમાં લઉં. હું ધાઈ છું કે વરસ જે વરસ આપણે ગહેનત કરીશું તો બન્ને જણાંને સુખી કરી રાખીશું. નાથ, ધણીધણીઆણીને સુખી કરવાં એ ઓછા પુણ્યનું કામ નથી.

લલિતાએ વાત પુરી કરી. નવરંગે લલિતાના મનનાં પોતાના મનમાં વખાણ કર્યાં. અને વિચાર કરીને એ વાત હાથમાં લેવાનું વચન આપ્યું. અને પછી જાણે જણ સુધી ગયાં.

૭

બીજે દિવસે નવરંગે કિશોરલાલને કેળવણી આપવા માટે કંઈ જોગવાઈ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. અને હજી રૂપીયાની સ્કોલરશીપ આપી તેને બણુવાનો લોભ લગાડ્યો. અને નવરંગે પોતે તેને બણુવવાનું કામ માથે લીધું. કિશોરને હવે પસ્તાવો તો થવા જ માંડ્યો હતો, અને આ પ્રસંગે એને ચાનક લગાડી અને કિશોર યોગ વખતમાં એક કારકુનનું કામ કરી રોકે એટલો હુશીઆર થઈ ગયો. પણ મેટ્રીકની પરીક્ષા પસાર કર્યા વિના નોકરી ન લેવી એવો નિશ્ચય કરીને વળી ઉમંગથી અભ્યાસ કરવા માંડ્યો.

આણી તરફ લલિતાએ શાન્તાનો અભ્યાસ હાથમાં લીધો. ઉપરની વાત થયાને બીજેજ દિવસે જોવી શાન્તા લલિતાને મળવા આવી તેવી તેણે પહેલો પ્રશ્ન એ પુછ્યો કે કેમ એન કાલે કાંઈ તકરાર થઈ હતી કે ? શાન્તાએ કહ્યું—ના શેની થાય ! કાલે જન્મને બધું કામ મેં કર્યું, ને રાત્રે જાર વાગતે સુતી. કાંઈએ કાંઈ કહ્યું નહિ. હેમણે પાણી

‘માંયુ’ તે. પાણી આપ્યું એટલે એ પશુ કાંઈ બોલ્યા નહિ. ત્યારે લલિતાએ કહ્યું કે બોલ, સાસરીઆતો વાંક કે આપણો ? શાન્તાએ કહ્યું, મારો રોનો ? એ બધી ધોરા જેવીયો બેસી રહે ને મારા ઉપર દુક્રમ ચલવે તે પછી હું રોની કરું ? ત્યારે લલિતાએ કહ્યું, ‘બે બેન એમ ન રાખીએ. આપણાં માબાપને ઘેર આપણે કામ કરીએ છીએ કેની ? આપણાં માબાપ તો આપણને જન્મ આપનાર ને ઉછેરીને મોટાં કરનાર. પશુ, બેન, ખરાં માબાપ તો આપણાં સાસુ સસરાને જ ગણવાં ; કે આપણે તેની સાથે જ જન્મારોનો સંબંધ બંધાયો છે. એજ આપણાં લાડકોડ પુરાં પાડે છે, આપણાં સ્વામિ તે’ આપણા ઉદ્ધ દેવ છે સૌભાગ્યવંતી આજ્ઞાને જંગલમાં બીજો કોઈ દેવ જ નથી. આપણાં માનપાન પ્રતિષ્ઠા સર્વ આપણા સ્વામિને લખેજ છેને ? નીકર કોઈ આપણી ખંચર ન પુછે. કહે નેછએ, ખરી વાત કે ખોટી ?

એટલે શાન્તાને જ્યમ કંઈ નવોજ પ્રકાશ પડ્યો હોય તેમ થયું. અને લલિતાને પણ લાગીને કહ્યું, બેન તું ખરું કહે છે. આજથી હું મારા સ્વામિને અને સાસુ સસરાને કોઈ વાતે દુભાવા દરજ્ય નહિ. કહે નેછએ બેન મારે શું કરવું કે જેથી મારાં સાસુ સસરા અને એ ન દુભાય ? લલિતાએ જવાબ દીધો. બેન સાબાચ છે. બે સાંભળ.

તારે કાલથી વહેલાં ઉઠવું. અને પહેલવહેલું વારી કામ કરવું. તારાં સાસરીયાંને માટે દાતણ પાણીની તક્યારી કરવી પછી ન્હાવું ને તેમને બધાંને સારૂ પૂજની સામગ્રી કરવી. તેમને માટે પૂજની સામગ્રી કરવી એજ અત્યારે તો આપણી પૂજા. તે પછી ર-સોંધનો આદર કરવો. ને સર્વેને જમાડીને તારે જમવું. પછી વાસણ વિગેરેનો બદોબસ્ત કરીને ધરતી જે કંઈ ચીજ વસી હોય તે સંભાળવી. ને ચોખ્ખાછથી વીણી ઝાટને મૂકવું એ પ્રમાણે કરીને તારા હાથ સાંયુ બેજે જે કાંઈ ઘસાઈ જાય છે ? એન કામ કરીયે તો કાંઈ હાથ ઘસાય નહિ. ને વળી દુબળાં ન થાંછએ. આ પ્રમાણે કરીને પછી હું તને થોડું થોડું વાંચતાં લખતાં શીખવીશ, તે નવરાયની વખતે વાંચવું લખવું. એ પ્રમાણે કરી બે, ને તારા કુટુંબને આનન્દમાં રાખ, પછી બે તારાં સાસુએ તને જે મહેલું દીધું હતું તેવું નિવારણ થાય છે કે નહિ. ખરું પુણ્ય તો સંસારમાં એજ છે કે પોતાના કુટુંબને આનન્દમાં રાખવું. તેવી રીતે બેનું આલીસ તો તારા સ્વામિ પશુ કોઈ દિવસ તારા ઉપર નારાજ નહિ થાય. ને આનન્દથી દિવસો કઢાડી અતિ પ્રશુપદને પામીશ.

આટલું કહેતાં રાંત પડ્યાં આવી, એટલે શાન્તા ઘેર ગઈ અને બીજેજ દિવસથી લલિતાએ કહ્યું હતું તે પ્રમાણે કરવાનો ચત્ત કરવા લાગી. અને બે મહિનાનો મ્હાવરો થયા પછી તો તેને એવું ઘટગણું કે એ પ્રમાણે ન કરે તો તેને ચેતજ પડે નહિ.

ઉપર કહેવાઈ ગયું છે કે નવરંગની શીખામણથી કિશોર પશુ મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષાનો અભ્યાસ કરવા મંડી પડ્યો અને પહેલેજ તડાકે પાસ થઈ ગયો. આ સાંભળી જન્મનાશ કરને તો હરખનો પાર રહ્યો નહિ. અને આતે શાણું કે સાચું એમ વિરમયમાં પડી ગયો અને નવરંગનો ઉપકાર માનવા લાગ્યો. શાન્તાએ પણ ધીમે ધીમે ધરતું બધું કામ ઉપાડી લીધું, ને સાંસુસસરાની સેવા કરવા મંડી. સાસુને તો બેસાડીજ મૂકે. પોતે કામકાજથી પરવારી લલિતાને ઘેર જતી, અને થોડા વખતમાં લખતાં વાંચતાં શીખતાં બ.

રતાં; શીખી ગઈ. કિશોર પશુ હવે કંઈક કરેલ થયો, અને શાન્તા અને કિશોરનો એવો જીવ એક થઈ ગયો કે એક જીવન વિના ધડી રહી શકે નહિ. કેટલેક કાળે કિશોરને સારી નોકરી મળી. પછી તેણે શાન્તાને સાથે જંગમીયો કરાવી તે શાન્તાએ પહેરીને સાસુને પગે લાગી. સાસુએ આશીર્વાદ દીધો કે,—

“અખંડ સૌભાગ્યવંતી રહેજો અને દીકરાએ ધર બંરજો.

કાઈ એવા ચોષ્ટમીવાનો આશીર્વાદ કે તેજ દિવસથી શાન્તાને દિવસ ચડતો થયો, ને દસે મહિને તેને રતન જેવો દીકરો આવ્યો. બધા ધરને આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો, અને સહુ લલિતા અને નવરંગને આશીર્વાદ દેવા લાગ્યાં.

વર્તમાનરંગ.

નામદાર ગાયકવાડ સરકાર અને મહારાણીશ્રી ચીમનાબાઈના સ્ત્રીકેળવણી સંબંધી ઉદ્દગાર.

નામદાર ચાલાજીરાવ ગાયકવાડ સરકાર ગયા માસમાં પશ્ચિમ દેશની લાંબી મુસાફરી કરી મુંબાઈના કિનારા ઉપર ઉતર્યા હતા. તે વખત તેમને વધાવી લેવા મુંબાઈના વતનીઓએ ધણો ઉત્સવ બનાવ્યો હતો. તેજ સ્થળે મુંબાઈની “સાએન્ડીરીશ અને લીટરરી” સોસાયટીના કારોબાર તથા ચાલતી કન્યાશાળાના ધનામના મેળાવડામાં મહારાણીને પ્રમુખપદ લેવા વિનંતિ કરવામાં આવી હતી. અને તે પદ તેઓશ્રીએ સ્વીકાર્યું હતું. તે પ્રસંગે તેમના તરફથી એક ઉમદા ભાષણ કરવામાં આવ્યું હતું. તે અરસામાં તેઓશ્રી બોલ્યા હતા કે સ્ત્રીકેળવણીનું ઇતિહાસ—ઉચ્ચગિન્દુ શું આવશે તે તો આપણાથી હજી કહી શકાતું નથી. પરંતુ સ્ત્રીકેળવણીના લાભ ધણા છે. “જો હિન્દુ ગૃહસ્થો નિપુણ પત્નીઓ, પ્રવીણ માતાઓ, અને ઉચ્ચ મદદગાર ઇચ્છતા હોય તો સ્ત્રીકેળવણીની જરૂર છે.” નામદાર મહારાજના આ વિચાર ધણા ઉચ્ચ છે. કારણ સ્ત્રીકેળવણી વગર ઉત્પત્તિ કદી થવાની નથી. એક પ્રખ્યાત ઇંગ્લીશ લેખકના શબ્દોમાં કહીએ તો સ્ત્રીકેળવણી, કેવા પ્રકારની હોવી જોઈએ, એ વિષે વિદ્વાન જુનોનો મતફેર છે. પણ એટલું તો અવશ્ય છે જ કે સ્ત્રીકેળવણીની ખાસ જરૂર છે. તેજ પ્રસંગમાં મહારાણી શ્રી ચીમનાબાઈ (ચાલાજીરાવ મહારાજનાં પત્ની.) ને આર્યમહિલાસમાજ, અને અન્ય સ્ત્રીમંડળો તરફથી અભિનંદનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. તેના ઉત્તરમાં મહારાણીશ્રીએ એક આર્ય સભારી, અને પતિવ્રતાને છાજે એવો ઉત્તર આપ્યો હતો તેનો સાર એ હતો કે “સ્ત્રીઓની ઉત્પત્તિનું કાર્ય સ્ત્રીઓએ જ કરવું જોઈએ. પરંતુ તેમાં પુરુષોની મદદની જરૂર છે. કારણ હજી સ્ત્રીકેળવણી એટલી બધી ઉચ્ચ થઈ નથી કે પુરુષોના સહાય વગર સ્ત્રીઓ આર્વા પગલાં ભરી શકે. તેમ સ્ત્રીઓએ પુરુષની સહાય વગર કંઈપણ, કંઈ

કરવું એ હીક નથી. આપણામાં અગાઉ જે મહાન પતિવ્રતા સતીઓ, યદ્ય ગર્ભ છે, તેઓ પુરૂષની સહાયતાથી કોમ કરતી હતી. અને આપણે પણ તેવીજ રીતે વર્તન કરી, આપણા પતિને સહાય રૂપ યંધરું.” મહારાણી શ્રીના આવા ઉદ્ગારને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. ગુજરાતના સુખ્ય - મહારાજા શ્રીનાં ધર્મપત્નીના આવા ઉદ્ગારો વધારી શેતા જોઈએ. નયદયાચરિત્ર શ્રેષ્ઠસ્તત્ત્વેવેતરોજનઃ સયત્પ્રમાણં કુરતે લોકસ્તદનુવર્તતે ॥ સંસારને રથ કષ્ટપવામાં આવ્યો છે, અને તેમાં પુરૂષ અને સ્ત્રીને રથનાં ચક્ર કષ્ટપવામાં આવ્યાં છે. અને પછી દાહકવેલના વચનમાં બોલીએ તો

“તન મિત્ર પશુ મન ચૈક્યથી, દિસ એકમાં જતાં હતાં,
જ્યમ ચક્ર રથનાં બે છતાં, ફરતાં દિસે સાથે સદા
દુઃખમાર જીવનનો ઘટી, સુખમાણુ યાજે તમ તણું;
ધસધામ માનો દૂર ના, ‘છે સ્નેહીને નજદીક ધણું.”

* * * * *

સ્ત્રીઓનાં ઇનામ—દર સાલની મારક આ ફેરી પણ ગયાં માસમાં ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી સ્ત્રીઓની પાસે નિબંધ વંચાવવામાં આવ્યાં હતાં. અને તેનું ઇનામ મીસ ઉપધાર અને મીસ એસ્ટરને મળ્યું હતું. આ સભારીઓએ જમ લેઈ નિબંધ લખ્યો, ‘ને ઇનામ મેળવ્યું એમને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. સોસાયટીનું આ સ્તુત્ય પત્ર હતું છે. પરંતુ આંવા ઇનામની સ્પર્ધામાં જીતી સ્ત્રીઓએ ભાગ લેવો જોઈએ તેટલી લેતી નથી. ઇનામની રકમ જ્યારે સારી છે, ત્યારે સ્પર્ધામાં ઉતરનારી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઘણીજ ઓછી હોય છે. અને તેમાં પણ પાછી એકાદ બે તો ગેરહાજર રહે છે. જ્યારે આટલી આટલી કન્યાશાળાઓ છે, આટલી આટલી છોકરીઓ બણે છે, ત્યારે દરેક કોમ-મમાંથી એક બે છોકરીઓ સા માટે આવા ઇનામના નિબંધ માટે પ્રયાસ નહિ કરતી હોય! ઇનામનો હેતુ સ્ત્રીકુળવર્ણીના જહોજો પ્રચાર કરવાનો છે. અને જ્યારે આવા નિબંધ માટે ઘણા ઉમેદવાર હોય ત્યારે વધારે સારા નિબંધ લખાય ને ત્યારેજ ઇનામ આપનારનો હેતુ પણ ફૂલીજીત ધાય. આવા ઇનામની સ્પર્ધા કરવામાં સ્ત્રીઓએ કોઈ પણ રીતનું દિશુપત ધારવાનું નથી. સ્પર્ધા એટલે સ્ત્રીઓને સ્વાભાવિક છે. પાઠશાળીની સ્ત્રી સારાં છુગડાં યા ધરેણાં પહેરે તો તેની સ્પર્ધા યાય જ એ સ્વાભાવિક નિયમ છે તો એવી સ્પર્ધા આવા ઇનામોમાં સા માટે સ્ત્રીઓ નથી કરતી? અમે ત્યાંશા રાખીએ છીએ કે અંતે વર્ષ સ્ત્રીઉમેદવારની સંખ્યા વધશે.

સુમિત્ર, બન્ધુસમાજ.

+ શ્રેષ્ઠ પુરૂષ જે જે કર્મને કરે છે, તે તે કર્મજન બીજા માણુમ કરે છે. ને શ્રેષ્ઠ જોને પ્રમાણુ કરે છે, તેણે લોક અનુસરે છે.

* આ ગુજરાતી ભાષાન્તર છે.

સમય તરંગ.

મહિલાપરિપદ્મ પ્રમુખસ્થાન.—ચાલુ માસની આખરે કલકત્તાની કોન્ગ્રેસ સાથે મળનાર ભારતમહિલાપરિપદ્મનાં પ્રમુખ તરીકે ૨૧૦ બાપુ કૌશલચન્દ્ર સેનનાં પુત્રી કૃષ્ણબિહારનાં નામદાર મહારાણીને નીમવામાં આવ્યાં છે.

એક સન્નારીનો સ્વાર્થત્યાગ.—કલકત્તાની એક વિદુષી સન્નારી શ્રીમતી રનેહલતા-મૈત્રી દેવી બિ.એ. એ પોતાનું જીવન બનારસ સેન્ટ્રલ હિંદુ કોલેજ વાળી કન્યાશાળાને અર્પણ કર્યું છે.

મહિલાપરિપદ્મમાં રવ્વુ થનાર પ્રશ્ન.—આ વરસના ભારતમહિલાપરિપદ્મમાં નીચેના પ્રશ્નો પર ચર્ચા થનાર છે:—ધર કેવી રીતે ચલાવવું, ઉત્તમ ગૃહનો નુમોનો, લગ્ન સંબંધનો દક્ષિણ ખ્યાલ, બાળકો પરજો ત્યાં સુધી તેમને કેમ ઉછેરવાં, સૌ શપિઆના માસિક પગારમાં, ચાર બાળકો સાથે, પાંચ શપિઆ બચાવી, કેવી રીતે ધર ચલાવવું, સારું, પિતા, અને પતિના કુટુંબ તરફ નમોદાની ફરજો, ધરમાં વખત કેમ ગાળવો, પડોશીઓ તરફનું કર્તવ્ય, પૂરઠા વિષે વિચાર, માતિનાં રિવાજો સંબંધી વિચારો વગેરે.

વિધવાઓ અને વૃદ્ધ જનને મદદ.—જામનગર પાસેના હાસંગ વગેરેના ગામડાંનાં જૈનોને મદદ કરવાના ફંડમાં રૂ ૫૦ હજાર બરાબ છે જેમાંથી વિધવાઓ અને વૃદ્ધ મનુષ્યોને મદદ આપવામાં આવે છે. જે કામ કરવાને શક્તિમાન હોય તેવાં વૃદ્ધાન તાલુકાને અમદાવાદની મિલોગાં રાખવામાં આવે છે.

એક બાપુને ચાંદ.—કળા કૌશલ્યની શોધખોળ કરવાં મટે લંડનની રૉયલ સો-સાયટી તરફનો “હયુઝ મેડલ” નામનો ચાંદ મિસિસ આયર્ટન મામની બાપુને આપવામાં આવ્યો છે.

સુન્દર સુખ

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु.
પ્રથમ દેવતા રહે ન્યાં પાંગે સન્માન મુન્દરી.)

સર્વાંગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક.

પુસ્તક ૪	પ્રકાશક,	ઈ. સ. ૧૯૦૭: માસિક.
અંક ૭	બન્ધુસમાજ.	વિ. સં. ૧૯૬૩: ફાળુન.
	વિષયસૂચન.	
વિષયવિભાગ.	લેખક.	૫૪
જ્ઞાનસુગન્ધ.		૧૪૫
કવિયકુળ.		
પીરની વિશ્વ.	રા. ગ્રેમસકિત.	૧૪૬
રમણીમણિમાળા.		
તોણની મહારાણી		૧૪૮
શ્રીમતી તારાગાંધી.	રા. પંડિત કૃષ્ણ.	૧૫૧
વિવિધવિહાર.		
પત્નીનું રાજીબાંધ.	રા. બિરહારી.	
એક વિશેષિની.	મી. કરીમલાલ મહેમદ મારતર બી. એ.	૧૫૩
નાટ્યક અને અસાધ્ય ઉપરાં.	દા. નંદલાલ ધ. એલ. એમ. એન્ડ એસ.	૧૫૩
વાતીલહરી.		
બે મહેનો.	રા. અમૃતલાલ ગોધવેજી	૧૫૮
પ્રતિમાનરંગ.	રા. પાન્ય, બન્ધુસમાજ.	૧૬૭
સમયતરંગ.		૧૬૮

સુન્દરીસુખોધના પ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ

અપહૃતકૃમુદ્ઃ—કર્તા પ્ર. ક. ક્ર. ૧૨—એક રસમય વાર્તા; કિંમત રૂ. ૧.) આહકોને આના આહ. પોસ્ટેજ જુદું.

વિધવા—શ્રેષ્ઠ વંસન્તવિનાદી; મૂલ્ય આના ચાર આહકોને બે આને. પોસ્ટેજ જુદું.

શોકશમન—આ શાંતિકર્મો કોઈ આહકે જે નવા આહકનું લવાજમ મોકલી આપશે તેને “શોકશમન” (કર્તા હરશ્વન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

ચોગિની—સુન્દરીસુખોધની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના. ૦—૧૨—૦ નવા આહકોને ૦—૬—૦. ટપાલ ખર્ચ. ૦—૧—૦

કપિજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના. ૦—૬—૦ નવા આહકોને ૦—૪—૦ ટ. ખ. ૦—૧—૦

સુન્દરીસુખોધની પાછલી ફાઈલો.

પહેલા વર્ષની છુટક ફાઈલ. ૦—૪—૦ ટ. ખ. ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી બાંધેલી પુસ્તકનાં રૂપમાં ફાઈલ. ૦—૬—૦ ટ. ખ. ૦—૩—૦

ત્રીજા વર્ષની છુટક ફાઈલ. ૦—૮—૦ ટ. ખ. ૦—૨—૦

દરેક આઠમાં ધલું ખરી સંપૂર્ણ લેખો આવના હોવાથી ગમે તે આઠ વાંચવાથી રસ ઓછો થતો નથી.

લેખકોને સૂચના.

ધોરણથી “સંસારમાં રહેતી દુરુ” અને “સંસાર” એ બન્ને વિષયો અમને મોકલનાર ‘A’ સંતાવાળા સચારને, પ્રકાશ આપી નાશુ-માટે, પોતાનું વાર્તાત્મક નામ તથા સંસ્કારનાં સખી જનનાના નિર્મિત છે. તેવો આધાર મળ્યા શિવાય લેખ પ્રસિદ્ધ ના કરવાનો અમારો નીવાજ તેમને નશુનત્રા રજા લઈએ છીએ.

અનુસંગી.

લવાજમની પહેાંચ.

ચોથા વર્ષ. પેટે.

૩૩૩ નં. ૪૮૫ રા. પ્રાચીનમાન વસનજી	વરે.દરા	૧—૪—૦
૩૩૪ „ ૪૮૫ રા. વસીત અનોપચંદ્ર રાવજીભાઈ	રાજકોટ	૧—૪—૦
૩૩૫ „ ૪૮૬ રા. શેઠ નરેન્દ્રભાઈ મમનજીભાઈ.	વડનગર	૧—૪—૦
૩૩૬ „ ૪૮૭ રા. ગુણવંતર.ય માલુકલાલ	નરિયાદ	૧—૪—૦
૩૩૭ „ ૪૮૮ રા. બેળાનાથ આર. મહેતા.	કલકત્તા	૧—૪—૦
૩૩૮ „ ૪૮૯ રા. એચ. જી. મહેતા	નરિયાદ	૧—૪—૦
૩૩૯ „ ૪૯૦ રા. રત્નવંદનરામ કપૂરરામ મહેતા.	મુંબઈ	૧—૪—૦
૩૪૦ „ ૪૯૧ રા. રા.યચંદ્ર કૃતેશચંદ્ર	ભાવનગર	૧—૪—૦
૩૪૧ „ ૪૯૨ રા. કા.મનિલાલ દારકાલાલ	કચ્છ-ગાંધી	૧—૪—૦

સુન્દર સુબોધ

વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૭ માર્ચ—ફાલ્ગુન વિ. સં. ૧૯૬૩. [અંક ૭ મો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

સર્વે શુદ્ધિગે કરતાં જીમને ઘણાંક ઇટલી છુટી રાખે છે કે તેથી જે અનર્થ થયા છે તે બીજા વધાના કરતાં અતુલ છે. લોક એમ માને છે કે વાળી માત્રમાં શી હાનિ છે? બે ઘડી વાળીવિનોદ કરવામાં શું આવ છે? વાળીવિનોદની કોઈ ના કહેતું મથી, પણ સર્વત્ર ઇટલી વાત બહુજ જાણવાની છે કે જેમ આપણા આચારથી તેમ આપણી વાળીથી કોઈને કાંઈ હાનિ થવી જોઈએ નહિ. કોઈનું મન પણ આપણી ગમતથી દુઃખાય એમ યથું જોઈએ નહિ. પાંચ સાત છી કે પુરુષ મેળો મળે, અને તેમાંના કોઈ એકની મરકેરી કરીને જ મજા માને એ રીત ઘણીજ વિકારવા જેવી છે. ટંપાટપી કરવી કે કોઈ સમયે વાળી માત્રથી તકરાર કે વાદે ચડવું એ પણ ઇટલું જ હાનિકારક છે. તરવારના ધા રુશાય છે, પણ વાળીના ધા રુશાતા નથી, ને એક વાળી માત્રથી કરેલો ટોલ ઘણે અનેકગણો હાનિકારક નીવડે છે. કામ જેટલીજ વાત કરવાની ટેવ પાડવી, અને કોઈ સમયે પણ કોઈનું દિલ નિર્ભયક દુઃખાય એવી વાળી નજ ચોલવી.

પણિલાલ ન. કુલત “બાલવિલાસ.”

કાવ્યકુંજ.

વીરની વિદાય.

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !
 સિધાવો છ રણવાદ. ટેક.
 આભ મૂળે, ધરણી ધમધમી, રાજ !
 ઘેરા ઘેરે શંખનાદઃ
 દુ'દુભિ ભોલે મહારાજનાં, હો !
 સામન્તના વીરવાદઃ
 મહારા કેસરભીના કન્ય હો !
 આંગણ રણધ્વજ દોપીઓ હો !
 કુંજર ઠોલે દ્વારઃ
 બંદીજનોની બિરદાવણી હો !
 ગાળે ગઠ મોઝાવઃ
 મહારા કેસરભીના કન્ય હો !
 પુર પડે, દેશ ડહતા હો !
 ડગમગતી મ્હેલાતઃ
 કીર્તી કેરી કારમી, રાજ !
 એક અખંડિત ભાતઃ
 મહારા કેસરભીના કન્ય હો !
 નાય ! મ્હુઠો રણધોડલે ર,
 હું ઘેર રહી સૂંચીશ
 બખ્તર વજૂની સાંકળી હો !
 ભર રણમાં પાઠવીશ
 મહારા કેસરભીના કન્ય હો !
 સંગ લેશે તો સાજ સજી હો !
 માયે ધરૂં રણમ્હોઠઃ
 બદ્ધને માંડવ જેલવા,

મહારે રણલીલાના દોહઃ
મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

આવતાં અલીય ખાણુને હો !

ઢાલે વાળીય ઘાવઃ

ઢાલ કુટે મહારા હરમાં, રાજ !

ઝીલીય હુસ્મનઢાવઃ

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

એકે વાટ રણવાસની રે,

ળીલ સિંહાસનવાટઃ

ત્રીલ વાટ શોષિતની સરિતે,

હો ! શૂરના સ્નાનનો ઘાટઃ

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

જયકલગીએ વળજે, પ્રીતમ !

ભીજશું ફાગે ચારઃ

નહિ તે વીરને આશ્રમ મળશું,

હો ! મુરગંગાને તીરઃ

મહારા ! કેસરભીના કન્ય હો !

રાજમુગટ ! રણરાજવી ! હો !

રણઘેલા ! રણધીર !

અધીરો ઘોડીલો ધનગને, નાથ !

વાધો રણે, મહાવીર !

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

કાવ્યકુંજ.

વીરની વિદાય.

મહારા કેસરણીના કન્ય હો !
 સિધાવો છ, રણવાદ. ટે!
 આભ મૂળે, ધરણી ધમધમે, રાજ !
 ઘેરા ઘેરે શખનાદઃ
 હુંદુભિ બોલે મહારાજનાં, હો !
 સામન્તના વીરવાદઃ
 મહારા કેસરણીના કન્ય હો !
 આંગણુ રણધ્વજ રોપીઓ હો !
 કુંજર ઠોલે દાશઃ
 બંદીજનોની બિરદાવણી હો !
 ગાળે ગઢ મોઝાશઃ
 મહારા કેસરણીના કન્ય હો !
 પુર પઢે, કેશ ફૂલતા હો !
 ડગમગતી મહેલાતઃ
 કીર્તી કેરી કારમી, રાજ !
 એક અખંડિત ભાતઃ
 મહારા કેસરણીના કન્ય હો !
 નાથ ! ચુડો રણધ્વજલે, રે,
 હું ઘેર રહી શૂંચીશ
 બખતર વજૂની સાંકળી હો !
 બર રણમાં પાઠવીશ
 મહારા કેસરણીના કન્ય હો !
 સંજ લેયો તો સાજ સજી હો !
 માયે ધરે રણમહેલઃ
 ખડ્ગને માંડવ જેલવા,

ટોડામાં રહેશે નહિ ત્યારે જ તમારાં પૃથ્વીરાજ સાથે લગ્ન કરવાની મારી તારાબાઈની ઇચ્છા છે, તે પહેલાં નથી જ.

શરવીર પૃથ્વીરાજે સૂરસેનની આજ્ઞા ચિત્તસાવંન કરી. અને તે દિવસથી અંશઃપ્રજ્ઞ એકદુ કરવા લાગ્યો. લગ્નમાં કેવી રીતે ધંવપેય રમવા તે સધળા તે બરાબર જાણુતો હતો અને તેથી મુસલમાનોનાં તાણુત-તાણ્યા-મોહારમના દીવસો પાસે આવેલાં હોવાથી તેણે સૂરસેનને કહેવરાવ્યું કે હવે વખત પાસે આવ્યો છે માટે હું લગ્નની તૈયારી કરું છું અને તાણુતના દિવસે જ ટોડા ઉપર હલો કરીશ. આ કહેણું સાંભળીને તારાબાઈએ પણ તેની સાથે જવાને માટે પિતાને વિનંતિ કરી. સૂરસેને ખુશીથી તે સ્વીકારી અને પોતે પણ પોતાનું લશ્કર લઈને પૃથ્વીરાજને મળ્યો.

મોહારમના દિવસો આવતા હતા, તાણ્યા બનાવીને મુસલમાનો આમતેમ દોલને સરણાઈ વગાડતા તથા “હાઈ દોઢ” “હુસેન” લિગેરે રાખેલા આવેશથી બોલતાં હતા. પૃથ્વીરાજે પોતાનું સૈન્ય કિશ્ત્રાથી ચોડેક છેડે રાખ્યું, અને તારાબાઈ જે પુરૂષના જ પોતાકમાં હતી તેને સાથે લઈને કિશ્ત્રામાં પેડો. સાથે બે ચાર રજપૂત સરદારો પણ લીધેલા હતા. કિશ્ત્રામાં પેસીને ટોડાનો મુસલમાન હાકેમ જ્યાં ઉભો હતો તેની પાસે તેઓ ગયા, અને એક જ ઝડપથી પૃથ્વીરાજે તેને કતલ કરી નાંખ્યો. તાણ્યા તાણ્યાને કેકણે રક્ષા અને આખા શહેરમાં હોદાકાર વર્તાઈ ગયો, લોકો આમથી તેમ ચારે બાજુએ ન્હાસવા મંડ્યા. પૃથ્વીરાજે પોતાના લશ્કરને શહેરમાં પેસવાની સંજ્ઞા કરી કે તરત જ લગ્ન શરૂ થઈ અને હજારો મુસલમાનોના ધાણુ નીકળી ગયો, અને ધણાખરા તે જીવ લઈને જેમ જેમ લાગ પડ્યો તેમ ન્હાસવા લાગ્યા. ટોડાના રાજ્યના કિશ્ત્રા ઉપર પૃથ્વીરાજે મહારાણા સૂરસેનનો વાવટો તેજ રાત્રીએ તે જ તારાબાઈના હાથથી ચલાવરાવ્યો અને “મહારાણા સૂરસેનનો જય થાઓ” એમ મોટેથી બોલ્યો જે સર્વ લોકોએ દર્પની ગર્જના સહિત વધવી લીધી.

તરત જ યોદ્ધા દિવસ થઈ શુભ અવસર બેઠો મહારાણા સૂરસેને તારાબાઈનું લગ્ન પૃથ્વીરાજ સાથે કર્યું અને તે દિવસ પછી તારાબાઈના મુખ ઉપરની આંખો ક્યાંય દૂર થઈ ગઈ તે હંતુ સુધી જણાવું નથી.

અલાઉદ્દીન આ સમાચાર સાંભળીને ધણો જ ક્રોધાવિષ્ટ થઈ ગયો. તુરત જ તેણે એક હજાર મુનંદ સ્વારોને ટોડાનું રાજ્ય છતવા મોકલ્યા. પૃથ્વીરાજ જાણુતો હતો કે ફરીથી લડાઈ અવશ્ય થવાની છે જ, તેથી તેણે પોતાના રાજ્યમાંથી બીજાં ધણાં માણસો બોલાવીને પોતાનું લશ્કર સારી રીતે વધાર્યું હતું. અલાઉદ્દીનનું લશ્કર આવી પહોંચ્યું તે પહેલાં તેને સન્માન આપવાની તૈયારી તેણે ક્યારની કરી રાખેલી હતી. આ લગ્નમાં તારાબાઈએ ધણું જ સૌર્ય બતાવીને ધણા મુસલમાનોને મારી નાંખ્યા. રજપૂત સરદારો ધણા ચરવીર અને સંખ્યામાં પણ બહુ ઓછા નહિ હોવાથી તેમણે મુસલમાનોને હરાવીને હાંકી કાઢ્યા. તે દિવસથી ટોડાનું રાજ્ય મહારાણા સૂરસેન નિર્વિધે ચલાવવા મંડ્યા અને મહારાજની ઇચ્છા વિરુદ્ધ, પૃથ્વીરાજ તારાબાઈને લઈને પોતાની રાજ્યધાની કોમલમેરમાં જઈ રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો.

પૃથ્વીરાજની એક બહેનનું લગ્ન શિરોહી દરબારની સાથે થયેલું હતું. તેણે પૃથ્વીરાજને પોતાને મળવા માટે બોલાવવાથી તારાબાઈને કહીને તે શિરોહી ગયો. બાઈ બહેન

ધણે દિવસે એકઠાં મળવાથી ખેનની આંખમાંથી અશ્રુનો પ્રવાહ ચાલવા મંડ્યો. પછી ખેને પોતાના પતિ અશીષ અને ઘરના અત્યંત વ્યસની બની ગયા છે અને રાત્રી કારખાનાં બિલકુલ લક્ષ આપતા નથી એવી ફરિયાદ બાઇ પાસે કરી. પૃથ્વીરાજ પહેલાં દિવાન અને સેનાપતિદ્વારા બંધી હકિકતથી વાકેફ થઈ, ખેન કહે છે તે સત્ય છે કે અસત્ય છે તેની ખાતરી કરીને પછી શિરોહી દરખાસ્તે ધણા સખત સખ્દ કહ્યા, “તમે જાણો છો, રાત્રી ચવાથી તમારા શિર ઉપર કેટલો બધો જુઓ રહેલો છે? રાત્રી થયા એટલે ખાઇ પીને અમન ચમનમાં વખત ગુમાવવાનો નથી. પણ પ્રજાનું કેમ બહુ થાય, વસ્તીની આબાદાની કેમ વધે, તેમનાં સંકટો કેવી રીતે નાશ પામે તે સર્વને માટે તમારે હમેશાં તપાસ કરીને વિચાર કરવાનો છે. તમારા દરખાસ્તમાં કેટલાક માણસો સારા છે પણ ધણા હગમભેરો છે. તેઓ પ્રજા ઉપર જૂલમ કરીને પ્રજાની પાસેથી પૈસા ઝાકાવે છે, અને ગરીબડી રાંકડી પ્રજાને વિના કારણ પીડા આપે છે. આ બધું તમે કંઈ પણ જાણતા નથી. તમારા ખુશામતિઆઓ તમને અમલમાં ચકચૂર રાખે છે તેથી તમને રાત્રી દિવસનું પણ બાન રહેતું નથી માટે હવે સાવચેત થઇને રાત્રીકારખાના બરાબર ચલાવજો.”

શિરોહીના દરખાસ્તે પોતાના સાળાના આ વચ્ચેના તેના શૂરવીરપંથુની છાપથી લય બીત થઇને મુંગે મોઢે નીચું નિહાળીને સાંબળ્યા. તે યરમાઇ ગયો અને તે વખતથી સારી રીતે રાત્રીકારખાનાં ધ્યાન આપવાનું વચન આપ્યું. બીજો દિવસે પૃથ્વીરાજ કોમલમેર જવા નીકળ્યો, ત્યારે એક હજુરીઆએ આવીને કહ્યું “માહારાજાએ આપને માટે અમારી શિરોહીની મીઠાઈ ખાસ તાજ કરાવીને મોકલી છે.” પૃથ્વીરાજ “બહુ સાર” કહીને ચાલ્યો. કોમલમેરથી થોડુંક છેડું રહ્યું ત્યારે તેને કુધા લાગવાથી પેલી મીઠાઈ ખાધી. પણ તુરંતજ મીઠાઈ ખાધા પછી તેનું માથું બમવા લાગ્યું અને તેને ઉલટી ઉપર ઉલટીઓ થવા મંડી. “ઝેર, ઝેર” એમ એકદમ તે મોટેથી બોલી ઉઠ્યો અને તેના અનુયાયીઓને તારાબાઇને તરફથી ત્યાં બોલાવી લાવવા દ્રુતમ કર્યો. પણ અશ્વોસ! બન્ને આંખ બેટી રાકી નહિ.

“શું મહારાજા? કેમ સમજી ગયા છે? ઉભા ચાઓ” પૃથ્વીરાજની આવી સ્થિતિ જોઈ તારાબાઇ સગળ નેત્રોથી બોલી. સતીનાં વચન પ્રજુએ સત્ય કર્યાં. પૃથ્વીરાજ આગસ મરડી ઉભો થયો. પરંતુ ઉભો થયો કે તેવો જ નિસ્તેજ બનીને પૃથ્વી ઉપર પડ્યો. “પણ મારી સાચું તો જુઓ, મહારાજા હાલા!” બીજી વખત પ્રજુએ સાહાય કરી. પૃથ્વીરાજે આંખો ઉઘાડી. તારાબાઈ બોલી “ત્યારે હાલા! એ સત્ય જ ક્યું?” પૃથ્વીરાજે માત્ર કોડું ધૂણાવીને આંખો મીચી દીધી. તુરંત જ “ઓ હાલા! ત્યારે હું પણ તમારી સાથે જ આ આવી” એમ મોટેથી બોલીને મૂર્ચ્છા ખાઇને જમિ ઉપર તે પડી, ને વેઘોના ઘણા ઉપચાર થયા છતાં તે પાછી ઉઠી જ નહિ.

દંપતીનાં બન્ને શબને એક જ ચિતા ઉપર, એક જ વખતે અગ્નિસંસ્કાર થયો હતો. આ જ ખરો સત્ય સ્નેહ-દિવ્ય સ્નેહ છે. બીજા બધા સ્નેહો; તેની પાસે ગૈરજી અને સ્વાર્થ અને વ્યવહારિક જ છે.

પંદિત કુટળ: (ચન્દુસમાજ.)

(કલકત્તા.)

વિવિધ વિહાર.

પત્નીનું સતીભાષણ.

ભાષણ રૂ. ૯૦.

(પાને ૬૪ થી આગળ ચાલુ.)

‘ નવિન તરેહની બુઢાદાર પંદર પંદર રૂપીઆની જીણી રેશમી સાડીઓ ગામમાં વેચાવા આવેલી ને જોઈ લેવાનું મન આ સૌ. જીવ્હાકુંવરને થયું; અને એક સાડી જામગીરાખી. પણ રૂ. પોચાસાલને તે બતાવતાં લેમણે પોતાનો અણગમે બતલાવેલો તેથી લેમને સાંભળવા પડેલા, શરૂ.

‘તમને શેની હા કહો? મ્હારી ખાતી જ હતી જે તમને ના કહેવાના, તમારા હોઠ “અગાડીન નકાર વાસ કરી રેલો છે. કંઈ માંચું કે ના પહેલી જ.

‘મ્હારામાં વધારે પૈસા ખર્ચાયા છે? અહા! શી વાત કરો છો? હું ખરચું તે સોના મ્હોરો, ને તમારૂં ખર્ચ ઉપલક્ષ્યા આવે છે કેમ? તમને સમાના સમાસદ થયા, ત્યાં પૈસા ઉડાવવા માંડ્યા, મોઝરોખમાં ગૂલતાન થયા, તે પૈસા તમને હેયે નજ વાગે; પણ આ સાડી તો મ્હારી ને તે આખમાં આવેજ તો.

‘ધુરૂષો કેટલા સ્વાર્થી હોય છે? રૂપીઆ પર રૂપીઆ સમામાં ઉડાવાય, અને તે પણ ખાધને પાછળ ખોદે લેને માટે, અને ઘરમાં સ્ત્રી એક બે પૈસાનું કાપડું કે લુમકું માંજે કે આ કુલ્હાં નાંસકારાં. તમારે બધું જોઈએ ને મ્હારે? વાહ, વાહ! ને આહ, આહ! વેતડું કરી અડધી થઈ જઈ લેના બદલામાં લૂંડીને માટે એટલું જોઈ છે? બહુ તો ઝોસા.

‘શું તમને ઝોસા નથી કરતા? નથી કરતા તો શું થયું? ડોળા એવા ધુરકાવો છો જે બોલ્યા કરતાંજી ભુંડું. એક નજીવી સ્ત્રીન માગી એટલે પતી ગયું. આંખના બારે ખૂણામાં ડોળો ફરી આવવાનો, ને નાંસકારાનો ચવાનો દરવાજો. એ તો ઠીક છે જે હું બીજી સ્ત્રીઓ માફક રૂનાકાતીઆ નથી કરતી. તે દહાડે તમારા પરાણાઓને ખત્રીસ! વાણીઓ જમાડવામાં કેમ ખોબલો? રૂપીઆ ખર્ચાયા? તે તો તમારા દોસ્તદારો, પણ મ્હારામાં ખરચતાં તો મન હોજને! હું તે કોણ? એક લૂંડી. મ્હારો તે તમારી કમાઈના પૈસા પર હક? શું જીવું કપડું ફાટી જશે લેને માટે ના કહો છો? તમારા આ બંધાળી ધાતજોડા ફાટી નથી જતા? તમારે વર્ષ દહાડે બે ધાતીઆ ફાટે તે હા, અને મ્હારે આવી બે સાડીઓ જોઈએ તે ના. તમને ક્યારથી આવા એકલપેટા થયા? આ તમને નથી બજાતું. આવી સાડીઓ હું ક્યાં વધારે માંગું છું? બીજી તમારે મન પસંદ લેજો ક્યો. મ્હને બે સાડીઓ આવી અપાવે.

‘બે બે ક્યાં પતે છે એમ કહો છો? હું તમારો ઢોંગ સમજી. આ નસકારાં બોલ્યાં પાછાં એમ ઉપવા દેનાર નથી. લમણ તો ખરી, ત્યારે હા કહોને. તમને બનરથો લાવ શો, કેમ? ઉડાવો એમ વાતમાં. મ્હારી અક્ષય ગામ નથી ગઈ. જીવ જીવ તો એ તમારી

‘પાસે પઈ માયુ’ નહિ, અને નાહક ખર્ચ ન કરાવું, પણ આ તો રહેજ રહે તે એ નનો વાળ્યો.

‘શું હું દરરોજ ખર્ચ કરાવું છું? આઠે દસે કંપને કંઈ લેતી જ રહું છું? આ ત્હ-
‘મારા હોઠ કદયા. શું ત્હમે નથી બોલ્યા? સાચું તો બોલો’ જુઓને જીવકાર કેવાં લુગડાં
‘પહેરી ખદાર નીકળે છે? જુઓ પેલી લાડુબા, કેવી-તેના ધણીએ તેની કોટ શણગારી
‘છે? ત્હમારાથી અડધુંએ નથી કમતો તો એ! ત્હમે ત્હમારે પૈમા વેરેડા, પણ ખદારી
‘ત્હમારે થી દરકાર? હું બીખારડી જોઈ કૂડે, મ્હારાં છોકરાં જૂનાં કપડાં પહેરે, ને પોતે
‘રહેલાણી જીવ દાઘમાં લાડી જાણી આ ચાલ્યા ખદાર જીવ ચમચમાવતા, જીવ્યાં બંગાળી
‘પોતાંઆં પહેરી, કોટ કડકડતો પહેરી, માથે સરસ પાથ મેલી. મનમાં કાંઈ લાગે છે?
‘સ્વાર્થને કંઈ દદ છે?

‘ખદારી પેટીઓ બરેલી છે એમ કહો છો? પણ તે તો પહેરનાં ને, જૂનાં કપડાં
‘પહેરતાંને પહેરાવતાં હું તો લાજ મૂકું છું. મ્હારે ક્યાં બારે કપડાં લેવા છે? બાજુ આ-
‘વતે મહીને લેજો. પણ ત્હમારે મ્હોડેથી હા ક્યાં બચો છો? આમ કરો છો ત્યારે કાન
‘દાઘનું શું કરશો? જુઓ આ માનકારના વરે બૂજગી બંગડીઓને દાર મંગાવ્યા, પણ
‘મ્હને કોણ અપાવે? અમારો તો મરે. મ્હારે ઘરેણાં ધણાં છે? તે બહાનું નજરું છે.
‘નવો ધાટ જોઈ બળ્યું મને ના ધાય? તે પછી સપડે કરાવજો. પણ હું બૂલી. શું નાટી
‘યજ્ઞને માંગતી હઈશ? બે સાડીઓમાં જીવ ભરાયો તો વળી દાર ને બંગડી! મ્હાઈ તો
‘ત્હમને બારેજ પડવાનું. પોતાનું બધું સાકું, મ્હાઈ ખરાબ.

‘હું બારે પડતી હોઉં તો કહાડી મૂકા. પછી જુઓ ત્હમારા લુગડાંની દશા, ત્હમારી
‘ગીજોની દશા, ત્હમારા ધરનો દશા. હું સાત સુધે તો તેર તૂટે તોએ ધર ચલાવું છું તે.
‘ત્હમારે રહેલ કરવા નહિ પણ બધા ટંકાય ને સારા દેખાય ત્હમાં. ત્હમારે તેની ન ને
‘પોતાનું પાકું કે મધમાખી માફક પડે મધે ભગ્વો. બતાવો ને બેઠની ચોપડી ખેડું
‘કહેતો હઉં તો. જુઓ પાછી આંખો અર્ધી મીચી. એમ નહિ ઉધાય. હું સાડીઓ લઈશ
‘જ. ત્યારે હા કહોને. મ્હોએથી બલાશ લેવાય છે? પાણું રોકું, દલાવ્યું? ના કહેવા ત-
‘આર. શેની.....”

બાપજી આગળ ચાલત પણ એટલામાં ખદાર તાર વાળાએ ખુમ મારી, અને તે તાર
અગત્યનો હતો તેથી બે ઘડી કામમાં રોકાયા, એટલામાં અ. સૌ જીવકાર વરે નિરાવજ
ચક્ર ગયાં.

તા. ક.—રા. પોચાલાલની નોંધપોથી જોતાં માલુમ પડે છે જ બીજા દોવસે ત્હમના
ખદાર ગયા બાદ બે સાડીઓ (ઉપરાંત ૭૫) ૩ ની કોર; અને છોકરાંઓને માટે પંદરેકનાં
કપડાં સૌ. જીવકાર વરે લઈ લીધાં હતાં

૬ વિયોગિની.

(નાચવ.)

“પિયુ”, “પિયુ” જપતી એક ચૌવના વિયોગિની,
જુરતી રાત દિન, સંગના સમાજી ત્યાગતી,
કરતી વાસ એકલી સદા સ્વેઠલિ મધ્યમાં,
ધરતી ધ્યાન નાયનું, લગાડાં ચિત્ત બ્રહ્મમાં. ૧

તબું હું શું ?—ધરેણું, વસ્ત્ર, અન્ન, નિંદ્રા,—શું તબું ?
જુરું હું અન્ય કાજ શું ?—બળતું ચિત્તહું, જુરું;
નકામી કાય કદિને, વિયોગલેખ શું ટળે !
સ્મરું હું બ્રહ્મને, “પતિની રક્ષ સર્વદા કરે !” ૨

વિદેશમાં સ્મૃતિ ન કિંકરીની સ્વામી લાવશે;
કુટુંબી, સ્નેહિ, માતૃભૂમિ, સર્વને વિસારશે;
વિચાર હાલ ફક્ત “કાય, કાર્ય” બેજનો કરે;
બધિય સર્વ આજ વર્તમાનથી સરે જુઓ. ૩

કરીમ મદ્દમદ માસ્તર

‘ નાનુક અને અશક્ત છોકરાં. ’

આ લેખ જે કે સ્ત્રિ સંબધી નથી તોપણ બચ્ચાંની સંભાળ તેમના ઉપર શરૂઆત રીતે પડતી હોવાથી તેમના ઉપયોગનો મણી રાકાય એમ જાણી સ્ત્રિવર્ગનું ખાસ કરીને ધ્યાન દોરવા રજા લઉં છું.

આધુનિક કાળમાં સંતતિ ઉછેરવામાં જેવું લક્ષ આપવું જોઈએ તેવું અપાતું નથી. તેમને યોગ્ય રીતે ઉછેરી મોટાં કરવાની તથા આ બવસાગરમાંથી નાવ રૂપી મદદ વગર તરી પાર ઉતરવા શક્તિવાન બનાવવાની ફરજ તેમનાં માખાપ સિર છે. વિશેષે કરીને બાળક પોતાની માતા પાસે ધણે કાળ ગાળતાં હોવાથી માતાઓએ પોતાનાં સંતાન કેવી રીતે શરિરે મજબુત, કૌવતવાન અને ઉત્સાહિ રહે, તે તરફ લક્ષ આપવાની જરૂર છે. જે સ્ત્રિઓને છોકરાં હોય અથવા તો સંતતિ થવાની ઉમેદ હોય તેઓને સઘળી રાખ્યદારી તથા સંસારીક બોબતોમાં પુરતું લક્ષ આપવું પડે છે, કારણ કે નાનું બાળક એ પુખ્ત ઉમરે પોચેલા માણસનું અલ્પ સ્વરૂપ છે, અને તે પોતાના માતૃપિતાને તેમાં મુખ્યભાવે કરીને પોતાની માતાને પ્રદાપણ રૂપ માને છે. તેટલા માટે દરેક બાળકમાં સત્ય વિચાર રૂપી બિજ

રોપવાનું કામ જિનું છે. આ બિજ એવાં હોવાં, નેષએ કે તેનો ફલજો કુટી જાડ થઈફળ આપે. આપણી ઉમ્મરના પહેલા દસ વર્ષની અંદર આપણા કુમળા મગજની અંદર જે છાપ પડે છે તે ખસેડવી ધણી મુશ્કેલ પડે છે કારણ તે કોઈ અદ્ભુત શક્તિથી ચોટી રહે છે. આ દસકો જી માટેની એક ઉમદા તક છે, તેટલા માટે જિઓએ પ્રયાસ કરવો નેષએ અને બની શકે તેટલું જ્ઞાન તથા હકાપણ, દુનિયાંધરી તથા માનસિક કર્મમાંથી, કુદરતની રચનામાંથી તથા ચોપડિદાશ સંપાદન કરવું નેષએ કે જેથી કરીને તેઓને મળેલી સારી તકનો સદુપયોગ, પોતાના પુત્ર પુત્રિને યોગ્ય શિક્ષણ આપવામાં તથા તેમની શારિરીક સ્થિતિનું અવરનવર અવલોકન કરવામાં, કરી શકાય. અને પોતાના બધા ઉપરાંત દુનિયાના બધા તરફનું પગલું ભરવાની શરૂઆત થાય. બાળકને, આ જીંદગિને ત્રિવિધતાથી ભરપૂર કુંગર ચઢી પાર ઉતરવા શક્તિવાન બનાવેથી જિઓએ પ્રમાણિકપણું તથા સત્યતાની દૃઢ લંબાવવા તરફ પોતાની ફરજ અદા કરેલી ગણાશે.

તનની તન્દુરસ્તી સાથે મનની પણ તન્દુરસ્તિ જાળવવાની જરૂર છે. ધણાં બધાંઓ શરીરે અત્યંત નાળુક માણુમ પડે છે પણ જુવાનીના નેશમાં આવતાં પુંદ બાંધાનાં અને તન્દુરસ્ત થાય છે. આની અંદર બે વિભાગ હોય છે. એકની અંદર છોકરાં મુળથી રોગીષ્ટ હોય છે અગર તો તેવી જાતનું વળણ દેખાડી આપતાં હોય છે. બીજાની અંદર ઉપરથી દેખાવમાં રોગીષ્ટ હોય અને તેને લીધે નબળી સ્થિતિ ભોગવતાં હોય છે. આ બન્નેને એક બિજથી પારખવું અગત્યનું છે. બિજ વિભાગવાળાં છોકરાં કે જેઓ જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ ભોગવતાં હોય પણ તેમાં કોઈપણ જાતનો રોગ ન હોય ને તદન લયકી ગયેલા જેવાં હોય કે જેથી તેમના માબાપના દિલની અંદર અહરનિશ તેમને માટે ફિકર રજા કરતી હોય તે ઉપર વિવેચન કરીશ.

આવાં બાળકને જાળખી કાઢવાને નિચેનાં ચિન્હ ઉપયોગી થઈ પડશે—તેઓને ઉધ નિરતિ આવતી નથી, ઉધી ગયાં હોય તો ઉધમાંથી ઉઠાડતાં મુશ્કેલ પડે છે, રાત્રે બડ્યા કરે છે, દાંત કચડ્યા કરે છે, સવારમાં ઉઠે ત્યારે થાકેલા જેવાં લાગે છે, સવારમાં ખોરાક માટે કુધા મંદ હોય છે, કેટલીક વખત અકસ્તાંતીયાની માફક ખાય છે પણ વજનમાં તો દિન પરદિન ઘટતાં જાય છે. સૂકી ખાંસી વખતો વખત આવ્યાં કરે છે. ત્યારે આ પ્રમથોની સ્થિતિ વજનના ઘટાડા સાથે નેવામાં આવે છે. ત્યારે કૂચ, લાલ, પડ્યાની બિંક લાગે છે, પણ તેમના ફેફસાંની અંદર કાંઈ રોગ હોતો નથી. પિશાબ ચોખ્ખો પણ થોડો ઉતરે છે. 'કુરીયા' નામનો પદાર્થ પિશાબની અંદર ધણો મળી આવે છે.

આવાં બાળકોમાં ધણાં જુદીનાં નેજ હોય છે, અને સ્વભાવે માયાળુ હોય છે. પણ ચિડિયાં અને ઘુસ્તમાં મિગજ ખોઈ નાખે તેવાં હોય છે, આવાં બધાંમાં વારંવાર માથું દુખવાની શરિષાઃ સાંભળવામાં આવે છે.

જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈવાળા એક નમુનેદાર બાળકમાં મસ્તક તથા શરિરના બીજા અવયવો સારી રીતે અનેલા હોય છે પણ ત્રિચા પાતળી અને ચહેરાં શિથિ હોય છે. તેઓ ઉચા પણ નાળુક બાંધાવાળા હોય છે અને વજનમાં સાધારણ રીતે કમતી હોય છે. ત્યારે બધાંને ઉભાં રાખવામાં આવે ત્યારે શરિરનું સમતોલપણું નબળાઈ શકતું નથી, અને મસ્તક એક

મોંઘી પુણી નીચે છે, પગ આડિતે રહે છે અને અભા પંચુ. ઢંગધડાવગરના રહે છે. આંખની નીચે નરા ચેયર મોંઘી પડે છે, ને યાક લાંગેલો નજીવી આપે છે. આંખોના ડોળા જેમ તેમ થઈ કરે છે, અને તેના ઉપર અકુચ રાખી શકાતો નથી. ન્યારે બને હાથ હથેળી ઉધી રાખી આગળ લંબાવવામાં આવે છે ત્યારે હાથ કાંડા આગળથી નીચે તમી નીચ છે, અને આગળથી પાછળ તળી નીચ છે. હાથો હાથ જમણાં કરતાં સગાર વધારે નમતો રહે છે. આગળથી કપે છે અને જણે કંપવા યયો, હોય નહિ તેવું પ્રત્યક્ષ દિખાઈ આવે છે.

ઉપાય—આવાં બચાને સારૂં મોઝાં કપડાંની સંભાળ રાખવી જોઈએ અને એવો અને એટલો મોઝાક આપવો જોઈએ કે તે સારી રીતે પચાવી શકે, તે ખોરાકની અંદર ગુણી કારક વસ્તુનો મોટો ભાગ હોવો જોઈએ તેમને વારંવાર ખોરાક લેવાને આમદ કરવો પડે છે. મીડીયું (neotatic) બાળક હોય તો ખોરાક લે છે કે નહિ તેની પચુ સંભાળ રાખવી. ચિકાશવાળા પદાર્થો વેળનામાં વૃદ્ધિ કરે છે. જે બાળકને ઉધ આવતાં ઘણો વખત લાગતો હોય અગર સવારે વહેલું જાગતું હોય તો પચારો આગળ ખોરાક તૈયાર રાખી મુકવો અને જરૂર પડે આપવો. કમતી ઉધવાળાં તથા વહેલાં જાગનાર બાળકને ખુલ્લી હવાવાળા તથા ચક નાંખી અંધારું કરેલા ખોરાકમાં ઉઘાડવાં. અને તેને માટે વહેલાં તથા નિયમીત રીતે મુવાડવાની, લાંબો વખત સુધી પદ્ધતિ પાડવી જોઈએ. દહાડે વપગ્રતા ખોરાકમાં ઉગ્મસ પુરતો હોવો જોઈએ, આવી બાળકો ઉપર મોઝાં શહેરમાં ખાસ ખ્યાન રાખવાતું છે, કારણ કે ઘણી ગીચોળીય વસ્તિને હાથે મકાનમાં સંકડાશ તથા હવા અજવાળા માટે પુરતી જગ્યા હોતી નથી. આવાં નબળાં બાળકોને ગામડાંની હવા સારી માફક આવે છે. અને 'મોડીંગ સ્કુલ' (છોકરાંઓ રહે, ખાય, પીએ અને શિખે તેવી નિશાળ) કે જ્યાં બધું નિયમીત રીતે પાળવામાં આવતું હોય તેવી જગ્યા ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ બધી બાબતોની અંદર થર તથા આખા પની વર્તણૂક (character) ઉપર ઘણો આધાર રાખે છે. નબળા બાંધાના બાળકોની અંદર શહેરની જંદગી તથા દિવસની નિશાળથી થતા કાયદાથી તેમના મગજને પુણી મળવી જોઈએ.

બચાને કેળવવામાં તેમને યાક નાલાગે તેની સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. આંકનાં સારૂં આતેમાં ચિન્હથી માતા, આપા અગર શિક્ષક માહીતગાર હોવાં જોઈએ. તે ચિન્હનીચે મુજબ છે—ચહેરા ઉપરનું તુર ઉડવા માટે છે, હાથ તથા ચહેરા શીકો પડવા માટે છે; આંખની નીચે ચેયર, મોંઘી પડે છે. યાકેલું બાળક મરતક અગર હાથ દટાર રાખવાને અચકત નિવડે છે. અને અવયવોની અનિયમીત હીલચાલ જેવામાં આવે છે. ખરચું સાત વરસનું થાય ત્યાં સગી અને સ્વછી વખત લાંબા વખત સુધી પચુ આગળી આંખ તથા ખીબ માના અવયવોનું સ્વાભાવિક રીતે વર્તન થવું એ તંદુરસ્ત મગજનું ચિન્હ છે.

મગજના કેન્દ્રો (Brain centres) માં સ્વાભાવિક વર્તન થવું (continuity of action) એ મુળ તત્વ છે કે જેના ઉપર આપેલા થતી હીલચાલ (Co-ordinated action) નું નેડોણ કેરી શકાય અને આજ કાલનું મગજની કેળવણીમાં જેને લગાડવો જોઈએ. જેમ કે બાળકોને જન્મ થતાં હોય અને આંખની આપેલા

અગર તો કાંઈનું કાંઈ લખી જવાનું મુખ્ય કારણ નગર ઉપર બરાબર અંકુશ ન હોવાને લીધે અને તેની અનિયમીત હીલચાલ થવાને લીધે છે. નેત્રની કવાયત આવી જુવો અટકાવે છે. આ બહો મગજશક્તિની નથી.

સ્નાયુની શક્તિ કેળવવા માટે ચક્ષુતા ઉતરતા વજન અને દંદના દડકા સ્પર્શથી તપાસતાં શિખવવું, ત્યાર પછી વજન અને માપ ઓળખાવવાં. તેઓની સરખામણી પ્રમાણ અને વર્ણન આપવું. રંગનું જ્ઞાન જુદુંજ આપવું જોઈએ. તેઓનાં નામ ઓળખાવવાં અને તેની સાથોસાથ, રંગ પણ બતાવવો.

કાંઈ પણ જાતની સમજ એક વખતે એક આપવામાં આવી હોય તો તે વધારે ઉપયોગી થઈ પડે છે. વધારે બતાવ્યાથી જાણ જાય છે. તેટલા માટે એકજ ચીજ વિષે પુરતી, સમજ પાડ્યાથી મગજની અંદર તેની છાપ વધારે કાયમ થાય છે. સાર બાદ તેનું જ્ઞાન મગજની અંદર વધારે દસાવવા સાફ તેને તેવીજ જાતની બીજી ચીજ સાથે મુકી સરખામણી કરવાનો અભ્યાસપાઠ આપવો જોઈએ. વજનને વજન સાથે, માપને માપ સાથે અને રંગને રંગ સાથે સરખાવતાં શીખવવું અને પારખતાં શીખવવું. અને જ્યારે તેનાં મૂળ ધોરણ ધ્યાનમાં આવી જાય ત્યારે તેના ઉપરથી ખરું અનુમાન બાંધી શકાય. શિક્ષણમાં આ રીતની સંભાળ શીવાય શિષ્યના મગજની અંદર શુચવાડા ઉત્પન્ન કરે છે અને ઉવરે ધાકે લાવે છે. શિષ્યના મગજની અંદર શબ્દો એ અવાજથી થએલ અસર છે અગર જ્યારે લખવામાં આવ્યા હોય ત્યારે નગરથી થએલ અસર છે. તેનો અર્થ જેમ જેમ બદલાય અનુભવ મળતો જાય છે તેમ તેમ સમજાય છે. જેમ શિક્ષણ આગળ વધતું જાય છે તેમ કેટલાક સૂચના રૂપી સંપ્રદાય બચાવતા મગજને દોરવાની તક આપવી જોઈએ. તે શું શિખી ગયો તે બોલી જવાનો તેને પ્રશ્ન કરવામાં આવે ત્યારે તેને શું પુછવામાં આવ્યું છે તે તેણે સમજતાં શીખવું જોઈએ. આંકડા ઉમેરવા અગર બાદ કરવા અથવા વધારે શુચવણીના જોગવાઈ અને જુદાના કુલ વચે સરખામણી કરવી અથવા એક જોખણને બીજા જોખણ સાથે સરખાવતાં શીખવવું જોઈએ. આ બાબત વિશેનું શરૂઆતનું શિક્ષણ આગળ ઉપર અથડાઈ જાન મેળવવાને તેની મગજશક્તિને તૈયાર કરી મૂકે છે. એ એક મુખ્યદાની બાબત છે કે ધણું છોકરાં કુદરતી રીતે બુદ્ધિમાં તેજ હોય છે અને તેથી કરીને કાંઈપણ જ્ઞાન આપવામાં આવે તો તે એકદમ સમજી શકે છે અને યાદ રાખી શકે છે. પણ મગજશક્તિ ખીલવવાને જે અગાઉથી થોડા ઉપાય લઈ કમ જાણવામાં આવે તો તેઓ જ્ઞાનમાં વધારે ઝડપથી આગળ વધે અને જે કામ કરે તે ચોક્કસ થાય અને વળી તેઓને વધારે આનંદ આપનાર થઈ પડે. આથી થાંક અને ગેરસમજ ઓછા નડવા સંભવ છે. માટે શિક્ષણની અંદર ઢબ અને કમની જરૂર છે; તેથી કાર્ય-બહુજ સહેલ થઈ પડે છે અને મગજશક્તિની ત્વરામાં વધારો કરે છે, અને મગજનો શુચવાડો અટકાવે છે કે જે મગજના તન્દુરસ્તેપણા સાથે દુસ્મનદાનો ધરાવે છે.

વાંતોલહરી.

બે બહેનો.

(કંમળાગૌરી સંસારથી પીયર આંખે એક મંદીના ધીતી જાયો છે.)

શાન્તાગૌરી—(કમળાને) બહેન ? પહેલાં તો તારા કાંગળા આવતા ને માતૃશ્રીને પિતાશ્રી ખુશી ખબર આપતા; પણ હેલા મંદીનામાં તો તારા કાંગળા બીલકુલ મળે નહીં; એટલે માતૃશ્રીને ચિન્તા થઇ ને તને મળવા (ખબર કહિલા) ન્હાનો બાઇને મોકલ્યો. બાઇ ત્યાં ન આવ્યો હોત કે કદાચ તારા માત્ર સમાચાર અન્તરે અન્તરે મળતા રાખ્યા હોત તો અમને અહીં બેઠાં તારી ત્યાંની અવસ્થાની શી ખબર પડત ? કીક થયું ને બાઇને ચૂક્યું કે તને અહીં સાથેજ લેતા અવાયું. તું દંબુ અમને જૂઠાં ગણે છે ને બધી વાત કહેતી નથી. કીધા વગર શી ખબર પડે ? તને એવું તે શું કુખ પડ્યું છે જે મન માને મનમાંજ મુઝાયા કરે છે. કદાચ માને કહેતાં શરમ આવે પણ બહેનને કહેવામાં શું હરકત છે ? હું કાંઈ તારાથી બહુ મોટી પણ નથી કે શરમ રાખવાની જરૂર પડે. તેમ છતાં હુંજ તને આહીને પૂછું છું.—

શાન્તાએ જોયું કે કમળાની આંખમાં ઝળઝળીયાં આવી ગયાં છે; તેથી કંમળાનો હાથ સંહીને મેડે તેડી ગઇ. કમળાના પેટમાં પણ હવે કુમો ચડી આવ્યો હતો.

શાન્તા—કમળા ? તને શરમ આવે છે, કાં તો તને મ્હારા પર અવિશ્વાસ આવે છે. હું તારી પાસેથી પરાણે વાત કદાવવા માગતી નથી. તું મને ગમે તેવી ધારે તો પણ હું તારે માટે કંઈક લાગણી ધરાવું છું એ તો તું સ્વજન જેણે શકતી હોશે. સાંભળ-તારો મ્હેરો કહી આપે છે કે તારા જેટલું કુખ પ્રીતને નહીં હોય, તને સર્વત્ર કુખ જ આવ્યું છે. બહેન ? મને લાગે છે કે હું આજ આટલી બધી વાતોજ યઈ ગઇ છું તે મારા હમેશના નીચમથી ઉલટું જણાવાથી મ્હારા પર તને રોકા આવેજ તેથી તું વમાસણમાં પડી છું. પણ તને ખબર પડશે કે હું તારી બહેન તારી જેવીજ સ્થિતિની છું. તારું હું કંઈ જાણતી નથી, પણ કંઈક અનુમાનથી કહી ચકું તેથી તે સંપૂર્ણ સત્ય માની લઇને તું મારા પર યસમે ના થતી. હાલ તું મ્હારા નામનો ઉલટો અર્થ કરજે. જો હું તારી કેટલીક ખાતગી વાત તને કહું છું, તારી મ્હારા પ્રત્યેની શરમ ટાળવા તથા તારો મ્હારા તરફનો સંશય દૂર કરવા-તારી વિશ્વાસપાત્ર થવા તારી-તારા તરફની યતી લાગણીને લીધે આ ખાતગી વાત કહું છું. સાંભળેલી વાતથી પણ તને મ્હારા પ્રત્યે શરમ કે અવિશ્વાસ રહે તો તું તારી વાત મ્હને ન કહેવાને સંપૂર્ણ સુખત્યાર છે.

મ્હારા બહેનપણાનો સંબંધ હું તારી સાથે આ વાત કરીને સહીપણામાં ફેરવવા માગું છું, એ તને સાંભળ્યા પછી ખાતી થશે.

બહેન, મ્હારી એકદમ (સલળી-સામે)-યુક્ત વાતથી તને કંઈ કંઈ થશે પણ મ્હારું હૃદય તારા કરતાં ઓર કંઈક વધારે નબળું છે. ઉભરો કાઠયા સિવાય તો શાન્ત

યધાતું નથી. યાદ રાખજે કે કોઈને પણ એક સ્વજન ઇસારો પણ નહીં કરેલી એવી સ-
ધળી વાત છે. પેટ ત્હને આજન્ન કહી દઈલું. ખુદ મ્હારાં પતિને પણ નથી કહી શકી તે
સધળી આજ ત્હને કહું. તે વાત મ્હારે કોઈને કહેવીજ હતી. તે બીજા કોઈને નહીં પણ
ફક્ત યોગ્ય માણસનેજ. ધણાં વખતથી તે વાત ત્હને જ કહેવા લામ જોતી હતી. ખેન
શીવાય બીજું લાયક મને કોઈ હજી સુધી મળ્યું નથી. કદાચ મ્હારા પતિ હોય પણ
ત્હેઓને ન કહેવાનાં કારણ હતાં. માને કહેતાં તો મને પણ શરમ આવે. તે શરમ આજ
મ્હારે ન્હાની ખેન (તું)ને કહેતાં નથી આવતી. ન આવે એ વ્યાજબી છે એમ તું
પૂછીથી જોઈ શકશે. મ્હારી આ વાત કહેવાને મને એક ખાતરીલાયક સહી જોઈતી
હતી. મ્હું ધણા પ્રયાસ કર્યો—કરી જોયો પણ મને તે સાસરામાં મારી સરખી ઉમ્મરની
મળી નહીં. એક મોટી નણદ લાયક છે પણ તેમનેયેતે કેટલાક ખાસ સંજોગોને
લાઈ છે. પૂર્ણ મન જોડીને કહી શકતી નહીં—નથી. આનું કારણ એક તો પ્રથમ શરમ જ
છે. ત્હને કહેવામાં હું નાનકા કે શરમ સમજતી નથી; કારણ કે તું મ્હારે સમાન લાગ-
ણીવાળી બુદ્ધિની (ને, સ્થિતિની) છો. (એ વિશેષ છે.) હું અનુમાન પરથી જોઈલું કે
ત્હારે ને મ્હારે એકજ સ્થિતિનું દુખ સમાન છે. તું મને સલાહ આપશે. હું ત્હને આ-
પીચ. મ્હારાં, ધસુર પદ્મની દ્રવ્ય સ્થિતિ ત્હારા કરતાં નીચળી છે પણ તે, આપણને અન્તઃ
રાય કરી શકશે નહીં. જો કે, તે, બાજતમાં હું ત્હારે દીલ કેવું છે તે સમજતી નથી. ગ-
રીબાને લીધે, તું સંકા ધરાવે તેવી મ્હારામાં જરાયે તોછલાઈ નથીજ. મને ધણુખરે તો
સુખ જ છે. દુખમાં એક મોટું દુખ તે 'પતિ દુખી છે' તે છે. તેમણે તે સામુના પરભાવ
ગમન પછી તો મ્હારા પતિને માથે અસલ જોડે આવી પડ્યો છે. મ્હારે વાત કરવાનો
વિશ્રામસ્થાન પુણ્ય સાસુજી સ્વસુરગૃહમાં માતાજીની ગરજ સારે એવાં હતાં. તું જોયો
કે હવે હું કોને મારું હંધ્ય જોડી બતાવું. પતિ બિચારા ગૃહના જોળમાંથી છૂટા થાય
ત્યારે મ્હારે વાત કહું કેની ? તેઓ તો જો કે મને ધણુએ પૂછે; પણ હું હમણાં કેંઈ
લાગ જોતી નથી. ધરમાં યોગ્ય માણસને જાણે બારછે. તણુ બાઈ, એક વડિલ (સસરા),
તણુ વડુઓ, ને. બે નણદમાં એક વિધવા (મોટી નણદ), એ બાળક વચલી વડુના વડિલ
અચકા યદ ગયા છે તેથી ત્યાં તેઓ મનના દુખી દેખાય છે એટલે તેઓ કામ ન કરે
તેમજ તેમને કામમાંથી સુક્ત કરવાનો સુવર્તો આરાય. વિધવા ખેન—નણદને કોઈ કેંઈ
કહેવું જ નથી, ને એ દીકર છે. મ્હારી મોટી દેરાણી, હેકરાંવળી એટલે એ પણ જાણ-
જવાળી. નાની દેરાણીને ચાંધીએ તો તે સાસુનું જોણુ આણુ. નાના ભાઈ ભણે છે. મોટા
ભાઈ—દર હજી કરા. નિમ્મપર આજ્ઞા નથી. સાથી મોટા—મ્હારા પતિને કામ
ઉપાડા સિવાય છટકો ખરો ? ધરમાં કોણ ? હું સુડી વચ્ચે સોપારી જેવી હાકહેતાં હાય ને
ના કહેતાં તો કે કપાલ; તેમ એક જણને તો જોઈ લાગે જ (મારા કામકાજથી).

ખેન, તું જાણે છે કે પિતાએ મને અણુછટકે આ (ગરિબ). ઘેરમાં બહુવાર ચઢ
જેશ પછી હું ઉમરલાયક યદ એટલે મોટી. ઉમરે વરાવી છે. પિતા શ્રીમન્તાઈ સોંપતા
હતા તે ન મળી એટલે અહીં મારું સંજોગીની ને ફીકર તેમને છે તે હવે જુદી છે.
મ્હારું સુખ શ્રીમન્તાઈતા અભાવે કેંઈ દૂર ન્હાંસી અયું નથી. ગમે તેમ પણ પિતાએ મ્હારો
ફીકરમંદ મ્હેરો જોયો એટલે મારી ન્હાની જાહેન (તું)ને શ્રીમન્તને ધેર આપી.

આમ કરવામાં પિતાની સુખ્ય નેમ સ્વપુત્રીને (ત્હને) સુખી કરવાની હતી, ને છે; હજી
 એ કે તેમ છતાં પિતાજી જાણતા નથી કે ત્હાં સુખ દુખ એમાં—એને લીધે છે. ધારવા-
 માં આવ્યું તેવું સુખ ત્હને પણ મળ્યું. આ પરથી થાક રાખવાનું માત્ર એ કે સર્વને સર્વત્ર
 સંપૂર્ણ સુખ કદી મળતું નથી. સ્વસુખ અગ્રાપ્ત થાય તેમાં જાત સિવાય બીજા કાંઈને દોષ
 દેવાનો નથી. આપણાં માળાપ પણ પ્રથમ ગરિબ જ હતાં. વખત જતે સ્થિતિ ઉચ્ચતર
 થતી ગઈ. સ્થિતિફેરને લીધે મ્હારા શ્વસુરપક્ષને અહીં સમ્યન્ધે બીજભાવ રહ્યો. સ્વા-
 ભાવિક છે કે પીયરની શ્રીમન્તાઈ સાસરામાં નકામી છે. આ સ્થિતિફેરથી મ્હારા પતિ
 પણ મ્હાં સંપૂર્ણ સ્વરૂપ નીરખી ચમ્પા નહીં. તું તો જાણે છે કે હું કંઈ શ્રીમન્તાઈમાં
 ઉછરી નથી. કદાચ તું ઉછરી હો તેથી તારા પરથી તેઓ મારા વિષે અનુમાન બાંધે તો
 ના કહેવાય નહીં. એઓ મ્હારા સુખની, મ્હારી હાજતની, દરકાર રાખે છે તેનાથી
 એાછી પોતાની રાખે છે. તેઓના વાક્યોચ્ચારથી આ જણાઈ આવે છે, બ્યારે મ્હારે
 ગરિબ શ્વસુરપક્ષ મ્હારા પીયરની મ્હારિ શ્રીમન્તાઈને લીધે મ્હારા તરફ તિરસ્કારની
 દૃષ્ટિએ જુએ છે. ખેન, આ દુખની અનુભવહીનને માલમ પડતી નથી. એઓ કહે છે કે
 હું ત્હને ત્હાં ઇચ્છ્યું સુખ આ જન્મમાં તો આપી શકવાનો નથી. એમના આ વચન, હું
 મ્હારા સ્વાર્થ સુખની અભિલાષી છું એમ દર્શાવી આપે છે. વળી તેઓ કહે છે 'મ્હારા
 ગરિબ ઘરમાં ત્હાં કુમળું શરિર ધસાઈ જશે, હું મ્હારા પિતાની શરમ છાંડી શકતો નથી
 એટલે સ્વતંત્ર કમાઈના અભાવે પૈસા બે પૈસાની ખાવાની ઝીજ કે માયુ હોળાવાની કાંગથી
 હું કંઈ રીતે ત્હારે સાર લાવું? ત્હારી આથાઓ હાલ તો બધી સ્વપ્રવૃત્ત છે. મિદાન, મુંદર
 વસ્ત્ર ને કોમતિ અલંકારની ત્હને સહજ ઇચ્છા થાય; પણ અહીંની મ્હારિ ગરિબ સ્થિતિ તો
 ત્હારા પીયરના વસ્ત્રાલંકારનો ઉપયોગ કરવાની પણ ના કહે છે.' એમના આ રાખે મ્હાં
 કાળજી વીધી નાંખે છે. હું એમને મ્હારા વિચાર ને મ્હારિ પ્રુદ્ધિ જાણાવવા જઈ છું પણ
 તેમ કરતાં તેઓ મ્હને સંપૂર્ણ સાચી માનતા નથી. વધારે બોલવા જતાં હું બીજું છું કે
 રખેને તેઓ મ્હને બહુ માન આપે; હું તેમને કહું છું કે 'આપના ધારવામાં જૂલ છે, શ્રી-
 મન્ત પિતાની પુત્રી કદી શ્રીમન્ત કહેવાય જ નહીં; તેમ જ મ્હારા જન્મથી મ્હારા પિતા
 શ્રીમન્ત હતા પણ નહીં. પિતાની શ્રીમન્તાઈને લીધે હું ગરિબાઈમાં રહેતાં શીખવાનું બૂલી
 નથી. માનો ન માનો પણ હું તો જન્મથી ગરિબ જ ને ઉદ્યોગી છું. કામ કરતાં ને આ-
 જસુ નહીં રહેતાં મ્હને મ્હારી માયે શીખવ્યું છે. મ્હારા પિતાની રહેણી કરણી પણ અન્તરથી
 તો ગરિબ જ છે; કારણ અમે મૂળે તો ગરિબ જ હતાં. હું કામ કરી સંકું છું.
 કામ કામને શીખવે છે. જુઓ મ્હારું શરિર કસાયલું છે. તમે મ્હારા પિતાના વિચારનો
 પડછાયો માત્ર તપાસીને મ્હારે વિષે અંદેશો લાવો છો એ મ્હને તુકસાર કંતા છે. મ્હેં જાણું
 વસ્ત્ર કદી પહેર્યાં નથી, છતાં મ્હારા પિતાએ મ્હને તે આપ્યાં છે તે એટલાં માટે કે મ્હને
 સાસરામાં હયા વસ્ત્રોના અભાવે તેમના આ વસ્ત્રો મ્હારી ઇચ્છા-હોશ તમ કરે. તેમ ધાર-
 વામાં પિતાની જૂલ છે એમ પણ હું હાલ તરત તો કહી શકતી નથી. દરેક પુત્રીના
 પિતા એમ ધારે જ, કે સાસરામાં ન મળે તેવાં સ્વશક્તિ પ્રમાણે હયા સાધનો પણ પિતાએ
 આપવાં. કન્યા પણ આવી આરા શ્રીમન્ત (પિતા કે સાસરા) તરફથી રાખે જ. પણ મ્હારો
 સ્વભાવ પિતાજી સંપૂર્ણ ક્યાંથી જાણે? બાળજીવનની સહવાસી મ્હારિ માતા મ્હારા વિચારો
 જાણે છે. પણ તેથી મ્હારી માતા પોતે પણ મ્હારા પિતા વિરૂદ્ધ થતી નથી, એમ ધોરીને

કે. પોતાની (મહારિ માતાની) બુદ્ધિ 'સ્વપતિ' (મહારા પિતા) કરતાં ઓછી જ હોય—છે.
 માતા, પિતાની મરજી અનુસારે ચાલી તો હું પિતાના વચ્ચેનું કેમ ઉપદ્રવન કરું? મને
 લાગ્યું કે આ વસ્ત્રો હવે મહારા ગરિબ સાસરામાં લાપક નથી. શ્રીમન્ત પિતાની પ્રુત્તિએ ગરિબ
 સાસરામાં ગરિબ જ દેખાવું જોઈએ; પણ વસ્ત્રવ્યવહાર ના અંગીકાર કરવા જતાં પિતાનું
 ને તેમ થવાથી માતાનું મન દુભારો એમ ધારી મહેં તે લીધા તો ખરા જ. પણ તેથી
 આપ એમ ન ધારતા કે હું તે અહીં વાપરવા જ લાવી છું. હું જાણું છું કે આ વસ્ત્રો હું
 અહીં વાપરું તો મહારો તોલ અહીં કેવો થાય. મહેાટી યર્ષ ત્યારથી જ હું સમજવા શીખી
 છું કે ગરિબ રહેતાં શીખવું બહુ જરૂરી તેમ જ ચલું કટપાપ છે. પણ હજુ પણ મહારિ
 સખીઓને પૂછવાથી જાણ્યો કે બાલ્યાવસ્થામાં માતાજી મહેને કેવાં વસ્ત્રો પહેરાવતાં ને હું
 તે કેવા હોંસથી પહેરતી ને તે પરથી મહારિ ગરિબાહુત મહેને કેવું અભિમાન હતું. શ્રીમન્ત
 લોકો દરરોજ મિથાન બંભતા હશે અને સાધારણ લોકો અડવાડિયે પખવાડિયે ગળ્યું ખતા
 હશે. તો પણ ગરિબ લોકો વાર તેહેવારે પણ આવું મિથાન ખાવા સુકતાં નથી, એમ મણીને
 કે હર્ષમિદ્ધ ખાધાથી જીવ્યું સજ્જ થાય. છતાં પણ મહારા પિયરમાં તો આ સર્વથી એક
 ધણેજ વિચિત્ર ધારો છે. તે એકે દર અડવાડિયે એક વખત તો જરૂર ધણો જ સહો,
 ઓછો, ને હલકત ખોરાકે અમો લખએ છીએ, જેથી લોકો ધારે છે કે જાણે અમો શ્રીમ-
 ન્તોની અદેખાહ જ કરતા ન હોઈએ. અથવા કંજુસ તો છીએ જ. આ ધારો ખાસ મહારા
 પિતાનો માનીતો હુકમ છે, જો કે હું હવે જ સમજતી થઈ છું કે તે મહારે ધણે ઉપયોગી
 થઈ ગયો. તમે ધારો છો એવું મહાર પીયર શ્રીમન્ત છે જ નહીં, ને હોય તો પણ
 મહારે તે કશા કામનું નથી. પીયરમાં ધણાં જ આછાં ને ઓછાં અલંકાર વપરાય છે. વસ્ત્રા-
 લંકારથી સજ્જગતમાં જંગલા જંગલી કે દીંગલા દીંગલી જેવાં ઢંગધડા વગરનાં મનુષ્યો
 મહારાં માતાકદી પસંદ કરતાં નથી. આ પરથી આપ સહજ જોઈ શકશો કે હું કેવા કુટુ-
 મના સહવાસમાં ને કુળમાં ઉછરી છું. આપ મહારિ ચિન્તા કરો છો, પણ હું આપની કશી
 ચિન્તા કરતી નથી. હું કેવી બેવશ છું! હું વિચારું છું કે આપ મહારિ ફીકરથી શીક-
 રમંદ છો એ જાણી હું આપને માટે નશીકરી થઈ શકતી નથી. બીજા (આપ) ની શીકર
 ચિન્તા ઓછી કરવાનું હું શીખી નથી તો પણ હું મહારિ ચિન્તા બીજા (મુખ્યપણે આપ)
 ન કરે એમ તો કરી શકીશ ખરું. મહારિ ફરજ પ્રમાણે મહેને આપની ચિન્તામાં
 ભાગ આપો, મહારાં (આપનાં), કુટુમ્બીઓ બહે મહારા (સ્વભાવ) વિષે સંકામાં રહે પણ
 આપ કદી તેમ કરશો નહિ. મ્હે મહારાં ધરમાં પીપરમાં જોયું છે ને તેથી હું શીખી છું કે
 પ્રથમે ધણી ચિન્તા હોય છે તે ચિન્તા ઓછી કરવાનું મુખ્ય સાધન સદગુણી વહુ છે. પ-
 ડોશનાં ધણાં કુટુમ્બમાં ઓછો સ્વપતિને અતિસૂચ જોળ ૩૫ થઈ પડે છે. એકે દિવસ આગા
 ક્યાં શિવાય જતો નથી. દુધ રાક ઉપરાંત આજે ધર્ષ કાશે દાળ તો પરમદિ ચોખા એમ
 અનાજ, વળી એક દી ધોળી તો બીજે સોની, તો ત્રીજે દી કાપડીઓ ને દરજી તો કાંઈક
 થી તેલ, ત્યારે વળતે દિ મંચાલો, બળતણ; એમ અનેક વસ્તુઓની આગાના બોળથી પતિને
 કદી ઉંચા આવવાનું થતું નથી. કમાણી થોડી ને ખરચ જામે એવી ચિન્તાથી આખરે પતિ
 દુઃખી બને છે. અહિં આ કતવ્ય નથી. પતિ તે કમાવા બંધ કે ધરતી નોકરી કરે! કમા-
 વાની, ધરતી, સંતાનની, સ્ત્રીની, તથા આજની શીકર પતિને, ત્યારે પત્નીને રાંધી આપવા

શીવાય બીજી કશી શીકર નહીં! બ્રહ્મા આ મહાર શીકણ નથી. હું ગરિયા પતિની પત્ની છું, પણ સૌભાગ્યવતિ છું ત્યાં સુધી હું ગરિયા જ નથી. નીતિને રસ્તે મ્હને ગરિયાઇ સમજાતી નથી. શ્રીમન્ત હોય તે કામ નહિ કરતા હોય; પણ હું તો તેવી શ્રીમન્તાઇ (આગસ) ને જ ગરિયાઈ ગણું છું—ધોધારું છું. આપ ધારતા હશે કે આ બધું બોલવાનું છે, કરવાનું—થવાનું નથી, અથવા તો હું—આપણે શ્રીમન્ત હોત તો કામ ન કરત ને આગસ રહેત, આ ધારવું રહેલું ને કેટલેક અંશે સસ પણ હોય પરંતુ તેથી મહાર આ વખતના વિચાર તેવે વખતે જાણ પડત નહી. આ વખત આગે છે તો બસે. મહાર કસોટી તો થવાં હો? બ્રહ્મા! હું માન ખાટવા આ નથી બોલતી. મ્હને અભિમાન પણ નથી. શેનું અભિમાન હોય? વિદ્યાનું, સદ્-વિદ્યા-વિચારનું અભિમાન હોતું જ નથી; પણ મને એક અભિમાન છે. મહારા સુગુણશાળી પતિપ્રભુનું અભિમાન, કે જેનું સર્વ સ્ત્રીઓને હોતું જોઈએ. મહારા પતિ પાસે છતાં, મ્હને કદી બીજું અભિમાન ચડતું જ ન જોઈએ. આપ મહારા ગુરુપદે એટલે હું આપ પાસે અભિમાની રાખેા બોલી નથી, ગમે તેમ પણ હું આપની શીખ્યા છું. આપની મરજી-મરજી નુંસાર હું વર્તવા બંધાયેલી છું. જે નવું શીક્ષણ આપશે તે ગ્રહણ કરવા મહારી ફરજ છે. બ્રહ્મા? હું મહારો ધર્મ સમજું છું. શિવાય બીજો વધારે સ્પષ્ટ રીતે આપ મને સમજાવશે, સમજવા મદદ કરશે. સ્ત્રીને પતિ છતાં કદી કશું કુખ હોતું નથી.

આવા આવા અર્થનાં જાણો બીજ બીજ રીતે મ્હેં ઘણીવાર કહ્યા હશે—છે. પણ ત્યાર બંનેવી છૂપી રીતે કોઈ બાબતમાં મુંઝાય છે. તેમની ઉમર કાંઈ બધું મોટી કહેવાય નહીં. પુણ્ય માતૃશ્રી વગર તેઓની ત્રિયતિ ઉત્તરોત્તર ખરાબ થતી જાય છે. મહારાં સાસુજીના અન્તકાળ પછી તેમનો મ્હેરો શુષ્ક ને ખીમ થતો જતો દેખાય છે, જાણે કે દીર્ઘ કાળના ગમ્ભીર વિચારવખતમાં પડ્યા હોયની, બ્હેન? આ ગમ્ભીર બીના છે. પતિની ગુમ ચિન્તા હું ફક્ત જોઈ છું પણ સમજી શકતી નથી. તેઓ આ વાત કહેવાને કોઈ લાયક માણસ (વૈદ) ને શોધી શકતા નથી. ત્યાર બ્હેનેવી માને છે કે જ્યાં સુધી લાયક ન મળે ત્યાં સુધી પોતાને કશી ચિન્તા હોય એવું કોઈને જણાવતું જ નહીં. ખરું છે, પણ હું આ વખતે તેમનો વિશ્વાસઘાત કરું છું. જે ચિન્તાળુ દેખાવ તેઓ છુપે રાખવા માગે છે તે હું ત્હને આમ આજે દર્શાવી આપું છું. બ્હેન? હું પણ તેમના આ દર્શનથી મુંઝાઈ છું. તેઓજ આજે ત્યારે આગળ ફક્ત મહાર પેટ ખાલી કરું છું. આ વાત કહેવાને મ્હને બ્હેન જેવી સખી બીજી ક્યાંઈ શોધાં મળી નહીં. ત્યારે આશ્ચર્યજનકી તું મ્હને કંઈ સલાહ આપશે એમ હું માનું છું.

ગુમ ચિન્તા વિષે જ્યારે હું ત્હમને પૂછતી ત્યારે તેઓ મ્હને આટલો ફક્ત ખુલાસો કરતા—સૌ થઈ રહેશે. તું સમજે નહીં. હજી તું નાની છું, તું ત્યારે કામ કર. હમણું ત્યારે બોજની શીકર કરવાની જરૂર નથી. મહારિ ફિકર એજ કે તું સમજું શા મહારા કરતાં વડિલ, વૃદ્ધ, તથા બાળબચ્ચાં ને મેહેમાનની સગવડ વધારે સંચવજે. મ્હને શીકર શી હોય? આપણી ગરિયાઈ હજી કાંઈ એટલી બધી નથી ને મહારે બધું જ ચિન્તા કરવી પડે. મહારિ જાતશીકર રાખનાર મહારે તું સદગુણી વહુ છે એટલે બસ! બ્હેન મહારા આ વખાણથી હું બોઠી પડી જતી ને વધારે પૂછવાનું મોકલું રાખતી.

મોટી બહેનના આ શ્રમ હૃદયપુલાસીથી તથા નિષ્કપટ હેતાણુ વચનામૃતથી, શરમનો પડે. શમ્યા વગર, કહેલા જતાંતથી, ન્દાની બહેનને સત્ત્વ સખીભાવ પ્રકટ થયો. શરમાતી શરમાતી પણ શરમને તોડતી તોડતી કમળા પોતાનું હૃદયપટ ખોલવા લાગી.

“મોટી બહેન ? કંઈક મને શરમ લાગે છે, કંઈક હું અબીમાની છું, કંઈક મદમાતી છું, તો પણ હું સખી આગળ ગરગલું છું. હું આખને સલાહ આપવાને ચોખ્ખી નથી. પણ આગવાને લાયક છું. ત્હમે જ્યારે ખુલા દિલથી વાત કરી તો હું પણ ખીજે જ્યાં લાયક સખી શોધી શકીશ ? હું માનતી હતી કે બહેન કરતાં સખીનું હેત મહેડે; બહેન પાસે આવી વાત થાય નહીં ને શરમ તો છોડાય જ નહીં.

“સખી સખીનું ને બહેન બહેનનું કામ કરે. પણ આજે મહારી એ જૂલ ભાગી છે. બહેન બહેનનું તથા સખીનું બન્ને કામ કરી શકે છે એ મ્હેં આજે પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું છે. આજથી આપ મહારાં સત્ત્વ ગુરુ તથા પુન્ય માતા થયાં છે. માતા કરે તેટલું આપે આજે કૃત યોડીક વાતના એક કલાકમાં મહારું દિલ છતી લીધું છે. આજથી હું આપની શિષ્યાસખી—ન્દાનીસખી—તરિક્કે રહીશ. માતાનાં તોલ મહારિ મોટી બહેન ? હું આખને આ રીતે કુલાહાં ચડાવવા કે બહુ માન કરવા-અતિશયોક્તિ કરવા ભાગતી નથી. જે વ્યાજખી છે તે જ હું બોલી છું. આપના હૃદયકમળે મને અદ્ય સમયમાં જ અમૂલ્ય બોધ આપ્યો છે. હું મહારિ બહુ ભેતી ગઈ છું, અહા ! હું આજના જોટલી કેયે કદી પણ સખી થઈ હોલું એમ માહ આવવું નથી. બહેન ? મહારિ બેશરમ વાતથી મને ઠપકો ના દેતાં કે જે ત્હમને કહેવાની હવે મને જરૂર પડે છે; ભે કે હું પ્રથમ પણ બેશરમ તો હતી જ; પણ અંધારીપીછોડે ઢંકાયલી હતી. આજથી ઉઘાડી છું પણ મર્ચાદશીલ છું. મહારિ બુદ્ધિથી મહારાપર શોધે ન ભરાતાં પણ મહારા પર દયા કરજો. હું અદ્ય છું એ હું આજે ભેઈ શકી.

“મોટી બહેન ? મહારું ચમુર શ્રીમન્ત પદે છે એ ખરું, પણ મને એ શ્રીમન્તામ્નું સુખ કદી મળ્યું નથી. માતાપિતા તથા સાસુસસરાથી પુષ્કળ અનવસ્રો અને કીમતી અલંકારો છૂટથી આપવામાં આવ્યા છે ને હજુ આપવામાં આવે છે, પણ મેં તે કદી પુરતા સંતોષથી વાપર્યા નથી. છતી શ્રીમન્તામ્નને મહારા પતિ મને તે વાપરવાની ના કહે છે. પોતે આપી શકતા નથી પણ ખીજનું આપેલું મને ભોગવવાએ દેતા નથી. મહારિ તેમને ચરજ છે કે તો બીજાઓ આપે છે તેમને ના કહે કે મને આપે નહિ. આલું છતાં પણ વળી તેઓ કહે છે કે હમેશાં ધોખીનાં ધોધેધાં કે સ્વચ્છ ને અખંડ (ઝીણું કે ફાટેલ નહીં પણ સાંધેલાં ખરાં એવાં) વસ્ત્રો પહેરવાં. આ કેમ બને ? ઘરમાં ને બહાર સાદાં સાધારણ લોકો પહેરે છે તેવાં જ વસ્ત્રો પહેરવાં. વાર-તહેવારે કોઈવિર રજા આપે, તો પણ પેલી મજલીનની સાડી કે કસળી ગોળ અથવા તો જમદાનીના જાલીયાર સાડો પહેરવાની તો હમેશની મનાઈ. અરે ? વડિલોએ હોશથી અપાવ્યાં તે વસ્ત્રો જ્યારે આમ પંડારામાં જ પડ્યાં રહેશે ત્યારે તે સડી જશે. બધા લોકો પહેરે તે નાગાં નહીં ને હું એક પહેરું તેમાં બેશરમ થઈ જવાની ! ફાની કુંચીઓના ઝુમખા, પંગમાં બેડી અને અંબોડમાં ચાક કે ચીપીઆ પહેરીએ ત્યારે કહેશે કે ‘આ શો વેળુ ધર્યો ?’ આ અલંકારો પહેરીએ ત્યારે તે ઉપર વસ્ત્રો તો ઝીણું જ પહેરવાં ભેઈએ, નહીં તો પહેર્યાનું માતમ શું ? અમરથા રેખીન મુંઝેલા રેશમી કમખા શું શોભા આપે ? ને બહેન (જગા કપડાના) પરસેવાથી બારેકપડાં ખરાજ ન થાય ?

“હવે એ તો રહ્યું. બહાર બે ઘડી પડોશીઓમાં બેસવા જવાની પણ બંધી. કહેશે કે ઘરમાં બેસી રહો. ઘર બહાર આપડવાનું; જૈરાંને શું? પોતે મિત્રો સાથે ગામ બહાર જાયે કલાક આપડે તે ગમે ત્યારે ઘેર આવે. વાતો કહે ત્યારે કહેશે કે અગાઉના જમાનો ગયે; હવે તો સ્ત્રીઓને છૂટ મળવી જોઈએ. પણ ત્યારે મહારિ વાત આવે ત્યારે ખરી જામ. ઘેર આવીનેયેતે બે ઘડી મહારિ સાથે વાત કરવાની અવકાશ નહિ. કે મરજી નહિ; સાચું કુખસુખની વાત કરવા બહાર કે દેવમંદિરે પણ રજા શિવાય ન જવાય. ત્યારે શું એમ બાંધે કષ્ટબીએ ગામ વસે ખડું કે? દર પગ વિપજ મહારા અવગુણે જ મહેને ગાઈ સંભળાવે. પણ મહાર સાંભળે નહિ. જરાક નવરી દેખે કે કામચીધેને ચીડાય. કામમાં પણ મહારી બૂલો જ કાઢે, ત્યારે શીખીને તે કોણ અવતર્યું હોય? અરે બહેન! પતિ તરફથી તો જરાએ આશા નહીં. રહેવાનું તે જાણે નર્મ સધું જોતું. કંઈ જગ્યા મગાય નહીં. એ તે ઠીક છે કે હજી માબાપ ને સાસુસસરા દીમખીમ બેઠા છે તે. નીકર આ શંક કાશીએ શી રીતે જશે? બહેન! તેમનામાં એક ગુણુ સારો છે તે એ કે મહાર કહેવું-મહારિ દરેક કુર્ચાદ પણ પ્રથમ સાંભળી તો લે છે, પણ જવ.જની આશા કદી નહીં. કોઈ દિ મ્હોં હમતું તો નહિજ. આમાં મહેને શું સુખ હોય? જવાબ ન આપે તેમને હમેશાં ફોગટનું લવાશે કરી કીવા કરવું એમાં આપણું પ્રયોજતે તે શું? એમનું એક કામ ન થાય કે જરાક દેરકાર થાય તો દિવસના દિવસ સુધી બોડવું જ બંધ. અરે બહેન! આવું મહાર સુખ ને આ મહારિ મનની મુંઝવણ છે. કોકો કહેશે બાઈ શ્રીમન્ત છે, એને તે શું કુખ ચિન્તા હશે? પણ તેમને ઘરના બવાડાની કાંઈ ખબર છે? ઘેર ઘેર માંડીના ચુલા છે પણ અમારા જોતું તો ક્યાંય નહીં હોય!

“અરે બહેન! હજી મહારો આટલેથી છૂટકો થતો નથી. સ્ત્રીઓના રોગની વાતનું કુખ તારાથી ક્યાં અજણ્યું હશે? મહેને આ.....અહીં થયું છે, આજ ચાર પાંચ મહીના થવા આપ્યા. મ્હોં તો એમને કહ્યું નહીં; પણ પરમેશ્વર આપ્યે એમણે જ એક દી પૂછ્યું. પૂછ્યું ઈ પૂછ્યું પણ પછી કંઈયું મળે નહિ. કહે, હવે આ વાત કહેતે કહેવાય! પીયરમાં કે સાસરામાં કોઈને કહેવાય એવી છે? કીધા વગર કોણ જાણે કે શું હશે? જાણે તે ત્યારે કાંઈ કરી શકે નહીં ત્યારે સ્ત્રીઓ શું કરે? મહીના અગાઉ તેમણે દવા લાવી આપવી શરૂ કરી, પણ પીટયા દાક્તરે માંધ મેહાણુ વાગી તે દવા દુધ વગર ના પીવાય. હવે દુધ ક્યાંથી લાવવું? ઘર તો શ્રીમન્ત પણ દુધ સ્ત્રીઓને તે હોય! બહેન દુધ તો પીયરમાં જ રહ્યું. બહેને ધીના કબા ખુટા હોય પણ દુધ તો હમેશાં જોઈએ, તે હમેશાં ક્યાંથી મળે? તે પણ પંદરેક દિ તો તેમણે લાવી આપ્યું, પણ પાછા દતા તેના તે દિ દુધ લાવી આપતા જાય ને કહેતા જાય કે આ પાપ કરવું પડે છે, ચોરી કરવી ને છાતું લાવવું. એ તે ક્યાં સુધી નબરો? પછી તો હું અકળામણમાં આવી કહેતી કે ‘ત્યારે શીદને પરણ્યા? ન હોતી પ્રથમ ખબર કે બાપડી અમથી ન આવે? વેચાય સદુ ત્યારે આવે વહુ, ઘર શું અમથાં મંડતાં હશે? એવી એવી ચોરીઓ ગણવા બેસશે તો પાર ક્યાં આવશે? અને આમ છુપાં કામ તે થતાં હશે? મરદ થવું રહેલ નથી. બાપડીની દવા કરવામાં શરમ આવે છે, તો જીવશે શે? હજી તો કાંઈ કરવું પડ્યું નથી.’ આતો ઉત્તર શું આપે? બહેન! હવે હાથ ને તાણું કુખ છે તે તો આ દુઃખ છે, તે હવે તો નથી ખમાતું. વધી પડશે તો મહેને કોઈ સંપરકો પણ નહીં.” બોડતાં બોડતાં કમળાની આંખમાં ઝળઝળાયાં આવી ગયાં. ચાન્તાએ આ નકનો લાભ લીધો.

‘જાણે કંમળા’ આ સાંભળતાં તો મ્હને ઘણું હાગી આવે છે. આવી વાંતો કરવાનું સ્થાન જ એક પતિ-જ છે તે પણ ન્યારે વિરહ વર્તે ત્યારે પછી કોને દોષ દેવો ? આપણું નથી જ એવાં ગમે તેમ થયું; પણ હવે તે યાદ કરવામાં સાર નથી. તને ગમે તો હું કંઈક ઉપાયો દેખાડું. આપણા જ લાભ માટે, તે જરા આકરા હોય તો પણ નભાવી લેવા શિવાય રસ્તો નથી. મારા કરતાં ત્હને વિશેષ પડયું છે એ હું સમજું છું; પણ હવેથી આપણી રહેણીનો રસ્તો જ જાલવાની જરૂર છે. તેથી લાભ થશે. ત્હને ખબર છે ? સ્વાર્થ માટે ધણીવાર મ્હોટા મ્હોટા મહાત્માઓ પણ હાથ દા અને ખુશામત કરે છે; તો પછી આપણુ સ્ત્રીજાત તે કાણુ માત્ર ? આપણે હવે પતિના દોષ જોવા છોડી દેવા. આપણે પોતાના ગુણુ ગાવાનું બંધ કરવું. પતિને ખુશ રાખવાનું કામ જોકે પ્રથમ ‘મુરકીલ લાગશે તો પણ તેને વચ કરવા માટે તે કરવાની જરૂર છે. ધણી ખરી બાબતોમાં પતિનું -તેમની ઇચ્છાઓનું અનુકરણ કરવાથી જ આપણું આ કાર્ય સરળ થઈ પડશે. પતિને ગુર ગણીને માન આપવાથી આપણે તેને લાયક થઈ શકીશું. આપણો મહાન નીતિધર્મ ધરી રાખવાથી આપણું ચક્ર નિયમિત થશે જરો. પ્રભુની પ્રાર્થના માટે દેવદેવીઓની માનતા બાધા ને તિર્યોની મોલાકાત કરતાં ઘેરના સાક્ષાત્ ગંગાસ્વરૂપ પતિ-પ્રભુની પ્રાર્થના સહજ ને સંપૂર્ણ રીતે આ લોકમાં જ ફળદાયી થાય છે એમ લોકો કહે છે તે આપણે અનુભવી જોવું તો ખરું ? હું હારું છું કે પ્રવાસથી શું નહીં થાય ? આપણે પતિશરણ કરતાં પતિશરણના અભ્યાસની આવશ્યકતા વિશેષ છે. ખીજાનો રસ્તો જોવા કરતાં આપણે આપણો રસ્તો સીધો ને સરળ તપાસીને આગળ ચાલવું શ્રેષ્ઠ છે.

“ન્યારે આપણે માંદી માંગતાં શાખીશું ને થતી જુઓ પાદ રાખીને ચીવટથી દૂર કરવા ચતુરીય થઈશું. ત્યારે અણસમજીતના દોષ તરફ દષ્ટિ અને અચાનીને શિક્ષા-કપકો આપવાનું કાર્ય તેઓ સ્વમેળે જ બંધ કરી દેશે. સ્ત્રીજાત મૂળે જ અબળા કહેવાય છે તો આપણે ગરિબાઈમાં રાત્રે સરમાનું જોઈએ. સંતોષી થવાની વિશેષ જરૂર છે તે એટલા માટે કે આપણે કુદરતથી જ પરવશ થવા-રહેવા સુનયેલ છીએ. પતિને શિક્ષા વચન કહેવાનું કામ આપણું નથી. કિંદુલમ માબાપની ઇચ્છાને અધિન હોય છે. આપણાં કરતાં પુરુષોને માથે વિશેષ બાર છે એ સહજ દેખાઈ આવે છે; દરેક સમયે ને દરેક કાર્યક્રમમાં આપણી તરફ તેમની દષ્ટી હોય જ છે. તેઓ પોતાની ફરજ આપણા કરતાં વહેલા શીખે છે. આપણે તેમને અનુપયોગી થઈ પડવા છતાં તેઓ આપણને ચ્હાય છે, તેઓ આપણું શ્રેય ઇચ્છે છે ને રાત્ર દિવસ હરધરી આપણી ચિન્તા રાખે છે, કારણ તેઓ સમજે છે કે તેમાં જ તેઓનું સુખ છે. સ્ત્રીઓનું માન પુરુષો અમુક-હદમાં રાખે જ છે; છતાં સ્ત્રીઓ જ અસંતોષી છે તેથી જ તેઓ અધુરા ધડાની પેઠે ગાળાઈ છે. તેઓની ધડીભરની નવરાસમાં પણ આપણે તેઓને શું સુખ આપીએ છીએ તે જ વિચારવનું કામ આપણું છે, જો આપણે તદ્દન બાળુએ મુક્યું છે. આપણે ખુરો જદો પણુ આપતા નથી, ઉલટા તેઓ વરાળ કાઢવાનું સ્થાન અન્યત્ર શોધતા જાય છે. આં તેઓનું સુખ ? આપણે તેઓની સમાન ને સ્વતંત્ર થવા ચાહીએ છીએ ને તે માટે હાંસ મારીએ છીએ, પણ તેમાં જ આપણું અચાન જણાઈ આવે છે. આપણા રોમ તો પતિને કે વૈદને પણ સાધ્ય હોય છે ન્યારે. તેઓની માનસીક બાંધિઓ તો હમેશાં જ અસાધ્ય હોય છે. આપણે તે દૂર કરી શકીએ ખરાં પણ સ્વાર્થમાં

જ મચેલાં એટલે સુઝે જ ક્યાંથી ? તેઓ આપણા સુખાચે, સ્વજીવન વેચે છે. આપણે માટે સ્વચક્રત્યાગસાર અજવજાણુપણ ઉપાર્જન કરે છે. બદલામાં આપણે તેમનો થાક પણ નથી ઉતારતા. આપણને સુવર્ણ મહોરો મહે ને તે માટે, તેઓ અયુક્ત કર્મ પ્રણુ અલબત્ત આપણને સંતોષવા અર્થે જ કરે છે. અહીં આ લોકમાં સુખ આપણે ભોગવીએ છીએ, પરંતુ લોકમાં દુઃખ-પરિણામ તેઓ ભોગવશે; છતાં આપણે સંતુષ્ટ નથી થતાં. સુલક્ષણા સીનાં આ કર્તવ્ય નથી. ગરિબ સ્ત્રીઓ શ્રીમન્ત કરતાં સદૃશ સંતોષી હોય છે. ત્હને ત્હારા પતિ કરી જુએ છે. તું નાપાસ થાય છે તેથી તેઓ ચિન્તાજ્વરમાં બળી હોય છે. તેઓ બિવિખના વિચારમાં તને જવાબ દેતા નથી. સ્ત્રીઓ સુખી નથી થઈ શકતી તેમાં બૂલ સ્ત્રી જ્ઞાન (અજ્ઞાન) ની જ છે. હવેથી પતિના અવગણ, તરફ નહીં, જોતાં પતિના ગુણગાન જ કરજે. જે બજાર તે મળશે-આવશે. વાલ્યું લણવાની આશા રાખવી. અવગણ મળવાથી દુર્જનની સોખત નેટલું જ, બધે તેથી પણ વિરોધ નુકસાન જ છે. પ્રભુના કીર્તનમાં પ્રભુના દોષ નથી હોતા પણ ગુણનાં કીર્તિ-વર્ણન હોય છે. ત્હં કોઈદિ પતિના સમયખર્ચનો તપાસ કીધો છે ? પતિ (ના કાર્ય) ની શીકર કરી છે ? પતિનો વ્યાધિ તપાસ્યો છે ? પતિનું સુખ વિચાર્યું છે ? પતિનું કુશળ પૂછ્યું ? સ્ત્રીઓ પતિને શું આવકાર આપે છે ?—કાંઈ લાભ્યા ? અનાજ આપ્યું ? ધી થઈ રહ્યું છે. આજે શાક જરા ખગડી ગયું છે. હું દાઢી તેથી આજે મ્હારાથી થશે નહીં. તાવ આવ્યો તેથી મ્હં રાંધ્યું નથી; સવારનું બધું એમનું એમ પડ્યું છે. આજે ચલવી થયો. મ્હારે ત્યાં ગયા વગર ચાલે એમ નથી. મ્હારી દવાનું તથા કકાનું શું કર્યું ? ના એમ નહીં ચાલે. પિ.—આ આપણા આવકારદાયક રાખો. તેઓ મહે તેટલું ઓછું લાવે કે કમાય પણ આપણે કંઈ કોઈદિ પણ ઓછે ચલવી શક્યાં કે ચલાવવા ચલ કર્યો. યાદ આવે છે ? રોનો યાદ આવે ? પરદુખ સમજવાનું શિક્ષણ સ્વમેળે જ લેવાનું છે. પતિને ભાર ધારે તો પતિ એક કોમળ વચનમાં જ અરધી ઓછો કરી નાંખે. ધાર્યું છે કે કર્યું છે કોઈદિ આનું ? આપણે હમેશાં બોલ્યા જ કરતાં શીખ્યાં છીએ કે પતિ અમને ચલાતા નથી, અમને સુખ આપતા નથી. વિ. પણ વિચાર જ કર્યો છે કે આપણને તપ્તિ-સંતોષ ધરવો જ ક્યાં છે ? આપણે એક રાત્રી નેહ્યે ને રાણીપદ નેહ્યે, પણ તે નશીબ વિના, લાખકાત વિના, ક્યાંથી મળે ? વિચારો તો આપણું ઘર તે એક રાત્રી જ છે. એક ગૃહધર્મણ પણ આપણાથી સુખરૂપ નથી ચાલતી તો પછી મ્હોટા રાત્રીનું સુખ આપણને દુખ રૂપ થવાનું, અભિમાન ને અસંતોષજ કુટુંબમાં કુંકવાનું, એ પણ ચોક્કસ છે. ક્યાંદ કરવાનો સમય જ ન આવવા દેવો, પછી આપણે ન્યાય અન્યાય પરત્વે બોલવાનું જ નહીં રહે. આપણે હમેશાં આપણી ભૂલો જ તપાસવી, પરગુણતુવાદી થવું. સર્વગુણસંપન્ન માનવી કોઈ હોતું નથી એ મોઢાવાદ પોતાની બાબતમાં દલીલ તરિકે લાવવા, ને બીજામાં ગુણારોપણ કરતી સમયે તે ન્યાયને બાજુ મુકવો એ વ્યાજબી તેમ જ પોતાને કે પરને લાભકારક, પણ નથી. ઓપધ હમેશાં કડવાં જ હોય છે પણ તે કડવાય જ ગુણકારી નીવડે છે. ગૃહ શીક્ષા પ્રથમે તેવી જ લાગે છે પણ સ્વહિત અર્થે તે સ્વિકારવામાં જ આવે છે. સ્ત્રીઓને વિશેષ વાચાળપણું નુકસાન જ કરે છે. દુખની વાતો કર્યાં કરવાથી દુખ એટલું થતું નથી પણ વધારે થવાનો સંભવ ખરો. તેમના સુખને પ્રસિદ્ધ કરવાથી તે પણ કાંઈ વધતું નથી, વખતે તેમાં વિશેષ પડવાની બીક ખરી. મતલબ કે અજરણ કે અપચો થાય તો જમવા કરતાં બુખ્યા રહેવું બહેતર. તેમ

જા અણુગમતું સંભળાય કે ચાપ ત્યારે મુંઝા રહેતું તે ઉત્તમ ઔષધ રૂપ છે. પરને કલા રવાથી શું સાર? ઉલટી લોકો (હીપાક્ષી હોવાથી) હાંસી કરે. બહેન? ત્યાર પતિને ત્હારી એક ચિન્તા નહીં હોય. આપણે જાણીએ કે સ્ત્રીજાત જ દુખી છે; નહીં, પુરુષો, છતાં દુશ્ચાયે, પરવશ રજા હોય છે. તેમને તો મહાપિતા, લોક આજર, પતિ, સંતાન, વે. અનેક સત્તા અડચણરૂપ છે. આપણે તો એક પતિને અધિન દશામાં જ છીએ. હાલ માંટણ બસ યશો: મારાથી કાંઈ યદ્વાતદા બોલાયું હોય તો ક્ષમા કરજે."

ઉત્તરમાં કંમળાએ આભાર માન્યો; કંઈ ઔષધ પીવાનો અનુભવ તો કરી જોવો એમ નીમ્ય કીધો.

પર્ણવાડીઆ પછી કમળા સાસરે યઈ. દર અઢવાડીયે એકાદ બે પત્ર નીચમીત રીતે લખે છે. માતાને કુશળ સમાચાર અને બહેનને સુખરૂપ સંસારની વધાઈઓ આપવા માંડી. શાન્તાએ પણ પતિની શીકરચિન્તામાં ધટાડો કર્યો છે. સંસારમાં સ્વર્ગ તે આ શિવાય બીજું શું હશે?

અમૃતલાલ ઓધવજી,

વર્તમાનરંગ.

સોપાલનાં નામદાર બેગમ સાહેબજી કેળવણી તરફ લક્ષ્ય—હિંદુસ્તાનનાં દેશી શાળામાં સોપાલનું મુસલમાની શાળા એક એવી વિચિત્રતા ધરાવે છે કે તેના શાળાકર્તા સ્ત્રી જ હોય છે, અને શાળાગીનો વારસો માતાથી પુત્રીને ઉતરે છે. હાલનાં નામદાર બેગમ સાહેબે પોતાના શાળાની એક શાળામાંના વિદ્યાર્થીઓને ઈનામ આપવાના મેળાવડામાં પોતે જ હાજર રહી પ્રમુખપદેથી ભાષણ આપતાં જે વિચાર જણાવ્યા હતા તે પુરૂષ શાળા કર્તાઓને પણ મનન તથા અનુકરણ કરવા યોગ્ય હતા. તેમના પહેલાંનાં બેગમ સાહેબ-તેમનાં માતૃથી-પણ પોતાની પ્રજાની કેળવણી માટે ઘણાં આતુર હતાં અને તેમણે શાળાના સરઘરો તથા જાગીરદારો પોતાનાં બાળકોને શિક્ષણ આપવા દોરાય એવી એક યોજના કરી હતી, પરંતુ તે પુરતી રીતે સફળ ન થઈ શકવાથી નિરાશ થઈ. તેમને તે ત્યજ દેવી પડી હતી. હાલનાં બેગમ સાહેબે તે સંબંધી વિશેષ દૃઢતા આ બાબતમાં દર્શાવી હતી: "તેમ છતાં મહારી પ્રજાની કેળવણીનાં કાર્યથી મહાર મન પાણું બેચી લેવાતું હતું કાંઈ પણ કારણ જોતી નથી, કારણ કે હું માતું છે કે મહારી પ્રજાની સંમુદ્ધિનો આધાર માત્ર કેળવણી ઉપર જ છે." હિંદીઓતું કેળવણી તરફનું સામાન્ય રીતે સર્વસ્થળે જોવામાં આવતું દુર્લેક્ષ તેમણે યોગ્ય જ સંબંધમાં વર્ણવ્યું હતું. "હિંદુ હજી અજ્ઞાનની શુદ્ધિમાં જ પડ્યું છે, અને માતાપિતા કેળવણીની પૂરતી અગત્યતા સમજતાં લાગતાં નથી. જે ધન બાળકોના શિક્ષણ પાછળ વધારે સારી રીતે ખર્ચોઈ શકાય તે અન્ય રીતે શુભાવાય છે, અને નિરૂપયોગી છત્રાઓ તૃપ્ત કરવા માટે અતિ બારે દેખા કરવામાં આવે છે.....અજ્ઞાન માતાઓના અતિશય બહાલ અને લાડે કંઈક બાલકોને ખરાબ કર્યા છે, અને અનેક મૂલ્યવાન છત્રાઓ બ્યર્થ કરી નાંખી છે...ગૃહસ્થો, ત્હમે મહારા વિષે એટલું સમજી રાખો એમ હું છત્રુ છું, કે તેવી અચતુર-મૂર્ખ માતાઓની પેઠે હું મહારી પ્રજાની કેળવણી કદી પણ અટકી પડવા દઈશ નહીં, પરંતુ એક મહાશુ માતાની માફક તેમને ઉચાં પ્રકારનું જ્ઞાન આપવાનું સર્વ બંધનતાં સાંધતો પુરું પાડવાને સાંધેની રહીશ, અને તેમ

છતાં મ્હારી પ્રભા જે તે સાધનો અને સુગવડોનો લાભ લેતી નથી એમ મ્હને બંધાયેલો મ્હને, તે જ મામાણુ માતાની પેઠે જ, તેમને પાંદરા કરવાના સખત ઉપાયો લેવાની ફરજ પડશે. મ્હને ખાતરી છે, કે મ્હારી પ્રભા રૂપ પુત્રો-બાલકોના પિતાઓ-પોતાની રાજમાતાને અતુસરશે, અને કેળવણીના કાર્યને આગળ વધારી તેને ઉત્તેજન આપવામાં પોતાનાથી બનતા બારેમાં બારે પ્રયત્ન કરશે."

આ વાસ્તવિક, ગંભીર અને માતૃહૃદયનું દર્શન. કમવત્તા સ્નેહાલુ તેમ જ આત્મકરી ચબ્દો પ્રત્યેક માતૃપિતાએ અને વિશેષે કરી આપણા ગુણ્યકર્તાઓએ ધંધા બોધદાયક લેખવા જોઈએ, અને ન્યારે આવાં બોધરત્નો ગુણ્ય કાર્યભાર ચલાવતાં સ્વદેશી મદિયી-રાણી-શ્રી-જાતિ-ના મુખમાંથી સાંભળીએ છીએ ત્યારે ભારતની પૂર્વ દિશાને આત્મકદિત કરી રહેલી અનેક કાળી વાદળીઓના એક બાકોરોમાંથી પ્રકાશની રેખા દોરતું ઉદયસ્પર્શનું એક તેજસ્વી મુવલ્લમપ કિરણ દેખી અમારા હૃદયને અત્યંત આનંદ યાપ છે, અને હિંદી ગાનજોની સર્વ રાણીઓ એવી જ વિદ્યાવિદ્યાસી યાપ એવી પ્રભુની કૃપાદૃષ્ટિની અભિલાષા રાખીએ છીએ.

પાંચ, બન્ધુસમાજ.

સમયતરંગ.

અમદાવાદમાં મળેલી પાંચમી જૈન ચેતાંબર કોન્ફરન્સ (મેળાવણ) માં સ્વાગત કમીટીનાં પ્રમુખ શ્રી મીનભાઈ લાલબાઈએ પોતાના બાપણમાં સ્ત્રીકેળવણીનો વિષય ચર્ચો દત્તો, અને મદિલાપરિપક્વ જેવા સમારંભ ક્રોધમંદ યાપ તેને માટે સ્ત્રીઓએ કેળવણીની યોગ્યતા મેળવવી આવશ્યક જણાવી હતી. તે કોન્ફરન્સના પ્રમુખ ગુપ્ત સિતામચંદ નાદર બાદકુરે પણ આ જ વિષય ઉપર પોતાના ઉદ્ગારો કહાડ્યા હતા. તેમણે જણાવ્યું હતું કે કોઈ પણ કોમની સંસારસુધારણાનું કાર્ય સફળ કરવા માટે સભાઓ બાપણો આદિ સર્વ ઉપાયો કરતાં સ્ત્રીકેળવણી જ ઉત્તમ માર્ગ છે. સ્ત્રીસંસારસુધારણાના સંબંધમાં તેમણે બાળશક્તિ, કુટુંબનો રીવાજ, કન્યાવિકલ્પ, રૂઢિચિવાદ, વધુસ્ત્રીલક્ષ ધર્મદિ હાનીકારક રીવાજો દૂર કરવા બલામણુ કરી હતી. કોન્ફરન્સમાં પણ તે સંબંધી દરવો થયા હતા.

બંગાળમાં અન્ય કોમોનું દલાલ્ત લક્ષ ત્યાંના મારવાડીઓ પણ સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર કરવા તૈયાર થયા છે. ત્યાં એક 'સાવિત્રી પ્રાદેશાળ' સ્થપાઈ છે, અને તેમાં કન્યાઓને સંસ્કૃતનું ગાન સાફ અપાય છે.

મુંબઈની જુદી જુદી કન્યાશાળાઓની બાળકીઓમાં અંગ્રેજીની કસરતનો શોખ ખીલવનારી એક મંડળી હોવા યદ્ય છે, એ તેણે ૧૯૦૫-૦૬ ના વર્ષનો પોતાના કાર્યનો રીપોર્ટ દાલમાં બહાર પાડ્યો છે. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે તે મંડળીના કાર્યમાં મુંબઈની ૧૩ કન્યાશાળાઓએ જોડાઈ છે. તેને દર્શક ટેનીસ, બેડમીન્ટન, દોરડી સાથે કુદવાની, મગજની જોડી ફેરવવાની તેમજ તરવાની કસરતો કરાવવામાં આવે છે, અને આ સર્વ રમતોમાં હરીફાઈ કરી ઉત્તમ નીવડાવું કન્યાઓમિ તે મંડળી તરફથી ધનિમો પણ અપાય છે. યોગ્યક્રમ ઉપર મુંબઈ શહેરમાં હિંદુ વિધવાશ્રમની સ્થાપના કરવા સંબંધી વિચાર કરવા શ. વિશ્વનાથ પ્રભુરાજ વેદ જારીરહેતા પ્રમુખપણા નીચે એક સભા બસાઈ હતી.

છતાં મ્હારી પ્રજા જે તે સાધનો અને સંગવડોનો લાભ લેતી નથી એમ મ્હને જણાયે તો મ્હને, તે જ માયાળુ માતાની પેઠે જ, તેમને પાંચરાં કરવાના સખત ઉપાયો લેવાની ફરજ પડશે. મ્હને ખાતરી છે કે મ્હારી પ્રજાં રૂપ પુત્રો-બાલકોના પિતાઓ-પોતાની રાજમાતાને અનુસરશે, અને કેળવણીના કાર્યને આગળ વધારી તેને ઉત્તેજન આપવામાં પોતાનાથી બનતા ભારેમાં ભારે પ્રયત્ન કરશે.”

આ વાસ્તવિક, ગંભીર અને માતૃહૃદયનું દર્શન, કસવતા, રનેહાલ તેમ જ આરાકારી-રાખ્દો પ્રત્યેક માતૃપિતાએ અને વિશેષે ફરી આપણા રાજ્યકર્તાઓએ ધણા બોધદાયક લેખના નોંધએ, અને જ્યારે આવાં બોધરત્નો રાજ્ય કાર્યભાર ચલાવતાં સ્વદેશી મહિષી-સણી-સ્ત્રી-જાતિ-ના મુખમાંથી સાંભળીએ છીએ ત્યારે ભારતની પૂર્વ દિશાને આજ્ઞાદિત કરી રહેલી અનેક કાળી વાદળીઓના એક બાકોરામાંથી પ્રકાશની રેખા દોરતું ઉદયસૂર્યનું એક તેજસ્વી સુવર્ણમય કિરણ દેખી અમારા હૃદયને અત્યંત આનંદ થાય છે, અને હિંદી ગ્રામઓની સર્વ ગાથીઓ એવી જ પિઠાનિહારી થાય એવી પ્રભુની કૃપાદૃષ્ટિની અભિલાષા રાખીએ છીએ.

પાંચ, બન્ધુસમાજ.

સમયતરંગ.

અમદાવાદમાં મળેલી પાંચમી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ (મેળાવણ) માં સ્વાગત, કમીટીનાં પ્રમુખ શ્રી ચીમનભાઈ લાલભાઈએ પોતાના બાલ્યમાં સ્ત્રીકેળવણીના વિષય ચર્ચા કર્યો હતો, અને મહિલાપરિષદ જેવા સમારંભ ફતેહમંદ થાય તેને માટે સ્ત્રીઓએ કેળવણીની ચોખ્ખતા મેળવવી આવશ્યક જણાવી હતી. તે કોન્ફરન્સના પ્રમુખ ગુપ્ત સિતામયંદ નાદર બાહદુરે પણ આ જ વિષય ઉપર પોતાના ઉદ્ગારો કહાડ્યા હતા. તેમણે જણાવ્યું હતું કે દાહ પણ કોમની સંસારસુધારણાનું કાર્ય સફળ કરવા માટે સર્વાંગી બાળણે આદિ સર્વ ઉપાયો કરતાં સ્ત્રીકેળવણી જ ઉત્તમ માર્ગ છે. સ્ત્રીસંસારસુધારણાના સંબંધમાં તેમણે બાળલમ, કુટુબનો રીવાજ, કન્યાવિક્રય, શ્રદ્ધાવિવાહ, વધુસ્ત્રીલમ ઇત્યાદિ હાનીકારક રીવાજો દૂર કરવા ભલામણ કરી હતી. કોન્ફરન્સમાં પણ તે સંબંધી ઠરાવો થયા હતા.

બંગાળમાં અન્ય કોમેલું દલાન્ત લઈ ત્યાંના મારવાડીઓ પણ સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર કરવા તૈયાર થયા છે. ત્યાં એક ‘સાવિત્રી પ્રાદેશાળ’ રચાયેલ છે, અને તેમાં કન્યાઓને સંસ્કૃતનું જ્ઞાન સાફ અપાય છે.

મુંબઈની જુદી જુદી કન્યાશાળાઓની બાળકીઓમાં અંગ્રાજીની કસરતનો શોખ ખીલવનારી એક મંડળી ઉભી થઈ છે, અને તેણે ૧૯૦૫-૦૬ ના વર્ષનો પોતાના કાર્યનો રીપોર્ટ હાલમાં બહાર પાડ્યો છે. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે તે મંડળીના કાર્યમાં મુંબઈની ૧૩ કન્યાશાળાઓ જોડાઈ છે. તેને હસ્તેક ટેનીસ, બેડમીન્ટન, દોરડી સાથે કુદવાની, મગલની જેડી ફેરવવાની તથા તરવાની કસરતો કરાવવામાં આવે છે, અને આ સર્વ રમતોમાં હરીશય કરી ઉત્તમ નીવડનાર કન્યાઓને તે મંડળી તરફથી ઇનામો પણ અપાય છે.

થોડાક સમય ઉપર મુંબઈ રોડેરમાં હિંદુ વિધવાગ્રામની સ્થાપના કરવા સંબંધી વિચાર કરવા શ. વિશ્વનાથ પ્રજારાજ વૈદ બારીસ્ટરના પ્રમુખપણા નીચે એક સભા બસઈ હતી.

સુન્દર સુગન્ધ

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ યોગેશ્વરરામભાઈના ચબ્દોમાં કહીએ તો “શ્રીયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, સારીરે બળવતી, તોજહીન અને “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની ખૂબ ઘમ્મઝાઓ અને કષ્ટોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખરાં કલ્યાણ કરવા “શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાલક વડેને પોષણ અને શક્તિ આપે અને જુદા વર્ગોની “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિશક્તિ પરણેલું ઘર પતિનું જીવન ઉન્નત કરે અને તેના આંતરે વિવાસોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ ભેળવી રહે મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને અન્તે સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:—એજ આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે. “સીવિના જુદા નથી, જુદાવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના શાન્ત્ય નથી... “શ્રીની ઉન્નતિવિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.

૧૧૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૭ એપ્રિલ—ચૈત્ર વિ. સં. ૧૯૬૩. [અંક ૮ મો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

પતિપત્નીનો દિવ્ય રથ—

જ્ઞાલમ્ ! રૂપાલો રદિયાલો રથ શો આપણો !

ચંદા તારણિયાના તેજ સમો ચમકાર !

અમી શાં અનવાળાં ઠારે અન્તરની આંખડી,

ઘોડે રત્નતળો શો મીઠમંચન મંદાર !

જ્ઞાલમ્ ! રૂપાલો રદિયાલો રથ શો આપણો !

આવો પ્રિયતમ ! ૧ રથમાં અંતર પથવડીયે;

મનહર મહિમાવાન મહા ૧ જગમોજાર,

આપિ મુનિ સંતે બનોની નિર્મલ રરખોતિ દીપે;

તેમાં આવો, ફરિયે કરતાં આત્મવિહાર !

જ્ઞાલમ્ ! રૂપાલો રદિયાલો રથ શો આપણો !

x x x x x

ઘૂ ઘૂ ઘોર ગરજતા ગંભીર જગસિધુતટે
 અમૃત સ્મિત શરતાં લીલે કુસુમો સુકુમાર,
 તેનો નિલ્ય વસન્ત સુગંધ રસે ભરવા ડેરે,
 હૃદયો ગુંથી ચાલો જડપ, પ્રાણાધાર !
 બ્હાલમ ! રૂપાલો રદિયાલો રથ શો આપણો !
 × × × × ×
 કંટક માર્ગ કઠોર વિકટ છે એ પ્રયાણનો,
 અનિલો ધૂમે ને આકાશ ઘેરે અંધાર;
 તેમાં સાચવનો, પ્રાણેશ્વર ! પાર ઉતારનો,
 દિવ્ય, સુરમ્ય અમૂલ્ય રથ એ સર્વ પ્રકાર !
 બ્હાલમ ! રૂપાલો રદિયાલો રથ શો આપણો !
 ચાલો, બ્હાલ ! ધીરા, ધીરા, મુલ મલકાવતા !
 હંદા હંદા છે હૃદયોના અર્પણચાર !
 દૈયાં હેત શરતી આંખલડી આ આપણી
 મધુરાં અજવાલાં કરશે કંડ ઠારોઠાર !
 બ્હાલમ ! રૂપાલો રદિયાલો રથ શો આપણો !
 × × × × ×
 આયો, પ્રિયતમ ! મંગલ ઘડો છે સુખસોમાગ્યની;
 આકાશે છે શા નવરંગ સજ્યા શણગાર !
 એવા રંગ વિશે શો વિકસે છે રથ આપણો !
 પ્રમુના મંગલ આશિષ ધરશે છે શતવાર !
 બ્હાલમ ! રૂપાલો રદિયાલો રથ શો આપણો !
 હસતો, રહતો રહતો રથ એ, પ્રાણ ! ચલાવશું,
 ક્ષમ ક્ષમ જગમાં એનો કલકાષી કલકાર,—
 ધીરી, વીરી તમ ઘાંસલડી, પ્રાણ ! વગાડજો;
 હુંય પળ પૂરીશ સાથે ગાન તળા કલકાર !
 બ્હાલમ ! રૂપાલો રદિયાલો રથ શો આપણો !
 સ્વરદાર

કાવ્યકુંજ

નિમન્ત્રણ.

પધારો નિમન્ત્રણ પ્રેમે 'ઠરું' વધાવી નવલશ્રી હૃદય ભરું.
 ઇચ્છું વાચક ઉર મહિ', નવલશ્રીઓ ઉભરાય;
 સફલ થતાં આ યત્ન કે, નવલ જ્યોતિ પ્રકટાય.
 લહેરો આનન્દ તણી રેલજો; કંઈ મુખ અદ્ભૂત મ્હાલવજો.
 ધૂન મચાવો આ શ્રીઓ, વાચકહૃદયની માંહ;
 "ઉચ્ચ જીવનને ઉચ્ચતા, સકલ સ્થલે ફેલાય."
 બની મસ્ત એ ધૂનમાં સર્વકે; હૃદયભાવ અર્થે પ્રયત્નો કરો;
 પછી હુઃખી સંસારને, કરી સ્વર્ગ-મુખ સ્થાન;
 ઇચ્છા તૃપ્ત થતાં બધી, ગાઓ પ્રેમગીતગાન.
 શુભેચ્છા સહુએ ફલીભૂત હો! નિમન્ત્રી ત્હમોને મ્હને હર્ષ હો!!

નૂતનશ્રી.

શાન્ત સુરમ્ય રાત્રિ.

૧

શાન્ત સુરમ્ય ચોખી રહી રે જહેન
 રાત્રિ સ્વપ્રીતમ સંગમાં;
 સંગમાં રસીલી રૂડાં રંગમાં રે જહેન
 રાત્રિ સ્વપ્રીતમ સંગમાં.

—શાન્ત—

૨

સ્નેહીત પેલી સ્યામા હર્ષથી રે જહેન
 મન્દ મન્દ સ્યામા સરે, ચર્મમાં;
 રૂપેરી એ સાળુ બુરા અંગમાં રે જહેન
 રાત્રિ સ્વપ્રીતમ સંગમાં.

—શાન્ત—

૩

તારલાના ફુલ કેસા શુન્ધથી રે બહેન
સામસામાં બહાલ દેઢે હર્ષમાં;
મલકે મલકાવીને ઉમંગમાં રે બહેન
રાત્રિ સ્વપ્રીતમ સંગમાં.

—શાન્ત—

૪

ઝબકે શી સાળુ પ્રતિબિમ્બથી રે બે
ફુલ કેસા ખેલથી એ હાસ્યમાં;
બહેતો સરિત ગાતો ગાનને રે બહેન
“રહેજો સૌભાગ્ય આ સદૈવ”

—શાન્ત—

બાલક

વાર્તાલહરી.

ગુણીયલ.

૧.

મીની એક રમણીય સંજે મનમાં મલકાતી બે સખીઓ સાસરે જતી
રસ્તામાં બેગી થઇ અને એકને ઝડપથી ચાલતી બેઠને બીજીએ પુછ્યું “અલી કૈલાસા
કૈલાસા આજ કંઈ જાણે ખાસ ધામધુમ હોય તેમ દોડાદોડ કેમ કરી ચુકી છે ?” બીજી
બોલી “કંઈ નહીં, ગુણીયલ બહેન ! મ્હારે સાસરે જઈ પોચવાનો સમય થઇ ગયો છે
તેથી જરા ઉતાવળે પગલે ચાલું છતાં.”

“પણ, કૈલાસ, હું પણ મ્હારે સાસરેજ જઈ છડું રતો ! પણ છેક દોડી જવાય
અને થાકી જવાય એટલી બધી ઝડપ તે શું કરતી દરો ?”

“ગુણીયલ બહેન, મને મ્હારા પતિના કપકાની જલ્દ પહોંચ રહે છે. અંધારૂં થાય
તે પહેલાં તો મ્હારે પોચવું બેઠવે, તમારે તો કીકે છે કે ?” પ્રીતમલાલ સ્વામી પામ્યો
છો. તે ખરેખરા અને નહીંજ માંદ થાય એવા અપરાધ વિના અમર્યા જ કંઈ તમને
સતાવે એમ નથી; તેથી ધીમે ચાલવું તમને પાલવે એમ છે.”

“નહીં, નહીં, કૈલાસ, રમણલાલ સ્વામી પામવામાં મ્હારાં કરતાં તું કંઈ ઓછી
બામ્બલાળી નથી. મ્હારા અને મ્હારા પતિના વિચારો એવા છે કે એમના સર્વે મિત્રોમાં

સૌથી એક રમણલાલજી; છતાં તું અસતીથી જણાય છે એ તારા જેવી પતિમતા સમારીને છાજતું નથી.”

“ ગુણીયલ બહેન, તમે કહો છો તે બધું જો ખરું છે, તારા પતિ અને અંતિમિય છે; ઇશ્વર તુમ્ય છે, સર્વાશે માન્યા છે. પણ એટલું જ કે એમનો સ્વભાવ પ્રીતમલાલનો જેવો શાંત અને કદરવાળો નથી. અને નાદક સિતાવવાનો શાખ છે, તેથીજ તારે દોડદોડ કરવી પડે છે.”

“ એ અને કહ્યું તો દીકરાયું કેલાસ, તું અને ધણી વાહાલી છે; તું નિર્દોષ અને ચાણી સુશીલ છે છતાં પણ રમણભાઈના વર્તનમાં જો કંઈક પણ ખામી અવલોકેન કરતે મને જણાશે તો થોડાજ સમયમાં ઇશ્વરકૃપાએ તું તે ખામી દૂર થયેલી અનુભવશે, મ્હું સુખી અને ભાગ્યશાળી નીવડશે, રમણભાઈની બહાલી અને માનીતી થઈ રહેશે અને પતિના સંપૂર્ણ સન્માન અને વિશ્વાસને તું યોગ્ય છે એવીજ શ્રુતિ રમણભાઈની ઇશ્વર કૃપાએ થઈ જશે. પણ કેલાસ, જો, જો, તારા સાસરા તરફ વળવાનો રસ્તો તે આવી પોંચે.”

“ હા, ગુણીયલ બહેન, વાતમાં ને વાતમાં રસ્તો તો રહેજામાં કપાઈ ગયો ને! આશો, તારે હું હવે અર્ધધી વળી જઈશ. વાઈ પણ તમને કહેતું પડે તેમ તો નથી જ, પણ તારા મન રહેતું નથી. ગુણીયલ બહેન, બહાર ઠાટી ઉઠ ન પેસે અને બળતામાંથી ન હોમાય તેની સંભાળ જરૂર રાખશે હેં.”

“ કંઈ ફીકર નહીં. કેલાસ, રમણલાલ વટે તો તારા નામ આપજો. સા સારાં પાનાં થશે એમ તો રમણલાલ સમજી છે. એટલે નવતું તેર થવા ન પામે. વાઈ કેલાસ, આવજો-હે.” “ વાઈ, અને તમે પણ આવતાં રહેજો હે.”

જો પ્રમાણે બંને સખીઓ છુટી પડી અને પોતપોતાને સાસરે ગઈ. કેલાસને રમણે ધમકાવી ત્યારે “ ગુણીયલ બહેન જરા રોડી હતી ” એમ કહ્યું. પણ “ ગુણીયલને તો દમ વગરનો પતિ મળેલો છે એટલે મોડી રાત્રે પણ એતો બટક. ” એમ કહીને કેલાસને થોડાક વધુ સતાવી. કેલાસસુંદરીનો પતિ રમણલાલ અને ગુણીયલમવરીનો પતિ પ્રીતમલાલ બાળસ્નેહીઓ હતા. બન્ને વચ્ચે એવી ધાડી પ્રીતી હતી કે એક પછી દીવસના વિયોગને માન્ય હોય તો બીજા કદાચ કદાચ જીવિતજીવ કરવો પડતો. રમણલાલ બાહોશ અને પ્રમાણિક વચ્ચીલ હતો. પ્રીતમલાલ કદેશ અને વિદ્વાન હકતર હતો. એને વળી પતિ સંપૂર્ણ લાયકાત ધરાવનાર ગુણીજન હતો. રમણલાલ સંદેશુણી અને ચરમાળ હતો. તેથી જ પ્રીતમલાલ શીવાય તેના અન્ય કુટુંબીજનો સાથે અપખેજોજી વ્યવહાર રાખતો અને ગુણીયલ સાથે તો સમુજકોજ નહીં. પ્રીતમલાલ અતિશય મળતા-મળેડો, મધુરવચની, પણ સમજી હતો. તેથી રમણલાલના કુટુંબીજનો સાથે તો શું પણ માસ સાથે પણ વાતચીતનો નિર્દોષ પ્રસંગ અને વેળાએ પાડતો. પરંતુ પ્રીતમલાલની અને કેલાસની ચાલચલગતતું નમુનેદાર પવિત્રપણું એટલું તો સુપ્રસિદ્ધ હતું કે તેઓ નિર્દોષ અને નિર્ભય રહી શકતાં. વળી ગુણીયલ અને કેલાસ પતિમતા સુંદરીઓ હતી. પ્રીતમલાલને પત્નીની કદર હોવાથી કેળવાયેલી ગુણીયલ સુખી થઈ હતી. રમણ-

છે. 'પણ' મુખમાં મુખ્ય પ્રસ્તુતો કેવળ અભાવજ છે. એ મુખ્ય ચીજ કંઈ દરે વાર ? પતિની નિર્ભજ અગાધ-અખૂટ-પવિત્ર-વ્હાલસોષ પ્રેમદષ્ટિ-અમીદષ્ટિ-કૃપાદષ્ટિ કહો વાર ? જોઈ, કે આતું આતું તમારે ત્યાં છે કે ? એ મહી હોય તો ખીજા બધાં સાધનોરૂપી મુખ્ય મુદ્દાને શું કરે ?

તંદ્રણ, વિદ્યાવાન, ધનવાન, કુળવાન, સુણવાન પતિને પાલવે પંડ્યા હતાં એ કેલાસ જેટલી ઉત્ત કૈલાસના ભાગ્યમાં આતું દુઃખ ! પોતાતું દુઃખ રડવાનું દારજ બંધ ! પતિના પ્રેમજળ વિના નિર્ભાંગી ગણુ સકાતજ નરેવા સરખયું છે શું ? 'ઓ નજ, ઓ નજ' 'ઉચ્ચારતી દમયંતીની માફક પતિના પ્રેમદીપકની દિવ્ય, જ્યોત્સ્નાથી સદાએ શું એ કમ ખસીબજ રહેશે ? એવી દયાજનક સ્થિતિમાં સખડતી નિષ્કલંકી કેલાસ તરફ એકવાર, ફક્ત એકવાર તો, પ્રેમદષ્ટિ વાળો ? તમારા મુખને માટે અહોનિશ તત્પર રહેતી, પોતાની ઠાયા-સુખ-સ્વાર્થ સર્વેનું બળીદાન આપતી, અને આપના અનેક અપકાર ઉપર ઉપકારજ કરવામાં કર્તવ્ય કર્મ સમજનારી નિરાધાર કેલાસને જગપર જુલૂતીયાં તે ક્યાં સુધી આપ્યા કરશે ? એક પણ વખત તમે કેલાસને 'મ્હારી વાહાલી કેલાસ !' કહીને સંતોષી છે કે ? અંતરના ઉમળકાથી ઉત્તેજિત યદને હૃદયદાન જેવી અમુક્ય બક્ષીસ આપી છે ખરી કે ? તમારી પ્રીતિ, કૃપા, અને સન્માનનું પાત્ર તેને ગણી છે કે ? તે રડતીના અશ્રુપ્રવાહનો વેગ કહી અટકાવ્યો છે કે ? તેને હૈયાસંરસી આંખોને રેનેદયુક્ત દીલાસો કહીએ આપ્યો છે કે ? તેને ધીમે સાદે નંદ્રતાંથી વ્હાલથી કહીએ ખોલાવી છે કે ? તેનું અંતઃકરંજ કેવા કેવા અમુક્ય રત્નોથી બરપુર છે અને કેટલા કેટલા કોહીનર દીરાંરૂપી સદગુણો-સદવિચારો-સદવર્તનથી કળકી રહ્યું છે તેના વિચાર-તેની પરીક્ષા કરવા જેટલો શ્રમ કેટલી સીધો છે કે ? એની અંતર-ખાધુમાંનાં રત્નો તમને, તમારા કુળને, તમારા દે-સને પણ; દીપાવે અને તારે એવાં સંકિતવાન છે તેને પામવાની સદશુદ્ધિ તમને કદીએ સુઝી છે કે ? એના દિવ્ય પવિત્ર પ્રેમના મધુર સુગંધથી તમારું મગજ તર કરવાનું સદ-ભાગ્ય તમને પ્રાપ્ત થયું છે કે ? એનું દુઃખ નિવારણ કરવું એ તમારી કરજ છે એમ બાસ યથો છે કે ? અરે ! રમણુભાઈ ! હું તે શું શું કહું ? કેટલું કેટલું કહું ! અત્તરને તો કેમ ફરીને ચિતાવું ! 'બસ, બસ, રમણુભાઈ, આવા એકેડાને અંદની ઝેરહાજરી હોય ત્યાં તો સુખના તમારા તમામ સાધનો તો શું પણ ઉદના સ્વર્ગથી વૈભવી પણ પંતિપ્રેમ વિના જીણું સમાન છે; ખોલોશીવાંના કીડા સમાન, પતિવ્રતાને તો તે લાગે છે. પતિના પ્રેમજળ વિના ટુંબજળતી કેલાસની તથા કોઈ અવામાં ખોટાં જળ જોવા શુષ્ક વૈભવોથી છોપે ખરી કે ? પંતિપ્રેમને સ્થાને ખીજા કંઈની નીમણુક કરવાથી ગોઠું ગળેડે એમ હોય તો સ્ત્રીઓ કુવારી કેમ ન રહે ! રમણુલાલ, બંજીહલા, મોહલા, અને સીંહલા કરતાં પણ અંતિયોર રેનેદહલાના મહાન પાપથી ખરમાતા કોપાખ્યાન યશે સારે તમને ખસાવે યશે. પણ હજૂ પણ એતીને ન સાસરો તો રાંડ્યા પછીનું ગાહાપણ નિરર્થક જશે. મ્હારા પતિના સત્સંગથી આપને અનેક શ્રેષ્ઠ સંકિતના મનુષ્યજનનું તથા સદમયેતા ગુણાયનું ગાન થયું છે, તેનો સદ્વિપયોગ કરવાને બદલે તેનાપર ખાણી ફરવવાની વૃત્તિ તમારી કેમ થઈ ગઈ છે ? ગુણીપસ પરત્વે અમાધ પ્રેમ કરનાર વિદ્યાસદ્ગુર શું આપશે કે મુખ્ય દત્તો ?

દિવ્ય પ્રેમમૂર્તિ સતીશીરામણી ક્રમુંદરીના અમુલ્ય પ્રેમની હત્યા થયોથી કરેલું સ-
રસ્વતીચંદ્રનું અતિ કઠોર પ્રાયશ્ચિત આપના ધ્યાનમાંથી કેમ ખસી ગયું ? શ્રીરામચંદ્રજીએ
સતી સીતાજીની અને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ સતી દ્રૌપદીની બંદારે ધાવાને બદલે તમારી પે-
ઠેમ બેદરકારી જણાવી હોતતો તેમનાં નામ સરખાંએ જનસમાજ આજ યાદ કરતે ખરે
કે ? તમારા જેવા એ નિરઅપરાધી રંગ તારણીના હૃદયના ધા હવે તો રૂઝાવો ! ધ્રુવ
આપને સહજુદિ આપે અને આવી પવિત્ર કૈલાસનાં આવાં દુઃખનો જલદી અંત લાવે !

“મ્હારી સર્વે કષ્ટાંત અને આજીજી ઉપર આપ બારીકોથી ધ્યાન પોંચાડશો. અને
મારા કઠોર પણ સહ ઉદ્ગારાનું મનન કરશો, તેનો સત્વર સહઉપયોગ કરવાનું કર્તવ્ય
દાય ધરશો તો તમારૂં અને કૈલાસનું જીવન એટલું તો તમો જીવત કરી શકશો કે મ-
નુષ્યો તો શું પણ દેવતાઓ પણ તમારા અપૂર્વ મુખની અપેક્ષા કરશે, પ્રસંસા કરશે,
ધન્યવાદ આપશે. એટલે કે તેમજ પારલૌકિક સર્વે મુખોના બાગ્યશાળી ભોક્તા આપ ધર્મ
શકશો. રમણભાઈ ! અતિકઠોર વચન પ્રહારથી આપને કનડવામાં મર્યાદાની હદાંઓલગી
હું ધણી દૂર ગઈ છું તેથી આપની ગુન્હેગાર બની છઉં. આપ જે સિક્ષા દરમાવશો તે
મ્હારે માન્ય ગ્રાખવી એ મ્હારો ધર્મ છે !”

ઉપલા વચનઅમૃતના દુઃવાસમાંથી ઉડતાં ગુણીવસના અંકુરે અંકુરરૂપી જળજી-
દુઓ રમણની હૃદયભૂમીમાં રેલમહેલ યદ્ય રજા પછી રમણના સતેલા સંસ્કારોનો કેવો
દિવ્ય પ્રકાશ થયો અને કેવી ચમત્કારી રીતે જાગૃત થયાં તે તરફ હે વાંચનાર ! જરા
જરા નજર ફેરવીને જો તો ખરો ! શું જણાય છે ? ગુણીવસ સમક્ષ પોતાની મસ્તક-
કળી નમાવીને રમણ હંડવત પ્રણામ કરતો જમીનપર પડ્યો છે. ધારવા કરતાં પણ
વધારે અસર થવાથી ગુણીવસના પગ રમણની અશ્રુધારાથી ભીંજાઈ ગયાં છે. ગુણીવસ
એક તરફથી રમણને ઉઠવા વીનવે છે ત્યારે પ્રીતમલાલ તેને ઉંચકીને ઉભો કરવા પ્રયત્ન
કરી રહ્યો છે. થોડીકવારે હૃદયભાર ઓછો થવા પછી રમણ ઉઠ્યો. પણ શું બોલતું તે
સૂઝતું નહીં. કંઈ રૂંધાઈ ગયો. ધણું ધણું બોલતું હતું પણ કશું એ બોલાયું નહીં.
આખરે શક્ત આટલાજ ચપ્પે બોલી શક્યો. “અહાહા ! ગુણીવસ ! તમે તો ખરે-
ખરજી ગુણીવસ તે ગુણીવસજી છો ! મારૂં પતિત જીવન તમેજ જીવત કર્યું. તમારો
એટલો બધો તો મહાન ઉપકાર થયો છે કે જેનો યત્નિચિત પણ બદલો આપવાને હું
મહા પ્રયત્ન કરું તોપણ તે નિર્માલ્યજ છે. પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા તમો દંપતીને સર્વાંશ
સુખી કરો—દીર્ઘાયુષી કરો—અને મ્હારા જેવા અનેક નિર્ભાગી પાપીઓને તારવાતું અમાધ
સામર્થ્ય તમને બદલો એ શીવાય વધુ હાલ હું કંઈ કહી શકતો નથી.”

ગુણીવસ—“સુર રમણભાઈ ! આટલો બધો દરજ્જો દરમાધ જવા જેવું કશું કા-
રણ નથી. મેં શક્ત મ્હારા કર્તવ્ય ઉપરાંત વિશેષ કાંઈ કર્યું નથી. અને જે કાંઈ કર્યું
છે તેનું સર્વાંશ સંપૂર્ણ માન આપનાં આ મિત્રનેજ ઘટે છે. કારણકે મારાં મન-જુદિ-
હૃદય-વિચાર દિવ્ય આર્થ રીતિનીતિને અનુસરીને કેળવવામાં જે અમાધ પરિશ્રમ એઓ
મેતા આવ્યા છે તેનુંજ આ શુભ પરિણામ છે.”

“આપને આ સમયે આરામની ખાસ જરૂર છે. આપ જરા પેશો અગાસીમાંની આરામ ખુરસી પર નીચેતે આરામ સે.” એટલું કહીને પોતાના પતિ પ્રત્યે કહ્યું “ઢાલા નાથ ! પાનસોપારી પાણી રમણભાઈને આપીએ તે અમારું અત્યુત્તમ મસાલાતું દુધ એમના આગળ ધરવા મારી છાછા છે તેને સંમતી આપશે ? શી આગ છે તે દેશીવશે !”

પ્રીતમલાલ—“રમણભાઈને સુખ થાય અને થોડા સન્માન થાય એવું ને ને કંઈ જરૂરતું હોય તે તે સર્વ કરવાની તજવીજ કરે.”

‘ગુણીયલ’ પ્રીતમલાલ અને રમણ ત્રણે જણાંએએ આનંદમાં વાતો કરતાં કરતાં દુધ દેળ મેવો પાનસોપારી વગેરે લીધાં અને “અહાહા ! ગુણીયલ ! ખરેખર તમે તો ગુણીયલ તે ગુણીયલ જ છો !” એટલું કહીને રમણ દેલાસ પાસે જવાને સત્વર આવી નીકળ્યો. ઘેર જઈ દરવાજા પરની ચાંપ દાખી કે દેલાસને કાને વીંચળીક નાદ સંભળાયો કે તુરત દેલાસ ચગકી સમજી ગઈ કે પિયુષ પધાર્યા પછી રખેને ધમકાવશે કે ડટકાવશે એવી બહીકચી દારતી કાંદતી અને ધુજતી ધુજતી નીચે આવીને તુરત દાર ખોલ્યું કે તુરત અંદરથી પાણું રમણે બંધ કર્યું. અને ઉમરા આગલ ત્યાંજ દેલાસને દંડવત પ્રણામ કરતાં કરતાં બોલ્યો, “દેલાસ ! મહારી વાહાલી દેલાસ ! મારી પ્રેમની દેવી દેલાસ ! આજ સુધીના મહા સર્વે અપરાધ ક્ષમા કરવા તને વિનંતી કરું છું—” એમ કહીને વધુ બોલતા અમારું દેલાસે તેને ઉદાડ્યો અને પોતાના હાથ પોટોળા કર્યા કે તુરત તેમાં રમણે છંદગીમાં પહેલીજ વખત દેલાસને અતિ ઘણા ઉંડાં અંતરના ઉમંગદાયી ઘાદ હૃદયદાન દોષાં અને દીવાનખાનામાં જઈને પ્રીતમલાલને ત્યાં ચંચલી તમામ બીના જણાવી. પછી દંપતીએ પ્રેમપૂર્વક વાણું કર્યું. ત્યાર પછી ઘણાજ ઉમંગભેર અને મલકાતા મને નવીન આનંદ અનુભવતાં ભાગ્યશાળી દંપતી નિદ્રાવસ થયાં, પરંતુ નિદ્રામાં પણ રમણને તો એકજ ધુન લાગી રહી હોય તેમ લવતોજ રહ્યો કે—

ખનવા જેવું કાંઈજ નથી. તેઓ પાસે પતિવ્રતપણું, એવું અજ્ઞાન યજ્ઞ હતું કે સંતીત્વને પાસવામાં, તેમને કાંઈ આપતિ આવી પડે નહિ. દરતા અને ઉમંગનો, તેમજ દીર્ઘકાલથી અભ્યાસ કર્યો હતો. અને આ સર્વ કાર્યદક્ષતાનું જ પરિણામ હતું.

હવે આ અનુપમ કૌતિવંત સ્ત્રીઓનાં હૃદય તરફ વળાયે, તો તેમનાં હૃદયો શુદ્ધ સંસ્કારયુક્ત જ હતાં. વાંચકબન્ધુ! મારી સાથે તમે આવો, હું તમને આ પ્રખ્યાત સ્ત્રીઓનાં હૃદય, ખતલાવું; સક્ષિપ્તમાં આપણે, ઉભય તેમની હૃદયગુદામાં ઉતરીયે.

પ્રથમ-તો, તેમનાં હૃદય-તરફ, વળતાં, પ્રકાશનો ચાત્ર-પ્રભાવ તેમની, ક્ષિતિજ પર, પ્રસરી રહેશે. હવે આ પ્રકાશ, તે ખીન્ને કાંઈ નહિ, પણ, તેમના ઉચ્ચ, ગુણોનું વાતાવરણ જ હતું. શુદ્ધ સંસ્કારો, યુક્ત વાતાવરણ પણ, તેવી જ સત્તાનું હોય છે, સાંધી આગળ, વધતાં જો યોદ્ધાઓ તેમની રક્ષકસત્તાઓ રૂપ હતા; તે જ દ્રઢઆમલ વા નિશ્ચયામલ, ભાવ, અને પુરુષાર્થ, આ નક્ષિતઓ તેમના કાંઈક પ્રમાદનો અંકુર ફૂટે તો તેને દાખી દેતી, અને ઉમંગથી કાંઈક આગળ વધવા પ્રયોષતી. સાંધી આગળ વધતાં દૈવ સત્તા વિભૂષિત અનેક પ્રાણિઓ દૃષ્ટિએ પડતાં હતાં. આ પ્રાણિઓ તે સ્વલ-વિવેક-ક્ષમા-દયા-આર્જવ-નીતિ, શીલવંતપણું, સ્નેહ, સદનશીલતા, દાન, ધર્મ, નિષ્કપટ મદ વાણિ રૂપ હતાં. આ પ્રાણિઓ, હૃદયની આસપાસના પ્રકાશમાં જ રહેતાં હતાં, અને વારંવાર તેમના પ્રભાવને વિસ્તારતાં હતાં. આ બધાંને દૃષ્ટિગોચર કર્યા પછી પ્રયાણમાર્ગમાં આગળ વધીએ તો ઉચ્ચ સિંહાસન પર પુરુષાર્થથી દેખાય એવી, દેખાતી પ્રતિમા પણ વાચાવાળી એક આકૃતિ હતી. આ આકૃતિ એજ તેમનું, જીવન હતું; તેમનું, ઓજસ આ આકૃતિમાંથી જ મળતું. આ આકૃતિ તે ખીજી કાંઈ નહિ, પણ, તેમના પરમપ્રિય, પૂજનીય પતિની પ્રતિમા જ હતી.

પતિ શિવાય અન્યને તેઓ હૃદયમાં પ્રવેશવા દેતાં નહિ. પતિ એ જ એમ તેમની આલાક પાત્રક સત્તા હોય એમ લાગતું હતું.

‘ પતિ તો ધનને ધામ છે, પતિપ્રાણુ—વિશ્રામ. ’

આ સૂત્ર જાણે તેમની રક્ષક ઢાલ રૂપ ન હોય એમ જણાતું હતું. અન્ય મનુષ્યોને તેઓ બાનુસ્નેહથી વિશેષતાં તેમને, સ્નેહ એવો નહોતો કે આ માફ સંબંધિ છે અને આ દુસ્મન છે; પરંતુ પ્રાણિમાત્ર પ્રતિ તેમનો ઉચ્ચ ભાવ હતો. એને આ ભાવમાં તેઓ સમજાવ્યો હતો કરતાં, પતિને પરમેશ્વર રૂપ માનતાં, અને પતિમાં સર્વાર્થથી યતાં.

‘ બહાલા વાંચનાર !

કહો, સારું આવા, ગુણવાળાં હૃદયમંદિરોનાં દર્શન કરવામાં શું પાપ છે? તે મંદિર પૂજનીય છે! દેવતાં, પવિત્ર ભુવનો છે, અને આર્ચ બાનુને પ્રવળ વેગે પ્રકાશાવનાર તેમની સત્તા છે, ઇદિ! મારી આર્ચ. બહેનોનાં હૃદયમંદિરોને એવાં કરો એમ અનન્ય ભાવે યાચના છે. પરમાત્મા આર્ચ મહિલાઓને-સન્માર્ગ પ્રતિ વાંચી આર્ચના બાનુને પ્રકાશિત કરો... અસ્તુ.

ચિદ્વિહારી—ધર્મીજી

શ્રી. દેશાધી બન્ધુમંડલ.

કન્યાશાળા.

“ True culture ought to strengthen the faculty of Thinking and to provide the material upon which that noble faculty may operate. ”

P. G. Hamerton's Intellectual Life.

“ સ્ત્રી એ પુરુષનું અર્ધાકગ છે; જ્યાં સુધી સ્ત્રી કેળવાયેલી નથી ત્યાં સુધી સંસાર રસમય બનવાનો નથી ” આ વિચારોનું ઉદ્ધાટન સ્થળે સ્થળે થાય છે. અકિળવણી જરૂરની નથી એવું કહેનારા અને માનનારાની સંખ્યા હવે ગણીગાંઠી જ રહી છે. અકિળવણી માટે કોઈ સ્લામું નથી. ને બેદ છે, ને તકગ્રાર છે તે માત્ર કેળવણીની પદ્ધતિમાં છે કઈ પદ્ધતિ ઉત્તમ છે તે વિચારવાનું આ સ્થળ નથી-આ સમય નથી. પુત્ર વા પુત્રીને કેળવણીનાં બે સ્થાન છે. એક ગૃહ અને બીજું નિશાળ. ગૃહકેળવણી સંબંધે આપણા જેવી બીજી પ્રજા ભાગ્યે જ બેદરકાર હશે. પુત્ર વા પુત્રી નિશાળે બરાબર જામ છે એટલી જ તપાસ કરી એટલે આપણે કેળવણી માટે ધણા ખાતી છીએ એમ મનાવું આવ્યું છે. પુત્રનો સંવસ બાળપર રાખી કન્યા ને સ્થળે શિક્ષણ લે છે તેનું જ દિગ્દર્શન અસારે કરીયું.

ઇંગ્રેજ રાજ્ય અને માનના પ્રભાવે આપણા વિચારો વિકાસ પામતા ગયા છે અને એને લીધે સ્થળે સ્થળે કન્યાશાળાઓ સ્થાપવી એ રાજ્યનું તેમ જ કેળવણેલા વર્ગનું કર્તવ્ય મનાયું છે. જ્યારે શહેરોમાં એક કરતાં અનેક કન્યાશાળાઓ નજરે પડે છે ત્યારે ગામડાંઓમાં સવડ હોય ત્યાં એકેક કન્યાશાળા સ્થાપવામાં આવી છે. છોકરાઓ માટેની શાળાઓ માફક કન્યાશાળામાં કોઈ પણ તરેહની ફી (પૈસા) લેવામાં આવતી નથી એટલું જ નહિ પણ એથી ઉપરું કન્યાશાળામાં નિયમિત રીતે હાજર રહેનાર કન્યાને સ્ટ્રોલરશીપ વિજેરે મળે છે. છોકરાઓને અભ્યાસમાં સખ્તાઈ વાપરવામાં આવે છે, ત્યારે કન્યાઓને નેટલી બને તેટલી સરળતા કરી આપવામાં આવે છે. આટલા ઉપોદ્ધાત પછી ગામડાંઓ તથા શહેરની કન્યાશાળાની આધુનિક રિયલિટ તપાસીયે.

પવાથી લાંબાલાંબ સ્હમજતા જ નથી. દેખારેખ રાખનારી કમીટી માત્ર 'સરકારનું સોંપેલું કાર્ય પૂરું કરવા' મહિનામાં એક દિવસ કન્યાશાળાની મુલાકાત લે છે અને નિશાળ બરાબર ચાલે છે, સંખ્યા આટલી હાજર હતી, ડેડ્ડેડોડની ચીજો બરાબર છે એવો રોશ કરી પોતાનું કાર્ય થયું માને છે. કેટલીક વખત મહેતીજીઓ કમીટીના સભાસદોનાં પત્ની પાસે જતી આવતી હોય તો રોશ સારા થવાના જ. કન્યાશાળાનું મકાન ધણું ખરૂં શોભાયમાન હોય છે. ગામડાઓમાં મુત્સદી વર્ગ કરતાં ધધાર્યાં લોક વિશેષ રહેતા હોવાથી નિશાળનો વખત ગામડાંને અનુકૂલ રાખવામાં આવે છે. ધણું ખરૂં એક તેણગર હોય છે જે નિશાળમાં મળતી છોકરીઓને દરરોજ ખેલાવવા જાય છે. આવી રીતે દસ વાગ્યાનો વખત હોય તો અગીઆર, સાડા અગીઆર વાગે વર્ગનું કામ શરૂ થાય છે. શિક્ષકો અગર મહેતીજીને જમવાનું અગર ખીજું કાર્ય હોય તો આથી પણ મોડું થાય. પછી ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, એક શિક્ષકને બે વર્ગ સોંપવામાં આવ્યા હોય એટલે શિક્ષક કેવું અપાતું હશે તેનો વિચાર કરવો. મૂળ તો સામાન્ય રીતે ટ્રેઇનડ (કેળવાયેલા) શિક્ષકો હોતા નથી અને પગાર ટુંકો એટલે નિશાળમાં બે ચાર કલાક ગાળવા એ જ ઉદ્દેશ હોય છે. સ્હેજ ભણેલા શિક્ષકો પેપરો, માસિકો, પ્રુસ્ટકો નિશાળમાં જ વાંચે છે. કન્યાશાળાની છોત ઉપર જોશો તો કીન્ડરગાર્ટન પ્રમાણે રંગબેરંગી ચિત્રો, આકૃતિઓ, ટાઇમટેબલ વિગેરે નજરે પડશે પરંતુ એ શા ઉદ્દેશને માટે છે-એ શું છે, એમ કન્યાઓને પૂછશો તો તેનો સંતોષકારક ઉત્તર ભાગ્યે જ મળશે. આ ક્ષેત્રે ગામડાની કન્યાશાળા તપાસી છે અને એનો અનુભવ એવો છે. શિક્ષક સંખ્યાની મન અગર બુદ્ધિ કેળવવાને બદલે વિદ્યાર્થીઓ માત્ર પરીક્ષા શીટીને પસાર કરે અને વધારે સંખ્યા પસાર કરી પ્રમેશન શી રીતે મળે એ જ હેતુ શિક્ષકોનો હોય છે. યુજ્યશતી વાંચન-માળામાં કેટલાક એવા પાઠ છે કે જે કન્યાઓ બરાબર સ્હમજે તો તેમને ભવિષ્યમાં લાભદાયી થઈ પડે; પરંતુ ઘેરથી અર્થ જોખાં લાવી ખીજે દીવસે શિક્ષકને ઉત્તર આપવા એ સિવાય કન્યાઓ ખીજું કંઈ સ્હમજતી નથી. ગાવાની શક્તિ અને હુન્નર જે કન્યાઓમાં ખાસ ખિલાવવાની જરૂર છે તે તરફ તો બહુ જ દુર્લેક્ષ આપવામાં આવે છે. શિક્ષકોને જ કવિતા, શું-શાગ શું-કવિતામાં શું રહસ્ય છે તેનું બાન ન હોય તો પછી કન્યાઓ તો શું સ્હમજે? જે કન્યાઓ ભવિષ્યની પ્રજાની માતા થવાની છે, જેના ઉપર દેશના ઉદયનો મૂખ્ય આધાર છે તે કન્યાઓને નિયમિતતા, સ્વચ્છતા, ધૈર્યશક્તિ, દયા, નીતિ, અનુકંપા આદિ સદ્ગુણો ઠસાવવાને કંઈ પણ પ્રયાસ થતો નથી. શાળાની ભોતિ 'ટાઇમટેબલ' સ્હેડ્યુલ હોય છે પણ તે માત્ર શોભાનું જ. ગામડામાં સામાન્ય રીતે ગરીબ વર્ગ વિશેષ રહેતો ફેવાથી સદ્ગુણો સહેરના ફેશનબંધ લુગડાં ગામડામાં દાખલ થયાં નથી. કન્યાઓ ચણીયા, ખાખ, ચોરણી અને બોચલા પહેરે છે. એ કપડાં એવાં મેલાં હોય છે કે કેટલીક વેળા માપણને સ્થગ સ્થડે. બાલક કન્યાઓને આ કપડાં નિયમિત રીતે પોષ્ટને સ્વચ્છ રાખવા કપડામાં આવડું હોય તો એ કન્યાઓના મનમાં સ્વચ્છતાના સંસ્કાર એસે અને એને પરિણમે ભવિષ્યમાં પોતાનાં ગૃહ સ્વચ્છ રાખતાં શિખે. ધાર્મિક જ્ઞાન માટે તો સહેર અને ગામડાં બંનેમાં દુર્લેક્ષ રાખવામાં આવે છે. ગોરાં અને એવી રંજનઓમાં ગામડાની કન્યાઓ ડી; તળાવ કે એવે સ્થળે ફટાણાં ગાતી, કુંડતી નજરે પડે છે. ગૌરીપુજન જેવા ઉત્તમ વિષેમાં આ કરવું યોગ્ય નથી, એટલું જ નહિ પણ નીતિ વિરુદ્ધ છે એમ કન્યાશાળામાં

નાઓ જ કહેવામાં આવે છે. રોવા કુટુબની થેલણ શ્રીશિક્ષકોમાં જ હોય. મધી કન્યાઓમાં એ જાવડાપણ થાય. એમાં નવાઈ નથી. કન્યાશાળાના ધોરણમાં ભરત-શિવણ કામ છે પણ તેના ઉપર પુરતું લક્ષ્ય અપાતું નથી. એકાદ શ્રીશિક્ષક હોય અને જાડીના પુરુષ શિક્ષક હોય. એટલે ભરત-શિવણ શિખવવાનું શ્રીશિક્ષકને માથે પડે છે. એક સ્ત્રી આખી જાણનામાં પહોંચી વળે એ સુરક્ષેલ, તો નહિ પણ કઠિન છે અને એની સાથે એટલી ખંત હોતી નથી. એન્સુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, કંડેક્ટર, કે મામલતદાર ગામમાં આવે તે સમયે શાળાઓમાં ધનામનો સમારંભ કરવામાં આવે છે અને તે વખતે શાળાને ધનપતાકાથી સુસોભિત કરી, ગમે તેના ભરત-શિવણ કામના નમૂના મુકવામાં આવે છે. કન્યાઓ પાસે એકાદ બે તૈયાર કરાયેલાં ગીત ગવણવવામાં આવે છે અને તે ગીતોમાં ઉત્તમ બોલને બહેલો બંને પધાર્યાં આજ, સાંહેજો બહેલ પધાર્યાં આજ એવી અંબલદેરીનાં ધરોગાન શિવાય કાંઈ હોતું નથી. અમલદાર વર્ગ પોતાના પ્રવાસના પ્રસંગે કન્યાશાળામાં કેવી રીતે કેળવણી આપવામાં આવે છે, તેમાં શો ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા છે, કન્યાઓની મન અને બુદ્ધિ વિકાસ પામે છે કે કેમ તે તપાસતા હોય તો વંધારે સારં પરિણામ આવે. આમાં હમેશાં મહેતીજીઓનો જ હોય હેતો નથી, કારણ કેટલેક સ્થળે મહેતીજી કેળવણેથી હોયને ખંતથી કામ કરતી હોય તો પણ તેનું શિક્ષણ ઉત્તમનના અભાવે ભરણ્યકાંદિતમ થાય છે.

ન્યારે ગામડાની કન્યાશાળામાં નરી સંરજતા કે કંઈક મલિનતા અને અનિયમિતતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે ત્યારે સુન્દરીની કન્યાશાળામાં બહારના આડઅરોગો હોય છે કે અંતરણ્યે શિક્ષક અભાવ જાય. સુન્દરીમાં ન્દામી સિમરન મોટી વયની કન્યાઓ અભ્યાસ અર્થે આવે છે અને તેમાં ગરીબ, સવંગર તેમજ સામાન્ય વર્ગની પણ હોય છે. સુન્દરીમાં ઉચ્છેદ કલંકોના પ્રચાર વિશેષ હોય, મંવી નવી ફેશનોનાં મનુષ્યો દૃષ્ટિગોચર થાય અને અસર ઈન્ડસ્ટ્રી ઉપર થવાની. આને લીધે ઉચ્ચ વર્ગની કન્યાઓ તરફતે દુનંદનાં ધાંદલાર કપડાં પહેરે છે. દેખાદેખીની અસર કન્યાઓ ઉપર થાય છે અને સામાન્ય સ્થિતિ અને નિયામ દરજ્જાની કામવાળી કન્યાઓ ફેશનબિંધુ લુગડાં પહેરવા લલચાય છે અને આનું પરિણામ એ આવે છે કે એમના માળખા ઉપર ખચેનો ઓળો વધારે પડે છે. આ ઉપરાંત કેળવણેલા વર્ગની પુત્રીઓ ઉતરતી કોમની મુત્રીઓના અરિચ્ચમાં આવે છે અને કેટલાક કલંકો આચાર વિચાર તેમજ મનમાં ફેસે છે. આ વિચાર કેટલાકને વિચિત્ર સામગ્રી મંત્રુજી પૂર્વ અને અશ્વિમના હોકાતી રહેણી કરંણીના વિચાર કર્યો છે તેમને સત્ત્વ સાવ્યા વિના બહિષ્કારે. પૂર્વ દેશોમાં શાંતિ નથી પણ વર્ગ છે એટલે એક વર્ગનો મનુષ્ય એથી ઉચ્ચ ત્રાનિયા વર્ગમાં જઈ શકે છે ત્યારે એથી ઉચ્છેદ આવણે ત્યાં વર્ગને બહેલો કામ છે. ધાંચી, કણ્ડી, મુસલમાનની કન્યાઓ બહુ સિંધામાં સામ છે પણ ન્યાં સધી ધાંચી, કણ્ડી, મુસલમાન, માગર એવો તફાવત રહેવાનો. ત્યાં સધી દરેક કોમના આચાર વિચાર જૂદા રહેવાનાં. અને ન્યાં સધી એકબિજાના છે. ત્યાં સધી ધાંચીની કન્યા નાગર, સત્રીનું અતુકરણ કરે એ અયોગ્ય લેખીવાનું જ અને નાગર કન્યા ધાંચીનું અતુકરણ કરે તો તે હલકું લેખાવાનું. સુન્દરીની કન્યાશાળામાં આ બિજાતા ન રહેવાથી કોઈક કોમને ખેંચાવું પડે છે તો કાઈ કોમને ઉતરવું પડે છે. ન્યારે ગામડાની શાળામાં નિયમિતતા સ્વચ્છતા ઓછી હોય છે ત્યારે સુન્દરીમાં નિયમિતતા, સ્વચ્છતા વિશેષ નજરે પડે છે. કેટલીક વખત જો કે બહારની સ્વચ્છતા સાથે

અન્તરેની સ્વચ્છતા આગ્યેજ નજરે પડે છે. મ્હારા મિત્ર અને મુંબાઇની મ્યુનીસીપલ સ્કુલ્સના ઇન્સ્પેક્ટર રા. હિમતલાલ અન્તરીયાની સાથે મુંબાઇની એકાદ બે કન્યાશાળાની મુલાકાત લેવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો. ચર્ચાના ઉપર આવેલી એક 'પારસી' કન્યાશાળા જોતાં મને બહુજ આનંદ થયો. ત્યાંની કન્યાઓમાં જે વિનીતતા, મર્મલા, સ્વચ્છતા, નિયમિતતા જોઇ તેવી મેં જીજ્ઞાસા નથી જોઇ. દરેક કન્યા ધીરેથી, શાન્તિથી, વિવેકથી ઉત્તર આપતી અને તેની સાથે પારસીઓ જેટલે જરૂર જુગારાની સમજ શકે તેટલે. જરૂર સમજતી હોય એમ લાગ્યું હતું. આ શાળામાં શિક્ષણ, ભરતકામ, ગમન વિગેરે ઉત્તમ હતું, તેનું કારણ એજ કે એજ કોમની કેળવણેથી પારસણા ખતથી શિક્ષણ આવે છે. શહેરોની અન્ય કન્યાશાળામાં, મુખ્યત્વે ઠીક ઠીક શાળામાં, ધોંધાટ, અવિવેક, અનિયમિતતા હોય છે. આનું કારણ ગૃહશિક્ષણ તરફ અભાવ છે. પારસીઓમાં ગૃહકેળવણી કેટલીક રીતે અપાય છે, ત્યારે આપણામાં તે હોતું નથી. પારસીઓ દોષરહિત છે એમ નહિ, પણ તેમનામાં વિનીતતા, સુધડના વિગેરે જે સદ્ગુણ છે તેની સ્તુતિ કરવી અને અનુકરણ કરવું તે અયોગ્ય નથી. મુંબાઇની ઉપર કથિત પારસી કન્યાશાળામાં દરેક કોમની કન્યાને આવવાની છુટ છે, છતાં મ્હારે મખેદ હતું જોઇએ કે મુંબાઇનું હિંદુ મંડળ પોતાની કન્યાઓને ત્યાં મોકલતાં કાણ જાણે કેમ સંકોચાય છે.

શહેરની ઘણી કન્યાશાળામાં ગામડાની મારક પુરૂષ શિક્ષક હોય છે અને કન્યાઓની આન્તર્વૃત્તિ કેળવી તેમને ભવિષ્યની આર્થ માતાઓ બનાવવાને બદલે બદારને દેખાવ સારો કરવાને બહુ પ્રયાસ થાય છે. ભરતકામ, શિરણકામ કરાવવામાં આવે છે પણ શિવજી કામ તેમજ ભરતકામમાં ઉમેજ ફેસન દાખલ કરાવવાને બદલે પોતાના જીવનમાં શિષ્ટિ, કોમ અનુસાર ઉપયોગી ચર્મ પડે એવું કામ શિખવવામાં આવે તો વધારે લાભ થાય. દોરાના રૂબાલ ભરતાં આવડે, ઉનનાં ઉત્તમ મોજાં, ગળપટા આવડે પણ બાલકો તેમજ પોતાને માટે કમળ વિગેરે શીવતાં, સોંધતાં ન આવડે એ કેવું શિક્ષણ ! ઇતિહાસની મોટી લઘાઇઓ, ગણિતના અધરા દાખલા શિખવવામાં આવે છે પણ સીતા, દમયન્તી, અલ્લસ્યા, દુશોરેન્સ નાઇટીંગેલ જેવી સત્તારીના અનુકરણીય જીવન વિશે અને ધરમ્યુ દિસાગ રાખરા વિશે કાંઈપણ જ્ઞાન આપવામાં નથી આવતું.

હાલની કન્યાશાળાઓમાં ત્રીએ દર્શાવેલાં તેમજ અન્ય યવા યોગ્ય સધારા કરવામાં આવે તો શ્રીકેળવણી માંથે આવતો કેટલોક અપવાદ દૂર થાય ખરો.

૧ જેમ અને તેમ પુરૂષ શિક્ષક અને પુરૂષ ઇન્સ્પેક્ટરોને બદલે શ્રીશિક્ષકો અને શ્રીઇન્સ્પેક્ટરો રાખવા.

૨ બની શકેતો બાહ્યજી, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શુદ્ર એમ વર્ણવાર કન્યાશાળા સ્થાપવી, અને એજ વર્ણુની ઉચ્ચ કેળવણી ઓઓને શિક્ષક તરીકે રાખવી, જેથી આંચારવિચારની મિલતા ન થાય.

૩ ગમે તેવા શિક્ષકો રાખવાને બદલે, " ઉચ્ચ વિચાર અને સરળજીવન " વાળા શિક્ષકોને રાખવા.

૪ પગારની રકમ એટલી હોવી જોઇએ કે જીવનવ્યવહાર, ચલાવવાની લોણપતા ન રહે અને સોંપેલા કાર્યમાં મન પડાવવા સચકત રહે.

૫ છોકરા છોકરીઓને માટે એકજ વાંચનમાળાને બદલે કન્યાઓને માટે બીજી

વાંચનમાળા થવી જોઈએ. ૨૧ હરગોવીંદ્રસ કાંટાવાળાએ. કન્યાશાળા માટે જૂદી વાંચનમાળા તૈયાર કરી છે તે જોવાની બલામણુ કરીએ છીએ.

૬ સ્થિતિ અને કોમં અનુસાર જ. ભરત, શિવજી આદિ કળાઓનું શિક્ષણ દાખલ કરવું.

૭ આરોગ્યવિદ્યા, ધરમયુ રસાયણશાસ્ત્રનું જ્ઞાન આપવું.

૮ પાકશાસ્ત્રનું વ્યવહારી જ્ઞાન આપવું.

૯ ધોરણાનુસાર પુત્રી તરીકે, વધૂ તરીકે, પત્ની તરીકે, માતા તરીકેની ફરજનું જ્ઞાન કરાવવું.

૧૦ મનુષ્ય અને ઈશ્વરનો સંબંધ—અને ઈશ્વર પ્રત્યેની ફરજોનું જ્ઞાન આપવું.

૧૧ દેશના ઉદયમાં ઓ કેટલું કરી શકે તે સમજાવવું.

૧૨ વિચાર કરવાની શક્તિ ખિલતી, તેમનું મનોબળ, નૈતિકબળ જાગૃત કરવું.

૧૩ કોમને યોગ્ય ધર્મપુસ્તકોનું શિક્ષણ આપવું.

૧૪ જગતના મહાન રાજકિય, ધાર્મિક, સામાજિક ઐપુર્યોનાં જીવનનો અભ્યાસ કરાવવો.

૧૫ શાંતિભેદના હલકા વિચારો દૂર કરાવી સર્વે એકજ માતૃભૂમીનાં છોકરાં છોકરીઓની ભાવના ઉપજ કરાવી માતૃભાવ ઉર્જાવાવો.

જેઓએ દેશના ઉદય અર્થે જ પોતાનું જીવન ગાળ્યું છે એવા મહાત્માઓની સૂચનાઓ અને ઉપર કથિત સૂચનામાં જે યોગ્ય લાગે તે લઈ કન્યાશાળામાં અપાતી કેળવણીમાં ફેરફાર કરવામાં આવશે તો ખાતરી છે કે આપાવતં પોતાની પૂર્ણ જુહોજાલોએ પદોંચશે અને જાપાનની માફક પ્રગતિ ઉપજ થતાં વિશ્વનું નહિ થાય, આટલું જ દિગ્દર્શન કરી હાલતો અત્રેજ વિરમીયું.

સોગીન્દ્રરાવ ર. દીવેટીયા. (ચુખન્ધુ.)

રમણીમણિમાલા.

*માતાજી તપસ્વિની.

ભારતવર્ષના સાધુઓને સુધારવાના સવાલ તરફ આજકાલ દેશહિતૈવીજનોનું ધ્યાન ધર્યું ખેંચાયું છે. સંયુક્ત પ્રાન્તના હાલા વૈજનાય તથા પંજાબના ઉસાહી યુવક મીસ્તર ટહલરામ લેમને ઉચ્ચ શિક્ષા અપાવવાના સંબંધમાં બારે ચર્ચા ચલાવી રહ્યા છે. હરેક આદમી કબુલ કરશે કે ભારતજયમાં સાધુઓની સંખ્યા એટલી વિશાળ છે કે જે તેઓ સારી રીતે કેળવાઈ ઉચ્ચ સંસ્કારવાળા થાય અને પોતાનો ધર્મ યથાર્થ સમજીને પરાપકાર કરવાનું કાર્ય કરે તો ભારતવર્ષની ઉન્નતિનો માર્ગ ધણોજ સુલભ થઈ શકે. પરંતુ લેમનેના મ્હોટા ભાગ કેવી દુર્દશામાં છે! કેવા અંધમ આચારોમાં તેનો પોતાનો જીવનકાળ વ્યતીત કરે છે તે કોઈથી અંજણુ નથી. આવા સંયોજોમાં એ વર્ગની એક વ્યક્તિ સારા જનહિતના કાર્યમાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે, તો તે નિઃસંદેહ પ્રશંસાને પાત્રજ છે. અને તેમાં એ એ વ્યક્તિને જો અળખા જાતિની—ઓ હોય, તો પ-

* આ લેખ અમારા તરફ લખાઈને આવ્યો ત્યારે આ સાધ્વી હયાત હતો, પરંતુ અમે સખેદ જણાવવા રજા લઈએ છીએ કે તે પછી એમીલ માસની. ૨૦ તારીખે તે દેવશોક પામ્યા છે.

છી આપણું હોને આટલું માન-સહજગણું થમા વગર રહેતું નથી. આજ હમે હમારી વાચક બગિનીઓ સન્મુખ એક એવી પરાપકારી સાધવી કરીને દુઃખ વૃતાંત મુકવા માગીએ છીએ કે જેણે આર્ય મહોલાઓને કેળવણીના સુમાર્ગમાં લઈ જવાને કેટલાક વર્ષો થી ભગીરથ પ્રયત્નો આરંભ્યા છે. આ સ્ત્રી જંગાળમાં 'માતાજી તપસ્વિની'ના નામથી ઓળખાય છે. આપણા દેશના સંસારત્યાગી મનુષ્યોમાં સાધારણ રીતે પોતાની પૂર્વાસ્થા હાલ પ્રગટ નહિ કરવાનો પ્રયાસ છે. તે મુજબ માતાજી તપસ્વિની પશું પોતાનું પૂર્વચરિતં સ્પષ્ટ રીતે કોણને કહેતાં નથી એટલે 'હેમનું' વિસ્તૃત જીવનક્રાંતિ લખવું દુઃસાધ્ય છે. હેમના ભક્તજન આગળ વાર્તાલાપમાં અથવા ઉપદેશ પ્રસંગોમાં અનાયાસે જે વાત નીકળી જાય તેજ વાચકોને હેમનો યત્કિંચિત પરિચય આપવાના સાધન છે.

આણુ ધી હેમેન્દ્રનાથ દત્ત નામના એક જંગાળી ગૃહસ્થે હેમનાં દર્શનનો લાભ લેઈ મેળવેલા વૃતાંતને આધારે પ્રસ્તુત લેખ લખવામાં આવે છે.

માતાજીનો જન્મકાળ જાણવામાં આવ્યો નથી પણ હેમની છબીના દર્શન કરવાનું સદ્ભાગ્ય હમને પણ પ્રાપ્ત થયું છે જે જોતાં ને પ્રૌઢ ઉમરનાં સ્ત્રી જણાઈ આવે છે. હેમની મુખાકૃતિ અતિશય સુંદર અને પ્રભાવશાલી છે. હેમનો વચ્ચું તથા ચહેરો સ્પષ્ટ કહી આપે છે કે, પૂર્વાવસ્થામાં તેઓ કોઈ ઉચ્ચ જ્ઞાતિનાં હશે. સાંભળતા પ્રમાણે દક્ષિણાત્ય દ્રાવિડ દેશમાં મદારાષ્ટ્ર જ્ઞાણગુ કુળમાં હેમનો જન્મ થયો હતો. હેમના પિતા અવસ્થાએ પહોંચેલા ગૃહસ્થ હતા. હેમનાં મોસાળપક્ષના સંબંધીઓ ધનવાન જમીનદાર હતા, બાલ્યાવસ્થામાં 'માતાજી તપસ્વિની'ને સંસ્કૃત તથા માતૃભાષાનું ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું. યોગજ સમયમાં હેમને સંસારપ્રતિ વૈરાગ્ય કલ્પન થયો અને તપશ્ચર્યા અર્થે પિતૃગૃહનો ત્યાગ કરીને નૈમિષારણ્ય તરફ ગમન કર્યું. ઇ. સ. ૧૮૫૭ના મોખાઈઓના બળવા વખતે તેઓ નૈમિષારણ્યમાં વાસ કરતાં હતા. તે વખતમાં ઉત્તર હિંદુસ્તાનના અનેક મોટા મોટા અંગ્રેજ અમલદારો માતાજીના સંસર્ગમાં આવેલા છે. અને તેઓ હેમની અપૂર્વ પ્રતિભા અને શક્તિ જોઈને વિસ્મય પામ્યા છે. તેઓ હેમનું ધણું સન્માન કરે છે, અને હેમની સ્ત્રીઓ પણ માતાજીનાં દર્શનાર્થે ધણી વખત આવતી.

નૈમિષ્યારણ્યમાં ઘડતે 'ગંગાસ્નાન કરી માતાજી બંગ દેશમાં પધાર્યાં.' પરલોકવાસી 'મહારાણી સ્વર્ણમતી'ના સ્વામી જે સમયે કાસિમ ખાનદારની જમીનદારીના ઉત્તરાધિકારી થયાં તે વખતે માતાજી હેમના આમંત્રણથી ત્યાજ હતો. વર્ષમાનનાં રાણી વસન્ત કુમારી સાથે રાજ દક્ષિણારજનનો વિવાહ થયો તે વખતે પણ તેઓ હાજર હતાં. આ ઉપરથી હેમની પ્રતિષ્ઠાનો અંદાજ ખ્યાલ આવો થકે છે. વંગી 'હાઈકોર્ટના બંગાળી જજ સ્વર્ગસ્થ શંભુનાથ પાંડત અને સ્વર્ગસ્થ દ્વારકાનાંધ નિત એ બંને માતાજીની અત્યંત મહિત કરતા હતા.

બંગાળમાં ઘડતે માતાજી 'પશુપતિનાથ'ના દર્શને નેપાલ ગયાં. ત્યાં હેમણે ધણા વર્ષો સુધી વાસ કર્યો. નેપાલના રાજા અને મુખ્ય અધિકારીઓ માતાજી ઉપર ગંભીર મોહ રાખતા હતા. નેપાલમાં હેમણે 'ગંગાદેવીનું એક' મંદિર સ્થાપન કર્યું છે જે આજે પણ નેપાલનું એક વિખ્યાત દેવમંદિર બની ગયું છે. નેપાલમાં હજારો રૂપીયા ખર્ચાને બાદ. વેદ સુવર્ણશ્લોકે લખાવી રાખ્યા છે.

‘આનંદાશ્રમ.’ જેપી.

ગમે તેમ કહો પશુ ઝાતુમાં ફેરફાર થઈ ગયો છે. આપણા રાજ્યકર્તાના મુલકમાં જેમ વરસાદ ફાવે ત્યારે વરસે છે, તેમ હવે આપણા આર્વાવર્તમાં થયું. શિયાળો ઉતર્યો કે લાગણું ચોમાસું બેસે છે ઉન્હાળો નિચારો. “પ્રીવીમેજ” (હકની) રજા ભોગવવા આવ્યો જાય છે. એ પ્રમાણે વરસફળમાં પણ થયું છે આગળના વખતમાં કહો કે ન કહો પણ અહની સત્તા મનુષ્યો ઉપર ધણી હતી. અને તે વખતમાં અમારે જોર પણ ધણું હતું. આજકાલ જેમ ધડીએપલકે દાકતરને બોલાવવામાં આવે છે, તેમ તે વારામાં અમને બોલાવતા. રહેજ તાવ આવ્યો કે અમને બોલાવે ને વરસફળ જોવરાવે. “આ મંગળની તમને દશા બેઠી છે તે પાંચમ સુધી ચાલશે. માટે અમુક દાન કરાવો તો તાવ ઉતરશે” આવું આવું વરસફળ જોધને અમે કહેતા કે, ભાઈને કહ્યું, તાવ ઉતરી જતો.

લમ કરતી વખતે અહ મેળવવાનો રીવાજ છે. આ એવે વખતે અમારી બારવા-દશાદી ચલતી. અમે ધારતા તે લમ થવા દેતા, તે ન ધારતા તે ન થવા દેતા. એટલે એમ કે અમારા હાથમાં હતું શું કરીએ? રત્ન જેવી કન્યા હોય, કે સુમનોદર વર હોય, પણ જ્યાં અહ ન મળે ત્યાં શું કરીએ? અથવા અહ મેળવવાને માટે કંઈ બા જોઈએ જપ, તે કરનાર જોષી—એટલે મારા જેવા વિદ્વાન જોષી—ન મળે, અથવા તો યજમાન પાસે દ્રવ્ય ન મળે, કે દ્રવ્ય હોય તો અહ ન મળે એટલે પછી કપાય શો?

બાકો સસ કહ્યું હું કે જેવું ગણિતશાસ્ત્ર છે, તેવું જ્યોતિષશાસ્ત્ર છે. અમુક મહત્ત્વ અમુક ફળ મળે છે. મનુષ્ય જન્મ્યું ત્યારથી તે ચતુ પામે ત્યાં સુધી અદના પંચ તજે છે, અને જો તે અહની કૃપા મેળવવી હોય તો, અમારી સેવા કરવી અવશ્ય છે. આજકાલના મ્હોટા મ્હોટા વિદ્વાનો કહેશે કે આકાશમાં ફરતા તારા, તેની માણસ ઉપર શી અસર? અને માણસ ઉપર અસર હોય તો જોષી ભોઠની શી સત્તા કે તે ફેરવી શકે? મારો એટલોજ જવાબ છે કે હાથી જેવું પ્રાણી, તેને જંગલમાંથી મનુષ્યો પકડી લાવી અંકુશ માત્રથી વશ કરે છે, તો અહનું બીચારાનું શું ગળું? આ...ને ઉત્તર દિશા બણી મુખ રાખી પ્રાણાયામ કરી જ્યાં...ને શુદ્ધભાવથી જપ કરીએ ત્યાં પછી અહનું ગળું કે ન માને? પણ હમણું હમણું તમારે કહો ન કહો, પણ અહની ગણતરી ખોટી પડે છે. કાંતો એમાં ધડી પળનો દોષ કહાડો, કે ગણનારનો દોષ કહાડો. આ હમણું ગયા મહા મહિનામાં બલાખી-રામ શુકલની ઢિકરીના વિવાહ ધામધુમથી કર્યો. અહ બને વરકન્યાના ઉત્તમ હતા. પણ હ મહીના ન થયા, તે બિચારી કન્યા વિધવા થઈ. આપણે કાળા શાદી જેવા થઈ ગયા. મ્હણું મારનારે મ્હણું આર્ય કે જોષીજી, તમારા જ્યોતિષમાં ધુળ પડી. અખંડ સૌભાગ્યની વાત તો ઘેર ગઈ, પણ હજે મહીના ન ભોમન્યું. મેંતો અહને આધારે કહ્યું તેમાં દોષ કોનો? બાકી મારામાં બવિષ્ય કહેવાની તો જાતજાતની શક્તિ છે. તમારા સુન્દર હસ્તાક્ષર જોડે જો રૂપીઆની ટીકેટ મોકલી આપો તો હું તમને વરસફળ બનાવી શકું છું. તમે ગમે તે કુલનું નામ લખો તો હું તે ઉપરથી પણ તમારું બવિષ્ય વંચતી શકું છું પણ પ્રભુ જલે, હમણું હમણું બધું ખોટું પડે છે. હવે તો વરસફળ પણ આજાં બને છે.

પ્રથમ તો બસે વરસફળ બનાવતા, તો ઘરમાં બસે રૂપીઆ ને બાર માસ ચાલે એટલે દાણો આવતો. પણ હવે આપણું ટકું નબતું નથી. હું રોફ તો ખજો મારવા જાઉં છું. સફેત લુગડાં, ઘંટીના પડ જેવી તેડી ધોળા પાઘડી, બમલાની પાંખ જેવું ધેતીયું પહેડું છું. આંખે ચરમા પાકું છું. પાપડીમાં જ્યાં મારગ હોય છે ત્યાં ચૈત્રા પંચાંગ, અપાડી પંચાંગ, સુડી, સોપારી વિગેરે રાખું છું. પણ શુક્રવાર વળતો નથી. આતું કારણ બોળતાં બોળતાં એમ માણુમ પડયું કે જ્યાં સુધી બધરીઓ અમે ને કહીએ તે માને એવી બધી હતી ત્યાં સુધી જ્યોતિષ તથા કથાવાર્તાથી એમનાં મન, પ્રયત્ન કરી, દાનની શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરી, માન જેવા જોયી, પુરાણી, નિર્વાહ કરતા. હવે તો સ્ત્રીઓ બહુવા માંડી. ને તેની જોડે અમારી કમાણીને ગ્રહણ થયું. દુઃખ અડ્યું ગ્રહણ થયું છે, ત્યાં સુધી વાર દીક છે. પણ જ્યારે અમાસ ગ્રહણ યશે, ત્યારે મહામુશ્કિલીની વાત છે. બધા બગવાન! કાણ જાણે શાએ આ જુની આંખે નવા તમામ નદીજમાં જોવાના લખ્યા દરો. અમે એમ હોય, હું તો સસ દહું છું કે જ્યોતિષશાસ્ત્ર ખેલું નથી. વળી કેટલાક વિદ્વાનો કહે છે કે જ્યોતિષશાસ્ત્ર આપણા દેશમાં ત્રીસમાંથી અઘ્યું મારે જેમ દાહ તમામ પરદેશી સ્ત્રીઓને “બાઈકોટ” કરવાનો પવન વાયો છે, તેમજ જો બધા લોકો જ્યોતિષશાસ્ત્રને ‘બાઈકોટ’ કરી દેશે તો તો જોઈ લ્યો બદની મજા. બધાબગવાન! તું કરે તે ખરું. !!!

સુમિત્ર,

વર્તમાનરંગ.

સુરતમાં મળેલી સાંસારિક દોષદૂરસ્ત—જયા માર્ય માસની તા. ૩૧. મીએ સુરતમાં મુખાધ ઈલાહની પ્રાંતિક સાંસારિક સમાજ રા. બા. હરગોવિંદદાસ દ્વારિંગદાસ કાંટાવાળાના પ્રમુખપદ નીચે મળી હતી. પ્રમુખ તરીકેના પોતાના આગ્રભક બાપણમાં સ્ત્રીસંસારને લગતા વિષયોમાં સ્ત્રીકેળવણી—તે કેવા પ્રકારે અપાવી જોઈએ, તેનો ઉદ્દેશ શો હોવો જોઈએ—બાળશન, વિધવાવિવાહ, તથા જુદી જુદી ન્યાતો વચ્ચે જનસંબંધ એ બાબતો પરત્વે કેટલુંક સાઈ વિવેચન થયું હતું. કેટલાક અતુકુળ સંજોગો હોવા છતાં આપણા ઈલાહમાં સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર વસ્તીના પ્રમાણમાં ખજો ઓછો હોવા સંબંધી રા. બા. હરગોવિંદદાસે યોગ્ય ખેદ દર્શાવ્યા છતાં તેનાં કારણોની શોધમાં તેઓ ઉતર્યા નહોતા. શિક્ષિત તેમજ અશિક્ષિત જનસમૂહમાં સ્ત્રીકેળવણી તરફનો અભાવ આટલે બધે અંશે દૂર થયા છતાં તેના વિસ્તાર તથા ઉચ્ચતામાં વૃદ્ધિ ન થવાતું કારણ અમે માનીએ છીએ કે આપણા સંસારપ્રવાણને અતુકુળ થવાને માટે સ્ત્રીકેળવણી કેવા પ્રકારની હોવી જોઈએ એ વિષે માતૃપિતામાં—વિચારકોમાં પણ—ખજો મતભેદ છે. અને કેળવણી આપવાનાં અઘાપિ પર્વત જેજે સાધનો યોગ્યતામાં છે તે ઉદ્દિષ્ટ માર્ગ લઈ જાય એવાં નથી, તથા દુઃખ સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલાં શિક્ષણનાં ફળ હિંદુ સંસારને ધણું ઉપયુક્ત હોવાને બદલે તેને અનિષ્ટ દિશા તરફ દોરી જાય એવા વલણવાળાં નીવડે છે એવી આશંકા ધણાક લોકોમાં પ્રસરી રહેલી છે. આથી સુધારકોનું તથા વિવાલિલાસી જનોનું હાલ પ્રથમ કર્તવ્ય એ છે કે તેમજે આ આશંકાની યોગ્યયોગ્યતા તપાસી

તેમાં ઘટતો ફેરફાર કરવો તથા કરાવવો. વિધવાવિવાહ સંબંધી લોકમત ધણો વિરુદ્ધ છે એમ કબૂલ કરી પ્રમુખ સાહેબે શાસ્ત્ર તરીકે સ્વીકારતા અંચોમાં પણ પુનર્વિવાહનાં દૃષ્ટાન્તોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. હાલના જમાનાના અન્ય સુધારકોના મત સાથે, મળતા થઈ રા. બા. હરમોવિંદાસે પણ, સંસારસુધારાનો બચાવ કરતાં, જણાવ્યું હતું કે પુનર્વિવાહ એ લગ્નસંસ્થાનું ઉત્તમોક્તમ સ્વરૂપ છે એમ નહીં, તેમ દરેક વિધવાએ પુનર્લગ્ન કરવું આવશ્યક છે એમ પણ નથી. જે વિધવા ઇશ્વરે આપેલા અધિન વર્તી, મનુષ્ય-જીવનનો ધાર્મિક આશ્રય સમજી, પોતાનું અવશેષ આશુખ્ય પતિસ્મરણમાં, કુટુંબના ઉપયોગમાં કે લોકોપકારમાં ધાર્મિક વૃત્તિથી ગાળવા ઇચ્છે રાખે, તે બધે અલગિત રહે. પુનર્વિવાહ સર્વને માટે શ્રેષ્ઠ માર્ગજ છે એમ નહિ; પરંતુ કષ્ટમય. પરાધિન કે અનીતિમાન જીવન કરતાં તે એવરુદ્ધ છે એમ સુધારકો જણાવે છે, અને તેવા પ્રસંગોમાં તેવો એવરુદ્ધ માર્ગ લેતાં અટકાવનાર સામાજિક બંધનો રિથિસ કરવા તેઓ લોકોને આગ્રહ કરે છે. વિરુદ્ધ પક્ષે, શાસ્ત્રનિર્ણયનો વિચાર બાળ્ય ઉપર મુકતાં પણ, લોકોનો એક વર્ગ, જનસમાજનું દક્ષિણેન્દુ એવરુદ્ધતા કરતાં શ્રેષ્ઠ માર્ગ તરફજ હોવું જોઈએ એમ ધારી, પુનર્લગ્નને વખોડે છે; અને બીજો કેટલોક ભાગ ફરજિયાત વૈધવ્યની દૃષ્ટતા સમજે છે અને નિન્દે પણ છે, તથા સચવવામાં આવતા માર્ગના બાલની કદર પણ જાણે છે, છતાં તેને વ્યવહારમાં મુકતાં જનસમાજના મૂળ સ્વરૂપને ફેરવી નાખનાર જે અનેક શબ્દો અને બારિક પરિણામો નીપજવાનો બધ રહે છે તેને તેઓ અનિષ્ટ માને છે. અને તેથી તેઓ આ નવા ઉપદેશને સંમત થતા નથી. સુધારકો બ્યારે તેવાં કોઈ પરિણામોની ગણના ન કરતાં, સંપૂર્ણ અને સર્વત્ર લાભ જ માની લઈને, "વાદોમ કરીને" તે માર્ગમાં પડે છે અને અન્યને પડવા બોધ કરે છે, ત્યારે આ વર્ગ તેવાં પરિણામો સંસ્પર્શમાં નાપસંદ કરી ચાલતી રિથિતિ સ્વીકારી લે છે. રા. બા. હરમોવિંદાસે ત્રીજો વિધય જુદી જુદી ન્યાતો વચ્ચે લગ્નવ્યવહાર વિસ્તારવાનો ચર્ચો હતો. એક જોજનવ્યવહાર રાખનારી ન્યાતો જો લગ્નવ્યવહાર પણ રાખે તો તેથી બાળલગ્ન, કન્યાવિક્રય, વૃદ્ધવિવાહ, અનેક પુરુષોનું અતિવાહિતપણું ઈ. અનાચારો પણ ધણે અંશે ધરી જવાનો સંભવ રહે છે.

સુરતમાં મળેલી મહિલાપરિષદ—રાજકીય સમાજ જેમ પ્રદેશન ઇત્યાદિરૂપે પોતાની શાખા વિસ્તારતી જાય છે, તેમ સંસારસુધારાસમાજની પણ મહિલાપરિષદ રૂપે એક શાખા સ્ફૂરી આવી છે, અને અન્ય સ્થળોની પેઠે સુરતમાં પણ મળ્યા સમાર-ભોતે, પ્રસંગે તેવી એક મુન્નાઈ ધણાકની સભ્યરીઓની પરિષદ સુરતમાં મળી હતી. તેમાં અગ્રે ૨૫૦ સ્ત્રીઓએ હાજરી આપી હતી તેમાં પ્રમુખસ્થાન લેતાં, સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ રાનડેનાં પત્ની શ્રીમતી રમાબાઈએ યજ્ઞ ઉચા પ્રકારના વિચારો દર્શાવ્યા હતા. પરિષદનો હેતુ જણાવતાં તેમણે કહ્યું હતું કે "ધરમાં કુટુંબ સંબંધી જેમ આપણી સ્ત્રીઓની-શરજ હોય છે, તેમ દેશ સંબંધી પણ શરજ હોય છે. તેમાં ધર તેમજ દેશ બંને સંબંધી આપણા મનમાં વિચાર જાગ્રત રહેવા અને લાગણી વધારવા સાથે મુન્નાઈમાં ૧૯૦૪ માં ભારતમહિલાપરિષદની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. જુદા જુદા પ્રદેશની સ્ત્રીઓએ ભેગાં થવાથી પરસ્પરની પ્રેમભાવનામાં રૂઢિ યાય, એટલુંજ નહીં પણ

સુન્દરી સુન્દરી

પદ્મ નાર્યસ્તુ પૂજ્યમ્તે રમ્યસે તદ્વ દેવતાઃ । મનુ.

(પ્રથમ દેવતા રહે, જ્યાં પામે સન્માન સુન્દરી.)

સર્વાંગે સ્ત્રીઓં માટે પ્રકટ થતું માસિક.

પ્રસ્તુતક ૪

અંક ૯

પ્રકાશક,

પાન્થુસમાજ.

ઈ. સ. ૧૯૦૭: મે.

વિ. સ. ૧૯૬૩: વિશાખ.

વિષયમૂલ્યન.

તેજાક.

૫૦

વિષયવિષ...

જ્ઞાનમુગ્ધ.

૧૬૩

હૃદયકુલ.

સમગીત.

રા. લક્ષિત.

૧૯૪

સ્વદેશાત્મ.

ચ. પ્રેમભક્તિ.

૧૯૫

સુ-રીસુભોધ.

રા. હારિદર.

૧૯૬

રમ્યજીન ભુમાળા.

સદેશ્વરી, ગાર્ગી અને જ્યાં.

બ્લેન મસિયાઇ.

૧૯૭

વિવિધવિહાર.

ઓંકારજીવીની ઉત્કૃષ્ટિ.

સૌ. શારદા ગોરી બી. એ.

૨૦૩

વાર્તાસહસ્રી.

જ્યાં સ્નેહ તોજ કથર.

રા. ભોમીન્દ્રરાવ રતનલાલ વિવેચિયા બી. એ.

૨૦૫

બાહ્યદાન.

માત્ર જ્યાં ચેતનાવળી.

રા. પ્રસાદ

૨૧૦

સ્વાગતમન્દિર.

પદ્યપૂષ્પોર્જાસ.

રા. વિનોદપ્રભાદ.

૨૧૧

વર્તમાન.

રા. પાન્થુસમાજ.

૨૧૫

સમયવર્ગ.

૨૧૬

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૫-૦ પોસ્ટેજ સુધીત.

સુન્દરીસુખોદના આહકોને મળતા ખાસ લાભ

અપહૃતક્રમુદઃ—કર્તા પ્ર. ક. કુવઃ—એક રસગમ વાર્તા; કિંમત રૂ. ૧) આહકોને આના આહ. પોસ્ટેજ જુદું.

વિધવા—લેખક વસન્તવિનોદી; મૂલ્ય આના આર. આહકોને એ આને. પોસ્ટેજ જુદું.

શોકશામન—આ માસિકનો કોઈ આહક જે નવા આહકનું સવાજમ મોકલી આપે તેને “શોકશામન” (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

યોગિની—સુન્દરીસુખોદની પહેલા વર્ષની કોટ—કિંમત આના ૦—૧૨—૦. નવા આહકોને ૦—૬—૦. દપાલ ખર્ચ. ૦—૧—૦

કપિજલા—ત્રીજા વર્ષની કોટ—કિંમત આના ૦—૬—૦ નવા આહકોને ૦—૪—૦ દ. ખ. ૦—૧—૦

વલુને શીખામણ—કર્તા રવિચંદર અંબરીવા, કિ. રૂ. ૧ આહકોને ૦—૧૨—૦ દ. ખ. જુદું.

સુન્દરીસુખોદની પાછલી ફાઈલો.

પહેલા વર્ષની ત્રણ ફાઈલ. ૦—૪—૦ દ. ખ. ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી બાંધેલી પુસ્તકના રૂપમાં ફાઈલ ૦—૫—૦ દ. ખ. ૦—૨—૦

ત્રીજા વર્ષની ત્રણ ફાઈલ. ૦—૮—૦ દ. ખ. ૦—૨—૦

દરેક અંકમાં ઘણું ખર્ચ સંપૂર્ણ સેજો આવતા હોવાથી અને તે અંક વાંચવાથી રસ ઓછો થતો નથી.

સવાજમની પ્લોય.

ચોથા વર્ષ પેટે.

૩૪૯ નં. ૮૧૧ સી સામચેરીના મે. સેક્ટરી.	ભરખ. ૧—૪—૦
૩૫૦ „ ૮૧૨ રા. પરસોત્તમ કેસરજી	મુંબાઈ ૧—૪—૦
૩૫૧ „ ૮૧૩ રા. આવજી ગોપાળજી	મુંબાઈ ૧—૪—૦
૩૫૨ „ ૮૧૪ સૌ. બેનકોર દેવીદાસ	મુંબાઈ ૧—૪—૦
૩૫૩ „ ૮૧૪ રા. ગીરધરલાલ કેસવલાલ	અમદાવાદ. ૧—૪—૦
૩૫૪ „ ૮૧૫ માસુર ગોરધનદાસ કે. બટ.	રંમુન. ૧—૪—૦
૩૫૫ „ ૮૧૬ રા. હરિલાલ માણિકલાલ	વડોદરા. ૧—૪—૦
૩૫૬ „ ૮૧૭ હકર ખીમજી લીલાધર	મુંબાઈ ૧—૪—૦
૩૫૭ „ ૫૦૯ રા. મંગજીધર વેણીરામ	દીકો ૧—૪—૦

સુન્દર સુકોદ

પર્વ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૭ મે—વૈશાખ વિ. સ. ૧૯૬૩. [અ'ક ૯ મો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

યાત્રા—દૂરના પ્રાંતોમાંથી આવતા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ, રોગી અને અપંગ મનુષ્યો, ભિક્ષુકો અને વેરાગીઓ તથા સંન્યાસીઓ, જે સર્વ આ જોતરફ વિહ્વાતિ પામેલા ધામની જાત્રા કરવા મહીનાઓથી નિકળેલા—થાકેલા જે તરફ જાય છે. મરતાં પહેલાં એકવાર જે યાત્રા કરેલી જે તેમના શ્રદ્ધાલુ જીવનના અભિલાષ હોય છે. મધ્યકાલની શ્રદ્ધા હજી હિંદુસ્તાનમાં નષ્ટ થઈ નથી. યુરોપના મધ્યકાલના સાધુઓ લખી ગયા છે તે ક્રિયાઓ તથા દ્રવિઓ હાલ પણ આ અદ્ભૂત ભૂમિમાં પ્રચલિત છે. મુસાફરી, સ્થાનફેર, નવી જગાઓ જોવી તથા નવાં દેખાવો જોવા જે સર્વ વર્તમાન યુરોપમાં પૈરિક વિષયો થઈ ગયા છે, અને હિંદુસ્તાનમાં હજીએ ધાર્મિકતા તથા પુણ્યકારી કર્તવ્ય સંશેકે મનાવે છે. પુરીની જાત્રાએ જનારા જાત્રાલુ એવાજ આશ્ચર્ય જનક તથા તેજીન રીતની મુસાફરી કરનાર પહેલાના વલ્લભમાં યુરોપના કેન્ટરબરીના જાત્રાલુઓ હતા. તેમજ પૂર્વ તરફના યાત્રા કરનાર, પશ્ચિમના લુર્ડના શ્રદ્ધાવાન્ જાત્રાલુ એવાજ ભક્તિમાન છે અને કદાપિ તેમના કરતાં વધારે વિશ્વાસ રાખનાર અને લક્ષ્કંઠિત હશે.

કાવ્યકુંજ.

લગ્નમંગલ.

૧

(સાઈવ.) જન્મી આંખ ઉઘાડતાં લલિત આ લીલા નિહાળી રહ્યાં,
માતાના મૃદુ અંકમાં પડી રહી હાથે પગે ઉછળ્યાં;
રોવાને હસવાની એ રમતમાં માળાપને રીઝવ્યાં,
સેવાના તમને સદા સુખ થલે કલ્યાણકારી બધાં. ૧

૨

(શીખરિણી.) પિતાની છાયામાં પ્રિય જનનીના પાલવ મહી-
રમ્યાં ને રાગ્યાં છે યતનગન નાચી ઝુલી રહી;
મળ, એવી માણી લહરીપર ફુંગે સુધ્ધ જતાં-
લબ્યાં જે છાલે તે, વરવધુ ! સદા સ્વમસુખડાં. ૨

૩

(માલિની.) જનની જનક આંખે યોદ પ્રહ્લાંડ જેવાં !
નવલ યુગલ બરે સાધલે પાંખ-સેવા;
રમત ગમત સાથે જ્ઞાનનો સ્વાદ લેવા-
સ્વજન-શીખ લઈને પાડલે ખૂણ હેવા. ૩

૪

(સાઈવ.) તું છે પ્રહ્લાદકુમારઃ વામન સમુ વૈરાટનું રૂપ તું,
તું કન્યા ! મધુરી ધુસ જીવનનીઃ આશા અનેરી જ તું;
વિદ્યા મોહનમાળ કંઠ ધરીને સસારના સાગરે-
મુગ્ધા ! જાવ તરૂણ આત્મ બળથી લક્ષ્મી વધાવવા અરે. ૪

૫

(વસંતવિલસા.) 'લક્ષ્મીતણા કમળના શ્રમરે' સમાં છે.
લેલે પરાગ મીઠું મધ સર્વ ત્યાં તો;
એ આપશે ઉરની ઓર અનંત તૃપ્તિ,
ને લાગશે જીવન આ કર્મ સ્વર્ગસુધિ. ૫

૬

(શામરિણી.) અહોહો ! આજે તો ધુધવી ધુધવી હર્ષ ઉછળે-

અમારા હૈયામાં મધુર સુરનાં ગીત ગજવે;

વિભુની લીલાનાં પ્રિય જીવ સમાં જાળકઃ તમે-

પળો પંથે ભેળાં શુભ જુગલ ! આ મંગલ સમે. ૬

૭

(શાફલ.) જ્યાં કલ્લોલ મચે મળા ઉડી રહે ચોપાસ આનન્દમાં,

લીલા હૃદય ખીલી રહે અજળ જ્યાં કર્તવ્યની ધૂનમાં;

સેવા હેત ભરી કરે ઉમળકે સૌ એક ખીલે જહો,

તે સંસાર મહોં સિધાવઃ નવલાં ! ધાળે સુખીઃ દંપતી ! ૭

૮

(શાફલ.) સંસારે સુખના વિદાય કરતાં આનન્દને આ સમે,

દેવી જયોતિ સમાં તમે વરવધુ ! આવો વધાણું હવે;

તહારા મંગલસૂત્ર કંઠે તથા સૌભાગ્યનો અન્દ્રમા,

કન્યારત્ન ! વસંત એ ત્રિપુટીનો છાલે તમોને સદા ! ૮

લક્ષિત

સ્વદેશદાઝ

‘Breathes there a man with soul so dead’

(ભાષાન્તર.)

(સંજ્ઞાન્તર.)

હે શું કોઈ માનવી, જીવનો અચેત એવો,

જેને નથી જાગ્રિયા કદી એ મનમાં ભાવો,

જેણે કદી એહણું અન્તરે કહ્યું નથી કે,

આ મહારી ખુદ, મહારી, મહારી આ મહારી ભૂમિ છે

ભમી ભમી પરભોમ કિનારે પ્રવાસી જ્યારે,

નિજ પગલાં નિજ ભોમ ભણી તે વંજતી વાળે,

જરા, કદી એ ઘેર જવાને અમુલ્ય અવસર,

હે શું કોઈ એહવો દાઝયું નવ જેનું અન્તર ?

એ એવો કે હોય, ભવ ને નિરખો ત્હોને,

કદી ય એવા કાજ બિરદ કવિનાં નહિ ગાજે,

કાવ્યકુંજ.

લગ્નમંગલ.

૧

(સાફલ.) જન્મી આંખ ઉઘાડતાં લલિત આ લીલા નિહાળી રહ્યાં,
માતાના મૃદુ અંકમાં પડી રહી હાથે પગે ઉછળ્યાં;
શેવાને હસવાની એ રમતમાં માળાપને રીઝળ્યાં,
સેવાના તમને સદા સુખ થલે કપ્યાણુકારી બધાં. ૧

૨

(શાખશિલ્પી.) પિતાની છાયામાં પ્રિય જનનીના પાલવ મહી-
રમ્યાં ને રમ્યાં છે ધનનગન નાચી જુલી રહી;
મળ, એવી માણી લહરીપર ફુંગે સુધ્ધ જતાં-
લબ્યાં ને છાને તે, વરવધુ ! સદા સ્વમસુખડાં. ૨

૩

(માલિની.) જનની જનક આંખે ચૈદ્ર પ્રહાંડ જેવાં !
નવલ યુગલ બંને સાધને પાંખ-સેવા;
રમત ગમત સાથે જ્ઞાનનો સ્વાદ લેવા-
સ્વજન-શીખ લઇને પાડને ખૂબ હેવા. ૩

૪

(સાફલ.) તું છે પ્રહ્લાદકુમારઃ વામન સમુ વૈરાટનું રૂપ તું,
તું કન્યા ! મધુરી ધુરા જીવનનીઃ આશા અનેરી જ તુંઃ
વિદ્યા મોહનમાળ કંઠ ધરીને સસારના સાગરે-
મુગ્ધા ! જાવ તરૂણ આત્મ બળથી સદ્ગતી વધા'વા અરે. ૪

૫

(વસંતવિલક્ષ.) 'લક્ષ્મીતણા કમળના ભમરો' સમાં છે. ૫
લેને પરાગ મીઠું મધ સર્વ ત્યાં તો;
એ આપશે ઉરની ઓર અનંત તૃપ્તિ,
ને લાગશે જીવન આ કઈ સ્વર્ગચૃદિ. ૫

રમણીમણિમાલા.

પ્રાચીન આર્ય સ્ત્રી સરસ્વતી ને ગાર્ગી, અને અર્વાચીન સ્ત્રી જ્યાં.

(સ્ત્રી લેખ.)

સોનું ગમે તેટલું હોય તથાપિ તેને વિશુદ્ધ કરી મુંદર આભૂષણોમાં લવાય છે, ત્યારે તેનું ખરું મૂલ્ય ગણાય છે. તેમજ મનુષ્યરૂપ રત્ન ગમે તેનું હોય તથાપિ તેના અંતરમાં રહેલાં ગુણોને વિશુદ્ધ કરી આભરણોમાં લવાય છે ત્યારે તેની કિંમત એટલી વધે છે કે તે સૌકાના સૈકા આસ્યા નય તોપણુ લાખો લોકો મળીને તે આપી શકતા નથી.

જે સ્ત્રીઓના ચરિત્રોનું આર્ય મહિલાઓ આજે હજારો વર્ષ થયાં પોતાનાં હૃદય-મંદિરમાં નિરંતર પ્રાતઃકાળે ધ્યાન ધરે છે, જેઓનાં પવિત્ર નામનો જાપ કરે છે, અને જેઓનાં મુંદર ચિત્રો મનની આંખ આગળ લાવી દર્શન કરે છે તે સ્ત્રીઓમાંથી માત્રે અહીં ત્રણ સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો વિશે આપણે કંઈક વાન કર્યું અને તેમાંથી આપણે શું શીખી શકીએ તેનો વિચાર કર્યું.

આ ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે આર્ય જૂમિને શોભાવનારી અનેક સ્ત્રીઓના ચરિત્રોમાંથી આપણે અનુકરણ કરવા જેવું કંઈ નથી. ધણું છે, તથાપિ એકજ દિવસમાં અને એકજ ક્ષણકમાં આપણા વ્યવહારમાં બધા વિશે કહી શકાય નહિ. માટે હાલ તો આટલેથીજ સંતોષ માનશો.

સદ્ગુણો વિશે શાસ્ત્રોની અંદર ઘણું લખ્યું છે અને તે આપણા વાંચવામાં પણ આવે છે, વિદ્વાનોના બાપણોમાં પણ આપણે સાંભળીએ છીએ, તથાપિ તે સદ્ગુણો જ્યાં સુધી કામના આચારમાં આવ્યા નથી ત્યાં સુધી આપણને તે સદ્ગુણોનો માર્ગ દર્શન થઈ પડે છે. તથાપિ આપણા સ્ત્રીવર્ગમાંથી કોઈ પણ પૈથ ધરી તેને આચારમાં મુકે છે કે આપણને તેને માર્ગ વળતું સહેલ થઈ પડે છે.

કાશી નગરમાં નંદરાજ નામે એક યુવાન અને ધનવાન પુરુષ રહેતો હતો. એમના સદ્ભાગ્યે એમને સ્ત્રી પણ પતિપરાયણ પ્રાપ્ત થઈ હતી. સ્ત્રીના જથ્થા. સૈંદર્ભને પણ શોભાવનાર સદ્ગુણોની ભાળ, એ હમેશાં પોતાનાં તન મનમાં રાખતી હતી. અને તે પ્રસંગ આવ્યે તેનાં પતિને પણ તેનો પ્રભાવ જણાવેો હતો.

પતિની આજ્ઞા એજ પ્રયુની અમ્મ હતી, પતિને સુખ એજ તેનું સ્વર્ગ હતું, માટે વિશેષ અત્રે ન કહેતાં આપણે આગળ વાત ચલાવીએ.

આં જોડું સુખમાં મગ્ન હતું. દિવસો સુખને જોતાં જોતાં આગળ આસ્યા જતા હતા, તેની તેમને ખબર પણ પડતી નહિ. બાલ સુખની છાયા વ્યાપારમાં ખેડ જવાથી બદલાઈ. વ્યાપાર રૂપી વહાણને ખેડ રૂપી ગાળડું પડવાથી સંસારસંપત્તિ ચાલી ગઈ; તે મુંગે મોહોડે નંદરાજે સંહન કર્યું. ધણોકે કાળ સુધી પોતાના મનમાંજ આ કષ્ટ રહેવા દીધું. ખેડ આવી હતી, અને સંપત્તિ જવાની હતી છતાં ધણો વખત સુધી પોતાની 'વહાલી સ્ત્રી' તે કહી

શક્યો નહિ. નહિ કહેવાનું કારણ આ સુપતિ નંદને એજ હતું કે આ કદ એ કોમળ સ્ત્રી કેમ સહન કરી શકશે? આવાં મુખમાં હમેશાં રહેલી, તેનાથી ગરીબાઈના દુઃખો કેમ ખમાશે? આમ હોવાથી તેણે પોતાનું દુઃખ પોતાની સ્ત્રીને જણાવ્યું નહિ; પરંતુ જેમનું તન મન અને અંતઃકરણ પતિપરાયણ છે, એવી સુસ્ત્રીથી તે શું છાતું રહી શકે? કહ્યું છે કે મુખ એ મનની આરસી અને હૃદયની અનુકંમણિકા છે. જળથી છૂપાવેલાં દુઃખને પણ આ પતિવ્રતા સ્ત્રી પતિમુખ જોતાં કળી ગઇ. અનેક પ્રકારે શાંતિ આપવા તેણે પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ તે નિષ્ફળ નિવડ્યા, એટલુંજ નહિ પણ પતિના દિલમાં તેના ઉપર ઘ્યા વિશેષ જોસથી વધી; અને જ્યારે સઘળું એ જાણશે ત્યારે તે કેટલી દુઃખી થશે એ વિચાર વિશેષ દુઃખ આપવા લાગ્યો. પતિને દુઃખ છે એમ જણાયું, પરંતુ તે કયું એ ન જણાવાથી ઉપાય પણ ઉત્પત્તિ કામ કરવા લાગ્યા.

એક વખતે નંદરાજે પોતાના મિત્રની સૂચનાથી પોતાની સ્ત્રીને આ વાત જણાવવા ઇચ્છા ન હોવા છતાં દ્વિંમત ધરી.

વાત ન જણાવવી આમાં નંદરાજની ભૂલ છે. સ્ત્રી હમેશાં પતિના સુખદુઃખની બાં ગિયેણુ નથી, પરંતુ પૂર્ણપણે તેને સુખે સુખી ને દુઃખે દુઃખી છે. ઇશ્વરી ધટના સ્ત્રીપુર પના સંબંધમાં ખારીક નજરે જોતાં એવી છે કે મુખદુઃખ એ એક કોષ અચિંત્ય વસ્તુના બે છેડા છે. ત્યારે એક વ્યક્તિમાં-એટલે સ્ત્રી કે પુરુષમાં દુઃખ દેખાય છે ત્યારે બીજી વ્યક્તિમાં દુઃખ સહન કરવાનું બળ હોય છે એટલુંજ નહિ પણ કોષ જુદીજ જાતના સુખનો આવેગ દેખાઇ આવે છે. આમ હોવાથી નંદે જ્યારે પોતાનું દુઃખ જાહેર કર્યું ત્યારે તેની સ્ત્રીએ હસી, હિંમતથી એવો જવાબ આપ્યો કે અહાં એમાં તે શું? આપ પોતે મને સ્વર્ગદ્વર છે. અને સ્વર્ગમાં જેમ દુઃખનો છાટો નથી, તેમ આપ જ્યાં રહો ત્યાં દુઃખનો છાટો નથી એટલુંજ નહિ પણ સુખ સુખ જ મને તો છે. આ વાત જણાએ કેવી રીતે પાર પાડી તે આપણે નીચે લખેલી દષ્ટાંતથી જાણીયું.

પ્રથમ તો તેણે મીઠા શબ્દોથી પતિને ધીરજ આપી આપ્યું ન આવે તેની સંભાળ રાખી. ખંગલા, વાડી, ઘર, ગાડીચોરા, ટાંગીના તથા દિમતી કપડાં વગેરે તમામ વસ્તુએ વેચી નાખવા આગ્રહ કર્યો, અને તે સઘળું બેચું ચતાં પતિને દેખાડી આપ્યું કે આમાંથી આપણું કરજ સઘળું શીટી જતાં પણ કંઈક નાણું જાયશે, અને તેમાંથી આપણે નવું ધર અને નવી વસ્તુ વસાવીશું. આ પ્રમાણે બોલતાં ને કરતાં તેણે પોતાનું મન, તન અને મુખ એવું દેખાડ્યું કે પતિને, તેને માટે જે ભય લાગતું હતું, તે ઉડી ગયું એટલુંજ નહિ પણ જ્યાંએ ધખવેલી હિંમતવડે તેનામાં દ્વિંમત જન્યત થઇ.

પોતાના નગરની પાસેના એક નાના પણ સુંદર ગામડામાં, એક જાતું સરખું ઘરલીધું તેમાં જરૂરીઆત સરસામાન ગ્રાહ્યો અને ઘરની આસપાસ નાની સરખી પોતાને હાથે વાડી ખનાવી. પતિ જ્યારે ઘેર આવે ત્યારે સાદુ પણ ઉત્તમ રીતીએ પકાવેલું ભોજન આત્મ જમાડી જમતી. જમી રહ્યા પછી ઉત્તમ કાવ્યોમાંથી, થોડું ગાઇ પતિનું મન રંજન કરતી કોષ વખતે ઉત્તરરામચરિતના કાવ્યો નંદે પણ વાંચતા હતા. આમ નિર્દોષ વિનોદમાં પતિ પત્નીના દિવસો, મહિના અને વર્ષો ચાલવા લાગ્યા.

આવામાં નંદના મિત્રનું મળવું થયું. તેણે પૂછ્યું ભાઈ હવે કેમ છે ? નંદે જવા હસી ઉત્તર આપ્યો કે “અરે મારા જેવા કોઈ સુખીઓ નહિ હોય. આ દુનિયામાં મારાપર ગમે એટલા મુંકટો કદાચ તૂટી પડે તથાપિ હું દુઃખી છું એવું હવે મને સંસારમાં તો નહિ લાગે, પરંતુ સ્વપ્નામાં પણ લાગે એવું નથી. મારા જેવા ધરના સુખી માણસો જો હોય, એટલે કે જ્યાં જેવી સુખની જગતમાં હોય, તો સંસાર જે દુઃખમય ગણાય છે અને લોકો સંસારથી કંટાળા—હોડી સ્વર્ગે જવા મથે છે, તે ન કરતાં સંસારમાંજ સંતોષ અને શાંતિથી રહી સ્વર્ગને સંસારમાં લાવી મૂકે.” ખરે આવાં પ્રેમાળ કુટુંબને અહીંજ સ્વર્ગ છે અને એવા સ્વર્ગના સુખો મન તનને નિયમમાં રાખી જે સ્ત્રીપુરુષો ભોગવે છે તેના પર હજાર પણ નિરંતર પ્રસન્ન રહે છે. આવાં અનુકુળ દંપતિયો જગતમાં કાંઈ કાંઈ ઝગડો રહે છે એ જોઈ મને તો વિચાર આવે છે કે શું પરમાત્મા પોતેજ, પોતાના પ્રતિનિધિઓ તરીકે અવતાર નહિ લેતા હોય ! સમસીતા રૂપે—દરિદ્રતા રૂપે—નળદમયંતી રૂપે—શુભવજમદાલસા રૂપે—મન્નરનુનલયલા રૂપે—રોમિયોજ્યુલીયટ રૂપે—સત્યવાનસાવિત્રી રૂપે, ચાંપરાજસોનુ રૂપે, પોતેજ દર્શન આપવા આપણાં સંસારી સ્ત્રીપુરુષોને દૃષ્ટાંત રૂપે દેખાતા જણાય છે. વળી મને તો વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે જગતમાં સઘળાં સ્ત્રીપુરુષો પ્રજુનાજ અવતાર રૂપે છે, તે પોતેજ નાના રૂપે—સ્ત્રીપુરુષ રૂપે આખા જગતમાં દર્શન આપે છે, પરંતુ ઉપર લખેલાં સતી જનોનાં દૃષ્ટાંતો લઈ જે ખંદેનો ક્રિયામાં મૂકે છે તેમને એવો અનુભવ થાય છે કે અમે કંઈ કરતા નથી, પરંતુ પરમાત્મા પોતેજ અમારામાં રહી, આ સંસારને પણ સ્વર્ગમય બનાવી દે છે.

જ્યાના ચરિત્ર ઉપરથી આ સંસારમાં જોઈએ તો પૈસો હોય या ન હોય, ધર બં-ગલા હોય या ન હોય, રાયરચિકાં હોય या ન હોય, તથાપિ જો જ્યા જેવી સ્ત્રી હોય તો તે પોતેજ નહિ, પણ સ્ત્રીપુરુષ બંને સુખી સુખી ને સુખીજ છે.

જો નંદને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બાગબંગલા વિગેરેમાંજ સુખ હોય તો તે બધું ચાલી ગયા પછી નંદની જીંદગી દુઃખમાંજ જવી જોઈએ, પરંતુ તેમ ન હતું—

કશું છે કે—

ધર તે ધર નથી, પણ પુરુષને સ્ત્રી એજ ધર, બાગ, બગોચા છે એટલુંજ નહિ પરંતુ સ્ત્રી અધકાર—શોભા છે. પુરુષ એ આત્મા છે, અને એ આત્માની શોભા તે સ્ત્રી છે. માટે આવી સંસારકલ્યાણ પત્ની ધરાવે જ્યાના ચરિત્રપરથી પાક લેવો જોઈએ છે. અને આવી સ્ત્રી સંસાર-અસાર પત્ની નથી પણ કલ્યાણપત્ની, પતિને ઉપાધિ રૂપ નહિ પરંતુ સંસારમાં મુક્તિ રૂપ છે.

બીજું—સરસ્વતીના ચરિત્ર ઉપરથી આપણે શું શોખનું જોઈએ ?

સરસ્વતી ખરેખર સરસ્વતીજ હતાં. મંડનમિત્ર જેવા સમર્થ વિદ્વાન આચાર્યનાં તે ધર્મપત્ની હતાં. જેમ મંડનમિત્ર ભારતવર્ષના વિદ્વાન મંડળમાં વિજ્યી હતા, તેમ તેમની ધર્મપત્નીવડે પણ તેઓ વિખ્યાતિ પામ્યા હતા. સરસ્વતી એ જાણે આપોઆપ ધર્મની પુત્રી સરસ્વતીજ ન હોય તેવાં

સકળવિદ્યાસંપન્ન હતાં.

૧) મંડનમિત્ર જો હાલના કહેવાતા આચાર્યની પેઠે પોતાની ધર્મપત્નીની વિધાની કપ્યા કરનારા ન હતા, પણ પોતાની સ્ત્રીની વિધાને અને તેના સહયુક્તે ચાલતા અને ઉત્તેજન આપતા. સરસ્વતી, પોતાના પતિને પરમાન્મરૂપ ગણી પતિપરાયણ હતી. એક વખત શ્રીમત શંકરાચાર્ય જેવા મહા સમર્થ બ્રહ્મજ્ઞાની સાથે વાદમાં મંડનમિત્ર પરાજય પામ્યા, તે વખતે સરસ્વતીએ કહ્યું કે સખર કરો, વિવાહિતા પુરૂષજ, પુરૂષરૂપ ગણાય છે, અને તેઓ મારી સાથે વિવાહિત થઈ ધર્મથી એકરૂપ હોવાથી જ્યાં સુધી તમે મને વાદવિવાદમાં જીતો નહિ ત્યાં સુધી મંડનમિત્ર હાર્યા ગણાય નહિ. સ્ત્રીમતે શાસ્ત્રાર્થ જેવા કઠિણ વિષયમાં મહાત્મન શંકરાચાર્યની સાથે વાદવિવાદમાં ઉતરવું એ કાંઈ એછી વાત છે !

જ્યા જેમ પતિના સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી રહી, પતિને દુઃખની વેળાએ સુખી કરી પોતે સુખી થઈ, તેમ આ સરસ્વતી પતિના વિજયમાં વિજયી અને પરાજયમાં દુઃખી એમ નહિ પણ પોતાના પતિને વિજયની સાંકળ સાથે જોડી રાખવા, શંકરાચાર્ય જેવા સાથે વિવાદમાં—શાસ્ત્રાર્થમાં ઉતર્યા એ કંઈ યોડી વાત ? ધન્ય છે એવાં વિદ્યા પતિને કે જે પતિ પરાયણ હોઈ પતિ સાથે એકરૂપતા પામે ! મારાં વિદ્યુષી જ્યેષ્ઠો પણ પોતાના વિદ્યાન પતિ સાથે સરસ્વતીની પેઠે વિદ્યામાં પણ એકરૂપતા રાખતાં હોય તો તેઓ કેવાં સુખી હેય ! પતિ સાથે કેવાં કલ્યાણ સાધી શકે ! કેવાં આનંદ રહે ! વિદ્યાનંદ જેવો અપૂર્વ આનંદ કોની જ્યાં છે ? વિદ્યારૂપી વિજ્ઞાનીના પ્રકાશમાં, ચંદ્ર જેવો પ્રકાશ સર્વત્ર દૃશ્યમાન થઈ આનંદરૂપતા આપે છે અને તે આ સંસારને એક ઈંદ્રીની પુરી જેવો લાગે છે.

હવે આપણે ગાર્ગીમાતાના બોધક ચરિત્રપરથી શું શીખીએ ?

ઉપર આપણે બે ચરિત્રો જોયાં તેમાંનું પહેલું ચરિત્ર જ્યાનું જોયું. આ ચરિત્ર શુદ્ધસંસારને કલ્યાણકારી છે. બીજું સરસ્વતીનું એ સદ્વિદ્યામાં રહેલું જે ગાર્ગી. સુખ આનંદ તેને આપનાર છે. પરંતુ આ લોક પરલોકમાં ઉભયનું કલ્યાણ સાધનાર જોનું કાઈ પણ જો ચરિત્ર હોય તો તે માતા ગાર્ગીનું છે.

વળી જ્યાના બોધક ચરિત્રમાં આપણે જોયું કે સંસારમાં પૈસા સંબંધી ગમે તેવા દુઃખના ડુંગરોમાં માણસ છુંદાઈ મરતું હોય તથાપિ જોને જ્યાના જેવી પતિપરાયણ એટલે પોતાના સ્વાર્થને બાંધી મૂકી પતિનું હિત તેજ પોતાનું હિત સમજનાર સ્ત્રી હેય તે પુરૂષ એવા દુઃખના ડુંગરોને પણ પોતાની પત્નીના ધર્મથી જગૃત થયેલી હિમતરૂપી વજ્રવડે ચુરેચુર કરી નાખી સુખને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને તે પણ એટલે સુધી કે શુદ્ધસંસારને સ્વર્ગના સરખું તે સમજે. આ ગુણ આપણે જ્યામાં પૂર્ણપણે જોયો અને તેનાથી ચતાં લાભ પણ બંધા.

તેમજ વિદ્યુષી સરસ્વતીના ચરિત્ર ઉપરથી આપણે સમજી શક્યું કે જે વિદ્યાન પતિને સરસ્વતી જેવી પંડિતા સ્ત્રી પ્રાપ્ત થઈ હોય, તેને શાસ્ત્ર સંબંધી કે તેના વાદવિવાદ સંબંધી ગમે તેવાં સંકટો કદાચ આવી પડ્યાં હોય તો પણ એવી પંડિતા પત્નીની સહાયથી સંકટો દૂર કરી શકે છે એટલું જ નહિ પરંતુ તે તેવાંઓને વૈકલ્યું ધામ હોય તેવું લાગે છે.

નિર્ધનતાનું દુઃખ પૂર્ણ જ્ઞાનીના સમાગમમાં આવતાં, પોતાને જણાઈ આવતાં, પોતાના પૂર્ણ જ્ઞાનનું દુઃખ, એ ઉપરાંત ત્રીજું દુઃખ તે મનુષ્ય માત્રને મરણ સંબંધી છે. સર્વ જાં નાં મરણદુઃખ એ મોટામાં મોટું ગણાય છે. એવાં કંઈ દુઃખને પણ મટાડવાનો શો ઉપાય છે, તેની શોધમાં માતા ગાર્ગી લાગે છે અને ઘણા પ્રયત્ન-પછી તેમને જણાયું છે

છે કે શરીરના મરણને બૂલથી પોતાનું મરણ સમજાઈ જવાય છે-શરીરના ફેરફારને પોતાનો ફેરફાર સમજાઈ જવાય છે. કપડાંનો ફેરફાર થતાં કંઈ શરીરનો ફેરફાર થતો નથી, તેમ શરીર બદલાતાં પોતામાં ફેરફાર થતો નથી. આમ મરણને શરીરનો ફેરફાર સમજ્યા પછી પોતે કોણ તેનું સ્વરૂપ સમજવા લાગે છે.

આત્મજ્ઞાન થતાં જ ચિત્તસરોવરમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ એવું પડે છે કે હું બાહ્યરૂપ છું, હું અમર છું, હું જ્ઞાનરૂપ છું, ક્ષત્યાદિ અનંત અને અપાર શક્તિઓ એ પોતે જ છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે, પ્રત્યક્ષ થાય છે, સાક્ષાત્કાર થાય છે.

સાઝતણ હાથના શરીરને જે ગાર્ગીમાતા આપણી પેઠે હું ગણતાં હતાં તે હવે આત્માને હું ગણવા લાગ્યાં, અને તેમ થતાં જ આ શરીરમાં પણ એટલું બળ દેખાણું કે આખા વિરાટ સ્વરૂપનો જય કરી શકે. (પરંતુ આ વાત એટલી ગંભીર પણ રમણિય તેમને જણાઈ છે કે જેનું વર્ણન આવાં બીજા એ એક બાપણોમાં પણ પૂરું ન થાય, માટે તે સંબંધી કોઈ બીજી વખતે વાત કરશું.)

બ્રહ્મજ્ઞાન સંપાદન કરવાને આત્મજ્ઞાન એ દ્વાર છે. બ્રહ્મદર્શન કરવાને આત્મા એ ચક્ષુ છે. બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવાને આત્મસાક્ષાત્કાર થવો એ દર્પણ છે. કારણ કે બ્રહ્મજ્ઞાન બ્રહ્મદર્શન કે બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર એ નિર્મળ આત્મામાં જ થાય છે. ગમે તેટલું શાસ્ત્ર સંબંધી જ્ઞાન હોય, ગમે તેટલી સંસાર સંબંધી કે કળા સંબંધી વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત કરી હોય, ગમે તેવાં ચક્રવર્તીના રાજ્યોનાં સુખો આપણા હસ્તમાં જ ફરતાં હોય, તથાપિ ગાર્ગીમાતા એમ સમજવા લાગ્યાં કે જ્યાં સુધી હું કોણ તેની મને ખબર ન હોય ત્યાં સુધી આ સુખો પણ દુઃખ રૂપ થઈ પડે છે. અને જે હું કોણ એવું યથાર્થ જ્ઞાન થયું હોય તે આત્મજ્ઞાન વડે સુખ તે પરમ સુખરૂપ થાય છે, અને દુઃખ તે પણ સુખરૂપે બની જાય છે. હું કોણ એવા આત્મજ્ઞાન વડે જનક વિદેહીની પેઠે આ જગતના રાજ્યો સાથે બ્રહ્મરાજ્ય પ્રાપ્ત થવાથી સર્વત્ર આનન્દ આનન્દ ને આનન્દ જ વ્યાપી રહે છે.

વળી ગાર્ગીના બોધક ચરિત્રપરથી માલમ પડે છે કે યાગ્યવલ્ક્યસંહિતા જેમાં યોગ-શાસ્ત્રનું બહુ જ સરળ રીતે જ્ઞાન આપ્યું છે, તે આખી સંહિતા યાગ્યવલ્ક્યે ને ગાર્ગીમાતાએ કરેલા પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તર રૂપે છે.

એક વેળાએ જનક વિદેહીએ દેવોદેશથી અધ્યાત્મ જ્ઞાનીઓને પોતાના રાજ્યમંદિરમાં બોલાવ્યા, તેમાં ગાર્ગીમાતાને પણ આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું.

સકળ જ્ઞાનના રસિરૂપ વેદમાં પણ ગાર્ગીમાતા બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપતાં જણાય છે. ગાર્ગીમાતાને બ્રહ્મજ્ઞાન થયા પછી, જે જે પ્રશ્નોપરણીયા આત્માનુભવ થયા છે તેનું મનોવેધક વર્ણન વેદમાં મોજુદ છે. બાજકાલ કેટલાએક બ્રહ્મદેવો અને વેદનો અધિકાર નથી એમ કહે છે, તથાપિ આપણે એટલું તો હાલ પણ સમજીએ છીએ કે પરમ કૃપાળુ કૃષ્ણને પોતાના પુત્ર પુત્રીઓ પર સમાન પ્રેમ છે. ગાર્ગી જેવી અને બ્રહ્મજ્ઞાનનો અધિકાર આપી, વેદમાં પણ કૃષ્ણ પોતે જ તેમનું નામ ઋષિઓની સાથે ગણાવે છે. વેદ એ કૃષ્ણ પ્રેરીત છે, એમ આપણે સર્વ આર્ય પ્રજા માનીએ છીએ અને એ કૃષ્ણપ્રેરણા જેમ ઋષિઓના અંતઃકરણમાં થઈ તેમ ગાર્ગીમાતાના પવિત્ર અંતઃકરણમાં પણ બ્યારે થઈ ત્યારે ઋષિઓને

છે કે જો કે પુરૂષો આ વાત કબુલ કરે છે, અસિક્ષિત સ્ત્રીઓથી પોતાનો ગૃહસંસાર દુખી થએલો જુવે છે, છતાં પોતાના ઘરમાં જ કેળવણીનો પ્રચાર કરતા નથી.

યોદ્ધા ધણું ગુજરાતી કે વખતે જે ત્રણ ચોપડીઓ ઇંગ્લેન્ડ વાંચતાં કે કદાપિ ઇંગ્લેન્ડ મહેજસાંન વાતચિત કરતાં આવડી તેને લોકો આજકાલ કેળવણી કહેવા લાગ્યાં છે; પરંતુ આટલા અલ્પ જ્ઞાનથી તો ઉલટાં માઠાં પરિણામ થતાં જોવામાં આવે છે. ઉછરતી વય છોકરીઓને આટલું અલ્પ જ્ઞાન આપીને નિરાશથી ઉઠાડી લેવાય છે. બાળા જાણે છે કે કાંઈ બહુ તોથી નાહક ગવં બરાબ છે. તેનામાં કાંઈ જ ગંભીરતા હોતી નથી. નથી એ ગૃહકાર્યમાં કાંઈ કુશળતા કે નથી એને અન્ય વિષયમાં પ્રવિણતા એના કરતાં વ્યવહારનું અનુભવ વાળી વગર કેળવાયેલી સ્ત્રીની સ્થિતિ બેહેતર છે. આટલાં ઉપરથી માઈ કહેવું એ નથી કે કેળવણી ના આપવી, પરંતુ કેળવણી સંગીન આપવી. સામાન્ય નિરાશોની કેળવણીની સાથે નીતિની કેળવણી આપવી. નીતિની કેળવણીનો પ્રાયો જો મન્યુત હશે તે સર્વ પરિણામ સારાં થશે.

હવે આપણે જાણીએ છીએ કે પુરૂષો તો આજે આળાસ પચાસ વર્ષ થયાં સ્ત્રીકેળવણી માટે બોલ્યા કરે છે. પરંતુ તેનું કાંઈ સંતોષકારક પરિણામ આવેલું માણુમ પરંતુ નથી માટે હવે ઉપાય માત્ર એક રહ્યો છે. આપણી ઉન્નતિ કરવાનો આપણે પોતે જ પ્રયત્ન કરવો સ્ત્રીઓ જેવી રીતે એકએકનો સ્વભાવ સમજી શકે છે તેવો કાંઈ સમજી શકતું નથી. માટે આપણે જ એક બીજાને પોતાની બગીચી સમાન ગણીને એકત્ર થઈને સ્ત્રીઉન્નતિ માટે એવી યોજના કરવી જોઈએ કે જેથી આપણી પોતાની, આપણા છોકરાંની, અને અંતે આપણા દેશની ઉન્નતિ થાય. સર્વ ઠેકાણે સર્વ ગૃહમાં માતા સુશિક્ષિત હશે તો કેટલો આનંદ અને પરમ સુખ દૃષ્ટિગોચર થશે! દેશમાંથી કુસંપ, અદેખાદ અને બીજા અનેક દુષ્ટ વિકાર નાશ પામશે, અને સર્વત્ર નીતિ અને સદ્વર્તનનો પ્રસાર થશે.

હવે આલું સુપરિણામ લાવવાને માટે આપણે શા ઉપાય યોજવા જોઈએ તેનો વિચાર કરીએ. બાળકપણમાં શાળાઓમાં જે કેળવણી આપાય છે તેથી કાંઈ કેળવણી પરિપૂર્ણ મળી કહેવાય નહિ. છોકરી પંદરેક વર્ષની થઈ એટલે એની નિરાશાની કેળવણી પૂરી થાય છે. પરંતુ ખરો વિચાર કરીશું તો માણુમ પડશે કે દુનીઆમાં સ્ત્રીને જે જવાબદારીનાં કર્તવ્ય કરવાં પડે છે તે વિષયનો ખરો ખ્યાલ તો તે ઉંમર પછી જ આવે છે. તો તે કર્તવ્ય સંપૂર્ણ રીતે જાળવવાને તેને તે જ વખતે તે જાળવતું સંગીન જ્ઞાન મળવાની જરૂર છે. તેને માટે એવી યોજના કરવી આવશ્યક છે કે શહેરમાં ઠેકાણે ઠેકાણે દિવસના વખતની શાળાઓ રાખવી. તેમાં માત્ર બે એક કલાકનો અભ્યાસ ક્રમ રાખવો. સ્ત્રીઓને એ વખતે તો નવરાશનો જ હોય છે. તો ગૃહકાર્યમાંથી પરવારીને તે વખતે સ્ત્રીઓએ એકઠાં થઈને એ શાળા ચલાવવી તેમાં જ્ઞાન તથા ધર્મનાં સમજી શકાય તેવાં પુસ્તક વાંચવાં, વંચાવવાં, તેની ઉપર વિવેચન કરવું અને સારાસાર મૂકી કરવો. એ વર્ગમાં એવા વિષય વંચાવવા જોઈએ કે જેથી સ્ત્રીઓને વ્યવહારિક જ્ઞાન મળે તેમ જ પ્રુદ્ધિ ખીણે. આરોગ્યતા, સ્વચ્છતા, માંદાની માવજત, બાળકને ઉછેરવાની પદ્ધતિ, અર્થશાસ્ત્ર, એટલા-વિષયો ઉપરાંત દેશવિદેશમાં લોકોની સ્થિતિ કેવી છે ખ્યાલ જાણવાને ન્યુઝપેપરો વાંચવાં. આટલા જ્ઞાનથી સ્ત્રીઓ પોતાને અને પોતાના પતિ તથા છોકરાંને સુખી કરશે. તે ઉપરાંત જનસમૂહને પણ ઉપયોગી થવાની અગત્ય છે.

ગૃહસ્થાશ્રમી સ્ત્રી પોતાના ધરમાં રહીને પણ અનેક પરોપકારનાં કાર્ય કરી શકે. પોતાનાં આડોશીપાડોશીને સહબોધ દેવો, તેમને વિપત્તિ વખતે તન, મન અને બંને તો ધનથી મદદ કરવી, શહેરમાં અનાથાશ્રમ હોય તેને મુલાકાતો આપીને તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો, બાળકની શાળાઓ તપાસવી, અનાથને બને તો દ્રવ્યદાને કરવું એ વગેરે અનેક રીતે મદદ કરી શકે. તે ઉપરાંત દરેક સ્થળે પોતાની હાજરીથી પુરૂષ વર્ગમાં પણ નીતિ અને સદ્વર્તનનો પ્રસાર કરીને જનસમૂહને સુધારી શકે.

આ પ્રકારનાં જનહિતનાં કાર્ય ગૃહસ્થાશ્રમી સ્ત્રી કરે. વિધવા સ્ત્રીઓ હરેક રીતે દેશ-સેવા બજાવી શકે. સાધારણ કેળવણી લઈને પછી નર્સિંગ, સુવાવડતું કામ, સ્ત્રી-દાક્ટરનું કામ થીખીને દુઃખથી પીડાતા લોકોનાં દુઃખ ટાળીને તેમના અનેક આશીર્વાદ લઈ શકે અને પોતાના આત્માનું પણ હિત કરી શકે.

આ રીતે કેળવાએલી સ્ત્રી અનેક રીતે પોતાને પોતાના કુટુંબને તેમજ પોતાના દેશને ઉપયોગી થાય.

જ્ઞો. ૨૧૨૬.

—:૦:—

વાર્તાલહરી.

જ્યાં સ્નેહ ત્યાંજ ઇશ્વર.

અમદાવાદમાં રહેલ તરૂ જતાં પાંચકુવા નજદીક એક ખેડા ઘાટના મકાનમાં મલજી નામનો દરજી રહેતો હતો; એના ધરનો એક ભાગ રસ્તા ઉપર પડવાથી સંજો ચલાવતાં ચલાવતાં રસ્તા ઉપર પસાર થતા લોકો જોઈ શકતો અને વખતો વખત કોઈ સારા માણસને “ બાપસાહેબ ” “ મહેરજાન ” કહી સંલામ કરતો. દુકાન ન્હાની હતી. એની સિવાઈ અને વખતસર આપવાની ટેવથી ખાડીય, ચપપુરના પ્રતિષ્ઠિત માણસો ઉપરાંત સાહેબ લોકો વિગેરે પણ એની પાસેજ કપડાં સિવાવવા આવતા. શેઠ ચાહુકારને બગીમાં જતા દેખી માહકોને “ આ શેઠે પહેરેલો કોટ, -ખમીસ મ્હે” શીવેલો ” એમ કહેતો અને આનંદ માનતો. આ લતામાં ઘણા વર્ષથી રહેતો હોવાથી શહેરના ઘણા ભાગમાં તે જાણીતો થયો હતો. યુવાવસ્થામાં સારી કમાણી અને ધંધાને લીધે ઇશ્વરનું નામ વિસરી ગયો હતો; પરંતુ જ્યેમ તેમ જુદાવસ્થા આવતી ગઈ તેમ તેમ પડોશમાં બજન સંમિળવાની ટેવથી-ઇશ્વર તરફ મન વળતું ગયું. એટલામાં દૈવચક્ષુ ત્રણ વર્ષનો છોકરો મુઝી લેની સ્ત્રી દેવલેષ પામી જ્યેમ તેમ કરતાં છોકરો મ્હેટા થયો અને જુદાવસ્થામાં પિતાને મદદ કરવા લાગ્યો. એટલામાં રાત્રે એક માહકને તૈયાર જોડા આપતાં હેઠળ પડેલા આસલેટના દિવાને ધોતીયાનો છોડા લાગ્યો અને છોકરો દાઝ્યો. દાક્ટરોની ધણીયે મદદ લીધી પણ સખ્ત-દાઝવાથી આરામ ન થયો અને પિતાને જુદાવસ્થામાં રજાતો મુઝી ચાલ્યો ગયો.

* મલજી શાન્ત સ્વભાવનો, પ્રમાણિત અને ઇશ્વરથી ડરીને ચાલનાર હતો, છતાં જુદાવસ્થામાં પડેલા આ ધાથી, એનું હૃદય ખિન્ન થયું, અને નિરાશાને પરિણામે ઇશ્વરને ઠપકો

શ્રીને મુખેથી ખાવા કહ્યું. જ્યારે જઈ અછેર દુધ લાવી તે બાલકને પીવડાવ્યું. પેલી સ્ત્રી પાસેથી બાલક લઈ લીધું અને “ મ્હારે પથ્થુ છોકરો હતો ” એટલું કહી બાલકને ચપડીથી, ઓડોને આંગળી અડકારી, મ્હોતમાં આંગળી આપી, રમાડવા લાગ્યો. નિર્દોષ બાલક આ રમતથી રોતો રહી ગયો અને સ્હેજ હસવા લાગ્યો. આ સ્થિતિ જોઈ તેની માતાને શું થયું હશે તે કહેવા કરતાં તે સ્થિતિ અનુભવનારી વિશેષ સ્તબ્ધ રહ્યો. બાલકને રમતમાં જોઈ માતા આનંદ પામી અને એ રોટલા ખાઈ પાણી પી શાન્ત થઈ. તે કાણુ હતી તે પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેને નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું.

“ હું જાતે બ્રાહ્મણ છું. મ્હારો ધણી મુખ્યમંત્રીના એક ચેડીયાની સાથે રસોઈ કરવા આક્રિષ્ટ ગયો છે અને બાર મહિના થવા આવ્યા કાંઈ ખરખખર આવ્યા નથી. આટલો બાલક છે. ધરનું સર્વસ્વ વેચી અત્યાર સધી નબાળ્યું, હવે મ્હારી પાસે પાઈ નથી, લઈ તરીકે રહેવા બહુ શંકાં માર્યાં પરંતુ સ્ત્રી જાતીને કેટલી મુશીબતો વેડવી પડે છે એ તમે જાણો છો. ધણી વિનાની શ્રીને માથે દબાર આજી આવે. નોકરી મળે છે ત્યાં માણસો સારા નથી હોતાં ને નહીં તો મળતી નથી. મ્હારી એક સગીએ રસોઈની નોકરી જોળી છે પણ તેને હજી મહિનાની વાર છે. ઇશ્વર શ્રુત્ય આપે તો સાફ. ફક્ત આ બાલકને માટે છજ બળે છે. ”

“ શું ત્હારી પાસે કાંઈ કપડાં નથી. ”

“ ક્યાંથી હોય. ગઈ કાલે જ ઘુસ્સરવારમાં ફાટલું ધોતીયું વેચી આના દુધના પૈસા પેટા ક્યાં ” મલજી ઉઠ્યો અને જુના લુગડાંની પેટીમાંથી એક ન્હાનો કબજો કાઢી આપ્યો.

“ બાઈ! ઇશ્વર ત્હમણે કલ્યાણ કરો! ઇશ્વરે જ ત્હમારા પર પાસે આવવા મુશ્કેલી, નહિ તો આ બાલક ટાંઢથી ક્યારનુંએ મરી ગયું હોત. પરમેશ્વર ત્હમારા દીલમાં વસ્યો હશે જ. ”

“ હા, ઇશ્વરે મ્હારા દિલમાં વાસ કર્યો છે. હું જ્યારે નકામાં ડાકીયા નહોતો કરતો ” આટલું કહી સ્વપ્નની વાત કહી.

“ બાઈ! એમ બને એમાં નવાઈ નથી. ઇશ્વર ગમે તે રૂપમાં આવવા સમર્થ છે. જાઈ હવે હું જાઉં છું. ”

મલજીએ બે આનાના પૈસા આગ્રહ કરી પેટી સ્ત્રીને આપ્યા અને માતાપુત્ર રવાના થયાં.

+

+

+

+

તે સ્ત્રીના ગયા પછી મલજી જમ્યો અને પાછો કામે લાગ્યો. આમ છતાં તેની નજર રસ્તા ઉપર હતી. એટલામાં “ લ્યો રે જામરણ ” કરતી એક સ્ત્રી આવી. માથા ઉપર જામરણનો ટોપસો હતો અને ખભા ઉપર લાકડાના ન્હાના પાંચ સાત કકડા હતા. એક ખભા ઉપર બાર વધારે લાગવીથી ખભો બદલવાની ઇચ્છાએ ટોપસો હેંકળ મૂક્યો અને કકડા એક ખભેથી બીજા ખભે નાંખ્યા. આ દરમિયાન એક અટકચાળા, છોકરાએ એક જામરણ ઉપાડી દોડવા માંડ્યું. જેવો દોડવા જાય છે કે તરત જ લાકડાં હેંકળ નાંખી પેલી સ્ત્રીએ પાછળ દોડો ને હાથ પકડી જામરણ લઈ ધમકાવવા લાગી. એ છોકરા અને તે સ્ત્રી વચ્ચે બોલાબોલી ગાળાગાળી ચાલી. લોક બેસું થયું. મલજી નીચે આવી તે સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો.

“ જવા દે! ત્હણે જામરણ આપ્યું છે. હોય નાનું બાલક છે. ”

“એમ શેના જવા દે ! મજતનું આવતું હશે ? એમ તો રેવ પડે. પોલીસને બોલાવવા દે.”

“પોલીસને બોલાવી શું કરીશ ? હવે નહિ કરે.” આટલું કહી છે.કરને રહેજ ધમકાવ્યો અને હવે નહિ લઈ એમ કહેવરાવ્યું.

“એટલું દહે કેમ જવા હશે ? એમ માફ રાંના કરે ? એવાને તો પુરતી સગ થવી જોઈએ.”

“તું એક બાલકને જવા દેતી નથી તો આપણે દરેરાજ હમરો ચુના કરીયે છીએ તેને ધમક કેમ માફી આપશે ?”

“હા એ બધું ખરું. પણ એમ તો છોકરાં બગડી જાય.”

“એમ છોકરાં ન બગડે તે જોવાનું આપણા જેવા મોટાનું કામ છે.”

“તમે કહો છે તે બરાબર છે. મ્હારે સાત છોકરાં હતાં ત્હેમાંથી હાલ એક છોકરી જીવતી છે. બધાં છોકરાં સંભાળે હું ત્યારે છાતી બરાબર આવે છે. ખરેખર મ્હને છોકરાં બહુ વ્હાલાં લાગે છે.”

“ત્યારે આ નાના છોકરાના ઉપર હાથ ઉગામતાં એ વિચાર ક્યાં ગયો હતો ?”

પેલી સ્ત્રીથી કાંઈ જ બોલાયું નહીં અને ટોપલો માથે મૂકી ચાલતી થઈ.

+ + + +

મલજી ધરમાં આવ્યો અને કામે લાગ્યો. સંધ્યાકાળે કાનસમાં દીવા ચલાવે તે વેળા ઉઠ્યો અને બત્તી સળગાવી થોડુંક શિવવાનું બાકી હતું તે પુર કરી રોટલા ખાઈ કોકો પી હાથમાં માળા લઈ ચંદ્રમાના અન્જવાળામાં પથારી પાથરી સૂતો. સૂતાં સૂતાં મન ચાન્ત થયું. ગઈ કાલનું સ્વપ્ન અને આજનો ઇતિહાસ સ્મરણપથમાં આવ્યો. અર્ધ નિદ્રિત સ્થિતિમાં પડ્યો. સ્વપ્નમાં “મલજી, મલજી, મ્હને ઝોળખે છે ?” એ શબ્દ કાને પડ્યા.

“કોણ છે.”

“હું.”

જૂદ વાધરીની આકૃતિ દેખાઈ, થોડીકવાર ઉભી અને ચાલી ગઈ. બીજી જ પળે બાલકની સાથે એક સ્ત્રી દેખાઈ. સ્ત્રીનું મ્હો હસતું હતું; બાલકની શ્વેત દંતકળાયો દેખાતી હતી.

જમફળવાળી સ્ત્રી અને છોકરો દેખાયાં. અદસ્યે થયાં. આ ચિત્રથી મલજીનું હૃદય આનંદ અનુભવવા લાગ્યું અને એક ચિત્રપટ ઉપર નીચેના અક્ષરો વાંચ્યા.

“આત જાતની તથાવત રાખ્યા વિના, કોઈ પણ તરેહના ઐહિક સુખની આશા રાખ્યા વિના કેવળ મ્હારે જ માટે મ્હારા ઉપરની પ્રીતિ ખાતર કુશિતને અલ આપી, પીડિતને આશ્રય આપી સંતોષ્યા છે તે મ્હને જ સંતોષ્યા બરાબર છે. મ્હને મેળવવાનો એજ ઉત્તમ રસ્તો છે.”

“જ્યાં સનેહ છે ત્યાં જ હું છું.”

ચોજક

લોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદીઆ.

(સુબન્ધુ)

ખાલોવાન.

માતાઓને ચેતવણી.

આપણી પ્રજા શૈશ્ય તથા હિંમતથી હીન તથા નિસ્તેજ સતી જાય છે તેનાં ધણાં કારણો છે, જેવાં કે જાળવણી, અયોગ્ય કેળવણી, લગ્નકરી કેળવણી અને હથીયારના ઉપયોગનો અભાવ વિગેરે. પરંતુ આ કારણોમાંથી કેટલાંક આપણી સત્તાથી જ હટાવી શકાય છે તેથી જાળવણી એક બાંધાવસ્થામાં પડતા સંસ્કારો જેની અસર જાળવણી કુમળા મગજ પર ધણી ઉડી યાય છે અને જેનાથી જાળવણી બહાદુર અથવા બામણ, સ્વામ્યો અથવા પરાધિન સ્વભાવનું કરવું અતિ સુલભ છે, તે સંસ્કારો સુધારવાનું કામ જો માતાઓ મનપસંદે તેા ધણા લાભ થાય. ધણાં કુટુંબોમાં જોઈએ તેા શરીરમાં માબાપો ન જાણે તેવી યેલ્લી અવ્યવસ્થાને લીધે કે કોઈ બીજા કારણને લીધે ન્યારે જાળવણી રહે છે ત્યારે અજ્ઞાન માતાઓ અને માકરો જાળવણી ભય અથવા ધમકી આપી છાતું રાખવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ તેની જાળવણી મગજ પર કેવી ખરાબ અસર થાય છે તેની તેઓને યોડી જ ખબર હોય છે. કેટલીક વખત આનંદ ખાતર અને કેટલીક વખત ધમકી તરીકે “હાઈ”, “શૂત”, “બાપો”, “વાધ” વિગેરેના બેદરકારીથી જાળવણી મગજ પર પાડેલાં ભયનાં ચિત્રો તેમને છાંદગીબર જાણવા, રોગી, અને નિસ્તેજ કરી મુકે છે. મોટી ઉંમરે પણ તેમનામાં અધારી જગામાં જૂત અને ચોરના સંસ્કારો તરી આવે છે અને મરજી વિરહ ભય ઉપજાવે છે. ભયની અસર જાળવણી પર કેટલી થાય છે તે નીચેના દાખલાથી જણાયે:—

ઘોડાકે વર્ષ પર એક શીખંત ધરના જાળવણીને આપાને સોંપી તેનાં માબાપ બહાર કાઢી કામસર ગયાં. વર્ષ દોઢ વર્ષનું તે જાળવણી તેથી રહ્યા લાગ્યું અને ઘણું કરતાં છાતું રહે નહિ. તે આપા ધણી વાતોડી હતી અને રોક રોકાણી બહાર ગયાથી બીજા ધરના આકરો વાતો કરના હતા ત્યાં તે આપાને જવાનું ઘણું મન થયું તેથી તેણે તે જાળવણીને ઘોડીયામાં સુવડાવે તેની આંખો સામે એક કાગળમાં એક મોટું વિકાળ ચિત્ર કાઢી લટકાવ્યું. તેથી તે જાળવણી તરત જ રડતું બંધ રહી ગયું અને તે આપા ખુશી થતી નીચે દોડી ગઈ. અડધાએક કલાક થયો એટલે રોક રોકાણીને પાછાં આવતાં જોઈ તે આપા જાળવણીને લેવા ઉપર દોડી પરંતુ ત્યાં જતાં તે આંખો બંધી ગઈ. જાળવણી મુખ પરથી શુભાશી ઉડી જઈ તે તદ્દન શંકા પડી ગયો હતો, આનંદને બદલે તેના પર અતિથય ભય જણાતો હતો, આંખો બંધ હોવાને બદલે ફટારેલી હતી. ખુબ પાડી જાળવણીને જોવાવતાં પણ તેણે સોંબળ્યું નહિ, હાલવતાં જખવત લાગ્યું. આપાના ભયનો પાર રોકો નહિ અને તેનાથી ચીસ પાડી જવાઈ. બધાં દોડી આવ્યાં અને દાકતરને બોલાવ્યા તપાસતાં તે તદ્દન ત્રાસ અને ભયમાં મરણ પામેલું જણાયું. બીજાં ધરનાં માણસો દબરાટમાં હતાં તે વખતે તે આપાએ તે બચકર ચિત્રને એક ખુણામાં કોઈ ન જાણે તેમ નાંખી દીધું. હવે તેથી દાકતર તથા બોલીસને મરણનું ખડું કારણ શોધતાં ધણી મુશ્કેલી પડી. આખરે તે આપાને ખુબ ધમકાવતાં સત્ય વાત જણાઈ આવી. માટે માતાઓ ! જાળવણીને અધારા ચોરખમાં પુરતાં અને બંધીવશવતાં ચેતો !

પ્રસાદ.

સ્વાંગત મંદિર.

વિધવા: * —આ નામનું ન્હાનકડું કાવ્ય અમને અવલોકન, અર્થે મળ્યું છે. આ કાવ્યના (૧) સંભારણું, (૨) બહાલાનો વિયોગ, (૩) છેલ્લે નિશ્ચય એવા ત્રણ વિભાગ કર્યા છે. સંભારણું વાંચતાં ભવજૂતિના ઉત્તરરામમાં રામે સીતાના વિયોગ સમયે કરેલા ઉદ્ગારનું કાંક બાન યાચ છે; ત્હેની સાથે બાળા સંસ્કારી અને એટલી સરળ છે કે વાંચનારના હૃદયમાં અસર યથા વિના રહેતી નથી. પતિના જતાં હિંદુ કુટુંબમાં અને જનસંમાજમાં વિધવાની શી સ્થિતિ છે તે નીચેની બે લીટીઓથી યથાસ્થિત સ્હમજાવે.

ઓયે ગયું; હા ! સૌ ગયું; બધુંયે ગયું પતિના જતાં.

* * * * *

બદ્ધો હવે મ્હારે બધે હા ! જગતમાં સુણવી રહી.

પતિના ગુજરી ગયા પછી પતિની મૃતિ હૃદયમાં રમી રહે છે ત્હેનું ચિત્ર અને રા. નરસિંહરાવની કૃત્તુમમાળામાં “ ત્હારી છબી નથી ” એ કાવ્યમાં નાયક નાયિકાને સમ્બોધી બોલે છે તે ચિત્રમાં કેટલું સરખાપણું છે તે જુવો.

“ જ્યહાં જહાં ત્યાંહી મુજ નવન રહામે ઉમી હસે. ” — કૃત્તુમમાળા.

“ જ્યાં જ્યાં નયન મ્હારાં વળે ત્યાં ત્યાં છબી રહામી હસે. ” — વિધવા.

“ પ્રિયેરે તે તે ક્યમ વિસરાય ” — વિગેરે રામ બોલે છે તેમ અત્રે નાયિકા પોતાના પતિના સહવાસમાં અનુભવેલા પ્રસંગોનું સ્મરણ કરે છે. પતિ અથવા પત્નીમાંથી એક યરીરે અસ્વસ્થ હોય ત્યારે એક બીજાની પાસે જઈ શકતાં નથી અને અન્તર્વૃત્તિ દુખાયા કરે છે તેનું ચિત્ર.

“ નાય બહુ માદા યતાં સાયે સગાં વેરી બન્યાં,

પ્રાણેશ દિધ નવ બેટવા આવે સમય જૂદાં કર્યાં;

સૌ આપણા સંસાર છે આવે સમય પણ પતિ હા,

નહિ સ્વજન પાસે જઈ શકે કદી અવર જનના દેખતાં.”

આ લીટીઓથી સ્હમજાય છે. વિધવા યથા પછી કેવી રીતે જીવન ગાળવું એ લેખકે એવી ખૂબીથી ચર્ચ્યા છે કે સર્વ કોઈને મનનીય છે. ગતપતિને જે પ્રિય હતું જ એવન વ્યતિત કરી

“ પ્રિય સ્વામિને શાન્તિ મળે એનું અનેક આદરૂ,

સારેય આ અવશેષ જીવન જગતમાં જીવું બહુ. ”

એમ માની. “ જે હૃદયને લાગે ખરૂં તે તે પ્રમાણે ચાલવું ” એવો નિશ્ચય કરે

“ સહુ માનીએ તો સુખ છે. ”

“ નહિ પારકી પીઠ કદિયે કોઈથી પરખાય છે,

સૌ અવરતું કુંભકંઠન બહુ સ્હેલાઈથી લેવાય છે,

નિજ જાતપર આવી પડે સારેય તે સ્હમજાય છે. ”

આ વિચારના પ્રવાહમાં હું ખેંચાયો. મ્હારી આંખ જરા મીંચાઈ ગઈ. પુનઃ ઉપડી સારે પાસે એક પરખીડીયું લેયું. જીઝાસાથી તરત જ ઉપડી લઈ ફાટ્યું. એક કાગળ સુંદર અક્ષરે લખેલો મ્હારી દૃષ્ટિએ પડ્યો. તે કાગળમાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું.

“ઓ ભારતપુત્ર ! તું ત્હારા દેશનું શ્રેય ધ્વંષિતો હોય તો માતાઓને સુધાર. પુરુષનું હૃદય બ્યવહારમાં પડવાથી, સ્વાભાવિક રીતે અધીક કંઠણુ હોય છે; જ્યારે સ્ત્રીનું હૃદય સ્વભાવે જ શેષભળ, શીઘ્ર માહક હોય છે. મુસલમાનોના સમયમાં અને મુધારાના કાળમાં તમારા ધર્મની રક્ષા કરનાર એ દેવીઓના હૃદયની શ્રદ્ધા જ હતી. એ શ્રદ્ધા જો શુદ્ધ-તર્ક સાથે-હોય તો સ્ત્રી જગદ્ સમસ્તને નીતિ શીખવવા શક્તિવાન છે.

“શારીરવિદ્યાનું જ્ઞાન, વૈદકચારનું (અંગ, ઉપાંગ, વિકાસક્રમ, શ્વાસોચ્વાસના નિયમ, ખોરાકના નિયમ, ગૃહસ્વચ્છતા અને આરોગ્યના નિયમનું) જ્ઞાન અવશ્ય પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. મનનો વિકાસ કરવા, મનને નૂતન વિષયોમાં જમણુ કરાવવા, જ્ઞાનમાર્ગમાં આગળ વધી આત્માને નવા ભાવો મુગ્ધાવવા તેણે સામાન્ય જ્ઞાનવિષયોનો અભ્યાસ કરવો. જીવદાની લાવણ્યતા માટે તેણે મૃદુ બોલવા અભ્યાસ કરવો. જાળકેને શરીરમાં બળવાન, બુદ્ધિવાન, નીતિવાન બનાવવામાં શિક્ષણના એટલા ઉચ્ચ વિષયોનો સમાવેશ થાય છે, કે તેના અભ્યાસમાં સ્ત્રી-શિક્ષણનો મ્હોટો ભાગ રોકાવો જોઈએ.

“ઉક્ત શિક્ષણ પદ્ધતિથી જ હિંદુ સ્ત્રીઓ પુનઃ આર્યત્વ ને પ્રાપ્ત કરશે.

“પાશ્ચાત્ય સ્ત્રીને “પર” કરતાં “સ્વ”નો વધારે વિચાર હોય છે. આર્યોને “સ્વ” કરતાં “પર”નો વધારે વિચાર હોય છે. સમસ્ત ધરના મનુષ્યોને જન્માડી તે જન્મે છે. અતિથિ આવે ને અન્ન ન હોય તો બુખ્યા રહેવું પણ તે ધર્મ્ય સમજે છે. પાશ્ચાત્ય સ્ત્રી સ્વામીને માત્ર સ્વાર્થસંબંધી ગણે છે અને સ્વાર્થ ટળતાં કે અન્ય કંઈ વાંધો આવતાં તે તણાક પણ આપી દે છે, જ્યારે લક્ષ્મી પ્રિયિને અભેદ સમજનારી પતિને પરમેશ્વર માનનારી આર્યોને માટે “તણાક” શબ્દ પણ કેટલો કષ્ટકટુ છે ? આટલાથી જ સમજ કે અત્યાર્થીન સ્ત્રીપુરુષને આપાતી સમાન કેળવણી ભારત દેશના ઉદયમાં સાધનશુભ થવા ધણી રીતે અયોગ્ય છે. શું તું ધારે છે કે આર્યત્વ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવા એ શિક્ષણ દ્વારા પોતી થશે ?

“પ્રાચીન આર્યો વિદ્યાનું ખરૂં રહસ્ય સમજતા અને તેથી જ તેમનામાં સાવિત્રી, તારામતી, સીતા, દ્રૌપદી, ગાર્ગી, સરસ્વતી સમાન નારીરત્નો અને હરીશ્ચન્દ્ર, રામ, કૃષ્ણ, અર્જુન, બુદ્ધિષ્ઠિર, બુદ્ધ સમાન પુરુષરત્નો ઉત્પન્ન થયા છે. આજે ત્હારા દેશમાં લખીબાઈ કુચલી કરનારી, કંકુબાઈ બોળી-ગાંડુ બોલનારી, દુઃખીબાઈ દુઃખ રડનારી, સુંદરબેન પોતાના સૌંદર્યમાં જ આનંદ માનનારી, મજરો પુરુષોમાં પણ આજસરકરો, બ્યર્થસકરો, સીસાદત્તો, કે મુર્ખદાસો જ દરો.

“આ સર્વનું કારણુ સ્પષ્ટ છે.

“તું કદાચ પ્રશ્ન કરે કે પ્રાચીન અર્વાચીન સ્ત્રીઓના આ સ્થિતિભેદનું કારણુ શું ? એનો ઉત્તર પણ સહજ છે.

“મહાભારતના યુદ્ધ પછી કે બુદ્ધ ધર્મના ઉદય પછી કે પૃથુરાજના પતન પછી, આર્યો વિદ્યાનો પ્રકાશ ધીમે ધીમે શુભાવવા લાગ્યા. સુર્ય અસ્ત થતાં અંધકાર સર્વ પાસથી આ-

“રહતા હૃદયને રીબડું એ જગતનો રીવાજ છે.”

“કુચલીનું વધણું તેને અછત નહિ મીઠમાં મળે.”

“શુભ કાર્ય ક્યમ કંઈ નહિ જરૂર ધન્યતા અને હૃદયમાં,
ધીરે મનનશીલા મનુષ્યને શુભ કાર્યની નહિ ન્યૂનતા.”

વિગેરે સર્વમાન્ય સૂત્રોંથી કાવ્ય ભરપૂર છે. પુસ્તકનું રૂપ આકર્ષક છે. આ લેખકના અન્ય કાવ્યો આ માસિકમાં વખતોવખત આવવાથી એની શૈલીથી, એના ઉચ્ચ વિચારથી વાચકવર્ગ પરિચિત છે.

પત્રપુષ્પાંજલિ.

મહેને મળેલો પત્ર.

રા. રા. “સુંદરીસુખોષ” ના તંત્રી જોગ,

સાહેબ,

આજે રવીવારનો દીવસ હતો. “સુંદરીસુખોષ” ના આદર્શ રૂપ વાંચ્યો હતું આનંદ-પ્રદુક્ષિત હૃદયે વાંચતો હતો. જ્ઞાનસુમધના કાવ્ય તરફ દૃષ્ટિ વળી, ત્યાં તો કોણ જાણે ક્યા કારણે ઘરની સ્ત્રીઓમાં કલહ થયેલ.

કારણ તો કોણ જાણે કેવું હશે, પણ પરિણામનું રૂપ અતી ઉગ્ર હતું. અન્યોન્ય તરફ થતી ગાળોની વૃષ્ટી સાંભળી મહેને તો કંઈ કંઈ તર્કો થવા લાગ્યા. ખોલવામાં આવેલો જુરસો હતો કે તે સમયે કોણેસના જુરસાદાર ખોલનાર આજુ પાલ ત્યાં હાજર હોય તો તે પણ આજુઓ પાંખો વિના ન રહે. હોમલ અને ચોરની તો ન પુછો વાત. આ સમ્બંધકલહ અંતે હતું તો કંટાળી ગયો. “સુંદરીસુખોષ” ને કોરે મુકી, ચાલતો થયેલ. દેશના પ્રાચીન ગૌરવ અને અર્વાચીન સ્થિતિના અંતરનો વિચાર કરતો, નિઃશ્વાસ નાખતો, દરિયા કિનારે એ બેચપર આવી બેઠો.

હજારો પુસ્તકો વાંચ્યાથી અનેક વર્ષો તો શું પણ જીવન પર્વત નિશાળો અને વિશ્વ વિદ્યાલયોમાં અભ્યાસ કરવાથી પ્રાપ્ત ન થઈ શકે તે સિવાય માતાના પ્રેમમય મૃદુ સમ્બંધોમાંથી મળી શકે. પણ તે માતાઓ શું આવી? શું આવી જ માતાઓ પુત્ર પુત્રીઓને પુરૂષ કે સ્ત્રી રત્નો કરી શકે? શું ભારતવર્ષ આવી જ માતાઓને પ્રતાપે હામરૂલ કે સેક્ષ ગર્વ-મેન્ટ-સ્વરાજ્ય કરવા ચોખ્ખું પુરૂષો ઉત્પન્ન કરી શકશે? ઇંગ્લાંડ, જાપાન, અમેરિકા આદિ દેશોની ઉન્નતિ તે દેશની સ્ત્રીઓને જ પ્રતાપે છે અને આ દેશની સ્ત્રીઓને જ આભારી છે. પાશ્ચાત્ય દેશોની સ્ત્રીઓના સહયુગો યદિ આ દેશની સ્ત્રીઓમાં આવે તો તે જ આ દેશની ઉન્નતિને સંભવ રહે. અંગ્રેજી ભાષાના શિક્ષણથી તો સભાઓ બરી કરાવે પસાર કરવાની, લાંબા લાંબા વ્યાખ્યાનો કરવાની, ફેશનમાં ફેરવી અધીક ધન ખર્ચ કરવાની, સમોન હક માગવાની મુક્તિ આવી. ઇંગ્રેજોના સહયુગોથી ફર્ણલો અધિક અંશે પ્રવેશ્યા તો બાવિ શું?

વર્તમાનરંગ.

માતાજી તપાસ્વનીનો સ્વર્ગવાસ—અમારા એક મિત્ર તરફથી લખાઈ આવેલાં, અને ગયા અંકમાં જ પ્રસિદ્ધ થયેલા એક લેખ ઉપરથી આ વિદુષી સાધવીના જીવનક્રાંતિથી અમારા વાચકો નજીવ થયા જ હશે. એ પ્રખ્યાત અને પરોપકારિણી તપસ્વિનીએ ગયા એપ્રિલમાં પવિત્ર કાશીક્ષેત્રમાં જ દેહત્યાગ કરી આ સંસાર સાથેનો સંબંધ પૂર્ણ કર્યાના દુઃખદ સમાચારની નોંધ પણ અમારે તે જ અંકમાં ખિન્ન હૃદયે લેવી પડી હતી. આ પતિત આર્યાવર્તનો ઉદ્ધાર કરવાને જે સમયે અનેક મનુષ્યરત્નોની ખાસ આવશ્યકતા છે તે સમયે તેવાં ઉદ્ધારકો એક પછી એક ખરતાં જ નામ છે, એ નિઃસંશય હિંદુનું નિર્ભાગ્ય જ સૂચવે છે. આ માતાજી તપસ્વિનીએ યાવજજીવન કુમારીવ્રત પાળી બ્રહ્મચર્યનું જ સર્વથા સેવન કર્યું હતું, અને મૃત્યુ પર્વત દેશોત્તરિમાં જ પોતાનું આયુષ્ય અર્પણ કરી, પરોપકારાય સર્તા વિમૂતયઃ એ નીતિસૂત્રને પોતાના જીવનકાર્યથી તાદ્રસ્ય કરી બતાવ્યું હતું. અનેક સ્થળે તેમણે દેશાટન કરી અન્તે બંગાળાને પોતાના નિવાસસ્થાનથી બાઅચાળી બનાવ્યું હતું. દેશોત્તરિ, વિદેષે કરીને ધર્મોત્તરિ, માટે તેમણે પ્રથમ કેટલાક પ્રયાસો કર્યા પછી તે એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યાં હતાં કે હિંદના સર્વ પ્રકારના અનિષ્ટનું મૂળ કારણ શ્રીઅવતરિતનું છે, અને ન્યાં સુધી તેમનો ઉદ્ધાર થશે ત્યાં સુધી દેશનો સાર્વજનિક ઉદ્ધાર થશે. હિંદુ છે. આવા હૃદયથી, તેમ જ પોતે ધર્મપરાયણ સ્ત્રી તરીકે તે કાર્ય યથેટ રીતે કરી શકશે એવા આત્મવિશ્વાસથી, શ્રીસંસારમુધારણાનું મહત્ત્વ કાર્ય એમણે આરંભ્યું હતું, અને અનેક વિધિને ઉદ્ધેધી દૃઢ આગ્રહથી, સતત ઉદ્યમથી તેને સફળ બનાવ્યું હતું. સર્વ ઉત્તરિનો પાથો વિદ્યાસંપાદનરૂપે જ રોપાય છે એ જ્ઞાત લક્ષમાં રાખી તેમણે “મદ્રાકાળી કન્યાશાળા”ની સ્થાપના કરી હતી. આ પાઠશાળામાં સ્વર્ગવાસી તપસ્વિની પોતે કન્યાઓને યોગ્ય શિક્ષણ આપતાં, તેમના વર્તન ઉપર ઉદાત્તાની હાથ પાડતાં, અને તેની સાથે આર્થ ધર્મના સંસ્કારો પણ તેમના હૃદયમાં રોપતાં. તેમના આ પ્રયાસને પ્રતાપે બંગાળાની હજારો હિંદુ બાલિકાઓ ગૃહધર્મ અને સંસારનાં કર્તવ્યો સમજી નમુનાદાર સભારીઓ નીવડવા બાઅચાળી થઈ છે, અને આ ઉત્તમ ફળનો દૃષ્ટાન્તથી તેમની પાઠશાળાની પ્રતિષ્ઠા એટલી બધી છે કે સેંકડો બાલિકાઓ હજી પણ ત્યાં તે સ્થળે ધર્મ તથા શાસ્ત્રનો અભ્યાસ પ્રાપ્ત કરે છે. સાધારણ રીતે બંગાળીઓનો સંસ્કૃત ઉચ્ચાર ઘણા અશુદ્ધ હોય છે, પરંતુ આ તપસ્વિનીના હાથે શિક્ષણ પામનાર બાલિકાઓ સંસ્કૃત ઉચ્ચાર ઘણા જ શુદ્ધ અને સુન્દર કરતાં શીખી છે. સ્વર્ગવાસી સાધવી આ પાઠશાળાના કાર્યમાં તન મન અને ધનનું અર્પણ કરી સંપૂર્ણ ઉત્સાહથી બાગ સેતાં હતાં. વૃદ્ધ વયના છતાં ધર્મના પ્રત્યેક નિયમ ઉત્સાહ તથા નિશ્ચયપૂર્વક પાળતાં હતાં. પ્રાતઃક્રમે બ્રહ્મમુર્દતમાં ઉઠી નવ વાગતા સુધી સંધ્યાવંદન કરી શાસ્ત્રાધ્યયન કરતાં, એટલું જ નહીં, પરંતુ પોતે લીમંત કુસમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં હમેશા સાદું તથા સરળ જ જીવન ગાળતાં. અભિમાન કે મ્હોટાઈતું તેા તેમના સમાગમમાં આવનારને દર્શન જ થતું નહીં. કલકત્તામાં તેમણે શ્રીશિક્ષાનો ઘણો જ વિશુદ્ધ અને ઉચ્ચ પ્રચાર કર્યો છે. અન્ય કન્યાશાળાઓમાં

એવાં ઉત્તમ તત્ત્વો બ્રહ્મે જ દૃષ્ટિએ પડે છે. આવાં એક પરોપકારિણી-ચીરતનના વિદેહ યવાથી દેશને નિઃસંશય અતિશય હાનિ થઈ-છે; છતાં અમે આશા રાખીએ છીએ કે માતાજીનાં શિષ્યાઓ તથા ભક્તો આ વિદ્યાલયના કાર્યમાં ન્યૂનતા નહીં આવવા દે, તેમનું જીવન આપણા દેશના ઉદ્ધારકોને-ખાસ કરી સ્ત્રીઓને ધણે ધણે અંશે અનુકરણીય છે. પ્રજા તેમના પુણ્યાત્માને અખંડ શાન્તિ આપે એવી પ્રાર્થના છે.

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

સમયતરંગ

મુંબાઈના બળ્હીતા વેપારી રોઠ વસનજી ત્રીકમજીનાં પુત્રી જ્ઞેન લીલબાઈએ મૃત્યુ વખતે પોતાની મીલકતમાંથી રૂ. ૧૦ હજારની રકમ એવી શરતે દાનમાં આપવા પોતાના પિતાને ઈચ્છા દર્શાવી હતી કે તેમાંથી કોઈ પણ કારણથી અનાથ સ્થિતિમાં આવી પડેલાં મનુષ્યો તથા કુટુંબોને આશ્રય આપવો.

ભરૂચમાં નવી સ્થપાયેલી “ શ્રી મંગળાગૌરી સુનીલાલ સેટલવાડ સ્ત્રી-લાયબ્રેરી ”ની એક સભા મીસીસ ઇશ્વરી મોતીલાલના પ્રમુખપદે મળી હતી, તેમાં લગભગ ૧૦૦ સ્ત્રીઓની સમક્ષ મીસીસ મંગળાગૌરીએ “ કેટલાક હોદી સાંસારિક રીવાજો દ્વાડી નાંખવાની જરૂર ” એ વિષય ઉપર સુન્દર ભાષણ આપ્યું હતું.

મુંબાઈના પાન્સી લેખક મંડળની એક સભામાં મીસ મેહેરબાઈ ધનજીભાઈ વાઘીયાએ “ ગુજરાતી વાંચનમાળા ”ના વિષય ઉપર એક નિબંધ વાંચ્યો હતો.

મુંબાઈના કચ્છી લોહાણા શાંતિના સ્વર્ગવાસી નથુભાઈ ગોર્વાદજીની વિધવા બાઈ પ્રેમાબાઈએ પોતાના વસીયતનામાં નીચેનાં પુન્યનાં કામો કરવાનું ફરમાવ્યું છે: પોતાની શાંતિના કોલેજોમાં બહુતા વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ આપવી, સ્વશાંતિની કન્યાઓ તથા સ્ત્રીઓને વારતે એક ધર્મોપદેશક પાઠશાળા સ્થાપવી, કાશીમાં બહુતા વિદ્યાર્થીઓ માટે એક અન્નક્ષેત્ર સ્થાપવું, ચારે વેદની ૧૦૮ પાઠ્યપણા કરાવવી, સ્વં ગુદુલાલજીની સંસ્કૃત પાઠશાળામાં, નાશીક પંચવટી પુસ્તકાલયમાં, પીપલસ ક્રીરીડીંગમરમ, ભુલેશ્વર લાયબ્રેરી, હિંદુ સ્મશાનભૂમિ પુસ્તકાલય ઈં માં પુસ્તકો વગેરેની મદદ કરવી, મુંબાઈના અનાથાશ્રમમાં આશ્રય આપવો, તથા હરદ્વાર પાસે અને બ્રીકાશ્રમમાં ધર્મશાળાઓ બંધાવવી.

મુંબાઈની દશા સોરઠીયા શાંતિએ શાંતિની રત્ન શિવાય એક સ્ત્રી હયાત છતાં ખીજ ન કરવાનો ઠરાવ કર્યો છે.

સુરતમાં જૈન બાળાઓ તથા સાધ્વીજીઓ માટે લાંબા ઝવેરી રાવસાહેબ હીરાચંદ મોતીચંદ પોતાના પત્નીબાઈ જોકરનાં નામથી એક શાનઉચોગશાળા સ્થાપવા માટે રૂ. ૨૦૦૦૦ આપ્યા છે.

સુન્દરે સુખેન

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મતુઃ
(પ્રથમ દેવતા શ્રદ્ધે, અર્ધા પાર્થે સન્માન સુન્દરી.)

સર્વાંગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક.

પુસ્તક ૪

અંક ૧૦

પ્રકાશક,

બાન્ધુસમાજ,

ઈ. સ. ૧૯૦૭: જુન.

વિ. સ. ૧૯૬૩: જ્યેષ્ઠ.

વિષયસૂચન.

વિષયવિભાગ.

લેખક.

૫૪

જ્ઞાનસુગન્ધ.

૨૧૭

કાવ્યકુંજ.

માછીન.

રા. વસન્ત વિનોદી.

૨૧૮

વાર્તાસહસ્રી.

સુશીલા

બહેન A.

૨૧૯

આનન્દાચમ.

અભયેશ, રસોઈઓ

રા. મુખિય.

૨૨૭

વિવિધવિહાર.

ખતીનું રાત્રીભાષણ.

ચ. બિહારી.

૨૩૧

રમણીમણિમાળા.

કન્તી.

શ્રી. બળવંતરાવ ક. ડાકર.

૨૩૩

સુન્દરીસુખોધના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ.

અપહતકુમુદઃ—કર્તા પ્ર. ક. ધ્રુવઃ—એક રસમય વાર્તા; કિંમત રૂ. ૧) ગ્રાહકોને આના આઠ. પોસ્ટેજ જુદું.

વિધવા—લેખક વસન્તવિનોદી; મૂલ્ય આના ચાર. ગ્રાહકોને બે આને. પોસ્ટેજ જુદું.

શોકશમન—આ માસિકને કોઈ આઠક જે નવા આઠકનું લવાજમ મોકલી આપે તેને “શોકશમન” (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

ધોગિની—સુન્દરીસુખોધની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૧૨—૦. નવા આઠકોને ૦—૬—૦. ટપાલ ખર્ચ ૦—૧—૦

કપિજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૬—૦ નવા આઠકને ૦—૪—૦ ટ. ખ. ૦—૧—૦

વહુને શીખામણ—કર્તા રવિશંકર અંબરીયા, કિ. રૂ. ૧ આઠકોને ૦—૧૨—૦ ટ. ખ. જુદું.

સુન્દરીસુખોધની પાછલી કાઠલો.

પહેલા વર્ષની તુરક કાઠલ. ૦—૪—૦ ટ. ખ. ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી બાંધેલી પુસ્તકના રૂપમાં કાઠલ ૦—૬—૦ ટ. ખ. ૦—૩—૦

ત્રીજા વર્ષની તુરક કાઠલ. ૦—૮—૦ ટ. ખ. ૦—૨—૦

દરેક અંકમાં ઘણું ખર્ચ મૂક્યું લેખો આવતા હોવાથી મને તે અંક વાંચવાથી રસ ઓછો થતો નથી.

લવાજમની પ્હોંચ.

ત્રીજા વર્ષ પેટે.

૪૫૮	”	૯ રા. પુરશેત્તમ નાયુરામ	મુંબાઈ	૧—૪—૦
૪૫૯	”	૬ રા. ઉજ્જવસી માર્કેટ	મુંબાઈ	૧—૪—૦
૪૬૦	”	૪૦૪ રા. વાડીલાલ નરોત્તમદાસ	અમદાવાદ.	૧—૪—૦

ચોથા વર્ષ પેટે.

૩૬૮	”	૪૦૭ રા. છોટાલાલ મોહનલાલ આચાર્ય	ધોલેરા	૧—૪—૦
૩૬૯	”	૮૧૮ રા. મગનલાલ રાઘાભાઈ	લોંબડી	૧—૪—૦
૩૭૦	”	૮૧૯ રા. મનસુખલાલ આભારામ	મુંબાઈ	૧—૪—૦
૩૭૧	”	૮૨૦ રા. ધીરજીલાલ છત્રીલાલ	મુંબાઈ	૧—૪—૦
૩૭૨	”	૮૨૧ રા. લલુભાઈ ખડુભાઈ	હનમાન ભાગદા	૧—૪—૦
૩૭૩	”	૧૩૭ રા. કનક બેન	પાલીતાણા	૧—૪—૦
૩૭૪	”	૯ રા. પુરશેત્તમ નાયુરામ	મુંબાઈ	૧—૪—૦
૩૭૫	”	૬ રા. ઉજ્જવસી માર્કેટ	મુંબાઈ	૧—૪—૦
૩૭૬	”	૪૦૪ રા. વાડીલાલ નરોત્તમદાસ	અમદાવાદ	૧—૪—૦

સુન્દરીસુખોધના નવમા અંકના પૃષ્ઠ ૧૯૫ માં સ્વદેશદાતા નામના કાવ્યમાં ચોથી લીટીમાં “મહારી ઓ મહારી ભૂમિ છે” તેને બદલે “મહારી આ માતૃ ભૂમિ છે.” એમ વાંચવું:—

સુન્દર રૂપકેય

જ્ઞાનસુગન્ધ.

સંકટ સમયે સ્ત્રી.

ગમરાધી નાણે તેવી અવનત દશાનાં અસહ્ય સંકટ સ્ત્રીઓ કેટલા ધૈર્યથી સહન કરે છે તેના ઘણા પ્રસંગ મ્હારા જોવામાં આવ્યા છે. જે સંકટોર્થા પુરુષ નિરાશ થાય છે, બેહાલ બને છે તેથી સ્ત્રીની સર્વ આન્તર શક્તિઓ બહાર આવી તેનું વર્તન ઇટલું નિર્ભીક તથા રુ-જત ગણાઈ આવે છે કે કોઈ કોઈ વખત તેને દિવ્ય વર્તન પણ કહી શકાય..... જેમ, એકાદ મજબૂત વૃક્ષને લાંબા વખતથી પોતાના સુશોભિત અંગે બઢગી રહેલી તથા તેને આશ્રયે રહી સૂર્યપ્રકાશનાં સુખ મેળવતી કોઈ કોમલ સુન્દર વેલ, ઝ્યારે કોઈ વખત વી-જળી તે વૃક્ષને ધીરી નાણે છે ત્યારે પોતાના નાજુક અંગથી લાઢ ફરતી બઢગી રહે છે, વૃક્ષની માગીત્રુટી શાખાઓને જૂદી પડવા દેતી નથી તેમ, મનુષ્યના સમ્પન્નમાં ઈશ્વરે એવી સરસ રચના કરી છે કે સ્ત્રી જે પુરુષના મુખના દિવસમાં માત્ર પરત્રેત્ર તેમ અલંકાર માત્ર હોય એમ જોવામાં આવે છે તે પુરુષના ઉપર આપત્તિ આવી પડે ત્યારે તેના ધાંકાચૂકા સ્વ-માવને અનુકૂળ થઈ જઈ, નિરાશાથી નંમી જતાં તેના મસ્તકને બાલકથી ટેકવી રાણી, તેના શોકાર્ત હૃદયને શાન્ત કરી તેને એક ટેકો તથા દિલાસો આપનાર થઈ પડે છે.

રા. ઢાહ્યામાઈ લક્ષ્મણદાસ-કૃત

સુવાસિનો.

કાવ્યકુંજ.

માછીને.

(ઓધવજ સદેશ કહેને સ્થામને—એ રાહ.)

માછીડા કયમ મારે કોમળ પ્રાણીને,
એ પછુ શું ના જગતપતિપરિવાર ને;
એને પછુ છે કોમળ કાયા તૂં સમી,
વળી મીઠો છે મોહભયો સંસાર ને;

માછીડા કયમ મારે પ્રભુના બાળને.

કૃપા કરી બળદાન શીધું પ્રભુએ ત્હને,
તે શું દેવા નિર્ભજ ભવને માર ને;
મોંઘેરો શું માનવનો અવતાર તે,—
વિક્રી દેવો કરતાં કડવાં કાર્ય ને;

માછીડા કયમ મારે નિર્ભજ પ્રાણુને.

રનેહસખી ચન્દા ને ! ઉન્નત બ્યોમમાં,
હસતી વાદળીઓ શું રમતી રાસ ને;
પ્રભુગુણગાયક, ભડ અન્તર, જળ રાજવી,
શીખવે ઊંચે સૂરે પ્રેમી પાઠ ને.

માછીડા કંઈ શીખને પ્રેમી ગાનને.

દયા વિનાતું ભવતર તે શા કામનું,
નીરસકાં જયમ ઉડાં વ્યર્થ તળાવ ને;
બળતા વાયુ શીતળતા તહીં જ્યાં ઝીલે,
તપતાં હૈયાં જ્યાં નવ લે રસસ્હાવ ને.

માછીડા કયમ મારે કોમળ પ્રાણુને.

અર્થ:—જગતપતિપરિવાર=પ્રભુનાં સંતાનો. તુસમો=ત્હારા જેવી. વિક્રી દેવો=ગુમાવી દેવો. રનેહસખી=હાજ સખી. ઉન્નત બ્યોમમાં=ઉંચા આકાશમાં. વાદળીઓ શું=વાદળીઓ સાથે. પ્રભુગુણગાયક=પ્રભુનો મહિમા જણાવનાર (જળ). ભડ અન્તર=પેતાના ઉડા અંતર્ભાગમાં. રાજવી=ચળકાવીતી. નીરસકાં=પાણી વિના સુકાઈ ગયેલાં. સ્હાવ=સ્હાવો.

મરણ પછીથી મળવા પ્રભુધરમાંડવા,
અમર કુસુમના ધરવા કષ્ટે હાર જો;
ફેરા ફરી ફરી મર્ત્ય જો નવ પામવા,
ધર્મદયામાં શું થવા સૌ વ્યવહાર જો.
માછીડા કર્યમ મારે પ્રભુના બાળને.

વસન્તવિનાદી.

વાર્તાલહરી.

સુશીલા,

(શ્રીલેખ.)

“તહારાં જેવાં રત્નો આ અધમ સ્થિતિમાં આવી પડેલા આર્યાવર્તમાં રથજે રથજે ઘેરેઘેર ઉત્પન્ન થાય, અને એવાં રત્નોની સંભાળ લે, એવા વીર પુરુષોથી આ જુમી પાછી બરાઈ રહે ” એ મહેશ્વર.

સુશીલે! સુશીલે ! ! આ શું આવ્યું ? કેટલી ઉધ ? ” એગરની ૧૪ મી તારીખે નાગાસાકીના સુન્દર બારામાં “કુમરક ” સ્ટીમર આવી પહોંચી. કેબીનમાં બારેક વર્ષના દિંદુ કુમારિકા નિદ્રામાં સૂતી હતી. તેના છુટી ગયેલા સાંખા વાળ મોરની કળાની માફક ગરદનની આસપાસ ઊવરાઈ ગયા હતા, અને ઘરિયાની સપાટીપર થઈને આવતી ધીમી સ્થેરોને પોતાના સુગન્ધથી સુવાસિત કરતા હતા. નિદ્રામાં તે મધુર સ્વપ્ન જોતી હતી. એટલામાં બાવીશેક વર્ષનો યુવાન ધમધમાટ કરતો કેબીનમાં આવ્યો અને સુતેલી કુમારિકાને હાથ પકડી બોલી ઉઠ્યો “સુશીલે! સુશીલે ! ! આ શું આવ્યું ? કેટલી ઉધ ? ” સુશીલા જખડીને જગી પણ પરિચય જનને જોઈ સાંત થઈ અને આંખ મેળતી જ બોલી ઉઠી “શું આવ્યું ? ” યુવાન તેનો હાથ પકડી તુતકપર લઈ ગયો. સુશીલા જોઈને હર્ષ પામી. તેણે શું જોયું ? તેણે જોયું કે સ્ટીમરે નાગાસાકીના સુન્દર બારામાં લંગર કર્યું હતું, સંધ્યાનો સમય હતો, ખડકોની હારની હારથી બાઈ શોભતું હતું ને લીલી વનસ્પતિથી ઊવરાઈ ગયું હતું. આજે નાગાસાકીના વતનીઓનો “બેનમસ્તુરી ”—મરણ પામેલાને મળવાનો તહેવાર—હોવાથી નજીક નજીકનાં કબરસ્તાનો શેશનીના પ્રકાશથી ઝાકઝમાળ થઈ ગયાં હતાં. લાકડાંના ધરોના જુદા જુદા મહેલો અને મજલામાંથી કવચિત કવચિત દીવાઓનો પ્રકાશ નગર આવતો

મેળવવા. મર્ત્ય=નાશવંત.

* સુન્દર અને વિદ્યાનંદ.

કાવ્યકુંજ.

માછીને.

(ઓધવજી સંદેશો કહેજે સ્થામને—એ રાઠ.)

માછીડા કયમ મારે કોમળ પ્રાણીને,
એ પણ શું ના જગતપતિપરિવાર ને;
એને પણ છે કોમળ કાયા તું સમી,
વળી મીઠો છે મોહભર્યો સંસાર ને;

માછીડા કયમ મારે પ્રભુના બાળને.

કૃપા કરી બળદાન દીધું પ્રભુએ ત્હને,
તે શું દેવા નિર્બળ હવને માર ને;
મોંઘેરો શું માનવનો અવતાર તે,—
વિક્કરી દેવો કરતાં કડવાં કાર્ય ને;

માછીડા કયમ મારે નિર્બળ પ્રાણુને.

સ્નેહસખી ચન્દા ને ! ઉત્તત બ્યોમમાં,
હસતી વાદળીઓ શું રમતી રાસ ને;
પ્રભુગુણગાયક, બડ અન્તર, જળ રાજવી,
શીખવે જીએ સૂરે પ્રેમી પાઠ ને.

માછીડા કંઈ શીખને પ્રેમી ગાનને.

દયા વિનાનું હવતર તે શા કામનું,
નીરસૂકાં જયમ ઉડાં વ્યર્થ તળાવ ને;
બળતા વાયુ શીતળતા નહીં જ્યાં ઝીલે,
તપતાં હૈયાં જ્યાં નવ લે રસદહાવ ને.

માછીડા કયમ મારે કોમળ પ્રાણુને.

અર્થ:—જગતપતિપરિવાર=પ્રભુનાં સંતાનો. તુંસમી=તારા જેવી. વિક્કરી દેવો=ગુમાવી દેવો. સ્નેહસખી=હાજ સખી. ઉત્તત બ્યોમમાં=ઉંચા આકાશમાં. વાદળીઓ શું=વાદળીઓ સાથે. પ્રભુગુણગાયક=પ્રભુનો મહિમા જણાવનાર (જળ). બડ અન્તર=યોતિના ઉડા અંતર્ભાગમાં, રાજવી=રજવાવીને. નીરસૂકાં=પાણી વિના સુકાઈ ગયેલાં. દહાવ=દહાવો.

મરણ પછીથી મળવા પ્રભુઘરમાંડવા,
અમર કુસુમના ધરવા કષ્ટે હાર જો;
ફેરા ફરી ફરી મર્ત્ય જગે નવ પામવા,
ધર્મદયામાં ગુંથવા સૌ વ્યવહાર જો.
માછીડા કથમ મારે પ્રભુના બાળને.

વસન્તવિનોદી.

વાર્તાલહરી.

સુશીલા.

(શ્રીલેખ.)

*“ તહારાં જેવાં રતનો આ અધમ સ્થિતિમાં આવી પડેલા આર્યવર્તમાં સ્થળે સ્થળે ઘેરઘેર ઉત્પન્ન થાય, અને એવાં રતનોની સંભાળ લે, એવા વીર પુરુષોથી આ બુધી પાછી બરાઈ રહે ” એ મહેન્દ્ર.

સુશીલે! સુશીલે!! આ શું આવ્યું? કેટલી ઉધ? ” ઓગરટની ૧૪ મી તારીખે નામા-સાકીના સુન્દર બારામાં “દુમરક ” સ્ટીમર આવી પહોંચી. કેબીનમાં ખારેક વર્ષના દિવ્દ કુમારિકા નિદ્રામાં સૂતી હતી. તેના છુટી ગયેલા લાંબા વાળ મોરની કળાની માફક ગરદ-નની આસપાસ છવરાઈ ગયા હતા, અને દરિયાની સપાટીપર થઈને આવતી ધીમી દહેરાને પોતાના મુગન્ધથી સુવાસિત કરતા હતા. નિદ્રામાં તે મધુરું સ્વપ્ન જોતી હતી. એટલામાં બાવીશક વર્ષનો યુવાન ધમધમાટ કરતો કેબીનમાં આવ્યો અને સુતેલી કુમારિકાનો હાથ પકડી બોલી ઉઠ્યો “ સુશીલે! સુશીલે!! આ શું આવ્યું? કેટલી ઉધ? ” સુશીલા ઝળકીને બગી પણ પરિચિત જનને જોઈ/શાંત થઈ અને આંખ ચોળતી જ બોલી ઉઠી “શું આવ્યું?” યુવાન તેના હાથ પકડી ત્વરકપર લઈ ગયો. સુશીલા જોઈને હર્ષ પામી. તેણે શું જોયું? તેણે જોયું કે સ્ટીમર નાગાસાકીના સુન્દર બારામાં લંગર કર્યું હતું, સંધ્યાનો સમય હતો, ખડકોની દારની દારથી ખાંચે શોભતું હતું ને લીલી વનસ્પતિથી છવરાઈ ગયું હતું. આજે નામાસાકીના વતનીઓનો “બોનમસ્ટુરી” — મરણ પામેલાંને મળવાનો તહેવાર—હોવાથી ન-જીક નજીકનાં કબરસ્તાનો, શેરાનીના પ્રકારથી ઝાકઝમાળ થઈ ગયાં હતાં. લાકડાંના ઘરોના જુદા જુદા મહોલા અને મંજલામાંથી કવચિત કવચિત દીવાઓનો પ્રકાશ નજર આવતો

મેળવવા. મર્ત્ય=નાશવંત.

* સુન્દર અને વિદ્યાનંદ.

હતો. સર્વ પેસંજરો (ઉતારો) ઉતરવાને તૈયાર થઈ ગયાં; કોઈ સ્વદેશમાં ઉતરવાથી હર્ષમાં હતાં, ત્યારે કોઈ પરદેશમાં પૂગ મૂકતાં દીવગીર ચતાં હતાં. કોઈ સગાં રનેહીઓને મળવાની આશામાં હતાં ત્યારે કોઈ તેઓના વિયોગથી નિરાશામાં હતાં. સર્વની સાથે ચંદ્રરાય, સુશીલા, તેનો વૃદ્ધ રસોથો અને મિસ. કે. પણ ઉતર્યા અને નજીકની હોટલમાં ઉતારો લીધો.

સુશીલાનો પિતા એક સરકારી નોકર હતો. તેને રમણલાલ અને ન્હાનાલાલ બે પુત્ર તા. ન્હાનાલાલ પછી પંદર વર્ષે સુશીલાનો જન્મ થયો હતો. રમણે એમ ૦ ડી. ૦ ની ડીગ્રી જવી અને ન્હાનાલાલ બારીસ્ટર થયો એટલે તેના પિતાએ પેન્શન લીધું. સમયના પ્રમાણમાં આ કુટુંબ વિદ્વાત બરેહું ગણાતું. આવાં સારાં કુટુંબમાં સુશીલાને બાલ્યાવસ્થાથી જ સંસ્થાપત્ર શિક્ષણ અપાવા લાગ્યું. સુશીલાનું સગપણ તેના પિતાના મિત્રના પુત્ર સાથે કરનામાં આવ્યું હતું અને તેના પતિનું નામ ચંદ્રરાય હતું. ચંદ્ર બોલવામાં વાચાળ, મજાવામાં ચાલાક અને આનંદી તેમ જ હાંધક લહેરી પ્રકૃતિનો હતો. સગપણ પછી ટુંક સુદતમાં જ ચંદ્રનો પિતા ગુજરી ગયો અને તેની સર્વસંભાળ માતાને શીર આવી પડી. ચંદ્રની માતાના અસાગૃહથી અને લાયક ઉમરે વળાવવાની તેની કષ્ટલાતથી તેમ જ મિત્રપત્નીને નારાજ ન કરવાના હેતુથી શ્વસુર ગુજરી ગયા પછી વર્ષે દશ વર્ષની વયે સુશીલાનાં લગ્ન થયાં. લગ્ન પછી ત્રણ માસની મુદતે ચંદ્રની માતા પણ ગુજરી ગઈ અને વીસેક વર્ષની નાની વયમાં ચંદ્ર મોટી મીલકતનો વારસ થયો. ઈંટરની પરિક્ષામાં તે નાપાસ થયો અને અભ્યાસપરથી તેનું મન ઉઠ્યું. તેનો પિતા એક જામરો વેપારી હોવાથી કુદરતી રીતે જ ચંદ્રનું મન અને વલણ વેપાર તરફ હતું; તેમ જ પુત્રનો નાનપણથી જ તે તરફનો શીખ બોધ તથા પતિઆતા યાદ લાવી પોતાની હયાતીમાં ચંદ્રની માતા વખતોવખત વેપારના ફાયદા વગેરે જણાવી પુત્રનો ઉત્સાહ વધારતી અને અનુમોદન આપતી.

લગ્ન થઈ ગયેલાં હોવાથી હિંદુ રિવાજ અનુસાર તહેવાર વગેરે પ્રસંગે સુશીલા વખતો વખત સાસરે આવતી. પરિચયને સમયે ચંદ્ર તરફ સુશીલાનો પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો; પણ તે પ્રેમ હજી બાલક ભાવનો જ હતો. ચંદ્ર સાથે વાતચીત કરવી તેને ગમતી. ચંદ્ર પાસે તે ધણી વખત આલબમ (છબીઓ રાખવાની ચોપડી) મહેની છબીઓ નિહાળતી અને વખતે બાલકને મળતી જ અજ્ઞાનતાના વિચિત્ર સવાશે પૂછતી.

જાણે થાયી : આજે તેની તે જ બાલ્યાવસ્થાનો તેને કંટાળે આવ્યો, અને મનમાં જ બોલી ઉઠ્યો કે “જસ હજી પાંચ વર્ષ સુધી આવી છળીઓ જ બતાવ્યા કરવી.” સુશીલા શેત્રંગ રમવા હઠ કરવા લાગી પણ ચંદ્રની મશીઆઈ બહેન આવવાથી સુશીલા અંદરના ભાગમાં ગઈ. ચંદ્ર એકસો પડ્યો અને વિચારે ચડ્યો—“સાણું વાંચીને મરી ગયા તો પણ ફેફસ (નાપાસ) ! યુગ્જ્વલતી કરતાં પ્રમાણમાં પારસી વધારે પસાર થાય છે, પણ થાય તેમાં શી નવાઈ ? પરિક્ષક અધીકારી પારસી. પક્ષપાત થાય છે કે કેમ ? એ તો કોણ જાણે. પણ ધણાને શંકા થાય છે ખરી. હવે ઇંગ્લીશ બાપા સારી આવડી. વધારે અભ્યાસની શી જરૂર છે ? હવે તો દેશીય કરી વેપારી લાઈન જોઈને કરવી (ધંધામાં બળવું). પણ પહેલું ક્યાં જવું ? વિલાપત નહિ. ત્યાં ધણુ જઈ આવ્યા. રૂશીઆ ? તેમાં શું જોવાનું જ છે ? ટુર્કી તાન ? એતો જગેલી દેશ. હા ! ટુર્કે મુદતમાં જ જાહોજલાલીમાં આવેલા જાપાનમાં જઈ વેપારમાં માહિતગાર થવું.” તેણે પોતાનો વિચાર દ્રઢ કર્યો અને વિશેષમાં સુશીલાને સાથે લઈ જવાનું નકી કર્યું.

સુશીલાના પીયરપક્ષને સમજતી સુશીલાને સાથે લઈ જાપાન જવા ઉપડ્યો, અને જોને આપણે નાગાસાકીના ખારામાં ઉતરતાં જોયાં તે ચંદ્ર અને સુશીલા જ હત્યાં મુજબથી સ્ટીમર રસ્તે જતાં પીનાંગમેટ માંદિથી તેની સાથે એક મુરોપીઅન સ્ત્રી ચડી. તેનું નામ મિસ કો હતું. તેને પૂછતાં જાહેર કર્યું કે તે એક કુમારિકા છે, અને દેશ જોવા માટે નીકળી છે, તથા યોડા દીવસ જાપાનમાં રોકાનાર છે. તેની સોજતથી ગમ્મતમાં જ મુસાફરી પૂરી થઈ. તુરતને માટે મિસ કો પણ ચંદ્રસુશીલાની સાથે જ રહી.

ચંદ્રને જાપાનમાં આવ્યાંને બે વર્ષ થઈ ગયાં હતાં. હજી પણ મિસ કો તેની સાથે જ રહેતી. ધીમે ધીમે મિસ કો સાથે ચંદ્રને પરિચય વધતો ગયો. દરવા જતી વખતે અવનવાં બહાનાથી ચંદ્ર સુશીલાને ઘણી વખત ઘેર રાખતો અને તે તથા મિસ કો શરવા જતાં. મિસ કોની ઓરડીમાં ચંદ્ર કલાકોના કલાક પસાર કરતો, પણ સુશીલાએ વગર રાજાએ ત્યાં જવું એ વિવેક વિરૂદ્ધ ગણતું. હવે તો નોકર આકરોમાં વાત ચર્ચાવા માંડી. સુશીલાની ઉંમર ચાલ વર્ષની થઈ હતી. હવે તે બધું સમજતી. પતિની વાત કરનાર નોકરોને તેણે એકથી વધારે વાર તુચ્છકારી કહ્યા, પણ પછી તો સુશીલાને શંકા થવા લાગી, અને તે શંકા સાચી ઠરવાનાં મજબુત કારણો મલવા લાગ્યાં. સુશીલા ચેતી પણ વખત આશ્યો ગયો; એક મુઠ્ઠાથી બપો સુકે એટલા સર્વ ઉપાય તેણે પતિને સુધારવાના કર્યા, પણ તે સર્વ વ્યર્થ જ ગયા. સૌંદર્યમાં જો રંગનેજ પ્રધાનપણું ન આપવામાં આવે તો સુશીલા કરતાં મિસ કો કોઈ રીતે ચડી. શકે જ નહિ. સુશીલાનો સર્વ દેખાવ સાદો અને પવિત્ર હતો. તેના સૌંદર્યમાં તેનું સજ્જનપણું વધારો કરતું હતું અને તેના ખુબસુરત ચહેરામાં મનોહર માર્દવ આંત્રી માધુર્ય વસી રહેલું હતું. મિસ કોનું સૌંદર્ય કૃત્રિમતાથી દૂષિત થયેલું હતું; અને સજ્જન સાદાઈથી સ્ત્રીની મોહની સુખ્યત્વે પ્રગલ્ભતા પ્રાપ્ત કરે છે, તેનો તેમાં તોટો હતો. ચંદ્ર, પ્રુદ્ધિવાન હતો, પણ લાલ સુશીલાની વ્યાખતમાં સંપ્રદાયતાના માર્દવ વિના તેની પ્રુદ્ધિ શુષ્ક જણાતી હતી. સુશીલાની કોમળતાનો વિચાર તેને આવી શકતો નહિ. સુશીલા હવે બધું સમજતી અને એકાંતમાં પોતામાં નયન નીચાં ઢાળી દઈ મુરતી. કેટલીક

વખત. શોકમાં જાઓલી-ઉઠતી કે “ પતિ’ સાથેની નિર્દોષ રમતગમતની સોનાની પગ વહી ગઇ, ચાલી ગઇ, તેને જતાં વાર લાગી નહિ, અને મેં તેની કામત જાણી નહિ. ” તેના મુઠ્ઠા મહેરા પર ઉઘસીનતાનો પટ પડ્યો રહેતો. ચંદ્રને સુશીલા-સાથે વાત કરવાનો સમય પશુ હવે નહોતો મળતો. સુશીલાની તેને દરદાર ન હતી. જાપાનીસ મિત્રો પાસે તે સુશીલાને આપા તરીકે ઓળખાવતો. તેઓ આપાના સૌંદર્ય તરફ આશ્ચર્ય પૂર્વક જોતા, અને ત્રીરાશીની રીતિએ હિંદુ અંબળાઓનો ખુબસુરતી માટે તે હવાઈ કંપના બાંધતા. આપા સુશીલાપર પશુ દીન પ્રતિદીન કામનો બોલો વધતો ચાલ્યો. દરવા જતી વખત મિસ કોનાં કપડાં હાજર કરવાં, હાથ પગ કે મોં ધોતી વખત સાબુની પેટી ને નેપકીન (ન્હાનો રૂમાલ) લઈ જઈ રહેવું, અને મિસ કો ના ઉચી એડીના બુટ સાફ કરવા, એ સર્વ કામ આપા સુશીલાનું જ હતું.

આ અનુપ્યા મુલકમાં સુશીલાની દયા જાણનાર તેની એક વિધવા પાડોશણ હતી. તે વખતોવખત હિંમત આપતી ને કહતી કે, “ દેશમાં જશો એટલે આમાંથી છૂટશે. ” પશુ તેમાં એ નિરાશ થવાનો સમય આવી લાગ્યો. દેશમાં જવાની તૈયારી થવા લાગી અને ચંદ્રનાં કપડાં સાથે મિસ કોનાં કપડાં બધાવા લાગ્યાં. વિદાય થતી વખતે તેની પાડોશણ બોલી “ બહેન ધૈર્ય રાખજો, અને તેને પરિણામે તું સર્વજ્ઞ સુખી થઈશ જ. પશુ તે સુખની મધ્યે ક્ષણભર સાત્ત્વિક અનુકુળ વેદના રૂપે આપણા વિયોગને લઈને થયેલા ખેદને ઘવા દેજો અને તારા જેવી સાદસ પુત્રીના વિયોગથી માફ દુઃખ અને તારો સ્નેહ જાણી આવે એવા મિત્ર નિશ્વાસ સાથે દુઃખી ‘ એનેટી ’ ને યાદ કરજો. ” ‘ એનેટી ’ અને સુશીલા માતા પુત્રીને સંબંધે રવાં હતો એટલે આ વિયોગ તે બંનેને વધારે લાગ્યો.

જાપાન દેશની ઉચ્ચતર સ્થિતિ થવાનાં કારણે સુશીલાએ શોધ્યાં તો તેમાં શીશ્પકળા, આરોગ્ય, શક્તિ, હિંમત, કુટુંબનો જાપસંપ, પ્રજાની સ્વતંત્રતા, જરૂરીઆત ચીજોનો પુરોતો જાણ્યો અને તેનાં દેશમાં કારખાનાંઓ, ઉદ્યોગની ટેવ, આજસનો ધીકાર, કામદાને તામે રહેવું, સદ્ગુણની કપહી, માતાપિતાની પૂર્ણ ભક્તિ અને સ્વધર્મમાં દ્રઢ આસ્થા-એ જોયાં. અને તે સર્વ હાંદોનો ઉદય થવામાં મદદગાર થાય એમ ઇચ્છવા લાગી.

સર્વ સ્તીમર પર ચડ્યાં. આપાને કેળીનમાં જગ્યા મલી નહિ. જાપાન દૂર જવા લાગ્યું. મિસ કો પૂર્ણ વિજ્યાનંદમાં હતી. ચંદ્રાચમાં આવેશી અને લહેરી અવર્ણ્ય બાવ મિત્ર થયો હતો. તે સર્વ જોઈ સુશીલાએ ઉઘસીન બાવથી પ્રેમભક્તિ સુચક નિશ્વાસ પૂર્વક આકાશ સાથું નિહાળ્યું અને તેના મહેરા પર પવિત્રતાનો મધુર પ્રકાશ પ્રકાશી નીકળ્યો.

સર્વ વડોદરે આવ્યાં. “ ચંદ્ર મડમ લાગ્યો ” એ વાત પાવનની માફક જામમાં પ્રસરી રહી. સુશીલાના પીયરપક્ષને ખબર પડતાં એટી બાબી અને ન્હાના કાલને મોકલ્યાં. ચંદ્ર અને મિસ કો દીવાનખાનામાં હતાં. સુશીલા મિસ કોનાં બુટ સાફ કરતી હતી. ન્હાનાકાલને જોઈ ચંદ્ર ઉઠ્યો ને બીજા હોલમાં ગયો. સાળાએ બનેલીને ઘણો સમજાવ્યો. સાળો બારીદર હતો ત્યારે સાળો કરોડધીપ તે હતો. તેને સર્વ ઉડાવનારા જવાબ દેવાથી બહેનને મથ્યા વગર જ બાઈ દીલગીરીથી ચાલ્યો ગયો. સુશીલાને પીયરથી એક વાગે ગાડી તૈયાર આવી, પશુ ચાર વાગે મિસ કોને દરવા જવાનું હઈ તેને રજા મલી મલી નહી. ગાડી પાછી ગઈ ને ફરીથી ચાર

વાગે આવી. ૨૪ મહાવાથી સુશીલા મર્ધ. માદીકરીની નજર એક થતાં પણ પરણે રોકી રાખેલાં આંસુનો પ્રવાહ ચાલ્યો. હમેશાં પોતાના કરતાં પોતાનાં બચ્ચાઓનું દુઃખ વાતસભ્યથી બરપુર હૃદયનાં માવિત્રોને અતિ વધારે લાગે છે. નરસિંહ મહેતા જેવા વૈરાગ્યવાન અને સાધુપિતાને સ્વચ્છાતિ તરફથી કહી મરકરી અને અપમાનથી કાંઈ ન લાગ્યું, પણ પુત્રીને આશીર્વાદો જેઈ ધણું લાગ્યું અને—

“ દુરથી આવી દીકી દીકરી, મહેતાએ સમર્પા શ્રીહરી. ”

કુદરતી રીતે જ પુત્રીને જેઈ મામેરાંની આંતરું દુઃખ ગણાયું; ત્યારે સંસારીઓની શી વિ-સાત ? માતાના ખેતણામાં સુશીલા પુષ્કળ રોઈ. બીજાં દુઃખના પ્રમાણમાં સ્ત્રીજાતિમાં રોમ્બનું દુઃખ મોટું ગણાય છે શામળબટ કહે છે કે—“ સૌ દુઃખ સંસારમાં રોમ્બ સમ્પાન કર્યું નથી. ”

માતા અને બાઈબોનાઈએ ઘણા પ્રશ્ન પૂછ્યા, પણ સુશીલાથી એક પ્રત્યુત્તર પણ આપી શકાયો નહિ. ઉત્તર આપવા તે યત્ન કરતી, પણ અશ્રુથી તેનો કંઠ રોકાઈ જતો સમય પૂરો થવાથી સુશીલા ઘેર જવા તૈયાર થઈ. સર્વનો મત સુશીલાને ત્યાં ન જવા દેતાં અને રાખવાનો થયો, પણ સુશીલા સર્વને સમજાવી પોતાને ઘેર ગઈ.

આમને આમ પંદરેક દિવસ પસાર થઈ ગયા. બાઈબોધા અને સગાં સંબંધી ચંદ્રને સમજાવવા આવ્યા લાગ્યાં, પણ કોઈનું ન માનવાથી તેના તરફ સર્વ તીવ્રરક્ષારથી જેવા લાગ્યા. આ સર્વથી કંટાળીને મિત્ર કેને લઈ ચંદ્ર મુંબઈ જવા તૈયાર થયો. જ્યાં અગાઉ એક દિવસે સુશીલા પીયર મળવા ગઈ. સર્વ સુશીલાની જ વાતમાં રોકાયો હતો; તેમાં દુઃખની મૂર્તિ સુશીલાને જેઈ તેની મા બોલી ઉઠ્યાં “ અરે મેં શું પાપ કર્યું હશે કે મારી સતી ને ગાય જેવી દીકરીનું દુઃખ જેવા વારો આવ્યો ? ” સુશીલા બોલી “ બા, આખો દિવસ કંઈપણ કરવાથી શું વળશે ? ” સુશીલાના પીયરપણે ચંદ્રનું મુંબઈનું પ્રયાણ સાંભળ્યું હતું. સુશીલાને ત્યાં ન જ મોકલવી એવું સર્વએ નક્કી કર્યું હતું અને બહેનને સમજાવવાનું બંને બાઈએ શીર લીધું હતું. પ્રસંગ નીકળતાં રમણે વાત છેડી—“ બહેન, હશે, થયું તે થયું. પણ હવે મુંબઈ જવાનું તમે માંડી વાળો એટલે થયું. ”

બાબી—“ હા બાઈ, અમારા તરફ તમારી કૃપા માનીશું. ”

સુશીલા—“ મારાથી તેમ બંનવું અશક્ય છે. અહીં રહેવાથી માંડે કંઈપણ પુરું થયેલું તમે માની શકો છો ? અહીં રહેવાથી મારો ધર્મ સચવાયો તેમ તમે કહી શકશો ? ”

જ્ઞાનાલાલ—“ ધર્મ ! ! કેવી સમજ ! સામા માણસે પોતાનું ગ્રેમીસ (વચન) તોડ્યું છે, ધર્મ છોડ્યો છે, તો બીજાં તે પાળવા બધાયેલ નથી. તમને દુઃખી કરવાનો તેણે યત્ન, અરે છતાં પૂર્વક યત્ન કર્યો છે તેથી કાયદો તમને તમારા ધર્મથી મુક્ત કરે છે. ” બારીરહે કાયદાને પકડ્યો.

સુશીલા—“ અમિત દેશમાંથી આવેશે સરકારી કાયદો મુક્ત કરતો હોય તો કોણ જાણે, પણ શાસ્ત્રનો, માતાની અમુલ્ય શીખામણોનો અને આર્પ અળગાની આજ્ઞાનો કાયદો મને મુક્ત કરતો હોય એમ મારાથી માની શકાતું જ નથી. ”

બાબી—“ બહેન, ત્યાં ગયા પછી સુખી થવાની આશા રાખતાં હોનો બલ થાય છે. ”

હાથ મારે પણ. એ જ ધર્મ અવલંબન કરવો જ પડશે. અરેરે! બહાલાં બાબુ!! શું એક થાળી અને એક પંગતમાં છેલ્લાં જ જમ્યાં? બનતો પ્રયાસ ચાલુ રાખ્યો છે, પણ હવે સમય ધણો યોડો રહ્યો. વગેરે.” પણ કોણ જાણે સાચી ચંદ્ર અને મિસ કો વચ્ચે કાંઈક લૂચા મન થયાં જણાતાં હતાં. નોકરી માંદગારી વાત કરતા કે—“બાપુ સાહેબે. મેમ સાહેબની રમ્મ વિના આપા માટે કમડાં લીધાં તેમાંથી થયું” ત્યારે કેટલાક કહેતા કે “પેલો લશ્કરી અમલદાર મેમ સાહેબ પાસે બહુ આવે. છે તેમાંથી થયું.” એટલામાં એક અકસ્માત બન્યો. શનીવારને પરાડીએ મીસ કો પગે ચાલીને ફરવા ગઈ, તે રાત્રીના અગીઆર થતાં પણ ઘેર આવી નહિ. ઘરમાં તપાસ કરતાં પાંચેક દગ્ગરનો માલ ગયેલો જણાયો. પેલો લશ્કરી અમલદાર પણ ગામમાં જણાયો નહિ. ધણો તપાસ કર્યો પણ કાંઈ પતો લાગ્યો જ નહિ. ચંદ્ર ઘણું ખીજ્યો ને પસ્તાયો. બે દિવસ બહાર પણ નીકળ્યો નહિ. ઘર અરે સવાના હોઈ બહાર પગ દેવાની પણ હીમત ચાલી નહિ. બીજા દિવસની રાત્રીના દસનો સમય હતો. છેટે છેટેથી ગરબાના અને હારમોનીઅમના સુર આવતા હતા. તે મિસ કોના જ વિચાર કરતો હતો એટલામાં પાડોશના જંગલામાંથી સુર આવવા લાગ્યો—

“અલિ બૂલી બાન તું શાને બમે છે,

“ચપો તજ શું શુભાળ ગમે છે— બૂલી બાન.

“શુભાળમાં કાંટા છે તે પાંખો તારી ફાટી જશે,

“પછી તું પૂરો પસ્તાશે રાચીશું રહે છે.” બૂલી બાન

બમરને ઉદેશીને ગવાપહું ગાયન ફરી ફરી ગવાવા લાગ્યું; અને ફરી ફરી સંભળાવા લાગ્યું. ગાયનના અર્થ સાથે તેની સત્યતા સમજાઈ. બળતામાં ધી હોઆયું. છાતી સૂકી શાલ ઝોઢી પલ્લવ પર સૂતો, અને પસ્તાવો વધતો ગયો. વિચારમાં જ સુરીલા અને કોનો મુ-

અંદાસ મૌનનો પ્રભાવ દીપવા ને પ્રકાશવા લાગ્યો. ચંદ્ર એકી નજરે તેનાં ક્ષાપ્તું નેયું, તેની એકી નજર 'સુશીલા ન સહન કરી ચકતી હોય, તેમ ચમકી અને ભૂમી તરફ જ નેંધ રહી, તેના ગાલ પર ચરમના શેરડા પડ્યા. ગરબાનો તૂટક સૂર આવવા લાગ્યો—

“ આંદલીઆ ચાલીશ નહિ અતિશે ઉતાવળો,

“ વાણું વાધાની કરજે માઝી વાર જો,

“ ઘણે દહાડે ગીરધારી ઘેર પધારીઆ.”

ગરબાનો સાથે ચંદ્રની રસિક મનોવૃત્તિ પણ પણ ખીસવા લાગી. ચંદ્ર અને સુશીલા સર્વ દુઃખ વિસરી ગયાં.

x

x

x

x

ચંદ્રે મુખ્યમાં જખરી ફરતીચરની દુકાન નાખી, મીલ સોધી અને જખરા વેપારીતરીકે પેઠાવા લાગ્યો. ચંદ્ર જેમ જેમ સુશીલાના સહયુગ્મ ને પ્રેમ નિહાળતો ગયો તેમ તેમ તેને અપાયલા અન્યાયથી પસ્તાવા લાગ્યો. જ્યારે જ્યારે તે વાત ચંદ્રને યાદ આવતી ત્યારે ત્યારે તેના મોં પર લજ્જાના શેરડા પડતા, અને હુંદગીના પોતાના તે ભાગને પોતાના સહયુગ્મને કલંક લગાડનાર અને કીર્તિને ઝાંખી પાડનાર માનતો. વડોદરાના મિત્રો સાથે તે “આર્ય બાળાના પવિત્ર પ્રેમ” બાબત પત્રદ્વારા ચર્ચા ચલાવતો, અને તે સંબંધે શક્તિકા અને ચેપરામાં લેખ આપતો. તેના મિત્રો કોઈ કોઈ વખત નેના પ્રેમ માટે મશ્કરી કરતા. ચંદ્ર તે માટે પસ્તાતો અને પોતાનો દોષ કબુલ કરતો. તે માનતા કે મિત્ર કે શત્રુ સર્વ કોઈ પાસે જે માણસ સાફ દીલથી પોતાનો ગુન્હો કબુલ કરે છે, તે માણસ ભવિષ્યમાં કદી પણ તેવો ગુન્હો કરશે નહિ તેની મજબુત સ્થાપીતી આપે છે. સુશીલાનાં સીમંતનાં મુદૂર્ત લેવામાં હતાં. જખાનીસ પાડોશજીને ઘણા આત્રદથી તેડાવી હતી. તે કલકચાને રસતે આવનાર હતી. સીમંત પર સુશીલા ને ચંદ્ર વડોદરા જવા નીકળ્યાં. માઝી પૂર જોસમાં આવી જતી. પતિ ઉત્સંગમાં (ખોળામાં) શીર મૂકી સુશીલા માઝી માંહેથી પુનઃમનો ચંદ્ર નીહાળી પતિ સાપું નેયું; નેત્રપક્ષવીમાં જ વાત ચમ ગમ્. સુશીલાની આંખ નિદ્રાએ ઘેરાયી અને રહેજ નિદ્રા આવી ગમ્. પણ વડોદરા રેશન આવી જવાથી ચંદ્ર ધીમેથી બોલ્યો “સુશીલે સુશીલે!! આ શું આવ્યું? કેટલી ઊંધ?” પતિ રપસે સીમંતીની જાગી, અને વડોદરા રેશન પર સર્વ રનેલીઓ જોયાં.

લી. પહેન. A.

આનન્દાશ્રમ.

ભણેલો રસોઈઓ.

લોટનશમ નામના એક સપ્તે નિશ્ચય કર્યો કે આપણે આપણા ઉન્નિશ અભ્યાસ ઉપરાંત પાકશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો. અને રસોઈમાં શીએની ઉત્તમતાને હરાવી પાડવી. પોતે માંડ માંડ ઇંગ્લેન્ડ સાતમાઘ ધોરણ સુધી પહોંચ્યા હતા. એટલે કે ક્લાસમાં લગભગ હોલો નંબર રાખતા. અને પરીક્ષાં વખતે સીક પડી જતા. અને પછી વગસગ લગાડી કલાસ

રહડતા. ખાનગી નીશાળ રહી, એટલે હેડમાસ્તરને માત્ર શીની દરકાર હતી, જો કે લોટનરામને કલાસ રહડવતાં હેડમાસ્તરનું મન પણ દુખાતું. ટકમચ રગશિયું. ગાલું અંગ્રેજી સાતમા ધોરણ સુધી પહોંચ્યું. અને એ ધોરણમાં કેમીસ્ટ્રી (રસાયણશાસ્ત્ર) માં જરા રસ પડ્યો. હાઇસ્કૂલનનો દીવો બાળી પાઈપ વગાડવા વાળો પ્રયોગ મોટા બાઈને બહુ ગમ્યો. ને પોતાને ઘેર બધાં સગાં સંબંધીને બોલાવી એ પ્રયોગ કરવા માંડ્યો. પણ કંઈક ખામીને લીધે કાચની નળીમાંથી એવો ભડકો થયો કે પંદરેક જણ ઘાયલ થયાં, ને દરેક જણના શરીરમાં કાચ પેસી ગયા તે છએ મહીને ખાટલેથી ઉઠ્યા. ત્યારથી પ્રયોગને નામે લોટનરામબાઈ શેહે ખાઈ ગયા. છતાં એમનું મગજ દુનરીને દુનરી રહ્યું. પરીક્ષા વખતે એસવાને માસ્તરે કારમ ન આપ્યું, તે માસ્તર જોડે સુદ કરી લોટનરામ નીશાળમાંથી નીકળ્યા હાગલું ૩. ૧૨. ભરી ખાનગી કારમ ભર્યું. પરીક્ષામાં જેસી આવ્યા. રજીસ્ટ્રારની છડા, ને પરીક્ષકો અને સુપરવાઈઝરો શી રીતે ફરે છે, વિગેરે જોઈ પરીક્ષામાંથી ઘેર આવતા હાખ્યું હોય તેને શીકર ને। બધા જણતા કે લોટનરામ પાસ થશે. પરીણામ જણાવે તો લોટનરામ ન પાસ પડ્યા। “અડધા માર્ક માટે અંગ્રેજીમાં નપાસ પડ્યા,” તે પોતાના મિત્રના આગળ રોષ મારવા માંડ્યા. મિત્ર બિચારો રહમણુ હતો તેણે ધીરજ આપી સાન્ત્વન કર્યાં. આ પ્રમાણે એએકવાર નપાસ પડ્યા એટલે બહુવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. જાતે આગમુ હોવાથી કામપર જરા પણ લક્ષ નહતું. નોકરી કોઈ દિશામાં મળવાની નહી નહતી. છેવટે એમ ઠરાવ ઉપર આવ્યા કે રસોઈના ધંધો કરવો. “બહે બીજા લોકો રસોઈને વખોડે, આપણે તો એને વખાણીએ છીએ. કોઈક સારા શ્રીમાનને ઘેર રહીશું. એમનાં છોકરાને બહાનીશું ને રસોઈ કરીશું. આજકાલ બલભલા બી. એ. પાસ થયેલાને બાર કે પંદર રૂપીઆ મળતાં મુસ્કેલ પડે છે તો આપણે તો ભોજન ખરચ જતાં પાંચ દસ કુટી પાડીશું.” આમ નિશ્ચય કરી પોતે રસોઈના ધંધાધારી તરીકે બહાર પડ્યા, અને મુખ્યત્વે કોઈક શ્રીમાન ગૃહસ્થને ત્યાં રહ્યા:—

“ કેમ લોટનરામજી, રસોઈ તો સારી બનાવો છોને। અમારે જરા રસોઈ તમતમાટ જોઈએ છે. રોઝાણી જરા “કનજંટીવ” (ક્ષય રોગવાળાં) છે એથી એમને હાથે મરચાં મશાલો બરાબર પડતો નથી. ને તમે તો પ્રવીણ છો, એટલે વાંધો નહોં આવે.” શ્રીમાન લોકોને રસોઈયાની પણ ખુશામત કરવી પડે છે. કારણ સ્ત્રીઓ તો એમના ઠાઠમાઠ આડે ઉભી આવે નહોં. બધો રસોઈનો તંત્ર રસોઈયા અને કોઠારીના હાથમાં—રસોઈઓ જેવી રસોઈ બનાવે તેવી ખાવી પડે. શ્રીમાન લોકોને ઘેર જો રસોઈયાન હોય તો એમની લક્ષ્મીને લાંછન લાગે. બહેને રસોઈયા ગમે તેટલો પગાર લે ને ગમે તેટલું ધી તેલ બગાડે, ને ધૂળ જેવી રસોઈ કરે પણ રસોઈયા વગર ચાલે ? આવા સંજોગ હોવાથી લોટનરામ રસોઈ કરવા રહ્યા. પહેલે દહાડે ગોળનો કંસાર બનાવવાની વરધી મળી—“ મહારાજ ! ” નોકર બોલ્યો, “ રોઝાજી દુકમ દીધેલો કે કંદાર કરી નાંખજો—” “અલ્યા રામા, કંસાર ગોળનો કે ખાંડનો ? ” “ એ ગોળનો બાપજી. ” રામાએ જવાબ દીધો. મહારાજને તો કંસાર એવો મજનો કર્યો કે જણે આગશીનું પોટીસ. બધાએ ભાંજામાં એમનો કંસાર રહેવા દીધો ને બાત માગ્યો. મહારાજ રહમત્યા તો ખરા કે કાલું કપાણું, ને પુછ્યું. “ કેમ સાહેબ ! કંસાર નાઈસ નથી

યથે ? ” રોકે તો રસોઈયા સ્થાનું જોઈ રહ્યા ને બોલ્યા “ ઈસીય ભણ્યા લાગે છે ને શું ”
 લોટનરામ હસ્યા—“ જુદા મેટ્રીક્યુલેશન સુધી ” “ શું કહે છે ! ” જમતે જમતે છોકરીની
 તડકો મારતાં રોકાણી બોલ્યાં “ તારે તો અમારાં ધનભાગે, ભાઈ મેટ્રીક્યુલેશન સુધી ભણેલા
 તમે મળ્યા. મારા કીકા કોઈને તમે બહુવરો કે ? ” મેલું ધાંતી જેવું પંચીયું પહેરેલા અને
 કપાળમાંથી ટપક ટપક પરસેવાનાં બિન્દુ ખેરવતા દાયમાંદાળની ડાઈ લાઇને લોટનરામ બહાર
 આવ્યા, ને ખુશીથી હા પાડી. તે દહાડે તો પુરે યથે. બીજે દહાડે તો ઘણ ભાત રોટલી ને
 શાક બનાવવા હુકમ થયો. દાળમાં પુષ્કળ મરચાં નાંખ્યાં. ભાત ઘેંસ જેવો દીવો રાખ્યો.
 શાક દુધી બટાટાનું ઉણું રાખ્યું. ને રોટલી તાણી છુટે નહીં ને વ્હાડી વછુટે નહીં એવી
 ગવ્વડ બનાવી. કહે ભાઈ, હવે ખાતું શું ? રોકે તો રોટલીના કકડા કરવા પ્રયત્ન કર્યો પણ
 કટકા થાય સેના ? આખી રોટલી લાઇને દાળમાં બોળી ખાધી. રોટલીમાં કરગર આવવાથી
 કચડ કચડ થવા માંડ્યું. લગાર આંખ રાતી કરી બોલ્યા “ સાંભળ્યું ! આ લોટ કોણ દે
 છે ? ” રોકાણી બોલ્યાં—“ એ તો આપણા રામાની મા. ” “ એને જરા વરદી આપજો કે કરગર
 નહુ પડે છે. મહારાજ, જરા કચોક કેળવી હત તો આવી ચચ્ચડ રોટલી ન થાત, ” એમણે
 લોટનરામ બહી નજર કરી. લોટનરામ બોલ્યા “ નો સર ! આ મંડની નાત જુદી છે—એની
 અંદર જોઈએ એટલી ‘સ્વાર્થ’ (ઘઉંનો સત્વ) નથી. ” રોકાણી તો સડગ ચર્ચા ગયાં કે લોટનરામ
 શું બોલે છે. ને જોરથી પહેલીવાર દાળનો સખડકો માર્યો. માર્યા ભેગાં ઉભાં ધધ ગયાં. કારણ
 મરચાંથી એમનું મ્હોં બળ્યું હતું. “ હત તારું કાળું થાય રામા ! ” નોકર બહી નજર કરી
 બોલી. “ આટલાં બધાં મરચાં તે દાળમાં હોય ? ” “ તે હું શું કશું બા રાખ, ” રામે ગભ-
 રાતો બોલ્યો. “ મહારાજે મીં આપ્યા તેનાથી બમણાં મરચાં ઝેલ્યાં. ” મહારાજ શાન્તિથી
 બોલ્યા ! “ રોકાણી સાહેબ ! મરચાં એજ રસોઈનો સ્વાદ છે. મરચાંમાંથી જ જરા શરદી ઉડે
 છે. સાચું પુછો તો આ અસાર સંસારમાં મરચાં વગર છેજ શું બીજું ? ” રોકે હસી પડ્યા.
 “ ખરી વાત છે બટજ, તમારા તત્ત્વજ્ઞાનથી અમને આનંદ થાય છે. કાલથી રસોઈ જરા ધ્યા-
 નથી કરજો. ” રસોઈઓ બોલ્યો “ ચેંક્યુ સર ! આપ જેવા કદરદાન સરદાર મળ્યા છે, તો
 મારા ગુણની યુજ કરો છો. હું કાંઈ સાધારણ રસોઈઆ જેવો નથી. હું તો આપ જેવા
 ખાનદાનને ઘેરજ નોકરી કરું છું કે જ્યાં મારા ગુણની યુજ થાય. ” ત્રીજે દિવસે પુરી કરવાનો
 હુકમ થયો. પુરીની પણ એ દયા. દહાધમાં પુષ્કળ ધી સુસ્કું ને પુરીઓ તળવા મુકી, પણ
 કુલે કે ફાટે ! જમવા વખત બધા બેઠા ને પુરી કાઢીને પસંદ ન પડી. રસોઈઆએ વાત ચલાવી.

“ સાહેબ, મને સાયન્સનો શોખ છે. મી. ગજ્જરની લેબોરેટરી જેવા જવાનો વિચાર
 છે. ” રોકાણી ગભરાયાં કે આને રસોઈતો આવડતી નથી ને વાતો લાખ લાખ રૂપીઆની કરે
 છે. રોકે બોલ્યા : “ એ ખરું પણ મને મી. ગજ્જર જોડે એળખાણુ નથી. અને મારાથી શી
 રીતે ખતાવાય ! ” “ એમ કે, સાહેબ, નેહર માર્કેન્ડ, હું જાતે જ મળીશ એઓ સાહેબને.
 પણ આપણા દેશમાં સાયન્સ શીખવાની ખાસ જરૂર છે. સ્ત્રીઓ રસોઈ કરે છે ખરી પણ
 રસોઈ ક્રીયા પ્રીન્સીપલને આધારે થાય છે. તે સ્વમજી ચકતી નથી. મારો વિચાર જો આપની
 હુમ્મ જોય તો સ્ત્રીસમાજ એકઠી કરી, રસોઈ વિષે બાળણુ આપવાનો છે. ”

રોકાણી મનમાં બજડ્યાં “ ભાઈને રોટલી તો આવડતી છે નહીં, દાળમાં મહાજાનું

ઠેકાણું નથી, ને રસોઇ ઉપર બાપણુ આપવાનો છે। બાપણુ તૈયાર કરશે, તે પહેલાં એને રૂબરૂ આપીશું. મેર્યાં આનાથી હાથ બાળ્યા સારા.” શેઠ મુંગે મ્હેંએ ઘણ ભાત ખાધે જતા હતા, ને કઢીના સળકકા ધણે લાંબે સુધી સંભળાતા. લોટનરામ બોલ્યા:—“કેમ સાહેબ, આપ તો ઓડિંગવણીના હિમાયતી છો. અને એવાં બાપણુની જરૂર છે એ આપને યોગ્ય નથી જણાતું? ડોન્ટ યુ થિંક ઇટ પ્રેપર, સર?” શેઠની મુંઝવેવાળા ઘણ ભાત ખાતાં દેવરાઇ જવાથી, જરા તે ભામ ખંખળતા હતા તે બોલ્યા:—“ઓ યસ, પણ મારો વિચાર એમ છે કે કોઇ સ્ત્રી બાપણુ આપે તો સારું. રસોઇ એ સ્ત્રીના વિષય છે ને એમાં આપણે ન સ્હમ-જીએ.” લોટનરામ બોલ્યા, “તો સર, એ મારો પ્રેરેશન (ધંધો) રસોઇનો લીધો છે ને આ-જઠાલની સ્ત્રીઓને હું રસોઇ ઉપર લેકચરો આપી તેઓની રસોઇ સુધરાવીશ.” શેઠની મોટી છોકરી કીકીનું પાકી આવ્યું. તે બોલી “મહારાજ પ્રથમ તમારી રસોઇ સુધારો, ને પછી બીજાને શીખામણ આપો.” શેઠાણીએ પોતાની બાટકબોલી છોકરીને વારી, ને રસોઇઆને વાત આગળ ચલાવવા કહ્યું. લોટનરામ જરા ખશીયાણા તો પડી ગયા હતા. પણ ઉત્તેજિત થવાથી બોલ્યા. “આજ કાલ ઓડિંગવણી ઓડિંગવણી ચોગરદમ થઇ રહ્યું છે. પણ છોકરીઓ કે બાઇડીઓ રસોઇ બનાવી જાણતી નથી. સ્ત્રીઓનું જેટલું લક્ષ ધરેણાં ગાંઠા અને લુગડાં ઘેલાઇયાં છે તેટલું રસોઇમાં નથી. તેમની રસોઇ નમાલી થાય છે, નથી મચાલાનું ઠેકાણું, કોઇક ફેરી કોઇક ચીજ ખારી થાય તો કોઇક ફેરી ખાટી થાય, આ બધાના નિવેડાને માટે બધા શિક્ષણ જોડે રસોઇના શિક્ષણની જરૂર છે, અને એવું શિક્ષણ આપવા હું જો સમારીઓની મદદ હશે તો સાળા રચાપીશ.” શેઠજી મ્હેં ઘોતે ઘોતે બોલ્યા “સાબાચ, સાબાચ, લોટનરામજી, આજથી પાકશાઅને ધણે લાભ થશે. આપણે તો આપના જેવી સ્વાદિષ્ટ રસોઇ હમણાંની ખાધી જ નથી.” આ પ્રમાણે વાત થયા બાદ લોટનરામ પંદરેક દિવસ શેઠને લાં રહ્યા. લાં રસોઈ તદન નિર્મોલ્ય જેવી બ-નાવતા. અને ધી તેલનો ધાણુ કહાડતા. તે દરમીયાન સ્ત્રીઓની સંમતિ લઇ પાકશાઅના બાપણુનો વિષય પોતે લીધો, ને શેઠાણીએ પ્રમુખ થવાની હા પાડી. જે દિવસ બાપણુ ચ-વાનું હતું તે દિવસે મહારાજ જરા વ્હેલા ઉઠ્યા. તેવો જ રામો આવ્યો ને બોલ્યો—“મ-હારાજ! શેઠ ને શેઠાણી તો હુંમસ ગયાં ને કહ્યું સૌં કે મહારાજને કહેજે કે બીજે કોઈકે નોકરી ખોરી લેજે. અમે તો બીજે વગર લણેલો રસોઇઓ રાખી લીધો સૌં.” મહારાજ તો જંખવાણા થઈ ગયા. રામાએ મહારાજને પગાર અણી આપ્યો. બાપણુ બાપણુને ઠેકાણે રહ્યું. પોતે જતા હતા લાં રામાએ કહ્યું કે “શેઠ કાંઈકે સેકે રસોઇ બના બીજે ધંધો કરશે તો સુખી થશે. રસોઈ સીખવાને માટીકુસન થવાની જરૂર નથી એતો જેના કામ ને કરે.” લોટનરામ માયું ખંજવાળતા રસ્તે પડ્યા.

સુમિત્ર-બન્ધુસમાજ.

વિવિધ વિહાર.

પત્નીનું રાત્રીભાષણ.

ભાષણ ૩ બું.

(પાને ૧૫૨ થી આગળ ચાલુ.)

દીવાળીના શૂન અવસરપર રા. પેલ્યાલાલ પોતાના સર્વે મીત્રાને સાં જનરમાંથી પ્હારોપ્હાર મીઠાઈના ખૂમચા મોકલી દે છે, પણ તે દહાડે જ ત્હેમના મિત્ર રા. જીઆ-ઈનાં પત્ની અ. સૌ. હરીસક્તમી ત્હેમને ઘેર આવે છે, તે વાતમાં ભૂલે ભૂલે તે વાત પણ કરી નાંચ છે; તેથી તૂસે થયેલાં અ. સૌ. જીઆકુંવરના નીકળેલા ઉદગારો.

‘ અરેખર ત્હમે તો મ્હોટા સક્ષાધીપતિ જ હોવા જોઈએ. વાહ! વાહ! રી પ્હારો—
‘ પ્હાર મજા કીધી? કેવા જશના પોટલા બાંધી લીધા? મીઠાઈના ખૂમચા જ મોકલે પણ
‘ હશે? દીવાળીના દહાડા એટલે દાડનો ધુમાડો પણ કરાવ્યો હશેજને? આ કંઈ પૈસા
‘ ખર્ચ થયા છે? મીઠાઈવાળો વર્ષા ગયો હશે કેમ? મ્હારામાં પૈસા ખૂબ ખર્ચ થતા હતા,
‘ તે દહાડે લુગડાં મામાં તો ના, ઘરેણાંનીએ ના, ને છોકરાંઓનાં લુગડાંઓનીએ ના જ
‘ કહી, ને આજે કેમ પાંચ પચાસને માથે છીણી મૂકાઈ?

‘ પૈસા ખર્ચતાં વિચાર કરો છો? આ જૂઓને ત્હમારી મેડીનો દાદરો? ત્હેના દોદલા
‘ થઈ ગયેલા પાટીઆપર પગ મૂકતાં બધા મૂંઝાઈ છે, પણ ત્હેની ત્હમને શીકર? પગ
‘ આગશે તો અમારુ, ત્હેમાં ત્હમારે શું? ઘરમાં હજાર મીઠું લાવ્યા છો તે અદખલાવીને
‘ ચોપડવાને માટે જ છે ને કેમ?

‘ આમ બધે નજર કરસો તો જોસો બધે ત્હમારા ઘરની દશા. ખારીઓના કંઠરા તો
‘ જુઓ કેવા હાલી ગયા છે? સ્નેહમાં નીચે જવાય એમ છે. પણ ત્હમારે ત્હેની શી શી-
‘ કર? ત્હમારે તો લોકમાં વાહ વાહ કહેવડાવવી કે ઘર રીક કરાવી છોકરાંને બચાવવાં!
‘ દીવાળીમાં ઘર ધોલાવ્યું? ક્યાંથી ધોળાવાય? જુઓ આ ડાઘા, જુઓ આ ઘરના વેસ.

‘ શું હસો છો? ત્હમે નથી હમ્પા? ત્હમારે મન બધી મરકરી છે. આ કીકીની
‘ આંખો આવી છે ત્હેની દવા કરવી છે, પણ જ્યારે ત્હમે આમ પૈસા ખર્ચો, ત્યારે તે બા-
‘ પડીની આંખોની દવા ક્યાંથી કરવાના? હો! બગડતી ત્હેની આંખો, ત્હેમાં ત્હમારે શું?
‘ મનહરને ઉદરસતો કંઈ પાર છે? ત્હેને? જરાક હવાફેર કરાવવા સધ જવાનું વદ કહેતા
‘ હતા, પણ હવે શું? પૈસા ક્યાંથી હસે? આમ મીઠાઈઓના ખૂમચા મોકલીએ કે દવા ક-
‘ રીએ ને હવાફેર કરાવવા છોકરાંને બહાર સધ જઈએ? ઉદરસ વધશે ને શાવનું પાસું યશે
‘ તો તમદોર ત્હેનાં ત્હમારે શું? પૈસા કંઈ વેરાયેલા છે ને જડે? કે જડે ઉમેલા છે
‘ ને તોડી લઈએ? આ ચાલ્યા પ્હાર-ન પ્રહયું ન ગાહયું ને કાચળીનું મ્હોડું છોડી મેલ્યું.
‘ પણ હું જુની. સેના પૂછો? અમને શો અધીકાર? અમે તો પેટીઆ નોકરા હવે ઘરમાં
‘ દીવાળી કરવા પૈસા ક્યાંથી લાવસો?

‘તહારે કંઈ નહિ જોઈએ કેમ? નહિ જોઈએ, મીઠાઈ નહિ જોઈએ; બીજું કંઈ? પશુ છોકરાંઓને શું? તહારે નહિ જોઈએ તો તહમને નહિ આલીએ. પારકાનાં છોકરાં ખાય ને તહારાં તો ઉપરવાડીઆ આવેલા તે છે બા બા કહી મ્હોં સામું જુએ! કં-
‘છક તો લાજ રાખો?’

‘આજ તો તહમે મ્હને છેક જ ઉતારી પાડી. હું ઉઘી જઈ! નથી ઉઘવાની! ના ન-
‘હિ જ ઉધું. અમે સ્ત્રીઓ બધી ખરાબ છીએ તો રહી. તહારા શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું તેમાં
‘કેમ? ધન્ય છે તહેમને! સામે ખારણે જૂઓ. પેલાં ગ્રામજાતાં ચકલાં કેવાં બચ્ચાંને જા-
‘તીપર રાખે છે? પશુ તહારે શું? કોનું ઘર ને કોના છોકરાં?’

‘તહમે છોકરાંઓને માટે લાવવાના હતા? અરે લાવ્યા. હું ન જાણતી હઉં ત્યારે ને?
‘તહારો કોઈ બુવો તહમારાપર મ્હેરબાન થયો હશે ને તહમને ખેલાવશે એટલે થયું. બી-
‘જાની શી ફીકર? બુવો નહિ? સત્તરવાર બુવો. સ્ત્રી ના કહો છો ત્યારે નહિ. ફૂંકફિલી
‘ખાતાર ઉદર, થયું?’

‘અત્યાર સુધી હું એમ જાણતી હતી જે સ્ત્રી ઘણીના સુખદુઃખની બાગીચેણ છે,
‘પશુ આતો તહમે શીરછત્ર એટલે દુઃખ અમારા ભાગમાં મેલ્યું, ને સુખમાં, આહ! આહ!
‘ખેલતી બંધ થઈ! ના તેમ નથી કરવાની. બોલીશ, મનનો બધો ઉભરો કહાડીશ. તહમે
‘શું નહિ સાંભળો? તહમને કાણ ઉગવા દે છે? તહમે બધું ઉડાવી દો, ને તહમને હું કહું
‘ત્યારે કડવી લાગું છું. બધા કેમ વર્ષા નથી જતા? કદાચ મણુ લઈ કણુ આપે ખરા.
‘અરે તહેમને ડહાપણુ વાપર્યું, તે જીત્યા, તહમે હાર્યાં.

‘બહુ યોગ પૈસા ખર્ચ્યા છે? તહમે તે યોગ ખર્ચો? તહમે તો ધોતાજશા. ફૂલજીજી
‘ફૂંધા કરજો, અને પછીથી જોઈશું કાણુ અગ્ર દેશે તે.”

ઝાકાપર મ્હેડેલા પોચાલાલ ઉઘી ગયા ને પાછલા વાગ્યોમાંથી ધોતાજશા, અડા, એવા
બાગાનૂટા શમ્પો સાંભળ્યા.

“.....મ્હેં મ્હારી બહાલી સ્ત્રીની શુભ શીખામણુ (I) સાંભળી ત્યારબાદ
ઉઘમાં મ્હને સ્વપ્નપર સ્વપ્ન આવવા માંડ્યાં. મ્હારો ભાગેતો દાદરો, મ્હેડા કાકાને પગે
ચોપડવામાં આવતી હલદર, મ્હારી બારીએથી પડી ગયેલી મ્હારા પડોશીની દીકરી સવિતાની
સારવારમાં રોકાએલા ઘડતરો, આંખે પાટા બાંધીને પડેલી કાકી, મરણુપયારીએ પડેલી મ-
નહર, ખરાબખસ્ત થઈ ગયેલી ભંતિ, ખૂણેખોચરેથી ખેલી ખાઇ જનારા ઉદરોની હાર,
ને મ્હારી આસપાસ ‘બાપા મ્હને બાઈ’ ‘બાપા મ્હને બમ’ કહેતા વીંટાઈ વળેલાં મ્હારાં
ન્હાનાં છોકરાં, એ બધું મ્હેં તે સ્વપ્નમાં જોયું. વચ્ચે વચ્ચે મ્હારી સૂકોમળ (I) સ્ત્રી મન-
હરના ખાટલા પાસે બેઠી પોતાના નેત્રકમળમાંથી આંસુ ખેરવતી હતી, અને મ્હારા સામું
કરડી નજરે જેતી હતી.....” —રા. પોચાલાલની નોંધપોથીમાંથી તહેમની વ-
ગરજને કરેલો ઉતારો.

રમણી મણિમાલા.

કુંતી.

૧. કર્ણનો જન્મ.

(શ્રી મહાભારત—આદિ પર્વ, અધ્યાય ૧૧૧.)

વસુદેવજીના પિતા શૂરસેનને પૃથા નામે પુત્રી હતી. તેને એણે આગળથી આપેલાં વચન પ્રમાણે પોતાની કાષ્ઠિની પુત્ર કુંતીભોજ અપુત્ર હતો તેને આપી. એટલે એ કુંતી-ભોજની પુત્રી થી. કુંતીભોજને ત્યાં એને અતિથિઓની સરભરા કરવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું. તે એ બહુ જ સંભાળથી કરવા લાગી. આથી ઘણા અતિથિઓ અને બ્રાહ્મણો એના ઉપર પ્રસન્ન થયા. તેમાં કોંઈ દુર્વાસા ઋષિ તો એના આતિથ્યથી એવા ખુશખુશ થઈ ગયા કે તેમણે એનું ભવિષ્ય જોયું, અને તેમાં એને પુત્રો મળવાની મુશ્કેલી છે એમ જણાતાં તેમણે એને એક મંત્ર આપ્યો અને કહ્યું: “ત્વને ગમે તે દેવની આ મંત્ર વડે “આરાધના કરજે એટલે ત્વને પુત્ર થયા વગર નહીં રહે.” કુંતી બાંધક હતી. જોઈ તો ખરી શું થાય છે એટલા જ વિચારથી તેણીએ સૂર્યની આરાધના કરી. ઘરેલ સૂર્યદેવ પ્રત્યક્ષ થયા. એમને જોતાં કુંતી સમજી કે મહારી છોકરવાદીમાં મહેં આ બાંધ કરી, અને પોતાની બાંધ કળકળ કરી તેણે સૂર્યની ખાસી માગી. સૂર્ય રહે, “હે મધુરી છોકરી, આ મંત્રથી ત્હેં મહારી આરાધના કરી, તો હવે તેનો હેતુ પૂર્ણ કર. ના કૃદેશ તો ત્વને પાપ બેસશે.” કુંતી રહે, “હું કુમારિકા છું અને મહારા કુટુમ્બીઓ મ્હને ધિક્કારશે.” પણ સૂર્ય તેને સમજાવી કે મહારા સંબંધથી ત્વને પાપ નથી, અને હું ત્વને ત્હારું કુમારિકાપણું પાછું આપીશ.” આ પ્રમાણે કર્ણનો જન્મ થયો. કુંતીને પરતાવે થયો, અને એ પુત્રને કાંઈ ન જાણે એમ તેણીએ નદીમાં બેઠો મૂકી દીધો. તે રાધાના પતિ અધિરથ સારથીને જાણ્યો અને તેણે એને ઉછેર્યો.

૨. કુંતી અને પાણ્ડુ.

(શ્રી મં. આદિ. અધ્યાય ૧૧૨-૪.)

પંછી કુંતીભોજે કુંતી માટે સ્વયંવર કર્યો ત્યાં રાજાઓની સભામાં પાણ્ડુ બીજા દંદ્ર જેવો દાંપી રહ્યો હતો, તેને કુંતીએ વરમાણા પ્હેરાવી. બેતાં લામ થયાં અને કુંતી પાણ્ડુની સાથે હસ્તિનાપુર આવી. પંછી લીધે પાણ્ડુને માત્રી પરણાવી. આ બે રાણીઓ માથે ત્રીણ દિવસ ભોગવિલાસમાં ગાળીને પાણ્ડુ દિગ્વિજય કરવા નીકળ્યો. એણે કુરુઓની

કીર્તિ પાછી ઉજ્જવલ કરી; અને અનેક રાજ્યોને છતીને તથા અઢળક-દ્રવ્ય સંપાદન કરીને તે પાછો આવ્યો. આ દ્રવ્યમાંથી ધૃતરાષ્ટ્રે પાંચ મહોટા યજ્ઞો કર્યા. પછી પાણ્ડુ કુંતી અને માદ્રીની સાથે હિમાલયની દક્ષિણે આવેલાં અરણ્યોમાં વિહાર કરવા ગયો અને બધો કાલ શિકારમાં ગાળવા લાગ્યો.

૩. પાણ્ડવોનો જન્મ.

(શ્રી મં. આદિ. અધ્યાય ૧૧૮-૨૧.)

ત્યાં એને શાપ થયો કે “કામોદય યતાં ત્હારું અને ત્હારો પત્નીનું મૃત્યુ થશે.” આથી પાણ્ડુ તેની સ્ત્રીઓ સાથે વાનપ્રસ્થ થયો. પરંતુ એને શોક થવા લાગ્યો. એણે વિચાર કર્યો કે “મ્હારું દેવોનું ઋણ મ્હેં યદિદિથી વાળ્યું છે, મ્હારું રાજ્યનું ઋણ મ્હેં દિગ્વિજયાદિથી વાળ્યું છે, મ્હારું ઋણોનું ઋણ મ્હેં સ્વાધ્યાયાદિથી જ્ઞાન મેળવીને વાળ્યું છે તથા મ્હારા હવેના જીવનમાં એ વધારે સારી રીતે વાળવાનો પ્રયાસ જ મ્હારું મુખ્ય લક્ષ્ય છે. પણ મ્હારું પિતૃઓનું ઋણ સંતતિ ઉત્પન્ન કરીને વાળવાનું તે આ શાપને લીધે હવે શી રીતે વાળું? અને એ ન વાળી શકું તો મ્હારી સહગતિ પણ શી રીતે થવાની?” હવે તે સમયે નિયોગમાં પાપ ગણાતું ન હતું. પાણ્ડુ અને તેના બાઈઓ પણ નિયોગથી જ ઉત્પન્ન થયેલા હતા. એટલે એણે કુંતીને કહ્યું કે “નિયોગવડે પુત્રો મેળવો.” કુંતીને એ પ્રભાણે કરવામાં પાપ જણાયું ત્યારે પાણ્ડુએ તેણીને સમજ પાડી કે એમાં દોષ નથી.

(શ્રી મં. આદિ. અધ્યાય ૧૨૨-૬.)

ત્યારે કુંતીએ પાણ્ડુને પોતાને દુર્વાસા ઋષિ પાસેથી મળેલા મંત્રની વાત કહી. અને એ મંત્રનો ઉપયોગ કરવા પોતાના પતિની આજ્ઞા માગી “પ્રથમ કયા દેવનું આરાધન કરું?” એ પ્રશ્ન પૂછ્યો. પાણ્ડુ કહે, “ધર્મદેવની આરાધના કરો. ત્રણે લોકમાં એ જ પુણ્યમત્તિ છે. એના પ્રસાદથી જ પુત્ર-મળશે તે કર્મ વચન અને મન વડે. પણ અધર્મથી સર્વથા શુદ્ધ રહેવાનો, અને આપું જગત એને ધર્મમય બેવાનું.” ધર્મ કુંતીને દર્શન દીધાં અને મુધિહિરનો જન્મ થયો. પછી પાણ્ડુએ કુંતીને કહ્યું, “ક્ષત્રિયો બલમાં બધી વર્ણોમાં જ્યેષ્ઠ છે: બલજ્યેષ્ઠ પુત્ર મેળવો.” કુંતીએ યાગનું આરાધન કર્યું અને તેનાથી લીમયયો. પછી પાણ્ડુએ વિચાર કર્યો: “આ દુનિયા દેવ અને પુરુષકાર એ બેના ઉપર ચાલે છે. દેવ તો કાલક્રમે અનુકૂલ આવી મળે. પુરુષકારની સ્પર્ધા પુત્ર મેળવવા માટે સુરેશ્વર ઈન્દ્રને પ્રસન્ન કરવો જોઈએ.” એટલે એણે એક વર્ષ પર્યંત ઈન્દ્રનું ઉત્તમ તપ કર્યું અને કુંતીએ પણ એ સમય વ્રતમાં ગાળ્યો. ઈન્દ્ર પ્રસન્ન થયો એટલે કુંતીએ મંત્રવડે તેનું આરાધન કર્યું, અને આ પ્રભાણે અર્જુન થયો. તે જોવો નીતિમાન તેવો જ ક્રિયાવાન અને ક્ષત્રિયતેજના સાક્ષાત અવતાર જોવો થયો.

પછી માદ્રીએ પાણ્ડુને કહ્યું: “આપ કુંતીને કહો અને એ માને તો મ્હને થે પુત્ર થાપ અને આપને થે લાભ થાપ.” કુંતીએ માન્યું અને માદ્રીએ તે મંત્રવડે એ અશ્વિનદેવોનું આરાધન કર્યું, એટલે તેને નકુલ અને સહદેવ પ્રાપ્ત થયા.

અને જેના ખંડખંડર મેળે નહોતેની ઉત્તરક્રિયા પણ કરવામાં આવે છે. ચારે, મહારા સંતાનોને મન હું મરી ગે અને મહારે મન એ મરી ગયાં.”

શ્રીકૃષ્ણ વિદિમાં નિષ્કૃષ્ણ થતાં પાછા વિદુરને ત્યાં આવ્યા અને સભાની બંધી હકીકત કુન્તીને અર્પેતિ કહેવા લાગ્યા. તેમણે કહ્યું, “ઋષિઓએ, મહે, લીએ, અને સાંએ દુર્યોધનને બહુ બહુ સમજાવ્યો પણ એ તો કહે: (અધ્યાય ૧૨૬) ‘મહે’ તે શો દોષ કર્યો છે જે સા મહારો વાંક કહાડો છો. એઓ ખુશીથી દૂત રમ્યા અને હાર્યા. તે વખતે જીતેલું સર્વ મહે પાછું આપ્યું. ખીજ વાર રમ્યા અને હાર્યા, તેમાં મહારો શો દોષ? અને એમ શું કોણ ડરાવે કે બરાડા પાડે એટલે ડરી નેએ? પાણ્ડવો અમારા કરતાં નબળા છે, એ હું સારી પેઠે જાણું છું. પરંતુ ધારો કે એ જીત્યા અને અમે રણભૂમિમાં પડ્યાં તો ‘યે શું? સામે મહેએ લડતાં મરે તે ક્ષત્રિયત્વી તો સદ્ગતિ જ થવાથી. ત્યારે એમાં વિચારવાનું કે ખંયાવાનું શું છે? ક્ષત્રિયો મારે માતંગમુનિએ ધર્મ બોધેલો જ છે કે ક્ષત્રિયે સદા સર્વત્ર ટકાર રહેવું, કદાપિ નમવું નહોતું સાંધાની ગડિા તુટે તો બસે, પણ ક્ષત્રિય-વાંસ વળવાનો કદાપિ નહોતો. પાણ્ડવોને મહારા પિતાજીએ જે રાજ્યનો ભાગ આગળ આપ્યો હતો, તે તો એમની બૂલ થઈ હતી. તે વખતે હું બાળક હતો હવે તો મહારી સાથે કામ છે અને હું એ એમને પાછો આપવા દેવાનો નથી. ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા બેઠા છે ત્યાં સુધી અમે અને એ બંનેની ફરજ છે કે સાંએ એમની આજ્ઞા તથા શસ્ત્રાસ્ત્ર બંધ રાખીને સલાહસંપર્માં રહેવું. આ ધર્મ અને આ ન્યાય. પાણ્ડવોને એ માન્ય ન હોય તો ભક્ષે એમનાથી યાય તે કરી લે. હું બેઠો છું ત્યાં સુધી તો સોયની અણી મૂકી શકાય એટલી બોંધ પણ મેળવવાની આશા પાણ્ડવોએ ન કરવી.”

શ્રીકૃષ્ણ કુન્તીને આ સર્વ કહ્યું અને સાથે એ પણ કહ્યું કે “એકલા દુર્યોધનને કેદ કરી પાણ્ડવો સાથે સંધિ કરવાની મ્હે સલાહ આપી તે વ્યર્થ ગે અને ઉલટો દુર્યોધને મ્હને જ કેદ કરવાનો મનસબો કર્યો.” શ્રીકૃષ્ણ કહે “(અધ્યાય ૧૩૨-૭.) હવે હું પાછો પાણ્ડવો પાસે જાઉં છું અને પૂછવા આવ્યો છું કે ત્હમારે ત્હમારા પુત્રોને કે ક્ષાપવું છે?”

ધૃતિદેવીનો કે સાક્ષાત્ ધર્મિનીનો અવતાર કુન્તી આ સર્વ સાંભળી-દે અને પછી બોલી: “સુધિધરને જેને મહારા તરફથી રૂહેએ કે ‘ત્હારામાંથી ધર્મ ધટતો જાય છે. તું વેદ ધર્મને જાણે છે ખરો પણ તેના શબ્દોને જ અર્ધીન રૂહે છે. એ શબ્દોના અર્થનો બોધ ત્હને થયેલો જણાતો નથી. ધર્મનું તાત્પર્ય તું જાણતો જ નથી. એ તાત્પર્ય મહારે ત્હને જણાવવાનું કે ક્ષત્રિયોને સ્વયંબૂએ પોતાના બાહુમાંથી ઉત્પન્ન કર્યો છે અને ક્ષત્રિયોએ બાહુબલના ઉપયોગ વડે જીવવાનું છે. ક્ષત્રિયોનો ધર્મ પ્રજાપાલનનો અને પરાક્રમો ખેડવાનો છે. આ વિષે મ્હને એક જૂનું ઉદાહરણ યાદ આવે છે તે કહું છું. વૈશ્રવણ રાજર્ષિએ સુચકુન્દ રાજાને આખી પૃથ્વી આપવા માંડેલી ત્યારે તેણે તે નહોતી લીધી અને કહ્યું હતું કે હું તો મહારા બાહુબલ વડે જ રાજ્ય મેળવીશ.”

“ મહારા યુધિષ્ઠિરને કહેલો કે તેણે તેના પિતા અને પિતામહને પગલે ચાલવું અને રાગના ધર્મનું પાલન કરવું. એનું હાથનું વર્તન ખરા રાજર્ષિનું વર્તન નથી. એણે પોતાની પિતૃવ્ય સંપત્તિ સામ દામ બેદ કે દંડ કે નય કે બલ કે ગમે તે પ્રકારે પાછી મેળવવી. મ્હં એ મહારા પુત્રને જન્મ આપ્યો અને હું, આ અહીં અનાથ જેવી પરાયણ અન્યાયને દોષલા દિવસ આજે હું તેમાં એમનો ઉદ્ધાર નથી.

“ વળી હું ત્હમને વિદુલા રાણી અને તેના પુત્ર સંજયનું અતિ પ્રાચીન ઐસિદ્ધ આખ્યાન કહું છું તે ત્હમે મહારા પુત્રને મહારા વતી સંભળાવજો. સંજયને સૈન્યવોના રાજ્યએ હરાવ્યો અને તે રાજ્ય ખોઈ છેક નિરાસ થે ગયો ત્યારે વિદુલા રાણીએ તેને કવે દપકો દીધો હતો તે સંભળો.

“ વિદુલા કહે, ‘ત્હને જોઈને મહારા આંખ જરાયે દરતી નથી. ત્હને જોઈને આંખ તો ત્હારા વેરીઓની જ દરે છે. તું મહારા પુત્ર ન હોય. તું ત્હારા પિતાનો પુત્ર ન હોય. ત્હને તે કોણે પેદા કર્યો? ત્હારા મ્હોં કપર નર આં છે? ત્હારા લોહીમાં તાપ ક્યાં છે? તું નિરાસમાં જ દુઃસા ગાળે છે. ત્હારાં પોતાનાં હિતની ખાતર તો તું માણસાઈમાં આવ્યો. ન્હાની નદીઓ જંગમાં બરાઈ જાય છે. ઉદરડા જરામાં ધરાઈ જાય છે. દિવસારાઓ ગમે તે સ્થિતિમાં મન વાળે છે. એવા અવતર કરતાં તો મરવું બહેતર, ખરા નર પોતાને જોઈ મહાકર્તવ્ય ગ્રામ થાય છે તેની પાછળ ઉમંગથી મંડ્યા રૂઢે છે. જીવને બહાણો કરતા નથી. પડતાં પણ તેઓ મક્ક જેવા સત્તાને તેની સાથળને ચૂડ બેરવીને પોતાની સાથે લેતા પડે છે. જાતવાન થોડાઓ પણ ખરે વખતે પોતાનું પાણી જણાવે છે. હે સંજય, ત્હારે લીધે ત્હારાં કુશની પણ આગર જાય છે, ત્હારા પૂર્વજોને માથે પણ કસક બેસે છે. તું તો મ્હારે પેટે સાક્ષાત કલિ અવતર્યો. દોષ માને ત્હારા જેવા પુત્ર ન થશે. રાજ્ય ન હોય, પરિજન ન હોય, પોતાનું કે જ ન હોય, ભિક્ષા વડે પેટ ભરવું, અને પોતાનું બલ અને પોતાની શક્તિ પણ અજમવાય નહીં, એવું જીવન આપણને ન ધટે. જાહણો અને આપણા શુભે-અહં તો આપણા આશ્રિત જોઈએ; ને પ્રભાણે પ્રાણી માત્ર મેધરાગના આશ્રિત છે, અથવા

પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો અને ઘોડા વખતમાં દુરમનોનો નાશ કરીને ગયેલી ગાદી પાછી મેળવી શક્યો. ”

કુન્તી કહે, “ હે કૃષ્ણ, આ સર્વ મહારા પુત્રોને કહેજો. જેમ તેઓ વધારે ઉશ્કેરાય તેવી રીતે કહેજો. ઘત વખતે સતી પાંચાલીનાં જે અસહ્ય અપમાનો કરવામાં આવેલાં તે પણ એમને કદા સંભળાવજો અને કહેજો કે એવાં અપમાનોની ક્ષમા ન હોય. રાજ્ય ગયું, ઘૂતમાં છેતરાયા, વનવાસ વેઠ્યો, એ સર્વ કરતાં એ અપમાનો મ્હને વધારે સાથે છે અને એમને યે સાધતાં હોવાં જોઈએ. ”

કુન્તીએ પાણ્ડવોને આ પ્રમાણે સખ્તમાં સખ્ત વેણ કહાવીને તેમને તેમના ધર્મમાં પ્રેરવા માટે પોતાનાથી બનતું કર્યું તો ખરૂં, પરંતુ તેપછી માતાના હૃદયમાં પુત્રોની સલામતી વિશે ફિકર પેઠી, એટલે તેનો પણ યથાશક્તિ ઉપાય કરવા ને કર્ણ પાસે ગે. (અધ્યાય ૧૪૪-૫.) અને કર્ણને તેણે કહ્યું,

“ તું મહારો અને સૂર્યનો પુત્ર છે. અને તું મહારો પુત્ર એટલે ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે તું મહારા પતિ પાણ્ડવોનો પુત્ર ગણાય તથા યુધિષ્ઠિરથી મ્હોટો એટલે પાણ્ડવોમાં જ્યેષ્ઠ ગણાય. પુત્રે માતાપિતાની આરા માનવી જોઈએ. તો હું ત્હને આરા કરું છું કે ત્હારે યુધિષ્ઠિરને મળવું, અને હું ત્હારા જન્મની ખરી હકીકત પ્રકટ કરીશ એટલે તું રાગ અને યુધિષ્ઠિર ત્હારો યુવરાજ થશે અને દ્રૌપદી પણ ત્હને પોતાના છઠ્ઠા સ્વામી તરીકે સ્વીકારશે. વળી અર્જુન અને તું એક પક્ષમાં સાથે જોડાશો તો દુનિયામાં કે ચીજ છે જે ત્હમે ન મેળવી શકો? માટે ત્હારો ઉત્તમ લાભ અને ત્હારો શ્રેષ્ઠ ધર્મ આ મહારી વાત સ્વીકારવામાં છે. ”

અને કૌરવો શું ધારે ? કે અમે તો દૂધ ખાઈને સાપ ઉછર્યો. તું મ્હારી જનેતા છે તો હું ત્હને છેતરી શકતો નથી અને સ્પષ્ટ કહું છું કે દુર્યોધનની પ્રીતિવશ છું અને પાણ્ડવો સામે યથાશક્તિ લડીશ. પરંતુ જા હું ત્હને આટલું વચન આપુ છું તેથી સંતોષ માન. અર્જુન સિવાય એકે પાણ્ડવો હું જીવ નહિં સઉ. એટલે અર્જુન મ્હને મારશે તો પાંચ પાણ્ડવો ત્હારા પુત્રો રહેશે અને જો કદાચ અર્જુનને હું મારી શકીશ તો હું અને ચાર પાણ્ડવો એમ પાંચ ત્હારા પુત્રો રહેશે.” કુન્તી આટલાથી મન વાળી તેને આશીર્વાદ દે ચાલી ગઈ. કૃત્યોના પરિણામ રૂપ બનાવે બાણમાંથી છૂટેલા તીરની મારક બનવા ચરૂ ચૂકે પછી તેનો પ્રતીકાર અશક્ય છે. અથવા તો આટલે સુધી ન જાણ્યા તો પછી એ બનાવોનો માર રહે જવો અને બિવિધને માટે ગાંઠ વાળવો એ જ ખરો પ્રતીકાર છે.

૫. યુદ્ધ પછી.

કુરુક્ષેત્રનું ધર્મયુદ્ધ પૂરું થયું. કર્ણ અને કૌરવો મુલા. અસંખ્ય પ્રાણીઓનો ધાણુ વળા ગયો. પછી પાણ્ડવો કૌરવો વગેરેની ઉત્તરક્રિયા કરવા લાગ્યા. (સ્ત્રીપર્વ અધ્યાય ૨૭) ત્યારે કુન્તીથી ન રહેવાયું અને યુધિષ્ઠિરને કહ્યું “કર્ણ મ્હારો કાનીન પુત્ર ત્હમ્હારો મ્હોટો ભાઈ થાય. એની પણ ઉત્તરક્રિયા કરજો.” યુધિષ્ઠિર તો સાંભળીને આંસો જ બની ગયો અને પોતાની માને કપડો દેવા લાગ્યો. “આ હકીકત મ્હને વેળાસર કેમ ન જાણ્યો ? હું એમને મ્હારા ગુરૂ ગણી સદા એમની આજ્ઞામાં રહેત. આ યુદ્ધ થવા જ ન પામત. આ બધો કેર વર્ત્યો તેનું પાપ કોને મારે ?” કુન્તી શો જવાબ આપે ? યુધિષ્ઠિરનો આક્ષેપ ખરો હતો કે મોટો ? પાણ્ડુને શાપ થયો તે સમયે કુન્તીએ હાથ જોડીને એમને કહ્યું હોત કે “આપ અપુત્ર નથી. મ્હને આ પ્રભાણે મન્નલાભ થયો, તે વખતે નાદાનીમાં મ્હેં તેનો ઉપયોગ કરી જોતાં મ્હને એક પુત્ર થયેલો છે. પણ તે જન્મ્યો તેવો લગ્નમાં લેવાઈ જોતે મ્હેં તેને નદીમાં વ્હેતો મૂકી દીધો છે. ચાલો તેની તપાસ કરીએ. જો એ જીવતો જડે તો એ આપનો પુત્ર. સૂર્ય જોવો એનો પિતા છે એટલે એ સોવસા તો જીવતો જ હશે.” પરંતુ તે વખતે કુન્તીની જીભ ઉપડી નહિ. અને પછી તો જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમ એને પોતાનું ગુણ પ્રકટ કરવું વધારે વધારે મુશ્કેલ થતું ગયું. એક વાત ગુપ્ત રાખ્યાની કુપરિણામપરંપરા ધીમે ધીમે વધતી જતી આવી ત્રાસદાયક નીપજશે એમ તો એના મનમાં ક્યાંથી જ આવી શકે ! વિચિરેષ તાનિ ઘટયાતિ યાનિ પુમાન્નૈવ ચિન્તયતિ. માણસમાં ત્રિકાલગતા ન આવે ત્યાં સુધી નેતે હાથે આ પ્રભાણે સિંહાવશેકમાં જે પાપપરંપરા થતી જણાય તેની ઘુલના ઉદ્ધરતા અને હાથાશુદ્ધિથી જ કરવી ઘટે છે. અને છેવટે પણ કુન્તીએ પોતે કર્ણની માતા હોવાની વાત પ્રસિદ્ધ કરી એ તેણીની ધર્મ-શુદ્ધિ જ બતાવે છે.

યુધિષ્ઠિર રાગ થયો. તેણે સપત્તિ મેળવી અને અશ્વમેધ કર્યો. પછી કૃતરાષ્ટ્ર અને ગાંધારી વાનપ્રસ્થ થવા નીકળ્યાં તેમની સાથે કુન્તીએ પણ જવાનો નિશ્ચય કર્યો. (આ-

શ્રમવાસિકપર્વ. અધ્યાય ૧૭) પાણ્ડવોએ એને બહુ સમજાવી અને મહેલું માર્યું કે “આમ અમને ત્યજીને જતું જ હતું તો વિદુલાનું આખ્યાન કહાવીને અમને યુદ્ધ માટે ઉશ્કેર્યા શું કરવા?” બધાનો એણે શાંતિ અને દદતાથી જવાબ દીધો. કુંતી કહે, “મહેલું ત્હમને ઉશ્કેર્યા તે ત્હમારા પોતાના આ દુનિયાને બીજી દુનિયાનાં હિતની ખાતર. મહારા પોતાના સ્વાર્થને માટે બિલકુલ નહિ. પાણ્ડુ રાજ્યનું રાજ્ય હતું ત્યારે રાણી તરીકેના સર્વ ભોગવૈભવ ભોગવી ભોગવીને હું તો ધરંચેલી હતી. ત્હમારાં રાજ્યમાં, કરીથી ભોગવૈભવ ભોગવવાની તૃષ્ણા મ્હને હતી ન્હ. અને ત્હમને કૃતકૃત્ય જોઇને હવે હું તપ કરીને, ત્હમારા પિતા જે ધામમાં સુખમાં છે ત્યાં જોમ અને તેમ જલંદી પહોંચવા ઇચ્છું છું.”

આ પ્રમાણે કુંતી માતાનું આખ્યાન છે. તે મહેલું કુંકામાં પણ બનતાં સુધી મહા પ્રમાણે જ ઉતાર્યું છે. એમાંથી ધર્મનો અને નીતિનો બોધ વિચારવા જોએ તો ધણો છે પણ તેમ કરતાં લગ્નાણુ થૈ જાય. અને વળી બોધ તો વાંચનાર સાંભળનારને જે વખતે જોટલો ઠસી જાય તેટલો જ તેને માટે તે વખતે ખરો છે, પરંતુ વાર્તાસના અધિકારી તો સર્વ છે એટલે અહીં જ અટકું છું. માતા યવા સરજેલી સર્વ સ્ત્રીઓએ કુંતીના જ્ઞાતાંતરું વારંવાર મનન કરવું એટલી નમ્ર બલામણુ મહારા તરફથી કરવા રજા લઉં છું.

બળવંતરાય ઠ. ઠાકોર.